

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**ΘΕΜΑ: Εκλογική και Πολιτική συμπεριφορά των Κεφαλλήνων την
περίοδο 1865-1875**

Πάυλος Χρ. Καρούσος

Επιβλέπων Καθηγητής: Γεώργιος Δ. Κοντογιώργης

Αθήνα, Νοέμβριος 2020

Επταμελής Εξεταστική Επιτροπή:

Επιβλέπων καθηγητής: **Γεώργιος Κοντογιώργης**, Ομότιμος καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου.

Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη, Καθηγήτρια, Τμ. Οικιακ. Οικον. & Οικολ. Χαροκόπειου Παν/μίου.

Φανή Κουντούρη, επίκ. Καθηγήτρια, Τμ. Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας Παντείου Παν/μίου.

Γεράσιμος Μοσχονάς, Καθηγητής, Τμ. Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας Παντείου Παν/μίου.

Διονύσιος Μοσχόπουλος, Αναπλ. καθηγητής, Τμ. Αρχειον.-Βιβλιοθ. & Μουσειολ. Ιονίου Παν/μίου.

Μιράντα Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού, Ομότιμη καθηγήτρια Παντείου Παν/μίου.

Μαριάννα Ψύλλα, Αναπλ. Καθηγήτρια, Τμ. Επικ. Μέσων & Πολιτ. Παντείου Παν/μίου.

Copyright © Παύλος Καρούσος, 2020.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διατριβής, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση διδακτορικής διατριβής από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή της γνώμης του συγγραφέα.

Στην Ειρήνη και στη Χαλαμπία

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ.....	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι.....	23
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ - ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ.....	23
Ι. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ, ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....	23
ΙΙ. ΣΚΙΑΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΥ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΣ.....	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ.....	45
ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ.....	45
ΤΟ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΓΕΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ Η ΤΟΠΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ.....	45
Α. Πολιτικές συντεταγμένες μετά την Ενετοκρατία.....	45
Β. Οι ιδιαιτερότητες της ανθρωποκεντρικής κοινωνίας. Η ανάπτυξη των τοπικών κοινοτήτων.....	55
Γ. Θεσμική εκπροσώπηση, πολιτική ζωή, ιδεολογία.....	76
Ι. ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ, ΟΙ ΔΙΑΙΡΕΤΙΚΕΣ ΤΟΜΕΣ ΚΑΙ Η ΜΕΤΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ.....	76
ΙΙ. Το κίνημα του Ριζοσπαστισμού.....	100
Δ. Ο τοπικός τύπος και η συγκρότηση του ενωτικού κινήματος.....	111
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ.....	120
ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΣΤΙΣ ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΑΦΟΜΟΙΩΣΗΣ.....	120
Α. Στην Εθνοσυνέλευση των Αθηνών.....	120
Ι. Οι πρώτες ελεύθερες εκλογές για την Εθνοσυνέλευση. Οι διαδικασίες και το διακύβευμα.....	123
ΙΙ. Οι πολιτικές δυνάμεις στη μετά την Ένωση εποχή.....	131
ΙΙΙ. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΩΝ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ ΣΤΗΝ ΨΗΦΙΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ.....	137
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV.....	
ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΕΚΛΟΓΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ.....	148
Ι. Το εκλογικό σύστημα.....	148
ΙΙ. Η ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΨΗΦΟΦΟΡΙΑ.....	155
ΙΙΙ. Ο ΤΡΟΠΟΣ ΕΚΛΟΓΗΣ ΚΑΙ Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΤΑΞΕΩΝ.....	161
ΙV. Η ΕΠΑΡΧΙΑ ΩΣ ΜΕΙΖΩΝ ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ.....	172
V. Η ΚΑΘΙΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ ΣΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ.....	177
VI. ΟΙ ΕΚΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ. Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΣΕ ΕΠΑΡΧΙΕΣ ΚΑΙ Η ΕΚΠΡΟΣΩΠΗΣΗ ΤΟΥΣ.....	178
α. Πολιτική εκπροσώπηση των επαρχιών. Αντιστοίχιση με πανελλαδικά δεδομένα.....	185
β. Εκλογικοί κατάλογοι.....	187
γ. Εκλογικά Τμήματα.....	194
δ. Εκλογικοί αντιπρόσωποι.....	196
ε. Εκλογικά είδη.....	197
Συμπεράσματα Α' Μέρους.....	200
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ.....	
ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΕΚΛΟΓΙΚΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ 1865-1875.....	208
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι.....	
Η ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΝΩΣΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΦΟΜΟΙΩΣΗΣ. ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΔΥΟ ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ.....	208
Ι. ΕΚΛΟΓΕΣ 1865: ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΩΝ ΕΠΤΑΝΗΣΙΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ.....	214
α. Οι πολιτικοί σχηματισμοί και η εκλογική συμπεριφορά των επαρχιών.....	219
β. Η Κοινοβουλευτική δραστηριότητα.....	239
ΙΙ. ΕΚΛΟΓΕΣ 1868: ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΩΝ - ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΝΩΝ.....	252
α. Η εκλογική συμπεριφορά των επαρχιών και οι πολιτικοί σχηματισμοί.....	254
β. Κοινοβουλευτική δραστηριότητα.....	290
ΙΙΙ. ΕΚΛΟΓΕΣ 1869: ΕΘΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΡΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΣΤΑΘΕΙΑ.....	293
α. Η εκλογική συμπεριφορά των επαρχιών και οι πολιτικοί σχηματισμοί.....	295
β. Κοινοβουλευτική δραστηριότητα.....	308
ΙV. ΕΚΛΟΓΕΣ 1872: ΕΞΩΣΤΡΕΦΕΙΑ, ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ.....	317
α. Η εκλογική συμπεριφορά των επαρχιών και οι πολιτικοί σχηματισμοί.....	318
β. Κοινοβουλευτική δραστηριότητα.....	330
V. ΕΚΛΟΓΕΣ 1873: ΔΙΑΡΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΣΤΑΘΕΙΑ.....	334
α. Η εκλογική συμπεριφορά των επαρχιών και οι πολιτικοί σχηματισμοί.....	335
β. Κοινοβουλευτική δραστηριότητα.....	344
VI. ΕΚΛΟΓΕΣ 1874: ΟΙ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΤΙΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΚΤΡΟΠΗ.....	350
α. Η εκλογική συμπεριφορά των επαρχιών και οι πολιτικοί σχηματισμοί.....	352
β. Κοινοβουλευτική δραστηριότητα.....	364

VII. ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1874	367
VIII. ΕΚΛΟΓΕΣ 1875: Η ΕΠΙΒΟΛΗ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ	370
α. Η εκλογική συμπεριφορά των επαρχιών και οι πολιτικοί σχηματισμοί	371
β. Κοινοβουλευτική δραστηριότητα	394
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II	
ΓΕΝΙΚΑ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ	401
I. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗΣ ΑΦΟΜΟΙΩΣΗΣ	402
II. ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ: Η ΕΘΝΙΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ	409
III. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	416
IV. ΜΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΙΚΗ ΤΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΑΦΟΜΟΙΩΣΗΣ	421
V. Ο ΤΟΠΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΩΣ ΜΕΣΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΦΟΜΟΙΩΣΗΣ ΚΑΙ ΦΟΡΕΑΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ	424
VI. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΦΟΜΟΙΩΣΗΣ ΣΤΗΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ	431
VII. Ο ΠΡΟΕΚΛΟΓΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ	443
VIII. Η ΕΠΙΚΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΚΛΟΓΙΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ	447
IX. ΈΓΚΥΡΕΣ – ΝΟΘΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ. ΑΛΛΟΙΩΣΗ ΤΟΥ ΕΚΛΟΓΙΚΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΟΣ	449
X. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΈΝΩΣΗ	460
XI. ΕΘΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΚΛΟΓΕΣ: ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ	468
XII. ΑΝΗΣΥΧΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΕΡΩΤΗΣΗ ΣΤΗ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΒΟΥΛΗ ΓΙΑ ΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ	475
XIII. ΜΙΑ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ ΛΕΣΧΗ ΑΓΡΟΤΩΝ ΣΤΗΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ ΤΟΥ 1868	479
XIV. Η ΝΕΑ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ	481
XV. Η ΚΡΑΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΚΑΙ Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟ ΝΗΣΙ	485
XVI. ΦΥΣΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ	492
XVII. ΤΑ «ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΑ» ΚΑΙ Η ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	498
XVIII. Ο ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ. ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΑΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΤΗΣ ΚΟΜΜΑΤΟΚΡΑΤΙΑΣ	508
XIX. ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΦΟΜΟΙΩΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΨΗΦΟ	515
XX. ΑΠΟ ΤΗΝ ΈΝΩΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΤΡΙΚΟΥΠΗ	521
XXI. ΟΙ ΚΕΦΑΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ Η ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ	526
XXII. Ο ΡΟΚΚΟΣ ΧΟΪΔΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ	530
ΚΕΦΑΛΑΙΟ III	
ΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΗΣ ΜΕΤΕΞΕΛΙΞΗΣ: ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ, ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΙΘΥΝΟΥΣΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	534
I. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ	537
α. Εκλογική περιφέρεια και πολιτική ψήφος	538
β. Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	540
II. ΤΟΠΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ- ΤΟΠΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΑΞΕΙΣ: ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ	549
III. ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΛΕΣΧΕΣ	553
IV. Το Δημοτικό Κατάστημα Αργοστολίου	554
V. ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ	559
VI. Η ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΑΡΧΙΩΝ	563
VII. Ο ΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΛΗΝΑ ΒΟΥΛΕΥΤΗ	568
ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV	
Ανακεφαλαίωση και συμπερασματικές παρατηρήσεις	586
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	615
I. Παράρτημα Α'	615
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ	615
1. ΓΕΝΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ: ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΕΚΛΟΓΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑ	615
II. Παράρτημα Β'	623
ΕΠΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΑΝΑΦΟΡΕΣ	623
1. ΕΠΕΡΩΤΗΣΕΙΣ / ΣΧΕΔΙΑ / ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΝΟΜΩΝ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ	623
2. ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΠΟΛΙΤΩΝ/ΚΑΤΟΙΚΩΝ/ΦΟΡΕΩΝ	627
III. Παράρτημα Γ'	629
1. ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1864-1875	629
IV. Παράρτημα Δ'	636
1. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΝΟΨΗ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΈΝΩΣΗ	636
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	641

Ευχαριστίες

Η ιδέα για τη συγγραφή της παρούσας μελέτης αναδύθηκε από την επιστημονική μου αναζήτηση αλλά και τη χρόνια δημοσιογραφική μου εμπειρία στον τοπικό και περιοδικό τύπο. Η έρευνα για τη συγγραφή της πραγματοποιήθηκε ανάμεσα στην Αθήνα και την Κεφαλληνία. Ο χρόνος υπήρξε μακρύς αλλά οι χώροι συγκεκριμένοι. Βιβλιοθήκη τη Βουλής των Ελλήνων, Βαλλιάνειος Εθνική Βιβλιοθήκη, Κοργιαλένειος Βιβλιοθήκη Αργοστολίου, Ιακωβάτειος Βιβλιοθήκη Ληξουρίου, ΓΑΚ και ΓΑΚ Κεφαλληνίας. Όλο το προσωπικό των παραπάνω ιδρυμάτων με προθυμία άντεξε τη διαρκή παρουσία μου, την επίμονη αναζήτηση στοιχείων και εγγράφων, στο οποίο οφείλω θερμές ευχαριστίες. Ταυτόχρονα μελετήθηκαν έγγραφα εποχής εκτός των παραπάνω αρχείων από προσωπικές συλλογές.

Αισθάνομαι βαθειά υποχρέωση και τιμή απέναντι στον τ. Πρύτανη Γεώργιο Δ. Κοντογιώργη. Στη δική του προτροπή και εμπιστοσύνη οφείλεται η εκπόνηση αυτής της διατριβής. Με δομικές παρατηρήσεις, διεισδυτική κριτική και εποικοδομητικά σχόλια συνέβαλε καθοριστικά στην οργάνωση, δομή, έρευνα και συγγραφή της παρούσας μελέτης.

Θερμές ευχαριστίες και στα άλλα δύο μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής για τις υποδείξεις, τη φιλική διάθεση και προθυμία να συνδράμουν στην τελική μορφή του κειμένου.

Στον πάντα θετικό για τα θέματα της ιστορίας και ιδιαίτερα της Κεφαλληνίας ομότιμο Καθηγητή Ιστορίας του Πανεπιστημίου Πατρών Γεώργιο Μοσχόπουλο.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω στον Δρ Μελέτη Η. Μελετόπουλου για τη αμέριστη βοήθειά του και τη διαρκή έμπνευση και προτροπή στην υλοποίηση της εργασίας.

Στον Σταύρο Καρούσο για την επιμέλεια των χαρτών και τη γενικότερη υποστήριξη.

Επίσης ευχαριστίες στους φίλους μου, παρόντες και απόντες, που με διαρκείς παραινέσεις ηθική και υλική βοήθεια με στήριξαν σε δύσκολες στιγμές.

Αν και η αναφορά αυτή δεν έχει θέση στην παρούσα εθιμοτυπία, θα ήθελα να εκφράσω το πιο θερμό ευχαριστώ στη σύζυγό μου Ειρήνη και στην κόρη μου Χαραλαμπία, κυρίως για τη διαρκή ανοχή τους στην προσωπική μου προσπάθεια, αλλά και στη συνέχιση και μακρόχρονη αγωνία τους για την ολοκλήρωση, πολλές φορές διακοπτόμενη, προσπάθεια ολοκλήρωσης της εργασίας αυτής.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανάδυση της πολιτικής επιστήμης στο σύγχρονο κόσμο επιβεβαιώνει το γεγονός ότι η επιστημονική προσέγγιση του πολιτικού φαινομένου εξαρτάται ευθέως από τη θέση που καταλαμβάνει η πολιτική πράξη στο χρόνο και στα πλαίσια της συγκροτημένης κοινωνίας.

Η πολιτική επιστήμη έχει ως αντικείμενο το πολιτικό σύστημα, το κράτος και τις κοινωνικο-πολιτικές διεργασίες που επενεργούν ώστε να παράγεται η πολιτική, η οποία εμπεριέχει τη δυναμική σχέση μεταξύ κοινωνίας και των φορέων της πολιτικής διαδικασίας. Εστιάζει την προσοχή της στην πολιτειακά συγκροτημένη κοινωνία, δηλαδή το κράτος, που παράγει τις πολιτικές, που ορίζει την επικράτεια, τη διοίκηση, τους μηχανισμούς ελέγχου και καταστολής και κυρίως το πολιτικό σύστημα, το οποίο όμως δεν ταυτίζεται με το κράτος παρά μόνο σε πρώιμες ανθρωποκεντρικά περιόδους, όπως η εποχή μας. Στο πλαίσιο αυτό το κράτος/πολιτικό σύστημα δομεί την πολιτική λειτουργία της κοινωνίας, παράγει πολιτικές ή ορίζει τους όρους της παραγωγής τους. Οι πολιτικές που παράγει το κράτος – οι κρατικές πολιτικές- (και υπό μια έννοια η κοινωνία) ανήκουν στην αρμοδιότητα των ομολόγων επιστημών¹. Στις ευρωπαϊκές κοινωνίες, ο μετασχηματισμός του πολιτικού από ιδιωτική (φεουδαρχική κοινωνία) σε δημόσια υπόθεση, με την έννοια του αυτόνομου κρατικού χώρου, ο οποίος τίθεται υπό τον έλεγχο μιας κυρίαρχης πολιτικής εξουσίας νομιμοποιημένης από το κοινωνικό σώμα (κοινωνία πολιτών), δεν ήταν από μόνος του αρκετός για να προωθήσει τη διαδικασία ανάπτυξης της πολιτικής επιστήμης. Για να φθάσουμε στο σημείο κατά το οποίο το πολιτικό φαινόμενο αρχίζει να ανασυγκροτείται ως αντικείμενο μιας αυτόνομης επιστήμης, χρειάστηκε να επιτευχθεί η υπέρβαση του παραδοσιακού πλαισίου του δημόσιου χώρου. Αυτό έγινε μέσα από την ουσιαστική διεύρυνση του πεδίου της πολιτικής προς την κατεύθυνση της κοινωνίας, που οφειλόταν στη βαθιά μεταβολή που υπέστη το επικοινωνιακό σύστημα στα τέλη του 20ου αιώνα. Από την άποψη αυτή η Ελλάδα, λόγω των γεωγραφικών και κρατικών αναδιαρθρώσεων και κυρίως της διαρκούς εξέλιξης της διαδικασίας συγκρότησης του πολιτικού συστήματος και της διαδικασίας αντιπροσώπευσης με αφετηρία την καθιέρωση της καθολικής ψήφου, αποτελεί ένα μοναδικό εργαστήριο έρευνας².

¹ «Η πολιτική επιστήμη, έχει ως αντικείμενο το πολιτικό σύστημα/το κράτος και τις κοινωνικο-πολιτικές διεργασίες που επενεργούν ώστε να παράγεται η πολιτική, η οποία συνέχει τη δυναμική σχέση μεταξύ κοινωνίας και των φορέων της πολιτικής διαδικασίας. Αντιθέτως, οι πολιτικές που παράγει το κράτος ανήκουν στην αρμοδιότητα των ομολόγων επιστημών.» («Η πολιτική επιστήμη και οι επιστήμες της πολιτικής», Κοντογιώργης Γ., στο contogeorgis.blogspot.gr, ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΟΣΜΟΣΥΣΤΗΜΑ 2/2008).

² «Η περίπτωση της Ελλάδας αποτελεί ένα σημαντικό εργαστήριο, λόγω της μοναδικότητάς της, αφού παραπέμπει σε ένα κοσμοσύστημα που θεμελιώνεται στην ανθρωποκεντρική αρχή και βίωσε εξασφαλίζοντας τη συνέχειά του, από τις

Στο μέτρο που γίνεται αποδεκτό ότι η πολιτική αποτελεί συστατικό στοιχείο της κοινωνίας, συμπυκνώνοντας το συνολικό ζητούμενο ως διαδικασία, θα πρέπει να υποθέσουμε ότι και το πολιτικό σύστημα έρχεται να εκφράσει τη συνολικότητα της κοινωνικής και πολιτικής σύνθεσης και δυναμικής. Αυτό σημαίνει ότι, δεν μπορεί να απομονωθεί στο χώρο ούτε να αντιμετωπιστεί κατά τρόπο στατικό, το ίδιο ή οποιοδήποτε από τα συστατικά του μέρη και για τον λόγο αυτό η πολιτική διαδικασία αποτελεί μια δυναμική εξέλιξη που σε συνδυασμό με ένα πολύπλοκο κοινωνικό σχήμα διεκδικεί μια καθολική πλαισίωση και εφαρμογή. Η δυναμική αυτή καταγράφεται μέσα από την αντιπαράθεση των ομάδων γύρω από ζητήματα τα οποία είναι ουσιώδη για το εκάστοτε κοινωνικό σώμα, εμπλέκοντας διάφορες κοινωνικές ομάδες στην εξέλιξη του συνόλου της κοινωνίας και συγκροτώντας έτσι την εφαρμογή μιας δυναμικής πολιτικής³.

Το πολιτικό φαινόμενο μπορούμε να οριοθετήσουμε ότι αποτελεί τη διαδικασία που αναπτύσσεται στο εσωτερικό ενός εξελισσόμενου οργανισμού και αφορά τα κοινωνικά ζητήματα τα οποία δημιουργούν ενδιαφέρον ή απήχηση στο σύνολο και υπό τον προσδιορισμό αυτό κάθε κοινωνικό φαινόμενο που εισέρχεται στην πολιτική διαδικασία γίνεται πολιτικό⁴.

Προσδιορίζοντας ειδικότερα το επιστημονικό της πεδίο, μπορούμε να αναφέρουμε ότι η πολιτική επιστήμη ασχολείται με την εμπειρικά παρατηρούμενη πολιτική δραστηριότητα, την περιγραφή και ανάλυση της πραγματικότητας. Ασχολείται με την εκδηλωθείσα δράση, την παρατηρούμενη συμπεριφορά και όχι με τις ανεκδήλωτες επιθυμίες ή ανεξερευνήτα κίνητρα και τις προθέσεις του δράντος ατόμου. Ενδιαφέρεται όμως για τα κίνητρα και τις προθέσεις που προσδιορίζουν την ηθική τοποθέτησή του στο πολιτικό σύστημα, περιμένοντας πρώτα να εκδηλωθούν τα φαινόμενα, ώστε να τα ερευνήσει, να τα καταμετρήσει και να τα αξιολογήσει.

Η ανάλυση του πολιτικού φαινομένου προσεγγίζει το ζήτημα των σχέσεων της πολιτικής με την κοινωνία, με τον αμφίδρομο χαρακτήρα και την πολυπλοκότητά του, ενώ ο σχετικός μεθοδολογικός εξοπλισμός πρέπει να λαμβάνει υπ' όψιν του την εξελισσόμενη κοινωνία η οποία ορίζει την αναπροσαρμογή των πολιτικών και κοινωνικών επιστημών. Η επιστημονική αυτή σύνδεση, κοινωνίας με πολιτική, δημιούργησαν τον τομέα της Πολιτικής Κοινωνιολογίας, που γεφυρώνει την πολιτική επιστήμη με την κοινωνιολογία και ασχολείται με τη σχέση της κοινωνίας

απαρχές έως την πρόσφατη εποχή» («Η Πολιτική Επιστήμη στην Ελλάδα», Κοντογιώργης Γ., στο contogeorgis.blogspot.gr, ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΟΣΜΟΣΥΣΤΗΜΑ 2/2008).

³ «... το πολιτικό σύστημα έρχεται να εκφράσει τη συνολικότητα της κοινωνικής και πολιτικής σύνθεσης και δυναμικής. ... Το πολιτικό φαινόμενο συνδέεται με τη διαδικασία που αναπτύσσεται στο εσωτερικό ενός σύνθετου κοινωνικού οργανισμού και αφορά στα κοινωνικά ζητήματα ή ενεργητικότητες με συνέπειες, απήχηση ή ενδιαφέρον συνολικό» (Κοντογιώργης Γ., 1985:15-17).

⁴ «Η πολιτική κοινωνιολογία είναι κατ' αρχήν και ουσιαστικά κοινωνιολογία: αναφέρεται δηλαδή στην κοινωνία, η οποία θεωρείται παραγωγός των πολιτικών φαινομένων» (Μελετόπουλος Μ., 1995:23-24).

με την πολιτική⁵, αναδεικνύοντας έτσι το έργο της πολιτικής επιστήμης. Έτσι, ενώ η πολιτική επιστήμη ασχολείται συστηματικά με τα πολιτικά φαινόμενα καθ' αυτά, δίνοντας βαρύτητα στον αυθύπαρκτο χαρακτήρα τους. Αρχίζει με τους κρατικούς θεσμούς και εξετάζει τα μέσα και τους τρόπους με τους οποίους το πολιτικό σύστημα επηρεάζει την κοινωνία, η πολιτική κοινωνιολογία έρχεται σε συνέχειά της, αρχίζοντας από την κοινωνία και ερευνά τους τρόπους με τους οποίους αυτή επιδρά πάνω στους μηχανισμούς κατανομής της εξουσίας και ασκήσεως της δυνάμεώς της⁶.

Για την Ελλάδα η μελέτη γύρω από την πολιτική και εκλογική συμπεριφορά είναι αρκετά νέα αρχίζοντας κυρίως μεταπολεμικά αλλά βρίσκει ένα πλαίσιο ανάλυσης το οποίο μορφοποιείται μεταγενέστερα. Μετά το 1974 κυρίως, αρχίζουν και δημοσιοποιούνται μελέτες γύρω από την εκλογική συμπεριφορά με θεματολογία και αναλύσεις κυρίως γύρω από την κομματική ψήφο, περιορίζοντας στο πλαίσιο αυτό τις ευρύτερες κοινωνικές-πολιτικές συνθήκες και τους παράγοντες που επέδρασαν σ' αυτή. Η παρουσίαση αυτή αφορά κυρίως την περίοδο μετά το 1946, κατά την οποία υπάρχουν ολοκληρωμένα στοιχεία εκλογικών αποτελεσμάτων και εφαρμόζεται η ανάλυση της ψήφου με βάση την κομματική και ιδεολογική τοποθέτηση. Η δυνατότητα αυτή θα μπορούσε να επεκταθεί χρονικά έως το 1936 ή ακόμα και έως το 1923, περίοδος που έχει εφαρμοστεί το ψηφοδέλτιο και οι συσχετισμοί με βάση την κομματική ψήφο είναι αρκετά σαφείς. Είναι όμως γεγονός ότι η ανάλυση με βάση την κομματική ψήφο αποτελεί σαφή επιστημονικό περιορισμό, στην εξέταση της πολιτικής συμπεριφορά. Αυτό κυρίως συμβαίνει στην περίοδο μετά το 1864, που η ψήφος δεν είναι σαφής και δεν υπόκειται υπό την σκέπη μιας συγκεκριμένης επιστημονικής μεθοδολογίας, αφού εφαρμόζεται η ενεργητική ψήφος όπως το εκλογικό σύστημα επιτάσσει και όχι το ψηφοδέλτιο, το οποίο υπήρξε προ του 1864 και μετά του 1923.

Το έλλειμμα των μελετών και ερευνών προ της εφαρμογής του ψηφοδελτίου είναι εμφανές στο υπόβαθρο της ελληνικής πολιτικής επιστήμης. Δημιουργείται ένα κενό στο χρόνο αλλά και στην ουσία, αφού αφορά την παρουσίαση μιας ολόκληρης εποχής που λειτούργησε το εκλογικό σύστημα, της «δια σφαιριδίου εκλογής» με την εφαρμογή της ενεργητικής ψήφου. Εκτιμούμε ότι το κενό αυτό οφείλεται όχι σε έλλειψη στοιχείων, όπως συχνά παρουσιάζεται, αλλά στην αδυναμία συγκεκριμένων επιστημονικών αντιλήψεων να ανιχνεύσουν και να χαρτογραφήσουν την περίοδο αυτή, εμφανίζοντας έτσι μια δομική αδυναμία η οποία θα αναδείκνυε και το εύρος της ανεπάρκειας των επιστημονικών της εργαλείων. Πρόκειται για την αναπαραγωγή μιας στάσης η οποία

⁵ «Η κοινωνική προέλευση και αιτία των πολιτικών φαινομένων, η κατάταξή τους σε κατηγορίες με κοινωνιολογικά κριτήρια, η αλληλεπίδραση κοινωνικών και πολιτικών παραγόντων, η επίδραση της πολιτικής πάνω στην κοινωνία, είναι μερικά από τα ζητήματα που απασχολούν την πολιτική κοινωνιολογία» (ό.π.: 24-27).

⁶ «Η κοινωνιολογική ερμηνεία των πολιτικών φαινομένων μπορεί να γίνει με μια σειρά τρόπων, από καθαρά δογματικούς-αποφατικούς έως στατιστικούς-κοινωνιομετρικούς.» (ό.π.:27).

περιθωριοποιεί μια ολόκληρη περίοδο και ταυτόχρονα την διαγραφή μιας εκλογικής παράδοσης η οποία αντιμετωπίστηκε αρνητικά, κυρίως από τους φορείς του δυτικόφερτου εκσυγχρονισμού. Όσες μελέτες της περιόδου αυτής προσπαθούν να προσεγγίσουν το πολιτικό φαινόμενο στηρίζονται κυρίως σε περιγραφικές αναλύσεις και στα ιστορικά γεγονότα, αγνοώντας τα αποτελέσματα που αφορούν την πολιτική συμπεριφορά μέσω της εκλογικής ανάλυσης, αγνοώντας στην ουσία την πραγματικότητα και τα γεγονότα.

Παρά την πλούσια πολιτική ιστορία του επανησιακού χώρου η ανάπτυξη αντίστοιχων επιστημονικών μελετών, στους τομείς της πολιτικής και εκλογικής ανάλυσης, είναι περιορισμένη για το κάθε νησί ξεχωριστά για την μετά την Ένωση περίοδο. Η ενασχόληση με τις εκλογές και τα πολιτικά φαινόμενα εξακολουθεί ακόμη να προσανατολίζεται σε περιγραφικές δημοσιεύσεις, οι οποίες στις πιο πολλές περιπτώσεις εμμένουν κυρίως στις νομικές όψεις του θέματος της Ένωσης. Η μελέτη των εκλογικών αποτελεσμάτων, πολιτικών παρατάξεων, ομάδων, κομμάτων, αλλά και των γενικότερων πολιτικών φαινομένων, παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό υποταγμένη στις νομικές αναλύσεις και πραγματοποιήθηκε από επιστήμονες που είτε ήταν νομικοί, είτε διέθεταν πρωτίστως νομική παιδεία. Όμως παρά το γεγονός ότι οι πολιτικές εξελίξεις απασχόλησαν κυρίως τις ιστορικές αναλύσεις, εμφανίζεται μια επιλεκτική αναφορά στα πρόσωπα που πρωταγωνίστησαν. Στην ουσία πρόκειται για προσπάθεια τα γεγονότα αυτά να αυτονομηθούν από τις ευρύτερες πολιτικο - κοινωνιολογικές εξελίξεις, μεταφέροντας το κέντρο βάρους στα κεντρικά πολιτικά γεγονότα εκτός της νήσου. Το γεγονός αυτό υποβάθμιζε τις εσωτερικές τοπικές εξελίξεις, οι οποίες προσδιορίζονταν από την εκλογική στάση, σύμφωνα με τα εκλογικά αποτελέσματα και αποτυπώνονταν μέσω της πολιτικής συμπεριφοράς στην οποία επιδρούν τοπικοί γεωγραφικοί, κοινωνικοί και οικονομικοί παράγοντες με ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην έρευνά μας.

Παρά τις επισημάνσεις που παραθέτουμε υπάρχουν όμως αξιόλογες εργασίες-μελέτες που αναφέρονται στα γεγονότα της περιόδου αυτής με σημαντικά στοιχεία που σταματούν όμως στο επίπεδο των σημειωμάτων ή γενικών αναφορών, χωρίς να εμβαθύνουν, όπως: στα αναλυτικά εκλογικά αποτελέσματα ανά επαρχία, στα πρόσωπα και την πορεία των εκλεγέντων βουλευτών, στο μορφωτικό επίπεδο των βουλευτών, στις πολιτικές μετακινήσεις, στη σύνθεση του εκλογικού σώματος, στο εκλογικό σύστημα, ζητήματα που δίνουν με τεκμηριωμένα στοιχεία την πλήρη εικόνα της εκλογικής συμπεριφοράς της Κεφαλληνίας στην προ της Ενώσεως περίοδο. Κοινή διαπίστωση είναι ότι την περίοδο αυτή απουσιάζει μια συνολική καταγραφή των προσώπων που συνέβαλαν στη συγκρότηση των πολιτικών θεσμών και στην αφομοίωση των νησιών στο πολιτικό σύστημα του Ελληνικού Βασιλείου.

Παρά το γεγονός της επιλεκτικής αναφοράς η γενική βιβλιογραφία για τα Επτάνησα είναι εκτενής και διαχρονική, τόσο για το κάθε νησί όσο και για την Κεφαλληνία η χρήση της οποίας υπήρξε εκτεταμένη. Όμως, παρά το διαχρονικό ενδιαφέρον και τη συμβολή πολλών μονογραφιών και μελετών γύρω από την πριν και μετά την Ένωση διοίκηση, ελάχιστα έχουν γραφεί για τις εκλογές στην Κεφαλληνία μετά την Ένωση.

Για την ιστορική περίοδο από την πτώση του Βυζαντίου έως το 1864 υπάρχει εκτεταμένη βιβλιογραφία, τόσο ελληνική αλλά και ξενόγλωσση, η οποία πραγματεύεται ποικιλόμορφα θέματα. Για την περίοδο της Προστασίας⁷ ο αριθμός των μελετών αρχίζει να μειώνεται σημαντικά. Μετά την Ένωση περιορίζεται σε αποσπασματικές μονογραφίες, ενώ τα πρώτα χρόνια περιορίζεται μόνο σε ζητήματα της Εθνοσυνέλευσης, νομοθετικών και διοικητικών αποφάσεων που αφορούν αγροτικά κυρίως θέματα, όπως το θέμα των αγροληψιών, αλλά και μείζον κοινωνικά ζητήματα τα οποία ανακύπτουν περιοδικά. Για τις πολιτικές κινήσεις από πρόσωπα που έφεραν το νησί στην κεντρική πολιτική σκηνή, όπως ο Ρ. Χοϊδάς με το Δημοκρατικό Κίνημα και ο Π. Δρακούλης με το κίνημα του Σοσιαλισμού, αποτελούν σημεία αναφοράς και γύρω τους αναπτύχθηκε εκδοτική και συγγραφική δραστηριότητα που μας δίνει σημαντικές πληροφορίες για την εποχή αυτή. Ειδικότερα για τη θεματολογία των μελετών της μετά τη βενετική περίοδο, παρατηρούνται οι εξής τάσεις:

- Αναφορές για την περίοδο της Γαλλοκρατίας και της Επτανήσου Πολιτείας.
- Αναφορές στην διοίκηση και την οικονομική οργάνωση της Προστασίας.
- Σταθερό ενδιαφέρον για τη μελέτη της εξέλιξης κυρίως του ριζοσπαστικού κόμματος και δευτερευόντως των άλλων πολιτικών ομάδων (Μεταρρυθμιστές, Προστασιανοί).
- Αναφορές στην πολιτική οργάνωση της Προστασίας και της Βουλής (9^η, 12^η, 13^η).
- Αναφορές στον τύπο, με έντονη ανάπτυξη μετά το 1850 που επετράπη η ελευθεροτυπία.
- Η αναζήτηση των οικονομικών επιπτώσεων της αφομοίωσης.

Η μελέτη των πολιτικών ομάδων, παρατάξεων, κομμάτων, με τη μορφή που εμφανίζονται, επηρεασμένη από το γενικότερο κλίμα και ποικίλους περιορισμούς των ερευνητών, δημιούργησε έλλειψη σφαιρικότητας με αρνητική επίδραση στην ολοκληρωμένη επιστημονική μελέτη τους. Παρακάτω γίνεται προσπάθεια κατάταξης των εργασιών - μελετών με χρονολογική αναφορά.

Προ της Ενώσεως περιόδος: Ενετοκρατία, Επτάνησο Πολιτεία, Γαλλοκρατία, Βρετανική Προστασία.

⁷ Προστασία είναι η περίοδος που τα Επτάνησα βρίσκονται κάτω από Βρετανική κυριαρχία (1815-1864) και λειτουργεί κρατικό μόρφωμα με τη μορφή προτεκτοράτου, σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1817.

Για την ιστορία των πολιτικών ρευμάτων και κομμάτων στα Επτάνησα και ειδικότερα για την Κεφαλληνία υπάρχουν μονογραφίες, όχι όμως ενιαία και με διαχρονική παρουσία: Α. Ιδρωμένος, *«Πολιτική Ιστορία της Επτανήσου (1815-1864)»*, Π. Χιώτης, *«Ιστορία του Ιονίου Κράτους»*.

Για πολιτικές παρατάξεις - κόμματα και τον Επτανησιακό Ριζοσπαστισμό: Η. Ζερβός – Ιακωβάτος *«Ο Επτανησιακός Ριζοσπαστισμός»*, Π. Πανάς *«Βιογραφία Ι. Μομφερράτου»*, *«Ριζοσπάσται και βελτιώσεις»*, Κ. Κονόμος *«Ο Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος»*, Γ. Αλισανδράτος *«Ο Επτανησιακός Ριζοσπαστισμός»*, Γ. Τζουγανάτος *«Οι αγώνες του Ριζοσπαστισμού για την Ένωση της Επτανήσου»*.

Ο Δ. Ζακυνθινός έχει αναφερθεί εκτενώς στα ζητήματα της Επτανησιακής κοινωνίας: *«Αι ιστορικά τύχαι της Επτανήσου και η διαμόρφωσις του επτανησιακού πολιτισμού»*, *«Κεφαλληνίας Ιστορικά και τοπωνυμικά»*, *«Η πολιτική ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος»*, *«Η Βυζαντινή ιδέα και η Ελληνική Επανάστασις»*, *«Επτάνησος»*. Ο Α. Ιδρωμένος, αναφέρεται εκτεταμένα σε όλα τα επτανησιακά κοινωνικο-οικονομικά και πολιτικά ζητήματα κατά την Προστασία όσο και μετά την Ένωση: *«Η εθνική γλώσσα εις την Επτάνησον»*, *«Ο υπέρ της εθνικής αποκαταστάσεως αγών των Επτανησίων 1815-1864. Πολιτική Ιστορία της Επτανήσου επί της Αγγλικής Προστασίας»*. Ο Γ. Βερύκιος, αναφέρεται εκτενώς στη συγκρότηση και δράση του ριζοσπαστικού ενωτικού κινήματος: *«Απομνημονεύματα επί της πρώην Ιονίου Πολιτείας, κυρίως δε περί του εν ταύτη επικρατήσαντος ριζοσπαστικού φρονήματος»*, *«Εγγραφα αναφερόμενα εις τον Ριζοσπαστισμό»*. Ο Κ. Κονόμος, στα νεότερα χρόνια ανέδειξε την προσωπικότητα του Η. Ζερβού, αλλά και το σημαντικό σε εύρος Επτανησιακό τύπο: *«Ο Ηλίας Ζερβός- Ιακωβάτος και η Ένωση της Επτανήσου»*, *«Επτανησιακός τύπος 1798-1864»*. Ο Κ-Ι Λοβέρδος, αναφέρει σημαντικά στοιχεία της πολιτικής διοίκησης διαχρονικά της Κεφαλληνίας στην *«Ιστορία της νήσου Κεφαλληνίας»*. Ο Αριστ. Σουρής κυρίως για την προεπαναστατική Κεφαλληνία στο έργο *«Η Κεφαλληνία και ο Αγών της Ανεξαρτησίας»*. Ο Γ. Σουρής για την Προστασία στη μελέτη *«Ο Γλάδστων στα Επτάνησα. Ενωτικό κίνημα και βρετανικά αδιέξοδα»*. Ο Ν. Σουρής σε αρθρογραφίες για το ριζοσπαστικό κίνημα και τους απογόνους του.

Μετά την Ένωση περίοδος: Ένωση έως Βαλκανικούς πολέμους.

Παρά τον περιορισμένο όγκο αφορούν κυρίως την καταγραφή των επιπτώσεων της αφομοίωσης.

Ο Α. Ιδρωμένος, αναδεικνύει τη διαδικασία και τις επιπτώσεις της νομοθετικής αφομοίωσης στο *«Περί της εν Επτανήσω αφομοιώσεως προς τους νόμους του Ελληνικού Βασιλείου και περί των πηγών του Ιονίου Δικαίου»*. Ο Γρ. Κασσιμάτης, καταγράφει τις επιπτώσεις κυρίως στον πολιτιστικό τομέα *«Οι Επτανήσιοι και ο πολιτικός βίος μετά την Ένωση»*, και *«Η πολιτιστική αφομοίωσις της Επτανήσου με την υπόλοιπη Ελλάδα μετά την Ένωση»*. Ο Α. Ανδρεάδης, καταγράφει τις οικονομικές, κοινωνικές επιπτώσεις της φορολογικής αφομοίωσης η οποία αποτέλεσε διαρκές

φαινόμενο «Φορολογική αφομοίωσις της Επτανήσου». Ο Κ. Κονόμος, δίνει σημαντικά στοιχεία για τη δράση του Η. Ζερβού μετά την Ένωση στο «Ο Ηλίας Ζερβός- Ιακωβάτος και η Ένωση της Επτανήσου». Ο Gunnar H. κάνει μικρή αναφορά στα πολιτικά τεκταινόμενα των Επτανήσιων «Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936». Στοιχεία με αναφορές για τα Επτάνησα και την πολιτική ζωή υπάρχουν στη μελέτη του Γ. Σωτηρέλη «Σύνταγμα και εκλογές στην Ελλάδα 1864-1909. Ιδεολογία και πράξη της καθολικής ψηφοφορίας». Τέλος, στοιχεία για τη λειτουργία των πολιτικών κομμάτων βρίσκουμε στη μελέτη του Γρ. Δαφνή «Τα Ελληνικά πολιτικά κόμματα» με ιδιαίτερες αναφορές στα Επτάνησα.

Ειδικότερα για την Κεφαλληνία η μελέτη των εκλογών, κυρίως η μετά την Ένωση περίοδος, είναι περιορισμένη και δίχως χρονική συνοχή. Σχετικά με τη δραστηριότητα των ριζοσπαστών γίνεται αναφορά στις μελέτες των καθηγητών Γ. Αλισανδράτου για τον «Επτανησιακό ριζοσπαστισμό», Σπ. Λουκάτου για την «Επτανησιακή Σχολή των Ριζοσπαστών», το «Ρ. Χοϊδά» και το «Μ. Αντύπα», ενώ σημαντικά στοιχεία έχει δημοσιοποιήσει σε άρθρα του ο Ν. Σουρής για το Ριζοσπαστικό κίνημα και τους απογόνους του. Εξειδικευμένη είναι η εργασία της Μιρ. Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού για την προ της Ενώσεως πολιτική κατάσταση και κυρίως για τα κοινωνικά προοίμια του ενωτικού αγώνα: «Οι εξεγέρσεις της Κεφαλληνίας κατά τα έτη 1848-1849», αλλά και τα σημαντικά στοιχεία για τη διοίκηση και την οικονομία κατά την Προστασία: «Πολιτειογραφικά Ιονίων Νήσων επί αγγλικής κυριαρχίας 1815-1864», «Some Notes on Britain's Attitude towards the Ionian Protectorate», «Στοιχεία της Δημόσιας ζωής στα Νότια Επτάνησα», «Η απάντηση του Ιωσήφ Μομφερράτου από την Ερικούσα προς τον Αρμυστή Η.Γ. Ward». Ο Σπ. Λουκάτος έχει καταθέσει σημαντικά στοιχεία για την προ της Ενώσεως περίοδο: «Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτάνησος Πολιτεία», «Η ομοσπονδιακή και ενιαία κρατική συγκρότηση και λειτουργία του πρώτου νεοελληνικού, των Επτανήσων κρατιδίου», την πολιτική ιστορία του ριζοσπαστικού κινήματος: «Η Επτανησιακή πολιτική σχολή των Ριζοσπαστών» και τη μετά την Ένωση περίοδο: «Ρόκκος Χοϊδάς, ο κήρυκας του ελληνικού σοσιαλισμού». Ο Γ. Μοσχόπουλος, εξειδικεύει στις μελέτες του την ιστορική πορεία της Κεφαλληνίας, παρουσιάζοντας στοιχεία της διοίκησης και της πολιτικής κατάστασης: «Η ιστορία της Κεφαλληνίας», «Ιστορία του Νέου Ελληνικού Κράτους», «Εισαγωγικά –Συνοπτικό ιστορικό πλαίσιο της «Επτανήσου Πολιτείας», «Στοιχεία της Οικονομικής, Πνευματικής και Ηθικής Κατάστασης στην Κεφαλληνία, ως συνάγεται από την Έκθεση του Προνοητή, (1759)», «Μονόφυλλα (παμφλέτια) Κεφαλληνίας για τον Επτανησιακό Ριζοσπαστισμό την Ένωση», «Βυζαντινοί θεσμοί και Ενετοκρατία». Ο ιστοριοδίφης Α.- Δ. Δεμπόνος, αναδεικνύει από την έρευνα των αρχείων στοιχεία για την προ της Ενώσεως και μετά την Ένωση περίοδο, την πόλη του Αργοστολίου, τις πολιτικές λέσχες, τον τύπο, τις τεχνικές

της πολιτικής διαδικασίας, τις μεταενωσιακές πολιτικές προσωπικότητες και την οργάνωση της αυτοδιοίκησης: «*Η Γέννηση και τα πάθη μιας πολιτείας*», «*Πειθαρχική Προστασία*», «*Η Φιλαρμονική Κεφαλληνίας*», «*Ρόκκος Χοϊδάς. Ο επίγονος των ριζοσπαστών*», «*Σταθμοί*», «*Ξένες Παροιμίες στην Κεφαλληνία*», «*Το Αναγνωστήριον «Η Ομόνοια» Αηξουρίου*», «*Άγνωστες δικαστικές περιπέτειες του ριζοσπάστη Γεράσιμου Λιβαδά*», «*Ο μηχανισμός ψηφοφορίας στο Ιόνιο Κράτος και η υιοθέτηση στοιχείων του από το Ελληνικό Βασίλειο*», «*Από την αγγλική προστασία στο Ελληνικό Βασίλειο. Το άγνωστο χειρόγραφο της μεταπολίτευσης στην Κεφαλληνία*», «*Η πρωτοβάθμια τοπική αυτοδιοίκηση επί Αγγλοκρατίας στα Επτάνησα. Ο θεσμός των περιοχικών συμβουλίων*», «*Το αναγνωστήριον «η Ομόνοια»*», «*Αίσωπος, η χαμένη εφημερίδα του Γεωργίου Μολφέτα*». Σημαντική είναι επίσης η μελέτη της Ε.-Λ. Σταυροπούλου «*Παναγιώτης Πανάς (1832-1896), ένας ριζοσπάστης ρομαντικός*» για τον θεωρητικό του Ριζοσπαστισμού Π. Πανά, που η δράση του μέσω του Δημοτικού καταστήματος συνεχίστηκε μεταενωσιακά. Σημαντικές πληροφορίες για την κοινοβουλευτική δραστηριότητα της εποχής έχουμε στο βιβλίο του Ανδρ. Καλογερά «*Γεωργίου Τυπάλδου – Ιακωβάτου «Αγορεύσεις εν τη Β' εν Αθήναις Εθνοσυνελεύσει και εν ταις βουλαίς*».

Σημαντικές πληροφορίες για τα εκλογικά αποτελέσματα της Ιονίου Βουλής και μετά την Ένωση έως το 1912, μας δίνει ο ιστοριοδίφης Ηλ. Τσιτσέλης στους τρεις τόμους των «*Κεφαλληνιακών Συμμερίκτων*», που αφορούν μόνο τις περιόδους που ο νομός αποτελεί εκλογική περιφέρεια.

Τεκμηριωμένες μελέτες για την πολιτική, οικονομική και κοινωνική κατάσταση στα Επτάνησα και ειδικότερα στην Κεφαλληνία βρίσκουμε στις δημοσιεύσεις των Πρακτικών των Πανιονίων Συνεδρίων (1914-2014) κυρίως στους τόμους της ιστορίας και της πολιτικής.

Το Περιοδικό «*Κεφαλληνιακά Χρονικά*», της Εταιρείας Κεφαλληνιακών και Ιστορικών Ερευνών, παρουσιάζει σημαντικές έρευνες από την ιστορία, την οικονομία και την πολιτική ζωή του νησιού.

Σημαντικές πληροφορίες για το πλαίσιο της εποχής, τις εκλογές και γεγονότα, αντλούμε από περιοδικά που διακρίνονται για το ερευνητικό τους ενδιαφέρον και την εξειδικευμένη θεματολογία, όπως η «*Ιόνιος Ηχώ*», με εκδότη τον Γ. Κονιδάρη (1932-1975), η «*Κεφαλονίτικη Πρόοδος*» (1969-1977) με εκδότρια την Αμαλ. Βουτσινά και η «*Κεφαλονιά και Ιθάκη*» της Αδελφότητας Κεφαλλήνων και Ιθακησίων Πειραιώς (1974-1981).

Επίσης οι εφημερίδες της εποχής αποτυπώνουν με υποκειμενικό πολλές φορές τρόπο, την εκλογική κατάσταση που διαμορφώνεται σε κάθε επαρχία και την πολιτική κατάσταση στο νησί.

Σημαντικά στοιχεία εμφανίζονται σε διδακτορικές διατριβές για την περίοδο που ερευνούμε: «*Φιλελεύθεροι στοχασμοί και δεξίωσή τους στον Επτανησιακό χώρο. Ιδεολογία και πολιτική των Μεταρρυθμιστών (1848-1864)*» (Κοντονή Α.), «*Οι πολιτικές Λέσχες στην Κεφαλληνία κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας*» (Πετράτος Π.), «*Ο ρόλος των Επτανησίων βουλευτών στην ελληνική*

πολιτική ζωή, 1864-1881. Από την «πρωτοπορία» στην πλήρη αφομοίωση» (Τζαγκαρουλάκη Χ.), «Το Ριζοσπαστικό Κίνημα στα Αγγλοκρατούμενα Επτάνησα» (Κοτινά Μ.).

Αξιοποιήθηκαν επίσης σημαντικά κείμενα που αφορούν την πολιτική στα Επτάνησα και κυρίως στην Κεφαλληνία, τα οποία παρουσιάζονται αναλυτικά στη βιβλιογραφία της έρευνας.

Ειδικότερα, για τις εκλογικές αναμετρήσεις της Κεφαλληνίας στην περίοδο μετά την Ένωση, η αποσπασματικότητα των μελετών δεν μας δίνει μια πλήρη παρουσίαση των αποτελεσμάτων, περιορίζοντας έτσι μια ολοκληρωμένη ανάλυση και μια συνθετική μελέτη και για τον λόγο αυτό η περίοδος αυτή έχει αρκετά κενά στην ανάπτυξή της. Συμβολή στην αδυναμία αυτή έχει και το γεγονός ότι η προσέγγιση των εκλογικών διαδικασιών και των πολιτικών παρατάξεων-κομμάτων, από τη σκοπιά της πολιτικής επιστήμης και της κοινωνιολογικής έρευνας, αποτελεί σχετικά πρόσφατο φαινόμενο. Αρχίζει ουσιαστικά για τον Επτανησιακό και Κεφαλληνιακό χώρο, από τα Πανιόνια Συνέδρια, στα πρακτικά των οποίων υπάρχουν αναφορές για την πολιτική κατάσταση στη μετά την Ένωση εποχή, τις ανακοινώσεις της έκδοσης των Κεφαλληνιακών Χρονικών από το 1977, το συνέδριο για την Επτάνησο Πολιτεία το 2000 κ.α. Το ίδιο ισχύει με τα πολιτικά τεκταινόμενα μετά το τέλος της ενετοκρατίας και της μετά την Ένωση εποχής, παρά το γεγονός ότι στα Επτάνησα και κυρίως στην Κεφαλληνία οι πολιτικές δομές λειτούργησαν από τις πρώτες στον ελληνικό χώρο. Έτσι, για όλη την περίοδο μετά την Ένωση (1864-1910), οι αναφορές γίνονται επιλεκτικά σε πρόσωπα, παρά το γεγονός ότι τη χρονική αυτή φάση μορφοποιείται το πολιτικό σύστημα και εξελίσσονται γεγονότα που καθόρισαν την πολιτική τοπολογία στο νησί. Συμπερασματικά για όλη την περίοδο αυτή επικρατεί επιστημονική χαλαρότητα με πολλαπλά κενά ποιοτικών και ποσοτικών ερευνών.

Με βάση τα παραπάνω, ιδιαίτερη ενιαία παρουσίαση μελέτης για τον γεωγραφικό χώρο της Κεφαλληνίας διαχρονικά, δεν έχει υπάρξει. Η ιστοριογραφία σαφέστατα έχει αδικήσει τις εκλογικές μελέτες, διότι η έρευνα αυτή δίνει σημαντικά στοιχεία της κοινωνικής εξέλιξης αλλά και αντίστροφα, στις οποίες κυρίως επικεντρώνεται στη λειτουργία των πολιτικών θεσμών που καθορίζουν τη γενικότερη πολιτική, κοινωνική και οικονομική ζωή. Η καθυστέρηση των μελετών συμβαδίζει με τη γενικότερη καθυστέρηση έρευνας της πολιτικής επιστήμης, κυρίως στον τομέα της πολιτικής συμπεριφοράς και της πολιτικής κοινωνιολογίας, έως τις απαρχές του 20ου και οφείλεται σε πολλές αιτίες, ενδεικτικά αναφέρουμε τρεις:

- Η πρώτη αφορά την κρίση του κοινοβουλευτικού συστήματος, που οδήγησε στην υποβάθμιση των πολιτικών διαδικασιών, αντίληψη η οποία αποτέλεσε και άλλοθι για να ξεπεραστεί η περίοδος αυτή δίχως βαθειά έρευνα, παρά το γεγονός ότι την περίοδο αυτή έχουμε τη σημαντική μετάβαση

από το πρωτογενές αντιπροσωπευτικό πολιτικό σύστημα, που επέβαλλε ο πόλεμος της ανεξαρτησίας, στην κυριαρχία της κομματοκρατίας.

- Η δεύτερη αφορά τον περιορισμό της επιστημονικής έρευνας, που ξεκινούσε από μία προοδευτική αφετηρία που έβλεπε την εκλογική και πολιτική ιστορία ως ένα χώρο χειραγωγήσεων και διαστρεβλώσεων της λαϊκής θέλησης, θεωρώντας πρωταρχικό μέλημα την καταγγελία αυτών των παραμορφώσεων παρά μια συγκεκριμένη μελέτη της πραγματικότητας αυτής. Η στάση αυτή περιόριζε περιγραφικά μόνο τις αναφορές της π.χ. κυρίως στη δράση του ριζοσπαστικού κόμματος, αγνοώντας ή αδυνατώντας να μελετήσει το γεγονός ότι στα Επτάνησα στις αρχές του 19^{ου} αιώνα συγκροτήθηκε το πρώτο υπό επικυριαρχία αυτόνομο ελληνικό ανεξάρτητο κράτος, η «Πολιτεία των Επτά Ενωμένων Νήσων» όπως και το γεγονός ότι στο προτεκτοράτο της Προστασίας λειτουργούσαν πολιτειακές δομές. Επίσης στο ίδιο διάστημα αγνοείται ο ρόλος των Επτανησίων βουλευτών στην Ελληνική Βουλή, ενώ σπανίως γίνεται αναφορά στις τοπικές πολιτικές ομάδες.

- Η τρίτη αφορά το άλλοθι της ανυπαρξίας κομματικών σχηματισμών και κατ' επέκταση εκλογικών αποτελεσμάτων με βάση τις κομματικές προτιμήσεις. Αυτό είναι γεγονός αφού από την περίοδο 1864 - 1923 έχουμε την ενεργητική ψήφο της πολιτικής διαδικασίας «δια σφαιριδίου εκλογή», η οποία βρισκόταν στον αντίποδα του ακολουθήσαντος συστήματος εκλογών με τα ψηφοδέλτια. Έτσι τα ανελαστικά συστήματα ανάλυσης με τις διαιρετικές τομές δεν μπορούν να εφαρμοστούν και μη εφαρμογής αυτών των μεθοδολογιών ουσιαστικά διέγραφε μια ολόκληρη εποχή. Παρά το γεγονός ότι τα αποτελέσματα της χρονικής αυτής περιόδου δύσκολα ανιχνεύονται, η σαφής αναφορά στην περίοδο που εφαρμόζεται το εκλογικό αυτό σύστημα και η διαδικασία εκλογής με παγκόσμια πρωτοτυπία, αποτελεί μια απαίτηση της επιστημονικής ευθύνης και εξέλιξης, στην ουσία της διαλεκτικής σχέσης των πραγμάτων. Λόγω του γεγονότος ότι το σύστημα αυτό προτάθηκε και είχε ήδη εφαρμοστεί στα Επτάνησα (Βενετοκρατία, Επτάνησος Πολιτεία, Προστασία) υποβαθμίζεται με τη μη αναφορά στην περίοδο αυτή και της αντίστοιχης λειτουργίας πολιτικών θεσμών.

Μπορούμε να θέσουμε δύο δόκιμους λόγους για την παραμέληση της έρευνας την περίοδο αυτή, που επισκιάστηκε προενωσιακά από το κίνημα της Ένωσης και μεταενωσιακά από τα κεντρικά πολιτικά γεγονότα και κυρίως τα εθνικά ζητήματα.

Ο πρώτος λόγος, είναι η τάση πολλών μελετητών να υποτάσσουν τις τοπικές εξελίξεις στις γενικότερες εθνικές, κρατικές ή εξωτερικές και για τον λόγο ότι ο εξωτερικός παράγοντας θεωρήθηκε πρωταρχικής σημασίας, κυρίως στα θέματα απελευθέρωσης των υπόδουλων περιοχών. Η επιμονή στη μελέτη των γενικότερων εξελίξεων αναδύει την επιθυμία να συσχετισθούν οι ανύπαρκτες τοπικές πολιτικές με παρεμβάσεις του κράτους και της κεντρικής πολιτικής, προβάλλοντας ως αναπαράσταση τη μεταφορά με τον τρόπο αυτό των ατομικών ή συλλογικών

τοπικών ευθυνών και αποφάσεων σε κεντρικό επίπεδο, ταυτόχρονα όμως μετέφεραν άτυπα και τον αποφασιστικό ρόλο σε κεντρικό επίπεδο αποδυναμώνοντας την περιφέρεια. Στο γεγονός αυτό συνέβαλε και η περιοριστική αντίληψη ή ιδεολογικά δέσμια έρευνα των τοπικών ερευνητών ή όσων θέλησαν να εντάξουν ερευνητικά την Κεφαλληνία στη γενικότερη πολιτική εξέλιξη των Ιονίων και της χώρας γενικότερα, δίχως να αναδείξουν τις τοπικές της ιδιαιτερότητες.

Ο δεύτερος λόγος, φαίνεται να είναι η απογοήτευση των πρωταγωνιστών, των λογίων, ιστορικών και ερευνητών για το ίδιο το γεγονός της Ένωσης και της διαδικασίας αφομοίωσης, ζήτημα το οποίο είχε πολυποίκιλες εξηγήσεις. Για κάποιους θεωρήθηκε αποτυχία η διαδικασία αυτή, ότι δηλαδή δεν εκπληρώθηκαν οι στόχοι που είχε δημιουργήσει το ενωσιακό κίνημα, για άλλους ότι μεταφέρθηκε η έδρα του αρμοστή στην Αθήνα, ενώ για άλλους ότι ο κομματισμός επεκράτησε των πολιτικών διαδικασιών που υπήρχαν. Πέραν αυτών αναπτύχθηκε και η ευρεία αντίληψη ότι η αφομοίωση είχε ως συνέπεια να κυριαρχήσει στα Επτάνησα ο σταδιακός εκφυλισμός της κοινωνικής και πολιτικής ζωής που επικρατούσε στο Ελληνικό Βασίλειο. Θεωρούσαν επίσης το υπάρχον κοινοβουλευτισμό έναν ακόμη δυτικό θεσμό που είχε επιβληθεί στο ελληνικό έθνος μέσω της Βασιλείας και υπηρετούσε έμμεσα αλλότρια συμφέροντα εκτός των εθνικών, δηλαδή της απελευθέρωσης των σκλαβωμένων αδελφών. Σ' αυτό συνέβαλε και το γεγονός ότι οι εκπρόσωποι του ενωτικού κινήματος δεν συμμετέχουν ως φυσικά πρόσωπα στις πολιτικές διαδικασίες που ακολούθησαν.

Επίσης είναι γεγονός ότι μεγάλο μέρος των ερευνητών αντιλαμβάνονταν την πολιτική διαδικασία με περιορισμούς, που αφορούν τη δράση των λαϊκών στοιχείων (αγρότες κυρίως), αγνοώντας τη δράση των μεσαίων στρωμάτων όσο και της αστικής τάξης, ενώ αναφορές για ιδιότυπα πολιτικά τοπικά χαρακτηριστικά παραμερίζονται.

Η εργασία μας προσπαθεί να αποφύγει δογματισμούς, να είναι ελεύθερη από ιδεολογικά πλαίσια και υποκειμενισμούς δίνοντας όσο περισσότερο φως γίνεται σε αρχειακό υλικό. Αναδεικνύουμε τις πηγές, προσπαθώντας να αναδείξουμε τα σημεία εκείνα που δίνουν συμπεράσματα με εύρος ανάλυσης σε κάθε πτυχή των γεγονότων. Η έρευνα για την πολιτική συμπεριφορά είναι απαραίτητο εργαλείο ανάλυσης μιας κοινωνίας, διότι αυτή προσδιορίζει την επίδραση που έχουν στη λειτουργία των αντιπροσωπευτικών θεσμών, οι οποίοι καθορίζουν τις θεσμοθετημένες αποφάσεις για τη διοίκηση του κράτους και κατ' επέκταση της κοινωνίας.

Η πολιτική κοινωνιολογία και η πολιτική ανάλυση η οποία λειτουργεί με περιορισμούς δεν μπορεί να αναδειχθεί σε επιστημονικό εργαλείο που μειώνει τους περιορισμούς και φροντίζει όλες τις πλευρές, αλλά αντίθετα δημιουργεί συγχύσεις και οδηγεί σε υποκειμενικά και μη ολοκληρωμένα συμπεράσματα. Μια περιορισμένη και μονόπλευρη ανάλυση, οδηγεί συχνά στην πλήρη

αντιεπιστημονική ανάλυση, αλλά ταυτόχρονα μη οδηγώντας σε αποτελεσματικά συμπεράσματα, μειώνει το ενδιαφέρον, τόσο του επιστημονικού κόσμου, αλλά και της κοινωνίας, αφού προβάλλεται η στρεβλή πλευρά των γεγονότων. Η θεώρηση κατά την οποία τα κεντρικά σημεία της αποτελούν π.χ. καταδίκη των προσωπικών εξαρτήσεων του ψηφοφόρου από τον πολίτευτή και τους κομματάρχες, οι πιέσεις από τα τμήματα του κρατικού μηχανισμού και τέλος οι επιπτώσεις από τα εκλογικά συστήματα δημιουργεί μια διάχυτη αντίληψη δυσπιστίας, όσον αφορά το αποτέλεσμα της έρευνας. Αυτή η στάση μειώνει την ερμηνευτική αξία και την κοινωνιολογική σημασία των εκλογικών αποτελεσμάτων, κατάσταση η οποία λειτουργεί ανασταλτικά για τη συστηματική διερεύνησή τους.

Η ύπαρξη ή όχι διαφόρων ειδών χειραγωγήσεων, ακόμα και ιδιότυπων μορφών πολιτειακής οργάνωσης αποτελούν από την ίδια τους τη φύση πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα από τα οποία οφείλουμε να αντλήσουμε πληροφορίες, τόσο για τους τοπικούς πληθυσμούς όσο και για τη συγκρότηση και δράση του τοπικού πολιτικού συστήματος, όμως δεν αποτελούν το μοναδικό στοιχείο έρευνας της εκλογικής ανάλυσης και της πολιτικής συμπεριφοράς.

Στην έρευνά μας βασική υπόθεση εργασίας αποτελεί, αφ' ενός μεν, η εξέταση και συστηματική παρουσίαση της πολιτικής και εκλογικής συμπεριφοράς των Κεφαλλήνων, ως ανάλυση τοπικής κλίμακας και αφ' ετέρου ο προσδιορισμός της στο πλαίσιο ευρύτερης κλίμακας του ελληνικού κράτους. Παράλληλα ασχολούμαστε με την ανάλυση του εκλογικού σώματος που διαμόρφωσε τα αποτελέσματα και προσδιόρισε την πολιτική κατάσταση. Τα αποτελέσματα αποτυπώνουν τη νοοτροπία, τις τάσεις και τη συμπεριφορά του εκλογικού σώματος σε κάθε αναμέτρηση, σε συγκεκριμένη γεωγραφική ενότητα και στην περίπτωση μας για κάθε επαρχία.

Η εργασία εξελίσσεται αναλύοντας τις κοινωνικές και πολιτικές δομές σε τοπικό επίπεδο και την εσωτερική παράδοση των κοινωνικών θεσμών, όπως διαμορφώθηκε κυρίως κατά την προ της Ενώσεως περίοδο. Ταυτόχρονα προσδιορίζονται οι εξελίξεις με βάση το διεθνές πλαίσιο, του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα, που σημείωνε σημαντικές ανακατατάξεις στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια, καθορίζοντας την πολιτική δομή του Ευρωπαϊκού τοπίου.

Κύριο μεθοδολογικό ερώτημα είναι πως διαμορφώνεται η εκλογική συμπεριφορά και γενικότερα οι πολιτικές στάσεις και πεποιθήσεις των Κεφαλλήνων τη χρονική περίοδο που ερευνούμε, έχοντας ως δεδομένο τη μακρά ύπαρξη λειτουργίας πολιτικών δομών και θεσμών διοίκησης, οι οποίοι είχαν τα χαρακτηριστικά κρατικής οντότητας⁸. Η έρευνα αυτή αντιπαραβάλλεται με το γεγονός ότι στον

⁸ Κατά την Ενετοκρατία λειτουργούσαν στα Επτάνησα πολιτικοί θεσμοί στους οποίους ασκούσε διοίκηση η ολιγαρχική τάξη της κληρονομικής ευγένειας. Κατά την Επτάνησο Πολιτεία λειτουργούσε η Γερουσία η επονομαζόμενη «Εντιμη Αντιπροσωπεία» στην οποία συμμετείχαν εκπρόσωποι από την αστική και μεσαία τάξη. Στην περίοδο της Προστασίας δημιουργήθηκε προτεκτοράτο με απόλυτο έλεγχο του αρμοστή στη λειτουργία των κρατικών θεσμών και της Βουλής.

αντίποδα, στο ελεύθερο ελληνικό κράτος η εμπειρία λειτουργίας πολιτικών θεσμών είχε περιορισμένο εύρος, λόγω και του δυσμενούς γεγονότος της Βαυαροκρατίας, η οποία λειτούργησε με αυταρχισμό και συγκεντρωτισμό, περιορίζοντας έτσι τη δυνατότητα του πολιτικού συστήματος να ολοκληρωθεί.

Η επαφή των δύο διαφορετικών οντοτήτων, με ιστορικές καταβολές πολιτικής εμπειρίας για τα νησιά που αποτελεί ιδιαίτερο πεδίο ανάλυσης, διότι τα Επτάνησα ενσωματώθηκαν στην Ελλάδα και πλέον η υπάρχουσα πολιτική κατάσταση επέδρασε καθοριστικά σ' αυτά, όπως βέβαια συνέβη και το αντίστροφο. Έτσι έχουμε, την κυριαρχία του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος του Ελληνικού βασιλείου που πριν βρισκόταν υπό οθωμανική κατοχή, επί του επτανησιακού το οποίο είχε αναπτύξει αυτονομία και πολιτειακές δομές και πριν βρισκόταν υπό την κυριαρχία δυτικών δυνάμεων. Η Ένωση και η ακολουθούμενη αφομοίωση αποτελεί τη χρονική στιγμή αυτής της επαφής και το αποτέλεσμα της αποτελεί σημαντικό κεφάλαιο της έρευνά μας. Σε μια εποχή δηλαδή, που το γεγονός αυτό υπήρξε η πρώτη επέκταση του Ελληνικού Βασιλείου και αναθέρμανε την ιδέα της εθνικής ολοκλήρωσης, για τους Επτανησίους αποτελούσε την πρώτη αίσθηση του πολυπόθητου στόχου της Ένωσης η οποία είχε ταυτιστεί με την έννοια της ελευθερίας του έθνους. Παρά το γεγονός ότι η εποχή αυτή καθόρισε την κοινωνική εξέλιξη των νησιών, για την ίδια περίοδο τα στοιχεία της πολιτικής ζωής είναι περιορισμένα, δημιουργώντας σοβαρές δυσκολίες στην ολοκλήρωση μια τέτοιας έρευνας. Κύριο ζήτημα δυσκολίας αποτέλεσαν οι σεισμοί του 1867, 1912 και 1953 για τα νησιά Κεφαλληνία, Ιθάκη και Ζάκυνθο, κατά τους οποίους οι καταστροφές των κατοικιών και δημοσίων κτιρίων συμπαρέσυραν μαζί τους πολύτιμο αρχαιακό υλικό.

Η έρευνά μας επιχειρεί μια παράθεση στοιχείων που σκιαγραφούν τη φυσιογνωμία της πρώτης μετά την Ένωση περιόδου, όπως καταγράφεται με τη ψήφο των πολιτών στις εκλογικές αναμετρήσεις και εκφράστηκε στην επιλογή των βουλευτών που εξελέγησαν στις αναμετρήσεις της πρώτης δεκαετίας μετά την Ένωση. Για την καταγραφή τους χρησιμοποιήθηκαν επίσημα στοιχεία που αντλήθηκαν από τα κοινοβουλευτικά και κρατικά αρχεία αλλά και άλλο υλικό, εξασφαλίζοντας την εγκυρότητα και την αξιοπιστία που απαιτεί η επιστημονική έρευνα.

Ένας από τους σημαντικότερους λόγους που με ώθησαν στην ιδιαίτερη μελέτη και διερεύνηση της περιόδου αυτής, ήταν το γεγονός ότι η ενασχόλησή μου επί μακρόν με την τοπική δημοσιογραφία αλλά και τη μελέτη της τοπικής ιστορίας μου έδωσε την ευκαιρία να ανακαλύψω μεγάλο όγκο υλικού και αναξιοποίητων στοιχείων. Ταυτόχρονα αναπτύχθηκε η φιλοδοξία μου να καλύψω ένα κενό για το ζήτημα αυτό και ταυτόχρονα να αναδείξω επιστημονικά μια κρίσιμη περίοδο που καθόρισε την πορεία του νησιού τον επόμενο αιώνα.

Η κυρίως παρουσίαση της έρευνάς μας θα ακολουθήσει την εξής δομή:

Στο *Πρώτο Κεφάλαιο του Πρώτου Μέρους* θα αφορά το γενικό πλαίσιο και την τοπική κλίμακα, εκεί ειδικότερα θα γίνει αναφορά:

A. Στις πολιτικές συντεταγμένες μετά την Ενετοκρατία. Θα διερευνηθεί η ύπαρξη και λειτουργία αντιπροσωπευτικών θεσμών στα Επτάνησα και στην Κεφαλληνία έως την Ένωση.

B. Στην ιδιαίτερη οργάνωση της τοπικής κοινωνίας. Η κοινωνική και οικονομική οργάνωση της νήσου αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο διερεύνησης το οποίο καθόρισε τις πολιτικές στάσεις και επέδρασε σημαντικά στην πολιτική συμπεριφορά. Η διερεύνησή του αναδεικνύει τα τοπικά στοιχεία καθώς και την συνέχεια της ιστορικότητας της πολιτικής εκπροσώπησης.

Γ. Ενότητα και σύνθεση των πολιτικών θεσμών. Το γεγονός ότι η Ένωση συμπίπτει με την ίδια την συγκρότηση του νέου Ελληνικού κράτους, αποτελεί δεσμευτικό όρο κατά την ανάλυση των δεδομένων έτσι ώστε να ληφθούν υπ' όψιν πολιτισμικοί και ιδεολογικοί παράγοντες, οι οποίοι διαδραμάτισαν κρίσιμο ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις και στην εκλογική συμπεριφορά.

Ειδικότερα, η ανάπτυξη της παιδείας ως κρίσιμης παραμέτρου ανάπτυξης της εθνικής ταυτότητας, η συμμετοχή στον απελευθερωτικό αγώνα και η επίδραση στις πολιτικές δομές, η επίδραση στην κοινωνική οργάνωση, ζητήματα δηλαδή και καταστάσεις όπως αυτές που είχαν διαμορφωθεί κατά την διάρκεια του ενωτικού αγώνα, μας απασχολεί ως ανάλυση που ξεπερνά τα στενά τοπικά όρια και αντιμετωπίζονται ως ζητήματα εθνικού μεγέθους. Θα αναφερθούμε ειδικότερα, στις διαιρετικές τομές, στους πολιτικούς θεσμούς και την ιδεολογία, στην εξέλιξη των πολιτικών κομμάτων και στο ενωτικό κίνημα του ριζοσπαστισμού που είχε επίκεντρο την Κεφαλληνία.

Δ. Στον τοπικό τύπο ως μέσο συγκρότησης του ενωτικού κινήματος.

Στο *Δεύτερο Κεφάλαιο του Πρώτου μέρους* θα αναφερθούμε:

A. Στις πρώτες εκλογές για τη συμμετοχή των πληρεξουσίων στην Εθνοσυνέλευση των Αθηνών.

B. Στις δυσκολίες της αφομοίωσης και την επίδρασή της στην πολιτική συμπεριφορά.

Η αφομοίωση των Επτανήσων, ως η πρώτη εδαφική επέκταση της Ελλάδος μετά τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας, αποτέλεσε το πρώτο γεγονός επέκτασης του νεοελληνικού κράτους, διοικητικά, πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά και εκκλησιαστικά. Η υλοποίησή της, τα προβλήματα, ο χαρακτήρας και η μορφή της αποτελεί προσδιοριστικό παράγοντα ο οποίος επέδρασε στη διαμόρφωση της πολιτικής συμπεριφοράς. Η αφομοίωση εθνικού χώρου που αποκόπτεται από την κατοχή μιας δυτικής αποικιακής χώρας (προτεκτοράτο), με διαρκή δραστηριότητα κοινωνικών κινήματων και εξεγέρσεων αλλά και λειτουργίας πολιτικών διαδικασιών, αποτελεί πεδίο ανάλυσης για την πολιτική επιστήμη και την έρευνά μας, αφού τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή συνδέονται δύο κόσμοι, δύο διαφορετικές ενότητες κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης.

Σημαντικό επίσης σημείο έρευνας, ανάλυσης, αναφοράς θα αποτελέσει και το γεγονός ότι η αφομοίωση της Επτανήσου ήταν η πρώτη και η δύσκολη αφομοίωση που απασχόλησε το ελληνικό κοινοβούλιο επί μία 10ετία με προσαρμογές έως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και ο Ιόνιος Αστικός Κώδικας ίσχυε έως το 1946. Η σημαίνουσα διαφορά της αναφοράς αυτής έγκειται κυρίως σε σύγκριση με την αφομοίωση άλλων γεωγραφικών περιοχών (Θεσσαλία, Κρήτη, Ήπειρος, Μακεδονία, Θράκη) που δεν είχε ιδιαίτερα προβλήματα.

Τα Επτάνησα με την έντονη κοινωνική και πνευματική τους ζωή αποκτούν κεφαλαιώδη σημασία για την εξέλιξη της νεώτερης Ελλάδας, ενώνονται με το Ελληνικό Βασίλειο φέρνοντας στις αόριστες κι ακόμα ασχημάτιστες καταστάσεις της ελληνικής κοινωνίας τα σαφή και ακριβή κοινωνικά πλαίσια, που είχαν δημιουργηθεί στα νησιά σε συνθήκες παρόμοιες με αυτές που υπήρχαν στη Δύση και επ' ουδενί με αυτές που επικρατούσαν στην οθωμανοκρατούμενη Ελλάδα, προβάλλοντας το φιλελεύθερο και μεταρρυθμιστικό πρότυπο στην κοινωνία και στην πολιτική.

Στο Τρίτο Κεφάλαιο θα αναφερθούμε:

Α. Στις συνταγματικές διαδικασίες και τον εκλογικό νόμο. Στο εκλογικό σύστημα, στην καθολική ψήφο των ανδρών, στην «δια σφαιριδίου εκλογή» και στο ρόλο της ενεργητικής ψήφου στη συγκρότηση των πολιτικών παρατάξεων - κομμάτων. Στην γενικότερη εφαρμογή των εκλογικών διαδικασιών στο Νομό Κεφαλληνίας και στις επαρχίες ως μείζων εκλογικές περιφέρειες, στις οποίες κατά προέκταση θα εξετάσουμε ειδικότερα θέματα, όπως η σύνθεση του εκλογικού σώματος, η συγκρότηση των εκλογικών καταλόγων, τα εκλογικά τμήματα και οι εκλογικοί αντιπρόσωποι. Όλα τα παραπάνω στοιχεία λειτουργίας του πολιτικού συστήματος, τα οποία εξετάζονται διεξοδικά αποτελώντας εργαλεία για την ανάλυση των επόμενων ενοτήτων.

Στο Τέταρτο Κεφάλαιο θα αναφερθούμε στην πολιτική και εκλογική συμπεριφορά στη μετά την Ένωση περίοδο, 1865-1875. Αντικείμενο του κεφαλαίου αυτού είναι να ερευνήσουμε την πολιτική συμπεριφορά μέσα από τις εκλογικές αναμετρήσεις της περιόδου 1865-1875, τις πρώτες ελεύθερες για τα Επτάνησα, ξεκινώντας από το 1865 που αποτελεί την πρώτη εκλογική αναμέτρηση στη μετά την Ένωση περίοδο και έως το 1875. Το 1875 αποτελεί ορόσημο για την εφαρμογή της «δεδηλωμένης» όσον αφορά την δέσμευση του βασιλιά για την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης με βάση τις σχηματιζόμενες πλειοψηφίες των πολιτικών ομάδων. Το γεγονός αυτό αποτελεί σταθμό για τη συγκρότηση των πολιτικών ομάδων εντός και εκτός κοινοβουλίου, αφού ξεκινά μια εποχή που είναι αναβαθμισμένος ρόλος της Βουλής στο σχηματισμό της κυβέρνησης και εγκαθιδρύεται η κοινοκρατία στο πολιτικό σύστημα. Η περίοδος αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως μεταβατική, αφού συνυπάρχουν οι τοπικές συνιστώσες (πολιτικές παρατάξεις – μερίδες - κόμματα) με την ύπαρξη των κεντρικών πολιτικών κομμάτων, σε μια διαδικασία

αλληλοτροφοδότησης. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι τοπικές πολιτικές ομάδες να ενσωματώνονται στα κεντρικά κόμματα, λόγω της κυριαρχίας των πρώτων ως κύριοι φορείς διαχείρισης της κοινοβουλευτικής και κρατικής εξουσίας, αφού έχουν εκπέσει σε μεσολαβητές διαχείρισης της εξουσίας ανάμεσα στο κράτος και τους πολίτες. Η ανάπτυξη αυτή αξιοποιεί, λαμβάνει υπ' όψιν της και μνημονεύει διάφορα γεγονότα και προβλήματα, προσπαθώντας να επικεντρωθεί στην πολιτική ιστορία της περιόδου που επισκοπείται, στην οποία κυρίως μας ενδιαφέρουν οι εμφανείς μετασχηματισμοί που πέρασε το τοπικό σύστημα μέσα από την διαδικασία των εκλογικών αναμετρήσεων. Εδώ γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στην παρουσίαση του πολιτικού προσωπικού. Έτσι εξετάζονται ειδικότερα: οι ηλικίες, ο χρόνος εισόδου στο Κοινοβούλιο, οι θητείες, οι πολιτικές οικογένειες και η παράδοση, τα επαγγέλματα, κα. Το κεφάλαιο αυτό ολοκληρώνεται με την ανακεφαλαιοποίηση και τις συμπερασματικές παρατηρήσεις όλης της έρευνας.

Το Πέμπτο Κεφάλαιο περιλαμβάνει τα παραρτήματα, απαραίτητο και αναπόσπαστο στοιχείο της επιστημονικής έρευνας. Στο Α' Παράρτημα παρουσιάζονται οι Γενικοί Πίνακες, οι χάρτες, τα διαγράμματα και οι πίνακες των εκλογικών αποτελεσμάτων. Στο Β' παρουσιάζεται η πολιτική εκπροσώπηση των επαρχιών και οι βουλευτές. Στο Γ' οι βιογραφίες των βουλευτών της περιόδου και τέλος στο Δ' η χρονολογική σύνοψη των γεγονότων.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ – ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΚΑΙ ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΓΕΩΡΓΑΦΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ - ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

I. Μεθοδολογικό πλαίσιο, θεωρητική προσέγγιση

Είναι γεγονός επιστημονικά αποδεκτό ότι σ' όλη τη διάρκεια του «ελεύθερου» δημόσιου βίου η ελληνική κοινωνία και η πολιτική εμφανίζονται να επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στο κράτος, το οποίο με τη σειρά του απλώνει την παρουσία του σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Είναι αυτό που την οργανώνει αλλά και επιχειρεί να τη χειραγωγήσει παρεμβαίνοντας στη δομή και τη δυναμική της. Ωστόσο, η αναφορά μας στο βαρύνοντα ρόλο του κράτους δεν υπονοεί μια αφηρημένη θεσμική πραγματικότητα απόμακρη από την ελληνική κοινωνία. Πολύ δε περισσότερο δεν επικαλούμαστε ένα κράτος στατικό, μια σχέση με την κοινωνία και την πολιτική απαράλλακτη στο χρόνο. Στη διάρκεια της έρευνας θα δούμε πως η βασική αυτή αντίληψη θα αποτελέσει αντικείμενο έρευνας, διότι, όπως θα δούμε, το νεοελληνικό κράτος λειτούργησε, χρησιμοποιήθηκε ή παρενέβη, στην πολιτική διαδικασία και πώς οικοδομήθηκε η παρουσία του. Για να φτάσουμε όμως εκεί θεωρούμε χρήσιμο να υπογραμμίσουμε ότι το νεοελληνικό κράτος δυσκολεύτηκε πολύ να διαμορφώσει τη γραφειοκρατική του προσωπικότητα⁹. Δεν μπορούμε να δώσουμε εύκολες απαντήσεις στο ερώτημα σε τι μπορεί να αποδοθεί ο κυρίαρχος αυτός ρόλος του κράτους, με την έννοια, τους όρους και τις δεσμεύσεις που καθόρισαν την εξέλιξή του, αφού η απάντηση στο ερώτημα δεν είναι ούτε εύκολη ούτε μονοσήμαντη. Η έρευνα είναι αυτή που θα απαντήσει στα ερωτήματα και θα καταλήξει σε συμπεράσματα. Εκείνο όμως που χαρακτηρίζει το ελληνικό πολιτικό σύστημα είναι η ανορθόδοξη και η αδιάκοπη αντιπαλότητα ανάμεσα στο κυρίαρχο κοινωνικά και στην αγωνία ενός πολιτικού εκσυγχρονισμού, που αναζήτησε την έκφρασή του κυρίως μέσα από την αστική, φιλελεύθερη προοπτική. Αντιπαλότητα που περιέκλειε μέσα της τον έλεγχο και την επιβολή του στη νέα ελληνική κοινωνία και οικονομία εξαναγκάζοντάς την να προσαρμόσει το πολιτικό της κέλυφος στα μέτρα και λειτουργίες μιας

⁹ «Η πελατειακή σχέση, η πλήρης εξάρτηση της δημοσιοϋπαλληλίας από την πολιτική βούληση, η κοινωνική ανασφάλεια, η διόγκωση και η ενδολειτουργία των κατασταλτικών μηχανισμών είναι ορισμένοι από τους παράγοντες εκείνους που συνέβαλαν ώστε η διοικητική νομιμότητα, οι ίδιοι οι θεσμοί, να υποχωρούν και να υπηρετούν πρωταρχικά την προσωπική σχέση και την πολιτική σκοπιμότητα» (Κοντογιώργης Γ., 1985: 123-124).

άλλης, διαφορετικής πραγματικότητας. Αυτό όμως που τελικά συνέβη είναι ακριβώς το αντίθετο¹⁰. Μη έχοντας την υποστήριξη των απαραίτητων οικονομικο-κοινωνικών συνθηκών και συσχετισμών, η προοπτική του αστικού εκσυγχρονισμού παρέμεινε κυρίως θεσμική και καταδικασμένη να απορριφθεί ή στο μέτρο που συνέβαινε, να εγγραφεί στα χαρακτηριστικά του συστήματος, δηλαδή να προσαρμοστεί στις λειτουργίες του. Η περίπτωση αυτή υπήρξε η αφορμή για τους βουλευτές της Επτανήσου, που ασπαζόταν τις απόψεις των ενωτιστών-νεοριζοσπαστών, να προσδεθούν εύκολα στο άρμα του Κουμουνδούρου¹¹, το οποίο ενσωμάτωνε στοιχεία εκσυγχρονισμού στις θέσεις του. Η στάση τους αυτή είχε σαν συνέπεια να παγιευτούν, ενώ παράλληλα να διασπαστούν κατά την πρώτη κρίσιμη περίοδο μετά την Ένωση, αποτυχαίνοντας να μεταλαμπαδεύσουν την εμπειρία τους από ένα οργανωμένο πολιτικό σύστημα στο Ελληνικό Βασίλειο. Η νέα αυτή κατάσταση, στην προσπάθειά της να αναδυθεί, θα χρησιμοποιήσει παράγοντες και διαδικασίες που θα υπονομεύσουν την αυτόνομη και ολοκληρωμένη εικόνα του ελληνικού κόσμου, ο οποίος ακόμα και την περίοδο του οθωμανισμού, η δημοκρατία και ο ανθρωπισμός, διαπερνά τη συλλογική του ταυτότητα. Η μικρή αυτή μειοψηφία θα καταφέρει να ταυτιστεί με την ελληνική κρατική διάνοηση, να εμφανίσει την ελληνική κοινωνική συγκρότηση ως μια περιφερειακή κατάσταση της νηπιακά εξερχόμενης από τον δεσποτισμό Εσπερίας, θέση επιστημονικά σαθρή, με μόνο σκοπό τη συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους κατ' απομίμηση της «δυτικής κρατικής δεσποτείας»¹². Η εκδήλωση μιας αστικής ανάπτυξης επισημαίνεται κατά την τελευταία περίοδο της τουρκοκρατίας και χαρακτηρίζεται από τη δυσπόστατη δυναμική της. Από το ένα μέρος, οι «αστικές κοινοτικές τάξεις», από το άλλο μέρος τα αστικά στοιχεία της διασποράς, που με την εμβέλεια και την ιδεολογική τους δράση έδωσαν το στίγμα της επαναστατικής προοπτικής, κινώντας την επανάσταση, χωρίς ωστόσο να διατηρήσουν την πρωτοβουλία στις κινήσεις και στους συσχετισμούς, όταν συγκροτήθηκε το νεοελληνικό κράτος¹³. Η ολοκλήρωση της μετεξέλιξης αυτής σήμαινε συγχρόνως και την απονεύρωση του απολυταρχικού κράτους, που δεν άργησε να αλωθεί και τυπικά από τους άμεσους θιασώτες του συστήματος πελατείας και την

¹⁰ «Μια νεωτερική πραγματικότητα σαφέστατα ισοπεδωτική και συγκρουσιακή με την παράδοση και την ιστορία της, που αντλούσε στοιχεία από την ευρωπαϊκή εμπειρία και τη διακινούσε στην ελληνική περιοχή ένας σχετικά μικρός κάθε φορά κοινωνικός πυρήνας» (Ο.π.: 124).

¹¹ Οι Κουμουνδούρος και Τρικούπης υπήρξαν νεωτεριστές και οπαδοί του εκσυγχρονισμού. Ενίσχυσαν τον ρόλο των κομμάτων στην κυριαρχία του πολιτικού συστήματος και εγκαθίδρυσαν με τον τρόπο αυτό την κομματοκρατία.

¹² «... και την αποδόμηση του «ελληνικού πολιτειακού συστήματος της περιόδου της οικουμένης και όχι την ανασύνταξή του σε κοσμοπολιτειακή επικράτεια με την απόσχιση της οθωμανικής κυριαρχίας» (Κοντογιώργης Γ., 2012:274-275).

¹³ «Δεν είναι συνεπώς καθόλου τυχαίο ότι η αρχή του ενοποιημένου αστικού τύπου κράτους που επέβαλε ο Καποδίστριας, καταπολεμήθηκε από τους οπαδούς του πολυκεντρισμού στο όνομα των «δημοκρατικών» ιδεωδών και του «συντάγματος». Το ίδιο ακριβώς κράτος, ... λίγα χρόνια αργότερα, με τη μορφή της απόλυτης και «ελέω θεού» μοναρχίας, έμελλε να γνωρίσει την προσαρμογή των πολυκεντριστών στη λογική της κεντρικής εξουσίας ή αντίστροφα τη μετεξέλιξη του σε ένα προ-αντιπροσωπευτικό πελατειακό σύστημα» (Κοντογιώργης Γ., 1985: 125-127).

κατάκτηση του κράτους από τους θιασώτες του εξουσιαστικού ηγεμονικού πνεύματος στο όνομα της συνταγματικής νομιμότητας.

Στη νεώτερη εποχή, έννοια και θεωρία έχουν ως αφετηρία το γνωσιολογικό οπλοστάσιο της ελληνικής γραμματείας και το γεγονός αυτό, ότι στηρίζονται στη γνώση της ιστορίας και σε μια προσέγγιση καθαρά διανοητική και ανεξάρτητη από την πολιτική πραγματικότητα της εποχής, είχε ως δεδομένο το δημοκρατικό ιδεώδες να μην αποτελέσει μέρος των θεμελιωδών αναζητήσεων κατά τον αιώνα του Διαφωτισμού. Το δεδομένο αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη διεύρυνση του χάσματος ανάμεσα στη γοητεία, που ασκούσε η ελληνική παιδεία, και στις πραγματικότητες της μεταφουδαλικής κοινωνίας και του εδαφικού κράτους, κατά τη διάρκεια του β' ημίσεως του 19ου και 20ου αιώνα, με συνέπεια τα τελευταία να αναγνωρίζονται ως ασύμβατα με το ελληνικό πρότυπο. Το χάσμα αυτό θα δημιουργήσει προοδευτικά έναν εννοιολογικό συμβιβασμό, δηλαδή την ταύτιση ανάμεσα στο αντιπροσωπευτικό πολιτικό σύστημα και στην ελληνική δημοκρατία¹⁴.

Τα ερωτήματα που θέτει η έρευνά μας επεκτείνονται σε όλο το εύρος της πολιτικής επιστήμης, ως βάση ανάλυσης της πολιτικής και εκλογικής συμπεριφοράς, εν προκειμένω της νήσου Κεφαλληνίας και της αφομοίωσης αυτής στο ελληνικό πολιτικό σύστημα, την οποία εξετάζουμε διαχρονικά, αναλύοντας τα πολιτικά φαινόμενα ως μια εξέλιξη μικρής κλίμακος εντάσσοντάς την στα όρια του ελληνικού κράτους, ως εξέλιξη των φαινομένων σε επίπεδο μεγάλης κλίμακος. Με τη χρήση των εργαλείων ανάλυσης της πολιτικής κοινωνιολογίας σε μικρή κλίμακα, στα όρια του οριζόμενου γεωγραφικού όρου που αποτελεί και την ελάχιστο εκλογική περιφέρεια της επαρχίας, εξετάζουμε τη συγκρότηση της κοινωνιολογικής βάσης των τοπικών πολιτικών δυνάμεων. Εκεί εντοπίζονται και εξετάζονται οι ιστορικές ιδιαιτερότητές τους, αφού η μελέτη γίνεται μέσα στα πλαίσια μιας ενότητας - κοινότητας και έτσι η έρευνα περιορίζεται στο πεδίο της διερευνήσεως μιας κοινότητας, περιορίζοντας τους κινδύνους του υποκειμενισμού, ενώ ταυτόχρονα συνδυάζει τη συστηματική μελέτη των κοινοτήτων κάνοντας πολύ πιο εύκολη τη διερεύνηση κάτω από ένα πολυεπιστημονικό πρίσμα. Ταυτόχρονα όμως μια γεωγραφική περιοχή που λαμβάνεται ως παράδειγμα, αποτελώντας μια μέση κατάσταση, δεν πρέπει να αγνοεί τα στοιχεία της πολιτικής πραγματικότητας που παρουσιάζονται πανεθνικά. Διότι στα πολιτικά φαινόμενα που παρουσιάζονται στις πόλεις η διαφορά δεν είναι διαφορά βαθμού αλλά φύσεως, διότι η φύση των πολιτικών φαινομένων διαφέρει ανάλογα με το κατά πόσον αυτά είναι τοποθετημένα μέσα στα τοπικά ή στα πανεθνικά πλαίσια.

¹⁴ «Ο Ελληνισμός εμφανίζει, για το νεώτερο κόσμο, δύο πρόσωπα: το ένα διασφαλίζει τη μετάβασή του στη χρηματιστική οικονομία, την ανθρωποκεντρική αρχή και μάλιστα την κοινωνική του συνάφεια με το κοσμικό και ορθολογικό κράτος και την ελληνική παιδεία, το άλλο, παρέχει τα πρότυπα αναφοράς σε προοπτική, ένα ιδεώδες που οφείλει να αναστηθεί» (Ο.π: 30-35).

Οι μεθοδολογικοί προσανατολισμοί με τους οποίους συνδέονται οι διάφορες σύγχρονες τεχνικές μέθοδοι των κοινωνικών επιστημών περιέχουν και πολιτικά συνακόλουθα, τόσο στο πεδίο των προθέσεων που φανερώνουν, όσο και στο πεδίο της χρήσης των αποτελεσμάτων τους. Δηλαδή, τότε και με τι κριτήριο μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι ένα πρόβλημα, που αφορά τη δραστηριότητα μερικών ατόμων, τίθεται ως πρόβλημα πολιτικό και αποτελεί έτσι χαρακτηριστικό για τις ιδιότητες της πολιτικής συμπεριφοράς που την ξεχωρίζει από τις άλλες δραστηριότητες που απαιτούν τη σύμπραξη πέραν του ενός προσώπων.

Από τις απαντήσεις που δίνει κανείς στα θέματα που τίθενται στην έρευνα και από τη στάση που παίρνει απέναντι σε κάθε ειδική γνώση εξαρτάται και η αξιολόγηση που κάνει για τον καθορισμό της εφαρμοσμένης πολιτικής επιστήμης. Η μέτρηση της ακριβούς αποστάσεως που χωρίζει την εφαρμοσμένη πολιτική από την επιστημονική γνώση και τους κανόνες της, συνδέεται ανάλογα με τη συνεχόμενη πολιτική συμπεριφορά των ατόμων στην κοινωνία. Έτσι π.χ. η μελέτη των εκλογικών συστημάτων και των επιπτώσεών τους πάνω στη διαμόρφωση και στη σύνθεση των κομμάτων, τοποθετεί την Κοινωνιολογία των εκλογών στο σταυροδρόμι των θεσμών και της πολιτικής ζωής, διότι το επίκεντρο του ενδιαφέροντός της είναι ο εκλογέας.

Η ψήφος εισάγει το κοινωνικό σώμα στην πολιτική διαδικασία και μεταβάλλει τους όρους λειτουργίας και τα θεμέλια του πολιτικού συστήματος, όμως παρ' όλα αυτά, στο μέτρο που παραμένει απλώς εκλογική δεν οδηγεί στη δημοκρατία. Η είσοδος του κοινωνικού σώματος στην πολιτική μέσω της εκλογικής διαδικασίας, επιτρέπει μια ενεργότερη προσέγγιση του κοινωνικού προβλήματος και κυρίως την άσκηση μιας σαφούς διαιτησιακής παρέμβασης στο επίπεδο των φορέων και των επιλογών της εξουσίας. Το κοινωνικό σώμα επιλέγει ανάμεσα στις σχηματισμένες πολιτικές δυνάμεις που του προσφέρονται και νομιμοποιεί την πολιτική εξουσία, μη μετέχοντας όμως, σε καμιά σοβαρή αποφασιστική περιοχή της πολιτικής διαδικασίας κατά τρόπο άμεσο. Έτσι, η πολιτική παρέμβαση πέρα από τους θεσμούς της πολιτικής διαδικασίας εγγράφεται απλώς στο ευρύτερο πλαίσιο της πολιτικής δυναμικής¹⁵. Ταυτόχρονα η ψήφος συνδέεται με το εκλογικό σύστημα, διότι ανάγεται στην προσήλωση ή στην απομάκρυνση από την αρχή της ισότητας της ψήφου. Διότι η έννοια της θεσμικής ισότητας παραπέμπει στην ιδιότητα του πολίτη, δηλαδή στην πολιτική ταυτότητα του ατόμου-μέλους της πολιτικής κοινωνίας, συνδέοντας έτσι το δεδομένο ότι η ατομικότητα του πολίτη στη δημοκρατία συνάδει αδιαχώρητα με την ατομικότητα της ψήφου και η ισότητα της ατομικής ψήφου με την ισότητα του πολίτη. Συνεπώς, κάθε απομάκρυνση των ιδιοτήτων αυτών συνεπιφέρει αντίστοιχη αποδυνάμωση της θεσμικής νομιμότητας. Η απρόσωπη

¹⁵ «Η αναφορά στο εκλογικό σύστημα διατηρεί την περιοριστικότητά της ως προς το περιεχόμενο της ψήφου, ενώ συγχρόνως το συνδέει με δύο βασικές παραμέτρους, την εκλογική αριθμητική και την εκλογική γεωγραφία» (Ο.π. 39-40).

λειτουργία της πολιτικής ανισότητας, που δημιουργεί η διαφοροποίηση της ψήφου μέσα από το εκλογικό σύστημα, δεν αναιρεί το γεγονός αυτό¹⁶, διότι στο πλαίσιο αυτό, το ζητούμενο είναι η θεσμική αφομοίωση της ίδιας της εκλογικής δυναμικής στη συνολική πολιτική διαδικασία¹⁷.

Με την ίδια έννοια αναζητούνται και ερευνώνται οι πολιτικές συμμαχίες που συνάπτονται στο επίπεδο της μετεκλογικής πολιτικής λογικής, που ουσιαστικά αφορά μια διαρκή υποβολή της πολιτικής δράσης στη δοκιμασία της εκλογικής επαλήθευσης. Η μετάβαση από την πραγματική στην τυπική αφομοίωση των κοινωνικών δυνάμεων στην εξουσιαστική διαδικασία είναι βήμα σημαντικό, αν αναλογιστεί κανείς ότι θα σημάνει μια ουσιαστική όσο και σταθερή μετάθεση του κέντρου βάρους της εξουσιαστικής διαδικασίας¹⁸. Η έννοια της ισότητας της ψήφου δεν ορίζεται κατά τρόπο αφηρημένο και μεταφυσικό, αφού έχει συγκεκριμένο περιεχόμενο που αφορά στο αντικείμενο και στο εύρος της εξουσιαστικής παρέμβασης του κοινωνικού σώματος. Έτσι, υπό το κράτος της θεσμικής νομιμότητας η ισότητα της ψήφου συνεπάγεται για τον κάτοχο ένα δικαίωμα αποφασιστικής συμμετοχής στην εξουσιαστική διαδικασία, δηλαδή στην επιλογή και τη νομιμοποίηση του «πολιτικού προσωπικού». Ο ρόλος αυτός εξηγεί και τη σημασία που αποδίδεται από τις μορφοποιημένες πολιτικές δυνάμεις (κυρίως πολιτικές παρατάξεις- κόμματα) στο εκλογικό σύστημα και στις εφαρμογές της εκλογικής αριθμητικής.

Η διαμόρφωση των πολιτικών συσχετισμών, μέσω του εκλογικού συστήματος, θα αποκτήσει σταδιακά μια ξεχωριστή σημασία από τη στιγμή που ανομοιογενείς κοινωνικές δυνάμεις μπόρεσαν να προβάλουν έναν αυτοδύναμο πολιτικό λόγο, απειλητικό για την εξουσία, κυρίως όταν έγινε ουσιαστικά ανέφικτη η νόθευση του εκλογικού αποτελέσματος. Τα ζητήματα αυτά τίθεται κυρίως μετά το 1875, όταν ενδυναμώνεται ο ρόλος των κομματικών ομάδων στο σχηματισμό κυβέρνησης, όπως αυτό πήρε τη μορφή της «δεδηλωμένης», ως μέτρου εκσυγχρονισμού, αλλά κυρίως ως μέτρου εγκαθίδρυσης της κομματοκρατίας. Στην εξεταζόμενη εποχή η συζήτηση για το εκλογικό σύστημα θα αφορά κυρίως το ζήτημα της κατάργησης της «δια σφαιριδίων εκλογής», δηλαδή της ενεργητικής ψήφου και της προσπάθειας εισαγωγής, κυρίως από τον Τρικούπη αλλά και τον Κουμουνδούρο, της αρχής «one man one vote» (ένας πολίτης – μία ψήφος), που στα

¹⁶ «Η διαφοροποίηση της ψήφου, καθώς ανάγεται σε πολιτικούς συσχετισμούς, δημιουργεί κοινωνικές προεκτάσεις αφού ευνοεί κάποιες κοινωνικές ομάδες να υπερισχύσουν» (Ο.π. 1985: 39-40).

¹⁷ Αναζητείται υπό τον όρο αυτό και σε αυτή τη διάσταση «η αδύναμη και αμφισβητούμενη κοινωνικά πολιτική εξουσία που επιδιώκει την αποδέσμευσή της από τις πολιτικές δυνάμεις, όπως τα κόμματα, τις ομάδες συμφερόντων, την κοινή γνώμη και επιβάλλεται η αναζήτηση μιας άλλης εξουσιαστικής σχέσης με κυρίαρχο ζητούμενο τη θεσμική αφομοίωση των παραγόντων της κοινωνικής και πολιτικής δυναμικής στην πολιτική διαδικασία» (Ο.π.: 41-45).

¹⁸ Οπότε «η ψήφος, από περιοδική πράξη επιλογής ορισμένου πολιτικού προσωπικού και νομιμοποίησης της πολιτικής του, θα μετεξελιχθεί σταδιακά σε πολιτική πράξη του εκλογικού σώματος με αποφασιστικές συνέπειες» (Ο.π. 45-49).

ευρωπαϊκά κράτη δεν είχε τεθεί ξανά το αίτημα για καθολική ψηφοφορία¹⁹. Η προσπάθεια αυτή είχε σαν στόχο να καταργήσει την παγκόσμια πρωτοτυπία του ελληνικού εκλογικού συστήματος, το οποίο, ενώ για τη Δύση αφορούσε το αίτημα για την καθιέρωση καθολικής ψηφοφορίας, που εφαρμόστηκε μετά τον Β΄ ΠΠ, στην Ελλάδα είχε καθιερωθεί τυπικά από το 1844 και ουσιαστικά από το 1864²⁰.

Η πτυχή εκείνη του εκλογικού συστήματος που αφορούσε στη δυνατότητα του εκλογικού σώματος να «βαθμολογεί» με την ψήφο του, επιλέγοντας ανάμεσα σε περισσότερους υποψηφίους, αποτέλεσε την καινοτομία του συστήματος αυτού, αλλά παράλληλα και το στοιχείο της έντονης αμφισβήτησης των νεωτεριστών. Η ενεργητική ψήφος, κατά την οποία ο πολίτης είχε λόγο και ψήφιζε θετικά ή αρνητικά για το σύνολο των υποψηφίων, καθώς δεν υπήρχαν κομματικά ψηφοδέλτια, γεγονός το οποίο ίσχυσε καθ' όλο το ήμισυ του 19ου και το πρώτο τέταρτο του 20ου αιώνα, συνδέει την ταύτιση της ατομικότητας της ψήφου με την έννοια της ισότητας, επιφέροντας έτσι την ενδυνάμωση της συνταγματικής νομιμότητας. Εκτός των άλλων ο πολίτης είχε λόγο και για τους υποψηφίους βουλευτές, αφού στις πρώτες εκλογές ίσχυε η διαδικασία πρότασης των υποψηφίων με τη συγκέντρωση υπογραφών, διαδικασία όμως η οποία, ενώ αρχικά ήταν υποχρεωτική, σταδιακά αδράνησε. Με τη διαδικασία αυτή ο πολίτης είχε άποψη για το σύνολο του πολιτικού προσωπικού που διεκδικούσε την εκλογή, με το ΝΑΙ της αποδοχής και το ΟΧΙ της απόρριψης, ανεξαρτήτως σε ποια πολιτική μερίδα κόμμα ή ιδεολογία ανήκε. Η ένταξη του συστήματος αυτού του στο Σύνταγμα του 1864, με την επιμονή των Επτανησίων και σε συνδυασμό με την καθολικότητα της ψήφου, καθιέρωσε στην πράξη την πολιτική ισότητα των πολιτών. Η εφαρμογή του συστήματος αυτού για πάνω από μισό αιώνα σήμαινε στην πράξη ότι εκτός των σοβαρών προβλημάτων νοθείας που αντιμετώπισε, δημιουργήματα του μεγάλου αναλφαβητισμού του πληθυσμού, ανταποκρίνονταν στις ανάγκες της πολιτικής διαδικασίας που καθιέρωσε το Σύνταγμα του 1864.

Η μετέπειτα καθιέρωση του ψηφοδέλτιου και του σταυρού προτίμησης δεν αποδέσμευσε το εκλογικό σώμα από τον κομματικό εναγκαλισμό. Ο σκοπός, ότι η καθιέρωσή του θα ενίσχυε χωρίς άλλο την ιδεολογική ταυτότητα και την εικόνα του κόμματος στο εκλογικό σώμα, δεν μπόρεσε να συμβεί γιατί το κόμμα όφειλε, κυρίως να αποβάλει τον προσωποπαγή του χαρακτήρα,

¹⁹ Το Γαλλικό επαναστατικό σύνταγμα του 1793 διακήρυξε την καθολική ψηφοφορία των ανδρών με όρους, η οποία όμως δεν εφαρμόστηκε ποτέ, όπως και το ίδιο το σύνταγμα.

²⁰ Στη νεώτερη εποχή η ίδια ακριβώς αιτία δηλαδή η «σημασία του εκλογικού συστήματος στη διαμόρφωση των πολιτικών συσχετισμών, εξηγεί και το γεγονός ότι η εκάστοτε κομματική «πλειοψηφία» διατηρεί με ζηλευτή προσήλωση το προνόμιο να καθορίζει μόνη της τους όρους της εκλογικής αριθμητικής, αφού επιδρά καθοριστικά στο σχηματισμό της κυβέρνησης» (Ο.π. 43-46).

να μη λειτουργεί στο κοινωνικό του πλαίσιο με βάση την ταυτότητα του αρχηγού ή των λίγων γνωρίμων που συμβαίνει να το ελέγχουν. Στην ουσία ενισχύθηκε ο ρόλος του αρχηγού, αφού πλέον με δική του απόφαση καθορίζονταν οι συμμετέχοντες στα ψηφοδέλτια και εξαφανίστηκε ο ρόλος των πολιτών, αφού έως τότε δεν υπήρχε ψηφοδέλτιο και η κάθοδος ήταν μια ατομική απόφαση του υποψηφίου και η εκλογή του απόφαση των πολιτών. Το ψηφοδέλτιο δημιούργησε ένα αδιαπέραστο τείχος για τον υποψήφιο που μπορούσε να το υπερπηδήσει μόνο με την απόφαση του αρχηγού, επιβάλλοντας έτσι το κόμμα ως μεσάζοντα ανάμεσα στην πολιτεία και τον λαό. Επίσης είχε ήδη καταργηθεί η δυνατότητα πρότασης των υποψηφίων από τους πολίτες μέσω συλλογής υπογραφών, όπως ίσχυε στο Ιόνιο Κράτος και εφαρμόστηκε στους πληρεξουσίους του 1864.

Η προσωποπαγής αυτή οργάνωση και λειτουργία των πολιτικών κομμάτων, συνέθεσε τον σοβαρότερο ίσως ανασταλτικό παράγοντα για την ακώλυτη συστέγαση συγγενών ιδεολογικά κοινωνικών δυνάμεων στο εσωτερικό τους, διότι η δημοκρατία δεν συνδέεται με το μέγεθος αλλά με το επίπεδο ανάπτυξης και τη δυναμική της οικείας κοινωνικής περιοχής, που αποτελούσε την πολιτική και εκλογική βάση της πολιτικής διαδικασίας. Έτσι ανάλογα με την εκλογική άνεση που προσέφερε στις πολιτικές παρατάξεις και στους υποψηφίους το εκλογικό σύστημα ήταν δυνατό να ενθαρρύνει ή να αποτρέπει τις πολιτικές δυνάμεις να επιλέγουν τρόπους εσωτερικής έκφρασης προκειμένου να αποτρέψουν αποσχιστικές τάσεις και να διατηρούν την πολιτική τους ενότητα όχι με όρους δημοκρατίας αλλά με κατασταλτικά μέτρα και την απόλυτη εξουσία του αρχηγού.

Το εκλογικό σύστημα που αντανάκλα τις συμβατικότητες του πολιτικού συστήματος καταγράφει την πολιτική αρμοδιότητα στα προνόμια της πολιτικής και κομματικής ηγεσίας, ενώ αγνοεί, πέρα από την εκλογική στιγμή, το κοινωνικό σώμα και κυρίως τις άμεσες πολιτικές διαστάσεις των κοινωνικών διεργασιών και αντιπαλοτήτων που αναπτύσσονται σ' αυτό. Κατ' αυτόν τον τρόπο αποτελεί σημαντικό ερευνητικό αντικείμενο η χωρική έκφραση, η οποία στο εκλογικό μας σύστημα συνδέεται με την εκλογική περιφέρεια, δηλαδή την επαρχία η οποία αποτελεί για περίπου έναν αιώνα, με μικρές εξαιρέσεις, τη μείζων εκλογική περιφέρεια. Το ζήτημα διατήρησης ή όχι της επαρχίας ως εκλογική περιφέρειας αποτέλεσε αντικείμενο συζήτησης, κυρίως την περίοδο που πρωταγωνιστούσε πολιτικά ο Χ. Τρικούπης, ως μέρος της στρατηγικής του για την αποδόμηση του εκλογικού συστήματος. Παρά το ότι οι προσπάθειες των νεωτεριστών δεν υπήρξαν αποτελεσματικές, η συζήτηση μετατέθηκε στο ζήτημα της ύπαρξης ή μη των εκλογικών περιφερειών, που σε συνδυασμό με την αλλαγή του εκλογικού νόμου έθετε την προσπάθεια μεταβολής της εκλογικής σταθερότητας με στόχο την πολιτική κυριαρχία.

Όμως η κατάτμηση της επικράτειας σε εκλογικές περιφέρειες, με άλλα λόγια η διάσπαση του εκλογικού σώματος, αιτιολογείται στην εποχή αυτή από το επιχείρημα ότι οι περιοχές έπρεπε να

αντιπροσωπεύονται στο επίπεδο της κεντρικής εξουσίας. Αυτό αποτελούσε μια λογική θέση σε μια εποχή που η κοινωνική πραγματικότητα συνέθετε τη δυναμική της μέσα από περιφερειακές διαφορετικότητες και τον τοπικισμό, λόγω και του γεγονότος ότι το Ελληνικό Βασίλειο ήταν μικρό σε μέγεθος σε σχέση με τον υπόλοιπο ελληνισμό. Ταυτόχρονα η αφομοίωση του Ελληνικού κράτους υπήρξε μακρά ξεκινώντας το 1864 από τα Επτάνησα, αφού η κυρίως γεωγραφική περιοχή της Στερεάς Ελλάδος που ανακηρύχθηκε το ανεξάρτητο κράτος υπήρξε επί τέσσερις αιώνες υπό οθωμανική κατοχή με τις αντίστοιχες επιδράσεις στην οργάνωσή της²¹.

Η ανάλυση των δεδομένων μέσω των εκλογικών περιφερειών μας οδηγεί ακριβώς στην ολοκλήρωση του καίριου ερωτήματος σχετικά με τη σημασία της ψήφου στο αντιπροσωπευτικό πολιτικό σύστημα και συνακόλουθα, σχετικά με το σκοπό της πολιτικής αντιπροσωπείας, δηλαδή το ρόλο του βουλευτή. Σύμφωνα με την παραδοσιακή αντίληψη, που υιοθετεί και το ελληνικό Σύνταγμα ο βουλευτής αντιπροσωπεύει το Έθνος. Από τη στιγμή όμως που η εκλογή είναι τοπική, μεταφέρεται μια αντίφαση στη δράση του βουλευτή ο οποίος καλείται τελικά να συγκεράσει ή να επιλέξει ανάμεσα στη θέση του ως εκπρόσωπος μιας περιοχής, στις κοινωνικές του (ταξικές κ.ά.) προσεγγίσεις και δεσμεύσεις και τέλος στην επιταγή του Συντάγματος για διατοπική και διαταξική ενόραση της αποστολής του, λαμβάνοντας υπ' όψιν και τη διάσταση εκείνη, που πολλές φορές επικρατεί, που υπαγορεύει η κοινωνική πραγματικότητα.

Η έρευνα προσπαθεί ταυτόχρονα να παρατηρήσει τις θεσμικές συνθήκες που εξασφαλίζουν τη συμμετοχή των πολιτών στην εκλογή των αντιπροσώπων και να εξηγήσει τα καθοριστικά στοιχεία, που οδηγούν στην εκλογή που κάνει ο ψηφοφόρος όταν βρίσκεται μπροστά στην κάλπη.

Η μελέτη των γεωγραφικών, δημογραφικών, οικονομικών, ακόμα και ιδεολογικών πλαισίων της πολιτικής, όπως και ο προσδιορισμός των διαφόρων κοινωνικών δυνάμεων που επεμβαίνουν κατά τρόπο λίγο-πολύ συγκαλυμμένο στον επίσημο πολιτικό ανταγωνισμό, δηλαδή στον ανταγωνισμό ανάμεσα στις πολιτικές παρατάξεις - κόμματα και σ' εκείνο των εκλογών, αποτελούν αυτό που ως γενίκευση μπορούμε να αποκαλέσουμε «πολιτική», ανάγοντας τα πλαίσια της έρευνας να ξεπερνούν κατά πολύ την απλή περιγραφή ενός καθεστώτος και της λειτουργίας των θεσμών του.

II. Σκιαγράφηση του προτεινόμενου ερμηνευτικού σχήματος

Η πολιτική είναι ένα φαινόμενο με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Άλλα από αυτά είναι συμφυή προς το φαινόμενο αυτό καθ' αυτό, όπως η ψήφος για την εκλογή του πολιτικού προσωπικού και

²¹ «Η σχετική υπανάπτυξη του επικοινωνιακού συστήματος άφηνε περιορισμένα περιθώρια πληροφόρησης, κοινωνικής και πολιτικής σύνθεσης στο επίπεδο της επικράτειας» (Κοντογιώργης Γ., 1985: 54-55).

άλλα γίνονται πολιτικά κάτω από ορισμένες συνθήκες. Δεν είναι ένα συνηθισμένο κοινωνικό φαινόμενο, όπως για παράδειγμα η πολιτιστική παράδοση, η θρησκεία, η οικογένεια. Αποτελεί όμως την προϋπόθεση «για την ύπαρξη της κοινωνίας, αφού είναι ο συντελεστής στο επίπεδο του οποίου οικοδομείται η ενότητα, η λειτουργία ή η διάρρηξη του κοινωνικού γίνεσθαι»²².

Το πεδίο της πολιτικής ορίζεται ως η συνολική περιοχή στην οποία αναπτύσσεται η οριζόντια (η εσωτερική σχέση στο κοινωνικό σώμα ή στις δυνάμεις του) και η κάθετη (η σχέση του κοινωνικού σώματος με τη θεσμική πολιτική) πολιτική επικοινωνία και αρθρώνεται η πολιτική διαδικασία²³. Στη νεώτερη εποχή η λειτουργία του πολιτικού φαινομένου περιορίζεται και κινείται γύρω από το κοινοβουλευτικό σύστημα, το οποίο εμφανίζεται κατά τον 19^ο αιώνα και το οποίο αποτελεί τη σύγχρονη μορφή της πολιτικής διαδικασίας, η οποία συνδέεται με την καθολική ψήφο. Η καθολική ψήφος στην Ελλάδα δεν καταργήθηκε ποτέ, διότι δεν υπήρξε ποτέ φεουδαρχία και διότι επιβίωσε στο κοινωνικό σώμα και στην οργάνωση των κοινοτήτων, λόγω του γεγονότος η κοινωνική και πολιτική ζωή της Ελλάδος ήταν οργανωμένη με αυτό τον τρόπο, ακόμα και στους επαγγελματικούς τομείς. Στην Ελλάδα η έννοια του Κοινοβουλίου θεσμοθετείται με τα Συνταγματικά κείμενα της Ανεξαρτησίας, ενώ η καθολική ψήφος του πληθυσμού των ανδρών, που ισχύει από τους πρώτους χρόνους της ανεξαρτησίας, κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα του 1844 και εφαρμόζεται πλήρως με το Σύνταγμα του 1864.

Στην Ελλάδα η διευρυμένη ψήφος θεσμοθετήθηκε το 1829 με τον εκλογικό νόμο που ψήφισε ο Καποδίστριας, ως υπέρμαχος της καθολικής ψήφου. Αυτό φαίνεται από όλη τη μεθόδευση που σχεδίασε για να περάσει από το θεσμικό σώμα του Πανελληνίου τον εκλογικό νόμο και είναι απαραίτητη η αναφορά στην τακτική που ακολούθησε για να πετύχει αυτό το αποτέλεσμα. Έτσι, κατά τα τέλη του 1828, όταν το Πανελλήνιο υπέβαλε πειστικά στον Κυβερνήτη σχέδιο εκλογικού νόμου, που με μια διάταξή του αφαιρούσε το δικαίωμα ψήφου στους «ετερόχθονες» και τους ακτήμονες, επειδή η κατά του Καποδίστρια πλειοψηφία του σώματος πίστευε ότι οι κατηγορίες αυτές των πολιτών ήταν φίλα προσκείμενες σ' αυτόν, ο Κυβερνήτης απέρριψε με δικαιολογημένη αγανάκτηση την «ιδιοτελή», όπως την χαρακτηρίζει και ο Σπ. Τρικούπης, αυτή διάταξη, με τη

²² «Ανάμεσα στο κοινωνικό και στο πολιτικό υπάρχει μια αμοιβαία και αλληλένδετη σχέση. Το πολιτικό γνώρισε σημαντικές μεταλλαγές όσον αφορά τον ορισμό του. Το γεγονός αυτό μπορεί να αποδοθεί στο ότι το περιεχόμενο και το εύρος του πολιτικού δέχτηκε στην πράξη εξίσου σημαντικές διακυμάνσεις ανάλογα με τις κοινωνικές συνθήκες από τις οποίες αναδείχθηκε» (Κοντογιώργης Γ., 1998: 5).

²³ «Διακρίνουμε για λόγους καθαρά συστηματικούς τρεις θεμελιώδεις τύπους κοινωνιών: τις κοινωνίες υποκειμένων, τις κοινωνίες πολιτών και τις πολιτικές κοινωνίες. Στο πλαίσιο ενός εκάστου τύπου κοινωνίας καταγράφεται μια συγκεκριμένη θέση και σχέση του ατόμου με το συνολικό κοινωνικό γίνεσθαι που ανάγεται ουσιαστικά στο περιεχόμενο και στο εύρος των ελευθεριών τις οποίες διαθέτει. Ακριβώς αυτή η τυπολογική διάταξη του κοινωνικού φαινομένου, που αναφέρεται στην κοινωνική συγκρότηση του χώρου, οδηγεί ευθέως στην υπό την πλήρη έννοια του όρου πολιτική τυπολογία, δηλαδή στη συγκρότηση του πολιτικού φαινομένου» (Ο.π. 1998: 33).

δικαιολογία ότι ερχόταν σε αντίθεση με τον ισχύοντα νόμο περί εκλογής βουλευτών, που τους έδινε δικαίωμα ψήφου. Επειδή όμως ήταν υποχρεωμένος να εκδίδει διατάγματα έπειτα από εισήγηση του Πανελληνίου, στο οποίο δεν διέθετε πλειοψηφία, σκέφθηκε να δημοσιεύσει κατ' αρχήν το νέο εκλογικό νόμο με προσωπική ευθύνη απέναντι στη Συνέλευση που θα συγκαλούνταν. Ο Γραμματέας όμως της Επικρατείας Σπ. Τρικούπης αρνήθηκε να προσυπογράψει ένα τέτοιο διάταγμα και υπέβαλε την παραίτησή του. Η διαφωνία αυτή τον ανάγκασε να παραιτηθεί από το αρχικό του σχέδιο. Έτσι, άλλαξε τη σύνθεση του Πανελληνίου εξ αρχής και όρισε νέο γραμματέα τον Νικ. Σπηλιάδη, έκανε μεγάλες αλλαγές στο διοικητικό σχήμα του κράτους, έφτιαξε υπουργικό συμβούλιο, εξασφαλίζοντας την πλειοψηφία στο Πανελλήνιο που γνωμοδότησε θετικά εκδίδοντας στις 4.3.1829 το ΚΓ' κυβερνητικό ψήφισμα. Την ίδια ημέρα ανακοινώθηκαν οι λεπτομερείς οδηγίες του Κυβερνήτη για την εφαρμογή του, η διακήρυξη προς το λαό και η σχετική με τις εκλογές εγκύκλιος προς τους έκτακτους επιτρόπους και τους προσωρινούς διοικητές των επαρχιών. Σύμφωνα με το νόμο η εκλογή πληρεξουσίων θα γινόταν δια «εκλογέων» (εκλεκτόρων) με τον έμμεσο δηλαδή τρόπο, το γνωστό σύστημα εκλογής των δημογερόντων με δικαίωμα ψήφου για τους άρρενες άνω των 25 ετών, ενώ ως ημέρα συγκλήσεως της Δ' Εθνικής Συνελεύσεως ορίστηκε η 15.5.1829 στην έδρα της κυβερνήσεως²⁴.

Στην περίπτωση του Καποδίστρια, η στάση του Πανελληνίου με επικεφαλής τον Σπ. Τρικούπη, που αποτελούσε την ελληνική άρχουσα τάξη με τις μειονεξίες και την ταύτιση με το ευρωπαϊκό γίνεσθαι, προσπάθησε να σταματήσει τον Κυβερνήτη στην εφαρμογή του πνεύματος της ελεύθερης βούλησης στην πολιτική διαδικασία. Η στάση τους αυτή είχε ως στόχο να προσομοιάσουν την ελληνική πραγματικότητα με το ευρωπαϊκό κατεστημένο, το οποίο όμως καθιέρωσε την καθολική ψηφοφορία έναν αιώνα μετά, τακτική την οποία σταμάτησε ο Καποδίστριας, αλλά, μετά τη δολοφονία του, θα προσπαθήσουν ξανά να την υλοποιήσουν, όταν με τη σύμφωνη γνώμη της ιθύνουσας τάξης οι Βαυαροί κατήργησαν τη δημοκρατία στα κοινά στο όνομα του εξευρωπαϊσμού, δηλαδή της απολυταρχίας, δημιουργώντας καθεστώς απόλυτης μοναρχίας.

Την ώρα που η Ευρώπη οικοδομούσε εκ του μηδενός την έννοια του κοινωνικά ελεύθερου ανθρώπου, οι ελληνικές κοινωνίες βίωναν ένα πολιτειακό καθεστώς καθολικής ελευθερίας και παρά το γεγονός ότι η οθωμανική κυριαρχία το επιβάρυνε, δεν αναίρεσε την κυριαρχία και ύπαρξή του. Αυτή η πραγματικότητα αποτυπώνεται έντονα στα συνταγματικά κείμενα της επανάστασης και στα κείμενα του Ρήγα. Ωστόσο, η αναντιστοιχία του συνοψίζεται στο γεγονός ότι η λογική του

²⁴ Ιστορία Ελληνικού Έθνους τ. 29, 1977:112-113.

κράτους/συστήματος - πολιτικό ανάπτυγμα της κοινωνίας επενεργεί στρεβλωτικά στις λειτουργίες του, με αποτέλεσμα την πλήρη του μετάλλαξη σε πελατειακή σχέση με όχημα την κομματοκρατία, η οποία οφείλεται στην υπανάπτυξή του, δηλαδή στον περιορισμό της κοινωνίας σε μια ατομική-ιδιωτική συμπεριφορά²⁵. Έτσι η άρχουσα τάξη της χώρας, ταγμένη στη νομιμοποίηση του κράτους έναντι της κοινωνίας, συνέδεσε την πρόοδο με το «πρόσωπο» του ηγεμόνα, ώστε να αποτελέσει ανάχωμα στην πορεία της ανθρωποκεντρικής ολοκλήρωσης που βίωνε η κοινωνία, όπως αυτό αποτελούσε συνέχεια των ελληνικών κοινοτήτων μέσα στην σύγχρονη κλίμακα του κράτους-έθνους.

Η προσπάθεια συγκρότησης του νεοελληνικού κράτους, κατ' απομίμηση της «δυτικής» κρατικής δεσποτείας, που εξελίσσονταν καθ' όλο τον 19^ο αιώνα, είχε σαν συνέπεια την αποδόμηση του ελληνικού πολιτειακού συστήματος της περιόδου της οικουμένης και όχι την ανασύστασή του σε μια κοσμοπολιτειακή επικράτεια με την κατάργηση της οθωμανικής κυριαρχίας. Η κατάσταση αυτή ήταν αναντίστοιχη προς την ελληνική εμπειρία, ζήτημα που έγινε ορατό στο σκοπό του κράτους και στη δομή του. Αυτό είχε ως συνέπεια ο έλληνας πολίτης να συναντηθεί με την πολιτική στο πεδίο μιας πραγματικής σχέσης, που ως ιδιώτης με τον πολιτικό του απέμεινε να διαπραγματευθεί πλέον μόνο την ψήφο του, έναντι μιας προσωπικής υπόσχεσης ή μιας προσωπικής παροχής. Μιας σχέσης δηλαδή άνισης και στιγμιαίας που δεν δίνει τη δυνατότητα θεσμικά στον πολίτη να παρακολουθήσει την εκπλήρωσή της²⁶. Έτσι το κράτος, δίνοντας τη δυνατότητα στην ελληνική πολιτική τάξη να παρακάμψει και να αποδομήσει την κοινωνική συλλογικότητα και να εκτρέψει το σκοπό της πολιτικής από το κοινό συμφέρον, έστρεψε την κοινωνία στον ιδιωτικό χώρο²⁷. Ο αποκλεισμός αυτός ενώ θα αποτελούσε μια αυταρχική παρέκκλιση, δεν αντιμετωπίστηκε ως τέτοιο, διότι έγινε μέσω μη βίαιου τρόπου, δηλαδή της ανάπτυξης πελατειακής σχέσης, η οποία αποδόμησε το συλλογικό ιστό και προετοίμασε ιδεολογικά την απαξίωση του ελληνικού ανθρωπολογικού κεκτημένου και την αναγωγή του προ-αντιπροσωπευτικού συστήματος των δυτικών κοινωνιών σε κυρίαρχο κοινωνικό πρότυπο. Με την έννοια αυτή, η αντίληψη και η πολιτική πρακτική των Αλ. Κουμουνδούρου και Χ. Τρικούπη, καθώς αντανakλά κάποιες αναλαμπές αστικής παρουσίας στον ελλαδικό χώρο, επαναφέρει ουσιαστικά το αίτημα ενός

²⁵ «Αποτέλεσμα αυτού θα είναι το κράτος να συμπεριφέρεται με συμπεριφορά κατακτητή, χωρίς ηθικό έρεισμα και κοινωνική αποστολή και αντί να εναρμονιστεί με το πολιτικό ανάπτυγμα της κοινωνίας, αποδίδοντας την ιδιότητα του εντολέα (με τις αντίστοιχες ελευθερίες), προσπαθεί διαρκώς να την ενοχοποιεί, επειδή η συμπεριφορά της είναι αποκλίνουσα προς το πρότυπο της Ευρώπης» (Κοντογιώργης Γ., 1998: 47-48).

²⁶ «Αλλά το πιο σημαντικό είναι ότι «αποσυλλογικοποιεί τον κοινωνικό ιστό, αφού αντιμετωπίζει τον πολίτη ως μονάδα, ως ιδιώτη και όχι μέρος του συλλογικού σώματος» (Κοντογιώργης Γ., 1998: 275-282).

²⁷ «Η αποσύνδεση της έννοιας του έθνους από το πολιτιστικό υπόβαρθο της κοινωνίας και η ταύτισή του με το κράτος αποτέλεσε το όχημα της εκτροπής, μετατρέποντας έτσι το συμφέρον του έθνους, που προσδιορίζεται από τους φορείς του κράτους να υπερτερεί του συμφέροντος της κοινωνίας» (Ο.π.: 89-102).

στοιχειώδους εξορθολογισμού των αστικών θεσμών. Το αίτημα αυτό θα μπορούσε να σημαίνει, όπως και για τον Καποδίστρια, ότι το κράτος παύει να συντηρεί το σύστημα πελατείας και στρέφεται προς την κατεύθυνση εξυπηρέτησης της παραγωγικής διαδικασίας. Έτσι, πραγματοποιεί βασικά έργα υποδομής (δρόμους, σιδηρόδρομους, λιμάνια, κλπ.), οργανώνει την παιδεία, αλλά δεν προβαίνει σε παρεμβάσεις στο χώρο της εργασίας που θα κατέληγαν στη διαμόρφωση κοινωνικών ομάδων και συσχετισμών χωρίς αντιστοιχία με την παραγωγή²⁸. Το κομματικό σύστημα αποτελεί μια επόμενη εκδοχή του πολιτικού συστήματος που εξελίχθηκε αργά με την άνοδο της αστικής κοινωνίας. Ως συντεταγμένη όμως κοινωνική συνιστώσα που παρεμβαίνει και εκφράζεται στο πεδίο της πολιτικής, αποτέλεσε γνώρισμα διαχρονικό απαντώμενο σε κοινωνίες με διαφορετική οικονομική, πολιτιστική και πολιτική ιδιοσυστασία και έτσι η οργάνωσή του ποικίλει ανάλογα με την τυπομορφία του πολιτικού συστήματος. Στο αντιπροσωπευτικό πολιτικό σύστημα τα κόμματα υπήρξαν παρόντα με διάφορες μορφές κατά την εξέλιξή του. Έτσι εμφανίζονται να επιδιώκουν την εκπροσώπηση ενός μέρους του κοινωνικού σώματος στο πεδίο της πολιτικής και προεξάρχοντος στην εξουσία²⁹ έτσι ώστε η εμφάνιση των κομμάτων αποτέλεσε το νέο παράγοντα που απείλησε το σύστημα διάκρισης των εξουσιών.

Η καταγραφή της πολιτικής συμπεριφοράς μέσω μελέτης της εκλογικής συμπεριφοράς είναι μια πολύπλοκη διαδικασία, η οποία απαιτεί σύνθεση όλων των ιστορικών θεωρητικών τάσεων της εκλογικής κοινωνιολογίας, λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικές και πολιτικές ιδιαιτερότητες και παραδόσεις, καθώς και την ιστορική συγκυρία κάθε περιοχής. Στην έρευνά μας θα προσπαθήσουμε να αποδείξουμε ότι η ιστορία της εκλογικής συμπεριφοράς κάθε περιοχής δείχνει ότι τα διαφορετικά θεωρητικά – επιστημονικά ρεύματα εμφανίζονται και αναπτύσσονται κάθε φορά που οι προηγούμενες κοινωνικές, ιδεολογικές, ταξικές και πολιτισμικές συνθήκες μεταλλάσσονται και τα «παλαιά» εργαλεία δεν ήταν ικανά να εξηγήσουν από μόνα τους τη διαδικασία της πολιτικής επιλογής³⁰. Η πολιτική και εκλογική συμπεριφορά συνδέει έτσι τη δυνατότητα της πολιτικής

²⁸ «Η πορεία αυτή θα καταγράψει την πρώτη σημαντική νίκη μόνο στις αρχές του 20ού αιώνα, όταν οι εθνικές περιπέτειες και κυρίως τα δημιουργήματα του παλαιού καθεστώτος, τα πολυάριθμα και ανασφαλή μικροαστικά στρώματα, το απαρνήθηκαν εξουθενωμένα και προσχώρησαν στη νεωτερική πολιτική» (Ο.π.: 101-102).

²⁹ «Με την ανάπτυξη του κομματικού συστήματος, τα παραδοσιακά θεμέλια του αντιπροσωπευτικού πολιτεύματος θα αφήσουν τη θέση τους στη νέα δομή και δυναμική της κοινωνίας, αφού στο κομματικό σύστημα οι αντιεξουσίες δεν διαμορφώνονται σε συνάρτηση με την πραγματικότητα της διάκρισης των εξουσιών» (Ο.π.: 47-48).

³⁰ «Η πολιτική συμπεριφορά αποτελεί τομέα έρευνας της πολιτικής επιστήμης με σκοπό τη διερεύνηση της ατομικής συμπεριφοράς που έχει επιπτώσεις στο πολιτικό σύστημα» (Παντελίδου Μ., 1993: 11).

δραστηριότητας και κάνει σημείο αναφοράς μια ή πολλές κοινωνικές ομάδες, που εκφράζεται με καθολικό τρόπο και αφορά τη στάση του ατόμου ως κοινωνικό υποκείμενο³¹.

Υπό το παραπάνω πρίσμα η πολιτική συμπεριφορά είναι ένα ευρύτερο πεδίο έρευνας αλλά και διερευνητικό εργαλείο, ενώ η εκλογική συμπεριφορά αποτελεί πεδίο και εργαλείο ταυτόχρονα το οποίο αναλύει τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα. Αποτελεί έτσι βασικό στοιχείο για να μπορέσουμε να διακρίνουμε τον τρόπο με τον οποίο δρα ο πολίτης στο χώρο της πολιτικής διαδικασίας και δεν περιορίζεται μόνο στην περιοδική άσκηση του εκλογικού δικαιώματος, αλλά στις γενικότερες δραστηριότητές του και στο γεγονός των επιπτώσεων που έχει αυτή η επιλογή στη γενικότερη κοινωνική εξέλιξη. Το ζήτημα αυτό στην έρευνά μας θα αποτελέσει τη βάση εξέτασης της πολιτικής συμπεριφοράς σε συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο και σε συγκεκριμένη διαχρονική περίοδο μέσα από την εκλογική στάση, η οποία αποτελεί ένα ποσοτικό δεδομένο στοιχείο του οποίου η υποκειμενική βαρύτητα είναι μεγάλη³².

Μεθοδολογική μας αφετηρία είναι ο πολυσύνθετος χαρακτήρας του πολιτικού φαινομένου και η στάθμισή του, ανάλογα με το εκάστοτε κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο λαμβάνοντας υπ' όψιν και την επίδραση ποικίλων παραγόντων (οικονομική βάση, ιδεολογία, ταξική συνείδηση, συλλογικές εμπειρίες, κ.ά.), με κύριο στόχο την ανάλυση της πολιτικής συμπεριφοράς, στην τοπική κλίμακα κατά την μετά την Ένωση περίοδο. Στην περίπτωση που εξετάζουμε καθοριστικό υπήρξε το κοινωνικό πλαίσιο, διότι τόσο κατά την προ της Ενώσεως όσο και κατά την Ένωση περίοδο η τοπική κοινωνία, η δομή της και οι σχέσεις παραγωγής διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο.

Σημαντική αναφορά γίνεται στις κοινωνικές διαφοροποιήσεις που συσχετίζονται και εμφανίζονται στην εκλογική βάση των πολιτικών σχηματισμών που έχουν μια υποτυπώδη μορφή. Διότι, τόσο το ερμηνευτικό πλαίσιο όσο και η ιστορική διαμόρφωση των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών θα μας δώσουν τις επιδράσεις που ασκούν αυτά πάνω στη διαμόρφωση της εκλογικής συμπεριφοράς, ενώ παράλληλα θα μας δώσουν σημαντικά στοιχεία για τα θέματα που πραγματεύεται τόσο η εκλογική γεωγραφία όσο και η εκλογική κοινωνιολογία (σχέσεις κοινωνικών ομάδων, τάξεων, κλπ). Τα δεδομένα αυτά προσδιορίζουν την προβληματική της έρευνάς μας και το πεδίο από το οποίο θα αντληθούν τα δεδομένα και θα οδηγηθούμε σε συμπεράσματα. Για τον λόγο αυτό θα συνδυάσουμε στην έρευνά μας ένα ιδιότυπο διαλεκτικό πλαίσιο στο οποίο παράγονται και αναπαράγονται τα

³¹ «Η εκλογική συμπεριφορά, αποτελεί σημαντικό κεφάλαιο της πολιτικής συμπεριφοράς αφού τα αποτελέσματά της στη φυσιογνωμία του πολιτικού συστήματος είναι άμεσα και καθοριστικά, όπως η βαρύτητα που έχει στο πλαίσιο ενός κοινοβουλευτικού πολιτικού συστήματος και στις μεταβολές στο επίπεδο της κυβέρνησης» (Ο.π.: 12-13).

³² «Οι παράγοντες που επηρεάζουν την πολιτική συμπεριφορά χωρίζονται σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη, αφορά τους παράγοντες που θεωρείται ότι επιδρούν στη διαμόρφωση ή συσχετίζονται με την ατομική πολιτική συμπεριφορά... Και η δεύτερη στους παράγοντες που επιδρούν στην ατομική συμπεριφορά του πολίτη, όπως αυτοί προσδιορίζονται από την κοινωνική οργάνωση την οποία δραστηριοποιείται ...» (Ο.π.: 15-16).

πολιτικά χαρακτηριστικά, οι αντιλήψεις, οι πεποιθήσεις και στάσεις των Κεφαλλήνων, απέναντι στο πολιτικό σύστημα, δηλαδή στην επαφή του τοπικού συστήματος με το υπάρχον σύστημα του βασιλείου και με αφετηρία την Ένωση.

Η πολυπρισματική προσέγγιση της εκλογικής συμπεριφοράς πιστεύουμε ότι είναι ενδεδειγμένη σε μία χώρα, που υφίσταται τη χρονική περίοδο που εξετάζουμε ιστορικά, πολλαπλές δημογραφικές και πολιτιστικές εισροές αλλά και γεωπολιτικές πιέσεις, δεδομένα τα οποία βρίσκονται συνεχώς σε εξέλιξη στο μεγάλο μέρος της έρευνά μας. Ο βαθμός, άλλωστε, ιδιοτυπίας της εξέλιξης του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού και ο ανάμεικτος χαρακτήρας του μας οδηγούν αναπόφευκτα σε στοχαστικές προσαρμογές στο επιστημολογικό επίπεδο καθώς και σε μεθοδολογικό εκλεκτισμό.

Η συνεχής παρακολούθηση της εξελισσόμενης πραγματικότητας γίνεται με μεθοδολογικά εργαλεία, τα οποία με τον δυναμικό τους χαρακτήρα μπορούν να ερμηνεύσουν μια εξελισσόμενη πραγματικότητα με ρεαλιστική και μεθοδολογική προοπτική, αποφεύγοντας την αποσπασματικότητα και την παραμόρφωση. Κατά την έρευνα λαμβάνονται υπ' όψιν οι κυριότερες θεωρίες σχετικά με την πολιτική ανάλυση και την εκλογική συμπεριφορά, ως μέθοδοι διερεύνησης και συνακόλουθα ως εργαλεία ανάλυσης προσαρμοσμένα στις τοπικές απαιτήσεις των δεδομένων.

Για τη διερεύνηση της ιδεολογικο-πολιτικής γεωγραφίας του εκλογικού σώματος, όπου απαιτήθηκε και υπήρχε η δυνατότητα στοιχείων, χρησιμοποιήθηκαν μεταβλητές για να μπορέσουμε να ανιχνεύσουμε αυτές που απαιτούν βασικό προσδιοριστικό παράγοντα για την ιδεολογική τοποθέτηση. Στόχος της χρήσης των μεταβλητών αυτών κατά την ερευνητική διαδικασία είναι να διερευνηθεί η πολιτική συμπεριφορά με βάση τα εκλογικά αποτελέσματα και ως κύριες (σταθερές) μεταβλητές θα οριοθετήσουμε τις διαιρετικές τομές, οι οποίες οριοθετούν αλλά και μετασχηματίζουν χρονικά τις «πολιτικές εποχές» τις οποίες εξετάζουμε (μεταενετοκρατία, μετά την Ένωση, κλπ). Βασικός σκοπός μας με την χρήση των παραπάνω παραμέτρων είναι να διασφαλιστεί η αποφυγή ενός κλασσικού σφάλματος της πολιτικής ανάλυσης, δηλαδή η εφαρμογή θεωριών χωρίς την τήρηση των απαραίτητων αναλογιών.

Η *εκλογική γεωγραφία* παρουσιάζεται με τοπικά – γεωγραφικά κριτήρια τα οποία εντοπίζουν τους δρώντες κοινωνικούς παράγοντες και τις επιμέρους κοινωνικές ομάδες. Η πολιτική και εκλογική συμπεριφορά των Κεφαλλήνων αποτελεί οριζόντιο ερευνητικό ερώτημα στη διαχρονική εξέλιξη της εργασίας, ενώ το πρωτογενές υλικό πάνω στο οποίο βασίστηκε η έρευνα είναι τα δεδομένα των εκλογικών αποτελεσμάτων. Ταυτόχρονα στην ίδια ανάλυση γίνεται μελέτη της κοινωνικής βάσης των πολιτικών ομάδων με πεδίο την κάθε μία από τις τέσσερις επαρχίες που αποτελούν και εκλογικές ενότητες (δημογραφικά, οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού), ενώ

ταυτόχρονα οι βασικότεροι πολιτικοί σχηματισμοί εξετάζονται διαχρονικά, ώστε να εντοπιστούν ορισμένες ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες τάσεις που χαρακτηρίζουν την εκλογική τους κοινωνιολογία.

Θα εφαρμόσουμε *περιπτωσιολογική ανάλυση*, με αναφορά στο νομό Κεφαλληνίας, όπου και ο γεωγραφικός χώρος της έρευνας. Ξεκινώντας από τις χωροταξικές βάσεις, προχωρούμε στην αξιοποίηση των γεωγραφικών κοινωνικών και ιστορικών χαρακτηριστικών προσδιορίζοντας την αξιολόγηση των ψήφων κατά γεωγραφική κατανομή, όπως προσδιορίζονται από την προσωπική – ατομική συμπεριφορά και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά σε συνδυασμό με το σύστημα αξιών του ατόμου, εξελίσσοντας την έρευνα με το ερώτημα της προσωπικής - ατομικής συμπεριφοράς³³.

Στην έρευνά μας τοποθετούμε τρεις υποθέσεις εργασίας. Η πρώτη έχει ιστορική αναφορά και επικεντρώνεται στην επιρροή του εκλογικού σώματος από τα υπάρχοντα κινήματα, όπως είναι το ριζοσπαστικό - ενωτικό κίνημα, αλλά και τα άλλα που ακολούθησαν, όπως το δημοκρατικό και πρωτοσοσιαλιστικό. Η δεύτερη υπόθεση αφορά την ανάλυση και επικέντρωση στα τοπικά και οικονομικά-πολιτικά δεδομένα και στην προϊστορία των πολιτικών θεσμών. Στην υπόθεση αυτή θα εφαρμόσουμε συγκριτική ανάλυση, ξεκινώντας από την τοπική αξιολόγηση των δεδομένων, συγκρίνοντάς τα με αντίστοιχες περιόδους σε επίπεδο επαρχιών. Η τρίτη υπόθεση έχει να κάνει με την ανάλυση μεγάλης κλίμακας και αφορά την προβολή του τοπικού πολιτικού συστήματος προς τα δεδομένα της υπάρχουσας πολιτικής κατάστασης και στις πολιτικές παρατάξεις - κόμματα που δρούσαν στο Ελληνικό πολιτικό σύστημα μέσω της Βουλής. Ταυτόχρονα θα γίνουν και ενδεικτικές συγκρίσεις όσον αφορά την πολιτική εκπροσώπηση σε επίπεδο νομού.

Για την ανάλυσή μας λαμβάνουμε υπ' όψιν σταθερές συνισταμένες όπως το γεγονός της πολιτικής, ιστορίας του νησιού, καθώς και το γεγονός ότι τόσο οι αστικές όσο και οι αγροτικές περιοχές έχουν μια συγκεκριμένη συμπεριφορά, η οποία μεταβάλλεται αργά. Οι κοινωνικές δομές (κοινωνική στρωμάτωση – κοινωνικές τάξεις) διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στην πολιτική και εκλογική συμπεριφορά και για το λόγο αυτό λαμβάνονται σοβαρά υπ' όψιν. Η χαλαρότητα δηλαδή των κοινωνικών δομών στις αστικές περιοχές, σε αντίθεση με τις αγροτικές που οι κοινωνικές δομές είναι πιο στενές, αποτελεί παράγοντα σημαντικό με κρίσιμο ρόλο να διαδραματίζει η ατομική ιδιοκτησία που επιδρά και στην εκλογική συμπεριφορά.

³³ «Συγκεντρωτικά και Ατομικά δεδομένα. Ο Lazarsfeld και η Εκλογική Κοινωνιολογία» (Wildenmann, R., 1998:59-69) και «Τα οικολογικά μοντέλα: Της ανθρωπογεωγραφίας και του ιστορικού σχίσματος, Οι επίγονοι της γεωγραφικής ανάλυσης, Η ανάπτυξη της ποσοτικής οικολογίας και τα όρια της ερμηνείας της, Η ανάλυση συνθηκών. Τα ψυχοκοινωνιολογικά μοντέλα: Σχολή του Κολούμπια. Παράδειγμα του Μίσιγκαν. Η ψήφος ως διακύβευση» (Mayer N., 2005:23-66).

Η πολιτική - κομματική παράδοση, όπως εκφράζεται πρακτικά με την κομματική ταύτιση, αφορά ένα σημαντικό επίπεδο της έρευνας,³⁴ αναζητώντας έτσι την αντίστοιχη αποτύπωση της εκλογικής βάσης των πολιτικών παρατάξεων - κομμάτων και τη διερεύνηση των πρωτευουσών αντιθέσεων που διασχίζουν το κομματικό σύστημα. Αν πάρουμε για παράδειγμα την περίπτωση της τελευταίας φάσης της Προστασίας και της πρώτης μετά την Ένωση περιόδου, καταγράφουμε την ανυπαρξία ελεύθερης και οργανωμένης πολιτικής παράδοσης στο θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της Ιονίου Βουλής, αλλά ταυτόχρονα υπήρχε άτυπη λειτουργία στην πολιτική δραστηριότητα της κοινωνίας (όπως η λειτουργία του ριζοσπαστικού κόμματος, οι πολιτικές λέσχες αλλά και τα επαναστατικά κινήματα που εκδηλώθηκαν), η οποία επιδρούσε σημαντικά στη στάση των εκλογέων οι οποίοι είχαν δικαίωμα ψήφου. Απ' την άλλη όμως καταγράφουμε σημαντική παράδοση πολιτικής οργάνωσης προς ικανοποίηση συγκεκριμένων στόχων, όπως ήταν η Ένωση για τους ριζοσπάστες, η επίρρωση των δυσανεξιών της νομοθεσίας για τους μεταρρυθμιστές, η στήριξη της διοίκησης και η αναπαραγωγή του καθεστώτος για τους προστασιανούς. Ενώ κατά την πρώτη μετά την Ένωση περίοδο η παρουσία και δράση των πολιτικών ομάδων έχει καθαρά τοπικό χαρακτήρα και εξελίσσεται σε επίπεδο επαρχίας, με μικρή διασύνδεση προς τις κεντρικές πολιτικές ομάδες των Αθηνών, αποτέλεσμα του μεταβατικού συστήματος πολιτικής λειτουργίας.

Η πολιτική και εκλογική συμπεριφορά δεν ερμηνεύονται μονοσήμαντα, αλλά αποτελούν σύνθετο και πολυεπίπεδο φαινόμενο που στη διαμόρφωσή του βαρύνουν πολλαπλοί παράγοντες.

Για παράδειγμα, στην κοινωνική ιστορία της Κεφαλληνίας, φαινόμενα όπως η ταξική δομή της Ενετοκρατίας, δημιούργησαν αφ' ενός μία ολιγαρχική κληρονομική αριστοκρατική τάξη και εκ του αντιθέτου όμως μια λαϊκή ριζοσπαστική πολιτική αντίληψη και συμπεριφορά, όπως φάνηκε από τη σύνθεση της Κοινότητας Κεφαλληνίας, νοθεύοντας το σύστημα αυτό και της δημιουργίας της Επτανήσου Πολιτείας. Ιδεολογικά ρεύματα, όπως ο Ριζοσπαστισμός ή ο πρωτοσοσιαλισμός, που γεννήθηκαν μέσα ή έξω από την Κεφαλληνία, έδρασαν κατά τρόπο καθοριστικό στη διαμόρφωση των πολιτικών αντιλήψεων και επέδρασαν στη συμπεριφορά σημαντικού μέρους της Κεφαλληνιακής κοινωνίας. Στην Κεφαλληνία είχε τον πυρήνα του το Ριζοσπαστικό, το οποίο ήταν το πρώτο κόμμα αρχών στον ελληνικό χώρο και προώθησε την έννοια της ενωμένης Ευρώπης. Ακολούθησε η δημοκρατική δράση του Ρ. Χοϊδά, η μεταριζοσπαστική κοινωνική και εθνική δράση του Π. Πανά, η σοσιαλιστική του Πλ. Δρακούλη και η κοινωνιστική του Μ. Αντύπα, ενώ η Κεφαλληνία ήταν η εκλογική μήτρα του πρώτου σοσιαλιστικού κόμματος που εκφράστηκε

³⁴ «Η κομματική παράδοση όπως εκφράζεται πρακτικά με την κομματική ταύτιση καθορίζει τη συμπεριφορά του εκλογικού σώματος και αφορά το ιστορικό υπόβαθρο του κάθε ψηφοφόρου απέναντι σε ένα συγκεκριμένο κόμμα και η οργανωτική σχέση που αναπτύσσει με αυτό» (Wildenmann, R., 1998:59-69).

οργανωμένα στη Βουλή με επικεφαλής τον Πλ. Δρακούλη. Απ' την άλλη, εθνικά γεγονότα είχαν τον αντίκτυπό τους στην πολιτική ζωή του νησιού (π.χ. Κρητική επανάσταση, Διεθνείς συνθήκες, Διεθνείς συμμαχίες). Εξ άλλου φυσικές καταστροφές, όπως οι σεισμοί, επέδρασαν στις πολιτικές επιλογές των Κεφαλλήνων, λόγω της μεγάλης αναδιανομής στην ιδιοκτησία, στην αύξηση της πολεοδομίας και στην αναδιάρθρωση στην οικονομία και κατ' επέκταση στην κοινωνική ζωή.

Εξετάζονται επισταμένως τα ιστορικά χαρακτηριστικά της συγκρότησης της κοινωνιολογικής βάσης των τοπικών πολιτικών δυνάμεων, στην προ της Ενώσεως όσο και μετά την Ένωση περίοδο, στις οποίες γίνεται προσπάθεια να εντοπισθούν οι ιδιαιτερότητές της. Αξιολογούνται οι κοινωνικές δομές, η οικονομική και βιομηχανική ανάπτυξη του νησιού, ενώ καταγράφονται και αξιολογούνται τα πολιτικά, ιδεολογικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά που ολοκληρώνουν τη σχέση του ατόμου με το πολιτικό σύστημα. Όλα αυτά χωρίς να παραγνωρίσουμε τις ατομικές Βουλήσεις, πρωτοβουλίες, υποκειμενικές επιλογές και κριτήρια που αναπτύσσονται μέσα σ' αυτό το πλαίσιο.

Στην έρευνά μας θα διευρύνουμε τις φάσεις ανάπτυξης της ανάλυσης, συνδέοντας την εκλογική συμπεριφορά με τον κοινωνικό, πολιτιστικό και επιστημονικό περιβάλλον κάθε εποχής και περιοχής, αναδεικνύοντας τις θεμελιακές συνεισφορές αλλά και τα όρια των τάσεων και ρευμάτων. Ταυτόχρονα επιμένουμε στην απαραίτητη διεπιστημονικότητα, πάνω στην οποία θεμελιώνεται η επιστήμη της εκλογικής συμπεριφοράς (δηλ. το ιστορικό πλαίσιο και οι κοινωνικές αντιθέσεις, η οικονομική συγκυρία, η ταξική και κοινωνική διαστρωμάτωση, το πολιτικό σύστημα και οι κοινωνικές διαιρετικές τομές, η εμπειρική κοινωνική έρευνα, η στατιστική ανάλυση, κ.ά.) διασχίζοντας και αξιοποιώντας τα ρεύματα και τις τάσεις στην εκλογική – πολιτική ανάλυση. Οι παράγοντες αυτοί δεν λαμβάνονται συνήθως υπ' όψιν στις παραδοσιακές προσεγγίσεις της πολιτικής συμπεριφοράς οι οποίες οδηγούν σε συμπεράσματα απλοϊκής επιστημονικότητας. Η έρευνα της εκλογικής συμπεριφοράς, στην εξεταζόμενη εκλογική περιφέρεια, εκτός των άλλων θα προσεγγίζει θεωρητικά το τοπικό και κοινωνικό πλαίσιο αναφοράς, εδραιωμένη και ανεπτυγμένη περαιτέρω. Επίσης λαμβάνουμε σοβαρά υπ' όψιν μας ένα σημαντικό στοιχείο το οποίο υπονοείται στην ανάλυση και αφορά το γεγονός ότι η συγκρότηση κάθε νέου θεωρητικού, επιστημονικού ή ερευνητικού υποδείγματος στο χώρο της εκλογικής συμπεριφοράς παραπέμπει στην πραγματικότητα σε μια αλλαγή της μορφής του πολιτικού και κατ' επέκταση του κομματικού φαινομένου. Έτσι παράλληλα με τη μελέτη της εκλογικής συμπεριφοράς αναπτύσσεται και μια θεωρία για τις πολιτικές παρατάξεις, όπως αυτές εξελίσσονται στον τόπο και στον χρόνο.

Για τον λόγο αυτό ο χώρος της μελέτης της εκλογικής συμπεριφοράς δεν περιορίζεται μόνο στις μεθόδους της εμπειρικής πολιτικής – κοινωνικής έρευνας, σύμφωνα με τον εμπειρισμό, αλλά αποτελεί ένα συστατικό κομμάτι της μελέτης του πολιτικού και κρατικού φαινομένου.

Στη νεώτερη εποχή της πολιτικής επιστήμης η πολιτική συμπεριφορά μελετάται στο διευρυμένο κοινωνικό και κοινωνιολογικό πλαίσιο, στο οποίο η απλοϊκότητα και η επιστημονικότητα, καλυμμένες μέσω ποσοτικών στατιστικών αναλύσεων, έχουν υποχωρήσει αρκετά ώστε να οδηγούνται στο περιθώριο. Το πλαίσιο αυτό ολοκληρώνεται με την παραχώρηση στη θέση αυτή της πολιτικής κοινωνιολογίας, η οποία καλύπτει επιστημονικά το διευρυμένο αυτό πλαίσιο.

Ταυτόχρονα, η εξέταση της κοινωνικής και δημογραφικής σύνθεσης των εκλογέων συνδέεται άμεσα και αποτελεσματικά με την πολιτική συμπεριφορά, που αποτελεί εσωγενή παράγοντα που καταγράφεται με την εκλογική ψήφο. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός της σταθερής πρόσδεσης των εκλογέων με πρόσωπα ή σχηματισμούς που δρουν διαχρονικά, ενώ σε πολλές περιπτώσεις η εκλογική ταύτιση προέρχεται από κληρονομικές δεσμεύσεις ή συναισθηματικές φορτίσεις. Οι παραδοσιακοί κομματικοί δεσμοί καθορίζουν τα αποτελέσματα αλλά και την ίδια την εξέλιξη των πολιτικών ομάδων, αφού η σταθερή προσήλωση των ψηφοφόρων δημιουργεί κομματοκρατία, ενώ η εναλλαγή τους επιβάλλει πολυποίκιλου είδους πολιτικούς μετασχηματισμούς.

Είναι δεδομένο ότι, η έρευνα για να μπορέσει να προσεγγίσει την πολιτική συμπεριφορά, είναι αναγκαίο να στηριχθεί στη μελέτη της εκλογικής συμπεριφοράς³⁵, διότι η πολιτική συμπεριφορά διαμορφώνεται και εκδηλώνεται σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες και στο πλαίσιο ενός κοινωνικού πολιτικού συστήματος και ταυτόχρονα η εκλογική συμπεριφορά δίνει τα δεδομένα σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές της εκδήλωσης αυτής.

Παράλληλα προσπαθούμε να οριοθετήσουμε ότι η πολιτική ζωή καθορίζεται κυρίως από συγκεκριμένους παράγοντες, οι οποίοι αποτελούν την έκφραση των κοινωνικών και διεθνών συσχετισμών, την απόρροια πρόσφατων ή μακροχρόνιων διαρκών καταστάσεων και τη συνισταμένη ιστορικών, οικονομικών και ιδεολογικών παραμέτρων. Δηλαδή, δεν μπορούμε να προσεγγίσουμε την πολιτική συμπεριφορά του ατόμου μόνο με όρους ψυχολογικής ιδιαιτερότητας ή στατιστικών δεδομένων που διαμορφώνονται σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο. Διότι, η ανάλυση της συμπεριφοράς συναρτάται με μια σειρά από εξωτερικούς παράγοντες, όπως είναι η δομή και η λειτουργία του πολιτικού συστήματος, αλλά και η ιδιαίτερη φυσιognωμία της πολιτικής και της ευρύτερης κοινωνικής κατάστασης στην οποία το άτομο εντάσσεται. Ειδικότερα *«η εκλογική γεωγραφία, με αναφορά σε τοπικό πλαίσιο, αποτελεί ιδιαίτερο μέρος της εκλογικής συμπεριφοράς»*³⁶ και σχολή της εκλογικής ανάλυσης, η οποία ξεκινά από γεωγραφικά-τοπικά δεδομένα και επιθυμεί να συναγάγει επιρροές στην εκλογική συμπεριφορά των ατόμων. Παρά το

³⁵ «Χρησιμοποιώντας εμπειρικά δεδομένα και αναλύοντας το συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο που παρατηρούνται τα γεγονότα και συλλέγονται τα ποσοτικά δεδομένα, στοχεύοντας όχι απλώς στην περιγραφή συσχετισμών, αλλά κυρίως στην διερεύνηση των εξηγητικών μεταβλητών που επιδρούν στον προσδιορισμό της» (Παντελίδου Μ., 1993: 22).

³⁶ Την εισαγάγει ο Γάλλος Andre Siegfried, που προσδιόρισε τον όρο Εκλογική Γεωγραφία (Geographie Electorale).

γεγονός ότι η σχολή αυτή υπήρξε πολύ αναλυτική, εξετάζοντας ακόμα και την γεωφυσική σύσταση των περιοχών στην επίδρασή της στην εκλογική συμπεριφορά, αποτελεί τη βάση που ορίζεται η εκλογική γεωγραφία με βάση τοπικά δεδομένα³⁷.

Ταυτόχρονα αξιολογούμε, ως σημαντικό, το εργαλείο που μας παρέχει η *πολιτική οικολογία*³⁸, που αποτελεί μια σχολή, η οποία έχει ορίσει ως εκλογική ανάλυση τη διαδικασία με την οποία επιδιώκεται να διαπιστωθεί ο τρόπος που ψήφισαν οι εκλογείς στις επιμέρους εκλογικές περιφέρειες, έτσι ώστε στη συνέχεια, με τη χρήση τεχνικών συγκριτικής ανάλυσης, να αναδειχθούν εκείνοι οι «παράγοντες» που επηρέασαν το εκλογικό αποτέλεσμα.

Το πρωταρχικό έργο του Siegfried διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη συγκρότηση της ερευνητικής μεθόδου της γεωγραφικής σχολής, της ανθρωπογεωγραφίας, της εκλογικής ανάλυσης, αφού η μεθοδολογία αυτή συνίσταται σε μια σταδιακή εξέλιξη³⁹. Η ερμηνεία τέτοιων δεδομένων αποτελεί μια δυναμική επιστημονική σύνθεση, όπως είναι η κοινωνική δομή, οι σχέσεις παραγωγής στα αστικά κέντρα, το καθεστώς ιδιοκτησίας της γης στις αγροτικές περιοχές, η πυκνότητα του πληθυσμού σε αστικές και αγροτικές περιοχές, η γεωφυσική σύνθεση, σε ορεινές ή κτηνοτροφικές περιοχές και σε πεδινές ή αγροτικές.

Η γεωγραφική αιτιοκρατία μπορεί να αποτελεί μόνο ένα ρητορικό σχήμα. Διότι οι συγκλίσεις και οι αποκλίσεις ανάμεσα στα γεωγραφικά, κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα δεν μπορούν να αναγορευτούν από μόνες τους σε αιτιατές σχέσεις. Υποδεικνύουν απλώς την ύπαρξη συσχετίσεων στατιστικού περιεχομένου, που σε ορισμένες περιπτώσεις είναι εντυπωσιακές και αλυσιδωτές. Ο επιστημονικός κλάδος της εκλογικής γεωγραφίας επηρέασε σημαντικά τις μελέτες της πολιτικής οικολογίας οι οποίες ακολουθούν ως βασική μεθοδολογική επιλογή τη σύγκριση των στατιστικών κατανομών και τον υπολογισμό στατιστικών συσχετίσεων ανάμεσα στα κοινωνικά, οικονομικά,

³⁷ Εκτός από τον Siegfried, που υπήρξε πολύ αναλυτικός, εξετάζοντας ακόμη και τη γεωφυσική σύσταση των περιοχών, γίνεται αναφορά και στους E. Scheuch και E.Noelle-Neumann που ενδυναμώνουν με σημαντικά στοιχεία την εκλογική γεωγραφία. Η κεντρική υπόθεση της εκλογικής γεωγραφίας προσδιορίζεται από τις πολιτικές στάσεις ταξινομούμενες με τοπικά-γεωγραφικά κριτήρια, οι οποίες προσφέρουν τη δυνατότητα εντοπισμού ορισμένων κοινωνικών παραγόντων, ενδεικτικά της συμπεριφοράς επιμέρους κοινωνικών ομάδων.

³⁸ Ο βασικός εκπρόσωπος της «πολιτικής οικολογίας» είναι ο Rudolf Heberle. Στους παράγοντες αυτούς αναγνωρίζει, την ηλικία, το φύλλο, το επάγγελμα, την ταξική θέση, το θρήσκευμα των εκλογέων, αλλά και «το μέγεθος της αγροτικής επιχείρησης». Την «πολιτική οικολογία» ο Heberle την εντάσσει στην παράδοση της γαλλικής σχολής της «εκλογικής γεωγραφίας». Συχνά ταυτίζει την «εκλογική γεωγραφία» ή τη «γεωγραφία πολιτικής γνώμης» όπως αυτή επίσης αποκαλείται με την «πολιτική οικολογία», εφ' όσον για την ανάδειξη των παραγόντων σχηματισμού πολιτικής γνώμης αναζητείται με τη βοήθεια συγκεντρωτικών / δεδομένων το πλήθος των ιδιαίτερων φαινομένων, της ιστορίας και των παραδόσεων που «συνυπάρχουν» και διαμορφώνουν το «πολιτικό κλίμα» κάθε μιας γεωγραφικής περιφέρειας.

³⁹ Σε πρώτο στάδιο γίνεται επιμελής χαρτογράφηση των εκλογικών αποτελεσμάτων, ακολουθεί η επιμελής κατανομή των βουλευτών ή η τοποθέτησή τους σε ορισμένες κρίσιμες ψηφοφορίες. Με τη σταδιακή καταγραφή εντοπίζονται οι γεωγραφικές ζώνες των πολιτικών προτιμήσεων και αναδεικνύεται η σταθερότητα των εκλογικών επιλογών. Στο δεύτερο και κύριο στάδιο εξελίσσεται η προσπάθεια κατανόησης και ερμηνείας. Με βάση τη συγκριτική μέθοδο οι χάρτες της πολιτικής συμπεριφοράς παραβάλλονται με άλλους χάρτες, οικονομικούς, δημογραφικούς, γεωλογικούς, γεωφυσικούς, κτλ και από τη σύγκριση προκύπτουν παράγοντες για την ερμηνεία των εκλογικών επιλογών.

πολιτισμικά και εκλογικά δεδομένα. Παρά την προσπάθεια του δημιουργού της να εμφανίζουν διαφοροποιημένο χαρακτήρα, λόγω κυρίως και των διαφορετικών τεχνικών που χρησιμοποιούσαν, η εξέλιξη του χρόνου ταύτισε τους όρους της εκλογικής γεωγραφίας και της πολιτικής οικολογίας. Αυτό συνέβη διότι οι δύο αυτές σχολές συνιστούσαν ένα κοινό μεθοδολογικό διάβημα, το οποίο με βάση τη μελέτη των συλλογικών δεδομένων για την εκλογική και κοινωνική φυσιογνωμία των επιμέρους γεωγραφικών ενοτήτων, επιδίωκαν να αναχθούν στην εκλογική συμπεριφορά των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων και ομάδων. Είναι γεγονός, το οποίο προκύπτει από τις αξιολογήσεις και το αποτέλεσμα των μελετών, ότι η εντυπωσιακή ιστορική συνέχεια που χαρακτηρίζει την εκλογική συμπεριφορά σε τοπικό επίπεδο και επομένως το ιδιαίτερο βάρος των πολιτικών παραδόσεων, αποτέλεσαν την κύρια αιτία, που ώθησε τις εκλογικές μελέτες να ξανοιχτούν στον ορίζοντα των ευρύτερων δυνατών διαχρονικών αναλύσεων. Στόχος τους να αναδειχθούν στις διαιρετικές εκείνες τομές που σημάδεψαν τη διαμόρφωση των πολιτικών ταυτίσεων και με βάση αυτές να μελετήσουν τους μετασχηματισμούς του συστήματος των κομμάτων στις διάφορες περιοχές. Η πολιτική οικολογία και η εκλογική γεωγραφία κατασκεύασαν θεωρητικά ερμηνευτικά υποδείγματα που αναφέρονται στην ιστορική διαδικασία διαμόρφωσης και μετασχηματισμού των εκλογικών ταυτίσεων και του συστήματος των κομμάτων. Στις θεωρητικές αυτές αναζητήσεις σημαντικό ρόλο έπαιξε επίσης η έντονη κίνηση για συγκριτική πολιτική ανάλυση που απαιτούσε ένα κοινό θεωρητικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσονται οι επιμέρους εθνικές περιπτώσεις⁴⁰.

Ο πολυεπιστημονικός χαρακτήρας της πολιτικής επιστήμης έχει ως συνέπεια την εισαγωγή ειδικών μεθόδων, που αφορούν το αντικείμενο της έρευνάς της. Έχει προσδιοριστεί ότι ο «ιστορικός τρόπος διερευνήσεως» είναι ο πρώτος τρόπος που εφαρμόστηκε στην ιστορία της και παράλληλα και ο πιο απαιτητικός στους αντικειμενικούς στόχους του. Από την επιστήμη της Ιστορίας δανείστηκε τη «μέθοδο της παρατηρήσεως» ή της «κριτικής αναγνώσεως» των γραπτών τεκμηρίων, όταν φυσικά δεν την αντιμετώπιζε ως απλό προμηθευτή υλικού. Είτε πρόκειται για τη μελέτη καθεστώτων, είτε για τη μελέτη των πολιτικών κομμάτων ή των διαφόρων ομάδων, που ανταγωνίζονται για την άσκηση της εξουσίας άμεσα ή έμμεσα, η «συγκριτική μέθοδος» αποτελεί εξαίρετο συμπλήρωμα του ιστορικού τρόπου διερευνήσεως. Οι θεσμοί περιγράφονται με την κατάταξη και τη λειτουργία τους σε μια δοσμένη στιγμή, ενώ η σύγκριση των ομολόγων θεσμών, όσον αφορά τη ροπή τους, επιτρέπει τον «έμμεσο πειραματισμό», έχοντας πάντα περιοριστικά

⁴⁰ «Στον τομέα αυτό σημαντική υπήρξε η συμβολή του Stein Rokkan (Στάϊν Ρόκαν), ο οποίος επιμελήθηκε ορισμένα από τα συνθετικά και συγκριτικά έργα της περιόδου και παράλληλα επεξεργάστηκε το βασικό θεωρητικό υπόδειγμα που έχει επικρατήσει μέχρι σήμερα στον τομέα των εκλογικών μελετών» (Νικολακόπουλος, Η., 1985: 35-36).

στοιχεία, που οφείλονται στην ιδιάζουσα φύση μιας εξερευνητικής προσπάθειας, η οποία πρέπει να αποκρυπτογραφεί τα διαφορετικά κοινωνικά συνεκτικά σύνολα με τεχνικά εφόδια που είναι τελείως ξένα προς αυτά. Η «*λειτουργική ανάλυση*» αποτελεί μέθοδο αναλύσεως της πολιτικής εξουσίας για όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες, ακολουθώντας δύο δρόμους έρευνας. Ο ένας συνίσταται στην περιγραφή των πολιτικών θεσμών και παράλληλα στην προσπάθεια να διευκρινίσει τους τρόπους και τις διαφορετικές λειτουργίες που μπορούν να εκπληρώσουν, αφού η μέθοδος αυτή έγκειται στο ότι αποβλέπει πρωταρχικά να εντοπίζει με τι τρόπο αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι τους πολιτικούς χάρτες που τους επιβάλλονται ή που μόνοι τους διαλέγουν. Αποτελεί μέθοδο που απαιτεί ερευνητική παρατηρητικότητα και αναφέρεται στις σχέσεις εξουσίας που υπάρχουν ανάμεσα στους ανθρώπους (θεσμοποιημένες ή μη) για να ανακαλύψει σε συνέχεια τους λόγους υπάρξεώς τους ή τον αναχρονιστικό χαρακτήρα τους.

Με βάση τα παραπάνω μπορούμε να δεχτούμε ως δεδομένο ότι η καλύτερη μεθοδολογική προσέγγιση είναι η προσέγγιση ανά περίπτωση, κατά την οποία κάθε ειδικό γνωστικό αντικείμενο έχει τον δικό του απόλυτα ιδιότυπο και μοναδικό χαρακτήρα. Απαιτείται έτσι προσαρμογή της μεθοδολογίας και υπόταξή της στην εξεταζόμενη πραγματικότητα και όχι το αντίθετο. Τέλος, οφείλουμε να παρατηρήσουμε σχετικά με την προβληματική της μεθοδολογίας και το στατικό ή δυναμικό της χαρακτήρα, ότι στατικά μεθοδολογικά εργαλεία δεν μπορούν να συλλάβουν και να ερμηνεύσουν μια ρέουσα πραγματικότητα παρά μόνον αποσπασματικά και κατά συνέπεια παραμορφωμένα. Έτσι η συνεχής παρακολούθηση της εξελισσόμενης πραγματικότητας από τα μεθοδολογικά εργαλεία και η διαρκής αναπροσαρμογή τους, είναι η μόνη ρεαλιστική μεθοδολογική προσέγγιση. Γι' αυτό και ο ερευνητής πρέπει να παραμένει πάντοτε ευρύς, ευρηματικός, εφευρετικός και ανοικτός σε κάθε νέα μέθοδο ανάλυσης και ερμηνείας.

Αφού παρουσιάσαμε παραπάνω τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις του πολιτικού φαινομένου είναι αναγκαίο να τονίσουμε ότι στην περίπτωσή μας θα κάνουμε χρήση κυρίως της ποσοτικής έρευνας, αφού θα αξιολογήσουμε στοιχεία που είναι δεδομένα και αφορούν το σύνολο των εκλογικών αποτελεσμάτων για την κάθε χρονική περίοδο και γεωγραφική ενότητα χωριστά.

Συμπερασματικά, η πολιτική συμπεριφορά των πολιτών δεν είναι ούτε τυχαία, ούτε αποκομμένη και ανεξάρτητη από το ευρύτερο πλαίσιο της πολιτικής κατάστασης της κοινωνίας που εκδηλώνεται. Οι ιστορικές συνθήκες πολιτικής, διοικητικής και εδαφικής συγκρότησης, μέσα στις οποίες διαμορφώνεται η ιστορικότητα της πολιτικής παράδοσης, οι εξωτερικές επιδράσεις και ο βαθμός αντίστασης της τοπικής κοινωνίας, ασκούν σημαντική επιρροή στις πολιτικές εξελίξεις.

Έχοντας αυτά ως δεδομένα η ανάλυση της τοπικής κλίμακας αποτελεί το κρίσιμο σημείο, στο οποίο θα επικεντρωθεί η ερευνητική μας δραστηριότητα, λαμβάνοντας υπ' όψιν την επιστημονική

εργαλειοθήκη, η οποία συγκροτεί το ερμηνευτικό σχήμα το οποίο θα ακολουθήσουμε στην παρουσίαση των συμπερασμάτων της πολιτικής συμπεριφοράς των Κεφαλλήνων μέσω της εκλογικής ανάλυσης στην μετά την Ένωση εποχή, εξετάζοντας στην ουσία τις διαδικασίες και τα ζητήματα που προέκυψαν κατά τη διαδικασία της αφομοίωσης της νήσου στο ελληνικό πολιτικό σύστημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

ΤΟ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΓΕΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ Η ΤΟΠΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ

A. Πολιτικές συντεταγμένες μετά την Ενετοκρατία

Η Κεφαλληνία αποτελεί το μεγαλύτερο σε έκταση νησί του Ιονίου Πελάγους συγκροτώντας κατά τους ιστορικούς χρόνους έως τη ρωμαϊκή κατάκτηση μια ενιαία διοικητική περιφέρεια, ένα σύμπλεγμα τεσσάρων πόλεων - κρατών της ιστορικής Τετράπολης⁴¹. Πρόκειται για τέσσερις αυτόνομες πολιτείες, την Κράνη, την Πάλλη, τη Σάμη και τους Πρόννους, που είχαν αυτόνομη ύπαρξη, διοίκηση και λειτουργία⁴², με ιδιαίτερο τρόπο ζωής και ασχολίες των κατοίκων, τις οποίες καθόριζε η μορφολογία του εδάφους, με ιδιαίτερα νομίσματα και λατρεία διαφορετικών θεοτήτων, αλλά και διαφορετικές πολιτικές και στρατιωτικές συμμαχίες⁴³. Κατά τη Βυζαντινή περίοδο (9^{ος} αι.) σχηματίστηκε η διοικητική ενότητα με τίτλο «*Θέμα Κεφαλληνίας*» με πρωτεύουσα την Κόρινθο και περιελάμβανε όλη τη νοτιοδυτική Ελλάδα⁴⁴. Από τα τέλη του 11ου αι., τα Επτάνησα έγιναν πεδίο μάχης μεταξύ Βυζαντινών και Νορμανδών εισβολέων⁴⁵. Η συνεχής προσπάθεια των βυζαντινών να κρατήσουν αυτή τη διοικητική ενότητα αναδεικνύει τη σπουδαιότητά της νήσου έως τον 13ο αιώνα, περίοδος κατά την οποία η παρακμή του Βυζαντίου διευκολύνει τους εισβολείς της Εσπερίας να εγκαθιδρύουν καθεστώς ιδιότυπης κυριαρχίας⁴⁶.

⁴¹ ο Θουκυδίδης παρέχει πληροφορίες για την περίοδο αυτή, «κείται η Κεφαλληνία κατά Ακαρνανίαν και Λευκάδα, Τετράπολις ούσα, Παλής, Κράνιοι, Σαμαίοι, Πρόνναίοι (2.30.23)».

⁴² Όπως σημειώνει και ο ιστορικός Κ. Λοβέρδος, 1888: 48-49 και 68-70.

⁴³ Οι πόλεις αποφάσιζαν μόνες τις συμμαχίες, έστελναν πρεσβείες στο Μαντείο των Δελφών και στις Αμφικτυονίες και είχαν δικά τους νομίσματα από τον 5ο π.Χ. αιώνα.

⁴⁴ Το Θέμα (Επαρχιακή Διοίκηση) έγινε στα χρόνια του Λέοντος του Σοφού (880-912), περί το 850 μ.Χ. που αναφέρεται ο τίτλος «*Πατρίκιος και Στρατηγός Κεφαλληνίας*» (Δ. Ζακυνθινός, 1962: 58-60, 48-51). Το Θέμα Κεφαλληνίας αποτελούσε διοικητική ενότητα στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και περιελάμβανε την Πελοπόννησο, τη Δυτική Στερεά και τα Επτάνησα και έφτανε ως το Μπάρι της Ιταλίας. Συγκροτήθηκε τον 8ο μ.Χ. αιώνα και καταλύθηκε τον 11ο από τους Λατίνους σταυροφόρους. Ο Κ. Παπαρηγόπουλος αναφέρει ότι το «Θέμα Κεφαλληνίας» αποτελούσε τη διοικητική ενότητα των Ιονίων Νήσων (Παπαρηγόπουλος Κ., ΙΕΕ, προς Διδασκαλίαν των παιδων, Κεφ. Β' 1882: 99). Η Τζ. Χερίν αναφέρει ότι «η Κωνσταντινούπολη κατάφερε να αποκαταστήσει την αυτοκρατορική επικυριαρχία με τη νέα μορφή της «θεματικής διακυβέρνησης», η οποία ολοκληρώθηκε έως τον 10^ο αιώνα», που αναφέρει μεταξύ των άλλων το «Θέμα Κεφαλληνίας» (Τζ. Χερίν, 2007, ελλ., 2017: τ. α' 265).

⁴⁵ Το νησί πολιορκήθηκε το 1085 από τους Νορμανδούς, λεηλατήθηκε το 1099 από την Πίζα και το 1126 από τους Ενετούς. Το 1185 αποκόπηκαν τα Επτάνησα από το Βυζάντιο και σχημάτισαν την «Παλατινή Κομητεία της Κεφαλληνίας και της Ζακύνθου» υπό τον Έλληνα ναύαρχο του Γουλιέλμου Β' της Σικελίας, Μαργαριτώνη. Ακολούθησαν οι δυναστείες των Ορσίνι, Ανδεγαυών και Τόκκων, που ήταν οι τελευταίοι κυβερνώντες και η τουρκική κατοχή το 1481. Επανακτήθηκαν από τους Βενετούς το 1484. Ακολούθησε δεύτερη τουρκική κατοχή 1485-1500 και στις 24.12.1500 εντάχθηκε το νησί στο Stato da Mar (Κράτος της θάλασσας) της Βενετίας, μετά από πολιορκία του Κάστρου του Αγίου Γεωργίου, της ιστορικής πρωτεύουσας της Κεφαλληνίας.

⁴⁶ «Η συγκρότηση των κοινωνιών του ελλαδικού γεωγραφικού χώρου με βάση τη μικρή «πολιτειακή» κλίμακα, υπήρξε φαινόμενο που ανάγεται στο βάθος της προ-ελληνικής ιστορίας της περιοχής» (Κοντογιώργης Γ., 2006: 69).

Ο 19ος αιώνας, υπήρξε η κατεξοχήν χρονική περίοδος, κατά την οποία η Ελλάδα απέκτησε την ανεξαρτησία της αλλά ταυτόχρονα και μια ταραχώδης περίοδος για τα Βαλκάνια και για την υπόλοιπη Ευρώπη. Στο ήμισυ και το τελευταίο τέταρτο του 18ου αιώνα, στα Επτάνησα υπό τις συνθήκες του διπολισμού στη Μεσόγειο ανάμεσα στους Οθωμανούς και τους Ενετούς, αναπτύχθηκε η θεώρηση των πραγμάτων Ανατολής – Δύσης, η οποία θα διαρκέσει ώσπου το καθεστώς της Ενετοκρατίας καταλύεται από τους Γάλλους, οι οποίοι εισέρχονται ως υπερδύναμη στην περιοχή. Με το τέλος της γαλλική κυριαρχίας οι εξελίξεις προσδιορίζονται με τη συμμετοχή της Βρετανίας, η οποία καταλαμβάνει τα νησιά και δημιουργεί προτεκτοράτο.

Κρίσιμη χρονική στιγμή της περιόδου αυτής, η οποία φέρνει τα νησιά του Ιονίου στο κέντρο του ενδιαφέροντος (ευρωπαϊκού, βαλκανικού και ιδίως ελληνικού), αποτελεί το γεγονός της συγκρότησης το 1800 του πρώτου, υπό την κηδεμονία Ρωσίας και Τουρκίας ανεξάρτητου ελληνικού κράτους δηλαδή τη «Πολιτεία των Επτά Ενωμένων Νήσων»⁴⁷. Το γεγονός αυτό επικαιροποιεί τη γεωστρατηγική σημασία των νησιών τη χρονική στιγμή κατά την οποία ξεκινά η εθνική ανασύνθεση των Βαλκανίων, ενώ ταυτόχρονα συνθέτεται η ιδιαίτερη τοπική αναφορά του ελληνικού κοσμοσυστήματος στα Επτάνησα. Σε όλη τη διάρκεια της εποχής αυτής, πολλοί Επτανήσιοι μετέχουν στη ζωή των νησιών κατά τρόπο αποφασιστικό και χρησιμοποιούν σε πολλαπλά επίπεδα τρόπους σκέψης και ζωής, που από αιώνες εξελίσσονται, κυρίως μετά την Αναγέννηση και την μετακένωση του βυζαντινού πολιτισμού στον ευρωπαϊκό χώρο. Η κατάσταση αυτή όμως δεν ήταν αφομοιωτική, διότι υπήρξαν πολιτισμικές επιδράσεις μέσα στις οποίες η εθνική συνείδηση και η Ορθόδοξη παράδοση ως διάσταση εθνικής ταυτότητας, ενσωματώνουν τα πολιτιστικά ήθη που εισέρχονται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να προσαρμόζονται σύμφωνα με τα ιστορικά και εθνικά χαρακτηριστικά των κατοίκων.

Στα Επτάνησα διαμορφώθηκε ένας κώδικας σχέσεων, ο οποίος συνέθεσε αυτό που οι κοινωνικές επιστήμες θα ονομάσουν ιδιαίτερο πολιτισμό. Στη βάση αυτή συγκροτήθηκε η τοπική ιδιαιτερότητα του κοσμοσυστήματος που στη συνέχεια ονομάστηκε «Επτανησιακός Πολιτισμός»,

⁴⁷ Σύμφωνα με την Συνθήκη του Κάμπο Φόρμιο (17.10.1797), καταλύεται η Δημοκρατία της Βενετίας, η οποία χάνει μεταξύ των εδαφών της και τα Επτάνησα που περιέρχονται στη Γαλλία. Μετά την καταστροφή του Γαλλικού στόλου στο Αμπουκίρ της Αιγύπτου (4.7.1798), από τους Βρεττανούς, η Ρωσία και Τουρκία με την συγκατάθεση της Αγγλίας αρχίζουν την κατάληψη των νησιών. Μετά από μακρόχρονες συζητήσεις Ρωσίας και Τουρκίας υπογράφηκε στην Κωνσταντινούπολη Συνθήκη (21.3.1800), στην οποία αποφασίστηκε η αυτονομία της Επτανήσου Πολιτείας, υπό την επικυριαρχία της Υψηλής Πύλης και η ανάθεση της προστασίας των Θρησκευτικών δικαιωμάτων των κατοίκων της, στον Αυτοκράτορα της Ρωσίας. Με τον τρόπο αυτό δημιουργήθηκε η Επτανήσος Πολιτεία (Ιταλικά: Repubblica Settinsulare) το πρώτο υπό επικυριαρχία αυτόνομο Ελληνικό κρατίδιο και καταλύθηκε από τους Γάλλους, μετά την νίκη του Ναπολέοντα στο Αούστερλιτς και τη σύναψη της συνθήκης του Τιλσίτ (8.7.1807). Οι Γάλλοι άρχισαν να χάνουν τα Επτάνησα σταδιακά, από το 1809 με την κατάληψη της Ζακύνθου από τον Αγγλικό στόλο, ακολούθησε η Κεφαλληνία Ιθάκη, Λευκάδα και Κύθηρα το 1810 και τέλος η Κέρκυρα το 1814. Με τη συνθήκη των Παρισίων (5.12.1815), αποτέλεσαν το Ηνωμένο Κράτος των Ιονίων Νήσων, υπό την Προστασία της Μεγάλης Βρετανίας.

από τον οποίο αναδύθηκαν το ριζοσπαστικό ενωτικό πολιτικό κίνημα, η πολιτική οργάνωση, η ιδιαίτερη κοινωνική ζωή και ως φιλοσοφικό και λογοτεχνικό ρεύμα η «Επτανησιακή Σχολή»⁴⁸. Στον κώδικα αυτόν γίνεται η αναζήτηση του συστήματος οργάνωσης της Επτανησιακής και ειδικότερα της Κεφαλληνιακής κοινωνίας, η οποία και στα σύγχρονα χρόνια παρέχει συγκεκριμένο προσδιορισμό του τρόπου ζωής των νησιών, αντικείμενο που αναζητά η έρευνά μας.

Η διαφορετική κοινωνική εξέλιξη των νησιών από την υπόλοιπη Ελλάδα κατά τη μεταβυζαντινή εποχή οφείλεται σε δύο κυρίως λόγους. Ο πρώτος, αφορά το γεγονός ότι δεν υπέστησαν την οθωμανική κατοχή, με τις συνέπειες που αυτή δημιουργούσε και ο δεύτερος, συνίσταται στο γεγονός, ότι οι επιδράσεις που δέχθηκαν από Ανατολή και Δύση δημιούργησαν μια τοπική ιδιαιτερότητα η οποία έχει ιστορικές ρίζες και βάση, αφού η Κεφαλληνία εντάσσεται στο ελληνικό κοσμοσύστημα από την Κρητομυκηναϊκή περίοδο⁴⁹. Τα ιδιαίτερα αυτά χαρακτηριστικά συγκρότησαν την κοινωνική ιδιορρυθμία του επτανησιακού χώρου⁵⁰ και τα νησιά έγιναν χωνευτήρι ανάμεσα σε δύο κόσμους. Έτσι μεταφέρθηκαν στοιχεία της κοινωνικής και οικονομικής ζωής της βυζαντινής περιόδου, μεταξύ των οποίων η ορθόδοξη χριστιανική λατρεία και παράδοση, τα οποία ενισχύθηκαν με την άλωση του Βυζαντίου και της Κρήτης. Αυτό συνέβη διότι η Ορθόδοξη λατρεία και παράδοση, η οποία είναι πιο φιλελεύθερη και πιο ανθρωποκεντρική, από τον καθολικισμό με το θεοκεντρικό του δόγμα (ιδεολογικοποίηση της πίστης, σταυροφορίες, ιερά εξέταση, κλπ) που ακολουθούσαν οι Λατίνοι, αποτέλεσε ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά που την διαφοροποιούσαν από τη δυτική αντίληψη των πραγμάτων. Από την άλλη, είχαν πολλές διαφορές στην κοινωνική ζωή και στην πνευματική ανάπτυξη με την υπόλοιπη Ελλάδα, που βρισκόταν υπό οθωμανική κατοχή⁵¹. Οι διαφορές αυτές δημιούργησαν μια εγχώρια αυτοφυή πνευματική ζωή, που παρά τον

⁴⁸ «...Η Επτάνησος είχε αυτόνομη πολιτική ζωή. Κατά την ενετοκρατία υπήρχε μια κάποια υποτυπώδης συμμετοχή του ντόπιου στοιχείου στην τοπική διοίκηση. Με την κατάληψη των νησιών από τους Γάλλους δημιουργήθηκε ένα κλίμα πολιτικής ζωής που άρχισε να λειτουργεί εντατικά. Από το 1800 και ύστερα η πολιτική ζωή εφούντωσε, γιατί σιγά-σιγά δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις της υπάρξεως ενός κάποιου ελεύθερου πολιτεύματος ...» (Κασσιμάτης Γρ., 1982: 4-16).

⁴⁹ Σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα έχουν φέρει στην επιφάνεια οι αρχαιολόγοι Π. Καββαδίας, Σπ. Μαρινάτος, Ν. Κυπαρρίσης, Δ. Ζακυνθινός, Π. Καλλιγιάς, Γ. Καββαδίας, Λ. Κολώνας, Α. Βασιλάκης, από τους πρωτοελλαδικούς χρόνους, τη Μυκηναϊκή περίοδο, τους κλασικούς χρόνους και το Βυζάντιο.

⁵⁰ Κασσιμάτης Γρ., 1982: 16-18.

⁵¹ Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Παπαρηγόπουλος: «Οι Έλληνες έπαθον κατά την εποχήν ταύτην συμφοράς πολύ μεγαλητέρας όλων των προηγουμένων δυστυχημάτων. Οι κατακτηταί αυτών ήσαν τότε έθνος άγριον, βάρβαρον και πνέον μίσος εν γένει καθ' όλων των χριστιανών, όθεν δεν περιορίζοντο εις το να κυριεύωσι τας πόλεις και τας χώρας, αλλ' ως επί το πλείστον επεχείρουν σφαγάς, αιχμαλωσίας και λεηλασίας. Τα καλήτερα και περισσότερα κτήματα εδημεύοντο και ή εδίδεντο εις Τούρκους αξιωματικούς ή αφιερώνοντο εις τα Τουρκικά προσευκτήρια, τα ονομαζόμενα τζαμιά. Εις τους δουλεθέντας Έλληνας δεν έμειναν ειμή τα μικρότερα κτήματα, και δι' αυτά ώφειλον να πληρώνωσι πολυειδείς και υπερόγκους φόρους, ώστε κατήντησαν εις την εσχάτην πενίαν, μόλις δυνάμενοι να θρέψωσιν εαυτούς και τας οικογενείας των. Παρεκτός δε των φόρων τούτων, πας έλλην από της ηλικίας δέκα ετών, επλήρωνε κεφαλικόν φόρον, το καλούμενον χαράτζιον, δια να εξαγοράζη, ως έλεγαν οι δυνάσται αυτού, την ζωήν του ετησίως. Οι διάφοροι υπάλληλοι έπραττον ανεκδιηγήτους καταχρήσεις, οι βαρύτατοι εκείνοι φόροι επληρώνοντο συνήθως δις και τρις κατ' έτος, το δε χειρότερον από όλα ήτο, ότι οι Τούρκοι ήρπαζον τακτικώς και παιδιά από τας Ελληνικάς οικογενείας, τα οποία ανέτρεφον εις τον

ελιτισμό της - διότι οι Ενετοί δεν επέτρεψαν ποτέ την ίδρυση σχολείων⁵² - διαφοροποιούσε τα Επτάνησα από τον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο.

Η συνέχεια των κοινωνικών θεσμών σ' όλη τη μεταβυζαντινή περίοδο είναι υπαρκτή, πολλοί θεσμοί ενσωματώνονται από τους επικυρίαρχους σχεδόν πάντα όμως με στρεβλό τρόπο. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση συγκρότησης της βάσης του κοινωνικού συστήματος που αναπτύχθηκε στα και ήταν αυτό της ολιγαρχικής τάξης της κληρονομικής ευγένειας. Πάνω του συγκροτήθηκε η δομή του λατινικού και κυρίως του βενετικού συστήματος διοίκησης, η συγκρότηση δηλαδή της ολιγαρχικής τάξης της κληρονομικής ευγένειας, που διατηρήθηκε αναλλοίωτο επί τρεις αιώνες έως την αποχώρηση των Ενετών. Αν συγκρίνουμε τα δύο συστήματα του βυζαντίου και ενετών θα βρούμε σοβαρές διαφορές, αλλά κυρίως μία προοδευτικότητα του Βυζαντίου και μια οπισθοδρόμηση των δυτικών. Αντίθετα με την αυστηρότητα και τους περιορισμούς στο σύστημα της κληρονομικής ευγένειας, στο Βυζάντιο υπήρχε κοινωνική κινητικότητα και ευελιξία δημιουργώντας συνθήκες διαρκούς τάσης για ανανέωση⁵³.

Είναι γεγονός ότι η ελληνική γλώσσα και η παράδοση διατηρήθηκαν σε μικρό βαθμό στην κοινωνική ελίτ που ήταν η ολιγαρχική τάξη της κληρονομικής ευγένειας. Κυρίως όμως διατηρήθηκαν στις κατώτερες τάξεις, στον κλήρο και τους χωρικούς, οι οποίοι κράτησαν ζωντανή την εθνική ταυτότητα, με επίκεντρο το χωριό και την ενορία. Η αναγνώριση του πνευματικού ρόλου της ενορίας αξιοποιήθηκε από τους Ενετούς αναθέτοντάς της θεσμικά καθήκοντα, αφού οι ιερείς υποχρεώθηκαν να τηρούν ειδικά βιβλία των ληξιαρχικών γεγονότων που συμβαίνουν. Έτσι η ενορία κατέστη έμμεσα διοικητική ενότητα⁵⁴. Οι ενορίες, οι οποίες στο μέλλον θα αποτελούν το σύνολο των πιστών ενός χωριού γύρω από τον ιερέα και την εκκλησία, θα συγκροτήσουν τον πυρήνα ανάπτυξης των κοινοτήτων των ορθοδόξων στις πόλεις και των χωρικών την ύπαιθρο, αποτελώντας τη βάση ανάπτυξης της εθνικής τους αφύπνισης. Η πνευματική ζωή, παρά το γεγονός

Ισλαμισμόν και εγύμναζον εις την πολεμικήν τέχνην, συγκροτούντες από αυτών το τάγμα των Γενιτσάρων, το οποίον, δια την φυσικήν ανδρείαν των δυστυχών εκείνων παιδίων, κατέστη το φοβερώτερον Τουρκικόν τάγμα. Ο απάνθρωπος ούτος φόρος ωνομάζετο παιδομάζωμα, και κατ' αρχάς ελαμβάνοντο 1000 παίδες κατ' έτος επί τω σκοπώ τούτω, έπειτα όμως ο αριθμός αυτών ηύξησεν, ώστε μέχρι των μέσων της 17ης εκατονταετηρίδος, ότε έπαυσεν η φορολογία αύτη, υπολογίζουν, ότι ηρπάγησαν τοιουτοτρόπως τουλάχιστον 500.000 παιδίων» (Παπαρηγόπουλος Κ, 1882: 109-110).

⁵² Επιστολή Ι. Καποδίστρια στο Βρετανό Υπουργό των Εξωτερικών Castlereagh το 1815 [13.12.1819, Υπόμνημα Καποδίστρια προς Ουέλινγκτον (Ροδοκιανάκης Εμ., 1937: 293, και Ανδρεάδης Α., 1907: 37)].

⁵³ «... παρά το γεγονός ότι καθ' όλη την διάρκεια του βυζαντινού κράτους η «ευγενική καταγωγή» ήταν αυτή που τα μέλη της συγκροτούσαν την άρχουσα τάξη (πολιτική, θρησκευτική και αξιωματούχοι της διοίκησης) και τα μέλη της τάξης αυτής, πίστευαν ότι όσοι κατάγονταν από κατώτερες τάξεις (αγρότες, έμποροι, κα) δεν έπρεπε να είχαν δικαιώματα κοινωνικής ανέλιξης. Όμως η ίδια η οργάνωση του βυζαντινού κρατικού συστήματος παρείχε δυνατότητες ανέλιξης στα μέλη εκτός άρχουσας τάξεως, μέσω της εκπαίδευσης και του στρατού, που ήταν ανοικτοί θεσμοί στο λαό και παρείχαν τη δυνατότητα να γίνουν αξιωματούχοι και να αποκτήσουν το δικαίωμα διάκρισης. Σημαντικό διαδικασία ανέλιξης ήταν και οι μικτοί γάμοι με μέλη διακεκριμένων οικογενειών.» (Χερίν Τζ. 2017: τ. β', 177-178).

⁵⁴ «Από το 1705, με ειδικό διάταγμα του Γενικού Προβλεπτή για τη θάλασσα Φρ. Γκριμάνη, οι ιερείς υποχρεώθηκαν να τηρούν ιδιαίτερα βιβλία, στην ενορία, για κάθε κατηγορία ληξιαρχικής πράξης» (Μοσχόπουλος Γ., 1988: 5-6).

ότι δεχόταν επιρροές από τον δυτικό τρόπο των εκάστοτε επικυρίαρχων, δημιούργησε ένα σύνθετο κράμα που ξεχώριζε από την υπόλοιπη Ελλάδα με την οποία την ένωνε ο δεσμός που κάλυπτε κάθε διαφοροποίηση και αυτός ήταν η αναγνώριση της κοινής ελληνικής ταυτότητας των Επτανησίων, οι οποίοι, πολύ πριν την εθνεγερσία, είχαν συνειδητοποιήσει την ιστορική συνέχεια του Έθνους⁵⁵.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία τεκμηριώνουν το γεγονός της ανάπτυξης του ιδιαίτερου τοπικού χαρακτήρα ελληνικού κοσμοσυστήματος που συνδέεται με την αυτόνομη οργάνωση κατά νησί, αλλά και ως ενιαίο σύστημα οργάνωσης κατά την Ενετοκρατία, όπως κατά την Επτάνησο Πολιτεία που απέκτησε αυτονομία και θεσμική μορφή, αλλά και στη συνέχεια κατά την Προστασία. Σε όλη τη χρονική περίοδο το φιλελεύθερο πνεύμα των Κεφαλλήνων είχε διαρκή σύγκρουση με τον δυτικό αυταρχισμό και την προσπάθεια να επιβληθεί φεουδαρχία. Η αντίληψη αυτή διαπερνούσε όλο τον χαρακτήρα της κοινωνικής δομής και είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στο νησί το τοπικό συμβούλιο των ευγενών ήταν ολιγαρχικό μεν αλλά πιο φιλελεύθερο, αφού στην πράξη είχε καταργήσει την κληρονομικότητα και για τον λόγο αυτό δεν μπορούσαν τα μέλη του να ασκήσουν το δικαίωμά τους, να γίνονται δηλαδή αυτοδίκαια αποδεκτά στα συμβούλια των άλλων νησιών. Απόρροια όλων αυτών των εξελίξεων ήταν και το γεγονός της ανάπτυξης του ενωτικού και ριζοσπαστικού κινήματος με βάση την Κεφαλληνία.

Είναι χαρακτηριστικό αυτής της ιδιαιτερότητας ο γεωγραφικός προσδιορισμός του νησιωτικού συμπλέγματος, ως νησιών του Ιονίου Πελάγους⁵⁶ με διαχρονική ονομασία και επίκεντρο την Κεφαλληνία, που κατά τη βυζαντινή περίοδο έχει την ονομασία διοικητική ενότητα του «*Θέματος Κεφαλληνίας*»⁵⁷. Όμως τα Επτάνησα την οριστική φυσιογνωμία τους ως Ιόνιοι Νήσοι την ολοκληρώνουν μετά τη ενετική κυριαρχία όταν από τα τέλη του 18ου αι. αντικαθίστανται η έως τότε ονομασία «*Νήσοι της Ενετίας*». Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι από τα μέσα του 18ου αιώνα αρχίζει να εκφράζεται μια μορφή ενότητας μεταξύ τους, η οποία κορυφώνεται το 1797 με την αποχώρηση των Ενετών. Στο πρώτο έγγραφο της δημόδους γλώσσας στο οποίο αναφέρεται το όνομα «Ιονικάι νήσοι» είναι η προκήρυξη του Ρώσου ναυάρχου Θεοδ. Ουσακώφ το 1798 προς τους κατοίκους της νήσου των Κορυφών⁵⁸. Η ενότητα αυτή ενισχύθηκε από την ανάπτυξη των

⁵⁵ «Η συνέχεια αυτή δεν πέρασε από το Βυζάντιο όπως συνέβη στην υπόλοιπη Ελλάδα, την εποχή της Τουρκοκρατίας που έδενε την Ελλάδα με την Αυτοκρατορία, ήρθε από τη Δύση που τιμούσε τον αρχαίο κόσμο» (Κασιμάτης Γρ., 1982: 16-18 και Μοσχόπουλος, Γ.: 2019:35-45).

⁵⁶ Σε διάφορες περιόδους της ιστορίας, από την εποχή του Ηροδότου έως τις αρχές της ρωμαιοκρατίας, Ιόνιον Πέλαγος καλείτο όλη η θάλασσα μεταξύ Ιλλυρίας και Απουλλίας συμπεριλαμβανομένου και του στομίου του Αδρίου. Κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο Ιόνιο καλείτο το Σικελικό πέλαγος το οποίο περιλάμβανε τα ανατολικά παράλια της μεσημβρινής Ιταλίας και Σικελίας μέχρι το ακρωτήριο Παχύνου και των δυτικών ακτών της Πελοποννήσου και Στερεάς Ελλάδος.

⁵⁷ Παπαρηγόπουλος Κ., ΙΕΕ, προς Διδασκαλίαν των παιδων, Κεφ. Β' 1882: 99.

⁵⁸ Προκήρυξη προς τους κατοίκους της Κέρκυρας, 21.12.1798 (Μαυρογιάννης Γερ., 1889, τ. Α': 192-200).

γραμμάτων και των επιστημών με αποκορύφωμα τη δημιουργία της Ιονίου Ακαδημίας. Σταθμός στην εξέλιξη αυτή αποτελεί η δημιουργία της Επτανήσου Πολιτείας, όταν εξελίσσονται οι τοπικές ιδιαιτερότητες σε κάθε νησί (εφαρμόζεται τοπική διοίκηση, λειτουργούν πολιτικοί θεσμοί ενώ διευρύνεται το σώμα που εκλέγει εκπροσώπους στους θεσμούς). Η συγκρότησή της Επτανήσου Πολιτείας υπήρξε το πρώτο ολοκληρωμένο θεσμικά ελληνικό κρατικό μόρφωμα στα νεώτερα χρόνια, και η εμπειρία του αξιοποιήθηκε κατά την διάρκεια των πρώτων μεταεπαναστατικών συνταγμάτων αλλά και της περιόδου του Καποδίστρια.

Την περίοδο αυτή το πρόταγμα της ελευθερίας κυριαρχεί έναντι των άλλων, διότι στα Επτάνησα ακούστηκε για πρώτη φορά στη νεώτερη ιστορία το όνομα Γένος και Ελληνικό Έθνος, σε μια ολοκληρωμένη θεσμική - κρατική υπόσταση. Σημαντική εικόνα αυτής της ανεξαρτησίας ήταν η συνταγματική θεσμοθέτηση, η σημαία, η έκδοση νομισμάτων το 1801, η καθιέρωση της ελληνικής γλώσσας και παιδείας στο Σύνταγμα του 1803 και 1806. Η διατεταγμένη αυτή γεωγραφική, οικονομική-κοινωνική και πολιτισμική διάσταση του ελληνισμού θα επιδράσει καταλυτικά στις προσλήψεις του περί εθνικής αυτοσυνειδησίας, όπως αυτές θα ωριμάσουν μετέπειτα κατά τον 19ο αιώνα που από την αυτόνομη κρατική οντότητα θα βρεθεί υπό την κυριαρχία της Μ. Βρετανίας.

Στη διάρκεια αυτών των χρόνων διαμορφώνεται η εθνική ταυτότητα των επτανησίων αλλά και η συνειδητοποίηση του ρόλου τους στην απελευθέρωση του ελληνισμού, συλλαμβάνοντας την μεγάλη ιδέα πριν ακόμα υπάρξει ελεύθερο ελληνικό κράτος, αφού κατ' ουσίαν το πρώτο ελεύθερο ελληνικό κράτος ήταν η ίδια η Επτάνησος Πολιτεία. Στο πλαίσιο αυτό είναι χαρακτηριστική η ομιλία του Ι. Καποδίστρια ως εκτάκτου εκπροσώπου της Επτανήσου Πολιτείας, τον Ιούλιο του 1807, στη Λευκάδα, στη συνέλευση των οπλαρχηγών κλεφταρματολών της Ρούμελης⁵⁹ (Στερεάς, Θεσσαλίας, Ηπείρου) στο χώρο του Ιονικού Στρατοπέδου, που είχε σχηματιστεί με θέσπισμα της Γερουσίας και με πολιτοφυλακή από όλα τα νησιά του κρατιδίου. Αντικειμενικός σκοπός ήταν η προετοιμασία της άμυνας του νησιού από τους Τούρκους, καθώς η οθωμανο-ρωσική συναίνεση ήταν πια παρελθόν και οι Ρώσοι απειλούσαν να διαβούν τον Δούναβη και να φτάσουν στην

⁵⁹ Ο Ι. Καποδίστριας αποβιβάζεται στη Λευκάδα στις 27.5.1807 πλαισιωμένος από έναν Γάλλο μηχανικό οχυρωματικών έργων και τον δραστήριο Μητροπολίτη Άρτας Ιγνάτιο. Τον συνόδευαν, ο διορισμένος από την Γερουσία Κερκυραίος γραμματέας Παύλος Πεδεμόντης και ο λοχαγός του πυροβολικού Πιέρρης, ως προγυμναστής των πολιτοφυλάκων πυροβολητών. Τον ακολούθησαν, οι Κερκυραίοι, αξιωματικοί Απέργης, Τιμοθ. Ούγγαρος, Κομ. Βούλγαρης, Βατάλιας και Ριζικάρης, διάφοροι υπαξιωματικοί και πλείστοι στρατιώται, συνοδευόμενοι από ναυλωμένα πλοία Επτανήσων και κυρίως Κεφαλλήνων. Τότε ο Καποδίστριας ξεδίπλωσε τις πανελλήνιες πεποιθήσεις του, καλώντας σε βοήθεια για την άμυνα της Λευκάδας τους πιο ξακουστούς οπλαρχηγούς (Κατσαντώνης, Βλαχάβας, Λ. Τζαβέλας, Κ. Μπότσαρης, Νικοτσάρας, Περαιβός, Αναγνωσταράς, Μπουκουβάλας, λέγεται ότι ήταν και ο Κολοκοτρώνης). Αυτό που προέκυψε από τη συγκέντρωση ήταν ο αδελφικός σύνδεσμος, έκτοτε, μεταξύ των οπλαρχηγών. Οι επιζήσαντες από την εθνεγερσία ανακαλούσαν αργότερα τις μνήμες αυτές όταν προσέβλεπαν στον Ι. Καποδίστρια ως τον καταλληλότερο να κυβερνήσει το επαναστατημένο έθνος (Θεοτόκης Μ., 1889: 222-235).

Κωνσταντινούπολη⁶⁰. Επειδή η Επτάνησος, παρά την επιμονή των Τούρκων για ουδετερότητα, συνετάχθη με το μέρος των Ρώσων ο Αλή Πασάς ξεκίνησε προς κατάκτηση των κτήσεων της Πολιτείας στην Ήπειρο και κατά της Λευκάδος, προς οργάνωση της τοπικής άμυνας στάλθηκε ο Ι. Καποδίστριας. Η πολεμική επιχείρηση αυτή αποτέλεσε και την πρώτη αντιμετώπιση κατά εξωτερικής επιβουλής κατάλυσης των συνόρων και της ασφάλειας του κράτους της Επτανήσου Πολιτείας. Όμως δεν ήταν η πρώτη φορά που δοκιμάζονταν η πολιτική εμπειρία του Ι. Καποδίστρια, αφού η Κεφαλληνία αποτέλεσε γι' αυτόν το πρώτο πεδίο δράσης της πολιτικής του σταδιοδρομίας. Στις αποστολές του στην Κεφαλληνία ως υπουργός της κυβέρνησης της Επτανήσου έδωσε τα πρώτα δείγματα της πολιτικής του ευφυΐας και μετέπειτα διακρίθηκε ότι μπορούσε να επαναφέρει υπό το κράτος του νόμου και να διοικήσει λαό που ευρίσκετο εν αναρχία, αδελφομαχία και διχόνοια, τα πλεονεκτήματά του ανεπύχθησαν τόσο πολύ που θαυμάστηκε από τον θεωρούμενο τότε πολιτισμένο κόσμο. Αλλά και ο ίδιος παραδέχθηκε ότι οι αποστολές του αυτές στην Κεφαλληνία υπήρξαν το πρώτο πολιτικό του στάδιο. Κατά την διάρκεια του ταξιδιού του προς τη Λευκάδα, ως έκτακτος απεσταλμένος της κυβέρνησης, αποτεινόμενος προς τους Κεφαλλήνες πλοιάρχους, είπεν *«Ελαβον την τύχην να γνωρίσω Υμάς διαρκούντος του Υπουργείου μου, ήρχισα το πολιτικόν μου στάδιον εν μέσω Υμών εν Κεφαλληνία, αισθάνομαι ότι είμαι Κεφαλλήν, γινώσκω ότι αγανακτείτε μη δυνάμενοι να είσθε γενναίοι και ευγνώμονες προς Πολιτείαν ιδρυθείσαν και ενισχυθείσαν μάλλον προς το συμφέρον Υμών ή οιασδήποτε άλλης τάξεως πολιτών»*⁶¹.

Η συνάντηση του Ελληνισμού με τον κόσμο της Εσπερίας διέρχεται από τη διαδικασία της μετακένωσης του ελληνικού ανθρωποκεντρισμού στις ευρωπαϊκές κοινωνίες και στη μετάλλαξή του από τη μικρή στη μεγάλη κοσμοσυστημική κλίμακα⁶². Ιστορικά, τα νησιά αποτελούν το γεωγραφικό χώρο της μεταφοράς της μετακένωσης αυτής από τη Δύση προς τον ελληνικό χώρο. Η υπό επικυριαρχία αυτόνομος *«Επτάνησος Πολιτεία»* αποτελεί τη θεσμική έκφραση αυτής της διαδικασίας όταν τα νησιά αποκτούν ολοκληρωμένη εσωτερική συνοχή και αυτάρκεια ⁶³. Τα νησιά

⁶⁰ Ενεπεκίδης Π., 1965: 179 και Θεοτόκης Μ., 1889: 222-235.

⁶¹ Θεοτόκης Μ., 1889: 151

⁶² *«Η νεότερη ανθρωποκεντρική περίοδος του κόσμου, εμφανίζει ένα εξαιρετικά περιορισμένο χρονικό βάθος και, οπωσδήποτε, μίαν εξίσου περιορισμένη γεωγραφική εξάπλωση. Ολοκληρώνεται, κατά το ουσιώδες, προς το τέλος του 20ου αιώνα και στοιχειοθετείται αφενός από τη δυναμική της οικοδόμησης ενός συστήματος χρηματιστικής οικονομίας και επικοινωνίας, ικανού να κινητοποιήσει την εξέλιξη στο πολιτειακό επίπεδο της μεγάλης κλίμακας – στο εδαφικό κράτος -, και αφετέρου από την ανάδειξη των θεμελιωδών συστατικών ιδιοτήτων της ανθρωποκεντρικής κοινωνίας»* (Κοντογιώργης Γ., 2007: 418- 419).

⁶³ Στις 21.3.1800 εγκρίθηκε στην Κωνσταντινούπολη από τις εγγυήτριες δυνάμεις (Τουρκία, Ρωσία), μαζί με την ίδρυση της Επτανήσου Πολιτείας και το λεγόμενο Βυζαντινό Σύνταγμα (Onoranta Costituzione Bizantina) που έγινε αποδεκτό από τον Σουλτάνο που ήταν ολιγαρχικό με προσωρινό χαρακτήρα. Παραχωρούσε όλη την εξουσία στις κληρονομικές αρχοντικές οικογένειες των νησιών, αυτές που ήταν καταχωρημένες στην Χρυσόβιβλο (Libro d'oro) τα τελευταία χρόνια της Ενετοκρατίας, αλλά και σε όσους από τους αστούς μπορούσαν να γραφτούν και ονομάστηκε

διατηρούν μια υπεροχή έναντι των περιοχών του Ελληνισμού που ήταν υπόδουλοι του δεσποτικού συστήματος της Ανατολής. Η διαδικασία αυτή υπήρξε σημαντική στην εθνική τους μετεξέλιξη, αφού δεν μεταβάλλονται αλλά ενισχύονται τα στοιχεία της ταυτότητάς τους. Το γεγονός αυτό θα επιβεβαιωθεί στη συνέχεια, όταν, παρά την επί τρεις αιώνες Ενετοκρατία, θα παραμείνει το κοινωνικό πλαίσιο θεμελιωδώς ελληνοκεντρικό και θα συμβάλλει στη σταδιακή πολιτισμική και ιδεολογική του αυτονόμηση στον κοσμοχώρο και στην ταύτισή του με το ελληνικό δεδομένο⁶⁴.

Η περίοδος αυτή και τα γεγονότα που την ακολουθούν θα συμβάλλουν σε μέγιστο βαθμό στην ανάπτυξη της εθνικής ταυτότητας των νησιωτών. Η Ελληνική Επανάσταση και η δημιουργία του ανεξάρτητου Ελληνικού κράτους αποτελούν έναυσμα δημιουργίας του ενωτικού κινήματος που απέκτησε πολιτική έκφραση μέσω του ριζοσπαστικού κόμματος. Το κόμμα αυτό αποτέλεσε πανευρωπαϊκή πρωτοτυπία για τις θέσεις και την ειρηνική κινηματική διαδικασία δράσης του. Το νέο δεδομένο που διαφοροποιούν την πρότερη κατάσταση είναι το γεγονός ότι η αίσθηση της εθνικής ταυτότητας δεν πηγάζει πια μονοσήμαντα από τη φυλετική καταγωγή και κληρονομιά ή από τα δεδομένα της κοινωνικής συνοχής και της πολιτισμικής της άρθρωσης (γλώσσα, θρησκεία, ιδεολογία, κλπ), αλλά από το γεγονός ότι η υπό επικυριαρχία αυτόνομη Επτάνησος Πολιτεία, ιδιαίτερα μετά τα συντάγματα του 1803 και του 1806, δεν θα αποτελούν ένα μέρος του κατακτημένου ελληνισμού, αλλά θα είναι αυτή ο κάτοχος του λόγου και της ελευθερίας, ενώ ο υπόλοιπος υπόδουλος ελληνισμός ζει υπό την οθωμανική κυριαρχία.

Η γεωγραφική διασπορά και η απουσία ενός ενιαίου κοινωνικού χώρου, αφού δεν υπάρχει ενιαία μορφή οργάνωσης των νησιωτικών κοινωνιών, είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη τοπικών ιδιαιτεροτήτων στα αντίστοιχα νησιά. Αυτό συνέβαινε και στο πολιτικό επίπεδο, αφού υπήρχε διαφορετική εμπειρία διοίκησης, τόσο επί Ενετοκρατίας, όταν υπήρχε ξεχωριστό συμβούλιο Κοινότητας για κάθε νησί, κατά την γαλλική κατοχή η αυτοδιοίκηση με τη συμμετοχή του λαϊκού

Βυζαντινό προς αναβίωση των χρόνων του Βυζαντίου και δημιουργήθηκε το σώμα της «Έντιμης Αντιπροσωπείας». Το κράτος θα κυβερνούσαν οι «πρόκριτοι» και οι «επιφανείς» του τόπου (=Principali e notabili). Στην Κεφαλληνία εστάλησαν επίτροποι οι οποίοι διέλυσαν τα τοπικά προεδρεία και την υψηλή αστυνομία. Τον Ιούλιο του 1801 συνεκάλεσαν Μέγα Συμβούλιο, αποτελούμενο από ευγενείς και αστούς, για την εκλογή τοπικής κυβέρνησης η οποία διόρισε και τους υπαλλήλους. Κατά το Σύνταγμα ο Πρόεδρος είχε τον τίτλο του Πρυτάνεως (Μοσχόπουλος Γ., 2000: 25-29). Το 1804, στην τοπική αρχή (Reggenza) προστέθηκαν δύο βοηθοί, οι οποίοι ασκούσαν ευρεία δικαιοδοσία στην στρατιωτική, εκτελεστική εξουσία, στην αστυνομία και τη δημόσια ασφάλεια. Η εξουσία της ήταν συγκεντρωτική και είχε χαρακτήρα δεσποτικό. (Τσιτσέλης Ηλ., τ. Β', 554-555).

⁶⁴ «Η ανθρωποκεντρική μετάβαση της Εσπερίας έγινε με ευθεία παρέμβαση της βυζαντινής οικουμενικής κοσμόπολης και με όχημα το κοινωνικο-οικονομικό και θεσμικό κεκτημένο (το σύστημα των κοινών, της εταιρικής οργάνωσης της εργασίας, κ) του ελληνικού κοσμοσυστήματος. ... Η ουσία της σύγκρουσης του ελληνικού ανθρωποκεντρισμού με την ευρωπαϊκή δεσποτική «Δύση» δεν υπήρξε δογματική, όπως εμφανίστηκε αργότερα, κατά την περίοδο της ανθρωποκεντρικής της μετάβασης, αλλά θεμελιωδώς δια-κοσμοσυστημική. ...Ο ελληνισμός και, φυσικά, το κοσμοσύστημά του, ως οντολογικά φαινόμενα, δεν εγγράφονται ούτε στη «Δύση» ούτε στην «Ανατολή». Αποτελούν ανεξάρτητη τυπολογική παράμετρο, που προβάλλει ως θεμέλιο και ως σημείο αναφοράς όλων των εκδηλώσεων του νεότερου ανθρωποκεντρικού κοσμοσυστήματος» (Κοντογιώργης Γ., 2007: 418- 429).

στοιχείου σε κάθε νησί και κατά την Επτάνησο Πολιτεία⁶⁵. Η εξέλιξη αυτή υπό την διαρκώς εξελισσόμενη θεσμική ελευθερία και εθνική συνοχή τους, εμφανίζεται ως πρόκριμα για την απρόσκοπτη ανάπτυξη των στοιχείων που συνθέτουν την ανθρωποκεντρική υφή των ελληνικών κοινωνιών παραπέμποντας στην αναφορά της αρχαϊκής πόλης-κράτους.

Στην Κεφαλληνία αυτό γίνεται εντονότερο, διότι καθ' όλη την Ενετοκρατία το νησί αποτελεί μια πολιτειακή ιδιαιτερότητα, με όλες τις περιοριστικές παραμέτρους, που όριζε η δυτική κυριαρχία. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η «*Κοινότητα Κεφαλληνίας*» είχε πρωτοτυπήσει, και το Συμβούλιο είχε μετεξελιχθεί ουσιαστικά σε Συμβούλιο μιας αστικής κοινότητας. Κάτω από τις συνθήκες αυτές ξεκίνησε η συγκρότηση, ύπαρξη και λειτουργία των αστικών κοινοτήτων. Η Κεφαλληνία πρώτη καθιέρωσε να συμμετέχουν εκπρόσωποί της στο Γενικό Συμβούλιο της Κοινότητας. Όπως αναφέρεται σε όλα τα ενετικά έγγραφα, το Συμβούλιο της Κεφαλληνίας, ήταν σε διαρκή «αταξία» αφού συμμετείχαν και πρόσωπα τα οποία δεν είχαν τα προσόντα της κληρονομικότητας, δηλαδή κατάγονταν από ταπεινές οικογένειες που ανήκαν στην αστική ή τη μεσαία τάξη, που είχαν εγκατασταθεί είτε στην ύπαιθρο ως καλλιεργητές, είτε στις πόλεις ασκώντας εμπορικές δραστηριότητες⁶⁶. Η εκπαίδευση και ο στρατός παρείχαν τη δυνατότητα για κοινωνική ανέλιξη, ενώ μια άλλη μέθοδος κοινωνικής ανέλιξης αποτελούσε ο γάμος με μέλη διακεκριμένων οικογενειών. Όμως για τα μη προνομιούχα μέλη της κεφαλληνιακής κοινωνίας, μπορεί να υπήρχε η δυνατότητα συμμετοχής στο συμβούλιο, αλλά η εισαγωγή στην ολιγαρχική τάξη, που κάλυπτε τις υψηλές κοινωνικές βαθμίδες, παρέμεναν απρόσιτες όσο και αν αποτελούσαν αντικείμενο προσδοκιών των ανερχομένων τάξεων.

Η κατάσταση που διαμορφώθηκε στο νησί ονομάστηκε «Ουνιβερσαλιτά» (όπως καθιερώθηκε να λέγεται στα άλλα νησιά, δηλαδή η εκπροσώπηση του «γενικού συνόλου» στο συμβούλιο της Κοινότητας του κάθε νησιού), που πρώτο καθιέρωσε το συμβούλιο της Κεφαλληνίας⁶⁷. Τεκμηρίωση αυτής της ιδιαιτερότητας στην Κεφαλληνία αποτελεί το γεγονός ότι κάτω από τη σημαία της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας τα Επτάνησα απέκτησαν για πρώτη φορά στοιχειώδη διοικητική και πολιτική ενότητα, παρά το γεγονός ότι η κυριαρχία της δεν υπήρξε η ίδια σε όλα τα νησιά. Η ευέλικτη ενετική πολιτική χάραξε στα νησιά πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά πλαίσια

⁶⁵ Με το Σύνταγμα του 1803 το κρατίδιο μετασχηματίζεται, από τον Ομοσπονδιακό χαρακτήρα σε ενιαίο κράτος ενώ η αυτοδιοίκηση λειτουργεί σε κάθε νησί, πράγμα που εννοούσε και το πρώτο Σύνταγμα με τον όρο της «Αυτοδιοίκησης».

⁶⁶ «*Η Κεφαλληνία κατά την περίοδο αυτή ανέδειξε ένα ιδιότυπο σύστημα διοίκησης και θεωρούνταν φιλελεύθερη όσον αφορά την αυστηρότητα τήρησης του διαδικαστικού για την συμμετοχή στο μεγάλο συμβούλιο του νησιού*» (Παπαδιά-Λάλα Α., 2004: 380-422).

⁶⁷ «*Λόγω της νόθευσης αυτής επιβλήθηκε ποινή από την διοίκηση της Βενετίας μειώνοντάς του το κύρος και έτσι, στους Κεφαλλήνες ευγενείς είχαν αποκλείσει το αυτοδίκαιο δικαίωμα που είχαν τα μέλη του, δηλαδή την αυτόματη εγγραφή τους στο συμβούλιο όποιος άλλη ενετικής πολιτείας όπου τυχόν θα μετοικούσανε*» (Ρώμας Δ., 1971: 425).

προσαρμοσμένα στα τοπικά θέσμια που βρήκε σε κάθε νησί. Αναγνώρισε παλιότερα προνόμια και υιοθέτησε τοπικούς θεσμούς που επέτρεψαν τη δημιουργία τοπικής ολιγαρχικής κληρονομικής αριστοκρατίας. Έτσι τα Επτάνησα, πέραν των ομοιοτήτων που συνεπαγόταν η κοινή πολιτική πορεία, παρουσιάζουν και διαφορές. π.χ. η Κέρκυρα και η Κεφαλληνία αντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικά πολιτειακά-διοικητικά συστήματα. Στην Κέρκυρα το πολίτευμα έχει έντονη την παρουσία του αριστοκρατικού στοιχείου ενώ στην Κεφαλληνία παρουσιάζεται μεγαλύτερη διείσδυση της μεσαίας τάξης⁶⁸ ενώ η Λευκάδα διοικείται σύμφωνα με τον δικό της Καταστατικό Χάρτη⁶⁹. Οι τοπικές ιδιαιτερότητες άφησαν έντονα τα ίχνη τους έως την Ένωση.

Τα Επτάνησα από τη μια αποτέλεσαν την πρώτη επέκταση του Ελληνικού κράτους και απ' την άλλη αναπτύχθηκαν για πρώτη φορά σ' αυτά τοπικές εσωτερικές ιδιαιτερότητες του ελληνικού κοσμοσυστήματος μικρής κλίμακας, με την κυριαρχία όμως του διακυβεύματος της ελευθερίας ως κυριάρχου πρόσημου της ιδιαίτερης τοπικής εξέλιξης του ελληνικού κοσμοσυστήματος που υποχώρησε με την αναγκαιότητα της ενιαίας κρατικής έκφρασης και κατ' επέκταση της ενιαίας πολιτικής συγκρότησης, λόγω της ανάγκης επιβίωσης σε ένα περιβάλλον που καιροφυλακτούσε η αρπαγή και η ισχύς των αυτοκρατορικών στρατών.

Ο αγώνας για την ελευθερία και την εθνική υπόσταση των νησιωτών υπήρξε σταθερός και διαρκής κατά την ενετοκρατία και κατά την κυριαρχία των Γάλλων, οι οποίοι παρά τον αρχικό απελευθερωτικό τους χαρακτήρα είχαν πάντα σκοπό την αφομοίωση των νησιών⁷⁰. Ο υπέρ της ελληνικής ιδέας αγώνας τους δεν χρονολογείται μόνο κατά τον 19ο αιώνα, αφού καθ' όλη την Ενετοκρατία οι Επτανήσιοι κατά εκατοντάδες συμμετείχαν στις πολεμικές επιχειρήσεις της για την ανάκτηση των ελληνικών χωρών και προς εκπλήρωση αυτών των στόχων υποβάλλονταν οι ίδιοι σε γενναίες χρηματικές θυσίες⁷¹. Πολλοί δε που δεν συμμετείχαν στους πολέμους αυτούς, από τους οποίους υπήρχε η προσδοκία βελτιώσεως της τύχης του ελληνικού γένους, στρέφονταν προς τα γράμματα⁷². Αυτοί, πολλοί εκ των οποίων είχαν καταστεί σχεδόν ιταλόφωνοι ή ακριβέστερα ενετόφωνοι, δεν απαρνήθηκαν την εθνική τους καταγωγή και το ορθόδοξο θρήσκευμα. Έτσι όχι

⁶⁸ «Η Κέρκυρα που είχε μακρύ φεουδαρχικό, λατινικό παρελθόν, της επέτρεπε τη διατήρηση ή αναπροσαρμογή των κοινωνικών – διοικητικών, αστικών δομών που βασιζόνταν στη φεουδαρχία» (Παπαδία-Λάλα Α., 2004: 272-375).

⁶⁹ «Τα προνόμια της Κοινότητας της Αγίας Μαύρας», που παραχώρησε ο Μοροζίνι το 1684.

⁷⁰ «Για τους Γάλλους του 1797, πρόκειται για περιοχές οι οποίες διετέλεσαν υπό την κυριαρχία χριστιανικού λαού και σε πολλά παραπλήσιο προς αυτούς και μη δυνάμενοι μήτε κατά όνειρο να διεκδικήσουν την εθνική τους αποκατάσταση» (Ανδρεάδης Α., 1907: 6-7). Αλλά και αργότερα σφετερίστηκαν την Επτάνησο όταν ο Ναπολέων στο Καμποφόρμιο κήρυξε αυτή ως νομούς της Γαλλικής Δημοκρατίας υπό το κράτος του Συντάγματος της 5 Fructidor an III (22.8.1795), και με εντολή του, ο στρατηγός Καίσαρ Berthier κατέλυσε την Επτάνησο Πολιτεία στις 20.8.1807, υποχρεώνοντας και τη Γερουσία να κηρύξει την κατάλυση της Πολιτείας δια της προκηρύξεως της 23.8.1807 (Θεοτόκης Μ., 1889: 235).

⁷¹ Βλαντής Σπ., 1902: 140-148.

⁷² Ευγένιος Βούλγαρης και Νικηφόρος Θεοτόκης (Κέρκυρα), Ηλίας Μηνιάτης, Νικόδημος Μαυροειδής και Νικόδημος Μεταξάς (Κεφαλληνία) που ίδρυσε το πρώτο ελληνικό τυπογραφείο στην Κωνσταντινούπολη το 1627.

μόνο η γλώσσα, αλλά η εθνική ταυτότητα και το θρησκευτικό δόγμα είναι το γνώρισμα του προσανατολισμού τους, ζώντας σε μια εποχή κατά την οποία η εθνική συνείδηση εκπροσωπούσαν από τη θρησκεία και όχι μόνο δεν προσήλθαν στο Λατινισμό, δεν απορροφήθηκαν δηλαδή από τον επικυρίαρχο, αλλά αντίθετα κατόρθωσαν να απορροφήσουν τους περισσότερους Ενετούς που εγκαταστάθηκαν στα νησιά οι οποίοι ασπάστηκαν το ορθόδοξο δόγμα⁷³.

B. Οι ιδιαιτερότητες της ανθρωποκεντρικής κοινωνίας. Η ανάπτυξη των τοπικών κοινοτήτων

Ο Επτανησιακός χώρος δεν αποτέλεσε, κατά την προ-ανθρωποκεντρική περίοδο της ιστορίας (προμυκηναϊκή εποχή), ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο, διότι δεν αποτέλεσε ενιαίο διοικητικό χώρο, όπως η γεωφυσική κατανομή των νησιών προσδιόριζε, και δεν υπήρξε αντίστοιχη συγκρότηση του κοινωνικού ιστού⁷⁴. Η εδαφολογική ιδιοσυστασία του νησιωτικού συμπλέγματος και το θεμελιώδες θαλάσσιο επικοινωνιακό υπόβαθρο, έκαναν ανέφικτη την ανάπτυξη πυρήνων μεγάλου μεγέθους και κατ' επέκταση τη συσσώρευση ισχύος σε τοπικό επίπεδο, ενώ ταυτόχρονα αυτή η υφή υποχρέωσε τις κοινωνίες σε μια διαρκή εξωστρέφεια κατά την αναζήτηση της αυτάρκειας. Έτσι ο Επτανησιακός χώρος διαφοροποιήθηκε, συγκροτήθηκε και προσαρμόστηκε στη δική του γεωγραφία με βάση τις τοπικές κοινωνικές ιδιαιτερότητες και ιδιοτυπίες.

Ναυτικοί ανταγωνισμοί και πειρατικές επιδρομές, επέφεραν στα νησιά τεράστιες καταστροφές, όταν αποσπάσθηκαν αυτά οριστικά από τον έλεγχο του Βυζαντινού κράτους τον 11ο αι., αφού δίχως στρατιωτική ισχύ έγιναν εύκολο θύμα στην αδιάκοπη αρπαγή των τυχοδιωκτών της Δύσεως. Μετά την οριστική κατάκτηση από τους Λατίνους το πρόταγμα ταυτίστηκε με την ελευθερία, όπως όμως την αντιλαμβάνονταν την περίοδο αυτή η κυρίαρχη πολιτική τάξη που ασκούσε, μέσω του συστήματος διοίκησης, την τοπική εξουσία. Η Γαληνοτάτη Δημοκρατία⁷⁵ είχε ολιγαρχική λειτουργία στην οργάνωση και στις πολιτικές δομές, ενώ το πολιτικό προσωπικό αποτελούνταν από την ολιγαρχική κληρονομική αριστοκρατία, με αποκλεισμό του λαού από τη διοίκηση. Στον αντίποδα αυτής της κατάστασης ήταν η οθωμανική κυριαρχία, αλλόθρησκη και δίχως καμία μορφή πολιτικής οργάνωσης, με τη άσκηση διοίκησης από το στρατιωτικό κατεστημένο στο οποίο

⁷³ Οι Ενετοί κατεδίδωσαν τα γράμματα, την παιδεία και τα ελληνικά. Η ενετική Γερουσία δεν επέτρεψε να λειτουργήσει δημόσιο σχολείο στα Επτάνησα. Ο W. Miller αναφέρει ότι «*είκοσι χρόνια προ της καταλύσεως της ενετικής κυριαρχίας μόνον δύο οικογένειαι της τάξεως των ευγενών είχαν διατηρήσει το καθολικόν θρήσκευμα*» (W. Miller, «The Ionian Islands under venetian rule» στο English Historical Review, φύλλο Απριλίου 1903, στο Ανδρεάδης Α., 1907: 6-7).

⁷⁴ Το γεγονός αυτό δεν διευκόλυνε την «*ανάπτυξή του με όρους μεγάλης κλίμακας και τη μετάβαση από την ιδιωτική δεσποτεία στην καθ' όλα ανώτερη κρατική δεσποτεία*» (Κοντογιώργης Γ., 2006: 67).

⁷⁵ Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας (βεν.: «Serenissima Republica Veneta» ή «Republica de Venesia», Ιταλ.: «Serenissima Republica di Venezia»). Μορφή περιορισμένης δημοκρατίας με αμεσότητα γενικής συνέλευσης να ενσωματώνεται σε σύστημα διακυβέρνησης ολιγαρχικό, που λειτουργούσε πυραμιδικά: Δόγης, Συμβούλιο των Δουκών (Collegio), Σαράντα και Σύγκλητος (Pragedi), Μέγα Συμβούλιο (Maggior Consilio) και Γενική ή Λαϊκή Συνέλευση.

κυριαρχούσε ο ολοκληρωτισμός, που επέβαλλε με την ισχύ τους κανόνες διοίκησης και δεν υπολόγιζε ούτε θρησκείες ούτε λαό⁷⁶. Την ίδια περίοδο, στο τέλος του 15ου αιώνα, τα Επτάνησα καταλαμβάνονται οριστικά από τους Ενετούς, που αποτελούσαν ισχυρό κράτος και η υπαγωγή είχε ως αποτέλεσμα την κατάπαυση της λεηλασίας τους. Η Επτάνησος συγχωνεύθηκε στο Ενετικό κράτος αποτελώντας διοικητική ενότητα που διατηρήθηκε συνεχής για τρεις αιώνες, ενώ κάθε νησί αποτέλεσε διοικητική υποδιαίρεση ακολουθώντας μια σχετική αυτονομία.

Στην Κεφαλληνία κατά τον 19ο αιώνα, η οργάνωση του πληθυσμού παρέμενε η ίδια σχεδόν όπως είχε διαμορφωθεί κατά την περίοδο των τριών αιώνων της ενετικής κυριαρχίας, με ορισμένα από τα δυτικά μεσαιωνικά πρότυπα των τάξεων και της γαιοκτησίας. Η άρχουσα τάξη, στην οποία ανήκαν οικογένειες γηγενών γαιοκτημόνων ή μετοίκων, που είχαν ευεργετηθεί από τη διοίκηση με την παραχώρηση γαιών και είχαν αναγνωριστεί ως «Ευγενείς», συγκροτούσαν την «*Κοινότητα Κεφαλληνίας*», η οποία θεμελιώνει την ισχύ της με την εκμετάλλευση του μεγαλύτερου μέρους της καλλιεργήσιμης γης και τον έλεγχο της αγροτικής παραγωγής. Η οικονομική και κοινωνική επιρροή των γαιοκτημόνων εξασφάλιζε τη συμμετοχή τους στην πολιτική διοίκηση. Οι τοπικοί θεσμοί διοίκησης⁷⁷ στελεχώνονταν από τη δημιουργούμενη από τους ιδίους ολιγαρχική πολιτική τάξη, την οποία ονόμασαν «ευγένεια» και επέβαλλαν τα δικαιώματά της να κληρονομούνται, όπως συνέβαινε εκείνη την εποχή σ' όλη την Ευρώπη. Η συμμετοχή της κινείται γύρω από περιορισμένες δραστηριότητες που αφορούν κυρίως τη στελέχωση των λιγοστών θέσεων που παραχωρεί το καθεστώς⁷⁸. Οι αρχές περιελάμβαναν το Consiglio Maggiore (Μεγάλο Συμβούλιο) και το Consiglio Minore (Μικρό Συμβούλιο) που απαρτιζόταν από μέλη της τοπικής ολιγαρχικής κληρονομικής αριστοκρατίας⁷⁹ ενώ οι εγχώριες αρχές σε κάθε νησί διακρίνονταν σε δύο είδη: Στις Ενετικές, που καταλαμβάνονταν από Ενετούς αντιπροσωπεύοντας το κυρίαρχο κράτος, την πολιτική και στρατιωτική του ισχύ και διορίζονταν από το Μεγάλο Συμβούλιο και στις εγχώριες που διορίζονταν από το Κοινοτικό Συμβούλιο του νησιού (Consiglio della Comunita). Στα διοικητικά διαμερίσματα οι Ενετοί διατηρούσαν φρουρά που είχε την ευθύνη ασφάλειας της περιοχής. Έτσι,

⁷⁶ Παπαρηγόπουλος Κ., 1882: 109-110.

⁷⁷ Η δημιουργούμενη πολιτική κοινότητα (comunita) των Ενετών, στην οποία συμμετέχουν οι ευγενείς του νησιού και στην Κεφαλληνία ειδικά οι κάτοικοι των πόλεων.

⁷⁸ Το διοικητικό σύστημα που εφάρμοσαν οι Ενετοί στην Κεφαλληνία υπήρξε όμοιο με εκείνο που είχαν πριν εφαρμόσει στη Ζάκυνθο και παρουσίαζε αναλογίες με το διοικητικό σύστημα των άλλων κτήσεων. Συγκροτήθηκε η Κοινότητα της Μεγάλης Πόλεως της Κεφαλληνίας (Comunita della Magnifica Citta di Cephalonia) με αναγνωρισμένες σταδιακά αρμοδιότητες και καθήκοντα, αποτελώντας ένα είδος κρατικής υπόστασης υποτελούς στη διοίκηση, η οποία όμως ασκούσε διοίκηση και εφάρμοζε τη νομοθεσία του Βενετικού κράτους (Μοσχονάς Ν., 1979: 165-273).

⁷⁹ «*Παρ' ημίν μόνη η πόλις εσχημάτιζε κοινότητα συγκεκλιμένην, ως είδομεν, υπό περιωρισμένον αριθμόν οικογενειών, και φέρουσαν, ως εν παρόδω προπαρετηρήσαμεν, τα κυριωδέστερα χαρακτηριστικά της Ρωμαϊκής κυρίας, ήν οι Ενετοί κληρονομήσαντες μετεφύτευσαν εν ταις νήσοις*» [Λούντζης Ε., 1856 (ανατ. 1973): 251].

σ' αυτό που ονομάστηκε «Κοινότητα» εκχωρείται η διοίκηση του γεωγραφικού χώρου του κάθε νησιού, ενώ οι πολιτικοί θεσμοί ασκούνταν από την κληρονομική τάξη δίχως τη συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου το οποίο σταμάτησε μεν να αντιμετωπίζει τη βία από τους πειρατές ως ληστρική συμπεριφορά αλλά δεν άλλαξε τίποτε στον τρόπο ζωής και εργασίας. Στο σύστημα αυτό το λαϊκό στοιχείο δεν είχε κανένα πολιτικό δικαίωμα, όμως δεν ζούσε κάτω από καθεστώς δουλοπαροικίας, παρά το γεγονός ότι πλήρωνε δυσβάστακτους φόρους και οι επικαρπίες της γης ήταν υψηλές. Το κυρίαρχο κράτος αντιλαμβάνονταν το λαό ως πολίτη με υποχρεώσεις, αλλά ταυτόχρονα δημιουργούσε έμμεσα δικαιώματα και δεσμεύσεις, αφού το κράτος αναλάμβανε την ασφάλειά του, σε μια εποχή πλήρους πειρατείας, δημιουργώντας την αντίληψη στο λαό ότι η Ενετία είναι ο πολιτισμένος κόσμος ενώ οι Οθωμανοί η βαρβαρότητα. Ο λόγος ότι η ενετική διοίκηση αντιλαμβάνονταν τις προσδοκίες του λαϊκού στοιχείου, διατήρησε το καθεστώς αυτό τρεις αιώνες. Η μεγαλύτερη πληθυσμιακή μάζα, οι χωρικοί και ο λαός, ζούσαν στην ύπαιθρο, που εξελίσσονταν η μεγάλη παραγωγή και οικονομική δραστηριότητα. Στις πόλεις κατοικούσαν οι ευγενείς και μια υποτυπώδης μεσαία τάξη, η οποία προσπαθούσε διαρκώς να αποκτήσει δικαιώματα. Παρά το γεγονός της πρωταρχικής μέριμνας των ενετών να εγκαταστήσουν στο νησί το βαρύ φεουδαλικό καθεστώς της Δυτικής Ευρώπης, στην Κεφαλληνία δεν επετεύχθη λόγω του ιδιότυπου χαρακτήρα των νησιωτών, μια ιδιοτυπία που αποτυπώθηκε στη λειτουργία του τοπικού συμβουλίου. Έτσι οι τρεις τάξεις του κοινωνικού σχήματος – ευγενείς, αστοί, λαός - τάξεις που στηρίζονται στη δομή της οικονομίας, όπως είχε διαμορφωθεί με το καθεστώς της γαιοκτησίας, δεν έχουν αυστηρά στεγανά, όπως τεκμηριώνεται με τις διεργασίες στον τομέα της διοίκησης του νησιού⁸⁰, αφού την πρώτη αποτελούσαν οι ευγενείς, τη δεύτερη οι αστοί, την τρίτη οι τεχνίτες, οι γεωργοί, οι γεωπόνοι, οι βιομήχανοι και οι άλλοι, ο εργατικός και χύδην λαός⁸¹.

⁸⁰ «Στην Κεφαλληνία ισχύει η ακόλουθη κοινωνική διάρθρωση: Η πρώτη τάξη, είναι οι ευγενείς (nobili=ευγενής) ή άρχοντες, οι οποίοι είναι οι μόνοι που έχουν πολιτικά δικαιώματα (cittadini=πολίτες). Η δεύτερη τάξη, αποτελείται από τους αστούς (civili=αστοί), εμπόρους οι οποίοι έχουν και σπίτι στην πόλη, οι γιατροί, οι δικηγόροι, οι συμβολαιογράφοι, οι φαρμακοποιοί, οι οποίοι αποκαλούνται και Signori (= κύριοι) και επισήμως αναγνωρίζονται ως Notabili (=εν δυνάμει ευγενείς), οι οποίοι δεν έχουν πολιτικά δικαιώματα αλλά διαθέτουν πολιτικό και κοινωνικό κύρος. Η τρίτη τάξη είναι ο λαός (popolo), η οποία δεν αναγνωρίζεται ως τάξη επίσημα, δεν έχει πολιτικά δικαιώματα, αλλά έχει οικονομικές και φορολογικές υποχρεώσεις. Συχνά προκαλούνται ταραχές λόγω των αυθαιρεσιών των ευγενών έναντι της ενετικής αρχής και της καταπίεσης που ασκούν στους χωρικούς, ενώ διενέξεις ανάμεσα σε ευγενείς και αστούς (εμπόρους, βιοτέχνες) προκαλούσε ο αποκλεισμός των δευτέρων από το Συμβούλιο του νησιού, συμμετοχή στο οποίο είχαν μόνο οι νόμιμοι κληρονομικοί ευγενείς. Οι διενέξεις τερματίστηκαν στα τέλη του 17ου αι., όταν αποφασίστηκε οι αστοί να γίνονται δεκτοί στο Συμβούλιο. Σε ό,τι αφορά τη λαϊκή τάξη από τις αρχές του 17ου αι. αρχίζει να διεκδικεί πολιτικά δικαιώματα και κυρίως τη δυνατότητα σύνταξης και αποστολής αιτημάτων προς την Βενετία» (Μαυρογιάννης Γ., τ. Α', 1889: 38).

⁸¹ «Εκτοτε κανονίζονται αι διακρίσεις των τάξεων διαιρουμένων εις τρεις, την μεν πρώτην αποτελούσιν οι ευγενείς, την δευτέραν δε οι αστοί, και την τρίτην οι γεωπόνοι, βιομήχανοι και άπας ο εργατικός και χύδην λαός» [Λούντζης Ε. 1856 (αναν. 1973): 113].

Η κυρίαρχη τάξη είναι οι «ευγενείς» (οι «nobili») ή «άρχοντες», δηλαδή, οι κάτοχοι μεγάλης κτηματικής περιουσίας που αποτελούν μια ελάχιστη μειοψηφία και μόνο τα μέλη της έχουν πολιτικά δικαιώματα και ονομάζονται «cittadini» («πολίτες»). Αρχικά μόνο 70 οικογένειες ανήκουν σ' αυτή αλλά σταδιακά το δικαίωμα αυτό το αποκτούν περισσότεροι. Η δεύτερη τάξη είναι οι αστοί. Είναι οι κάτοικοι των πόλεων, όσοι δεν ήταν ευγενείς και ονομάζονταν πολίτες («cittadini») ή «αστοί» («burgenses»). Σε αυτούς περιλαμβάνονται οι έμποροι, οι οποίοι έχουν σπίτι στην πόλη και υπολογίσιμη περιουσία στον κάμπο, οι γιατροί, οι δικηγόροι, οι συμβολαιογράφοι, οι φαρμακοποιοί, οι δημόσιοι υπάλληλοι, οι ελεύθεροι επαγγελματίες και όλοι αυτοί αποκαλούνται «signori» (κύριοι) και επισήμως «notabili» («προύχοντες»). Κάποιοι μεγαλοκτηματίες βρίσκονται στην ύπαιθρο, μερικοί από τους οποίους διαμένουν και στην πόλη, δεν έχουν πολιτικά δικαιώματα αλλά διαθέτουν κοινωνικό κύρος και συμμετέχουν στις πρεσβείες.

Μόνο στην Κεφαλληνία, οι αστοί ανήκαν στην «Κοινότητα Κεφαλληνίας» και μπορούσαν να αποστείλουν πρεσβεία στην έδρα της δημοκρατίας, ενώ επίλεκτα μέλη των αστών συμμετείχαν στο Μεγάλο και Μικρό Συμβούλιο. Η ιδιαιτερότητα αυτή ονομάστηκε «Ουνιβερσαλιτά», η οποία επικράτησε αρχικά μόνο στην Κεφαλληνία και αποτέλεσε την αφορμή για διεκδικήσεις από άλλα νησιά, όπως συνέβη στη Ζάκυνθο, που εξελίχθηκε το «Ρεμπελιό των ποπολάρων» με το ίδιο αίτημα⁸². Η κατάσταση αυτή στην Κεφαλληνία «τύποις» κατήργησε την κληρονομικότητα και ανέδειξε μια νέα τάξη, την «ολιγαρχική αριστοκρατία», διευρυμένη κοινωνικά από τους αστούς, με εύρος που αποτελούσε τον προθάλαμο για την πρώτη τάξη και ουσιαστικά μειώνοντας τη δεύτερη. Η νόθευση αυτή θα έχει ως συνέπεια να τιμωρηθούν τα μέλη της Κεφαλληνίας με αποκλεισμό της αυτοδίκαιης συμμετοχής στα άλλα συμβούλια των νησιών.

Ακολουθούν τα κατώτερα στρώματα της δεύτερης τάξης, οι μικροκτηματίες της περιοχής του κάμπου, οι οποίοι διέμεναν στην πόλη και οι χειρώνακτες επαγγελματίες (ξυλουργοί, χτίστες, βυρσοδέψες, μακελλάρηδες, ράφτες, σανδαλοποιοί, σαπωνοποιοί, κλπ.). Στο χαμηλότερο σκαλοπάτι της αστικής κοινωνικής δομής οι μικροαλείς, οι μεταφορείς και οι χωρίς μόνιμη εργασία. Το πολυπληθέστερο πληθυσμιακό στρώμα το αποτελούν οι ελεύθεροι μικροκτηματίες

⁸² «Ζητούσανε να καταργηθούνε τα καταραμένα «προσόντα», τα «τρε γκράντι ντι τσιβιλτά» (τ' απαραίτητα «τρία προσόντα (βαθμοί) ευγενείας), που τους εμποδίζανε να γραφτούνε στο Λίμπρο Ντόρο! Το τέλος του άτιμου ευτούνου νόμου τους παραμέριζε οριστικά από το γαργαλιστικό λουφέ της Αυτοδιοίκησης, αφαιρώντας τους τη δυνατότητα κάθε κοινωνικής προβολής. Με άλλα λόγια, την επικράτηση της περιπόθητης «Ουνιβερσαλιτάς» (ήταν η συμμετοχή όλων των κατοίκων της πόλης στην Αυτοδιοίκηση, δηλαδή στο Συμβούλιο των Ευγενών) που χρόνους τώρα είχαν αποχτημένη οι Κεφαλονίτες!» (Ρώμας Δ., 1971: 18-20).

γεωργοί και οι κτηνοτρόφοι της υπαίθρου, που ζουν εξαιρετικά επίπονα και στερημένα υπό τη σκληρή εκμετάλλευση των αρχόντων και των Ενετών⁸³.

Παρά τις προσμίξεις και τις ανάλογες πληθυσμιακές ανακατατάξεις, το κοινωνικό σύστημα που υπηρετούσε τα συμφέροντα της κατοχικής δύναμης και της ιθύνουσας τάξης, επιβίωνε αναπαράγοντας τις προϋποθέσεις σύννομης συνέχειας στην οργανωμένη ενετική πολιτεία. Σύμφωνα με στατιστικές αναλύσεις⁸⁴ την ολιγαρχική τάξη της κληρονομικής ευγένειας αποτελούσε μια μειονότητα οικογενειών, που διαθέτει στα μέλη της το προνόμιο της συμμετοχής στη διοίκηση, που παρά το γεγονός ότι ήταν ανοικτή για την είσοδο νέων στοιχείων δεν έπαυε να αποτελεί έκφραση των ολιγαρχικών αντιλήψεων αριστοκρατικής νοοτροπίας. Η τοπική πολιτική εξουσία, που επωμίζεται ως κύριο ρόλο τη διασφάλιση της γενικής (ή δικής της) νομιμότητας και την αξιοποίηση της διαθέσιμης οικονομικο-κοινωνικής δύναμης, ταυτίζεται τις περισσότερες φορές με την κοινωνική εξουσία και είναι φυσικό υπό την ιδιότητά της αυτή να γίνεται πρώτα αισθητή στον χωρικό⁸⁵, αφού το στοιχείο αυτό περιελάμβανε αγρότες που διέθεταν μικρό κλήρο γης και άκληρους που εργάζονταν ως αγρολήπτες καλλιεργητές (σέμπροι) στα κτήματα των γαιοκτημόνων.

Η διάρθρωση της επτανησιακής κοινωνίας διαχώριζε με βαθειά τομή την ύπαιθρο από την πόλη. Η ακραία περιφρόνηση που έτρεφαν οι ευγενείς και οι κάτοικοι των πόλεων για τους χωρικούς σε συνδυασμό με την διαρκή μέριμνα των Ενετών για την διατήρηση της καθαρότητας της κληρονομικής τάξης δημιούργησαν αυστηρές διατάξεις στην επικοινωνία τους⁸⁶. Οι χωρικοί αξιοποιούν αυτή την απομόνωση και οργανώνονται υποτυπωδώς, διατηρώντας την ελληνική γλώσσα⁸⁷ και τον δημόδη πολιτισμό, στο πλαίσιο του οποίου λειτουργεί η λαϊκή παράδοση και συγκροτείται η τοπική κοινωνία γύρω από τις ενορίες της ορθόδοξης εκκλησίας, πλουτίζοντας και

⁸³ «Σύμφωνα με μία στατιστική για την Κεφαλληνία (*Foglio Statistico dell'Isola di Cefalonia*), που συντάχθηκε το 1810, οι βιοτέχνες και οι τεχνίτες ανέρχονταν στους 2.373 και ήταν κυρίως, σιδηρουργοί, ξυλουργοί, κτίστες, τσαγκάρηδες, βαφειάδες, ράπτες, πετροκόποι, βαρελοποιοί, αργυροτεχνίτες, ωρολογοποιοί και υφαντές. Περιορισμένος ήταν και ο αριθμός των εμπόρων που ανέρχονταν μόνοι στους 148» (Φωκάς-Κοσμετάτος Ν., 1960: 185-190 και Τσιτσέλης Ηλ., τ.β', 1960, σσ. 661-682).

⁸⁴ «Στα τέλη του 16ου αιώνα η τάξη των ευγενών στο νησί έφτανε περίπου στα 1.485 άτομα, δηλ. στα 3,3% του συνολικού πληθυσμού των 45.000 κατοίκων» (Μοσχονάς Ν., 1984: 197-206).

⁸⁵ Γιατί «ο κάτοχος των παραγωγικών μέσων είναι συγχρόνως και φορέας της δύναμης που θα αποφασίσει και θα θέσει σε κίνηση τους κατασταλτικούς μηχανισμούς του συστήματος» (Κοντογιώργης Γ., 1977: 5).

⁸⁶ Είναι χαρακτηριστικό της διάκρισης της οποίας υπήρχε ανάμεσα στους ευγενείς και στο λαό, το γεγονός ότι οι θεσμοί των Βενετών «δεν επιτρέπουν να θάπτον εντός του ναού τα οστά των πενήτων ίνα μη μαιίνωσι δια της επαφής των τα οστά των ευγενών» [Λούντζης Ε., 1856 (ανατ. 1973): 251-262].

⁸⁷ Η ομιλούμενη γλώσσα ήταν η Βυζαντινή διάλεκτος, η οποία οφείλονταν στο γεγονός της ανάγνωσης κυρίως βυζαντινών συγγραφέων και εκκλησιαστικών βιβλίων. Όπως βυζαντινές περικοπές συναντάμε στα πάμπολλα έγγραφα της Επτανήσου Πολιτείας, στα οποία χρησιμοποιείται η δημόδης βυζαντινή γλώσσα και για το λόγο αυτό φαίνονται σε πολλές περιπτώσεις γραμματικά σφάλματα, λόγω του γεγονότος ότι η ομιλούσα γλώσσα γίνεται κείμενο, πρακτική η οποία ακολουθείται και σε συμβόλαια μεταξύ αγροληπτών και αγροδοτών, αλλά και σε άλλες εμπορικές ή ναυτικές συμφωνίες (Θεοτόκης Μαρκ., 1885: 46, 57).

δημιουργώντας έναν ισχυρό χαρακτήρα πολιτισμού, προσδιορίζοντας με τον τρόπο αυτό την εθνική τους ταυτότητα. Σε αντίθεση η τάξη των ευγενών στις πόλεις, θεωρώντας ότι εντάσσονται στο Ενετικό κράτος οδηγούνται στην αλλοτρίωση και το μιμητισμό. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι η ιταλική γλώσσα υιοθετήθηκε από την ανώτερη τάξη και προτιμείτο κυρίως στις πόλεις, ενώ ταυτόχρονα οι Ενετοί όχι μόνο δεν ενίσχυσαν αλλά απέτρεψαν την ύπαρξη σχολείων, θεωρώντας την εκπαίδευση ιδιωτική υπόθεση. Στόχος τους ήταν ότι στους μορφωμένους γόνους ευγενών, αστών και εμπόρων των Ιονίων που είχαν σπουδάσει σε ιταλικά πανεπιστήμια και ιδίως της Πάδοβας θα ήταν εύκολη η επιβολή της πολιτικής και πολιτιστικής αφομοίωσης που επεδίωκαν.

Συμπερασματικά διαφαίνεται ότι οι κάτοικοι της υπαίθρου συγκρότησαν τις «*Κοινότητες των χωρικών*»⁸⁸, στο πλαίσιο των οποίων οργάνωναν την κοινωνική τους ζωή εργαζόμενοι στις καλλιέργειες γης την οποία γη η «Κοινότητα Κεφαλληνίας» εκχωρούσε στους ευγενείς προς εκμετάλλευση⁸⁹. Η κάθε κοινότητα χωριστά συγκροτούσε τον οικισμό, όπως ονομάζεται και αναφέρεται στα βενετικά έγγραφα της εποχής. Η οργάνωση αυτή έχει θεσμικό αλλά παίρνει και κοινωνικό χαρακτήρα όταν «*το έτος 1678 ο Γενικός Προβλεπτής της Νήσου Ανδρέας Κορνέρ αποβλέποντας στην εφαρμογή δικαιότερων δημοσιονομικών μέτρων στην Κεφαλονιά κατάργησε, με εξαίρεση ορισμένες περιπτώσεις, το σύστημα του νοικιάσματος των φόρων απαλλάσσοντας έτσι τον αγροτικό πληθυσμό από την εκμετάλλευση των μεσαζόντων και επέβαλε σε όλους τους κατοίκους του νησιού νέα φορολογία ενιαίου τύπου. Με τα νέα μέτρα το ποσό του καταβλητέου ετήσιου φόρου δεν καθοριζόταν από ψηλά, αλλά ζητήθηκε από τους ίδιους τους φορολογούμενους να το προσδιορίσουν*».⁹⁰ Στον πίνακα αυτόν αναγράφονται συνολικά 170 οικισμοί και 18 ορθόδοξα μοναστήρια που έχουν καταχωρισθεί κατά περιφέρειες. Παλαιότερη απογραφή του 1543, ανεβάζει τον αριθμό των χωριών περίπου στα πεντακόσια⁹¹. Η αναφορά αυτή επιβεβαιώνει όχι μόνο την οργάνωση των χωρικών σε οικισμούς, τους οποίους αναγνώριζε το σύστημα διοίκησης, αλλά και την ιδιότητα των πολιτών που αναγνώριζε η επικυρίαρχη, αφού τους φοροδοτούσε ατομικά, ενώ τους έδινε το δικαίωμα να προσδιορίσουν μόνοι τους τον φόρο που θα τους επιβάλλετο. Επίσης, σύμφωνα με τα παραπάνω αναγνωρίζονταν η οργάνωση της ορθόδοξου εκκλησίας, κατατάσσοντας

⁸⁸ Πεντόγαλος Γ., 1973: 146-149.

⁸⁹ Παρά το γεγονός ότι στην Κεφαλληνία δεν έχουν έρθει στην επιφάνεια πολλά στοιχεία για την οργάνωση των χωρικών, έχουμε στοιχεία αντίστοιχα στην Πελοπόννησο κατά τη Β' Ενετοκρατία: «*Εκεί οργανώνεται άτυπο το σύστημα αυτό και οι Ενετοί ονομάζουν τις κοινότητες αυτές comune, σε αντιπαραβολή με την comunità που ήταν η αναγνωρισμένη κοινότητα, αφού αυτή η διαφορετική ορολογία αντιστοιχεί στην κοινωνική πραγματικότητα της. Οι πρόκριτοι των χωριών (vecchiardi και primati των βενετικών χωριών) διηύθυναν την αγροτική κοινότητα και κατά τη β' Ενετοκρατία τους αναγνώρισαν de facto ως παράγοντα της τοπικής αυτοδιοίκησης στην υπαίθρο και στη συνέχεια καθόρισαν τα καθήκοντα, τις αρμοδιότητες, τα προνόμια και τον τρόπο εκλογής τους*» (Ντόκος Κ., 2000: 243).

⁹⁰ «*Φοροδοτικός Πίνακας Κεφαλονιάς του 1678*», Ν. Γ. Μοσχονά: 1977: 86-112.

⁹¹ Ό.π.

τα μοναστήρια στο ίδιο καθεστώς προσδιορισμού της φοροδοτικής τους ικανότητας με τους χωρικούς. Όπως είναι γνωστό από παλιά «υπήρχαν στα χωριά τα άτυπα συμβούλια των προκρίτων και η οργάνωση των χώρων της υπαίθρου από τα βυζαντινά χρόνια»⁹² που εξακολούθησαν να επιβιώνουν στην περίοδο αυτή. Ο λαός ανέπτυξε το δικό του σύστημα θρησκευτικής λατρείας ιδρύοντας εκκλησίες, οι οποίες είχαν ιδιωτικό χαρακτήρα και ανήκαν σε οικογένειες ή χωριά ενώ παράλληλα έφτιαξε δίπλα τα δικά του κοιμητήρια αναπτύσσοντας έτσι τις ενορίες. Οι κοινότητες, έχοντας μακρά προϊστορία κατά την βυζαντινή περίοδο, στην οποία η οργάνωση και ανάπτυξή τους υπήρξε έντονη⁹³, εκτός από την εισβολή τους στην κοινωνική οργάνωση των χωρικών, υπήρξαν ταυτόχρονα κοιτίδες εθνικής αφύπνισης με την κυριαρχία της ελληνικής γλώσσας και παράδοσης ενώ η ορθόδοξη εκκλησία αποτελεί τον κοινωνικό θεσμό τον οποίο ακολουθεί το σύνολο του τοπικού πληθυσμού. Η συγκρότησή τους οφείλεται στην πρόνοια των Ενετών να αντιμετωπίσουν βασικά ζητήματα που αφορούσαν την ανακατάταξη του οικιστικού πλέγματος, τη γεωργική οικονομία αλλά κυρίως την κυριαρχία τους σε όλο το νησί. Το πρώτο αφορούσε τις καταστροφές που δημιουργήσαν οι σεισμοί⁹⁴, το δεύτερο τις μετακινήσεις οικισμών για να ασφαλιστούν από τις επιδρομές των πειρατών, ενώ το τρίτο αφορούσε τον οικονομικό σχεδιασμό για την επιβολή καλλιέργειας της σταφίδας και ελιάς ως κύριων προϊόντων παραγωγής της υπαίθρου⁹⁵.

Στα κτήματα εργάζονταν άνθρωποι των κατώτερων στρωμάτων επί σειρά γενεών με την απειλή της έξωσης από τη «νομή», (ποσέσο = δικαίωμα, το κατοχυρωμένο δικαίωμα του λαού στην

⁹² Κοντογιώργης Γ., 1982: 30-32.

⁹³ «Αυτό συνέβη λόγω της ανάπτυξης των κοινωνικών δομών, με την αντίληψη περί αυτοκρατορικής τάξεως που ναι μεν απέτρεπε κάθε πιθανή ανατροπή της κυριαρχίας, αλλά έδινε τη δυνατότητα για κοινωνική εξέλιξη και σε μέλη των κατώτερων τάξεων μέσω της συμμετοχής τους στο στρατό και στην εκπαίδευση» (Herrin Judith. 2017: τ. β', 177-178). Οι Ενετοί εφάρμοσαν μεν την κληρονομικότητα του βυζαντινού συστήματος δίχως το δικαίωμα κινητικότητας μέσω της παιδείας, αλλά και των μικτών γάμων. Μόνο την εξέλιξη μέσω του στρατού διατήρησαν και αυτό μόνο κατά την πρώιμη περίοδο που υπήρχαν οι πόλεμοι με τους τούρκους. Το σύστημα των βενετών ήταν μια μεταμορφική παραλλαγή του συστήματος των βυζαντινών και για τον λόγο αυτό υπήρξε απεχθές στα λαϊκά στρώματα, ενώ η ευγένεια η οποία συμμετείχε αποκλειστικά στο πολιτικό σύστημα είχε εκλατινιστεί σε μέγιστο βαθμό.

⁹⁴ «Οι πρώτοι σεισμοί, περί των διεξοδικωτέρας ειδήσεις έχομεν, είνε οι της 17 εκατονταετηρίδος. Ήδη τω 1612, 1613, 1625, 1630 ισχυροί σεισμοί κατεμάστισαν τας Ιονίους νήσους. Τω 1636 τη 30 Σεπτεμβρίου (π.), την Παρασκευήν, περί το μεσονύκτιον ήρξατο ισχυρά δόνησις επενεγκούσα πολλές κατολισθήσεις βράχων και καλύψασα τα χωρία δια πυκνών νεφών κονιορτού ένεκα της αιφνιδίας καταπτώσεως πολλών οικιών, ολεθριωτάτη σεισμών περίοδος μέχρι του έαρος του 1637 διαρκέσασα. Παρακλητικόν γράμμα προς τον δόγην θρηνεί τας καταστροφάς και αναφέρει 520 φονευθέντας... Τω 1658 τη 12/24 Αυγούστου περί την 14 ώραν (8 ώρ. μ.μ.) προσεβλήθη τα μάλιστα η Παλική υπό σεισμού καταρρίψαντος εν Αηζουρίω 500 οικίας και φονεύσαντος 20 ανθρώπους, εν ω κατά ταύτην και κατά τας τριάκοντα επομένας ημέρας χωρία τινά της χερσονήσου εντελώς κατεστράφησαν και 300 περίπου των κατοίκων απώλεσαν την ζωήν... και τω 1660 κατεκρημνίσθησαν κατά τινα ισχυρόν σεισμόν πολλάι οικίαι... Τω 1714 τη 28 Αυγούστου (π.) καταρρίπτει φοβερός σεισμός 280 οικίας, η γη διασχίζεται και πηγαί θερμού ύδατος αναβρύνουσιν Επί δύο δε μήνας οι υπό των συνεχών κινήσεων του εδάφους εκπεπληγμένοι κάτοικοι κατασκηνοῦσιν εν τοις κήποις...» (Πάρτς Ι., 1892: 69-77).

⁹⁵ «Πας νέος Τουρκικός πόλεμος ηραίου εκ νέου τον πληθυσμόν και δη κατά τρόπον φρίκην εμποιούντα, διότι χιλιάδες κατοίκων υπό των εχθρικών σόλων απήγοντο και εξηνδραποδίζοντο. Τω 1538 ηρπάγησαν εκ της Κεφαλληνίας υπέρ τας 13.000 ανθρώπων υπό των Τούρκων, και εν τω πολέμω, όστις διήρκησεν από του 1570-1576 μετά πολλές ερημώσεις και μετά την αρπαγήν πολυάριθμων ποιμνίων απεσοβήθη σπουδαία απώλεια ανθρώπων δια της νίκης κατά την ναυμαχίαν της Ναυπάκτου, ήτις εις πολλούς νησιώτας αιχμαλωτισθέντας απέδωκε την ελευθερίαν» (Πάρτς Ι., 1892: 116-119).

καλλιέργεια της γης), λόγω «κακογεωργησίας» και με την υποχρέωση να καταβάλει αποζημίωση στον τιμαριούχο για τη μη απόδοση των καλλιεργούμενων εκτάσεων. Ένα πολύ μικρότερο μέρος είναι οι κολίγοι, που καλλιεργούν τα κτήματα και δεν έχουν δικαιώματα, ενώ η ύπαιθρος συγκεντρώνει το 80% του πληθυσμού. Έτσι οι μικροκαλλιεργητές αποκτούν σταθερά δικαιώματα και δεν επιτρέπει ο τρόπος καλλιέργειας την ανάπτυξη δουλοπαροικίας.

Το γεγονός ότι οι σχέσεις ορθόδοξων χριστιανών με τους Ενετούς παρέμειναν ως το τέλος σχέσεις κατακτητή-κατακτημένου αποτελεί ένα σημαντικό διαφοροποιητικό στοιχείο για την τοπική κοινωνία, το οποίο προσδιόρισε τον χαρακτήρα του πολιτικού συστήματος, της οικονομικής διάρθρωσης και της κοινωνικής εξέλιξης. Έκφραση της πραγματικότητας αυτής είναι το τιμάριο, ή κατώτερη βαθμίδα διοικητικής οργάνωσης του κράτους. Κύριο όμως χαρακτηριστικό του συστήματος αυτού είναι το γεγονός ότι η ιδιοκτησία εξακολουθεί να παραμένει στο ενετικό κράτος και μετά την εκχώρηση των φοροεισπρακτικών δικαιωμάτων στον τιμαριώτη, πράγμα που σημαίνει πως η σχέση του τιμαριώτη με τη γη δεν είναι άμεση, αλλά συνάρτηση του ρόλου του στο διοικητικό μηχανισμό του συστήματος⁹⁶. Με τον τρόπο αυτό ο καλλιεργητής μπόρεσε, στην πρώτη περίοδο της ενετοκρατίας, να διατηρήσει ευρείες νομικά κατοχυρωμένες δικαιοδοσίες πάνω στη γη, που αν δεν έφταναν ως την πλήρη κυριότητα εν τούτοις του επέτρεπαν να απολαμβάνει την αδιακόλυτη νομή της γης, να αναπτύσσει την οργανωτική του δραστηριότητα στην παραγωγή και κατ' επέκταση να διαφυλάσσει ένα βαθμό αυτονομίας στη σφαίρα της ιδιωτικής του ζωής⁹⁷.

Η δομή αυτή της διοίκησης είχε ως συνέπεια το γεγονός ότι στο νησί δεν αναπτύχθηκε δουλοπαροικία και τιμαριωτισμός, βασικές δομές της φεουδαρχίας⁹⁸. Η ατομική ιδιοκτησία είναι αρκετά διαδεδομένη, ώστε να εφαρμόζεται σύστημα φορολόγησης. Αντιμετωπίζει με τον τρόπο αυτό το κράτος τους υπηκόους ως υποκείμενα της διοικητικής του λειτουργίας.

Οι Ενετοί δεν δημιούργησαν φεουδαρχία, επέβαλλαν όμως πολιτική αντίληψη φεουδαρχίας διατηρώντας τις δομές που υπήρχαν, δεν επανίδρυσαν τιμαριωτικό σύστημα, αλλά το βρήκαν

⁹⁶ «Η ιδιομορφία αυτή του νομικού δεσμού που συνδέει τον τιμαριώτη με τη γη έχει τεράστια σημασία, δεδομένου ότι αποκλείει τον άμεσο οργανικό δεσμό που θα μετέτρεπε τις σχέσεις του με τον καλλιεργητή σε προσωπικές-εξουσιαστικές. Έτσι η επαφή αυτή δεν θεμελιώνεται με βάση κάποια συμφωνία ιδιωτικού δικαίου αλλά προκαταβολικά από τον κύριο της γης, το Κράτος. Πρόκειται μ' άλλα λόγια για σχέση αναγκαστικού δικαίου, την οποία οι ενδιαφερόμενοι υποχρεούνται να δεχθούν όπως είναι ή να παραιτηθούν από την απόλαυση του δικαιώματος» (Κοντογιώργης Γ., 1977: 6-10).

⁹⁷ Αυτές οι σχέσεις αποτυπώθηκαν στον Ιόνιο Κώδικα με ολοκληρωμένη μορφή το 1841, όπου διατηρείται η ισχύς του στα Επτάνησα έως το 1946, κυρίως για θέματα κληρονομικών δικαιωμάτων και ιδιοκτησίας.

⁹⁸ «Στα χρόνια της φραγκοκρατίας οι μεγάλες γαιοκτησίες αναφέρονται ως βαρωνίες, ενώ στα χρόνια της βενετοκρατίας καθιερώνεται ο όρος φέουδο. Βαρωνίες είχαν παραχωρηθεί από τους Φράγκους Δεσπότες του νησιού σε μέλη οικογενειών δυτικής προέλευσης. Αυτές οι βαρωνίες δεσμεύθηκαν αμέσως μετά τη βενετική κατάκτηση με διαταγή του Γενικού Διοικητή της Θάλασσας Βενέδικτου Ντα Πεζάρο το 1502 και αποδόθηκαν στη συνέχεια στους νόμιμους διεκδικητές τους» (Ζαπάντη Στ., 2014: 9-12).

εγκατεστημένο από τους Λατίνους. Δεν σύστησαν τιμάρια παρά μόνο ελάχιστα με ειδικό σκοπό⁹⁹, ενώ δέχτηκαν σε ελάχιστες περιπτώσεις όσα είχαν τίτλους, τα οποία περιλάμβαναν τις κοινότητες των χωρικών με τις κατοικίες τους που ήταν συνδεδεμένες με αυτά (συνέβη μόνο σε δύο περιπτώσεις στην Κέρκυρα που πρωτο-κυριάρχησαν από τον 14ο αιώνα). Στην Κεφαλληνία τέτοιες περιπτώσεις δεν αναφέρονται, αφού τα τιμάρια αυτά ήταν μικρά σε μέγεθος και έκταση, ενώ το μεγαλύτερο μέρος της νήσου, αποτέλεσε ιδιοκτησία του ενετικού κράτους. Με βάση τα στοιχεία των πηγών, οι Ενετοί σύστησαν λίγα μόνο τιμάρια, είτε με σκοπό να ελκύσουν νέους κατοίκους σε μικρά νησιά, που ο πληθυσμός είχε σχεδόν εξαφανιστεί, είτε συστήνοντας σε αυτά ένα είδος στρατιωτικών αποικιών¹⁰⁰. Η ενετική πολιτεία παραχωρούσε γη σε αυτούς που την υπηρετούσαν με μόνο όρο της αποδόσεως του φόρου της δεκάτης επί των προϊόντων των παραχωρούμενων γαιών στους κατοίκους των νήσων, οι οποίοι είχαν δεχθεί τη βία και την καταλήστευση των Τούρκων όπως έγινε το 1719 σε 130 οικογένειες Χιωτών στους οποίους παραχώρησε τη Μέγα Νήσο των Εχινάδων¹⁰¹. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση που «στην περιφέρεια Κεφαλληνίας δόθηκαν κάποια στις νήσους Εχινάδες, Κάλαμο και Καστό»¹⁰², σε άλλα νησιά των Εχινάδων και Ιθάκης στα οποία κατοικούσαν βοσκοί, αλλά και σε μεγαλύτερα όπως ο Κάλαμος και η Καστός που ήταν καλλιεργήσιμα και αναπτύχθηκαν οικισμοί. Στις περιπτώσεις αυτές αναφέρεται η προσπάθεια της οικογένειας Δέτσιμα (Δελλαδέτσιμμα) να ιδιοποιηθεί τις ιδιοκτησίες των κατοίκων προς δημιουργία τιμαρίων και όχι απλά να διατηρήσει το προνόμιο που είχε παραχωρήσει η κυβέρνηση, δηλαδή της προικοδότησης της δεκάτης. Οι νέοι ιδιοκτήτες σε συνέργεια με τις τοπικές αρχές προσπάθησαν στα τιμάρια αυτά να ιδιοποιηθούν τις περιουσίες κατοίκων, αλλά κυρίως Ιθακησίων που είχαν δικαιώματα. Η αντίδρασή τους όμως είχε σαν συνέπεια οι κάτοικοι να δικαιωθούν από την Κυβέρνηση της Γαληνοτάτης, η οποία δέχθηκε ότι δεν δύναται «να διαθέσει τις ιδιοκτησίες των κατοίκων, αλλά τα μόνα ανήκοντα στην εξουσία αυτής, ήταν τα δέκατα, τας δε γαίας έπρεπε να σεβαστή, ούσας προ αιώνων κτήματα των κατοίκων»¹⁰³, δηλαδή μόνο τα δικαιώματα των φόρων της δεκάτης είχε δικαιοδοσία το κράτος να παραχωρήσει, ενώ στο θέμα της ιδιοκτησίας δεν πήρε θέση,

⁹⁹ Όπως αναφέρει ο Λούντζης, «Ο Τιμαριωτισμός ήταν φυτόν εξωτικόν και παράσιτον το οποίο εισήχθη στα νησιά αλλά δεν ρίζωσε ποτέ. Αλλοδαποί άρχοντες ταιριάζονταν τη χώρα και το λαό κατέθλιψαν, το ίδιο ακολούθησαν και οι εγχώριοι συνεργάτες τους που ως παραφυάδες αναβλαστήσαντες τα ίδια έπραξαν. Εφήμερες αλληλομαχώσες δυναστείες διαδέχονταν η μία την άλλη χωρίς καμμία να υπερισχύση ώστε να αποτελέσει σύνδεσμο μεταξύ των ομάδων του λαού κι να υποτάξει όλους αυτούς σε μία ενότητα» [Λούντζης Ε., 1856 (ανατ. 1973): 23].

¹⁰⁰ «Όπως ανταμείψουν τους στρατιωτικούς που υπηρέτησαν την πολιτεία» (Ρώμας Δ., 1971: 236-265). «Επίσης, κυρίως σε μικρά νησιά και σε ερημωμένες περιοχές, αλλά και σε πόλεις όπως η Κέρκυρα, τις οποίες αποκαλούσαν «Στρατιαίς» [Ο.π.: 23].

¹⁰¹ Σύμφωνα με την από 23.8.1719 πράξη της ενετικής Συγκλήτου [Ο.π.: 263-274].

¹⁰² Ρώμας Δ., 1971: 266-267.

¹⁰³ Ρώμας Δ., 1971: 19 και Καραβίας Ν., 1849: 101.

ευνοώντας το ιδιοκτησιακό καθεστώς των κατοίκων. Η περίπτωση αυτή είναι χαρακτηριστική και επιβεβαιώνει σειρά εκτιμήσεων της έρευνας για την αδυναμία ανάπτυξης του καθεστώτος φεουδαρχίας στα Επτάνησα καθ' όλη την ενετοκρατία.

Όταν οι Ενετοί παραχώρησαν τα τιμάρια, στα παραχωρητήρια έγγραφα ¹⁰⁴ σαφώς αναγράφονταν ότι η κυριότητα ανήκει στο κράτος και μόνο η επικαρπία παραχωρούνταν. Ουσιαστικά τα παραχωρούσαν στους ευγενείς μόνο για επικαρπία και είσπραξη φόρων, εφ' όσον εκπληρούσαν προς το κράτος τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις οι οποίες ρητώς ορίζονταν.

Οι ευγενείς κατοικούσαν στις πόλεις, οι οποίες ήταν τα διοικητικά και οικονομικά κέντρα του νησιού, αφού το γεγονός αυτό αποτελούσε μία εκ των προϋποθέσεων του ευγενούς προς την πολιτεία, δηλαδή η ιδιόκτητη κατοικία εντός της πόλεως για συμμετοχή στη «Χρυσή Βίβλο», ενώ στην ύπαιθρο αναπτύχθηκαν οι «κοινότητες των χωρικών». Η πολιτεία των Ενετών αντιμετώπιζε τους κατοίκους ως πολίτες, ενώ το ενδιαφέρον της ήταν κυρίως να αποδίδουν τους φόρους προς το κράτος, να υλοποιούν τα σχέδιά της για την παραγωγή. Η ίδια ως αντάλλαγμα τους πρόσφερε προστασία και ασφάλεια, αλλά και κίνητρα για παραγωγή και χρήσεις γης, όπως ήταν η ιδιοκτησία των ελαιοδένδρων σε δημόσια γη ή σε μεγάλες ιδιοκτησίες που είχαν μείνει ακαλλιέργητες (χέρσες). Η ιδιοκτησία στο νησί την περίοδο της Ενετοκρατίας, η οποία διατηρήθηκε και μετέπειτα, ήταν αποτέλεσμα των σχέσεων των ιδιοκτητών γης με το καθεστώς εξουσίας.

Με τις πρακτικές αυτές οι οικισμοί της υπαίθρου υπήχθησαν στην πρόνοια της διοίκησης, απέκτησαν μια σχετική αυτονομία και ακολούθησε μια μορφή άτυπης οργάνωσης. Αυτό συνέβη μετά τα μέσα του 16^{ου} αιώνα που προστέθηκε ο έκτακτος εξαγωγικός φόρος της σταφίδας. Το γεγονός της πληρωμής του φόρου αυτού εμμέσως αναγνώρισε την έννοια του πολίτη στους χωρικούς, αφού η πληρωμή του συνδέονταν με την αναγνώριση υποχρεώσεων αλλά και δικαιωμάτων προς το κράτος. Ταυτόχρονα ευνοήθηκαν μετακινήσεις πληθυσμών προς τα παραγωγικά μέρη της σταφίδας, η οποία εξελίχθηκε προϊόν πολύ εκτιμώμενο, τόσο για τη διατροφή των κατοίκων των πόλεων αλλά κυρίως των στρατιωτών και των ναυτών της Δημοκρατίας. Επίσης ευνόησαν και την καλλιέργεια της ελιάς εκχωρώντας δικαίωμα φύτευσης των χωρικών σε χέρσα και ακαλλιέργητα κτήματα. Παράλληλα οργάνωσαν το οδικό δίκτυο για τη συγκέντρωση των προϊόντων και ανέπτυξαν τα λιμάνια για τη μεταφορά τους¹⁰⁵. Η σταφίδα, παρά το γεγονός της

¹⁰⁴ Τα παραχωρητήρια ανέφεραν: «ουδέν δικαίωμα ιδιοκτησίας έχουσι οι τιμαριούχοι επί των τιμαρίων, δεν επιτρέπεται εις αυτούς ούτε η δώρησις, ούτε η προίκισις, ούτε άλλος τρόπος απαλλοτριώσεως ή κατακερματήσεως μεταξύ των κληρονόμων αυτών, η επικαρπία χορηγείται μόνον εφόσον οι τιμαριούχοι εκπληροῦσι τας προς το κράτος στρατιωτικές υποχρεώσεις, αι οποίαι ρητώς υπό του νόμου ορίζονται» [(Λούντζης, 1856 (ανατ. 1973): 263-274].

¹⁰⁵ «Η θαυμαστή αύτη επίδοσις της ευπορίας των νήσων οφείλεται κυρίως εις την εισαγωγήν της καλλιέργειας της σταφίδος, ην ο λαός κατά τον χρόνον τούτον κατώρθωσεν, αν και επί μακρόν αντέστησαν οι άρχοντες. ... Αφ' ότου η Κεφαλληνία εγένετο πατρίς καρπού πολύ εκτιμηθέντος υπό της Δύσεως, εξωγονήθησαν οι επί μακρόν ερημωθέντες και

βαριάς εμπορικής εκμετάλλευσης, η όλη παραγωγική δραστηριότητα υπήρξε ευνοϊκή για τις υποδομές και οι επιπτώσεις στον πληθυσμό μακροπρόθεσμα υπήρξαν θετικές, διότι κυρίως ευνοήθηκε η δημιουργία μεσαίων στρωμάτων και η ύπαιθρος δεν λιμοκτονούσε. Έτσι η πρόνοια των ενετών για κυριαρχία ευνόησε την οργάνωση των χωριών, την ανάπτυξη της οικονομίας αλλά και την αυτονομία των κοινοτήτων μακροπρόθεσμα.

Η ενετική Πολιτεία αναγνώρισε συγκεκριμένα δικαιώματα στο «τοπικό στοιχείο» (*populus et habitantes*) των κτήσεων που εμφανίζεται ως σύνολο συγκροτημένο σε κοινότητα (*Comunitas*). Επίσης «στα βενετικά έγγραφα¹⁰⁶ χρησιμοποιείται ο όρος *universitas* ή *universita*»¹⁰⁷ (το γενικό σύνολο, ο κόσμος) με τον οποίο δόκιμα μπορούμε να συμπεράνουμε, ότι αναφέρεται σε όλες τις συντεχνίες που κατοικούν σε μια πόλη και στην ευρύτερη αστική κοινότητα με τη χωροταξική, κοινωνιολογική της έκφραση, έχοντας έτσι θεσμικά καταγεγραμμένη τη συγκρότηση των «αστικών κοινοτήτων»¹⁰⁸. Με τον όρο αυτό πάντως γίνεται αναφορά και για το σύνολο του πληθυσμού του νησιού. Κατά τις βιβλιογραφικές αναφορές, στα άλλα Επτάνησα υπό τον όρο αυτό διευκρινιζόταν το δικαίωμα των κατοίκων και μόνο της πόλης στην αυτοδιοίκηση, δηλαδή στο Συμβούλιο των Ευγενών. Όμως κατά την κοινωνική επανάσταση στη Ζάκυνθο, που ονομάστηκε το «Ρεμπελιό των Ποπολάρων», οι Ζακύνθιοι αναφέρουν τον όρο «ουνιβερσαλιτάς» ή «ουνιβερσιτάς» ως ήδη από καιρό κατάκτηση των Κεφαλλήνων¹⁰⁹, την οποία και βάζουν ως στόχο του κινήματος, τονίζοντας ότι «με την εφαρμογή αυτού του θεσμού οι αστοί και οι συντεχνίες της πόλης, όλοι δηλαδή οι κάτοικοι των πόλεων θα συμμετέχουν στη διοίκηση»¹¹⁰. Στη Ζάκυνθο το κίνημα αφορούσε κυρίως τους αστούς και τα στελέχη της μεσαίας τάξης, που διεκδικούσαν συμμετοχή των ομάδων τους στη διοίκηση και στην κατοχύρωση του δικαιώματος να στέλνουν πρεσβείες.

Είναι γεγονός ότι η συγκρότηση και λειτουργία των αστικών κοινοτήτων και η συμμετοχή εκπροσώπων τους στο Γενικό Συμβούλιο καθιερώθηκε πρώτα στην Κεφαλληνία. Το «Συμβούλιο

υπό της πειρατείας ακατοίκητοι καταστάντες λιμένες δια ξένων εμπορικών πλοίων. Η μετ' αυτών συγκοινωνία απήτει σταθεράς οικήσεις επί των παραλίων, εξ' ων ανεπτύχθησαν μικρά επίνεια» (Πάρτς Ι., 1892: 116-119).

¹⁰⁶ Μοσχονάς, Ν., 1979: 265-350.

¹⁰⁷ Ο όρος *universitas* εμφανίζεται από τον 12^ο αιώνα και αποτελούσε κατά το μεσαίωνα στη λατινική γλώσσα εκπαιδευτική έκφραση προσδιορίζοντας «το σύνολο της εκπαιδευτικής κοινότητας». Στο πέραςμα του χρόνου δήλωνε, εκτός από τις συσσωματώσεις δασκάλων ή φοιτητών που αναφέρονται στην ακαδημαϊκή κοινότητα, όλες τις συντεχνίες της πόλης (Ιστ. Αρχ. Ελληνικής νεολαίας, Διεθνές συμπόσιο 21-16/9/1987, έκδ. 1989, τ. 2, σσ. 150). Ο όρος καθιερώθηκε για το σύνολο, μια ομάδα, μια κοινότητα. Επίσης αναφέρεται και το *Universitates*=Κοινότητα, όπου αποτελεί κοινότητα, ήτοι ηθικών πρόσωπων συνδεόμενον δι' ηθικών δεσμών, σύμφωνα και με τα λεξικά.

¹⁰⁸ «Μπορούμε να ταυτίσουμε τον όρο αυτό με την έννοια ότι αναφέρεται σε ένα σύνολο το οποίο μπορεί να περιλαμβάνει μια κοινότητα, η οποία με την κοινωνιολογική έννοια μπορεί να περιλαμβάνει μια συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα με κοινές ταυτότητες και επιδιώξεις» (Κουμανούδη Μ., 2007: 149-171).

¹⁰⁹ Βλ. παρ. Υποσ. 85.

¹¹⁰ Ο.π.

των Ευγενών» όπως αναφέρεται σε όλα τα ενετικά έγγραφα, ήταν σε αταξία διότι συμμετείχαν σ' αυτό και πρόσωπα τα οποία δεν είχαν τα προσόντα της κληρονομικής συνέχειας, δηλαδή ανήκαν στην αστική ή στη μεσαία τάξη¹¹¹ και λόγω αυτής της νόθευσης είχε μειωμένο κύρος,¹¹².

Παρά το γεγονός ότι έως σήμερα δεν έχει ολοκληρωθεί η επιστημονική έρευνα στο αν ο όρος *communitas* ή *communita* αναφέρεται στο σύνολο του πληθυσμού της κτήσης ή μόνο στην τάξη των ευγενών και των προνομιούχων αστών, το δικαίωμα των πρεσβειών, τις οποίες έστελναν στη δημοκρατία οι κτήσεις, που αποτελούσε ύψιστο δικαίωμα των κοινοτικών σωμάτων που εμφανίζεται ως επακόλουθο της σύστασής τους, είχαν ως αίτημα την προώθηση των ζητημάτων που αφορούσαν «στο γενικό καλό και όφελος όλου του πληθυσμού» του νησιού (*al ben et proficuo universal de tuto quel popolo*)¹¹³. Οι πρεσβείες εκπροσωπούσαν τους πληθυσμούς των κτήσεων και οι Ενετοί έδιναν ιδιαίτερη σημασία στον τρόπο αυτό επικοινωνίας με τις μητροπολιτικές αρχές και την απευθείας υποβολή των ποικίλων αιτημάτων/παραπόνων τους σχετικά με τις αυθαιρεσίες της τοπικής διοίκησης¹¹⁴. Ο θεσμός αυτός συνιστούσε έγκυρη πηγή ενημέρωσης, που σε συνδυασμό με τις αναφορές των αξιωματούχων, επέτρεπαν στη διοίκηση να σχηματίσει ολοκληρωμένη εικόνα σχετικά με τα προβλήματα των κτήσεων και ταυτόχρονα να σταθμίσει την αξιοποίηση των πληροφοριών που απέστελλαν τα διοικητικά όργανα. Λόγω αυτού του σημαντικού και μοναδικού ρόλου υπήρχαν πάντα προσπάθειες των τοπικών αρχών να εμποδίσουν την αποστολή τους ή να περιορίσουν το δικαίωμα εκπροσώπησης νέων κοινωνικών ομάδων.

Συμπερασματικά, μπορούμε να αναφέρουμε ότι στην Κεφαλληνία, ήδη από τον 17^ο αιώνα, εφαρμόζεται η διευρυμένη έννοια της κοινότητας, η οποία συγκροτείται, πέρα από την ολιγαρχική κληρονομική τάξη. Η ιδιαιτερότητα αυτή έβαλε τα θεμέλια γέννησης άτυπων θεσμών στην ύπαιθρο¹¹⁵, την αποδοχή τους από τη διοίκηση, αλλά και τη συμβολή της στην υιοθέτηση

¹¹¹ «Η Κεφαλληνία κατά την περίοδο αυτή θεωρούνταν φιλελεύθερη όσον αφορά την αυστηρότητα τήρησης του διαδικαστικού για την συμμετοχή στο Μεγάλο Συμβούλιο του νησιού» (Παπαδία-Λάλα Α., 2004: 380-422).

¹¹² «Οι Ενετοί στους Ευγενείς της Κεφαλληνίας είχαν αποκλείσει το αυτοδίκαιο δικαίωμα που είχαν τα μέλη του, την αυτόματη δηλαδή εγγραφή τους στο συμβούλιο όποιος άλλη Ενετικής πολιτείας όπου τυχόν θα μετοικούσαν» (Ρώμας Δ., 1971: 425).

¹¹³ Μοσχονάς Ν., 1979: 266.

¹¹⁴ Οι Πρεσβείες χωρίζονταν: α) σε εκείνες που εκπροσωπούσαν το σύνολο του πληθυσμού και β) σε εκείνες που αποστέλλονταν χωριστά από τοπικά συμβούλια πόλεων ή διοικητικά διαμερίσματα και δικαίωμα αποστολής είχαν μόνο οι αναγνωρισμένες διοικήσεις των κοινοτήτων (Κουμανούδη Μ., 2007: 149-171).

¹¹⁵ Όπως αναφέρουν παλαιότεροι ιστορικοί, όπως ο Ευστ. Λιβεριάτος «Ιστορία της νήσου Κεφαλληνίας», Ι. Λοβέρδος-Κωστής «Ιστορία της νήσου Κεφαλληνίας», Γ. Μαυρογιάννης «Ιστορία του Ιονίου Κράτους», Π. Χιώτης «ιστορικά απομνημονεύματα» τ. Α-Β, Η. Τσιτσέλης «Κεφαλληνικά Σύμμικτα» τ. Α-Β, Γ. Μοσχόπουλος «Ιστορία της Κεφαλονιάς» τ. Α' και ιδιαίτερα ο Ε. Λούντζης «Περί της πολιτικής καταστάσεως της Επτανήσου επί Ενετών» Κεφ. ΙΖ', σσ. 173-187, «Περί καταστάσεως των χωρικών», πρβλ και την προσέγγιση του φιλόλογου Γ. Μαρκαντωνάτου: «Μόλις η Γαλινοτάτη δημοκρατία των Δόγηδων άπλωσε την κυριαρχία της και στην Επτάνησο, πρωταρχική της μέριμνα υπήρξε να εγκαταστήσει και στα νησιά το βαρύ φεουδαλικό καθεστώς της Δυτικής Ευρώπης. Η μεγαλύτερη πληθυσμιακή μάζα των νησιών καρφωμένη στους κάμπους, χωρίς ευσπλαχνία και καθοδήγηση επί αιώνες θα δουλεύει σκληρά για να

αντίστοιχων θέσεων από τα γειτονικά νησιά. Διευρυμένη τεκμηρίωση στην προκειμένη περίπτωση αποτελεί, ως σημαντικό αρχειακό υλικό, το πολύκροτο «υπόμνημα» του κατοπινού κυβερνήτη της Ελλάδος Ιωάννη Καποδίστρια προς τον Βρετανό υπουργό των αποικιών, που στο κεφάλαιο «*Περί εκπαιδεύσεως*» σημειώνει: «*Η ενετική πολιτική εφοβείτο την υπεροχήν του Ελληνικού πνεύματος και προσεπάθει να καταβάλη τούτο δια της αμαθείας, δια τούτο ουδέποτε επέτρεψε την σύστασιν δημοσίων σχολείων εν Επτανήσω*»¹¹⁶.

Με τον καιρό πείστηκε η Γαληνοτάτη Δημοκρατία πως τίποτε πια δεν μπορούσε να εξαλείψει την ταυτότητα των νησιωτών, ιδίως τη γλώσσα και την ορθόδοξη θρησκευτική τους λατρεία, γεγονός το οποίο ύστερα από πολλές διαμαρτυρίες οδηγούσε στην ανοχή της σποραδικής δημιουργίας ιδιωτικών σχολείων προς το τέλος του 18^{ου} αι. Ήδη είχε δεχθεί τους μικτούς γάμους, οι οποίοι υπήρξαν προς ωφέλεια των ορθοδόξων και του τοπικού στοιχείου.

Εκτός επίσης από τις μαρτυρίες πολλών άλλων Επτανησίων, ιδίως των Πέρη, Πυλαρινού, Λομβάρδου κ.α ο ιστορικός Μίλλερ¹¹⁷ μιλώντας για τη Ενετοκρατία αναφέρει: «*Μετά από μισό αιώνα βενετσιάνικης κυριαρχίας (περί το 1550) ένας διοικητής ανακεφαλαίωσε την κατάσταση του νησιού (της Κεφαλλονιάς) με το ακόλουθο απόφθεγμα: «Οι κάτοικοι είναι φτωχοί και τεμπέληδες, πολιτισμός και δημοτικοί νόμοι δεν υπάρχουν», ωστόσο οι ντόπιοι, ως γνήσιοι Έλληνες, είχαν και τότε διάθεση για μόρφωση, «Δεν υπάρχει ούτε ένας δάσκαλος σ' όλη την Κεφαλλονιά», έγραφαν έντονα στη διοίκηση και παρακαλούσαν, «ένα μέρος των προστίμων που πληρώνονταν από τους καταδικασμένους, να προοριστεί για μισθός του δασκάλου ...» και παρακάτω, «Διαφορετικά ένας μόνο Ιταλός δάσκαλος σε κάθε νησί αντιπροσώπευε της τόσο προνοητικής Δημοκρατίας τη συμβολή στην καθόλου δημόσια εκπαίδευση». Ο Κ. Σολδάτος στη μελέτη του «Η εθνική γλώσσα εις την Επτάνησον»¹¹⁸ γράφει επίσης ότι «η ορθόδοξη θρησκεία και η ελληνική παιδεία υπεβλήθησαν εις περιορισμούς, ταπεινώσεις και εξευτελισμούς και η ιταλική καθιερώθη ως επίσημος γλώσσα».*

Όμως η έλλειψη σχολείων και ο αποκλεισμός της ελληνικής από τη δημόσια ζωή είχε αποτελέσει μέγιστο κίνδυνο για τη μητρική γλώσσα, όπως και το γεγονός ότι οι ευγενείς έγραφαν και μιλούσαν την ιταλική, τα παιδιά τους σπούδαζαν στα ιταλικά πανεπιστήμια και αγνοούσαν εντελώς την

συντηρή τη ζωή των ευγενών. Αυτή η κατώτερη λαϊκή τάξη, που ήταν η πολυπληθέστερη έμεινε σχεδόν βυθισμένη στην αμάθεια, γιατί η Ενετική Πολιτεία είχε διπλωματικότατα φροντίσει στην αρχή κυρίως να απομακρύνει τα φώτα της παιδείας από το μεγαλύτερο τμήμα του επτανησιακού λαού. Η ορθοδοξία και η Ελληνική παιδεία δέχθηκαν ύπουλα κτυπήματα από το δολερό χέρι του κατακτητή και η Ιταλική γλώσσα καθιερώθηκε σαν επίσημο γλωσσικό όργανο στα Επτάνησα. Η χρήση της ελληνικής γλώσσας αποκλείστηκε συστηματικά από οποιαδήποτε πνευματική εκδήλωση και η δημόσια εκπαίδευση σχεδόν εκμηδενίστηκε» (Μαρκαντωνάτος Γ., 1966: 8-9).

¹¹⁶ Χιώτης Π., τ. Α', 1874: 26 και Θεοτόκης Σπ., 1914: 104.

¹¹⁷ Μίλλερ Ο., 1960: 626.

¹¹⁸ Σολδάτος Κ., 1939: 145.

ελληνική¹¹⁹. Στις πόλεις, που ήταν η έδρα του διοικητικού μηχανισμού είχε σχεδόν επικρατήσει η ιταλική¹²⁰. Ενώ όμως αυτό παρατηρούσε κανείς στις πολυάνθρωπες πόλεις, στα χωριά και στους κάμπους η κατάσταση παρουσίαζε μια πολύ διαφορετική όψη. Εκεί οι ταπεινοί αγρότες, που ιδροκοπούσαν νύχτα και μέρα για τον επιούσιο έμειναν ανέπαφοι. Φύλαξαν ως ιερά κειμήλια θρησκεία και γλώσσα κρατώντας αλώβητα σ' όλους αυτούς τους αιώνες της «μεγάλης σιγής» αυτά τα ιερά παλλάδια του έθνους. Και «παρ' όλον τον μακροχρόνιον», όπως λέει ο Κ. Σολδάτος, ο επτανησιακός αγροτικός κόσμος «εφανέρωσε την ακλόνητον αντίστασιν, την αντοχήν της αδαμάστου και ανικήτη ελληνικής φυλής»¹²¹, σε τέτοιο βαθμό που κι αυτοί ακόμη οι ίδιοι οι κατακτητές αναγκάζονταν πολλές φορές να συντάσσουν τα ιδιωτικά τους έγγραφα στην ελληνική.

Ιδιαιτερότητά του συστήματος είναι ο κλειστός χαρακτήρας και η περιορισμένη εκπροσώπηση, αφού διοικείται από τάξη με ολιγαρχικό κληρονομικό χαρακτήρα. Το σύστημα αυτό προσομοιάζει με τη συγκρότηση ενός συστήματος στα πρότυπα των πόλεων κρατών της αρχαιότητας και οι κοινότητες που δημιουργήθηκαν υπήρξαν ελληνοποιημένες, αφού το τοπικό στοιχείο κυριάρχησε. Αυτό διότι οι Ενετοί δέχθηκαν την θρησκευτική ελευθερία και αυτονομία η οποία συνέβαλε καθοριστικά στην ανάπτυξη της εθνικής τους ταυτότητας. Οι Ενετοί αδιαφορούσαν προς την εθνοθρησκευτική συνείδηση και ταυτότητα των μελών της τοπικής κοινότητας, θέτοντας ως αυστηρή προϋπόθεση συμμετοχής τους την αποδεδειγμένη νομιμοφροσύνη προς τη ενετική πολιτεία και την κοινωνική τους διάκριση¹²². Η οργάνωση της υπαίθρου όμως παρά τις δυσκολίες υπήρξε διαρκής, αφού οι μορφές της μπορεί να μην υπήρξαν θεσμοθετημένες από τη διοίκηση, λειτούργησαν όμως και εξελίχθηκαν επί μακρόν.

Τα παραπάνω τεκμηριώνουν το γεγονός ότι στο νησί η αυτοδιοίκηση, πέρα από τον χαρακτήρα που αφορούσε την αυτονομία της, ως διοικητική οργάνωση, έχει βαθιές ρίζες και μια διαδικασία διαρκή. Η απλούστευση, αλλά και οι πολλές φορές επιστημονικοί περιορισμοί, σχετικά με την ανάλυση της ενετοκρατίας αλλά και ανάπτυξης της εθνικής ταυτότητας των νησιωτών, διαγράφει τη διαρκώς αναδυόμενη, όπως νωρίτερα αναφέραμε, τεκμηριωμένη ύπαρξη των κοινοτήτων, αναδεικνύοντας έντεχνα την αντίληψη ότι οι Γάλλοι έφεραν την αυτοδιοίκηση στα Επτάνησα, κάτι

¹¹⁹ Μαρκαντωνάτος Γ., 1966: 8-9.

¹²⁰ Όπως αναφέρει ο Μίλλερ «Στα βενετσιάνικα χρόνια, η διάλεκτος των κυριάρχων ήταν για την εκλεκτή κοινωνία η μόνη που μιλιόταν και οι νεαροί κερκυραίοι, που μόλις είχαν επιστρέψει από την Πάδουα, όπου άκοπα είχαν αποκτήσει την ακαδημαϊκή αίγλη, περιφρονούσαν την ευγενέστερη και επικρατέστερη γλώσσα, που είχε καταντήσει να μιλιέται μόνο από τους αγρότες» (Μίλλερ Ο., 1960: 613).

¹²¹ Σολδάτος Κ., 1939: 145.

¹²² Η γενικότερη αρχή των Βενετών αξιοποιούσε το τοπικό στοιχείο προς ωφέλεια του κράτους κάτι το οποίο εφαρμόζαν και στην πολιτική τους απέναντι στο θρησκευτικό συναίσθημα των υπηκόων τους το οποίο συμπυκνώνονταν στο δόγμα τους «είμεθα πρότων Ενετοί και έπειτα χριστιανοί» («Siamo Veneziani e poi Cristiani»).

που δεν είναι ορθό, αφού οι τοπικές κοινότητες προϋπήρχαν και λειτουργούσαν. Αυτό που έκαναν οι Γάλλοι ήταν ότι κατήργησαν το διαχωρισμό των τάξεων που είχε σαν συνέπεια τη συμμετοχή όλων των πολιτών στην τοπική διοίκηση που συγκρότησαν. Οι αρχικές τους δηλώσεις για δημοκρατία και αυτονομία των νησιών υποχώρησαν και άρχισε η θεώρηση της αφομοίωσης στην αυτοκρατορία, αλλά το σημαντικότερο όλων είναι η προσπάθειά τους να επιβάλλουν κυρίως την αθεΐα η οποία συνάντησε την αντίδραση των χωρικών όσο και της οργανωμένης εκκλησίας, παρακάμπτοντας τον καθοριστικό ρόλο που είχε διαδραματίσει η εκκλησία στην ταυτότητα των κατοίκων. Το 1807 οι γάλλοι επέστρεψαν και έδειξαν τις πραγματικές τους προθέσεις καταργώντας την αυτονομία του κρατιδίου και ενσωματώνοντας τα Επτάνησα στην αυτοκρατορία.

Το ζήτημα της μετεξέλιξης των θεσμών στην Κεφαλληνία έχει αποτελέσει αντικείμενο έρευνας που απασχόλησε επί μακρόν τους ερευνητές της περιόδου αυτής. Από τις σημαντικότερες μελέτες είναι αυτή της κ. Αναστασίας Παπαδία – Λάλα, κατά την οποία η περίπτωση της Κεφαλληνίας¹²³ αναδεικνύεται ως «το ακραίο παράδειγμα σχηματισμού, μετασχηματισμού των αστικών» τάξεων. Αναφέρει έτσι, την ευρεία σχετική θεωρητική συζήτηση περί τις έννοιες του αστού, αστικότητας κλπ., όπως τις ποικίλες παραλλαγές από τόπο σε τόπο και χρόνο, κρατά κριτική θέση απέναντι στη «μυθοποιημένη περίπτωση της δημοκρατικής, φιλελεύθερης Κεφαλληνίας» ανατρέποντας πολλά απλουστευτικά έτοιμα σχήματα. Η μελέτη παραδέχεται το γεγονός ότι στην Κεφαλληνία υπήρξε ο αναφερόμενος μετασχηματισμός, ενώ η διαφωνία της περιορίζεται κυρίως γύρω από το ζήτημα του χαρακτηρισμού εννοιών, όπως δημοκρατία ή φιλελευθερισμός. Αξιοποιώντας την ανάλυση αυτή στην έρευνά μας στεκόμαστε στο κυρίως ενδιαφέρον του γεγονότος ότι στο νησί υπήρξε ένας διαχρονικός κοινωνικός μετασχηματισμός ο οποίος επέδρασε καθοριστικά στις εξελίξεις των ακολουθούμενων πολιτικών και κοινωνικών γεγονότων και με βάση το γεγονός αυτό στη μεταβενετική περίοδο με επίκεντρο την Κεφαλληνία προσδιορίστηκαν οι εξελίξεις σε όλα τα Επτάνησα. Ο μετασχηματισμός αυτός έχει επίδραση στις κοινωνικές εξελίξεις που γίνονται έντονες από τις απαρχές του 19^{ου} αιώνα ενώ ταυτόχρονα συμβάλλουν στην εργαλειοθήκη ανάλυσης – εξέτασης από κοινωνιολογικής πλευράς, των δεδομένων της πολιτικής συμπεριφοράς κατά τη μετά την Ένωση περίοδο, ενώ ταυτόχρονα συμβάλλουν στην προσέγγιση της τοπικής ιδιαιτερότητας που αναπτύχθηκε σε όλους τους τομείς και φάνηκε έντονο κατά τη διαδικασία της αφομοίωσης.

Η εξέταση της εξέλιξης των κοινοτικών σχηματισμών στο νησί, από το 16ο ως το τέλος του 18ου αιώνα αποδεικνύει την άμεση διαπλεκόμενη σχέση υπαίθρου και πόλης όπως και των αντίστοιχων ισχυρών οικογενειών, που οδηγούσαν σε αλληπάλληλες έντονες αντιπαραθέσεις με εξοντωτικούς

¹²³ Παπαδία-Λάλα Α., 2004: 380-422.

εμφυλίου. Η φυσικογεωγραφική διαμόρφωση του νησιού, ο ερχομός προσφύγων από τις οθωμανικές αλλά και ενετοκρατούμενες επαρχίες, οι έντονες αγροκτηνοτροφικές, ναυτιλιακές ενασχολήσεις και το θαλάσσιο εμπόριο δεν επέτρεπαν την ανάδειξη ισχυρών κέντρων, λόγω της ανυπαρξίας προϋποθέσεων συγκρότησης πολεοδομικών κέντρων συγκέντρωσης μεγάλου πληθυσμού. Από τα τέλη όμως του 16ου αιώνα άρχισαν να αναπτύσσονται αργά, αλλά αποτελούσαν έμμεσα κέντρα αποφάσεων, αφού μόνο η συμμετοχή νεοεισερχομένων στην αστική κοινότητα αποτελούσε ουσιώδη συντελεστή της κοινωνικής εξέλιξης, αφού μικρό μέρος του πληθυσμού είχε δικαιώματα, λόγω του καθεστώτος της Κληρονομικής Ευγενείας. Παρά όμως το γεγονός ότι δεν είχαν ισχυρό ρόλο στη λήψη των αποφάσεων, η κοινωνική τους οργάνωση και η έντονη οικονομική τους δραστηριότητα, τα ανέδειξαν σε οργανωμένους κοινωνικούς οργανισμούς, επιβάλλοντας τη θέση τους η οποία λαμβάνονταν πλέον υπ' όψιν από τον επικυρίαρχο. Το ιδιότυπο αυτό κοινοτικό σύστημα, το οποίο μπορεί να μην είναι ανοικτό αλλά είναι οργανωμένο σε όλα τα επίπεδα, γεγονός που θα φανεί στο τέλος του 18^{ου} αιώνα όταν θα καταρρεύσει το ενετικό κράτος και θα δημιουργηθεί η υπό επικυριαρχία αυτόνομος Επτάνησος Πολιτεία.

Η Κεφαλληνία λόγω του γεωγραφικού αναγλύφου της περιλαμβάνει μεγάλες ορεινές περιοχές όπου κατά την Ένωση δεν επικρατούσαν μορφές φεουδαρχικής κυριαρχίας, ενώ εμφανίζονται αμβλυμμένες οι ταξικές αντιθέσεις, διατύπωση στην οποία συμφωνούν οι συγγραφείς του ΙΘ' αιώνα, όπως και ο τύπος της ίδιας εποχής που τονίζει την ιδιαιτερότητα αυτή. Σ' αυτό συνέβαλε σημαντικά η ανάπτυξη της ναυτιλίας, του εμπορίου αλλά κυρίως η ανάπτυξη μεσαιών κοινωνικών στρωμάτων, τα οποία διακρίνονταν για τον μεταπρατικό τους χαρακτήρα και την εξωστρέφειά τους. Με βάση τα δεδομένα στο εσωτερικό του νησιού, κύριος μοχλός λειτουργίας του κοινωνικού και οικονομικού συστήματος, υπήρξε η γη¹²⁴. Έτσι, παλαιοί βυζαντινοί θεσμοί με μεταγενέστερα λατινογενή στοιχεία εμπλέκονται στις όποιες τοπικές συνήθειες που ενώ επιβάλλονται, ταυτόχρονα ιδιαιοποιούνται σε κάθε νησί¹²⁵. Τα σημειούμενα αυτής της πολιτικής είναι κατεξοχήν εμφανή στην Κεφαλληνία. Οι ελάχιστες βαρονίες, που είχαν συσταθεί στο νησί πριν από τη ενετική κυριαρχία, σταδιακά εκφυλίζονται. Είναι χαρακτηριστικό ότι στα βιβλία των Κεφαλλήνων νοταρίων, στα οποία καταχωρίζονται αγοροπωλησίες και πακτώσεις κτημάτων, δεν μνημονεύονται τιμάρια και τιμαριούχοι, ούτε γίνεται νύξη για το θεσμό της

¹²⁴ «Το καθεστώς της γαιοκτησίας, όπως διαμορφώνεται στα νησιά, με ορισμένες πάντοτε διαφοροποιήσεις, προσδιορίζει, τελεσίδικα, δομές και διοίκηση, τον κοινωνικό βίο και τον πολιτισμό, την ιστορική και ιδιαίτερα την εθνική ταυτότητα του Επτανησίου» (Μοσχόπουλος Γ., 1995: 5-6) και (Ε. Λούντζης, 1856: 188-202, Κεφ. ΙΗ').

¹²⁵ Οι πρώτοι μεταβυζαντινοί κατακτητές στην Κεφαλληνία κατά τον 12ο και 13ο αιώνα είναι οι Ορσίνι, ακολουθούν οι Τόκκοι και Ανδεγαυοί, οι οποίοι ενώ εισάγουν σταδιακά το τιμαριωτικό σύστημα και μεταφέρουν νέες φεουδαλικές αντιλήψεις, αναγνωρίζουν παλαιά προνόμια εμβολίζοντας δίχως επικίνδυνους κραδασμούς το προϋπάρχον σύστημα. Η Βενετία, δεν ενθάρρυνε ιδιαίτερα τη λειτουργία του θεσμού των τιμαριών.

δουλοπαροικίας¹²⁶. Τα εμφυτευτικά-αγροληπτικά, εδαφονομικά, κλπ, ήταν βάρη ως προς τους χωρικούς για την καλλιέργεια των γαιών, που μπορεί να ήταν πολύ μεγαλύτερο από την τιμαριωτική εισφορά που πλήρωνε ο δουλοπάροικος, όμως ήταν φόρος και ο άρχοντας δεν είχε δικαίωμα επί του χωρικού, ως ο φεουδάρχης επί των δουλοπαροίκων, διότι ο αγρολήπτης σύναπτε σχέση με τον αγροδότη, ίσου και ελεύθερου για τα κτήματα που ανήκαν στο κράτος.

Στα συντάγματα της Επτανήσου Πολιτείας του 1803 και 1806, όπως και στα εκτελεστικά διατάγματα της Γερουσίας του 1804, επαναλαμβάνεται ότι η κυριότητα των τιμαρίων διατηρείται υπέρ του κράτους, όπως και σε όλες τις σχετικές με το ζήτημα αυτό κυβερνητικές πράξεις, από το 1800 έως το 1825 αναφέρεται ότι η κυριότητα των τιμαρίων ανήκει στο κράτος της Επτανήσου.

Το καθεστώς της Προστασίας είναι αυτό που προσπαθεί να επαναφέρει τα τιμάρια και μέσω αυτών να δημιουργήσει τιμοκρατικό σύστημα¹²⁷ για να συγκροτήσει νέα πολιτική τάξη, την οποία θα χρησιμοποιεί ως εντολοδόχο για να κυβερνήσει το Προτεκτοράτο, η οποία αποτελεί ιδιόμορφη μετεξέλιξη της ολιγαρχικής τάξης της κληρονομικής ευγένειας. Οι Βρετανοί πίστευαν ότι με το σύστημα αυτό θα δημιουργούσαν μια νέα κοινωνική τάξη, των γαιοκτημόνων, μετεξελίσσοντας τα Επτάνησα σε αποικία ακόμη πιο κατώτερη από το προτεκτοράτο που είχαν ήδη επιβάλει. Αυτό όμως δεν συνέβη αφού επέδρασαν πολλοί παράγοντες με κύριο το γεγονός ότι η μορφολογία των νησιών δεν επέτρεπε να αναπτυχθεί μεγάλη ιδιοκτησία¹²⁸. Σ' αυτή την τάξη εντάσσονται πλούσιοι γαιοκτήμονες, μεγαλέμποροι και μεγαλοεφοπλιστές προσπαθώντας να εξελιχθεί στην κυρίαρχη οικονομική και κοινωνική τάξη του νησιού. Σ' αυτό συνέβαλε το γεγονός ότι με αποφάσεις του Ιονίου Κοινοβουλίου, κατά την περίοδο που διοικούσαν οι «Κομεστάδες» κι οι βουλές ονομάζονταν «βουβές», τα παραχωρημένα τιμάρια κατοχυρώθηκαν στους πρώην παραχωριούχους γαιοκτήμονες, ορίζοντας το αποκλειστικό δικαίωμα μόνο σε αυτούς να τα διεκδικήσουν¹²⁹.

¹²⁶ «Εντοπίζεται, βέβαια, η παρουσία του μεγαλοκτηματία και του «σέμπρου», που παρά την ήπια μορφή της, συνιστά ένα είδος κολιγίας με σοβαρές επιπτώσεις στην κοινωνική διαφοροποίηση του πληθυσμού» (Μοσχόπουλος Γ., 1995: 5-6) και στο (Ε. Λούντζης, 1856: 188-202, Κεφ. ΙΗ' «Περί τιμαριωτικού συστήματος.»).

¹²⁷ Επί Βρετανικής Προστασίας για πρώτη φορά το 1825, δημοσιεύεται ο νόμος 36 του Β' Κοινοβουλίου που καθιστά τα τιμάρια ελεύθερα από την κυριότητα της κυβέρνησης υπό ορισμένους όρους. Το 1827 με το νόμο 67 του Β' Κοινοβουλίου παρέχεται και στους αγρότες το δικαίωμα να μετατρέπουν σε χρήμα τα εδαφονόμια κ.λ.π. και να απαλλάγουν εντελώς απ' αυτά με χρηματική εξαγορά. Πριν όμως από οποιαδήποτε εφαρμογή ο νόμος αυτός ανατρέπεται από το νόμο 26 του Γ' Κοινοβουλίου το 1833, που χορηγεί μόνο στους ήδη τιμαριούχους το δικαίωμα να αποκτήσουν κυριότητα. Ο νόμος κράτησε σε ισχύ δέκα χρόνια και αρκετοί αποκτήσανε κυριότητα. Όλες οι μετέπειτα μεγάλες ιδιοκτησίες στα Επτάνησα προέρχονται από μεθοδεύσεις της περιόδου αυτής.

¹²⁸ Αυτό συνέβαινε λόγω της πολυποίκιλης μορφής της γεωργικής παραγωγής που μεγάλο μέρος κάλυπτε η ελαιοκαλλιέργεια και η σταφιδοπαραγωγή οι οποίες αποτελούσαν κυρίως μικροϊδιοκτησίες των χωρικών, ενώ για την ελιά κάλυπτε η εφαρμογή της ιδιοκτησίας των δέντρων, που αποτελούσε αυτόνομη ιδιοκτησία σε σχέση με την ιδιοκτησία της γης, με βάση τον Ιονικό Κώδικα, αφού επιτρέπονταν η φύτευση δένδρων σε χέρσες εκτάσεις.

¹²⁹ Η Προστασία για να επιβάλλει φεουδαρχία προσπάθησε να καταργήσει την ατομική ιδιοκτησία, που είχε καθιερωθεί «επί εθιμικό δικαίω» επί Ενετοκρατίας και προϋπήρχε από το βυζάντιο. Η προσπάθεια αυτή απέτυχε λόγω του ισχυρού ιστορικού υπόβαθρου λειτουργίας των κοινοτήτων των χωρικών και της αντίδρασης κυρίως των ριζοσπαστιών.

Νωρίτερα με αποφάσεις του καθεστώτος επιβάλλεται το «δικαίωμα της αγροληψίας»¹³⁰ σε ακτήμονες χωρικούς με επαχθείς όρους, εκχωρώντας περιοχές σε ιδιοκτήτες, παρά το γεγονός ότι σε κάποιες περιπτώσεις οι κατοικίες τους βρισκόντουσαν μέσα στις περιοχές αυτές¹³¹, προσπαθώντας να δημιουργήσει πρωτογενή φεουδαρχία. Οι ιδιοκτήτες των αγροληψιών έπαιρναν περισσότερο του μισού της όλης παραγωγής από τα προϊόντα, τα οποία ήταν συνήθως σταφίδα, λάδι, δημητριακά¹³². Αυτό που δεν έκαναν οι Ενετοί επί τριακόσια χρόνια, δηλαδή να δημιουργήσουν καθεστώς φεουδαρχίας και κατ' επέκταση δουλοπαροικίας προσπάθησαν να το επιβάλλουν οι Βρετανοί, κάτι που στην πράξη όμως δεν συνέβη και η τακτική αυτή δημιούργησε έντονες συγκρούσεις συμβάλλοντας στη συγκρότηση των κοινωνικών θέσεων του ενωτικού κινήματος που περιέλαβαν οι ριζοσπάστες στις προγραμματικές τους θέσεις.

Έτσι, από τα χρόνια της ενετικής κυριαρχίας στα Επτάνησα είχε δημιουργηθεί ο γεωργικός χαρακτήρας της οικονομίας. Η δυναμική που διατηρούσαν οι μεγαλογαιοκτήμονες στον αγροτικό τομέα σταματούσε κάθε προσπάθεια αποδέσμευσης των αγροτών από τα μειονεκτήματα της μονοκαλλιέργειας. Ταυτόχρονα, η απροθυμία της Βρετανικής διοίκησης για οποιαδήποτε μορφή ανάπτυξης συμφωνούσε απόλυτα με τους μηχανισμούς των γαιοκτημόνων, οι οποίοι διαιώνιζαν την οικονομική εξάρτηση των χωρικών, αφού η Βιομηχανική Επανάσταση που συντελέστηκε στην Ευρώπη δεν επηρέασε την επτανησιακή οικονομία. Βασική πηγή εσόδων ήταν για πολλά χρόνια η καλλιέργεια της γης και ιδιαίτερα η εξαγωγή της μαύρης σταφίδας, η τιμή της οποίας ήταν απόλυτα εξαρτημένη από τη ζήτηση στη Βρετανική αγορά. Σκληρός ήταν, ωστόσο, ο ανταγωνισμός με τους παραγωγούς της Πελοποννήσου, οι οποίοι προωθούσαν τα ίδια ακριβώς προϊόντα. Στις αρχές του 19ου αιώνα, οι καταστροφές που προξένησε ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο, ευνόησαν την επτανησιακή παραγωγή και εξαγωγή σταφίδας και έτσι το εμπόριο γνώρισε πρόσκαιρη ανάπτυξη. Όταν όμως η Πελοποννησιακή παραγωγή αποκαταστάθηκε βύθισε την οικονομία των Επτανησίων

¹³⁰ Ιόνιος Αστικός Κώδικας, 1867: 395-400.

¹³¹ Οι ακτήμονες καλλιεργούσαν τα κτήματα των ευγενών με το σύστημα της αγροληψίας – επινόηση της Ενετοκρατίας, η οποία κατά την Προστασία εντάχθηκε νομοθετικά στον Ιόνιο Κώδικα. Οι «σέμπροι» (αγρολήπτες) είχαν τη «νομή», δηλαδή στο κτήμα του αγροδότη φύτευαν τα κλήματα ή τα δέντρα και έτσι ανήκε η γη στον ιδιοκτήτη και τα φυτά στον αγρολήπτη, που με δικά του έξοδα τα καλλιεργούσε. Ο θεσμός αυτός έδινε δικαιώματα στους αγρότες αλλά ταυτόχρονα τους έδενε με τα κτήματα των ευγενών και πολλαπλασίαζε την αξία τους.

¹³² Ο ιδιοκτήτης ονομάζονταν *Αγροδότης*, φεουδάρχης ή αφέντης, ο μισθωτός *Αγρολήπτης* ή σέμπρος (Σέμπρος: εκείνος που βρίσκεται σε σχέση μισθώσεως ή άλλης εξάρτησης με τον ιδιοκτήτη ενός κτήματος). Οι τρόποι που προσδιόριζαν τις σχέσεις μεταξύ των χωρικών και των ευγενών ιδιοκτητών της γης ήταν συνήθως: *Μισιακά* (έπαιρνε ο καλλιεργητής το μισό), *Αναπεντάρικα* (έπαιρνε ο καλλιεργητής δύο μερίδια και ο ιδιοκτήτης τρία) ή αλλιώς κάθε πέντε μέτρα σταφίδας που έκοβαν, έπαιρνε τρία ο ιδιοκτήτης και δύο ο σέμπρος, *Τριτάρικα* (έπαιρνε ο χωρικός ένα και ο ιδιοκτήτης δύο). Οι ιδιοκτήτες εισέπρατταν το *Πάκτο* (το συμφωνημένο ποσό για τη μίσθωση αγροτικών κτημάτων). Αν ήταν σε προϊόν η συνεισφορά του αγρολήπτη προς τον αγροδότη ονομάζονταν και μεγάλο. Επίσης στο μερτικό του αγρότη επιβάλλονταν και η *Λεκάτη*, ο φόρος απόδοσης προς το δημόσιο ταμείο από τους συγκομιζόμενους καρπούς. Εκτός των εκτάσεων που δίδονταν προς καλλιέργεια στους χωρικούς οι ίδιοι ήταν υποχρεωμένοι κατά περιόδους να φροντίζουν δίχως καμία αμοιβή και τις κατοικίες των ευγενών που είχαν στην εξοχή.

σε πολύ χαμηλούς ρυθμούς. Η έλλειψη προηγμένων τεχνολογικών μέσων, σε συνδυασμό με την κάμψη της εμπορικής ναυτιλίας, δημιούργησαν σημαντικό οικονομικό πρόβλημα στα μέσα του 19ου αιώνα. Τη γενικότερη οικονομική δυσχέρεια επιβάρυνε η δημοσιονομική πολιτική που εφάρμοζε η Προστασία, επιβαρύνοντας εισαγωγές και εξαγωγές με υψηλούς φόρους, που έπλητταν κυρίως τις κατώτερες τάξεις. Αυτή που επηρεάστηκε περισσότερο θεωρείται η Κεφαλληνία εξαιτίας της μεγάλης παραγωγής σταφίδας, λαδιού και κρασιού. Επιπλέον, η τακτική της Ιονικής Τράπεζας, η οποία διευκόλυνε το δανεισμό με τόκο στο υψηλό 9% ενώ δεχόταν καταθέσεις με επιτόκιο 3%, έκανε ακόμα πιο δύσκολη τη ζωή των αγροτών. Τα παραπάνω επιβεβαιώνει η επίσημη μαρτυρία του νομικού συμβούλου της Ιονικής Κυβέρνησης, Γενικού Εισαγγελέα Αναστασίου Τυπάλδου – Ξυδιά, ο οποίος το 1849 επικρίνει τις πιέσεις της Τράπεζας προς τους γαιοκτήμονες για την εξόφληση των χρεών τους¹³³. Οποιαδήποτε προσπάθεια που έγινε μετέπειτα για την ανασυγκρότηση της οικονομίας τους από τοποτηρητές ή τοπικούς άρχοντες δεν έφερε αποτέλεσμα με συνέπεια τις εξεγέρσεις των αγροτών 1848 – 1849, τη συγκρότηση των κοινωνικών θέσεων του ριζοσπαστικού προγράμματος και τη σύνδεσή τους με το στόχο της Ένωσης.

Τα στοιχεία αυτά, τα οποία δίνουν την εικόνα της κοινωνικής οργάνωσης στην Κεφαλληνία, προάγουν το συμπέρασμα ότι στο κάθε νησί η οργάνωση της κοινωνικής, διοικητικής και οικονομικής ζωής, περνούσε μέσα από μια σειρά θεσμών που λειτουργούσαν, δίνοντάς τους μια αυτόνομη εικόνα οργάνωσης, που ήταν ένα ιδιαίτερα οργανωμένο σύστημα τοπικής κλίμακας.

Η Κεφαλληνία είχε σημαντική παραγωγή γεωργικών προϊόντων (σταφίδα, λάδι, κρασί, βαμβάκι, λινάρι, δημητριακά, όσπρια, οπωρικά, κηπευτικά), ενώ παράλληλα υπήρχε κτηνοτροφία, μελισσοκομία και σηροτροφία. Μετά την εισαγωγή της καλλιέργειας του αραβόσιτου, της πατάτας, του ζαχαροκάλαμου και άλλων ειδών συστηματοποιείται η ενασχόληση του πληθυσμού με τη γεωργία, ενώ στην Ενετοκρατία εκτός των άλλων προϊόντων *«εισάγεται η καλλιέργεια του Λιναριού, της μαύρης σταφίδας και του βαμβακιού»*¹³⁴. Η σταφίδα εξαπλώθηκε σε όλο το νησί που κυριάρχησε μαζί με το λάδι, ενώ το βαμβάκι καλλιεργήθηκε σε λίγες περιοχές λόγω της απαίτησης σε νερό. Σημαντική ήταν επίσης η παραγωγή σε λινάρι που αποτελούσε μέχρι το ΙΘ΄ αιώνα την κύρια πρώτη ύλη για τα υφάσματα των χωρικών.

¹³³ Ανέφερε το υπόμνημα του Γενικού Εισαγγελέα Α. Τυπάλδου-Ξυδιά (1849), προς την Γερουσία: *«Ο ανατοκισμός είναι μία πρόσθετη αιτία για τη δημιουργία γενικής δυσαρέσκειας, χωρίς ν' αναφερθούμε στον αναγκαστικό πλειστηριασμό. Ο νόμιμος τόκος σ' αυτά τα νησιά (σ.σ. Ζάκυνθο, Κεφαλληνία, Ιθάκη) είναι 10%, ενώ η γη δε δίνει παραπάνω από 4% κατά μέσο όρο. Η πληρωμή τόσο υψηλού επιτοκίου είναι εξαιρετικά επαχθής, αν λάβουμε υπόψη μας ότι σε χώρες που ο ανατοκισμός επιτρέπεται, το νόμιμο επιτόκιο δεν είναι ασφαλώς 10%, αλλά το μάξιμουμ 5 ή 5,5%»* (Τσιτσέλης Ηλ., τ. Α, 1904: 728-730).

¹³⁴ Πεντόγαλος Γ., 1974: 49-53.

Το νησί εμφανίζει επάρκεια σε πολλά είδη, ενώ γίνεται συστηματική εξαγωγή σταφίδας και σε μικρές ποσότητες ορισμένων άλλων ειδών. Η παραγωγή σιτηρών δεν επαρκούσε για την κάλυψη των αναγκών του πληθυσμού και εισάγονταν μεγάλες ποσότητες από τις περιοχές της Μαύρης θάλασσας, γεγονός που αποτέλεσε από τους κυρίως λόγους ανάπτυξης της ναυτιλίας.

Η αξιολογη ναυτιλιακή δραστηριότητα είχε αρχίσει να αναπτύσσεται από τον 17^ο αιώνα σε συνδυασμό με την ανάπτυξη του εμπορίου. Τα προϊόντα και ιδιαίτερα η σταφίδα προσέλκυαν ξένους εμπορικούς οίκους που εγκατέστησαν πρακτορεία, ενώ παράλληλα δραστηριοποιούνται Κεφαλλήνες χονδρέμποροι και πλοιοκτήτες. Το νησί θα καταστεί σύντομα αξιόλογο κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου με σημαντικό αριθμό πλοίων Κεφαλληνιακής ιδιοκτησίας να κινούνται στις μεγάλες θαλάσσιες διαδρομές της Μεσογείου, του Ευξείνου Πόντου, στις γραμμές του Δούναβη, ενώ συχνά εμφανίζονται και στα λιμάνια του Ατλαντικού. Η ανάπτυξη της ναυτιλίας και του εμπορίου δίνει σημαντική παρουσία των Ελλήνων παγκόσμια, κυρίως στη Μεσόγειο, αποτελώντας ένα ολόκληρο έθνος το οποίο δρα οικονομικά δίχως να έχει κράτος. Για πρώτη φορά γίνεται λόγος για «ανεξάρτητους Έλληνες», όταν η Ελληνική σημαία είναι η δεύτερη ή η τρίτη στο λιμάνι της Μασσαλίας, που η ελληνική παροικία αποκτά σημασία¹³⁵. Σημαντική συμβολή στην ανάπτυξη αυτή είχε το γεγονός του συντηρητισμού της κυρίαρχης ολιγαρχικής τάξης της ευγένειας, ο οποίος προωθούσε μια αυξανόμενη ασυμβατότητα μεταξύ των θαλασσίων επαγγελματιών με την άσκηση της ιδιότητας της αριστοκρατίας. Έτσι τα ναυτικά επαγγέλματα τα ασκούσαν κυρίως άνθρωποι των κατωτέρων τάξεων για τους οποίους αποτελούσε μοναδική επιλογή η επιτυχία. Σταδιακά σημαντικό μέρος της κυρίαρχης τάξης, βλέποντας τη μεγάλη κερδοφορία, ασχολήθηκε με την πλοιοκτησία τα τελευταία όμως χρόνια της ενετοκρατίας αλλά και μετέπειτα.

Σε όλο τον 19^ο αιώνα η ναυτιλία της Κεφαλληνίας ακμάζει παρουσιάζοντας ανοδικές τάσεις¹³⁶, ενώ σημαντικό στοιχείο για την ανάπτυξή της ήταν το γεγονός ότι οι κάτοικοι των νησιών κατείχαν την Ιονική υπηκοότητα, όμως παρά τη Βρετανική Προστασία δεν αναγνωρίζονταν ως Βρετανοί υπήκοοι, γεγονός που διευκόλυνε την κίνηση των πλοίων υπό την Ιονική σημαία. Η εξέλιξη αυτή θα δημιουργήσει μια νέα οικονομική ομάδα πλοιοκτητών, η μετεξέλιξη των πλοιάρχων και μικροϊδιοκτητών, η οποία έχοντας αυξανόμενη οικονομική ισχύ θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην πολιτική ζωή. Η ναυτιλιακή δραστηριότητα δεν περιορίζονταν μόνο στο επίπεδο της πλοιοκτησίας αλλά επεκτείνονταν στους τομείς της ναυτασφάλισης, των δανείων, των

¹³⁵ «Τότε με ιεροσολυμιτική σημαία¹³⁵ μπαίνουν κάτω από τη Γαλλική προστασία όλα τα πλοία των Επτανησίων» (Σβορώνος Ν., 1987: 60-61) [Ιεροσολυμιτική σημαία είναι η σημαία των Ιεροσολύμων και των Ιπποτών της Μάλτας εκείνη την περίοδο. Στην ουσία πρόκειται για την ανύψωση στα πλοία της χριστιανικής σημαίας].

¹³⁶ «Στο τέλος της δεκαετίας του 1820 έπλεαν στη Μεσόγειο και τον Ευξείνο Πόντο 200 πλοία Κεφαλλήνων πλοιοκτητών επανδρωμένα με 4.000 περ. ναυτικούς, οι οποίοι έστελναν στην πατρίδα τους 500.000 τάληρα» (Λοβέρδος Ι., 1888: 12).

χορηγήσεων, της ναυτιλιακής πρακτόρευσης, κα. Έτσι δημιουργούνται ισχυρές ναυτικές οικογένειες στην Κεφαλληνία, όπως των Αγγελάτου, Αντύπα, Αύλιχου, Βαλλιάνων, Βεργωτή, Βεντούρη, Γερμενή, Γιαννουλάτου, Δόριζα, Ιγγλέση, Καββαδία, Καλλιγά, Καρούσου, Κούπα, Λυκιαρδόπουλων, Μεταξά, Ποταμιάνου, Πυλαρινού, Ροσόλυμου, Σβορώνου, Φερεντίνου, Φραγκόπουλου, Φωκά, Μαντζαβίνου, Τυπάλδου οι οποίες ξεκινούν τη δράση τους στα μέσα του 19^{ου} αιώνα αλλά πολλοί θα συνεχίσουν και κατά τον 20^ο αιώνα.

Συμπερασματικά, μπορούμε να συνοψίσουμε ότι, η οργάνωση των κοινοτήτων στα Επτάνησα και, βέβαια, στην Κεφαλληνία έχουν έναν ιδιότυπο χαρακτήρα, ο οποίος δεν συνάδει ούτε με τον αυστηρά κλειστό δυτικό τρόπο, ούτε με τον ανατολικό ανοικτό. Πάντως η μετεξέλιξη του κοινοτικού συστήματος στο νησί θα αφορά ένα μικτό τύπο κρατικής και κληρονομικής διοίκησης, η γη θα είναι ιδιοκτησία του κράτους, η κοινότητα θα έχει στην προστασία της το σύνολο του πληθυσμού, με σαφή διάκριση στην οργάνωση των κοινωνικών τάξεων, αλλά με αναγνωρισμένα κληρονομικά δικαιώματα. Το σύστημα αυτό θα προσομοιάζει με το σύστημα οργάνωσης των αρχαίων πόλεων-κρατών που, αν λάβουμε υπ' όψιν την κυριαρχία της εθνικής συνείδησης, μέσω κυρίως του ορθόδοξου συναισθήματος, μπορούμε να μιλάμε για την ανάπτυξη μιας ιδιαίτερης κοινωνικής και πολιτικής οικοδόμησης στο επίπεδο του νησιού ή μεγαλύτερης κλίμακας στο επίπεδο όλων των Επτανήσων. Η σχέση φεουδαρχίας και κοινοτικού σώματος στην Κεφαλληνία δεν υπήρξε δεδομένη καθώς η ιδιότητα του πολίτη δεν συνδεόταν αποκλειστικά μόνο με τη γαιοκτησία. Κατά μεγάλο μέρος της λειτουργίας των κοινοτικών θεσμών η μόνιμη κατοικία στην πόλη σηματοδοτούσε τη συμμετοχή στην κοινότητα, ενώ αντίθετα η απομάκρυνση σηματοδοτούσε την αποβολή από αυτή. Ωστόσο ο τοπικός πληθυσμός της Κεφαλληνίας επέδειξε μια δυναμική θέση στα τοπικά πράγματα. Η περιορισμένη διείσδυσή του στην κατοχή γης και η αποσύνδεση της κοινότητας από τη φεουδαρχική ιδιότητα επέτρεψαν τη συμμετοχή των κατοίκων στο τοπικό κοινοτικό σώμα. Η κατάσταση αυτή δημιούργησε αναταραχές οι οποίες μακροπρόθεσμα ευνόησαν το τοπικό στοιχείο κατοχυρώνοντας έτσι τη συμμετοχή του. Παρά το γεγονός ότι οι πηγές δεν είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικές για το θέμα αυτό, στις ορεινές και ημιορεινές περιοχές, γνωρίζουμε ότι κυριαρχούσε από τη βυζαντινή περίοδο, η μικρή έγγειος ιδιοκτησία και οι οργανωμένοι οικισμοί, εντός του διοικητικού «Θέματος Κεφαλληνίας» και με βάση αυτό το γεγονός αναπτύχθηκαν οι «Κοινότητες των Χωρικών». Αυτό επιβεβαιώνει την ιστορική βιωματική ύπαρξη αυτής της οργάνωσης, όπως εκφράζεται από την πολεοδομία, τη γεωγραφική κατανομή των οικισμών, την οργάνωση της αγροτικής ζωής, την ανάπτυξη κοινής πολιτιστικής παράδοσης (γλώσσα, θρησκεία, κλπ), την οικοδόμηση για την αντιμετώπιση της πειρατείας, την ανταλλαγή προϊόντων, αλλά και την αποδοτική δραστηριότητα που είχαν οι Κεφαλλήνες στη ναυτιλία.

Γ. Θεσμική εκπροσώπηση, πολιτική ζωή, ιδεολογία

Ι. Οι πολιτικές δυνάμεις, οι διαιρετικές τομές και η μετεξέλιξη του πολιτικού συστήματος

Η μελέτη της πολιτικής και εκλογικής συμπεριφοράς σε τοπικό επίπεδο, δηλαδή στην πρωτοβάθμια ανάλυση σε επίπεδο επαρχίας και νομού, μας δίνει ολοκληρωμένα και ασφαλή συμπεράσματα για την έρευνά μας, ενώ ταυτόχρονα μας αναδεικνύει την πολιτική κατάσταση μέσω των διαφοροποιήσεων, όπως αυτές δημιουργούνται από τις διαιρετικές τομές, οι οποίες ορίζονται σε συγκεκριμένα γεγονότα, που οριοθετούν το πολιτικό σύστημα ως έκφραση των πολιτικο-κοινωνικών εξελίξεων και της αποτύπωσης των πολιτικών δυνάμεων μέσω των εκλογών. Κατά τη χρονική περίοδο, από την Ένωση έως τις απαρχές του επόμενου αιώνα, η διαδικασία της μετάβασης θα εξελιχθεί σε όλα τα επίπεδα με πολιτικές συνισταμένες, οι οποίες προσδιορίζουν τους πυλώνες της σύγκρουσης και στα πεδία στα οποία εξελίσσεται η διαδικασία ολοκλήρωσης του πολιτικού και κοινωνικού χαρακτήρα του νεώτερου κράτους. Ο χαρακτήρας αυτός, οπωσδήποτε, θα περάσει αρκετά στάδια. Έτσι με βάση τον κώδικα της ανάλυσης αναζητούμε τα αίτια και τα αιτιατά των γεγονότων αλλά και τις ιδιαιτερότητες στην τοπική κλίμακα που εξετάζουμε. Οι ερμηνευτικές μεταβλητές λειτουργούν πάνω στις διαιρετικές τομές. Πρόκειται για τομές στις οποίες αναπτύσσονται οι πολιτικές διαδικασίες, προσδιορίζοντας ταυτόχρονα τη σύνθεση των πολιτικών μορφωμάτων τα οποία λειτουργούν και ως υποκείμενα της εξέλιξης.

Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η περίοδος ανάμεσα στις διαιρετικές τομές μετασχημάτισε το πολιτικό σύστημα από μια κλειστή πολιτική διαδικασία, στην οποία συμμετείχε μόνο η ολιγαρχική τάξη της κληρονομικής ευγένειας, στην ευρύτερη λαϊκή κυριαρχία, η οποία υλοποιήθηκε με την καθιέρωση της καθολικής ψήφου το 1864. Πρόκειται για μια διαδικασία η οποία ωριμάζει καθ' όλη την περίοδο μετά την ενετική κυριαρχία. Αυτό έγκειται στο γεγονός ότι από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, πολύ πριν την ύπαρξη του ανεξάρτητου Ελληνικού Βασιλείου¹³⁷, έχουμε μεταβολή στις διαδικασίες εκπροσώπησης στους θεσμούς της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας¹³⁸. Υπό τη θεώρηση αυτή ορίζουμε δύο βασικές διαιρετικές τομές για την ανάλυσή μας: η πρώτη, οριοθετείται με την κατάλυση της Ενετοκρατίας το 1797, την οποία ακολουθεί η δημιουργία της Επτανήσου Πολιτείας¹³⁹. Είναι η πρώτη φορά που λειτουργούν αντιπροσωπευτικοί θεσμοί, με τη συμμετοχή

¹³⁷ Στα Επτάνησα το πρώτο εκλεκτορικό σώμα συγκροτείται το 1801, η «Έντιμος Αντιπροσωπεία», που καταργεί το επονομαζόμενο αρχικά «Βυζαντινό» πολίτευμα, αποτελώντας την πρώτη μορφή μικτής εκπροσώπησης από την αστική τάξη και την ολιγαρχική τάξη της κληρονομικής ευγένειας με νομοθετικές και εκτελεστικές εξουσίες. Και στις δύο περιόδους οι θεσμοί αντιπροσώπευσης στελεχώνονται από σύνθετα σώματα.

¹³⁸ Κατά την α' Γαλλοκρατία (1797-1798) συγκροτούνται οι πρώτοι θεσμοί αυτοδιοίκησης σε κάθε νησί, «τα Δημαρχεία» που στην εκλογή τους συμμετέχουν όλες οι τάξεις, εκτός από τους ευγενείς.

¹³⁹ Θεσμοθετείται η θέση του Πρίγκηπος και Προέδρου της Επτανήσου Πολιτείας. Ταυτόχρονα συγκροτήθηκε ο θεσμός της Γερουσίας, η οποία είχε εκτός των νομοθετικών και εκτελεστικές εξουσίες (1.5.1805: «Η Γερουσία

εκπροσώπων των τάξεων πέραν της κληρονομικής ευγένειας, συγκροτώντας την πρώτη νεώτερη κρατική ανασύνταξη του υπόδουλου, έως τότε, Ελληνισμού, περίοδος κατά την οποία η εσωτερική εξέλιξη συγκροτείται το τοπικό πολιτικό σύστημα. Η δεύτερη, με την αποχώρηση των Βρετανών¹⁴⁰, όταν πραγματοποιείται η Ένωση στο Ελληνικό Βασίλειο· περίοδος στην οποία πραγματώνεται η πρώτη γεωγραφική επέκταση και αναθερμαίνεται η Μεγάλη Ιδέα.

Η πρώτη διαιρετική τομή, έχει ως αφετηρία την κατάλυση της Ενετοκρατίας και του τοπικού συστήματος διοίκησης που ασκούσε η ολιγαρχική τάξη της κληρονομικής ευγένειας και μέσω αυτού ασκούσε την πολιτική εξουσία (κράτος, αυτοδιοίκηση) διαπερνώντας όλη την περίοδο μετά την ενετική κυριαρχία με τις εξελίξεις που αυτή ορίζει. Αυτή η διαδικασία μετάβασης καθορίζει τη συγκρότηση της νέας πολιτικής τάξης, η οποία αποτελεί το υποκείμενο λειτουργίας των αντιπροσωπευτικών θεσμών που κρίνουν την πολιτική αυτονομία των νησιών. Τα αποτελέσματα που δημιουργεί η συγκεκριμένη τομή, η οποία ορίζεται ταυτόχρονα από μεγάλες γεωπολιτικές ανακατατάξεις στην Ευρώπη αλλά και στον ελληνόφωνο γεωγραφικό και ιστορικό χώρο της Βαλκανικής, αφορά στη δημιουργία του πρώτου ανεξάρτητου υπό επικυριαρχία ελληνικού κράτους, της *Επτανήσου Πολιτείας των Ιονίων Νήσων*¹⁴¹, τριακόσια πενήντα χρόνια μετά την κατάλυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Είναι η περίοδος κατά την οποία η οικονομική και κοινωνική ζωή των νησιών φθάνει σε υψηλά επίπεδα, όπως εκτιμάται από τους ιστορικούς και ερευνητές της εποχής¹⁴². Χαρακτηριστικό γεγονός είναι ότι, όπως ο Καποδίστριας είχε την πρώτη του πολιτική και διπλωματική δραστηριότητα στα Επτάνησα¹⁴³, έτσι και πολλοί οπλαρχηγοί της επανάστασης είχαν υπηρετήσει ως στρατιώτες και αξιωματικοί στο στρατό της Επτανήσου Πολιτείας. Η ανάπτυξη της ναυτιλίας αποτέλεσε αξιόλογη πλουτολογική πηγή της πολιτείας, ενώ τα νησιά υπήρξαν ελεύθερο έδαφος για τους ζητούντες καταφύγιο Έλληνες και ξένους, θύματα της

εκτελούσα») και όριζε τον ομοσπονδιακό χαρακτήρα του κράτους, αφού βρισκόταν υπεράνω των τοπικών κυβερνήσεων που υπήρχε σε κάθε νησί (σσ. 6). Η Γερουσία θα αποτελέσει θεσμό ο οποίος θα διατηρηθεί καθ' όλη τη διάρκεια ύπαρξης του κράτους, από το 1800 έως το 1864, εκτός της εποχής των αυτοκρατορικών Γάλλων (σσ. 15). Σε κάθε νησί υπήρχαν Τοπικά Πρυτανεία με επικεφαλής τον Πρύτανη ο οποίος ήταν ο τοπικός διοικητής (σσ. 29) (Άγνωστα Επτανησιακά Μονόφυλλα 1798-1817, ΕΙΕ, σ.σ. 9, 15, 29).

¹⁴⁰ Σύμφωνα της 17/29.3.1864 μεταξύ Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας, Ελλάδος, (Χιώτης Π., 1877 και Λάσκαρις Θ., 1930).

¹⁴¹ Η Συνθήκη Κωνσταντινουπόλεως 21.3.1800 μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας, δημιουργεί την «Επτάνησο Πολιτεία» υποτελής στην Πύλη. Άρθρο 2: «Σύμφωνα με το παραπάνω άρθρο 1, τα νησιά Κέρκυρα, Ζάκυνθος, Κεφαλληνία, Αγία Μαύρα, Ιθάκη, Παξοί, Κύθηρα και όλα τα μικρά και μεγάλα νησιά κατοικημένα ή ακατοίκητα, που κείνται απέναντι στις ακτές του Μοριά και της Αλβανίας, τα οποία αποσπάστηκαν από την Βενετία και κατακτήθηκαν πρόσφατα, τίθενται υπό την επικυριαρχία της Υ.Π., με το όνομα της Πολιτείας των Ενωμένων Επτά Νήσων (Επτάνησος Πολιτεία)...». (Επτάνησος Πολιτεία: Ζώης Λ., 1955, Καλλιγιά Ε., 1991: 3-120., Κονιδάρης Ι., 2000: 47-63).

¹⁴² Καθιστώντας αυτά κέντρα οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής, εμπορικής και πολιτικής όσμωσης ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, όπως έδινε τη δυνατότητα και η γεωγραφική τους θέση (Ανδρεάδης Α., 1907: 37) αλλά και, Μαυρογιάννης Γ., 1889, Χιώτης Π., τ. β', 1877, Λοβέρδος Ι. τ.β', 1888, Λούντζης Ε., 1856 (ανατ. 1973).

¹⁴³ Ο Ι. Καποδίστριας διετέλεσε Γραμματέας Επικρατείας (1801- 1806), αποχώρησε το 1807 (συνθήκη Τιλσίτ), οργάνωσε την άμυνα της Λευκάδος και μετέπειτα εισήλθε στο διπλωματικό σώμα της Ρωσίας.

οθωμανικής αυτοκρατορίας, αλλά και εξόριστων δυτικών πριγκίπων. Επιστολή του Καποδίστρια προς τον Ουέλινγκτον¹⁴⁴, το 1819, αναφέρει τη σημαντική ναυτική ανάπτυξη του κρατιδίου και την κυριαρχία των Κεφαλλήνων, όπως και την ωριμότητα της πολιτικής κατάστασης με την οργάνωση των φορολογικών εσόδων¹⁴⁵.

Η εγκαθίδρυση φιλελεύθερων αρχών, επεκτεινομένων και στην ελευθερία της εμπορίας, δημιούργησε τις συνθήκες, ώστε η τάξη των ευγενών, ως η μόνη ιθύνουσα πολιτική τάξη, να συρρικνώνεται διαρκώς με τη μορφή που αυτή υπήρξε κατά την προηγούμενη περίοδο. Μετά τη γαλλική επανάσταση και τις κατακτήσεις του Ναπολέοντα που ακολούθησαν, ο χάρτης της Ευρώπης αναδιαμορφώνεται ριζικά, ενώ άμεσο αντίκτυπο για τον Ελληνισμό έχει η κατάλυση του ενετικού κράτους υπό την εξουσία του οποίου βρισκόταν τα Επτάνησα¹⁴⁶. Όταν το 1798 τα Επτάνησα καταλαμβάνονται από το ρωσοτουρκικό στόλο, δημιουργείται μια νέα πολιτειακή κατάσταση και ταυτόχρονα μια νέα κρατική οντότητα, με αριστοκρατικό πολίτευμα και θεσμούς (Γερουσία, μεγάλα - μικρά συμβούλια) που καταγράφονται στο Σύνταγμα του 1800, το οποίο μετά τα προβλήματα στη διοίκηση της Επτανήσου Πολιτείας (αναταραχές, συγκρούσεις μεταξύ κοινωνικών ομάδων και αναρχία) καταργήθηκε και ψηφίστηκε νέο (23.11/5.12.1803), βελτιωμένο σημαντικά λόγω της διάκρισης των εξουσιών, της εθνικής κυριαρχίας και της υιοθέτησης αρχών του διεθνούς δικαίου που ενσωματώνει, το οποίο αναθεωρήθηκε το 1806. Το 1807, με τη μυστική γαλλορωσική Συνθήκη του Τιλσίτ, εκχωρείται το κρατίδιο από τη Ρωσία στους Γάλλους οι οποίοι το ενσωματώνουν στην αυτοκρατορία, κατάσταση όμως που δεν διαρκεί πολύ καθώς τα Επτάνησα καταλαμβάνονται σταδιακά, την περίοδο 1809-1814, από τους Βρετανούς. Η τύχη των νησιών συζητείται στο Συνέδριο της Βιέννης το 1815, στο οποίο αποφασίζεται, μετά τις παρεμβάσεις του Ι. Καποδίστρια, η ίδρυση ανεξαρτήτου κράτους υπό Βρετανική Προστασία. Απόφαση αυτή

¹⁴⁴ «Εντός επτά ετών 400 πλοία κατασκευάσθησαν και η Επτανήσια σημαία έχαιρε τοιαύτης επιβολής ώστε οι βασιλείς της Νεαπόλεως και άλλοι μικρότεροι Ιταλοί ηγεμόνες εξήτησαν την άδεια να προστατεύωσιν δι' αυτής το εμπορικόν των ναυτικόν από των αφρικανών πειρατών. Η ναυτιλία της Επτανήσου ήταν κυρίως στα χέρια Κεφαλλήνων και Ιθακησίων» [13.12.1819, Υπόμνημα Καποδίστρια προς Ουέλινγκτον (Ροδοκιανάκης Εμ., 1937: 293, και Ανδρεάδης Α., 1907: 37)].

¹⁴⁵ Σύμφωνα με το υπόμνημα Καποδίστρια προς Ουέλινγκτον (13.12.1819), ο επίσημος θησαυρός της καταλυθείσας από τους Γάλλους Επτανήσου Πολιτείας περιείχε περίσσευμα 180.000 ταλλήρων (Ροδοκιανάκης Εμ., 1937: 301).

¹⁴⁶ Το καλοκαίρι του 1797 ο γαλλικός στρατός καταλαμβάνει τα Επτάνησα προκαλώντας σειρά αλλαγών στο αριστοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης. Με τη Συνθήκη του Campo-Formio μεταξύ Γαλλίας και Αυστρίας, τα νησιά προσαρτώνται στη Γαλλία έως το 1798. Η Συνθήκη Campo – Formio, 17.10.1797, Άρθρο 5 ανέφερε: «Α.Μ. ο Αυτοκράτορας, Βασιλεύς της Ουγγαρίας και Βοημίας, συμφωνεί να αποκτήσει η Γαλλική Δημοκρατία κατά πλήρη κυριαρχία τα μέχρι τώρα βενετικά νησιά της Ανατολής, δηλαδή: την Κέρκυρα, Ζάκυνθο, Κεφαλληνία, Αγία Μαύρα, Κόθηρα, και [τα] άλλα νησιά που εξαρτώνται από τα παραπάνω, καθώς και το Βουθρωτό, Άρτα, Βόνιτσα, και γενικά όλες τις μέχρι τώρα βενετικές κτήσεις στην Αλβανία, οι οποίες κείνται νοτιότερα του Κόλπου του Lodrino. "FONTES απολαμβάνουν όσον αφορά την πολιτική τους κατάσταση, την εσωτερική τους συγκρότηση [οργανισμό] και το εμπόριο τους όλα τα προνόμια που απολαμβάνουν η Πολιτεία της Ραγούζας και οι υπήκοοί της. Οι δύο Υψηλές συμβαλλόμενες Αυλές, για να εξασκήσουν δεόντως το δικαίωμα κατοχής στα ειρημένα νησιά, αποδέχονται και επικυρώνουν τον εσωτερικό οργανισμό [Σύνταγμα] της ειρηνένης Πολιτείας με επίσημες πράξεις, αφού τον έχουν επιδοκιμάσει με κοινή συμφωνία» (Λάσκαρις Σ.Θ., 1932: 163).

επικυρώνεται με τη Συνθήκη των Παρισίων (1815) μεταξύ Μ. Βρετανίας, Ρωσίας, Πρωσσίας και Αυστρίας, στην οποία προσχώρησαν η Γαλλία το 1816 και η Πύλη το 1819 και ιδρύεται τυπικά το «*Ηνωμένο Κράτος των Ιονίων Νήσων*»¹⁴⁷. που διήρκεσε μέχρι το 1864.

Κατά την περίοδο αυτή η πολιτική διαδικασία είναι σε εξέλιξη, με τη λειτουργία θεσμών που συγκροτούν το πολιτικό σύστημα στο νησί.

Καταγεγραμμένες θεσμικές πολιτικές διαδικασίες στην Κεφαλληνία κατά την Επτάνησο Πολιτεία¹⁴⁸

Ημερομηνία - Σύγκληση	Τρόπος - διαδικασία	Θεσμός - Μέλη	Παραγόμενο θεσμικό έργο
23.2.-17.3.1799 ¹⁴⁹	Εκλογή	3 αντιπρόσωποι Κεφαλληνίας.	Αντιπρόσωποι για σχηματισμό προσωρινής Γερουσίας Επτανήσου Πολιτείας.
17.3.1799	Συγκρότηση	Γερουσία, μέλη 14.	Ψήφιση Συντάγματος Επτανήσου Πολιτείας.
29.10.1798 ¹⁵⁰	Ορισμός από τους ναυάρχους (Ρώσο-Τούρκο).	Ορισμός διοικητή της νήσου και 5 κόμητων. Δημιουργία τοπικής κυβέρνησης, ονομάστηκε «Αντιπροσωπεία και Προεδρεία Κεφαλληνίας».	
26.6.1800 ¹⁵¹		5 μελές Συμβούλιο (Κόμητες) της νήσου (conclave).	Εξέλεξε τα μέλη της Κυβερνητικής Επιτροπής, δεν εξέλεξε τα μέλη της Υψηλής Αστυνομίας (3) και των δικαστηρίων.
28.6.1800 ¹⁵²	Ορισμός από την Γερουσία		3 μέλη της Υψηλής Αστυνομίας.
	Συγκρότηση Γενικού Συμβουλίου. Συνεκλήθη από Υψηλή Αστυνομία. Στις 24.8 η Γερουσία	134 μέλη. Αργοστόλι.	Εξέλεξε: - 7 μέλη ως Κυβερνητική Επιτροπή. - 3 μέλη για την Γερουσία της Επτανήσου Πολιτείας προς καταρτισμό της εκτελεστικής

¹⁴⁷ Το άρθρο 1 της εν λόγω συνθήκης ορίζει: «*Αι νήσοι της Κερκύρας, της Κεφαλληνίας, της Ζακύνθου, της Λευκάδος, της Ιθάκης, των Κυθήρων, και των Παξών, μετά των εξαρτήσεων αυτών, οποίαι περιγράφονται εν τη συμβάσει της 21 Μαρτίου 1800 ανά μέσον του Μεγαλειοτάτου Αυτοκράτορος πασών των Ρωσιών και της Οθωμανικής Πύλης, αποτελέσουσιν εν μόνον ελεύθερον, και ανεξάρτητον κράτος, καλούμενον Ηνωμένον Κράτος των Ιονίων Νήσων*».

¹⁴⁸ Θεοτόκης Μ., 1889:5-15.

¹⁴⁹ Ο.π.

¹⁵⁰ Ο.π.

¹⁵¹ Ο.π.

¹⁵² Η Γερουσία διόρισε 3 μέλη της τοπικής Υψηλής Αστυνομίας. Η τοπική κυβέρνηση θεώρησε ότι αυτό έπρεπε να το κάνει η ίδια, όπως και τα μέλη του δικαστηρίου, εκτός από τον στρατιωτικό αρχηγό της που διορίζει η Γερουσία. Ακολουθεί τοπική κρίση στη διάρκεια της οποίας εξελίσσεται σε ανταρσία κατά των αρχών. Τέθηκε το θέμα να επανασταθεί το Συμβούλιο νήσου όπως επί ενετοκρατίας, αλλά με βάση το Σύνταγμα και τις εντολές του Ουσακόφ, που όριζε έναν εκπρόσωπο από κάθε οικογένεια με εισόδημα 60 φλωρίων (Κέρκυρα 100, Κεφαλληνία 60, Κύθηρα-Παξοί 40, Ιθάκη 30). Επίσης υπήρχε αίτημα να ενεργοποιηθεί ο κατάλογος που είχε συγκροτήσει η επιτροπή επί Γάλλων που όριζε στο νησί το Συμβούλιο σε 7.120 πρόσωπα (556 Αργοστόλι, 825 Ληξούρι, 439 Φρούριο, 5.390 τα χωριά). Η σύγκρουση για την εφαρμογή των αποφάσεων της Γερουσίας ή του συντάγματος επήλθε ανάμεσα στις αρχές της νήσου, της τοπικής κυβέρνησης και της υψηλής αστυνομίας. Στη συνέχεια, κατά τον Ιούλιο του 1800, δημιουργούνται δύο κόμματα με το πιο ισχυρό προσπαθούσε να επιβληθεί στο άλλο δια της βίας. Οι αρχές δεν έκαναν τίποτε αλλά βλέποντας τον κίνδυνο ζήτησαν από την Γερουσία να τους εξουσιοδοτήσει να σταματήσουν τη στάση. Η Γερουσία εξέδωσε θέσπισμα στις 28.7.1800 που ενημέρωνε το Ρώσο στρατιωτικό διοικητή καλώντας τον στην Κέρκυρα στις 10 Αυγούστου. Για να ικανοποιήσει η Γερουσία την κοινή γνώμη εξέδωσε προκήρυξη για συνεδρίαση του Γενικού Συμβουλίου της νήσου στις 13.8.1800 ως συνεδρίαση της επιτροπής (Regola) για να συντάξει τον κανονισμό του. Στις 12 Αυγούστου οι αντιπολιτευόμενοι την τοπική κυβέρνηση εισήλθαν κατά ομάδες στο Αργοστόλι λεηλατώντας τα αρχεία και τις οικίες των κυβερνώντων αλλά και άλλων ευγενών όπου διεσώθησαν φεύγοντας για Ζάκυνθο. Ανέλαβε τότε η Υψηλή Αστυνομία, η οποία ανήκε στην αντιπολίτευση και συνεκάλεσε το Γενικό Συμβούλιο (Θεοτόκης Μ., 1889: 16-22).

29-30.8.1800 ¹⁵³	αναγνώρισε την εκλογή της Υ.Α η οποία είχε διορίσει την προσωρινή Κυβέρνηση. Αποτελείτο από ενόπλους, αστούς από τη φατρία των στασιαστών, εκ των εισβαλόντων χωρικών έχοντας δικαίωμα να είναι στο Γ.Σ. Οι συνεδριάσεις έγιναν κατά περιοχές με αντιπροσώπους. Συγκρότηση συμβουλίου νήσου μετά από στάση.		εξουσίας.
5.5.1801 ¹⁵⁴		Επανίδρυση της Πολιτείας. Εκλογή 4μελούς επιτροπής για ειρήνευση των ταραχών στο νησί υπό την εποπτεία των Αυτοκρατορικών Επιτρόπων.	
8.5.1801		Παρατείνεται η τοπική Κυβέρνηση αναθέτοντας στους Αυτοκρατορικούς Επιτρόπους την Αρχή Διοίκησης που συγκροτείτο από: 2 Αυτοκρατορικοί Επίτροποι, 4 μέλη και ο Φρούραρχος.	
9.5.1801 ¹⁵⁵	Δημοσίευση προκήρυξης από Αυτοκρατορικούς Επιτρόπους	Διορισμός προσωρινής κυβέρνησης.	
8.7.1801 ¹⁵⁶	Απόφαση των Αυτοκρατορικών Επιτρόπων για Τοπικό Συμβούλιο.	280 μέλη. Υπό την Προεδρεία Ι. Καποδίστρια συγκαλείται από όλα τα τμήματα της νήσου το τοπικό Συμβούλιο (Α΄ Συνεδρίαση).	Διόρισε τις αρχές της νήσου και την υπαλληλία και εξέλεξε: - Τρεις Συνδίκους, ένα από κάθε τμήμα (Φρούριο, Αργοστόλι, Ληξούρι). - Τρεις κήνσορες αντίστοιχα από τα παραπάνω τμήματα.
9.7.1801		239 μέλη. Β΄ Συνεδρίαση.	Εξέλεξε: - Τρεις Γερουσιαστές για την Γερουσία της Επτανήσου Πολιτείας από τα τρία ανωτέρω τμήματα. - Τρία μέλη για την οικονομική και στρατιωτική επιτροπή ως παραπάνω.
10.7.1801		204 μέλη. Γ΄ Συνεδρίαση.	Εξελέγησαν 24 μέλη, τρία από κάθε τμήμα προς σχηματισμό αντιπροσωπείας του Συμβουλίου.
11.7.1801		215 μέλη. Δ΄ Συνεδρίαση.	Εξελέγησαν Υγειονόμοι για τον σχηματισμό Υγειονομικών Αρχών, για τις περιοχές: Λειβαθούς 2, Σάμης 2, Φρουρίου 2, Ληξουρίου 3.
12.7.1801		Αντιπροσωπεία Συμβουλίου 24 μέλη.	Ορισμός καθηκόντων εκάστης αρχής.
13.7.1801 ¹⁵⁷		Συνεδρίαση τριών Συνδίκων (κατά το Σύνταγμα η διοίκηση εκάστης νήσου ανατίθεντο εις τους Συνδίκους)	Εκλογή του Πρυτάνεως, που ήταν στρατιωτικός και πολιτικός διοικητής της νήσου, δικαιούμενος να τιτλοφορείται Εξοχότατος, με θητεία 4 μηνών.
		178 μέλη. Ε΄ Συνεδρίαση	Εξέλεξε 7 μέλη προς καταρτισμό Ναυτιλιακής Αρχής. Αναγνώρισε το θέσπισμα της Γερουσίας της

¹⁵³ Ο.π.: 23-24.

¹⁵⁴ Ο.π.: 50-51.

¹⁵⁵ Ο.π.

¹⁵⁶ Ο.π.: 90-96.

¹⁵⁷ Ο.π.

14.7.1801			Επτανήσου Πολιτείας (2.10.1799) που κήρυξε έκπτωτο τον Άγγελο Όριο παντός αξιώματος. Το Συμβούλιο διελύθη εξουσιοδοτώντας 24μελη Επιτροπή.
15.7.1801	Δημοσίευση Αυτοκρατορικών Επιτρόπων		Δημοσίευση προκήρυξης στην οποία αναφέρεται ότι «η Πολιτεία ιδρύθη εν Κεφαλληνία». Ακολούθως οι καθεστυκίαι αρχαί δημοσίευσαν άλλη προκήρυξη αναγγέλλοντας ότι «ανέλαβον τα καθήκοντα αυτών και παρήνουν τον λαόν να σέβηται τους νόμους και διατηρών την τάξιν».
22.7.1801 ¹⁵⁸	Εκλογής αντιπροσωπείας	Σύνδικοι και Πρύτανης	Λόγω της έκρυθμης κατάστασης στο Ληξούρι εξέλεξαν αντιπροσωπεία της τοπικής Κυβερνήσεως Κεφαλληνίας, τον κόμητα Ιωάννην Καποδίστρια ίνα «ενώπιον του Ηγεμόνος παραστήση την θέσιν εις ην ευρίσκεται η νήσος και τα επαπειλούντα αυτήν πει να προσέτι παρακαλέση αυτόν παραδεχθή τα μέτρα εκείνα άτινα θέλει υπαγορεύσει προς παγίωσιν της ειρήνης και πλήρους εφαρμογής του Συντάγματος».
1.9.1802 ¹⁵⁹	Σύνταγμα 1802. Ίδρυση Πολιτείας.	Διάλυση Γερουσίας. Μεταφορά εξουσιών σε Ηγεμόνα. Διορισμός Επιτρόπων σε κάθε νησί.	Διορισμός ως Επιτρόπου Κεφαλληνίας του Κόμη Ιάκωβου Μαρκάτη. Προσωρινός Πολιτικός και Στρατιωτικός Διοικητής Κεφαλληνίας ο Ι. Καποδίστριας (22.9-9.10.1802).
23.11.1803	Ψηφίστηκε νέο Σύνταγμα που δεν επικυρώθηκε από τη Ρωσία.	Ανανέωση των μελών της Γερουσίας με την έγκριση πληρεξουσίου της Ρωσίας.	
15.4.1805	Ορισμός νέας Γερουσίας με έγκριση πληρεξουσίου της Ρωσίας.		Διορισμός επιτροπής ελέγχου προόδου του επανησιακού Συντάγματος.
1.8.1806 ¹⁶⁰	Θέσπισμα Γερουσίας για σύγκλιση της Συγκλήτου.		Εκλογή αντιπροσώπων προς σχηματισμό Συντακτικής Συνέλευσης της Επτανήσου Πολιτείας για μεταρρύθμιση Συντάγματος.
2.9.1806	Εκλογή	10 μέλη	Εκλογή εκπροσώπων Κεφαλληνίας για τη Συντακτική Συνέλευση της Επτανήσου Πολιτείας.
15.10.1806 ¹⁶¹	Σύγκλιση Συντακτικής Συνέλευσης		Εκλογή Προέδρου και δύο Γραμματέων. Μετά από εισήγηση του Πληρεξουσίου της Ρωσίας διόρισε Νομοθετικό Συμβούλιο (ΝΣ) έξι μελών (με γραμματέα και εισηγητή) ενημερώνοντας τη Βουλή η οποία εξουσιοδότησε το Ν.Σ. να εξασκεί καθήκοντα συνδιασκεπτικής επιτροπής μετά του πληρεξουσίου. Στις 10.12.1806 ο Γραμματέας και εισηγητής του Νομοθετικού Συμβουλίου εισήγαγε στη Βουλή το σχέδιο μεταρρυθμίσεων του συντάγματος. Στις 15.12.1806 η Βουλή της Επτανήσου Πολιτείας παραδέχθηκε το νέο Σύνταγμα.
Νοέμβριος 1806: Πόλεμος μεταξύ συμμάχων Ρωσίας-Τουρκίας ¹⁶²			
21.5.1807 ¹⁶³	Θέσπισμα Γερουσίας		Εντολή στον Ι. Καποδίστρια για ίδρυση «Ιονικού Στρατοπέδου» στη Λευκάδα προς αντιμετώπιση του Αλή Πασά.
2/14 Ιουνίου 1807 ¹⁶⁴ : Μετά τη μάχη της Φρεϊλάνδης υπογράφεται στις 25.6.1807/7 Ιουλίου εν Τιλσίτ η ειρήνη μεταξύ Γαλλίας και Ρωσίας που παραχωρεί την προστασία της Επτανήσου στον Αυτοκράτορα Ναπολέοντα. 29.7.1807 ¹⁶⁵ : Ο Πληρεξούσιος της Ρωσίας Μοντσενίγος ανήγγειλε στη Γερουσία ότι «δια της αυτής Συνθήκης η Επτάνησος			

¹⁵⁸ Ο.π.

¹⁵⁹ Ο.π.: 135-137.

¹⁶⁰ Ο.π.: 215-219.

¹⁶¹ Ο.π.

¹⁶² Ο.π.: 195.

¹⁶³ Ο.π.: 222-233.

¹⁶⁴ Ο.π.

<i>Πολιτεία τίθεται υπό την προστασία του ΑΜ του Αυτοκράτορος Ναπολέοντος και ότι γαλλικός στρατός φρουρήσει τας νήσους».</i> 31.7.1807 ¹⁶⁶ : Η Γερουσία διατάσσει τον Καποδίστρια «να διαλύσει την πολιτοφυλακή, να αποπέμψει τα ναυλωθέντα πλοία και να περιμένει στη Λευκάδα τη Γαλλική φρουρά».			
20.8.1807 ¹⁶⁷ : Ο αντιπρόσωπος του Ναπολέοντος στρατηγός Berthier καταλύει την Επτάνησο Πολιτεία αναφέροντας: « <i>Η Επτάνησος Πολιτεία γίνεται κυβέρνηση υποκειμένη τη Γαλλική Αυτοκρατορία. Οι κάτοικοι της Επτανήσου είναι υπήκοοι της ΑΜ του Αυτοκράτορος των Γάλλων και Βασιλεύς της Ιταλίας. Το εθνόσημο και η σημαία της Αυτοκρατορίας είναι το εθνόσημο και η σημαία αυτού</i> ».			
23.8.1807 ¹⁶⁸	Ο εκπρόσωπος του Ναπολέοντα στρατηγός Berthier υποχρεώνει τη Γερουσία να εκδώσει προκήρυξη.		Προκήρυξη της Γερουσίας για κατάλυση του κράτους της Επτανήσου Πολιτείας.

Στο απόθεμα της ελπίδας για ελευθερία οικοδομήθηκε όλο το μεταβενετικό πολιτικό σύστημα το οποίο κατέγραψε τα στοιχεία της ελευθερίας και της εθνικής ταυτότητας στο δεύτερο Σύνταγμα της Επτανήσου Πολιτείας¹⁶⁹. Η ίδρυση της Επτανήσου Πολιτείας αποτέλεσε σημαντικό γεγονός, το οποίο προήγαγε το διακύβευμα της ανεξαρτησίας ως κυρίαρχο πρόταγμα του ελληνισμού και τη μετάβαση από το εθνοκεντρικό κοσμοσύστημα, που από τους μυκηναϊκούς χρόνους ενσάρκωναν οι Ελληνικές κοινωνίες των πόλεων στη σταδιακή μετάβαση στο εθνοκρατικό τύπου ανθρωποκεντρικό κοσμοσύστημα¹⁷⁰. Το γεγονός αυτό συνέβαλε, με τους ιστορικούς περιορισμούς, στη μετάπτωση του ελληνισμού από τον εθνοκεντρικό χαρακτήρα του, μέσα στο οποίο επιβίωνε έως τότε, στο κράτος – έθνος, που ξεκινά με την επανάσταση του 1821, κατά την οποία τα Επτάνησα αποτέλεσαν κοιτίδες διεργασιών και πυρήνες οργάνωσης της επανάστασης, συμβάλλοντας σε δύο κρίσιμους παράγοντες. Ο πρώτος αφορά το ιδεολογικό, που στο γεγονός της δημιουργίας της Επτανήσου Πολιτείας, που στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό το ιδεολογικό υπόβαθρο της Φιλικής Εταιρείας για να μετουσιώσει τον χαρακτήρα του κράτους-έθνους. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο το γεγονός ότι ιδρύεται το 1814, την ίδια χρονιά που ολοκληρώνεται η κατάκτηση των νησιών από τους Βρεττανούς, σηματοδοτώντας ταυτόχρονα την ελπίδα ανασύστασης της Επτανήσου Πολιτείας. Ο δεύτερος παράγοντας, αφορά το οικονομικό-διοικητικό τομέα. Στην υπόθεση αυτή τα Επτάνησα, με τη συμπαγή εθνική σύνθεση και ενιαία

¹⁶⁵ Ο.π.

¹⁶⁶ Ο.π.

¹⁶⁷ Ο.π.

¹⁶⁸ Ο.π.

¹⁶⁹ Το δεύτερο Σύνταγμα του 1803, συνέδεε τα Επτάνησα με ένα είδος ομοσπονδίας. Καταργούσε το διαδοχικό δικαίωμα ευγενείας. Έθεσε τις βάσεις για την ανάπτυξη και πρόοδο της Παιδείας, των Τεχνών του Εμπορίου και της Βιομηχανίας. Προέβλεπε την ακεραιότητα της ιδιοκτησίας, το σεβασμό του οικογενειακού ασύλου, την ισονομία και θεμελιώνει τις τρεις μεγάλες εξουσίες του κράτους νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική. Κατοχύρωνε συνταγματικά τη φοίτηση των παιδιών των αγροτών και των γεωργών στα 40 σχολεία που είχε ιδρύσει το κράτος και στα οποία μέχρι τότε δεν επιτρεπόταν η φοίτηση μαζί με τα παιδιά των πλουσίων και των τιτλούχων. Προσδιόριζε σαφέστατα το εθνικό κυρίως περιεχόμενο της νεοσύστατης κρατικής υπόστασης, επέβαλε την ελληνική γλώσσα (άρθρον 211) και «*εκήρυσσεν επικρατούσαν την ορθόδοξον θρησκεία*» (άρθρο 4).

¹⁷⁰ Κοντογιώργης Γ.: 2006: 37-46.

διοικητική διάρθρωση, αποτέλεσαν πεδίο ανάπτυξης του κινήματος της Φιλικής Εταιρείας, άντλησης ανθρώπινου δυναμικού και οικονομικών πόρων. Διότι, τόσο στο ανεξάρτητο κράτος κυρίως, αλλά και σε ένα βαθμό στο Βρετανικό προτεκτοράτο, επικρατούν συνθήκες οι οποίες απέχουν μακριά από αυτές που υπάρχουν στον Οθωμανοκρατούμενο Ελληνισμό και έτσι μπορεί να απαντηθεί το ερώτημα γιατί με το ξέσπασμα της επανάστασης στην στερεά Ελλάδα δεν υπήρχαν αντίστοιχες επιχειρήσεις στα Επτάνησα. Διότι, παρά την σκληρή στρατιωτική κυριαρχία των Βρετανών, ο εν μέρει «φιλελευθερισμός» που επικρατούσε και η στοιχειώδης λειτουργία πολιτικών θεσμών δεν μπορούσε να συγκριθεί με τον ζυγό των Οθωμανών. Ταυτόχρονα είναι γεγονός ότι η ιθύνουσα τάξη των Επτανήσων όπως και η πλειοψηφία της μεσαίας τάξης και των κατώτερων στρωμάτων «θεωρούσε», έως το 1830 περίπου, ότι το Ιόνιο Κράτος ήταν το μόνο υπαρκτό και κατ' επευφημισμό «ελεύθερο» κράτος ελληνικού χαρακτήρα, έχοντας και ως ελπίδα την πραγματική υλοποίηση της Συνθήκης των Παρισίων, που ήταν και στόχος των μεταρρυθμιστών στην Ιόνιο Βουλή. Οι συνθήκες αυτές συνέβαλαν στη συγκρότηση της ιδιαιτερότητας, υπό την οποία προσδιόρισαν τον τοπικό τους χαρακτήρα η Κεφαλληνία και τα Επτάνησα, ως αυτόνομες πολιτειακές και πολιτειολογικές συμπεριφορές.

Η προσέγγιση του τοπικού χαρακτήρα μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο μέσα σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο που ορίζουν οι γεωγραφικές, εθνικές και πανευρωπαϊκές εξελίξεις, οι οποίες υπήρξαν πολυσήμαντες. Παρά όμως το αυτοφύες των γεγονότων και το ιστορικό υπόβαθρο της ελευθερίας, σημαντικό ρόλο στις Επτανησιακές αρχικά και Ελληνικές μετέπειτα, διαδραμάτισαν οι πανευρωπαϊκές εδαφολογικές εξελίξεις, που στον Ελληνικό χώρο καθορίζονταν από τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής, Τουρκία και Βενετία, ενώ κατά τον 19ο αιώνα, μετά την κατάρρευση της Γαλλίας, το κενό της υποχώρησής τους καλύπτεται από τις δυνάμεις της Ιεράς Συμμαχίας, Μ. Βρετανία, Ρωσία και Αυστρία. Κατά την περίοδο αυτή, ενώ το ελληνικό έθνος προσπαθεί να προσδιορίσει τον χαρακτήρα του, τα Επτάνησα κυριαρχούνται σταδιακά από τρεις δυνάμεις και δημιουργείται στο έδαφός τους η πρώτη υπό επικυριαρχία κρατική ελληνική υπόσταση, αναπτύσσοντας την πρώτη μορφή στα νεότερα χρόνια της ανασύνταξης του ελληνισμού που αποτελεί την πρώτη μετεξέλιξη των γεωπολιτικών ορίων του νέου ελληνισμού.

Τα Επτάνησα όμως δεν μπόρεσαν να προχωρήσουν στο στάδιο διαρκούς ανεξαρτησίας, δηλαδή δεν υπήρξαν ανεξάρτητο κράτος επί μακρόν. Έτσι δεν είχαν τη δυνατότητα να δείξουν την ικανότητα διαχείρισης μιας ολοκληρωμένης πολιτικής πραγματικότητας, αφού πέρασαν από μια κατάσταση περιορισμένης διοικητικής αυτονομίας στην αφομοίωση με το ήδη ανεξάρτητο Ελληνικό Βασίλειο.

Η αυτονομία των νησιών που δημιουργούσε η ενότητα του πολιτικού και κοινωνικού χώρου, αποτέλεσμα της συγκρότησης τοπικής και αγροτικής κοινωνίας, υφίσταται ορισμένες

εξωτερικές επιδράσεις, όπως από το γεωφυσικό περιβάλλον αλλά κυρίως από την επέμβαση, του κατακτητή, που εννοεί να επιβάλλει συνεχώς τη δική του - παρασιτική - νομιμότητα, σε μία κοινωνία που αδιαφορεί ή αδυνατεί να αφομοιώσει. Παράλληλα όμως, δημιουργείται ένα κοινωνικό και πολιτικό σύστημα, στο οποίο η ελευθερία αποτελεί το συστατικό υπόβαθρο της θεμελιώδους κοινωνίας: αφύπνιση της εθνικής συγκρότησης (κοινότητες χωρικών, ενορίες κατά την Ενετοκρατία), ελευθερία (κατάργηση των τάξεων, λαϊκή αυτοδιοίκηση κατά τη Γαλλοκρατία), εθνική ταυτότητα («Επτάνησος Πολιτεία»), εθνικοί και κοινωνικοί στόχοι (ελευθερία, Ένωση, κοινωνική δικαιοσύνη κατά το ριζοσπαστισμό). Έτσι, Ως φυσική συνέχεια, το ενωτικό κίνημα, που προωθεί ο Ριζοσπαστισμός, προβάλλει το πρόταγμα της ελευθερίας ως κύριο συστατικό ενός νέου πολιτικού συστήματος, θέτοντας τις βάσεις ώστε να συγκροτηθεί αυτό όχι μόνο στα νησιά, αλλά και σε όλο τον ελληνικό γεωγραφικό χώρο, στις πολιτιστικές οντότητες του ελληνισμού. Αυτό εκφράστηκε και από τη θέση των ριζοσπαστών στην Εθνοσυνέλευση για άμεση και πλήρη αφομοίωση. Οι ριζοσπάστες δεν λειτούργησαν «καιροσκοπικά» να αξιοποιήσουν πολιτικά το φαινόμενο του τοπικισμού, το οποίο προωθούσε στη θέση της Ένωσης την τοπική αυτονομία, προσδίδοντας ένα είδος ομοσπονδίας στο Ελληνικό Βασίλειο, στάση που προώθησαν στελέχη, τα οποία προέρχονταν από τους καταχθονίους, αλλά και οπαδοί του Λομβάρδου (νεοριζοσπάστες-ενωτιστές). Πρακτικά η νέα πολιτική αυτή τάση στόχευε να κατοχυρώσει την εκλογική επιβίωση των μελών της, φέρνοντας διαρκώς αιτήματα διατήρησης της Ιόνιας νομοθεσίας και τροφοδοτώντας έναν έντονο πολιτικό συγκρητισμό που ερχόταν σε αντίθεση με την άμεση αφομοίωση ως εξυπηρέτηση της εθνικής ολοκλήρωσης. Στη βάση αυτής της εξέλιξης και υπό την κοινωνική πίεση για παραχώρηση δικαιωμάτων το ενωτικό κίνημα του ριζοσπαστισμού συνδέεται πλέον με την πρόοδο, όπως αυτή επηρεάζεται από πολιτικά ρεύματα που έρχονται, κυρίως από τις ευρωπαϊκές εξελίξεις, τα οποία το κίνημα των Ριζοσπαστών τα μετεκενώνει σε πρόταγμα ελευθερίας και εθνικής ολοκλήρωσης σε αντίθεση με άλλες πολιτικές ομάδες οι οποίες τα ενσωματώνουν άκριτα δίχως καμία προσαρμογή.

Το πολιτικό και κοινωνικό κίνημα του ριζοσπαστισμού, εξελίχθηκε στα Επτάνησα με πυρήνα την Κεφαλληνία και εντάχθηκε στο νεότερο Ελληνισμό, αποκτώντας γεωγραφική οντότητα κατά την Εθνεγερσία, που όμως στα Επτάνησα έχει ξεκινήσει αρκετά χρόνια νωρίτερα, το 1800 κατά την ίδρυση της Επτανήσου Πολιτείας. Στα Επτάνησα η φιλελεύθερη κίνηση παίρνει εθνική μορφή και οργανώνεται ενώ ταυτόχρονα τονίζεται ο κοινωνικός της χαρακτήρας κυρίως μετά το 1843. Οι διάφορες τάσεις αποκρυσταλλώνονται σε τρεις πολιτικές παρατάξεις – κόμματα – ομάδες - μερίδες, με θέσεις για το μέλλον των νησιών: Ευγενείς συντηρητικοί, προσκολλημένοι στους Βρεττανούς, Φιλελεύθεροι, θιασώτες δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων στη διοίκηση και Ριζοσπάστες, που έχουν

κοινωνικό πρόγραμμα ζητώντας άμεσα Ένωση με το Ελληνικό Βασίλειο. Ο χρονικός ορίζοντας των εξελίξεων, που μορφοποιείται το ενωτικό κίνημα, έχει τις απαρχές γέννησης στο μεσοδιάστημα από την κατάρρευση της Ενετοκρατίας έως το πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα. Οι Βρετανοί προσπαθούν να δημιουργήσουν οικονομικές και κοινωνικές δομές δεσποτοκρατίας δυτικού τύπου, ως νεότερη εκδοχή της ολιγαρχικής τάξης της κληρονομικής ευγένειας με στόχο να επιβληθούν μέσω του ελεγχόμενου κοινοβουλίου και συγκρότησης πολιτικής διοίκησης για τη δημιουργία προτεκτοράτου, με στόχο τη σταθερή κυριαρχία στο Ιόνιο και την Αδριατική.

Οι ευρωπαϊκές επαναστάσεις από το 1848¹⁷¹ είχαν ισχυρότατη απήχηση. Δύο εξεγέρσεις ξεσπούν στα 1848 και 1849 στην Κεφαλληνία. Δύο φορές, στα 1850 και στα 1857, οι νεοριζοσπάστες (Λομβαρδιανοί), που βρίσκονταν σε σχέσεις με τους Ιταλούς επαναστάτες και την ελληνική αντιοθωνική αντιπολίτευση, υποβάλλουν επίσημα στη Βουλή πρόταση για Ένωση η οποία όμως δεν αντιπροσωπεύει τους παλαιοριζοσπάστες που πρώτοι ξεκίνησαν το ενωτικό κίνημα. Απ' την άλλη η θέση της Μ. Βρετανίας στη Νοτιανατολική Ευρώπη και στην Ανατολική Μεσόγειο γίνεται εξαιρετικά επισφαλής τη στιγμή που οι άλλες δύο δυνάμεις, Ρωσία και Γαλλία, ευνοώντας τα εθνικά κινήματα των Βαλκανικών λαών και των Ιταλών αυξάνουν την επιρροή τους στο μέρος αυτό της Ευρώπης. Υπό τις συνθήκες αυτές η Ελλάδα παρουσίαζε ειδικό ενδιαφέρον για τη Βρετανική πολιτική, αφού αυτή υπήρχε ως κράτος στην καρδιά του Ανατολικού ζητήματος¹⁷².

Η Κεφαλληνία την περίοδο αυτή παρουσιάζει την εικόνα μιας παραδοσιακής κοινωνίας που βασίζεται στην οργάνωση εκτεταμένου εδαφικού κράτους. Στις κοινωνίες του τύπου αυτού, το χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και του επικοινωνιακού συστήματος προκαλεί τη δημιουργία φυγόκεντρων πρωτογενών κοινωνικών ενοτήτων, που υποχρεώνουν την κεντρική εξουσία να οργανωθεί, από άποψη μηχανισμών ελέγχου και καταστολής. Η τοπική πολιτική εξουσία, που επωμίζεται τη διασφάλιση της γενικής νομιμότητας ταυτίζεται με την κοινωνική εξουσία και υπό την ιδιότητά της αυτή να γίνεται πρώτα αισθητή στους χωρικούς και στα λαϊκά στρώματα, αφού ο κάτοχος των παραγωγικών μέσων είναι συγχρόνως φορέας εκπροσώπησης του συστήματος που θέτει σε κίνηση τους κατασταλτικούς μηχανισμούς¹⁷³.

Η μετεξέλιξη των δομών θα έχει μακρά διάρκεια. Κατά την Ενετοκρατία σε κάθε νησί, το σώμα που συγκροτούσε την πολιτική τάξη που διοικούσε ήταν περιορισμένο σε μία μόνο κοινωνική τάξη,

¹⁷¹ Το 1848 θεωρείται το έτος που σηματοδότησε την εποχή των επαναστάσεων. Εξήντα περίπου χρόνια από την Γαλλική επανάσταση στη δυτική Ευρώπη εξελίσσονται εξεγέρσεις, οι οποίες έχουν έναν ευρύτερο χαρακτήρα.

¹⁷² Αναφέρει ο ιστορικός Ν. Σβορώνος: «Η παραχώρηση των νησιών, που ήταν αδύνατο πια να κυβερνηθούν, θα βοηθούσε τη Βρετανία να στερεώσει την επίδρασή της στη χώρα και μέσω αυτής στην ευρύτερη περιοχή της Ανδριατικής και της Ανατολικής Μεσογείου. ... (29.3.1864)» (Σβορώνος Ν., 1994: 96-97).

¹⁷³ Κοντογιώργης Γ, 1977: 5.

η οποία είχε μόνο αυτή συμφέροντα τα οποία τοποθετούνταν πάνω από τα συμφέροντα της ολότητας του κοινωνικού συνόλου ταυτίζοντας το δημόσιο συμφέρον με το δικό της. Κατά την αντίληψη και πρακτική της πλήρης πολίτης, εθεωρείτο μόνο ο καταγόμενος από οικογένεια ευγενών, προσδιορίζοντας την έννοια της τάξης με αυστηρά διάκριση, δημιουργώντας την ολιγαρχική κληρονομική τάξη των ευγενών.

Κατά την περίοδο της Επτανήσου Πολιτείας, η νέα τάξη που δημιουργήθηκε είχε περιορισμούς για το λαϊκό στοιχείο αλλά εμπλουτίστηκε με αστούς και πολίτες της μεσαίας τάξης, με κύριο κριτήριο την ιδιοκτησία (τιμοκρατικό σύστημα). Κατά την περίοδο της καλούμενης Βρετανικής Προστασίας η πολιτική τάξη διευρύνθηκε μερικώς¹⁷⁴, αλλά η βάση της στηρίχθηκε στις προγενέστερες δομές, κυρίως μετά το 1850, όταν υπάρχει διεύρυνση του εκλογικού σώματος¹⁷⁵ με τη συμμετοχή στελεχών της αστικής αλλά και της μεσαίας τάξης με κριτήριο την οικονομική επιφάνεια αλλά και την επιστημονική κατάρτιση. Χαρακτηριστική είναι η εικόνα που δίνουν τα στοιχεία. Σύμφωνα με τον εκλογικό κατάλογο του Υπαρχείου Κεφαλληνίας¹⁷⁶ αυτός περιλάμβανε μόνο 629 άτομα με δικαίωμα ψήφου στην Κεφαλληνία το 1848, στο αποκορύφωμα της απόλυτης κυριαρχίας του καθεστώτος, λίγο πριν την έναρξη των κοινωνικών συγκρούσεων και της αναγκαστικής εφαρμογής μεταρρυθμίσεων.

Η είσοδος στην πολιτική διοίκηση της μεσαίας τάξης θα επιφέρει σταδιακά μεταβολές, όταν μέσα από τις εξελίξεις, που ακολουθούν, θα οικοδομηθεί το ενωτικό κίνημα και θα εκφραστεί δυναμικά μέσω του ριζοσπαστικού κόμματος, δημιουργώντας μια ευρύτερη ζωτική πολιτική και οικονομική περιφέρεια στο περιβάλλον της κυριαρχίας, από ανατολικά της οθωμανικής αυτοκρατορίας και δυτικά των αυτοκρατοριών της Εσπερίας. Σε όλες αυτές τις περιόδους η πολιτική δραστηριότητα έγκειται κυρίως στα ποιοτικά στοιχεία της διαδικασίας εκπροσώπησης της Κεφαλληνίας στα Επτανησιακά όργανα νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας, τα οποία ανεξαρτήτως του χαρακτήρα του κρατικού μορφώματος αποτελούν μια ενιαία διοικητική ενότητα.

¹⁷⁴ Την περίοδο της Βρετανικής Προστασίας συναντούμε τις ακόλουθες τάξεις: α) ευγενείς μεγαλογαιοκτήμονες και μεγαλέμποροι, με σημαντική πολιτική, κοινωνική και οικονομική εξουσία και πρόσβαση στα δημόσια αξιώματα, οι οποίοι συχνά διαδραματίζουν ρόλο τοπικών κομματαρχών, β) αστοί, που διακρίνονται σε μεσαία αστική τάξη, η οποία συμπεριλαμβάνει πρόσωπα οικονομικώς εύρωστα, με εμπορικές, επιχειρηματικές, ναυτικές δραστηριότητες και με επιστημονικά ενδιαφέροντα και σε κατώτερη αστική τάξη, αποτελούμενη από βιοτέχνες και τεχνίτες, και γ) αγρότες.

¹⁷⁵ Οφείλεται σε μια ιδιότυπη φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος όσον αφορά τη διεύρυνση του εκλογικού σώματος και την εκλογή των οργάνων διοίκησης δίχως να περιορίζεται ο χαρακτήρας του. Αυτή σαφώς ενίσχυε το καθεστώς της Προστασίας και νομιμοποιούσε μια σειρά από αυθαίρετες αποφάσεις, αφού η εξουσία του Αρμοστή δεν μεταβαλλόταν.

¹⁷⁶ Κατάλογος του Υπαρχείου Κεφαλληνίας 30.9.1848 με τον τίτλο «Πίναξ της Συγκλήτου Κεφαλληνίας το έτος 1848 περιέχων, κατά το 20^{ον} Άρθρον Τμήμα 2^{ον} Κεφάλαιον 3^{ον} του Συντάγματος του Κράτους τούτου, του έτους 1817, τον μεταρρυθμθέντα Κατάλογον των Ευγενών Κυρίων Εκλογών της ρηθείσης Νήσου» (Η/Α ΚΒΑ, Δ.π.Κ τόμος 23).

Υπό το πρόταγμα των κοινωνικών ανακατατάξεων και στα αίτια που δημιούργησαν τα γεγονότα της κατάρρευσης της υπό ανάπτυξης δεσποτείας, ως λογική συνέπεια της διάλυσης της κυριαρχίας της Ενετοκρατίας, βρίσκονται τα θεμέλια ανάπτυξης του ενωτικού κινήματος που από το 1830 θεμελίωσε το διακύβευμα της Ένωσης. Την περίοδο αυτή αναπτύσσεται μια εσωτερική αντιπαράθεση, αρχικά με κυρίως ζήτημα τη διοικητική οντότητα των Ιονίων και στη συνέχεια για την εφαρμογή της Συνθήκης των Παρισίων που έδινε μια σχετική αυτονομία, χωρίς ποτέ να εφαρμοστεί από τους βρετανούς. Η μη εφαρμογή της συνθήκης δημιούργησε το περιβάλλον για την ανάπτυξη του ενωτικού κινήματος, που ξεκινά μέσω των πολιτικών λεσχών από την Κεφαλληνία.

Το πρόταγμα της εθνικής συνείδησης υπήρξε κυρίαρχο σ' όλη την περίοδο και τα Επτάνησα διατήρησαν την ταυτότητά τους μέσα στο δεσποτικό δυτικό περιβάλλον αναδεικνύοντάς την σε κυρίαρχη αντίληψη και σκοπό ζωής. Στο γεγονός αυτό συνέβαλαν εκτός από το λαό και τους χωρικούς, η διαμορφούμενη μεσαία τάξη. Οι νέες συνιστώσες του εσωτερικού κοινωνικού αγώνα, μετά τη Γαλλοκρατία, μετασχηματίζουν το ανεπτυγμένο ήδη πρόταγμα της εθνικής συνείδησης σε πρόταγμα της ελευθερίας. Η διεύρυνση της συμμετοχής κυρίως αστικών στρωμάτων, οφείλεται σημαντικά στο πέρασμα των δημοκρατικών Γάλλων, έχοντας όμως ήδη το ιστορικό κεκτημένο της συμμετοχής στην Κοινότητα Κεφαλληνίας, που για πρώτη φορά οι κάτοικοι βίωσαν δημοκρατικές ελευθερίες, μετά από ένα καθεστώς πέντε αιώνων δεσποτείας. Ο μετασχηματισμός θα προέλθει μέσα από τη σύγκρουση δύο αντιλήψεων στο κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο, οι οποίες θα αποτελέσουν τη συνισταμένη μεταβλητή, που θα επηρεάσει τις μετέπειτα εξελίξεις.

Η πρώτη αντίληψη θα προτάξει την έννοια της εθνικής ολοκλήρωσης, προωθώντας την ελευθερία ως τη κυρίαρχη στρατηγική του ελληνισμού των Επτανησίων, αντίληψη την οποία υιοθετούν στοιχεία της διαμορφούμενης αστικής, μεσαίας τάξης και το λαϊκό στοιχείο.

Η δεύτερη αντίληψη θα προτάξει την έννοια της δυτικής δεσποτείας ως κυρίαρχο πρόταγμα και κοινωνικό σύστημα, προσπαθώντας να τη θέσει σε αντιδιαστολή με τον βαρβαρικό Οθωμανισμό, αναθερμαίνοντας τον κατά την Ενετοκρατία δυτικό προσανατολισμό των νησιών, σύμφωνα με τον οποίο έβλεπαν στην αναγεννημένη και χριστιανική ευρωπαϊκή Δύση την καλώς εννοούμενη ελευθερία και πολιτισμό. Την αντίληψη αυτή στήριζε μόνο η κληρονομική τάξη αλλά και κοινωνικές ομάδες που είχαν οικονομική εξάρτηση από τους εκάστοτε επικυρίαρχους.

Η κυριότερη όμως συμβολή αυτών των εξελίξεων έγκειται στο γεγονός ότι την περίοδο αυτή δημιουργήθηκε η σταθερή πεποίθηση στους Επτανησίους ότι το πολιτικό και κοινωνικό σύστημα της δεσποτείας μπορούσε να καταλυθεί. Έτσι, η ιδεολογική υποδομή του χώρου (κεφαλληνιακού και ευρύτερα επτανησιακού), που προήλθε από τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της προηγούμενης ενετικής κυριαρχίας και πολιτικά γεγονότα της περιόδου αυτής, συνέτεινε στην όξυνση των

αντιθέσεων ανάμεσα στις δύο ανώτερες τάξεις, με συνέπεια τη μορφοποίηση σταδιακά μιας κοινωνικής πάλης, που είχε την απόληξή της στα ευρύτερα λαϊκά στρώματα. Στα Επτάνησα πριν την Εθνεγερσία έχουν σημειωθεί κάποιες κοινωνικές εξεγέρσεις. Είναι χαρακτηριστική η εξέγερση του 1800 των αγροτών με επίκεντρο την επαρχία Πάλλης στην Κεφαλληνία, την οποία κατέστειλε ο Καποδίστριας για να διασφαλίσει την ενότητα της Επτανήσου Πολιτείας. Μετέπειτα το 1812, η έξαρση του αγροτικού κινήματος στο Τσιρίγο (Κύθηρα) και το 1819 η εξέγερση του Σταυρού στη Λευκάδα. Οι διεργασίες αυτές, που στον Κεφαλληνιακό χώρο ενισχύονται από τις επιρροές, τις οποίες δέχονταν οι Επτανήσιοι από τα πατριωτικά κινήματα της κεντρικής Ευρώπης και τις εξελίξεις στην Ελλάδα (Εθνεγερσία 1821¹⁷⁷, Ανεξαρτησία 1830, συνταγματική επανάσταση 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843), τοπικές εξεγέρσεις 1848 και 1849 στην Κεφαλληνία, κατευθύνουν τη δυνατότητα να μορφοποιηθούν οι κάθε είδους ενστάσεις, αντιθέσεις και συγκρούσεις στο πολιτικό - κοινωνικό φαινόμενο του επανησιακού Ριζοσπαστισμού¹⁷⁸, το οποίο «*θα έχει τον ιδιότυπο χαρακτήρα που θα ορίσει στο εξής τη μορφή της ιστορίας και τις συμπεριφορές*»¹⁷⁹ και οδήγησε στην Ένωση των νησιών με το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος, «*με αρκετή προϊστορία, από το 1830 και ιδεολογικές απηχήσεις μετά την Ένωση*»¹⁸⁰. Η Κεφαλληνία, λόγω του μεγέθους, της ψυχροσύνθεσης των κατοίκων της, αλλά και του γεγονότος ότι οι φυσικοί ηγέτες του κατάγονται από αυτή, γίνεται η έδρα του ριζοσπαστικού και κατ' επέκταση του ενωτικού κινήματος¹⁸¹.

¹⁷⁷ Στις 20.12.1821, στην Πιάδα, ξεκίνησε τις εργασίες της η Α' εθνοσυνέλευση, «της Επιδάουρου», όπως ονομάστηκε. Την απαρτίζανε εξήντα πληρεξούσιοι από τη Ρούμελι, το Μοριά και τα νησιά. Πρώτη πράξη της ήταν να ψηφίσει Σύνταγμα που ονομάστηκε «*Προσωρινό πολίτευμα της Επιδάουρου*». Αρκετά προοδευτικό για την εποχή το οποίο καθιέρωσε τρεις εξουσίες: Τη νομοθετική, που θα ασκούσε το Βουλευτικό (Βουλή με 70 βουλευτές), την εκτελεστική, που θα ασκούσε το Νομοτελεστικό (5μελής κυβέρνηση που θα εκλεγόταν από τη Βουλή) και τη δικαστική. Βουλευτικό και νομοεκτελεστικό θα εκλέγονταν κάθε χρόνο. Την πρωτοχρονιά του 1822, ο πρόεδρος της εθνοσυνέλευσης Αλέξ. Μαυροκορδάτος εξέδωσε την πανηγυρική διακήρυξη της Ελληνικής Ανεξαρτησίας και είναι το πρώτο επίσημο κείμενο του ελεύθερου ελληνικού κράτους: «*Εν ονόματι της Αγίας και Αδιαίρετου Τριάδος. Το Ελληνικόν Έθνος, το υπό την φρικώδη οθωμανικήν δυναστείαν, μη δυνάμενον να φέρη τον βαρύτατον και απαραδειγμάτιστον ζυγόν της τυραννίας και αποσείσαν αυτόν με μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον δια των νομίμων παραστατών του, εις εθνικήν συνηγμένων συνέλευσιν, ενώπιον θεού και ανθρώπων, την πολιτικήν αυτού ύπαρξιν και ανεξαρτησίαν*».

¹⁷⁸ Με τον όρο Ριζοσπαστισμός, εννοούμε το δημοκρατικό αρχικά έως το 1830 και ενωτικό κίνημα μετέπειτα που εκδηλώθηκε στα Επτάνησα την περίοδο της Προστασίας (1815-1864) και οδήγησε στην Ένωση με το ανεξάρτητο ελληνικό βασίλειο. Στην κίνηση πρωτοστατεί αρχικά ο Γερ. Λιβαδάς από το 1830 και ακολουθούν οι ριζοσπάστες, αρχικά ως οντότητες και μετέπειτα οργανωμένα ως κόμμα. Κύριος στόχος της πολιτικής διαπαιδαγώγησης, κυρίως των μεσαίων στρωμάτων και του λαού, είναι η ενδυνάμωση της εθνικής ταυτότητας, η απαλλαγή από τη Βρετανική Προστασία και η Ένωση με την ελεύθερη Ελλάδα, υπό καθεστώς ανεξαρτησίας και κοινωνικής δικαιοσύνης.

¹⁷⁹ Μοσχόπουλος Γ., 1995: 9-10.

¹⁸⁰ Αλυσανδράτος Γ., 2006: 26.

¹⁸¹ Ο Ηλίας Ζερβός, αρχηγός του Ριζοσπαστικού Κόμματος και εκδότης της εφημερίδας «Φιλελεύθερος», γεννήθηκε στα Ζερβάτα Σάμης. Σπούδασε νομικά στην Ιταλία και επέστρεψε στο νησί όπου δραστηριοποιήθηκε πολιτικά και το 1850 εξελέγη βουλευτής της Θ' Ιονίου Βουλής. Ο Ιωσήφ Μομφερράτος, υπαρχηγός του κόμματος και εκδότης της εφημερίδας «Αναγέννησις», γεννήθηκε στο Κάστρο Αγίου Γεωργίου. Σπούδασε νομικά στην Ιταλία και εξελέγη βουλευτής στην Θ' Ιόνιο Βουλή. Και οι δύο εξορίστηκαν από την Προστασία, στο βράχο των Αντικυθήρων ο πρώτος και στους Οθωνούς ο δεύτερος για μια εξαετία (1850-1856). Από τους έντεκα ριζοσπάστες της Θ' Βουλής (1850) που κατέθεσαν το περίφημο ψήφισμα για την Ένωση οι έξι ήταν αντιπρόσωποι της Κεφαλληνίας.

Η δεύτερη διαιρετική τομή, που διαμόρφωσε το πολιτικό σύστημα είναι η Ένωση της Επτανήσου με τον ελλαδικό χώρο, η οποία είναι συνυφασμένη με την ανάπτυξη του ενωτικού κινήματος, το οποίο αποτέλεσε το έναυσμα για τη συγκρότηση πολιτικών ομάδων/κομμάτων στο Ιόνιο Κράτος. Η συνιστώσα αυτή προσδιόρισε την εξέλιξη των γεγονότων με τη δημιουργία πολιτικής τάξης, μέσω της σύνθεσης του εκλογικού σώματος, γεγονός που στη συνέχεια επέδρασε στον χαρακτήρα του ενωτικού κινήματος. Η αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο καθόρισε τις εξελίξεις έως την Ένωση. Διότι η Ένωση της Επτανήσου με τον ελλαδικό χώρο, παρά το γεγονός ότι έχει επικρατήσει να ερμηνεύεται ως ένα αυτοτελές μέρος της νεοελληνικής ιστορίας, σημαδεύοντας το τέλος του μικρού βασιλείου με την πρώτη επέκτασή του, αποτελεί στην έρευνά μας γεγονός βαθύτερης ερμηνείας με πολύπλευρες προεκτάσεις οι οποίες ανάγονται σε γεγονότα τα οποία θα μεταβάλλουν την εξέλιξη του Ελληνισμού¹⁸².

Μέσα σ' αυτές τις πολιτικές μεταβολές δημιουργείται και αναπτύσσεται το ενωτικό κίνημα το οποίο σε διαρκή εξέλιξη τις κοινωνικές και πολιτικές δομές, τις ιδεολογίες και τις νοοτροπίες, δημιουργεί το πλαίσιο στο νησί για τη μετάβαση από την ημι-δεσποτεία στην άνθρωπο-κεντρική εποχή και στην «πολιτική κοινωνία», που ολοκληρώνεται με την καθιέρωση της καθολικής ψήφου στις εκλογές πληρεξουσίων το 1864 στη Β' Εθνική Συνέλευση.

Ιστορικά, η πολιτική και διοικητική διάρθρωση των Επτανήσων είχε ως κορυφαίο θεσμό, αρχικά τη Γερουσία (1800) που είχε θέση Βουλής στο ανεξάρτητο κρατίδιο υπό επικυριαρχία. και μετά το 1815 το Ιόνιο Κοινοβούλιο στο οποίο λαμβάνονταν αποφάσεις μόνο για θέματα εσωτερικής πολιτικής. Η κυρίως χρονική περίοδος εστιάζεται όταν η Μ. Βρετανία επέβαλλε στο Ηνωμένο Κράτος των Ιονίων Νήσων ένα ιδιότυπο διεθνές νομικό καθεστώς που ονομάστηκε Προστασία (protectorat) οριζόμενο από τη Συνθήκη των Παρισίων του 1815 που την καθιέρωσε και το Συνταγματικό χάρτη του 1817¹⁸³, που αποτελούσαν τα βασικά νομικά κείμενα. Αυτό που καθόρισε τη μορφή του κρατικού μορφώματος ήταν η εφαρμογή της συνθήκης των Παρισίων, με την εφαρμογή της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας¹⁸⁴.

¹⁸² «...αναδεικνύει έναν μείζονα συμβολισμό ο οποίος περιέχει θεμελιωδώς μια ελληνική πτυχή αλλά και μια διάσταση κοσμοϊστορικού γεγονότος. Συμβολίζει την αρχή του τέλους του ελληνισμού, ο οποίος από τους κρητομυκηναϊκούς χρόνους συγκροτήθηκε ως ανθρωποκεντρικό κοσμοσύστημα – που ενσάρκωναν οι Ελληνικές κοινωνίες των πόλεων / κοινών – κατά την επισφράγιση της μετάβασης στο εθνοκρατικό τύπου ανθρωποκεντρικό κοσμοσύστημα και τη μετάβασή του στην έννοια του έθνους-κράτους, στο εθνοκρατικό τύπου ανθρωποκεντρικό κοσμοσύστημα» (Κοντογιώργης Γ., 2012: 373-375).

¹⁸³ «Το κράτος τούτο έσεται υπό την άμεσον και αποκλειστικήν προστασίαν (under the immediate and exclusive protection) του Μεγαλειστάτου άνακτος του ηνωμένου βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και Ιρλανδίας και των Αυτού κληρονόμων και διαδόχων. Επομένως αι άλλαι συμβαλλόμενοι Δυνάμεις παραιτούνται παντός δικαιώματος ή ιδιαίτερας αξιώσεως ήν εμόρφωσαν τυχόν ως προς τας αυτάς νήσους και εγγυώνται επισήμως πάσας τας διατάξεις της παρούσης συνθήκης» (Συνθήκη Παρισίων 5.11.1815, άρθρο 2, στο Χιώτης Π., τ. Α', 1877: 140-220).

¹⁸⁴ Αναλυτικότερα προκύπτουν τα ακόλουθα συμπεράσματα για τη μορφή του καθεστώτος αυτού:

Στην πράξη τα περιθώρια αυτονομίας του κράτους περιορίστηκαν μεταβάλλοντας τα Επτάνησα σε Βρετανική κτήση, γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση των κατοίκων η οποία έπαιρνε το χαρακτήρα άλλοτε αιτημάτων αναθεωρήσεως του Συντάγματος και άλλοτε εξεγέρσεων. Χαρακτηριστική είναι η επιστολή του Ι. Καποδίστρια προς τον Βρετανό πρωθυπουργό Ουέλλινγκτον¹⁸⁵ ο οποίος εκφράζει έντονες αμφιβολίες για την υποτιθέμενη ανεξαρτησία του κράτους από τη στιγμή που τα φρούρια κατέχονται από ξένα στρατεύματα και το Σύνταγμα χρήζει κυρώσεως του προστατεύοντος κράτους με το οποίο μόνο αυτό μπορεί να συνάψει σχέσεις.

Από το 1848, όταν το Σύνταγμα του 1817 είχε εν μέρει αναθεωρηθεί, εξελέγη μια πιο αντιπροσωπευτική Βουλή και ο εσωτερικός πολιτικός κόσμος των Επτανήσων όλο λιγότερο ανεχόταν την επέμβαση των οργάνων της Προστασίας στην διοίκηση και παράλληλα γινόταν απαιτητικός ως προς την πραγματική έννοια της ανεξαρτησίας.

Διαχρονικά η σύνθεση του εκλογικού σώματος και κατ' επέκταση της πολιτικής τάξης, συνδεόταν με την ύπαρξη της κληρονομικής ευγένειας στηριζόμενη σε παράγοντες που ευνοούσαν μια αυστηρή ταξική διάκριση στη συγκρότησή της. Η ύπαρξη της υποτελούς αυτής τάξης επιβράδυνε την Ένωση αλλά το γεγονός αυτό συνέβαλε στην εγρήγορση της εθνικής συνείδησης των κατοίκων. Ταυτόχρονα όμως το ζήτημα της σύνθεσης του εκλογικού σώματος και της πολιτικής τάξης αποτέλεσε την κύρια αίτια για τη δημιουργία των διαιρετικών τομών, οι οποίες προσδιόριζαν τα όρια της πολιτικής διαδικασίας και των πολιτικών μορφωμάτων που αναπτύχθηκαν. Η μορφή και ο χαρακτήρας της σύνθεσης του εκλογικού σώματος, εξαρτάται από τη συμμετοχή της μεσαίας τάξης, αφού το λαϊκό στοιχείο δεν συμμετέχει, ορίζοντας τη δημιουργία της πολιτικής τάξης και τη μορφή της πολιτικής διοίκησης, περνώντας σταδιακά, από την κληρονομική πολιτική τάξη σε σύνθετη μορφή πολιτικού σώματος. Η εξέλιξη αυτή μας βοηθά να

α. Παρά το γεγονός ότι το κράτος ανακηρύχθηκε «*ενιαίον, ελεύθερον και ανεξάρτητον*», τέθηκε υπό προστασία χωρίς τη συναίνεση των θεσμικών του οργάνων.

β. Η εξωτερική εκπροσώπηση ανατέθηκε στην προστάτιδα δύναμη και η διπλωματική επαφή με τρίτα κράτη συντελούνταν μέσω του Αρμοστή και κατ' επέκταση του πρεσβευτή της Μ. Βρετανίας, ασκώντας με τον τρόπο αυτό έλεγχο των διεθνών σχέσεων αποκλειστικά η Μ. Βρετανία.

γ. Η οργάνωση και λειτουργία του κράτους οριοθετούνταν στο Σύνταγμα που έχρηζε επικύρωσης της προστάτιδος δυνάμεως. Καμμία δραστηριότητα δεν γινόταν δίχως να έχει τον πρώτο λόγο ο Αρμοστής, ώστε να μοιάζει να κατέχει αυτός την ανώτατη εκτελεστική, νομοθετική και δικαστική εξουσία και όχι οι ντόπιοι επικεφαλής των αντιστοίχων πολιτειακών σωμάτων. Ο ρόλος τους καταντούσε διακοσμητικός, ενώ η εσωτερική κυριαρχία περιοριζόταν ακόμη περισσότερο από την παρουσία των βρετανικών στρατευμάτων που κατείχαν τις οχυρές θέσεις στα νησιά.

δ. Απ' την άλλη, η ιθαγένεια των κατοίκων του κράτους δεν ταυτίστηκε με τη Βρετανική και έτσι γίνεται λόγος για «*Ιόνιους υπηκόους*» και «*Ιόνια ιθαγένεια*», διακεκριμένη από τη βρετανική.

¹⁸⁵ Επιστολή της 13.10.1819, μέσω της οποίας μεταφέρεται η γνώμη του λόρδου Bathurst, υπουργού των Αποικιών (Χιώτης Π., τ. Α', 1877: 241-242).

δούμε με συγκριτικούς όρους πως επιδρά στον πολιτικό χαρακτήρα του κρατικού μορφώματος η σύνθεση του εκλογικού σώματος.

Η διοργάνωση του πολιτικού βίου εμφανίζεται στην Ιόνιο Βουλή, όπου οργανώνονται τα πρώτα πολιτικά κόμματα, που έχουν αρχικά τη μορφή «πολιτικών μερίδων». Τα κόμματα αυτά συγκροτούν διαφορετικές τάσεις, οι οποίες εξέφραζαν τρεις διαφορετικές αντιλήψεις για την τύχη των νησιών: οι Προστασιανοί, οι Μεταρρυθμιστιστές και οι Ριζοσπάστες. Η Βουλή αποτελεί πεδίο αντιπαραθέσεων, με κυρίως ζήτημα «το χαρακτήρα της λειτουργίας των θεσμών» του κράτους όπως αυτοί είχαν εξελιχθεί¹⁸⁶. Την εποχή αυτή, κατά την οποία το εκλογικό σώμα είναι περιορισμένο, οι βουλευτές όπως και η οριζόμενη Γερουσία είναι πειθήνια όργανα του αρμοστή και το καθεστώς έχει απόλυτα αυταρχικό χαρακτήρα. Το ζήτημα του ρόλου του Κοινοβουλίου στη διοίκηση του κράτους και της εκπροσώπησης, αποτελεί την πρώτη αντιπαράθεση η οποία προέρχεται από την τάξη των αστών, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν οι πολιτικές μερίδες.

Η δημιουργία του ανεξάρτητου Ελληνικού κράτους είχε τις δικές της συνέπειες. Αποτέλεσε αφορμή ώστε οι πολιτικές ομάδες να αναπτύξουν μια νέα πολιτική απέναντι στην Προστασία, ενώ ταυτόχρονα αποτέλεσε χρονική στιγμή που άρχισαν να διαμορφώνεται το πλαίσιο του ενωτικού αγώνα, λειτουργώντας ως αφορμή να δημιουργηθούν στο κοινοβούλιο δύο μερίδες. Από τη μία, αυτή η οποία αντιδρούσε στις αυθαιρεσίες του αρμοστή ο οποίος αντιμετώπιζε τους νησιώτες ως ανδράποδα και από την άλλη αυτή που συνέχιζε την πρακτική της υποταγής και του «come sta».

Η αφορμή της ρήξης δόθηκε με το νομοσχέδιο για τις στρατιωτικές δαπάνες στην Ε΄ Βουλή το 1837, το οποίο απορρίφθηκε λόγω του αποικιακού χαρακτήρα. Απαιτούσε το ταμείο του κράτους να πληρώνει τα έξοδα των στρατιωτικών τμημάτων που στάθμευαν σε κάθε νησί. Με παρέμβαση της Γερουσίας, η οποία είχε το δικαίωμα τελικής έγκρισης εφαρμόστηκε και ο αρμοστής διέλυσε τη Βουλή κλείνοντάς την μετά τη λήξη της συνόδου. Δημιουργήθηκε αναταραχή η οποία όμως ξεκαθάρισε την κατάσταση με τη δημιουργία πολιτικών μερίδων μεταξύ των βουλευτών.

Η μία μερίδα είχε σαν βάση τους πιστούς στο καθεστώς, τους επονομαζόμενους Κομεστάδες¹⁸⁷, οι οποίοι ανήκουν κυρίως στην κληρονομική τάξη κυριαρχώντας έως το 1833, περίοδο που λαός

¹⁸⁶ «Η αντιπαράθεση αυτή κορυφώνεται κυρίως μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Ελλάδος, το 1830 και τη μικρή φιλελευθεροποίηση που ακολουθεί η Προστασία στον χαρακτήρα του κρατιδίου το 1848, με την καθιέρωση μερικής ελευθεροτυπίας και της δυνατότητας για δημιουργία πολιτικών λεσχών, όπου και αναπτύσσεται η δράση του ριζοσπαστικού κινήματος με επίκεντρο την Κεφαλληνία που προβάλλει τη στρατηγική της ένωσης» (Χιώτης Π., τ.β., 1877: 182-200).

¹⁸⁷ Η λέξη προέρχεται από την έκφραση που ανέφεραν οι βουλευτές όταν ψήφιζαν τους νόμους στη Βουλή λέγοντας «come sta» (=όπως είναι), δηλώνοντας ότι περνά δίχως καμία διαφοροποίηση από τις εισηγήσεις της Γερουσίας που διορίζονταν με απόφαση του Αρμοστή, που είχε απόλυτη εξουσία και δικαίωμα διάλυσης του κοινοβουλίου.

ονομάζει τις βουλές «βωβές»¹⁸⁸. Η δεύτερη συγκροτείται κυρίως από εκπροσώπους που ανήκουν στην αστική τάξη, που προσπαθεί μέσω της φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος να σταθεροποιήσει την παρουσία της. Αιχμή της πολιτικής της είναι η εφαρμογή των συνθηκών, η λειτουργία των αντιπροσωπευτικών θεσμών και ο περιορισμός των εξουσιών του Αρμοστή, που οι εξουσίες του επιβάλλονται με την στρατιωτική ισχύ των Βρετανών.

Την ύπαρξη της αντιπολίτευσης το καθεστώς την έβλεπε με αρνητικό τρόπο, αλλά, όταν πια ήταν δεδομένη, η κυριαρχία της ακολουθούσε πολιτικές αυξομείωσης με κατευθύνσεις φιλελευθεροποίησης και ανάλογα με τις εντολές της κυβέρνησης του Λονδίνου, οι οποίες ερμηνεύονταν μέσα από τη συμπεριφορά του εκάστοτε αρμοστή. Διότι, καθώς το εκλεκτορικό σώμα, ασκούσε έλεγχο στο Προκαταρκτικό Συμβούλιο και στη Γερουσία, διαπίστωνε ότι η συμμετοχή της αντιπολίτευσης αναβάθμιζε τον ρόλο της Βουλής αναδεικνύοντάς τον στον κορυφαίο θεσμό του Προτεκτοράτου, μέσω του οποίου είχε τον έλεγχο του κρατιδίου. Παρά το γεγονός ότι οι υποψήφιοι επιλέγονταν από το Προκαταρκτικό Συμβούλιο, εντός κοινοβουλίου υπήρχε πλέον αντιπολιτευόμενη φωνή, μετά από 20 χρόνια λειτουργίας του, με επικεφαλής τον Ανδρέα Μουστοξύδη η οποία πήρε πρωτοβουλίες για την εφαρμογή της Συνθήκης των Παρισίων με επισκέψεις στο Λονδίνο, κα, ενώ οι κατεξοχήν προσκολλημένοι στην προστασία συνασπίστηκαν δημιουργώντας τη δική τους μερίδα. Οι μεν πρώτοι, επιζητώντας τη μεταρρύθμιση του Συντάγματος και επί την ελευθερώτερη μεταβολή του, απεκλήθησαν «μεταρρυθμισταί» και δημιούργησαν τον πρώτο πυρήνα του κατόπιν αναδειχθέντος Μεταρρυθμιστικού Κόμματος, το οποίο έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στην πολιτική ζωή¹⁸⁹. Στη δεύτερη συγκαταλέγονταν όλοι όσοι ουδεμία μεταβολή έκριναν αναγκαία στη διαμόρφωση των πολιτικών πραγμάτων, διότι δεν ήταν ποτέ διατεθειμένοι να αντιτεθούν στις επιθυμίες της Προστασίας και αποτέλεσαν τον πυρήνα του κόμματος των Προστασιανών¹⁹⁰. Η φιλελεύθερη αντιπολίτευση, κυρίως μετά το 1848, διαχωρίστηκε σε δύο πολιτικούς σχηματισμούς, τους Μεταρρυθμιστές και τους Ριζοσπάστες.

Τρεις πολιτικές παρατάξεις - κόμματα ή μερίδες κάλυψαν τον πολιτικό ορίζοντα της Ιονίου Βουλής, μετά το 1850: οι Προστασιανοί, οι Μεταρρυθμιστές και οι Ριζοσπάστες. Οι σχηματισμοί αυτοί απέκτησαν οργανωμένη μορφή μετά την καθιέρωση της ελευθεροτυπίας, το 1849 και τη διεύρυνση του εκλογικού σώματος. Έτσι, για πρώτη φορά στον Ελλαδικό χώρο λειτουργούν

¹⁸⁸ Τις ονόμασε ο λαός «βωβές» διότι δεν είχαν λόγο απέναντι στις αποφάσεις – εισηγήσεις του αρμοστή που εκλέγονταν από ένα ελεγχόμενο σώμα πιστό στο καθεστώς προστασίας.

¹⁸⁹ Τον πυρήνα των Μεταρρυθμιστών αποτελούσαν οι: Ανδρέας Μουστοξύδης (Κέρκυρα), Κανδιάνος Ρώμας (Ζάκυνθος), Παναγιώτης Μακρής, Διονύσιος Φραγκόπουλος και Ιωάννης Άννινος-Καβαλλιεράτος (Κεφαλληνία).

¹⁹⁰ Αυτοί «ονομάστηκαν «Προστασιανοί» λόγω της στήριξης της προστασίας, «καταχθόνιοι» ή υποχθόνιοι λόγω του δουλικού τους χαρακτήρα, αλλά και «καμαρίλα» ως εμπνευστές όλων των κρυφών και αντιδραστικών επιλογών κατά του λαού» (Αλυσανδράτος Γ., 2006: 26-28).

πολιτικοί σχηματισμοί, οι οποίοι έχουν μία σαφή κοινωνική αναφορά και θέλουν να είναι, τηρουμένων των αναλογιών και της εποχής, κόμματα αρχών, τα οποία διατηρούνται έως την Ένωση αλλά πολλά στελέχη τους πρωταγωνίστησαν και στη μετά την Ένωση πολιτική ζωή.

Οι Συντηρητικοί, οι αποκαλούμενοι από τους αντιπάλους τους και «καταχθόνιου», λόγω των υπογείων δραστηριοτήτων τους και της συνεργασίας με τις βρετανικές αρχές, αμφέβαλλαν για τη δυνατότητα Ένωσης με την Ελλάδα ή δεν τη θεωρούσαν επείγον ζήτημα και ως εκ τούτου «ήταν πρόθυμοι να συνδιαλλαγούν με τους Βρεττανούς επιδιώκοντας μικρές μεταρρυθμίσεις με στόχο τη συμμετοχή των ελληνικών ελίτ στη διοίκηση των νησιών»¹⁹¹, συγκροτούσαν το ονομαζόμενο «Κόμμα των Προστασιανών» («κόμμα» ή «φατρία των Καταχθόνιων»). Αποτελούνταν από στελέχη της πολιτικής τάξης, που διοικούσε τα νησιά και συνεργαζόταν με τη διοίκηση, από δημοσίους υπαλλήλους, οι οποίοι κατείχαν επίζηλες θέσεις στο Ιόνιο Κράτος και από άλλα άτομα, τα οποία με τη θέλησή τους ή σε κάποιες περιπτώσεις αναγκαστικά είχαν καταστεί όργανα των βρετανών απολαμβάνοντας διάφορα προνόμια. Οι καταχθόνιοι απέκρουαν με κάθε τρόπο την Ένωση επιθυμώντας να συνεχιστεί η ξένη κυριαρχία και ο τρόπος διακυβέρνησης, διότι πίστευαν ότι τα πάντα λειτουργούν καλά και μόνο η θαλασσοκράτειρα είναι ικανή να εξασφαλίσει προστασία την οποία δεν απολάμβανε η υπόλοιπη Ελλάδα. Πίστευαν ότι η διατήρηση αυτού του καθεστώτος είναι πράγμα επιβεβλημένο και χρήσιμο για τα Επτάνησα, ότι υπέρτατος νόμος είναι η θέληση του Αρμοστού, ότι οι Βουλές των αντιπροσώπων πρέπει να είναι σύμφωνες με τις απόψεις των αρχών, όπως ήταν κατά την πρώτη καταθλιπτική περίοδο (1817-1833). Για το λόγο αυτό είχαν την πεποίθηση ότι κάθε φωνή ή ενέργεια για την παύση, κάθε κίνημα εναντίον της ή φιλενωτικό φρόνημα δεν απηχούσε το συμφέρον της Επτανήσου και ως εκ τούτου θα έπρεπε να καταδιώκεται. Στην εσωτερική πολιτική επεδίωκαν την απομάκρυνση κάθε προσώπου μη φίλα προσκειμένου στο καθεστώς προσπαθώντας να επιτύχουν την υλική άνοδο των Νησιών με τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων μέσω της εισαγωγής διαφόρων νομοθετημάτων. Το κόμμα αυτό αποτελούσαν οι κυβερνητικοί, έχοντας αρχηγό στην Κέρκυρα τον Γραμματέα της Γερουσίας Αντώνιο Δούσμανη-Λευκόκειλο και στην Κεφαλληνία τον Δημήτριο Καρούσο, που χρημάτισε βουλευτής (1848), έπαρχος Κεφαλληνίας (1850-1857), γερουσιαστής από το 1857 και πρόεδρος της Γερουσίας το 1863 έως την Ένωση. Εκπροσωπούσαν από τις εφημερίδες¹⁹² «Φίλος του λαού», η οποία εκδίδονταν στην Κέρκυρα (1850-1853) και τον «Πέλεκυ» στην Κεφαλληνία (1850-1851).

¹⁹¹ Ιδρωμένος Α., 1935 και Χιώτης Π., 1877.

¹⁹² Τους Προστασιανούς στην Κέρκυρα εκπροσωπούσε ο Γενικός Γραμματέας της Γερουσίας Αντώνιος Λευκόκοιλος - Δούσμανης και στην Κεφαλληνία ο Δημήτριος Καρούσος (Βερούκιος Σπ., 1964: 250-251).

Οι Μεταρρυθμιστές, ήταν ένα πολιτικό μόρφωμα και σύμφωνα με τις σημερινές αντιλήψεις αποτελούσε μια πολιτική τάση εκφραζόμενη από άτομα χωρίς συνεκτικό μεταξύ τους δεσμό, που να τα καθιστά ηγεσία. Αποτελούσαν αρχικά μια ομάδα βουλευτών, που συγκρότησαν πολιτική μερίδα και μετέπειτα το «Φιλελεύθερο Μεταρρυθμιστικό Κόμμα», που δεν ήταν συγκροτημένο κόμμα με βάση τα δεδομένα της πολιτικής επιστήμης¹⁹³. Η γέννησή του προήλθε από την ανώτερη κοινωνική τάξη, αφού η καταγωγή των βουλευτών και των στελεχών του προέρχονταν από οικογένειες ευγενών ή ευκατάστατες οικονομικά οικογένειες, που είχαν σπουδάσει ή δραστηριοποιηθεί στο εξωτερικό. Υποστήριζαν ότι η Επτάνησος, μη δυνάμενη να είναι σε θέση να καταλύσει το καθεστώς της Προστασίας, κάθε προσπάθεια διακήρυξης για Ένωση με την Ελλάδα θα ήταν επιβλαβής όχι μόνο γι' αυτή αλλά και για την Ελλάδα, και ο αγώνας κατά συνέπεια δεν έπρεπε να αποτελεί σκοπό πολιτικής ενέργειας αλλά να περιοριστεί μόνο σε ικεσίες προς την προστάτιδα δύναμη. Κατά τους εκπροσώπους του θα αποτελούσε παραφροσύνη η αναφορά είτε στον τύπο, είτε στη Βουλή διακήρυξης η οποία θα προκαλούσε αντιδράσεις εκ μέρους της Μ. Βρετανίας, αφού θα ματαίωνε την επιδιωκόμενη ριζική μεταρρύθμιση του συντάγματος η οποία θα βελτίωνε τα πράγματα. Η αρχική τους συγκρότηση οφείλεται στις συγκρούσεις που δημιουργήθηκαν με τους αρμοστές, κυρίως μετά το 1837 προσπαθώντας να περιορίσουν την αυθαίρετη εξουσία τους και έως το 1850 εξελίχθηκε σε ισχυρό πόλο πολιτικής. Εμπνέονταν από φιλελεύθερες ιδέες και υποστήριζαν την έννοια του κράτους-έθνους με αντιπροσωπευτικό πολιτικό σύστημα διακυβέρνησης και σαφή διάκριση των εξουσιών. Προέβαλλαν ως φυσικά και απαραβίαστα τα ατομικά δικαιώματα της ελευθερίας, της ζωής και της ιδιοκτησίας, η άσκηση των οποίων πρέπει να εναρμονίζεται με τους νόμους, οι οποίοι προσδιόριζαν τα όρια της κρατικής εξουσίας¹⁹⁴. Αρχικά, ο κύριος στόχος τους ήταν να πραγματοποιηθούν μεταρρυθμίσεις, μετέπειτα, και «μετά το 1852 στελέχη τους άρχισαν να υιοθετούν την Ένωση με το Ελληνικό Βασίλειο»¹⁹⁵, προσπαθώντας να ανταγωνιστούν τους νεοριζοσπάστες ή παγιδεύτηκαν για να υποστηρίξουν το σχέδιο των Βρετανών για μεταφορά της έδρας του Αρμοστή στην Αθήνα. Την περίοδο αυτή χωρίζονται σε δύο τάσεις, οι «συμπολιτευόμενοι» και οι «αντιπολιτευόμενοι», οι οποίοι συνέχισαν να έχουν τις ίδιες αρχές, αλλά διαφοροποιούνταν στην αντιμετώπιση της διοίκησης, που απαρτιζόταν από εκείνους οι οποίοι πίστευαν ότι με μικρές μεταρρυθμίσεις θα ήταν δυνατόν να επέλθει η κοινωνική δικαιοσύνη και η Ένωση. Πίστευαν στην Ένωση, την οποία όμως προς το

¹⁹³ Το κόμμα των Ριζοσπαστών και τα μορφώματα των Μεταρρυθμιστών και των Ενωτικών στο αγγλικό προτεκτοράτο των Επτανήσων (Λουκάτος Σπ., 2007: 105-119 και Κοντονή Α., 1989: 60-75).

¹⁹⁴ Κοντονή Α., 1989: 60-75.

¹⁹⁵ Χιώτης Π., 1877: 531-564.

παρόν θεωρούσαν επιζήμια και απραγματοποίητη και προσπαθούσαν να πείσουν τη Μ. Βρετανία να προετοιμάσει το λαό μέσω της εισαγωγής φιλελεύθερων θεσμών και παραχώρησης μεγαλύτερων προνομίων στους κατοίκους. Επεδίωκαν τον περιορισμό της εξουσίας, με τον εγκλεισμό των στρατευμάτων στα φρούρια, τον περιορισμό της ανεξέλεγκτης δύναμης της Γερουσίας να εκδίδει νόμους ερήμην της Βουλής και κατέβαλλαν προσπάθειες να ανυψώσουν το νομοθετικό σώμα στη συνταγματική του θέση. Αναγνώριζαν τη Συνθήκη των Παρισίων του 1815 ζητώντας την εφαρμογή της και επιδιώκοντας ν' αναγνωρισθεί στους Επτανησίους το δικαίωμα να προβαίνουν σε διαβήματα ή παραστάσεις προς τα ξένα έθνη και να αγωνίζονται να επιτύχουν ώστε ο Αρμοστής να καταστεί υπεύθυνος των πράξεών του ενώπιον της Βρετανικής Κυβερνήσεως. Υποστήριζαν ότι η Ελλάδα δεν ήταν σε θέση να επέμβει δυναμικά για την απελευθέρωση των νησιών. Τη θέση τους αυτή την τεκμηρίωναν λέγοντας ότι η χώρα ήταν μικρή και όφειλε να στρέψει την προσοχή της προς τα αλύτρωτα εδάφη που στέναζαν υπό τον Τουρκικό ζυγό και όχι στην Επτάνησο, που η εθνική συνείδηση όχι μόνο δεν κατεδιώκετο, αλλά και ενισχύετο από το βρετανικό έθνος. Υιοθέτησαν την άποψη ότι ήταν καθαρή παραφροσύνη η ανακαίνιση ενωτικού ζητήματος, τόσο από τη Βουλή, όσο και από τη δημοσιογραφία κατηγορώντας τους Ριζοσπάστες ότι οποιοί εκμεταλλευόμενοι - όπως έλεγαν - τα εθνικά αισθήματα των κατοίκων, διακηρύσσοντας την Ένωση. Δικαιολογούσαν το αδύνατο της διακηρύξεως για την Ένωση με την αιτιολογία ότι θα ήταν δυνατόν να σκληρυνθεί η ακαμψία των Βρετανών και να εμποδιστεί η εισαγωγή φιλελεύθερων θεσμών και να ματαιώσει την επιδιωκόμενη από αυτούς βελτίωση των Επτανησιακών πραγμάτων μέσω της ριζικής μεταρρυθμίσεως του Συντάγματος. Στελέχη του κόμματος υπήρξαν επιφανή μέλη της κοινωνίας όπως οι, Ναπολέον και Σπυρίδων Ζαμπέλιος, Κουρής, Αρμένης Βραΐλας, Μαρίνος, Βαλιέρης κ.α. Τις ιδέες του κόμματος αυτού υποστήριζαν οι εφημερίδες “Πατρίς” στην Κέρκυρα, “Ένωσις” στην Κεφαλληνία και “Μέλλον” στη Ζάκυνθο¹⁹⁶.

Το κόμμα που ταυτίστηκε με την κυρίαρχη εθνική στρατηγική που εκφράστηκε στα Επτάνησα με το σύνθημα της Ένωσης και το οποίο είχε συγκροτημένες πολιτικές θέσεις ήταν το Ριζοσπαστικό. Η θέση του παρέμεινε σταθερή στα ζητήματα που αφορούσαν την εθνική προοπτική και την Ένωση, είχε ηγεσία η οποία στηρίζονταν στην πλειοψηφία του λαού, είχε κοινωνικό πρόγραμμα, πολιτικές λésχες και καταγράφηκε ως εθνικό κίνημα¹⁹⁷.

¹⁹⁶ Στελέχη των μεταρρυθμιστών ήταν οι: Πέτρος Βράϊλας-Αρμένης, Σωκράτης Κουρής, Ανδρ. Μουστοξύδης, Στέφ. Ποδοβάς, Σπυρίδων και Ναπολέον Ζαμπέλιος από Κέρκυρα, Ιωάννης Μαρίνος, Νικόλαος Βαλιέρης από τη Λευκάδα, Νικ. Χωραφάς από Κεφαλληνία, Αντ. Γαήτας, Κανδιάνος Ρώμας από Ζάκυνθο κ.α. (Βερούκιος Σπ., 1964: 251-252).

¹⁹⁷ Σχετικά με τον χαρακτήρα του ριζοσπαστικού κόμματος το στέλεχος του Π. Πανάς, 20 χρόνια μετά, αναφέρει: «Ο ριζοσπαστισμός ως πολιτική αρχή, διατυπώθηκε κατά το 1848 στην Κεφαλληνία. Ήταν η εποχή κατά την οποία η Προστασία ενέδωσε στις απαιτήσεις των καιρών, αναγνώρισε στο λαόν της Επτανήσου το διαρκές απαιτηθέν δικαίωμα της ελευθερίας του τύπου και της ελευθέρως εκλογής των αντιπροσώπων. Κατά την εποχή αυτή τρία πολιτικά κόμματα

Όπως αναφέρει και ο Π. Πανάς απέναντι στα δύο κόμματα, το προστασιανό και το μεταρρυθμιστικό, των επονομαζόμενων επίσης και «πρακτικών», αναπτύχθηκε πλήρως το ριζοσπαστικό κόμμα¹⁹⁸. Το κόμμα αυτό πρέσβευε ότι η Επτάνησος έχει δικαίωμα αναμφισβήτητο όπως ενωθεί με την ελεύθερη Ελλάδα ως αναπόσπαστο μέρος της, το καθεστώς είναι παράνομο με βάση τη συνθήκη στην οποία ο επτανησιακός λαός δεν συμμετείχε. Η απαίτηση αυτή δυνάμωσε από το γεγονός της ίδρυσης του Ελληνικού κράτους, που πλέον εξέλειπαν τα αίτια που είχαν δημιουργήσει τη Συνθήκη των Παρισίων. Θεωρούσε ότι η υπό των μεταρρυθμιστών υποστηριζόμενες θέσεις για μερική ή ριζική μεταρρύθμιση, ήταν αποκρουστέα η οποία θα αποτελούσε συμβιβασμό του επτανησιακού λαού και ως εκ τούτου θα συνεπαγόταν η νομιμοποίηση της Προστασίας. Η θέση των ριζοσπαστών πήγαζε από το γεγονός ότι οι Βρετανοί δεν εφάρμοσαν τη Συνθήκη των Παρισίων, που αναφέρονταν σε ανεξάρτητο κρατίδιο όπως επίσης δεν ζητήθηκε η γνώμη των νησιωτών για την επιβολή αυτού του καθεστώτος. Για το Σύνταγμα αποφεύγονταν οποιαδήποτε αναφορά σ' αυτό, για τον λόγο να μην εκληφθεί αυτή ως συνθηκολόγηση μετά της Προστασίας, της οποίας η παύση επιδιώκετο. Έτσι, ζητούσαν να αναγνωριστεί το ελεύθερο δικαίωμα των Επτανησίων για να πραγματοποιηθεί η Ένωση. Έως τότε μπορούσε η Βουλή να εργάζεται για τη βελτίωση των κακώς κειμένων, ανακουφίζοντας τον βεβαρυνμένο και πάσχοντα λαό, μέσω νομοθετημάτων τα οποία να μη θίγουν το Σύνταγμα, θεσμό μέσω του οποίου υφίστατο η Προστασία, ώστε η αναγνώρισή του δεν μπορούσε να υπάρξει διότι νομιμοποιούσε το βρετανικό καθεστώς. Τις προτάσεις των Μεταρρυθμιστών για μελλοντικές βελτιώσεις του συντάγματος τις κατέκριναν οι Ριζοσπάστες, θεωρώντας ότι ήταν συμβιβασμός, διότι αναγνώριζαν επίσημα την ύπαρξη προτεκτοράτου, αφού το καθεστώς ήταν αδιανόητο να δεχθεί μεταρρυθμίσεις που θα το ανέτρεπαν, αποδεχόμενοι έτσι τη διαιώνιση της Προστασίας. Οι ριζοσπάστες τις αρχές τους ανέπτυξαν μέσω των εφημερίδων “Φιλελεύθερος” του Ζερβού, “Αναγέννησις” του Μομφερράτου και “Χωρικός” του Δημοτικού Καταστήματος στην Κεφαλληνία και “ο Ρήγας” στην Ζάκυνθο που συντάσσονταν από τους Γ. Καλλίνικο και Κ. Βερύκιο.

εμφανίστηκαν στην Επτάνησο, το Καταχθόνιο, το μεταρρυθμιστικό και το ριζοσπαστικό» και σχετικά με τους προστασιανούς: «Το πρώτο, το καταχθόνιο, πρέσβευε ότι στην Επτάνησο τα πάντα λειτουργούσαν σωστά υπό την Βρετανική Προστασία, ότι νόμος υπέρτατος είναι η θέληση του αρμοστή και οι ελεύθερες Βουλές μπορούν να εξακολουθήσουν να διαδραματίζουν το ρόλο που είχαν από την εποχή των βουλών των κομεστάδων. Το κόμμα αυτό συγκροτούσαν οι άνθρωποι οι οποίοι ήταν στα πράγματα, συμμετείχαν δηλαδή στη διοίκηση. Αρχηγός του ήταν ο κερκυραίος Γραμματέας της Γερουσίας Δούσμανης, εκπρόσωποί του στην Κεφαλληνία ήταν ο Δ. Καρούσος, έχοντας γύρω του τους Λιναρδάτο, Καββαλιεράτο κ.α. Εφημερίδες του κόμματος ήταν στην Κέρκυρα ο Φίλος του Λαού και στην Κεφαλληνία ο Πέλεκυς» (Πανάς Π., 1880: 4).

¹⁹⁸ Αναφέρει: «Το ριζοσπαστικόν κόμμα, το κόμμα των ιδεολόγων, εμπνεόμενον υπό των αθανάτων και ιερών αρχών της γαλλικής επανάστασεως, και κηρύσσον θαρραλέως το δικαίωμα, όπερ έκαστος λαός έχει να ζη ελεύθερος» (Πανάς Π., 1880: 4).

Όσον αφορά την διάκριση που προέκυψε, από τη σύγχρονη ιστοριογραφία και ανάλυση, ανάμεσα στην ύπαρξη «παλαιών» (Ζερβός, Μομφερράτος) και των «νέων» ριζοσπαστών (Λομβάρδος), αυτή δεν είναι πραγματική, διότι δεν αντανάκλα την μετεξέλιξη του Ριζοσπαστικού κόμματος, αλλά την δημιουργία μιας ομάδας βουλευτών εκ των οποίων κάποιοι προέρχονταν από τους Ριζοσπάστες. Πρόκειται για ένα μόρφωμα, που δεν απέκτησε σταθερή ονομασία, αποκαλούμενοι κατά καιρούς, «Ενωτιστές», «Ενωτικοί», «Νεοφώτιστοι», «Ψευτοριζοσπάστες», κλπ.

Κατά τον Πανά, άποψη που υιοθετούσαν οι Ζερβός και Μομφερράτος, η ομάδα Λομβάρδου απαρνούμενη το πολιτικό πρόγραμμα των ριζοσπαστών αυτοονομάστηκαν ριζοσπάστες¹⁹⁹. Είναι χαρακτηριστικό του μεταβαλλόμενου πολιτικού τους λόγου το γεγονός ότι προσπαθούσαν διαρκώς να βρουν προσβάσεις στα ευρωπαϊκά κινήματα που εξελίσσονταν, όπως το κίνημα του Ματσίνι στην Ιταλία («Ιταλικά κομητάτα της νέας ελευθερίας»), προσπαθώντας να αποκτήσουν πολιτικό πλαίσιο και να οργανωθούν κατά το πρότυπο αυτών, στα οποία κατά τον προσανατολισμό τους παίρνονταν οι αποφάσεις και κρινόταν το μέλλον των νησιών²⁰⁰. Οι επαφές με τους ιταλούς ηγέτες Γαριβάλδη και Ματσίνι επεδίωκαν τη λύση του επτανησιακού ζητήματος με ξένες επεμβάσεις.

Είναι βέβαιο ότι Ριζοσπάστες, Μεταρρυθμιστές και Ενωτιστές, στόχο τους είχαν την Ένωση την οποία όμως κάθε μια ομάδα την αντιλαμβάνονταν και την επεδίωκε με ξεχωριστό τρόπο με αποτέλεσμα τη διαφοροποίησή τους στην πολιτική πρακτική που ακολουθούσαν.

Οι Ενωτιστές, όπως ονομάστηκαν οι οπαδοί του Λομβάρδου μετά το 1852, αποστασιοποιημένοι από τις βασικές αρχές του ριζοσπαστικού κινήματος, μη αναγνωρίζοντας το δόγμα των εθνοτήτων και απομονώνοντας τη δράση τους από τα κοινωνικά ζητήματα, επεδίωκαν την Ένωση με ικεσίες προς τη βρετανίδα βασίλισσα και όχι ως αναφαίρετο δικαίωμα του λαού.

Υπήρξαν κάποιοι σύγχρονοι αναλυτές που υποστήριξαν ότι οι θέσεις των ενωτιστών ήταν ρεαλιστικές, ενώ των Ριζοσπαστών ανέφικτες. Η πραγματοποίηση της Ένωσης, που έγινε με την προσέγγιση των ενωτιστών και οι δεσμεύσεις του νέου βασιλιά Γεωργίου Α' ευνοούμενου της Αγγλίας, για το σεβασμό της ακεραιότητας της οθωμανικής Αυτοκρατορίας δείχνει ότι οι θέσεις των ριζοσπαστών δεν ήταν μόνο ρεαλιστικές αλλά συνδέονταν με το στόχο της Μεγάλης Ιδέας τον οποίο η Ένωση και η έλευση του βασιλιά έθεταν στο περιθώριο²⁰¹. Έτσι και στο ζήτημα της μεγάλης ιδέας οι Ριζοσπάστες σε σχέση με τα άλλα μορφώματα είχαν τεράστιες διαφορές μεταξύ τους. Μεταρρυθμιστές και ενωτιστές αντιλαμβάνονταν τη Μεγάλη Ιδέα απλά ως απελευθέρωση της

¹⁹⁹ Το αποτέλεσμα ήταν ο αποπροσανατολισμός του αγώνα, η ενίσχυση της Προστασίας και η δρομολόγηση της ένωσης, κατά τρόπο και μέσα αλλότρια από αυτά που ζητούσαν οι Ριζοσπάστες (Λουκάτος Σπ., 2009: 148-158).

²⁰⁰ Ο.π.

²⁰¹ Θέση που ανέφερε και ο Η. Ζερβός τονίζοντας ότι: «Αντί να γίνει η Επτάνησος Ελλάδα έγινε η Ελλάδα Επτάνησος. Η Ελλάδα μετεβλήθη εις Επτάνησον αγγλικώς προστατευομένη και αφανώς διοικουμένη» (Ζερβός Η., 1866: 15).

ελληνικής φυλής. Αντίθετα οι Ριζοσπάστες την αντιλαμβάνονταν ως συνένωσή της, ως ένα μεγάλο πολικο-κοινωνικό ιδεώδες με βαθύ και ουσιαστικό περιεχόμενο, το οποίο περιελάμβανε εκτός από την απελευθέρωση και τη συνένωση σε ένα ισχυρό κράτος, με βάση το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών «εν ελευθερία, ισότητι και αδελφότητι» και ταυτόχρονα τη δημοκρατική και πολιτιστική του ανάπλαση, αλλά και όλης της Ανατολής την οποία περιλαμβάνει το ελληνικό έθνος²⁰².

Οι πρώτες εκλογές στα Επτάνησα επί Προστασίας πραγματοποιούνται από τις 3 έως τις 8.4.1817²⁰³ για την εκλογή βουλευτών στην Ιόνιο Βουλή του προτεκτοράτου, που ίδρυσαν οι Βρετανοί μετά το Συνέδριο της Βιέννης²⁰⁴. Τον κατάλογο των εκλογέων και υποψηφίων συνέτασσε σε κάθε νησί το Προκαταρκτικό Συμβούλιο²⁰⁵ μετά από εντολή του αρμοστή ο οποίος αποτελούνταν από ευγενείς, αστούς τιμαριούχους και μέλη της μεσαίας τάξης οι οποίοι είχαν πανεπιστημιακό δίπλωμα²⁰⁶. Η ψηφοφορία ορίστηκε φανερή²⁰⁷, δια ζώσης, και τύπος εκλογής ορίστηκε το βουλευτήριο, στην εκλογική αίθουσα στην οποία την προεδρία κατείχε ο έπαρχος της νήσου. Ο κατάλογος των εκλόγιμων ήταν διπλός²⁰⁸, από τον οποίο εκλέγονταν οι μισοί²⁰⁹. Κατά τη

²⁰² Κατά τον Η. Ζερβό και τον Γ. Ιακωβάτο η εθνική αποκατάσταση ήταν «Δόγμα αναπτυσσόμενον εις εν σύστημα και μίαν θεωρίαν επεκτείνον την πορείαν εντός και εκτός της Επτανήσου προς απαρτισμόν ενός έθνους μεγάλου και ισχυρού, έχοντος εν εαυτώ τα στοιχεία της ανηπερέαστης αυθυπαρξίας τους και εν της εν τη Ανατολή τελέσεως του εκπολιτιστικού του προορισμού» (Θεοδωράτος Χρ., 1974: 144).

²⁰³ Λίγο νωρίτερα ο αρμοστής Μαίτλαντ αναγγέλλει τη νέα νομοθεσία (σσ. 50), τη σύνθεση του «Πρώτου βουλευτηρίου», καθώς και τα πρόσωπα που επέλεξε για να το απαρτίσουν (σσ. 50, εγγ. 232 (Α 2112) και την προκήρυξη εκλογών για νομοθετικό σώμα (σσ. 52, 240 (Α 2120) (Άγνωστα Επτανησιακά Μονόφυλλα 1798-1817, ΕΙΕ).

²⁰⁴ Μετά από την λήξη των Ναπολεόντειων πολέμων τα νησιά αποτέλεσαν με τη Συνθήκη των Παρισίων το 1815, ανεξάρτητο κράτος κάτω από τη Βρετανική Προστασία με τον τίτλο «Ηνωμένες Πολιτείες της Επτανήσου», Ιταλικά: Stati Uniti delle Isole Ionie, αναφερόμενο ως Ιόνιος Πολιτεία ή και Ιονικόν Κράτος. Ιδρύθηκε στις 9.11.1815 από τους Βρετανούς και το σύνταγμά του ψηφίστηκε στις 26.8. Πρωτεύουσα ήταν η Πόλη της Κέρκυρας. Επίσημες γλώσσες τα Ελληνικά και τα Ιταλικά. Το πολίτευμα είχε ομοσπονδιακή οργάνωση. Έκταση 4.694 τ. χλ. Πληθυσμός (εκτίμηση 1864) 236.000 κάτοικοι (50,3 κατ./τ. χλμ.), σύμφωνα με το προοίμιο της Συνθήκης του Λονδίνου.

²⁰⁵ Το Προκαταρκτικό Συμβούλιο ήταν 11μελές και αποτελούνταν από τα μέλη της Γερουσίας (6), των τεσσάρων επάρχων των μεγαλύτερων νήσων (4) και ενός (1) επάρχου εκ των τριών μικροτέρων νησιών εκ περιτροπής. Τα μέλη του διορίζονταν από τον αρμοστή και όταν η Βουλή σταματούσε τις εργασίες της για να προχωρήσει σε εκλογές τα 5 μέλη εκ των επάρχων αντικαθιστούνταν από 5 βουλευτές της προηγούμενης Βουλής.

²⁰⁶ Για την περίοδο αυτή ως προσόντα ένταξης στον κατάλογο των εκλογέων ορίστηκαν: Το επιστημονικό δίπλωμα ή ετήσιο εισόδημα των ευγενών εκάστης νήσου 337 τάλληρα.

²⁰⁷ Η φανερή ψηφοφορία αλλοίωσε τη θέληση των εκλογέων αφού δεν απηχούσε την πραγματικότητα σε μια αίθουσα που τονίζονταν η παρουσία του αντιπροσώπου της Προστασίας και των οργάνων της.

²⁰⁸ Ο κατάλογος αρχικά ήταν διπλός και αποτελούνταν: α) Από τους διακεκριμένους άνδρες και β) τους απολαμβάνοντες σεβασμού σε κάθε νησί και ανέγραφε 16 μέλη για τη νήσο Κεφαλληνία, 14 μέλη για τη Ζάκυνθο και Κέρκυρα αντίστοιχα, 8 για τη Λευκάδα και ανά δύο για την Ιθάκη, τα Κύθηρα και τους Παξούς, σύνολο μελών 58, δηλαδή διπλασίους υποψηφίους από τους εκλεγέντες βουλευτές οι οποίοι ορίστηκαν στους 29 (Κεφαλληνία 8, Κέρκυρα και Ζάκυνθος από 7, Λευκάδα 4, Ιθάκη, Κύθηρα, Παξοί από 1) συν τους 11 ακόμη της Γερουσίας και του Προκαταρκτικού, σύνολο δηλαδή 40 μέλη της Ιονίου Βουλής.

²⁰⁹ Ο υποψήφιος έπρεπε να λάβει την πλειοψηφία των ψηφισάντων οι οποίοι για να υπάρχει απαρτία έπρεπε να ανέρχονταν στο ήμισυ τουλάχιστον των εκλογέων. Ο κατάλογος των υποψηφίων διαβιβάζονταν στην Κέρκυρα. Η Γερουσία εξέλεγε εκ του διπλού καταλόγου αρχικά και του τριπλού μετέπειτα, το 1833 επί αρμοστού Νούγκετ, εκείνους τους οποίους εθεώρει ικανούς να καταλάβουν βουλευτικό αξίωμα. Όταν ο κατάλογος έγινε τριπλός

μερικώς φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος το 1833 και 1848²¹⁰ εισήχθησαν μεταρρυθμίσεις, που αφορούσαν κυρίως την ελεύθερη εκλογή των αντιπροσώπων, την αύξηση του εκλογικού σώματος, τη μυστικότητα της ψηφοφορίας και την ελευθεροτυπία²¹¹.

Στη νήσο Κεφαλληνία, η οποία αριθμούσε τότε 81.000 κατοίκους, ελάχιστοι είχαν δικαίωμα ψήφου. Στις εκλογές του 1848 ψήφισαν 2.828 εκλογείς, ενώ στις εκλογές του 1850 για τη Θ' Βουλή παρά τις μεταρρυθμίσεις ψήφισαν στα Επτάνησα 9.147 πολίτες²¹², σε σύνολο πληθυσμού που ξεπερνούσε τις 230.000 αναδεικνύοντας τους ριζοσπάστες πρώτη δύναμη στην Κεφαλληνία²¹³ και σημαντική ομάδα στην Ιόνιο Βουλή. Ο αριθμός των εκλογέων της Επτανήσου το 1857 ήταν: Κέρκυρα: 1.780, Κεφαλληνία: 1.420, Λευκάδα: 1.185, Ιθάκη: 908, Ζάκυνθος: 872, Παξοί 505, Κύθηρα: 350, ήτοι σύνολο 7.020. Οι αντίστοιχοι εκλογείς του έτους 1861-1862 στην Κεφαλληνία ήταν 3.563²¹⁴, ενώ στην απογραφή του 1857²¹⁵ ο πληθυσμός της νήσου ήταν 71.936 άτομα²¹⁶.

Η προσπάθεια δημιουργίας προτεκτοράτου από το καθεστώς της Προστασίας, παραβιάζοντας τις διεθνείς συμφωνίες και μη σεβόμενη την παράδοση των νησιών, δημιούργησε το Ριζοσπαστισμό και το ενωτικό κίνημα, που έθεσε για πρώτη φορά ως στόχο την Ένωση, ταυτίζοντάς την παράλληλα με την εθνική ολοκλήρωση. Το κίνημα αυτό είχε αρκετή προϊστορία, ήδη από το 1830,

περιλάμβανε: α) τους διακεκριμένους άνδρες, β) τους απολαμβάνοντας γενικού σεβασμού σε κάθε νησί και γ) τους απολαμβάνοντας γενικού σεβασμού στην Επτάνησο. Το 1833, δόθηκε το δικαίωμα ο κατάλογος των υπό εκλογή πολιτών να αυξηθεί κατά 30% και από 14 μέλη που ήταν στην Κεφαλληνία να γίνει 21, δίχως παραπέρα μεταρρυθμίσεις. Το γεγονός αυτό είχε σαν συνέπεια να εισέλθουν στο κοινοβούλιο και μέλη της αστικής τάξης τα οποία είχαν επηρεασθεί από το πνεύμα του Ευρωπαϊκού φιλελευθερισμού και της Ελληνικής Παλιγγενεσίας.

²¹⁰ Το 1848, επί αρμοστού Σήτωνα.

²¹¹ Οι μεταρρυθμίσεις αυτές είχαν σαν συνέπεια την κατάργηση του Προκαταρκτικού Συμβουλίου παρέχοντας πλέον το δικαίωμα της υποβολής υποψηφιότητας στους συγκεντρώνοντες το 1/10 των υπογραφών των εκλογέων κάθε νήσου. Τα μέλη της Βουλής θα αυξάνονταν στα 42 (από δέκα (10) σε Κέρκυρα, Κεφαλληνία και Ζάκυνθο αντίστοιχα, έξι (6) από Λευκάδα και ανά δύο (2) κάθε έναν από τα τρία μικρότερα νησιά, Παξοί, Ιθάκη και Κύθηρα.

²¹² Ιδρωμένος Α, 1889:136.

²¹³ Στην Κεφαλληνία το 1833 σε πληθυσμό 56.447 ψήφισαν περίπου 900 άτομα, το 1853 σε πληθυσμό 71.178 ψήφισαν 1.332 άτομα, το 1861 σε πληθυσμό 73.867 ψήφισαν 3.558 άτομα. Αντίστοιχα στην Κέρκυρα με λίγο λιγότερο πληθυσμό το 1863 αριθμούσε 3.260 εκλογείς και 350 εκλόγιμους. (Προγουλάκης Γ., 2003: 400-406).

²¹⁴ Αναλυτικά ο εκλογικός κατάλογος 1861-1862 για τα Επτάνησα ήταν: Κέρκυρα: 3.136, Κεφαλληνία: 3.563, Λευκάς: 2.137, Ιθάκη: 1.579, Ζάκυνθος: 1.383, Παξοί: 653, Κύθηρα: 410. Ειδικότερα για την Κεφαλληνία η κατανομή τους σε διαμερίσματα ήταν η εξής: Διαμέρισμα Α' Πόλεως Αργοστολίου και Προαστείων: 1-1.310, Διαμέρισμα Β' Πόλεως Ληξουρίου: 1.311-2.312. Τα υπόλοιπα διαμερίσματα ήταν οι κάτοικοι της εξοχής, Διαμέρισμα Γ': 2.313-2.628, Διαμέρισμα Δ': 2.629-2.880, Διαμέρισμα Ε': 2.881-3.563. Σύνολο εκλογέων Πόλεως: 2.312. Σύνολο εκλογέων εξοχής: 1.251. Γενικό σύνολο νησιού: 3.563. Όσον αφορά τους εκλόγιμους την ίδια περίοδο για την Κεφαλληνία ήταν: Διαμέρισμα Α': 1-295, Διαμέρισμα Β': 296-457, Διαμέρισμα Γ': 458-459, Διαμέρισμα Δ': 460-462, Διαμέρισμα Ε': 463-481. Σύνολο Εκλογίμων Πόλεως: 457, Σύνολο Εκλογίμων Εξοχής: 24. Γενικό Σύνολο: 481 (Ιόνιον Κράτος, Επίσημος Εφημερίς 1862, αρ. φύλλου, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 550).

²¹⁵ Ιόνιος Βουλή, Πρακτικά συζητήσεων 1857, Συνεδρίαση Γ', σσ. 63-64.

²¹⁶ Αναλυτικά: Αργοστόλι: 9.271 (4.388 άρρενες, 3.657 θήλυ, 1.226 αλλοδαποί). Ληξούρι: 6.895 (3.610 άρρενες, 3.195 θήλυ, 90 αλλοδαποί, Εξοχή: 55.770 (38.660 άρρενες, 24.414 θήλυ, 694 αλλοδαποί). Γενικό Σύνολο: 71.936 (38.660 άρρενες, 31.266 θήλυ, 2.010 αλλοδαποί) (Γραφείο Εκτελεστικής Αστυνομίας, Απογραφή 1857. Επίσης: Επίσημος Εφημερίς 27.4.9.5.1857. Παξιμαδοπούλου – Σταυριανού Μιρ., 1977 120-163. Ανδρεάδης Α., 1910, 1911, 1912. Λοβέρδος Σ., 1913: 337-341).

αλλά και ιδεολογικές απηχήσεις μετά την Ένωση²¹⁷. Εκδηλώθηκε πρώτα στην Κεφαλληνία το 1848 – όταν με τις συνταγματικές μεταρρυθμίσεις δόθηκε το δικαίωμα της ελευθεροτυπίας ενώ τον επόμενο χρόνο δόθηκε το δικαίωμα της ελεύθερης εκλογής των βουλευτών (δίχως την έγκριση των υποψηφίων από το Προκαταρκτικό Συμβούλιο). Συνεχίστηκε εντατικά η δράση του έως το 1856, όπου η πολιτική ομάδα του Ζακύνθου Κ. Λομβάρδου αυτοπροσδιορίστηκε ως «νεοριζοσπάστες-ενωτικοί», μη έχοντας όμως καμία σχέση με τον ριζοσπαστισμό που είχαν ορίσει οι αποκαλούμενοι πλέον «παλαιοριζοσπάστες»²¹⁸. Ουσιαστικά την περίοδο αυτή σταματά το ριζοσπαστικό ενωτικό κίνημα με τα χαρακτηριστικά τα οποία ξεκίνησε και οι ακολουθούμενες πολιτικές πρωτοβουλίες έχουν πλέον διαφορετικό κοινωνικό και εθνικό χαρακτήρα.

II. Το κίνημα του Ριζοσπαστισμού

Στην Κεφαλληνία, σ' όλη την περίοδο της Ενετοκρατίας οι κοινωνικές δομές ιδιαιοποιούνται και πολύ συχνά από συγκρούσεις άλλοτε φατριών κι άλλοτε οργανωμένων κοινωνικών ομάδων, οι οποίες με μια αλληλένδετη λειτουργία προσδιορίζουν την ιστορική τύχη της²¹⁹. Σ' αυτό το πλαίσιο και στα γενικότερα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα των κατώτερων τάξεων, αλλά και σε εθνικούς στόχους, εκτρέφονται τα κοινωνικά κινήματα, που θα εκδηλωθούν στο πρώτο μισό του 19^{ου} αι. στην Κεφαλληνία αλλά σ' όλο το ελεύθερο Ελληνικό Βασίλειο. Για τα Επτάνησα η Κεφαλληνία αποτελεί το επίκεντρο των εξελίξεων, κυρίως μετά το 1848 αλλά και το 1864²²⁰, οι οποίες παραδίδουν το νησί στην ελεύθερη Ελλάδα με οργανωμένη κοινωνική και οικονομική ζωή²²¹ αλλά κυρίως με εμπειρία λειτουργίας πολιτικών θεσμών, οι

²¹⁷ Αλυσανδράτος Γ., 2006: 26.

²¹⁸ Το 1856 ο Κ. Λομβάρδος εξελέγη για πρώτη φορά βουλευτής Ζακύνθου, στις εκλογές για την κάλυψη των δύο καταργηθέντων και εξορισθέντων Ζακυνθίων Ριζοσπαστών (Δομενεγίνη και Λισγούρη). Είχε συγκροτημένες γνώσεις και ευγλωτία. Κατετάγη αρχικά στους ριζοσπάστες και λόγω εξορίας των Ζερβού και Ιακωβάτου, προσπάθησε να καταλάβει την αρχηγία. Όταν δεν το πέτυχε δημιούργησε δική του ομάδα, ακολουθώντας δικό του τρόπο διεξαγωγής του ζητήματος της ενώσεως (Εφημ. “Κεφαλληνία”/Φ. 149/ 2.9.1888, επικήδειο άρθρο με βιογραφικά στοιχεία).

²¹⁹ «Οι έριδες και οι συγκρούσεις δημιουργούνταν κυρίως από τους Άρχοντες- Ευγενείς - Nobili για τα πρωτεία και την κυριαρχία σε περιοχές της νήσου. Ήταν αιματηρές και είχαν χαρακτήρα εμφυλίου πολέμου με πολλούς νεκρούς. Είναι χαρακτηριστικές οι μακρές διαμάχες ανάμεσα κυρίως στους Αννίνους και Μεταζάδες στη νότια Κεφαλληνία, στους ποικιλώνυμους αρχηγούς τους και στους συμμάχους τους τις οικογένειες κυρίως των Καρούσων και Αντύπων στη β. Κεφαλληνία, οι οποίοι διήρκεσαν αρκετά χρόνια (τέλη 17^{ου} έως αρχές 18^{ου} αιώνα). Στους πρωταίτιους η ενετική αρχή επέβαλε αυστηρές ποινές με αποκορύφωμα τον παραδειγματισμό απαγχονισμό των αρχηγών των δύο οικογενειών Μεταζάδων και Αννίνων, ως και ένας τρόπος επίδειξης της ισχύος της στο νησί» (Τσιτσέλης Ηλ., τ. α', 1904: 323).

²²⁰ Ο κεφαλληνιακός χώρος υπήρξε το κέντρο του Ριζοσπαστισμού και του Ενωτικού κινήματος και από το χώρο αυτό μετά την Ένωση, θα μεταφερθούν – κυρίως με τους Κεφαλλήνες βουλευτές στο ελληνικό Κοινοβούλιο αλλά και άλλα πρόσωπα, οι πρώτες φωνές της ουσιαστικής δημοκρατίας (Μοσχόπουλος Γ., 1995: 5-6).

²²¹ Το Ιονικό κράτος στην τελική του μορφή είχε: Γερουσία, Κοινοβούλιο, διοίκηση, Υψηλή Αστυνομία, Υγειονομία, Εφορεία Υγείας, ιατρικές υπηρεσίες, φορολογικό μηχανισμό, έλεγχο της αγοράς κυρίως για τρόφιμα, τελωνεία, ταχυδρομείο, τυπογραφεία, εφημερίδες (Άγνωστα Επτανησιακά Μονόφυλλα 1798-1817, ΕΙΕ, σελ. 28-29).

οποίοι παρά το γεγονός ότι λειτουργούν με όρους προτεκτοράτου, επιβεβαιώνουν την ύπαρξη πολιτικού συστήματος.

Εκτός των άλλων πολιτικών ομάδων, που ως στόχο έχουν κυρίως τη διαχείριση της διοικητικής εξουσίας, το κυρίαρχο κίνημα είναι ο ριζοσπαστισμός, που οργάνωσε το ενωτικό κίνημα. Το κίνημα ξεκίνησε στην Κεφαλληνία, από τη λέσχη του Δημοτικού Καταστήματος Αργοστολίου με μέλη κυρίως επιστήμονες, μεσαία στρώματα, χωρικούς και τη νεολαία, οι ρίζες του όμως βρισκόταν στις πρώτες κινήσεις κατά τις Προστασίας τη δεκαετία του 1820²²². Μετέπειτα ασπάστηκε το κίνημα η Ζάκυνθος και ακολούθως και τα υπόλοιπα νησιά.

Ο ριζοσπαστισμός, ως πολιτική αρχή, διατυπώθηκε στην Κεφαλληνία το 1848, *«Η ιδέα όμως της ενώσεως καλλιεργείτο στο νησί προ πολλού. Άνδρες φιλοπάτριδες όπως ο Καθηγητής Φραγκίσκος Πυλαρινός, ο Γεράσιμος Πανάς, ο Δημήτριος Ραζής Λουκάτος κήρυσσαν αυτή σε περιορισμένο κύκλο φίλων τους, αμέσως μετά την ανακήρυξη του ελληνικού κράτους»*²²³, τους οποίους ακολούθησε ο Γεράσιμος Λιβαδάς κ.α. Οι ενέργειές τους ήταν περιορισμένες και μη υπάρχουσες της ελευθεροτυπίας δεν μπορούσαν να διαδοθούν στο λαό. Αυτό ξεκίνησε το 1849, που εισήχθησαν μεταρρυθμίσεις στην ελευθερία του τύπου και στην εκπροσώπηση. Τότε η ιδέα της ενώσεως ανακηρύχθηκε δημόσια και ενεγράφη επί της σημαίας του ριζοσπαστικού κόμματος ως πολιτική του θέση και πίστη. Οι ριζοσπάστες, απέρριπταν κάθε συνεργασία με τους Βρεττανούς, θεμελιώνοντας το αίτημα για Ένωση, δημοκρατία και κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη στο δικαίωμα των εθνών για αυτοδιάθεση και στη λαϊκή κυριαρχία, αρχές που προέκυπταν από τις αρχές της ισότητας και της ελευθερίας που δικαιολογούσαν με θρησκευτικά και του φυσικού δικαίου επιχειρήματα ²²⁴. Το Ριζοσπαστικό Κόμμα ήταν πολιτικό, κοινωνικό και εθνικό κίνημα με χαρακτήρα δημοκρατικό στην οργάνωση με σκοπό την απελευθέρωση των νησιών και την ένωσή τους με την ελεύθερη Ελλάδα, ενώ παράλληλα διεκδικούσε συμμετοχή του λαού στην πολιτική διαδικασία, παράλληλα με την κοινωνική αναδιανομή²²⁵. Ήταν το τρίτο κόμμα που δημιουργήθηκε, αλλά αναδείχθηκε το πιο δυναμικό αφού συγκέντρωσε τα στελέχη της πνευματικής ηγεσίας των νησιών και εκτός του στόχου της Ένωσης, είχε ολοκληρωμένο πρόγραμμα κοινωνικών αλλαγών²²⁶.

²²²Πρωταγωνιστής ήταν ο Γεράσιμος Λιβαδάς απ' τον Αγκώνα, κορυφαίο στέλεχος του ριζοσπαστικού κινήματος.

²²³ Πανάς Π., 1880: 54-55.

²²⁴ Για τον κόμματα και τον Επτανησιακό Ριζοσπαστισμό: Ζερβός – Ιακωβάτος Η.: *«Επτανησιακός Ριζοσπαστισμός»*, Κεφαλληνία 1867. Αλισανδράτος Γ.: *«Επτανησιακός Ριζοσπαστισμός»*, Αργοστόλι 2006. Τζουγανάτος Γ.: *«Το αγωνιστικό ήθος των ριζοσπαστών»*, Αθήνα 1964.

²²⁵ Σύμφωνα με τον ιδρυτή του Η. Ζερβό *«θεμέλιο του ριζοσπαστισμού είναι η εθνικότης»*, ο οποίος τηρούσε σαφείς αποστάσεις *«από κάθε παραλλαγή των σοσιαλιστών και της ανηθικότητάς τους»*, όπως την χαρακτήριζε, καθώς και από τους «μηδενιστές» (Θεοδωράτος Χρ., 1965/1969: 110-112).

²²⁶ Θα γράψει, μετά την Ένωση, ο Ζερβός σχετικά με τον χαρακτήρα του Ριζοσπαστικού κόμματος: *«Το Ριζοσπαστικόν κόμμα, χαρακτήρος πολιτικώς επαναστατικού, αποκρούον πάσαν μεταρρύθμισιν, ουχί όμως και τας εσωτερικάς*

Το κίνημα βρήκε μεγάλη απήχηση σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, κυρίως όμως τη λαϊκή βάση του κόμματος αποτελούσαν οι αγρότες και κατά δεύτερο λόγο οι εργαζόμενοι των πόλεων, δηλαδή οι λαϊκές μάζες. Οι αγρότες - ακτήμονες ζούσαν κάτω από εξουθενωτικές συνθήκες, αλλά και στους άλλους αγρότες, τους μικροϊδιοκτήτες, πολύ λίγο διέφερε η θέση τους. Όλοι αυτοί, που αποτελούσαν την πλειοψηφία του πληθυσμού, ποθούσαν την Ένωση από εθνική συνείδηση αλλά και με την ελπίδα για κάποια οικονομική ανακούφιση και κοινωνική δικαιοσύνη²²⁷. Παρόμοιες ελπίδες είχαν οι κάτοικοι των πόλεων, τεχνίτες, εργάτες, απλοί άνθρωποι και μικροεπαγγελματίες. Αλλά και στις άλλες κοινωνικές τάξεις είχε έρεισμα ο ριζοσπαστισμός, κυρίως σε εκείνους που είχαν τη σκέψη για τη ζωή στην ελεύθερη Ελλάδα²²⁸. Προπάντων όμως οι ριζοσπάστες ενθουσίασαν τη νεολαία, στην οποία βρήκαν και αφοσιωμένους οπαδούς, έτοιμους να δεχτούν τις ιδέες τους, να αντισταθούν στα σκληρά μέτρα της Προστασίας υποστόμενοι κάθε θυσία. Σημαντικό ρόλο στην όλη διεξαγωγή του ενωτικού αγώνα διαδραμάτισε ο ορθόδοξος κλήρος, είτε με δράση φανερά για την οποία συνήθως αντιμετώπισε διωγμό, είτε με παθητική αντίσταση και οπωσδήποτε με το κύρος της εκκλησίας στο βαθύτατα θρησκευόμενο λαό²²⁹. Το κίνημα έθεσε παράλληλα τις βάσεις, πάνω στις οποίες μετέπειτα λειτούργησαν οι πολιτικές διαδικασίες και τα πολιτικά κόμματα. Επέδρασε σημαντικά σ' ολόκληρη την πολιτική σκέψη της εποχής –αφού τα πολιτικά κόμματα δεν υπήρχαν με τη μορφή που μπορούμε να τα φανταστούμε σήμερα.

Κεντρικός του στόχος ήταν να μεταλαμπαδεύσει την ιδέα της ελευθερίας και ανεξαρτησίας στα Επτάνησα που η παλιγγενεσία του 1821 είχε ξεκινήσει, ενώ είχε μικρές επιδράσεις από τις αρχές

βελτιώσεις, (...), και επισήμως ανακηρύζαν την αποχήν του από οποιαδήποτε δημοσίαν θέσιν, απαιτούσε την άμεσον παύσιν της Προστασίας και την Ένωσιν της Επτανήσου μετά της ελευθέρας Ελλάδος, ότε μόνον ηδύνατο ελλόγως προς το συμφέρον της Ενώσεως και των αρχών του να επιδιώξη και την εξουσίαν. Ως εκ των κυριοτέρων τούτων εθνικών βάσεών του, της ηθικωτάτης πολιτείας του και της μεγάλης αφιλοκερδίας του, δι' ων ενσάρκωνε και τα οποία επρέσβευε φιλελεύθερα φρονήματα, επεκράτει και ομοθυμία εις τας σκέψεις και ενεργείας τους και σταθερότης εις την πορείαν του και η φάλαγξ αυτού ήταν αδιάσπαστος και ακλόνητος (...) και τας εφόδους του ήτον ατρόμητον, ως εις τας κατ' αυτού επιθέσεις απτόητον, και η δημοτικότητα του οσημέραι επεκτείνετο, μάλιστα αυτό τούτο ήτο δημοτικότης, διότι ήτο λαός όστις εθνικώς εφρόνει ...» [Ζερβός-Ιακωβάτος Η., Επιστολή προς Αγησίλαον (Κονόμος Ντ., 1964: 24, 25)].

²²⁷ «Εκτός από το λαό, ευκατάστατους χωρικούς, εμπόρους, ανθρώπους των γραμμάτων και των επιστημών, ακόμα και ευγενείς (όσοι δεν είχαν συμφέροντα με τους Βρεττανούς) συσπειρώθηκαν γύρω από την εθνική ιδέα, άλλοτε ευσυνείδητα και άλλοτε όχι, πάντα όμως με την κρυφή ελπίδα πως η εθνική αποκατάσταση θα έδινε την πιο επιθυμητή λύση στα ποικίλα προβλήματα, που ήταν κυρίως προβλήματα ελευθερίας και οικονομικά» (Αλυσανδράτος Γ., 2006: 43-44).

²²⁸ «Οι γαρ την ελευθέραν Ελλάδα επισκοπούντες Επτανήσιοι γεωργοί, έμποροι, βιομήχανοι, χειρόνακτες, πολιτικοί, εώρων πληρουμένους τους εθνικούς αυτών πόθους. Ενταύθα δη τη αίγλη της ελευθερίας περιλαμπόμενοι συνανεχρώννυντο τοις οικούσι την ελευθέραν επικράτειαν, ραδίως εκ τε της γεωργίας και της εμπορίας και της βιομηχανίας τον βίον ποριζόμενοι. Το δε φόβητρον της Υψηλής Αστυνομίας ουδαμώς την ησυχίαν αυτών διετάρραττεν, ουδέ προσεδέοντο οι ελεύθεροι πολίται Περγαμηνών αριστοκρατικής γενεαλογίας, ίνα επί τας ακροτάτας της πολιτείας βαθμίδας ανέλθωσι. Ωστε προς την ένωσιν πάντες εσκόπουν ως το μόνον πανσώδυνον φάρμακον» (Βερύκιος Γ., 1870: 141-142).

²²⁹ Ο ορθόδοξος κλήρος συνεργάστηκε με τους ριζοσπάστες και βοήθησε πολύ τη συσπείρωση των εθνικών δυνάμεων (Αλυσανδράτος Γ., 2006: 43-44).

της Γαλλικής Επανάστασεως²³⁰ και το ιταλικό απελευθερωτικό κίνημα του 19^{ου} αιώνα (καρμποναρισμός, ριζορτζιμέντο) και για' αυτό ο προσανατολισμός του ήταν διπλός εθνικός και δημοκρατικός. Διακήρυσσε το δικαίωμα των νησιών να ενωθούν με την Ελλάδα, στην οποία ιστορικά και γεωγραφικά ανήκαν, με την οποία είχαν την ίδια θρησκεία, την ίδια γλώσσα, ανήκαν στην ίδια φυλή, είχαν κοινές παραδόσεις, ελπίδες και για το λόγο αυτό υπήρξε κυρίως εθνικό και δευτερευόντως κοινωνικό κίνημα. Με το πρώτο απαιτούσε την Ένωση με την Ελλάδα, σύμφωνα με την αρχή των Εθνοτήτων, ενώ με το δεύτερο απέβλεπε σε δημοκρατικές εξελίξεις μετά την Ένωση σύμφωνα με την ιδεολογία των επαναστάσεων. Η διπλή αυτή κατεύθυνση φαίνεται από τις πρώτες διακηρύξεις των ριζοσπαστών της Κεφαλληνίας Η. Ζερβού, Ι. Μομφερράτου και Δ. Δαυή.

Η βασική πολιτική του οργάνωση ήταν μέσω των λεσχών που διατηρούσε σε όλα τα νησιά, αλλά οι ιδέες του διακινούνται κυρίως μέσω της έκδοσης πολλών εφημερίδων, είχε συγκεκριμένη ιδεολογική φυσιογνωμία και πολιτικές θέσεις, συμμετείχε στις εκλογές με υποψηφίους και δημοσιοποιούσε προγραμματικές θέσεις²³¹ και υπό το πρίσμα αυτό μπορούμε να θεωρήσουμε αποτέλεσε το πρώτο κόμμα αρχών στην Ελλάδα. Η ονομασία του προήλθε από το δημόσιο χαρακτηρισμό κρίσεων που τους απέδωσε η μεταρρυθμιστική εφημερίδα της Κερκύρας "Πατρίς" μετριοπαθών αρχών, η οποία επικρίνοντας την αδιάλλακτη δημοσιογραφία της εφημερίδας «Φιλελεύθερος», αποκάλυψε τους συμφωνώντες με τις απόψεις της εφημερίδας με κάποια δόση ειρωνείας ριζοσπάστας (Radicals), χαρακτηρισμό τον οποίο απεδέχθησαν οι Κεφαλλήνες²³².

Ο αγώνας τους επιτελέστηκε τόσο μέσω της δημοσιογραφίας, όσο και δια των αγορεύσεών τους στη Βουλή. Ως δημοσιογραφικά όργανα²³³ οι ριζοσπάστες εξέδιδαν στην Κεφαλληνία τις

²³⁰ Η Γαλλική Επανάσταση προώθησε το δικαίωμα της ελευθερίας και της αυτοδιάθεσης με βασικό της τρίπτυχο, Ελευθερία – Ισότητα – Αδελφότητα.

²³¹ «Το Ριζοσπαστικό Κίνημα: Α. Θεωρούσε παράνομη την Προστασία, διότι την επέβαλε με τη βία μία συνθήκη (Παρισίων 1815), στην οποία ο Επτανησιακός λαός δεν έλαβε μέρος, πολύ περισσότερο, αφού από το 1830 υπήρχε πλέον ανεξάρτητο ελληνικό κράτος και επομένως τα νησιά είχαν το αναμφισβήτητο δικαίωμα να ενωθούν μαζί του. Β. Υποστήριζε για τις συνταγματικές μεταρρυθμίσεις που πρότειναν οι μεταρρυθμιστές, ότι πρέπει να απορριφθούν, γιατί αλλιώς θα θεωρούνταν σαν αναγνώριση του συντάγματος του 1817 και νομιμοποίηση της Προστασίας. Γ. Ξσπου να αναγνωριστεί το δικαίωμα της ελευθερίας και να πραγματοποιηθεί η Ένωση, η Βουλή μπορούσε να εργάζεται για τη βελτίωση των «κακώς κειμένων», δηλαδή για την ανακούφιση του λαού που υπέφερε, με νομοθετήματα όμως που ούτε το Σύνταγμα θα έθιγαν (για να μη θεωρηθεί ότι το αναγνωρίζουν κι επομένως ότι συνθηκολογούν με την προστασία) ούτε το εθνικό ζήτημα θα έβλαπταν» (Αλυσανδράτος Γ., 2006: 46-47).

²³² «Εις την Κεφαλληνίαν, άπαντες σχεδόν είμεθα ριζοσπάσαι, σχετικώς δηλαδή ως προς την πολιτικήν κατάστασιν. Ας αναρπάσωμεν σύρριζα το σεσηπός και ξηρόν της πολιτείας μας δένδρον και ας αποκόψωμεν τας δηλητηριώδεις αυτού ρίζας, δια του πελέκεως της ελευθεροτυπίας, δια να φυτεύσωμεν αντ' αυτού το νέον δένδρον, αυτόχθονον, δένδρον, Ελληνικόν, το οποίον άνθη και καρπούς αφθόνους να δώση, δια να μας χορτάση και κλώνους πολλούς με χλοερά φύλλα να βλαστήση, δια να μας επισκιάση. Εννοούμεν κάλλιστα τον προορισμόν μας, Ω φίλε, ελθέ την ημέραν του Ευαγγελισμού, ελθέ να μας συλλάβης επ' αυτοφόρω και να ίδης την σημαίαν μας. Τότε θα μας ίδης όλους έχοντες φύλλον καθημαγμένης – ναι – καθημαγμένης δάφνης εις τα στήθη μας και ατενίζοντες τους δακρυσμένους οφθαλμούς, προς εκείνα τα νέφη, όπου κείται η Ελλάς μας» (Εφημ. "Φιλελεύθερος", 1848, αρ. Φυλ. 2).

²³³ Βερύκιος Σπ., 1964: 252-258.

εφημερίδες “Φιλελεύθερος”²³⁴, “Αναγέννησις”²³⁵ και “Χωρικός”²³⁶. Ο Ηλίας Ζερβός στην προαναγγελία της έκδοσης της εφημερίδας “Φιλελεύθερος” δίνει τη φυσιογνωμία του κινήματος²³⁷: «....*Η δύναμις και το μεγαλείο, ως και η ευδαίμων και μόνιμος απόλαυσις των μέχρι τούδε και εισέτι αρνουμένων δικαιωμάτων της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΤΑΝΗΣΟΥ, εξαρτώνται βέβαια από την εθνικήν της αποκατάστασιν, αναπτυσσομένην και μορφουμένην με αρχάς πάντη ανεξαρτήτους από προσωπικάς, κομματικάς και ξενικάς επιρροάς και βασιζομένας εις το φυσικόν και επικρατούν πνεύμα της εποχής μας το οποίον τεινόν εις την σύνθεσιν των ΕΘΝΟΤΗΤΩΝ, θέτει και ως θεμέλιον παντός νομίμου κυβερνητικού συστήματος την κυριαρχίαν του λαού, εξαγομένην από την ισότητα των δικαιωμάτων όλων των ανθρώπων. Ελληνική εθνικότης, δημοκρατικάί ιδέαι και εσωτερική βελτίωσις, είναι λοιπόν αι αρχαί κατά τας οποίας θέλομεν βαδίσει...*». Ενώ το πρώτο άρθρο του Ζερβού έχει ως τίτλο «*Θέλομε να γίνωμεν ελεύθεροι και όχι να λεγόμεθα ελεύθεροι*». Τις ίδιες αρχές υποστήριζε η εφημερίδα “Κεραυνός” η οποία εκδίδονταν στην Κέρκυρα και Κεφαλληνία ενώ στη Ζάκυνθο εκδίδονταν ο “Ρήγας”²³⁸. Επιφανείς προσωπικότητες, κυρίως επιστημόνων, άνθρωποι της μεσαίας τάξης και χωρικοί εισήλθαν στους κόλπους των ριζοσπαστών²³⁹.

Εκτός από τη δημοσιογραφία χρησιμοποίησε στον αγώνα του και άλλα μέσα. Ίδρυσε πολιτικές λέσχες, αξιοποίησε το βήμα του Κοινοβουλίου, εξέδωσε φυλλάδια, ημίφυλλα και μονόφυλλα, τα ονομαζόμενα παμφλέτια. Κρίσιμο ρόλο στην οργάνωσή του διαδραμάτισαν οι πολιτικές λέσχες²⁴⁰

²³⁴ Στις 26.12.1848 ο Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος, κυκλοφόρησε στην Κέρκυρα φυλλάδιο με τίτλο «*Ο Φιλελεύθερος. Η Διδασκαλία περί καλής ή κακής χρήσεως της ελευθεροτυπίας εις την Επτάνησον*», προάγγελος της εκδόσεως της εφημερίδας του, όπου θίγοντας το θέμα της εθνικής ιδέας, τόνιζε την ανάγκη για εθνική και αδέσμευτη πολιτική των Ελλήνων, συνδέοντας έτσι την πολιτική ζωή των νησιών με την πορεία όλου του έθνους (Κονόμος Ντ., 1964: 24, 25).

²³⁵ Πρωτοεκδόθηκε το 1849 από τον Ιωσήφ Μομφεράτο.

²³⁶ Η εφημερίδα “Ο χωρικός” εκδίδονταν από τη νεολαία του Δημοτικού Καταστήματος Αργοστολίου κατά τα έτη 1850-52 και συντάσσονταν αρχικά, κυρίως από τους Δημήτριο Δαυή και Μ. Κουρβισιάνο.

²³⁷ Αναγγελία έκδοσης της Εφημερίδας “Φιλελεύθερος” (26/12/1848) από τον Ηλία Ζερβό – Ιακωβάτο.

²³⁸ Ο Ρήγας συντάσσονταν από τους Δ. Καλλίνικο και Γ. Βερούκιο.

²³⁹ Στελέχη του Ριζοσπαστικού Κόμματος ήταν: Ηλίας Ζερβός Ιακωβάτος, Γεράσιμος Λιβαδάς, Ιωσήφ Μομφεράτος, Σταματέλος Πυλαρινός, Γεώργιος Τυπάλδος Ιακωβάτος, Ιωάννης Τυπάλδος Καπελέττος Δοττοράτος, Ανδρέας Σαντριβίλης-Καρούσος από την Κεφαλληνία, Γεώργιος Βερούκιος, Ναθαναήλ και Φραγκίσκος Δομενεγίνης, Δημήτριος Καλλίνικος από τη Ζάκυνθο, Τηλέμαχος Παϊζης από την Ιθάκη, Χριστόδουλος Ποφάντης, Άγγελος Σιγούρος Δεσύλλας από την Κέρκυρα κα.

²⁴⁰ Έργο τους υπήρξε το 1846 η οργάνωση, για πρώτη φορά, του εορτασμού των εθνικών επετείων της 25ης Μαρτίου και της 3ης Σεπτεμβρίου, που στάθηκαν αφορμή να διαδηλωθούν μαζικά τα λαϊκά φρονήματα, με πρωτοστάτη τη μαθητική νεολαία. Το 1847 η λέσχη «Κοραής» άλλαξε την επωνυμία της σε «Δημοτικόν Κατάστημα» και τον επόμενο χρόνο πρωτοστάτησε και πάλι στον εορτασμό της εθνικής επετείου. Αλλά παράλληλα με τον επίσημο εορτασμό, έντονο εθνικό χαρακτήρα είχαν και οι λαϊκές εκδηλώσεις της 25ης Μαρτίου 1848, όπου ακούστηκε επαναστατικό τραγούδι που παρακινούσε το λαό σε ένοπλη εξέγερση εναντίον των Βρετανών («... *Αδέλφια έφθασ' ο καιρός ν' αρματωθώμεν όλοι. / Εμπρός! Με πυρ και βόλι ο ξένος να διωχθή...*»). Στο «Δημοτικόν Κατάστημα» οφείλεται επίσης και η οργάνωση των πατριωτικών εκδηλώσεων της Μεγάλης Παρασκευής του ίδιου χρόνου, που είχαν αντικειμενικό σκοπό να εμποδίσουν τον μητροπολίτη να αναπέμψει μπροστά από το Τοποτηρητήριο την καθιερωμένη από το 1836 δέηση κατά την περιφορά του Επιταφίου, πράξη που ο λαός θεωρούσε «ασέβεια» και περιφρόνηση της Ορθοδοξίας. Οι πρωταγωνιστές των γεγονότων φυλακίστηκαν. Ας σημειωθεί ότι ο μητροπολίτης Σπυρίδων Κοντομίχαλος, είχε ανέβει

που υπήρχαν σε όλα τα νησιά και προπάντων το «Δημοτικό Κατάστημα» του Αργοστολίου, η «Ομόνοια» του Ληξουρίου και ο «Κοραής» αρχικά και μετέπειτα η «Ένωσης» της Ζακύνθου. Οι λέσχες, που έπαιξαν μεγάλο ρόλο στην ανάπτυξη της ιδεολογίας του ριζοσπαστισμού σε όλη τη διεξαγωγή του αγώνα, αποτελούσαν χώρο ανταλλαγής απόψεων, διαλέξεων, διαβάζονταν οι ευρωπαϊκές εφημερίδες, εμψύχωνουν τα μέλη τους και συγκέντρωναν φιλελεύθερους πολίτες απ' όλες τις τάξεις²⁴¹. Η κοινοβουλευτική ομάδα αποτέλεσε από τα ισχυρότερα όπλα του, αφού από το βήμα της Βουλής πάλεψαν τις αυθαιρεσίες και τα βίαια μέτρα του καθεστώτος, την υποτέλεια των καταχθονίων και το συμβιβασμό των μεταρρυθμιστών. Με εισηγήσεις και τροπολογίες νομοσχεδίων, κοινοβουλευτικό έλεγχο και με την στάση τους στις κρίσιμες ψηφοφορίες υπεράσπιζαν τα συμφέροντα του λαού²⁴².

Ο κύριος λόγος της συρρίκνωσης των ριζοσπαστών υπήρξε το γεγονός της εξορίας των αρχηγών του κινήματος Η. Ζερβού και Ι. Μομφερράτου. Και τούτο διότι το κίνημα βρέθηκε δίχως ηγεσία²⁴³ και προσπάθησε καιροσκοπικά να αξιοποιήσει την κατάσταση αυτή προς ωφέλεια της δικής του καταξίωσης ο ζακύνθιος πολιτικός Κ. Λομβάρδος, ο οποίος έως τότε δεν είχε καμία συμμετοχή στον ενωτικό αγώνα. Όταν ξεκινούσε ο ενωτικός αγώνας κατά το 1830 αλλά κυρίως το 1849 που κορυφώθηκε, ο Λομβάρδος ήταν άγνωστος, αφού στη Ζάκυνθο αγωνίζονταν οι αδελφοί Καλλίνικοι, Δομενεγίνοι, Δεσύλλαι και Μινώτοι²⁴⁴. Έχοντας ευχέρεια λόγου κατόρθωσε να

στο θρόνο με τη σκανδαλώδη υποστήριξη της κυβερνήσεως και των Βρετανών (1843), πράγμα που προκάλεσε βίαιες αντιδράσεις του λαού και του κλήρου, παρά την αναμφισβήτητη αξία του προσώπου του (Μοσχονάς Ν., 1977: 202).

²⁴¹ Περιγράφει ο Γ. Βερύκιος: «Τοιαύτας ουν ομηγύρεις ποιούμενοι οι πολίται, εσπουδαιολογούντο περί της του επτανησιακού συστήματος αθλιότητος και της ανάγκης της των νήσων συνάψεως τω Ελληνικώ Βασιλείω. Εν τοις ομίλοις τούτοις συμπαρακαθέζοντο ο ιερεύς και ο λαϊκός, ο αστός και ο αγρότης, ο ευπατρίδης και ο δημότης περί των κοινών βουλευόμενοι» (Μαλάκης Σπ., 1895: 25, 195).

²⁴² Αναφέρει ο Άγγελος Βερύκιος: «Η σημαία του ριζοσπαστισμού οπού υψώθη στα μέρη μου από το 1848, δεν είχε μοναδικό σκοπόν να ενώση την Επτάνησον με το μικρό τούτο Βασίλειο, αλλά εγύρευε ακόμη να βαφτίσει όλα εν γένει τα παιδιά της Ελλάδος εις την κολυμβήθρα της Ελευθερίας. Αυτή εστάθη πάντοτε η μεγάλη ιδέα του Ριζοσπαστισμού, και δια τούτου είδατε την Επτάνησον άμα έσπασε τα δεσμά της. Και εκείνη την στιγμή έδινε τον ασπασμό της Ελευθερίας εις την υπόλοιπη Ελλάδα, να γυρέψη αμέσως ενθουσιασμένη και αποφασιστική την εξακολούθηση του αγώνος. Ένα σταυρό στον ώμο / Κομμάτι κρίθινο ψωμί /Και μακρυνόνε δρόμο» (Αθηναϊκή έκδοση, 8/10/1878, "Ο Ριζοσπάστης", της Κερκυραϊκής Ριζοσπαστικής εφημερίδας, με διευθυντή τον Άγγελο Ν. Βερύκιο).

²⁴³ Μετά τα γεγονότα των εξεγέρσεων του 1848 και 1849 και κυρίως της Θ' Ιονίου Βουλής, οι ηγέτες των Ριζοσπαστών εξορίζονται για μια οκταετία και οι νέοι ηγέτες που διεκδικούν την πρωτοκαθεδρία βάζουν ως μοναδικό στόχο την Ένωση, όπως ο Λομβάρδος, ο Βαλαωρίτης, κα. Με αυτή την τάση συγκροούνται οι Ζερβός και Μομφεράτος μετά την επιστροφή τους από την εξορία, διότι το θέμα της ένωσης κατά αυτούς παρεκκλίνει από τους αρχικούς στόχους οι οποίοι ήταν τόσο εθνικοί, αλλά και κοινωνικοί. Θεωρούν ότι η Ένωση είναι παγίδα των Βρετανών, ιδίως μετά το 1854 και τον Κριμαϊκό Πόλεμο, για να διώξουν τον Όθωνα λόγω της στάσης του στην απελευθέρωση των τουρκοκρατούμενων εδαφών και να μεταφέρουν τον αρμοστή από την Κέρκυρα στην Αθήνα, αλλά και για άλλα σχέδιά τους, όπως η αφομοίωση της Κέρκυρας στο Βρεττανικό βασίλειο, κλπ.

²⁴⁴ «Όταν οι προγραφές του Ονώρδ καθάρισαν το πεδίο της Ζακύνθου από τους πρώτους ριζοσπάστες ο Λομβάρδος μπόρεσε να εισχωρήσει σ' αυτό και εξελέγη αντιπρόσωπος την Ι' Βουλή, στην οποία την Κεφαλληνία εκπροσώπησαν τα δημιουργήματα της ξενικής παρουσίας, αφού οι αρχηγοί των ριζοσπαστών είχαν εξοριστεί και το εκλογικό σύστημα της δεκακαλπίας του απέκλεισε από την εκπροσώπηση στην Ιόνιο Βουλή» (Πανάς Π., 1880: 55-56).

καταλάβει θέση ανάμεσα στο αλλόκοτο αυτό κράμα προσώπων προσπαθώντας να γίνει γνωστός. Στη Βουλή, μαζί με άλλους βουλευτές στηλίτευσε έντονα τις υφιστάμενες τότε εξορίες υποστηρίζοντας την ελευθέρωση των εξόριστων Ζερβού και Μομφερράτου. Με αφορμή τις σκοπίμως απ' τον ίδιο διαδοθείσες φήμες περί υπογραφής αναφορών προς αποικισμό της Κερκύρας και Παξών με τη συλλογή υπογραφών διοργάνωσε στις 20.6.1857 διαμαρτυρία κατά των προσπαθειών αυτών προκαλώντας την *«υπέρ της ενώσεως έκφρασιν»*. Έτσι μαζί με τους συμμάχους του στη Βουλή, οι οποίοι προερχόταν από δυνάμεις που δεν υπηρετούσαν τον ριζοσπαστισμό έθεσε τα θεμέλια και έγινε γνωστός²⁴⁵. Γυρνώντας στη Ζάκυνθο εξέδωσε την εφημερίδα «Φωνή του Ιονίου». Έως το 1856, ο Λομβάρδος δεν παρέκλινε των αρχών του ριζοσπαστισμού, στο δημόσιο λόγο του και προσπαθούσε να είναι σε συνεχή αλληλογραφία με τον Μομφερράτο, ο οποίος είχε επιστρέψει από την εξορία. Όμως διέβλεψε ότι μένοντας στο ριζοσπαστικό κόμμα και εξακολουθώντας να συνεργάζεται με τους υπολοίπους θα κατείχε πάντα τη δεύτερη θέση, κυρίως στην ιδιαίτερη αυτού πατρίδα, αφού τα πρωτεία είχαν αυτοί οι οποίοι είχαν διωχθεί. Έτσι αποφάσισε να υποσκελίζει τους άλλους και να σχηματίσει άλλο κόμμα, συγκεντρώνοντας γύρω του εκτός των άλλων και τους καταχθονίους των 1848, 1849, *«ορίζοντας την 20^η Ιουνίου 1857 που το ίδρυσε ως ημέρα αδελφοποίησεως με αυτούς»*²⁴⁶.

Το σχέδιό του εξελίχθηκε σταδιακά. Πρώτα ο Λομβάρδος επιτέθηκε κατά των Κεφαλλήνων Ριζοσπαστών, που αποτελούσαν την ηγεσία του κινήματος, κατηγορώντας τους ότι είναι δημοκρατικοί και εναντιώνονται στη βασιλεία, στρέφοντας τα βέλη του κυρίως κατά του Μομφερράτου κατηγορώντας τον ότι ασπάζεται τις ιδέες του Ζερβού. Είναι γεγονός ότι εκτός του θέματος του ενωτικού αγώνα ο Μομφερράτος και ο Ζερβός δεν είχαν κοινή ιδεολογική βάση και κοσμοθεωρία, ζήτημα όμως που δεν τους εμπόδισε να συνεργαστούν στον αγώνα επί της ενώσεως ούτε για να συγκροτήσουν το ριζοσπαστικό κίνημα. Θέματα τέτοιου περιεχομένου υπήρξαν μετά την Εθνοσυνέλευση, δίχως ποτέ να λάβουν δημοσιότητα με αποτέλεσμα την πολιτική αδράνειά τους. Ο Λομβάρδος αποζητούσε τυχοδιωκτικά να επωφεληθεί από τη λυπηρή θέση, στην οποία είχε περιέλθει ο Ζερβός, λόγω της πενταετούς εξορίας και της οικονομικής του καταστροφής η οποία επήλθε εξ αυτής. Αυτή η συμπεριφορά ανάγκασε τον Ζερβό να φύγει από την Κεφαλληνία και για τον λόγο αυτό δεν απάντησε ποτέ στα λεγόμενα του Λομβάρδου, ο οποίος επωφελούμενος από τη στάση αυτή προσέλυσε κυρίως το λαό της Ζακύνθου ψευδόμενος ότι ακολουθεί την πολιτική του Ζερβού και ο λαός δίχως να υπάρχει αντίθετη άποψη τον ακολούθησε. Όταν κατάφερε να

²⁴⁵ Σύμφωνα με τον Πανά «οι τας σφαγάς και τας προγραφάς της Κεφαλληνίας ενεργήσαντες» και βρήκαν την ευκαιρία να διακηρύξουν ότι «και δια του αίματός τους θα υποστηρίξωσιν την ένωσιν» (Πανάς Π., 1880: 55-56).

²⁴⁶ Πανάς Π., 1880: 55-56.

καταβάλλει τους παλαιούς ριζοσπάστες στην ιδιαίτερή του πατρίδα και να καταστεί δημοφιλής, αποκάλυψε τον κυρίως στόχο του θέτοντας ως κυρίαρχο ζήτημα το σύνθημα «*Ένωσις και μόνον Ένωσις*», διακηρύττοντας ως προδοσία κάθε προσπάθεια προς βελτίωση, εγκαινιάζοντας τη νέα εποχή των ικεσιών, των αναφορών και των αγόνων επιδείξεων, ένα είδος πρωτογενούς καιροσκοπικού λαϊκισμού βασισμένο στις ανάγκες και επιθυμίες των κατοίκων για Ένωση. Βλέποντας την απεμπόληση των κοινωνικών και εθνικών στόχων των ριζοσπαστών και τη μεγάλη ανταπόκριση του πληθυσμού συσπειρώθηκαν γύρω από τη στρατηγική αυτή αμέσως όλοι οι προστασιανοί (ή καταχθόνιοι) της Επτανήσου, θέση που ευνοούσε και η Προστασία²⁴⁷. Ο λόγος για τον οποίο στηλιτεύτηκε ο Λομβάρδος από τους ριζοσπάστες δεν ήταν το δικαίωμά του να διακηρύξει ότι θέλει και να ιδρύσει ένα νέο κόμμα, αλλά το ότι έκανε διακήρυξη ιδρύοντας κόμμα εν ονόματι του Ριζοσπαστικού κινήματος, το οποίο ήταν αναγνωρισμένο, είχε συγκεκριμένες αρχές και αγώνες με διώξεις και εξορίες παρασύροντας στο δρόμο αυτό τους Ζακύνθιους ριζοσπάστες, όπως τον Γ. Βερύκιο²⁴⁸. Έτσι την περίοδο αυτή εγκαθιδρύεται στη Ζάκυνθο η κίνηση υπό τον Κ. Λομβάρδο και Γ. Βερύκιο, οι οποίοι προσπάθησαν να ηγηθούν του ενωτικού κινήματος και στις επαναληπτικές εκλογές του 1852 κάλυψαν ο πρώτος την παραίτηση του Φραγκίσκου Δομενεγίνη και ο δεύτερος τον εξορισθέντα βουλευτή Ιωάννη Λισγαρά, για την μη αποδοχή της εκλογής του οποίου παραιτήθηκε ο Δομενεγίνης²⁴⁹. Η συμπεριφορά του αυτή δημιούργησε την πρώτη διάσπαση

²⁴⁷ Αναφέρει ο Πανάς: «Όταν δε είδε ότι κατόρθωσε να καταβάλλη τους παλαιούς ριζοσπάστες εν τη ιδιαιτέρα αυτού πατρίδι, και να καταστή το είδωλον του ζακυνθίου λαού, ου τινος εκολάκευε πάσαν ιδέαν, και autάς έτι τας κακάς κλίσεις, απεκάλυψε και την τελευταίαν αυτού τηλεβολοστοιχίαν, αναπετάσας την σημαίαν της ενώσεως και μόνης της ενώσεως, διακηρύζας ως προδοσίαν πάσαν προς βελτίωσιν προσπάθεια, και εγκαινιάσας την νέαν εποχήν των ικεσιών, των αναφορών και των αγόνων επιδιώξεων. Περί τη σημαίαν ταύτην συνεσπειράθησαν αμέσως άπαντες οι της Επτανήσου καταχθόνιοι» (Πανάς Π., 1880: 56-57).

²⁴⁸ Αναφέρει ο Πανάς: «Ο Λομβάρδος, βεβαίως, ηδύνατο και είχε το δικαίωμα να ανακηρύξη οιαδήποτε αρχάς ήθελε, και να δημιουργήσει νέον κόμμα, δεν είχε όμως το δικαίωμα να ανακηρύξη τας αρχάς ταύτας και εν ονόματι του ριζοσπαστισμού, κόμματος ανεγνωρισμένου, έχοντος ωρισμένας αρχάς και πολλά παθόντος υπέρ των αρχών τούτων. Τούτο πράξας, απέδειξεν ανειλικρίνειαν και κακήν πίστιν. Αλλά το όνομα του ριζοσπαστισμού είχε μέγα γόητρον παρά τω επτανησιακώ λαώ, ο δε Λομβάρδος ήθελε να επωφεληθή το γόητρον τούτο. Αν εκηρύσσετο εξ αρχής αρχηγός νέου κόμματος, θα εναυάγει αφεύκτως. Τούτο δε μη αγνοών, επέμενεν αυτοκαλούμενος ριζοσπάστης, καίτοι διαστρέφων πάσας του ριζοσπαστισμού τας αρχάς» (Πανάς Π., 1880: 57).

²⁴⁹ Ο Φ. Δομενεγίνης ήταν ριζοσπάστης και βουλευτής στη Θ' Ιόνια Βουλή. Φυλακίστηκε και εξορίστηκε. Διατηρούσε φιλικές σχέσεις με τον Όθωνα. Παραιτήθηκε στην Ι' Ιόνια Βουλή το 1852 διότι η Βουλή δεν αποδέχθηκε την εκλογή του εξορισθέντος ριζοσπάστη βουλευτή Ι. Λισγαρά. Πολέμησε ως εθελοντής στην Ήπειρο το 1854 και βρήκε τραγικό θάνατο στη μάχη του Πέτα (11.4.1854). Δεν μπόρεσε να παρευρεθεί στο Κοινοβούλιο κατά την έναρξη διότι ήταν εξόριστος, ενώ ο Λισγαράς ήταν υπό περιορισμό. Ο Ναθανάηλ Δομενεγίνης και ο Γ. Μινώτος αρνήθηκαν να δώσουν τον καθορισμένο όρκο αντιδρώντας στο γεγονός ότι το Κοινοβούλιο δεν επικύρωσε την εκλογή των δύο βουλευτών που απουσίαζαν και στερήθηκαν τη βουλευτική ιδιότητα. Έτσι τέσσερις ριζοσπάστες βουλευτές βρέθηκαν εκτός Κοινοβουλίου από τη Ζάκυνθο και βρήκε ευκαιρία ο Λομβάρδος να εισχωρήσει εκλεγόμενος σε αναπληρωματική εκλογή για τις θέσεις αυτών. Οι ριζοσπάστες δεν αναγνώρισαν ποτέ το αποτέλεσμα διότι οι νεοεκλεγέντες επικύρωσαν οι ίδιοι την εκλογή τους στο Ι' Κοινοβούλιο και δεν αναγνώρισαν το Κοινοβούλιο αυτό (Εφημερίδα «Φιλαλήθης», Βουλευτικά, έτος Α', Κέρκυρα 1852, αριθμ. 26, τίτλος άρθρου: «Περί αυτοδικίας της Ι' Βουλής»).

το 1853, ενώ το 1858/59 διασπάστηκε οριστικά με τη δημιουργία δύο ομάδων, τους «παλαιούς» και τους «ενωτιστές» ή αυτοαποκαλούμενους «νέους ριζοσπάστες».

Η Κεφαλληνία άντεξε την κίνηση του Λομβάρδου αλλά με απώλειες²⁵⁰. Έτσι η έντονη προβολή του συνθήματος «ένωσις παντίω τρόπω», που προωθούν οι νέο-ριζοσπάστες αναδιατάσσει τις πολιτικές ομάδες και δημιουργούνται ετερόκλητες προσχωρήσεις και συμμαχίες²⁵¹. Οι παλαιοί ριζοσπάστες επέμεναν στις δημοκρατικές ιδέες, ότι η εθνική ολοκλήρωση, η λαϊκή κυριαρχία και η κοινωνική πρόοδος ήταν αλληλένδετοι στόχοι, αρνούμενοι να αποδεχτούν την Ένωση με την Ελλάδα «σαν δώρο της ευρωπαϊκής διπλωματίας και να διευκολύνουν δια της ανατροπής του Όθωνα το Λονδίνο να αποδώσει τα νησιά, επειδή έτσι η Ελλάδα θα προσδενόταν στο άρμα της Βρετανίας»²⁵². Οι οπαδοί του Λομβάρδου υιοθέτησαν μόνο το σύνθημα της Ένωσης δίχως τις κοινωνικές θέσεις των ριζοσπαστών και ονομάστηκαν «νέοι ριζοσπάστες» ή «ενωτιστές» και εντός αυτών συντάχθηκαν πολλά φιλελεύθερα στελέχη των μεταρρυθμιστών. Οι παλαιοί ριζοσπάστες, αυτοονομάστηκαν «αληθείς ριζοσπάστες» κατηγορώντας εμμέσως τους νέους ως «ψευδείς», συνέχισαν να δρουν υπό την ηγεσία του Ζερβού - Μομφερράτου με επίκεντρο την Κεφαλληνία απαιτώντας την Ένωση σαν απαραίτητο κυριαρχικό δικαίωμα του επανησιακού λαού και όχι σαν «δωρεά» ή «παραχώρηση». Μ' αυτό το πνεύμα διεξάγουν δεκατέσσερα ολόκληρα χρόνια (1848-1862) τον ανένδοτο αγώνα τους, ενώ επιγραμματική διατύπωση της τακτικής αυτής αποτελεί το περίφημο ψήφισμα για την Ένωση που η κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος επιχείρησε να ψηφίσει στην Θ' Βουλή στην ιστορική συνεδρίαση της 26^{ης} Νοεμβρίου 1850, που γράφτηκε από τον πρωτεργάτη του κινήματος Ηλία Ζερβό και υπογράφηκε από τους 11 ριζοσπάστες βουλευτές²⁵³, δίχως να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός αφού ο αρμοστής διέλυσε τη Βουλή.

²⁵⁰ Αναφέρει ο Πανάς: «Ο Κεφαλληνιακός όμως ριζοσπαστισμός, ισχυρός και συμπαγής, έχων επικεφαλής τον Μομφερράτον, - τον Ζερβό ως είπον ανωτέρω, απόντος, - δεν παρέδωκε τα όπλα, αλλά ηγωνίσθη κατά της νέας σχολής ερρωνμένων. Η αναγέννησις και ο Κεραυνός, από του 1858, καταπολέμουν σφοδρώς το νέον σύστημα, - όπερ, επαναλέγω, δεν είχε τότε εν Κεφαλληνία άλλους οπαδούς, ή μόνον τους περί τον Δ. Καρούσον καταχθονίους. - Μόλις κατά το 1862 οι Λομβαρδιανοί κατόρθωσαν να αποσπώσι τον Λιβαδάν, πείσαντες αυτόν ότι το νέον κήρυγμα είναι πρόοδος του ριζοσπαστισμού. ... Ο λαός της Κεφαλληνίας εξεπλάγη, ιδών τον Λιβαδάν δίδοντα την χείρα εις τον Καβαλλιεράτον, το θύμα σφίγγον την δεξιάν του δημίου...» (Πανάς Π., 1880: 57-58).

²⁵¹ Επισημαίνει ο Πανάς: «... Είπον ανωτέρω ότι, περί την νέαν σημαίαν του κ. Λομβάρδου, συνεσπειράθησαν αμέσως πάντες οι καταχθόνιοι τω 1848 και 1849. Και είχαν δίκαιον. Το νέον κήρυγμα: Ένωσις και ουδέν άλλον, συνέφερεν αυτοίς θαυμασίως. Ούτοι δεν επίστευον εις την ένωσιν, ην εκήρρυτεν αυτόχρημα μωρίαν, ενδιαφέροντο όμως όπως τα πράγματα μένωσιν εν Επτανήσω ως είχαν, και ούτως αυτοί απολαμβάνωσι πάσας τα ωφελείας του ελεεινού εκείνου καθεστώτος. Πολεμούντες τας βελτιώσεις, ήλπιζον έτι ότι η απελπισία του λαού ήθελεν ωθήσει αυτόν εις απελπιστικόν τι κίνημα, και ούτως αυτοί ήθελον κατορθώσει να καταργήσωσι και τας αναγνωρισθείσας ελευθερίας του τύπου και της εκλογής των αντιπροσώπων, και μείνει ανενόχλητοι και απόλυτοι κύριοι του πεδίου, νεμόμενοι την Επτάνησον ως ιδίον κτήμα» (Πανάς Π., 1880: 57-58).

²⁵² Gunnar H., 2006: 406.

²⁵³ Οι Ριζοσπάστες βουλευτές ήταν: Γεράσιμος Λιβαδάς, Σταμάτιος Πυλαρινός, Ιωάννης Τυπάλδος - Δοτοράτος, Ιωσήφ Μομφερράτος, Γεώργιος Τυπάλδος - Ιακωβάτος, Ηλίας Ζερβός - Ιακωβάτος, Α. Δεσύλλας - Σιγούρος, Τηλέμαχος. Παΐζης, Ναθαναήλ Δομενεγίνης, Φραγκίσκος Δεμενεγίνης, Χριστόδουλος Ποφάντης. Ανέφερε το κείμενο:

Από το 1862 οι Ριζοσπάστες σταμάτησαν να έχουν κεντρικό στόχο διότι τον ευνοούσε εμμέσως και η Προστασία σύμφωνα με τους στόχους της Μ. Βρετανίας για το Ελληνικό Βασίλειο. Οι «νέοι ριζοσπάστες» ήταν πρόθυμοι να θέσουν σε δεύτερη μοίρα τις δημοκρατικές αρχές και τους κοινωνικούς στόχους, για να επιτύχουν την Ένωση, ακόμη και δια της διπλωματίας και συνωμοτικών δραστηριοτήτων. Οι ενωτιστές έλπιζαν ότι φιλελεύθεροι και συντηρητικοί στα θα ήταν προθυμότεροι να στηρίζουν πρόγραμμα ένωσης χωρίς ευθεία μεταρρυθμιστική και δημοκρατική στόχευση, ενώ η ενότητα των πολιτικών δυνάμεων της Ιταλίας ήταν το πρότυπο της δράσης τους. Υπό αυτούς τους όρους φαινόταν επιβεβλημένο, πριν από την εσωτερική ανάπτυξη της χώρας, να δοθεί προτεραιότητα στον αλυτρωτισμό και στα επεκτατικά σχέδια²⁵⁴. Αποκορύφωμα αυτής της αντιπαράθεσης ήταν το 1862, όταν ο Ηλίας Ζερβός ως Πρόεδρος της Βουλής προτείνει την αναστολή του εθνικού ζητήματος και τη ψήφιση διαφόρων βελτιώσεων με τις οποίες θα ανακουφιζόταν ο επανησιακός λαός. Μαζί του τάχθηκε ο Ι. Μομφερράτος και οι «παλαιοί ριζοσπάστες», ενώ ο Λομβάρδος και οι «νέο-ριζοσπάστες» διαφώνησαν, με αποτέλεσμα την οριστική τους ρήξη²⁵⁵, σε μια εποχή, κατά την οποία η Βρετανία είχε αλλάξει προσανατολισμό στα ελληνικά θέματα, μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο και την απόφαση για εκδίωξη του Όθωνα²⁵⁶.

Τα Επτάνησα θα αποτελέσουν κατά την εγκαθίδρυση του Γεωργίου Α΄ τον λόγο της αποδοχής του στο θρόνο με ταυτόχρονη δέσμευσή του ότι η Ελλάδα δεν θα υλοποιήσει τους αλυτρωτικούς στόχους εις βάρος του «μεγάλου ασθενούς» της οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία ελέω του φόβου της καθόδου της Ρωσίας βρίσκεται σταθερά υπό την προστασία των Βρετανών. Το ερώτημα που έχει τεθεί από πολλούς ερευνητές για το εάν ο Λομβάρδος

«Επειδή η ανεξαρτησία, η κυριαρχία και η εθνικότης εκάστου λαού είναι δικαιώματα φυσικά και απαράγραπτα. Επειδή ο λαός της Επτανήσου, απαρτίζων μέρος αναπόσπαστον της Ελληνικής φυλής, στερείται σήμερον της πραγματικής απολαύσεως και εξασκήσεως των τοιούτων δικαιωμάτων. Επειδή προς τοις άλλοις, εξέλειψαν πλέον αι αφορμαί, ένεκα των οποίων ετέθη υπό την Αγγλικήν Προστασίαν, δυνάμει συνθήκης εις την οποίαν ποτέ έδωκε συγκατάθεσιν. Επειδή τέλος μερίς τις της Ελληνικής φυλής, εις την οποίαν ανήκει δηλαδή η απελευθερωμένη Ελλάς, απέκτησε τα κυριαρχικά και εθνικά αυτής δικαιώματα. Λι όλα ταύτα η πρώτη ελευθέρα Βουλή των αντιπροσώπων της Επτανήσου, Διακηρύττει: Ότι η ομόθυμος, σταθερά και αμετάτρεπτος θέλησις του επανησιακού λαού, είναι η ανάκτησις της Ανεξαρτησίας του, και η Ένωσις αυτού με το λοιπόν έθνος του, την απελευθερωμένη Ελλάδα. Η παρούσα διακήρυξις θέλει διαβιβασθή δια διαγγέλματος της Βουλής προς την Προστάτιδα Δύναμιν, όπως δια των αρμοδίων μέσων, διακοινώση αυτήν και εις τας λοιπάς της Ευρώπης δυνάμεις, δια να ενεργήσωσιν ομοί προς ταχείαν αυτής πραγματοποίησιν».

²⁵⁴ Το δίλημμα βρισκόταν σύμφωνα με τον Λομβάρδο, στο ότι η Ελλάδα δεν μπορούσε να αναπτυχθεί εσωτερικά χωρίς να επεκταθεί, δεν μπορούσε όμως και να επεκτείνει τα σύνορά της χωρίς εσωτερική ανάπτυξη (Ομιλία Κ. Λομβάρδου, Εθνοσυνέλευση, 3.8.1864, ΕΕΣ V, σ.σ. 359).

²⁵⁵ Παρά το γεγονός ότι ποτέ οι ενωτιστές δεν αποτελούσαν μέλη της κοινοβουλευτικής ομάδας των ριζοσπαστών, παρά τις προσπάθειες του Λομβάρδου, τελικά η οριστική διάσπαση, χάρισε την κοινοβουλευτική ομάδα σε «αληθείς» ή «παλιούς Ριζοσπάστες» (Κόμμα Αληθών Ριζοσπαστών), με αρχηγούς τον Η. Ζερβό-Ιακωβάτο και σε «νέους ριζοσπάστες» (Κόμμα Ενωτικών Ριζοσπαστών), με αρχηγό τον Κ. Λομβάρδο.

²⁵⁶ Ο Λομβάρδος με την τακτική και τις θέσεις του έρχεται να αποτελέσει τον βραχίονα αυτής της αλλαγής πολιτικής, έτσι ώστε να αποτελέσουν τα Επτάνησα, ή μέρος αυτών (σχέδιο 1856 των βρετανών, περί διπλής ένωσης των Επτανήσων με Ελλάδα και Βρετανία) τον βραχίονα της επιβολής της Βρετανικής πολιτικής στο Βασίλειο.

εξυπηρετούσε εθνικούς στόχους ή τη στρατηγική των Βρετανών στην Ελλάδα αποτελεί ένα ζήτημα με πολλές διαστάσεις και απόψεις το οποίο δεν μπορεί να αναπτυχθεί πλήρως στο σημείο αυτό. Υπάρχει όμως και μια εξήγηση της στάσης του στα Επτάνησα. Κατά την μετά την Ένωση περίοδο, τόσο αυτός όσο και η ομάδα βουλευτών που τον ακολουθούσε αποτέλεσε τη βάση δημιουργίας του Πέμπτου (μετέπειτα Εθνικού Κόμματος) του οποίου ηγήθηκε ο Τρικούπης, γνωστός για τις φιλοβρετανικές θέσεις και απόψεις, σταθερή φιλοδοξία του οποίου ήταν και η εισαγωγή τους στο πολιτικό σύστημα, στάση του καθ' όλη την πολιτική του σταδιοδρομία ήταν. Η προσέγγιση αυτή και σε συνδυασμό με άλλες παραμέτρους, μπορεί να φωτίσει τα γεγονότα της περιόδου 1852-1863 που κρίθηκε η μορφή της Ένωσης των Επτανήσων, αλλά και το μέλλον του Ελληνικού Βασιλείου. Η πραγματοποίηση της Ένωσης υπήρξε γεγονός καθοριστικής σημασίας για την κυριαρχία των «ενωτικών» στις εκλογές για τους πληρεξούσιους της Β' Εθνικής Συνέλευσης αλλά και μετέπειτα. Οι «παλαιιορίζοσπάστες», αδυνατώντας να προσαρμοστούν στα νέα πολιτικά δεδομένα, σταδιακά εξαφανίζονται, επειδή η κυριαρχία των παλαιών κομμάτων τους παρέσερνε διαρκώς σε ψηφοφορίες και συζητήσεις που δημιουργούσαν εσωτερικές συγκρούσεις κυρίως για τη μορφή της αφομοίωσης. Παρά τα ζητήματα που προέκυψαν η παρουσία τους στη Βουλή υπήρξε σημαντική και σε πολλές περιπτώσεις καθόρισε τις αποφάσεις πολλών θεμάτων όπως της βάσης του συνταγματικού χάρτη, κυρίως σε θέματα ελευθεριών, της αντιπροσώπευσης, της λαϊκής συμμετοχής και της αποτελεσματικής συγκρότησης των πολιτικών διαδικασιών, κα.

Μέχρι σήμερα έχουν δοθεί πολλές εξηγήσεις για την εξαφάνιση του ριζοσπαστισμού. Αυτό κυρίως που δεν έχει αναλυθεί είναι η αναφορά στο γεγονός ότι μαζί με την εξαφάνιση του ριζοσπαστισμού εξαφανίστηκαν και οι ιδιαιτερότητες του τοπικού κοσμοσυστήματος μικρής κλίμακας που είχαν αναπτυχθεί σε κάθε νησί, το οποίο έμεινε ανολοκλήρωτο.

Μια ερμηνεία της εξέλιξης αυτής μας δίνει ο Π. Πανάς το 1880, στο έργο του *«Ριζοσπάσται και βελτιώσεις εν Επτανήσω»*²⁵⁷. Ο Πανάς περιγράφει με ρεαλιστικό τρόπο τη στρατηγική του

²⁵⁷ Αναφέρει χαρακτηριστικά: «Ότε εγεννήθη ο ριζοσπαστισμός και διευτώθη το ψήφισμα της Θ' Βουλής, η Ευρώπη άπασα ήτο ανάστατος... Αι επαναστάσεις εν Ευρώπη είχαν καταβληθή, ο δεσποτισμός εθριάμβευε, και η Γαλλία εστέναξεν υπό τον ζυγόν του Βοναπάρτου... Η τύχη ην έλαβε το ζήτημα της αιμοσταγούς Κρήτης εν τω εν Παροισίσις συνεδρίω είναι τρανωτέρα απόδειξις της ορθότητος των σκέψεων του κεφαλληνιακού ριζοσπαστισμού. Δεν ήθελεν ούτος να φέρη και το επτανησιακόν ζήτημα εις αυτό το σημείον, ότε η προβλεπομένη βεβαία αποτυχία θα περιήγαγεν εις απελπισίαν τον επτανησιακόν λαόν. Εφρόνει ότι ήρκει προσωρινώς η εν τη προς τον αρμοστήν απαντήσι διατύπωσις τους εις την εθνικήν αυτού αποκατάστασιν δικαιώματος του ιονίου λαού, όπως κρατεί εξεγηγεμένον το κοινόν φρόνημα και υπομινήσκη εις τε την Προστασίαν και τον κόσμον ολόκληρον, ότι η Επτάνησος δεν παρητήθη τας δικαιωματικάς απαιτήσεις της. Εκήρυσσε λοιπόν την ανάγκην της συγκαλέσεως Γενικής Συνελεύσεως, ως μόνης δυναμένης τα της Επτανήσου πράγματα διευθετήση. Και η ιδέα αυτή δεν ήτο νέα. Είχε διατυπώσει αυτήν ο Ζερβός εν τω Φιλελευθέρω κατά το 1849, αλλ' ως εκ των επελθουσών τότε προγραφών δεν ηδυνήθη να την αναπτύξη. Ακολούθως, υπεστήριζαν την ιδέαν ταύτην η Αναγέννησις και ο Κεραυνός κατά την εποχήν της ελεύσεως του Γλάδστωνος. Επανάλαβεν αυτήν η Αλήθεια κατά το 1862, ότε ο Λομβάρδος την καταπολέμησε λυσσώδώς ως υποκρύπτουσαν μεταρρυθμιστικά σχέδια, υποστηρίζων αλλόκοτον, τη αληθεία, θέμα, ότι δηλαδή Βουλή, απόρροια περιορισμένης ψηφοφορίας, ήτο καταλληλοτέρα όπως υποστηρίξη την ένωση, Συνελεύσεως εκλεγομένης δια καθολικής ψηφοφορίας, και τούτο ανεγνώριζεν ότι ο επτανησιακός

ριζοσπαστισμού, που ουσιαστικά στόχευε στη θεσμική ολοκλήρωση των Επτανήσων με τη συγκρότηση Γενικής Συνέλευσης των νησιών η οποία θα κατέλυε το καθεστώς της Προστασίας κηρύττοντας την ελευθερία τους. Στην ουσία επρόκειτο για την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας των νησιών. Η στόχευση των ριζοσπαστών να μεταβάλλουν την κατάσταση με την έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας, τονίζει το γεγονός της απόλυτης ελευθερίας σε συνδυασμό με την άμεση δημοκρατία. Αυτό διαφαίνεται από το γεγονός ότι οι ριζοσπάστες είχαν οραματιστεί την εθνική ολοκλήρωση μέσα από την εμπέδωση της θεσμικής πολιτικής διαδικασίας, γνωρίζοντας τη φυσική εξέλιξη των πραγμάτων αλλά και των οραματισμών του επτανησιακού και ειδικότερα του λαού των Κεφαλλήνων. Η αναφορά του Πανά προσεγγίζει με πολιτικό τρόπο την εξαφάνιση των ριζοσπαστών από την πολιτική σκηνή μετά την Ένωση ως αποτέλεσμα της επαφής του πολιτικού συστήματος των νησιών με αυτό που επικρατούσε στην ελεύθερη Ελλάδα, το οποίο κυριαρχούνταν από πολιτικούς που είχαν γαλουχηθεί στο οθωμανικό σύστημα, το οποίο είχε, κυριαρχηθεί από το δεσποτισμό, την φαυλοκρατία και την κομματοκρατία. Ήταν τόσο αντίθετο με αυτό που επιθυμούσε ο ριζοσπαστισμός, ώστε οι νησιώτες εκπρόσωποι αναγκάστηκαν να συμβιβαστούν θέτοντας ως κυρίαρχο αντίληψη την υλοποίηση του στόχου της ελευθερίας και της ενώσεως. Διότι η Ένωση αποτέλεσε τον ενδιάμεσο στόχο της διπλωματικής γεωστρατηγικής της Μ. Βρετανίας και σε καμία περίπτωση δεν υπήρξε αποτέλεσμα της επιλογής των νησιωτών, αφού το ζήτημα αυτό δεν κρίθηκε ούτε από το λαό ούτε από σώμα γνήσιας και καθολικής εκπροσώπησης, όπως ζητούσαν οι ριζοσπάστες και επιβεβαιώνει ο Π. Πανάς.

Η μη ολοκλήρωση της αφομοίωσης με τον τρόπο που πρότειναν οι παλαιοριζοσπάστες αποτέλεσε αιτία για τη δεινή κατάσταση που περιήλθαν τα Επτάνησα μετά την Ένωση.

Δ. Ο τοπικός τύπος και η συγκρότηση του ενωτικού κινήματος

Ο Επτανησιακός τύπος αποτέλεσε σημαντικό και σε πολλές περιπτώσεις καθοριστικό παράγοντα προσδιορισμού των πολιτικών αλλά και των κοινωνικών εξελίξεων, διότι εκτός από διαμορφωτής γεγονότων είχε σημαντικό ρόλο στην καθοδήγηση των κοινωνικών κινήματων, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί βασική πηγή άντλησης της εικόνας της εποχής για την επιστημονική έρευνα.

λαός θερμώς επεθύμει την ένωσιν... Το σχέδιον των Ριζοσπαστών της Κεφαλληνίας ήτο τολμηρόν, επαναστατικόν, αλλ' ήτο σύμφωνον προς τας δοξασίας των. Μη δυνάμενοι ούτοι να εκδιώξωσι δια των όπλων την Προστασίαν, εξήτουν να ενεργήσωσι κατ' αυτής ηθικήν επανάστασιν. Συγκαλουμένης Γενικής Συνελεύσεως, το Σύνταγμα του 1817 έπιπτεν. Ο επιβεβλημένος εκείνος δεσμός, ο συνδέων προστάτας και προστατευομένους και δεσμεύων τους τελευταίους τούτους ελύετο. Η Συνέλευσις δεν ηδύνατο να διαλυθή πλέον δυνάμει του Συντάγματος. Ήτο σώμα κυρίαρχον, όπερ ηδύνατο να περιφρονήση άπαντα του αρμοστού τα διαγγέλματα. Η Συνέλευσις, εν τω κυριαρχικώ αυτής δικαίώματι, ηδύνατο να ψηφίση, ουχί ικετηρίους και αναφοράς, και παραστάσεις, αλλά την μετά της Ελλάδος ένωσιν, εκλέγουσα συγχρόνως και προσωρινήν κυβέρνησιν, όπως διοική την Επτάνησον άχρις ου η ένωσις ήθελε πραγματοποιή» (Πανάς Π., 1880: 61-62).

Ο ρόλος του τύπου υπήρξε σημαντικός, ιδιαίτερα μετά το 1848, όταν επετράπη η ελευθεροτυπία²⁵⁸, αφού έως τότε κυκλοφορούσαν κυρίως παμφλέτια (μονόφυλλά ή δίφυλλα) που αποτελούσαν το κύριο μέσο έκφρασης θέσεων και ενημέρωσης των πολιτών αλλά και της διοίκησης.

Συνέβαλε στην ανάπτυξη του ενωτικού κινήματος και την αμφισβήτηση του καθεστώτος με αποτέλεσμα τελικά η Μ. Βρετανία να αλλάξει στάση, έστω και για δικούς της στρατηγικούς λόγους, απέναντι στο Επτανησιακό ζήτημα. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι μέχρι το 1848 στα Επτάνησα απαγορεύονταν η έκδοση εφημερίδων, ενώ έως το 1845 υπήρχε ένα μόνο δημόσιο τυπογραφείο στην Κέρκυρα²⁵⁹. Όσοι Επτανήσιοι ήθελαν να αρθρογραφήσουν, κυρίως για θέματα πολιτικού περιεχομένου, αναγκάζονταν να καταφεύγουν σε εφημερίδες της Αθήνας ή της Μάλτας. Ωστόσο οι συνέπειες για τους διαμένοντες στα Ιόνια από την υψηλή αστυνομία δεν αποφεύγονταν. Στα Επτάνησα κυκλοφορούσε μόνο η «*Εφημερίς Επίσημος του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων (Gazzetta delgi Stati Uniti Delle Isole Ionie)*». Με το νόμο περί ελευθεροτυπίας, που καταργούσε τους περιορισμούς του συντάγματος (1817) το οποίο αντίκειται στη Συμφωνία των Παρισίων (1815), διευκολύνονταν οι δημοσιογράφοι στο έργο τους καταργώντας την προληπτική λογοκρισία, προσδιορίζονταν τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των εκδοτών και τα αδικήματα περί τύπου κρίνονταν από ορκωτά δικαστήρια. Η ελευθερία αυτή επεκτάθηκε στην ίδρυση ιδιωτικών τυπογραφείων, οπότε άρχισε η ελεύθερη έκδοση εφημερίδων από εκδότες που είχαν τη δυνατότητα να τις χρηματοδοτήσουν. Η έκδοση εφημερίδων συνέβαλε στην αλλαγή του πολιτικού προσανατολισμού των νησιών, αφού η πλειονότητα των εφημερίδων προώθησε το στόχο της Ένωσης διαπαιδαγωγώντας μια ολόκληρη γενιά με το σκοπό αυτό.

Αρχικά με πρωτοβουλία του Ηλία Ζερβού εκδόθηκε στις 7.2.1849 ο “Φιλελεύθερος”²⁶⁰. Ακολούθησε ο Ι. Μομφερράτος στις 26.3.1849 με την έκδοση της “Αναγέννησις”. Οι δύο εφημερίδες ήταν ριζοσπαστικές και ιδιαίτερα μαχητικές αφού «*προέταζαν ως εθνικό σκοπό των Επτανησίων την Ένωση*»²⁶¹. Αμέσως μετά, στις 4.4.1849, ακολούθησε η έκδοση της εφημερίδας “Ένωσις” μεταρρυθμιστικών αρχών από τους Νικόλαο Βαλλιέρη, Δημήτριο Μηλιαρέση,

²⁵⁸ Η ελευθεροτυπία επετράπη με την άρση της πλήρους λογοκρισίας και της λειτουργίας ιδιωτικών τυπογραφείων που μέχρι τότε ήταν υπό την εποπτεία του κράτους ασκώντας στοχευμένη και έμμεση λογοκρισία.

²⁵⁹ Για να ιδρυθεί ιδιωτικό τυπογραφείο ήταν αδύνατο χωρίς τη συγκατάθεση του αρμοστή (Παξιμαδοπούλου – Σταυρινού Μιρ., 2006: 35). Επίσης Για το θέμα αυτό υπογραμμίζει σχετικά ο Π. Χιώτης: «*Άλλως όμως εν Κεφαλληνία η προοδευτική πολιτική του Αρμοστού θεωρείτο. Το ενταύθα φιλελεύθερον κόμμα, δυσπιστούν προς πάσαν βελτίωσιν των Ιονίων θεσμών εκ μέρους της Αγγλικής πολιτικής, δεν ηδύνατο να κρατηθή κατά την έναρξιν των μεγάλων συμβάντων της Ευρώπης κατά τω 1848. Προετοίμαζον ούν στάσιν, όπως η Αγγλική προστασία βιασθή να αλλάξη πολιτικήν και το Επτανησιακόν ζήτημα να καταταχθή μετά των άλλων περί εθνικοτήτων της Ευρώπης*» (Χιώτης Π., τ. β', 1877: 137-138).

²⁶⁰ Κονόμος Ντ., 1964: 111-113.

²⁶¹ Ό.π.: 114 -116.

Κωνσταντίνο Φωκά και Νικόλαο Χωραφά.²⁶², της οποίας η έκδοση διήρκεσε περίπου έναν χρόνο. Όταν ο Ζερβός και Μομφερράτος εξορίστηκαν με αποτέλεσμα την αναστολή έκδοσης των εφημερίδων, με πρωτοβουλία των νεολαίων του Δημοτικού καταστήματος Δημητρίου Δαυή και Δημητρίου Κουρβισιάνου εκδόθηκε η εφημερίδα “Χωρικός” το 1850²⁶³.

Την ίδια περίοδο κυκλοφόρησε και η εφημερίδα “Πέλεκυς” του Δημητρίου Καρούσου, ο οποίος υποστήριξε την Προστασία διατελώντας αξιωματούχος της, αλλά σε κάποιες περιπτώσεις ο ίδιος υιοθετούσε και θέσεις των μεταρρυθμιστών²⁶⁴.

Το κλίμα ελευθεροτυπίας που δημιουργήθηκε με την έκδοση εφημερίδων ευνόησε τις συνθήκες για την συγκρότηση πολιτικών ομάδων, αφού οι εφημερίδες και οι πολιτικές λέσχες που ακολούθησαν τις ευνόησαν να οριοθετήσουν τον πολιτικό τους χώρο²⁶⁵. Ο κρίσιμος ρόλος τους επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι η δημιουργία του Ριζοσπαστικού Κόμματος οφείλεται, εκτός των κοινωνικών και εθνικών παραμέτρων και στην έκδοση των δύο εφημερίδων “Φιλελεύθερος και “Αναγέννησις”, οι οποίες είχαν κυρίως εθνοκεντρικό χαρακτήρα και συνέβαλαν σημαντικά στη δημιουργία του κινήματος, ενώ ταυτόχρονα προωθήθηκαν ιδέες με τις επιρροές που επικρατούσαν στην ευρωπαϊκή πολιτική. Την περίοδο αυτή στο νησί εκδίδονται αρκετές εφημερίδες, πολλοί εκδότες των οποίων ήταν στελέχη της μεσαίας τάξης που είχαν οικονομική επιφάνεια.

Όσον αφορά το περιεχόμενό τους και την προώθηση της πολιτικής που ακολουθούν αυτές σχετίζονται με τις αντίστοιχες θέσεις των κομμάτων/ομάδων που στηρίζουν, αφού αυτά διατύπωναν και διέδιδαν τις ιδέες τους κυρίως από τις στήλες των εφημερίδων.

Την κυρίως στρατηγική της ελληνικής ταυτότητας και της Ένωσης στις αναπαραστάσεις του καταγράφει κυρίως ο ριζοσπαστικός τύπος, ακολουθεί ο μεταρρυθμιστικός και μετά το 1858 οι «ενωτικοί νεοριζοσπάστες» μέσω του περιορισμένου τύπου που διατηρούν στην Κεφαλληνία.

Τις απόψεις των Προστασιανών εξέφραζαν στην Κέρκυρα, “Ο φίλος του Λαού”, Υπ. Συντάκτης Σπύρος Γούλιος, “Ο Ανεξάρτητος” (1849-1850), “Επτάνησος” – “L’ EPTANHSOS” (1850), φιλοκυβερνητική συντηρητική, δίγλωσση Ελληνικά-Ιταλικά, Υπ. Σύνταξης Αχιλλέας Δελβινιώτης-Βαρότσης, που Εκδόθηκε σε τέσσερα μόνο φύλλα. Στην Κεφαλληνία, ο “Πέλεκυς” (1850), “Κεφαλληνία”, (1860), Υπ. Σπύρος Πολυκαλάς, σημαντική εφημερίδα εκδιδόμενη από το τυπογραφείο Σάλπιγξ που σε ορισμένα φύλλα υποστήριζε τους Μεταρρυθμιστές ενώ χαρακτηρίζεται αξιόλογη για τις επιφυλλίδες της.

²⁶² Μαλάκης Σπ., 1895: 25

²⁶³ Κονόμος Ντ., 1964: 118-119.

²⁶⁴ Μαλάκης Σπ., 1895: 28.

²⁶⁵ Βερύκιος Γ., 1870: 250-251.

Από τις μεταρρυθμιστικές εφημερίδες κορυφαία υπήρξε η “Πατρίς”, που εκδιδόταν στην Κέρκυρα (1849-1851) με συντάκτες τους Πέτρο Βράϊλα-Αρμένη, Ναπολέοντα και Σπυρίδωνα Ζαμπέλη, Ανδρέα Κάλβο και Ιωάννη Πετριτσόπουλο. Στην Κεφαλληνία εκδιδόταν η “Ένωσις” (1849-1850) από τους Νικόλαο Βαλιέρη, Δημήτριο Μηλιαρέση, Κωνσταντίνο Φωκά και Νικόλαο Χωραφά. Στη Ζάκυνθο εκδιδόταν “Το Μέλλον” ²⁶⁶ (1849-1851) από τους Αντώνιο Γαήτα, Γ. Διαμαντόπουλο και Κανδιάνο Ρώμα. Ελάσσονες επίσης μεταρρυθμιστικές εφημερίδες ήταν ο “Σπινθήρ” (Ζάκυνθος 1849-1850), η “Ελλάς” (Κέρκυρα, 1850-1851) και ο “Φιλαλήθης”, που εξέδιδε ο Ανδρέας Μουστοξύδης (Κέρκυρα, 1851-1852).

Η πρώτη ριζοσπαστική εφημερίδα που κυκλοφόρησε υπήρξε “Ο Φιλελεύθερος” ²⁶⁷, που εκδιδόταν στην Κεφαλληνία (1849-1851) με συντάκτη τον Η. Ζερβό - Ιακωβάτο. Ακολούθησε η “Αναγέννησις” ²⁶⁸ (1849-50 και 1858-59) που είχε τον χαρακτηριστικό υπότιτλο «Εφημερίς εθνική και δημοκρατική» και συντασσόταν από τον Ι. Μομφερράτο. Η έκδοση της εφημερίδας “Ο

²⁶⁶ Η εφημερίδα «Το Μέλλον» ήταν η πρώτη που εκδόθηκε στα Επτάνησα. Σκοπός της εκδόσεώς της ήταν ο αγώνας για να αποκτήσει ο λαός κυβέρνηση αντιπροσωπευτική και δημοκρατική. Αναλύοντας κάποια χαρακτηριστικά αποσπάσματα της εφημερίδας μπορούμε να διαμορφώσουμε μια εικόνα του πολιτικού της λόγου. Στις 25 Μαρτίου 1849 έγραφε χαρακτηριστικά: «Κράτος ελεύθερον και ανεξάρτητον, Κυβέρνησις Συνταγματική, — ελευθεροτυπία, — εποχή υστέρα του 1848 αφ’ ενός, και αφ’ ετέρου μυστικά διαταγαί, αυθαίρετοι κρατήσεις, λυπηραί εξουσίαι, ο ξένος διευθύνων τας παρανόμους ταύτας πράξεις, εις τρόπον ώστε να αρπάζεται ο ανήρ από την σύζυγον, ο πατήρ από τα τέκνα, ο υιός από τους γονείς, χωρίς την παρηγορίαν ενός αποχαιρετισμού! Οποία φρικτή αντίθεσις! ... τίνος ένεκα οι υπουργοί της Προστασίας προστρέχουσι εις τα παράνομα ταύτα μέτρα; Αυτοί δεν είναι δυνατόν να μας φοβούνται, ... δεν θέλομεν υπάρξει ποτέ αντικείμενα φόβου εις την Μεγάλην Βρετανίαν. Και αν δεν μας φοβείται, διατί, παραβαίνουσα κάθε νόμον, συσφίγγει έτι μάλλον τας αλύσεις μας;». Στο θέμα της κράτησης και εξορίας των Ζερβού, Λειβαδά και Μομφερράτου, μετά τα γεγονότα του 1849, κάθε διάβημα προς «εκείνους οίτινες υπήρξαν το όργανον των καταχρήσεων... ήθελε τρόπον τινά νομιμοποιήσει τας αδικοπραγίας των». Δεν υπήρχε λοιπόν άλλη διέξοδος παρά η προσφυγή στο Κοινοβούλιο, «εις τους ούτω καλουμένους Νομοθέτας μας», παρόλο που και αυτοί δεν εκπροσωπούσαν τον λαό. «Ημείς δεν τους εκλέξαμεν», έγραφε, «αυτοί ηθικώς δεν μας αντιπροσωπεύουσι, είναι όμως εκείνοι οίτινες αξιούσι ότι μας παρισταίνουσι».

²⁶⁷ Ο Ηλίας Ζερβός - Ιακωβάτος, από το πρώτο φύλλο της εφημερίδας του «Ο Φιλελεύθερος», στις 19 Φεβρουαρίου 1849, έθετε ανοικτά το θέμα της ενώσεως με την Ελλάδα («... Θέλομεν τω όντι να γίνωμεν και ουχί να λεγώμεθα απλώς Έλληνες. Θέλομεν να ενωθώμεν εις έν Έθνος, αληθώς ελεύθερον και ανεξάρτητον, μεθ’ όλης της Ελληνικής φυλής»). Πρέπει να τονιστεί ότι δεν αρκούσε μόνη η Ένωση, αλλά έβαζε τον όρο της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας του ελληνικού έθνους. Πάνω σ’ αυτή την αρχή θεμελιώθηκε η πολιτική του δράση. Η αντίδραση των Βρετανών εκδηλώθηκε μετά την κυκλοφορία του τρίτου φύλλου της εφημερίδας, τη σύλληψη (10.3.1849) και τον εκτοπισμό του πολύπαθου αγωνιστή Γεράσιμου Λειβαδά στους Παξούς.

²⁶⁸ Στις 8 .4.1849 άρχισε να εκδίδεται στην Κεφαλληνία από τον Ιωσήφ Μομφεράτο η εφημερίδα «Αναγέννησις». Αναγγέλλοντας την έκδοση της εφημερίδας του, (22 Ιανουαρίου 1849), τόνιζε ότι «κύριο έργο κάθε λαού πρέπει να είναι η διατήρηση της εθνικής του ακεραιότητας και ανεξαρτησίας, η ανάκτηση και αποκατάσταση τους όταν έχουν εκλείψει, καθώς επίσης και η δημιουργία πολιτεύματος που είναι εγγύηση για την ελευθερία και την πρόοδό του». Βασικοί στόχοι λοιπόν της εφημερίδας του ήταν «η ανάπτυξις και η στήριξις των απαραγράπτων και αναπαλλοτριώτων δικαίων του επτανησιακού λαού, ως και παντός άλλου επίσης Ελληνικού λαού, εις την εθνικήν αυτού αποκατάστασιν... εν ενί λόγω, εις την μετά της ελευθερωμένης Ελλάδος πολιτικήν αυτής συνένωσιν» και μαζί «η ανάπτυξις και διάδοσις των υγιών πολιτικών και κοινωνικών αρχών, επί των οποίων πάσα καλώς οργανωμένη πολιτεία πρέπει να στηρίζεται, και κατά τας οποίας η ελληνική κοινωνία, υπέρ πάσαν άλλην, πρέπει να διοργανωθή, προς τελείαν επίτευξιν του σκοπού της αθανάτου επαναστάσεως της,...». οι αρχές αυτές συνοψίζονται σε δύο θεμελιακά δόγματα: το δόγμα της λαϊκής κυριαρχίας, «την μόνην αληθινήν και νόμιμον πηγήν της πολιτικής εξουσίας», και το δόγμα της ισότητας, της ελευθερίας και της αδεφροσύνης, «το οποίον μεταφερθέν από τον χριστιανισμό εις τον πολιτικόν κόσμον, δια των ενδόξων του γαλλικού λαού επαναστάσεων, συνιστά την βάση του νεωτέρου διοργανισμού των κοινωνιών, και προαναγγέλλεται ευτυχώς ως το μέλλον πολιτικόν θρήσκευμα πάσης της ανθρωπότητας».

Χωρικός” (1850-1852) με τον υπότιτλο «Εφημερίς δημοτική» όργανο της νεολαίας του «Δημοτικού Καταστήματος» με αρχισυντάκτη τον Δημήτριο Δαυή, ήλθε να καλύψει το κενό της αναστολής λειτουργίας των εφημερίδων Φιλελεύθερος και Αναγέννηση των Ζερβού και Μομφερράτου οι οποίοι είχαν εξοριστεί. Ακολούθησε “Ο Κεραυνός” (1855-1878), που είχε αρχισυντάκτη τον Π. Πανά, ενώ στην τελευταία φάση του ενωτικού αγώνα εκδόθηκε “Ο Αληθής Ριζοσπάστης” (1862-1863) από τον Ι. Μομφερράτο, η “Αλήθεια” (1862), εκδ. Παν. Πανάς. Επίσης οι σατυρικές “Ο Διογένης” (1862), συντ. Παν. Πανάς, “Αποθήκη του Διαβόλου” (Κεφαλληνία, 1860, συντ. Φερδινάνδος Όδδης). Το 1850 εκδόθηκε στην Κέρκυρα “Ο Ριζοσπάστης”, η οποία επανεκδόθηκε το 1863 που συντασσόταν από την κοινοβουλευτική ομάδα του ριζοσπαστικού κόμματος στο Ιόνιο Κοινοβούλιο, αλλά η έκδοση της εφημερίδας αυτής διακόπηκε σύντομα. Επίσης ριζοσπαστική εφημερίδα της Ζακύνθου ήταν ο “Ρήγας” που είχε συντάκτες τους Γεώργιο Βερύκιο, Δημήτριο Καλλίνικο και Παύλο Ταβουλάρη.

Ο ριζοσπαστικός τύπος (εφημερίδες, μονόφυλλα, τυπωμένα ή χειρόγραφα) ήταν κατ’ εξοχήν εθνικά προσανατολισμένος, προέβαλλε συνεχώς το ελεύθερο Ελληνικό Βασίλειο και την ελληνική ιστορία με συχνές αναφορές στο αρχαίο παρελθόν, δημιουργώντας εθνικές αναπαραστάσεις, επηρεασμένες από τα ευρωπαϊκά ρεύματα υπέρ της εθνικής ολοκλήρωσης και από τα εθνικά γεγονότα που εξελίσσονταν στην ελεύθερη Ελλάδα. Ταυτόχρονα οι αναπαραστάσεις τους αμφισβητούσαν την κυριαρχία των Βρετανών, προβάλλοντας στη θέση της προμετωπίδας ως έδρα τη λέξη ΕΛΛΑΣ²⁶⁹. Υπογράμμιζαν μάλιστα με τον τρόπο αυτό, ως απεικόνιση, την εθνική ταυτότητα των Επτανησίων με ιστορικές αναφορές στην αρχαία Ελλάδα και στα έπη των κλασικών χρόνων όσο και στην εθνεγερσία των Ελλήνων κατά της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τη λέξη «Ελλάς» προέβαλλαν, υπογραμμίζοντας με τον τρόπο αυτό το χώρο που αναπόσπαστο μέρος του ήταν τα Επτάνησα, πράξη που μιμήθηκαν όλες οι άλλες εφημερίδες, εκτός των προστασιανών. Ο ριζοσπαστικός τύπος ακολούθησε, όπως ήταν φυσικό ενιαία γραμμή, σύμφωνη με την πολιτική θεωρία του κόμματος. Χρησιμοποίησε αποκλειστικά την ελληνική γλώσσα — αντίθετα με άλλες ελάχιστες εφημερίδες που υπήρξαν δίγλωσσες — με ύφος σαφές και μαχητικό οι εφημερίδες αυτές μετέδιδαν στο λαό τις αρχές του ριζοσπαστισμού, έκριναν με θάρρος την πολιτική κατάσταση καταγγέλλοντας ανοικτά τις αυθαιρεσίες του καθεστώτος. Όπως ήταν επόμενο, η τακτική αυτή προκαλούσε το καθεστώς με αποτέλεσμα οι συντάκτες τους να διώκονται και να καταδικάζονται σε αλλεπάλληλες εξορίες. Με τον τρόπο αυτό ανάγκαζε τις ανεπιθύμητες εφημερίδες να αναστέλλουν

²⁶⁹ Εφημερίδα “Αναγέννησις”, φ. 1-5/1849-1850.

ή να σταματούν οριστικά την έκδοση με σκοπό να εκμηδενίσει κάθε αντίσταση καταβάλλοντας το φιλελεύθερο και εθνικό φρόνημα του λαού.

Άλλες εφημερίδες που στήριζαν το καθεστώς ήταν στην Κέρκυρα, “Η Παλλιγενεσία” (1857-1858), εκδότης Νικόλαος Μαυρογιάννης και η “Νέα Εποχή” (1858-1862), Υπ. Συντάκτης Γεράσιμος Μωραΐτης. Οι δύο αυτές εφημερίδες εκδίδονταν στην ελληνική, είχαν όμως σε μετάφραση περίληψη των άρθρων τους αγγλικά ή ιταλικά. Επίσης στην Κέρκυρα εκδίδονταν, τα “Καθημερινά” (1855-1858), Υπ. Συντάκτης Γεώργιος Μοναστηριώτης και “Παρατηρητής” (1858-1862) Υπ. Συντάκτης Νικόλαος Μαυρογιάννης. Στην Κεφαλληνία, η “Παμφυλλίς” A/Pamflet primo (Παμφλέτι), που κυκλοφόρησε το 1851 από το τυπογραφείο Σάλπιγξ με κείμενα στα Ελληνικά και Αγγλικά. Εκτός των εφημερίδων που συντάσσονταν με τις πολιτικές μερίδες της Βουλής υπήρχαν στην Κεφαλληνία και άλλες, όπως το περιοδικό “Η Τερψιχόρη” (1858) του Γ. Πεφάνη το οποίο ήταν περισσότερο φιλολογικό περιοδικό και ο “Λύχνος” (1854) και μετέπειτα “Λυχνιές” (1858) του Ανδρέα Λασκαράτου. Υπήρχε επίσης η επίσημη εφημερίδα του Ιονικού Κράτους με τον τίτλο “Gazzeta Jonia” (Ιονική Εφημερίς), 1814-1864. Κατά την περίοδο 1798 έως το 1814 κυκλοφορούσε το έντυπο με τον τίτλο “Gazzeta Urbana”, είχε τον υπότιτλο έντυπο επίσημης πληροφόρησης και αποτελούσε έντυπο της κρατικής διοίκησης.

Εκτός των εφημερίδων κυκλοφορούσε και πλήθος φυλλαδίων (παμφλέτια), πεζών και έμμετρων επί διαφόρων πολιτικών, κοινωνικών, κλπ θεμάτων, τα οποία παρέχουν σπουδαία συμβολή στην τοπική ιστορία από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα²⁷⁰, ενώ μαζί με τις εφημερίδες διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Τα φυλλάδια αυτά, κυρίως μονόφυλλα, είχαν σημαντικό πλεονέκτημα σε σχέση με τις εφημερίδες γιατί είχαν τη δυνατότητα της γρήγορης γνωστοποίησης, απαιτώντας λίγο χρόνο για την εκτύπωση και ήταν εύκολη η διακίνησή τους στο ευρύ κοινό. Ο ρόλος τους υπήρξε σημαντικός όταν δεν κυκλοφορούσαν εφημερίδες, είτε γιατί δεν υπήρχε ελευθεροτυπία, είτε γιατί η Προστασία είχε απαγορεύσει την κυκλοφορία τους²⁷¹. Σημαντική άνθηση είχαν στην περίοδο μετά την Ένωση κατά τις βουλευτικές εκλογές, ως μόνο μέσο δημοσιοποίησης των απόψεων των υποψηφίων που δεν είχαν εφημερίδα ή ανήκαν σε συνδυασμό που δεν είχε εφημερίδα.

²⁷⁰ Με τον όρο παμφλέτια (pamphlets) ορίζονταν αρχικά τα λιτά ολιγοσέλιδα φυλλάδια, με χάρτινο σε πολλές περιπτώσεις εξώφυλλο που διαπραγματεύονταν επίκαιρα θέματα πολιτικού χαρακτήρα (Ζώης Λ., 1963: τομ. 1: 145).

²⁷¹ «Τα μονόφυλλα (παμφλέτια), που επισημάνθηκαν στην Κεφαλληνία, φυλάσσονται κυρίως στις δύο μεγάλες βιβλιοθήκες του νησιού, στην Ιακωβάτσιο Ληξουρίου και στην Κοργιαλένιο Αργοστολίου, πλησιάζουν συνολικά τον αριθμό 800 (334 στην πρώτη και πάνω από 400 στη δεύτερη) και κυκλοφορούν κατά τη διάρκεια του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα». (Μοσχόπουλος Γ., Τομ. Β΄, 2006: 17-27).

Ως προς το περιεχόμενό τους, το μεγαλύτερο μέρος έχει πολιτικό χαρακτήρα και παραπέμπει κατ' εξοχήν στη διαδικασία των δημοτικών ή βουλευτικών εκλογών (προγράμματα υποψηφίων, λίβελoi κατά πολιτικών αντιπάλων, προκηρύξεις – προτάσεις φυσικών προσώπων ή οργανωμένων φορέων για στήριξη υποψηφίων, εκλογικοί απολογισμοί, αποτελέσματα, κλπ), ένα μεγάλο επίσης ποσοστό συνιστά αποφάσεις διοικητικού χαρακτήρα σε κυβερνητικό επίπεδο καθώς και διοικητικών οργάνων, των δήμων και της εκκλησίας. Ακόμη επισημαίνονται επιτάφιοι λόγοι, νεκρολογίες, εορταστικά προγράμματα, ύμνοι σε προσωπικότητες της τέχνης (κυρίως του θεάτρου), διάφορα στατιστικά, διαμαρτυρίες, προαγγελία εκδόσεως εφημερίδων, κα.

Περιεχόμενο επίσης των εντύπων αυτών αποτελούσαν ειδήσεις, που αφορούσαν τα ιδεολογικά (πολιτικά, κοινωνικά, καλλιτεχνικά) ρεύματα του ευρωπαϊκού χώρου που εισβάλλουν στην Επτάνησο, κυρίως κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα, ενώ στην κατηγορία των ιστορικών πηγών καταγράφονται αναφορές από την αρχαία Ελλάδα, ενώ η γλώσσα τους είναι λιτή και κατανοητή. Στο ευρύτερο αυτό πλαίσιο, το Επτανησιακό ζήτημα που προκύπτει με τη Συνθήκη των Παρισίων, το πολιτικό και πολιτειακό status του Προτεκτοράτου των Ηνωμένων Κρατών των Ιονίων Νήσων με τις κατ' επέκταση διεργασίες προς κοινωνική και πολιτική ανεξαρτησία και προς την Ένωση κυριαρχεί, όπως είναι εύλογο, και στην Επτανησιακή Παμφλετολογία του 19^{ου} αιώνα²⁷². Η ανάγνωσή τους, ιδιαίτερα εκείνων που αναφέρονται στους αγώνες των ριζοσπαστών, παρέχουν νέα στοιχεία για τη μορφή και το περιεχόμενο του ενωτικού αγώνα έως το 1864. Στο ίδιο πολιτικό αντικείμενο συμβάλλουν κείμενα που συντάσσονται και υπογράφονται από τα μέλη των δημοτικών καταστημάτων (πολιτικών λεσχών)²⁷³, που στα μονόφυλλα ο ιδεολογικός προσανατολισμός φαίνεται να συνιστά βασική θεματολογία²⁷⁴.

Οι αναπαραστάσεις των εφημερίδων, αλλά και των μονοφύλλων που εξέδιδαν κατά καιρούς οι πολιτικές παρατάξεις, ομάδες, μερίδες ή πρόσωπα αποτέλεσαν βασικά παραγωγικά αίτια και παράγοντες που διαμόρφωσαν στο επίπεδο στάσεων και αντιλήψεων της κοινής γνώμης το ριζοσπαστικό κίνημα που υπέκρυπτε μια ολόκληρη ιδεολογική πλατφόρμα πάνω στην οποία οικοδομήθηκε το ενωτικό κίνημα με επίκεντρο την Κεφαλληνία, το οποίο υπήρξε φιλειρηνικό αποτελώντας τη βάση πάνω στην οποία συγκροτήθηκε το πρώτο κόμμα αρχών στην Ελλάδα. Οι

²⁷² «Τα μονόφυλλα, που συντάσσονται και κυκλοφορούν μετά τις επαναστάσεις των ιταλικών κρατιδίων και το 1848 στη φεβρουριανή επανάσταση του Παρισιού, συνιστούν ένα από τα καλύτερα μέσα έκφρασης, σε μια χρονική στιγμή κατά την οποία τα περιθώρια των Επτανησίων για τη διακήρυξη των εθνικών τους διεκδικήσεων ήταν περιορισμένα» (Μοσχόπουλος Γ. Τομ. Β', 2006: 20-22).

²⁷³ Δημοτικό Κατάστημα Αργοστολίου, Δημοτικό Αναγνωστήριο Ληξουρίου «Η Ομόνοια», Δημοτικό Κατάστημα Ζακύνθου «Η Αδελφότητα».

²⁷⁴ Οι εκπρόσωποι αυτών των λεσχών, χρησιμοποιώντας το μέσο του μονοφύλλου, προβάλλουν διαμαρτυρίες και προτείνουν αντίσταση σε αντιδημοκρατικές διαδικασίες (Μοσχόπουλος Γ., 2006: 23).

αναπαραστάσεις αυτές αποκτούσαν έντονο εθνικό χαρακτήρα, όσο το καθεστώς αύξανε τον αυταρχισμό του, ενώ δεν εξέλειπαν οι εκπορευόμενες από αυτό απόψεις για αφομοίωση μέρους ή του συνόλου των Επτανήσων στην Βρετανική αυτοκρατορία. Ο εθνοκεντρισμός δομήθηκε με βάση την εθνική συνείδηση και αυτό σχετίζεται με την ιστορική ισχύ του έθνους και τη δόμηση των συστημάτων μαζικής επικοινωνίας με βάση αναφοράς αυτό. Ο εθνοκεντρισμός των Κεφαλλήνων λειτούργησε σε σχέση με την ομάδα αναφοράς, με την οποία γίνεται η συνταύτιση και η οπτική της οποίας αναπαράγεται, ταυτίζοντας την πολιτική προοπτική με την Ελλάδα και την τύχη της. Ο εθνοκεντρισμός λειτούργησε ως σημείο αντίστιξης προς την έννοια της υποταγής και αφομοίωσης στο καθεστώς που προέβαλλαν κυρίως οι «Προστασιανοί» αλλά και μερίδα των «Μεταρρυθμιστών», οι οποίοι έβλεπαν την επιβίωση του Κράτους εντός της Βρετανικής κυριαρχίας. Η λειτουργία αυτής της ομάδας κατάφερε μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα να αποτελεί την συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού ταυτίζοντας πλέον τον εθνοκεντρισμό με την Ένωση. Σημαντικό ανασχετικό παράγοντα της διαδικασίας αυτής αποτέλεσε η φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος, αλλά κυρίως η σύλληψη και εξορία των ηγετών του ριζοσπαστισμού Ζερβού και Μομφερράτου, ιδιοκτητών και διευθυντών αντίστοιχα των εφημερίδων “Φιλελεύθερος” και “Αναγέννησις”, που αποτελούσαν και τα κύρια μέσα διαμόρφωσης και στήριξης του πλαισίου αυτού. Το κενό αυτό προσπάθησαν να καλύψουν οι «ενωτικοί», όμως παρά το γεγονός ότι η εθνοκεντρικότητα απέβαλλε το κοινωνικό πλαίσιο, ο κύριος στόχος της δηλαδή η ενδυνάμωση του ενωτικού κινήματος, συνέχισε να υφίστανται και με πιο έντονο τρόπο.

Το πολιτικό σύστημα της περιόδου, όπως εκφραζόταν μέσω των πολιτικών διαδικασιών στους θεσμούς, διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο στην κατασκευή αναπαραστάσεων του τύπου της εποχής, κυρίως κατά την προεκλογική περίοδο. Ο πολιτικός λόγος λειτούργησε καθοριστικά στο να θέσει τη θεματολογία, να καθορίσει το διακύβευμα και να οριοθετήσει τις παρεχόμενες ερμηνείες. Όμως κατά τα τελευταία χρόνια της Προστασίας οι αναπαραστάσεις στην πλειοψηφία του τύπου, αλλά και στις προεκλογικές περιόδους κυριαρχούνταν από το πρίσμα που προσδιόριζε ο στόχος της Ένωσης, ασχέτως του γεγονότος αν είχε υιοθετηθεί εμμέσως αλλά όχι σαφώς από τους Βρεττανούς. Η έρευνα στον τοπικό τύπο δείχνει ότι κατά τα τελευταία χρόνια της Προστασίας ο εθνοκεντρισμός είναι κυρίαρχος σε όλες τις πολιτικές μερίδες, εκτός των προστασιανών.

Η Ένωση βρίσκει το νησί με πολυάριθμες εφημερίδες, οι οποίες εκφράζουν τις αντίστοιχες πτέρυγες των υπαρχουσών πολιτικών δυνάμεων και με υψηλό επίπεδο εμφάνισης και περιεχομένου. Τα πρώτα χρόνια μετά την Ένωση βρίσκουν την Κεφαλληνία με τις εφημερίδες: Αποθήκη Διαβόλου, Χωρικός, η Κεφαλληνία, Αληθής Ριζοσπάστης, Ένωσις, Λύχνος, η Σφήκα, η Αλήθεια, κ.ά, από πολλές των οποίων αντλούμε πρωτογενή στοιχεία για την έρευνα, ενώ

εξετάζεται αναλυτικά η εξέλιξή τους κατά τη μετεναωσιακή περίοδο. Η ισχύς του στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης συνέχισε να είναι καθοριστική, αφού οι τοπικές εφημερίδες αναμειγνύονται ενεργά στα κοινά, υποστηρίζοντας πολιτικές, παρατάξεις, βουλευτές, δημοτικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Όμως μετά τον αγωνιστικό οίστρο κατά της ξενοκρατίας και την εξασθένηση του κοινωνικού οράματος των ριζοσπαστών, αναπαράγεται στα Ιόνια και κατ' επέκταση στην Κεφαλληνία ο ελλαδικός κομματισμός. Το γεγονός αυτό όπως ήταν δεδομένο καθόριζε και τις μετέπειτα πολιτικές εξελίξεις. Έτσι η κάθε παράταξη, ή ο κάθε υποψήφιος είχε την δική του εφημερίδα, η οποία ήταν φιλική προς αυτόν και αποτελούσε το κύριο μέσο διάδοσης των ιδεών, των θέσεων και της προβολής του. Ο τύπος έχει κρίσιμο ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις. Είναι το μόνο μέσο διάδοσης ιδεών, αλλά και μεταφοράς των ειδήσεων στην περιφέρεια, που ως τέτοια προσδιορίζεται κατά την περίοδο μετά την Ένωση η Κεφαλληνία εντός του Ελληνικού Βασιλείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Από την Εθνοσυνέλευση στις απαρχές της αφομοίωσης

Α. Στην Εθνοσυνέλευση των Αθηνών

Η εξεταζόμενη εποχή της έρευνας αποτελεί, εκτός των άλλων, ιδιαίτερο πεδίο για την ανάλυση της μετάβασης από το ανθρωποκεντρικό κοσμοσύστημα με εσωτερικές ιδιαιτερότητες μικρής κλίμακας στο ομόλογο κοσμοσύστημα μεγάλης κλίμακας που γέννησε το έθνος-κράτος, το οποίο συντελείται στον ελληνικό χώρο μετά τον πόλεμο της ανεξαρτησίας²⁷⁵. Στα Επτάνησα το σύστημα της οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας λειτουργεί μέσα από το πρόταγμα της δυτικής δεσποτείας ως τρόπος διακυβέρνησης της πολιτικής ζωής από την Ενετοκρατία. Αυτή η κατάσταση δεν μεταβάλλεται δομικά και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το κυρίαρχο πρόταγμα μετά το 1830 είναι η Ένωση, που εμπεριέχει εν προκειμένω την έννοια της ελευθερίας, σύνθημα που προβάλλει ως η κυρίαρχη νεοτερικότητα, θέτοντας σε δεύτερο επίπεδο την παράμετρο της ανθρωποκεντρικής ολοκλήρωσης και της κοινωνικής αλλαγής. Πολλοί αναλυτές, αλλά και στελέχη των ριζοσπαστών²⁷⁶ θεώρησαν ότι το πρόταγμα αυτό αποτέλεσε την παγίδευση σε μια συντηρητική παθογένεια, υποβαθμίζοντας τη συντελούμενη μετάβαση στο στάδιο της εθνικής αφομοίωσης και όχι στο στάδιο της ανθρωποκεντρικής ολοκλήρωσης, ανάγοντας έτσι το δεσποτικό χαρακτήρα της πολιτείας ως το κυρίαρχο πολιτικό σύστημα διακυβέρνησης. Το διακύβευμα αυτό, παρά την νεοτερικότητα και την επιφανειακή προοδευτικότητα, για τους πρωτεργάτες του ριζοσπαστικού ενωτικού κινήματος Ζερβό και Μομφερράτο εμφανίζεται ως ένα πλαίσιο κάτω από το οποίο θα ανασταλούν όλοι οι στόχοι ενός ολόκληρου κόσμου. Αυτός ο νέος ελληνικός κόσμος, που εμφανίστηκε στα Επτάνησα απειλούνταν, αποτελώντας κατά συνέπεια το λόγο που εξέφρασαν τη διαφωνία τους για τον τρόπο που έγινε η Ένωση. Η διαφωνία αυτή συνέθετε το θεμελιώδες ερώτημα: κατά πόσο η νεοτερικότητα, που συνοψιζόταν, τη στιγμή εκείνη, στο πρόταγμα της Ένωσης αποτελώντας το κεντρικό σύνθημα των νεοριζοσπαστών-ενωτικών, κατά πόσο μπορεί να ταυτίζεται με την πρόοδο ως κοινωνική αναδιανομή, την οποία οι ίδιοι οι ενωτικοί προσδιόριζαν

²⁷⁵ Αφορά την πολιτική και κοινωνική εξέλιξη της εποχής μετά την Ένωση: «... η οποία επιδρά στο ανθρωποκεντρικό κεκτημένο της οικουμένης και κατ' επέκταση στην ανασυγκρότηση στη βάση μιας μεταβατικής δεσποτείας όπου στη συνέχεια ακολουθεί την εξέλιξή του, με πρόσημο το πρωτο-ανθρωποκεντρικό κεκτημένο του νεότερου κόσμου την κυρίαρχη κρατική ιδεολογία, η οποία αποκρυσταλλώνεται γύρω από τη «Μεγάλη Ιδέα», μετάβαση που θα διαρκέσει ακριβώς έναν αιώνα, ώσπου η νέα εθνική ιδέα θα αποκρυσταλλωθεί ιδεολογικά» (Κοντογιώργης Γ., 2007: 417-433).

²⁷⁶ Αφορά τη στάση των οπαδών του Λομβάρδου μετά το 1856, που συντάσσονται με το σύνθημα «ένωσις και μόνο ένωσις», απορρίπτοντας τα κοινωνικά αιτήματα των ριζοσπαστών και μη διαβλέποντας τους σκοπούς της Βρετανίας για τον έλεγχο του Ελληνικού Βασιλείου με την έξωση του Όθωνα. Η στάση αυτή θα δημιουργήσει τους «αληθείς» ή «παλαιοριζοσπάστες» και τους «ενωτικούς» ή «νεοριζοσπάστες» ή «ψευδοριζοσπάστες» ή «Λομβαρδιανούς».

στους κεντρικούς κοινωνικούς στόχους του κινήματος στα πλαίσια της εθνικής ολοκλήρωσης. Δηλαδή αν η υποταγή στην κρατική αφομοίωση μπορεί να θεωρηθεί ανώτερη από την ελευθερία, που προάγει το εθνοκρατικό σύστημα, του οποίου η γεωγραφική χωροταξία δεν περιορίζεται εντός των συνόρων του μικρού ελληνικού βασιλείου²⁷⁷. Η τελική όμως μορφή του αγώνα συνοψίστηκε στο κεντρικό σύνθημα της Ένωσης με την ελεύθερη Ελλάδα ως κυρίαρχο πολιτικό πρόταγμα, το οποίο υιοθέτησε το ριζοσπαστικό κόμμα σύμφωνα με το οποίο η εθνική αφομοίωση αποτελεί το σημείο εκκίνησης της λαϊκής παράδοσης και του επτανησιακού πολιτισμού. Στην κατεύθυνση αυτή σημαντική ήταν η συμβολή του Διονυσίου Σολωμού (1798-1857), που το ποιητικό του έργο αντιπροσωπεύει μια νέα φάση της αυτοσυνειδησίας του Ελληνισμού συμβουλευοντας ότι, «*Το έθνος να μάθει να θεωρεί εθνικό ότι είναι αληθινό*»²⁷⁸. Την παράδοση του Σολωμού ακολουθούν στη συνέχεια σειρά στοχαστών, κυρίως ποιητών, προσπαθώντας να κάνουν προσιτή στους Έλληνες την έμπνευσή του, βάζοντας τις βάσεις δημιουργίας της Επτανησιακής λογοτεχνικής σχολής²⁷⁹. Στις συνθήκες αυτές εξελίσσεται η διαδικασία της Ένωσης, η οποία κορυφώνεται με τις εκλογές για την ανάδειξη πληρεξουσίων στην Β' Εθνική Συνέλευση των Αθηνών η οποία ήδη έχει συγκροτηθεί προ δύο ετών. Το διακύβευμα των πρώτων ελεύθερων εκλογών δεν αποτελεί ξεκάθαρο πρόταγμα για αξιολόγηση. Αυτό γιατί οι αναπαραστάσεις που δημιουργούσε ο ενθουσιασμός της απελευθέρωσης περιόριζαν στο ελάχιστο τα πολιτικά διλήμματα προς τα οποία καλούνταν να τοποθετηθούν οι ψηφοφόροι, αφού οι εκλογές πραγματοποιούνται τη στιγμή που οι πολιτικές εξελίξεις αναδύονται και προσδιορίζονται από τη διαιρετική τομή της Ένωσης, πάνω στην οποία αναπτύσσονται οι παράγοντες που επιδρούν στις μεταενωσιακές πολιτικές.

Με τα δεδομένα αυτά οι εκλογές στην Κεφαλληνία θέτουν δύο ζητήματα προς διερεύνηση των οποίων η απάντηση δίνει τα ποιοτικά στοιχεία της πρώτης ελεύθερης εκλογικής διαδικασίας, μέσω της ανάλυσης των παραγόντων, οι οποίοι προσδιόρισαν το αποτέλεσμα.

Το πρώτο, αφορά την καταγραφή της συμπεριφοράς των Κεφαλλήνων στην πρώτη ελεύθερη εκλογή, η οποία είχε διαφορετικά χαρακτηριστικά από τις μέχρι τότε εκλογές για την Ιόνια Βουλή. Το κυρίως στοιχείο διαφοροποίησης υπήρξε το δικαίωμα της εκπροσώπησης μέσω καθιέρωσης της καθολικής ψηφοφορίας από το σύνολο του ανδρικού πληθυσμού, δίχως περιορισμούς στη

²⁷⁷ «Πολιτειακή μήτρα για την ανθρωποκεντρική μετάβαση των ευρωπαϊκών κοινωνιών αποτέλεσε το κράτος – «έθνος», το οποίο ανέλαβε να συγκροτήσει την πραγματικότητα και την ταυτότητα του κοινωνικού υποστρώματος, του «έθνους», να ενοποιήσει οικονομικά, κοινωνικά, πολιτισμικά και βεβαίως πολιτικά την επικράτεια και εν τέλει να το ενσαρκώσει και να διαχειρισθεί αυθεντικά τα συμφέροντά του. Το άτομο διέκρινε στο κράτος – «έθνος» την καταστατική εστία της ανθρωποκεντρικής του υποστασιοποίησης» (Κοντογιώργης Γ., 2001: 14).

²⁷⁸ Επιστολογραφία Δ. Σολωμού (1846), ανάμεσα στον Πόρφυρα και τους Ελεύθερους Πολιορκημένους.

²⁷⁹ «Ανάμεσα στα 1850 - 1875 περίπου η Επτανησιακή Σχολή επηρεάζει την Αθηναϊκή μεταμορφώνοντάς την στο τέλος ολοκληρωτικά. Οι γεωγραφικοί δεσμοί ανάμεσα στα νησιά και την Ηπειρωτική Ελλάδα, οι προσωπικότητες των Επτανησίων και η Ένωση με την Ελλάδα συμβάλλουν στην πνευματική ανανέωσή της» (Σβορώνος Ν., 1994: 92-93).

συμμετοχή των μεσαίων στρωμάτων και αγροτών. Η θεσμοθέτηση ενός νέου εκλογικού σώματος κατέργησε στη πράξη την πολιτική τάξη που διοικούσε, ανατρέποντας τα μέχρι τότε δεδομένα και συνθέτοντας το νέο σύστημα διαχείρισης της πολιτικής εξουσίας.

Το δεύτερο, αφορά το πως επέδρασε η νέα αυτή κατάσταση στη λειτουργία των πολιτικών θεσμών, στις σχέσεις των πολιτών με το κράτος και πως εξελίχθηκε η διοικητική αφομοίωση. Η Ένωση²⁸⁰ δημιούργησε μια νέα κρατική και εθνική κατάσταση, ενώ η εκλογική αντιπαράθεση κινήθηκε γύρω από τις πρακτικές που ακολούθησαν οι πολιτικές παρατάξεις και οι υποψήφιοι απέναντι στην Προστασία, με κύριο κριτήριο το πώς υπηρέτησαν το στόχο της Ένωσης την περίοδο αυτή. Βλέπουμε να κυριαρχούν οι πολιτικές μερίδες (κόμματα), οι οποίες συγκροτήθηκαν στην Ιόνιο Βουλή κατά την τελευταία 15ετία επιβεβαιώνοντας τις τάσεις που επικρατούσαν κατά το τελευταίο διάστημα, διότι εφ' όσον η Ένωση είχε πραγματοποιηθεί ήταν σαφές το προβάδισμα των ενωτικών νέο-ριζοσπαστών, που ενσωμάτωναν τη μεγάλη πλειοψηφία των φιλελεύθερων μεταρρυθμιστών έναντι των υπολοίπων. Ταυτόχρονα οι όσοι υπήρξαν συνεργοί στήριξης του καθεστώτος, όπως ήταν οι συντηρητικοί μεταρρυθμιστές, στην εκλογική αυτή αναμέτρηση δεν μπόρεσαν να έχουν αξιολογη παρουσία, ενώ σε επόμενες αναμετρήσεις τα στελέχη τους βρήκαν πρόσφορο έδαφος μέσα στα κεντρικά πολιτικά κόμματα αλλά και στην τοπική αυτοδιοίκηση²⁸¹.

Από τις πρώτες συνεδριάσεις²⁸² του ελληνικού Κοινοβουλίου οι Επτανήσιοι, βρέθηκαν ενώπιον μιας κατάστασης, η οποία απείχε πολύ από την εικόνα που καλλιεργούσαν για το κέντρο του Ελληνισμού, αφού η συγκρότηση των κομμάτων στηριζόταν σε βαθιά εξαρτημένες σχέσεις με τις μεγάλες δυνάμεις, με βασικό χαρακτηριστικό της πολιτικής ζωής να ελέγχεται από τον προσωποπαγή χαρακτήρα των «ξενικών κομμάτων»²⁸³, τα οποία είχαν σχετικά μακρό βίο και υπήρξαν έως το τέλος της Οθωνικής περιόδου. Αρχικά οι Επτανήσιοι ήταν ενωμένοι, έτσι τουλάχιστον δήλωναν κατά την προεκλογική περίοδο, πριν τις εργασίες της Συνέλευσης, αλλά και κατά τις πρώτες συνεδριάσεις της. Όμως με την επανέναρξη των εργασιών της φάνηκαν οι πρώτες ρωγμές, αφού έπρεπε να πάρουν θέση σε νομοσχέδια και ζητήματα τα οποία εισήγαγαν οι δύο

²⁸⁰ Η Ένωση με την Ελλάδα αποτελούσε διακαή πόθο των Επτανησίων και διατυπώθηκε ως ιδέα το 1807 από τον Ι. Καποδίστρια και αργότερα από τον Ούγο Φώσκολο. Οι αντιδράσεις στις αυθαιρεσίες της Προστασίας άρχισαν να γίνονται εντονότερες μετά την Εθνεγερσία, περίοδος που εξελίσσεται το ριζοσπαστικό-ενωτικό κίνημα.

²⁸¹ Ο Δ. Καρούσος, έπαρχος και Πρόεδρος της Γερουσίας, εξελέγη το 1868 βουλευτής. Ο Π. Βινιεράτος, συνεργάτης του εξελέγη το 1866 και επί μακρόν Δήμαρχος Αργοστολίου και στη συνέχεια επί μακρόν βουλευτής.

²⁸² Στις 20.7.1864 τριμελής επιτροπή βουλευτών (Βαλαωρίτης, Λομβάρδος και Μηλιαρέσης) παρουσιάστηκε στον Πρόεδρο και ζήτησε εξουσιοδότησή για την είσοδο των Επτανησίων πληρεξουσίων στην Εθνοσυνέλευση.

²⁸³ Το Γαλλικό Κόμμα, με αρχηγό και ιδρυτή τον Ι. Κωλέττη, εξέφραζε τους δυτικοτραφείς διανοούμενους και συνέχισε να λειτουργεί μετά το θάνατό του (+1847). Το Αγγλικό, με αρχηγό τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, εξέφραζε τους Φαναριώτες. Το Ρωσικό, με αρχηγό τον Ανδρέα Μεταξά (+1860), στο οποίο συμμετείχε και ο Θ. Κολοκοτρώνης, εξέφραζε του πιστούς Ορθόδοξους και τους ξενόφοβους.

μεγάλες πτέρυγες της Βουλής ενώ η διαδικασία της ψηφοφορίας δημιουργούσε πολιτικές και κομματικές συσσωματώσεις. Στη διαδικασία αυτή φάνηκε ότι η ενότητα των βουλευτών ήταν προσχηματική και όταν προέκυψαν ζητήματα που αφορούσαν τις παρεμβάσεις του Παλατιού σχετικά με τη δράση του συμβούλου του βασιλέως Σπόνεκ, τότε η ενότητα διαλύθηκε και οι βουλευτές διακεντρώθηκαν στις παραδοσιακές πολιτικές πτέρυγες. Παρά το γεγονός των πολιτικών, νομικών αλλά και ρητορικών δυνατοτήτων των Επτανησίων, τόσο η νομή της εξουσίας με τη συμμετοχή σε κυβερνητικές θέσεις κυρίως στελεχών της ομάδος Λομβάρδου, αλλά και επιφανών μεταρρυθμιστών, όπως του Βράϊλα Αρμένη, όσο και η κοινοβουλευτική ισχύς των παραδοσιακών κομμάτων με τις συζητήσεις για τη στάση στο ζήτημα της αφομοίωσης, είχε ρηγματώσει την ενότητά τους, η οποία ακόμα και σε ζητήματα τα οποία προκαλούσαν την τοπική κοινωνία, όπως το θέμα των δασμών και το εκκλησιαστικό δεν κατάφεραν να τους ενώσουν. Αυτή η κατάσταση έχει μια προϊστορία και αποτυπώνει το γεγονός, ότι μετά το 1850 και για μια ολόκληρη 10ετία η πολιτική κατάσταση στα Επτάνησα χαλιναγωγείται από τις στρατηγικές των Βρετανών και η Βουλή γίνεται πεδίο αντιπαράθεσης για το ποιες αποφάσεις θα βρεθούν πιο κοντά στον επικυρίαρχο, ψευδώς ικανοποιούμενοι ότι μέσω αυτής της υποταγής επιτυγχάνεται ο στόχος της Ένωσης, αφού αυτό υπήρξε μια καλοστημένη παγίδα, την οποία κατήγγειλαν, έστω αργά, ο Ζερβός και ο Μομφερράτος. Έτσι το πεδίο της Ιόνιας πολιτικής και του Κοινοβουλίου δεν διέφερε πολύ από το αντίστοιχο των Αθηνών και με την Ένωση οι ψευδαισθήσεις ορισμένων στελεχών γρήγορα εξαφανίστηκαν με τις πρώτες αποφάσεις της Εθνοσυνέλευσης κυρίως για τα Επτάνησα.

I. Οι πρώτες ελεύθερες εκλογές για την Εθνοσυνέλευση. Οι διαδικασίες και το διακύβευμα

Η αποχώρηση των Βρετανών²⁸⁴ απελευθερώνει τα Επτάνησα μετά από 500 χρόνια κυριαρχίας της Δύσης²⁸⁵, ενώ ταυτόχρονα εκλείπει πλήρως ο ρόλος της κληρονομικής ευγένειας ως

²⁸⁴ Με τη συμφωνία του Λονδίνου (17/29.3.1864) και το πρωτόκολλο της Κέρκυρας (5/27.5.1864), ορίστηκε η αποχώρηση των Βρετανών στις 21.5/2.6.1864. Η παράδοση έγινε στον Θ. Ζαΐμη, που όπως αναφέρει σε επιστολή του στον πρωθυπουργό Βάλβη «στα άλλα νησιά δεν υπήρχε η δυνατότητα να εκπροσωπηθεί ... και «αναγκάστηκε» να αναθέσει την αντιπροσώπευσίν του κατά την παράδοσιν εις τον έπαρχον εκάστης νήσου», απόφαση που νομιμοποίησε τη διοικητική δομή που είχε ορίσει η Προστασία με πρόσωπα πιστά στο καθεστώς.

²⁸⁵ Οι Κεφαλλήνες υποδέχθηκαν την Ένωση με πανηγυρικές εκδηλώσεις. Στις 21.5 έγινε η υποστολή της αγγλικής σημαίας και έπαρση της ελληνικής. Στις 23 Μαΐου, έφθασε η ελληνική φρουρά με επικεφαλής τον Κεφαλλήνα Παρ. Κουρκουμέλη, συμπολεμιστή του Οδ. Ανδρούτσου στη Γραβιά. Ο Βερύκιος διασώζει την σκηνή κατά την οποία ο αγωνιστής του Λάλα Δήμος Καγκάδης κρατώντας την ηρωική σημαία με την επιγραφή «Ελευθερία ή Θάνατος» διέσχισε τους δρόμους του Αργοστολίου. Στις 24.5.1864 ξεκίνησε ο βασιλιάς με πλοίο από τον Πειραιά για να επισκεφθεί τα νησιά αφού, μια μέρα πριν ο τελευταίος Άγγλος αρμοστής Henry Storks (17.2.1859-21.5.1864) του παρέδωσε την σημαία του Ιονίου Κράτους. Στις 29 Μαΐου έφθασε στην Κέρκυρα. Γοητευμένος από το νησί καθυστέρησε την αναχώρησή του κι έφθασε εν τέλει στην Κεφαλληνία στις 29.6.1864. Τον υποδέχθηκαν με κανονιοβολισμούς, έπαρση της ελληνικής σημαίας, στολισμούς σπιτιών, δρόμων και δημοσίων κτιρίων, κωδωνοκρουσίες και ζητωκραυγές.

πολιτικής τάξης, με όλες τις εκδοχές και μεταμορφισμούς που αυτή παρουσίασε κατά τη μεταβενετοκρατία. Κατά τη διάρκεια της Εθνοσυνέλευσης, όσο και στη συνέχεια η Ένωση της Επτανήσου αποτέλεσε το σημαντικότερο γεγονός, που, εκτός από τη γεωγραφική, πληθυσμιακή επέκταση του βασιλείου με την ενίσχυση της οικονομικής ισχύος του κράτους συνέβαλε στην αναζωπύρωση της μεγάλης ιδέας και συνδέθηκε με την αποδοχή του στέμματος από τον Γεώργιο και κατ' αυτόν τον τρόπο ταυτίστηκε με το μέλλον του βασιλείου.

Η αφομοίωση των νησιών, μετά την τελική συμφωνία του Λονδίνου στις 17.3.1864 και την παράδοσή τους στις 21 Μαΐου 1864 στην Ελληνική κυβέρνηση από τους Βρεττανούς ξεκίνησε με την ένταξη στους κρατικούς θεσμούς, με πρώτη τη συμμετοχή στη συγκρότηση της νομοθετικής εξουσίας μέσω της Β' Εθνικής Συνέλευσης των Αθηνών η οποία ήδη είχε ξεκινήσει από τις 10.12.1862. Η διαδικασία ξεκίνησε με την διαδικασία των εκλογών για τους πληρεξουσίου²⁸⁶. Οι εκλογές ήταν οι πρώτες ελεύθερες²⁸⁷ στις οποίες εφαρμόζεται η καθολική ψηφοφορία με τον τρόπο του σφαιριδίου²⁸⁸, με εκλογικούς καταλόγους οι οποίοι συντάχθηκαν με διάταγμα που εξέδωσε ο τελευταίος Βρετανός αρμοστής²⁸⁹ και ενέκρινε η Ελληνική Βουλή, με θέσπισμα που εξέδωσε η Ιόνιος Γερουσία η οποία διέταξε τη σύγκλιση των εκλογικών επιτροπών για να συντάξουν τους εκλογικούς καταλόγους «*επί τη βάση της καθολικής ψήφου*», καταργώντας και τον τελευταίο περιορισμό στο δικαίωμα ψήφου με βάση το θρήσκευμα²⁹⁰. Έτσι για να είναι υποψήφιος κάποιος βουλευτής έπρεπε να συγκεντρώσει την υποστήριξη του ενός δεκάτου του «*εν δικαίωματι*

²⁸⁶ Η Εθνοσυνέλευση ξεκίνησε στις 24.11.1862 αλλά η ουσιαστική έναρξη των εργασιών έγινε τον Ιούλιο του 1864 με τη συμμετοχή των Επτανήσιων και ολοκλήρωσε το έργο της σε 365 συνεδρίες με τη συμμετοχή 432 αντιπροσώπων, ενώ η τελευταία της πράξη ήταν η ψήφιση συντάγματος στις 16.12.1864.

²⁸⁷ Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν από 25 - 28.6.1864, οι οποίες ήταν αργίες (Κατηφόρη, Δεσπ., 1984: 95-141). Η διαδικασία αποφασίστηκε από την Εθνοσυνέλευση στις 11.4.1864, μετά από πρόταση των, Κ. Κανάρη, Δ. Χρηστίδη, Θ. Α. Ζαΐμη, Αλ. Κουμουνδούρου, Θ. Π. Δηλιγιάννη, Π. Κορωναίου και με στοιχεία ΡΜ' ψηφίστηκε η απόφαση: «*Άρθρον Μοναδικόν. Ανατίθεται στην εκτελεστική εξουσία να κανονίση, δια Β. Διατάγματος, τα περί των εκλογών των αποσταλυσμένων εις την εν Αθήναις Β'. των Ελλήνων Εθ. Συνέλευσιν πληρεξουσίων του πρώην ηνωμένου κράτους των Ιονίων νήσων επί τοις επομένοις όροις. 1) Οι πληρεξούσιοι θέλουσιν εκλεχθή δια καθολικής ψηφοφορίας. 2) Η εκλογή θέλει γίνει δια μυστικής ψηφοφορίας, ως κανονίζεται αυτή υπό των άρθρων 23 και επομένων του εν ισχύϊ Ιονίου εκλογικού νόμου. 3) Οι αποσταλυσόμενοι πληρεξούσιοι θέλουσιν είσθαι διπλάσιοι του αριθμού των Βουλευτών της ΙΓ'. Ιονίου Βουλής. 4) Η εξέλεξις των εκλογών των πληρεξουσίων θέλει γίνει υπ' αυτών τούτων εν Αθήναις υπό την προεδρίαν του προέδρου της Εθνικής Συνελεύσεως. Εν τη αιθούση αυτής*» (ΠΡ Β ΕΘΝ. τ. 5^{ος}, σσ. 36-38, 276).

²⁸⁸ Με τη διαδικασία «*δια σφαιριδίων ριπτομένων εις την κάλπην*», όπως πραγματοποιούνταν από το 1849 οι εκλογές για την Ιόνιο Βουλή. (Χιώτης Π., τ. β, 1877: 766-771, Δαφνής Γρ., 1961: 66-67, και Βερύκιος Γ., 1964: 471).

²⁸⁹ Το Γερουσιαστικό διάταγμα που εκδόθηκε στην Κέρκυρα στις 22.4.1864, κατόπιν εντολής του αρμοστού, διέτασσε τον καταρτισμό σε κάθε νήσο του νέου εκλογικού καταλόγου στον οποίο ενεγράφησαν 13.195 εκλογείς. Με βάση την πράξη αυτή ενεγράφησαν αυτεπαγγέλτως, πάντες έχοντες ηλικία άνω των 21 ετών, ανεξαρτήτως θρησκευματος ή γλώσσας, οι Πάργιοι και άλλοι πρόσφυγες, διάφοροι ξένοι εγκατεστημένοι νόμιμα στα νησιά και Έλληνες υπήκοοι διαμένοντες σ' αυτά. Έτσι το δικαίωμα της εκλογής είχαν οι συμπληρώσαντες το 21ο έτος της ηλικίας, οι έχοντες ιδιοκτησία ή οιονδήποτε επάγγελμα ή επιτήδευμα. Εξαιρέτησαν από την εγγραφή οι ιερείς, οι απολέσαντες τα πολιτικά τους δικαιώματα, οι υπόδικοι και οι μη διαθέτοντες προσωπική περιουσία.

²⁹⁰ Σύμφωνα με τον Ιόνιο εκλογικό νόμο (1848 και 1852) επί Προστασίας δεν είχαν δικαίωμα ψήφου οι Εβραίοι.

ψηφοφόρων της νήσου». Υπό τις συνθήκες αυτές κατά την προεκλογική διαδικασία, με την άρση των περιορισμών για εκλεγέντες και εκλογείς εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων²⁹¹, η διαδικασία των προτάσεων για υποψηφίους υπήρξε μαζική δίνοντας και το γενικότερο κλίμα που επικρατούσε. Η εκλογική διαδικασία εγκρίθηκε με το από της 14.4.1864 ψήφισμα της Εθνοσυνέλευσης²⁹².

Προηγηθείσης της εκλογικής διαδικασίας που πραγματοποιήθηκε από 26-29.1864, εξελίχθηκε η διαδικασία των προτάσεων υποψηφίων με τη συλλογή υπογραφών προς υποστήριξή τους²⁹³. Οι κατάλογοι, εμφανίζουν: το ονοματεπώνυμο, τη νήσο καταγωγής του εκλογέως και είναι μεγάλοι σε έκταση. Με βάση το υλικό αυτό τα Επτάνησα θεωρούνταν ενιαίος εκλογικός χώρος για προτάσεις υποψηφίων, ανεξαρτήτου κατοικίας και νήσου και για τους υποψηφίους ανεξαρτήτου νήσου εκλογής. Σε περίπτωση που δεν υπήρχε αντίστοιχη υποστήριξη ο υποψήφιος δεν νομιμοποιούσε δικαίωμα εκλογής. Η κατανομή των υποψηφίων έγινε για το κάθε νησί που θεωρήθηκε ως μία εκλογική περιφέρεια (όπως τα διοικητικά όρια του κάθε επαρχείου επί Προστασίας).

Για την Κεφαλληνία το αρχειακό υλικό δίνει στοιχεία μόνο για την υποστήριξη από το νησί του Ι. Πολυκαλά ο οποίος κατέρχεται στην Κέρκυρα²⁹⁴ και για τον Ι. Τυπάλδο-Δοτοράτο-Καπελέτο που κατέρχεται στην Κεφαλληνία. Για τον Ι. Πολυκαλά υπάρχουν 51 σελίδες στους οποίους αναφέρονται χίλιες πεντακόσιες σαράντα δύο υπογραφές (1.542), ενώ οι κατάλογοι είναι ταξινομημένοι κατά διαμέρισμα (πέντε στην Κεφαλληνία, όπως ήταν και επί Προστασίας) και παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχουν ημερομηνίες αυτές οι υπογραφές αναφέρονται στις εκλογές του 1864. Η εκτίμηση αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι το κάθε νησί ήταν μία εκλογική περιφέρεια ενώ το δικαίωμα εκλογέως και εκλεγέντος είχε επτανησιακή διάσταση με τον περιορισμό της υποψηφιότητας και ψήφου μόνο για ένα νησί. Οι κατάλογοι αυτοί είναι λιτοί ως προς το λεκτικό περιεχόμενο αλλά πλήρεις ως προς την καταγραφή των εκλογέων²⁹⁵. Ο Ι. Πολυκαλάς ήταν

²⁹¹ Περιορισμός υπήρξε στους μη έχοντες εργασία που δεν είχαν δικαίωμα εκλογής, κατάλοιπο του παλαιού καθεστώτος στον Ιόνιο εκλογικό νόμο το οποίο όμως δεν ίσχυσε στις επόμενες εκλογές.

²⁹² Ο Ελληνικός Νόμος 52 επικύρωσε την διαδικασία για την εκλογή των Επτανησίων (ΦΕΚ 15/16.4.1864, και συμπληρωματικά στο σχετικό διάταγμα 79 της 17/28.1864). Η ψήφιση του νόμου έγινε επί κυβερνήσεως Κ. Κανάρη στις 14.4.1864. Στις 16.4 που παραιτήθηκε η Κυβέρνηση ανέλαβε ο Δ. Βούλγαρης (Ευαγγελίδου Τρ., 1898: 107).

²⁹³ Κατάλογος 1.542 Κεφαλλήνων προς υποστήριξη του υποψηφίου Ιάκωβου Πολυκαλά, απευθυνόμενος προς την Εθνοσυνέλευση (ΓΑΚ/Αρχείο Λαδά/ Εκλογικά έγγρ. Κεφαλληνίας (1864 -1868), Φ. 52, έγγρ. 007-051).

²⁹⁴ Ο.π.

²⁹⁵ Αρχειακό υλικό με συλλογή υπογραφών για πρόταση υποψηφιότητας προς τον κ. Δρ. Ιωάννη Τυπάλδο – Δοτοράτο – Καπελέτο. Αναφέρει ο κατάλογος: «Οι υποφαινόμενοι εκλογείς Κεφαλληνίας προτείνουν ως υποψήφιον Πληρεξούσιον τον κύριον Δρ. Ιωάννην Τυπάλδον Δοτοράτον Καπελέτον του Γερασίου ως αντιπρόσωπον της νήσου Κεφαλληνίας εις την Εν Αθήναις Β' των Ελλήνων Εθνοσυνέλευσιν» [ΓΑΚ/Αρχείο Λαδά/ Εκλογικά έγγρ. Κεφαλληνίας (1864 -1868), Φ. 052/Εγγρ. 256)]. Με το ίδιο περιεχόμενο αλλά από άλλα χωριά έγγρ. Νο 262, από χωριά Ομαλά, Φραγκάτα, έγγρ. 293, Έρυσσος έγγρ. Νο 298 και Κατελείος έγγρ. Νο 301-303. Οι κατάλογοι όλοι έχουν το ίδιο λεκτικό στην επικεφαλίδα και ακολουθούν υπογραφές, έχουν ημερομηνία 3/15.6.1864, είναι αριθμημένοι και στέλνονται στην Εθνοσυνέλευση με διαβιβαστικό έγγραφο του υποψηφίου.

δικηγόρος Κεφαλληνίας με καταγωγή από την Κέρκυρα ενώ κατοικούσε στην Κεφαλληνία μετά την Ένωση, όπως φαίνεται από αίτησή του για εκλογική αποζημίωση ως δικαστικός αντιπρόσωπος που πήγε στην Κέρκυρα κατά τις εκλογές του 1874²⁹⁶.

Τα εκλογικά αποτελέσματα στην Κεφαλληνία καταγράφουν τις τάσεις που επικρατούσαν κατά τα τελευταία έτη της Ιονίου Βουλής. Οι Ριζοσπάστες με την επιμονή τους στο πλαίσιο των ιδεολογικών τους στρατηγικών, που είχαν κατά τη συγκρότηση του ενωτικού κινήματος, εμφανίζονται με μειωμένη ισχύ αναντίστοιχη με τους αγώνες τους και τον ενθουσιασμό του λαού. Αυτό είναι το αποτέλεσμα της αλλαγής στάσης τους στο ζήτημα της Ένωσης και της έντονης παρουσίας των νεοριζοσπαστών-ενωτικών, που κάλυψαν το κενό των παλαιοριζοσπαστών εισπράττοντας τους καρπούς αυτής της πολιτικής. Και τούτο παρά το γεγονός ότι η καθολική ψηφοφορία αύξησε το εκλογικό σώμα εντάσσοντας στους εκλογικούς καταλόγους κυρίως εκλογείς της μεσαίας και κατώτερης τάξης, η οποία συμμετείχε στον ενωτικό αγώνα στηρίζοντας το ριζοσπαστικό κίνημα, πάραυτα στήριξε σε «ανεξάρτητους» υποψηφίους.

Η Ένωση ήταν πλέον μια πραγματικότητα και οι ψηφοφόροι επέλεξαν πληρεξούσιους για τη διαχείριση της αφομοίωσης και των πραγμάτων εντός του ελεύθερου ελληνικού κράτους. Οι ριζοσπάστες αντιμετώπισαν την κατάσταση εμμένοντας στις ιδεολογικές τους θέσεις, ενώ για το ζήτημα της αφομοίωσης επέμεναν στην άμεση, πλήρη και γρήγορη αφομοίωση, δίχως διαπραγματεύσεις και παραμονή θεσμών που ταυτίζονταν με τη μνήμη του σκληρού καθεστώτος. Η μη προσαρμογή στο πολιτικό σύστημα, με τη μορφή και τον τρόπο που αυτό λειτουργούσε, τους οδήγησε σε πολιτικό αφανισμό. Έτσι, στην κοιτίδα του ενωτικού κινήματος την Κεφαλληνία, οι ριζοσπάστες εμφανίζουν μια πολυδιασπασμένη εικόνα και εξελέγονται βουλευτές όσοι έχουν απομείνει μετά από τις αποχωρήσεις και τις έριδες και κάποιοι που είχαν αποχωρήσει λίγο καιρό πριν και υιοθετούσαν τις θέσεις των ενωτικών κατά το τέλος της Προστασίας.

Το σύνολο των εκλεγέντων βουλευτών συγκροτεί ένα μωσαϊκό της μεταβατικής πολιτικής κατάστασης, η οποία έχει κορυφωθεί με την καθιέρωση της καθολικής ψηφοφορίας και το κρίσιμο στοιχείο της ελευθερίας, απότοκο στοιχείο της Ένωσης, επιδρώντας στη στάση των πολιτών και δημιουργώντας νέα δεδομένα στην επιλογή των ψηφοφόρων.

Εξελέγησαν οι: Βαπτιστής Άννινος, Ιωάννης Άννινος, Νικόλαος Βαλσαμάκης, Αντώνιος Βρυώνης, Ιωάννης Δοτοράτος-Καπελέτος, Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος, Γεράσιμος Λιβαδάς, Νικόλαος Λούζης, Γεράσιμος Μαυρογιάννης, Αναστάσιος Μεταξάς, Επαμεινώνδας Μεταξάς, Σπυρίδων- Ανδρέας Μεταξάς, Δημήτριος Μηλιαρέσης, Ιωσήφ Μομφερράτος, Σταματέλος Πυλαρινός, Νέστωρ

²⁹⁶ Αίτηση για εκλογική αποζημίωση του Ι. Πολυκαλλά προς τον Νομάρχη Κεφαλληνίας, με επισυναπτόμενα έγγραφα, (ΓΑΚ/Αταξινόμητο Αρχείο Υπ. Εσωτερικών Γεωργίου Α΄/Θ. 6/10, Φ. 193: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία).

Σολωμός, Γεώργιος Τυπάλδος-Κοζάκης, Γεώργιος Τυπάλδος - Ιακωβάτος, Χαράλαμπος Τυπάλδος – Ιακωβάτος, Νικόλαος Φωκάς-Γεωργακάτος.

Το σύνολο των πληρεξουσίων ήταν σημαντικές προσωπικότητες της νήσου, πολλοί δε εξ αυτών δεν διέμεναν στο νησί, ενώ στην πλειοψηφία τους προέρχονταν από τις ρίζες του ενωτικού αγώνα μέσω του ριζοσπαστικού κινήματος. Εξελέγησαν επίσης αρκετοί οι οποίοι δεν συμμετείχαν στην πολιτική κατά την Προστασία, ενώ ορισμένοι δεν διέμεναν στο νησί κατά τα τελευταία χρόνια, στοιχείο το οποίο σε συνδυασμό με την Ιονική Ιθαγένεια αποτέλεσε λόγο αίτησης ακύρωσης εκλεγέντων βουλευτών που τελικά απορρίφθηκε από τη Βουλή. Γενικότερα οι πληρεξούσιοι ήταν στελέχη με αρκετή προϋστορία στην τοπική πολιτική.

Στην παλαιά ομάδα των Ριζοσπαστών ανήκει πλέον μόνο ο Ι. Μομφερράτος, ενώ η σχέση του με τον Η. Ζερβό δεν είναι πια πολιτική. Το γεγονός αυτό θα διαφανεί στις ψηφοφορίες στη Βουλή, αλλά κυρίως για το θέμα του Συμβουλίου της Επικρατείας όταν ο Ζερβός θα σταθεί θετικά και λίγο αργότερα θα διατελέσει μέλος του, ενώ ο Μομφερράτος θα είναι σκληρός επικριτής, θεωρώντας ότι μειώνει τη λαϊκή κυριαρχία και το ρόλο της Βουλής. Ελάχιστοι από τα στελέχη της παλαιάς ομάδας έχουν μείνει ενωμένοι διατηρώντας κάποιον πολιτικό δεσμό.

Τους υπόλοιπους πληρεξούσιους δεν μπορούμε να τους κατατάξουμε ούτε στους μεταρρυθμιστές, ούτε στους ενωτικούς του Λομβάρδου, διότι κατά το τελευταίο στάδιο της Προστασίας δεν ταυτίστηκαν σχεδόν ποτέ μαζί τους, ενώ κάποιες αποφάσεις τους στην Ιόνια Βουλή, όπως η αποδοχή εκλογής στην προεδρία του Γ. Λιβαδά, δεν σήμαινε κατ' ανάγκη την ταύτισή τους με οποιαδήποτε ομάδα. Όπως και το γεγονός ότι στη συνέχεια το σύνολο των πληρεξουσίων, εκτός κάποιων εξαιρέσεων, δεν θα συνεχίζουν να πολιτεύονται, αφού η πλειοψηφία των πληρεξουσίων θα ολοκληρώσει τον πολιτικό της βίο στην Εθνοσυνέλευση. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η αυτόνομη στάση αυτών δημιούργησε μια τοπική πολιτική ιδιαιτερότητα, μια ιδιαίτερη τοπική πρακτική, ένα ιδιαίτερο τοπικό κίνημα το οποίο θα διατηρήσει αυτόν τον χαρακτήρα έως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα που αναδεικνύονται ιδιαίτερα κινήματα και προσωπικότητες.

Το Ριζοσπαστικό κόμμα με την παλαιά του μορφή δεν υπάρχει πλέον. Ακόμα και οι αρχηγοί του αρνούνται να κατέλθουν υποψήφιοι για να εκλεγούν, από ταπεινότητα, αλλά και από μια βαθειά αίσθηση απογοήτευσης, αφού το ζήτημα της Ένωσης έχει εκλείψει και η πολιτική ασχολείται πλέον με ζητήματα διαχείρισης της διαδικασίας αφομοίωσης. Οι Η. Ζερβός και ο Ι. Μομφερράτος δεν θα καταθέσουν υποψηφιότητα, αλλά τελικά θα εκλεγούν με την πίεση των πολιτών. Έως την τελευταία στιγμή θα αρνούνται να συμμετέχουν στην Εθνοσυνέλευση, όπου μετά από παραίνεση του Προέδρου της θα ορκιστούν, ενώ η συμμετοχή τους θα είναι μικρή.

Η έρευνα γύρω από τη συμπεριφορά των ριζοσπαστών προβάλλει ερωτήματα που ανακύπτουν σχετικά με τις θέσεις και τις τοποθετήσεις τους, όμως αυτά δεν είναι εύκολο να απαντηθούν στην εργασία αυτή. Δηλαδή έπαψε να ανήκει στον Ριζοσπαστισμό ο αρχηγός του ενωτικού κινήματος Η. Ζερβός, επειδή ψήφισε το Συμβούλιο της Επικρατείας ή ο Ιωάννης Δοτοράτος-Καπελέτος ο αναγνώσας το ψήφισμα του 1850 στη Θ' Βουλή ή ο Γεράσιμος Λιβαδάς; Όσον αφορά τη στάση των παραπάνω προσώπων, η οποία υπήρξε το έναυσμα της ανάπτυξης ερίδων μεταξύ των ριζοσπαστών, αυτό είναι ένα ζήτημα το οποίο ερευνάται και τα στοιχεία της διαφοροποίησής τους και των αποτελεσμάτων εμφανίζονται στις αντίστοιχες εκλογικές περιόδους.

Όσον αφορά την πολιτική εμπειρία των εκλεγέντων πληρεξουσίων: οι έξι (6) είχαν εκλεγεί κατά το παρελθόν πάνω από μία φορά στην Ιόνιο Βουλή, κυρίως στη Θ' (1850) οι: Ιωάννης Δοτοράτος-Καπελέτος (1850, 1863), Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος (1850, 1862), Ιωσήφ Μομφερράτος (1850, 1862), Γεράσιμος Λιβαδάς (1850, 1862, 1863), Σταματέλος Πυλαρινός (1850, 1862), Γεώργιος Τυπάλδος-Ιακωβάτος (1850, 1862). Αυτοί που είχαν εκλεγεί μόνο μία φορά ήταν ο Αντώνιος Βρυώνης (1863) και ο Δημήτριος Μηλιαρέσης (1863). Ο Νικόλαος Βαλσαμάκης που εξελέγη για πρώτη φορά, ακολούθησε τον Κουμουνδούρο που διετέλεσε υπουργός δικαιοσύνης (1879-80) και μετά το θάνατό του εντάχθηκε στο Τρικουπικό κόμμα²⁹⁷. Όλοι οι παραπάνω υπηρέτησαν το ενωτικό κίνημα και είχαν θητεύσει στο Ριζοσπαστικό Κόμμα.

Όσον αφορά τους υπόλοιπους βουλευτές: Ο Γεώργιος Τυπάλδος-Κοζάκης ήταν αδελφός του Αγαθάγγελου Τυπάλδου-Κοζάκη Μητροπολίτη Συρίας και Κριμαίας και φιλικού, ο Σπυρίδων Μεταξάς, ήταν υιός του Ανδρέα Μεταξά, τ. πρωθυπουργού. Οι δυο παραπάνω δεν διέμεναν στην Κεφαλληνία και δεν είχαν την Ιονική υπηκοότητα, ζήτημα που τέθηκε μετεκλογικά για την εγκυρότητα της εκλογής τους, αφού η οικογένεια Μεταξά είχε εκδιωχθεί από τους Βρετανούς κατά την έκρηξη της επανάστασης

Οι αδελφοί Ιωάννης Σ. Άννινος (1850, 1853, 1862, 1863) και ο Βαπτιστής Σ. Άννινος (1863), ήταν αδέρφια, παιδιά του Σάββα Άννινου αξιωματούχου και ευγενή. Ανήκαν περιοδικά στους μεταρρυθμιστές, δραστηριοποιήθηκαν έντονα στην Εθνοσυνέλευση, δεν κατατάχθηκαν σε συγκεκριμένη ομάδα αλλά στις ψηφοφορίες κινήθηκαν στο χώρο των Ορεινών. Ο Νικόλαος Λούζης ήταν υιός του Γεράσιμου Λούζη, βουλευτή και Γερουσιαστή της Ιονίου Βουλής²⁹⁸. Ο

²⁹⁷ «Αναλυτική βιογραφία Νικολάου Βαλσαμάκη» (Τσιτσέλης Ηλ., τ. α', 1904: 45-47).

²⁹⁸ «Σύντομη βιογραφία Νικολάου Λούζη» (Τσιτσέλης Ηλ., τ. α', 1904: 45-47).

Νικόλαος Φωκάς Γεωργακάτος ανήκε στους παλαιούς ριζοσπάστες²⁹⁹. Για τον Αναστάσιο Μεταξά δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία, λόγω της μικρής δράσης τους στο κοινοβούλιο.

Για πρώτη φορά εξελέγησαν οι: Γεράσιμος Μαυρογιάννης, Επαμεινώνδας Μεταξάς, Νέστωρ Σολωμός, Χαράλαμπος Τυπάλδος–Ιακωβάτος που στο παρελθόν ανήκαν στο Ριζοσπαστικό κόμμα. Στις 14.7.1864 οι εκλεγέντες πληρεξούσιοι των Επτανήσων συγκεντρώθηκαν στην Ζάκυνθο, στις 16 Ιουλίου αναχώρησαν με πλοίο για την Αθήνα και στις 22.7.1864 έγιναν δεκτοί σε πανηγυρική συνεδρίαση της Εθνοσυνελεύσεως συμμετέχοντας στις εργασίες της³⁰⁰.

Οι Επτανήσιοι συμμετείχαν στην Εθνοσυνέλευση³⁰¹ με 84 πληρεξούσιους³⁰², διπλάσιους από τους βουλευτές της τελευταίας Ιονίου Βουλής. Η εκπροσώπηση αυτή διεκδικήθηκε παρά τις αντιδράσεις που αντιμετώπισε από την πλειοψηφία της Βουλής που ελέγχονταν από τους Πεδινούς του Βούλγαρη. Τόσο το μέγεθος των εκπροσώπων αλλά κυρίως η πολιτική τους ωριμότητα επέδρασε σημαντικά στις αποφάσεις του σώματος³⁰³. Τεκμηρίωση αυτών αποτελεί η διαδικασία νομιμοποίησής τους, η οποία δείχνει απ' τη μια τον ιδιότυπο χαρακτήρα που είχαν διαμορφώσει και απ' την άλλη τις αντιθέσεις μεταξύ τους, οι οποίες έμελλε σύντομα να αποτελέσουν αφορμή ώστε να μην λειτουργήσουν ως ενιαία ομάδα. Έτσι, παρά το γεγονός ότι η Εθνοσυνέλευση είχε την ευθύνη της νομιμοποίησης των αντιπροσώπων, οι πληρεξούσιοι των Επτανήσων αξίωσαν να ασκήσουν μόνοι το δικαίωμα ελέγχου της νομιμότητας, κατά τον *«Ιόνιον περί εκλογής νόμον»*³⁰⁴, όπου παρά τις αντιδράσεις τελικά ο Πρόεδρος δέχθηκε να ακολουθηθεί η διαδικασία που πρότειναν και να επικυρωθεί το αποτέλεσμα από τη Βουλή³⁰⁵.

²⁹⁹ Στις αναπληρωματικές εκλογές για τη Β' Βουλή για αντικατάσταση του Κ. Άννινου υποστηρίχθηκε από το Δημοτικό Κατάστημα και την ηγεσία των παλαιοριζοσπαστών. Αναφέρει ο Πανάς: *«Η Κεφαλληνία κατεδίκασε τότε την διαγωγή του αντιπροσώπου της τούτου. Ενώ τους κκ. Ζερβόν και Μομφερράτον, Φωκάν και Χαριτάτον, επανελθόντες εκ Κερκύρας, εδεξιούτο δια ζητοκραυγών ενθουσιωδών και στεφάνων, τον Θεόδωράκη (Θεόδωρον Καρούσον, τον οποίον είχε υποστηρίξει το Δημοτικό Κατάστημα στις επαναληπτικές εκλογές της Β' Βουλής) ως απεκάλουν αυτόν χλευαστικώς τότε, ουδείς έσπευσε να υποδεχθή»* (Πανάς Π., 1880: 53) και *«Αποτελέσματα εκλογών για το Β' και Γ' Κοινοβούλιον Ιονίου Βουλής»* (Τσιτσέλης Ηλ. τ. β': 602).

³⁰⁰ Συν. ΣΠΓ/23.07.1864, σσ. 284-285/ΠΡ Β ΕΘΝ. 1864, τ. 5^{ος}, σσ. 433.

³⁰¹ Εξελέγησαν 280 αντιπρόσωποι το 1862 επί πληθυσμού 1.300.000 κατοίκων της χώρας (αντιστοιχούσε ένας βουλευτής για κάθε 4.643 κατοίκους). Η Επτανήσος αριθμούσε το 1864, 232.462 περίπου κατοίκους, (συν 30.000 πολίτες που ζούσαν στο εξωτερικό και είχαν την Ιονική ιθαγένεια), δηλαδή το 20% του πληθυσμού του ελληνικού βασιλείου (Hering, 2006: 418). Οι αντιπρόσωποι της Επτανήσου νομιμοποιήθηκαν στην Ολομέλεια της Βουλής της 23.7.1864 (Συν. ΣΠΓ/23.07.1864, σσ. 284-285) και ορκίστηκαν στις 22.7.1864 εντός της Συνελεύσεως από τον Μητροπολίτη Αθηνών Θεόφιλο (ΠΡ Β ΕΘΝ. 1864, τ. 5^{ος}, σσ. 433).

³⁰² Οι βουλευτές κατανέμονταν ως εξής: Κερκύρας 20, Κεφαλληνίας 20, Ζακύνθου 20, Λευκάδος 12, Ιθάκης 4, Παξών 4, Κυθήρων 4. (Ιδρωμένος Α., 1899: 136).

³⁰³ Δαφνής Γρ., 1961: 67.

³⁰⁴ Αντίθετη άποψη είχε ο Πρόεδρος της Βουλής και ο πληρεξούσιος Κεφαλληνίας Ν. Λούζης.

³⁰⁵ Στα πρακτικά της Βουλής αναφέρονται οι συνεδριάσεις των Επτανησίων ως *«Εκτακτος Συνεδρίασις των πληρεξουσίων της Επτανήσου»* (ΠΡ Β ΕΘΝ. Τόμος 5^{ος}, σσ. 652).

Κατά τη διαδικασία επικύρωσης των αποτελεσμάτων της Κεφαλληνίας³⁰⁶ στις παρατυπίες αναφέρονται μόνο μερικές διπλοψηφίες στις κάλπες των πέντε Διαμερισμάτων (Α, Β, Γ, Δ, Ε) και μερικά μικροπροβλήματα, όπως ο συνωστισμός και η αταξία σε κάποια εκλογικά τμήματα. Πρόκειται για ζητήματα τα οποία θεωρήθηκαν ασήμαντα δίχως επίδραση στο τελικό αποτέλεσμα, αφού για πρώτη φορά τόσο πολλοί πολίτες ψήφισαν και πολλοί δε εξ αυτών ήταν αγράμματοι. Η επιτροπή ελέγχου δεν εξέτασε καθόλου το γεγονός ότι ο Η. Ζερβός αρνήθηκε την υποψηφιότητα που κατατέθηκε εν αγνοία του από πολίτες και νομιμοποίησε την εκλογή³⁰⁷, και ήταν μία απόφαση η οποία αποτέλεσε προσωπική τους δικαίωση αλλά και άλλοθι για όσους τον είχαν πολεμήσει.

Σχετικά με την διαδικασία της επικύρωσης των αποτελεσμάτων, ενστάσεις υπήρξαν από τον Γ. Ιακωβάτο κατά των, Γ. Κοζάκη-Τυπάλδου εκ των νεοριζοσπαστών και κατά του διπλωμάτη Σπ. Μεταξά για το αν είχαν την Ιόνιο υπηκοότητα, ένσταση που ήταν περισσότερο πολιτική και όχι νομική³⁰⁸. Έτσι το ζήτημα της υπηκοότητας υπήρξε ελάσσονα ζήτημα και αντιμετωπίστηκε από τη Βουλή με συναίνεση³⁰⁹ δίχως να προκληθούν εντάσεις³¹⁰ αφού υπήρχαν περιπτώσεις που η Προστασία την είχε αφαιρέσει λόγω συμμετοχής τους στην Εθνεγερσία όπως και στις ακολουθήσαντες εξεγέρσεις (Κρήτης, Θεσσαλίας, Ηπείρου, Κριμαϊκός Πόλεμος)³¹¹.

Η εκλογική διαδικασία ήταν δίχως σοβαρά προβλήματα και παρατυπίες, πρότυπο εκλογικής διαδικασίας η οποία επιβεβαίωσε την πολιτική ωριμότητα και ομοψυχία που τους διέκρινε, ενώ η

³⁰⁶ Έκτακτη Συνεδρίαση Επτανήσων, ΣΠΑ/21.07.1864, σσ. 267-273. Την επιτροπή αποτελούσαν οι Αρ. Βαλαωρίτης εισηγητής, Γερ. Σέρβος και Δ. Κοκκίνης.

³⁰⁷ Έκτακτη Συνεδρίαση Επτανήσων, ΠΡ Β ΕΘΝ. Συν. ΣΠΑ/21.07.1864, σσ. 271-273.

³⁰⁸ ΠΡ Β ΕΘΝ. Συν. ΣΠΓ/23.7.1864.

³⁰⁹ Ανέφερε ο Ν. Λούζης «το ζήτημα των τύπων καθίστανται ανίσχυρο απέναντι σε εθνικούς αγώνες και εκδουλεύσεις, ας προσήνεγκεν τη πατρίδι ο αδελφός του πρώτου και ο πατήρ του δευτέρου»³⁰⁹. Η πρόταση της επιτροπής εγκρίθηκε από τη Βουλή ομόφωνα (ΠΡ Β ΕΘΝ. Έκτακτη Συνεδρίαση των πληρεξουσίων της Επτανήσου, ΣΠΑ/21.07.1864, σσ. 274).

³¹⁰ Το ζήτημα έθεσαν οι Ι. Τυπάλδος - Καπελέτος και Γ. Ιακωβάτος για να απορριφθεί η εκλογή των Γ. Τ-Κοζάκη, Σ. Μεταξά και Ι. Αλφονσάτου³¹⁰, με λόγο ότι δεν είχαν Ιονική αλλά Ελληνική ιθαγένεια. Τελικά απερρίφθη, μετά την παρέμβαση του Ν. Λούζη, που αναφέρθηκε εκτενώς στον αδελφό του Κοζάκη και τον πατέρα του Μεταξά Ανδρέα.

³¹¹ Με αφορμή την καταπάτηση των δικαιωμάτων της Ορθόδοξης εκκλησίας στους Αγίους Τόπους, ο τσάρος Νικόλαος Α' κήρυξε τον πόλεμο στην Τουρκία, στα 1853, ο οποίος όμως έπληττε τα αγγλογαλλικά συμφέροντα και οι δύο χώρες συμάχισαν με τους Τούρκους στέλνοντας εκστρατευτικό σώμα στην Κριμαία, ξεκινώντας έτσι τον Κριμαϊκό πόλεμο. Στον ελληνικό χώρο στις αρχές του 1854, ελληνικά εθελοντικά ανταρτικά σώματα πέρασαν τα σύνορα και μπήκαν στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία. Η Αυστρία φοβήθηκε μήπως η επαναστατική κίνηση επεκταθεί και στις δικές της σλαβικές περιοχές και πρότεινε στην Αγγλία να δεχτεί τουρκική αίτηση για παροχή βοήθειας εναντίον των ελληνικών επαναστατικών κινημάτων. Η Τουρκία ζήτησε από τον Όθωνα να ανακαλέσει τους Έλληνες αξιωματικούς από την Ήπειρο και Θεσσαλία. Αγγλία, Γαλλία, Αυστρία και Πρωσσία κάλεσαν την Ελλάδα να υπακούσει. Η ελληνική απάντηση κρίθηκε ανεπαρκής, οι εχθροπραξίες συνεχίστηκαν και στην Χαλκιδική και ακουλούθησε διπλωματική ρήξη με την Τουρκία. Ο Όθωνας απάντησε απαγορεύοντας τη διαμονή Τούρκων μουσουλμάνων μέσα στα όρια του Ελληνικού κράτους και ανήγγειλε την έναρξη απελευθέρωσης των υπόδουλων Ελλήνων. Στις 12 Μαΐου, ο γαλλικός στόλος μπήκε στο λιμάνι κι ο γαλλικός στρατός έκανε απόβαση στον Πειραιά. Ο Όθωνας διακήρυξε την ελληνική ουδετερότητα, πρωθυπουργός διορίστηκε ο έμπιστος των Αγγλων Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος και ως τις 6 Ιουνίου τα εθελοντικά σώματα γύρισαν πίσω. Στην Κριμαία η Ρωσία ηττήθηκε και ο τσάρος Αλέξανδρος Β' που διαδέχτηκε τον Νικόλαο, πρότεινε ειρήνη. Η ανακωχή ίσχυσε από τις 26.2.1856 και η συνθήκη της ειρήνης υπογράφηκε στις 31.3.1856, στο Παρίσι. Τον Φεβρουάριο του 1857, τα αγγλογαλλικά στρατεύματα αποχώρησαν από την Ελλάδα.

διαδικασία ένταξής τους στο κοινοβουλευτικό σύστημα και στους θεσμούς αποτέλεσε την τυπική πολιτική αφομοίωση των νησιών στο Ελληνικό Βασίλειο.

Η πρώτη εκλογική διαδικασία, σε καθεστώς ελευθερίας των Επτανησίων, είναι χαρακτηριστική της συμβολής τους στην αναγέννηση του πολιτικού συστήματος, αφού οι νομικοί κανόνες της εκλογικής διαδικασίας αποτυπώνουν αυτή την επίδραση. Η καθολική ψηφοφορία, δίχως τιμοκρατικούς περιορισμούς, η άρση κάθε περιορισμού της ελεύθερης έκφρασης των πολιτών, η διασφαιριδίου εκλογή που διασφάλισε την νοθεία στις εκλογές καθιέρωσαν ένα δημοκρατικό σύστημα εκλογών. Σε συνδυασμό με την τάξη που αυτές διενεργήθηκαν δείχνει ότι η επίδραση αυτή δεν ήταν μόνο προϊόν της πολιτικής ηγεσίας των επτανησίων αλλά και θέση του συνόλου της κοινωνίας η οποία εκφράζει με τον μέγιστο τρόπο την προσήλωση των νησιωτών στην ελευθερία ως ουσία και πράξη τόσο της πολιτικής αλλά κυρίως της κοινωνικής τους ζωής.

II. Οι πολιτικές δυνάμεις στη μετά την Ένωση εποχή

Οι διαιρετικές τομές, πάνω στις οποίες διαμορφώθηκαν οι εξελίξεις στην περίοδο μετά την ενετοκρατία έως την Ένωση, συνεχίζουν να αποτελούν το πεδίο πάνω στο οποίο εξελίσσεται η τοπική πολιτική. Με την Ένωση ολοκληρώνεται αυτή που ξεκινά από την πτώση του καθεστώτος της Βενετίας ενώ ταυτόχρονα εντός της νέας αυτής τομής, που ορίζεται με την Ένωση, θα αναπτυχθούν δύο συνιστώσες αντιπαράθεσης ανάμεσα στους *«υπέρ της αφομοίωσης με οιονδήποτε τρόπο»* και *«υπέρ της σταδιακής αφομοίωσης»*, δύο θέσεις που έχουν την αρχή τους στην εποχή της Προστασίας. Η κατάσταση αυτή θα έχει άμεση επίπτωση στην εναπομείνουσα ομάδα των παλαιοριζοσπαστών, μετά τις πολλαπλές διασπάσεις που αφορούσαν το ζήτημα του οριστικού μέλλοντος των νησιών όπως αυτά διαφαίνονταν στα κατά καιρούς παιχνίδια της Μ. Βρετανίας. Η κατάσταση αυτή είχε φέρει σε πλήρη αδράνεια τους παλαιοριζοσπάστες, κυρίως από το 1858 ενώ στις τελευταίες βουλές ο Ζερβός δεν είχε καμία δραστηριότητα και μόνο με πίεση δέχθηκε την τιμητική θέση του προέδρου της το 1862 προτείνοντας την αναστολή του εθνικού ζητήματος με την προώθηση κοινωνικών μεταρρυθμίσεων. Οι αρχηγοί του ριζοσπαστικού κινήματος Ζερβός και Μομφερράτος είχαν διαφωνήσει με τον τρόπο που πραγματοποιήθηκε η Ένωση απορρίπτοντας το σχέδιο από το 1862³¹², ενταφίασαν όμως τις διαφωνίες τους μπροστά στο σύνθημα *«Ένωση παντίω τρόπω»* και οι Κεφαλλήνες ψηφοφόροι τους εκλέγουν παρά τη θέλησή τους³¹³.

³¹² Ομιλία Η. Ζερβού στην Ιόνιο Βουλή (Ζερβός Η., 1862).

³¹³ Η εφημερίδα “Εθνοφύλαξ” αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Οι δύο κορυφαίοι του εν Επτανήσω ριζοσπαστισμού, οι κύριοι Ζερβός και Μομφερράτος, οι μετά καρτερίας και αυταπαρνήσεως αγωνισάμενοι τον καλόν υπέρ της ενώσεως αγώνα»* διεκήρυξαν ότι δεν δέχονταν να εκλεγούν πληρεξούσιοι και ότι, αν εκλέγονταν, θα παραιτούντο, προβάλλοντας ως αίτιο αυτής της απόφασής τους *«το ότι δεν θέλουν να συνεκλεχθώσι και συνεργασθώσι μετά ανθρώπων οίτινες*

Παρά τη διακήρυξη των Ζερβού και Μομφερράτου, για μη κάθοδο στις εκλογές οι συμπατριώτες τους υπέβαλαν, σύμφωνα με τους όρους του διατάγματος την υποψηφιότητά τους εξελέγοντάς τους πληρεξούσιους. Σε σύνολο 47 υποψηφίων στο νησί³¹⁴ και σε σύνολο 20 που εκλέχθηκαν πληρεξούσιοι, ο Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος εκλέχθηκε πρώτος με 6.469 ψήφους και ο Ιωσήφ Μομφερράτος τέταρτος με 5.060 ψήφους³¹⁵. Ο Ζερβός απέστειλε στη Βουλή επιστολή³¹⁶ επιμένοντας στην άρνησή του, αλλά τελικά συμμετείχε μετά από πίεση του Προέδρου της Δ. Καλλιφρονά, ο Ν. Λούζης³¹⁷ ζήτησε και η Εθνοσυνέλευση αποδέχθηκε να μην γίνουν αποδεκτές, δείχνοντας το κλίμα σεβασμού στον ενωτικό αγώνα αλλά και το άλλοθι για τον μετασχηματισμό των αντιλήψεων των νεοριζοσπαστών, παρ' ότι ο Λούζης δεν ανήκε στην ομάδα τους.

Έτσι οι Ριζοσπάστες δεν εισήλθαν στην Εθνοσυνέλευση ως οργανωμένη πολιτική ομάδα αλλά ως μονάδες με πολλές αντιθέσεις. Αλλά και οι υπόλοιποι πληρεξούσιοι λειτούργησαν δίχως συνοχή και τοποθετούνταν στα ζητήματα ανάλογα, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις για ζητήματα που αφορούσαν την Κεφαλληνία ή τα Επτάνησα υπήρξε συνεννόηση μόνο για κάποια τοπικά θέματα. Παρά το γεγονός της μικρής σύμπνοιας, υπήρξαν στην Εθνοσυνέλευση ζητήματα που δίχασαν πολλαπλά τους Κεφαλλήνες βουλευτές.

διακρινόμενοι επί δουλοφροσύνη επολεμήθησαν άλλοτε υπό των ανδρών τούτων» [Εφημ. Εθνοφύλαξ, έτος Γ', αριθμ. Φ. 526, 13 Ιουνίου 1864, σσ. 3, «Διάφορα», όπου, κοντά στα άλλα ο Ζερβός και Μομφερράτος αποκαλούνται πολύτιμοι αδάμαντες «ων λαμπρότητα ουδέν νέφος επιΒουλής ή ραδιουργίας ή συκοφαντίας θα δυνηθή να επισκιάση»].

³¹⁴ Εφημ. “Εθνοφύλαξ”, Έτος Γ, αριθμ. Φ. 529, 18 Ιουνίου 1864, σσ. 3.

³¹⁵ Επίσημος εφημερίς της Συνελεύσεως, σημ. 1, αριθμ. Φ. 30, 7 Αυγούστου 1864, σσ. 237, εφημ. “Εθνοφύλαξ”, έτος Γ, αριθμ. Φ. 544, 10 Ιουλίου 1864, σσ. 2, «Οι πληρεξούσιοι Κεφαλληνίας», κα.

³¹⁶ Μη αποδοχή παραίτησης υποψηφιότητας του Η. Ζερβού (ΠΡ Β ΕΘΝ. Έκτακτος Συνεδρίαση των πληρεξουσίων της Επτανήσου ΣΠ/20.07.1864, σσ. 273) και ΠΡ Β ΕΘΝ. τόμος 6^{ος}, Συν. ΤΕ/24.8.1864, σσ. 119.

³¹⁷ Αναφέρουν τα πρακτικά: «Μετά την εξήγησιν ταύτην λαβών τον λόγον ο πληρεξούσιος Ν. Λούζης εξέθηκεν ότι κατά την ακροτάτην ταύτην του Ελληνισμού στιγμήν, κα' ην ανοίγεται εν των μεσοτείχων, άτινα εκράτουν κεχωρισμένην την άλλοτε λαμπράν και ένδοξον νυν δε πολυπαθή Ελληνικήν φυλήν, θεωρεί μεγάλων τινά έλλειψιν, δεν βλέπει μεταξύ όλων των πληρεξουσίων τον υποσκάψαντα την πρώτην υπόνομον. Η Κεφαλληνία, ην λίαν ευστόχως ονόμασεν τινές μεγαλοσχήμονι εξελέξατο πληρεξούσιόν της τον Ηλία Ζερβόν. Αδυνατών να είπη τα προσήκοντα περί του ανδρός τούτου αρκείται λέγουν, ότι η Κεφαλληνία επέμεινεν απέναντι των πολλών και μεγάλων αποποιήσεων και διαμαρτυρήσεων του να αποστείλη αυτόν πληρεξούσιον εις τον περίβολον τούτον, αλλά ο ανήρ ούτος επιμένει και διαβίβασεν ενταύθα δια του Προέδρου την παραίτησίν του, περί ης, υπάρχουσας εις τα εκλογικά έγγραφα, δεν εγένετο εισέτι μνεία, παραιτείται λοιπόν ο Ηλίας Ζερβός – Ιακωβάτος και μη αυτού έτερος συνεργάτης, ο Ιωσήφ Μομφερράτος, αλλά θα ανεχθή η σεβαστή ούτη ομήγυρις, η εκπροσωπούσα το έθνος, η προστατεύουσα τους αγωνιστάς, η ενθαρρύνουσα τους αγωνιζομένους, ώστε να γίνη δεκτή η παραίτησίς του; Ενταύθε όλων σχεδόν των πληρεξουσίων απαντησάντων αρνητικώς, εξηκολούθησεν ο αγορεύων, ότι πρέπει να τιμηθεί η νυν ημέρα με την γενναίαν υπέρ αυτών πράξιν του έθνους, διότι το έθνος ενταύθα αποφαίνεται, διο παρακαλεί το Προεδρείον ίνα επισπεύσει να εκφράση προς τους δύο τούτους άνδρας την επιθυμίαν του έθνους, όπως προσελθόντες συμμεθέξωσι της μεγάλης ευθύνης, ην έχομεν απέναντι της πατρίδος, απέναντι της ιστορίας, απέναντι του κόσμου και απέναντι της αιωνιότητος. Μετά τα λεχθέντα η Συνέλευσις απεφώνητο ούτω. Κηρύττει απaráδεκτον την παραίτησιν των πληρεξουσίων Κεφαλληνίας Ηλία Ζερβού-Ιακωβάτου και Ιωσήφ Μομφερράτου, και εκφράζει την επιθυμίαν να ίδη αυτούς μεταξύ των μελών της, αναθέτει δε εις τον Πρόεδρον την κοινοποίησιν της αποφάσεώς της ταύτης προς τους ‘ ρηθέντες πληρεξουσίους ...» (ΠΡ Β ΕΘΝ. Συν. ΣΠΓ/ 23.7.1864, σσ. 286-287).

Το κεντρικό πρόσωπο μέσω του οποίου κατατέθηκαν οι απόψεις των Ριζοσπαστών στη Εθνοσυνέλευση ήταν ο Ι. Μομφερράτος, ο οποίος στο πρόγραμμά του³¹⁸ διαδήλωνε *«τας περί σχηματισμού της πολιτείας και περιφρουρήσεως των εθνικών δικαιωμάτων κυριοτέρας των αρχών του»*, τις οποίες θεωρούσε *«προκυπτούσας εκ των υπαγορεύσεων του δικαίου, συναδούσας με τον χαρακτήρα και τας τάσεις του έθνους, αρμοδίας εις τον έλλογον καταρτισμόν του νέου πολιτεύματος και δυνάμενας να φέρωσι την μεταπολίτευσιν εις τον προς τον όρον της»* στις οποίες διαδήλωνε ότι *«θέλουσιν είσθαι ο κανών και ο υπογραμμός της εν τη Εθνοσυνελεύσει πορείας μου»*. Οι αρχές και πολιτικο-κοινωνικές πεποιθήσεις του, όπως καταγράφονται στο πρόγραμμά του, είναι ταυτόσημες με αυτές για τις οποίες αγωνίστηκε στα χρόνια της Προστασίας.

Η εσωτερική κρίση των Ριζοσπαστών στα τελευταία έτη της Προστασίας, στην Εθνοσυνέλευση και τις πρώτες μεταενωσιακές εκλογές, είχε ως αποτέλεσμα την αλληλοεξόντωση των στελεχών τους και την αποχώρηση των κορυφαίων ηγετών. Η αποχώρηση των προσώπων αυτών που εξέφραζαν την ριζοσπαστική αντίληψη, ταυτισμένη με το ενωσιακό κίνημα, αλλά και την προώθηση μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για το πολιτικό σύστημα, δημιούργησε πολιτικό κενό, στο οποίο κυριάρχησαν νέα πρόσωπα, τα οποία ταύτιζαν την ύπαρξή τους από τη σύνδεση με τα κεντρικά κόμματα, τη διαπραγμάτευση με τους ψηφοφόρους για τη διαμεσολάβηση στο κράτος, δημιουργώντας έτσι στην τοπική πολιτική μια νέα πολιτική ομάδα διαχείρισης της εξουσίας. Τη νέα αυτή ομάδα, δεν μπορεί κανείς να την ταυτίσει με τους ενωτιστές του Λομβάρδου, αφού δεν τον είχαν ακολουθήσει στα τελευταία έτη της Προστασίας, αφού είχαν περισσότερες σχέσεις με τους Ριζοσπάστες. Το γεγονός ότι πολλοί από αυτούς βρήκαν αρχικά στέγη στο κόμμα του Κουμουνδούρου και μετέπειτα στον Τρικούπη, που είχε συναρχηγό τον Λομβάρδο, ελάχιστη σχέση έχει με την προϋστορία τους έχει όμως κυρίως με την πολιτική τους επιβίωση.

Τα περισσότερα στελέχη που καλύπτουν τις κοινοβουλευτικές θέσεις προέρχονταν από τον Ριζοσπαστικό χώρο. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ιωάννη Τυπάλδου-Καπελέτου που μεταπήδησε στον Βούλγαρη³¹⁹. Επίσης στο ίδιο πλαίσιο είναι η στάση του Μαρίνου Τυπάλδου-Χαριτάτου ο οποίος ήταν ιδρυτικό μέλος της Ομόνοιας Ληξουρίου, από τους επικεφαλείς της

³¹⁸ Δημοσιεύεται ολόκληρο στην εφημερίδα των Αθηνών “Εθνοφύλαξ”, έτος Γ, αρ. φ. 564, 7.81864, σσ. 1-3. Επίσης αποσπάσματα του προγράμματος του Ι. Μομφερράτου στο *«Δραστηριότητες του Ιωσήφ Μομφερράτου στη Β’ Εθνοσυνέλευση»* [Σπ. Λουκάτος Κεφαλληνιακά Χρονικά, τόμος 6 (1992-1994), σσ. 293-305]. Στην αρχή του προγράμματος αναφέρει ότι *«εν αγνοία και παρά την ιδίαν μου θέλησιν»*, προτάθηκε ως υποψήφιος, ότι δυσκολευόταν να αποδεχθεί *«την ανατεθείσαν εντολήν»* και γι’ αυτό βρέθηκε στην ανάγκη να διαβιβάσει στη Συνέλευση την παραίτησή του, ότι η Εθνοσυνέλευση ψήφισε *«το απαράδεκτον της παραιτήσεως»* και τον *«προσκάλεσε εις την μέθεξιν των εργασιών της»*, ότι τελικά αναγκάστηκε να ενδώσει για να συνεισφέρει *«το κατά δύναμιν»*, στο έργο *«της εν τελεία ενόητι αναδιοργανώσεως της πολιτείας»* και τέλος, ότι αν και τα πολιτικά του φρονήματα ήσαν γνωστά στο κοινό, θεώρησε *«πρέπον και αρμόδιον»* να εκθέσει συνοπτικά τις αρχές από τις οποίες ωρμάτο.

³¹⁹ «Αναλυτική βιογραφία Αγαθάγγελου Τυπάλδου Κοζάκη» (Τσιτσέλης Ηλ., τ. α’, 1904: 695).

εξέγερσης του Σταυρού και συνεργάτης Ζερβού και Μομφερράτου που υποστηρίχθηκε στις αναπληρωματικές εκλογές τη Β' Βουλής (1863)³²⁰, εξελέγη βουλευτής Πάλλης στις εκλογές του 1868 ως ανεξάρτητος ενώ μετέπειτα από 1872 ως το 1875 προσέγγιζε τον Κουμουνδούρο. Ο Νέστορ Σολωμός, εκ των πρωτεργατών της εξέγερσης του 1849, με μάχιμες ενέργειες κατά της Προστασίας, επικεφαλής για ένα διάστημα του Δημοτικού Καταστήματος, μεταπήδησε στους ενωτιστές πριν την Εθνοσυνέλευση και κατήλθε ανεξάρτητος το 1865 και το 1868.

Κατά τις ψηφοφορίες για τα άρθρα σημειώθηκε δεύτερη ρήξη όπως αυτή για το Συμβούλιο της Επικρατείας το οποίο υπερψήφισε ο Η. Ζερβός ενώ καταψήφισε ο Μομφερράτος. Ουσιαστικά έχουμε την πλήρη διακοπή σχέσεων του Ζερβού από την ομάδα των ριζοσπαστών και δεν υπήρξε, παρά σε ελάχιστες περιπτώσεις, συνεργασία με τους πρώην συνεργάτες του οι οποίοι δημιούργησαν συμμαχίες με άλλους βουλευτές για να προωθήσουν κοινά ή τοπικά αιτήματα. Οι εναπομείναντες συνέχισαν την αντιπαράθεση, με τους ενωτιστές αλλά και με τους άλλους τέως ριζοσπάστες οι οποίοι διαχώρισαν τη θέση τους στην Εθνοσυνέλευση, με σκληρές εκφράσεις μέσω του τύπου και κυρίως μέσω της εφημερίδας "Χωρικός" την οποία εξέδιδε το Δημοτικό Κατάστημα.

Η στάση του Ριζοσπαστικού κόμματος υπήρχε σταθερή καθ' όλο τον ενωτικό αγώνα, αλλά αποτελεί ιδιαίτερο ζήτημα έρευνας η περιθωριοποίησή του στην πρώτη περίοδο μετά την Ένωση. Αρχικά θέτει ως στρατηγικό στόχο την Ένωση, διεκδικώντας την κοινωνική αναδιανομή και προάγοντας ως το νεωτεριστικό εθνικό κέντρο τα Επτάνησα, σε αντίθεση με το παρηκμασμένο Ελληνικό Βασίλειο. Ήταν μία στρατηγική, η οποία δεν φάνταζε ως λανθάνουσα, αφού αρχικά και έως το 1856 ήταν υπέρ της Ένωσης με κέντρο τα Επτάνησα και το Ελληνικό Βασίλειο σε μια σύγχρονη μορφή και ως πρότυπο οργάνωσης της κρατικής υπόστασης το Ιόνιο Κράτος δίχως την βρετανική Προστασία. Αυτή η θέση μεταβάλλεται μετά το 1862, όταν ο Ζερβός ζητεί αναστολή της στρατηγικής της Ένωσης λόγω της συμφωνίας πλέον των Βρετανών με αυτή.

Η στάση των παλαιοριζοσπαστών κατά τη διάρκεια της Εθνοσυνέλευσης αποτέλεσε και το αίτιο για την πολιτική τους διάσπαση. Στους κόλπους των ριζοσπαστών, αναπτύχθηκε μια μακρά συζήτηση κατά πόσο πρέπει να υποστηρίζουν τη θέση που προέβαλε έντονα ο Λομβάρδος αλλά και άλλοι στο νησί όπως οι αδελφοί Ιακωβάτοι, για διατήρηση θεσμών και νομοθετημάτων που υπήρχαν επί Προστασίας. Αυτά αφορούσαν την ύπαρξη των επαρχιών, την Ιόνιο Ακαδημία, την Εγχώρια περιουσία, την εκκλησιαστική αυτονομία, κ.α. Οι παλαιοριζοσπάστες χωρίστηκαν σε δύο μέρη: αυτοί με επικεφαλής τον Μομφερράτο, ο οποίος υποστήριζε την πλήρη και γρήγορη

³²⁰ «Παραιτηθέντος του κ. Ιακωβάτου, και διορισθέντος του κ. Κωνσταντίνου Αννίνου γερουσιαστού, διετάχθησαν νέαι εκλογαί προς αναπλήρωσιν των δύο τούτων κενών. Τον κ. Καρούσον επρότεινεν υποψήφιον και υπεστήριξε, κατά την εκλογήν, το Δημοτικόν Κατάστημα, ως επίσης και έτερον, τον εκλεχθέντα κ. Μαρίνον Χαριτάτον» (Πανάς Π. 1880: 53) και «Αποτελέσματα εκλογών για το Β' και Γ' Κοινοβούλιον Ιονίου Βουλής» (Τσιτσέλης Ηλ., τ. β΄, : 602.

ενσωμάτωση δίχως διατήρηση θεσμοθετημάτων της Προστασίας για να μην δημιουργηθεί ομοσπονδία και όχι ενιαίο κράτος και αυτοί υπό τον Ζερβό, που θεωρούσε ότι ορισμένα νομοθετήματα που ευνοούσαν τα νησιά, όπως το δασμολόγιο, η μορφή φορολόγησης και η Ιόνιος Ακαδημία μπορούσαν να διατηρήσουν τη λειτουργία τους. Τα παραπάνω και η θετική στάση του Ζερβού υπέρ του Συμβουλίου Επικρατείας, για την οποία ο Μομφερράτος ήταν ριζικά αντίθετος, οδήγησαν στην πλήρη μεταξύ τους πολιτική ρήξη.

Οι κυρίως οπαδοί της αντίληψης για σταδιακή αφομοίωση προέρχονταν από τις ομάδες των ενωτικών νεοριζοσπαστών και των μεταρρυθμιστών. Παρατηρούμε εδώ ότι οι δύο ισχυρές πολιτικές ομάδες, μεταρρυθμιστές και νεοριζοσπάστες, αλλάζουν τις θέσεις τους όταν βρίσκονται αντιμέτωποι με την πραγματικότητα. Η στρατηγική των παλαιοριζοσπαστών προέβλεπε με σαφήνεια ότι το δικαίωμα της ελευθερίας και της εθνικής ολοκλήρωσης δεν αποτιμάται με οποιαδήποτε υλική ή θεσμική παροχή, διατηρώντας τη θέση αυτή έως την πολιτική τους εξαφάνιση, διότι πίστευαν ότι η Ένωση ήταν παγίδα των Βρετανών να μεταφέρουν την έδρα τους από την Κέρκυρα στην Αθήνα και ότι επιπλέον η Ένωση πρέπει να συνοδεύεται με μέτρα κοινωνικής αναδιανομής. Η διαφωνία τους θα επιβεβαιωθεί λίγο καιρό αργότερα με την πορεία των εθνικών ζητημάτων και τις διαρκείς επεμβάσεις των ξένων δυνάμεων.

Η μορφή οργάνωσης του Ριζοσπαστικού Κόμματος αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα επιτυχίας σε μια εποχή που τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα δεν υπάρχουν. Η παρουσία του υπήρξε δυναμική παρά την πλήρη διάσπαση του 1856, ενώ η οργανωτική του ισχύς υπήρξε απaráμιλλη. Αυτό οφείλεται εκτός από την ιστορικότητα της παρουσίας του στους εθνικούς του στόχους και στο γεγονός ότι προέταξε εκτός από την Ένωση, τη θεσμοθέτηση της κοινωνικής αναδιανομής με την καθολική ψήφο ως άμεσο στόχο, η οποία είχε πλήρη εφαρμογή στις πρώτες ελεύθερες εκλογές. Η μεσαία τάξη και ο λαός, μέσω της εκλογικής επιλογής σ' αυτό, εξέφραζαν εκτός από την εθνική τους επιλογή και την ελπίδα ότι η τάξη αυτή θα έχει ρόλο στη μετά την Ένωση περίοδο. Η οργανωμένη μορφή του (ιδεολογία, στόχοι, λέσχες, εφημερίδες) ήταν από τη μια το πλεονέκτημά του έναντι των άλλων πολιτικών μερίδων ενώ απ' την άλλη ήταν στοιχείο το οποίο το δυσκόλευε να προσαρμοστεί στη μετά την Ένωση εποχή. Η κριτική που ασκούνταν από τα στελέχη του και τον τύπο προς τους βουλευτές ήταν κυρίως ιδεολογική αλλά και πραγματική. Το ριζοσπαστικό κόμμα είχε πάρει σαφή θέση υπέρ της άμεσης αφομοίωσης και οι παλινωδίες της Εθνοσυνέλευσης διέλυσαν τις κοινοβουλευτικές ομάδες αλλά και τις τοπικές ενοποιήσεις που παρατηρούνταν μεταξύ των Επτανησίων βουλευτών.

Παρά το γεγονός ότι υπάρχει μια σταθερή και υιοθετημένη άποψη για την εξέλιξη και περιθωριοποίηση του κινήματος των ριζοσπαστών, η έρευνα δίνει διαρκώς νέα στοιχεία.

Προσεγγίζοντας το κίνημα αυτό θα δούμε ότι ο Ριζοσπαστισμός, εκτός των εθνικών στόχων, βρήκε πρόσφορο έδαφος γιατί ως έννοια εμπεριέχει μέσα του τον συντηρητισμό, ως σταθερά πολιτική και κοινωνική αξία, αλλά κυρίως και μια προκατάληψη απέναντι σε κάθε διαφορετική άποψη. Η προσέγγισή αυτή αναδεικνύει τόσο το γεγονός της μαζικής του εξέλιξης όσο και την ικανότητά του να διατηρήσει ψηλά τη στρατηγική της ένωσης, η οποία ταυτίζεται με το εθνικό όραμα που κατά μία έννοια εμπεριέχει μέσα του μια σταθερά, μια συντηρητικότητα θα λέγαμε, υιοθετώντας μνήμες και ιστορικές αναφορές. Η εμπέδωση της βαθιάς επιρροής του στο σύνθημα αυτό πλέον είναι ευκρινέστερη από ποτέ.

Η αντίληψη, η οποία επικράτησε, ότι οι πολιτικές ιδέες των ριζοσπαστών εξέλειπαν της πολιτικής ζωής δεν είναι πραγματική και είναι αποτέλεσμα ιδεολογημάτων και μη επαρκών επιστημονικών εργαλείων. Ο πολιτικός λόγος και οι θέσεις τους θα αφήσουν τη σφραγίδα τους στη δημόσια πολιτική τα επόμενα χρόνια, αλλά με μια αποσπασματικότητα που θα αξιοποιείται κατά το δοκούν από πρόσωπα ή πολιτικές ομάδες. Παρά τους πολιτικούς μεταμορφισμούς που υπέστησαν οι θέσεις τους για τα εθνικά και κοινωνικά ζητήματα ενσωματώθηκαν στα πολιτικά αφηγήματα των στελεχών που πολιτεύτηκαν στο νησί και πολλοί από αυτούς εξελέγησαν στην Βουλή. Σε πολλά προεκλογικά φυλλάδια, ανακοινώσεις, δημοσιεύσεις, άρθρα, αλλά και τις αγορεύσεις στη Βουλή ο πολιτικός, ενωτικός και εθνικός τους λόγος, που συγκροτήθηκε και αναπτύχθηκε κατά τον ενωτικό αγώνα, θα κερδίσει τον δημόσιο πολιτικό λόγο κατά τις ακολουθούμενες εκλογικές αναμετρήσεις. Παράλληλα αναπτύχθηκαν πολιτικές κινήσεις με αντίστοιχο λόγο στην περίοδο που ακολούθησε. Τέτοιες χαρακτηρίζονται το πρώτο κίνημα κατά της βασιλείας και υπέρ της δημοκρατίας από τον Βουλευτή Κραναίας Ρόκκο Χοϊδά το 1875, το Κίνημα για την Βαλκανική Ομοσπονδία από τον εκδότη και αρχηγό της Νεολαίας των Ριζοσπαστών Παναγιώτη Πανά, το Πρωτοσοσιαλιστικό Κίνημα από τον Ιθακήσιο Πλάτωνα Δρακούλη το 1875, Βουλευτή Κεφαλληνίας το 1910 και ιδρυτή του πρώτου Σοσιαλιστικού Κόμματος, το Αγροτικό Κίνημα υπό τον Μαρίνο Αντύπα ιδρυτή του τοπικού Κοινωνιστικού Κόμματος το 1906 και ηγέτη του αγροτικού κινήματος στη Θεσσαλία, κα. Ενώ παράλληλα η φιλοπατρία και οι αντίστοιχες εκφράσεις πατριωτισμού που ρίζωσε το ριζοσπαστικό ενωτικό κίνημα θα βρουν γόνιμο έδαφος στους Κεφαλλήνες του εξωτερικού με τους ευεργέτες και την υποστήριξή τους στο νησί, ενώ η τοπική κοινωνία θα εκφράσει αυτή την επιρροή με την έντονη αλληλεγγύη της στον κρητικό αγώνα το 1866, στον πόλεμο του 1897, στον μακεδονικό του 1904 και στους βαλκανικούς πολέμους του 1912-13.

Σε γενικές γραμμές η εξέλιξη και στάση του πολιτικού προσωπικού των τοπικών ομάδων υπήρξε ετερόκλητη. Πολλοί, κυρίως οι ριζοσπάστες, αλλά και άλλα δυναμικά στοιχεία ενωτικών νεο-ριζοσπαστών συγκρούστηκαν με το σύστημα, άλλοι αποχώρησαν από την πολιτική, ενώ άλλοι

συμβιβάστηκαν (στάση που είχαν και κατά την Προστασία). Καθ' όλη την περίοδο μετά την Ένωση η Κεφαλληνία θα αποτελέσει το χώρο στον οποίο θα συντελεστεί μια μακρά εσωτερική σύγκρουση ανάμεσα στον Επτανησιακό ριζοσπαστικό εθνικό λόγο και τον νεωτερικό κομματικό λόγο του Ελληνικού βασιλείου, όπως συνταγματικά καθιερώθηκε μέσω της «δεδηλωμένης» αλλά και όπως πολιτικά εκφράστηκε μέσω της κυριαρχίας της κομματοκρατίας. Σύγκρουση αυτή είχε σαν συνέπεια να εξαφανιστεί στα Επτάνησα μια μακρά εμπειρία λειτουργίας τοπικών πολιτικών θεσμών. Αυτό που προκύπτει ως συμπέρασμα από αυτή τη σύγκρουση είναι η κυριαρχία του δεύτερου, όμως η διαμάχη θα συνεχίζεται έως τα σύγχρονα χρόνια εμφανιζόμενη με ποικίλες πολιτικές μορφές. Αυτό θα δημιουργήσει ξανά μια ιδιαίτερη τοπική πολιτική πραγματικότητα η οποία θα αναφύεται πολλαπλά καθ' όλη την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και με προεκτάσεις στο πρώτο ήμισυ του 20^{ου}.

III. Ο ρόλος των Κεφαλλήνων βουλευτών στην ψήφιση του νέου συντάγματος

Με μεγάλο ενθουσιασμό αλλά και μακρά πολιτική εμπειρία εισήλθαν στην Εθνοσυνέλευση οι πληρεξούσιοι των Επτανήσων, των οποίων η δράση υπήρξε εξ αρχής έντονη, αλλά ταυτόχρονα βίωσαν την απογοήτευση στην επαφή με το πολιτικό σύστημα των Αθηνών, το οποίο ελάχιστα είχε λειτουργήσει ολοκληρωμένα στα 40 περίπου χρόνια της ανεξαρτησίας. Στο Ελληνικό Βασίλειο κυριαρχούσε η κομματοκρατία, ενώ παράλληλα η ανάπτυξη διαρκών πελατειακών σχέσεων δημιουργούσε εξάρτηση στη συγκρότηση των θεσμών μέσω της ιδιόμορφης κομματαρχίας. Παρά το ότι η κατάσταση αυτή ήταν γνωστή, η στάση των ριζοσπαστών για άμεση ενσωμάτωση επιβεβαιώνει το γεγονός της προσήλωσής τους στην ελευθερία και στην εθνική ολοκλήρωση, ενώ πριν είχαν εναντιωθεί κατά μιας ολόκληρης αυτοκρατορίας, δημιουργώντας το μέγιστο ειρηνικό ενωτικό κίνημα της νεοελληνικής ιστορίας.

Η Εθνοσυνέλευση, παρά το μικρό της χρονικό διάστημα, αποτέλεσε τον χώρο στον οποίο οι πληρεξούσιοι της Κεφαλληνίας θα αναπτύξουν έντονη δραστηριότητα με τις τοποθετήσεις τους να αποτυπώνουν τα χαρακτηριστικά του επτανησιακού πολιτισμού, τον εθνικό τους χαρακτήρα, αλλά και τις κοινωνικές τους ευαισθησίες. Οι παρεμβάσεις τους συγκροτούνται από μια διαρκή στάση για την κατοχύρωση στο Σύνταγμα των απόλυτων ελευθεριών, της κοινωνικής δικαιοσύνης αλλά και στη στάση, που θα ακολουθήσει το ελληνικό κράτος για την απελευθέρωση των εδαφών που

κατοικούσαν Έλληνες. Ειδικά στο ζήτημα των υποδούλων Ελλήνων οι παρεμβάσεις των παλαιοριζοσπαστών³²¹ στο θέμα αυτό είναι χαρακτηριστικές.

Έτσι, ο Γ. Τυπάλδος, με πρότασή του ζήτησε την ειρηνική Ένωση της Κρήτης, Θεσσαλίας και Ηπείρου μετά της Ελλάδος με την ευμενή απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων³²². Συνέχεια αυτών, είναι χαρακτηριστικές οι τέσσερις προτάσεις που κατέθεσε ο Ν. Σολωμός οι οποίες περικλείουν όλο το ιδεολογικό πλαίσιο που διαμόρφωσε το κίνημα³²³. Η πρώτη, αφορούσε την καθιέρωση της 21ης Μαΐου ως εθνικής επετείου. Η δεύτερη, την ανέγερση ανδριάντα του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια στην Κέρκυρα, του Ιερομόναχου Κοσμά Φλαμιάτου στην Κεφαλληνία και του εθνικού ποιητή Διονυσίου Σολωμού στην Ζάκυνθο. Η τρίτη, την αποστολή επιτροπής στην Επτάνησο για εξέταση της εκκλησιαστικής, οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης. Και η τέταρτη, για την απελευθέρωση, με ενέργειες των τριών ευεργετιδών δυνάμεων όλων των υπό ξενικόν ζυγόν στεναζόντων Ελλήνων.

Στα πρακτικά της Εθνοσυνέλευσης έχει καταγραφεί το εύρος των τοποθετήσεων και η μεγάλη τους εμπειρία στη συμμετοχή στους πολιτικούς θεσμούς και έτσι τα θέματα που απασχόλησαν τις παρεμβάσεις των πληρεξουσίων αφορούσαν δύο κατευθύνσεις. Η πρώτη είχε να κάνει με τη μορφή του νέου Συντάγματος, ενώ η δεύτερη με το χαρακτήρα και τις διαδικασίες της αφομοίωσης. Πεδίο πρώτο, με έντονους τους πολιτικούς κραδασμούς, υπήρξε η συνταγματική αναθεώρηση, στην οποία ήταν συχνές οι παρεμβάσεις δημοκρατικού προσανατολισμού επί του σχεδίου του Συντάγματος από τους πληρεξουσίους της πρώην Ιονίου Πολιτείας. Οι αδελφοί Ιακωβάτοι, Γεώργιος και Χαράλαμπος, ο Ιωσήφ Μομφερράτος, ο Ζακύνθιος Κωνσταντίνος Λομβάρδος, οι αδελφοί Άννινοι, ο Ε. Δρακούλης, ο Νέστωρ Σολομός, ο Γεράσιμος Λιβαδάς, αλλά και άλλοι επτανήσιοι όπως ο Λευκάδιος Ανδρέας Βλαντής, συμμετέχουν δραστήρια στη νομοθετική οργάνωση της πολιτείας.

Οι ακριβείς μαρτυρίες προκύπτουν από πρωτογενείς πηγές, από τα κείμενα των Πρακτικών του ελληνικού Κοινοβουλίου, από μονόφυλλα (παμφλέτια) και δημοσιεύματα του τύπου της εποχής. Στις συνεδριάσεις αυτές, που αναδεικνύονται δεσπόζουσες οι τεκμηριωμένες φωνές των Επτανησίων αντιπροσώπων, διαπλάθεται ο νεότερος Καταστατικός Χάρτης της χώρας, πραγματοποιείται η αναδιάρθρωση του πολιτεύματος και συγκροτείται το πολιτικό σύστημα. Οι παρεμβάσεις υπήρξαν εύστοχες επί των θεμελιωδών λειτουργιών του πολιτεύματος, ενώ κύριοι

³²¹ Στις αναμετρήσεις μετά την Εθνοσυνέλευση, τον όρο ριζοσπάστες θα χρησιμοποιούν μόνο οι παλαιοί ριζοσπάστες. Οι νεοριζοσπάστες/ενωτικοί εμφανίζονται κυρίως ως ανεξάρτητοι εντασσόμενοι περιοδικά σε διάφορες ομάδες.

³²² ΠΡ Β ΕΘΝ. Συν. ΣΠΓ/23.7.1864, σσ. 292.

³²³ ΠΡ Β ΕΘΝ. Συν. ΣΠΕ/25.7.1864, σσ. 305.

θεματικοί στόχοι τους ήταν, η προσωπική ελευθερία του πολίτη, η θρησκεία του έθνους, η ισότητα των πολιτών ενώπιον του νόμου, η κατάργηση διακρίσεων και τίτλων ευγενείας, η εκπαίδευση, η διαδοχή της Βασιλείας, η απαγόρευση του θρησκευτικού προσηλυτισμού, η απαγόρευση, βασανιστηρίων, η κατάργηση της θανατικής ποινής, η απαλλαγή από τον φόρο με βάση κοινωνικά κριτήρια, η μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων, η ανάθεση της νομοθετικής εξουσίας αποκλειστικά και μόνο στα μέλη του Κοινοβουλίου και η κατάργηση του νομοθετικού Σώματος της Γερουσίας (κατ' ουσίαν διορισμένης από τον Άνακτα), ως επιβλαβούς θεσμού για τη λειτουργία του πολιτεύματος. Μια συγκριτική ματιά ανάμεσα στις προτάσεις των πληρεξουσίων της Επτανήσου και του τελικού κειμένου των δεχομένων παρεμβάσεων στα άρθρα του Συντάγματος τεκμηριώνει την αποτελεσματική συμβολή τους κατά την αλλαγή επί το δημοκρατικότερο του πρώτου (μετά τα επαναστατικά) Συντάγματος της χώρας. Εντελώς δειγματικά παρουσιάζουμε ορισμένες επισημάνσεις από τις παρεμβάσεις αυτές.

Ο Γ. Τυπάλδος- Ιακωβάτος, ο καλούμενος «Γιωργαντάρας» για την ηφαιστειώδη παρουσία του στο Κοινοβούλιο (με δύο ακόμη συναδέλφους του), παρεμβαίνει επί των άρθρων 5 και 6 του σχεδίου του αναθεωρούμενου Συντάγματος, που αφορούσαν την προσωπική ελευθερία και τη διασφάλιση των δικαιωμάτων του πολίτη, τονίζοντας³²⁴: *«Προ πάσης άλλης συζητήσεως οφείλει η Συνέλευσις να εξασφαλίση την εγγύησιν της προσωπικής του πολίτη ελευθερίας. Όταν ο πολίτης αφεθή εις την διάθεσιν μιας αυθαιρέτου κυβερνήσεως, οίαι υπήρξαν αι δύο τελευταίαι της δυναστείας του Όθωνος, εις ουδέν ωφελούσιν τάλλα δικαιώματα»*.

Ο Ι. Μομφερράτος κατά τη συζήτηση επί του άρθρου 18, που αφορά την ποινή του θανάτου, προβαίνει σε μια πρωτοποριακή παρέμβαση, διατυπώνοντας σχετική πρόταση: *«Η θανατική ποινή επιτρέπεται εντός πενταετίας από το κύρος του Συντάγματος, κατά ληστεύσεων πραπτομένων διά φόνου, βασάνων ή τραυμάτων. Παρερχομένης της πενταετίας όλως διόλου καταργείται»*. Το αρχικό κείμενο του σχεδίου περιείχε την εξαίρεση: *«εκτός της κατά του προσώπου του βασιλέως και των μελών της βασιλικής οικογενείας ανθρωποκτονίας»*, ενώ στο τελικό κείμενο του Συντάγματος του 1864 σημειώνεται³²⁵: *«Η θανατική ποινή επί πολιτικών εγκλημάτων, εκτός των συνθέτων, καταργείται»*. Αργότερα, ο Ι. Μομφερράτος επί του άρθρου 21 του σχεδίου, που αφορούσε την εθνική κυριαρχία επεμβαίνει με εξαιρετικής σημασίας παρατηρήσεις, ο οποίος τελικά καταψηφίζει το αναθεωρηθέν Σύνταγμα, μολονότι θεωρείται για τις συνθήκες της εποχής αρκετά φιλελεύθερο.

Οι αντιπρόσωποι της Επτανήσου θεωρούσαν την καθολική ψηφοφορία ως κεκτημένο δικαίωμα και αδιαπραγμάτευτη επιλογή και έχοντας βιώσει σκληρά το τιμοκρατικό σύστημα κατά

³²⁴ ΠΡ Β ΕΘΝ., Τομ. 6, Συν. ΤΑ/19.8.1864, σσ. 63.

³²⁵ ΠΡ Β ΕΘΝ., Τομ. 6, Συν. ΤΔ/22.8.1864, σσ. 106.

την πολιτική διαδικασία έδωσαν σκληρό αγώνα να καθιερωθεί. Όταν τέθηκε το ζήτημα για τη συνταγματική θεσμοθέτησή της οι παρεμβάσεις τους υπήρξαν καθοριστικές να γίνει πιο αντιπροσωπευτικό το υπάρχον εκλογικό σύστημα για να αντιμετωπιστεί η νόθευσή του. Στο ζήτημα αυτό ο Νικόλαος Λούζης³²⁶ πληρεξούσιος Κεφαλληνίας, παρενέβη δυναμικά συγκροτώντας ισχυρή ομάδα υπέρ της καθολικής ψηφοφορίας³²⁷. Στην ομιλία του αφού υπογράμμισε ότι *«μας αναγκάζει η πορεία του παρελθόντος και η ακροτάτη ανάγκη, ίνα, κατά το εφικτόν, εξασφαλίσωμεν το μέλλον»*, επέμενε ιδιαίτερα στην αναγκαιότητα να καθιερωθούν *«Ελληνικοί θεσμοί»* προσαρμοσμένοι στην κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα της χώρας, επικρίνοντας παράλληλα τον μιμητισμό που προωθούσε μερίδα των βουλευτών³²⁸. Τόνισε ότι οι Επτανήσιοι πληρεξούσιοι ως εκλεγμένοι με καθολική ψηφοφορία, πρέπει να σεβαστούν την εντολή που έχουν³²⁹, ενώ υπενθύμισε στην Εθνοσυνέλευση ότι η καθιέρωση της καθολικής ψηφοφορίας είχε ενταχθεί στο Σύνταγμα του 1844 και το γεγονός της μη εφαρμογής της στην πράξη συνέβαλε στην κοινωνική διαφθορά³³⁰.

Συνδυαστικά με την καθολική ψηφοφορία τέθηκε το ζήτημα που αφορούσε την ενεργητική πολιτική διαδικασία και την αντιμετώπιση της νοθείας στις εκλογές με τη χρήση του σφαιριδίου στις εκλογές όπως εφαρμόζονταν στα Επτάνησα, μετά από πρόταση του Βαπτιστή Αννίνου³³¹.

Ο πρωταγωνιστικός ρόλος των Κεφαλλήνων είναι καταφανής και εκτός των παραπάνω αποτυπώνεται και στις παρακάτω ενδεικτικές τροποποιήσεις επί του συντάγματος.

Στο άρθρο 3 ο Γ. Λιβαδάς πρότεινε να απαλλάσσονται από φόρους οι πολίτες που έχουν ετήσιο εισόδημα λιγότερο από 600 δραχμές, είτε από επιτήδευμα είτε από περιουσία³³². Επίσης

³²⁶ Ο Ν. Λούζης και ο Κ. Λομβάρδος, υπήρξαν οι δύο εκπρόσωποι προενωσιακά των Επτανησίων στην Ελληνική Βουλή, σύμφωνα με το άρθρο 59 του Συντάγματος του 1844, για τους εκπροσώπους των ελληνικών παροικιών.

³²⁷ Αποτελούμενη από τον ίδιο, τον Κ. Λομβάρδο, Σπ. Αντωνόπουλο και Ν. Παντολέων.

³²⁸ Αναφέρει ο Ν. Λούζης, *«Δεν αγνοώ ότι υπάρχουν αντίθετοι θεωρίες και συστήματα επ' αυτού του αντικειμένου, δεν αγνοώ τι πράττει η Αγγλία, το Βέλγιον, η Πρωσσία, τι πράττει η Αμερική, αλλά θεσμοθετούμεν άραγε ημείς δι' αυτά τα έθνη; και εάν θεσμοθετούμεν δ' αυτούς αλλά δια την Ελλάδα, ερωτώ εις ποίον σημείον θέλομεν περιέλθει αν, παραγκωνίζοντες την πείραν και την πραγματικότητα, παρακολουθήσωμεν την δείνα ή δείνα θεωρίαν, άβυσσος, κύριοι, προ της ποδών μας ανοίγεται, αν ως κανών την θεσμοθετημάτων μας δεν χρησιμεύει η πείρα του παρελθόντος και αυτή η πραγματικότης ...»* (Επίσημος εφημερίς, τ. ΣΤ', σσ. 566-567).

³²⁹ *«Δεν πρόκειται να συζητήσωμεν σήμερα, εάν καλή ή κακή είναι η καθολική ψήφος, καθ' ότι προς τοις άλλοις, ουδέ αρμόδιοι, ουδέν καν επιτρέπεται, ίνα επί του αντικειμένου τούτου αποφανθώμεν ημείς, οίτινες είμεθα το απαύγασμα της καθολικής ψήφου, όχι, δεν μας επιτρέπεται να θέσωμεν εις αμφιβολίαν το αναφαίρετον τούτο του λαού δικαίωμα χωρίς να αρνηθώμεν την καταγωγή μας ...»* (Επίσημος εφημερίς, τ. ΣΤ', σσ. 566).

³³⁰ Αναλυτικά από τα πρακτικά: *«- Γόντικας: Δια της καθολικής ψηφοφορίας (η κοινωνία) διεφθάρη. - Λούζης: Όχι, δια της εμπαίξεως και νοθεύσεως του δικαιώματος της καθολικής ψήφου η κοινωνία διεφθάρη. - Πολλοί: Μάλιστα, μάλιστα. - Λούζης: Την κατεδιολιεύθησαν οι αρχολίπαροι και ενεπαίχθη αυτός ο νόμος και αυτή η καθολική ψηφοφορία...»* (Επίσημος εφημερίς, τ. ΣΤ', σσ. 566-567).

³³¹ ΠΡ Β ΕΘΝ. τόμος 5^{ος}, Συν. ΤΣΤ/26.8.1864, σσ. 126.

³³² ΠΡ Β ΕΘΝ. Συν. ΣΣΤ/11 και 12.8.1864, σσ. 401.

πρότεινε³³³ στο άρθρο 16 να καθιερωθεί ως υποχρεωτική η εκπαίδευση με την κάλυψη των δαπανών από το κράτος³³⁴. Ο Σταμ. Πυλαρινός, μαζί με άλλους πρότεινε την κατάργηση του θεσμού της Γερουσίας από το Σύνταγμα³³⁵. Ο Γ. Ιακωβάτος³³⁶, Γ. Λιβαδάς, Επαμ. Μεταξάς και Νέστορ Σολωμός, πρότειναν τροπολογίες στα άρθρα 12,13,16.³³⁷, που αφορούσαν το άσυλο της κατοικίας, το σεβασμό της ανθρώπινης ύπαρξης, τη κατάργηση της δουλείας, τη δωρεά ανώτατη και δημοτική εκπαίδευση από το κράτος, αντίστοιχα. Οι αδελφοί Ιακωβάτοι και ο Ν. Σολωμός ζήτησαν να μην εφαρμοστεί το χρονολογικό δυτικό έτος και να παραμείνει το ανατολικό, δηλαδή το Ιουλιανό ημερολόγιο³³⁸, που εφαρμόζεται επί 1850 χρόνια στην ορθόδοξη Ανατολή.

Οι πληρεξούσιοι αδελφοί Ιωάννης και Βαπτιστής Άννινος δήλωσαν ότι παραιτούνται οποιασδήποτε χρηματικής αμοιβής, μισθοδοσίας ή αποζημίωσης σ' όλη την διάρκεια της Εθνοσυνέλευσης³³⁹ ζητώντας να αλλάξει το άρθρο 24, το οποίο αναφέρεται στην αποζημίωση των βουλευτών.

Οι αδελφοί Τυπάλδοι, πρότειναν την καθολική κατοχή όπλων των πολιτών προς άμυνά τους³⁴⁰.

Ο Ι. Άννινος ζήτησε την κατάργηση των βασανιστηρίων των φυλακισμένων³⁴¹, ενώ στο άρθρο 19 περί τιμωρίας δημοσίων υπαλλήλων και υπουργών ζήτησε μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων και τιμωρία των υπουργών για παραβάσεις στην άσκηση των καθηκόντων τους³⁴² ζητώντας στο τέλος την κατάργηση της Γερουσίας στο άρθρο 22³⁴³.

Ο Ι. Μομφερράτος στο άρθρο 22 (αναφέρει ότι «η νομοθετική εξουσία ενεργείται υπό του Βασιλέως και της Βουλής») στο σχέδιο συντάγματος ζήτησε να προστεθεί η τροπολογία η οποία καθιέρωσε συνταγματικά την κατάργηση της Βασιλείας³⁴⁴ με την καθιέρωση της λαϊκής κυριαρχίας³⁴⁵.

³³³ ΠΡ Β ΕΘΝ. τόμος 6^{ος}, Συν. ΤΓ/21.8.1864, σσ. 70.

³³⁴ Πρότεινε στο άρθρο 16 τα εξής: «Η παιδεία εν γένει επεκτείνεται εις όλας τα τάξεις και εις τα πλέον απόκεντρα μέρη, η δε δημοτική εκπαίδευσις θέλει είσθαι υποχρεωτική, τη δαπάνη του κράτους και του Δήμου. Νομοσχέδιον θέλει επί τούτου κανονίσει τα περαιτέρω...».

³³⁵ ΠΡ Β ΕΘΝ. τόμος 5^{ος}, Συν. ΤΕ/24.8.1864, σσ. 120.

³³⁶ Ο.π.

³³⁷ Ο.π.

³³⁸ Ο.π..

³³⁹ Ο.π.

³⁴⁰ «Οι έλληνες πολίται δύναται να έχωσιν εντός των οικιών αυτών τα αναγκαία όπλα προς ιδίαν άμυναν, άνευ αδείας της αρχής και άνευ φόρου» (ΠΡ Β ΕΘΝ. τόμος 5^{ος}, Συν. ΤΕ/24.8.1864, σσ. 127).

³⁴¹ «Αι βάσανοι οποιαδήποτε φύσεως και οπουδήποτε συμπεριλαμβανομένων και των δεσμευτηρίων απαγορεύονται» (ΠΡ Β ΕΘΝ. τόμος 5^{ος}, Συν. ΤΕ/24.8.1864, σσ. 127).

³⁴² «Άπασα η υπαλληλία και εντός και εκτός του κράτους ορίζεται στερεά και ισόβιος. Ειδικός νόμος κανονίσει την είσοδον και έξωσμα κατά την υπηρεσίαν» (ΠΡ Β ΕΘΝ. τόμος 5^{ος}, Συν. ΤΕ/24.8.1864, σσ. 127).

³⁴³ ΠΡ Β ΕΘΝ. τόμος 5^{ος}, Συν. ΤΕ/24.8.1864, σσ. 128.

³⁴⁴ «Η κυριαρχία ενυπάρχει εις το έθνος και εις αυτό μόνον ανήκει, πάσα εξουσία πηγάζει εξ αυτού, και ενεργείται καθ' ον τρόπον ορίζει το Σύνταγμα» (ΠΡ Β ΕΘΝ. τόμος 5^{ος}, Συν. ΤΕ/24.8.1864, σσ. 128).

Η ίδρυση του Συμβουλίου της Επικρατείας³⁴⁶ αποτέλεσε σημαντικό ζήτημα για δύο λόγους. Ο πρώτος αφορούσε την αποκοπή αρμοδιοτήτων από τη Βουλή με τον περιορισμό της λαϊκής κυριαρχίας ενώ ο δεύτερος διότι το ζήτημα αυτό αποτέλεσε αφορμή διασπάσεως των Κεφαλλήνων αλλά κυρίως των παλαιο-ριζοσπαστών πληρεξουσίων, αλλά ταυτόχρονα δημιουργίας ετερόκλητων συμμαχιών. Από τις πολιτικές συσσωματώσεις και τη διχοτόμηση που δημιουργήθηκε για το ζήτημα διαφαίνεται ότι η πλειοψηφία των Κεφαλλήνων βουλευτών και αυτών που απείχαν από τις ψηφοφορίες, ήταν κατά της ιδρύσεώς του, συμφωνώντας ότι περιορίζει τις αρμοδιότητες της Βουλής και κατ' επέκταση της λαϊκής κυριαρχίας. Υπέρ της καταργήσεως ήταν οι Ι. Μομφερράτος, Νεστ. Σολωμός, Επ. Μεταξάς. Υπέρ της ύπαρξής του οι, Η. Ζερβός, Ν. Λούζης, Ι. Άννινος, Σπ. Μεταξάς, Γ. Μαυρογιάννης, Β. Άννινος, Αναστ. Μεταξάς, Στ. Πυλαρινός, ο καθένας για τους δικούς του λόγους, αλλά η πλειοψηφία, μεταξύ των οποίων και ο Ζερβός, θεωρούσε ότι ή λειτουργία μπορούσε να περιορίζει εν δυνάμει τις εξουσίες του βασιλιά. Απείχαν οι, Γ. Κοζάκης, Γ. Ιακωβάτος, Αντ. Βρυώνης Δ. Μηλιαρέσης, Νικ. Βαλσαμάκης, Νικ. Γεωργακάτος, Χ. Ιακωβάτος εκ των οποίων οι πιο πολλοί διαφωνούσαν με τη θεσμοθέτησή του. Το θέμα αυτό αποτέλεσε ζήτημα αντιπαράθεσης στις βουλευτικές εκλογές του 1865 κυρίως από τους Ριζοσπάστες³⁴⁷, αλλά και πρόβλημα ενότητας στις τάξεις τους, κυρίως λόγω της θετικής στάσης που είχε κρατήσει ο Ζερβός αποτέλεσε και την οριστική ρήξη του με την ομάδα του Δημοτικού Καταστήματος.

Η ωριμότητά των Επτανήσιων υπήρξε σημαντική σε κρίσιμες στιγμές και κυρίως φάνηκε όταν ο Βασιλιάς εκβίασε την Εθνοσυνέλευση που αργοπορούσε στις αποφάσεις της με την αναχώρησή του από τη χώρα³⁴⁸. Έτσι, στις 17.10.1864 ψηφίστηκε το σύνολο του συντάγματος από τα άρθρα 71 έως 110 άνευ σχεδόν συζήτησης, εγκαταλείποντας οι Πληρεξούσιοι τις οχληρές συζητήσεις, που έδειχναν τη διαιώνιση της Εθνοσυνέλευσης. Στις 21.10.1864 αντιπροσωπεία της Βουλής επέδωσε στο βασιλιά το νέο Σύνταγμα, με την τροποποίηση που είχε ζητήσει στο άρθρο 2, περί «ένταξης των θρησκευτικών λειτουργιών άλλων δογμάτων στην επιτήρηση του κράτους» και στις 16.11.1864 εμφανίστηκε στην Εθνοσυνέλευση και ορκίστηκε στο νέο Σύνταγμα³⁴⁹. Η χώρα είχε νέο βασιλέα, νέο Σύνταγμα³⁵⁰ και νέο εκλογικό νόμο. Το Σύνταγμα ψηφίστηκε εν «νευρική κρίσις» παρατηρεί ο Γ. Φιλάρετος, διότι η αργοπορία που χαρακτήρισε την πορεία της Εθνοσυνέλευσης

³⁴⁵ «Η νομοθετική εξουσία ανατίθεται εις την υπό του λαού ελευθέρως εκλεγμένη Βουλήν των αντιπροσώπων» (ΠΡ Β ΕΘΝ. τόμος 5^{ος}, Συν. ΤΕ/24.8.1864, σσ. 129).

³⁴⁶ ΠΡ Β ΕΘΝ. Συν. ΤΜΑ/13.10.1864, σσ. 526-533.

³⁴⁷ Εφημ. «Χωρικός», φ. 3/24.4.1865.

³⁴⁸ Διάγγελμα του Βασιλιά για επίσπευση διαδικασιών της (ΠΡ Β ΕΘΝ. Συν. ΤΑΣΤ/7.10.1864, σσ. 466-467).

³⁴⁹ Ευαγγελίδου Τρ., 1898: 117-118.

³⁵⁰ Στις 17.11.1864 δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 48 το νέο Σύνταγμα το οποίο αποτελούνταν από 110 άρθρα.

όπως και τη διαδικασία αφομοίωσης της Επτανήσου, μείωσε στο ελάχιστο το διαθέσιμο χρόνο να προβεί στις σημαντικές εργασίες³⁵¹ που απαιτούσε ένα τέτοιο εγχείρημα. Το Σύνταγμα ήταν το έκτο από της ιδρύσεως της νεωτέρας Ελλάδος³⁵², ήταν αρκετά φιλελεύθερο, όπως αποδείχθηκε όμως εκ των υστέρων λόγω του πολιτικού βίου και της ανάπτυξης της ηθικής κατάστασης της χώρας, είχε ανάγκη ορισμένων περιοριστικών διατάξεων όπως η οριοθέτηση μεταξύ της εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας³⁵³. Κατάργησε τη Γερουσία του συντάγματος του 1844, ενώ το Συμβούλιο της Επικρατείας επιβίωσε για ένα έτος έως τις 25.11.1865³⁵⁴.

Από τους Επτανήσιους «παλαιοριζοσπάστες» καταψήφισαν το Σύνταγμα, ο Ι. Μομφερράτος και ο Στ. Πυλαρινός, ενώ ο Η. Ζερβός απείχε των ψηφοφοριών. Στην πορεία του χρόνου ο Λομβάρδος καθώς και άλλα στελέχη που τον είχαν ακολουθήσει από την Ιόνια Βουλή, προσχώρησαν στην ίδρυση του Πέμπτου Κόμματος, το μετονομασθέντα μετέπειτα σε Εθνικό ή Νεωτερικόν υπό τον Χ. Τρικούπη και έδωσαν προτεραιότητα σε ορισμένους στόχους της εσωτερικής ανάπτυξης, της σταθερότητας, του κοινοβουλευτικού συστήματος διακυβέρνησης, της προώθησης της οικονομίας και των υποδομών και δεν υιοθέτησαν τις κοινωνικοπολιτικές απόψεις των παλαιοριζοσπαστών. Η στρατηγική των μεταρρυθμίσεων αυτών σκόπευε στον έλεγχο του πολιτικού συστήματος και του κράτους, την οποία ακολουθούσε η ομάδα Λομβάρδου και στην Ιόνια Βουλή, με εμφανή περιορισμό των απότερων σκοπών της επαναστάσεως του 1862 αλλά και των εθνικών στόχων απελευθερώσεως των υπόδουλων Ελλήνων. Η απαίτηση των Βρετανών προς τον βασιλιά για την υλοποίηση του δόγματος της ακεραιότητας της οθωμανικής αυτοκρατορίας, δικαίωσε κυρίως τον Ζερβό όταν πρότεινε το 1862 στην Ιόνια Βουλή την αναστολή του αιτήματος για Ένωση, σε πλήρη αντίθεση με την στρατηγική Λομβάρδου, που την ευνοούσε την περίοδο αυτή η Μ. Βρετανία.

Είναι γνωστό ότι η συμμετοχή των Επτανησίων ενίσχυσε τα φιλελεύθερα και προοδευτικά στοιχεία του νέου συντάγματος που είχε χαρακτήρα δημοκρατικό, καθιερώνοντας ως πολίτευμα τη Βασιλευομένη Δημοκρατία αντί της Συνταγματικής Μοναρχίας προβλέποντας κυρίως νομοθετική εξουσία μόνο στη Βουλή, εκτελεστική στο βασιλιά, κατάργηση της Γερουσίας και καθολική ψήφο στους άνδρες άνω των 21 ετών δίχως περιορισμούς. Η ρητορική ικανότητα των Επτανησίων

³⁵¹ Ευαγγελίδου Τρ., 1898: 119.

³⁵² Το πρώτο Σύνταγμα ψηφίστηκε στην Α' Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου στις 1.1.1822 και είχε τον τίτλο «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος». Αναθεωρήθηκε το 1823 στη Β' Εθνοσυνέλευση στο Άστρος με το «Νόμο της Επιδαύρου». Η Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας το 1827 ψήφισε το «Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος» το οποίο ανεστάλει στην Δ' Εθνοσυνέλευση του Αργους μετά από πρόταση του Ιωάννη Καποδίστρια. Το 1832 η Ε' Εθνοσυνέλευση στο Ναύπλιο ψήφισε το «Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος του 1832», που ονομάστηκε και «Ηγεμονικόν Σύνταγμα», το οποίο όμως δεν εφαρμόστηκε αφού ο Όθωνας βασίλευσε χωρίς Σύνταγμα μέχρι. Σύνταγμα παραχωρήθηκε μετά το στρατιωτικό κίνημα της 3.9.1843 και εγκαθίδρυσε τη συνταγματική μοναρχία.

³⁵³ Ευαγγελίδου Τρ., 1898: 119.

³⁵⁴ Σύμφωνα με το άρθρο 108 του Συντάγματος (Νόμος ΡΙΒ/1864).

υπήρξε θέμα θαυμασμού από τους παρισταμένους βουλευτές που παρίστατο ως ακροατές στις συνεδριάσεις αλλά και από τον Επαμ. Δεληγιώργη που θαύμασε τη ρητορική τους δεινότητα και ευστροφία πνεύματος που εξέθεσαν³⁵⁵, ενώ την ημέρα που κατέφθαναν από την Επτάνησο οι πληρεξούσιοι παντού στην Αθήνα επικρατούσε κλίμα χαράς. Συγκινητική υπήρξε η στιγμή κατά την οποία ο Πρόεδρος της Εθνοσυνέλευσης, στη συνεδρίαση της 20.7.1864, τόνισε: *«Παρακαλώ τους κ.κ. πληρεξουσίους να παραχωρήσωσι τας καθέδρας του κέντρου εις τους νέους συναδέλφους και να αποχωρήσωσιν εις τα δύο πτέρυγας του καταστήματος της Εθνοσυνελεύσεως»*³⁵⁶.

Ταυτόχρονα όμως η συμμετοχή τους στην Εθνοσυνέλευση υπήρξε καταλυτική για την ενότητά τους, αφού γενική ήταν η εντύπωση και πολλοί από αυτούς που είχαν συμμετάσχει στην Ιόνιο Βουλή πίστευαν ότι θα υπήρχε στοιχειώδης συνεργασία μεταξύ τους αλλά θα είχαν και ισχυρές αντοχές στις διαδικασίες πολιτικής αφομοίωσης. Όμως ο διχασμός που είχε επέλθει προς της ενώσεως, ήταν ρηγματώδης κυρίως μετά την οριστική ρήξη «παλαιορίζοσπαστών» και «Λομβαρδιανών» για τον χρόνο, τη μορφή και τον χαρακτήρα της ενώσεως. Ζητήματα όπως η αφομοίωση των νησιών, η ψήφιση νόμων, το Συμβούλιο Επικρατείας, κα, ανάγκασαν τους Επτανησίους βουλευτές να συσπειρωθούν στις κυβερνητικές φάλαγγες, κυρίως περί τον υπουργό Αλ. Κουμουνδούρο που φιλοδοξούσε να συγκροτήσει ισχυρή ομάδα³⁵⁷. Όμως το οριστικό κτύπημα στην ενότητα δόθηκε από τους συμβούλους του Βασιλιά και των Ορεινών στην προσπάθεια να τους προσεταιρίσουν για να δημιουργήσουν επαρκείς πλειοψηφίες. Αυτό αποτέλεσε και την αφορμή για την πλήρη διάλυση της ενότητας και την ένταξή τους στους νεοϊδρυόμενους πολιτικούς σχηματισμούς οι οποίοι θα πρωταγωνιστήσουν στις μελλοντικές εξελίξεις.

Πολλοί Επτανήσιοι προσπάθησαν να είχαν εξαρχής στενές επαφές μεταξύ τους. Ήδη στο εκλογικό πρόγραμμα ορισμένων υποψηφίων είχε αναγγελθεί ένα είδος εσωτερικής πειθαρχίας³⁵⁸ και οι εκλεγέντες πληρεξούσιοι συμφώνησαν πριν αναχωρήσουν για την Αθήνα να συνεννοούνται για όλες τις τοποθετήσεις που θα έκαναν στην Εθνοσυνέλευση³⁵⁹. Χρειάστηκαν λίγες μόνο συνεδριάσεις για να διαλυθεί αυτή η συνεργασία. *«Η πλειονότητα των νέων βουλευτών διέγνωσε ότι τους συνέδεαν περισσότερα (προπάντων η επιθυμία για σταθερότητα, φιλελεύθερους θεσμούς και*

³⁵⁵ Είπεν ο Δεληγιώργης: «... ότι η συνέλευσις επροικίσθη με ρήτορας δεινούς και δια την ευγλωτίαν και πολυμάθειαν αυτών, κεκοσμημένους με τας αρετάς της παρρησίας και της τόλμης» (Ευαγγελίδου Τρ., 1898: 109).

³⁵⁶ Ευαγγελίδου Τρ., 1898: 108.

³⁵⁷ Ο.π. 112.

³⁵⁸ Εκλογικό πρόγραμμα της 14.6.1864 (Ελπίς Ζακύνθου, έτος 28, φ.1256/23.6.1864). Επίσης στο εκλογικό πρόγραμμα των Διον. Μεταξά - Σαντορίνη, Φρ. Κουερίνου, Ανδ. Πλαίσα, Δημ. Μιχαλίτση, Κ. Λομβάρδου, Ανδ. Σιγούρου, Ανδ. Τερτσέτη, κα. (Gunnar H., τ.α', 2006: 408).

³⁵⁹ Αναφορά του Νέστορ Σολωμού στην εκλογική διακήρυξη της 1.6.1864, την οποία μοίρασε ως προκήρυξη [Συλλογή προκηρύξεων Γενναδίου Βιβλιοθήκης, ταξ. Αρ. 69 αρ. 3 (Gunnar H., τ.α', 2006: 408)].

κοινωνικές μεταρρυθμίσεις) με τους Ορεινούς παρά με το κόμμα των Πεδινών, το οποίο ήταν εχθρικό απ' την αρχή για την παρουσία τους στην Εθνοσυνέλευση»³⁶⁰, διότι έχανε δια παντός την πλειοψηφία την οποία συνήθως επιτύγχανε με τεχνάσματα.

Οι Επτανήσιοι συμφωνούσαν σε δύο σημεία. Πρώτον, η εξωτερική πολιτική έπρεπε να προσανατολίζεται στο πρόγραμμα του αλυτρωτισμού, γι' αυτό το λόγο οι «νεοριζοσπάστες – ενωτικοί» επέμεναν στη Βασιλεία, ως σύμβολο της ενότητας³⁶¹, και δεύτερον στην εσωτερική πολιτική, κατά την οποία προείχε η εδραίωση της νέας συνταγματικής τάξης. Αυτό συνέβαινε από το γεγονός ότι οι έχοντες πολιτική ωριμότητα είχαν διακρίνει ότι η αφομοίωση απαιτούσε μακρύ αγώνα και οι γνωρίζοντας ότι η Βουλή ήταν χωρισμένη σε πολιτικές φατρίες, διέκριναν ότι είχαν την επιλογή ή να διασπαστούν ή να αποτελέσουν χωριστή ομάδα. Οι Επτανήσιοι δήλωσαν δια του Α. Βαλαωρίτου, ότι *«άνευ τινός φιλοδοξίας θα υποστηρίξωσι την τάξιν, την Βασιλείαν, την δικαιοσύνην και την νομιμότητα και ότι θα πολεμήσωσι δεινώς πάντας, όσοι προσωπικών ένεκα λόγων ήθελον τολμήσει να αντιπολιτευθώσι την κυβέρνησιν»*³⁶². *«Δικαίως ο Γεώργιος Α' έλπιζε ότι οι νέοι Επτανήσιοι θα εξασφάλιζαν την εσωτερική σταθερότητα και θα στήριζαν το θρόνο. Σ' αυτό συμφωνούσαν ο Κ. Λομβάρδος και ο Πολ. Κωνσταντάς αρχηγός των Κερκυραίων αγροτών»*³⁶³. Η παρουσία τους εξασφάλιζε μια σταθερή κοινοβουλευτική δύναμη στους Ορεινούς για να μπορέσουν να κυβερνήσουν, σταματώντας τις επισφαλείς πλειοψηφίες των Πεδινών του Δ. Βούλγαρη και αυτό ήταν γεγονός³⁶⁴ και επιβεβαιώνεται για το ρόλο των αυλικών στις εξελίξεις, κυρίως του αρχισυμβούλου του βασιλιά Σπόνεκ στο θέμα της εκλογής προέδρου³⁶⁵, τους εκβιασμούς που δέχθηκαν και το υψηλό εθνικό φρόνημα που αντιμετώπισαν τις καταστάσεις αυτές.

³⁶⁰ Gunnar H., τ.α', 2006: 407.

³⁶¹ Στο εκλογικό πρόγραμμα των νεοριζοσπαστών της Ζακύνθου υπό τον Κ. Λομβάρδο αναφερόταν ότι ο θρόνος ήταν *«το μόνον ασφαλές εχέγγυον της τε τάξεως και ελευθερίας ου μόνον, αλλά και της επαυξήσεως του ελληνικού μεγαλείου»* (Εφημ. «Ελπίς», φ.1256/23.6.1864). Αλλά και ο Κερκυραίος υπερασπιστής των αγροτών Πολ. Κωνσταντάς υποστήριζε τη *«μοναρχία συνταγματική»*, βασιζόμενη στην λαϊκή κυριαρχία, τονίζοντας *«Πάσα αρχή πηγάζει εκ του έθνους και ο Βασιλεύς βασιλεύει εν ονόματι αυτού»*.

³⁶² Ευαγγελίδου Τρ., 1898: 106.

³⁶³ Κατηφόρη Δέσπ., 1984: 103-104 και Gunnar H, τ. α', 2006: 408.

³⁶⁴ *«Η διαγωγή των Επτανησίων ην φρονιμωτάτη ως συμπολιτευθέντων περί την κυβέρνηση του δαφνοστεφούς Κανάρη, ίνα αποτελέσωσι μόνιμον τινά και κραταιάν κυβέρνησιν εξ ης ηλπίζετο και η ανόρθωσις της οικονομικής καταστάσεως της χώρας, ήτις καθ' έκαστον σχεδόν έτος, από της μεταπολιτεύσεως και εντεύθεν, προσεπορίζετο τα αναγκαιούντα δι' αυτήν χρήματα δια δανείων»* (Ευαγγελίδου Τρ., 1898: 112).

³⁶⁵ Αναφέρει ο βουλευτής Αθ. Ροντήρης: *«... ανέλυσε την επιστολήν κατά παράγραφον και συνεμερίσθη το περιεχόμενον αυτής. Εξέθηκε δε, ότι την έκτην πρωϊνήν ώραν της χθες (13.8.1864) μετέβη εις το ξενοδοχείον της Μ. Βρετανίας ο υπασπιστής της Α.Μ. Γ. Μεταξάς και είπεν εις ομήγυριν τινά πληρεξουσίων της Επτανήσου συνεδριάζουσας, ότι αν εκλεχθή ο Δεληγιώργης Πρόεδρος της Συνελεύσεως αναχωρεί ο κόμης Σπόνεκ και μετ' αυτού ο βασιλεύς, ότι τούτο εκλόνισε τας πεποιθήσεις των ειρημένων πληρεξουσίων και ετάραξε την αγαθήν πίστιν των. Προς τους λόφους τούτους οι Ιόνιοι πληρεξούσιοι αναστάντες μετ' αγανακτήσεως αντέτειναν εντόνους και επανειλημμένας εκδηλώσεις καταψεύσεως. Εσυμπέρανε δε προτείνων, να εκλεχθή υπό του προέδρου επιτροπή προς ανάκτισιν της διαγωγής των Αυλικών ...»*. Ο Πρόεδρος της Βουλής στις 17.8.1864 ανέγνωσε επιστολή του Γερ. Μεταξά που διέψευδε αυτά που ανέφερε ο Αθ.

Η ψήφιση νέου εκλογικού νόμου στα πλαίσια του νέου συντάγματος απασχόλησε έντονα την Εθνοσυνέλευση. Μέχρι τότε υπήρχε ο εκλογικός νόμος του 1844, ο οποίος καθιέρωνε μεν την καθολική ψηφοφορία των ανδρών που δεν είχε εφαρμοστεί πλήρως, αφού ίσχυαν κάποια κωλύματα και η ψηφοφορία γινόταν με ψηφοδέλτιο. Η εφαρμογή της καθολικής ψηφοφορίας και η χρήση του σφαιριδίου που εφαρμόστηκε στις εκλογές των επτανησίων πληρεξουσίων επηρέασε σαφώς το κλίμα για αλλαγή του εκλογικού νόμου, αφού ήδη οι επτανήσιοι βουλευτές έθεσαν το ζήτημα αυτό με δυναμικό τρόπο και λόγω της μεγάλης τους εμπειρίας από την λειτουργία της Ιονίου Βουλής.

Σημαντικό ζήτημα το οποίο συνδέθηκε με την ψήφιση του εκλογικού νόμου αποτελούσε ο τρόπος εκλογής, που μέχρι τότε στη χώρα είχε καθιερωθεί το ψηφοδέλτιο, σε μια εποχή που ελάχιστοι ψηφοφόροι ήταν εγγράμματοι, γεγονός που δημιούργησε σειρά προβλημάτων νόθευσης των αποτελεσμάτων και διαρκών συγκρούσεων στη Βουλή κατά τη διαδικασία επικύρωσης. Η συμβολή των Επτανησίων βουλευτών για τον τρόπο εκλογής υπήρξε σημαντική, διότι η ψηφοφορία πήρε περιεχόμενο με την πρόταση που έκαναν οι πληρεξούσιοι Κεφαλληνίας Ν. Λούζης και Ζακύνθου Κ. Λομβάρδος για την καθιέρωση *«κρυπτής δια κυάμων ψηφοφορίας»*, με το αιτιολογικό ότι *«ουδέν είναι η καθολική ψηφοφορία άνευ της κρυπτής ψηφοφορίας»*³⁶⁶ που ίσχυε στα Επτάνησα³⁶⁷ με καταγωγή στις απαρχές συγκρότησης του Ενετικού κράτους, ενώ πρώτος είχε καταθέσει πρόταση κατά την εισδοχή των επτανησίων ο Άννινος. Της καθιέρωσης αυτής υπήρξε μακρά συζήτηση με αντιδράσεις, κυρίως από τον Θ. Δηλιγιάννη και Αλ. Κουμουνδούρο οι οποίοι αρνήθηκαν την καθιέρωσή του φοβούμενοι ότι οι παλαιές φατρίες θα έχαναν πολιτικό έδαφος, αφού ο θεσμός θα περιόριζε την κομματική τους ισχύ³⁶⁸.

Οι Επτανήσιοι επέβαλλαν τις απόψεις τους στα δύο κυρίως ζητήματα, το σφαιρίδιο και την καθολική ψηφοφορία. Η αρραγής ενότητά τους στις ψηφοφορίες κατάφερε να περάσει και τα δύο σε αντίστοιχους νόμους. Ήταν μία νίκη του πνεύματος ελευθερίας που εισήχθη στο κοινοβούλιο από πληρεξουσίους των νησιών και στην ουσία εκφράζει την φιλοδοξία τους για την αναγέννηση

Ροντήρης. Η όλη υπόθεση εξελίχθηκε μετά τη σφοδρή επίθεση που δέχθηκε ο σύμβουλος Σπόνεκ την 12.8.1864 από τον βουλευτή Ευθύμιο Πλαστήρα ως αναμιγνύμενον στα πολιτικά πράγματα της χώρας εν ονόματι του βασιλέως κατά σκανδαλώδη τρόπο και οι Επτανήσιοι καταδίκασαν το βουλευτή. Η στάση των Επτανησίων βουλευτών τους κατέταξε στο κυβερνητικό στρατόπεδο και η αντιπολίτευση τους κατηγόρησε έντονα ότι έγιναν τυφλά όργανα της Βουλής. Έτσι για μια σειρά από λόγους η αντιπολίτευση εναντιώθηκε προς τους Επτανησίους και κυρίως όταν τέθηκε το ζήτημα της αφομοίωσης πολέμησε την οποιαδήποτε ευνοϊκή παραμονή νομοθετημάτων από το καθεστώς της Ιόνιας νομοθεσίας (ΠΡ Β ΕΘΝ. Συν. ΞΣΗ/14.8.1864, σσ. 27).

³⁶⁶ Επίσημος Εφημερίς, τόμος ΣΤ/25.9.1864, σσ. 566-567.

³⁶⁷ Η δια *«σφαιριδίων ψηφοφορία»* καθιερώθηκε στα Επτάνησα για την εκλογή βουλευτών το 1849.

³⁶⁸ Στη σχετική εισήγηση ο Αλ. Κουμουνδούρος υποστήριζε ότι *«αν νομίζετε ότι εσώθη η Ελλάς, διότι θα έρχονται δια σφαιριδίων οι αντιπρόσωποι, απατάσθε, οι άνθρωποι οι τολμήσαντες να πλαστογραφήσωσι τα ψηφοδέλτια νομίζετε ότι δεν θέλουνσι τολμήσει να πλαστογραφήσωσι και τα σφαιρίδια; Εις μεγίστην απάτην ευρίσκεσθε (γέλως)»* για να αναγνωρίσει όμως μετά ότι: *«Ομιλών δυστυχώς προς ερωτολήπτους, και είναι τόσον δυνατός ο έρως προς αυτά, ώστε μας έκανεν και ημάς να τα αγαπήσωμεν ...»* (Επίσημος Εφημερίς, τόμος Στ', 15.10.1864, σσ. 784, 792-793, 806).

του πολιτικού συστήματος. Απ' την άλλη οι δυνάμεις του εκσυγχρονισμού και της εισαγωγής των νεωτερισμών υπό τον Κουμουνδούρο, προσπαθούσαν να εισαγάγουν το ψηφοδέλτιο σε μια κοινωνία που ήταν στην πλειοψηφία της αγράμματης και το τιμοκρατικό σύστημα ως όρο δικαιώματος ψήφου σε μια κοινωνία η οποία δεν είχε βιώσει ποτέ δουλοπαροικία. Δύο απόψεις συγκρούστηκαν, το κλίμα της εποχής συνέβαλε οι Επτανήσιοι να επιβληθούν, αλλά τα ζητήματα αυτά θα αποτελέσουν χρόνια θέματα αντιπαράθεσης στη Βουλή και στην πολιτική ζωή στα χρόνια που θα ακολουθήσουν.

Η αποτυχία των παλαιών δυνάμεων για τροποποιήσεις του νόμου θα αποτελεί στρατηγική τους θέση κατά την οποία θα προσπαθήσουν να επαναφέρουν με το νόμο ΧΜΗ το 1877, σε μια προσπάθεια να καταργήσουν την «*δια σφαιριδίων ψηφοφορία*», την καθολική ψηφοφορία και την επαρχία. Μόνο όμως το τελευταίο θα καταφέρουν έως το 1892 που θα επαναφερθεί.

Γενικά η καθιέρωση της καθολικής ψηφοφορίας και η εκλογή με το σφαιρίδιο υπήρξε θεσμοθέτηση ανατροπής των κυριαρχούντων πολιτικών δυνάμεων και αυτό δημιούργησε ανασφάλειες στο υπάρχον πολιτικό σύστημα. Ωστόσο παραστατική των γεγονότων αυτών ήταν η παρέμβαση του Ν. Λούζη για την ψηφοφορία με σφαιρίδια, που καλούσε το σώμα να σκεφθεί με ομοψυχία και με βάση το δημόσιο συμφέρον, υποστηρίζοντας μία απόφαση που στηρίζει το έθνος και καταδικάζει τους φαύλους³⁶⁹.

³⁶⁹ Παραστατική στο σημείο αυτό ήταν η παρέμβαση του Ν. Λούζη. «*Επεθύμουν όπως εκλείψωσι τα άτοπα, δια τα οποία τοσούτον παραπονούμεθα, να καθιερωθεί εν τω συντάγματι και ο τρόπος εκλογής. Ας μην λησμονήσωμεν τον μεγάλον εκείνον λόγιον, του Λεϊβνιτίου: «Το παρόν είναι γέννημα του παρελθόντος να εγκαστρωθώμεν μόνην την αλήθειαν, όπως οψέποτε μόνην την αλήθειαν κηρύσσωμεν. Να ευεργετήσωμεν ως αληθής το έθνος δια της ηθικοποιήσεως, εις αιώνιον καταδικάζοντες θάνατον τους φαύλους ...»*» (Επίσημος Εφημερίς, τόμος Στ', 25.9.1864, σσ. 567).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Συνταγματικές διαδικασίες και εκλογικός νόμος

I. Το εκλογικό σύστημα

Ως εκλογικό σύστημα λαμβάνουμε μια καθοριζόμενη μέθοδο, θεσμική διαδικασία, η οποία περιλαμβάνει μαθηματικές τεχνικές και έχει νομική μορφή που, βασιζόμενη στον αριθμό των ψήφων, κατανέμει τις βουλευτικές έδρες στις πολιτικές παρατάξεις - κόμματα και τους υποψηφίους που έλαβαν μέρος σε μία εκλογική διαδικασία, η οποία καθιερώνεται από κανόνες, από τους οποίους άλλοι περιέχονται στο Σύνταγμα και άλλοι στην εκλογική νομοθεσία καθορίζει την ανάδειξη αιρετών αντιπροσώπων μέσω της διαδικασίας ψηφοφορίας. Το εκλογικό σύστημα με όλη την εκλογική διαδικασία αποτελεί μέρος του εκλογικού νόμου, που αποτελεί εκτός από το Σύνταγμα, μεθοδολογικό εργαλείο για τον καθορισμό του πολιτικού συστήματος κάθε κράτους. Τα εκλογικά συστήματα στη σύγχρονη εποχή γενικά μπορούν να καταταχθούν σε τρεις κατηγορίες. Α. Πλειοψηφικό. Β. Αναλογικό. Γ. Μικτό (ενισχυμένη αναλογική, βελτιωμένο πλειοψηφικό).

Το πλειοψηφικό συνδυάζεται τόσο με τη στενή εκλογική περιφέρεια και ιδίως εκείνη που εκλέγει έναν μόνο βουλευτή (μονοεδρική), όσο και με την ευρεία εκλογική περιφέρεια που εκλέγει περισσότερους βουλευτές (πολυεδρική περιφέρεια) και διαιρείται στα συστήματα της απόλυτης και της σχετικής πλειοψηφίας. Κατά το πρώτο, οι έδρες ή η έδρα της εκλογικής περιφέρειας παραχωρούνται στον συνδυασμό ή υποψήφιο που λαμβάνει την απόλυτη πλειοψηφία των ψήφων. Εάν κανένας υποψήφιος δεν λάβει τη απόλυτη πλειοψηφία, διενεργείται και δεύτερη ψηφοφορία, στην οποία εκλέγεται ο συνδυασμός ή ο υποψήφιος που λαμβάνει τη σχετική πλειοψηφία.

Το αναλογικό σύστημα, συνδέεται μόνο με την ευρεία (πολυεδρική περιφέρεια). Η κατανομή των εδρών πραγματοποιείται με βάση το εκλογικό μέτρο, δηλαδή τον οριζόμενο για την κατάληψη μιας έδρας ελάχιστο αριθμό ψήφων και βάσει κομματικών σχηματισμών. Το αναλογικό, διακρίνεται σε σύστημα του ενιαίου και διαφοροποιούμενου εκλογικού μέτρου. Σύμφωνα με αυτό, το μέτρο ισχύει σε όλες τις περιφέρειες, ενώ στο διαφοροποιούμενο προσδιορίζεται για κάθε εκλογική περιφέρεια. Το μέτρο ισούται με το πηλίκο της διαίρεσης του συνολικού αριθμού των ψήφων με το συνολικό αριθμό εδρών της κάθε εκλογικής περιφέρειας, στο οποίο προστίθεται μία μονάδα. Το σύστημα αυτό εφαρμόστηκε στην Ελλάδα με τη μορφή της ενισχυμένης αναλογικής.

Στο μικτό σύστημα συγκαταλέγεται το σύστημα της ενισχυμένης αναλογικής, το οποίο περιλαμβάνει 2^η και 3^η κατανομή των βουλευτικών εδρών, τη συγκέντρωση ορισμένου ποσοστού ψήφων σε όλη την επικράτεια ή στη μεγαλύτερη εκλογική περιφέρεια ή στην κατάληψη μιας ή περισσότερων εδρών στην πρώτη κατανομή. Το βασικό του στοιχείο είναι η μη εκπροσώπηση μικρών πολιτικών κομμάτων, αφού αποσκοπεί στην δημιουργία ισχυρών πλειοψηφικών

κοινοβουλευτικών σχηματισμών με σκοπό τη σταθερή διακυβέρνηση. Επίσης στα μικτά συστήματα συγκαταλέγεται το βελτιωμένο πλειοψηφικό σύστημα. Σύμφωνα με αυτό τις περισσότερες έδρες της εκλογικής περιφέρειας κερδίζει ο συνδυασμός ή ο υποψήφιος που έχει αποκτήσει τη σχετική πλειοψηφία, ενώ οι λοιπές έδρες πηγαίνουν στο ισχυρότερο κόμμα της μειοψηφίας ή κατανέμονται μεταξύ των κομμάτων της μειοψηφίας κατ' αναλογία της εκλογικής τους δύναμης.

Στην Ελλάδα το ζήτημα του εκλογικού συστήματος, κυρίως μέσω του εκλογικού νόμου προσδιόριζε τις κοινοβουλευτικές πλειοψηφίες, κυρίως μετά το 1923 και την οριστική επιβολή του ψηφοδελτίου ως μέσου ψηφοφορίας και κατ' επέκταση τη συγκρότηση της εκάστοτε κυβέρνησης η οποία καθόριζε τη λειτουργία και συγκρότηση του πολιτικού συστήματος³⁷⁰.

Τα εκλογικά συστήματα αυτά έχουν ως βάση μέτρησης τους κομματικούς σχηματισμούς, αφού για τον πολίτη η επιλογή του προσώπου είναι δευτερεύουσα, επειδή τη συνδέει με την πρωτεύουσα επιλογή που είναι το αντίστοιχο κόμμα που ψηφίζει και η εκλογή του προσώπου δεν εξαρτάται μόνο από την επιλογή του πολίτη στο πρόσωπό του αλλά και από την εκλογή του κόμματος το οποίο συμμετέχει. Έτσι αυτά αφορούν την περίοδο κυρίως από την εφαρμογή του ψηφοδελτίου που δεν σχετίζεται με την εποχή «της διασφαιριδίου εκλογής». Διότι τα δύο («διασφαιριδίου εκλογή» - «ψηφοδέλτιο») είναι εκ διαμέτρου αντίθετα συστήματα, κυρίως ως προς τη ουσιαστική μορφή της ψήφου των πολιτών, αφού στην περίπτωση του ψηφοδελτίου κάθε πολίτης έχει μία ψήφο για κόμμα και υποψήφιο «one man – one vote» (ένας άνθρωπος – μία ψήφος = ατομική ψήφος), ενώ στην περίπτωση του σφαιριδίου ο πολίτης έχει ενεργητική ψήφο (θετική ή αρνητική ΝΑΙ/ΟΧΙ) για το σύνολο των υποψηφίων της εκάστοτε περιφέρειας (επαρχίας).

Το εκλογικό σύστημα, που λειτούργησε στην περίοδο της βασιλείας Γεωργίου Α', δεν κατατάσσεται σε καμία από τις παραπάνω περιπτώσεις, διότι δεν υπάρχουν κομματικά ψηφοδέλτια και οι πολίτες ψηφίζουν με σφαιρίδιο, ένα είδος ενεργητικής ψήφου, το οποίο είχε μια μοναδικότητα, αφού εισήχθη στα πλαίσια της Εθνοσυνέλευσης και πριν εφαρμοζόταν στα Επτάνησα επί Ενετοκρατίας στα τοπικά συμβούλια των Κοινοτήτων της κάθε νήσου. Στην εκλογική διαδικασία κατά την διάρκεια της περιόδου 1864-1875 δεν υπήρξε κάποια ουσιαστική αλλαγή. Μιλάμε επομένως για ένα εκλογικό σύστημα σταθερό, το οποίο για λόγους προσαρμογής μπορούμε να το προσιδιάσουμε για τις ανάγκες της έρευνας μόνο με το πλειοψηφικό, αφού στο σύστημα αυτό εκλέγεται ο υποψήφιος που παίρνει την πλειοψηφία των ψήφων.

³⁷⁰ «Ένα άλλο ζήτημα έχει να κάνει με τις διαστάσεις της δομής ενός εκλογικού συστήματος που αυτές κυρίως αφορούν: Στο μηχανισμό κατανομής των εδρών. Στο πληθυσμιακό ή εκλογικό μέγεθος και εκλογική μορφή, δηλαδή εκπροσώπηση των εκλογικών περιφερειών. Στο δικαίωμα επιλογής του εκλογέα σε σχέση με τον υποψήφιο και τη διαδικασία επιλογής. Στο δικαίωμα του εκλέγεσθαι. Στη τεχνική εφαρμογή που αφορά την εκλογική διαδικασία (σφαιρίδιον ή ψηφοδέλτιο, μυστικότητα, κλπ). Στην ύπαρξη και λειτουργία των κομμάτων.» (Νικολακόπουλος Η., 1989: 14).

Η ιστορία της κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης στη νεώτερη Ελλάδα ξεκινά μετά την απελευθέρωση, εποχή που ο πρώτος εκλογικός νόμος του 1829 επί Καποδίστρια θέσπισε ως σύστημα το πλειοψηφικό πολλαπλών γύρων, καθιέρωσε την άμεση με χρήση ψηφοδελτίου εκλογή, ενώ έθεσε περιορισμούς στην άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. Κατά την περίοδο της Βαυαροκρατίας (1833-1843) δεν πραγματοποιούνται εκλογές, ενώ μετά το στρατιωτικό κίνημα του 1843 εισάγεται στο Σύνταγμα διάταξη για διενέργεια εκλογών³⁷¹ και ακολουθεί ο εκλογικός νόμος³⁷² με τον οποίο θα γινόταν η διενέργεια των πρώτων εκλογών.

Οι βασικές διατάξεις του νόμου ανέφεραν ότι: Κάθε επαρχία αποτελούσε μία εκλογική περιφέρεια και με βάση τον πληθυσμό της εξέλεγε με αναλογία έναν βουλευτή για κάθε 10.000 κατοίκους. Οι βουλευτές αντιπροσωπεύουν το Έθνος και όχι μόνον την επαρχία από την οποία εκλέγονται. Οι εκλογές διεξάγονται κάθε τρία χρόνια και διαρκούν έως 8 ημέρες. Δικαίωμα εκλέγεσθαι έχουν όλοι οι Έλληνες πολίτες πάνω από 30 ετών και δικαίωμα εκλέγειν όσοι είναι άνω των 25. Η ψηφοφορία είναι καθολική, άμεση και μυστική και ρόπος εκλογής είναι το πλειοψηφικό σύστημα δύο γύρων. Η ψηφοφορία θα γίνεται στη μεγαλύτερη εκκλησία κάθε δήμου, ενώ η διαλογή των ψήφων θα γίνεται στην πρωτεύουσα κάθε επαρχίας, στην οποία θα μεταφέρονται σφραγισμένες οι κάλπες.

Ο εκλογικός νόμος ήταν ένα προοδευτικό νομοθέτημα εκείνης της εποχής, καθιερώνοντας την καθολική ψηφοφορία στον ανδρικό πληθυσμό δίχως τιμοκρατικούς περιορισμούς. Παράλληλα όμως είχε ένα φοβερό μειονέκτημα, αφού δεν διευκρίνιζε εάν η οκταήμερη περίοδος διεξαγωγής των εκλογών ίσχυε για όλες ταυτόχρονα τις εκλογικές περιφέρειες της χώρας, ασάφεια που είχε ως αποτέλεσμα οι πρώτες βουλευτικές εκλογές να διαρκέσουν μερικούς μήνες³⁷³.

Οι εκλογικές διαδικασίες που ακολούθησαν έως το 1862 αποτέλεσαν αντικείμενο πολιτικής αντιπαράθεσης, έτσι ώστε η περίοδος αυτή να χαρακτηρίζεται από τις χειρότερες εποχές του κοινοβουλευτισμού. Για τα προβλήματα της εκλογικής διαδικασίας, που προέκυπταν, ως όργανο γνωμοδότησης, ορίστηκε η ίδια η Βουλή ως ανώτατο εκλογικό δικαστήριο εκλέγοντας συνήθως εννεαμελή επιτροπή για τον έλεγχο των αποτελεσμάτων. Αυτό περιέπλεξε τη διαδικασία, η

³⁷¹ Το Σύνταγμα ψηφίστηκε από την Εθνοσυνέλευση του 1843. Τη Νομοθετική εξουσία ασκούσε ο Βασιλιάς, η Βουλή και η Γερουσία, που τα μέλη της ήταν ισόβια, ενώ την εκτελεστική, που ανήκε στο Βασιλιά, την ασκούσαν οι υπουργοί που διορίζονταν από αυτόν χωρίς την έγκριση της Βουλής. Οι βουλευτές εκλέγονταν κάθε τριετία και ο αριθμός τους που δεν ήταν κατώτερος από 80 και ορίζονταν με τον εκλογικό νόμο. Τη Γερουσία αποτελούσαν τουλάχιστον 27 μέλη. Η δικαστική εξουσία ασκείται από το Βασιλιά και ενεργείται από δικαστές που ο ίδιος διορίζει.

³⁷² Ο νόμος που δημοσιεύτηκε στις 18.3.1844 καθόριζε το δικαίωμα του εκλέγειν για όσους συμπλήρωναν το 25^ο έτος της ηλικίας τους *«έχοντες προσέτι την πολιτικήν διαμονήν των ή εξασκούντες επιτήδευμα»*, αλλά δεν εφάρμοσε καθολικότητα του εκλογικού δικαιώματος, αφού αποκλειόταν οι εργάτες και υπάλληλοι. Οι εκλογές προσδιορίστηκαν να γίνονται κάθε 3 χρόνια και σε ανεξάρτητη ημέρα για κάθε επαρχία.

³⁷³ Οι περισσότερες περιφέρειες έκαναν τις εκλογές τον Μάιο και Ιούνιο του 1844, άλλες όμως και ιδιαίτερα η κρίσιμη περιφέρεια των Αθηνών, αναβλήθηκαν πολλές φορές και τελικά έγιναν στις αρχές Αυγούστου.

πολιτική εκμετάλλευση έφτασε στο αποκορύφωμά της από το γεγονός ότι όποιος συγκέντρωνε σχετική πλειοψηφία μπορούσε να αλλάξει τα εκλογικά αποτελέσματα. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1844 ακυρώθηκε το 1/3 των εκλεγέντων του ηττημένου κόμματος για «λόγους υπερβασιών», αφού το πλειοψηφούν κόμμα έλεγχε το σύνολο της επιτροπής.

Κατά την Β' Εθνική Συνέλευση με τις συνταγματικές μεταρρυθμίσεις³⁷⁴ που τη συνοδεύουν πραγματοποιείται ριζική αναμόρφωση του όλου θεσμικού πλαισίου των εκλογών³⁷⁵. Σύμφωνα με το άρθρο 66 του Συντάγματος οι βουλευτές εξελέγοντο «δι' αμέσου, καθολικής και μυστικής δια σφαιριδίων ψηφοφορίας» ενώ οι εκλογές «διετάσσοντο και ενεργούνταν ταυτόχρονα σε όλη την επικράτεια», ενώ ο αριθμός των βουλευτών δεν μπορούσε να είναι κατώτερος των εκατόν πενήντα. Κατά το άρθρο 69, η βουλευτική περίοδος ορίζεται τετραετής και όχι τριετής, ως προέβλεπε το Σύνταγμα του 1844 και κατά το άρθρο 70 «δια να εκλεγεί τις βουλευτής απαιτείται να είναι Έλληνας πολίτης, να είναι εγκατεστημένος τουλάχιστον κατά δύο έτη στην επαρχία στην οποία εκλέγεται, να μην στερείται των αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων, να έχει συμπληρώσει το 30^ο έτος της ηλικίας και να έχει τα κατά του εκάστοτε νόμου τα οριζόμενα προσόντα». Το επί πλέον προσόν το οποίο απαιτούσε ο εκλογικός νόμος ΣΤΓ³⁷⁶ για τους εκλόγιμους ήταν να έχουν ακίνητη περιουσία στην επαρχία την οποία εξέθεταν υποψηφιότητα. «Δικαίωμα ψήφου αναγνωρίζετο σε όλους τους Έλληνες τους συμπληρώσαντες το 21^ο έτος της ηλικίας και είχαν ιδιοκτησία ή ασκούσαν οποιοδήποτε επάγγελμα ή επιτήδευμα»³⁷⁷. Οι άκληροι, οι ανεπάγγελτοι, μαζί με τους παράφρονες, τους κατάδικους, τους υπόδικους για κακούργημα και όσους έχασαν τη διαχείριση της περιουσίας τους δεν μπορούσαν να ψηφίσουν (άρθρο 4). Περιορισμοί υπήρχαν και προς την εκλογιμότητα. Ο κάθε υποψήφιος μπορούσε να κατέλθει μόνο σε μία επαρχία, στην οποία να είναι εγκατεστημένος δύο χρόνια τουλάχιστον πριν την εκλογή ή να έχει γεννηθεί και να διατηρεί περιουσία.

³⁷⁴ Στις 5.10.1864 ψηφίζεται ο νέος εκλογικός νόμος, τα κυριότερα άρθρα του οποίου ήταν: Άρθρον 4ον. Το δικαίωμα του ψηφοφορείν ανήκει εις πάντας τους κατά τους καθεστώτας νόμους πολίτας Έλληνες, συμπληρώσαντες το 21ον έτος της ηλικίας των, έχοντας ιδιοκτησίαν τινά ή μετερχομένους οιαδήποτε επάγγελμα ή επιτήδευμα. Άρθρον 5ον. Δια να εκλεγεί τις βουλευτής απαιτείται πλην των εν άρθρω 70 του Συντάγματος ιδιοτήτων α) να μην υπάγεται εις τινά τις εν προηγουμένω άρθρω εξαιρέσεων β) να κέκτηται εν τη επαρχία εφ' ως εκλέγεται ακίνητον τινά ιδιοκτησίαν. Άρθρον 10ον. Η εκλογή λαμβάνειν χώραν κατ' επαρχίαν αναλόγου του πληθυσμού, εκάστης δεκάδων χιλιάδων πληθυσμού δημοτών δικαιουμένης ενός βουλευτού. Άρθρον 59ον. Οι εκ μη ελευθέρων χωρών εν Ελλάδι εγκατεστημένοι Έλληνες πολίται θέλουσιν εκλέγει ομού ίδιον βουλευτήν (ΠΡ Β ΕΘΝ. Τόμος 6^{ος}, Συν. ΤΞ/15.10.1864, σσ. 683-701).

³⁷⁵ Σύμφωνα με το άρθρο 66 του συντάγματος του 1864, «Καθιερούται η άμεσος καθολική δια σφαιριδίων μυστική ψηφοφορία, συμφώνως εκλογικώ νόμω μεταβλητή κατά τας λοιπάς διατάξεις». Με το άρθρο 67 «Αι εκλογαί δέον να διεξάγωνται ταυτοχρόνως δι' όλην την Ελλάδα». Με το άρθρο 68, «Οι βουλευταί αντιπροσωπεύουν το έθνος και ουχί μόνον την εφ' ως εκλέγονται επαρχίαν. Ο αριθμός των βουλευτών εκάστης επαρχίας προσδιορίζεται αναλόγως του πληθυσμού αυτής, ουδέποτε όμως ο αριθμός του όλου των βουλευτών δύναται να είναι έλασσον των 150». Το άρθρο 69 ανέφερε ότι οι εκλογές θα γίνονταν κάθε 4 χρόνια και το άρθρο 70 καθόριζε ότι: «Οι βουλευταί εκλέγονται κατά τετραετίαν, δέον να έχωσι ηλικίαν 30 ετών και καταγωγή εκ της επαρχίας παρ' ης εκλέγονται».

³⁷⁶ Εφημερίδα Κυβερνήσεως 21.11.1864.

³⁷⁷ Δαφνής Γρ., 1961: 65.

Επίσης περιορισμοί υπήρχαν στους δημοσίους υπαλλήλους, τους δημάρχους, που δεν μπορούσαν να εκλεγούν, αν δεν είχαν παραιτηθεί πριν από το αξίωμά τους, ενώ εξαίρεση αποτελούσαν οι αξιωματικοί, οι οποίοι, εφόσον εκλέγονταν, έμπαιναν σε διαθεσιμότητα για όσο διάστημα διαρκούσε η θητεία τους (άρθρο 71).

Οι συνταγματικές μεταρρυθμίσεις συνέβαλαν στη βελτίωση των όρων διεξαγωγής των εκλογών. Ωστόσο αυτή η βελτίωση δεν έγινε αυτόματα, διότι μεσολάβησε ένα μεταβατικό στάδιο έως το 1874, που ολοκληρώθηκαν οι εκλογικές ρυθμίσεις.

Βασική επιλογή της Συνέλευσης ήταν η συνταγματική κατοχύρωση της Αρχής της Καθολικής Ψηφοφορίας των ανδρών, καθώς και των αρχών της άμεσης και μυστικής ψηφοφορίας, αρχές που ενώ είχαν κατοχυρωθεί στις μεταρρυθμίσεις του 1844 δεν εφαρμόστηκαν. Θεσπίστηκαν επίσης: 1. Η καθιέρωση της ταυτόχρονης ψηφοφορίας σε όλη τη χώρα, που απέβλεπε στον τερματισμό των πολλών επεμβάσεων που γινόταν στις εκλογικές περιφέρειες που αφήνονταν επίτηδες τελευταίες, ώστε να είναι γνωστό το αποτέλεσμα εκ των προτέρων και να είναι εφικτή η αλλοίωση των αποτελεσμάτων. 2. Η αρχή της διασφαιριδίων ψηφοφορίας, που απέβλεπε στην εξάλειψη εκείνων των νοθειών που σχετίζονταν με το ψηφοδέλτιο ως μέσον ψηφοφορίας που γίνονταν κυρίως σε βάρος αγραμμάτων και φοβισμένων εκλογέων. Έτσι ο θεσμός του σφαιριδίου άλλαξε ριζικά τον τρόπο διεξαγωγής των εκλογών και επέδρασε στο εκλογικό σύστημα, αφού ως ενεργητική ψήφος, επέτρεπε τη δυνατότητα εκλογής με λίστες κομμάτων και έτσι ήταν εφικτό να εκλέγονται υποψήφιοι δίχως να ανήκουν σε συνδυασμούς³⁷⁸. 3. Το Σύνταγμα του 1864 εισάγει επίσης την αρχή της «δεδηλωμένης», η οποία θα εφαρμοστεί δέκα χρόνια μετά, το 1875.

Το εκλογικό σύστημα ήταν σύστημα σχετικής πλειοψηφίας, απόλυτα επιμεριστικό, αφήνοντας στον εκλογέα τη δυνατότητα να εκφράσει τη γνώμη του για όλους τους υποψήφιους, αφού μπορούσε να ψηφίσει όσους και όποιους ήθελε. Συγχρόνως εξασφάλιζε, στο μεγαλύτερο δυνατό ποσοστό, τη μυστικότητα και γνησιότητα της ψηφοφορίας. Ταυτόχρονα όμως ο ψηφοφόρος είχε ενεργητική ψήφο διότι είχε δικαίωμα γνώμης για όλους τους υποψηφίους, τοποθετούμενος με το ΝΑΙ ή το ΟΧΙ στον καθέναν χωριστά με μυστική ψηφοφορία. Το σύστημα εξακολουθούσε να είναι πλειοψηφικό με στενή περιφέρεια την επαρχία, ενιαίας ψήφου για την παραχώρηση των εδρών και ενός μόνο γύρου για την εκλογή βουλευτών, σε αντίθεση με αυτό του 1844 που ήταν πολλαπλών γύρων. Σύμφωνα με τον εκλογικό νόμο η ψηφοφορία κρατούσε τέσσερις κατά σειρά

³⁷⁸ Με την έννοια των συνδυασμών, δεν εννοούμε ούτε τυπικούς ούτε αμιγώς κομματικούς συνδυασμούς. Το εκλογικό σύστημα προσδιόριζε ότι οι εκλογές είχαν προσωποπαγή χαρακτήρα. Οι συνδυασμοί είχαν άτυπο προεκλογικό χαρακτήρα και επέτρεπε την εμφάνιση μεικτών συνδυασμών στις επαρχίες και στο νομό, δηλαδή ποικίλων εκλογικών συνασπισμών, μεταξύ ακόμη και πολιτικών αντιπάλων.

μέρες, που η μία έπρεπε απαραίτητα να είναι Κυριακή, και οκτώ ώρες κάθε μέρα το λιγότερο³⁷⁹. Η ψηφοφορία δηλαδή δεν μπορούσε να αρχίσει Δευτέρα, Τρίτη και Τετάρτη. Γινόταν στα δημοτικά σχολεία και όταν αυτά ήταν ακατάλληλα, στην πιο μεγάλη εκκλησία της πρωτεύουσας του δήμου. Ένα εκλογικό τμήμα αντιστοιχούσε σε κάθε δήμο, αλλά σε περιπτώσεις μεγάλης γεωγραφικής έκτασης ή πληθυσμού ορίζονταν παραπάνω τμήματα. Τη γνησιότητα της ψηφοφορίας εξασφάλιζε εφορευτική επιτροπή από πέντε μέλη, ενώ σε επίπεδο νομού λειτουργούσε ενιαία εφορευτική επιτροπή για το σύνολο των επαρχιών. Σε κάθε εκλογικό τμήμα υπήρχαν τόσες κάλπες όσοι οι υποψήφιοι στην περιφέρεια - επαρχία. Για να διασφαλιστεί το απόρρητο της ψηφοφορίας, ο εκλογέας, όπως όριζε το άρθρο 44 του εκλογικού νόμου, που αρνιόταν να ψηφίσει σε κάποια κάλπη τιμωρούνταν με πρόστιμο 50-100 δρχ. από την εφορευτική επιτροπή. Τα μέλη της εφορευτικής επιτροπής που δεν τιμωρούσαν τους παραβάτες κατέβαλαν πρόστιμο αξίας 500 – 1.000 δρχ .

Όταν τελείωνε η ψηφοφορία ανοίγονταν οι κάλπες, η καθεμιά χωριστά κατά τη σειρά που ήταν τοποθετημένες και μετρούσαν πρώτα τα σφαιρίδια που βρέθηκαν στο «ΝΑΙ» και κατόπιν όσα βρέθηκαν στο «ΟΧΙ». Αν το άθροισμα από τα «ΝΑΙ» και τα «ΟΧΙ» ξεπερνούσε τον αριθμό των εκλογέων που είχαν ψηφίσει, αφαιρούσαν τα παραπάνω σφαιρίδια από τα «ΝΑΙ». Το αποτέλεσμα που έδινε η διαλογή σε κάθε κάλπη από «ΝΑΙ» και «ΟΧΙ» το ανακοίνωναν φωναχτά μαζί με το όνομα και το επώνυμο του υποψηφίου. Εκλέγονταν σε κάθε περιφέρεια οι υποψήφιοι που είχαν πάρει το σχετικά μεγαλύτερο αριθμό σφαιριδίων στο «ΝΑΙ», ώπου να συμπληρωθούν οι έδρες που αναλογούσαν στην περιφέρεια.

Υπεύθυνο ρόλο για την εκλογική διαδικασία είχε το Επαρχιακό Συμβούλιο³⁸⁰ που συγκέντρωνε τα τελικά αποτελέσματα με βάση τις επιτροπές των τμημάτων της επαρχίας. Λόγο στην επικύρωση των αποτελεσμάτων είχε σε επίπεδο νομού και η εφορευτική επιτροπή, όπου απέστειλε τα αποτελέσματα στη Βουλή προς οριστική έγκριση. Στις πρώτες εκλογές ο Έπαρχος και το Επαρχιακό Συμβούλιο είχαν την ευθύνη για την εκλογική διαδικασία και την επικύρωση των εκλογικών καταλόγων, την οποία διατήρησε έως το 1866, όταν συγκροτήθηκαν οι τοπικοί δήμοι

³⁷⁹Η διοργάνωση της ψηφοφορίας σε τέσσερις ημέρες καθιερώθηκε με το «*ΒΔ περί των ημερών της ψηφοφορίας προς εκλογήν βουλευτών*» της 30.4.1865 και επικυρώθηκε από τη Βουλή στις 1.11.1865. Στο άρθρο 2 ανέφερε «*Οι τέσσαρες ημέραι, καθ' ας διαρκεί η ψηφοφορία προς εκλογήν των βουλευτών και δημοτικών αρχών εις τας επαρχίας και δήμους, ένθα γίνονται βουλευτικά και δημοτικά εκλογαί, χαρακτηρίζονται ως κατά νόμον εορτάσιμοι και εισί σχολάσιμοι δι' άπαντα τα δημόσια γραφεία πλην των αστυνομικών, των ταχυδρομικών, των υγειονομικών και των λιμενικών*» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΟΔ/29.11.1865, σσ. 476).

³⁸⁰ Η λειτουργία του Επαρχείου ήταν ένας θεσμός που λειτουργούσε επί Προστασίας σε κάθε νησί και είχε επίσης ως ευθύνη την επικύρωση των εκλογικών καταλόγων. Ο έλεγχος των εγγεγραμμένων γινόταν αν είχαν τα προσόντα εκλογής, σύμφωνα με τον εκάστοτε εκλογικό νόμο και το Σύνταγμα του 1817, σε συνεργασία με τα τοπικά Δημαρχεία που είχαν έδρα τα Ληξιαρχεία και τα συμβολαιογραφεία, στα οποία ελέγχονταν τα προσόντα των ψηφοφόρων, όπως, οι ημερομηνίες γέννησης, η κατοικία, η ιδιοκτησία και η οικονομική τους κατάσταση [Πρακτικά της επί της Αναθεώρησης του Εκλογικού Καταλόγου Επιτροπής κατά το έτος 1859 του Επαρχιακού Συμβουλίου Κεφαλληνίας (ΚΒΑ/ Γ.π. Κ- Αταξινόμητα)].

και οι αρμοδιότητές μετεφέρθηκαν στο τοπικό Δημαρχείο, ενώ την ευθύνη των εκλογών είχαν πλέον οι εφορευτικές επιτροπές με τη συμμετοχή μετέπειτα των δικαστικών αντιπροσώπων.

Σε επίπεδο Νομού την ευθύνη είχε ο Νομάρχης, ο οποίος προήδρευε επιτροπής στην οποία συμμετείχαν οι Πρόεδροι των Εφορευτικών Επιτροπών κάθε επαρχίας και ο δήμαρχος της πρωτεύουσας, ο οποίος διαβίβαζε τα αποτελέσματα στο Κοινοβούλιο για την τελική επικύρωση ενημερώνοντας ταυτόχρονα και τους εκλεγέντες υποψηφίους³⁸¹. Στις τοπικές εφορευτικές επιτροπές αρχικά και στην κεντρική του κάθε νομού μετέπειτα, έπρεπε να κατατίθενται οι ενστάσεις των ψηφοφόρων κατά τους κύρους των εκλογών οι οποίες εξετάζονταν επί τόπου, όπως δικαίωμα είχαν να καταθέσουν και στη Βουλή που ήταν και το ανώτατο εκλογοδικείο.

Ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών εκλογών, αρχικά διεξαγόταν από τη Βουλή³⁸² και ρυθμιζόταν από τα άρθρα 2-7 του κανονισμού της 7.7.1865, τα οποία ίσχυσαν αμετάβλητα, εξαιρουμένης μιας παροδικής τροποποίησής τους μέχρι το 1911, οπότε αναθεωρήθηκε το άρθρο 73. Υπήρξαν μικρές τροποποιήσεις, όπως αυτή του 1890³⁸³, με τις οποίες ως εκλογικό σώμα ορίστηκε όχι ο πληθυσμός που ίσχυε έως τότε, αλλά οι εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους. Στην ίδια αναθεώρηση εισήχθη τροποποίηση, που αφορούσε τη διαδικασία ψηφοφορίας ορίζοντας ότι *«το έργο του σφαιριοδότου εκτελεί ο υποψήφιος ή ο αντιπρόσωπος ή αναπληρωτής αυτού»*, ορίζοντας ταυτόχρονα ποιες είναι οι παρατυπίες κατά την διεξαγωγή της ψηφοφορίας και της διαλογής των ψήφων. Επίσης με τις ίδιες τροποποιήσεις προσδιορίζονταν ότι ευρεία περιφέρεια αποτελεί ο νομός, η χώρα χωρίζεται σε 20 νομούς και οι έδρες μειώνονται από 244 σε 150. Η Βουλή διατήρησε το ρόλο της ως ανώτατο εκλογοδικείο έως το 1911 που αναθεωρήθηκε το Σύνταγμα και εισήγαγε ένα νέο ειδικό δικαστήριο το Εκλογοδικείο, το οποίο είχε ειδική διαδικασία για την εκδίκαση των ενστάσεων κατά του κύρους των εκλογών.

Το εκλογικό σύστημα του 1864, με τις τροποποιήσεις του 1877³⁸⁴, διατηρήθηκε αναλλοίωτο στο βασικό του πυρήνα έως το 1926, επιδεικνύοντας αξιοσημείωτη σταθερότητα κυρίως όσον αφορά την εκλογική διαδικασία, ενώ οι τροποποιήσεις ήταν περιορισμένης έκτασης και αφορούσαν τεχνικές διαδικασίες της ψηφοφορίας ή διαδικαστικά θέματα (ψηφοσυλλέκτες, δικαστικοί

³⁸¹ Έγγραφο της 29.7.1864 του τελευταίου ορισθέντος από την Προστασία Επάρχου Κεφαλληνίας Ν. Ιγγλέση, που ειδοποιείται ο Χ.Τυπάλδος-Ιακωβάτος για την εκλογή του ως Πληρεξούσιος στη Β' Εθνική Συνέλευση (ΙΒΛ – ΑΤΙ).

³⁸² Η Βουλή είχε την οριστική απόφαση για την αποδοχή ή απόρριψη των ενστάσεων (Κανονισμός άρθρο 73, *«περί διαδικασίας επανελέγξεως των εκλογών από τη Βουλή»*).

³⁸³ Εισήχθησαν με το νόμο ΑΤΒ/1887, όπως τροποποιήθηκε με την ΑΥΙ/ΦΕΚ 72/23-3-1887.

³⁸⁴ Στις 17.9.1877 ψηφίζεται ο εκλογικός νόμος ΧΜΗ', όπου διατηρούνται τα προνόμια της νήσου Ύδρας, Σπετσών, Ψαρών, το άρθρο 3 διαπραγματεύεται περί αντιπροσωπεύσεως των μεταναστών, το άρθρο 4 περιλαμβάνει *«το δικαίωμα του ψηφοφορείν εν εκάστη επαρχία ανήκει εις πάντα δημοτών ενός των δήμων της επαρχίας συμπληρώσας το 21^ο έτος της ηλικίας του»*, καθιερώνεται η ενεργός συμμετοχή της δικαστικής εξουσίας στις εκλογές και ο χρόνος των εκλογών παύει να είναι πολυήμερος και γίνεται μία ημέρα.

αντιπρόσωποι, κλπ), τον ορισμό των εκλογικών περιφερειών³⁸⁵, τον καθορισμό των κοινοβουλευτικών εδρών και τον τρόπο ψηφοφορίας. Το ίδιο σύστημα εφαρμόστηκε στις αναμετρήσεις του 1887 και 1890 όταν λειτούργησε ο νομός ως μείζων περιφέρεια ενσωματώνοντας τις επαρχίες. Με τις μεταρρυθμίσεις του 1877 καθιερώνεται πλέον μία ημέρα εκλογών, η Κυριακή. Η σταθερότητα του εκλογικού συστήματος την περίοδο αυτή είχε σαν συνέπεια η επίδρασή του στις διαδικασίες και στα αποτελέσματα να είναι μικρή. Αυτό σε αντιπαράβολή με τις νεώτερες εκλογικές αναμετρήσεις, κυρίως μετά το 1923, που το εκλογικό σύστημα άλλαζε σχεδόν σε κάθε εκλογική αναμέτρηση, εκτός σπανίων εξαιρέσεων, με αποτέλεσμα να είναι αυτό που κρίνει τις κοινοβουλευτικές πλειοψηφίες, τη συγκρότηση των παρατάξεων και τη σύνθεση της κυβέρνησης.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΕΚΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Έτος Εκλογών	Εκλογικό Σύστημα	Αριθμός Εδρών	Επαρχίες	Προϋποθέσεις εκλογέως	Προϋποθέσεις Εκλεγέντος	Τρόπος Ψηφοφορίας
1864	Πλειοψηφικό με ενεργητική ψήφο,	20	Ενιαία περιφέρεια όλο το νησί	Άνδρες, 21 ^ο έτος, εγκατεστημένος στο νομό, ιδιοκτησία, άσκηση επαγγέλματος	Άνδρες, 30 ^ο έτος, εγκατεστημένος 2 χρόνια ή γεννημένος στη επαρχία, ιδιοκτησία	Σφαιρίδιον
1865	Εκλ. Νόμος, Νοέμβριος 1864	10	3	«	«	Σφαιρίδιον
1868	«	12	4	«	«	Σφαιρίδιον
1869	«	10	3	«	«	Σφαιρίδιον
1872	«	10	3	«	«	Σφαιρίδιον
1873	«	10	3	«	«	Σφαιρίδιον
1874	«	10	3	«	«	Σφαιρίδιον
1875	«	10	3	«	«	Σφαιρίδιον

II. Η καθολική ψηφοφορία

Στα νεότερα χρόνια το δικαίωμα ψήφου σε όλους τους πολίτες υιοθετήθηκε στα πρώτα συντάγματα της Γαλλικής επανάστασης, δίχως να εφαρμοστεί ποτέ, εκφράζοντας την αστική θέληση για την λειτουργία της ψήφου πάνω σε αυτό που ο Ρουσσώ ονόμασε «γενική θέληση» (volonte generale), διότι οι αστοί αρχικά πίστευαν ότι εκφράζουν το συνολικό κοινωνικό συμφέρον και δεν αισθάνονται απειλημένοι από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Όμως στην πορεία αντιλαμβανόμενοι την ύπαρξη κοινωνικών δυνάμεων που σπρώχνουν την επανάσταση έξω από τα πλαίσια ενός απλού αστικού μετασχηματισμού, την περίοδο των Ιακωβίνων, σημειώνεται μια μεταστροφή ενώ η λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος τοποθετείται πλέον σε αριστοκρατική βάση. Το δικαίωμα ψήφου αναγνωρίζεται μόνο στον αστό ιδιοκτήτη μιας ορισμένης ανώτερης εισοδηματικής τάξης. Αυτός μόνο έχει δικαίωμα συμμετοχής στις διαδικασίες

³⁸⁵ Οι έδρες κατανέμονταν με βάση τον πληθυσμό των επαρχιών (Άρθρα 67, 68 του συντάγματος).

σχηματισμού της κοινής γνώμης και την εκφράζει με την ψήφο του. Το δικαίωμα ψήφου στη Γαλλία, που εφαρμόστηκε για πρώτη φορά η ψηφοφορία, περιορίζεται έτσι σε διακόσιες χιλιάδες εκλογείς σ' ένα λαό εικοσιπέντε εκατομμυρίων. Το ίδιο συνέβη και στην υπόλοιπη Ευρώπη, στην οποία η εκλογική διαδικασία, περιορίστηκε στο στενό αστικό χώρο και σε αριστοκρατική βάση.

Η εμφάνιση του αιτήματος της καθολικής ψηφοφορίας συνδέεται με τη δράση του εργατικού κινήματος, το οποίο θέτει στο οικονομικό επίπεδο το αίτημα βελτίωσης των όρων εργασίας-αμοιβής και στο πολιτικό την αναγνώριση του καθολικού δικαιώματος ψήφου. Κατά το έτος 1864, σε όλες τις χώρες της Ευρώπης, επικρατούσε η περιορισμένη ψηφοφορία. Το δικαίωμα ψήφου ανήκε σε μια μικρή μειοψηφία αστών και γαιοκτημόνων, ενώ οι πλατιές λαϊκές μάζες δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα ως «ανώριμες» για τη συμμετοχή τους στις διαδικασίες του πολιτικού συστήματος. Οι νομοθετικοί περιορισμοί για τον αποκλεισμό των λαϊκών μαζών από το δικαίωμα ψήφου ήταν ποικίλοι με βασικό κριτήριο το περιουσιακό. Στην ψηφοφορία συμμετείχαν μόνον αυτοί που κατείχαν κάποια ορισμένη κτηματική ή χρηματική περιουσία, η οποία διαπιστωνόταν συνήθως από τον καταβαλλόμενο φόρο, θεσπίζοντας έτσι ένα εκλογικό τίμημα (*cens electoral*) συνήθως υψηλό, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την κτήση του εκλογικού δικαιώματος και από αυτή την προϋπόθεση πήρε την ονομασία του ως «τιμοκρατικό σύστημα». Τα τρία τέταρτα του 19^{ου} αιώνα συνδέονται με αγώνες για την αναγνώριση του καθολικού δικαιώματος ψήφου³⁸⁶, αλλά τελικά μετά τον Α΄ ΠΠ στη Βρετανία καθιερώνεται η καθολική ψηφοφορία³⁸⁷.

Στην Ελλάδα η καθολική ψηφοφορία υπήρχε και πριν από τη συνταγματική της καθιέρωση στο Σύνταγμα του 1864³⁸⁸. Η συνταγματική κατοχύρωση της καθολικής ψηφοφορίας υπήρξε η κορύφωση της πορείας, που ξεκινά από το κοινοτικό σύστημα κατά την Τουρκοκρατία, που σύμφωνα με το οποίο, με τη βαθμιαία εξέλιξή, προσδιόριζε τη συμβίωση των κατακτημένων Ελλήνων. Η εκλογή ως έκφραση πολιτικής βούλησης λειτουργούσε σαν μία πράξη συμμετοχής στην οργάνωση της εξουσίας και της πολιτικής διαδικασίας³⁸⁹ και στηριζόταν «*επί της πανδήμου*

³⁸⁶ Στα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη το γενικό εκλογικό δικαίωμα για τους άνδρες κατοχυρώθηκε ως εξής (σε παρένθεση για τις γυναίκες): Αυστραλία 1903 (1908), Αυστρία 1907 (1918), Βέλγιο 1919 (1948), Βρετανία 1918 (1918/28), Γαλλία 1848 (1946), Γερμανία 1869/71 (1919), Δανία 1915 (1918), Ελβετία 1848/79 (1919), Ελλάδα 1829/1844/1864 (1952), Ιαπωνία 1925 (1947), Ιρλανδία 1918/22 (1918/22), Ισλανδία 1915 (1915), Ισπανία 1869/1907 (1869/1931), (Ιταλία 1912/18 (1946), Καναδάς 1920 (1920), Λουξεμβούργο 1918/19 (1919), Νέα Ζηλανδία 1889 (1893), Νορβηγία 1897 (1913), Ολλανδία 1917 (1919), Πορτογαλία 1911 (1974), Σουηδία 1921 (1921), Φιλανδία 1906 (1906) [Μενδρινού Μ., 2000: 22-23].

³⁸⁷ Φίλιας Β., 1977: 48-51.

³⁸⁸ Σύνταγμα 1864, άρθρο 66.

³⁸⁹ «Ο βαθμός της ανάδειξης στις διαδικασίες αυτές των τοπικών αρχόντων (προεστών, δημογερόντων, πρωτογερόντων, προυχόντων ή κοτζαμπάσηδων) δεν υπήρξε όμως ούτε ομοιόμορφος ούτε θεσμοθετημένος επίσημα από το τουρκικό κράτος, ο οποίος ήταν σε μικρό ή μεγαλύτερο βαθμό δημοκρατικός, αλλού ολιγαρχικός, τιμοκρατικός ή αριστοκρατικός. Η άτυπη αυτή θεσμοθέτηση πραγματοποιήθηκε από τους Έλληνες, λόγω οικονομικών κυρίως και κοινωνικών αναγκών και

εκλογής ... παν μέλος της κοινότητας ενήλικον ηδύνατο να συμμετέχει της κοινοτικής εκλογής», η οποία γινόταν συνήθως «δι επιφωνήσεως... υπό δένδρον πλατύφυλλον ή εντός της εκκλησίας». Η «πάνδημος» εκλογή, ο προάγγελος της καθολικής ψηφοφορίας, ήταν περισσότερο διαδεδομένη στην ηπειρωτική και ορεινή Ελλάδα. Κύριοι σταθμοί τα συντάγματα του αγώνα, η καθιέρωση των πρώτων θεσμών³⁹⁰ και η επανάσταση του 1844 που καθιέρωσε τη συνταγματική μοναρχία.

Η επανάσταση του 1821 έθεσε τις βάσεις της καθολικής ψηφοφορίας, η οποία αποτέλεσε σταθερή επιλογή καθ' όλη τη διάρκεια της επαναστατικής περιόδου και έως την έλευση των Βαυαρών και του Όθωνα, διότι θεωρήθηκε περίπου ως φυσιολογικό επακόλουθο της εθνεγερσίας. Η καθολική ψηφοφορία θεσπίστηκε για πρώτη φορά με τον εκλογικό νόμο ΙΖ' / 9.11.1821, που αναθεωρήθηκε και επικυρώθηκε από τη Β' Εθνική Συνέλευση του Άστρους στις 16.4.1822. Ο νόμος, που ήταν εκτελεστικός του πρώτου συντάγματος της Επιδάουρου του 1821, προσδιόριζε ότι το εκλογικό δικαίωμα ανήκε σε όλους τους άνδρες που είχαν συμπληρώσει το 25^ο έτος της ηλικίας τους. Απαιτούσε οι εκλόγιμοι να είναι είτε «αυτόχθονες»³⁹¹ είτε εγκατεστημένοι αποδεδειγμένα επί πέντε χρόνια στην επαρχία που εκλέγονταν. Η ψηφοφορία ήταν έμμεση, με δύο βαθμούς εκπροσώπησης. Ο νόμος αυτός ίσχυσε, παρά τον προσωρινό κατ' αρχήν χαρακτήρα του, μέχρι την ανάληψη της εξουσίας από τον Καποδίστρια, ο οποίος θέσπισε στις 4/26.3.1829 νέο εκλογικό νόμο στηριζόμενο στις αρχές της καθολικής και έμμεσης – δύο βαθμών ψηφοφορίας³⁹². Οι εκλογές προσδιόριζε ότι θα γινόταν «με έμμεση και καθολική ψηφοφορία του άρρενος πληθυσμού άνω των 25 ετών» και δημιουργούσε 92 εκλογικές περιφέρειες, συμπεριλαμβανομένων και εκπροσώπων των αλύτρωτων περιοχών που συμμετείχαν στην Επανάσταση του 1821³⁹³. Μέχρι το 1833 οι Εθνικές Συνελεύσεις επιβεβαίωναν την προσήλωση στην καθολική ψηφοφορία³⁹⁴. Το 1862 καθιερώνεται η καθολική ψηφοφορία για την εκλογή πληρεξουσίων στη Β' Εθνοσυνέλευση των Αθηνών, η οποία

σε πολλές περιπτώσεις διώχθηκε από το Οθωμανικό κράτος. Αυτό που όμως είχε καταγραφεί είναι ότι ο δημοκρατικός τρόπος οργάνωσης ήταν ο επικρατέστερος» (Κοντογιώργης Γ., 1982: 175-180, 240-245).

³⁹⁰ Για την διαμόρφωση και λειτουργία αντιπροσωπευτικών θεσμών στο πλαίσιο του κοινοτικού συστήματος (Κοντογιώργης Γ., 1982: 178-242).

³⁹¹ Ο νόμος για τους «αυτόχθονες» ψηφίστηκε το 1843, ορίζοντάς τους ως τους Έλληνες που κατοικούσαν στα όρια του Ελληνικού κράτους, ενώ οι υπόλοιποι που κατοικούσαν εκτός των ορίων ονομάστηκαν «ετερόχθονες». Η διάκριση αυτή απέκλεισε από τις δημόσιες θέσεις και την πολιτική τους Έλληνες του εξωτερικού.

³⁹² Σύμφωνα με το νόμο αυτό «Δικαίωμα ψήφου έχουν όλοι οι Έλληνες οι έχοντες ηλικίαν 25 ετών και κατοικούντες εις τα χωρία, κομποπόλεις και πόλεις της επικρατείας», ενώ οι εκλόγιμοι σε πρώτο και δεύτερο βαθμό ήταν όλοι όσοι είχαν δικαίωμα ψήφου (Σωτηρέλης Γ., 2003: 36-40).

³⁹³ Περιλαμβάνονταν και οι αντιπρόσωποι των περιοχών της Άρτας, Ασπροποτάμου (Αχελώου), Ηλείου, Θεσσαλίας, Μακεδονίας, Σουλίου, Κάσου, Κρήτης, Σάμου και Χίου που ήταν υπόδουλες στον τουρκικό ζυγό.

³⁹⁴ Ανέφεραν οι αποφάσεις: αυτόχθονες άρρενες που έχουν συμπληρώσει το 25^ο έτος της ηλικίας και διαθέτουν ιδιοκτησία εντός της περιφέρειας ή ασκούν κάποιο επάγγελμα εντός αυτής, συμμετέχουν στη διοίκηση της χώρας δια αντιπροσώπων (μέσω έμμεσης ψηφοφορίας).

περνά στο νέο Σύνταγμα που ψηφίζει και η Ελλάδα αποτελεί την πρώτη χώρα της Ευρώπης που την καθιερώνει και την εφαρμόζει στις αμέσως επόμενες εκλογές του 1865³⁹⁵.

Ωστόσο η πραγματικότητα είναι ότι κατά την περίοδο 1844³⁹⁶ έως το 1862³⁹⁷ η θεσμοθετημένη έκφραση της ελεύθερης βούλησης και της καθολικής ψηφοφορίας ήταν ελλιπής, μονομερής και ανολοκλήρωτη³⁹⁸. Αυτό δεν έχει να κάνει με τους μικρούς περιορισμούς του εκλογικού δικαιώματος, που ήταν άλλωστε αμελητέοι, ούτε βέβαια με την κακή εφαρμογή της καθολικής ψηφοφορίας, αλλά αναφερόμαστε κυρίως στην παράλληλη ύπαρξη δύο θεσμών που αποδυνάμωσαν σημαντικά την ισχύ της καθολικής ψηφοφορίας. Ο πρώτος ήταν η Γερουσία, με μέλη διορισμένα από τον Μονάρχη, η οποία αποτελούσε το αντίβαρο και συχνά τροχοπέδη της πολιτικής διαδικασίας με βάση την καθολική ψήφο, σχετικοποιώντας σημαντικά τη σημασία της, ενώ ο δεύτερος και σπουδαιότερος ήταν η ισχύς του Συντάγματος του 1844, του αυστηρά τιμοκρατικού συστήματος των Βαυαρών³⁹⁹ για τις δημοτικές εκλογές⁴⁰⁰.

Το Σύνταγμα του 1864⁴⁰¹ και ο εκλογικός νόμος που ακολούθησε⁴⁰², αναγνώριζαν δικαίωμα ψήφου στους Έλληνες πολίτες που είχαν συμπληρώσει το 21^ο έτος της ηλικίας των *«τους έχοντας ιδιοκτησίαν τινά ή μετερχομένους οποιοδήποτε επάγγελμα ή επιτήδευμα»* καθιερώνοντας πλειοψηφικό σύστημα που όριζε ότι οι εκλογές θα διεξάγονταν κάθε 4 χρόνια, σε όλο το κράτος, μόνο σε μία ημέρα, με το σύστημα των σφαιριδίων. Στο άρθρο 4 η συντακτική συνέλευση συνέδεσε το καθολικό εκλογικό δικαίωμα των ανδρών που είχαν συμπληρώσει το 21^ο έτος της ηλικίας τους με την προϋπόθεση ότι κατείχαν κάποιο επάγγελμα ή επιτήδευμα και ήταν

³⁹⁵ Η καθολική ψηφοφορία για τον ανδρικό πληθυσμό καθιερώθηκε στην Ελλάδα με το Σύνταγμα του 1864 (άρθρο 66) και είναι η πρώτη χώρα στην Ευρώπη που συμβαίνει αυτό. Η διάταξη του νέου συντάγματος κατέργησε το τιμοκρατικό σύστημα ως όρο συμμετοχής στην πολιτική διαδικασία που είχε εισαχθεί με τον εκλογικό νόμο του 1844, με τον οποίο αποκλειόταν μόνο η κατηγορία των υπηρετών και των μαθητευομένων τεχνιτών (Χρυσόγονος Κ., 1996: 36-37).

³⁹⁶ Στην Εθνοσυνέλευση του 1843 εξελέγησαν 244 πληρεξούσιοι.

³⁹⁷ *«Την περίοδο 1844-1862 διενεργήθηκαν επτά εκλογικές αναμετρήσεις. Οι παρεμβάσεις της βασιλείας και η εκτεταμένη χρήση βίας δεν επέτρεψαν την ομαλή λειτουργία κοινοβουλευτικών θεσμών, ούτε ευνόησαν τη συγκρότηση πολιτικών κομμάτων»* (Δαφνής Γρ., 1961: 53-54).

³⁹⁸ Την περίοδο 1833-1843 η χώρα θα διακυβερνηθεί απολυταρχικά δίχως αντιπροσωπευτικούς θεσμούς, ακόμα και δημοτικές αρχές. Έτσι ο κοινοβουλευτισμός θα μπορούσε να διατυπωθεί ότι αρχίζει μετά το 1844.

³⁹⁹ Το Σύνταγμα του 1844, προσδιόριζε ότι: *«Οι Βουλευταί αντιπροσωπεύουσι το Έθνος και όχι μόνον την επαρχία υπό της οποίας εκλέγονται. Οι Βουλευταί εκλέγονται ανά τριετίαν. Δια να εκλεχθεί τις βουλευτής απαιτείται να είναι πολίτης Έλλην, εγκατεστημένος εις την Ελλάδα, απολαμβάνων τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα, έχων συμπληρωμένον το τριακοστό έτος της ηλικίας του και προς τούτοις τα παρά του Νόμου των εκλογών απαιτούμενα προσόντα»*. Το νέο Σύνταγμα θέσπιζε Βουλή εκλεγόμενη ανά τριετία και Γερουσία διοριζόμενη από τον βασιλιά.

⁴⁰⁰ *«Έτσι εμφανίζονταν μια τραγελαφική κατάσταση καθώς πολλοί πολίτες θεωρούνταν ενεργητικοί και ικανοί μεν για την εκλογή των βουλευτών, παθητικοί δε και ανίκανοι ως προς την, υποδύεστη, εκλογή δημοτικών αρχών. Η κατάσταση αυτή οδηγούσε σε μία διαρκή, άμεση και έμμεση, αμφισβήτηση της καθολικής ψήφου, με αποτέλεσμα να διαιωνίζονται οιωνεί αριστοκρατικές αντιλήψεις και πρακτικές»* (Σωτηρέλης Γ., 2003: 74-74).

⁴⁰¹ Άρθρα 66-70 συντάγματος 1864.

⁴⁰² Άρθρα 4, 5, 10, 59 συντάγματος 1864 και Νόμος 648/4.11.1864.

εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους⁴⁰³, ενώ δικαίωμα εκλογής έδινε σε όσους θα είχαν συμπληρώσει το 30^ο έτος. Παρά το γεγονός ότι η εφαρμογή αυτή δεν ήταν αυστηρή⁴⁰⁴, διότι η αυθεντική ερμηνεία της καθολικής ψήφου ερχόταν σε αντίθεση με τους περιορισμούς της συντακτικής συνέλευσης, τελικά με το νέο εκλογικό νόμο ΧΜΗ' (18.9.1877) καταργήθηκε η διάταξη περί ιδιοκτησίας ή άσκησης επαγγέλματος για την αναγνώριση εκλογικού δικαιώματος. Παρά το γεγονός ότι η διαδικασία των υποψηφιοτήτων ήταν μια μοναδική διαδικασία που ίσχυε την εποχή αυτή, ελάχιστα στοιχεία τεκμηρίωσης έχουν διασωθεί. Αυτό που γνωρίζουμε είναι ότι ο νόμος όριζε ότι για να δικαιούται εκλογέας να είναι υποψήφιος, έπρεπε να προταθεί από συγκεκριμένο αριθμό εκλογέων της επαρχίας που ανήκε. Κατά τις εκλογές του 1868 ήταν 3,5% των εκλογέων⁴⁰⁵. Στοιχεία τεκμηρίωσης για τη διαδικασία αυτή έχουν βρεθεί για τις εκλογές των πληρεξουσίων του 1864. Στις εκλογές 1865 δεν έχουν ανευρεθεί στοιχεία. Αυτό που τεκμηριώνεται είναι το γεγονός ότι δεν έχει αναφερθεί σε καμία διαδικασία επικύρωσης ως λόγος ακυρότητας της εκλογής η μη τήρηση της διαδικασίας αυτής.

Στο Αρχείο Λαδά των ΓΑΚ, ερευνήσαμε τη συγκέντρωση εκατοντάδων υπογραφών που προτείνουν ως υποψήφιο τον Ιάκωβο Πολυκαλά στις εκλογές του 1864⁴⁰⁶, όταν αυτός κατήλθε ως υποψήφιος. Οι λίστες με τις υπογραφές απευθύνονται στο προεδρείο της Βουλής και συλλέγονταν κατά χωριό ή δήμο. Η διαδικασία αυτή τηρήθηκε σε όλους τους επτανήσιους υποψηφίους για την Εθνοσυνέλευση. Επιβεβαιώση αυτών αποτελεί το γεγονός ότι στις εκλογές του 1864 ο Ζερβός και ο Μομφερράτος αρνήθηκαν να είναι υποψήφιοι, αλλά οι πολίτες τους πρότειναν και τους ψήφισαν. Στις εκλογές του 1868 σύμφωνα με την προκήρυξη του Νομάρχη Κεφαλληνίας ορίζονται οι εκλογείς, αλλά κυρίως η απαίτηση του εκλογικού νόμου για τη συλλογή υπογραφών για την πρόταση εκάστου υποψηφίου⁴⁰⁷.

⁴⁰³ Οι εκλογικοί κατάλογοι ήταν εκτυπωμένοι τόμοι που περιελάμβαναν τους ψηφοφόρους κατανεμημένους κατά Νομό – Επαρχία – Χωριό, με αλφαβητική σειρά. Η αρίθμηση ήταν ενιαία για όλο το νομό. Ο εκλογικός κατάλογος αποτελούνταν από 6 στήλες και περιελάμβανε τα εξής στοιχεία: Α/Α, όνομα και επώνυμο, όνομα πατρός, ηλικία, επάγγελμα ή επιτήδευμα και είχε επίσης μία στήλη με το χαρακτηρισμό παρατηρήσεις. Οι εκλογικοί κατάλογοι πριν οριστικοποιηθούν περνούσαν από έλεγχο Δήμου, Νομαρχίας, Υπουργείου Εσωτερικών και μετά επέστρεφαν στις Νομαρχίες. Ο κατάλογος περιλαμβάνει Ονοματεπώνυμο, Πατρώνυμο, Χωριόν, Επάγγελμα, Τόπο Κατοικίας και Αριθμό Δημοτολογίου. [*Εκλογικός κατάλογος του Δήμου Κρανίων της Επαρχίας Κρναίας του έτους 1874, Εν Αργοστόλιον τη 18 Ιουνίου 1874 και την υπογράφει ο Δήμαρχος Β.Σ.Π. Καρύδης, Εν Κεφαλληνία, Τύποις « Η ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ», 1874*]. (Κοργαλένειος Βιβλιοθήκη, Εκλογικός Κατάλογος δήμου Κρανίων (Η/Α ΚΒΑ, Δ.π.Κ, ΕΚΛ.324.249.5).

⁴⁰⁴ Άρθρο 4, Νόμος 648/4.11.1864.

⁴⁰⁵ Προκήρυξη του Νομάρχη Κεφαλληνίας κ. Ιωάννη Δελιγιάννη, σύμφωνα με το από 26.2.1868 Β. Διατάγματος και του άρθρου 36 του Εκλογικού Νόμου (Εφημ. “Η Κεφαλληνία”, φ. 38/17.2.1868, σσ. 1-2).

⁴⁰⁶ Κατάλογοι εκλογέων για την υποψηφιότητα του Ιάκωβου Πολυκαλά για τις εκλογές πληρεξουσίων για την Β' Εθνοσυνέλευση (ΓΑΚ, Αρχείο Λαδά, εκλογικά Κεφαλληνίας, Φ. 52, έγγραφα 1-93).

⁴⁰⁷ Αναφέρει η προκήρυξη: «*σύμφωνα με το άρθρο 28 του νόμου περί εκλογής βουλευτών, προσκαλούνται οι εκλογείς των Επαρχιών Κρναίας, Σάμης και Πάλλης, ο αριθμός των οποίων ανέρχεται εις μεν την Επαρχίαν Κρναίας εις*

Στις εκλογές του 1868, ο Ι. Σκαλτσούνης αναφέρει ότι παρά την άρνησή του τον πρότειναν για υποψήφιο της επαρχίας Πάλλης⁴⁰⁸. Όπως επίσης στις ίδιες εκλογές οι δυο Λέσχες Πολιτισμός και Κρήτη πρότειναν αυτοί τους υποψηφίους τους⁴⁰⁹, που σημαίνει ότι εκτός από την πολιτική στήριξη προφανώς συγκέντρωναν και υπογραφές. Επίσης μνεία κάνει στο ζήτημα αυτό και ο υποψήφιος Σπ. Μελησσινός⁴¹⁰ στις εκλογές του 1868, όπως στο ίδιο αναφέρεται και ο Αναστάσιος Π. Μεταξάς⁴¹¹. Αλλά και ο Σπ. Κόκκινος⁴¹², υποψήφιος το 1868 στην Κραναία επιβεβαιώνει ότι με την έγκρισή του προτείνεται από τους φίλους που συγκεντρώνουν υπογραφές, αναφέροντας σε επιστολή του ότι «*Ενέδωσα εις τας προτροπάς φίλων και τ' όνομά μου τίθεται εις συναγωνισμόν εις την προσεχή Β' Βουλευτικήν περίοδον*». Άλλος υποψήφιος ο Άγγελος Μαντζαβίνος⁴¹³ θεωρεί υποκρισία να λέει ότι προτάθηκε από φίλους και ότι δεν ήταν δική του επιλογή, αναφέροντας «*Το να είπω προς υμάς ότι τη προτροπή φίλων και άλλων κατέρχομαι εις τον εκλογικό αγώνα το θεωρώ γελοίον, στοχαζόμενος τούτο ως μέσον του να καλυφθή μικροφιλαυτία εν περιπτώσει αποτυχίας*». Αλλά και ο Δ. Καρούσος στο πρόγραμμά του αναφέρει ότι δεν μπόρεσε να αντισταθεί στις προτροπές των φίλων του να προταθεί το όνομά του ως υποψήφιος⁴¹⁴. Όπως είναι πρωτότυπο το εισαγωγικό του υπ. Βουλευτή Σάμης Νικόλαου Ζερβού⁴¹⁵. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις εκλογές του 1868, στις ανακοινώσεις

11.091, εις δε την Σάμην εις 6.357, και εις την Πάλλην εις 5.789 εκλογείς, των οποίων το τριακοστόν μέρος αποτελείται, εις μεν την Επαρχίαν Κραναίας εκ τριακοσίων εβδομήντα 370 εις δε την Επαρχίαν Σάμης εκ διακοσίων δώδεκα 212 και την Επαρχίαν Πάλλης εξ εκατόν εννεήκοντα τριών 193 εκλογέων να προτείνωσι τους υποψηφίους εντός της υπό του άρθρου 29 του Νόμου, οριζομένης δεκαπενθημέρου προθεσμίας, αρχομένης από της τελευταίας ημέρας της εν εκάστη Επαρχία δημοσιεύσεως του παρόντος προγράμματος. Αι περί προτάσεως των υποψηφίων αναφοραί, συντασσόμεναι κατά το άρθρον 70 του Νόμου, εφ' απλού χάρου και ιδία δι' εκάστου των προτεινομένων θέλουσιν απευθυνθή κατά το άρθρ. 29 εις τον Πρόεδρον των ενταύθα Πρωτοδικών, αποστέλλοντες δε υπό των ενδιαφερομένων δι' ου κρίνουσιν ούτοι καταλληλότερον μέσον και επιδίδονται κατά παραγγελίαν αυτών, δια δικαστικού κλητήρος εις τον ειρμημένον Πρόεδρον εντός της υπό του αυτού άρθρου τιθεμένης δεκαπενθημέρου προθεσμίας και είναι αδιάφορον αν οι συνιστάντες το τριακοστόν μέρος του Εκλογικού συλλόγου και προτείνοντες ον υποψήφιον Εκλογείς ανήκωσιν εις ένα ή και πλείοντας ή όλους τους δήμους εκάστης Επαρχίας» [Προκήρυξη Νομάρχη Κεφαλληνίας Ιωάννη Δεληγιάννη, σύμφωνα με το Β. Διάταγμα/26.2.1868 και του άρθρου 36 του Εκλογικού Νόμου (Εφημ. "Η Κεφαλληνία", φ. 38/17.2.1868, σσ. 1-2)].

⁴⁰⁸ Ι. Σκαλτσούνη, «Προς τους εκλογείς Αηζουρίου» (Η/Α ΚΒΑ, Δ.π.Κ, τ. 8, αρ. 16).

⁴⁰⁹ Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ.2, έγγραφο 68Α.

⁴¹⁰ Φυλλάδιο (Παμφλέτι) Παναγή Βαλσαμάκη, «ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ, Εν Αργοστολίω τη 14 Μαρτίου 1868» (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 7, έγγραφο 7).

⁴¹¹ Προεκλογική επιστολή (παμφλέτι) του Αναστασίου Μεταξά π. Πέτρου, «Εν Αργοστολίω Κεφαλληνίας την 17 Φεβρουαρίου 1868» (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 7, έγγραφο 12).

⁴¹² «Επιστολή-πρόγραμμα Σπυρίδωνος Στεφάνου Κόκκινος, Κεφαλληνία Αργοστόλιον τη 4 Μαρτίου 1868» (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 7, έγγραφο 13).

⁴¹³ Επιστολή του υποψηφίου Άγγελου Μαντζαβίνου με τίτλο («Προς τους εκλογείς της Επαρχίας Κραναίας», Εν Αργοστολίω τη 28 Φεβρουαρίου 1868), Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 7, έγγραφο 16.

⁴¹⁴ Αναφέρει ο Δ. Καρούσος προς τους ψηφοφόρους του με τίτλο («Πρόγραμμα», Αργοστόλιον τη 14 Φεβρουαρίου 1868): «*Συμπολίται! Δεν δύναμαι να υποστώ του να κηρύξω δημοσία τα αισθήματά της βαθείας ευγνωμοσύνης μου προς εκείνους των τε κατοίκων της πόλεως και των της εξοχής, οίτινες εξέφρασαν την επιθυμίαν να συναινέσω όπως προτανθή το όνομά μου ως υποψηφίου εις τας προσεχείς εκλογάς των Βουλευτών*» (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 7, έγγραφο 14).

⁴¹⁵ Αναφέρει σαρκαστικά ο Ν. Ζερβός στην επιστολή με τίτλο [*Προς τους εκλογείς της Νήσου Κεφαλληνίας*], Εν Κεφαλληνία την 15^η Μαρτίου 1868]: «*Επειδή αι αμαρτίαι μου μ' έρριψαν εις τον κατάλογον των υποψηφίων Βουλευτών,*

όλων των υποψηφίων υπάρχει πάντα αναφορά στην αποδοχή πρότασης ή συναίνεσης ή έγκρισης της πρότασης από φίλους για την υποψηφιότητα.

Στα Γενικά Αρχεία Κεφαλληνίας (Τοπικό Ιστορικό Αρχείο) και στην Κοργιαλένιο βιβλιοθήκη δεν βρέθηκαν στοιχεία για την διαδικασία αυτή και είναι προφανής η έλλειψη, διότι αν υπήρχαν αυτά θα είχαν αποσταλεί στη Βουλή των Ελλήνων για έγκριση της υποψηφιότητας, η οποία αποτελούσε και το εκλογοδικείο έως κάποια περίοδο, ενώ δεν υπήρχε η δυνατότητα να κρατείται αντίγραφο, αφού η πρωτότυπη υπογραφή επιβεβαιώνει την έγκριση του εκλογέα για τη στήριξή του. Αντίστοιχα, στη Βουλή των Ελλήνων, όσο και στα ΓΑΚ δεν βρέθηκε αρχείο με τα στοιχεία αυτά.

III. Ο τρόπος εκλογής και η συγκρότηση των πολιτικών παρατάξεων

Ο εκλογικός νόμος του 1864 αντικατέστησε την δια «ψηφοδελτίου εκλογήν» με την «δια σφαιριδίου εκλογήν», η οποία εξασφάλισε καλύτερα τη μυστικότητα, διευκόλυνε τους μη εγγράμματους ψηφοφόρους αλλά κυρίως καθιέρωνε την ενεργητική ψήφο. Τον τρόπο αυτό πρότειναν οι Επτανήσιοι βουλευτές και στήριζαν δυναμικά όλοι, με κυρίους εκπροσώπους τους Κ. Λομβάρδο και Ν. Λούζη⁴¹⁶. Με τη διαδικασία αυτή εξελέγησαν οι πληρεξούσιοι στην Εθνοσυνέλευση κατά την οποία επεβλήθησαν στις συνταγματικές συζητήσεις πετυχαίνοντας να αναγραφεί στο Σύνταγμα τόσο η καθολικότητα της ψηφοφορίας όσο και η διενέργειά της «δια σφαιριδίων εκλογής», η οποία τέθηκε στο σύνταγμα ως εξειδίκευση της μυστικής ψηφοφορίας και ασφαλιστική δικλείδα απέναντι στις απόπειρες νόθευσης⁴¹⁷. Καθοριστική για την αποδοχή της διαδικασίας αυτής ήταν η πείρα των εκλογών της οθωνικής περιόδου με ψηφοδέλτιο, κατά την οποία οι συνεχείς νοθεύσεις, ιδίως όσον αφορά τις ψήφους των αγγραμμάτων, έδωσαν επιχειρήματα υπέρ του σφαιριδίου απέναντι σε κάθε προσπάθεια αλλοίωσης της εκλογικής βούλησης. Εκτός των παραπάνω καινοτομιών η ψηφοφορία ήταν ενεργητική, διότι ο κάθε ψηφοφόρος ψήφισε σ' όλες τις κάλπες των υποψηφίων, διαδικασία που εφαρμοζόταν ήδη πετυχημένα στις εκλογές⁴¹⁸ του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων⁴¹⁹, διότι εξασφάλιζε το

δικαιούμαι, νομίζω, να είπω (εν επιμέτρω των εν τω κατά την 26 Φεβρουαρίου δημοσιευθέντι πρόγραμμά μου) και ταύτα προς κ.κ. εκλογείς της όλης Κεφαλληνίας κοινώς, και της Επαρχίας μου ιδίως» (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 7, έγγραφο 8).

⁴¹⁶ ΠΡ Β ΕΘΝ., Τομ. 6, Συν. ΤΔ/22.8.1864, σσ. 106.

⁴¹⁷ «Η ψηφοφορία της «δια σφαιριδίων εκλογής» που καθιερώθηκε με τις συνταγματικές μεταρρυθμίσεις του 1864, ήταν η πιο χρονοβόρα, όμως επιλέχθηκε για να αντιμετωπίσει μια σειρά από προβλήματα προηγούμενων εκλογικών αναμετρήσεων και για να αποκλείσει κάθε χρήση νοθείας, αφού με αναφάβητο μεγάλο μέρος του πληθυσμού η χρήση ψηφοδελτίου καθιστούσε την ψηφοφορία διαβλητή και επέτρεπε όλων των ειδών τις νοθείες, διευκολύνοντας την επικράτηση των απόψεων αυτών» (Δαφνής Γρ., 1961: 66-67).

⁴¹⁸ Είχε εισαχθεί το σύστημα των σφαιριδίων ύστερα από πρόταση του Κεφαλήνα Αναστασίου Τυπάλδου-Ξυδιά στην 8^η κοινοβουλευτική περίοδο (1849), καθιερωμένη δια του μετεκλογικού νόμου της 16/28.12.1849, που δημοσιεύτηκε στα ιταλικά (φ. 53), στα ελληνικά στο (54) και στα αγγλικά (φ. 55), της επίσημου εφημερίδας του Ιονίου κράτους.

αδιάβλητο, αλλά κυρίως τη μυστικότητα της ψηφοφορίας περιορίζοντας τις δυνατότητες επεμβάσεως των βρετανικών αρχών.

Ιστορικά η ενεργητική ψηφοφορία είναι μια μέθοδος όχι άγνωστη στην Ελλάδα, έχοντας μακρά ιστορία, κυρίως με αναφορές στην αρχαία Αθήνα (την εποχή του Σόλωνα ψήφιζαν με κουκιά – κυάμους μέσα σε πήλινα δοχεία), όπως επίσης οι Αθηναίοι συμμετείχαν στην εκλογική διαδικασία του οστρακισμού κρίνοντας τους πολιτικούς τους. Ο «Οστρακισμός»⁴²⁰ υπήρξε θεσμός ψηφοφορίας του αρχαίου αθηναϊκού πολιτεύματος και ήταν ψηφοφορία με όστρακα. Στην ψηφοφορία αυτή το τελικό αποτέλεσμα έκρινε την παραμονή ή την απομάκρυνση από την Αθήνα για δέκα χρόνια εκείνου του πολίτη που θεωρούνταν επικίνδυνος για το δημοκρατικό πολίτευμα. Η διαδικασία ήταν πολιτική και όχι δικαστική, η ψηφοφορία ήταν μυστική και το σώμα ονομάζονταν «Εκκλησία του Δήμου», στο οποίο συμμετείχαν οι Αθηναίοι πολίτες. Πάνω σε όστρακα καθένας χάραζε το όνομα εκείνου που τον θεωρούσε περισσότερο επικίνδυνο για το πολίτευμα.. Η απόφαση λαμβανόταν με βάση την απόλυτη πλειοψηφία των ψήφων, όπου τελικά αυτός που είχε τα περισσότερα όστρακα εξοριζόταν από την Αθήνα, δηλαδή «εξοστρακιζόταν»⁴²¹. Ο οστρακισμός παρά τον προληπτικό του χαρακτήρα, ήταν μια διαδικασία ενεργητικής ψήφου, εφ' όσον ο πολίτης είχε δικαίωμα κρίσεως για οποιοδήποτε συμπολίτη του όσο και για όλους τους πολιτικούς οι οποίοι κρινόντουσαν για τα πεπραγμένα τους, ενώ δεν είχε κανέναν περιορισμό κατά την ψηφοφορία.

⁴¹⁹ Στην ουσία ο τρόπος αυτής της ψηφοφορίας αποτελούσε εξέλιξη του χρησιμοποιούμενου επί ενετοκρατίας, από το 1681 συστήματος για την ανάδειξη των εκλεκτόρων του «Συμβουλίου των 150» της Κερκύρας, όπου δια πράξεως του Κερκυραϊκού Συμβουλίου της 25.12.1681 απεφασίσθη: «*Αφ' ου συνέλθη το Γενικόν Συμβούλιον, τίθεται εντός πύλου (cappello) τόσα σφαιρίδια, όσα και τα παρόντα του Συμβουλίου μέλη, εκ δε των σφαιριδίων τούτων τα μεν ημίση πρέπει να είναι χρυσά, τα δε λοιπά αργυρά. Ο γραμματεύς της πόλεως καλεί εξ ονόματος έναν έκαστον των συνεδριαζόντων, ίνα εκ του πύλου εξαγάγη εν σφαιρίδιον και ο μεν εξάγων αργυρούν ώφειλε να απέρχεται του Συμβουλίου, να διαμένωσι δε όσοι ήθελον εκβάλλη τα χρυσά και ούτοι να αποτελώσι τους εκλογείς του μεγάλου Συμβουλίου των 150*» [Λούντζης, 1856 (ανατ. 1973): 23 & 121-122].

⁴²⁰ Ο θεσμός επιβλήθηκε από το νομοθέτη Κλεισθένη τον 6ο αι. π. Χ., ως θεσμός της Αθηναϊκής Δημοκρατίας. Η χρησιμότητα του οστρακισμού αφορούσε την αφαίρεση του τίτλου του πολίτη σε Αθηναίους που είχαν συσσωρεύσει υπερβολικά μεγάλη πολιτική δύναμη, σε σημείο να γίνονται επικίνδυνοι για το πολίτευμα. Είχε περισσότερο προληπτικό χαρακτήρα και η ποινή μπορούσε να μειωθεί με απόφαση του δήμου. Ο θεσμός αυτός είχε εφαρμοστεί και σε άλλες πόλεις με δημοκρατικό πολίτευμα. Αρχικά, η εξορία διαρκούσε δέκα χρόνια, αργότερα μειώθηκε σε πέντε.

Ενώ ο οστρακισμός θεσπίστηκε αρχικά ως ένα μέσο προστασίας του πολιτεύματος αργότερα έχασε βαθμιαία τη σημασία του, διότι χρησιμοποιήθηκε από τις διάφορες παρατάξεις σαν τρόπος απαλλαγής και εξόντωσης πολιτικών αντιπάλων, ώσπου το 418 π.Χ. καταργήθηκε. Μ' αυτό το μέσο εξορίστηκαν ο Αριστείδης ο δίκαιος και ο Θεμιστοκλής.

⁴²¹ Ο οστρακισμός γινόταν ως εξής: μία φορά κάθε χρόνο συγκαλούνταν το σώμα της Εκκλησίας του Δήμου το οποίο αποφάσιζε γιατί και αν θα έπρεπε να κάνουν οστρακισμό, τη χρονιά εκείνη. Εάν οι Αθηναίοι έκριναν πως δεν υπήρχε λόγος για κάτι τέτοιο τότε δεν γινόταν η διαδικασία, εάν όμως έκριναν πως έπρεπε να γίνει κάτι τέτοιο, τότε προχωρούσαν στον οστρακισμό. Η διαδικασία γινόταν ως εξής: έφραζαν την Αγορά και δημιουργούσαν έτσι έναν περίβολο, που τον διαιρούσαν σε 10 τμήματα, με κοινή είσοδο. Σε αυτά εισερχόταν κάθε πολίτης, ανάλογα με τη φυλή που ανήκε και άφηνε ένα όστρακο (θραύσμα πήλινου αγγείου) στο οποίο είχε γράψει το όνομα του πολίτη του οποίου την εξορία επιθυμούσε. Για να εξοριστεί κάποιος πολίτης έπρεπε το όνομά του να βρεθεί σε περισσότερα από 6.000 όστρακα και είχε διορία δέκα ημερών για να τακτοποιήσει τις προσωπικές του υποθέσεις.

Έτσι ο πολίτης γινόταν ενεργός στη λειτουργία του πολιτεύματος μέσω της κρίσεως του συνόλου των Αθηναίων πολιτών.

Η ψηφοφορία με τη συνταγματική κατοχύρωση ήταν ενεργητική για τον εκλογέα διότι δεν ψήφιζε μόνο θετικά τον υποψήφιο που επιθυμούσε να εκλεγεί, αλλά εξέφραζε γνώμη και για όλους τους υποψηφίους. Έτσι, ρίχνοντας το σφαιρίδιο στο μαύρο μέρος της ψηφοδόχου κάθε υποψηφίου αχρήστευε μία ψήφο από τις θετικές που είχε στο άλλο μέρος, το άσπρο ή και το αντίστροφο. Η κατάταξη των βουλευτών γινόταν με τα θετικά (ΝΑΙ) που συγκέντρωνε ο κάθε υποψήφιος.

Σύμφωνα με τον εκλογικό νόμο, η εκλογή διευθυνόταν από εφορευτική επιτροπή σε κάθε εκλογικό τμήμα, ενώ η ψηφοφορία διαρκούσε 4 ημέρες που ήταν αργίες εκ των οποίων μία ήταν η Κυριακή. Ο τόπος ψηφοφορίας ήταν ο πιο ευρύχωρος χώρος του δήμου, ενώ σε πολλές περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκαν σχολεία αλλά και μεγάλοι ναοί.

Σε κάθε εκλογικό τμήμα ετοποθετούντο τόσες κάλπες όσοι και οι υποψήφιοι βουλευτές κάθε επαρχίας. Κάθε κάλπη είχε το έμβλημα του κόμματος/συνδυασμού που ανήκε ο υποψήφιος όπως και τη φωτογραφία του μετέπειτα. Οι κάλπες ήταν σιδερένιες (λευκοσίδηρος) σε σχήμα ντενεκέ χωρισμένες σε 2 μέρη. Η μισή άσπρη, με μία ταμπέλα που έγραφε «ΝΑΙ» στη δεξιά εξωτερική πλευρά και η μισή μαύρη⁴²², με μία άλλη ταμπέλα που έγραφε «ΟΧΙ» στην αριστερή εξωτερική πλευρά, τα οποία ήταν γραμμένα επί του μετώπου της κάλπης δια κεφαλαίων γραμμάτων⁴²³.

Ο ψηφοφόρος έπαιρνε από τους «σφαιριοδότες» για κάθε κάλπη ένα σφαιρίδιο, που ήταν όσο ένα μολύβι σκάγι, όσοι ήταν οι υποψήφιοι βουλευτές. Αρχικά ο ψηφοφόρος λάμβανε το σφαιρίδιο από της προ της κάλπης υπάλληλο (μετά την εφαρμογή του νόμου ΑΥΙ/1887 η διαδικασία άλλαξε και το λάμβανε από τον αντιπρόσωπο του υποψηφίου) ο οποίος ήταν πλέον ο «σφαιριοδότης». Το σφαιρίδιο το κρατούσε ανάμεσα στον αντίχειρα και τον δείκτη και πλησίαζε στη σειρά τις κάλπες. Σε κάθε μία από αυτές ο αντιπρόσωπος, που στεκόταν από πίσω, φώναζε δυνατά το όνομα του υποψηφίου στον οποίο ανήκε. Επαρκείς τεχνικές προβλέψεις που ορίζονταν στον εκλογικό νόμο εμπόδιζαν τον εξωτερικό έλεγχο της απόφασής του⁴²⁴. Ολοκληρώνοντας, ο εκλογέας μόλις έπαιρνε το σφαιρίδιο, το έδειχνε στην εφορευτική επιτροπή, κατόπιν έβαζε το χέρι του μέσα στο σωλήνα,

⁴²² Η λέξη «τον μαύρισαν» που χρησιμοποιείται ακόμη και σήμερα προέρχεται από την επιλογή του ΟΧΙ (Μαύρο) προς τον εκάστοτε υποψήφιο, ψήφος ή οποία ήταν αρνητική.

⁴²³ Στο μπροστινό μέρος κάθε κάλπης υπήρχε στρογγυλή οπή ανταποκρινόμενη σε σωλήνα μήκους 27 εκατοστών και διαμέτρου 12, ο οποίος ήταν προσκολλημένος επί της κατακορύφου έδρας υπό γωνία 25 μοιρών. Τα δύο σωληνάκια (χωινιά) οδηγούσαν το ένα στην άσπρη πλευρά και το άλλο στη μαύρη και κατέληγαν στα χωρίσματα της κάλπης, όπου κάθε άκρη του σωλήνα αντιστοιχούσε σε ένα άνοιγμα. Κάθε μέρος είχε εσωτερικά επενδυμένο ένα μαύρο σάκο, ο οποίος ήταν μάλλινος για να μην ακούγεται ο κρότος από την πτώση του σφαιριδίου και αποκαλύπτεται έτσι η επιλογή του ψηφοφόρου, ενώ πίσω από κάθε κάλπη στεκόταν εκπρόσωπος του υποψηφίου στον οποίο αυτή ανήκε (Άρθρο 44 εκλογικού νόμου 1864).

⁴²⁴ Αναλυτικά στο Δαφνής Γρ, 1961: 66-67.

ρίχνοντάς το είτε από την άσπρη μεριά ψηφίζοντας θετικά (ΝΑΙ), είτε από την άλλη μεριά της κάλπης τη μαύρη ψηφίζοντας αρνητικά (ΟΧΙ). Πολλοί επιχρύσωναν το σφαιρίδιο και το έριχναν φανερά στο άσπρο της κάλπης, δείγμα εξαιρετικής εκτιμήσεως προς το πρόσωπο ή το χρώμα που εψήφιζαν. Όμως συνέβαινε και το αντίθετο, να δαγκώνουν πολλοί το σφαιρίδιον και να το ρίχνουν σημαδεμένο στην κάλπη, κινούμενοι σε τούτο από έναν υπερτροφικό φανατισμό υπέρ του αρχηγού του κόμματος ή του υποψηφίου βουλευτού, όπως επίσης ίσχυε και το «μαύρο και δαγκωτό» για να δείξουν τον φανατισμό της άρνησης προς τον αντίπαλό τους. Η διαδικασία επαναλαμβανόταν σε όλες τις κάλπες, διότι απαγορευόταν ο εκλογεύς να προσπερνά μία κάλπη χωρίς να ριχτεί σ' αυτή σφαιρίδιο, γεγονός που παραβίαζε τη μυστική ψηφοφορία, και ο παραβάτης πλήρωνε πρόστιμο.

Μετά την ολοκλήρωση της ψηφοφορίας γινόταν η διαλογή των σφαιριδίων με ειδικό άβακα (αριθμητήριο) διαχωρισμού για να μην καθυστερεί η καταμέτρηση. Έλεγχος ψηφισάντων γινόταν μετρώντας πρώτα αν τα σφαιρίδια στην άσπρη και στη μαύρη πλευρά κάθε κάλπης είχαν άθροισμα ίσο με τον αριθμό των ψηφισάντων. Στο τέλος της ψηφοφορίας η εφορευτική επιτροπή συνέτασσε πρακτικό, τόσο για κάθε κάλπη χωριστά, όσο και για το σύνολο κάθε τμήματος. Αν τα σφαιρίδια ήταν παραπάνω η επιτροπή πάντα αφαιρούσε τα περισσευούμενα από την άσπρη μεριά του κάθε υποψηφίου. Όσον αφορά τα αποτελέσματα η εφορευτική επιτροπή, στην πρώτη στήλη του πρακτικού είχε το ονοματεπώνυμο των υποψηφίων, στη δεύτερη στήλη αριθμητικά τα ΝΑΙ και ολογράφως, στη δίπλα στήλη τα ΟΧΙ αριθμητικά και ολογράφως. Επίσης το πρακτικό ανέφερε στο πάνω μέρος τον ολικό αριθμό των ψηφισάντων, στο κάτω μέρος αριστερά υπέγραφαν οι αντιπρόσωποι των υποψηφίων, ενώ στο κέντρο η εφορευτική επιτροπή βεβαίωνε ότι οι εκλογές διενεργήθηκαν βεβαιώνοντας το αποτέλεσμα ενώ δεξιά υπέγραφε ο αντιπρόσωπος της διοικητικής αρχής⁴²⁵. Το συνολικό αποτέλεσμα της μείζων περιφέρειας επικυρωνόταν από την εφορευτική επιτροπή του νομού και αποτελούσε το σύνολο των πρακτικών του κάθε εκλογικού της τμήματος κατατάσσοντας τους υποψηφίους με βάση τη θετική διαφορά των ΝΑΙ προς το ΟΧΙ.

Βουλευτές ανακηρύσσονταν με κατάταξη: όσοι είχαν τα περισσότερα σφαιρίδια στην άσπρη μεριά ενώ εκλέγονταν σε αριθμό τόσοι, όσους έβγαζε κάθε περιοχή. Δεν υπήρχε περιορισμός επιλογής για τους ψηφοφόρους, που επέλεγαν όσους ήθελαν «μαυρίζοντας» τους ανεπιθύμητους (το εκλογικό αυτό σύστημα έχει ονομαστεί και «πλειοψηφικό επιμεριστικό»), ενώ σε περίπτωση ισοψηφίας γινόταν κλήρωση⁴²⁶. Υπήρχαν περιπτώσεις που εκλέγονταν βουλευτές παρά το γεγονός ότι τα αρνητικά ήταν περισσότερα από τα θετικά. Στην περίπτωση αυτή εκλέγονταν όποιος είχε τα

⁴²⁵ Πρακτικό εκλογής αποτελεσμάτων (ΓΑΚ, Εκλογικά Αρχεία Βουλής των Ελλήνων (1843-1893), Φ. 44 / Εκλογικοί Κατ/γοι & Αποτελέσματα 1868 Επαρχίας Σάμης, Έγγραφα 44-50).

⁴²⁶ Άρθρα 58, 59, Συντάγματος «περί ελέγχου της Βουλής στην Κυβέρνηση και απόφασης περί επιβολής φορολογίας».

λιγότερα ΟΧΙ, αλλά η ίδια κατάταξη ίσχυε και στην περίπτωση που η διαμόρφωση στην εκλογή γινόταν με βάση ποιος πήρε τις περισσότερες θετικές ψήφους⁴²⁷. Επίσης ο νόμος όριζε ότι εκλέγεται αυτός που πήρε τουλάχιστον τόσους ψήφους όσους αναλογούσαν στο ήμισυ και κατά έναν επιπλέον του αριθμού των ψηφοφορισάντων, διαιρούμενου δια του αριθμού των ζητούμενων βουλευτών. Σε διαφορετική περίπτωση ακυρώνονταν η εκλογή του, τον αναπλήρωνε ο επόμενος και αν συνέβαινε το ίδιο έως τέλος γινόταν επαναληπτικές εκλογές.

Ο τρόπος αυτός της ψηφοφορίας, μοναδικός σε ολόκληρο τον κόσμο, παρείχε στον εκλογέα το δικαίωμα να ψηφίζει όποιον ήθελε εκ των υποψηφίων, ακόμα και όλους, διαθέτοντας δηλαδή τόσους ψήφους όσοι και οι υποψήφιοι της εκλογικής περιφέρειας στην οποία ανήκε. Έχοντας μεγάλα περιθώρια επιλογής δεν ήταν υποχρεωμένος να επιλέξει μεταξύ διαφόρων συνδυασμών, μεταξύ των τίτλων διαφόρων κομμάτων και χωρίς να παρεμποδίζεται να εκφράζει την προτίμησή του σε ένα κόμμα, μπορούσε συγχρόνως να προβάλλει τις αντιρρήσεις του εναντίον ορισμένων κομματικών υποψηφίων δια της υπερψηφίσεως άλλων. Για τη διαδικασία της ψηφοφορίας απαιτούνταν διάφορα εργαλεία και υλικά απαραίτητα για την υλοποίησή της. Τα έγγραφα του εκάστοτε Νομάρχη απεικόνιζαν την πραγματική κατάσταση και τις ανάγκες των υλικών αυτών σε επίπεδο Νομού⁴²⁸. Της κάλυψης των αναγκών αυτών με προμήθεια νέων υλικών επιλαμβάνονταν το Υπουργείο Εσωτερικών.

Όσον αφορά τη διαδικασία ψηφοφορίας στη Βουλή εκεί οι βουλευτές ψήφισαν με διαφορετικό τρόπο, με τη μέθοδο «*δι' ανατάσεως των χειρών*», η οποία είχε μια διαχρονική ύπαρξη. Στις τακτικές ψηφοφορίες χρησιμοποιούνταν η μέθοδος του ψηφοδελτίου και του κυάμου (κουκί)⁴²⁹. Από τη χρήση του κυάμου (κουκί) καθιερώθηκε στη λαϊκή συνείδηση η ρήση «*πόσα κουκιά έχει*» η κυβέρνηση, αναφερόμενη στο πόσους ψήφους υποστήριξης έχει ο εκάστοτε πρωθυπουργός. Οι βουλευτές ψήφισαν σε δύο ψηφοδόχους (κάλπες), οι οποίες εποπτεύονταν από τους ψηφολέκτες. Στη μία έριχναν το ψηφοδέλτιο με το οποίο σημείωναν το πρόσωπο της επιλογής τους, τη θετική ή αρνητική εκτίμησή τους σε νομοσχέδιο ή εισήγηση και στην άλλη κάλπη έριχναν

⁴²⁷ Άρθρα 57- 59 Συντάγματος, «*περί δικαιωμάτων της Βουλής στη ψήφιση νομοσχεδίων και έλέγχου της Κυβέρνησης*».

⁴²⁸ Αυτά ήταν: Οι κάλπες, κιβώτια, κλείθρα, άβακες, αβάκια, δοχεία, σφαιρίδια. Τα υλικά φυλάσσονταν από προηγούμενες εκλογικές διαδικασίες και όσα έλειπαν ή χρειαζόνταν παραπάνω, αποστέλλονταν έγγραφο στο Υπουργείο Εσωτερικών με το οποίο ζητούνταν από τον εκάστοτε Νομάρχη την άμεση αντικατάστασή τους. Ο πίνακας ήταν χωρισμένος κατά επαρχία και κατ' επέκταση κατά δήμο. Επίσης στους καταλόγους αυτούς αναφέρονταν οι ημέρες που θα διαρκέσει η εκλογή, ο αριθμός των εκλογέων και οι ανακηρυχθέντες υποψήφιοι. Στα υλικά υπήρχαν δύο στήλες για τα «απαραίτητα» και τα «υπάρχοντα» [Πίνακας Νομαρχίας Κερκύρας καταγραφής υλικών προς το Υπ.Εσ., με ημερομηνία 27.3.1879 και τίτλο «*Πίναξ των υπαρχόντων και απαιτούμενων εκλογικών ειδών προς διεξαγωγή της δημοτικής εκλογής εν τοις Δήμοις των επαρχιών Κερκύρας, Μέσης, Όρους και Παζών*» (Αταξ. Αρχείο Υπ. Εσ. Γεωργίου Α/Εκλογικά Επτανήσων, Θ. 6/10, Φ.193)].

⁴²⁹ Ψηφοφορία για Πρόεδρο Βουλής (ΠΡ ΕΘΝ, Συν. ΣΣΖ/13.8.1964, σσ. 1).

τον κύαμο (κουκί). Έπρεπε όσα ψηφοδέλτια είχε η μία κάλπη, τόσα κουκιά να έχει και η άλλη για να εξασφαλιστεί η εγκυρότητα της ψηφοφορίας. Αυτό γινόταν σε κάθε κάλπη.

Η διαδικασία εκλογής, παρά την ευχέρεια επιλογής την οποία παρείχε στον εκλογέα δεν έφερε και τον πολυκομματισμό. Μόνο μετά το 1875 άρχισαν τα κόμματα να παίζουν σημαντικό ρόλο και η πολιτική ζωή κινήθηκε αποφασιστικά προς τον δικομματισμό, δηλαδή προς εκείνο το σύστημα στο οποίο μόνο δύο παρατάξεις - κόμματα έχουν την πιθανότητα να κερδίσουν την απόλυτη πλειοψηφία στις εκλογές. Σημαντική παράμετρος αυτού του συστήματος εκλογής ήταν το γεγονός ότι σύμφωνα με το σύστημα, προϋπόθεση για την τήρηση της μυστικότητας της ψήφου ήταν ότι ο ψηφοφόρος υποχρεωνόταν επί ποινή να ψηφίσει σε κάθε κάλπη. Έτσι ο ψηφοφόρος μπορούσε να ψηφίσει όλους τους υποψηφίους ή να δώσει ψήφο σε εκπροσώπους διαφορετικών κομμάτων με συνέπεια να μπαίνουν στη Βουλή πολλοί ανεξάρτητοι κατά κανόνα εκπρόσωποι ιδιαίτερων τοπικών συμφερόντων αλλά και επιφανείς προσωπικότητες της εκλογικής περιφέρειας.

Η «*δια σφαιριδίων ψηφοφορία*» όχι μόνο παρεμπόδιζε αλλά βοηθούσε το σχηματισμό κομμάτων, διότι έθετε τις προϋποθέσεις δημιουργίας κομματικών οργάνων βάσεως. Σύμφωνα με το άρθρο 43.2 του εκλογικού νόμου 648/17.9.1877, σε κάθε εκλογικό σύλλογο (εκλογικός σύλλογος σύμφωνα με το άρθρο 47.1 ήταν ο δήμος), ο κάθε υποψήφιος ή περισσότεροι από κοινού έπρεπε να ορίσουν έναν εκλογικό αντιπρόσωπο, που έδινε τα σφαιρίδια στους ψηφοφόρους και ανακοίνωνε το όνομα του υποψηφίου που αναγραφόταν στην κάλπη (άρθρο 54). Σύμφωνα με το άρθρο 1 του νόμου 1410/26.3.1877 τη θέση του εκλογικού αντιπροσώπου πήρε ο ίδιος ο υποψήφιος, ο εκπρόσωπός ή αντικαταστάτης του, ο οποίος παρευρίσκονταν στην καταμέτρηση των ψήφων και είχε δικαίωμα υποβολής ενστάσεων (άρθρο 57, 64). Αυτές οι διατάξεις οδήγησαν στη δημιουργία και οργάνωση άτυπων κομματικών οργανώσεων με βάση τους εκλογικούς συλλόγους (δήμοι).

Το 1879 αποκλείστηκαν από την εκπροσώπηση υποψηφίων στρατιωτικοί, δημόσιοι, δημοτικοί και κοινοτικοί υπάλληλοι, ενώ ταυτόχρονα δόθηκε η δυνατότητα οι υποψήφιοι να χρησιμοποιούν στελέχη από άλλους δήμους ή άλλες επαρχίες (μόνον άνδρες) ενισχύοντας έτσι την οριζόντια μετακίνηση στελεχών. Περίπου έτσι συγκροτήθηκε η μορφή της οργάνωσης των πολιτικών κομμάτων, μάλλον περισσότερο απαιτητή από το εκλογικό σύστημα αλλά είχε τη μορφή οργάνωσης με τον όρο αυτό, μη έχοντας μια αυστηρά δομημένη γραφειοκρατική δομή αλλά περισσότερο ως ένας άτυπος πυρήνας στελεχών υπό τον κομματάρχη, δίχως ιδιαίτερη ιδεολογική, πολιτική και κοινωνική συνοχή.

Εκτός των παραπάνω μια άλλη διάταξη υποχρέωνε τον υποψήφιο να σχηματίζει σταθερό κύκλο στελεχών και να στρατολογεί συστηματικά οπαδούς για την υποβολή υποψηφιότητας. Η διάταξη αυτή προσδιόρισε ότι χρειαζόταν ένας αριθμός υπογραφών για να κατέλθει υποψήφιος,

συγκεκριμένα το ένα τριακοστό (1/30) των εγγεγραμμένων ψηφοφόρων, δημιουργώντας ταυτόχρονα τη δομή και ιεραρχία του πολιτικού μηχανισμού του υποψηφίου.

Η συμμετοχή των κομματάρχων στην εκλογική διαδικασία πρόσφερε νέες δυνατότητες νόμιμου και παράνομου επηρεασμού των εκλογέων κατά την ψηφοφορία, διότι ο εκπρόσωπος δίπλα στην κάλπη μπορούσε να μιλήσει στον ψηφοφόρο, να τον εκφοβίσει, ορισμένες φορές δεν ανακοίνωνε όπως είχε καθήκον το όνομα του υποψηφίου, αλλά έδινε οδηγίες στον ψηφοφόρο να ψηφίσει εδώ «ΝΑΙ» και εκεί «ΟΧΙ» ή τον βοηθούσε όπως συνέβαινε μερικές φορές, ρίχνοντας ο ίδιος το σφαιρίδιο. Τέλος μετά την ολοκλήρωση της καταμέτρησης των ψήφων δεν υπήρχε δυνατότητα να ελέγχονται τα αποτελέσματα, δηλαδή εάν κάποιος κατά λάθος ή ηθελημένα αναποδογύριζε την κάλπη ή αν ανακατεύονταν τα σφαιρίδια στους δύο κόλπους, ακυρώνονταν όλη η κάλπη και δεν λαμβανόταν υπ' όψιν στη γενικότερη καταμέτρηση, αφού ο υποψήφιος δεν αναφερόταν πάνω στα σφαιρίδια. Σε κάθε τμήμα και ενώπιον κάθε κάλπης έπρεπε να υπάρχει αντιπρόσωπος του υποψηφίου σημαίνοντας αυτό ότι έπρεπε κάθε υποψήφιος να βρει σε κάθε περιφέρεια τόσους αντιπροσώπους όσα τα εκλογικά τμήματα όπως και ισάριθμους αναπληρωματικούς. Επειδή ο αντιπρόσωπος έπρεπε να ασκεί επιρροή επί του ψηφοφόρου η αναζήτησή του γινόταν μεταξύ των καλύτερων τοπικών στοιχείων και των πλέον αφοσιωμένων στον υποψήφιο και το κόμμα. Κατά αυτόν τον τρόπο σε μία εκλογική περιφέρεια τεσσάρων εδρών και σαράντα τμημάτων, ένα κόμμα έπρεπε να διαθέτει περίπου τριακόσια στελέχη βάσεως ή κομματάρχες όπως επικράτησε να αποκαλούνται οι αντιπρόσωποι. Γύρω από τον κομματάρχη συγκροτούνταν οι πλέον αφοσιωμένοι οπαδοί του υποψηφίου ή του κόμματος που συγκροτούσαν τον τοπικό κομματικό πυρήνα ο οποίος κατά κανόνα είχε ως τόπο συγκεντρώσεως τα παντοπωλεία στα χωριά, τα καφενεία στις κωμοπόλεις και τις λέσχες ή δημόσιους χώρους στις πόλεις⁴³⁰.

Στα Επτάνησα και στην Κεφαλληνία ειδικότερα, πέρα από τους κομματάρχες υπήρχαν και οι κομματικές λέσχες, οι οποίες θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως δεύτερου βαθμού κομματικές οργανώσεις, που είχαν αποφασιστική γνώμη στην υπόδειξη των υποψηφίων και στον τρόπο διεξαγωγής του εκλογικού αγώνα.

Η συγκρότηση των κομμάτων δεν γινόταν με πολιτικές διαδικασίες και δημοκρατική οργάνωση, αποτελώντας έτσι το αδύναμο στοιχείο της πολιτικής διαδικασίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η οργάνωση του μηχανισμού των υποψηφίων αντί να εγκαταστήσει δημοκρατικούς θεσμούς λειτουργίας εγκαθίδρυσε την κομματοκρατία, αποκόπτοντας την άμεση επαφή των πολιτών από το

⁴³⁰ «Η πρωτόγνωρη αυτή οργάνωση βάσεως θα μπορούσε να εξελιχθεί σε συγκροτημένο κομματικό οργανισμό, εάν εξασφαλιζόταν κομματική συνέχεια και πολιτικές διαδικασίες, αλλά κανένα κόμμα από τα αστικά, πλην των Φιλελευθέρων, δεν κατόρθωσε να έχει μακρά ζωή και έτσι οι κομματάρχες παρέμειναν πυρήνες οργάνωσης των ισχυρότερων τοπικών πολιτικών παραγόντων» (Δαφνής Γρ., 1961: 68-69).

κράτος αφού οι πολιτικές ομάδες δεν εξελίχθηκαν σε φορείς αντιπροσώπευσης αλλά σε ομάδες διαμεσολάβησης προς το κράτος και διαχείρισης της εξουσίας. Παρά το γεγονός της πλούσιας προϊστορίας των Κεφαλλήνων σε πολιτικές διαδικασίες η εκτροπή δεν άργησε να υπάρξει και η ταύτιση των πολιτικών με την κομματοκρατία κατέκλυσε όλο το εύρος των πολιτικών διαδικασιών. Η κατάσταση αυτή δημιούργησε νέα δεδομένα αλλά κυρίως νέες πολιτικές ομάδες, οι οποίες αναπτύχθηκαν προσπαθώντας να ελέγξουν τις πολιτικές διαδικασίες και να πάρουν τα πρωτεία από τις παλαιές ομάδες. Παράλληλα οι ηγεσίες τους προσπαθούν διαρκώς να εισαγάγουν πολιτικούς νεωτερισμούς της Εσπερίας, πράγμα το οποίο η τακτική αποτέλεσε και τον πρώτο στόχο των αντιλήψεων που εισήγαγε ο Χ. Τρικούπης στη Βουλή παρασύροντας και τον Αλ. Κουμουνδούρο. Αυτό αφορούσε την προσπάθεια του Τρικούπη και Κουμουνδούρου να επιβάλουν τη λογική *«κάθε πολίτης μία ψήφος»*, φιλοδοξώντας ότι με αυτόν τον τρόπο θα αποκτούσαν μεγαλύτερη επιρροή κατά τον ορισμό των υποψηφίων, όμως σ' αυτό υπήρξε ισχυρή αντίδραση από τις υπάρχουσες πολιτικές δυνάμεις. Έγινε έντονη προσπάθεια με τη θέσπιση νόμου για να καταργηθεί το δικαίωμα της ενεργητικής ψήφου, με την εισαγωγή της μίας και μοναδικής ψήφου, με επίκληση της μη πολιτικής σταθερότητας που επικρατούσε στη Βουλή με τη συχνή εναλλαγή των κυβερνήσεων, αφού το σύστημα της *«δια σφαιριδίων εκλογής»* δημιουργούσε απρόβλεπτες πλειοψηφίες.

Τέτοια μεγάλη συζήτηση αναπτύχθηκε μέσω της Βουλής κατά την Β' Συνέλευση της Β' Περιόδου, στις αρχές του Φεβρουαρίου 1874, με πρωταγωνιστές τον Κουμουνδούρο και τον Τρικούπη. Ήταν τότε η περίοδος κατά την οποία ο δεύτερος συμμετείχε περιοδικά στην Κυβέρνηση του πρώτου. Η συζήτηση ξεκίνησε στη Βουλή με την κατάθεση Σχεδίου Νόμου με τίτλο *«Περί μεταρρυθμίσεως του περί εκλογής Βουλευτών Νόμου»*, που εισήχθη στις 12.2.1874⁴³¹. Οι προτάσεις αφορούσαν κυρίως *«το ενιαίον της ψήφου των εκλογέων»* και η *«επέκτασις της εκλογικής επαρχίας επί τον Νομόν»*. Σύμφωνα με την αιτιολογική εισήγηση, ζητούσαν την επιβολή του ενιαίου της ψήφου, μιλούσαν για τη μη αρμονική λειτουργία των θεσμών, του πολιτεύματος και την βραχύβια διάρκεια των Κυβερνήσεων. Όλα αυτά τα προβλήματα τα απέδιδαν στον τρόπο εκλογής της *«δια σφαιριδίου ψηφοφορίας»*, τον οποίο θεωρούν υπαίτιο για τις διακυμάνσεις της πλειονοψηφίας⁴³². Σχετικά με του *«Περί του ενιαίου της ψήφου»*, προτάθηκε ο κάθε νομός να είναι μία περιφέρεια καταργώντας τις επαρχίες, αναφέροντας ότι *«οι βουλευταί, αναγράφει το Σύνταγμα, αντιπροσωπεύουσι το έθνος, και ουχί την επαρχίαν, εξ ης εκλέγονται. Άπαντα επομένως τα μέλη του Κοινοβουλίου αντιπροσωπεύουσιν άπαντας τους εκλογείς και έκαστον τούτον άπαντας επίσης. Δεν υπάρχουσι λοιπόν βουλευταί επαρχίας, αλλά του έθνους βουλευταί. Και δίκαιον ήθελεν είσθαι, εάν ήτο δυνατόν,*

⁴³¹ ΠΡΒ ΠΕΡ.Ε ΣΥΝ. Β 1874 Συν. ΣΤ/12.2.1874, σσ.25-86.

⁴³² Εισηγητική έκθεσις (ΠΡΒ ΠΕΡ.Ε ΣΥΝ. Β 1874 / Συν. ΣΤ/12.2.1874, σσ.37-39).

ολόκληρον μεν το έθνος ν' αποτελή μίαν εκλογικήν περιφέρειαν, πάντες δε οι εκλογείς να μετέχωσιν εξίσου εις την εκλογήν απάντων των μελών της Βουλής...». Εκεί προτείνουν την κατάργηση της ενεργητικής ψήφου, αναφέροντας: «Κατά το επικρατούν σύστημα του πολλαπλασιασμού της ψήφου του εκλογέως, αναλόγως του αριθμού των εξ εκάστης επαρχίας εκλεγομένων βουλευτών, το άτοπον τούτο υφίσταται, και η εξ αυτού αδικία είναι προφανής. Αι επαρχίαι διαφέρουσι προς αλλήλας, κατά τον πληθυσμόν. Η δε τυχαία ανισότης αύτη, αντί να επηρεάζη μόνον τον αριθμόν των εκλεκτέων βουλευτών, μεταβάλλει και την εκλογικήν ικανότητα των αμοιβαίων εκλογέων...»⁴³³.

Η τεκμηρίωση των θέσεών τους γίνεται κυρίως με την άτοπη επίκληση άρθρων του συντάγματος, την εκπροσώπηση, αλλά κυρίως επικαλούμενοι στοιχεία της πολιτικής που επικρατούν στην Βρετανία υιοθετώντας τις θέσεις πολιτικών φιλοσόφων. Όμως στη Βρετανία ψήφιζε ένα μόνο μικρό ποσοστό, ενώ στην Ελλάδα υπήρχε καθολική ψηφοφορία του ανδρικού πληθυσμού και μεγάλο ποσοστό αναλφαβητισμού και οι αλλαγές δεν θα ωφελούσαν την κατοχύρωση της πολιτικής διαδικασίας αλλά κυρίως την επιβολή της κυριαρχίας των κομμάτων. Η πρόθεση εισαγωγής των μεταρρυθμίσεων από την Εσπερία είναι εμφανής ενώ κυρίως αυτό που στοχοποιείται μέσω των προτάσεων είναι η κατάργηση της ενεργητικής ψήφου προς χάριν των συνδυασμών υποψηφίων και των κομμάτων. Παράλληλα στο θέμα της κατάργησης της επαρχίας επικαλούνται την ισχυρή οικονομική ευμάρεια του ενιαίου του νομού και τη διαχείριση της εγχώριας περιουσίας, κάτι το οποίο δεν ισχύει για την επαρχία διότι αφού έτσι και αλλιώς δεν είχε ισχυρή διοικητική δομή και δεν διαχειρίζονταν επαρκείς οικονομικούς πόρους.

Άλλα στοιχεία, τα οποία προτάθηκαν, αφορούσαν την αναθεώρηση των εκλογικών καταλόγων, τη διάρκεια του χρόνου ψηφοφορίας σε μία ημέρα, την Κυριακή, και τον τόπο της ψηφοφορίας διαιρούμενος ο κάθε δήμος δίχως διάκριση κατηγορίας σε τμήματα. Επίσης η ψηφοφορία με το δικαίωμα μίας ψήφου του πολίτη, πράγμα το οποίο επικαλούνται, θα επέλθει μείωση χρήσης σφαιριδίων σε κάθε τμήμα σε 500, όσοι οι ψηφοφόροι και όχι πολλαπλάσια δηλαδή των υποψηφίων. Ακόμη θα περιορίζεται η διαδικασία σε μια διαλογή, αφού η μείωση των σφαιριδίων σε συνδυασμό με την κατάργηση της επαρχίας θα διευκόλυνε τη διαδικασία καταμέτρησης. Η πρόταση του Κουμουνδούρου, η οποία καλύπτει μεγάλο μέρος των πρακτικών της Βουλής, καθ' ότι περιγράφεται αναλυτικά, παραπέμφθηκε σε επιτροπή για να υποβάλλει εισήγηση στη Βουλή.

Οι προτάσεις αυτές ενώ φαινομενικά προέβλεπαν τεχνικές διευκολύνσεις και συντόμευση των διαδικασιών εκλογής στην πράξη είχαν ως βασικό σχέδιο την κατάργηση της ενεργητικής ψήφου και αλλαγής του πολιτικού συστήματος και για τον λόγο αυτό οι αντιδράσεις ήταν συντριπτικές.

⁴³³ Εισηγητική έκθεσις «Περί του ενιαίου της ψήφου» (ΠΡΒ ΠΕΡ.Ε ΣΥΝ. Β 1874/Συν. Στ/12.2.1874, σσ. 37-39).

Λόγω του κλίματος αυτού που διαμορφώθηκε από τους βουλευτές το θέμα αυτό δεν επανήλθε την περίοδο αυτή ως θέμα συζήτησης στη Βουλή. Τις προτάσεις Κουμουνδούρου θα υποστηρίξει μετέπειτα ο Τρικούπης, ενώ πολλά στοιχεία θα προσπαθήσει να τα εισαγάγει στις μεταρρυθμίσεις του αργότερα, παρά το γεγονός ότι θα είναι αντίπαλοι. Και οι δύο συμφωνούσαν αρχικά στην εισαγωγή εκσυγχρονιστικών αντιλήψεων στην πολιτική και στην εγκαθίδρυση του κομματικού συστήματος. Αυτό που συμπεραίνεται από τις προσπάθειες αυτές εισαγωγής των μεταρρυθμίσεων είναι η άρνηση των βουλευτών, αλλά και η μη ύπαρξη στήριξης από την κοινωνία της εποχής. Η συζήτηση για το θέμα της ψήφου αποτελεί το ξεκίνημα της μεγάλης «μάχης» μεταξύ των νεωτεριστικών και των παραδοσιακών αντιλήψεων, η οποία θα διαρκέσει επί μακρόν, θα κορυφωθεί, το 1909 και θα ολοκληρωθεί στο μεσοπόλεμο. Η αντιπαράθεση αυτή θα φέρει συγκρούσεις και διχασμούς, οι οποίοι θα υπάρξουν αποτρεπτικοί κατά την αφομοίωση της Επτανήσου στον ελλαδικό χώρο, με τις σχετικές παρενέργειες.

Παρά τη συμβολή του συστήματος αυτού στο να μη θεωρούν οι ηγεσίες δεδομένες τις πλειοψηφίες, αυτή η διαδικασία εκλογής δεν υπήρξε εμπόδιο στο να διαμορφωθεί δικομματικό σύστημα κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, αφού σε αυτό συνέβαλε η καθιέρωση της δεδηλωμένης, ως θεσμική δέσμευση του Βασιλιά για την ανάθεση εντολής σχηματισμού κυβέρνησης.

Οι πολιτικές παρατάξεις - κόμματα διαμόρφωσαν ιδιαίτερα διακριτές διαδικασίες οι οποίες έθεσαν σε σταθερή βάση την πολιτική διαφορετικότητά τους στα τρέχοντα θέματα. Αυτό συνέβη λόγω του γεγονότος των διαρκών αναπαραστάσεων που δημιουργούσαν μέσω της ρητορικής και των ερμηνευτικών σχημάτων των στελεχών και του τύπου, οι οποίες ήταν σταθερά αιχμηρές με οριοθετημένες τις προσφερόμενες επιλογές, ενώ το προεκλογικό κλίμα ήταν συνεχώς οξυμένο με διαρκή αναζωπύρωση των παθών. Σκοπός της στρατηγικής αυτής ήταν η διαρκής αύξηση της επιρροής στους ψηφοφόρους κατά την προεκλογική περίοδο, ακόμα και κατά την ημέρα των εκλογών. Έτσι, οι εκλογείς εξέλεξαν έμμεσα πολιτική ομάδα μέσω του υποψηφίου βουλευτή, δίνοντας με τον τρόπο αυτό την άποψή τους προς κάθε κατεύθυνση, τόσο προς το πολιτικό σύστημα όσο και προς το σύστημα διακυβέρνησης. Η ελευθερία κινήσεων προς τον βουλευτή και η υλοποίηση ή μη των δεσμεύσεών του δεν σήμαινε και ασυδοσία κινήσεων στη συμμετοχή του σε συνασπισμούς και κυβερνητικές συμμαχίες, αφού ο βουλευτής θα κρίνονταν στην επιλογή του αυτή στις επόμενες εκλογές από το σύνολο των ψηφοφόρων λόγω της ενεργητικής ψήφου.

Οι υποψήφιοι παρουσιάζονταν σε καταλόγους συνδυασμών/κομμάτων με σκοπό να δώσουν το μήνυμα της πολιτικής τους ένταξης και να οριοθετήσουν το πλαίσιο και τους στόχους που επεδίωκε ο κάθε συνδυασμός/κόμμα, αλλά πάλι κρίνονταν ατομικά από το σύνολο των ψηφοφόρων της κάθε περιφέρειας/επαρχίας. Αντίθετα, μια επιλογή ψηφοδελτίου είχε μόνο θετικό λόγο για τους

επιλεγέντες υποψηφίους του κόμματος και έμμεσα λόγο για τα άλλα κόμματα και κατ' επέκταση για τους υποψηφίους, περιορίζοντας και οριοθετώντας την κρίση των ψηφοφόρων μόνο προς ένα κόμμα και τις πολιτικές θέσεις που αυτό εξέφραζε.

Στην περίπτωση του ψηφοδέλτιου ο ψηφοφόρος εκλέγεται μέσω του κόμματος, η ισχύς ανήκει στην ηγεσία που επιλέγει ποιος θα είναι υποψήφιος με το συγκεκριμένο ψηφοδέλτιο, ενώ ο λόγος του ψηφοφόρου μειώνεται, αφού καταργείται τόσο η διαπραγματευτική του ισχύς μέσω της άμεσης σχέσης με τον υποψήφιο, όσο κυρίως η ισχύς της ενεργητικής ψήφου που έχει προς όλους τους υποψηφίους της κάθε εκλογικής περιφέρειας.

Και τα δύο συστήματα ψηφοφορίας έχουν θετικά και αρνητικά στοιχεία ενώ χρήζουν διαρκούς ανάλυσης. Έτσι, παρά το γεγονός ότι η ενεργητική ψηφοφορία είναι ισχυρή για τους πολίτες η ανάλυσή της αποτελεί μια πολυμορφική και πολυπαραγοντική διαδικασία η οποία δύσκολα προσδιορίζει τομές και πλαίσια. Αντίθετα για την πολιτική επιστήμη το ψηφοδέλτιο αποτελεί έναν σταθερό και ευκρινή τρόπο ανάλυσης της εκλογικής συμπεριφοράς απ' ότι το σφαιρίδιο, όμως αυτό δεν μπορεί να αποτελεί πρόκριμα υπέρ της μιας ή της άλλης διαδικασίας εκλογής. Αυτό γιατί κυρίως στην περίοδο που εφαρμόστηκε το σφαιρίδιο ήταν εποχή διαρκούς ανακατανομής των πολιτικών ομάδων, κομμάτων, φατριών αλλά και ιδεολογικών πλαισίων, όπως και το γεγονός ότι την περίοδο αυτή επιτελείται η ολοκλήρωση του Ελληνικού κράτους με διαρκείς εξελίξεις. Οι παραπάνω λόγοι, δίχως να αξιολογηθεί το ζήτημα της ενεργητικής ψήφου, αποτέλεσαν τα αίτια για τα οποία το πρώτο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα εφαρμόστηκε πάλι το σύστημα των ψηφοδελτίων, του οποίου η χρησιμοποίηση εξυπηρετούσε τα μέγιστα στην ύπαρξη και επιβολή του κομματικού συστήματος, κατά του οποίου ελάχιστες αντιδράσεις υπήρξαν. Ο τρόπος αυτός εκλογής χρησιμοποιήθηκε έως το 1911, όταν ο άνεμος της πολιτικής αλλαγής κυριάρχησε με βασική αρχή το τέλος του παλαιού πολιτικού κόσμου, που φάνηκε αδύναμος να αντιμετωπίσει τους εισαγόμενους νεωτερισμούς που κυριάρχησαν στην πολιτική ζωή. Το 1912 χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά ψηφοδέλτια στις Δημοτικές και Κοινοτικές εκλογές ενώ το σφαιρίδιο συνέχισε να χρησιμοποιείται έως τις βουλευτικές εκλογές του 1923. Μετέπειτα καταργήθηκε για να αντικατασταθεί παντού το 1926 από τον Αλέξ. Παπαναστασίου με το ψηφοδέλτιο, με την επίκληση για την καθιέρωση αναλογικότερου εκλογικού συστήματος, το οποίο εφαρμόστηκε στις εκλογές του 1926 αλλά στις επόμενες καταργήθηκε. Πλέον το εκλογικό σύστημα αρχίζει να αποτελεί ισχυρό παράγοντα διαμόρφωσης των αποτελεσμάτων και ισχυρό πολιτικό μέσο για τις απερχόμενες κυβερνήσεις. Στην περίοδο που εφαρμόζεται το ψηφοδέλτιο μπορεί να υπήρξαν πιο διακριτά τα όρια των πολιτικών σχηματισμών και η πολιτική επιστήμη να έχει πιο αναλυτικά στοιχεία, όμως

δεν οδήγησε στο συμπέρασμα ότι το πολιτικό σύστημα υπήρξε δημοκρατικότερο και περισσότερο θετικό στην πορεία των πολιτικών πραγμάτων του Ελληνικού κράτους.

IV. Η επαρχία ως μείζων εκλογική περιφέρεια και η πολιτική συμπεριφορά

Η ωριμότητα και ποιότητα ή μη των εκλογικών συστημάτων προϋποθέτει τη μετάβαση σε μια σταθερή σχέση με προέχον γνώρισμα τη θεσμική αφομοίωση των ζωτικών παραγόντων και ορισμένων σημείων της κοινωνικής ζωής στην πολιτική διαδικασία. Αυτό σημαίνει ότι η ψηφοφορία από κατά κυριολεξία εκλογική και δημοψηφισματική μεταβάλλεται σε πολιτική (αποφασιστική) πράξη, δηλαδή σε καθημερινό κοινωνικό βίωμα. Η προσαρμογή του πολιτικού συστήματος στις συνθήκες της σύγχρονης κοινωνίας θα μπορούσε να εγγραφεί ως μία προσημείωση για το μέλλον στο δημοκρατικό ζητούμενο που κατέγραψε ο Αριστοτέλης: *«κύριος ων ο δήμος της ψήφου κύριος γίνεται της πολιτείας»*⁴³⁴. Έτσι *«τα εκλογικά συστήματα που είναι πλήρως αντιπροσωπευτικά προϋποθέτουν τη μετεξέλιξη της ψήφου και τη διατύπωση μιας ουσιαστικά διαφορετικής πολιτικής σχέσης του εκλογικού σώματος με την εξουσία, όπου βασικό συνεπακόλουθο αποτελεί και η αναζήτηση μιας άλλης, σύγχρονης, αντιμετώπισης του προβλήματος της χωρικής έκφρασης και λειτουργίας της ψήφου. Υπό αυτές τις σκέψεις αναφερόμαστε στις εκλογικές περιφέρειες»*⁴³⁵, όπως λειτούργησαν ως χωρικές ενότητες των πολιτικών διαδικασιών του εκλογικού συστήματος.

Η κατάτμηση της επικράτειας σε εκλογικές περιφέρειες (ή αλλιώς η διάσπαση του εκλογικού σώματος), αιτιολογείται βασικά από το επιχείρημα ότι οι τοπικές περιοχές πρέπει να αντιπροσωπεύονται στο επίπεδο της κεντρικής εξουσίας⁴³⁶. Ιδιαίτερα στα Επτάνησα υπήρχαν σαφέστατα τοπικές ιδιαιτερότητες, αφού η κατάτμηση αποτέλεσε διοικητική δομή επί Προστασίας, όταν οι συνθήκες αυτές ευνοούσαν την ύπαρξη της επαρχίας, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την λειτουργία του θεσμού έως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Διότι ήταν και ο μόνος σαφής τρόπος εκπροσώπησης, αφού η κοινωνική οργάνωση σε άλλα επίπεδα (επαγγελματική ή εθνική εκπροσώπηση) δεν μπορούσε να λειτουργήσει λόγω της συσσωρευτικής κρατικής συγκρότησης της

⁴³⁴ «Κάθε υπαρκτό εκλογικό σύστημα, όπως και αυτό που εφαρμόστηκε την πρώτη μεταοθωνική περίοδο, συνδέεται στενά και αντανakλά τις συμβατικότητες του κλασικού αντιπροσωπευτικού πολιτικού συστήματος. Του συστήματος δηλαδή που καταγράφει την πολιτική αρμοδιότητα στις προνομίες της πολιτικής, της κομματικής ηγεσίας, ενώ αγνοεί, πέρα από την εκλογική στιγμή, το κοινωνικό σώμα και κυρίως τις άμεσες πολιτικές διαστάσεις των κοινωνικών διεργασιών και αντιπαλοτήτων που αναπτύσσονται σ' αυτό» (Κοντογώργης Γ., 1985: 53-54).

⁴³⁵ Ο.π.

⁴³⁶ Αυτό ήταν σωστό αφού «συνέβαινε σε μια εποχή που η κοινωνική πραγματικότητα εδραζόταν και συνέθετε τη δυναμική της μέσα από τις περιφερειακές διαφορετικότητες και τον τοπικισμό, όπου η επαρχία έπαιζε σημαντικό ρόλο στην αντιπροσώπευση. Υπό αυτή τη μορφή ανταποκρίνεται σε προκαπιταλιστικές κοινωνικές πραγματικότητες, όπως η ελληνική της περιόδου αυτής» (Ο.π.).

εποχής αυτής. Η ίδια αντίφαση ανάμεσα στο διακηρυγμένο ρόλο της πολιτικής αντιπροσωπείας και στις πραγματικότητες της εκλογικής περιφέρειας συνδέεται με το ζήτημα της επαρχίας.

Σύμφωνα με την παραδοσιακή αντίληψη, που υιοθετεί το ελληνικό Σύνταγμα του 1864 (άρθρο 67) *«Οι Βουλευταί αντιπροσωπεύουσι το Έθνος και ουχί μόνον την επαρχίαν υπό της οποίας εκλέγονται»*.

Από τη στιγμή όμως που η εκλογή είναι τοπική, η αντίφαση μεταφέρεται στη δράση του βουλευτή ο οποίος καλείται τελικά να συγκεράσει ή να επιλέξει ανάμεσα στη θέση του ως εκπρόσωπος μιας περιοχής, στις κοινωνικές του προσεγγίσεις και στην επιταγή του Συντάγματος για διατοπική και διαταξική ενόραση της αποστολής του. Κάθε φορά όμως επικρατεί η διάσταση εκείνη που υπαγορεύει η κοινωνική πραγματικότητα. Στις συνθήκες αυτές το πολιτικό σύστημα λειτούργησε πάνω σε πελατειακές βάσεις που μετέβαλαν το βουλευτή σε τοπάρχη και την ιδιότητά του από ρόλο εκπροσώπησης σε ρόλο διαμεσολάβησης στο κράτος με μοναδικό του μέλημα την εδραίωση της τοπικής του επιρροής και σαφή στόχο την επανεκλογή του.

Παρά το γεγονός ότι την περίοδο αυτή κόμματα δεν υπήρχαν, οι πολιτικές ομάδες που λειτουργούσαν προσδιόρισαν την ύπαρξή τους, κυρίως μετά την δεδηλωμένη του 1875 έως τις απαρχές του αιώνα, στις απαιτήσεις της κοινωνίας. Προσάρμοσαν το πολιτικό τους πρόγραμμα οργανώνοντας τη δράση τους στο επίπεδο της επικράτειας, επιδιώκοντας συγχρόνως μια εξισορρόπηση στην τοπική και κλαδική τους δικτύωση, η οποία δεν έπαυε στην τοπική της διάσταση να υπαγορεύεται από κοινωνικές και ιδεολογικές θεωρήσεις. Στο πλαίσιο αυτό ο βουλευτής, παρά τις επιταγές του Συντάγματος, δεν λειτουργούσε παρά μέσα από μια αντίληψη τοπικής εκπροσώπησης και ταυτόχρονα μέσω μιας συγκεκριμένης κομματικής δεοντολογίας.

Η προσέγγιση της επαρχίας ως εκλογικής περιφέρειας αποτελεί την πρωτογενή βάση συγκρότησης της αντιπροσώπευσης και σημαντικό χαρακτηριστικό του εκλογικού συστήματος. Ο αριθμός, το μέγεθος, η μορφή των εκλογικών περιφερειών με βάση τους οποίους εφαρμόζονται οι κανόνες κατανομής των βουλευτών, αποτελεί βασική αρχή της πολιτικής διαδικασίας στο εκλογικό σύστημα που εξετάζουμε. Οι προσπάθειες χειραγώγησης των εκλογικών περιφερειών έγιναν με βάση το γεωγραφικό μέγεθος των επαρχιών, δηλαδή τον πληθυσμό και κατ' επέκταση την επίδραση στον αριθμό των βουλευτών που εκλέγει η κάθε επαρχία. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των εκλογών με το σύστημα του σφαιριδίου ο προσδιορισμός της επαρχίας διαδραμάτισε μόνο αρχικό ρόλο στο θέμα του μεγέθους και του αριθμού των βουλευτών που θα την αντιπροσωπεύουν. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός της αλλαγής των εκλογικών περιφερειών που ίσχυσε στις δύο αναμετρήσεις, 1887 και 1890, που ο νομός ως περιφέρεια αντικατέστησε τις επαρχίες. Η απόφαση είχε ως αποτέλεσμα να εκλεγούν υποψήφιοι που πολιτεύονταν στην πιο ισχυρή επαρχία του νομού, την Κραναία ενώ οι άλλες είχαν δυσανάλογη εκπροσώπηση σε σχέση με τον πληθυσμό τους.

Η δημιουργία της επαρχίας ως μείζων εκλογικής περιφέρειας προσδιορίζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στη βάση ανάλυσης της συμπεριφοράς σε τοπικό επίπεδο, διότι ισχυροποιεί τις ιδιαιτερότητες των περιοχών οι οποίες αναδεικνύονται σε σημαντικές συνιστώσες. Σε συνδυασμό με τη λειτουργία της αυτοδιοίκησης και την ίδρυση των αυτόνομων δήμων⁴³⁷ ισχυροποιείται η τοπική εξουσία ενώ η επαρχία, ως γεωγραφικός χώρος, που αποτελείται κυρίως από μικρομεσαία στρώματα και αγρότες, αποκτά διαπραγματευτική ισχύ.

Με βάση τα εν λόγω δεδομένα η επαρχία αποτελεί τη βάση της ανάλυσης της εκλογικής γεωγραφίας του νομού εμφανίζοντας μια πραγματική εικόνα της συμπεριφοράς του εκλογικού σώματος σε πρωτογενές επίπεδο. Με βάση τα τοπικά δεδομένα αναδεικνύονται οι πολιτικές τάσεις που σε συνδυασμό με τη σύνθεση του πληθυσμού και την ιστορικότητα της τοπικής πολιτικής μπορούμε να εξετάσουμε την πολιτική έκφραση των εκλογών της περιόδου μετά την Ένωση.

Ο εκλογικός νόμος της 4.3.1829 δημιουργούσε 92 περιφέρειες, συμπεριλαμβανομένων εκπροσώπων των αλύτρωτων περιοχών που συμμετείχαν στην Επανάσταση του 1821, προσδιορίζοντας για πρώτη φορά ότι κάθε επαρχία αποτελούσε ξεχωριστή εκλογική περιφέρεια⁴³⁸. Στην Εθνοσυνέλευση του 1843 εξελέγησαν 244 πληρεξούσιοι, ενώ στις 18.3.1844 ψηφίστηκε ο νόμος βάσει του οποίου θα γινόταν η διενέργεια των πρώτων κοινοβουλευτικών εκλογών. Κάθε επαρχία θα αποτελούσε μία εκλογική περιφέρεια. Επαρχίες με πληθυσμό έως 10.000 κατοίκους είχαν δικαίωμα εκλογής ενός βουλευτή, έως 20.000 δύο και έως 30.000 τρεις. Οι πάνω από 30.000 κατοίκους επαρχίες - εκλογικές περιφέρειες εξέλεγαν τέσσερις βουλευτές, ενώ μόνο προνομιακά η Ύδρα θα εξέλεγε τρεις, οι Σπέτσες δύο και «οι εν Ελλάδι Ψαριανοί» δύο, όπως από έναν βουλευτή θα εξέλεγαν οι καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Έως το 1877 είχαμε την επαρχία ως στενή περιφέρεια εκλογής που αντικαταστάθηκε ο θεσμός της στενής με την ευρεία περιφέρεια⁴³⁹ για να στηρίξει την ύπαρξη των κομμάτων σε συνδυασμό με τη «δεδηλωμένη». Ο Δηλιγιάννης ξαναέφερε τη στενή εκλογική περιφέρεια την οποία άλλαξε ξανά ο Τρικούπης για να την επαναφέρει ξανά ο Δηλιγιάννης, μια διαμάχη για την

⁴³⁷ Η νήσος Κεφαλληνία μετά το 1864 διαιρείται διοικητικά σε τρεις επαρχίες και από το 1866 υποδιαιρέθηκε σε 16 δήμους: Επαρχία Κραναίας οκτώ: Δήμος Κρανίων, Άνω Λειβαθούς, Κάτω Λειβαθούς, Ελειού, Πρόννων, Δηλινάτων, Φαρακλάτων, Ομαλών. Επαρχία Σάμης τέσσερις: Δήμος Σαμαίων, Πυλαρέων, Άσσου, Δολυχίου. Επαρχία Πάλης τέσσερις: Δήμος Ληξουρίου, Θηνέας, Ανωγητών, Κατωγητών.

⁴³⁸ Ο αριθμός των βουλευτών που εκλέγονταν σε κάθε περιφέρεια εξαρτιόταν από τον πληθυσμό της. Επαρχίες πάνω από 10.000 κατοίκους εξέλεγαν έναν βουλευτή, έως 20.000 δύο, έως 30.000 τρεις, πάνω από 30.000 τέσσερις. Προνομιακά η Ύδρα εξέλεγε τρεις, οι Σπέτσες δύο και «οι εν Ελλάδι Ψαριανοί» δύο βουλευτές. Επίσης έναν βουλευτή θα εξέλεγαν οι καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών (άρθρο 68 Συντάγματος σε συνδυασμό με τον εκλογικό νόμο).

⁴³⁹ Ο εκλογικός νόμος ΧΜΗ'/18.9.1877 καθιερώνει ως εκλογικό σύστημα το πλειοψηφικό με ευρεία και στενή περιφέρεια την επαρχία.

πολιτική διαδικασία εκπροσώπησης η οποία εξέφραζε δύο κόσμους, τον νεωτεριστικό κόσμο της Εσπερίας για τον Τρικούπη και τον παραδοσιακό κόσμο για τον Δηλιγιάννη.

Το 1879 άλλαξε η κατανομή των εδρών, έτσι ώστε τώρα αντιστοιχούσε μία έδρα σε 12.000 κατοίκους και για υπέρβαση μεγαλύτερη από 3.000 προσέθεταν μία επιπλέον έδρα. Το 1903 η βάση υπολογισμού έγινε 14.000 και 4.000 αντίστοιχα ώστε η αύξηση πληθυσμού να μην επιφέρει διαρκή αύξηση των εδρών. Το 1892 και 1895 η Βουλή είχε 207 έδρες, 234 το 1899 και το 1902, 235 έδρες το 1905 και το 1906 μόνο 177⁴⁴⁰. Επίσης το 1899 σχηματίστηκαν 26 μικροί νομοί⁴⁴¹ αντί των 16 μεγαλύτερων που έμοιαζαν σε πολλές περιοχές με τις καταργηθείσες επαρχίες.

Στην κάθε επαρχία υπήρχε το Επαρχιακό Συμβούλιο, το οποίο λειτουργούσε ως διοικητικό όργανο και είχε ρόλο στα θέματα οργάνωσης της εκλογικής διαδικασίας μαζί με κάποιες άλλες μικρές διοικητικές αρμοδιότητες. Η λειτουργία του οριζόνταν με Νομοσχέδιο της Βουλής⁴⁴² που αφορούσε τροποποίηση του αρχικού νόμου της 18.12.1836, διατάξεων άρθρων 2 & 3. Εκλεγόταν από τις επαρχαιρεσίες και δικαίωμα εκλογής στη θέση του επαρχιακού συμβούλου είχαν οι εγγεγραμμένοι στους δήμους εκάστης επαρχίας οι οποίοι είχαν συμπληρώσει το 30^ο έτος της ηλικίας τους (άρθρο 1). Δεν είχαν δικαίωμα να εκλεχθούν επαρχιακοί σύμβουλοι, οι εν ενεργεία στρατιωτικοί της ξηράς και θαλάσσης, οι δημόσιοι υπάλληλοι, οι δημοτικοί υπάλληλοι, οι δημοτικοί σύμβουλοι, οι δήμαρχοι, οι δημαρχιακοί πρόεδροι και οι δημοτικοί αστυνόμοι (άρθρο 2). Η Υπηρεσία των επαρχιακών συμβούλων διαρκούσε επί εξαετία (άρθρο 3). Εκλεγέντες επαρχιακοί σύμβουλοι θεωρούνταν οι υποψήφιοι, που είχαν λάβει τη σχετική πλειονοψηφία των ψηφοφορησάντων. Η εκλογή ενεργούνταν κατά δήμο και ταυτόχρονα σε όλους τους δήμους. Την εκλογική συνέλευση συγκαλούσε ο δήμαρχος δια προγράμματος το οποίο δημοσίευε οκτώ ημέρες πριν την ορισθείσα ημέρα έναρξης της ψηφοφορίας στην πρωτεύουσα του Δήμου και στις έδρες των παρεδρείων (άρθρο 5). Η εκλογή διευθυνόταν από εφορευτική επιτροπή η οποία είχε οριστεί και διεξήγαγε τις βουλευτικές εκλογές και προσδιορίζονταν ο ρόλος της από τις διατάξεις του νόμου περί βουλευτικών εκλογών (άρθρο 7), που στη θέση του Προέδρου του ΕΣ, σύμφωνα με το άρθρο 16 του εκλογικού νόμου, ορίζονταν ο ειρηνοδίκης της πρωτεύουσας του νομού, μεταξύ δε πολλών ο αρχαιότερος (άρθρο 8). Η επικύρωση των εκλογών και η δημοσίευση των αποτελεσμάτων γίνονταν από τον έπαρχο (άρθρο 10). Μετά την Ένωση ο θεσμός της επαρχίας, λειτούργησε για μικρό διάστημα με τις αρμοδιότητες του παραπάνω νόμου και μετέπειτα μόνο ως

⁴⁴⁰ Εκλογικοί Νόμοι που όρισαν τη σύνθεση της Βουλής : Ν. 648/17.09.1877 και Ν. 1876/31.12.1890.

⁴⁴¹ Διοικητική διάρθρωση σύμφωνα με το Νόμο 2604/6.7.1899 (ΦΕΚ Α 136/8.7.1899, 481-493).

⁴⁴² Νομοσχέδιο περί επαρχαιρεσιών αποτελούμενο από 12 άρθρα (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Β 1865, Συν. ΟΕ/ 27.3.1867, σσ. 449-450).

μηχανισμός διεξαγωγής των εκλογών έως το 1877, που είχε αρμοδιότητες εκλογοδικείου για τις τοπικές εκλογές. Η επαρχία αποτελούσε τη στενή και η ευρεία, ως σύνολο περισσότερων επαρχιών συγκροτούσε τη δευτεροβάθμια εκλογική περιφέρεια που ήταν ο νομός, η οποία ήταν και διοικητική ενότητα υπό τον Νομάρχη που εκπροσωπούσε την Κυβέρνηση.

Το ζήτημα της εκλογικής περιφέρειας αποτέλεσε σημείο αναφοράς, από το 1875 και για τα επόμενα χρόνια στη Βουλή, αφού κυρίως ο Τρικούπης και Κουμουνδούρος κατέθεταν τροποποιήσεις για την διεύρυνση της εκλογικής περιφέρειας, ενώ ταυτόχρονα ζητούσαν την κατάργηση της ενεργητικής ψήφου καθιερώνοντας μία ψήφο για κάθε πολίτη. Στα σχέδιά του 1875 η πλειοψηφία των βουλευτών αντιδρούσε ξεπερνώντας τους κομματικούς συσχετισμούς. Μάλιστα οι υπερασπιστές τόνισαν ότι το Σύνταγμα του 1864 είναι σαφές και αν ήθελε ο νομοθέτης να ορίσει το νομό ως εκλογική περιφέρεια θα το είχε αναφέρει, δημιουργώντας οχύρωση των βουλευτών γύρω από το Σύνταγμα σταματώντας έτσι την προσπάθεια των πολιτικών αρχηγών για αλλαγές.

Την ανάγκη να γίνει εκλογική μεταρρύθμιση είχε υπογραμμίσει η κυβέρνηση Τρικούπη στο λόγο του θρόνου (11.8.1875)⁴⁴³. Το γεγονός ότι και άλλες παρατάξεις ήθελαν τροποποίηση του εκλογικού νόμου αποδείχθηκε με το γεγονός ότι παρουσιάστηκαν στη Βουλή τρία σχέδια νόμου που όριζαν ποιες αλλαγές χρειαζόταν, όταν ξεκίνησε η συζήτηση στις 20.10.1876. Το ένα κατέθεσε η κυβέρνηση Κουμουνδούρου, το άλλο ο Χ. Τρικούπης και Αθαν. Πετιμεζάς και το τρίτο ο βουλευτής Ναυπακτίας Αθαν. Ροντήρης. Από την πρώτη στιγμή φάνηκε ότι η πλειοψηφία των βουλευτών δεν ήθελαν αλλαγές, κυρίως στο άρθρο που αφορούσε την πρόταση για κατάργηση της επαρχίας ως μείζων εκλογικής περιφέρειας. Το ίδιο συνέβη για την κατάργηση της ενεργητικής ψήφου και αντικατάστασής της από τη μία και μοναδική ψήφο που εισηγήθηκε ο Κουμουνδούρος, ο οποίος λόγω της μεγάλης αντίδρασης των βουλευτών του σταμάτησε ο ίδιος τη συζήτηση. Παρά το γεγονός του μετώπου των ηγετών του πολιτικού κόσμου για εισαγωγή νεωτερισμών στο εκλογικό σύστημα δεν επετεύχθη, αφού η συντριπτική πλειοψηφία των βουλευτών ήταν ανένδοτοι. Η συνεχής πίεση που ασκούσαν για μεταρρυθμίσεις ο Κουμουνδούρος και ο Τρικούπης δημιούργησε μεγάλη αντίδραση στο κοινοβούλιο και για τον λόγο αυτό απορρίφθηκε αφού η εκλογική διαδικασία αποτελούσε συνταγματική επιταγή, μια δεκαετία μετά την ψήφιση του νέου συντάγματος και πόσο μάλλον το γεγονός ότι η εκλογική διαδικασία που καθιερώθηκε αντιμετώπιζε σειρά προβλημάτων νόθευσης που υπήρχαν στο παρελθόν. Είναι χαρακτηριστικές οι

⁴⁴³ Ανέφερε η παράγραφος: «*Η ανάγκη της αναθεώρησης του περί εκλογής βουλευτών νόμου από καιρού ανεγνωρίσθη και από καιρού εγένοντο εργασίαι προπαρασκευαστικάί αφορώσαι εις την εισαγωγήν νέου συστήματος αντιστρατευομένου προς τους συνδυασμούς των υποψηφίων, ευρύνοντος την εκλογικὴν περιφέρειαν και χορηγούντος εις την μειονότητα ανάλογον του αριθμοῦ αὐτῆς αντιπροσωπεΐαν. Επίσης δε ἡ πλησιεστέρα παράταξις και μετοχὴ τῆς δικαιοσύνης εις τὴν διεύθυνσιν των εκλογικῶν εργασιῶν και ἄλλαι τινες διατάξεις υπαγορεύονται ἀπὸ τῆς πείρας ὡς συντελεστικά εις πρόληψιν των καταχρήσεων*» (ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76, Έναρξη Συνόδου, 11.8.1875, σσ. 5-8).

τοποθετήσεις των βουλευτών Γεράσιμου Ζωχιού βουλευτού Μέσης και Αντωνίου Ρικάκη βουλευτή Πάτρας⁴⁴⁴, που υποστήριζαν ότι οι προτεινόμενες αλλαγές είναι αντισυνταγματικές, αλλά τόνιζαν ιδιαίτερα το γεγονός ότι αν ο συνταγματικός νομοθέτης ήθελε το νομό για εκλογική περιφέρεια και όχι την επαρχία θα το έλεγε ρητά, αφού η διοικητική διαίρεση σε νομούς είχε καθιερωθεί πολλά χρόνια πριν την ψήφιση του συντάγματος του 1864. Ο Κουμουνδούρος συνηγορούσε για τη μεγάλη περιφέρεια, προβάλλοντας ως ουσιαστικούς λόγους την κατάργηση του τοπάρχη και έτσι την ποιοτική αναβάθμιση των βουλευτών. Για να ολοκληρωθεί η μεταρρύθμιση πρότεινε τη μοναδική ψήφο, δηλαδή κάθε εκλογέας θα ψήφισε μόνο έναν υποψήφιο, όσες και αν ήταν οι έδρες της περιφέρειας. Τη μοναδική ψήφο υποστήριξε και ο Θρ. Ζαΐμης, όχι όμως και την σύνδεσή της με την νομαρχιακή περιφέρεια. Η πλειοψηφία των βουλευτών δεν συγκινήθηκε και ο Κουμουνδούρος σταμάτησε τη συζήτηση ζητώντας από τους βουλευτές να το ξανασκεφτούν αν ήταν ή όχι χρήσιμη η μοναδική ψήφος. Αυτό που προκαλεί απορία είναι το γεγονός ότι τις απόψεις αυτές ο Κουμουνδούρος δεν τις εξέφρασε δώδεκα χρόνια πριν κατά την διάρκεια της Εθνοσυνέλευσης στην οποία συμμετείχε. Εξηγείται ίσως η στάση του από το γεγονός ότι τότε προαλειφόταν για πρωθυπουργός και στην προσπάθειά του να προσεγγίσει τους Επτανησίους συμφώνησε στην πρόταση που εισηγήθηκαν. Δώδεκα χρόνια μετά και στην προσπάθειά του να επιβιώσει πολιτικά προτείνει θεσμικές ανατροπές βρίσκοντας σύμμαχο τον Τρικούπη, του οποίου οι μεταρρυθμίσεις αποτελούν μεταφορά βρετανικών και δυτικών νοοτροπιών και κατ' ουδένα τρόπο δεν μπορούσαν να σταθούν επί ελληνικού πολιτικού συστήματος, αφού αντέκειντο σε δύο βασικά ζητήματα: η Ελλάδα είχε καθολική ψηφοφορία και ενεργητική ψήφο, ενώ η Δύση κανέναν από τους δύο αυτούς θεσμούς. Παρ' όλα αυτά θα προσπαθήσει με κάθε τρόπο να τις εισαγάγει μετέπειτα, όταν κάποια στιγμή, έστω για λίγο, θα εφαρμοστούν. Η προσπάθεια αυτή θα επανέλθει το 1877 αλλά οι αντιθέσεις των βουλευτών θα είναι πάλι ισχυρές. Θα καμφθεί το 1887 που θα γίνει εκλογική περιφέρεια ο νομός, αλλά δεν θα καταργηθεί η ενεργητική ψηφοφορία για μία εκλογή, αυτή του 1890. Η συζήτηση για αλλαγές στις περιφέρειες και στην εκλογική διαδικασία θα ξεκινήσουν ξανά το 1910. Το 1923 θα καταργηθεί το σφαιρίδιον, ενώ η επαρχία θα διατηρηθεί μέχρι το 1956.

V. Η καθιέρωση των δικαστικών αντιπροσώπων στις εκλογές

Στις εκλογές του 1879 εφαρμόζεται για πρώτη φορά ο θεσμός των δικαστικών αντιπροσώπων που είχε καθιερωθεί το 1877⁴⁴⁵, οι οποίοι διορίζονταν από την ολομέλεια του

⁴⁴⁴ Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΑ', 1977: 32-34.

⁴⁴⁵ Με το Νόμο ΧΝΗ'/1877, όπως συμπληρώθηκε με τις διατάξεις των Νόμων ΧΞΑ'/1877 και ΚΨΝΕ'/1878.

Αρείου Πάγου. Έφοροι διορίζονταν οι εφέτες, δικαστικοί αντιπρόσωποι διορίζονταν οι πρωτοδίκες, οι παρά πρωτοδικαίς αντεισαγγελείς και οι ειρηνοδίκες και συμπληρωματικά οι δικηγόροι. Τα καθήκοντα των αντιπροσώπων της δικαστικής αρχής ήταν πολύ σημαντικά, υπερέβαιναν δε κατά πολύ τα αντίστοιχα των ανακριτών (κατά την πρώτη φάση του θεσμού). Ήταν κατ' αρχήν καθήκοντα εποπτείας, τόσο των εφορευτικών επιτροπών όσο και των άλλων παραγόντων της εκλογικής διαδικασίας (υποψήφιοι, σφαιριοδότες, φρουροί, κλπ) ενώ είχαν επίσης καθήκοντα σύμπραξης με τις εφορευτικές επιτροπές για την ομαλή διεξαγωγή της εκλογικής διαδικασίας.

Σε σχέση με τις εφορευτικές επιτροπές οι αντιπρόσωποι της δικαστικής αρχής παρενέβαιναν συνήθως εισηγητικά και γνωμοδοτικά καθοδηγώντας τις εργασίες τους χωρίς να συμμετέχουν στην σύνθεσή τους, αλλά μόνο σε έκτακτες περιπτώσεις, όταν υπήρχε απαρτία των εφορευτικών επιτροπών παρενέβαιναν ενεργά, υποκαθιστώντας τις τελευταίες στο έργο τους. Σημαντική ήταν η αρμοδιότητα που αφορούσε το ανακριτικό τους έργο, το οποίο αποτέλεσε τον λόγο καθιέρωσης του θεσμού⁴⁴⁶. Στο έργο τους αυτό είχαν «τα δικαιώματα και τας υποχρεώσεις του ανακριτικού υπαλλήλου», ενώ αποκλειόταν η σύμπραξη οποιουδήποτε. Τις ανακρίσεις, καθώς και τις μηνύσεις που επιδίδονταν σ' αυτές, ο εκπρόσωπος της δικαστικής αρχής, διαβίβαζε στον παρά πλημμελειοδικαίς εισαγγελέα, ενώ έστελνε ειδική έκθεση για την εκλογή με κάθε τι το αξιοσημείωτο, στον αρμόδιο έφορο.

VI. Οι εκλογικές διαδικασίες στο Νομό Κεφαλληνίας. Η διοικητική διαίρεση σε επαρχίες και η εκπροσώπησή τους

Τον Μάιο του 1864 η Κεφαλληνία επίσημα σταμάτησε να είναι ομόσπονδη πολιτεία του «*Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων*» και μετατράπηκε σε νομό της ελληνικής επικράτειας. Λίγο πριν αποχωρήσουν οι Βρετανοί το Ελληνικό Κράτος εξέδωσε ΒΔ σύμφωνα με το οποίο διατηρήθηκε η δομή του διοικητικού συστήματος των επαρχιών και ιδρύθηκαν τέσσερις νομοί⁴⁴⁷, Κερκύρας, Λευκάδος, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου. Η δομή αυτή επικυρώθηκε με το ΒΔ της 17.12.1864⁴⁴⁸ που ορίστηκε η διοικητική διαίρεση των νησιών και η προσαρμογή τους στο διοικητικό σύστημα του Βασιλείου. Με το ΒΔ εφαρμόστηκε στα Επτάνησα ο νόμος «*περί*

⁴⁴⁶ Οι αντιπρόσωποι της δικαστικής αρχής ενεργούσαν σύμφωνα με το άρθρο 32 του νόμου ΧΜΗ'/1877, «*αυτεπαγγέλτως ή επί μηνύσει οιοιδήποτε εκ των εκλογέων, την ανάκρισιν και βεβαίωσιν πασών των εν τη εκλογική συλλόγω ή τμήματι αξιοποιούνων πράξεων και παραβάσεων του εκλογικού νόμου*».

⁴⁴⁷ Στις 13.5.1864 εκδόθηκε το ΒΔ «*Περί της μετά τη παύσιν της Αγγλικής προστασίας διοικήσεως των Ιονίων Νήσων*», με το οποίο διατηρήθηκε η δομή του συστήματος των Επαρχιών και των συμβουλίων και ιδρύθηκαν τέσσερις νομοί.

⁴⁴⁸ Στο Νόμο ΚΕ' «*Περί διαιρέσεως των Νομαρχιακών και Επαρχιακών αρχών*», της 5.12.1845, προστέθηκαν τα νησιά (ΦΕΚ 2/13-01-1865, «*Περί εφαρμογής και εν Επτάνησω του περί διοικητικής διαιρέσεως του κράτους νόμου*»).

διοικητικής διαιρέσεως του κράτους» (ΚΕ/5.12.1845) που ίσχυε στην υπόλοιπη Ελλάδα. Σύμφωνα με το άρθρο 2, στην Επτάνησο ορίζονται τέσσερις Νομοί (Κερκύρας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Λευκάδος), με επτά Επαρχίες (τρεις στην Κεφαλληνία, δύο στην Κέρκυρα, από μία στη Ζάκυνθο και Λευκάδα) και η νήσος Κεφαλληνία συγκροτεί νομό που περιλαμβάνει και την ομώνυμη επαρχία⁴⁴⁹ και προσδιορίστηκαν οι έδρες νομαρχών και των επάρχων⁴⁵⁰. Στο νόμο αυτό εκτός των άλλων ορίζονται τα διοικητικά καθήκοντα των Νομαρχών και Επαρχών. Η επόμενη, η οποία είναι και οριστική, πραγματοποιείται σύμφωνα με το άρθρο 2 του Διατάγματος της 5.3.1865⁴⁵¹ που διαιρείται η Κεφαλληνία σε τρεις επαρχίες, ενώ με το Νόμο ΡΜΓ'/9.1.1866⁴⁵² κυρώθηκε και τροποποιήθηκε το διάταγμα του 1864 που σχηματίστηκαν 3 νομοί (Κερκύρας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου) και 10 επαρχίες στα Επτάνησα, οι δήμοι που θα τις αποτελούσαν και τα όριά τους. Τα Κύθηρα υπήχθησαν στο νομό Αργολίδος ενώ η τελική διοικητική μορφή των Επτανήσων ολοκληρώνεται με το νόμο ΡΜΓ' και ΣΡΞ'/1868. Η Κεφαλληνία και Ιθάκη και τα συν αυτό νησίδα συγκρότησαν το νομό Κεφαλληνίας και ορίστηκαν στο νομό τέσσερις επαρχίες, Κραναίας με πρωτεύουσα το Αργοστόλι, Πάλλης με πρωτεύουσα το Ληξούρι, Σάμης με πρωτεύουσα τον Αιγιαλό, ενώ προσετέθη για λίγο διάστημα και η Ιθάκη με πρωτεύουσα το Βαθύ.

- Η πρώτη είναι η *Επαρχία Κραναίας*, που περιλαμβάνει (σύμφωνα με τη διάρθρωση που ίσχυε επί Προστασίας) το 1^ο Διαμέρισμα της πόλεως του Αργοστολίου (Πόλη του Αργοστολίου, Προάστιο Σπήλια, Προάστιο Αγίου Γεωργίου, Περιοχές Λειβαθώ και Ποταμιάνα), το 3^ο (Ομαλά, Ταλαμιαίς, Εικοσιμία, Πυργί) και το 4^ο (Ελειού, Κατελειού, Σκάλας, Βάλτες, Κορωνούς, Ηρακλείου), ουσιαστικά περιλάμβανε την Πόλη του Αργοστολίου και τις περιοχές που θεωρούνταν εκτός πόλεως δηλαδή η εξοχή, εκτός του Πυργιού που εντάχθηκε στην επαρχία Σάμης.

- Η δεύτερη είναι η *Επαρχία Πάλλης* που περιλαμβάνει το 2^ο Διαμέρισμα (Πόλη Ληξουρίου, Προάστιο Μηχαλιτζάτα, τις περιοχές Κατωής, Ανωής, Θηναίας, Αθήρος και Μισοχώρια).

- Η Τρίτη είναι η *Επαρχία Σάμης* που περιλάμβανε το 5^ο Διαμέρισμα (Σάμης, Πυλάρου,

⁴⁴⁹ Οι υπόλοιποι νομοί είναι: Κερκύρας, περιλαμβάνοντας την ομώνυμη Επαρχία και την Επαρχία Παξών. Ζακύνθου, που περιλαμβάνει την ομώνυμη επαρχία και τις Επαρχίες Κυθήρων. Λευκάδος, που περιλαμβάνει την ομώνυμη Επαρχία και την Επαρχία Ιθάκης.

⁴⁵⁰ Με το ΒΔ της 31.12.1864 «περί προσωρινής προεδρείας των εν Επτανήσω επαρχιακών συμβουλίων».

⁴⁵¹ Με το ΒΔ της 5.3.1865 (ΦΕΚ 17/8.3.1865), «Περί διαιρέσεως Επαρχιών Κερκύρας και Κεφαλληνίας», «αφοράντος την διαίρεσιν εκατέρας των νήσων Κερκύρας και Κεφαλληνίας εις 3 επαρχίας». Στην Κεφαλληνία καθιερώθηκαν τρεις επαρχίες, Κραναίας, Πάλλης και Σάμης, που αποτελούσαν και τη διοικητική διαίρεση των πόλεων - κρατών του νησιού κατά την κλασική περίοδο.

⁴⁵² Το Νομοσχέδιο αποτελείται από 4 άρθρα κυρώνοντας το ΒΔ/17.12.1864 «Περί διοικητικής διαιρέσεως της Επτανήσου τροποποιούμενον» που εφαρμόζει τον από 5.12.1845 Νόμο «Περί διοικητικής διαιρέσεως του Κράτους», όπου «Εν Επτανήσω καθίσταται τρεις νομοί... Ο δε Κεφαλληνίας, περιλαμβάνων τας επαρχίας Κραναίας, Πάλλης, Σάμης, και Ιθάκης...» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. Π/8.1.1865, σσ. 695-696 (ΦΕΚ 6/19.1.1866)).

Ερύσσου, Προάστιον Άσσου) στην οποία προστίθεται και το Πυργί μετά από αίτημα των κατοίκων που αποκόπτεται από την Κραναία⁴⁵³.

Η διοίκηση του νομού ανατίθεται στο Νομάρχη, ο οποίος διορίζεται από την Κυβέρνηση. Με το νόμο του 1866 ορίζεται ότι ο Νομός Κεφαλληνίας περιλαμβάνει τις επαρχίες Κραναίας, Πάλλης, Σάμης και Ιθάκης⁴⁵⁴, που θα αποτελούσαν και τις αντίστοιχες εκλογικές περιφέρειες, οι οποίες με ένα μικρό κενό 1877-1892 και 1910, θα έμεναν σταθερές έως το 1956.

Ο Δήμος Κρανίων, κατατάχθηκε στην Α΄ θέση αφού είχε πληθυσμό 10.690 κατοίκους και ως έδρα ορίστηκε το Αργοστόλι⁴⁵⁵. Συνολικά ο νομός αρχικά εξέλεγε 12 βουλευτές και κατανέμονταν τέσσερις στην Κραναία, τρεις στην Πάλλη, τρεις στην Σάμη και δύο στην Ιθάκη.

Η πρώτη διοικητική διαίρεση του 1864 περιλάμβανε τις εξής διοικητικές ενότητες⁴⁵⁶: «*Την του Αργοστολίου αποτελουμένην εκ της ομωνύμου πόλεως και των περιοχών Ποταμιάνα, Ταλαμιαίς, Ομαλά, Λειβαθώ, Εικοσιμία και Εξώμερον. Την της Παλλικής αποτελουμένην εκ της πόλεως του Ληξουρίου και των περιοχών Ανωγής – Κατωγής, Μεσοχώρια και Θηναίας. Και την της Σάμης αποτελουμένην εκ των περιοχών Πυργιού, Σάμης, Ερύσσου και Πυλάρου*». Οι επαρχίες αυτές θα εκλέγουν 10 βουλευτές στη Βουλή, Κραναία τέσσερις Πάλλη τρεις, Σάμη τρεις και η διοικητική αυτή διαίρεση διέφερε από την προηγούμενη επί Προστασίας, που το νησί ήταν χωρισμένο σε πέντε διαμερίσματα⁴⁵⁷. Η Ιθάκη θα ακολουθήσει μια διαδρομή σύνδεσης ανάμεσα στην Κεφαλληνία και τη Λευκάδα. Το 1864 εντάχθηκε διοικητικά στο νομό Κεφαλληνίας, το 1866 στο νομό Λευκάδος, το 1868 εντάχθηκε ξανά στο νομό Κεφαλληνίας και την ίδια χρονιά μεταφέρθηκε στο νομό Λευκάδος, ενώ επανήλθε στο Νομό Κεφαλληνία την περίοδο 1892-1899.

Η διοικητική διαίρεση της νήσου δομήθηκε σε επαρχίες, σύμφωνα με το διοικητικό χάρτη της χώρας, πάνω στις υπάρχουσες ιστορικά περιοχές της νήσου όπως το γεωφυσικό ανάγλυφο είχε διαμορφώσει, δηλαδή την Κράνη, την Πάλλη και τη Σάμη. Για την Επαρχία Κραναίας δεν

⁴⁵³ Κατά την Προστασία η διοικητική διαίρεση της νήσου ήταν ή εξής: «Διαμέρισμα Α: περιελάμβανε την Πόλη του Αργοστολίου, το Προάστιο Σπήλια, το Προάστιο Αγίου Γεωργίου και τις Περιοχές Λειβαθώ και Ποταμιάνα. Διαμέρισμα Β: περιελάμβανε την Πόλη Ληξουρίου, το Προάστιο Μηχαλιτζάτα, και τις περιοχές Κατωγής, Ανωγής, Θηναίας, Αθέρος και Μισοχώρια. Διαμέρισμα Γ: περιελάμβανε τις περιοχές Ομαλά, Ταλαμιαίς, Εικοσιμία και Πυργί. Διαμέρισμα Δ: περιελάμβανε τις περιοχές, Ελειού, Κατελειού, Σκάλας, Βάλτες, Κορονούς και Ηρακλείου. Διαμέρισμα Ε: περιελάμβανε τις Περιοχές Σάμης, Πυλάρου, Ερύσσου και το Προάστιον Άσσου» («ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ εκλογέων της Νήσου Κεφαλληνίας δια τα έτη 1861 και 1862». Κοργιαλένιος Βιβλιοθήκη ΕΚΛ 324.249/55).

⁴⁵⁴ Το ΒΔ του 1865 τροποποιείται με το Ν. ΡΜΓ/ 9.1.1866 (ΦΕΚ 6/19.01.1866), «Περί διοικητικής διαιρέσεως της Επτανήσου», που στο άρθρο 3 ορίζει ότι ο Νομός περιλαμβάνει τις επαρχίες Κραναίας, Πάλλης, Σάμης και Ιθάκης.

⁴⁵⁵ Έμβλημα: «εν τω μέσω μεν Κέφαλον, ήτοι νέον γυνόν καθήμενον, γύρωθεν δε τας λέξεις «Δήμος Κρανίων».

⁴⁵⁶ «Όσον αφορά τις επαρχίες το 1864 αυτές περιελάμβαναν, σύμφωνα με την αρμόδια επιτροπή η οποία τον Σεπτέμβριο του 1864 είχε υποβάλει την έκθεσή της η οποία καταργούσε τις νομαρχίες και το κράτος ολόκληρο διαιρείται σε 5 διοικήσεις που περιλαμβάνουν 62 επαρχίες και ανάλογους δήμους» (Εφημ. “Θρίαμβος”, φ. 7, 19.9.1864).

⁴⁵⁷ Ό.π. υποσ. 397.

προέκυψαν σοβαρά ζητήματα καθώς η ορεινή περιοχή του Πυργιού ενσωματώθηκε διοικητικά στη Σάμη όπως και οι κάτοικοι επιθυμούσαν, ενώ πρωτεύουσα ορίστηκε το Αργοστόλι αφού ήταν η μεγαλύτερη πόλη αλλά και διοικητικό κέντρο του νησιού από το 1757.

Για την Πάλλη δεν προέκυψαν γεωγραφικά ζητήματα, συγκροτήθηκε στη φυσική χερσόνησο της Παλλικής και εντάχθηκε σ' αυτή η περιοχή της Θηναίας. Πρωτεύουσα ορίστηκε το Ληξούρι, που ήταν η πιο μεγάλη πόλη της περιοχής και είχαν έδρα κάποιες διοικητικές υπηρεσίες. Προ της οριστικής διαιρέσεως, αναπτύχθηκαν συζητήσεις και κυκλοφόρησαν πληροφορίες σχετικά με την τύχη της κάθε επαρχίας.

Για την επαρχία Πάλλης κυκλοφόρησε πληροφορία ότι θα ενσωματωθεί στην Κραναία και αυτό είχε σαν συνέπεια την αντίδραση τοπικών βουλευτών και κατοίκων. Βλέπουμε ότι στις αρχές του 1865 η επαρχία Πάλλης διεκδικεί να γίνει επαρχία και η συλλογή υπογραφών είναι προ της διοικητικής διαιρέσεως με ημερομηνία 23.2.1865 που ζητήθηκε η δημιουργία Επαρχίας και Πρωτοδικείου στο Ληξούρι⁴⁵⁸. Στις αναφορές τονίζεται χαρακτηριστικά, στην κορωνίδα του εντύπου, το σύνολο των 24.000 κατοίκων της Πάλλης και η επιμονή των κατοίκων για να επιτευχθεί το αποτέλεσμα. Τελικά δημιουργήθηκε η επαρχία Πάλλης και μετέπειτα δεν τέθηκε ποτέ ζήτημα με τα γεωγραφικά της όρια.

Εκεί που υπήρξε πιο σοβαρό ζήτημα ήταν η Επαρχία Σάμης για τη γεωγραφική έκταση, όσο και για την πρωτεύουσα. Για την έκταση το ζήτημα λύθηκε, αφού εντάχθηκε στην επαρχία η περιοχή του Πυργιού με τη συναίνεση των κατοίκων, αλλά και η εκλογή ενός επιπλέον βουλευτή στην επαρχία Σάμης που αφαιρέθηκε από την Κραναία. Για το ζήτημα της πρωτεύουσας η επαρχία λόγω του γεωμορφολογικού της χαρακτήρα δεν είχε πληθυσμιακό και διοικητικό κέντρο, αφού ο Αιγιαλός που προτάθηκε ήταν ένα μικρό λιμάνι δίχως αξιόλογο πολεοδομικό ιστό. Αντίθετα υπήρχαν χωριά που είχαν διπλάσιο ή τριπλάσιο πληθυσμό, όπως η Άσσοι, τα Μακρυώτικα και Διβάρια Πυλάρου αλλά και το παραθαλάσσιο λιμάνι της Αγίας Ευφημίας στην Πύλαρο, το οποίο αποτελούσε την έξοδο της βόρειας νήσου στη θάλασσα. Τα θέματα που απασχόλησαν τους

⁴⁵⁸ Αναφορά, με υπογραφές των κατοίκων του Ληξουρίου προς τον Βασιλέα περί της δημιουργίας Επαρχίας στην Πάλη και Πρωτοδικείου και ημερομηνία 23.2.1865, η οποία τονίζει: «... Η Πόλις αύτη Μεγαλειότατε, σήμερον κινδυνεύει σ' όλην τετραετίαν να στερηθή αντιπροσωπεύσεως, μη δυναμένης να αντιπαταχθή εις τετραπλούν αριθμόν ψήφων ενυπαρχουσών εν τω διαμερίσματι Αργοστολίου αν η Μεγαλειότης σου δεν ευδοκήση να κηρύξη αυτήν επαρχίαν». Και παρακάτω για τη δημιουργία Πρωτοδικείου: «Η πόλις Ληξουρίου μετά των εξαρτημάτων αυτής Θηναίας, Ανωγής, Μεσοχωρίων και Κατωγής, συνεισφέρει εις το δημόσιον σχεδόν όσον το λοιπόν της Νήσου Κεφαλληνίας παρά θεού προωρίσθη να διατελή μέρος, ανεξάρτητον, ως κεχωρισμένον δι' ευρυτάτου λιμένος, όστις εν καιρώ τρικυμίας κωλύει την συγκοινωνίαν μεταξύ των δύο πόλεων, άνευ μνείας πολλών άλλων ηθικών τε και διανοητικών πλεονεκτημάτων εφ' ως ατενίσασας και οι πρώην κυβερνήσεις διέκρινον αυτήν συν τοις άλλοις και με τον καταρτισμόν ενός Πρωτοδικείου». Οι δύο παραπάνω αναφορές καταλαμβάνουν 38 σελίδες, και υπογράφουν 890 Πολίτες. Στα κείμενα αναφέρονται οι πολίτες ολογράφως με το ονοματωπώνυμό τους, την υπογραφή τους και σε κάποιες περιπτώσεις το επάγγελμα, π.χ. ιερείς, ιερομόναχοι, ιατροί, δάσκαλοι, έμποροι, όπως το γράφουν οι ίδιοι (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: Εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία).

κατοίκους εν όψει χωρισμού των επαρχιών δημιούργησαν αιτήματα και αναφορές των κατοίκων προς την Εθνοσυνέλευση⁴⁵⁹. Τελικά τα αιτήματα των κατοίκων των περιοχών Πυλάρου και Ερύσσου δεν εισακούστηκαν και πρωτεύουσα της επαρχία Σάμης ορίσθηκε ο Αιγιαλός.

Σημαντικό αρχειακό υλικό υπάρχει σχετικά με το ζήτημα της διαιρέσεως της νήσου σε επαρχίες και αναπτύχθηκε σημαντική αλληλογραφία, από 6.3.1965, μεταξύ του Νομάρχη Κεφαλληνίας και του Υπουργού Εσωτερικών για την οριστική χωροταξική τους σύνθεση⁴⁶⁰, η οποία όμως δεν είχε καταλήξει στην διευθέτηση, μιας και το υπουργείο Εσωτερικών δεν έπαιρνε οριστική θέση. Οι οχλήσεις του Νομάρχη όμως συνεχίζονται και στις 2.4.1865 γίνεται νέα αναφορά προς το Υπουργείο Εσωτερικών με θέμα «*Περί της διαιρέσεως της νήσου Κεφαλληνίας*», στο οποίο αναφέρει την οριστική του πρόταση για μεταφορά του Πυργιού στη Σάμη⁴⁶¹.

⁴⁵⁹ «... Οι υποφαινόμενοι κάτοικοι των περιοχών Ερύσσου, Πυλάρου και του Προαστείου Άσσου ... παρατηρούσιν οι υπό τούτο παρά της σεβαστής Εθνοσυνελεύσεως εκλεχθήσω Επιτροπήν διαιρέσεως την δευτερογενήν της Κεφαλληνίας Διοίκησιν και Επαρχίας ανηγόρευσιν». Πάνω στο σώμα των αναφορών υπάρχει η σημείωση «Αναφορά κατοίκων Κεφαλληνίας δι' ως ζητώσιν Κέντρον Επαρχίας την Αγίαν Ευφημίαν». Σε διαφορετική σελίδα αναφέρεται «...Αλήθεια αναμφισβήτητος είναι ότι εκ των μνησθήτων τεσσάρων τούτων περιοχών διαδοχικώς η μια της άλλης κειμένη και αρχόμεναι από βορράν προς Μεσημβρίαν, η της Ερύσσου κατοικούντος υπό 9.000 χιλιάδων ως άγγιζαν κατοίκων, ασχολουμένων όχι μόνον με την Γεωργίαν αλλά και με Ναυτιλίαν και το Εμπόριον, κλάδοι, οίτινες προς ανεμπόδιστον επιδίδωσιν την όσον άνεσι του χρόνου εξοικονόμησιν άνευ του οποίου, και το εμπόριον μετερχόμενοι προκόβοντες ως βραδυτάτοι συνέρχονται εις βιομηχανίαν, οι δε επιχειρήσεις τους παρακωλείονται. Το αυτό δυνάμεθα να είπωμεν και περί της Πυλλάρου όθε και πληθυσμόν υπέρ των 5.000 αριθμεί και συμφέροντα μεγάλα συνδέονται τούτον μετά των κατοίκων της περιοχής Ερύσσου μάλλον, ή εκείνων του Πυργιού και Σάμου, ως ο πληθυσμός των συνενωμένων μόλις φθάνη τις 5.000 χιλιάδας ψυχών ... Οι περιοχαί ούται ούτω πως προς αλλήλους γεωγραφικώς διοικούντες και αφίγονται ώστε από του πλέον μεμοιρασμένου μέρους της Βορείου περιοχής Ερύσσου μέχρι της Σάμου το διάστημα είναι 25 μιλίων ενώ από του ανωτέρου μέρους του το Μεσημβρινόν κατέχοντος Πυργιού μέχρι Πυλλάρου μόλις φθάνει τον αριθμόν 12 μιλίων, κατόπιν δε της Πυλλάρου έρχεται η Σάμος όπου δια να μεταβή ως είθεσαι το πολυπληθέστερον μέρος της επαρχίας δηλαδή Ερύσσου και Πυλλάρου αποστάσεις να διέλθη τις δι' ανωμάλου και δυσβάστακτου οδού κατουγεννημένης ή καιρού μεγάλου χειμώνα υπό σχηματιζομένων χειμάρρων ως ρευμάτων ορμητικών. Μετά την σκιαγράφησιν τούτων της τοπογραφικής θέσεως του πληθυσμού και των ποικιλιών του κοινωνικού βίου, άτινα διαλέγοντος τω εν λόγω περιοχών δήλον καθίσταται, ότι προκειμένου λόγου περί σχηματισμού διοικητικού κέντρου η θέσις της Σάμου ελέγχεται ασύμφωρος και απρόσφορος ...» [Αναφορές με υπογραφές των κατοίκων της Πυλλάρου και Ερύσσου προς την «Βην των Ελλήνων Εθνοσυνέλευσιν» περί της έδρας της Επαρχίας Σάμης. Ο πέντε κατάλογοι αποτελούνται από 30 σελίδες και περιλαμβάνουν 711 υπογραφές, τα ονόματα και επώνυμα των πολιτών, σε κάποιες περιπτώσεις και πατρώνυμα αλλά και επαγγέλματα. (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α΄, Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία)].

⁴⁶⁰ Έγγραφο υπ. Αριθμ. 6536/6/3/1865 του Υπουργού Εσωτερικών προς το Νομάρχη Κεφαλληνίας με το οποίο διαβιβάζεται αντίτυπο του Προεδρικού Διατάγματος περί διαιρέσεως εις επαρχίας της νήσου Κεφαλληνίας. Στο έγγραφο υπάρχει το σχέδιο του ΠΔ και η εισήγηση προς το Υπουργικό Συμβούλιο και σημείωση περί της περιοχής Πυργιού για να υπαχθεί στην επαρχία Σάμης (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α΄, Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων / Κεφαλληνία). Υπ. αριθμ. 313/2.4.1865 αναφορά του Νομάρχη Κεφαλληνίας με θέμα «*Περί της διαιρέσεως της νήσου Κεφαλληνίας*» στο οποίο αναφέρεται ξανά στο ζήτημα της περιοχής του Πυργιού (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α΄, Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία).

⁴⁶¹ «Εν τω δια της υπ' αριθμ. 220 αναφοράς μου υποβληθέντα τω υπουργώ πίνακα όπου φαίνεται ότι η περιοχή του Πυργιού, περιέχουσα τα χωρία Διγαλέτο, Χαράκτη, Κατάραχο, Μοναστηράκι, Στάβερη και Τσακαρισιάνον, περιλαμβάνεται εις το Δημαρχείον Ομαλών της επαρχίας Κραναίας, αλλ' ως λαβών αφορμήν να παρατηρήσω, οι ψηφοφόροι της περιοχής ταύτης περιλαμβάνονται εις τον εκλογικόν κατάλογον του Δημαρχείου Σάμης της ομωνύμου Επαρχίας. Η περίπτωση αύτη, ήδη προ μεν της διαιρέσεως της νήσου εις επαρχίας, δεν είχε επιρροήν όντως, διότι, ως μιας επαρχίας θεωρουμένης, αδιάφορον ήτο εις την εκλογικήν περιφέρειαν είναι εγγεγραμμένοι οι ψηφοφόροι αλλά μετά την επελθούσαν διαίρεσιν μέγιστον είναι το ενδιαφέρον που οι κάτοικοι της περιοχής Πυργιού μεταφερόμενοι από της μιας εις την άλλην επαρχίαν μεταβάλλουσιν το εν τω αριθμώ του πληθυσμού – επερχόμενον – αποτέλεσμα του αριθμού – των βουλευτών, καθ' όσον εις 1.667 αναβαίνοντες, αφαιρούμενοι εκ της Κραναίας, καταβιβάζουν τον πληθυσμόν αυτής εις

Ενώ ο Νομάρχης προσπαθούσε να ισορροπήσει τις απόψεις και τις πιέσεις εντός της νήσου, αλλά και να ικανοποιήσει το αίτημα των κατοίκων του Πυργιού να ενταχθούν στη Σάμη, το υπουργείο τον κατηγόρησε για κωλυσιεργία. Έτσι το Υπουργείο απάντησε τονίζοντας στο Νομάρχη ότι υπάρχουν καταγγελίες οι οποίες τονίζουν ότι δεν εφαρμόζετε την ένταξη του Πυργιού στην επαρχία Σάμης⁴⁶². Ο Νομάρχης απέστειλε νέα αναφορά⁴⁶³ προς το Υπουργείο απαντώντας στο

39.263, τέσσαρας μόνον βουλευτάς δίδοντα, προστιθέμενοι δε εις την Σάμην αναβιβάζουσιν τον πληθυσμόν αυτής εις 20.787 έχοντας το δικαίωμα να δώσει τρεις βουλευτάς. Δι' ο φέρων αυτήν την γνώσιν του υπουργείου, παρακαλώ να με καθοδηγήσετε εις το πρακτικόν εν η περιστάσει, πως εκ της αναφερομένης ήδη διαφοράς, κατά την διαλογήν των ψήφων και την ανακήρυξιν των βουλευτών, παρέλθη απαίτησις της περί των βουλευτών. Αναγνωρίζω ότι των καταλόγων ήδη οριστικών καταστάσεων δεν δύναται να λάβη χώραν μεταβολή τους, και ότι εις την Βουλήν υπόκειται να αποφασίσετε επί των παρουσιαζομένων διαφορών, επειδή όμως, καθώς πληροφορήθην, η περιοχή του Πυργιού κατά πάντων βουλευτικών εκλογών υφίσταται εις το Γ' Διαμέρισμα της Κραναίας, εις το Δημαρχεῖον Ομαλῶν, μόνον δε κατά την εκλογήν των περιοχικῶν συμβούλων υπάγεται εις την Σάμην, και επειδή η κατ' επαρχίας της νήσου διαίρεσις ἐπλήθε μετὰ την κατάρτησιν των καταλόγων και επομένως δεν ἦτο καιρός να προταθῶσιν ἐνστάσεις προς διαγραφὴν των εκλογέων εν τῷ Δημαρχεῖῳ Σάμης και της εγγραφῆς αὐτῶν εις το των Ομαλῶν. Εθεώρησα αναγκαῖον να θέσω το Υπουργεῖον εις γνώσιν των πραγμάτων, διότι ἐνδέχεται να προβῇ εις διόρθωσιν τινα, υποδειχθεί – αὐτό το περί της διαιρέσεως διάταγμα, το οποίον, περιλαμβάνον εις την Επαρχίαν Κραναίας το Γ' Διαμέρισμα ἄνευ ἐξαιρέσεως, υποθέτησαν ὅτε εις αὐτό περιλαμβάνεται και η περιοχή Πυργιού, η αποτελούσα ολοκληρωτικόν μέρος του Διαμερίσματος αὐτοῦ» (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων / Κεφαλληνία). Υπ. αριθμ. 313/2.4.1865 αναφορά του Νομάρχη Κεφαλληνίας με θέμα «Περί της διαιρέσεως της νήσου Κεφαλληνίας» στο οποίο αναφέρεται ξανά στο ζήτημα της περιοχῆς του Πυργιού (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία).

⁴⁶² «Προς τον Νομάρχη Κεφαλληνίας. Κατά την υπ. αριθμ. 313 αναφορά σας, η ἕως πως τα χωρία συνημμένα περιοχή Πυργιού και πληθυσμῶν ἔχουσα ψυχῶν 1.667 περιλαμβάνεται εις το Δημαρχεῖον Ομαλῶν, οι δε εκλογεῖς οι εις την περιοχήν τούτην ἀνήκοντες εἰσὶ ἐγγεγραμμένοι εν τῷ εκλογικῷ καταλόγῳ του Δήμου Σάμης.

Τὸ ἕως της περιστάσεως τούτης γενόμενα και δια της αναφοράς ἡμῶν υποβαλλόμενον ζήτημα ἦτα ὡς οὔτε σπουδαιότητα, ὁχι μόνον, διότι ἔνεκα του πληθυσμοῦ της Επαρχίας Κραναίας και Σάμης, ἐπηρεάζεται ο ἀριθμὸς των βουλευτῶν καθεμιάς των ἀντίστοιχων επαρχιῶν, αὐτὰ και διότι δεν ἦτα ὅπως αὐτόφορος η εν νη μεν ἡ την δε εκλογικὴν περιφέρειαν ἐξάσκησις του εκλογικοῦ δικαιώματος των λαβόντων της ειρηνένης περιοχῆς, καθ' ὅσους εν πράγματι οι κάτοικοι Πυργιού ασκήσωσιν εις το Δημαρχεῖον Ομαλῶν ἔχωσιν εν αὐτοῖς την πολιτικὴν αὐτῆς κατοικίαν και ἐξάσκησις τα συναφῆ ζητήματα, ἤθελεν εἰσθε ἀναίρεσις της δημοτικῆς αὐτοτελείας ἢ ἀπόσπασις αὐτῆς ἀπὸ την οικεία εκλογικὴ περιφέρεια, ἐπέμβαση εις ἄλλων δικαιώματα την ἐπώαση μετοχῇ αὐτῶν.

Επειδὴ δε το τοιοῦτον ὅταν ἐξάγῃται καθαρῶς ἕως της αναφοράς σας, οικείας τις μάλιστα η πληροφορία ὑμῶν ὅτι οι κάτοικοι Πυργιού, στην εκλογή των βουλευτῶν, οὔσαν, προ της διαιρέσεως, μιαν και την αὐτήν, ὑπῆγοντο το εις ἄλλων δικαιώματα διαμερίσματα εις την Επαρχίαν Κραναίας υπαχθεῖ, εν ὡ κατά την εκλογήν των περιοχικῶν Συμβουλίων ἡτοις, ὡς γνωστόν, και προ της επαρχίας διαιρέσεως, ἐχαρκτηρίζεν την αὐτήν τρόπον την διαίρεσιν, θεωρούσα το ὡς το Δημαρχεῖον Σάμης, τι αποτελεί το αὐτό διαμέρισμα και συγκροτούσαν ἡδὴ την επαρχίαν Σάμης, ἕως δε ταύτην πληροφορίας ὑμῶν αὐτῆς παντελῶς μέλλον το τούτω παραδεχθῇ τις η περιοχή Πυργιού υπάγεται δημοτικῶς εις το Ε' Διαμέρισμα, της Σάμης, μας καταγγέλθηκε κε Νομάρχα, σε ὅποιον ἡμῶν αν ἐξ ἀναβολῆς και ἀκριβὲς πως την παραπάνω πληροφορίαν, ἡν θέλει η κυβέρνησις ν' ἀποφανθεῖ δηλούσα, στα ζητήματα ἢ μικρά φέροντες σημαντικώτατα». [Εγγραφο (στενογραφημένο) υπ. Αριθμ 10741-13.4.1865 του Υπουργοῦ Εσωτερικῶν προς τον Νομάρχη Κεφαλληνίας με το οποίο ἀπαντᾷ στην υπ. Αριθμ 313/2.4.1865 αναφορά για το ζήτημα των ψηφοφόρων του Πυργιού (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία)].

⁴⁶³ «Εκτελὼν την ἐπισημασμένην του Υπουργοῦ διαταγὴν ὡς προς την ἐκδηλωμένην περιοχήν, ἐκτέθημεν προς συμπλήρωσιν των δια της υπ. Αριθμ. 313 αναφοράς μου χορηγηθησῶν πληροφοριῶν τα ἐξῆς.

Η περιοχή του Πυργιού αποτελεί ἀναμφισβήτητος μέρος του Δημαρχεῖου Σάμης, διότι δια την περιοχήν των περιοχικῶν Συμβουλίων εις την ολομέλειαν αὐτοῦ ἐλάμβανε μέρος, εις αὐτό δε τελούσα και τον φόρον της διοικητικῆς δικαιοδοσίας οι κάτοικοι των χωριῶν, ἀτίνα αποτελούσα την περιοχήν ταύτην εις ὅτι ἀνάγεται εις την ἀπονομήν της διοικητικῆς δικαιοδοσίας, ἡν ἐξασκούσαν τα δημαρχεῖα, δικάζοντας υποθέσεις διοικητικῆς κατὰ τον κανονισμῶν των. Ἄλλως ὁμως εἶχον τα της διαληφθείσης περιοχῆς κατὰ τας βουλευτικὰς εκλογὰς της νήσου, διότι καθ' αὐτοὺς οι εκλογεῖς, αὐτῆς ἐλάμβανον μέρος εις το Δημαρχεῖον Ομαλῶν, ἦτα δια το τρίτον διαμέρισμα, το τούδε χάριν ευκολίας, ὡς ἔμαθον, διότι η ψηφοφορία δια την εκλογήν των βουλευτῶν εν τῷ Ε' διαμερίσματι, ἐνὼ υπάγετο και η Σάμη, ἐνεργήτο εις Πύλλαρους-

παραπάνω έγγραφο και τονίζοντας ότι η περιοχή του Πυργιού αποτελεί αναμφισβήτητα μέρος της επαρχίας Σάμης. Επάνω στο υπ. αριθμ. έγγραφο 516 του Νομάρχη είναι σημειωμένη στενογραφικά η απάντηση του Υπουργείου, με τίτλο «απάντησις», επισήμανση που συμφωνεί να μείνει η κατάσταση ως έχει, δηλαδή η περιοχή του Πυργιού να παραμείνει στο Δημαρχείο Σάμης παρά το αρχικό λάθος που είχε αποκοπεί από την επαρχία Κραναίας και σήμερα αποτελεί μέρος της επαρχίας Σάμης. Θα παραμείνει ως έχει η κατάσταση και λόγω αυτής της εξέλιξης θα παραμείνει η αλλαγή των βουλευτών στις επαρχίες ως έχει, δηλαδή θα μειωθεί το σύνολο της Κραναίας κατά έναν και θα αυξηθεί της το σύνολο Σάμης αντίστοιχα.

Η παραπάνω αλληλογραφία του Νομάρχη με το Υπουργικό Συμβούλιο για το θέμα της μείωσης των εδρών της Κραναίας και αύξησης αντίστοιχα της Σάμης έρχεται να επιβεβαιώσει τις ειλημμένες αποφάσεις του Κουμουνδούρου να ελέγξει τους βουλευτές της νήσου. Παράλληλα, πίσω από το σχέδιο αυτό κρύβεται ο προσωπικός σχεδιασμός του Κ. Λομβάρδου, Υπουργού Δικαιοσύνης και εκ του απαντήσαντος στις επερωτήσεις στη Βουλή, για πλήρη αποκλεισμό των παλαιοριζοσπαστών, αφού όπως θα δείξουν και τα εκλογικά αποτελέσματα ο Ι. Μομφερράτος λόγω μείωσης της έδρας θα μείνει τελικά εκτός Βουλής ως β' αναπληρωματικός, ο Δ. Δαυής-Λορεντζάτος πέμπτος αναπληρωματικός, ενώ πιο κάτω βρέθηκε ο Π. Πανάς, αλλά και άλλοι παλαιοριζοσπάστες που κατήλθαν στις εκλογές αυτές.

Σάμης, αφ' ω απεμακρύνοντο πολύ οι κάτοικοι Πυλλάρου και εκ τούτου δύσκολος απέβαινεν αυτής η εις Πύλλαρρον μεταβίβασίς των.

Εις την δια της υπ. Αριθμ. 320 αναφοράν μου υποβληθέντα πίνακα έθεσα την περιοχή του Πυργιού εις το Γ' Διαμέρισμα, εκλαβών ο ίδιος ότι τούτο ανήκει και διοικητικώς, αφού κατά την οποίαν είχα λάβει πληροφορίας το τρίτον διαμέρισμα αποτελείτο εκ των άλλων περιοχών και εκ της του Πυργιού, και ότε το διαμέρισμα απετέλει περιφέρειαν διοικητικήν, αλλά το κατά πλάνων δικαιολογημένην γενομένον τούτο δεν δύναται να έχη επιρροήν τιν α επί της δια του διατάγματος επελθούσης διαιρέσεως της νήσου, καθόσον τούτο εννοεί βεβαίως να περιλάβη εις εκάστην των τριών επαρχιών τους εκάστην απαρτήζησαν διοικητικές περιοχάς, ουδόλως δε να διαιρέση αυτούς, εκτός εάν τούτο ρητώς περιλαμβάνετο εις αυτό: Δια τον λόγον τούτον και διότι εις τα διαμερίσματα διαιρέσεως της νήσου δεν είχε σκοπόν τινά διοικητικά, αλλά μόνον την διεκόλυνσιν των εκλογέων να επενέβουμε κατά την ψηφοφορίαν δια την εκλογήν των βουλευτών, φρονώ όθεν του Πυργιού η περιοχή πρέπει να θεωρηθή ως αυτή μόνον εις την επαρχίαν Σάμης, εις τους εκλογείς της οποίας κατά φυσικόν λόγον πληροφόρησις και η εκλογή αυτών, άνω της ανάγκης να προέλθη, όπερ θεωρώ αναγκαίον μόνον εις την του εναντίον, καθόσον, ως και το Υπουργείον ορθώς αποφαίνεται, δεν είναι δυνατόν να αναιρεθεί η διοικητικήν αυτοτέλλεια άνευ νόμων τροποποιούντας αυτήν.

Τους Πυργιώταις το συμφέρον είναι ίσως να υπαχθώσιν εις την επαρχία Κραναίας και τούτο μας εξέφρασαν πλήρως εξ αυτών, καθόσον, εάν εις την επαρχίαν Σάμης ορισθή έδραν και κεντρικόν το μέρος, το άκρον της επαρχίας αποτελούσιν θα δυσκολεύεσθαι να συζητώσιν προς αυτήν, ενώ τουναντίον διευκολύνονται μάλλον εν τη επαρχία Κραναίας, αλλά τούτο δεν δύναται να ληφθή ήδη υπ' άλλον, εφ' όσον δεν πρόκειται ή περί των δημαρχικών των υποθέσεων, ην την εξάσκησιν ποιούσιν εις το μεθ' ην γητονεδουσιν αμέσως δημαρχείον Σάμης, κατά τα άλλα θα αναγκάζονται να προσέρχονται εις Αργοστόλιον, όπερ είναι η πρωτεύουσα όλης της νήσου.

Παραδεχομένον όθεν το Υπουργείον ανήκει διοικητικώς εις την επαρχίαν Σάμης επέρχεται το αποτέλεσμα του να μεταβληθή αφ' ενός ο πληθυσμός της Κραναίας και αφ' ετέρου να αυξηθή ούτος της Σάμης, τουθ' όπερ, ως παρατηρούσα και δια της υπ' αριθμ. 313 αναφοράς μου επηρεάζει τον αριθμόν των βουλευτών, ου μάλλον να αναδείξη εκατέρας των επαρχιών αυτών, επομένως απεδέχομαι τις έως τούτου αποφάσεις δια την επαρχίαν» [Έγγραφο υπ. Αριθμ. 516-20.4.1865 με θέμα «Περί της περιοχής Πυργιού» του Νομάρχη Κεφαλληνίας και απάντηση του Υπ.Εσ. (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία)].

Στα μετέπειτα χρόνια αντιδράσεις των κατοίκων στη νέα διοικητική δομή δεν υπήρξαν. Εκτός από το Δημοτικό Κατάστημα Αργοστολίου, που κατήγγειλε, κατά την επερχόμενη προεκλογική περίοδο του 1865 τη μεταφορά του Πυργιού στη Σάμη για την ενίσχυση του κόμματος του Κουμουνδούρου, δεν υπήρξε άλλη αναφορά.

Το 1877 οι επαρχίες καταργήθηκαν, ο νομός έγινε ενιαία περιφέρεια έως τις εκλογές το 1892 όπου επανήλθε η επαρχία και διατηρήθηκε έως το 1910, για να επανέλθει ξανά το 1912 διατηρούμενη έως το 1956.

α. Πολιτική εκπροσώπηση των επαρχιών. Αντιστοίχιση με πανελλαδικά δεδομένα

Ο πληθυσμός των Ιονίων Νήσων την εποχή της Ένωσης ήταν 228.631 κάτοικοι⁴⁶⁴ και ο πληθυσμός της Ελλάδος 1.325.441 κάτοικοι. Οι επτανήσιοι αποτελούσαν το 17%. Η Κεφαλληνία αντίστοιχα, με βάση την απογραφή του 1863, είχε 70 χιλ. περίπου κατοίκους αποτελώντας το 5,3% του πληθυσμού του Βασιλείου, ενώ στις εκλογές του 1865 πήρε την ανάλογη εκπροσώπηση με το 5,6% (10 έδρες) του συνόλου των 181 εδρών της Βουλής. Σύμφωνα με τον πληθυσμό των επαρχιών⁴⁶⁵ η κατανομή των βουλευτών το 1865 ήταν η εξής για το Νομό Κεφαλληνίας⁴⁶⁶: Κραναία: 4 έδρες, Σάμη: 3 Πάλλη: 3, κατανομή η οποία διατηρήθηκε έως το 1875. Η κατανομή των βουλευτών εξαρτώνταν από το μέγεθος της Βουλής. Από τις εκλογές του 1886 έως τις εκλογές του 1890 δεν ίσχυσε η επαρχία ως μείζων εκλογική περιφέρεια και ο νομός αποτελούσε την πρωτοβάθμια εκλογική περιφέρεια. Το 1899 εντάσσεται στην Κεφαλληνία και η Ιθάκη αυξάνοντας τις επαρχίες του νομού σε τέσσερις και τις έδρες του νομού σε 12. Στις εκλογές του 1910 και για την αναθεωρητική Βουλή, επανήλθε ο νομός ως μείζων περιφέρεια.

Μετά το 1887 η εκλογική δύναμη του νομού έχει αυξομειώσεις που συναρτάται από την συνολική δύναμη της Βουλής⁴⁶⁷, ενώ το ποσοστό της κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης της Κεφαλληνίας σε συνάρτηση με το σύνολο του Ελληνικού Κοινοβουλίου μειώνεται σταδιακά μετά το 1879, από 5,2% το 1875 φτάνει έως 3,4% το 1906⁴⁶⁸.

⁴⁶⁴ Ευαγγελίδης Τρ., 1898: 105.

⁴⁶⁵ Πληθυσμός Κεφαλληνίας 1863 (Βρετανική απογραφή) 70.948 κάτοικοι (Εκλογικός κατάλογος 1861 και 1863).

⁴⁶⁶ Παξιμαδοπούλου - Σταυρινού Μιρ., 2009, τομ. Β', Πιν. 1Α-12.

⁴⁶⁷ Η εξέλιξη της εκπροσώπησης είναι η εξής: 1887: 7 έδρες, 1890: 6 έδρες, 1892: 9 έδρες, 1895: 9 έδρες, 1899: 11 έδρες, 1902: 8 έδρες, 1905: 8 έδρες, 1906: 6 έδρες.

⁴⁶⁸ Παξιμαδοπούλου - Σταυρινού Μιρ., 2009, τομ. Β', Παράρτημα Β', Πίνακας 2.

ΕΚΠΡΟΣΩΠΗΣΗ ΕΠΑΡΧΙΩΝ

Έτος εκλογών	Μορφή – Μέγεθος εκλογικής περιφέρειας	Κραναίας	Πάλλης	Σάμης	Ιθάκης	Νομός Κεφαλληνίας	Ελληνική Βουλή ⁴⁶⁹	Ποσοστό Κεφαλληνίας στο σύνολο Ελληνικής Βουλής
1864	Ενιαία /Περιφέρεια	-	-	-	-	20	343	5,8%
1865	Στενή/Επαρχία	4	3	3	-	10	181	5,6%
1868	Στενή/Επαρχία	4	3	3	2	12	187	6,4%
1869	Στενή/Επαρχία	4	3	3	-	10	187	5,3%
1872	Στενή/Επαρχία	4	3	3	-	10	190	5,2%
1873	Στενή/Επαρχία	4	3	3	-	10	190	5,2%
1874	Στενή/Επαρχία	4	3	3	-	10	190	5,2%
1875	Στενή/Επαρχία	4	3	3	-	10	190	5,2%

Την περίοδο 1865-1875 σε συγκριτικά στατιστικά στοιχεία οι επαρχίες παραμένουν σταθερές όσον αφορά τον αριθμό των εκπροσώπων τους, ενώ αντίστοιχα παραμένει σταθερός και ο αριθμός του συνόλου των βουλευτών των επαρχιών. Αυτό που φαίνεται να μειώνεται σε μικρό ποσοστό είναι αυτό της εκπροσώπησης του Νομού σε σχέση με το σύνολο των βουλευτών.

Έτσι το 1864 ο νομός αντιπροσώπευε το 5,8% της Ελληνικής Βουλής, το 1865 το 5,6% και το 1875 το 5,2%. Η ποσοστιαία συμμετοχή εκπροσώπησης των επαρχιών από το 1865 έως το 1875 ήταν σχετικά σταθερή με μείωση 0,3 ανάμεσα στο 1865 και 1869. Το 1868 με τη συμμετοχή της Ιθάκης η αύξηση στο 6,4% είναι παροδική, αφού την ίδια χρονιά η Ιθάκη θα αποχωρήσει διοικητικά από το νομό. Παρά το γεγονός ότι η ποσοστιαία μείωση είναι μικρή αρχίζει να διαφαίνεται μία στοιχειώδη μείωση της εκπροσώπησης που τα επόμενα χρόνια θα αυξηθεί.

Για τους ψηφίσαντες ανά εκλογική αναμέτρηση δεν υπάρχουν πλήρη στοιχεία για κάθε εκλογικό τμήμα και κατ' επέκταση το δήμο και την επαρχία, αφού τα πρακτικά των επιτροπών δεν ανέφεραν το σύνολο των εγγεγραμμένων στους εκλογικούς καταλόγους. Τα στοιχεία που παρουσιάζουμε είναι από τους ελάχιστους εκλογικούς καταλόγους που ευρέθησαν στα αρχεία. Για τα στοιχεία του 1868 χρησιμοποιούνται οι κατάλογοι του 1868 και για το 1869 οι κατάλογοι του 1870. Επίσης για την Ιθάκη οι κατάλογοι του 1871 για τις εκλογές του 1868. Στις περιπτώσεις που δεν γίνεται αναφορά δεν υπάρχουν στοιχεία.

ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΜΕ ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΥΣ ΨΗΦΟΦΟΡΟΥΣ

		ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ						ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΑ		
		Εγγεγραμμένοι								
	Πληθυσμός Νομού	Εγγεγραμμένοι Νομού	Ποσοστό επί του πληθυσμού	Κραναία	Πάλλη	Σάμη	Ιθάκη	Εγγεγραμμένοι	Ψηφίσαντες	Ποσοστό επί του πληθυσμού
1864	82.000									
1865	80.979				5.079					
1868		23.237	28,7%	11.091	5.789	6.357				
1869		23.911	29,5%	11.278	5.995	6.638				

⁴⁶⁹ Σωτηρέλλης Γ., 2003: Πίνακας Α1 και Α2, σσ. 443-444.

1872	67.509						934	453.816	291.360	31,1%
1873	69.617	25.179	36,2%	11.939	6.312	6.928		471.476	268.229	32,1%
1874		25.572	36,7%	12.288	6.362	6.922			250.000	
1875									280.000	

Συγκριτικά με βάση τα παραπάνω δεδομένα βλέπουμε αύξηση των εγγεγραμμένων ανάμεσα στα έτη 1868 και 1874 της τάξης των 2.335 εγγεγραμμένων ήτοι 9,2%. Αντίστοιχα στις επαρχίες έχουμε αύξηση την αντίστοιχη περίοδο, στην Κραναία 1.197, αύξηση 9,7%, στην Πάλλη 1.283, αύξηση 20%, Σάμη 565, αύξηση 8,2%. Παρατηρούμε ότι η ποσοστιαία αύξηση των επαρχιών Κραναίας και Σάμης είναι οντά, ενώ στην Πάλλης η αύξηση είναι υπερδιπλάσια των άλλων δύο.

Όσον αφορά το σύνολο του νομού οι εγγεγραμμένοι αντιστοιχούν περίπου στο 30% του συνολικού πληθυσμού το 1869 (λαμβάνεται υπ' όψιν ο πληθυσμός του 1865), ενώ αντίστοιχα το 1874 (λαμβάνεται υπ' όψιν ο πληθυσμός του 1873) το ποσοστό αυξάνεται στο 36%, αλλά ο πληθυσμός έχει μειωθεί κατά 11.000 ήτοι κατά 8,5%. Συμπερασματικά οι εγγεγραμμένοι ψηφοφόροι από τον ανδρικό πληθυσμό αντιστοιχούν περίπου στο 30% του συνολικού πληθυσμού του νησιού. Συμπερασματικά διαφαίνεται τόσο ποσοτική όσο και ποσοστιαία αύξηση των εγγεγραμμένων για την περίοδο 1868-1874, από 28,7% το 1868 στο 36,7% το 1874. Αυτό οφείλεται στο γεγονός της καθολικής ψηφοφορίας η οποία συνέβαλε στην αύξηση της διαπραγματευτικής ισχύος της ψήφου.

β. Εκλογικοί κατάλογοι

Οι εκλογικοί κατάλογοι αποτελούν δεδομένα άντλησης πληροφοριών (κοινωνική σύνθεση, ηλικίες, επαγγέλματα, τόποι κατοικίας). Για την περίοδο αυτή κατάλογοι στην τελική τους μορφή βρίσκονται εκτυπωμένοι από τυπογραφεία και σε αρκετά αντίτυπα, διότι κατανέμονταν σε κάθε εκλογικό τμήμα. Η τελική έγκρισή τους ήταν αρμοδιότητα του Υπουργείου Εσωτερικών, ενώ η εκτύπωση γινόταν στην Αθήνα, αλλά και σε άλλα περιφερειακά τυπογραφεία ή και στο νησί. Ειδικότερα αναφέρουμε παρακάτω στοιχεία από τους ανευρεθέντες εκλογικούς καταλόγους, από τους οποίους προκύπτει το μέγεθος των εγγεγραμμένων σε κάθε δήμο, ενώ αξιοποιούμε στοιχεία που αφορούν ηλικίες και επαγγέλματα. Ειδικότερα οι εκλογικοί κατάλογοι αναφέρονται στον κάθε δήμο με ειδικότερη κατανομή κατά χωριό⁴⁷⁰.

⁴⁷⁰ Διατηρείται η ορθογραφία των καταλόγων.

ΕΚΛΟΓΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ 1870⁴⁷¹

Επαρχία	Δήμος	Αριθμός εκλογέων	Έτος οριστικοποίησης καταλόγου
ΚΡΑΝΑΙΑ	Κρανίων	2.477	1868
	Φαρακλάτων	596	1868
	Δειλινάτων	1.124	1868
	Κάτω Λειβαθούς	1.815	1868
	Άνω Λειβαθός	1.680	1868
	Εικοσιμίας	543	1868
	Ελειού	761	1868
	Σκάλας	510	1868
	Πρωναίων	211	1868
	Ηρακλείου	364	1868
	Ομαλών	1.197	1868
	ΣΥΝΟΛΟ	11.278	
ΠΑΛΛΗ	Παλλέων	1.892	1867
	Κατωγητών	900	1868
	Μεσοχωριτών	1.114	1868
	Ανωγητών	1.049	1868
	Θηναίας	1.040	1868
	ΣΥΝΟΛΟ	5.995	
ΣΑΜΗ	Σαμαίων	1.626	1868
	Πυλαρέων	2.075	1868
	Άσσου	1.677	1868
	Δολιχίου	1.260	
	ΣΥΝΟΛΟ	6.638	
	ΣΥΝΟΛΟ ΝΟΜΟΥ	23.911	

• Ο κατάλογος Δήμου Θηναίας⁴⁷² Επαρχίας Πάλλης το έτος 1866 περιλαμβάνει 1.051 εκλογείς: Καρδακάτα: 1-486, Πετρικάτα: 487-343, Νήφι: 344-401, Ρίζα: 402-491, Ζώλα: 492-529, Αθέρας: 530-582, Αγγόνας: 583-859, Κοντογουράτα: 860-1.051.

• Ο Κατάλογος Δήμου Κατωγητών⁴⁷³ Επαρχίας Πάλλης έτους 1867 περιλαμβάνει 835 εκλογές.

• Ο Κατάλογος Δήμου Μεσοχωρητών⁴⁷⁴ Επαρχίας Πάλλης το έτος 1867 περιλαμβάνει 1.892

⁴⁷¹ Πίναξ των κατά Δήμο εκλογέων επαρχιών Κραναιάς, Πάλλης, Σαμέων του Νομού Κεφαλληνίας, της Νομαρχίας Κεφαλληνίας με υπογραφή Νομάρχη, με Α.Π. 2509/736/27.2.1870, ημερομηνία 25.3.1870 η οποία απευθύνεται προς τον Υπουργό Εσωτερικών. Δεν περιλαμβάνονται οι εκλογείς του Δήμου Δολιχίου, αλλά για πληρότητα στον πίνακα προσθέσαμε τους εγγεγραμμένους εκλογείς των καταλόγων του 1874 (ΤΙΑΚ/Η6/Η1/1870/ΕΓΓΡΑΦΟ Νο 81).

⁴⁷² [«Εκλογικός Κατάλογος Δήμου Θηναίας της Επαρχίας Πάλλης», Εν Κεφαλληνία, «Τυπογραφείο Ο Ποσειδών, Σπυρίδ. και Κωνστ. Αδελφών Πολλάλη, 1866». Ο Κατάλογος έχει τέσσερις στήλες με α/α, ονοματεπώνυμο, ηλικία, επάγγελμα, αριθμημένος 1-31. Επικυρώνεται στα Καρδακάτα, από τον Εκτελών Χρέη Δημάρχου Διονύσιο Λουκάτο, με ημερομηνία 1.7.1866 (ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη (1864-1925), Φάκελος 42, Α. Εκλογικοί Κατάλογοι, έγγραφα 3-31, Εκλογικοί κατάλογοι Δήμων Θηναίας, Κατωγητών, Μεσοχωριτών, Παλλέων Επαρχίας Πάλλης).

⁴⁷³ «Εκλογικός Κατάλογος Δήμου Κατωγητών της Επαρχίας Πάλλης 1867», Εκλογικοί κατάλογοι των Δήμων Θηναίας, Κατωγητών, Μεσοχωριτών, Παλλέων της Επαρχίας Πάλλης, έκδοση Τυπογραφείο Ο Ποσειδών, Κωνσταντίνου Π. Πολλάνη. Ο Κατάλογος περιλαμβάνει πέντε στήλες με α/α, ονοματεπώνυμο, ηλικία, επάγγελμα και κατοικία, είναι αριθμημένος 1- 835 και είναι ενιαίος και όχι καταμερισμένος κατά χωριά όπως άλλων δήμων. Επικυρώνεται στους Ιλλάρους από τον Δήμαρχο Π. Αραβαντινό, με ημερομηνία 14.11.1867 (ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη (1864-1925), Φάκελος 42, Α. Εκλογικοί Κατάλογοι, έγγραφα 33-55).

⁴⁷⁴ «Εκλογικός Κατάλογος Δήμου Μεσοχωρητών της Επαρχίας Πάλλης 1867», Εκλογικοί κατάλογοι των Δήμων Θηναίας, Κατωγητών, Μεσοχωριτών, Παλλέων της Επαρχίας Πάλλης, έκδοση Εν Κεφαλληνία, Τυπογραφείο Η Κεφαλληνία, 1867, Κωνσταντίνου Π. Πολλάνη. Ο Κατάλογος περιλαμβάνει τέσσερις στήλες με α/α, ονοματεπώνυμο,

εκλογείς: Εγγεγραμμένοι: α' της Πρωτεύουσας: 1-177, Παρεδρείον Βληχάτα, Λουκεράτα και Δαλλαπορτάτα, α' Βληχάτα: 1-30, β' Λουκεράτα: 1-52, γ' Δαλλαπορτάτα: 1-28. Παρεδρείον Κουβαλάτα, Σαμόλι και Άγιος Δημήτριος, α' Κουβαλάτα: 1-64, β' Άγιος Δημήτριος: 1-20, γ' Σαμόλι: 1-24. Παρεδρείον Φαβατάτα, Τυπαλδάτα και Καταρελάτα, α' Τυπαλδάτα: 1-26, β' Καταρελάτα: 1-31, γ' Φαβατάτα: 1- 36. Παρεδρείον Χαυδάτα: 1-227. Παρεδρείον Καμιναράτα, Παρισάτα και Μαντουκάτα, α' Καμιναράτα: 1-137, β' Παρισάτα: 1-27, γ' Μαντουκάτα: 1- 33.

- Ο Κατάλογος Δήμου Παλλέων⁴⁷⁵ Επαρχίας Πάλλης έτους 1867 περιλαμβάνει 1.892 εκλογείς: Πόλις Ληξουρίου: 1-1.799, Προάστιον Μιχαλιτσάτα: 1.800-1.876, Προάστιον Νεοχωρίου 1.877-1.892.

- Ο Κατάλογος Δήμου Δολιχείου⁴⁷⁶ Επαρχίας Σάμης το έτος 1867 περιλαμβάνει 1.233 εκλογείς: Φισκάργο: 1-22, Ψυλιθριάς: 23-72, Τσελεντάτα: 73-201, Κατσαράτα: 202-228, Ματσουκάτα, Μπαρζουκάτα και Μαθεάτα: 229-328, Βεντουράτα: 329-352, Παλιοστάρι: 353-357, Κονιδάρτα: 358-406, Μισοβούνια: 407-575, Βασιλεικάδες: 576-625, Λαβονικές: 626-657, Βαλιανάτα: 658-659, Μαλίδια: 660-670, Ζαμπελάτα: 671-676, Μολφετάτα: 677-708, Καψαλάτα: 709-720, Δικολάτα: 721-726, Βιγλή: 727-767, Τουλιάτα: 768-808, Τζαμαρελάτα: 809-838, Πεκουλάρι: 839-854, Κάλαμος: 855-857, Καμπανάτα-Κάλαμος: 858-870, Χαλικερί: 871-895, Μαθεάτα: 896-905, Ανδριοσάτα: 906-916, Αγριλιάς: 917-1.005, Καμπανάτα: 1.006-1.014, Στελιάτα: 1.015-1.045, Γρατζαντιάτα: 1.046-1.055, Διβόλου: 1.056-1.063, Μαρκαντωνάτα: 1.064-1.108, Φραπάτα: 1.109-1.132, Αντιπάτα: 1.133-1.171, Γερμενάτα: 1.172-1.233.

Για το έτος 1868 έχουμε στοιχεία από την προκήρυξη του Νομάρχη Κεφαλληνίας⁴⁷⁷ για πρόσκληση των εγγεγραμμένων εκλογέων να συμμετάσχουν στις εκλογές που προκηρύχθηκαν.

ηλικία, επάγγελμα, είναι καταμερισμένος κατά Παρεδρείον αρχικά και κατά χωριό μετέπειτα, αριθμημένος κατά χωριό. Επικυρώνεται στα Μονοπωλάτα από τον Δήμαρχο Σ. Σταθάτο, με ημερομηνία 31.8.1867 (ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη (1864-1925), Φάκελος 42, Α. Εκλογικοί Κατάλογοι, έγγραφα 57-84).

⁴⁷⁵ «Εκλογικός Κατάλογος Δήμου Παλλέων της Επαρχίας Πάλλης 1867». Ο Κατάλογος περιλαμβάνει τέσσερις στήλες με α/α, ονοματεπώνυμο, ηλικία, επάγγελμα, είναι καταμερισμένος κατά Πόλη και προάστια. Είναι αριθμημένος από το 1-1892. Επικυρώνεται στο Δημαρχείο Παλλέων από τον Δημαρχεύων Πάρεδρο Ευάγγελο Μανωλάτο, με ημερομηνία 30.8.1867 [ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη (1864-1925), Φάκελος 42, Α. Εκλογικοί Κατάλογοι, έγγραφα 86-97, Εκλογικοί κατάλογοι των Δήμων Θηναίας, Κατωγητών, Μεσοχωριτών, Παλλέων της Επαρχίας Πάλλης, έκδοση Εν Κεφαλληνία, Τύποις η Πρόοδος, 1867].

⁴⁷⁶ «Κατάλογος της Ετησίου Αναθεωρήσεως των εκλογέων του Δήμου Δολυχίου της Επαρχίας Σάμης του έτους 1867, εν Κεφαλληνία, Τύποις Κεφαλληνία, 1867». Ο κατάλογος περιλαμβάνει τέσσερις στήλες, α/α, ονοματεπώνυμο, ηλικία, επάγγελμα, είναι αριθμημένος 1-1233 και καταμερισμένος κατά χωριό. Επικυρώνεται στο Δημοτικό κατάστημα του Δήμου Δολυχίου από την Επιτροπή, Δημήτριος Πατρίκιος Πρόεδρος, Παναγής Μπαρζούκης, Ιωάννης Κονιδάρης, 14.6.1867 [ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη (1864-1925), Α. Εκλογικοί Κατάλογοι, Εκλογικοί κατάλογοι των Δήμων Δολυχίου (ή Δολυχίου, ή Δουλιχείου) της Επαρχίας Σάμης, Φάκελος 47, έγγραφα 3-38].

⁴⁷⁷ «Σύμφωνα με το άρθρο 28 του νόμου περί εκλογής βουλευτών, προσκαλούνται οι εκλογείς των Επαρχιών Κραναίας, Σάμης και Πάλλης, ο αριθμός των οποίων ανέρχεται εις μεν την Επαρχίαν Κραναίας εις 11.091, εις δε την Σάμην εις 6.357, και εις την Πάλλην εις 5.789 εκλογείς...» [Προκήρυξη Νομάρχη Κεφαλληνίας Ιωάννη Δεληγιάννη, σύμφωνα με το Β. Διάταγμα/26.2.1868 και το άρθρο 36 του Εκλογικού Νόμου (Εφημ. "Η Κεφαλληνία", φ. 38/17.2.1868, σσ. 1-2)].

Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά οι εκλογείς του Νομού στις τρεις επαρχίες ανέρχονται στους 23.237 εκλογείς. Η Κρاناία έχει το 48% των εκλογέων, η Σάμη το 27% και η Πάλλη το 25%.

- Ο Κατάλογος Δήμου Ομαλών Επαρχίας Κραναίας το έτος 1869 περιλαμβάνει 1.021⁴⁷⁸ εγγεγραμμένους εκλογείς, στον οποίο περιλαμβάνονται και τα χωριά του δήμου.

- Ο Κατάλογος Δήμου Δολιχείου⁴⁷⁹ Επαρχίας Σάμης για το έτος 1872 περιλαμβάνει 1.275 εκλογείς: Φισκάρδο: 1-29, Αργοστόλιον: 30, Ψηλιθριάς: 31-78, Τσελεντάτα: 79-190, Κατσαράτα: 191-219, Μασσουκάτα, Μπαρζουκάτα και Μαθεάτα: 220-323, Βεντουράτα και Κουλουμπαριτσάτα: 324-345, Παλιοστάρι: 346-350, Κονιδάρτα: 351-403, Μισοβούνια: 404-589, Λαβονικές: 590-620, Βασιλικάδες: 621-669, Βαλιανάτα: 670-673, Μαλήδια: 674-683, Ζαμπελάτα: 684-689, Μολφετάτα: 690-722, Καψαλάτα: 723-734, Δικολάτα: 735-740, Βιγκλή: 741-782, Τουλιάτα: 783-821, Τζαμαρελάτα: 822-852, Πεκουλάρι: 853-867, Κάλαμος: 868-870, Καμπανάτα-Κάλαμος: 871-882, Χαλικερί: 883-904, Μαθεάτα: 905-915, Ανδριοσάτα: 916-1.026, Καμπανάτα: 1.027-1.034, Στελιάτα: 1.035-1.061, Γρατζαντιάτα: 1.062-1.072, Διβόλος: 1.073-1.084, Μαρκαντωνάτα και Φραπάτα: 1.085-1.163, Αντιπάτα: 1.164-1.203, Γερμενάτα: 1.204-1.275.

- Ο κατάλογος Δήμου Ιθακησίων⁴⁸⁰ της Επαρχίας Ιθάκης του έτους 1871 περιλαμβάνει 934 εκλογείς.

Για τις εκλογές του έτους 1874 διασώζεται μόνο ο κατάλογος του Δήμου Κρανίων της Επαρχίας Κραναίας⁴⁸¹, ο οποίος περιλαμβάνει τους έχοντες δικαίωμα ψηφοφόρους με κατανομή σε πόλεις και χωριά. Η παρουσίαση των στοιχείων γίνεται σε τέσσερις στήλες: α/α, Ονοματεπώνυμια, Ηλικία, Επάγγελμα. Ο κατάλογος είναι διαρθρωμένος αλφαβητικά και περιλαμβάνει 2.790 εκλογείς, οι οποίοι είναι κατανεμημένοι ως εξής: στην πόλη του Αργοστολίου: 2.505, στο Προάστειον Σπήλια: 61 και στα χωριά, Χελμάτα: 36, Κομποθεκράτα: 66, Κουρουπάτα: 21, Μενεγάτα: 18, Κοκολάτα: 77. Ο κατάλογος περιλαμβάνει Ονοματεπώνυμο, Πατρώνυμο, Χωρίον,

⁴⁷⁸ «Εκλογικός κατάλογος Ομαλών». Ο Δήμαρχος Σταματελάτος με το υπ. Αριθμ. 117/31.3.1869 διαβιβάζει τον συνταχθέντα εκλογικό κατάλογο του Δήμου Ομαλών στο Νομόρχη [ΤΙΑΚ, Θυρίδα Η' εκλογικά, Φ.1 Θηναία).

⁴⁷⁹ «Εκλογικός Κατάλογος του Δήμου Δουλιχείου της Επαρχίας Σάμης του έτους 1872» Α. Εκλογικοί Κατάλογοι, Εκλογικοί κατάλογοι των Δήμων Δουλιχίου (ή Δολιχίου, ή Δουλιχείου) της Επαρχίας Σάμης, Φάκελος 47, έγγραφα 39-74. Ο κατάλογος περιλαμβάνει τέσσερις στήλες, α/α, ονοματεπώνυμο, ηλικία, επάγγελμα, είναι αριθμημένος 1-1275 και καταμερισμένος κατά χωριό. Επικυρώνεται στο Δημοτικό κατάστημα του Δήμου Δουλιχείου από την Επιτροπή, Δημήτριος Πατρίκιος Πρόεδρος, Γεράσιμος Κονιδάρης, Διονύσιος Βεντούρας, 30.6.1872 και για το ακριβές της αντιγραφής υπογράφει ο Δήμαρχος Δ.Β. Πατρίκιος (ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη (1864-1925).

⁴⁸⁰ «Εκλογικός Κατάλογος Δήμου Ιθακησίων της Επαρχίας Ιθάκης,» [ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη (1864-1925), Φάκελος 16, Α. Εκλογικοί Κατάλογοι, έγγραφα 1-12].

⁴⁸¹ «Εκλογικός Κατάλογος του Δήμου Κρανίων της Επαρχίας Κραναίας του έτους 1874, Εν Κεφαλληνία τύποις «Η Κεφαλληνία», 1874, σελ. 1-69». Ο κατάλογος περιλαμβάνει α/α ονοματεπώνυμο, ηλικία, επάγγελμα, είναι αριθμημένος και καταμερισμένος κατά πόλη και χωριά και επικυρώνεται στο Αργοστόλι από το Δήμαρχο Αργοστολίου Π.Κ. Βινιεράτο, με ημερομηνία 18 Ιουνίου 1874 (ΚΒΑ, Γ.π.Κ- Αταξινόμητα).

Επάγγελμα, Τόπο Κατοικίας και Αριθμό Δημοτολογίου. Τα επαγγέλματα των οποίων συναντώνται στην καταγραφή των εκλογικών καταλόγων είναι: Αλιεύς, Αμαξηλάτης, Αναγνώστης, Αρτοποιός, Αχθοφόρος, Βαρελοποιός, Βιβλιοδέτης, Βουτοποιός, Γανωτής, Γεωργός, Γραφεύς, Δημοτικός Κλητήρ, Διαγγελεύς, Διδάσκαλος, Δικαστικός Κλητήρ, Δικηγόρος, Εδωδιμοπώλης, Ειρηνοφύλαξ, Έμπορος, Εμποροεπιστάτης, Εμποροϋπάλληλος, Εμπορομεσίτης, Επιλοχίας, Εργάτης, Εργοστασιάρχης, Ευταξίας, Ζαχαροπλάστης, Ζωγράφος, Ιδιοκτήτης, Ιατρός, Ιχθυοπώλης, Καθηγητής, Καπνοκώπτης, Καπνοπώλης, Κασιτερουργός, Καφεπώλης, Κηπουρός, Κηροποιός, Κήρυξ, Κρεοπώλης, Κουρεύς, Κτηματίας, Κτίστης, Λαχανοπώλης, Λεπτουργός, Λιθογλύπτης, Μάγειρος, Μαθητής, Μεταπράτης, Μικρέμπορος, Μουσικοδιδάσκαλος, Μυλωνάς, Ναυτικός, Ναύτης, Ξενοδόχος, Ξυλουργός, Οινοπώλης, Οπλοποιός, Οψοπώλης, Πετροκόπος, Πίλοποιός, Πλοίαρχος, Πνευματοπώλης, Ποιμήν, Ράπτης, Σαμαράς, Σιδηρουργός, Σιτέμπορος, Σιτομέτρης, Σιτοπώλης, Στρατιώτης, Συμβολαιογράφος, Συνταξιούχος, Τέκτων, Τελονοφύλαξ, Τορνεύς, Τυπογράφος, Υποδηματοποιός, Υπάλληλος Τραπεζίης, Υπηρέτης, Υπολοχαγός, Φαρμακοποιός, Φοιτητής, Χαλκεύς, Χρηματιστής, Χρυσοχόος, Ψάλτης, Ωρολογοποιός. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι εκλογείς του χωρίου Χελμάτα (35) και Κομποθεκράτα (58 σε σύνολο 66) δηλώνουν κτηματίες. Ο αντίστοιχος κατάλογος του 1873⁴⁸² του Δήμου Κρανίων περιλάμβανε 2.507 εκλογείς με την αντίστοιχη χωροταξική κατανομή σε πόλη και χωριά. Η αύξηση είναι 283 άτομα, ποσοστό 11%.

Υπάρχει ένας ενιαίος εκλογικός κατάλογος της Νομαρχίας του 1874⁴⁸³ ο οποίος περιλαμβάνει όλες τις επαρχίες και δήμους με τον οποίο έγιναν οι εκλογές του 1875. Αυτός περιλαμβάνει αναλυτικά στοιχεία των εκλογέων ανά Δήμο όσο και στοιχεία πληθυσμού. Επίσης στον κατάλογο αναφέρονται οι νεοεγγραφέντες από τις προηγούμενες εκλογές, οι νεοεισερχόμενοι που απέκτησαν το δικαίωμα, όσο και οι διαγραφέντες από τις προηγούμενες εκλογές.

⁴⁸² «Εκλογικός Κατάλογος του Δήμου Κρανίων της Επαρχίας Κραναίας του Νομού Κεφαλληνίας του έτους 1873, Κεφαλληνία, Τύποις Προόδου, 1873» [Α. Εκλογικοί Κατάλογοι., Φάκελος 22, έγγραφα 3-65. Ο κατάλογος περιλαμβάνει τέσσερις στήλες, α/α, ονοματεπώνυμο, ηλικία, επάγγελμα, είναι αριθμημένος και καταμερισμένος στην πόλη και στα χωριά. Επικυρώνεται στο Αργοστόλι από τον Δήμαρχο Αργοστολίου Π.Κ. Βινιεράτος με ημερομηνία 24 Ιουνίου 1874. (ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη (1864-1925)].

⁴⁸³ Αναθεωρημένος πίνακας των εκλογικών καταλόγων των δήμων του Νομού Κεφαλληνίας του 1874. Το έγγραφο υπογράφεται από τον Νομάρχη Κεφαλληνίας και ημερομηνία 18.10.1874 και είναι το τηλεγράφημα του Νομάρχη προς το Υπουργείο Εσωτερικών για επιβεβαίωση στοιχείων εκλογικών καταλόγων που απέστειλε (ΤΙΑΚ / ΗΒ/Η1/ Νο 107).

ΕΚΛΟΓΙΚΟΙ ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΕΤΩΝ 1873 και 1874

Δήμος	Πληθυσμός κατά την τελευταία απογραφή των κατοίκων	Αριθμός εκλογέων στους οριστικούς καταλόγους 1873	Αποκτήσαντες τη νόμιμη ιδιότητα και εγγεγραμμένοι κατά το έτος 1874	Αριθμός διαγραφέντων ⁴⁸⁴	Αριθμός εκλογέων στον οριστικό κατάλογο
ΚΡΑΝΑΙΑΣ					
Κρανίων	9.328	2.507	366	83	2.790
Λειβαθούς	10.484	4.256	292	127	4.360
Δειληνιτών	5.402	1.912	63	38	1.907
Ομαλών	3.244	1.490	84	81	1.403
Ελειού	2.108	725	52	10	767
Πρόννων	3.656	1.049	46	34	1.061
	34.222	11.939	903	373	12.288
ΣΑΜΗΣ					
Σαμαίων	4.686	1.717	92	38	1.771
Πυλαρέων	4.537	2.201	99	88	2.212
Άσσου	4.506	1.750	36	82	1.704
Δολιχίου	3.597	1.260	14	39	1.235
	17.326	6.928	241	247	6.922
ΠΑΛΛΗΣ					
Ληξουρίου	5.544	2.402	90	169	2.323
Ανωγητών	4.832	1.392	100	37	1.455
Κατωγητών	4.511	1.439	121	45	1.515
Θηναίας	3.182	1.079	91	41	1.069
	18.069	6.312	402	292	6.362
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΝΟΜΟΥ	69.617	25.179	1.546	912	25.572

Ο εκλογικός κατάλογος ήταν έγγραφο, το οποίο τελούσε υπό συνεχή διαμόρφωση. Δεν ήταν απλά ένας κατάλογος με στήλες και ονόματα. Ήταν ένα έγγραφο τεκμηρίωσης του δικαιώματος εκλογής. Ταυτόχρονα ήταν ένα έγγραφο, στο οποίο επισυνάπτονταν και διάφορες διοικητικές πράξεις, εγγραφές, διαγραφές, μεταγραφές, ενστάσεις επί εγγεγραμμένων και ενστάσεις επί διαγραφέντων, κα., εγγραφή νέων ψηφοφόρων και διαγραφή αποθανόντων. Για τις μεταγραφές από μεταξύ δήμων διατηρείτο επίσης σε κάθε δήμο βιβλίο, το οποίο είχε π.χ τον τίτλο «*Βιβλίο των περί μεταγραφής αιτήσεων εκλογέων εν τω βουλευτικό καταλόγω του διαμερίσματος Σάμης*»⁴⁸⁵ και είχε τέσσερις στήλες. Η πρώτη, περιλάμβανε το ονοματεπώνυμο με αίτηση μεταγραφής, η δεύτερη, τον ενδιαφερόμενο αυτής και η τρίτη, την απόφαση, σύμφωνα με το άρθρο 16 του βουλευτικού νόμου,

⁴⁸⁴ Στους διπλοεγγεγραμμένους περιλαμβάνονται: Αποβιώσαντες, ως απαλοίφοντες της νομίμου ιδιότητος, αναχωρήσες, ως παρ επιδημούντες στην αλλοδαπή, αφαιρέθεντος του δικαιώματος του εκλογέως, ως διπλοεγγεγραμμένων.

⁴⁸⁵ «*Βιβλίο των περί μεταγραφής αιτήσεων εκλογέων εν τω βουλευτικό καταλόγω του διαμερίσματος Σάμης*» (ΤΙΑΚ, ΑΒΕ/Θυρίδα ΗΒ/Φ.1/ Εκλογικά 1866/μεταγραφές εκλογέων).

της σχηματισθείσας επιτροπής. Οι μεταγραφές είχαν ως αιτιολογία δύο λόγους, λόγω ιδιοκτησίας και αλλαγή κατοικίας. Ο πρώτος αφορούσε συνήθως τη μεταγραφή του εκλογέως στον τόπο που είχε ιδιοκτησία, διότι μέσω αυτής μπορούσε να δηλώσει και το επάγγελμα που ασκούσε ως όρος του νόμου έως το 1877 και ο δεύτερος ήταν η αλλαγή κατοικίας.

Ο φορέας που συνέτασσε τους εκλογικούς καταλόγους ήταν ο εκάστοτε δήμαρχος, που συγκροτούσε επιτροπή σύμφωνα με το άρθρο 8 του βουλευτικού νόμου, το αποτέλεσμα της οποίας επικύρωνε το Δημοτικό Συμβούλιο⁴⁸⁶. Ακολούθως ο Δήμαρχος διαβίβαζε το αποτέλεσμα στον Νομάρχη⁴⁸⁷, ο οποίος συνέτασσε τους τελικούς καταλόγους, ενώ σε πολλές περιπτώσεις ζητούσε από τους δημάρχους διευκρινήσεις αν τα πρόσωπα εκλογής τηρούν τις απαιτήσεις του νόμου⁴⁸⁸. Επίσης συντάσσονταν από τους δήμους οι κατάλογοι των κληρωσίων⁴⁸⁹ μελών οι οποίοι ήταν κυρίως πρόσωπα που ασκούσαν δημόσια διοίκηση και συνήθως ο Νομάρχης ζητούσε να επιβεβαιωθεί αν έχουν το δικαίωμα κληρωσίων μελών συγκρότησης των επιτροπών εκλογών⁴⁹⁰. Για τις επιτροπές αυτές ακολουθούνταν η ίδια διαδικασία συγκρότησης και ελέγχου⁴⁹¹. Επίσης γι' αυτόν τον κατάλογο κατέθεταν ενστάσεις οι εκλογείς, περί της συνθέσεώς του, διότι ο ρόλος τους στη διαδικασία των εκλογών ήταν σημαντικός.

Η σύνταξη των εκλογικών καταλόγων γινόταν από εγγράμματα στελέχη του κράτους, συνήθως γραμματείς για τους οποίους προβλεπόταν αποζημίωση. Μια τέτοια περίπτωση συναντάμε στη σύνταξη των καταλόγων του 1865, όταν το Επαρχικό Συμβούλιο αποφασίζει να ανταμείψει τον Ανδρέα Λουκίσσα με έξι τάληρα για την εργασία του στη σύνταξη των εκλογικών καταλόγων, μετά από εισήγηση των επαρχιακών συμβούλων Π. Ασσάνη και Σπ. Μονόπολη⁴⁹².

⁴⁸⁶ Απόφαση Δημοτικού Συμβουλίου Δήμου Δολυχίου, Ψήφισμα ΙΑ', Α.Π. 11/30.4.1867 το οποίο εγκρίνει, σύμφωνα με το άρθρο 8 περί εκλογής βουλευτικού νόμου και ψηφίζει δια κληρώσεως τα μέλη αναθεωρήσεως των εκλογικών δημοτικών καταλόγων. Επίσης το με Απ. 276, Μακρυώτικα 3.5.1870 απόφαση του δημάρχου Πυλάρου προς τη Νομαρχία Κεφαλληνίας για έγκριση της απόφασης για συγκρότηση 2μελούς επιτροπής από δημοτικούς συμβούλους για σύνταξη εκλογικών καταλόγων (ΤΙΑΚ Θυρίδα Η Φ. 1 εκλογικά).

⁴⁸⁷ Εκλογικός κατάλογος Ομαλών. Ο Δήμαρχος Σταματελάτος με το υπ. Αριθμ. 117/31.3.1869 διαβιβάζει τον συνταχθέντα εκλογικό κατάλογο του Δήμου Ομαλών στο Νομάρχη (ΤΙΑΚ, Θυρίδα Η' Εκλογικά, Φ.1).

⁴⁸⁸ Επιστολή Νομάρχη προς Δήμαρχο Πρόννων με ημερομηνία 27.4.1867 (ΤΙΑΚ, Θυρίδα Η' εκλογικά, Φ.61, Θηναία).

⁴⁸⁹ Σύμφωνα με τα άρθρα 11-16, και 37 και 38 του βουλευτικού νόμου περί επιτροπής κληρωσίων.

⁴⁹⁰ Επιστολή Νομάρχη προς Δήμαρχο Ανωγητών και Θηναίας Δ. Μονοκρούσο για τις εκλογές του 1869, περί του καταλόγου κληρωσίων. Επίσης στον ίδιο φάκελο επιστολή Νομάρχη προς Δήμαρχο Μεσοχωρητών Σ. Σταθάτο για το ίδιο θέμα με ΑΠ 1437/29.3.1869 (ΤΙΑΚ, Θυρίδα Η' εκλογικά, Φ. 1, 1869, Θηναία).

⁴⁹¹ Έγγραφο ένστασης εκλογέων Πάλλης κατοίκων Ληξουρίου κατά του από 24.3.1869 καταλόγου κληρωσίων (ΤΙΑΚ, Θυρίδα Η' Εκλογικά, Φ.1/Θηναία).

⁴⁹² Αντίγραφο απόφασης του Επαρχιακού Συμβουλίου της 21.1.1865 που έκανε δεκτή την εισήγηση των Π. Ασσάνη και Σπ. Μονόπολη για την καταβολή έξι ταλλήρων στο Ανδρέα Λουκίσσα για τη σύνταξη των εκλογικών καταλόγων, την οποία υπογράφουν, ο έπαρχος Ν. Ιγγλέσης, και τα μέλη Π. Ασσάνη, Σπ. Μονόπολης, Κ. Φωκάς, και άλλα δύο δυσανάγνωστα ονόματα. Αντίγραφο της επιστολής των Π. Ασσάνη και Σπ. Μονόπολη προς τον έπαρχον με το αυτό θέμα (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία).

Επίσης σύμφωνα με έγγραφο-ανάλυση του τυπογράφου Κεφαλληνίας Ν.Δ. Πολλάνη⁴⁹³ σχετικά με την εκτύπωση των εκλογικών καταλόγων μπορούμε να συλλέξουμε στοιχεία για τον όγκο τους και τα αντίτυπα των εκτυπώσεων, όπου αναφέρει χαρακτηριστικά «*Εξοδον δια την τύπωσιν των εκλογικών καταλόγων της Νήσου Κεφαλληνίας, διαιρουμένην εις δέκα διαμερίσματα, ανά πεντακόσια αντίτυπα εκάστου διαμερίσματος, υπολογιζομένου του όλου των εκλογέων εις εικοσιτριών χιλιάδων*», τονίζοντας ότι ο προϋπολογισμός των εξόδων ανέρχεται στα 192 τάληρα, το οποίο το θεωρεί μικρό ζητώντας να του δοθεί προκαταβολή.

Η παραπάνω διαδικασία ακολουθήθηκε από τις αρχές της ένωσης για τη συγκρότηση των εκλογικών καταλόγων. Στο αρχείο του Υπουργείου Εσωτερικών υπάρχουν έγγραφα του Επάρχου Κεφαλληνίας το 1864 όπου ενημερώνει το κράτος για τη συγκρότηση των επιτροπών με κλήρωση που θα καταρτίσουν τους εκλογικούς καταλόγους⁴⁹⁴

γ. Εκλογικά Τμήματα

Η διοικητική διάρθρωση του νομού, η οποία διατηρήθηκε επί μακρόν, χώριζε το νησί σε τρεις επαρχίες, ενώ περιοδικά στο νομό εντασσόταν και η επαρχία Ιθάκης και ακολουθούσε η διοικητική κατανομή σε δήμους. Για την διεκπεραίωση των εκλογών σε κάθε δήμο δημιουργήθηκαν τμήματα όπου ανάλογα με τους ψηφοφόρους αυξάνονταν. Σύμφωνα με την προκήρυξη του Νομάρχη Κεφαλληνίας⁴⁹⁵ στις εκλογές του 1868, ορίστηκαν ως τόποι ψηφοφορίας του νομού 20 σημεία, ένα για κάθε δήμο και στο μεγαλύτερο ναό του εκάστοτε Δήμου.

ΕΚΛΟΓΙΚΑ ΤΜΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΟΠΟΙ ΨΗΦΟΦΟΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΕΤΟΥΣ 1868

ΔΗΜΟΣ	ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΔΗΜΟΥ	ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ
Κρανίων	Αργοστόλιον	Άγιος Νικόλαος των Ξένων
Κάτω Λειβαθούς	Καλλιγιάτα	Κοίμησις της Θεοτόκου
Άνω Λειβαθούς	Πεσσάδας	Υ.Θ. Ευαγγελίστρια
Δελιηνιτών	Δελιηνάτα	Υπερ. Θεοτόκου Λάμια

⁴⁹³ Έγγραφο - προσφορά του τυπογράφου Ν.Δ. Πολλάνη, με ανάλυση του προϋπολογισμού για τις ανάγκες εκτύπωσης των εκλογικών καταλόγων ποσού 192 τάληρα. Ο Πολλάνης υπήρξε και εκδότης πολλών εφημερίδων (Κεφαλληνία, Νέα Κεφαλληνία, κα) (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. Υπ.Εσ, Γεωργίου Α΄, Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία).

⁴⁹⁴ Έγγραφα α). Με ημερομηνία 9.1.1865 του Επάρχου Κεφαλληνίας Ιγγλέση προς τον Υπουργό Εσωτερικών, το οποίο υπογράφει και ο Δ/ντης Δημοσίων Έργων Ν. Πινιατόρος, με θέμα «Πληροφορίας προς τα εκλογικά» που ενημερώνει για «το σχηματισμό των εκλογικών καταλόγων της Πάλλης, Ερύσσου, Πυλλάρου, Θηνιάς, Ομαλών και Λειβαθούς» και β). έγγραφο υπ. Αριθμ. 989/16.1.1865 του επάρχου με θέμα «αφορά εκλογικά», που ενημερώνεται το υπουργείο των εσωτερικών αναφέροντας ότι «εσχηματίσθησαν οι εκλογικοί κατάλογοι και δόθηκαν στη δημοσιότητά για τυχόν ενστάσεις» γ). Υπ. Αριθμ. 353/ 2.1.1865 με τίτλο «πληροφορία επί των εκλογικών εργασιών» που ενημερώνεται το Υπουργείο «για τη διαδικασία συγκρότησης των επιτροπών εγκρίσεως των εκλογικών καταλόγων για τις περιοχές Αργοστολίου και Ληξουρίου». δ). Υπ. Αριθμ. 418/23.1.1865 έγγραφο προς το Υπουργείο που διαβιβάζονται τα Πρακτικά συνεδριάσεων των Επιτροπών περί εγκρίσεως των εκλογικών καταλόγων 19.1.1865. (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α΄, Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία).

⁴⁹⁵ Προκήρυξη του Νομάρχη Κεφαλληνίας κ. Ιωάννη Δελιγιάννη, σύμφωνα με το από 26.2.1868 Β. Διατάγματος και του άρθρου 36 του Εκλογικού Νόμου (Εφημ. “Η Κεφαλληνία”, φ. 38/17.2.1868, σσ. 1,2).

Φαρακλάτων	Φαρακλάτα	Άγιος Δημήτριος
Ομαλών	Φραγκάτα	Παναγία της Θεοτόκου
Εικοσμίας	Βλαχάτα	Αγία Μαρίνα
Ελειού	Μαυράτα	Παναγία Κοίμησις
Σκάλας	Σκάλα	Αρχαγγέλων
Πρόννων	Ασπρογέρακας	Αγία Παρασκευή
Ηρακλείου	Καμπιτσάτα	Άγιος Προκόπιος
Σαμαίων	Αιγιαλός	Υπερ. Θεοτόκου Λουτρών
Πυλλαρέων	Μακρυώτικα	Άγιος Δημήτριος
Άσσου	Άσσου	Άγιος Νικόλαος Κάτω
Δολιχίου	Φισκάρδο	Υπερ. Θεοτ. Μονής Φισκάρδο
Παλλέων	Ληξουρίου	Παντοκράτορας
Θηνέας	Καρδακάτα	Άγιος Γεώργιος
Ανωγητών	Κοντογενάδα	Άγιος Ιωάννης Θεολόγος
Μεσοχωρητών	Μονοπολάτα	Αγία Παρασκευή
Κατωγητών	Ιλλάροι	Άγιος Νικόλαος

Τα μετέπειτα χρόνια, λόγω της κατάταξης των δήμων σε τάξεις και της αύξησης των εκλογέων σε κάθε δήμο, ορίσθηκαν πάνω από ένα εκλογικά τμήματα, συνήθως δύο, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα, του 1875⁴⁹⁶.

ΕΚΛΟΓΙΚΑ ΤΜΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΟΠΟΙ ΨΗΦΟΦΟΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΕΤΟΥΣ 1875

Επαρχία	Δήμος	Τάξις	Αριθμός τμημάτων	Έδρα εκάστου εκλογικού τμήματος	Καταστήματα ψηφοφορίας
Κρυναίας	Κρανίων	Α΄	3	Α΄ Αργοστόλιον Β΄ « Γ΄ «	Ο ναός του αγ. Σωτήρος « αγ. Σπυρίδωνος « αγ. Γερασίμου
	Άνω Λειβαθούς	Β΄	2	Α΄ Πεσσάδες Β΄ Βλαχάτα	Δημοτικόν σχολείον αρρένων Ο ναός της αγ. Μαρίνης
	Κάτω Λειβαθούς	«	2	Α΄ Μεταξάτα Β΄ Λακύθρα	« αγ. Νικολάου « της Υ. Θ. Μεσών
	Δειληνιτών	«	2	Α΄ Δειληνάτα Β΄ Φάρσα	Το δημ. σχολείον αρρένων Ο ναός του αγ. Χριστοφόρου
	Φαρακλάτων	Γ΄	1	Φαρακλάτα	« αγ. Αθανασίου
	Ομαλών	Β΄	2	Α΄ Βαλσαμάτα Β΄ Φραγκάτα	« των Αρχαγγέλων « της Υ.Θ. Φανερούλιου
	Ελιού	«	1	Χιονάτα	« της Υ.Θ. μ. Στροφάδων
	Πρόννων	«	2	Α΄ Ασπρογέρακα Β΄ Σκάλα	« αγ. Παρασκευής « των Ταξιαρχών
Πάλλης	Ληξουρίου	Β	2	Α΄ Ληξούριον Β΄ Ληξούριον	Ο ναός του Αγ. Σπυρίδωνος Ο ναός του αγ. Νικ. Μηνιατάδων
	Ανωγητών	«	2	Μονοπωλάτα Κοντογεννάδα	Το δημοτ. Σχολείον αρρένων Ο ναός του αγ. Ιωάννου
	Κατωγητών	«	2	Α΄ Χαβδάτα Β΄ Μαντζαβινάτα	« αγ. Αποστόλων « αγ. Σοφίας
	Θηνιάς	«	2	Α΄ Καρδακάτα Β΄ Αγκών	« της υπερ. Θεοτ. Κομπί « Υ.Α. Θεοτόκου
Σάμης	Σαμαίων	Β΄	2	Α΄ Αιγιαλός Β΄ Χαράκτη	Το δημ. σχολείον αρρένων Ο ναός αγ. Πάντων
	Πυλλαρέων	«	2	Α΄ αγ. Ευφημία Β΄ Διβαρατά	« « Νικολάου « « Νικολάου

⁴⁹⁶ Εκλογικά τμήματα Νομού Κεφαλληνίας έτους 1875 (Η/Α ΚΒΑ, Δ.π.Κ, Τόμος 8, αρ. εγγρ. 23).

	Άσσου	«	1	Άσσοι	« « Γεωργίου
	Δολιχίου	«	1	Φισκάρδον	Το δημοτ. Σχολείον αρρένων
Ιθάκης	Ιθακησίων	Β΄	1	Ιθάκη (Βαθύ)	Το δημοτ. Σχολείον αρρένων
	Νηριτίων	Γ΄	1	Κιόνιον	« « «
	Πολυκτορίων	Β΄	1	Α΄ Σταυρός Β΄ Πλατρηθείας	« « « « « «
	Καρνίων	Γ΄	1	Κάλαμος	« « «

Η μόνη σημαντική μεταβολή που επήλθε σε κάποια διαστήματα ήταν στην κατανομή των εκλογικών τμημάτων στην Πάλλη, όπου ο Δήμος Ληξουρίου, Ανωγητών και Κατωγητών ενσωματώθηκαν υπό την ονομασία Δήμος Παλλέων, αλλά πάλι τα εκλογικά τμήματα παρέμειναν έξι, με τη μεταφορά της εκλογής στο Ληξούρι στο ναό του Παντοκράτορος το πρώτο και το δεύτερο στον Αγ. Νικόλαο Λειβαθινάτων.

Σε κάποιες περιπτώσεις ο χώρος όπου γίνονταν οι εκλογές αποτελούσε ζήτημα διαμάχης, διότι ευνοούσε την πιθανή δυνατότητα οργανωμένες ομάδες φίλων εκάστοτε υποψηφίου να επηρεάσουν την εκλογή. Έτσι οι κάτοικοι ζητούν την αλλαγή του χώρου άσκησης του εκλογικού δικαιώματος προσπαθώντας να αντιμετωπίσουν ενδεχόμενες απειλές και επεμβάσεις αλλοίωσης της διαδικασίας ψηφοφορίας, όπως λ.χ. μια τέτοια περίπτωση είχαμε στο Δήμο Πυλάρου το έτος 1873 κατά την οποία ζητείται η μεταφορά του τμήματος από τα Μακρυώτικα στα Ποταμιανάτα⁴⁹⁷.

δ. Εκλογικοί αντιπρόσωποι

Οι εκλογικοί αντιπρόσωποι διορίζονταν από τους υποψηφίους σε κάθε εκλογικό τμήμα⁴⁹⁸. Αρχικά ο εκπρόσωπος είχε και χρέη ψηφοδότου στην κάλπη του υποψηφίου. Όταν ορίζονταν οι ψηφοδότες από το κράτος, οι εκπρόσωποι εκπροσωπούσαν τους υποψηφίους και επόπτευαν μόνο την εκλογική διαδικασία. Οι εκλογικοί αντιπρόσωποι, που ήταν απαραίτητοι στα εκλογικά κέντρα ως «ψηφοδότες», αποτέλεσαν τη βάση πάνω στην οποία συγκροτήθηκαν οι πολιτικές ομάδες σε επίπεδο επαρχίας, αφού λόγω του απαραίτητου χαρακτήρα τους επιλέγονταν οι πιο γνωστοί και ικανοί να διαδραματίσουν αυτό τον ρόλο. Ο κάθε υποψήφιος είχε υποχρέωση να οργανώσει ομάδες συνεργατών που θα τον αντιπροσώπευαν εκλογικά, αλλά θα συνέχιζαν το έργο τους και μετεκλογικά εφόσον εκλέγονταν, συγκροτώντας σε τοπικό επίπεδο και την «πολιτική» του παράταξη.

⁴⁹⁷ Με έγγραφό τους οι κάτοικοι της Πυλάρου, προς τον Νομόρχη, διαμαρτύρονται να μην χρησιμοποιηθεί ως εκλογικό τμήμα ο ναός Αγίου Δημητρίου Μακρυωτικών διότι δέχονται απειλές από τους συνεργάτες του Δημάρχου και τον ίδιο και να επιλεγεί άλλος χώρος, προτείνοντας το δημοτικό σχολείο ή τον Ι. Ν. Αγ. Γερασίμου του χωρίου Πνευματικάτα (ΓΑΚ/ΤΙΑΚ/ΑΒΕ/Θυρίδα Η6/Η2/1873 εκλογικά).

⁴⁹⁸ Διορισμός από τον υποψήφιο βουλευτή Ρόκκο Χοϊδά του εκλογικού αντιπροσώπου Γεωργίου Δημητράτου στους Πρόννους και Ευθύμιου Χοϊδά στον Ελείο (ΓΑΚ/ΤΙΑΚ, Θυρίδα Η/Φ.1/1875 εκλογές).

ε. Εκλογικά είδη

Η οργάνωση των τοπικών εκλογών γινόταν σε επίπεδο Νομού με ευθύνη του εκάστοτε Νομάρχη. Για την διενέργειά τους απαιτούνταν διάφορα είδη απαραίτητα για να εφαρμοστεί σωστά το εκλογικό σύστημα της «δια σφαιριδίων εκλογής», τα οποία προμηθεύονταν από το Υπουργείο Εσωτερικών (Υπ.Εσ.) ενώ αρμόδιος για την διανομή και φύλαξη ήταν η Νομαρχία. Για τις εκλογές του 1865, σε έγγραφο της Νομαρχίας Κεφαλληνίας προς το Υπ.Εσ. βρίσκουμε τον απολογισμό για την εφαρμογή της εγκυκλίου διανομής και χρήσης των απαραίτητων ειδών κατά την εκλογική διαδικασία και του αδιάθετου εκλογικού υλικού, σε αναλυτική απολογιστική κατάσταση, την οποία υπογράφει ο Δ/ντής Δημοσίων Έργων Φ. Αλιμπράντης, στην οποία αναφέρεται η διανομή των ειδών και ο απολογισμός των αδιαθέτων, στο δημόσιο εργαστήριο και στο εγχώριο συμβούλιο Πάλλης. Από την κατάσταση αυτή μπορούμε να δούμε τα υλικά που χρησιμοποιούνταν κατά την εκλογική διαδικασία τα οποία ήταν: κιβώτια μεγάλα (12), όμοια μικρά (4), κάλπαι (125), σφαιρίδια (256.701), άβακες (11), αβάκια (11), δοχεία πήλινα (40)⁴⁹⁹.

Επίσης οι εκλογές είχαν και χρηματικά έξοδα. Οι δήμαρχοι μετά το τέλος της κάθε ψηφοφορίας υπέβαλλαν προς τη Νομαρχία κατάλογο όπου αναλύονταν όλα τα έξοδα που έγιναν στην εκλογική διαδικασία και ανέμεναν έγκριση χρημάτων προς πληρωμή των απαιτήσεων⁵⁰⁰. Τα έξοδα που υπέβαλλαν οι Δήμαρχοι συγκεντρώνονταν από τον εκάστοτε Νομάρχη και αποστέλλονταν στο Υπ.Εσ. προς έγκριση και πληρωμή. Σύμφωνα με την αλληλογραφία της Νομαρχίας με το Υπ.Εσ. τα συνήθη έξοδα δαπάνες ήταν κυρίως: μεταφορά των εκλογικών ειδών στον κάθε δήμο και ανανέωση των φθαρμένων πλακών των αβάκων. Στις πιο πολλές περιπτώσεις το Υπουργείο απαντούσε αρνητικά, όπως στις εκλογές του 1865, όταν αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Επιστρέφεται προς τον Νομάρχη Κεφαλληνίας, εθ ου παρατηρούμεν ότι τα έξοδα της κατασκευής των καλπών και λοιπών εκλογικών εξόδων επιβαρύνουσιν το εγχώριον ταμείον, και μόνον τα έξοδα μεταφοράς καταβάλλονται υπό του δημοσίου. Όθεν τα μεν υπό του δημοσίου τυχόν πληρωθέντα και των πρώτων εξόδων, επιστροφή δε αυτό στο εγχώριον ταμείον προς πληρωμή»*, ενώ σε άλλο έγγραφο του Υπουργού εγκρίνεται το κόστος πληρωμής προς τον τυπογράφο Θ. Στεφάνου για εκτύπωση των εκλογικών καταλόγων⁵⁰¹ όπως και για τον τυπογράφο Θεόδωρο Πεφάνη⁵⁰².

⁴⁹⁹ Έγγραφο υπ. Αριθμ. 1571/3.6.1865, Νομάρχου Κεφαλληνίας προς Υπουργό Εσωτερικών *«περί των εκλογικών ειδών»* και συνημμένη αναλυτική κατάσταση διάθεσης των εκλογικών ειδών του Δ/ντή Δημοσίων Έργων Φ. Αλιμπράντη (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία).

⁵⁰⁰ Αίτημα δημάρχου Ελειού, με αριθμ. Πρωτ. 135/Μαυράτα/21.5.1869, προς τη Νομαρχία Κεφαλληνίας με το οποίο υποβάλλει τα εκλογικά έξοδα κατά τις ημέρες των εκλογών 16-19.5. 1869 (ΤΙΑΚ, Θυρίδα Η1, Φ. 1, εκλογικά, Θηναία).

⁵⁰¹ Επιστολή υπ. Αριθμ. 869/22.5.1865 Νομάρχη Κεφαλληνίας προς Υπουργείο Εσωτερικών και εγγρ. Υπ' αριθμ. 5003/21.5.1865 και 14894/31.5.1865 Υπ. Εσωτερικών απόρριψης των δαπανών και υπ' αριθμ. 15003/31.5.1865 που *«εγκρίνεται η δαπάνη πληρωμής εκ δραχμών 389 και 45 λεπτών του τυπογράφου Θ. Στεφάνου για την εκτύπωση των*

Πλήθος επιστολών του Νομάρχη προς τον Υπ.Εσ. αναφέρονται στις εκλογικές δαπάνες και διάφορα έξοδα περί αυτών τα οποία, εκτός ελαχίστων περιπτώσεων, απορρίπτονται και παραπέμπονται να πληρωθούν από το εγχώριο ταμείο. Από την αλληλογραφία αυτή προκύπτει το συμπέρασμα ότι το Υπ.Εσ. πλήρωνε μέρος των εξόδων και τα υπόλοιπα παραπέμπονταν να πληρωθούν από το εγχώριο-τοπικό ταμείο του νομού Κεφαλληνίας.

Συμπερασματικά, μπορούμε να δούμε μια αρκετά καλή οργάνωση του διοικητικού μηχανισμού σε τοπικό επίπεδο, όπως και το γεγονός ότι το εγχώριο ταμείο έχει μια σχετική ευκολία πληρωμών και για τον λόγο αυτό η κυβέρνηση παραπέμπει εκεί για τις πληρωμές των εξόδων. Έτσι πλέον ακολουθείται η διαδικασία αποστολής των εξόδων, αλλά ταυτόχρονα και της έγκρισης από τον υπ. Εσωτερικών να πληρωθούν από το εγχώριο συμβούλιο⁵⁰³. Με το υπ. Αριθμ. 16404/3.7.1965 έγγραφο, το Υπ.Εσ. το οποίο υπογράφει με εντολή υπουργού ο Τμηματάρχης, απαντά στο Νομάρχη ότι εγκρίνεται μόνο το ποσόν των 120 δρχ., σύμφωνα με εισήγηση του αντίστοιχου τμηματάρχη, ως πίστωση για το τρέχον έτος⁵⁰⁴.

Αναφορικά με τις εκλογές του 1865 τα έξοδα ανήλθαν στις 2.350 δρχ., σύμφωνα με έγγραφο του Νομάρχη προς το Υπ.Εσ., «Προς ενέργειαν των εκλογών εδαπανήθησαν καθ' όλα τα εκλογικά διαμερίσματα της νήσου ποσό εκ δρχ. 2.350 το οποίον πληρωθησάμενον επιψηφίσθη δια της οποίας εν αντιγράφω εγκλείω πράξεως του περί εμού Συμβουλίου, παρακαλώ επομένως το υπουργείο σας να περιβάλη την πράξιν ταύτην με την αναγκαίαν έγκρισίν του και διατάξη την πληρωμήν»⁵⁰⁵.

εκλογικών καταλόγων» και αποστέλλεται επιστολή προς τον υπουργό των οικονομικών (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία).

⁵⁰² Απόφαση με ημερομηνία 10.6.1865, του εγχωρίου συμβουλίου υπό την προεδρία του Νομάρχη με το οποίο διορθώνεται η έγκριση ποσού 420 δρχ και 50 λεπτών προς πληρωμή του τυπογράφου Θ. Περάνη για εκτύπωση εκλογικών καταλόγων (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία).

⁵⁰³ Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Νομάρχης σε έγγραφό του, «και μετά την αφαίρεσιν την δια την ανανέωσιν των αβάκων γενομένων εξόδων, άτινα κατά την συνημμένην επιστροφική διαταγήν του υπουργείου επιβαρύνει το Εγχώριον Ταμείον, η εκ δραχμών 100 χορηγηθησάμενη πίστωσις επί του κεφ. 11 δια την πληρωμήν των εξόδων της εις τους δήμους μεταφοράς των εκλογικών ειδών δεν επαρκή, ανερχομένων των εξόδων τούτων κατά τας υποβληθείσας καταστάσεις εκ δρχ. 220 σχεδόν, εν αις συμπεριλαμβάνονται και τα έξοδα της επαναφοράς των εκλογικών τούτων ειδών – ενταύθα. Εις δε το μέτρον του να επαναφέρω ενταύθα των εκλογικών ειδών, ηναγκάσθη να προέλθει διότι ούτω δημοτικήν αρχήν μήτε δημοτικά καταστήματα υπήρχον εν της διαφοράς διαμερίσματα, όπως εναποθετώνται εν αυταίς ασφαλώς τα ένθα ταύτα. Παρακαλώ, επομένως, το υπουργείον να ευαρεστηθή να συμπληρώση το διαληφθέν ποσόν» [Υπ. Αριθμ. Έγγραφο 1540/5.6.1865 του Νομάρχη Κεφαλληνίας προς Υπ. Εσωτερικών, τίτλο «περί βουλευτικών εξόδων» και θέμα «περί εγκρίσεως δαπάνης πληρωμής εξόδων μεταφοράς εκλογικών ειδών από τα δημοτικά καταστήματα στα εκλογικά τμήματα εκ δρχ. 220», το οποίο αναφέρεται και στο γεγονός της απόρριψης της έγκρισης δαπάνης εκ δρχ. 100 για την αντικατάσταση των φθαρμένων αβάκων, ζητώντας να εντάξει το ποσό αυτό στις δαπάνες του υπουργείου (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία)].

⁵⁰⁴ Υπ. Αριθμ. 16.404/3.7.1965 έγγραφο του ΥΠ.ΕΣ προς τον Νομάρχη Κεφαλληνίας που εγκρίνεται το ποσόν των 120 δρχ. ως πίστωση από τον προϋπολογισμό για το τρέχον έτος (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία).

⁵⁰⁵ Υπ' αριθμ. 1844/19.6.1865, έγγραφο Νομάρχη Κεφαλληνίας προς Υπουργείον Εσωτερικών με τίτλο «περί εγκρίσεως πράξεως εγχωρίου Συμβουλίου» (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά

Μεταξύ των εξόδων που καταγράφονται με τις αποφάσεις του εγχωρίου συμβουλίου είναι αντιμισθίες μελών επιτροπών και των γραμματέων αυτών, η χορήγηση των αναγκαίων ειδών στις επιτροπές για τη ψηφοφορία, την πληρωμή των ενοικίων των στρατιωτικών αξιωματικών, την επισκευή περιφραγμάτων και άλλα ουσιώδη που αναφέρονται κατά τις υποβληθείσες καταστάσεις που ανέρχονται σε 2.200 δρχ. τα οποία επιβαρύνουν το Εγχώριο Ταμείο και επιπλέον 150 δρχ. για προμήθεια βιβλίων σε κάθε εφορευτική επιτροπή. Το Εγχώριο Συμβούλιο ενέκρινε τα παραπάνω ποσά διορθώνοντας προηγούμενη απόφασή του για το ποσό εκτύπωσης των εκλογικών καταλόγων στο τυπογραφείο Θ. Πεφάνη από 387, 45 δρχ. σε 420,50 δρχ. Το Υπ.Εσ. ενέκρινε το αίτημα του Νομάρχη «υπό της εντολής ταμείου καταβολής αυτής»⁵⁰⁶ και διαβίβασε εντολή ενέργειας προς τον επί των οικονομικών υπουργό, αναφέροντας, «Προς ενέργειαν των εκλογών εδαπανήθησαν εν Κεφαλληνίαν δραχμές 2.350. Το ποσόν αυτό εγκρίνοντες παρακαλούμεν ημάς, ω συνάδελφε, ίνα αποστέλτε προς το εν Κεφαλληνίας «Εγχώριον» Ταμείον τας αναφερόμενες οδηγίες, όπως καταβληθή προς τους δικαιούχους»⁵⁰⁷.

Οι εκλογές του 1865 είναι οι πρώτες εκλογές που πραγματοποιούνται για το νησί εντός του Ελληνικού Βασιλείου. Ο συντονισμός και η προσαρμογή με τις υπάρχουσες διοικητικές υποδομές αποτελούσε ένα σοβαρό ζήτημα που στην πράξη ξεπεράστηκε, έτσι ώστε να υπάρχει μια στοιχειώδης διοικητική αφομοίωση, και η εκλογική διαδικασία αποτέλεσε ένα πρώτο πεδίο εφαρμογής της διαδικασίας αυτής.

Επτανήσων/Κεφαλληνία) και απόφαση 17.754/10.6.1865 του Εγχωρίου Συμβουλίου που την υπογράφουν ο Νομάρχης Κ. Μηλιώτης και τα μέλη, Π. Ασάνης, Ιωαν. Φωκάς, Παύλος Ξυδιάς-Τυπάλδος και ο Γραμματέας Νικ. Καρούσος.

⁵⁰⁶ Έγγραφο υπ. Αριθμ. 19954/25.6.1865 προς τον Νομάρχη Κεφαλληνίας που εγκρίνεται το ποσό των εκλογικών δαπανών (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α΄, Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία).

⁵⁰⁷ Έγγραφο υπ. Αριθμ. Δ.4815/26.6.1865 του Υπουργού Εσωτερικών προς Υπουργό Οικονομικών για την έγκριση και την εντολή προς πληρωμή του ποσού προς το Εγχώριον Ταμείον Κεφαλληνίας (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α΄, Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία).

Συμπεράσματα Α΄ Μέρους

Με βάση τον σκοπό της εργασίας που είναι η εκλογική και πολιτική συμπεριφορά των Κεφαλλήνων την περίοδο 1865-1875, στο Μέρος Ι γίνεται μια ιστορική και θεσμική ανασκόπηση και ερευνείται το υπόβαθρο των σταθμών και της εξέλιξης της εκλογικής στάσης που αφορούν την πολιτική συμπεριφορά της Κεφαλληνιακής κοινωνίας που ακολούθησε την Ένωση με το Ελληνικό Βασίλειο. Στη φάση αυτή τοποθετούνται τα ποσοτικά δεδομένα που υποστηρίζουν και τεκμηριώνουν το μεθοδολογικό πλαίσιο. Παράλληλα, για τις ανάγκες ανάπτυξης της μεθοδολογίας αλλά και της έρευνας, γίνεται ανασκόπηση και μνημονεύονται διάφορα γεγονότα, ζητήματα και προεκτάσεις τα οποία επιδρούν στην πολιτική συμπεριφορά και είναι απαραίτητα για να συνθέσουν την πολιτική ιστορία της περιόδου που επισκοπείται. Απαίτηση της εργασίας, που αφορά κυρίως την πολιτική επιστήμη και δίνει ουσιαστικό αντικείμενο στην ανάλυση, είναι αυτό που σχετίζεται με τους όρους λειτουργίας του πολιτικού συστήματος, που στα Επτάνησα έχει μακρά ιστορία. Εξετάζεται διεξοδικά η πολιτική διαδικασία, που αποτελεί την κύρια συνιστώσα ύπαρξής του και η οποία εμπεριέχει τη δυναμική της μεταβολής του μέσω του εκλογικού αποτελέσματος. Ταυτόχρονα ερευνάται η αμφίσημη σχέση τους ως δυναμικό στοιχείο εξέλιξης. Για την ένταξη στο ιστορικό και χρονικό πλαίσιο της έρευνας εξετάζεται η ανάπτυξη του πολιτικού συστήματος, με κυρίως διαιρετικές τομές, την πτώση της βενετοκρατίας με την ίδρυση του πρώτου αυτόνομου με επικυριαρχία ανεξάρτητου κράτους της Επτανήσου Πολιτείας και την Ένωση των Επτανήσων.

Αυτό που κυρίως απασχολεί πρώτιστα την έρευνα είναι η εξέλιξη της πολιτικής διαδικασίας και το εκλογικό αποτέλεσμα, μέσω του οποίου καταγράφονται τα δυναμικά στοιχεία των πολιτικών υποκειμένων. Ερευνούνται οι βάσεις, που ορίζονται οι προτιμήσεις και προσδοκίες των ψηφοφόρων, ως έκφραση από την οποία προσδιορίζονται οι όροι και οι σχέσεις της διακυβέρνησης που ολοκληρώνουν τον θεσμικό κύκλο της πολιτικής διαδικασίας. Εξετάζονται ιστορικά τα κυρίως υποκείμενα της πολιτικής διαδικασίας (πολιτικές παρατάξεις – μερίδες - πολιτικά κόμματα, υποψήφιοι, ψηφοφόροι), που μέσω αυτής της διαδικασίας προσπαθούν να ικανοποιήσουν τις πολιτικές τους στρατηγικές, τις προσωπικές τους φιλοδοξίες, τις βραχύβιες ή μακροχρόνιες επιδιώξεις τους. Η εξέταση της όλης διαδικασίας λειτουργεί στα πλαίσια ενός οριοθετημένου συστήματος, μέσα στο οποίο συνυπάρχουν και εξελίσσονται οι στρατηγικές των πολιτικών υποκειμένων. Κατά συνέπεια ερευνάται το γεγονός ότι η βάση δημιουργίας του συστήματος αυτού υπόκειται σε ιστορικούς όρους και οι επιδράσεις αυτές αποτελούν ένα στοιχείο έρευνας και ανάπτυξης στο παρόν μέρος.

Η πολύπλευρη εξέταση της συμπεριφοράς των πολιτών, αποτυπώνει με τη ψήφο την εκπροσώπηση ως πολιτικό αποτέλεσμα. Ερευνάται σε επίπεδο νομού αλλά και βαθύτερα, σε επίπεδο επαρχίας, για την οποία ερευνώνται οι παράγοντες που η αυτονομία της διαμορφώνει και η οποία για περίπου έναν αιώνα θα αποτελεί τη βάση συγκρότησης του εκλογικού χάρτη της χώρας και κατ' επέκταση της πολιτικής διαδικασίας εκπροσώπησης αλλά και ως η πρωτογενής εκλογική περιφέρεια. Ως ουσιαστικής παράγοντας της έρευνας αποτελεί η ευρύτατη και πολύπλευρη εξέταση της πολιτικής διαδικασίας, η οποία τοποθετείται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο έρευνας στο οποίο εξετάζονται τα ποσοτικά και τα ποιοτικά στοιχεία που επιδρούν στην εξέλιξη αυτή. Υπό το πρίσμα αυτό ερευνώνται όλοι οι παράγοντες που επιδρούν στη διαμόρφωση του πολιτικού πλαισίου μέσα στο οποίο κινούνται οι πολιτικές διαδικασίες. Ταυτόχρονα παρουσιάζεται και εξετάζεται ως μέρος αλλά και σε συνάφεια με την πολιτική διαδικασία ο εκλογικός νόμος και κατ' επέκταση το εκλογικό σύστημα το οποίο ορίζει τις διαδικασίες εκπροσώπησης και παράλληλα η δόμησή του που επιδρά στη διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος.

Η διερεύνηση της πολιτικής συμπεριφοράς αποτελεί μια πολύπλοκη διαδικασία επισταμένης εξέτασης της εκλογικής διαδικασίας και των εκλογικών αποτελεσμάτων που αυτή παράγει. Η έρευνα αυτή δυσκολεύει περισσότερο από το γεγονός ότι είναι η πρώτη διαδικασία που εφαρμόζεται: νέο Σύνταγμα, νέος εκλογικός νόμος και η «δια σφαιριδίου» διαδικασία εκλογής. Παράλληλα, οι εκλογές του 1864 για τους πληρεξουσίου της Εθνοσυνέλευσης, αποτελούν για τα Επτάνησα την πρώτη εκλογική διαδικασία στην οποία ψηφίζουν ελεύθερα, δίχως περιορισμούς στη σύνθεση των εκλογικών καταλόγων, αλλά και του δικαιώματος εκλογής με καθολική ψηφοφορία, που εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στο Ελληνικό Βασίλειο.

Σημαντική μέρος της ανάλυσης εστιάζεται στη σύνδεση των εξελίξεων με τον κοινωνικό σχηματισμό, στα πλαίσια του οποίου αναπτύσσεται ο συσχετισμός της πολιτικής συμπεριφοράς κατά τη διαδικασία της αφομοίωσης, αποτελώντας σημαντικό πεδίο έρευνας και ανάλυσης. Παράλληλα με προβολή εξετάζουμε τα αποτελέσματα της εκλογικής συμπεριφοράς σε σχέση με τις υπάρχουσες πολιτικές δυνάμεις, που δρούσαν πριν την Ένωση και αναδιατάσσονται μετά την Ένωση. Οι συγκρίσεις αυτές, αποτελούν βασική δομή ανάλυσης σ' όλη την πορεία της έρευνας, διότι η Κεφαλληνία δεν αποτελεί απλά μια εκλογική περιφέρεια, αλλά εξετάζεται ως ενότητα ενός ευρύτερου κράτους, δομή που είχε πριν την Ένωση ως ομόσπονδο μέλος του βρετανικού προτεκτοράτου. Ταυτόχρονα η αφομοίωση (πολιτική, διοικητική, οικονομική) των Επτανήσων ήταν η πρώτη αλλά και η πιο δύσκολη στην επέκταση του ελληνικού κράτους. Εδώ εξετάζεται το γεγονός της μακράς και διαχρονικής ενασχόλησης του ελληνικού κοινοβουλίου για το ζήτημα αυτό. Προσαρμογές έγιναν έως το τέλος του 19ου αιώνα ενώ ο Ιόνιος Αστικός Κώδικας ίσχυσε έως

το 1946. Αντίθετα η αφομοίωση άλλων περιοχών, όπως της Θεσσαλίας (1881), Κρήτης, Μακεδονίας, Θράκης (1912-1913) και Δωδεκανήσου (1947), υλοποιήθηκε δίχως ιδιαίτερα προβλήματα. Η σύγκριση μεταξύ των άλλων περιπτώσεων αναδεικνύει μια ουσιώδη διαφορά, την ύπαρξη στο Ιόνιο κράτος πολιτικών θεσμών οι οποίοι λειτουργούσαν διαχρονικά.

Η Ένωση βρίσκει την Κεφαλληνία να λειτουργεί μέσα σε οργανωμένο πολιτικό σύστημα, που με βάση το κοινοβούλιο όριζε τις λειτουργίες του. Η βάση του συστήματος αυτού ήταν τα τρία πολιτικά κόμματα, το Ριζοσπαστικό, το Μεταρρυθμιστικό και το Προστασιανό. Η σημαντική περίοδος που εξετάζεται είναι μετά τη φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος το 1849, όπου στις εξελίξεις πρωταγωνιστεί το Ριζοσπαστικό κόμμα. Στα τελευταία χρόνια της Προστασίας το ριζοσπαστικό κόμμα θα διασπαστεί ανάμεσα σε νεοριζοσπάστες και παλαιοριζοσπάστες και πολλά σημαντικά στελέχη του θα απορροφηθούν μόνο από την εθνική ιδέα και θα εγκαταλείψουν το κοινωνικό του πλαίσιο. Οι ενωτικοί ή νεοριζοσπάστες όπως ονομάστηκαν, θα σταθεροποιήσουν την πολιτική τους θέση στην Ιόνια Βουλή και θα τη μεταφέρουν στην Εθνοσυνέλευση, υπό την ηγεσία του Ζακυνθίου Κ. Λομβάρδου. Θα αναδειχθούν σε κύριους δημιουργούς του κομματικού συστήματος και από τους κόλπους τους θα αναδειχθούν πρόσωπα που θα συγκροτήσουν το πολιτικό προσωπικό και στελέχη που θα συμμετέχουν ενεργά στη διαχείριση της κυβερνητικής εξουσίας. Στον ενδιάμεσο χώρο, ανάμεσα στις δύο συγκρουόμενες πολιτικές δυνάμεις βρέθηκε το κόμμα των Μεταρρυθμιστών, το οποίο αποτέλεσε τον πρώτο οργανωμένο σχηματισμό στην Ιόνια Βουλή. Οι Μεταρρυθμιστές συγκροτούσαν μια ομάδα από ανεδαφικούς ιδεολόγους, διανοούμενους, αστούς, κατάλοιπα της παρηκμασμένης ολιγαρχικής κληρονομικής αριστοκρατίας του νησιού. Γενικά δεν ήταν υπέρ των μεγάλων αλλαγών, ενώ τους ενοχλούσε η συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου στην πολιτική και στη διοίκηση. Μετά την Ένωση οι Μεταρρυθμιστές ως πολιτικό σχήμα θα εξαφανιστούν. Οι πολιτικές περιστοιχίσεις αυτές αποτελούν τις πρώτες συγκροτήσεις πολιτικών ομάδων και εξετάζονται οι δομικές αλλαγές που θα εισαγάγουν, όπως την ανάπτυξη του πολιτικού μεταμορφισμού ως πρακτική που θα εισαγάγει τον λαϊκισμό στην πολιτική ζωή και θα επηρεάσει το σύνολο του πολιτικού κόσμου, τοπικά αλλά και εθνικά.

Τα νέα δεδομένα: η αύξηση του εκλογικού σώματος λόγω της καθολικής ψηφοφορίας και το σύστημα της ενεργητικής ψήφου με τη «δια σφαιριδίου εκλογή», θα μεταβάλλουν το πλαίσιο της πολιτικής διαδικασίας το οποίο θα έχει σημαντική επίδραση στη συγκρότηση των πολιτικών σχηματισμών. Υπό τις συνθήκες αυτές οργανώνονται τα κόμματα τα οποία από τη φύση τους έχουν προσωποπαγή χαρακτήρα και έτσι θα συνεχίζουν να λειτουργούν τις επόμενες δεκαετίες. Το πλαίσιο αυτό ευνοεί και το σύστημα ψηφοφορίας, όπως και οι απαιτήσεις του εκλογικού νόμου για

την υποχρεωτική παρουσία σφαιριοδοτών στις ψηφοδόχους. Οι παραπάνω διαδικασίες, ευνοούν την οργάνωση των τοπικών πολιτικών ομάδων και φατριών.

Η ύπαρξη και οργάνωσή των πολιτικών ομάδων, ως αναγκαιότητα της πολιτικής διαδικασίας, θα δημιουργήσει μια απαίτηση ρόλου και αυτό δεν θα είναι άλλος από την επιβολή της διαμεσολάβησης στην κρατική εξουσία όπως αυτή συνέβη με την αποδυνάμωση της παρουσίας του κράτους, κυρίως στις περιφέρειες. Η παραπάνω κατάσταση θα έχει ως συνέπεια την ανάπτυξη των κομματικών / πελατειακών σχέσεων ως αποτέλεσμα του κυβερνητικά εξαρτώμενου κρατικού μηχανισμού. Στις συνθήκες αυτές παρακολουθούμε και καταγράφουμε μια διαρκή μετάβαση από το οργανωμένο κρατικό μόρφωμα της Προστασίας στο κομματικό/πελατειακό κράτος του νεοελληνικού βασιλείου.

Η νέα αυτή κατάσταση επιδρά και στη συγκρότηση της ανθρωπογεωγραφίας του πολιτικού προσωπικού. Κυρίως οι υποψήφιοι εμφανίζονται με το χαρακτήρα του «ανεξάρτητου» τοπικά, γεγονός που τους δίνει μεγαλύτερη ευχέρεια πολιτικής κινητικότητας στη δημιουργία συμμαχιών στη Βουλή. Η στάση ως ανεξάρτητων στόχευε στο να μη χρεώνονται αποτυχημένες κυβερνήσεις, που αποτελούσαν ένα διαρκές φαινόμενο λόγω της πολιτικής εναλλαγής και των ακροτήτων που συνέβαιναν στη Βουλή, κυρίως κατά την εξέλεξη των αποτελεσμάτων και των παρεμβάσεων του παλατιού. Το πολιτικό σύστημα που ακολούθησε την αποχώρηση του Όθωνα και στο οποίο εντάχθηκαν και οι Επτανήσιοι θα καθοδηγείται από τον Βασιλιά και επίκεντρο των εξελίξεων θα είναι η διαμόρφωση πλειοψηφιών στη Βουλή, η οποία θα γίνει και πεδίο εφαρμογής όλων των ακραίων μεθοδεύσεων πολιτικής κυριαρχίας.

Η Κεφαλληνία αποτελεί έναν ενιαίο διοικητικό χώρο αλλά η εκλογική δομή θα χωρίζει το νησί σε τρεις επαρχίες: Κραναίας, Πάλλης και Σάμης. Περιοδικά στο νομό θα ανήκει και η Ιθάκη.

Η Επαρχία Κραναίας θα είναι πάντα η πιο μεγάλη επαρχία της Κεφαλληνίας. Θα αποτελεί διοικητικό κέντρο, λόγω και της ύπαρξης της πρωτεύουσας του Αργοστολίου, πολιτικό κέντρο λόγω του μεγέθους του πληθυσμού και της έδρας των κρατικών υπηρεσιών και οι τοπικές εξελίξεις θα επηρεάζουν και τις άλλες επαρχίες.

Η Επαρχία Πάλλης είναι η δεύτερη σε μέγεθος επαρχία. Παρά το γεγονός ότι δεν έχει μεγάλο αστικό κέντρο είχε ανεπτυγμένη γεωργία και έχει μια σχετική οικονομική αυτονομία και αυτάρκεια. Στην περιοχή αναπτύχθηκε σημαντικό το ενωτικό κίνημα και είχε προϊστορία από την εποχή της Επτανήσου Πολιτείας. Λόγω της κοινωνικής σύνθεσης του πληθυσμού, κυρίως αγρότες, ναυτικοί, αμπελοκαλλιεργητές, δεν αναπτύχθηκαν ισχυρές οικονομικές ομάδες.

Η Επαρχία Σάμης είναι η Τρίτη και μικρότερη επαρχία. Είναι κυρίως ορεινή και ο κόσμος της ασχολείται με τη γεωργία, κτηνοτροφία, αμπελουργία, ναυτικά επαγγέλματα και εμπόριο. Είναι πιο

κοντά στην στερεά Ελλάδα και αυτό της έδωσε τη δυνατότητα να αναπτύξει εμπορική δραστηριότητα. Ήταν αρκετά αυτοδύναμη οικονομικά και η κοινωνία είχε δομηθεί σε παραδοσιακή βάση. Δεν είχε κανένα μεγάλο αστικό κέντρο, αλλά είχε πολλούς παραθαλάσσιους οικισμούς που ενίσχυσαν το εμπόριο και τη ναυτιλία. Στην Επαρχία δεν αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα κινήματα και η πολιτική παράδοση ήταν σχετικά μικρή, αφού ελάχιστο πολιτικό προσωπικό καταγόμενο από αυτή την περιοχή είχε παρουσία στην περίοδο προ της Ένωσης, λόγω του περιφερειακού της χαρακτήρα.

Σημαντικό μέρος της έρευνας και ανάλυσης αποτελεί η σύνθεση του πολιτικού προσωπικού, ξεκινώντας από τους αντιπροσώπους της Β' Εθνικής Συνέλευσης που αποτελούν και τα πρόσωπα της νέας ανερχόμενης τάξης. Η τάξη αυτή αποτελούνταν από εμπόρους του εξωτερικού, δικηγόρους, δικαστικούς, άλλους ανώτερους διοικητικούς και στρατιωτικούς υπαλλήλους, κτλ. και διαχειρίστηκε την πολιτική εξουσία στα χρόνια που ακολούθησαν. Οι νέες δυνάμεις που εμφανίζονται στην οικονομία και στην πολιτική ζωή επιδρούν αρκετά θετικά στην κρατική μηχανή. Οι οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές, πιο πολύ ποσοτικές παρά ποιοτικές και διαρθρωτικές, έφεραν αλλαγή και στο πολιτικό σύστημα, που παρά το γεγονός ότι δεν αρκούσαν για να προκαλέσουν βαθιές ανακατατάξεις στο συσχετισμό των πολιτικών δυνάμεων τον μετέβαλαν αισθητά εισάγοντας ορισμένα νέα στοιχεία. Αυτές οι αλλαγές θα έχουν σημαντικές επιπτώσεις και στην κεντρική πολιτική σκηνή. Είναι χαρακτηριστικό ότι το εξωτερικό εμπόριο της χώρας μέσα σε 16 χρόνια, ήτοι από το 1862-1878, υπερδιπλασιάζεται, χιλιάδες ελληνικά πλοία διασχίζουν τις θάλασσες, οι τραπεζικές εργασίες τονώνονται και γενικά παρατηρείται βελτίωση των οικονομικών με τις συνεπόμενες επιπτώσεις.

Εξετάζοντας τα δεδομένα παρατηρούμε ότι η Κεφαλληνία, συμμετέχοντας σ' όλη την ενοποιημένη πολιτική διαδικασία που λειτούργησε στο Ελληνικό Βασίλειο, θα ενσωματωθεί πλήρως πολύπλευρα. Η προσπάθεια να αντιτάξει οποιαδήποτε αντίσταση θα είναι ανεδαφική, θα διατηρήσει όμως μια αυτόνομη κοινωνική και κυρίως οικονομική παρουσία. Η αυτονομία της αυτή θα διατηρηθεί λόγω του μεγέθους της όσο και λόγω της ενασχόλησης των κατοίκων με το εμπόριο και τη ναυτιλία καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα.

Η ενσωμάτωση της Κεφαλληνίας θα μας απασχολήσει σε μάκρος επιδρώντας σε όλη την πολιτική διαδικασία που εξετάζουμε και αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι το αποτέλεσμα δεν υπήρξε ευνοϊκό προς το νησί. Η Ένωση, αποτέλεσε κορυφαία επιλογή των κατοίκων της, αφού η ελευθερία η οποία ήταν ταυτισμένη με αυτή και αποτελούσε βαθιά επιλογή τους. Διότι ταυτίζονταν η Ένωση με το όραμα της εθνικής απελευθέρωσης και ολοκλήρωσης, στάση η οποία υπήρξε ζώσα καθ' όλο τον βίο της Κεφαλληνιακής κοινωνίας, από το τέλος της Βυζαντινής παρουσίας και όλα τα χρόνια της δυτικής κατοχής. Οι επιπτώσεις της αφομοίωσης ήταν το τίμημα της ελευθερίας.

Σημειολογικά όπως οι διαιρετικές τομές της πτώσης της ενετοκρατίας και της ίδρυσης της Επτανήσου Πολιτείας υπήρξαν καθοριστικές για το πολιτικό σύστημα του νησιού, έτσι και η διαιρετική τομή της Ένωσης υπήρξε καθοριστική και προσδιόρισε το μέλλον του νησιού.

Σε όλα τα στοιχεία της μεθοδολογίας και του πεδίου του Μέρους Ι η έρευνα προσπάθησε να προσεγγίσει με τον μέγιστο δυνατό τρόπο, μέσα από στοιχεία, αρχεία και ανάλυση, στην πολιτική συμπεριφορά του νησιού στην περίοδο μετά την Ένωση. Ταυτόχρονα έγινε μια όσον το δυνατόν εμπειριστατωμένη ανάπτυξη του υλικού και δόθηκαν εξηγήσεις για την εξέλιξη του τοπικού πολιτικού συστήματος, τις επιπτώσεις από τις παρεμβάσεις του κεντρικού και τις αμφίδρομες επιδράσεις μεταξύ τους. Η Κεφαλληνία, λόγω του γεωμορφολογικού της πεδίου και της ιστορικότητάς της, υπήρξε μια σημαντική παρουσία στο Ιόνιο σε όλη την προ της Ενώσεως περίοδο καθορίζοντας πολλές φορές τις εξελίξεις. Αυτόν τον ρόλο, σε μικρότερο βέβαια βαθμό, συνεχίζει να τον διαδραματίζει και μετά την Ένωση (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό).

Η πρώτη εκλογική διαδικασία, σε καθεστώς ελευθερίας των Επτανησίων, είναι χαρακτηριστική της συμβολής στην αναγέννηση του πολιτικού συστήματος, αφού οι νομικοί κανόνες της εκλογικής διαδικασίας αποτυπώνουν αυτή την επίδραση. Η καθολική ψηφοφορία, δίχως τιμοκρατικούς περιορισμούς, η άρση κάθε περιορισμού της ελεύθερης έκφρασης των πολιτών, η δια σφαιριδίου εκλογή που διασφάλισε την νοθεία στις εκλογές, καθιέρωσαν ένα φιλελεύθερο εκλογικό σύστημα. Σε συνδυασμό με την τάξη που αυτές διενεργήθηκαν δείχνει ότι η κατάσταση αυτή δεν ήταν μόνο προϊόν της πολιτικής τους ηγεσίας αλλά και θέση του συνόλου της κοινωνίας, η οποία εκφράζει με τον μέγιστο τρόπο την προσήλωση των νησιωτών στην ελευθερία ως ουσία και πράξη τόσο της πολιτικής αλλά κυρίως της κοινωνικής τους ζωής.

Η διαιρετική τομή που δημιουργήθηκε με την Ένωση θα αναδείξει ως στοιχείο αντιπαράθεσης τη διαδικασία της αφομοίωσης (πολιτικά, διοικητικά, οικονομικά, κα.) τόσο στην Εθνοσυνέλευση όσο και στη μετέπειτα λειτουργία του κοινοβουλίου που θα καθορίσει τις πολιτικές εξελίξεις στο νησί για τα επόμενα χρόνια. Κατά την Εθνοσυνέλευση ψηφίστηκε το νέο Σύνταγμα, ο νέος εκλογικός νόμος που περιλάμβανε την καθιέρωση της καθολικής ψήφου και της διαδικασίας ψηφοφορίας με σφαιρίδιον («δια σφαιριδίου εκλογής»). Επίσης την Εθνοσυνέλευση απασχόλησαν τα σοβαρά ζητήματα της αφομοίωσης των νησιών. Οι εκλογές ήταν οι πρώτες ελεύθερες στις οποίες εφαρμόζεται η καθολική ψηφοφορία με τον τρόπο του σφαιριδίου. Οι Επτανήσιοι συμμετείχαν στην Εθνοσυνέλευση με 84 πληρεξούσιους, διπλάσιους από τους βουλευτές της τελευταίας Ιονίου Βουλής, εκπροσώπηση που διεκδικήθηκε από τα νησιά, παρά τις αντιδράσεις που αντιμετώπισε από την πλειοψηφία της Βουλής που ελέγχονταν από τους Πεδινούς του Βούλγαρη, της οποίας τόσο το μέγεθος αλλά κυρίως η πολιτική τους ωριμότητα επέδρασε

σημαντικά στις αποφάσεις του σώματος. Τεκμηρίωση αυτών αποτελεί η διαδικασία νομιμοποίησής τους, όπου οι πληρεξούσιοι των Επτανήσων αξίωσαν να ασκήσουν μόνοι το δικαίωμα ελέγχου της νομιμότητας και να επικυρωθεί το αποτέλεσμα από τη Βουλή.

Η εκλογική διαδικασία ήταν δίχως σοβαρά προβλήματα και παρατυπίες, γεγονός που επιβεβαίωσε την πολιτική ωριμότητα και ομοψυχία που τους διέκρινε, ενώ η διαδικασία ένταξής τους στο κοινοβουλευτικό σύστημα και στους πολιτικούς θεσμούς αποτέλεσε την τυπική διοικητική αφομοίωση των νησιών στο Ελληνικό Βασίλειο. Το σύνολο των εκλεγέντων συγκροτεί ένα μωσαϊκό της μεταβατικής πολιτικής κατάστασης και τα αποτελέσματα καταγράφουν τις τάσεις που επικρατούσαν κατά τα τελευταία έτη στην τοπική πολιτική. Οι Ριζοσπάστες με την επιμονή τους στο πλαίσιο των ιδεολογικών τους στρατηγικών που είχαν κατά τη συγκρότηση του ενωτικού κινήματος, εμφανίζονται με μειωμένη ισχύ αναντίστοιχη με τους αγώνες τους και τον ενθουσιασμό του λαού. Αυτό είναι το αποτέλεσμα της αλλαγής στάσης τους στο ζήτημα της ένωσης και της έντονης παρουσίας των νεοριζοσπαστών-ενωτικών που κάλυψαν το κενό των παλαιοριζοσπαστών εισπράττοντας τους καρπούς αυτής της πολιτικής υιοθετώντας την Ένωση «παντίω τρόπω», ενώ οι ριζοσπάστες επέμειναν και στους κοινωνικούς στόχους του ενωτικού κινήματος. Η μη προσαρμογή τους στο πολιτικό σύστημα, με τη μορφή και τον τρόπο που αυτό λειτουργούσε, τους οδήγησε σε πολιτικό αφανισμό. Παρά το γεγονός ότι η καθολική ψηφοφορία αύξησε το εκλογικό σώμα, εντάσσοντας στους εκλογικούς καταλόγους κυρίως εκλογείς της μεσαίας και κατώτερης τάξης η οποία συμμετείχε στον ενωτικό αγώνα στηρίζοντας το ριζοσπαστικό κίνημα, πάραυτα υπήρξε διευρυμένη στήριξη σε «ανεξάρτητους» υποψηφίους.

Με δεδομένο το γεγονός της ένωσης οι ψηφοφόροι επέλεξαν πλέον πληρεξούσιους για τη διαχείριση της αφομοίωσης εντός του ελεύθερου ελληνικού κράτους.

Το σύνολο των πληρεξουσίων ήταν σημαντικές προσωπικότητες της νήσου, πολλοί δε εξ αυτών δεν διέμεναν στο νησί, ενώ στην πλειοψηφία τους προέρχονταν από τις ρίζες του ενωτικού αγώνα. Εξελέγησαν επίσης πρόσωπα που δεν συμμετείχαν στην πολιτική κατά την Προστασία, ενώ ορισμένοι δεν διέμεναν στο νησί κατά τα τελευταία χρόνια, στοιχείο το οποίο σε συνδυασμό με την Ιονική Ιθαγένεια αποτέλεσε λόγο αίτησης ακύρωσης εκλεγέντων βουλευτών, που τελικά δεν εφαρμόστηκε. Γενικότερα οι πληρεξούσιοι ήταν στελέχη με αρκετή προϊστορία στην τοπική πολιτική. Όσον αφορά τους παλαιοριζοσπάστες, ελάχιστα από τα στελέχη της παλαιάς ομάδας τους διατηρούν μεταξύ τους κάποιο πολιτικό δεσμό. Είναι επίσης χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στη συνέχεια το σύνολο των πληρεξουσίων, εκτός κάποιων εξαιρέσεων, θα ολοκληρώσουν τον πολιτικό τους βίο στην Εθνοσυνέλευση. Οι παλαιοριζοσπάστες, οι νεοριζοσπάστες και οι φιλελεύθεροι υπερτερούσαν ανάμεσα στους βουλευτές της Επτανήσου.

Τα παραπάνω γεγονότα, ενωτικό κίνημα, αποχή από πολιτικές διαδικασίες, κα, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι αυτή η αυτόνομη στάση αυτών δημιούργησε μια τοπική πολιτική ιδιαιτερότητα, μια ιδιαίτερη τοπική πρακτική, ένα ιδιαίτερο τοπικό κίνημα το οποίο θα διατηρήσει τον χαρακτήρα του έως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα που αναδεικνύονται ιδιαίτερα κινήματα και στην πολιτική σταδιοδρομούν πρόσωπα που δεν αποτελούν εξωγενή μορφώματα. Το Ριζοσπαστικό κόμμα με την παλαιά του μορφή δεν υπάρχει πλέον. Ακόμα και οι αρχηγοί του αρνούνται να κατέλθουν υποψήφιοι για να εκλεγούν, από ταπεινότητα αλλά και από μια βαθιά αίσθηση απογοήτευσης, αφού το ζήτημα της ένωσης έχει εκλείψει και η πολιτική ασχολείται πλέον με ζητήματα διαχείρισης της διαδικασίας αφομοίωσης. Η έρευνα γύρω από τη συμπεριφορά των ριζοσπαστών προβάλλει ερωτήματα που ανακύπτουν σχετικά με την τοποθέτησή τους, όμως αυτά δεν είναι εύκολο να απαντηθούν, κάτι το οποίο επιχείρησαν και παλαιότεροι ερευνητές.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΕΚΛΟΓΙΚΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ 1865-1875

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Η ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΝΩΣΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΦΟΜΟΙΩΣΗΣ. ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΔΥΟ ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ

Στο κεφάλαιο αυτό ερευνώνται οι σταθμοί και η εξέλιξη της εκλογικής στάσης, που αφορούν την πολιτική συμπεριφορά της Κεφαλληνιακής κοινωνίας στην πρώτη δεκαετία μετά την Ένωση, όπως αυτή αποτυπώνεται μέσα από τις εκλογικές αναμετρήσεις. Για τις ανάγκες ανάπτυξης της έρευνας μνημονεύουμε διάφορα γεγονότα, ζητήματα και προεκτάσεις, που επιδρούν στην πολιτική συμπεριφορά συνθέτοντας την πολιτική ιστορία της περιόδου που επισκοπείται. Έτσι, παρά το γεγονός ότι κυρίως στην έρευνά μας εξετάζουμε τους εμφανείς μετασχηματισμούς που γνώρισε το πολιτικό σύστημα, στην εξέλιξή του επιδρούν ποικίλοι παράγοντες, οι οποίοι πολλές φορές είναι καθοριστικοί στην τελική διαμόρφωσή του.

Η πολύπλευρη εξέταση της συμπεριφοράς των πολιτών, που αποτυπώνει με τη ψήφο την εκπροσώπηση ως πολιτικό αποτέλεσμα, ερευνάται σε επίπεδο νομού, αλλά και βαθύτερα, σε επίπεδο επαρχίας. Η επαρχία, για περίπου έναν αιώνα μετά την Ένωση, αποτελεί τη βάση συγκρότησης του εκλογικού χάρτη της χώρας και κατ' επέκταση του πεδίου που εξελίσσεται η πολιτική διαδικασία της εκπροσώπησης.

Αυτό όμως που αφορά κυρίως την πολιτική επιστήμη και δίνει ουσιαστικό αντικείμενο στην ανάλυση, σχετίζεται με τους όρους λειτουργίας του πολιτικού συστήματος, το οποίο στα Επτάνησα έχει μακρά ιστορία. Παράλληλα η πολιτική διαδικασία αποτελεί την κύρια συνιστώσα ύπαρξης του πολιτικού συστήματος, εμπεριέχοντας τη δυναμική της μεταβολής του μέσω του εκλογικού αποτελέσματος και λειτουργώντας ταυτόχρονα αμφίσημα. Η πολιτική διαδικασία (εκλογικό αποτέλεσμα) καταγράφει δυναμικά τα στοιχεία των πολιτικών υποκειμένων, προτιμήσεων και προσδοκιών, μέσω της οποίας προσδιορίζονται οι όροι διακυβέρνησης και υπό το πρίσμα αυτό η διαδικασία λειτουργεί ως αγωγός για τον αναπροσδιορισμό της εξουσίας στα πλαίσια του πολιτικού συστήματος. Τα κυρίως πολιτικά υποκείμενα της πολιτικής διαδικασίας (πολιτικές παρατάξεις, υποψήφιοι, ψηφοφόροι), μέσω αυτής της διαδικασίας προσπαθούν να ικανοποιήσουν τις πολιτικές τους στρατηγικές, τις προσωπικές φιλοδοξίες, τις βραχύβιες ή μακροχρόνιες επιδιώξεις τους. Η όλη διαδικασία λειτουργεί στα πλαίσια ενός οριοθετημένου συστήματος, μέσα στο οποίο συνυπάρχουν

και εξελίσσονται οι στρατηγικές των πολιτικών υποκειμένων που τις περισσότερες φορές είναι αντίθετες αλλά και συγκρουόμενες, ενώ σε σπάνιες περιπτώσεις τέμνονται ή συγκλίνουν.

Προσεγγίζοντας αναλυτικά την πολιτική διαδικασία και τις παραμέτρους που την υποστηρίζουν (εκλογικό σώμα, εκλογικό σύστημα, κα), παρατηρούμε ότι αποτελούν κρίσιμο παράγοντα για τον ορισμό του πολιτικού συστήματος. Βασικό στοιχείο της επίδρασης αυτής αποτελεί ο τρόπος που η πολιτική διαδικασία ανταποκρίνεται στα αιτήματα των υποκειμένων της, ώστε μέσω αυτής να διευρύνονται οι όροι και το εύρος της συμμετοχής, αλλά και η φυσιολογία τους. Έτσι η σχέση μεταξύ διαδικασίας αντιπροσώπευσης και πολιτικού συστήματος προσδιορίζει την αλληλεξάρτηση των μεταβλητών, προβάλλοντας την πολυπαραγοντική προσέγγιση ως μέθοδο ανάλυσης.

Για το γεωγραφικό χώρο που εξετάζουμε η ιστορικότητα δημιουργείται πάνω στις διαφοροποιήσεις που αναφύονται από τα όρια στα οποία κινείται διαχρονικά η πολιτική και διοικητική αυτονομία του νησιωτικού συμπλέγματος (περίοδοι: Γαλλοκρατία, Επτάνησος πολιτεία, Προστασία, Ένωση, αφομοίωση), με τις πολυποίκιλες μορφές που αυτό εμφανίζεται λόγω των γεωστρατηγικών ανακατατάξεων και της δημιουργίας των πρώτων πολιτικών διαδικασιών και θεσμών⁵⁰⁸.

Λόγω της διαιρετικής τομής που δημιουργείται από το καταλυτικό γεγονός της ένωσης, κατά την περίοδο εξέτασης το πολιτικό σύστημα, χαρακτηρίζεται από ένα πλήθος πολιτικών ομάδων, των οποίων ο πολιτικός και ιδεολογικός προσανατολισμός δύσκολα οριοθετείται. Ταυτόχρονα δεν μπορεί να γίνεται αναφορά σε οργανωμένους πολιτικούς σχηματισμούς. Οι ομάδες που συγκροτούνται έχουν κυρίως προσωποπαγή συγκρότηση γύρω από ένα πρόσωπο, τον υποψήφιο ή τον αρχηγό, έχοντας χρονικό εύρος σχετικά μικρό και κυρίως προεκλογικό. Για την αντιμετώπιση της σχετικής δυσκολίας προς την ανάλυση κατάταξη και ταξινόμηση των πολιτικών ομάδων, που η πλειοψηφία τους είναι προσωποπαγής, επιλέξαμε ως κριτήριο την πολιτική στάση και διαδρομή καθενός πολιτικού προσώπου, εξετάζοντας τη συνολική του συμπεριφορά σε μία χρονική περίοδο (υποψήφιος, ψήφιση νόμου, ψήφος εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση, επόμενες εκλογές, κα).

Εκτός των τοπικών εξελίξεων, που καθόριζαν τα πρόσωπα και τις τοπικές ομάδες, δηλαδή τους βουλευτές, είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι τα πολιτικά στελέχη Κεφαλληνιακής, αλλά και ευρύτερης επτανησιακής καταγωγής, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στις γενικότερες πολιτικές εξελίξεις των Αθηνών, ως στελέχη της κυβέρνησης και του κρατικού εν δυνάμει μηχανισμού. Η περίπτωση των στελεχών που προέρχονται από το ριζοσπαστικό κίνημα είναι χαρακτηριστική.

Συνδέοντας τη δράση τους κατά την Προστασία με τη περίοδο μετά την Ένωση, βλέπουμε ότι αρκετά στελέχη της εποχής αυτής, στη μετά την Ένωση περίοδο απέρριψαν τις ιδεολογικές και

⁵⁰⁸ Οι πολιτικές διαδικασίες αυτές παρουσιάζονται αναλυτικά στο κεφάλαιο II «Θεσμική εκπροσώπηση, πολιτική ζωή, ιδεολογία: Οι πολιτικές δυνάμεις, οι διαιρετικές τομές και η μετεξέλιξη του πολιτικού συστήματος».

κοινωνικές προτεραιότητες του κινήματος υιοθετώντας μόνο τις εθνικές του προεκτάσεις. Ταυτόχρονα όλα αυτά τα στελέχη είχαν και τα προσόντα για να μπορέσουν να εξελιχθούν στο πολιτικό σύστημα. Για τη στάση τους αυτή κρίθηκαν αρνητικά από μερίδα των «παλαιοριζοσπαστών» ως αποσκηρτίσαντες από τους κοινωνικούς στόχους του ενωτικού αγώνα.

Ένα άλλο σημαντικό επίσης γεγονός, που επιδρά σταθερά στην πολιτική συμπεριφορά, είναι η αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών, οι οποίες κατά τη μετάβαση στην ελεύθερη Ελλάδα μεταβάλλονται ως προς τα δεδομένα. Έτσι στα Επτάνησα π.χ. το κριτήριο της ελευθερίας μειώνει τις ταξικές συγκρούσεις και τις κοινωνικές εντάσεις, οι οποίες δεν υπήρξαν ποτέ καθοριστικές στη διαμόρφωση της εκλογικής συμπεριφοράς. Αυτό συνέβαινε από το γεγονός ότι η ελευθερία αποτελούσε βασική αρχή του ενωτικού κινήματος και η Ένωση αποτέλεσε τον άξονα μέσω του οποίου αυτή η στρατηγική δικαιώθηκε και κατ' επέκταση ο ενωτικός αγώνας λειτούργησε ως εκτονωτική διαδικασία για τη άμβλυνση των κοινωνικών αντιθέσεων.

Η Ένωση ως τομή διαίρεσης, ανέτρεψε την αντίληψη των πραγμάτων σε όλους τους τομείς. Το γεγονός αυτό δίνει τη δυνατότητα να κριθεί με άλλη οπτική η στάση των στελεχών που δεν συνεργάστηκαν με τους παλαιοριζοσπάστες μετά την Ένωση, διότι αν δεχθούμε το γεγονός της διαιρετικής τομής της Ένωσης, δεν σημαίνει ότι απορρίπτεται η προτέρα δράση τους, ούτε για τους ίδιους σημαίνει ότι απέρριψαν τις ιδεολογικές τους αρχές. Τα παραπάνω τεκμηριώνουν το γεγονός ότι οι σταθεροί οπαδοί του ριζοσπαστισμού, που κράτησαν σταθερές θέσεις κατά την περίοδο μετά την Ένωση εξαφανίστηκαν τόσο κεντρικά όσο και τοπικά.

Αν υποθετικά η ριζοσπαστικοποίηση της τοπικής κοινωνίας συνεχιζόταν η πολιτική διαδικασία θα ήταν εντελώς διαφορετική, αφού είναι δεδομένο ότι μια ισχυρή πολιτική ομάδα στη Βουλή με τις λογικές προεκτάσεις της, θα επιδρούσε καταλυτικά στις εξελίξεις και στο θεσμικό της έργο. Αυτό όμως δεν συνέβη αφού τόσο πριν όσο και κατά την Εθνοσυνέλευση διελύθη η παραμικρή ενότητα μεταξύ των Κεφαλλήνων και κατ' επέκταση των Επτανησίων ριζοσπαστών.

Παρά ταύτα όμως η επίδρασή τους υπήρξε διαχρονική, αφού πάνω στις δικές τους ιδέες βλάστησαν πολλά κοινωνικά κινήματα που αναπτύχθηκαν στο δεύτερο μισό του 19ου και στις απαρχές του 20ου αιώνα στην Ελλάδα. Παρά την προσπάθεια πολλά γεγονότα να αντιμετωπιστούν ξεκομμένα από την εποχή αυτή και να προβληθούν ως αυτογενή κατά τον επόμενο αιώνα, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι είχαν τη βάση τους την περίοδο αυτή. Δηλαδή, π.χ. οι σοσιαλιστικές κινήσεις που υπήρξαν στην ελεύθερη Ελλάδα, κυρίως στην Αθήνα, στην Πάτρα, στον Πειραιά και στον Βόλο έχουν την αφετηρία τους στο ενωτικό κίνημα του ριζοσπαστισμού και στις ιδέες του, όπως το δημοκρατικό κίνημα του Ρ. Χοϊδά, η Βαλκανική Ομοσπονδία του Π. Πανά, το κοινωνιστικό κίνημα του Πλ. Δρακούλη όπως και το αγροτικό του Μ. Αντύπα.

Η ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων θα γίνει κατά τη χρονολογική σειρά των αναμετρήσεων, ξεκινώντας από αυτή του 1865, που για τα Επτάνησα είναι η πρώτη αναμέτρηση μετά την αφομοίωση, ενώ για την υπόλοιπη χώρα είναι η πρώτη αναμέτρηση με νέο Σύνταγμα και εκλογικό νόμο. Η ανάλυση θα καλύψει διαχρονικά τη δεκαετία έως το 1875, όταν θα ολοκληρωθεί ένας κύκλος πολιτικών αλλαγών, συνταγματικών μεταρρυθμίσεων αλλά κυρίως θα εξελιχθεί σε μεγάλο βαθμό η πολιτική, διοικητική και οικονομική αφομοίωση των νησιών.

Η ερευνητική εργασία προχωρεί σε μια διαχρονική εξέταση του πολιτικού συστήματος, όπου θα αποτυπωθεί η δράση των πολιτικών θεσμών οι οποίοι επιδρούν στην εξέλιξη της πολιτικής συμπεριφοράς διαμορφώνοντας την πολιτική διαδικασία. Στόχος της παρουσίασης αυτής είναι η διερεύνηση της πολιτικής γεωγραφίας του Κεφαλληνιακού εκλογικού σώματος, όπως καταγράφεται κατά την οριζόμενη ιστορική περίοδο, δηλαδή στη μετά την Ένωση εποχή.

Η γενική μεθοδολογική προσέγγιση της εργασίας είναι η τοποθέτηση της εκλογικής συμπεριφοράς των Κεφαλλήνων σε σχέση με τον κοινωνικό σχηματισμό, στα πλαίσια του οποίου αναπτύσσεται ο συσχετισμός της πολιτικής συμπεριφοράς κατά τη διαδικασία της αφομοίωσης. Παράλληλα πραγματοποιείται η προβολή της εκλογικής συμπεριφοράς σε σχέση με τις υπάρχουσες πολιτικές δυνάμεις. Οι συγκρίσεις αυτές αποτελούν βασική δομή ανάλυσης σ' όλη την πορεία της έρευνας, διότι η Κεφαλληνία, ενώ αποτελεί μια εκλογική περιφέρεια, εξετάζεται ως ενότητα ενός ευρύτερου κράτους. Ταυτόχρονα η αφομοίωση (πολιτική, διοικητική, οικονομική) των Επτανήσων ήταν η πρώτη αλλά και η πιο δύσκολη απασχολώντας το ελληνικό κοινοβούλιο διαχρονικά.

Εξετάζουμε επίσης τα τοπικά ιστορικά δεδομένα που προσδιορίζουν την εκλογική συμπεριφορά των επαρχιών του νησιού (Κραναίας, Πάλλης, Σάμης και Ιθάκης) κατά περιόδους, αναλύοντας το κοινωνικό πλαίσιο αναφοράς και την πολιτική τους στάση κατά τις εκλογικές περιόδους. Η συγκριτική ανάλυση μεταξύ των επαρχιών θα αναδείξει τους γενικούς παράγοντες που επηρέασαν το εκλογικό αποτέλεσμα και τη σχέση της εκλογικής συμπεριφοράς με την κοινωνική συγκρότηση, αλλά και άλλα ζητήματα όπως είναι η μόρφωση και η κατοικία, τόσο στις πόλεις αλλά και στην ύπαιθρο. Εξετάζονται παράλληλα οι κοινωνικοί παράγοντες που οδηγούν στη διαμόρφωση της εκλογικής συμπεριφοράς, τόσο στον αστικό όσο και στον αγροτικό πληθυσμό. Αξιολογούνται και αναλύονται οι δεδομένες δημογραφικές και διοικητικές πληροφορίες που αντλούνται στο πλαίσιο των χωρικών γεωγραφικών ενοτήτων (δήμοι, επαρχίες). Συγκρίνουμε διαχρονικά την εκλογική συμπεριφορά μεταξύ των επόμενων περιόδων, αλλά παρουσιάζουμε τα δεδομένα μεταξύ συνόλου περιόδων, έτσι ώστε να αποτυπωθεί η εξέλιξη της συμπεριφοράς του εκλογικού σώματος.

Χρησιμοποιείται ως βάση η επαρχία, που είναι η εκλογική περιφέρεια, όπως προσδιορίζεται με τον εκλογικό νόμο. Γίνεται ταξινόμηση των περιοχών ανάλογα με την εκλογική τους τοποθέτηση, ενώ παράλληλα γίνεται μελέτη της γεωγραφικής κατανομής της ψήφου, επισημαίνοντας ταυτόχρονα τις περιοχές που βρίσκονται κοντά στην συνολική εκλογική κατανομή της επικράτειας.

Ειδικότερα γίνεται η παρουσίαση των πρωτογενών δεδομένων με βάση την εκλογή βουλευτών. Μέσω αυτής θα καταγράφεται η εκλογική δύναμη των πολιτικών ομάδων με βάση την τοποθέτηση των βουλευτών στις διαδικασίες πριν και μετά την Ένωση. Ταυτόχρονα εξετάζουμε τη συμπεριφορά τους στην Ελληνική Βουλή (προσδιορισμός κομματικής ταυτότητας με βάση την ψήφο στο σχηματισμό κυβέρνησης), τις θέσεις και την ταυτότητα των κομμάτων (πολιτική-κοινωνική σύνθεση, πολιτικές θέσεις, κα).

Γίνεται γεωγραφική παρουσίαση κάθε χωρικής ενότητας (Επαρχίες: Σάμη, Πάλλη, Κραναία και περιοχές – δήμους: Πύλαρος, Έρυσσος, Πρόννοι, Ελειός, κλπ). Μελετάται ο βαθμός ομοιογένειας κάθε μιας, ελέγχοντας το βαθμό εκλογικής ομοιομορφίας των υποπεριοχών, που αποτελούν χωρική μονάδα την επαρχία και ως υποπεριοχές οι Δήμοι. Ορίζουμε έτσι τις περιοχές που παρουσιάζουν μια σταθερή ομοιογένεια και σ' αυτές που έχουν μια εσωτερική εξέλιξη στην οποία επιδρούν και άλλοι παράγοντες εκτός των πολιτικών διαφοροποιήσεων. Αυτές μπορεί να οφείλονται στη διάκριση ανάμεσα σε αστικά κέντρα–περιφέρεια, ορεινές-πεδινές περιοχές, ορεινές-παραθαλάσσιες περιοχές, διαστρωμάτωση πληθυσμού, ιστορικοί λόγοι, κα.

Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στην Κεφαλληνία έως το 1875 η κυρίως επιρροή στην πολιτική συμπεριφορά, από τοπικούς παράγοντες και γεωγραφικούς συσχετισμούς που αυτοί δημιουργούν, όπως και από άλλες τοπικές ιδιαιτερότητες, επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό ενώ η επιρροή από εξωνησιωτικούς παράγοντες είναι μικρή αλλά αυξάνεται σταδιακά. Αυτό οφείλεται κυρίως στο αυτόνομο οικονομικό και κοινωνικό χαρακτήρα που είχε το νησί και στο γενικότερο κλίμα που επικρατεί λόγω της απελευθέρωσης, της γενικευμένης εφαρμογής της καθολικής ψήφου, αλλά και του γεγονότος ότι οι αρνητικές επιδράσεις της αφομοίωσης δεν έχουν γίνει ακόμη έντονες στην καθημερινή ζωή των νησιωτών. Μετά το 1875 τα πράγματα αντιστρέφονται και παρατηρείται προοδευτικά ότι η εκλογική ομοιογένεια επηρεάζεται κυρίως από εξωγενείς παράγοντες και τις πολιτικές αποφάσεις του κέντρου, δίχως να μειώνεται η επίδραση από τις κοινωνικές και τοπικές ιδιαιτερότητες οι οποίες επιδρούν σταθερά στην διαμόρφωση της εκλογικής συμπεριφοράς.

Επίσης, εξετάζουμε και παρατηρούμε με ιδιαίτερο ενδιαφέρον ποιες επαρχίες διατηρούν τα τοπικά χαρακτηριστικά ή ποιες άλλες ακολουθούν την εμβέλεια των εθνικών κομμάτων, ελέγχοντας την εσωτερική τους ομοιογένεια και την αντίχρευση των λόγων που δημιούργησαν τις εσωτερικές

χωρικές διαφοροποιήσεις και την εκλογική μεταβλητότητα⁵⁰⁹. Τα δεδομένα που θα μπορούσαν να στηριχθούν στις συγκρίσεις με αναφορά στο εκλογικό σώμα και ειδικότερα σε αυτές που αφορούν την κατανομή του πληθυσμού (αστικά κέντρα και περιφέρεια) δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε αυτή την περίοδο γιατί δεν υπάρχουν πλήρη στοιχεία που να αφορούν αναλυτικά τα αποτελέσματα των κομμάτων λόγω του τρόπου της εκλογικής διαδικασίας (δια σφαιριδίου εκλογή, ενεργητική ψηφοφορία, ανυπαρξία κομματικών συνδυασμών).

Η καταγραφή των ποσοτικών δεδομένων αποτελεί το βασικό μέρος της έρευνας, όπως καταγράφονται αυτά με βάση τα εκλογικά αποτελέσματα. Μετέπειτα η έρευνα πεδίου θα γίνει με χρονική σύγκριση, ενώ σε επόμενο επίπεδο θα γίνει ανάλυση των επιπτώσεων της εκλογικής συμπεριφοράς στην ευρύτερη κοινωνικο-οικονομική εξέλιξη και θα εξεταστούν οι παράγοντες που επιδρούν ή επηρεάζονται από αυτή. Χρησιμοποιούμε γενικές υποθέσεις για να καταλήξουμε σε ειδικές ή τοπικές υποθέσεις εργασίας, προσπαθώντας να περιορίσουμε υποκειμενισμούς και αντεπιστημονικές κρίσεις και να οδηγηθούμε έτσι σε όσον το δυνατόν αντικειμενικά και επιστημονικά συμπεράσματα.

⁵⁰⁹ Ο.π.

I. Εκλογές 1865: Οι πρώτες εκλογές των Επτανησίων στο Ελληνικό Βασίλειο

Οι πρώτες βουλευτικές εκλογές εντός της ελληνικής κρατικής υπόστασης για τους Επτανήσιους διενεργήθηκαν σε διάστημα μικρότερο του ενός έτους περίπου μετά την Ένωση⁵¹⁰ και σύμφωνα με τις πηγές είναι οι πρώτες αδιάβλητες εκλογές στο Ελληνικό Βασίλειο. Η δεύτερη Κυβέρνηση Κ. Κανάρη που συγκροτήθηκε στις 26.7.1864, παρά το γεγονός ότι είχε την υποστήριξη των Επτανησίων βουλευτών, δεν κατάφερε να φτάσει έως τις εκλογές λόγω αντιδράσεων των Δ. Βούλγαρη και Επαμ. Δεληγιώργη, που διεκδικούσαν για λογαριασμό τους την διακυβέρνηση και αξίωναν από τον Βασιλιά να σχηματίσει υπηρεσιακή.

Ο Κουμουνδούρος, που διαφαίνονταν ως η νέα πολιτική δύναμη, εκτίμησε ότι μπορούσε μπροστά στην σύγκρουση των παλαιών πολιτικών δυνάμεων να αναλάβει την πρωθυπουργία πετυχαίνοντας διπλό στόχο: την αδιάβλητη διεξαγωγή των πρώτων εκλογών της μεταοθωνικής περιόδου, στην ουσία τις πρώτες αδιάβλητες με καθολική ψηφοφορία εκλογές και δεύτερο την ανάδειξή του ως η νέα πλειοψηφούσα πολιτική δύναμη. Για να το πετύχει αυτό ανέτρεψε την κυβέρνηση Κανάρη στις 26.2.1865. Ο υπουργός Εσωτερικών Α. Κουμουνδούρος ανέλαβε την Πρωθυπουργία στις 2.3.1865, προκηρύσσοντας παράλληλα εκλογές για τις 14.5.1865.

Οι εκλογές ξεκίνησαν ημέρα Παρασκευή 14.5 και ολοκληρώθηκαν τη Δευτέρα 17.5.1865, αφού ο νόμος υποχρέωνε να είναι μία εκ των ημερών Κυριακή. Σύμφωνα με τον εκλογικό νόμοι οι εκλογικές περιφέρειες ορίστηκαν σε 62 ενώ οι εκλεγέντες βουλευτές σε 177. Τελικά οι εκλεγέντες βουλευτές ανήλθαν στους 181, αφού η Βουλή προσέθεσε τέσσερις, διορθώνοντας με αναλογισμό τέσσερις περιφέρειες (Βόνιτσα-Ξηρόμερο, Κορινθία, Κυνουρία, Οίτυλο) που ήταν επιλαχόντες διορθώνοντας το γεγονός ότι ο πληθυσμός τους ήταν μεγαλύτερος από εκείνον που υπολόγισε το υπουργικό συμβούλιο για να αποφασίσει την αναλογία των εδρών⁵¹¹. Ο Κουμουνδούρος θεώρησε ότι ήταν νικητής⁵¹², πεποίθηση που ενισχύθηκε από το γεγονός ότι εξέλεξε πρόεδρο Βουλής τον Ευθ. Κεχαγιά με 96 ψ., αλλά δεν είχε σταθερούς ψήφους στη διάρκεια των επόμενων ψηφοφοριών. Η πολιτική ομάδα Κουμουνδούρου είχε στη Βουλή 70 περίπου βουλευτές, ενώ η διαρκής κυβερνητική αλλαγή και οι πολλαπλές ψηφοφορίες δεν μπορούν να οριοθετήσουν το μέγεθος των υπολοίπων ομάδων. Με βάση τις κατά καιρούς ψηφοφορίες και τα πρακτικά της Βουλής, ο Δ.

⁵¹⁰ Πραγματοποιήθηκαν από τις 14-17.5.1865 από την Κυβέρνηση Αλ. Κουμουνδούρου και εξελέγησαν 178 βουλευτές για την Η' Βουλή (ΦΕΚ 8.3.1865 και ΠΡΒ ΠΕΡ. Α. 1865 ΣΥΝ. Α, Συν. Α, σσ. 2-18).

⁵¹¹ Για τα Επτάνησα είχε χρησιμοποιηθεί η απογραφή του 1861 και όχι η προσωρινή του 1865.

⁵¹² «... Ο νέος πρόεδρος δε στηριζόταν μόνο από τα ανάκτορα αλλά και από σημαντική μερίδα του λαού, όπως έδειξαν οι εκλογές που προκήρυξε επτά μέρες μετά την ορκωμοσία του, οι οποίες είχαν αναβληθεί για μικρό χρονικό διάστημα λόγω παραίτησης της Κυβέρνησης...» (Δημητρόπουλος Α., 2004: 15).

Βούλγαρης είχε περίπου 30 και άλλους τόσους περίπου ο Επ. Δεληγιώργης, ενώ οι υπόλοιποι δεν ήταν σταθεροί στις ψηφοφορίες, ψηφίζοντας κατά περίπτωση. Ο Κουμουνδούρος κράτησε το υπουργείο Δικαιοσύνης αλλά δύο εβδομάδες μετά ανέλαβε και το υπουργείο Οικονομικών.

Οι εκλογές ήταν οι πρώτες μετά την επέκταση του Βασιλείου⁵¹³. Έγιναν σύμφωνα με το νέο Σύνταγμα και το νέο εκλογικό νόμο, που προέβλεπε καθολική ψηφοφορία στον ανδρικό πληθυσμό⁵¹⁴, ένα βουλευτή για «κάθε 10.000 ψυχές»⁵¹⁵ και όριζε (άρθρ. 104) ότι η πρώτη βουλευτική σύνοδος πρέπει να έχει συγκροτηθεί μέχρι την 1η Οκτωβρίου του επόμενου έτους.

Διάφορα ζητήματα που προέκυψαν στα Επτάνησα, όπως το δικαίωμα οι ψηφοφόροι να ψηφίζουν και σε άλλη επαρχία εκτός αυτής που είναι ήδη εγγεγραμμένοι, απασχόλησαν τις τοπικές αρχές αλλά και το Υπουργικό Συμβούλιο, το οποίο απεφάνθη ότι οι εκλογείς θα ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα στην επαρχία όπου είναι εγγεγραμμένοι, ενώ το δικαίωμα του εκλέγεσθαι μπορεί να εξασκηθεί σε οποιαδήποτε επαρχία του νομού και αυτό λόγω της ιδιαίτερης κατάστασης που υπόκεινται τα νησιά λόγω της πρόσφατης Ένωσης που όλο το νησί θεωρούνται ενιαία διοικητική περιφέρεια⁵¹⁶. Για τους τόπους ψηφοφορίας σε άλλο έγγραφό του ο Υπουργός Εσωτερικών προς τον Νομάρχη Κεφαλληνίας τον ενημερώνει για διάφορα διαδικαστικά ζητήματα τονίζοντας ότι ως τόποι ψηφοφορίας θα παραμείνουν αυτοί που διενεργήθηκαν οι εκλογές του 1864 για τους πληρεξουσίους της Εθνοσυνέλευσης⁵¹⁷.

Η διαδικασία της ψηφοφορίας υπήρξε δίχως προβλήματα, όπως φαίνεται από τα έγγραφα που ο Νομάρχης Κεφαλληνίας ενημέρωνε το Υπουργείο των Εσωτερικών ότι ξεκίνησε η ψηφοφορία, τονίζοντας την πρόνοιά του για την αποστολή στρατιωτικού αποσπάσματος στο Ληξούρι, λόγω πληροφοριών για έκτροπα που πιθανόν να συμβούν. Επίσης αναφέρει ότι την πρώτη ημέρα η

⁵¹³ Ο.π.

⁵¹⁴ «... Στις εκλογές ίσχυσε για πρώτη φορά η καθολική ψηφοφορία στον ανδρικό πληθυσμό, η οποία ενώ είχε εισαχθεί στο Σύνταγμα του 1843 δεν εφαρμοζόταν στην πράξη λόγω της ισχύος του περιορισμού του δικαιώματος εκλογής στους υπαλλήλους και στους εργάτες» (Ο.π.).

⁵¹⁵ Ευαγγελίδου Τρ., 1898: 123-126.

⁵¹⁶ Το σημείωμα διευκρινίζει: «... καθόσον και οι ιθαγενείς εκάστης Νήσου και οι εν αυτή προ διετίας αποκατεστημένοι και οι ιδιοκτήται ακινήτου περιουσίας εισίν επίσης τοιούτοι δι' άπασαν την νήσον, ανεξαρτήτως αν η τελευταίαν διαταχθείσα διαίρεσις εύρεν αυτούς καταγεγραμμένους εν τούτω ή εν εκείνω τω καταλόγω ή κατοικούντες εν ταύτη ή εν εκείνη τη νεοσχηματίσθω επαρχία». Ενώ η απόφαση αναφέρει: «Α. Ότι δεν πρέπει να επιτραπεί η μεταφορά των δικαιωμάτων των εκλογέων από ενός εις άλλον εκλογικόν κατάλογον. Β. Οι εκλέξιμοι εν οιαδήποτε των νεοσχηματισθεισών επαρχιών της αυτής νήσου, εισί πάντες οι φέροντες δι' άπασαν την Νήσον, ανεξαρτήτως της διαιρέσεως αυτής, τα υπό του άρθρου 70 του Συντάγματος και του άρθρου 5 του εκλογικού νόμου απαιτούμενα προσόντα» [Υπ. Αριθμ. 145-31.3.1865 Απόφαση Υπουργικού Συμβουλίου με θέμα «περί του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι εν ταις διαιρεθείσας επαρχίαις Κερκύρας και Κεφαλληνίας» (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτάνησων/Κεφαλληνία)].

⁵¹⁷ Αναφέρει ο Νομάρχης: «... τόποι ψηφοφορίας προσδιορίζονται κατά διαμερίσματα εκείνοι που εγένοντο οι εκλογές των πληρεξουσίων. Η ανακήρυξη των υποψηφίων γίνεται στις πρωτεύουσες των επαρχιών ή πρωτεύουσες νομού» (Ο.π.)

ψηφοφορία δεν είχε μεγάλη συμμετοχή αναμένοντας μεγαλύτερη τις επόμενες⁵¹⁸. Αλλά και κατά την λήξη της ψηφοφορίας ο Νομάρχης ενημέρωσε το Υπουργείο Εσωτερικών αναφέροντας ότι η ψηφοφορία πραγματοποιήθηκε με πλήρη τάξη⁵¹⁹.

Η εκπροσώπηση των Επτανήσων στη νέα Βουλή έγινε με 34 βουλευτές. Ήταν μειωμένη κατά 50 βουλευτές⁵²⁰ σε σχέση με τους πληρεξουσίους του 1864 και αντιπροσώπευε το 19,5% των 177 (181 τελικά) εκπροσώπων του σώματος. Η δεδομένη αναλογία ήταν ρεαλιστική, αφού ο πληθυσμός των νησιών αντιπροσώπευε το 18% του πληθυσμού της χώρας⁵²¹.

Η διαδικασία της συμμετοχής των εκπροσώπων στη Βουλή, που ασκεί τη νομοθετική εξουσία και τον έλεγχο της κυβέρνησης, αποτέλεσε και τη θεσμική αφομοίωση στην κρατική υπόσταση του Βασιλείου. Πρόκειται για μια νέα κατάσταση, που αποτυπώνεται θεσμικά στην έκφραση της ψήφου, δηλαδή στην πολιτική διαδικασία. Έτσι, παρά το γεγονός ότι το εκλογικό σώμα δεν έχει μεταβληθεί σημαντικά, σε σχέση με τις εκλογές του 1864, διαφοροποιείται η ψήφος εμφανιζόμενη με νέα χαρακτηριστικά όπως αποτυπώνεται στις επιλογές των ψηφοφόρων. Ταυτόχρονα οι εκλογές αυτές αποτέλεσαν πρόκριμα για τη μελλοντική διαμόρφωση των πολιτικών δυνάμεων και των τοπικών πολιτικών μερίδων, καταγράφοντας μια βραχεία αλλά έντονη εικόνα των επακολουθησάντων την Ένωση και των διαδικασιών της Εθνοσυνέλευσης.

Τα δεδομένα, που συγκρότησαν το χρονικό αυτό ορόσημο, αποτέλεσαν πεδίο κατά το οποίο οι υπάρχουσες πολιτικές μερίδες, αλλά και το οργανωμένο κόμμα των Ριζοσπαστών, πέρασαν έντονη πολιτική κρίση, με αφορμή τη ψήφιση του νέου συντάγματος, αλλά κυρίως τον τρόπο που αποφάσισε η Βουλή να υλοποιήσει την αφομοίωση. Ταυτόχρονα διαφοροποιείται η διαιρετική τομή, η οποία έως το 1864 κινούνταν στον άξονα *Ένωση ή Προστασία*, που δομούσαν κυρίως πάνω στο ζήτημα που αφορούσε την πολιτική διαδικασία και εξαρτιόταν ευθέως από την περιορισμένη σύνθεση του σώματος που συμμετείχε την περίοδο της Προστασίας. Η ανατροπή αυτή συνέβη γιατί η καθολική ψηφοφορία αποτέλεσε για τα υποκείμενα-πολίτες σημαντική

⁵¹⁸ Αναφέρει ο Νομάρχης: «Σπεύδω να φέρω εις γνώσιν του Υπουργείου ότι η προς εκλογήν των βουλευτών ψηφοφορία ήρξατο χθές (14.5.1865) συγχρόνως καθ' όλους τους αποτελούντες τας διαφόρους εκλογικάς περιφέρειάς της Κεφαλληνίας δήμους διεξήχθη κατά την πρώτην ταύτην ημέραν εν πληρεστάτη ησυχία και τάξει. Προνόησα δε ίνα εις τον Δήμον Παλαίων αποστείλω στρατιωτικόν απόσπασμα ενισχυθή δι' αποχρώσης δυνάμεως, όπως εξασφαλισθή και εις καθ' ολοκληρίαν η τάξις. ... ο αριθμός των χθες προσελθόντων και ψηφοφορησάντων δεν είναι μέγας ...» [Υπ. Αριθμ. 1180-15.5.1865 έγγραφο Νομάρχη Κεφαλληνίας προς υπουργείο Εσωτερικών «περί βουλευτικών Εκλογών» (Ο.π)].

⁵¹⁹ Αναφέρει ο Νομάρχης: «Μετ' ευχαριστήσεως φέρω εις γνώσιν του Υπουργείου, ότι η προς εκλογήν των βουλευτών του Νομού τούτου ψηφοφορία επεραιώθη χθες διεξαχθείσα εν πλήρη ησυχία τάξει και νομιμότητα. ... θέλουν συγκροτηθή αύριον κατά τας δια του προγράμματός μας ορισθείσας ώρας οι κατά το άρθρο 58 του Νόμου επιτροπαί προς ανάγνωσιν των πρακτικών της διαλογής και ανακήρυξιν των πλειονοψηφισάντων» [Υπ. Αριθμ. 1209-18.5.1865 έγγραφο του Νομάρχη Κεφαλληνίας προς το υπουργείο των Εσωτερικών με θέμα «περί βουλευτικών εκλογών» (Ο.π)].

⁵²⁰ «... Στη Βουλή των 181 εδρών εξελέγησαν 34 Επτανήσιοι, ποσοστό που αντιστοιχεί στο 18% περίπου του συνόλου της» (Μοσχόπουλος Γ., 2001: 101-104).

⁵²¹ Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή των Βρετανών του 1861 οι κάτοικοι των Επτανήσων ανέρχονταν σε 232.462.

διαπραγματευτική δύναμη, η οποία μεταβάλλοντας τη σύνθεση του εκλογικού σώματος επηρέασε και κατ' επέκταση τη συμπεριφορά του εκλογικού σώματος επιδρώντας έμμεσα και στη σύνθεση του πολιτικού συστήματος.

Η εξέλιξη της πολιτικής διαδικασίας κινείται σταδιακά γύρω από τον άξονα της διαπραγμάτευσης της ψήφου, που αφορά κυρίως τη σχέση του ψηφοφόρου με την εκπροσώπηση που παρέχει ο υποψήφιος. Ο νέος άξονας, αντί να κινείται μεταξύ της ελευθερίας και της έκφρασης της πολιτικής διαδικασίας, ώστε να μεταφέρεται θεσμικά η βούληση, μετατρέπεται σε διαδικασία διαπραγμάτευσης του πολίτη και των πολιτικών δυνάμεων, πιστεύοντας ότι γίνεται μέτοχος των προνοιών του κράτους, στην ουσία όμως περιθωριοποιώντας την ελευθερία της βούλησής του.

Οι Κεφαλλήνες αγωνίστηκαν στον ενωτικό αγώνα να αποβάλλουν την ξενοκρατία, να καταργήσουν το Προτεκτοράτο, να ενωθούν με το ελεύθερο Ελληνικό Βασίλειο και να υπηρετήσουν την εθνική ιδέα της απελευθέρωσης του υπόδουλου ελληνισμού. Έτσι αντιλαμβάνονταν την Ένωση. Παρά όμως το υψηλό φρόνημα και την σταθερή στάση που κράτησαν περιορίστηκαν στο πλαίσιο που ανέπτυξαν οι ανερχόμενες πολιτικές ομάδες και φατρίες. Λόγω της διευρυμένης συμμετοχής στην εκλογική διαδικασία και της μειωμένης παρουσίας του κράτους αναπτύχθηκε ένα πλαίσιο διαπραγμάτευσης της ψήφους των πολιτών με αντάλλαγμα τη διαμεσολάβηση. Το πλαίσιο αυτό δεν υπηρέτησε τον κοινό σκοπό αλλά τις προσωπικές στρατηγικές των υποψηφίων και το “εγκλωβισμό” των πολιτών, επιβεβαιώνοντας έτσι τον ρόλο των πρώτων ως μεσολαβητές των δεύτερων ανάμεσα προς το κράτος-διοίκηση.

Στο παραπάνω πλαίσιο οικοδομεί τη συμπεριφορά του ο κεφαλλήνας πολίτης μετά την Ένωση και εξελίσσεται από μια ελεύθερη προσωπικότητα σε μια εξαρτημένη οντότητα από το πολιτικό σύστημα και επ' ουδενί ανεξάρτητα βουλόμενος, όπως η πολιτική προϊστορία των νησιών θα όφειλε να αναδείξει. Το πολιτικό αυτό πλαίσιο λειτούργησε πιο περιοριστικά στην Κεφαλληνία σε σχέση με τα άλλα νησιά. Αυτό συνέβη διότι το πλαίσιο που δημιούργησε αυτά τα δεδομένα και έθεσε το δίλημμα της πλήρους ή σταδιακής αφομοίωσης και κλήθηκε να αντιμετωπίσει το κοινοβούλιο, θεωρούνταν για τους Κεφαλλήνες δεδομένο, λόγω της σταθερής στάσης τους για πλήρη αφομοίωση την οποία διατήρησε σταθερή το ριζοσπαστικό κίνημα.

Η διαδικασία της αφομοίωσης παρήγαγε σοβαρά προβλήματα, τα οποία όμως λόγω των λανθασμένων κυβερνητικών χειρισμών, δημιούργησαν ένταση στην τοπική οικονομία. Αυτό συνέβη κυρίως λόγω των δασμολογικών και φορολογικών νόμων αλλά και άλλων ζητημάτων, όπως το θέμα της εκκλησίας των Επτανήσων, λειτουργίας της Ιονίου Ακαδημίας, τα σχολεία, κα. Οι αποφάσεις αυτές, αποτέλεσμα πολιτικών συμμαχιών στη Βουλή αφού οι κυβερνήσεις υπήρξαν

ασταθείς στο ζήτημα της αφομοίωσης, δεν υποστήριζαν το μέλλον των νησιών και του Βασιλείου αλλά την επιβίωση πολιτικών ομάδων και προσώπων.

Από την αρχή της διοικητικής αφομοίωσης και έως τις εκλογές του 1865, η εικόνα της πολιτικής κατάστασης όπως εμφανίζεται στον τοπικό τύπο της Κεφαλληνίας, αλλά και σε παμφλέτια και άλλα έγγραφα της εποχής είναι αποκαλυπτική. Στις εφημερίδες, από τις οποίες αντλούμε στοιχεία για τις πολιτικές εξελίξεις, τόσο με κείμενα, αναλύσεις των συντακτών αλλά κυρίως με επιστολές αναγνωστών, εμφανίζεται να καταγγέλλεται όλο το πλαίσιο της αφομοίωσης κυρίως με το κλείσιμο της Ιονίου Ακαδημίας, των σχολείων, των τελωνείων, των λοιμοκαθαρητηρίων, κλπ⁵²², καταγράφοντας μια αποδιοργάνωση του κρατικού μηχανισμού και των υποδομών. Απ' την άλλη η τοπική κοινωνία εμφανίζεται να βρίσκεται σε σύγχυση για τις αποφάσεις της Εθνοσυνέλευσης, ενώ μέσω του τύπου καταγράφεται μια αυξανόμενη αλληλοκαταγγελία των βουλευτών, με κύριο στόχο το σώμα των εκλογέων αλλά ταυτόχρονα και την αποποίηση των ευθυνών τους για τις αποφάσεις περί της αφομοίωσης οι οποίες δεν ικανοποιούσαν την τοπική κοινωνία. Τρόπαιο αυτού του διχασμού αποτελεί ο όγκος των ψήφων οι οποίοι διαμορφώνουν το εκλογικό αποτέλεσμα, ενώ απ' την άλλη καταγράφεται στα ψιλά γράμματα αρχικά και μετέπειτα σε πρωτοσέλιδα κατά την «πολιτική γραμμή» της κάθε εφημερίδας η εικόνα μιας εγκαταλειμμένης επαρχίας από το κράτος, στο έλεος της μοίρας της ή ακριβέστερα στο έλεος των διαπραγματευτών της ψήφου του κομματικού συστήματος, η παρουσία του οποίου διαρκώς μεγαλώνει.

Παρά όμως τα προβλήματα και τις παλινωδίες του πολιτικού συστήματος οι κάτοικοι των νησιών αντιμετωπίζουν την Ένωση ως την ολοκλήρωση του εθνικού τους στόχου, διότι αυτή εμπεριείχε την έννοια της ελευθερίας. Το πρόταγμα αυτό, που κυρίως κατά τα τελευταία χρόνια της Προστασίας προβάλλεται ως κυρίαρχο, θέτει σε δεύτερο επίπεδο την παράμετρο της ανθρωποκεντρικής ολοκλήρωσης και της κοινωνικής αλλαγής, ζητήματα τα οποία προέβαλαν κυρίως οι ριζοσπάστες. Έτσι το πρόταγμα της ελευθερίας προβάλλει ως κυρίαρχο στις εκλογές αποτελώντας το πλαίσιο της πολιτικής αντιπαράθεσης που προάγουν σε κυρίαρχο οι υποψήφιοι που δεν ανήκουν πλέον στο ριζοσπαστικό κόμμα ή έχουν αποχωρήσει κατά την εμφάνιση των νεο-ριζοσπαστών/ενωτικών. Ταυτόχρονα όμως ο καθορισμός της πολιτικής των τοπικών, στελεχών εξελίσσεται κάτω από την ομπρέλα των πολιτικών ομάδων των Αθηνών, στις οποίες ενσωματώνονται διαχρονικά, ξεκινώντας από τον Κουμουνδούρο, ο οποίος αρχίζει την πολιτική

⁵²² Εφημ. “Κεφαλληνία”, φ. 36/20.2.1865.

του διαδρομή ως επικεφαλής κόμματος και υποψήφιος πρωθυπουργός επισκεπτόμενος ως πρώτη εκλογική περιφέρεια, στις αρχές του 1865 την Κεφαλληνία⁵²³.

Οι εκλογές δεν έδωσαν ξεκάθαρη πλειοψηφία και η εκλογική ρευστότητα επέβαλε αβεβαιότητα στο πολιτικό σύστημα για το σχηματισμό κυβέρνησης⁵²⁴. Αποτέλεσμα τέτοιων καταστάσεων ήταν το γεγονός ότι στη δεκαετία που ακολούθησε σημειώθηκαν επτά εκλογικές αναμετρήσεις, ενώ ο μέσος όρος ζωής των κυβερνήσεων ήταν μόνο λίγοι μήνες⁵²⁵. Οι συνθήκες που διαμορφώθηκαν σε κεντρικό επίπεδο δεν απείχαν πολύ από τις συνθήκες που επικρατούσαν σε επίπεδο επαρχίας, παρά το γεγονός ότι στη διαμόρφωση της τοπικής συμπεριφοράς επιδρούν ιστορικές ιδιαιτερότητες αλλά και οι νέες συνθήκες που διαμορφώθηκαν.

Ο Κουμουνδούρος πήρε την εντολή της πρωθυπουργίας ένεκεν του γεγονότος ότι είχε προσεταιριστεί την πλειοψηφία των Επτανησίων βουλευτών και στην κυβέρνηση που ανέλαβε ανέθεσε τα υπουργεία, Δικαιοσύνης στον Ζακυνθινό Κ. Λομβάρδο και Εξωτερικών στον Κερκυραίο Βράϊλα Αρμένη, διαλύοντας έτσι και τα τελευταία στοιχεία ενότητας των Επτανησίων. Η διαμορφούμενη αυτή πλειοψηφία στις επόμενες αναμετρήσεις θα διευρύνεται διαρκώς, ώσπου θα κυριαρχήσει εκλογικά την επόμενη 10ετία.

α. Οι πολιτικοί σχηματισμοί και η εκλογική συμπεριφορά των επαρχιών

Οι εκλογές του 1865 αποτέλεσαν τη χρονική στιγμή κατά την οποία εγκαθιδρύθηκε μια νέα πολιτική κατάσταση. Αυτό συνέβη διότι με τις αποφάσεις να λαμβάνονται στην Αθήνα και με ένα αδρανές κρατικό σύστημα διοίκησης, οι κεντρικές πολιτικές παρατάξεις - κόμματα και οι αρχηγοί τους, ελέγχουν τις πολιτικές εξελίξεις και με τις αναπαραστάσεις που μεταφέρονται μέσω του τύπου και των στελεχών τους πρωταγωνιστούν στην τοπική πολιτική. Τα Επτάνησα, παρά το γεγονός της σημαντικής πολιτική εκπροσώπησης δεν συγκροτούν ενιαία πολιτική δυναμική και οδηγούνται στο περιθώριο και οι βουλευτές αντί να έχουν ρόλο εκπροσώπησης αποκτούν ρόλο διαμεσολάβησης και εμπλέκονται διαρκώς σε διαδικασίες συγκρότησης πλειοψηφιών στη Βουλή. Τις εκλογές διενέργησε η Κυβέρνηση Κουμουνδούρου, οι οποίες υπήρξαν δίχως βία και νοθεία, αλλά οι κυβερνητικές παρεμβάσεις δεν εξέλειπαν. Κύριος σκοπός του Κουμουνδούρου ήταν η συγκρότηση σταθερής πολιτικής κοινοβουλευτικής ομάδας, η οποία να έχει σημαντική πλειοψηφία

⁵²³ Ό.π.

⁵²⁴ «... Η πρώτη Βουλή επί Γεωργίου Α' ήταν ένα μείγμα αμφιταλαντευόμενων βουλευτών ενώ οι μεταπηδήσεις από κόμμα σε κόμμα ήταν διαρκείς, ώστε η παραμικρή κινητικότητα να ανατρέπει κυβερνήσεις οι οποίες δεν είχαν σταθερή και μόνιμη πλειοψηφία» (Ευαγγελίδου Τρ, 1898: 123).

⁵²⁵ Η πρώτη κυβέρνηση Κουμουνδούρου διήρκεσε λίγους μήνες. Ακολούθησαν οι Κυβερνήσεις Βούλγαρη, Δεληγιώργη και Ρούφου. Εντός ενός έτους σχηματίστηκαν εννέα κυβερνήσεις.

για να σχηματίσει κυβέρνηση. Επιβεβαίωση όλων αυτών είναι το γεγονός ότι ο Αλ. Κουμουνδούρος προωθείται από τα ανάκτορα για την πρωθυπουργία.

Ο Κουμουνδούρος για να επιτύχει μεγάλη πλειοψηφία στοχοποιεί και την Κεφαλληνία την οποία επισκέπτεται τον Φεβρουάριο του 1865 και περιοδεύει στο νησί φιλοξενούμενος στο Αργοστόλι και Ληξούρι⁵²⁶. Η επίσκεψη αυτή τεκμηριώνει τον πρωτεύοντα ρόλο του νησιού στη συγκρότηση της πολιτικής του κίνησης, αφού λίγες ημέρες μετά θα αναλάβει την Πρωθυπουργία, αλλά και την οικονομική σημασία, που έχει για το Ελληνικό Βασίλειο η Κεφαλληνία, η οποία είναι μία πλούσια περιφέρεια κατεξοχήν ευημερούσα. Το Αργοστόλι είναι ο πλουσιότερος δήμος του κράτους, με άφθονες εξαγωγές και εισαγωγές ενώ το θέμα των δασμών αποτελεί σημαντικό ζήτημα που φθάνει συχνά στη Βουλή⁵²⁷. Ο σκοπός του Κουμουνδούρου είναι να προσεταιριστεί τοπικούς παράγοντες, όπου με δεδομένη την εσωτερική διαμάχη στους κόλπους των Ριζοσπαστών, αλλά και των προσπαθειών μερίδας πολιτικών να γίνουν υπερασπιστές του θρόνου για να αντλήσουν πολιτική δύναμη, δεν θα δυσκολευθεί να το επιτύχει. Η κίνηση αυτή είναι χαρακτηριστική της μεθόδευσης με την οποία πραγματοποιείται η κυριαρχία των κεντρικών κομμάτων στην τοπική πολιτική.

Αρχικά, ο Κουμουνδούρος, θα προσεταιριστεί τον τύπο, ο οποίος λόγω του σημαντικού ρόλου στον ενωτικό αγώνα διατηρούσε υψηλή αξιοπιστία στην κοινωνία, αποτελώντας το κύριο μέσο ενημέρωσης και μεταφοράς αναπαραστάσεων. Η εφημερίδα “Ανεξάρτητος” του Δημητρίου Ζαωρίτη, η Ληξουριώτικη εφημερίδα το “Δίκαιο” του Ν. Αραβαντινού, η “Κεφαλληνία” (μετέπειτα “Νέα Κεφαλληνία”) του παπα-Νικόλα Πολλάνη, αλλά και οι εφημερίδες “Τύπος”, “Νέα Εποχή” και “Αφειδία”, που ανήκουν στην ίδια οικογένεια, θα συνταχθούν με το μέρος του. Ακόμα και ο Αντώνιος Λέλος, συνεργάτης του παλαιοριζοσπάστη Π. Πανά με τον οποίο θα έρθει σε ρήξη, θα προσχωρήσει στον Κουμουνδούρο με την εφημερίδα “Σπινθήρ”. Μετέπειτα, ανάμεσα στο “Σπινθήρ” και τη “Σφήκα” του Πανά θα υπάρξει μακρά πολιτική και ιδεολογική αντιπαράθεση.

Από τους εκπροσώπους της παλαιάς τάξης, των ευγενών, οι οικογένειες Γκεντιλίνη στο Αργοστόλι και Γερουλάνου στο Ληξούρι θα αποτελέσουν τη βάση στηρίζής του, ενώ ο Ανδρέας Άννινος για να τον υποστηρίξει θα εκδώσει την εφημερίδα “Σάλπιγξ”. Η ισχυρή εκλογική βάση που δημιούργησε ο Κουμουνδούρος θα έχει ως αποτέλεσμα την απόσπαση του 60% των τοπικών βουλευτών στις εκλογές που ακολούθησαν.

Η επαρχία, η οποία αποτελεί και τη μείζων εκλογική περιφέρεια, διαδραμάτισε κρίσιμο ρόλο στην διαμόρφωση των εκλογικών αποτελεσμάτων,. Ο Κουμουνδούρος ως υπουργός

⁵²⁶ Στο Αργοστόλι έμεινε στο σπίτι του Μαρίνου Γκεντιλίνη και στο Ληξούρι στο σπίτι του Ιωάννη Γερουλάνου (Εφημ. “Η Κεφαλληνία”, φ. 36/20.2.1865).

⁵²⁷ Σύμφωνα με στοιχεία του τύπου της εποχής οι λιμενικοί φόροι, που ενοικιάζονται με πλειστηριασμό, ανέρχονταν στο ποσό των 49.800 δρχ., ποσό αξιόλογο για την εποχή (Εφημ. “Η Κεφαλληνία”, φ. 36/20.2.1865, σσ. 4).

Εσωτερικών είχε την ευθύνη νομοθέτησης του εκλογικού νόμου και με διάταγμά του θα καθορίσει τις γεωγραφικές ενότητες των επαρχιών που θα είναι και οι εκλογικές περιφέρειες. Χώρισε έτσι την Κεφαλληνία σε τρεις επαρχίες (Κραναίας, Πάλλης, Σάμης), όμως η διοικητική οριοθέτησή αποτέλεσε αυθαίρετη ενέργεια με αποκλειστικό σκοπό την εκλογή υποψηφίων προσκείμενων στον υπουργό. Απέκοψε έτσι την περιοχή του Πυργιού από την Κραναία μαζί με έναν βουλευτή⁵²⁸ και την ενσωμάτωσε στη Σάμη προσθέτοντας έναν επιπλέον βουλευτή. Την απόφαση αυτή κατήγγειλαν ως νόθευση της λαϊκής βούλησης οι παλαιοριζοσπάστες και το Δημοτικό Κατάστημα⁵²⁹. Στο ζήτημα που προέκυψε υπήρξαν εκατέρωθεν ποικίλες απόψεις. Η θέση του ΔΚ ήταν περισσότερο καιροσκοπική, νιώθοντας τον πολιτικό κλοιό του Κουμουνδούρου και περισσότερο πραγματική, διότι απ' τη μια μεριά η περιοχή βρίσκεται πιο κοντά στο λιμάνι του Αιγιαλού Σάμης και απ' την άλλη το Αργοστόλι ήταν μεν μακριά αλλά ήταν πρωτεύουσα του νομού. Έτσι η περιοχή ήταν πιο κοντά στη Σάμη και αίτημα των κατοίκων ήταν η διοικητική μεταφορά τους, όπως έδειξε και η εξέλιξη των πραγμάτων όπου μετέπειτα δεν εγέρθηκε καμία αξίωση για αλλαγή της περιφέρειας.

Οι παρεμβάσεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα η πλειοψηφία των βουλευτών των επαρχιών Κραναίας και Σάμης να ανήκουν στην παράταξη Κουμουνδούρου. Η επιβεβαίωση της περιστοίχισης θα γίνει και στην ψηφοφορία ψήφου εμπιστοσύνης της κυβέρνησης Βούλγαρη στις 9.11.1865, όπου οι βουλευτές Πάλλης υπό τον Γ. Ιακωβάτο θα την υπερψηφίσουν⁵³⁰. Έτσι οι δύο παρατάξεις ήδη δημιουργούν τις τοπικές τους περιστοιχίσεις από την πρώτη ψηφοφορία στη Βουλή.

Αργότερα η Κουμουνδουρική παράταξη θα ισχυροποιηθεί στο νομό, όταν μάλιστα αναλάβει ξανά την πρωθυπουργία και πολλές άλλες εφημερίδες θα την υποστηρίξουν, ενώ οι εφημερίδες “Πέλεκυς” του Μενεγάτου και “Πολίτης” του Μαυροκέφαλου, αλλά και άλλες κατά καιρούς θα την υποστηρίξουν περιοδικά. Έτσι ο Κουμουνδούρος ελέγχοντας ένα μεγάλο μέρος του τοπικού τύπου ισχυροποιεί επί μακρόν την παρουσία του, κυρίως στις επαρχίες Κραναίας και Σάμης. Στην Κραναία τον κεντρικό πυρήνα του συγκροτούν οι Νικόλαος Μαυροκέφαλος, Παναγής Βινιεράτος, Νικόλαος Βαλσαμάκης, Αγαμέμνων Μεταξάς, Δημήτριος Μηλιαρέσης και Λ. Μαυροκέφαλος, όπου επί μακρόν τα πρόσωπα αυτά θα εκλέγονται στην Βουλή.

⁵²⁸ «... Το υπουργείον, βαίνον από παρανομίας εις παρανομίαν και από αυθαιρεσίας εις αυθαιρεσίαν, προς διαστροφήν και επηρέασιν των εκλογών, αφού δι' αυθαιρέτου διατάγματος εχώρισεν εις τρεις επαρχίας την νήσον, απέκοψεν εν μέρος της επαρχίας Κραναίας, ολόκληρον την περιοχήν του Πυργιού, και κατέταξεν αυτό εις την επαρχίαν Σάμης, ελαττώσαν ούτω τον αριθμόν των βουλευτών της επαρχίας μας κατά ένα, τον οποίο προσέθηκεν εις την επαρχίαν εκείνην, όπου φαίνεται θεωρεί ευκολωτέραν την επιτυχίαν των υπουργικών ...». (Εφημ. “Ο Χωρικός”, φ. 4/1.5.1865).

⁵²⁹ Εφημ. “Ο Χωρικός”, φ. 4/1.5.1865.

⁵³⁰ Στην ψηφοφορία για ψήφο εμπιστοσύνη στην Κυβέρνηση Βούλγαρη οι Κεφαλλήνες βουλευτές ψήφισαν ως εξής: ΝΑΙ: Γ. Ιακωβάτος, Χ. Ιακωβάτος, Γ. Λιβαδάς. ΟΧΙ: Γ. Μαυρογιάννης, Α. Άννινος, Δ. Τζουγανάτος, Γ. Αντύπας, Γ. Ζερβός, Γ. Φλωριάς. Λευκό: Ν. Γεωργακάτος (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α/ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΞΔ/ 9.11.1865, σσ. 393-400).

Στην Πάλλη συγκροτούν τον συνδυασμό του Κουμουνδούροι οι: Ιωάννης Σκαλτσούνης, Μιχαήλ Τυπάλδος-Χαριτάτος και Ιωάννης Αραβαντινός ο επονομαζόμενος Κρασοπατέρας, όπου λόγω της παρουσίας των Ιακωβάτων στην επαρχία αυτή ελάχιστες φορές θα υπάρξει επιτυχία εκλογής.

Στη Σάμη ο Κουμουνδούρος κυριάρχησε, αφού ως υπουργός εσωτερικών αύξησε τη γεωγραφική της έκταση προσθέτοντας την περιοχή του Πυργιού, αποκόποντάς την από την επαρχία Κραναίας. Η ένταξη αυτή αύξησε τον πληθυσμό και ταυτόχρονα τους βουλευτές από δύο σε τρεις, δίνοντας ισχυρή εκλογική βάση στους υποψηφίους της επαρχίας Γεράσιμο Αντύπα και Γεώργιο Φλωριά που θα προσδεθούν σταθερά στην παράταξή του, ενώ ο Αντώνιος Ζερβός θα προσδεθεί στην παράταξη του Βούλγαρη, όπως δείχνει η στάση του στις ψηφοφορίες της Βουλής.

Οι εκλογές θα πραγματοποιηθούν σε τέσσερις ημέρες, από 14 – 17.5.1865, οι οποίες είναι αργίες, σύμφωνα με την απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου⁵³¹. Ο σχετικός με τις εκλογές επίσημος στατιστικός πίνακας εκλογέων/εκλογικός κατάλογος δεν υπάρχει. Από τους πίνακες των εκλογικών αποτελεσμάτων δεν μπορούμε να έχουμε κατά τη δυνατότερη προσέγγιση τους ψηφίσαντες εκλογείς διότι στα αποτελέσματα των εκλογών υπάρχουν μόνο τα ΝΑΙ προς τους υποψηφίους, ενώ η καταγραφή και των ΟΧΙ θα μάς έδινε το σύνολο των ψηφισάντων, αφού η συμμετοχή ήταν υποχρεωτική και στις δύο κάλπες, η πρόσθεσή τους θα μας έδινε το σύνολο των ψηφισάντων κάθε κάλπης ταυτόχρονα και το σύνολο του κάθε τμήματος.

Σχετικά με την τεχνική προετοιμασία των εκλογών, αυτή ήταν ευθύνη του Νομάρχη και του διοικητικού μηχανισμού της Νομαρχίας. Η Νομαρχία είχε την ευθύνη για τη προετοιμασία και διανομή των εκλογικών ειδών (εκλογικά είδη, κάλπες, άβακες, σφαιρίδια, κα) αλλά και την ευθύνη για την οικονομική κάλυψη της εκλογικής διαδικασίας⁵³². Στην αλληλογραφία του Νομάρχη με το υπουργείο Εσωτερικών αναλύονται τα ζητήματα και τα προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν, στην οποία καταγράφοντας και οι αδυναμίες του διοικητικού μηχανισμού. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το κόστος της εκλογικής διαδικασίας στην Κεφαλληνία στις εκλογές του 1865, ανέρχεται: στις 184 δραχμές και 9 λεπτά για επισκευή των κιβωτίων, σανίδες, καρφιά, κλείθρα, εργατικά, επισκευή καλπών και εσωτερικών σακουλιών, ημερομίσθια εργατών.

⁵³¹ Απόφαση Υπουργικού Συμβουλίου, αριθμ. 216/29.4.1865 (ΒΔ/30.4.1865 με 2 άρθρα). Στο πρώτο άρθρο καθορίστηκαν οι τέσσερις ημέρες της ψηφοφορίας και η αργία όλων των δημοσίων υπηρεσιών και στο δεύτερο αναφέρονταν ότι «κατά τας ημέρας ταύτας διακόπτονταν πάσαι αι νόμιμοι και διαδικαστικά προθεσμίες και αι παραγραφαί» (ΓΑΚ Εκλογικά Συλλογής Λαδά (1843-1873) Φ. 116b).

⁵³² Όπως αναφέρει ο Νομάρχης σε έγγραφό του προς τον υπουργό των Εσωτερικών με τίτλο «Περί της προς διόρθωσιν καλπών και άλλων τινών εκλογικών ειδών απαιτούμενης δαπάνης», όπου επισυνάπτεται πίνακας με τίτλο «υποθετικός προϋπολογισμός δια την επιδιόρθωσιν των κατά τας προσεχείς εκλογαί ψηφοφορικών ειδών» Υπ. Αριθμ. 130/16.3.1865 Επιστολή Νομάρχη Κεφαλληνίας προς υπουργό των Εσωτερικών με τίτλο «Περί της προς διόρθωσιν καλπών και άλλων τινών εκλογικών ειδών απαιτούμενης δαπάνης» με πίνακα υποθετικού προϋπολογισμού (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία).

Ταυτόχρονα υπάρχει και κατάλογος με τα υπάρχοντα εκλογικά είδη, ήτοι: Σφαιρίδια 1.031.663, κιβώτια μεγάλα 28, Μικρά 4, κάλπες 323. Η αναφορά του Νομάρχη για την κακή κατάσταση του αρχείου του Υπαρχείου είναι χαρακτηριστική της διοικητικής κατάστασης που επικρατεί στο νησί 10 μήνες μετά την ένταξή του στο Ελληνικό Βασίλειο. Αποτελεί ιδιαίτερο σημείο επισήμανσης της αντιμετώπισης τους κράτους προς τα νησιά το γεγονός ότι στην αναφορά του Νομάρχη, ο Υπουργός Εσωτερικών, απάντησε ότι οι πληρωμές δεν θα καλυφθούν από το υπουργείο αλλά το κόστος των εκλογών θα καλυφθεί από το Εγγώριο Ταμείο που διατηρούσε η Νομαρχία⁵³³.

Αλλά και το ζήτημα της στελέχωσης με δημοσίους υπαλλήλους της εκλογικής διαδικασίας αποτέλεσε θέμα αλληλογραφίας μεταξύ της Νομαρχίας και του αρμόδιου υπουργείου. Ο Νομάρχης επισημαίνει το πρόβλημα στελέχωσης των δικαστικών υπηρεσιών και ταυτόχρονα το έργο υποστήριξης της εκλογικής διαδικασίας με τη συμμετοχή εξειδικευμένων στελεχών, τονίζοντας ότι οι διαφορές της Ιόνιας με την Ελληνική Πολιτική Δικονομία, δημιουργούσαν προβλήματα που έπρεπε να επιλυθούν με την ενοποίησή της⁵³⁴.

Τελικά, οι πρώτες ελεύθερες εκλογές για τα Επτάνησα πραγματοποιήθηκαν με ιδιαίτερη τάξη και οι τεχνικές δυσκολίες που υπήρξαν ξεπεράστηκαν. Ζητήματα, που προέκυψαν σχετικά με τη διαδικασία των εκλογών, ενστάσεις, κλπ καταγράφονται αναλυτικά κατά επαρχία, όπως και η διαδικασία εξετάσεών τους στη Βουλή.

Κατά την διαδικασία της επικύρωσης της εκλογής του νομού στη Βουλή τέθηκε το ζήτημα που είχε προκύψει με τη διαίρεση της νήσου στις επαρχίες και την αποκοπή της περιοχής του Πυργιού, όπου από τα πρακτικά της Βουλής διαβάζουμε ότι το θέμα αφορούσε ένσταση επί της εγκυρότητας της εκλογής. Σε αυτή απάντησε ο Υπουργός των Εκκλησιαστικών Κ. Λομβάρδος ο οποίος τόνισε ότι, το τμήμα αυτό είχε ψηφίσει στην ίδια επαρχία και κατά τις δημοτικές εκλογές (μάλλον επαρχιακές επί Προστασίας εννοούσε, αφού οι δημοτικές εκλογές ακολούθησαν τη συγκρότηση των νέων δήμων το 1866) που είχαν προηγηθεί και ότι δεν τίθεται ζήτημα, δείχνοντας με αυτή του την παρέμβαση τόσο τον κορυφαίο λόγο που είχε στην κυβέρνηση όσο και το γεγονός

⁵³³ Υπ. Αριθμ. 9613/26.3.1865 αρνητική απάντηση του υπουργού Εσωτερικών προς τον Νομάρχη για τα έξοδα επισκευής των εκλογικών ειδών και επιστολή στον υπουργό Οικονομικών (Ο.π).

⁵³⁴ Ο Νομάρχης ενημερώνει το Υπουργείο για τις δυσκολίες που υπάρχουν για τη στελέχωση από μεριάς των δικαστικών υπαλλήλων, αναφέροντας: «Κατά την Ιόνιον Πολιτικήν Δικονομίαν διαφέρει κατά πολύ της Ελληνικής Πολιτικής Δικονομίας, ... ο περί εκλογών Ιόνιος Νόμος τας ημέρας της ψηφοφορίας θεώρει ημέρας αργίας ο δε υπό της συνελεύσεως ψηφισθείς τρόπος εκλογής προς τούτου και ούτω μεγίστη εγείρεται αμφιβολία ως προς την εκπλήρωσιν της εγκυκλίου, ... συνιστάται η αναστολή της ενέργειας της συνήθους και δικαστικής υπηρεσίας χωρίς να διέλθη παρεκτρέποντος τις εις την μέρος των φορευτικών επιτροπών απευθυνσυνομένην πρόσκλησιν περί χορηγήσεως δικαστικών υπαλλήλων.... να μην επιτραπή η χαλάρωσις της δικαστικής υπηρεσίας...». Στο έγγραφο απάντησε το υπουργείο Εσωτερικών τονίζοντας: «Αι δυσκολίαι ... θα ενσωματωθούν Κε Νομάρχα, στην έκδοση του προεδρικού διατάγματος που θα εκδοθεί ...». Υπ' αριθμ. 815/1.5.1865 Έγγραφο του Νομάρχη Κεφαλληνίας προς τον υπουργό Εσωτερικών με τίτλο «Περί των δια την ψηφοφορίαν χρησιμευόντων υπαλλήλων». Απάντηση του Υπουργείου με το υπ. Αριθμ. Δ. 3468/8.5.1865 έγγραφο (Ο.π).

ότι ήταν γνώστης στους σχεδιασμούς της διαίρεσης των επαρχιών για μείωση της εκλογικής δύναμης της Κραναίας με κύριο σκοπό να αποκλειστούν οι παλαιοριζοσπάστες Μομφερράτος, Δαυής και Πανάς. Στη συζήτηση επίσης εξετάστηκε το έγκυρο του συνόλου της Κεφαλληνίας δίχως να γίνει αναλυτική εξέταση και επικύρωση κατά επαρχία, όπως είχαν γίνει οι εκλογές⁵³⁵.

Τα αποτελέσματα των εκλογών, σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουν αξιοποιηθεί έως σήμερα, δίνουν μια πληρότητα της εκλογικής διαδικασίας και αποτυπώνουν ταυτόχρονα τη νοοτροπία, τις τάσεις και τη συμπεριφορά του εκλογικού σώματος. Οι εκλογείς είχαν ενεργητική ψήφο, αφού ψήφισαν με δυαδικό σύστημα σε όλες τις κάλπες των υποψηφίων με δικαίωμα μίας επιλογής ΝΑΙ ή ΟΧΙ, ενώ η καταμέτρηση των αποτελεσμάτων γινόταν και για τις δύο όπες της κάλπης (του ΝΑΙ και του ΟΧΙ). Στα πρακτικά των εκλογικών τμημάτων καταγράφονταν και τα ΝΑΙ και τα ΟΧΙ στον κάθε υποψήφιο, όμως στα πρακτικά των εφορευτικών επιτροπών υπάρχει πολλές φορές διαφορετική αποτύπωση. Έτσι, ως αποτέλεσμα καταγράφονταν η ψήφος των εκλογέων προς τον υποψήφιο ως προς το ΝΑΙ και με βάση αυτά γινόταν και η τελική κατάταξη σε κάθε επαρχία από την εφορευτική επιτροπή. Σε άλλες εφορευτικές επιτροπές γραφόταν και το ΝΑΙ και το ΟΧΙ της κάθε κάλπης. Μετά την ολοκλήρωση της επικύρωσης ο Νομάρχης στέλνει τα αποτελέσματα, μαζί με τις ενστάσεις, στον υπουργό Εσωτερικών⁵³⁶, σύμφωνα με το άρθρο 61 του εκλογικού νόμου, ενώ ταυτόχρονα ενημερώνει τον κάθε υποψήφιο για την εκλογή του⁵³⁷.

	ΕΠΑΡΧΙΑ	Κομμουνδουρικοί	Βουλγαριστές
1865 (10)	ΚΡΑΝΑΙΑΣ	Αναστάσιος Άννινος-Αναστασάτος, Δημήτριος Λοβέρδος-Τζουγανάτος, Γεράσιμος Μαυρογιάννης, Νικόλαος Φωκάς – Γεωργακάτος ⁵³⁸ (100%)	
	ΠΑΛΛΗΣ		Γεράσιμος Λιβαδάς, Γεώργιος Τυπάλδος – Ιακωβάτος, Χαράλαμπος Τυπάλδος - Ιακωβάτος (100%)
	ΣΑΜΗΣ	Γεράσιμος Αντύπας, Γεώργιος Φλωριάς (67%)	Αντώνιος Ζερβός (33%)
	Ποσοστά	60%	40%

⁵³⁵ Αναφέρουν τα πρακτικά: «Επαναλαμβάνοντας δε την ανωτέρω εξήγησιν του υπουργού της Δικαιοσύνης και ως προς την διαίρεσιν της νήσου Κεφαλληνίας, μετά τινά επί του κύρους της εκλογής συζήτησιν, καθ' ην επροτάθη το άκυρον υπό τινός αυτής, διότι από του ενός μερίσματος αφηρέθη τμήμα τι εκλογικόν και προσετέθη εις άλλο, και μετά την γεγομένην της προτάσεως ταύτης ανασκευήν υπό του υπουργού των Εκκλησιαστικών, ειπόντος ότι το ρηθέν τμήμα εψηφοφόρησε και εις την περίστασιν ταύτην όπου ψηφοφόρει και κατά τας εκλογάς των δημοτικών αρχών, η Βουλή παρεδέχθη δι' ανατάσεως το έγκυρον της εκλογής, και νομίμους βουλευτάς της επαρχίας Κεφαλληνίας τους Γερ. Μαυρογιάννην, Ν. Γεωργακάτον, Α. Άννινον, Α. Τζουγανάτον, Γερ. Αντίπαν, Αντ. Ζερβόν, Γεώργιον Φλωριάν, Γεώργιον Ιακωβάτον, Χαρ. Ιακωβάτον και Γεράσιμον Λειβαδάν» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Α ΕΚΤΑΚΤΗ 1865-66, Συν. ΙΔ/ 26.6.1865, σσ. 80-81).

⁵³⁶ Επιστολή Νομάρχη Κεφαλληνίας προς υπουργό Εσωτερικών για την κοινοποίηση των επιδουθειςών ενστάσεων της εκλογικής διαδικασίας, με ΑΠ 1326/25.5.1865 [Εγγραφο Νο 1143, ΓΑΚ/Εκλογικά Συλλογής Λαδά (1843-1873) Φ. 052/ Εκλογικά έγγραφα Κεφαλληνίας (1864 -1868)].

⁵³⁷ Επιστολές Νομάρχη Κεφαλληνίας προς Αντ. Ζερβόν, Δημ. Λοβέρδον Τζουγανάτον, Αν. Άννινον Αναστασάτον, Γερ. Αντύπαν, Νικ. Φωκάν Γεωργακάτον [Εγγραφα Νο 1127, 1130, 1129, 1126, 1128, (Ο.π)].

⁵³⁸ Παραιτήθηκε στις 20.11.1867.

Η τάση του εκλογικού σώματος στην αναμέτρηση αυτή υπήρξε πολυμορφική. Από τους δέκα εκλεγέντες βουλευτές, οι τέσσερις (Μαυρογιάννης Γ, Λιβαδάς Γ., Ιακωβάτος - Τυπάλδος Γ., Ιακωβάτος - Τυπάλδος Χ.) ποσοστό 40% είχαν εκλεγεί ως πληρεξούσιοι στις εκλογές του 1864. Από αυτούς οι δύο (Λιβαδάς Γ., Ιακωβάτος - Τυπάλδος Γ. ποσοστό 20%) είχαν εκλεγεί στην Ιόνιο Βουλή⁵³⁹. Από το σύνολο των δέκα εκλεγέντων βουλευτών οι έξι, ποσοστό 60%, εξελέγησαν για πρώτη φορά στα κοινοβουλευτικά χρονικά, και έτσι η ανανέωση είναι συντριπτική και καταγράφεται στην κίνηση Κουμουνδούρου που επικρατεί πολιτικά. Όμως παρά το γεγονός της συντριπτικής ανανέωσης, έχουμε μια σημαντική πλειάδα βουλευτών που επανεκλέγονται.

ΘΗΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΙΟΝΙΟ ΒΟΥΛΗ	ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΙ 1864	ΠΡΩΤΗ ΕΚΛΟΓΗ 1865
2	4	6
20%	40%	60%

Είναι επίσης χαρακτηριστικό το γεγονός ότι το νησί έχει πλέον 10 έδρες στην Ελληνική Βουλή, μειωμένες κατά 50% από αυτές που είχε στην Εθνοσυνέλευση. Η προσαρμογή στα νέα δεδομένα αποτελεί έναν επιπλέον παράγοντα επίδρασης στην πολιτική συμπεριφορά, όπου ο περιορισμός της εκπροσώπησης μειώνει αντίστοιχα και τις επιλογές των εκλογέων, με αποτέλεσμα ο επαναπροσανατολισμός της ψήφου να ευνοήσει την εισδοχή προσώπων με αυξημένη αναγνωρισιμότητα και προσώπων που ανήκουν στα κεντρικά κόμματα.

Η κατανομή στο νομό έδωσε στον Κουμουνδούρο το 60% των εδρών, ενώ το υπόλοιπο 40% είναι το ποσοστό της Πάλλης της οποίας οι βουλευτές τον Νοέμβριο του 1865 έδωσαν ψήφο εμπιστοσύνης στην Κυβέρνηση Βούλγαρη και προσδέθηκαν στην πολιτική του ομάδα.

Η παράταξη του Κουμουνδούρου κυριαρχεί στην επαρχία Κραναίας, στην οποία ανήκουν η αστική περιοχή της πρωτεύουσας, το Αργοστόλι αλλά και μεγάλες παραγωγικές κοιλάδες με γεωργικές περιοχές, όπως της Κραναίας, του Λουρδά, του Αρακλίου των Πρόννων με σημαντική παραγωγή σε δημητριακά και γεωργικά προϊόντα. Επίσης παίρνει μεγάλη πλειοψηφία στην πολυσύνθετη κτηνοτρο-γεωργική, ναυτική και κυρίως ορεινή επαρχία Σάμης. Αντίθετα έχει μικρή παρουσία στην γεωργική επαρχία Πάλλης. Επίσης μεγάλα ποσοστά έφεραν οι υποψήφιοι και στη Λειβαθώ που είχε σημαντικό ναυτικό πληθυσμό. Λόγω του πλειοψηφικού ρεύματος που είχε στην επαρχία έφερε σε όλους τους δήμους υψηλά ποσοστά, όπως και στους ορεινούς δήμους της Ποταμιάνας και των Ομαλών. Συμπερασματικά η παράταξη Κουμουνδούρου με τους υποψηφίους

⁵³⁹ Βλ. Μέρος III, Παράρτημα Α, Γενικοί Πίνακες, αναλυτικά εκλογικά αποτελέσματα κατά επαρχία.

της έχει υψηλή υποστήριξη σε αστικές, κτηνοτροφικές, ναυτικές και περιοχές εμπορών και μικρότερη σε αμιγώς γεωργικές περιοχές.

Στην επαρχία Πάλλης παρά την προσπάθεια που είχε κάνει ο Κουμουνδούρος προσωπικά, δεν απέδωσε εκλογικά, λόγω της κυριαρχίας των αδελφών Ιακωβάτων. Οι Ιακωβάτοι θα δημιουργήσουν πολιτική οικογένεια που θα κυριαρχήσει πολιτικά και θα θέσει ταυτόχρονα εκείνες τις προϋποθέσεις για να αναπτυχθεί η “αντι-ιακωβατική παράταξη”. Το δίπολο αυτό θα κυριαρχήσει τοπικά σ’ όλη την περίοδο που εξετάζουμε, με τη φυσική ή μη παρουσία των Ιακωβάτων.

Στην Επαρχία Σάμης, που περιλαμβάνει μικτό πληθυσμό, γεωργών, κτηνοτρόφων, εμπορών και ναυτικών, οι εκλεγέντες του Κουμουνδούρου, πήραν υψηλά ποσοστά σε όλους τους δήμους.

Η παράταξη Βούλγαρη κυριαρχεί στην επαρχία Πάλλης που είναι κυρίως γεωργική και κατά ένα μικρό μέρος κτηνοτροφική με μικρό πληθυσμό εμπορών και ναυτικών. Βλέπουμε ισχυρή πλειοψηφία στο Δήμο Ληξουρίου και Παλλέων, που είναι πεδινή περιοχή με κυρίως αγροτικό πληθυσμό, ενώ στην ορεινή και κτηνοτροφική Θηναία, εκτός της περίπτωσης Λειβαδά που υπάρχει εντοπιότητα, οι δυνάμεις της παράταξης είναι μικρές. Η παράταξη αυτή δεν έχει εκπροσώπηση στην περιοχή της Κραναίας που έχει πολυποίλικη πληθυσμιακή σύνθεση. Επίσης έχει εκπροσώπηση με μικρή παρουσία στην γεωργο-κτηνοτροφική επαρχία Σάμης.

Ωστόσο, παρά τη δυσκολία γεωγραφικής ομαδοποίησης της ψήφου, μπορούμε να πούμε συμπερασματικά ότι ο Κουμουνδούρος κυριαρχεί στις αστικές και πεδινές-γεωργικές περιοχές, ενώ ο Βούλγαρης σε γεωργικές και ορεινές – κτηνοτροφικές.

Όμως παρά το γεγονός της μη βουλευτικής εκλογής υπάρχουν και άλλες δυνάμεις, όπως οι ριζοσπάστες, που έχουν σημαντική εκλογική παρουσία, αφού στις εκλογές αυτές κατήλθαν υποψήφιοι τους στην Κραναία (Μομφερράτος, Δαυής-Λορεντζάτος, Θεοφιλάτος, Ανδρεάτος, Πανάς και στη Πάλλη (Δοτοράτος-Καπελέτος) δίχως να εκλεγούν.

Τα παραπάνω δεδομένα έχουν ως συνέπεια να ηττηθεί ο τοπικός παραδοσιακός πολιτικός κόσμος (ριζοσπάστες, μεταρρυθμιστές, κα), ενώ επιβιώνουν πολιτικά μόνο τα στελέχη που εντάσσονται στους πολιτικούς παραδοσιακούς ή νεοεισερχόμενους στην πολιτική σχηματισμούς: ομάδες ή φατρίες ή αρχηγικού τύπου σχήματα της παλαιάς Ελλάδος. Έτσι εξηγείται και η πολιτική επιβίωση των αδελφών Ιακωβάτων, οι οποίοι εντάχθηκαν στην πολιτική ομάδα του Βούλγαρη.

Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από τα αποτελέσματα των εκλογών είναι μία στροφή προς νέα πρόσωπα που δεν είχαν εμπλακεί στις τοπικές αντιπαραθέσεις της τελευταίας δεκαετίας της Προστασίας και ταυτόχρονα έχουν νομιμοφροσύνη προς το δεδομένο πολιτικό σύστημα.

Εξετάζοντας τη σύνθεση του πληθυσμού, τα ιστορικά στοιχεία της περιοχής και συγκρίνοντας τη συμπεριφορά του εκλογικού σώματος, κατά την περίοδο της Προστασίας όσο και κατά την μετά

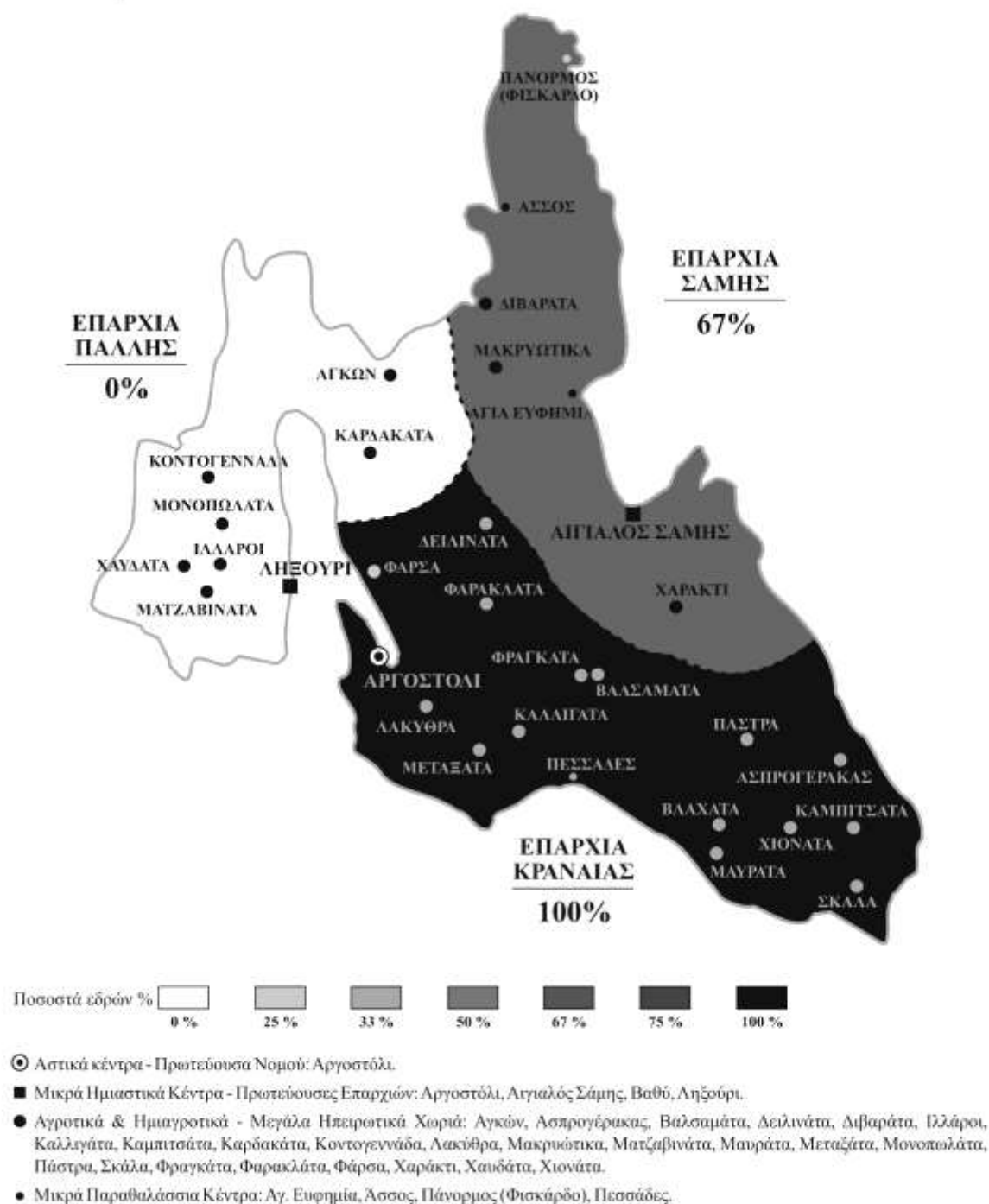
την Ένωση περίοδο, μπορούμε να καταγράψουμε το πλαίσιο της πολιτικής συμπεριφοράς κατά επαρχία αναλυτικά.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 14-17.5.1865

Παράταξη: **Αλ. Κουμουνδούρου** (Κουμουνδουρικοί)

Ποσοστά εδρών %

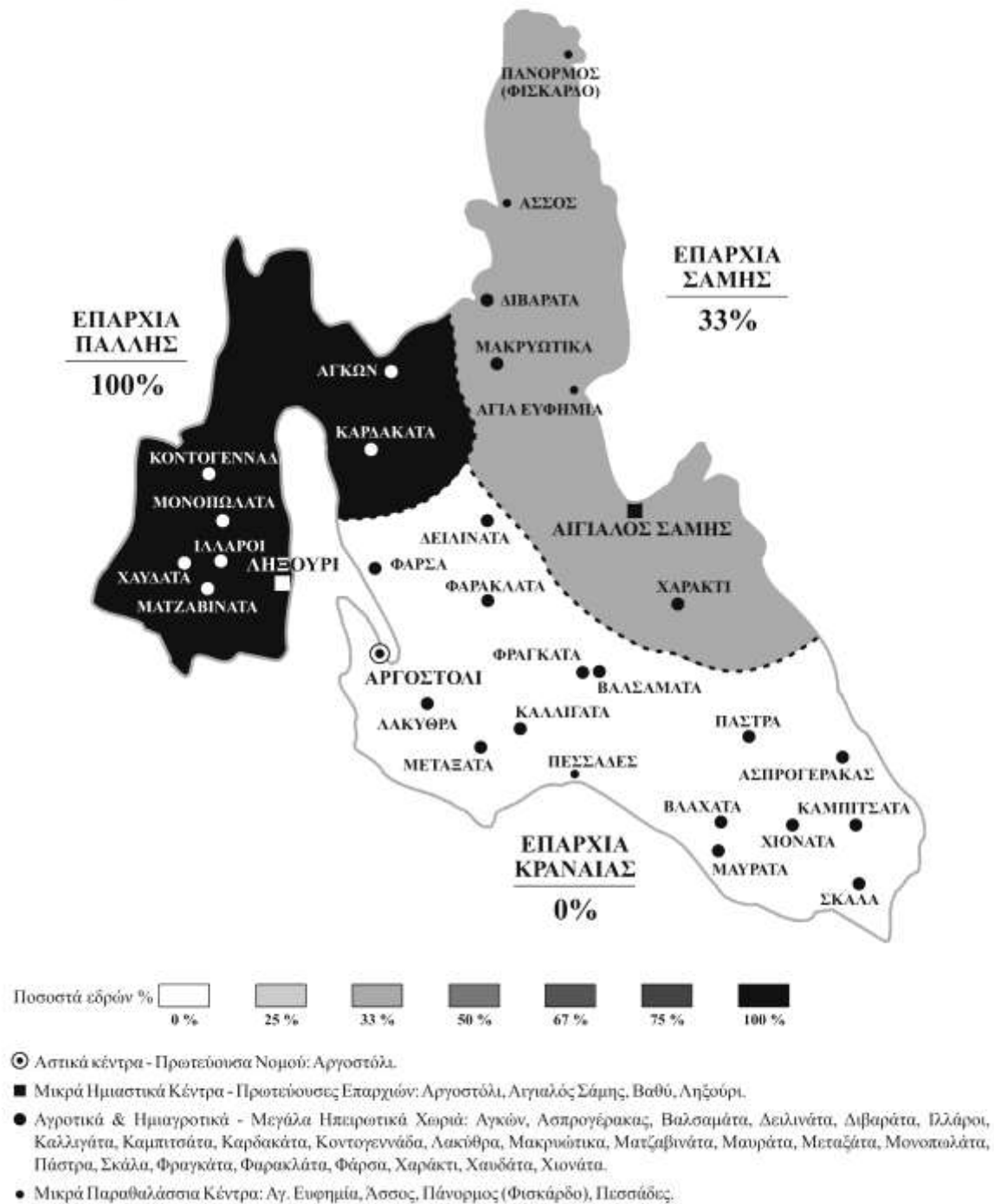
Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 14-17.5.1865

Παράταξη: Δ. Βούλγαρη (Βουλγαριστές)

Ποσοστά εδρών %

Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

Επαρχία Κραναίας

Η κυρίως αστική, λόγω της πόλεως του Αργοστολίου, αλλά και γεωργική επαρχία Κραναίας, που λόγω της έκτασής της περιλαμβάνει αρκετές παραγωγικές κοιλάδες και περιοχές με σημαντική γεωργική παραγωγή, εκλέγει τέσσερις βουλευτές ενώ κατήλθαν 16 υποψήφιοι⁵⁴⁰. Με βάση τον εκλογικό νόμο εκλέγει έναν βουλευτή λιγότερο, αφού αφαιρέθηκε η περιοχή του Πυργιού από τα γεωγραφικά της όρια και εντάχθηκε στη Σάμη. Στην Κραναία ανήκει η πρωτεύουσα της Κεφαλληνίας, το Αργοστόλι, το οποίο αποτέλεσε το κέντρο του Ριζοσπαστισμού και της λειτουργίας των πολιτικών Λεσχών. Επειδή είχε τα χαρακτηριστικά οικονομικού κέντρου και το μεγαλύτερο εμπορικό λιμάνι προς τις δυτικές χώρες και την Ευρώπη, επλήγη σημαντικά από την αφομοίωση, κυρίως από το νέο δασμολόγιο, την επιβολή πληρωμής των φόρων εξαγωγής σε χρυσό αλλά και στην κατάργηση άλλων διευκολύνσεων.

Σχεδόν το σύνολο των υποψηφίων που εμφανίζονται ως ανεξάρτητοι μετέπειτα εντάσσονται στις πολιτικές ομάδες των Αθηνών. Συνήθως δεν δημοσιοποιούν πολιτικό πρόγραμμα⁵⁴¹ αλλά κυκλοφορούν μία απλή επιστολή (παμφλέτι) προς τους ψηφοφόρους, με ύμνους και ευχές υπέρ του βασιλιά και του έθνους, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις προβάλλουν σειρά τοπικών ζητημάτων, του νομού αλλά και των επαρχιών που εκλέγονται, που έχουν συνήθως προκύψει κατά την αφομοίωση. Στην επαρχία ο Κουμουνδούρος υποστηρίζει τους Ν. Φ. Γεωργακάτο, Ν. Λούζη, Σπ. Μεταξά, Δ. Τζουγανάτο και Γ. Μαυρογιάννη, ενώ κατέρχεται και ο Α. Άννινος, ως ανεξάρτητος με την υποστήριξη του Νομάρχη⁵⁴² ο οποίος μετέπειτα υποστήριξε τον Κουμουνδούρο.

Η συσπείρωση των υποψηφίων σχηματίζει ένα άτυπο μέτωπο, κυρίως κατά των στελεχών του ριζοσπαστικού κόμματος (Μομφερράτου, Δαυή, κα), αφού μόνο αυτοί είχαν οργάνωση και θεωρούνταν σημαντικοί ανταγωνιστές. Αντιδρώντας στην κατάσταση αυτή οι υποψήφιοι δέχθηκαν κριτική από την ομάδα των Ριζοσπαστών μέσω της εφημερίδας “Ο Χωρικός”, οι οποίοι επισήμαιναν κυρίως τις θέσεις τους για την διατήρηση της διοικητικής αυτονομίας στα Επτάνησα, τη στήριξη του Συμβουλίου της Επικρατείας αλλά και τη αρνητική τους κριτική στο απελθών υπουργείο, το οποίο καταπατώντας το Σύνταγμα δημιούργησε συνθήκες πολιτικής διαφθοράς και κατασπατάλησης του δημοσίου χρήματος⁵⁴³.

⁵⁴⁰ Βλ. Παράρτημα Α', Γενικοί Πίνακες, Επαρχία Κραναίας, Εκλογές 1865.

⁵⁴¹ «...Εκτός των ανωτέρω δέκα υποψηφίων, και διάφοροι άλλοι παρουσιάσθησαν, ουδείς όμως αυτών άχρι τούδε εξέδωκε πολιτικόν πρόγραμμα» (Εφημ. “Ο Χωρικός”, φ. 3/24.4.1865).

⁵⁴² Εφημ. “Ο Χωρικός”, φ. 3/24.4.1865.

⁵⁴³ Αναφέρει η εφημερίδα: «Απέναντι των δημοτικών υποψηφίων, η εσχάτως μετά τον Κουμουνδούρου συμμαχήσασα σπείρα αντιτάσσει τους κ.κ. Ν. Φ. Γεωργακάτον, Ν. Λούζην, Σπ. Μεταξάν. Γ. Μαυρογιάννην και Δ. Τσουγανάτον. Οι υποψήφιοι ούτοι δεν εξέδωσαν ρητόν πρόγραμμα... Εκ της εν τω Εθνοσυνελεύσει όμως διαγωγής των τεσσάρων πρώτων, εκ διαφόρων φυλλαδίων υπό των ενταύθα υποστηρικτών αυτών εκδοθέντων, και εκ της εν τω Ανεξαρτήτω

Η επικύρωση των οριστικών αποτελεσμάτων έγινε στις 19.5.1865 από την κεντρική εφορευτική επιτροπή κάθε επαρχίας η οποία ανακήρυξε τους εκλεγέντες βουλευτές. Η Εφορευτική επιτροπή για την επαρχία Κραναίας⁵⁴⁴, ανακήρυξε ως βουλευτές τους: «*Γεράσιμον Μαυρογιάννην λαβών ψήφους 2.732, Νικόλαον Φωκάν Γεωργακάτον λαβών ψήφους 2.680, Αναστάσιον Αννινον Αναστασάτον λαβών ψήφους 2.670, Δημήτριον Λοβέρδον Τζουγανάτον λαβών ψήφους 2.441*».

Η διαφορά ψήφων του πρώτου εκλεγέντος από τον δεύτερο είναι 52 ψήφοι, του δεύτερου από τον τρίτο 10 και του τρίτου από τον τέταρτο 229. Ανάμεσα στον πρώτο τον δεύτερο και τον τρίτο η διαφορά είναι 62 ψήφοι, μια μικρή διαφορά που εύκολα μπορούσε να ανατραπεί στα 15 εκλογικά τμήματα της επαρχίας, ενώ η διαφορά του τελευταίου από τον α' επιλαχών (ψ. 2.224) είναι μια ισχυρή διαφορά 217 ψήφων⁵⁴⁵ η οποία με δυσκολία μπορούσε να ανατραπεί. Ο Ν. Φωκάς-Γεωργακάτος παραιτήθηκε στις 2.1.1867, επικαλούμενος λόγους ιδιωτικής ενασχόλησης⁵⁴⁶ και δεν θα πολιτευτεί ξανά στο παρελθόν. Η μικρή παρουσία του στη Βουλή και στην Εθνοσυνέλευση υπήρξε δυναμική, κυρίως για τα θέματα των συνταγματικών ελευθεριών, της καθιέρωσης της καθολικής ψηφοφορίας και της διαδικασίας ψηφοφορίας «δια σφαιριδίων εκλογής».

Σχετικά με τη συμπεριφορά του εκλογικού σώματος στις πόλεις και στα χωριά, επισημαίνουμε ότι δεν υπάρχει ιδιαίτερη διαφοροποίηση στα αποτελέσματα, κυρίως ανάμεσα στους τέσσερις πρώτους εκλεγέντες, στο Δήμο Αργοστολίου, που αποτελεί το αστικό κέντρο και στα ποσοστά στους άλλους δήμους της επαρχίας με κυρίως αγροτικό πληθυσμό.

Στα τοπικά κριτήρια που συνθέτουν την εκλογική γεωγραφία των επαρχιών, σχετικά με τη διαμόρφωση της πολιτικής συμπεριφοράς, επισημαίνουμε μια παράμετρο η οποία επιδρά στη διαμόρφωση της εκλογικής κατάταξης των υποψηφίων και ορίζεται από την εντοπιότητα. Η παράμετρος αυτή παρατηρείται κατά κύριο λόγο στα εκλογικά τμήματα των δήμων, που

δημοσιευθείσης εσχάτως επιστολής ενός αυτών, του κ. Μαυρογιάννη, δυνάμεθα να ...διατυπώσωμεν αυτό ως ακολούθως: Μη αφομοιώσεις, ήτοι ομοσπονδία ή διαρκής διαίρεσις των δύο χωρών, - υποστήριξις του Συμβουλίου της επικρατείας, ήτοι άρνησις της του λαού κυριαρχίας, επιδοκιμασία της εξυβρίσεως και του κολαφισμού της πατρίδος, διατήρισις σώματος αδρανούς, και διηνεκής πίεσις της εθνικής αντιπροσωπείας, - υποστήριξις του νυν υπουργείου, δηλαδή επιδοκιμασία των παρανομιών, της καταπατήσεως του συντάγματος, ... - διατήρισις εν τη αυλή των ενθαρρυνόντων την ληστείαν, τα εγκλήματα και πάσαν ανηθικότητα. Τοιούτο, ... είναι το πρόγραμμα των υποψηφίων της υπουργικής σπείρας...» (Εφημ. «Ο Χωρικός», φ. 3/24.4.1865).

⁵⁴⁴ Η επιτροπή συνεδρίασε εντός του δικαστικού μεγάρου Αργοστολίου και αποτελείτο: από τον Νομάρχη, τον Ειρηνοδίκη, τον δημαρχιακά καθήκοντα εκπληρών καθ' όλον το στάδιον των προπαρασκευαστικών βουλευτικών πράξεων Αργοστολίου εγγώριον σύμβουλον και οι Πρόεδροι των εφορευτικών επιτροπών της επαρχίας Κραναίας. Επικύρωση αποτελεσμάτων εκλογών επαρχίας Κραναίας 1865 [Εγγραφα Νο 1136-1138, ΓΑΚ/Εκλογικά Συλλογής Λαδά (1843-1873) Φ. 052/ Εκλογικά έγγραφα Κεφαλληνίας (1864-1868)].

⁵⁴⁵ Βλ. Παράρτημα Α', Γενικοί Πίνακες, Αποτελέσματα Επαρχίας Κραναίας, Εκλογές 1865.

⁵⁴⁶ Αναφέρει ο βουλευτής: «... ένεκα ιδιωτικών ασχολιών κωλύεται να παραστεί εις την Βουλήν κατά την παρούσαν σύνοδον και παρακαλεί αυτήν ίνα αποδεχθή την παραίτησίν του εκ του βουλευτικού αυτού καθήκοντος επί τω τέλει του να διαταχθή εκλογή άλλου βουλευτού προς αντικατάστασίν του. Η Βουλή επί την πρότασιν τινός ανέβαλεν επ' άόριστον την επ' αυτής συζήτησιν και απόφασίν της» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Β ΣΥΝ. Α. 1866, Συν. ΙΓ/ 2.1.1867, σσ. 49).

λαμβάνουν υψηλά ποσοστά θετικής ψήφου οι υποψήφιοι που κατάγονται από χωριά ή κωμοπόλεις των αντίστοιχων δήμων, που είναι συνήθως και τα υψηλότερα ποσοστά τους στο σύνολο της εκλογικής περιφέρειας της επαρχίας. Η στάση του εκλογικού σώματος, σχετικά με την εντοπιότητα, δεν ήταν πάντα σταθερή. Είχε διαφοροποιήσεις και σε πολλές περιπτώσεις οι πρώτοι σε ψήφους στους δήμους πολλές φορές δεν είχαν την παράμετρο της εντοπιότητας.

Πρώτος στην επαρχία Κραναίας εξελέγη ο Γερ. Μαυρογιάννης, που ήλθε και πρώτος σε όλους τους Δήμους, με καταγωγή από τη Λειβαθώ. Ο Σπ. Μονόπολης (7^{ος} στη γενική σειρά) έφερε 738 ψ., το μεγαλύτερο όλων στο Δήμο Λειβαθούς, όπου κατάγεται. Ο Παν. Βαλσαμάκης (11^{ος} στη γενική σειρά) έφερε υψηλό ποσοστό 495 ψ. στη Λειβαθώ (ο πρώτος στη γενική σειρά πήρε 597, ο τελευταίος 191), παρά το γεγονός ότι δεν κατάγονταν από εκεί. Ο Δ. Δαυής (9^{ος} στη γενική σειρά) στο Δήμο Ποταμιάνας, όπου ο τόπος καταγωγής του, πήρε 385 ψ. (ο πρώτος στη γενική σειρά πήρε 547, ο τελευταίος 86). Ο Σπ. Μεταξάς (5^{ος} στη γενική σειρά) στο Δήμο Ομαλών, όπου κατάγεται, ήρθε πρώτος και πήρε 552 ψ. (ο πρώτος στη γενική σειρά πήρε 372, ο τελευταίος 86).

Τα παραπάνω στοιχεία καταγράφουν τη διαπίστωση ότι η καταγωγή/εντοπιότητα των υποψηφίων διαδραματίζει σημαντική παράμετρο στην επιλογή των ψηφοφόρων. Έτσι, λόγω του μικρού μεγέθους της επαρχίας ως εκλογικής περιφέρειας, προσδιορίζεται ένα σημαντικό τοπικό κριτήριο, που επιδρά στην πολιτική συμπεριφορά και στη διαμόρφωση της εκλογικής γεωγραφίας.

Τα αποτελέσματα στην Κραναία είναι ενδεικτικά της πολιτικής κατάστασης που διαμορφώνεται μεταενωσιακά. Στον Κουμουνδούρο ανήκουν οι εκλεγέντες Γ. Μαυρογιάννης, Ν. Φωκάς – Γεωργακάτος και Δ. Λοβέρδος-Τζουγαννάτος, το σύνολο δηλαδή των υποψηφίων που υποστήριξε. Ο Μαυρογιάννης, παλαιός ριζοσπάστης, έχει διακόψει τις σχέσεις του με την εναπομείνουσα ομάδα των παλαιοριζοσπαστών και καταγγέλλεται από το Δημοτικό Κατάστημα⁵⁴⁷. Οι Α. Άννινος-Αναστασάτος εμφανίστηκε στις εκλογές ως ανεξάρτητος αλλά μετά την εκλογή του προσχώρησε στον Κουμουνδούρο.

Από τις παλαιές πολιτικές δυνάμεις, η ομάδα των ριζοσπαστών, που κινούνταν γύρω από τη Λέσχη του Δημοτικού Καταστήματος, διατήρησε δυνάμεις στην Κραναία, αλλά δεν κατάφερε να εκλέξει βουλευτή. Το αποτέλεσμα αυτό οφείλεται τόσο στη μείωση κατά μία των εδρών στην επαρχία, όσο και στις εσωτερικές έριδες, που είχαν ως συνέπεια τη μη κάθοδο του Η. Ζερβού-Ιακωβάτου και την οριστική του αποχώρηση από την πολιτική. Παρά το δυσμενές αποτέλεσμα για τους ριζοσπάστες, το Δημοτικό Κατάστημα είχε ενεργή δράση κατά την εκλογική διαδικασία. Συμμετείχε στην επιλογή των υποψηφίων, δημοσιοποίησε πρόγραμμα και τοποθετήθηκε δημόσια

⁵⁴⁷ «... Α' και Β' επιστολή του Δ. Δαυή προς Γεράσιμον Μαυρογιάννην» (Εφημ. "Ο Χωρικός", φ. 3/24.4.1865/σ. 2. και φ. 4/1.5.1865.

για τη στήριξή τους⁵⁴⁸. Με απόφασή του στήριξε τους υποψηφίους Ιωσήφ Μομφερράτο, Δημήτριο Δαυή-Λορεντζάτο, Παναγή Θεοφιλάτο, Κωνσταντίνο Ανδρεάτο, Παναγιώτη Πανά⁵⁴⁹, όλοι στελέχη του ενωτικού - ριζοσπαστικού κινήματος.

Οι Ριζοσπάστες, θα συνεχίζουν να κινούνται στο πολιτικό πλαίσιο αρχών που χάραξαν κατά την τελευταία 15ετία της Προστασίας, δηλαδή επίτευξη του εθνικού στόχου της ένωσης ως κυρίαρχης στρατηγικής αλλά ταυτόχρονα προβολή του προτάγματος της ανθρωποκεντρικής ολοκλήρωσης, της κοινωνικής αναδιανομής και αλλαγής. Το αποτέλεσμα όμως των εκλογών, στις οποίες δεν εξελέγη κανένας εκπρόσωπος που στήριξε το Δημοτικό κατάστημα, κατέδειξε ότι οι θέσεις τους δεν αντιπροσωπεύουν εκλογικές προσδοκίες, αφού η κοινωνία ενδιαφέρεται πλέον μόνο για την επιβίωσή της εντός των ορίων του ελληνικού κράτους και η επιλογή της είναι δίχως ιδεολογικά ή κοινωνικά χαρακτηριστικά και εξελίσσεται ως διαπραγματεύσιμη κατά την πολιτική διαδικασία.

Η συρρίκνωση των ριζοσπαστών οφείλεται κυρίως στους σταθερούς ιδεολογικούς προσανατολισμούς, στο απεχθές πολιτικό σκηνικό που συνάντησαν και στη δυσκολία τους να προσαρμοστούν στο νέο πλαίσιο. Είναι γεγονός ότι οι Ριζοσπάστες υπήρξαν πρόσωπα ευφυή και ικανά στη συγκρότηση του πολιτικού λόγου, παρέμειναν σταθεροί στις απόψεις και στις αρχές τους. Αρνούμενοι να συνεισφέρουν την παρουσία τους στον κρατικό μηχανισμό ταύτισαν την εκλογική τους παρουσία και κοινοβουλευτική εκπροσώπηση με την γενικότερη ύπαρξή τους στην πολιτική και στην κοινωνία. Τα εναπομείναντα μέλη τους Δημοτικού Καταστήματος δραστηριοποιήθηκαν για κάποιο διάστημα, έως το 1870, γύρω από τη λέσχη και σταδιακά εγκατέλειψαν την πολιτική ή έφυγαν από το νησί. Η ιστορία της δράσης τους δεν ταίριαζε με έναν συμβιβασμό μακράς πνοής που απαιτούσε το υπάρχον πολιτικό σύστημα. Η απαρχή φάνηκε στην Εθνοσυνέλευση, όπου ξεκίνησαν οι πρώτες μεταενωσιακές διαφοροποιήσεις μεταξύ τους, όπου η

⁵⁴⁸ Ανέφερε η ανακοίνωση: «Δημοτικοί υποψήφιοι της Επαρχίας Κραναιάς Ιωσήφ Μομφερράτος, Δημήτριος Δαυής, Παναγής Θεοφιλάτος, Κωνσταντίνος Ανδρεάτος, Παναγιώτης Πανάς. Το πρόγραμμα λοιπόν του Δημοτικού Καταστήματος, και επομένως η εντολή την οποίαν οι ανωτέρω υποψήφιοι αναδέχονται, συγκεκριαλίζονται ως εξής: Άμεσος και πλήρης αφομοίωσις των ιονίων νήσων μετά του λοιπού ελληνικού κράτους, - κατάργησις του Συμβουλίου της επικρατείας, - εκκαθάρισις της αυτής, - παραπομπή του παρανομήσαντος υπουργείου εις δίκην, - κατάλληλος διοργάνωσις της εθνοφυλακής και επέκτασις αυτής καθ' όλον το κράτος, - υποστήριξις παντός μέτρου τείνοντος να επιφέρει οικονομίαν εις τα δημόσια έξοδα, και παντός μέτρου τείνοντος εις την ανάπτυξιν και προαγωγήν των εθνικών πόρων και εις την της κοινωνίας ανάπτυξιν, - αυστηρά εξέλεξις και στηλίτευσις πάσης φατριαζούσης και ανηθίκου κυβερνήσεως, - αποχή από πάσης εμμίσθου κυβερνητικής θέσεως, και υποστήριξις του δια συναγωνισμού διορισμού των υπαλλήλων, - και τέλος, υποστήριξις των εθνικών δικαιωμάτων και συμφερόντων απέναντι πάσης καταπίεσεως ή επεμβάσεως...», επεξηγώντας «Μη αφομοίωσις, ήτοι ομοσπονδία ή διαρκής διαίρεσις των δύο χωρών, - υποστήριξις του Συμβουλίου της επικρατείας, ήτοι άρνησις της του λαού κυριαρχίας, επιδοκιμασία της εξυβρίσεως και του κολαφισμού της πατρίδας, διατήρισις σώματος αδρανούς, και διηνεκής πίεσις της εθνικής αντιπροσωπείας, - υποστήριξις του νυν υπουργείου, δηλαδή επιδοκιμασία των παρανομιών, της καταπατήσεως του συντάγματος, της ιεροσυλίας, της πολιτικής διαφθοράς και της σπατάλης των δημοσίων, - διατήρισις εν τη αυτή ενθαρρυνόντων την ληστεϊάν. Τα εγκλήματα και πάσαν ανηθικότητα» (Εφημ. "Ο Χωρικός", φ. 3/24.4.1865/σσ. 1-2).

⁵⁴⁹ (Ο.π.).

πλειοψηφία των παλαιο-ριζοσπαστών στήριξαν την πλήρη αφομοίωση διότι πίστευαν ότι αλλιώς η Ελλάδα θα γινόταν μια ομοσπονδία παρά ένα ενιαίο κράτος⁵⁵⁰. Ταυτίστηκαν έτσι με τη θέση των Ορεινών στο θέμα αυτό συγκρουόμενοι εντόνως με τους νεο-ριζοσπάστες του Λομβάρδου. Επίσης εξέφρασαν την πλήρη διαφωνία τους για την δημιουργία του Συμβουλίου της Επικρατείας, θεωρώντας ότι αυτό συμβάλλει στην άρνηση της λαϊκής κυριαρχίας και αποτελούσε σώμα πίεσης της εθνικής αντιπροσωπείας⁵⁵¹. Η θέση τους αυτή δικαιώθηκε αφού τον επόμενο χρόνο ο θεσμός καταργήθηκε, όμως η στάση τους αυτή οδήγησε τον Η. Ζερβό στην πολιτική αποστρατεία και απομάκρυνε τον Γ. Μαυρογιάννη. Ο Ζερβός, που αποδέχθηκε τιμητική θέση από τον Βασιλιά Γεώργιο στο Συμβούλιο της Επικρατείας, βρέθηκε στη δίνη μιας ισχυρής κριτικής, παρά το γεγονός ότι όλη η τοπική κοινωνία ήταν στο πλευρό του. Η εμμονή των ριζοσπαστών να μην προσαρμοστούν στο νέο πολιτικό περιβάλλον και η υιοθέτηση μη ρεαλιστικών θέσεων είχε ως συνέπεια μια διαρκή ομφαλοσκοπήση και την πολιτική περιθωριοποίησή τους.

Επαρχία Πάλλης

Η κυρίως γεωργική περιοχή της Επαρχίας Πάλλης εκλέγει τρεις βουλευτές, ενώ κατήλθαν στις εκλογές εννέα υποψήφιοι⁵⁵². Η επαρχία θα κυριαρχηθεί εκλογικά την πρώτη δεκαετία μετά την Ένωση από την πολιτική οικογένεια των Ιακωβάτων. Μαζί τους θα είναι και Γεράσιμος Λειβαδάς. Το σύνολο των βουλευτών της επαρχίας έχει τις ρίζες του στο ριζοσπαστισμό, οι οποίοι όμως είχαν διακόψει τις σχέσεις τους με το Δημοτικό Κατάστημα. Οι Ιακωβάτοι είχαν δική τους γραμμή στο θέμα της ένωσης και ορισμένες μόνο φορές συνέπλεαν με τους παλαιοριζοσπάστες, ενώ ο Γ. Λιβαδάς είχε διακόψει τις σχέσεις με τους παλαιοριζοσπάστες από την Ιόνια Βουλή, όταν στην προτελευταία σύνοδο εξελέγη πρόεδρος δίχως τη σύμφωνη γνώμη του Ζερβού και Μομφερράτου, εγκρίνοντας και τον ορισμό από τον Αρμοστή ως Πρόεδρου της Γερουσίας τον Δ. Καρούσο. Λόγω της μεγάλης γεωργικής παραγωγής της επαρχίας, βραχυχρόνια η αφομοίωση ελάφρυνε τους αγρότες από τη δυσβάσταχτη φορολογία και τους ραβδισμούς της προστασίας, δίνοντάς τους έναν άνεμο ελευθερίας. Όμως το νέο δασμολόγιο θα επηρέαζε μακροπρόθεσμα την οικονομία, αφού θα μειώνονταν οι εξαγωγές των τοπικών προϊόντων, δηλαδή της σταφίδας του κρασιού και του λαδιού, τα οποία αποτελούσαν τα βασικά προϊόντα εσόδων αλλά και επιβίωσης για τους κατοίκους της. Οι εκλογές γενικά διεξήχθησαν ομαλά, εκτός μιας αναφοράς του Ανθυπομειράρχου Ληξουρίου προς την Μοιραρχία Κεφαλληνίας, που επισημαίνει μικρής έκτασης γεγονότα τα οποία συνέβησαν

⁵⁵⁰ Εφημ. “Ο Χωρικός”, φ. 3/24.4.1865 και φ. 4/1.5.1865.

⁵⁵¹ (Ο.π).

⁵⁵² Βλ. Παράρτημα Α΄, Γενικοί Πίνακες, Επαρχία Πάλλης, Εκλογές 1865.

κατά την ψηφοφορία, τα οποία αφορούσαν κυρίως πορείες, διαδηλώσεις και φραστικά επεισόδια στα οποία συμμετείχαν οι εκλεγέντες βουλευτές αδελφοί Ιακωβάτοι και οπαδοί τους⁵⁵³.

Η επικύρωση των αποτελεσμάτων έγινε στις 19.5.1865 από την κεντρική εφορευτική επιτροπή και ανακήρυξε ως εκλεγέντες, τους πλειονοψηφήσαντες βουλευτές ως εξής⁵⁵⁴: Γεώργιο Τυπάλδο Ιακωβάτο 1.945 ψ., Χαράλαμπο Τυπάλδο Ιακωβάτο 1.613 ψ., Γεράσιμο Λιβαδά 1.476 ψ. Η διαφορά ψήφων του πρώτου από τον δεύτερο είναι 332 ψήφοι, του δεύτερου με τον τρίτο 137, ενώ η διαφορά του από τον πρώτο επιλαχόντα (1.207 ψ.) είναι 269. Οι διαφορές αυτές είναι σταθερά προβαδίσματα στην εκλογική διαδικασία που δύσκολα θα μπορούσαν να ανατραπούν στα οκτώ εκλογικά τμήματα⁵⁵⁵. Τους τρεις εκλεγέντες δεν τους κατατάσσουμε στους παλαιοριζοσπάστες, αποτελούν ξεχωριστή ομάδα και με βάση τις ψηφοφορίες της Βουλής τους κατατάσσουμε στην ομάδα στου Δ. Βούλγαρη. Είναι χαρακτηριστικό επίσης το γεγονός ότι η εφημερίδα “Ο Χωρικός” του ΔΚΑ, έχει προεκλογικά επαινετικά σχόλια για τον Γ. Ιακωβάτο, καθώς αναφέρεται στις θέσεις του για την αντισυνταγματική πρόωρη διάλυση της Εθνοσυνελεύσεως, όπως και για τον Γ. Λιβαδά, σχετικά με τη γενικότερη στάση που κράτησαν στη Βουλή την οποία η εφημερίδα επιδοκιμάζει⁵⁵⁶.

⁵⁵³ Αναφέρει χαρακτηριστικά: «... κατά την ώραν καθ' ην γένετε εν τω ενταύθα Ναώ του Παντοκράτορος και ανεκυρήτετο το αποτέλεσμα, ... το πλήθος των αγοραίων συναγμένων περίξ του ναού εφώναζον μανιωδώς το «ζήτω οι Ιακωβάτοι» «κάτω η Περούκα» υβρίζοντες και ουρλιάζοντες τινάς των υποψηφίων, μετά δε το πέρας του όλου αποτελέσματος το πλήθος μεταβάν εις την οικίαν των Ιακωβάτων, παρέλαβον αυτούς και εξελθόντες εις τους οδούς της πόλεως εφώναζον ζήτω οι Ιακωβάτοι, ζήτω η Αντιπολίτευσις, διερχόμενοι δε από τας οικίας διαφόρων πολιτών, εναντίους της μερίδος αυτών προσέβαλλον αυτούς δια των κραυγών γιουχατίζοντες ... ο όχλος περιφέρετο εις τας οδούς πράττων σ' αυτά χωρίς όμως να τραπούν εις έτερα ανοσήματα. Σήμερον δε την 8^η ώρας π.μ. ο αυτός όχλος επικεφαλής έχων τους εκλεγέντας βουλευτάς κ.κ. Γεώργιον και Χαράλαμπον Ιακωβάτους και Γεράσιμον Λιβαδά κατήλθον εις την αγοράν μετέβησαν εις τα εν τη πόλη καφενεία, μαγειρεία και οινοπωλεία φωνάζοντες «ζήτω ο Βασιλεύς» «ζήτω οι Ιακωβάτοι» «ζήτω η αντιπολίτευσις», κατόπιν πάλι περιήλθον άπασαν την πόλιν και παραλαβόντες μεθ' εαυτών την μουσικήν της Φιλαρμονικής Εταιρείας και διαβαίνοντες από τας οικίας των αντιπάλων τους περιυβρίζων αυτούς γιουχαντίζοντες, την δε 11 π.μ. διελύθη ο όχλος άνευ τινός ετέρου αποπήματος. Ει δε τας διαδηλώσεις ταύτας υπήρχεν ένας των πρωτουργών και ο Δικαστής Κύριος Δημήτριος Ιακωβάτος εξάδελφος του Γεωργίου και Χαράλαμπου Ιακωβάτου [Υπ' αριθμ. 226/18.5.1865 έγγραφο Ανθυπομειράχου Ληξουρίου Σ. Μπασδέκη προς την Μοιραρχίαν Κεφαλληνίας εν Αργοστολίω και τίτλο «Περί των εν τη διαλογή και μετ' αυτήν διαπραζάντων εν Ληξουρίω» και το έγγραφο με αριθμ. 595/18.5.1865 του Κ. Λουγγή Υπομειράχου προς το Αρχηγείον της Χωροφυλακής, αναφέροντας ότι «υποβάλλεται πρωτοτύπως η απέναντι προς πληροφορίαν του, με την αναφοράν ότι η Νομαρχία ειδοποιήθη περί τούτου». Επίσης το υπ' αριθμ. 8426/21.5.1865 έγγραφο Αρχηγείου Χωροφυλακής προς το ΥΠ.ΕΣ που υποβάλλεται αντίγραφο της πληροφορίας αυτής (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων / Κεφαλληνία)].

⁵⁵⁴ Η επιτροπή συνεδρίασε εντός του δικαστικού μεγάρου Αργοστολίου και αποτελείτο από τον Νομάρχη, τον Ειρηνοδίκη, τον δημαρχιακά καθήκοντα εκπληρών καθ' όλον το στάδιον των προπαρασκευαστικών βουλευτικών πράξεων Αργοστολίου εγχώριον σύμβουλον, οι Πρόεδροι των εφορευτικών επιτροπών της επαρχίας Πάλλης. Επικύρωση αποτελεσμάτων εκλογών επαρχίας Πάλλης 1865 [Εγγραφα Νο 1139-1140, ΓΑΚ/Εκλογικά Συλλογής Λαδά (1843-1873) Φ. 052/ Εκλογικά έγγραφα Κεφαλληνίας (1864-1868)].

⁵⁵⁵ Βλ. Παράρτημα Α', Γενικοί Πίνακες, Αποτελέσματα Επαρχίας Πάλλης, Εκλογές 1865.

⁵⁵⁶ «... Ημείς συμμεριζόμεθα την γνώμην εκείνων, οίτινες φρονούσιν ότι δεν υπάρχει ανάγκη δυναμένη να δικαιολογήση την από μέρους της εξουσίας καταπάτησιν του συντάγματος, ως μετά πατριωτικής παρρησίας εκήρυξε και ο αξιότιμος ημών συμπολίτης και βουλευτής κ. Γ. Ιακωβάτος...» και αλλού «... Επειδή δε, ταύτα γράφοντες, επιθυμούμεν ίνα ο λαός της Κεφαλληνίας ιδίως να γνωρίση την εν τη Βουλή διαγωγήν των αντιπροσώπων τους οποίους αυτός εψηφισε, λέγομεν ότι, οι κ.κ. Γ. Ιακωβάτος και Χ. Ιακωβάτος, μετ' αυτών δε και ο κ. Γ. Λιβαδάς, ανήκοντες σταθερώς εις την

Το ΔΚΑ προεκλογικά είχε ασχοληθεί μόνο με τους υποψηφίους της επαρχίας Κραναίας, αφού οι σχέσεις Ιακωβάτων με τους παλαιορίζοσπάστες και το ΔΚΑ είχαν σταματήσει προ της Ενώσεως. Η στάση του ΔΚΑ στις εκλογές και στις γενικότερες τοποθετήσεις μέσω της εφημερίδας “Ο Χωρικός” του Πανά, δείχνει μια αλλοπρόσαλλη και δίχως στρατηγική πολιτική τοποθέτηση. Είναι χαρακτηριστικό ότι δεν υποστηρίζει υποψηφίους στις άλλες δύο επαρχίες, εκτός της Κραναίας. Υποστηρίζει μετεκλογικά τον Ιακωβάτο, ο οποίος δεν είχε ποτέ καλές σχέσεις με τον Ζερβό τον οποίο καταγγέλλει. Εμφανίζεται έτσι μια ανακολουθία, αλλοπρόσαλλη τοποθέτηση σε πρόσωπα και ζητήματα. Όλα τα παραπάνω δείχνουν ανύπαρκτη ηγεσία και κέντρο αποφάσεων, θολές απόψεις για τα θέματα που προκύπτουν και καιροσκοπισμός στην υποστήριξη προσώπων. Η λειτουργία του ΔΚΑ με αυτή τη μορφή, δημιούργησε έριδες, έντονη εσωστρέφεια και κλόνισε την παρουσία των παλαιορίζοσπαστών η οποία είχε ως αποτέλεσμα την πολιτική τους εξαφάνιση. Μεταξύ των υποψηφίων που δεν εξελέγησαν (κατέλαβε την 5^η θέση) ήταν ο παλαιορίζοσπάστης Ιωάννης Δοτοράτος-Καπελέτος, ο εκφωνών στη Θ’ Βουλή το 1850 το ψήφισμα της ένωσης. Όσον αφορά τη συμπεριφορά του αστικού και αγροτικού στοιχείου, η επαρχία Πάλλης έχει κυρίως αγροτικό πληθυσμό, που περιλαμβάνει και την πόλη του Ληξουρίου, όπου ο αστικός πληθυσμός της υπήρξε διαχρονικά ελάχιστος. Η σύνθεση του πληθυσμού, εκτός των διαφοροποιήσεων που υπάρχει εσωτερικά, σε ορεινές και πεδινές περιοχές της επαρχίας, έχει ενιαία κοινωνιολογικά και οικονομικά χαρακτηριστικά διαμορφώνοντας έτσι μια σταθερή πολιτική συμπεριφορά.

Στα τοπικά κριτήρια που συνθέτουν την εκλογική γεωγραφία της επαρχίας η παράμετρος της εντοπιότητας στην επιλογή των ψηφοφόρων υπήρξε σημαντική. Η παράμετρος αυτή του εκλογικού σώματος δεν ήταν πάντα σταθερή, αφού σε πολλές περιπτώσεις οι πρώτοι στο σύνολο της επαρχίας δεν ήταν συνήθως και πρώτοι στους αντίστοιχους δήμους, στους οποίους πρώτοι υπήρχαν πολλές φορές και ετεροδημότες, αλλά υπήρχαν και οι περιπτώσεις που η εντοπιότητα καθόρισε την τελική εκλογή βουλευτών. Μια τέτοια περίπτωση είναι η επαρχία Πάλλης όπου οι ψήφοι έχουν ανισοκατανομές. Οι Ιακωβάτοι ενώ παίρνουν υψηλό ποσοστό ψήφων στους Δήμους Ληξουρίου και Παλαίων (1^{ος}, 2^{ος} αντίστοιχα) όπου και κατάγονται, παίρνουν μικρό ποσοστό στο Δήμο Θηναίας (4^{ος} ο Γ. Ιακωβάτος και 9^{ος} ο Χ. Ιακωβάτος). Η ψήφος εντοπιότητας καθόρισε την εκλογή του Γ. Λιβαδά (3^{ος} στη γενική σειρά), η οποία έλαβε πολύ υψηλό ποσοστό στο τόπο καταγωγής του, το Δήμο Θηναίας όπου πήρε 517 ψ., (147 πήρε ο πρώτος στη γενική σειρά και 66 ο τελευταίος). Έτσι ο Λιβαδάς που είναι τρίτος στο Δήμο Ληξουρίου και 8^{ος} στο Δήμο Παλαίων,

αντιπολίτευσιν, εξεπλήρωσαν επαξίως και ευσυνειδήτως το καθήκον των αποδοκιμάσαντες τας αυθαιρέτους και αντισυνταγματικές πράξεις της κυβερνήσεως...» (Εφημ. “Ο Χωρικός”, φ. 16/4.9.1865).

εκλέγεται λόγω υψηλής θέσης που πήρε στο Δήμο Θηναίας. Ο υποψήφιος Π. Μαρκάτος (9^{ος} στη γενική σειρά) στο Δήμο Παλαίων, τόπο καταγωγής του, ήρθε τρίτος με 661 ψ.

Η καταγωγή – εντοπιότητα των υποψηφίων, σε επαρχίες με κυρίως αγροτικό πληθυσμό, λόγω του παραδοσιακού χαρακτήρα οργάνωσής τους, όπως η επαρχία Πάλλης, αποτελεί κρίσιμο παράγοντα στη διαμόρφωση της πολιτικής συμπεριφοράς και στην ευρύτερη συγκρότηση της εκλογικής γεωγραφίας. Η περίπτωση της εκλογής Λιβαδά είναι χαρακτηριστική, όπου παρά το γεγονός της ιστορικής του παρουσίας στον ενωτικό αγώνα, κρίθηκε από το Δήμο Θηναίας που είναι ο τόπος καταγωγής του, ενώ στους υπόλοιπους δήμους είχε χαμηλή ψηφοφορία.

Κατά τη ψηφοφορία για ψήφο εμπιστοσύνης, που διενεργήθηκε τις 9.11.1865 στη Βουλή, για την Κυβέρνηση Βούλγαρη⁵⁵⁷, μετά την απομάκρυνση του Αλ. Κουμουνδούρου από τον βασιλιά, οι βουλευτές Πάλλης, Γ. Ιακωβάτος, Χ. Ιακωβάτος και Γ. Λιβαδάς ψήφισαν υπέρ της Κυβέρνησης του Δ. Βούλγαρη ως οι μόνοι Κεφαλλήνες, που έδωσαν θετική ψήφο. Η στάση των Ιακωβάτων, αλλά και του Λιβαδά που τους ακολουθούσε είναι πολλαπλής ερμηνείας αλλά αποτελεί και ψήφο ένταξης σε πολιτική ομάδα. Οι τρεις βουλευτές, αλλά κυρίως οι Ιακωβάτοι, αντιμετωπίζουν την πολιτική κατάσταση με ρεαλισμό και κυρίως μέλημά τους είναι η εκπροσώπηση των τοπικών συμφερόντων, αλλά και η επανεκλογή τους και για τον λόγο αυτό ξεκαθάρισαν νωρίς την ένταξή τους σε μια κεντρική πολιτική ομάδα (Βούλγαρης). Η στάση τους αυτή θα δημιουργήσει μια πολιτική κυριαρχία με μακρά παρουσία στην επαρχία, αλλά ταυτόχρονα θα δημιουργήσει διαρκείς και έντονες αντισυσπειρώσεις, αφού η αντίπαλη παράταξη σε επόμενες εκλογές θα αυτοπροσδιοριστεί ως «αντι-ιακωβατική παράταξη».

Επαρχία Σάμης

Η κτηνοτροφική-γεωργική αλλά και ναυτική Επαρχία Σάμης εκλέγει τρεις βουλευτές ενώ κατήλθαν στις εκλογές έξι υποψήφιοι⁵⁵⁸. Οι βουλευτές της, παρά το γεγονός ότι προσπαθούν να εμφανίζονται ως ανεξάρτητοι, με αναφορές στους νεορίζοσπάστες-ενωτικούς, ανήκουν οι δύο στο Κουμουνδουρικό κόμμα και ο ένας στους Βουλγαριστές. Ο Κουμουνδούρος ως Υπουργός Εσωτερικών επέκτεινε τα όρια της επαρχίας εντάσσοντας την περιοχή του Πυργιού, όπου αυξάνοντας τον πληθυσμό αύξησε ταυτόχρονα τις έδρες από δύο σε τρεις, γεγονός που επιθυμούσαν και οι κάτοικοι της περιοχής. Η κατάσταση αυτή αλλά και η αποδοχή των υποψηφίων στις εκλογές έδωσαν κυριαρχία στον Κουμουνδούρο. Παρά το γεγονός ότι οι τρεις βουλευτές

⁵⁵⁷ Κατά τη ψηφοφορία για την εμπιστοσύνη προς το Υπουργείο Βούλγαρη, οι βουλευτές Πάλλης Γ. Ιακωβάτος, Χ. Ιακωβάτος και Γ. Λιβαδάς ψήφισαν ΝΑΙ (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΞΔ/ 9.11.1865, σσ. 393-400).

⁵⁵⁸ Βλ. Παράρτημα Α', Γενικοί Πίνακες, Επαρχία Σάμης, Εκλογές 1865.

αρχικά εμφανίζονται προσκείμενοι στον Κουμουνδούρο, κατά τη ψήφο εμπιστοσύνης για την Κυβέρνηση Βούλγαρη στις 25.11.1865 ο Α. Ζερβός υπερψήφισε την Κυβέρνηση⁵⁵⁹ η οποία όμως δεν πήρε ψήφο εμπιστοσύνης και αντικατεστάθη από κυβέρνηση του Μπενιζέλου Ρούφου.

Η επικύρωση των οριστικών αποτελεσμάτων έγινε στις 19.5.1865 από την κεντρική εφορευτική επιτροπή της επαρχίας που ανακήρυξε ως εκλεγέντες βουλευτές τους, Γεώργιο Φλωριά, Γεράσιμο Αντύπα και Αντώνιο Ζερβό⁵⁶⁰. Ειδικότερα τα αποτελέσματα ήταν τα εξής εις το ΝΑΙ: Φλωριάς Γεώργιος 1.771 ψ., Αντύπας Γεράσιμος 1.756 ψ., Ζερβός Αντώνιος 1.671 ψ., Δεστούνης Ιωάννης 1.026 ψ., Δελλαπόρτας Γεώργιος 936 ψ., Φλαμιάτος Γεώργιος 666 ψ. Η διαφορά του πρώτου από τον δεύτερο είναι 15 ψήφοι και του δεύτερου με τον τρίτο 85. Οι διαφορές αυτές είναι μικρές ενώ εύκολα θα μπορούσαν να ανατραπούν στα 6 εκλογικά τμήματα της επαρχίας. Η διαφορά του τελευταίου εκλεγέντος από τον α' επιλαχών (ψ. 1.026) είναι 645 ψήφοι, σταθερό προβάδισμα το οποίο δεν ανατρέπεται⁵⁶¹.

Η επαρχία Σάμης δεν έχει κωμοπόλεις, έτσι ο πληθυσμός κατοικεί σε μικρά και μεγάλα χωριά της υπαίθρου, σε μικρές κοιλάδες και κυρίως σε ορεινά μέρη. Κύρια ενασχόληση του πληθυσμού είναι αγροτικές και κτηνοτροφικές εργασίες, λιγότερο με το εμπόριο και τη ναυτιλία.

Στα τοπικά κριτήρια, που διαμορφώνουν την εκλογική γεωγραφία, προστίθεται μία παράμετρος η εντοπιότητα, η οποία ερευνάται στα εκλογικά τμήματα των δήμων που λαμβάνουν θετική ψήφο οι υποψήφιοι που κατάγονται από χωριά ή κωμοπόλεις των εκάστοτε δήμων. Όμως αυτή η στάση του εκλογικού σώματος δεν ήταν πάντα σταθερή, αφού σε πολλές περιπτώσεις οι πρώτοι στο σύνολο της επαρχίας δεν ήταν συνήθως και πρώτοι στους αντίστοιχους δήμους. Στους δήμους της επαρχίας Σάμης η ψήφος προς τους υποψηφίους έχει την ίδια ισοκατανομή αλλά με τις αντίστοιχες τοπικές ιδιαιτερότητες όπου η καταγωγή – εντοπιότητα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην επιλογή των ψηφοφόρων.

Ο Ζερβός (τρίτος στη γενική σειρά), στο Δήμο Σάμης όπου κατάγεται έρχεται πρώτος με 883 ψήφους (ο πρώτος στη γενική σειρά με 717 και ο τελευταίος 104). Ο Δελλαπόρτας (5^{ος} στη γενική σειρά) έρχεται δεύτερος στο Δήμο Πυλάρου, τόπο καταγωγής του, με 385 ψ. (ο πρώτος στη γενική σειρά με 451 και ο τελευταίος με 139). Ο Αντύπας (2^ο στη γενική σειρά) έρχεται πρώτος στο Δήμο

⁵⁵⁹ ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν.ΟΓ/25.11.1865, σσ. 440-443.

⁵⁶⁰ Η Εφορευτική επιτροπή για την επαρχία Σάμης «μετά την καταμέτρηση των ψήφων ανακήρυξε ως εκλεγέντες βουλευτές τους πλειοψηφίσαντες: Γεώργιον Φλωριάν λαβών ψήφους 1.771, Γεράσιμον Αντύπαν λαβών ψήφους 1.756, Αντώνιον Ζερβόν λαβών ψήφους 1.671». Η επιτροπή συνεδρίασε εντός του δικαστικού μεγάρου Αργοστολίου και αποτελείτο από τον Νομάρχη Κεφαλληνίας, τον Ειρηνοδίκη, τον δημαρχιακά καθήκοντα εκπληρών καθ' όλον το στάδιον των προπαρασκευαστικών βουλευτικών πράξεων Αργοστολίου εγχώριον σύμβουλον και οι Πρόεδροι των εφορευτικών επιτροπών της επαρχίας Σάμης. Επικύρωση αποτελεσμάτων εκλογών επαρχίας Σάμης 1865 [Εγγραφα Νο 1141-1142, ΓΑΚ/Εκλογικά Συλλογής Λαδά (1843-1873) Φ. 052/ Εκλογικά έγγραφα Κεφαλληνίας (1864 -1868)].

⁵⁶¹ Βλ. Παράρτημα Α', Γενικοί Πίνακες, Αποτελέσματα Επαρχίας Σάμης, Εκλογές 1865.

Ερύσσου, τόπο καταγωγής του (ο πρώτος στη γενική σειρά με 603 και ο τελευταίος με 222). Ο Δεστούνης (4^{ος} στη γενική σειρά) ήρθε δεύτερος στο Δήμο Ερύσσου, τόπο καταγωγής του, με 677 ψ. (ο πρώτος στη γενική σειρά με 603 και ο τελευταίος με 222).

Η επαρχία επλήγη από την κατάργηση των τελωνείων⁵⁶² του Φισκάρδου, Αγίας Ευφημίας Αιγιαλού Σάμης και του υποτελωνείου Άσσου, που αποτελούσαν και μικρά διοικητικά κέντρα. Η απόφαση αυτή σήμαινε ότι από τις περιοχές αυτές δεν μπορούσε να γίνει οποιαδήποτε εξαγωγή προϊόντων όπως και οποιαδήποτε εισαγωγή, αφού στην πράξη δηλαδή καταργούσαν το εμπόριο που είχε μακρά ιστορία στις περιοχές αυτές. Τα γεγονότα αυτά είχαν ως συνέπεια την σταδιακή κατάρρευση του εξαγωγικού εμπορίου και κατ' επέκταση κατάρρευση της ναυτιλίας. Στους υπόλοιπους τομείς δεν είχε σημαντικές άμεσες επιπτώσεις, αφού η παραγωγή συνεχίστηκε και ο ορεινός όγκος ευνοούσε την εσωτερική ανταλλαγή αλλά και το εμπόριο.

Τα προβλήματα αυτά που είχαν ανακύψει με την αφομοίωση απασχόλησαν ελάχιστα την προεκλογική περίοδο, όσο κυρίως απασχόλησαν ως θέματα η δραστηριότητα των βουλευτών στην προηγούμενη Βουλή.

β. Η Κοινοβουλευτική δραστηριότητα

Η κυβέρνηση Κουμουνδούρου διενήργησε τις εκλογές με αρκετή αμεροληψία (οι εκλογές όμως δεν ήταν νόθευ), αλλά κέρδισε την σχετική πλειοψηφία. Ταυτόχρονα κέρδισε την εκλογή προέδρου της Βουλής (ο κυβερνητικός υποψήφιος Ευθύμιος Κεχαγιάς εξελέγη με 96 ψ. έναντι 31 του Επ. Δεληγιώργη και 30 του Γ. Τυπάλδου - Ιακωβάτου που υποστήριξε ο Δ. Βούλγαρης), όπου η ψήφος των Κεφαλλήνων βουλευτών αποτέλεσε σημαντικό ζήτημα (η ψηφοφορία υπήρξε μυστική και δεν γνωρίζουμε τη στάση του καθενός βουλευτή), ενώ ταυτόχρονα άρχισαν να συγκροτούνται οι πολιτικές ομάδες και να διακεντρώνονται στις υπάρχουσες ομάδες οι εκλεγέντες βουλευτές.

Τις εκλογές του 1865 ακολούθησε μακρά περίοδος ακυβερνησίας. Ο Κουμουνδούρος έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης ως Πρωθυπουργός από 104 βουλευτές, στο σύνολο των 181, αλλά στις 20.10.1865 θα ανατραπεί, όπως και ο ακολουθήσας Επαμ. Δεληγιώργης έως τις 3.11.1865.

Απέτυχε και η προσπάθεια να σχηματιστεί ανεξάρτητη κυβέρνηση υπό τον Μπενιζέλο Ρούφο. Ακολούθησε κυβέρνηση (3.11.1865) 2 ημερών του Δ. Βούλγαρη γιατί ο Βασιλιάς αρνήθηκε την αξίωσή του να κλείσει τη Βουλή μέχρι τον Ιανουάριο του 1866.

Στις 6.11.1865 ορκίστηκε ξανά ο Αλ. Κουμουνδούρος ως Πρόεδρος, υπουργός Εξωτερικών και Εσωτερικών, καταψηφίστηκε όμως στη Βουλή παίρνοντας 68 ψήφους υπέρ και 81 κατά.

⁵⁶² Η κατάργηση αυτή έγινε με το διάταγμα της 26.2.1867.

Ακολούθησε ο Επ. Δεληγιώργης (13.11.1865), που καταψηφίστηκε στις 25.11.1865. Τέλος, ορκίστηκε η πέμπτη μέσα σε 98 ημέρες συμμαχική κυβέρνηση⁵⁶³ με τη συναίνεση Κουμουνδούρου - Βούλγαρη και Πρωθυπουργό τον Μπενιζέλο Ρούφο. Η κυβέρνηση, μετά από υπόδειξη του βασιλιά, παραιτήθηκε και σχηματίστηκε νέα Κυβέρνηση υπό τον ίδιο πρωθυπουργό, αλλά με υπουργούς μη βουλευτές, που έκανε σε 351 δήμους της χώρας το 1866 τις δημοτικές εκλογές. Κατόπιν επιμονής του Βασιλιά σχηματίστηκε δυαδική κυβέρνηση Δημ. Βούλγαρη και Επαμ. Δεληγιώργη, αλλά λόγω της διαφωνίας με το Βασιλιά αυτή παραιτήθηκε. Στις 16.12.1866 σχημάτισε Κυβέρνηση ο Αλ. Κουμουνδούρος με υπουργό εξωτερικών τον Χ. Τρικούπη.

Η ψήφοι της πλειοψηφίας του Κουμουνδούρου δεν ήταν σταθεροί, αφού σε επόμενες ψηφοφορίες πήρε, στις 13.10.1865 σε ψήφο εμπιστοσύνης 69, οι αντίπαλοι 75 και στις 9.11.1865 πήρε 70 ενώ οι αντίπαλοί του 81. Πρόκειται περί κοινοβουλευτικών συμμαχιών οι οποίες ήταν συχνές και όσο αυξάνεται ο αριθμός των ανεξαρτήτων βουλευτών στις επαρχίες το φαινόμενο αυτό θα δυναμώνει. Ο Κουμουνδούρος συγκρότησε την πρώτη μεγάλη συμπαγή πολιτική ομάδα στη μεταοθωνική εποχή, αποτελώντας και τον πρώτο κομματικό σχηματισμό φτάνοντας τους 70 βουλευτές. Οι βουλευτές του ήταν κυρίως από τα νησιά του Αιγαίου, της Επτανήσου (όπου πήρε πάνω από 50%), την Πελοπόννησο και τη Στερεά.

Η έκρηξη της Κρητικής επανάστασης προκάλεσε ενθουσιασμό στην κοινή γνώμη και η νέα κυβέρνηση Κουμουνδούρου έθεσε ως σκοπό τη συνέχιση της πολιτικής της δυαδικής κυβέρνησης Βούλγαρη-Δεληγιώργη για την υποστήριξη των αξιώσεων των Κρητών. Σημαντικό γεγονός στην υπόθεση αυτή ήταν ότι ο αγώνας των Κρητών, με κορυφαίο το δράμα της αυτοθυσίας των πολιορκημένων στο Αρκάδι⁵⁶⁴, είχε ως συνέπεια την κινητοποίηση της διεθνούς κοινής γνώμης

⁵⁶³ Προβατάς, 2003: 276-287.

⁵⁶⁴ «Η διακυβέρνηση της Κρήτης παραχωρήθηκε επίσημα το 1830 στο Μωχάμετ Άλν, αντιβασιλέα της Αιγύπτου, ο οποίος διόρισε γενικό διοικητή της Κρήτης τον αλβανικής καταγωγής Μουσταφά-πασά το 1832. Παρά τον ήπιο χαρακτήρα της αιγυπτιακής διοίκησης, σε σύγκριση με την τουρκική που ίσχυε προεπαναστατικά, οι καταχρήσεις και οι αυθαιρεσίες σε βάρος του κρητικού λαού δεν έλειψαν από μέρους των αιγυπτιακών αρχών. Ο Μωχάμετ Άλν θέλησε να εφαρμόσει και στην Κρήτη πολιτική ανάλογη με εκείνη που ακολουθούσε στην Αίγυπτο και να γίνει απόλυτος κυρίαρχος του νησιού, εκμεταλλευόμενος το φυσικό του πλούτο και τη στρατηγική θέση του» (Μ. Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού, 1986: 53-54). «Η βρετανική ηγεσία απέδιδε μεγάλη σημασία στην κατοχή της κρήτης από τη σύμμαχο Τουρκία, γιατί εξεσφάλισε έτσι ευχερέστερα τη δυνατότητα να ελέγχει, με βάση τη νήσο, το θαλάσσιο δίαυλο του Σουέζ που έπρεπε να διατηρείται ανοικτός προς τις Ινδίες» (Μ. Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού, 1986: 46). Στα 1856, η οθωμανική Αυτοκρατορία υπέγραψε το Χάτι Χουμαγιούν (λαμπρό έγγραφο), με το οποίο αναγνώριζε τα προνόμια των χριστιανών και τους παραχωρούσε ισότητα στα αστικά δικαιώματα. Γρήγορα, όμως ξέχασαν οι Τούρκοι την υπογραφή τους και καταδυνάστευαν τους Κρητικούς με αυθαιρεσίες και βαριές φορολογίες. Τον Μάιο του 1866, περίπου 4.000 Κρητικοί μαζεύτηκαν στα Περιβόλια, κοντά στα Χανιά, και ζήτησαν να εφαρμοστούν οι όροι της συνθήκης. Οι Τούρκοι αρνήθηκαν και τότε ξέσπασε η επανάσταση. Η επίσημη Ελλάδα κράτησε ουδέτερη στάση αλλά η κυβέρνηση Δ. Βούλγαρη σχημάτισε ανταρτικά σώματα εθελοντών και τα έστειλε στο νησί, ενώ δυο τροχήλατα μετασκευασμένα εμπορικά πλοία ανέλαβαν τον εφοδιασμό. Οι ηρωισμοί των επαναστατών δεν αρκούσαν για να σταθεί ο Αγώνας. Σε αποφασιστική μάχη, οι Τούρκοι νίκησαν και τριακόσιοι μαχητές και 643 γυναίκοί/παιδα υποχώρησαν κι οχυρώθηκαν στη μονή Αρκαδίου Ρεθύμνης, πολιορκούμενοι από 28.000 τούρκους. Ο ηγούμενος του μοναστηριού Γαβριήλ Μάνεσης δεν ήθελε να πέσει στα χέρια των εισβολέων και όταν οι Τούρκοι έφτασαν, ο Γαβριήλ έδωσε το σύνθημα να πυροβοληθούν τα βαρέλια με

εναντίον της Τουρκίας, τη δημιουργία μεγάλης φιλοκρητικής κινήσεως και ανάφλεξης των φιλελληνικών αισθημάτων στις ευρωπαϊκές χώρες και ιδιαίτερα στη Ρωσία. Οι χριστιανοί της Κρήτης, παρά το γεγονός ότι δεν έβλεπαν σύντομη επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων, δεν απελπίζονταν, αλλά ενθαρρύνονταν από το γεγονός ότι η νέα, από το Δεκέμβριο του 1866, Κυβέρνηση Κουμουνδούρου ήταν περισσότερο δραστήρια από την προκάτοχό της, διότι ταυτόχρονα με υπουργό εξωτερικών τον Χ. Τρικούπη προσπάθησε να εντάξει το Κρητικό στο γενικότερο πλαίσιο του Ανατολικού ζητήματος. Ο Κουμουνδούρος, που εμπνεόταν από απελευθερωτικές ιδέες, φρονούσε ότι η Ελλάδα όφειλε με κάθε θυσία να αποκτήσει την Κρήτη, έκανε πολεμικές προπαρασκευές, παράγγειλε όπλα και πυροβόλα, ενίσχυσε με καταδρομικά και θωρηκτά το στόλο, έστειλε στην Κρήτη εθελοντές, πολεμοφόδια και χρήματα ενώ παράλληλα εργαζόταν διπλωματικά δια του υπουργού εξωτερικών Χ. Τρικούπη. Παρά όμως το γεγονός ότι ο Κουμουνδούρος έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης στις 18.12.1866, με 104 ψήφους υπέρ και 77 κατά, παραιτήθηκε για λόγους διαφωνιών με τον Βασιλιά. Στις 20.12 ο Βασιλιάς όρκισε Πρόεδρο του Υπουργικού Συμβουλίου τον Αλέξ. Μωραΐτινη, ως ανεξάρτητο, για να σχηματίσει κυβέρνηση αλλά με πολιτικά πρόσωπα, όμως στις 25.1.1867 παραιτήθηκε και την ίδια ημέρα ορκίστηκε κυβέρνηση υπό τον Δ. Βούλγαρη ενώ ταυτόχρονα ο Βασιλιάς διέλυσε τη Βουλή προκηρύσσοντας εκλογές.

Παράλληλα με τις πολιτικές εξελίξεις προχωρούσε η διαδικασία της αφομοίωσης η οποία όμως δεν ανταποκρίθηκε στις προσδοκίες που ακολούθησαν την Ένωση. Παρά το γεγονός ότι στην Εθνοσυνέλευση οι Ορεινοί σχημάτισαν πλειοψηφία, που δημιουργήθηκε λόγω της προσχώρησης σε αυτούς των Επτανησίων, αντιμετώπισαν τους νησιώτες με επαχθή τρόπο που δεν ταίριαζε στην συμβολή τους στην εθνεγερσία, ενώ παράλληλα η κυβέρνηση με νόμους κατάργησε κάθε διοικητική δομή από την υπάρχουσα οργάνωση των νησιών. Έτσι, το Ελληνικό κράτος κατήργησε το Αρχοντείο της Παιδείας εν Επτανήσω, την Ιόνιο Ακαδημία, το Ιεροσπουδαστήριο της Κερκύρας, το Γυμνάσιο και τα Λύκεια Κερκύρας, Παζών, Λευκάδος, Ιθάκης, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Κυθήρων, ενώ ταυτόχρονα περιορίσε την ίδρυση και λειτουργία των γυμνασίων σε τέσσερα και των ελληνικών σχολείων σε δώδεκα σε όλα τα Επτάνησα⁵⁶⁵. Το μέτρο στραγγάλισε το

το μπαρούτι και τινάχτηκαν όλοι στον αέρα, μαζί με τους Τούρκους εισβολείς. Η επανάσταση έσβησε την άνοιξη του 1869. Στα 1878, η Κρήτη απέκτησε αυτονομία. Η Ένωση με την Ελλάδα πραγματοποιήθηκε το 1912.

⁵⁶⁵ «Νόμος ΡΗ' 20/12/1865 / Γεώργιος Α' Βασιλεύς των Ελλήνων / Ψηφισάμενοι ομοφώνως μετά της Βουλής απεφασίσαμεν και διατάσσομεν: Περί οργανώσεως της εκπαίδευσως κατά την Επτανήσον. Άρθρον 1 - Καταργούνται α) Το αρχοντείο της Παιδείας εν Επτανήσω. β) η Ιόνιος Ακαδημία. γ) το εν Κερκύρα Ιεροσπουδαστήριον, δ) το εν Κερκύρα Γυμνάσιον, ε) τα Λύκεια Κερκύρας, Παζών, Λευκάδος, Ιθάκης, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου και Κυθήρων. Άρθρον 2 - Οι μαθηταί του Γυμνασίου Κερκύρας θέλουσι διατηρηθεί εν αυτώ τρεφόμενοι μεν, αλλ' ουχί και διδασκόμενοι μέχρι τέλους του παρόντος έτους επιτηρούμενοι υπό του αναγκαίου προσωπικού, όσον εκ του υπάρχοντος ήθελε νομίσει αναγκαίον να διατηρήση το υπουργείον προς τούτο. Άρθρον 3 - Η δημόσια βιβλιοθήκη Κερκύρας διατηρείται διευθυνόμενης υπό ενός εφόρου έχοντος παρ' αυτώ ένα βοηθόν και ένα κλητήρα. Η διοίκησις δε και η χρήσις αυτής θέλουσι κανονισθεί δι' ιδίου κανονισμού του υπουργείου παιδείας. Άρθρον 4 - Η Κυβέρνησις δύναται δια Β.Δ. να συστήση εν ταις Ιονίοις Νήσοις

ήδη υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα ενώ τέλος μείωσε τους μισθούς των εκπαιδευτικών σε αναξιοπρεπή επίπεδα⁵⁶⁶. Όλα αυτά έγιναν με νόμο του υπουργού εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως Κ. Λομβάρδου, βουλευτή Ζακύνθου⁵⁶⁷ και το πιο δυσχερές του μέτρου αυτού ήταν η κατάργηση της Ιονίου Ακαδημίας, το κλείσιμο της οποίας πρότεινε και στήριξε ο ίδιος προσωπικά, εκφράζοντας μία εμπάθεια σε θεσμούς που οικοδόμησε ο πνευματικός πολιτισμός των Επτανήσων. Η κατάργηση της Ακαδημίας απετέλεσε διεθνή πρωτοτυπία, αφού την ίδια εποχή που ενώθηκαν Ιταλικά και Γερμανικά κράτη σε κανένα δεν καταργήθηκε τοπικό πανεπιστήμιο⁵⁶⁸.

Παρά τις δυσμενείς επιπτώσεις της αφομοίωσης η Κεφαλληνία διατηρεί σημαντικό γεωπολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό κόμβο. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι την πρώτη δεκαετία μετά την Ένωση η Κεφαλληνία, κυρίως το Αργοστόλι, αποτελεί σημαντικό οικονομικό και πολιτικό κέντρο το οποίο έχει την έδρα του ο προξενικός πράκτορας των ΗΠΑ⁵⁶⁹ και ο υποπρόξενος της Σουηδίας και Νορβηγίας⁵⁷⁰, ενώ το εμπόριο και η ναυτιλία της ανθεί, κατέχοντας σημαντική θέση στον εμπορικό στόλο και στα έσοδα του κράτους από τα λιμάνια της.

Η Βουλή αποτελεί το πεδίο αντιπαραθέσεων των πολιτικών ομάδων, αφού εκεί διαμορφώνονται κυβερνητικές πλειοψηφίες. Οι τοπικοί βουλευτές συμμετέχουν στις συζητήσεις, όπου μέσω αυτών διαμορφώνεται το μετα-οθωνικό πολιτικό σύστημα, ενώ με τη διαδικασία αυτή εντάσσονται στις κυρίαρχες πολιτικές ομάδες οι οποίες διαμορφώνονται.

Η δράση των βουλευτών της Κεφαλληνίας είναι διαρκής, αφού δεν υπάρχουν οργανωμένοι κομματικοί οργανισμοί και η επανεκλογή τους αποτελεί μόνιμη ενασχόλησή τους. Η κυβέρνηση λαμβάνει ψήφο εμπιστοσύνης μετά τον διορισμό της από τον Βασιλιά. Στη Βουλή ψηφίζονται

βαθμυδόν δια μιας τέσσερα Γυμνάσια και δώδεκα το πολύ ελληνικά σχολεία. Άρθρον 5 - Οι θέλοντες να καταταχθώσι εν τοις συσταθησομένοις Ελληνικοίς Σχολείοις και Γυμνασίοις μαθηταί υποβάλλονται εις εξετάσεις κατά τα νενομισμένα περί των κατά πρώτον εισερχομένων εις τα Ελλ. Σχολεία και Γυμνάσια. Άρθρον 6 - Συνιστάται εν Κερκύρα Ιερατική Σχολή, συμφώνως προς τους νόμους. Άρθρον 7 - Η μισθοδοσία των εν τω άρθρω 3 αναφερομένων υπαλλήλων κανονίζεται ως εξής: Του εφόρου κατ' έτος δρχ. 1.470. Του βοηθού κατ' έτος δρχ. 720. Του κλητήρος κατ' έτος δρχ. 480. "Πάσα προηγούμενη διάταξις διέπυσα τα της Μέσης και Ανωτέρας Παιδείας εν Επτανήσω καταργείται." Ο παρών νόμος υπό της Βουλής ψηφισθείς και παρ' ημών κυρωθείς θέλει δημοσιευθεί δια της εφημερίδος της Κυβερνήσεως και εκτελεσθεί ως Νόμος του Κράτους. Εν Αθήναις τη 20 Δεκεμβρίου 1865. Γεώργιος Α' Γ. Δαριώτης (Υπουργός Παιδείας).

⁵⁶⁶ Ο νόμος δεν αναφέρεται στους καθηγητές διότι αυτοί είχαν πανθεί με διάταγμα της 27-9-1865. Η θέση Πρυτανικής αρχής είχε δημιουργηθεί για τον Guilford και τους συνεχιστές του. Τα ελληνικά σχολεία ήταν τριτάξια, στην πρώτη τάξη γράφονταν κατόπιν εξετάσεων και προφορικών οι κατέχοντες ενδεικτικό Δ' τάξεως Δημοτικού και καταργήθηκαν το 1929. Οι μισθοί των Ελληνικού Κράτους είχαν τη μισή αγοραστική αξία των Ιονικών.

⁵⁶⁷ Ιδρωμένος Α., 1935: 107.

⁵⁶⁸ Την κατάργηση της Επτανησιακής Παιδείας κατακρίνει δριμύτατα και ο ιστορικός Κ. Παπαρρηγόπουλος σε όλα τα ιστορικά μνημονεύματα (Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. 7: 363-4).

⁵⁶⁹ Διορίστηκε ο Σπ. Λουκάτος βάσει του Βασιλικού Διατάγματος της 28.2.1875 (Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αριθμ. 27/30.4.1874/ΑΓΓΕΛΙΑΙ).

⁵⁷⁰ Διορίστηκε ο Π. Μ. Γκεντιλίνης βάσει του Βασιλικού Διατάγματος της 21.2.1875 (Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αριθμ. 27/30.4.1874/ΑΓΓΕΛΙΑΙ).

επίσης τα σχέδια νόμων και η ψηφοφορία είναι δια ανατάσεως των χειρών ή με τη μέθοδο των κυάμων (κουκιών), ενώ για διαδικασία ονομαστικής ψηφοφορίας απαιτείτο αίτημα ομάδας άνω των 15 βουλευτών⁵⁷¹. Οι βουλευτές συμμετέχουν στις επιτροπές της Βουλής, μετά από εσωτερική εκλογική διαδικασία⁵⁷².

Κατά την εκλογή Προεδρείου ο Γ. Τυπάλδος-Ιακωβάτος υπέβαλε υποψηφιότητα και ήλθε τρίτος μεταξύ τριών υποψηφίων για τη θέση του προέδρου⁵⁷³, ενώ ο Γ. Αντύπας κατέλαβε τη θέση του 4ου Γραμματέα⁵⁷⁴ (έλαβε 71 ψ). Οι θετικοί ψήφοι στο πρόσωπο του Ιακωβάτου, παρά το γεγονός ότι δεν τον εξέλεξαν, τεκμηριώνουν τη μεγάλη δημοτικότητα που είχε στη Βουλή κυρίως κατά τις εργασίες της Εθνοσυνέλευσης και μετέπειτα. Επίσης ο Γ. Ιακωβάτος θα εκλεγεί (7ος με 62ψ.), στην «9μελή επιτροπή για την επί του Βασιλικού Λόγου»⁵⁷⁵, δηλαδή στη σύνταξη σχεδίου για το λόγο του βασιλιά που θα εκφωνούσε στη Βουλή κατά την έναρξη των εργασιών, ο οποίος αποτελεί το πολιτικό πλαίσιο που θα κινηθεί νομοθετικά η κυβέρνηση στη θητεία της.

Επί του κανονισμού κυρίως θα ασχοληθεί ο Γ. Ιακωβάτος, διότι η Βουλή εκτός των άλλων είχε και την αρμοδιότητα εκλογοδικείου, με τελεσίδικη γνώμη για τα αποτελέσματα. Τον Ιούνιο του 1865 οι αδελφοί Γεώργιος και Χαράλαμπος Ιακωβάτοι επί του άρθρου 13 του Κανονισμού της Βουλής προτείνουν για το δικαίωμα λόγου των βουλευτών⁵⁷⁶: «Ο λόγος είναι ελεύθερος· η συζήτησις δεν περατούται πριν ή αγορεύσι πάντες οι εγγραφέντες και οι ζητήσαντες τον λόγον αν δεν παραιτηθώσιν αυτού. Προ τούτου ουδέποτε θεωρείται η Βουλή φωτισθείσα». Η πρόταση γίνεται παμψηφεί δεκτή.

Κατά την διάρκεια της κοινοβουλευτικής περιόδου θα κατατεθούν τροπολογίες από Κεφαλλήνες βουλευτές οι οποίες αφορούν κυρίως τοπικά προβλήματα που δημιουργούνται κατά την περίοδο της αφομοίωσης. Οι Γ. Λιβαδάς, Χ. και Γ. Ιακωβάτοι θα καταθέσουν στις 6.10.1865 τροπολογία στη Βουλή⁵⁷⁷ «περί προσόντων των δικαστικών υπαλλήλων νομοσχέδιον»⁵⁷⁸. Σκοπός

⁵⁷¹ Ψήφιση προσωρινού κανονισμού Βουλής, περί ψηφοφορίας, άρθρο 17, 18 (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α 1865, Συν. Α, σσ. 28).

⁵⁷² Επί του προϋπολογισμού του κράτους εξελέγη 21^{ος} ο Γ. Ιακωβάτος, επί των Εσωτερικών 6^{ος} ο Άννινος, επί του Εμπορίου και Βιομηχανίας, των δημοσίων έργων, κλπ 2^{ος} ο Α. Ζερβός, επί των Εκκλησιαστικών 1^{ος} ο Γ. Μαυρογιάννης και 9^{ος} Γ. Λιβαδάς, επί των Αναφορών 4^{ος} ο Δ. Τζουγανάτος, επί της Εκπαιδεύσεως 9^{ος} Γ. Λιβαδάς. [Εκλογή Επιτροπών Βουλής (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΚΑ/ 9.7.1865, σελ 151-152)].

⁵⁷³ Συγκέντρωσε 30 ψήφους (96 ψ. πήρε ο εκλεγείς πρόεδρος Ε. Κεχαγιάς και 31 ο Επαμ. Δεληγιώργης) (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α ΣΥΝ Α 1865/Συν. ΙΘ/ 7.7.1865, σσ. 143-145).

⁵⁷⁴ ΠΡΒ ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΚΑ/ 9.7.1865, σελ 146.

⁵⁷⁵ Εκλογή «9μελής επιτροπής για την επί του Βασιλικού Λόγου» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΚΒ/10.7.1865, σσ. 149).

⁵⁷⁶ Την πρόταση υπέγραψαν εκτός του Γ. Ιακωβάτου ο Χ. Ιακωβάτος, Γ. Λιβαδάς, Δ. Θεοχάρης, Χ. Χριστόπουλος, Μπότσαρης, κλπ. (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Α 1865, Συν. Ε/3.6.1865). Βλ. και Γ. Μοσχόπουλος, «Οι πρώτοι Επτανήσιοι στο Ελληνικό Κοινοβούλιο (1864). Υποδοχή, ιδεολογικά μηνύματα, “μετακένωση”, πολιτική αναδιάρθρωση του Κοινοβουλίου», 1999: 65-74.

⁵⁷⁷ Τροπολογία «... του περί προσόντων των δικαστικών υπαλλήλων νομοσχέδιον» των βουλευτών Πάλλης Γ. Λιβαδά, Χ. Ιακωβάτου, Γ. Ιακωβάτου, 6.10.1865 (Εγγραφο Νο 18.568, ΓΑΚ/Εκλογικά Συλλογής Λαδά/ Φ. 122).

της τροπολογίας ήταν να υπάρχει εκλογή κάθε τέσσερα έτη στους γραμματείς των δικαστηρίων και αυτοί να ορίζουν τους λοιπούς υπαλλήλους έτσι ώστε να αποφεύγονται οι αλλαγές κάθε φορά που αλλάζει η κυβέρνηση, με συνέπεια να διαλύεται διαρκώς ο κρατικός μηχανισμός. Οι ίδιοι βουλευτές κατέθεσαν τροπολογία στο νομοσχέδιο «περί διοργανισμού των διοικητικών αρχών του κράτους νομοσχέδιον»⁵⁷⁹, στο οποίο προτείνουν να εντάσσονται στο σώμα των δικαστών υπάλληλοι που κατοικούν επί πενταετία στον τόπο διορισμού τους ορίζοντας τη μισθοδοσία των στελεχών αυτών⁵⁸⁰. Σκοπός της τροπολογίας ήταν να προσελκυστούν στελέχη που γεννήθηκαν, κατάγονταν ή διέμεναν επί πενταετία στον τόπο διορισμού τους για να έχουν καλύτερη εικόνα της κοινωνίας που καλούνται να αντιμετωπίσουν τις δικαστικές περιπτώσεις.

Ο βουλευτής Σάμης Αντ. Ζερβός πρότεινε «τροπολογία επί του χαρτοσήμου Νόμου»⁵⁸¹, όπου σκοπός της ήταν να επιβάλλεται ο φόρος στις κληρονομίες και όχι στους κληρονόμους⁵⁸².

Τροπολογία των Γ. Λιβαδά, Γ. και Χ. Ιακωβάτου, στο νομοσχέδιο «περί σχηματισμού πόρων προς συντήρησιν και βελτίωσιν της δια ξηράς και θαλάσσης συγκοινωνίας», προτείνοντας «Άρθρον πρόσθετον. Ο παρόν νόμος δεν εφαρμόζεται εν Επτανήσω», ο νόμος αυτός να μην εφαρμοστεί στα Επτάνησα, λόγω που είχαν σχετικά καλό οδικό δίκτυο και για να μην επιβαρυνθεί άλλο το νησί από φορολογία. Οι βουλευτές Σάμης Γ. Αντύπας, Γ. Φλωριάς, Αντ. Ζερβός, πρότειναν σχετικά με το νομοσχέδιο «Περί καταργήσεως τελωνείων»⁵⁸³, να παραμείνει το τελωνείο Φισκάρδου, ενώ όλοι οι

⁵⁷⁸ Προτείνουν το άρθρο 1 και 2 να αντικατασταθούν ως εξής: «Άρθρο 1. Έκαστον δικαστήριο, δημοσία συνεδριάζον, και εξετάζον του αιτούντος να γίνωσι υπάλληλοι αυτού, εκλέγει κατά πλειονοψηφίαν στα τέσσερα έτη τον γραμματέα του, επικυρουμένον υπό της Κυβερνήσεως. Ο δε γραμματέας εκλέγει τους λοιπούς υπαλλήλους, επικυρουμένους επίσης υπό της κυβερνήσεως δια τέσσερα έτη. Η ηλικία των μεν γραμματέων και υπογραμματέων θέλει είναι είκοσι τουλάχιστον ετών των δε γραφέων τουλάχιστον δεκαέξι ετών». Επίσης στο «άρθρο 8. Οι γραφείς, υπογραμματείς, γραμματείς, ειρηνοδίκαι, αντιεισαγγελείς, πρωτοδίκαι, εισαγγελείς και πρόεδροι πρωτοδικών, θέλουσιν είναι δημόται, γεννηθέντες και εγκατεστημένοι εν τη περιφερεία του αρμοδίου Πρωτοδικείου».

⁵⁷⁹ Τροπολογία «περί διοργανισμού των διοικητικών αρχών του κράτους νομοσχέδιον» των βουλευτών Πάλλης Γ. Λιβαδά, Χ. και Γ. Ιακωβάτων, 6.10.1865 (Εγγραφο Νο 18.568, Ό.π.).

⁵⁸⁰ Προτείνουν στο «Άρθρο 7. Οι διοικηταί και πάντες οι υπάλληλοι αυτών θέλουσιν διορίζεσθαι εκ των εν τη διοικήσει γεννηθέντων και μενόντων δημοτών, και συνάμα εγκατεστημένων τουλάχιστον επί πενταετίαν προ του διορισμού αυτών, ο δε μισθόν ορίζεται ως εξής: 1. Διοικητής με μηνιαίον μισθόν δραχμάς ... 300. 2. Γραμματέας 180. 3. Γραφείς έκαστος προς 80. 4. Κλητήρες δύο 40 (και ούτω καθεξής αναλόγως). και στο Άρθρο 12. Οι Γραμματείς των διοικήσεων διορίζονται επί τη προτάσει εκάστου νέου διοικητού υπό του υπουργού των εσωτερικών, οι δε γραφείς και κλητήρες υφ' ενός εκάστου νέου διοικητού».

⁵⁸¹ «Τροπολογία επί του χαρτοσήμου Νόμου» του βουλευτή Σάμης Αντ. Ζερβού, 6.10.1865 (Εγγραφο Νο 18.568, Ό.π.).

⁵⁸² Πρότειναν: «εις το άρθρο 3 να εξαληφθεί η λέξις οι κληρονόμοι, και να αντικατασταθεί δια των εξής: Όσοι λάβουν κληρονομίας εξ αλλοδαπής, να πληρώνουν εις το δημόσιον το 2 της 100 επί της όλης αξίας. α) όσοι εκ της ελευθερωμένης Ελλάδος αφίστατες κληρονομίαν εις αλλοδαπούς να πληρώνουν αυτοί εις το Ελληνικόν ταμείον 2 τοις εκατό».

⁵⁸³ Τροπολογία «περί της καταργήσεως των τελωνείων» των βουλευτών Σάμης Γερ. Αντύπα, Γεωργ. Φλωριά, Αντ. Ζερβού, 6.10.1865 (Εγγραφο Νο 18.569, Ό.π.).

βουλευτές Κεφαλληνίας⁵⁸⁴, προτείνουν επιπλέον να παραμείνουν τα τελωνεία Κατελειού και Αθήρων⁵⁸⁵. Σκοπός τους, όπως επεξηγούν, είναι ότι η κατάργηση των τελωνείων αυτών θα επιφέρει μαρασμό στις πόλεις οι οποίες αποτελούν την έξοδο και είσοδο της νήσου, όπου δίχως τη διοικητική αυτή δομή θα δυσκολεύεται η εξαγωγή και εισαγωγή εμπορευμάτων καθιστώντας κυρίως την εξαγωγή των τοπικών προϊόντων δυσχερή για τους κατοίκους της ενδοχώρας.

Επίσης «τροπολογία επί του περί υποδικηγόρων νομοσχεδίου»⁵⁸⁶ του βουλευτή Σάμης Γ. Φλωριά για την αναβάθμιση των υποδικηγόρων για παράσταση στα Πρωτοδικεία⁵⁸⁷, όπου σκοπός της ήταν να αξιοποιηθεί το δυναμικό των υποδικηγόρων, που λειτουργούσαν στο σύστημα δικαιοσύνης επί Προστασίας, που επειδή δεν είχαν τα τυπικά προσόντα δεν μπορούσαν να αναβαθμιστούν.

Η Βουλή, μετά από πρόταση βουλευτή (δεν αναφέρεται όνομα στα πρακτικά) χορήγησε σύνταξη στον ριζοσπάστη Γ. Λειβαδά «για τους υπέρ της ενώσεως αγώνες του και για την απώλειαν της περιουσίας του, αλλά και για την πλήρη πενία στην οποία ζούσε»⁵⁸⁸. Ο Λιβαδάς υπήρξε από τους πρωτεργάτες του αγώνα κατά της Προστασίας από το 1830, πρωτοστάτησε στη δημιουργία του Ριζοσπαστικού Κόμματος αντιμετωπίζοντας διαρκείς διώξεις και εξορίες από τους Βρετανούς.

Τη Βουλή απασχόλησε το ζήτημα των σεισμών του Ιανουαρίου 1867 στην Κεφαλληνία. Ο Υπουργός Οικονομικών ανακοινώνοντας στο σώμα τα λυπηρά γεγονότα που συνέβησαν, λόγω των οποίων πολλές οικογένειες έπαθαν βλάβη, υπέβαλε στη Βουλή Νομοσχέδιο «Περί χορηγίας εκτάκτου πιστώσεως δρχ. 100.000 επί του ειδικού προϋπολογισμού του υπουργείου των Εσωτερικών

⁵⁸⁴ Τροπολογία στο νομοσχέδιο «Περί σχηματισμού τελωνείων Νόμου» των βουλευτών Κεφαλληνίας, Α. Άννινου, Χ. και Γ. Ιακωβάτων, Γ. Λιβαδά, Γερ. Μαυρογιάννη, Γ. Φλωριά, Αντ. Ζερβό, Γ. Αντύπα, Δ. Τζουγανάτο, 11.10.1865 (Εγγραφο 18.571, Ο.π.).

⁵⁸⁵ Προτείνουν οι βουλευτές Σάμης, «προς εφαρμογήν τούτων προτείνωμεν ανά εις τον λιμέναν τούτον συστηθή τελωνείον ε' τάξεως για τις εξής τροπολογίες επί του περί σχηματισμού των τελωνείων νόμου και να δημιουργηθεί τοιούτον εις Φισκάρδον». Επίσης στο ίδιο νομοσχέδιον «Περί σχηματισμού τελωνείων Νόμου» όλοι οι βουλευτές Κεφαλληνίας, Α. Άννινος, Χ. και Γ. Ιακωβάτοι, Γ. Λιβαδάς, Γερ. Μαυρογιάννης, Γ. Φλωριάς, Αντ. Ζερβός, Γ. Αντύπας, Δ. Τζουγανάτος, προτείνουν αντί, «καθίστανται καθ' όλον το κράτος 69 τελωνείον, να γίνει 71». Και επί της παραγράφου 5 να προστεθεί, «Κατελειού και Αθήρων».

⁵⁸⁶ Τροπολογία «επί του περί υποδικηγόρων νομοσχεδίου» του βουλευτή Σάμης Γεωργ. Φλωριά, 6.10.1865 (Εγγραφο 18.570 ΓΑΚ/Εκλογικά Συλλογής Λαδά/ Φ. 122).

⁵⁸⁷ Η πρόταση είχε ως εξής: «Οι εν Επτανήσω πρώην δικηγόροι νυν δε δικηγόροι παρά ειρηνοδίκαις, δύναται να λάβωσιν την έδραν του δικηγόρου και παρά τω δικαστηρίω των Πρωτοδικών, αν εντός έξι μηνών από της δημοσιεύσεως του παρόντος νόμου δώσουν νενομισμένας περί δικηγόρων εξετάσεις. Η ανωτέρω διάταξις εφαρμόζεται και εις τους μετά την αφομοίωσιν λαβόντες την άδειαν του δικηγορείν στου παρά πρωτοδίκαις πρώην υποδικηγόρους, ούτοι δε πάντοτε αυτοδικαίως αν εντός της τεθείσης προθεσμίας δεν συμμορφωθώσι με αυτήν» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΡΑ/ 4.1.1866, σσ. 707)

⁵⁸⁸ Αναφέρει η απόφαση της Βουλής: «Επί τη προτάσει τινός, παραστήσαντος τους υπέρ της ενώσεως αγώνας του βουλευτού Γ. Λειβαδά την εκ των καταδρομών της Προστασίας απώλειαν της περιουσίας του, και την εντεύθεν πενίαν του, η Βουλή συνιστά εις την Κυβέρνησιν να εισαγάγη εις την Βουλήν νομοσχέδιον περί απονομής αναλόγου συντάξεως εις αυτόν εκ μέρους του δημοσίου ταμείου» (Ο.π.).

της χρήσεως του 1867 υπό ειδικό κεφάλαιο «βοήθεια την εκ του σεισμού παθόντων εν Επτανήσω» ζητώντας όπως κηρυχθεί κατεπείγον⁵⁸⁹.

Επίσης, άλλες τροπολογίες κατέθεσαν οι βουλευτές Γ. Αντύπας και Γ. Φλωριάς για την προκυμαία της Αγ. Ευφημίας⁵⁹⁰, άλλοι βουλευτές Κεφαλληνίας για τις μεταρρυθμίσεις των τελωνείων⁵⁹¹ και τροπολογία στο Ν/Σ «Περί αγροληψίας κεφάλαιον του Ιονίου Αστικού Κώδικος»⁵⁹², ενώ βουλευτής Κεφαλληνίας κατέθεσε «περί διατηρήσεως του Συντάγματος του 1817 στα εκκλησιαστικά Κτήματα των Επτανήσων»⁵⁹³. Οι Γ. Φλωριάς, Α. Ζερβός και Γ. Μαυρογιάννης κατέθεσαν τροπολογία στο Ν/Σ «Περί τελωνιακών αρχών εν Επτανήσω»⁵⁹⁴. Ο Γ. Φλωριάς κατάθεσε με άλλους Κεφαλλήνες βουλευτές τροπολογίες στο Ν/Σ «περί αφομοιώσεως»⁵⁹⁵, οι οποίες απορρίφθηκαν και αφορούσαν εξαιρέσεις στην εφαρμογή της αφομοίωσης. Πρόταση «περί διαχειρίσεως των εκκλησιαστικών κτημάτων Εν Επτανήσω» κατέθεσε βουλευτής Κεφαλληνίας με σκοπό να παραμείνει η διαχείριση της περιουσίας στους επισκόπους και στα κατά τόπους εκκλησιαστικά συμβούλια⁵⁹⁶.

Από παρέμβαση στη συζήτηση «περί ανεγέρσεως φάρων» και «περί ατμοπλοϊκής εταιρείας» μαθαίνουμε ότι η Πάλλη έχει μείνει δίχως ατμοπλοϊκή σύνδεση, όπως αναφέρει ο Γ. Ιακωβάτος σε επερώτησή του, ότι η επαρχία των 25.000 κατοίκων έχει μείνει δίχως ακτοπλοϊκή σύνδεση⁵⁹⁷.

Ακολούθησαν μακρές συζητήσεις που αφορούσαν τη νομική πλευρά της αφομοίωσης. Στις συζητήσεις αυτές τέθηκε ακόμα και το ερώτημα αν ενώθηκαν δύο κράτη ή ενσωματώθηκε η Επτανήσος στο Ελληνικό. Η συζήτηση αυτή αφορούσε και το επόμενο ερώτημα: δηλαδή αν εφαρμόζεται το Σύνταγμα του ελληνικού βασιλείου ή ισχύει το Σύνταγμα του Ιονικού Κράτους

⁵⁸⁹ ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΛΒ/ 28.1.1867, σσ. 145.

⁵⁹⁰ ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. Ν/ 7.10.1865, σσ. 315.

⁵⁹¹ ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΝΓ/ 11.10.1865, σσ. 333.

⁵⁹² ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΞΒ/ 29.10.1865, σσ. 381.

⁵⁹³ ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. Ξ ΣΤ/16.11.1865, σσ. 407.

⁵⁹⁴ ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΟΗ/4.12.1865, σσ. 495.

⁵⁹⁵ ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΠΖ/16.12.1865, σσ. 593 και Συν. 21.12.1865, σσ. 626.

⁵⁹⁶ Αναλύοντας τους λόγους της πρότασης ανέφερε ότι «Η περί ενώσεως της Επτανήσου συνθήκη, είπε, καθιεροί την αρχήν, ότι τα εν Επτανήσω εκκλησιαστικά κτήματα πρέπει να διαχειρίζονται κατά τας διατάξεις του Ιονίου Συντάγματος του 1817 υπό των επισκόπων, η δε Βουλή δεν δύναται να πράξει άλλως πως, ή να εφαρμόση αυτήν κατά γράμμα. Ταύτη επόμενος εξαιρείται δια της υπό συζήτησιν προτάσεως να καθιερώση την αρχήν ταύτην, ήτις συμφωνεί και με τας δοξασίας αυτού πρεσβεύοντος, ότι το δημόσιον δεν πρέπει να επεμβαίνει εις την εκκλησιαστικήν περιουσίαν, διότι δεν έχει προς τούτο δικαίωμα» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. Ξ ΣΤ/15.11.1865, σσ. 405-406).

⁵⁹⁷ Αναφέρει ο Γ. Ιακωβάτος: «Οφείλω και εγώ να λάβω τον λόγον εις το 3 άρθρον, όπου γίνεται λόγος περί ατμοπλοϊκής εταιρείας, όπως εκθέσω εις την Βουλήν τα παράπονα της επαρχίας εκείνης, η οποία αφέθη εγκαταλελειμμένη από την ατμοπλοϊκήν εταιρείαν. Η επαρχία αυτή είναι η Πάλλη, κατοικουμένη από 25.000 ανθρώπων. Εις την Εθνοσυνέλευσιν υπέβαλον εγώ τοιαύτην αίτησιν, όπως εις το δρομολόγιον τεθή και το όνομα Ληξουρίου, πρωτευούσης της επαρχίας Πάλλης, ίνα τα ατμόπλοια της Εταιρείας προσεγγίζωσιν εις την πόλιν αυτήν, κατοικουμένην από 8.000 ανθρώπων... Φθάνει ν' αναλογισθί η Βουλή, ότι επί της ξενοκρατίας τα ατμόπλοια προσήγγιζον όχι εις την πόλιν της Πάλλης, αλλά και εις την εξοχήν της Λευκίμμης, εις την έξω Κέρκυραν, δεν είναι πολίται και αυτοί, δεν πρέπει η Κυβέρνησις να φροντίση και περί αυτών;» (ΠΡΒ, ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ Α, Συν. 17.12.1865 και Καλογεράς, 1902: 110-111).

(1817). Το άνοιγμα αυτής της συζήτησης ήταν σε πολλές περιπτώσεις κατευθυνόμενο με σκοπό την ανάδειξη ενός είδους λαϊκισμού που προωθούσαν τοπικοί παράγοντες προς αναζήτηση ψηφοφόρων, χρησιμοποιώντας ένα εύκολο αλλά υπονομευτικό οπλοστάσιο για την αφομοίωση. Η προσπάθεια η συζήτηση για την αφομοίωση να αναπτυχθεί στο παραπάνω πλαίσιο δεν κατάφερε να αποκτήσει ισχυρή πλειοψηφία στη Βουλή. Και αυτό γιατί η πλειοψηφία των βουλευτών ζητούσε την πλήρη εφαρμογή του συντάγματος του 1864 στα πλαίσια της αφομοιώσεως. Έτσι μετά από συζήτηση η Βουλή δεν έκανε αποδεκτή την πρόταση του βουλευτή, ερμηνεύοντας ότι ισχύει η αφομοίωση γεωγραφικού χώρου στο Ελληνικό Βασίλειο και όχι η Ένωση δύο κρατών, όπως ισχυρίζονταν πολλοί επτανήσιοι βουλευτές, κυρίως οπαδοί του Λομβάρδου.

Κατά την διάρκεια της συνόδου της Βουλής υπήρξαν πολλές προτάσεις τροποποιήσεων για τη νομοθεσία από Κεφαλλήνες και άλλους Επτανήσιους βουλευτές. Οι περισσότερες δεν έγιναν αποδεκτές, διότι κυρίως αφορούσαν εξαιρέσεις εφαρμογής της κρατικής νομοθεσίας⁵⁹⁸.

Ο Γ. Ιακωβάτος, μέλος της επιτροπής για την απάντηση στο λόγο του Βασιλιά, ετοίμασε δικό του σχέδιο, στο οποίο εκτός των άλλων έθεσε ζητήματα που αφορούσαν τη διαδικασία της αφομοίωσης. Είναι μια σκιαγράφηση της εικόνας, όπως ο ίδιος την αντιλαμβάνεται αλλά και πολλοί άλλοι Επτανήσιοι βουλευτές συμφωνούσαν μαζί του, για τα προβλήματα που είχαν ανακύψει όσο και για το μέλλον των νησιών. Αναφερόμενος στο ζήτημα της διακυβέρνησης Κουμουνδούρου άσκησε έντονη κριτική, ενώ κατέκρινε ότι η νομοθετική αφομοίωση των νησιών έγινε δίχως να λαμβάνονται υπ' όψιν οι τοπικές ιδιαιτερότητες⁵⁹⁹. Η συζήτηση για την απάντηση στο λόγο του Βασιλιά εξελίχθηκε σε κριτική προς το έργο της κυβερνήσεως. Τέθηκε το ζήτημα σε ψηφοφορία, κυρίως αυτό που αφορούσε την έκδοση Βασιλικών Διαταγμάτων, στο μεσοδιάστημα από τη διάλυση της Εθνοσυνέλευσης έως τη συγκρότηση της Βουλής, όπου έτυχε εγκρίσεως και με τη μέθοδο αυτή εγκρίθηκε η απάντηση στο λόγο του βασιλιά. Οι Κεφαλλήνες σχετικά με το μεμπτό (απόδοση μομφής) προς την κυβέρνηση να εκδίδει ΒΔ ψήφισαν: ΝΑΙ: Γ. Ιακωβάτος, Χ.

⁵⁹⁸ βλ. Αναλυτική παρουσίαση στο παράρτημα ΕΠΕΡΩΤΗΣΕΙΣ / ΣΧΕΔΙΑ / ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΝΟΜΩΝ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ.

⁵⁹⁹ Τόνισε μεταξύ άλλων «... Η πορεία του Υπουργείου από της διαλύσεως της Εθνοσυνελεύσεως δεν είναι κατά πάντα άμεμπτος και συνταγματική. Τα μεν εκλογικά δικαιώματα δεν εξησκήθησαν αρτίως πανταχού ακωλύτως, ως επηρεασθέντα υπό της υπουργικής ανεργείας, τα δε Βασιλικά διατάγματα, τα καταχρηστικώς εκδοθέντα ως νόμοι του κράτους, συγχέοντα την κατά το Σύνταγμα νομοθετικήν εξουσίαν, μετέβαλον την πολιτείαν, επενεγκόντα φόβον και αθυμίαν εις το Έθνος...», «... Η κυβέρνησις μετεχειρίσθη το Κράτος άνευ συνταγματικού νόμου, εφήρμοσε δε που και νόμους και διατάγματα μηδέποτε δημοσιευθέντα, κατήργησε θέσεις νενομοθετημένας, και έπλασεν άλλας μη νενομοθετημένας, ελάττωσε μισθούς, και πάλιν ηύξησεν ετέρους, διήρσε την Επτάνησον εις εκλογικάς επαρχίας και ηλλοίωσε την αντιπροσωπειάν αυτής, εισέπραξε φόρους, έπλασε τάγματα στρατιωτικά, και ενομοθέτησε άνευ νόμου, και πάντοτε άνευ ανάγκης και λόγου και νομίμου σκοπού. Η Βουλή κηρρύττει άκυρα πάντα τα παρανομηθέντα. Στηριζόμενη δε εις το Σύνταγμα, απαιτεί νόμους, αναπτύσσοντας τους συνταγματικούς θεσμούς μέχρι της ποθητής αυτοκυβερνήσεως, την εξασφάλισιν της προσωπικής ελευθερίας του πολίτου, την μετά κρίσεως και νόμων εξομοίωσιν των επαρχιών της πρώην Επτανήσου, τηρουμένης της πίστεως εις την Συνθήκην της Ενώσεως και την ανακούφισιν των γεωργών δια καταλλήλων νόμων» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΚΔ/14.7.1865, σσ. 157-167).

Ιακωβάτος, ΟΧΙ: Γ. Μαυρογιάννης, Α. Άννινος, Δ. Τζουγανάτος, Γ. Αντύπας, Γ. Φλωριάς. Αρνήθηκαν ψήφο: Ν. Γεωργακάτος, Α. Ζερβός, Γ. Λιβαδάς⁶⁰⁰.

Το θέμα του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ), αποτέλεσε ζήτημα μεγάλων αντιπαράθεσεων κατά την προεκλογική περίοδο, για τη στάση πολλών βουλευτών κατά τη ψήφισή του, αφού είχε αποτελέσει μείζονα θέμα κατά τις εργασίες της Α΄ Συνόδου. Στην αρχή ετέθη το ζήτημα αν η Βουλή μπορεί να αναθεωρήσει τα άρθρα 83-86 του συντάγματος περί ΣτΕ⁶⁰¹. Για το ζήτημα αυτό οι Κεφαλλήνες βουλευτές ψήφισαν ως εξής: ΝΑΙ: Α. Άννινος, Γ. Ιακωβάτος, Χ. Ιακωβάτος, Γ. Λιβαδάς, ΟΧΙ: Γ. Μαυρογιάννης, Ν. Γεωργακάτος, Δ. Τζουγανάτος, Γ. Αντύπας, Α. Ζερβός, Γ. Φλωριάς. Η Βουλή ενέκρινε το δικαίωμά της να αναθεωρήσει τα συνταγματικά άρθρα για το ΣτΕ με ψήφους 120 ΝΑΙ, 26 ΟΧΙ και 3 αρνήσεις ψήφου. Κάποιοι από αυτούς, όπως οι Γ. Μαυρογιάννης, είχαν ψηφίσει το 1864 υπέρ της δημιουργίας του και επέμεναν στη θέσης τους. Η δημιουργία του αποτέλεσε θέμα μακράς αντιπαράθεσης μεταξύ των πληρεξουσίων και έριδες στην ομάδα των παλαιοριζοσπαστών, αφού επικρίθηκαν έντονα ο Γ. Μαυρογιάννης και ο Η. Ζερβός που ψήφισαν θετικά, από τους Ι. Μομφερράτο και το Δημοτικό Κατάστημα και το γεγονός αυτό αποτέλεσε μία από τις αφορμές έντονων συγκρούσεων μεταξύ τους. Στη συνέχεια τέθηκε σε ψηφοφορία η κατάργηση των άρθρων 83-86 του Συντάγματος περί ΣτΕ, όπου η Βουλή αποφάσισε την κατάργησή του με ψήφους 119 ΝΑΙ, 24 ΟΧΙ και 4 αρνήσεις ψήφου⁶⁰². Οι Κεφαλλήνες επανέλαβαν την ψήφο τους όπως και στην αρχική συζήτηση περί δικαιώματος της Βουλής για αναθεώρηση του Συντάγματος. Οι Κεφαλλήνες βουλευτές που ψήφισαν υπέρ της διατήρησης του ΣτΕ ανήκαν στην παράταξη του Κουμουνδούρου, ενώ αυτοί που το καταψήφισαν είχαν τις ρίζες τους στον παλαιοριζοσπαστισμό, εκτός του Α. Άννινου. Υπέρ του ΣτΕ στάθηκε εξ αρχής ο Η. Ζερβός, που δεν ήταν βουλευτές και διετέλεσε μέλος του στη διάρκεια λειτουργίας του.

Κατά τη διάρκεια ψηφοφορίας για την διακοπή των εργασιών της Βουλής, που ισοδυναμούσε με ψήφο εμπιστοσύνης της Κυβέρνησης Βούλγαρη⁶⁰³, οι Κεφαλλήνες που ψήφισαν υπέρ ήταν: Α. Ζερβός, Γ. Ιακωβάτος, Χ. Ιακωβάτος, Γ. Λιβαδάς, οι υπόλοιποι ψήφισαν κατά: Γ. Μαυρογιάννης, Ν. Γεωργακάτος, Γ. Αντύπας, Γ. Φλωριάς, ενώ απείχε ο Δ. Τζουγανάτος.

Η ψηφοφορία αυτή αποτελεί την τεκμηρίωση για την πολιτική στοίχιση των τεσσάρων βουλευτών στην παράταξη του Βούλγαρη. Η ψηφοφορία αυτή καθώς και η προηγούμενη για το ΣτΕ, έδειξαν τον βαθύ διχασμό που υπήρχε μεταξύ των Κεφαλλήνων βουλευτών και τον οριστικό

⁶⁰⁰ ΠΡΒ ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΛΒ/ 24.7.1865, σσ. 209-214.

⁶⁰¹ ΠΡΒ ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΞΘ/19.11.1865, σσ. 415-423.

⁶⁰² ΠΡΒ ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Α 1865, Συν. Ο/20.11.1865, σσ. 423-426.

⁶⁰³ ΠΡΒ ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΟΓ/25.11.1865, σσ. 440-443.

προσανατολισμό τους για σύνδεση με τις πολιτικές ομάδες των Αθηνών. Μόνο η ομάδα των Ιακωβάτων και περιοδικά μεμονωμένοι βουλευτές θα διαφοροποιούνται. Αυτό συνέβη κατά την πρόταση του Γ. Ιακωβάτου για τη μη εφαρμογή του «περί δικαστικών τελών χαρτοσήμου στο πρώην Ιόνιο Κράτος» όπου καταψηφίστηκε στη Βουλή με 59 ψ. κατά και 40 ψ. υπέρ. Οι Κεφαλλήνες βουλευτές ψήφισαν: ΝΑΙ: Γ. Ιακωβάτος, Χ. Ιακωβάτος, Α. Ζερβός, ΟΧΙ: Α. Άννινος, Δ. Τζουγανάτος, Γ. Αντύπας, Γ. Φλωριάς. Απείχαν: Γ. Μαυρογιάννης, Ν. Γεωργακάτος, Γ. Λιβαδάς. Ουδείς άλλος Κεφαλλήνας βουλευτής, εκτός αυτών της παράταξης Βούλγαρη, δεν υπερψήφισε την πρόταση, παρά το γεγονός ότι το ζήτημα αυτό απασχολούσε όλο το νησί.

Τα παραπάνω περιστατικά δείχνουν τις πολιτικές και κοινοβουλευτικές ομαδοποιήσεις που διαμορφώνονται. Απ' τη μια αυτοί που δεν δέχονται να υπάρξουν εξαιρέσεις από την αφομοίωση, με εφαρμογή της εθνικής νομοθεσίας και απ' την άλλη αυτοί που θέλουν να διατηρήσουν μια σχετικά, φορολογική κυρίως, ιδιαιτερότητα. Η θέση της πλήρους αφομοιώσεως ταυτίζεται με τις θέσεις των παλαιοριζοσπαστών, οι οποίοι εξ' αρχής υποστήριζαν την άμεση και πλήρη αφομοίωση αποτελώντας έναν από τους βασικούς λόγους που αναπτύχθηκαν οι μεταξύ τους συγκρούσεις. Ο λόγος αυτής της σύγκρουσης αποτελούσε το γεγονός ότι η συζήτηση πήγαινε διαρκώς πίσω, στα χρόνια της Προστασίας και αφορούσε την αντιπαράθεση για το ρόλο του Κοινοβουλίου στη διακυβέρνηση του κράτους και την αποδοχή του ως θεσμού. Κατ' επέκταση όποιο νομοθέτημα είχε προκύψει το ταύτιζαν με την περίοδο της Προστασίας και το αντιμετώπιζαν αρνητικά⁶⁰⁴.

Ενταγμένη πλέον η Κεφαλληνία, στον κρατικό κορμό παρακολουθεί τις αποφάσεις που παίρνονται στο κέντρο της ελληνικής πολιτικής στην Αθήνα, τις οποίες το τοπικό πολιτικό προσωπικό απλά επιδοκιμάζει ή αποδοκιμάζει, ενώ ευκαιριακά εντάσσεται υπό τη σκέπη της μιας ή της άλλης πολιτικής μερίδας για να επιβιώνει. Υπό τις συνθήκες αυτές εξελίσσεται η πολιτική κατάσταση που θα διαρκέσει μια δεκαετία μετά την Ένωση, όπου οι παραδοσιακές πολιτικές ομάδες, κυρίως οι Ριζοσπάστες θα διατηρήσουν μικρή πολιτική παρουσία έως την εξαφάνισή τους. Πολλές από τις θέσεις τους ενσωματώνονται στο πολιτικό πλαίσιο και στις προγραμματικές θέσεις υποψηφίων, ενώ παράλληλα δημιουργούνται και κοινωνικά κινήματα με βάση τις αρχές αυτές.

Η πλειοψηφία των βουλευτών που θα εκλέγονται θα εμφανίζονται ως ανεξάρτητοι αρχικά και μετέπειτα θα ενσωματώνονται στις πολιτικές ομάδες, οι οποίες θα συγκροτούνται γύρω από το πρόσωπο του εκάστοτε πρωθυπουργού ή διεκδικητή της θέσης αυτής, ενώ περιοδικά θα δημιουργούνται μικρές ανεξάρτητες ομάδες συγκροτώντας τον τρίτο πόλο. Η στήριξη αυτή θα είναι

⁶⁰⁴ Αυτό συνδέονταν με τη θέση των ριζοσπαστών για μη αναγνώριση του συντάγματος του 1817 του δεν ορίζονταν από τη Συνθήκη των Παρισίων. Από τους πρώτους που διαφώνησε με τη θέση αυτή ήταν ο Η. Ζερβός, ο οποίος είχε την άποψη ότι θεσμοί και δομές οι οποίες είχαν δώσει ευρωπαϊκή οργάνωση στο Ιόνιο κράτος, όπως στην παιδεία, στην υγεία, στην ασφάλεια, κα, πρέπει να διατηρηθούν και όχι μόνο αυτό αλλά να μεταφερθούν και στο υπόλοιπο βασίλειο.

άμεση και έμμεση. Έτσι εμφανίζονται πολλές περιπτώσεις όπου η στήριξη υποψηφίων από τον πρωθυπουργό ή τον αρχηγό κόμματος είναι εμφανής, είτε με ανακοινώσεις είτε με υπόδειξη υπέρ κάποιων υποψηφίων, ενώ σε άλλες περιπτώσεις αυτό γίνεται έμμεσα. Με την πρόσδεση των υποψηφίων στις κεντρικές πολιτικές ομάδες εισχωρεί ολοκληρωτικά η κομματοκρατία κυριαρχώντας στην πολιτική ζωή του νησιού.

Οι εκλογές διαμορφώνουν νέες πολιτικές ομάδες. Οι παλαιές πολιτικές δυνάμεις, των νεοριζοσπαστών-ενωτικών και μεταρρυθμιστών, που ανήκαν κυρίως στη μεσαία και αστική τάξη, αντιπροσωπεύουν τη διατήρηση της ιδιαίτερης φύσης και του χαρακτήρα του νησιού με όλα τα θετικά στοιχεία του διοικητικού του χαρακτήρα. Από την άλλη όμως προωθούν την πλήρη ταύτιση με τα πολιτικά στοιχεία που κυριαρχούν στο κοινοβούλιο, όπου αναπαράγεται η διαρκής εγκαθίδρυση της κομματοκρατίας. Αντίθετα οι παλαιοριζοσπάστες, αλλά πολλοί μεταρρυθμιστές, θα υπερασπιστούν και θα αγωνιστούν να γίνει άμεση και ολοκληρωτική αφομοίωση.

Η πολιτική δραστηριότητα και οι εκλογικές αναμετρήσεις διαμορφώνουν πολιτικές ομάδες οι οποίες έχουν συνήθως μικρή διάρκεια ύπαρξης, αφού κυρίως έχουν προσωποπαγή χαρακτήρα, λόγω και του εκλογικού συστήματος και δημιουργούνται στην πρωτογενή εκλογική περιφέρεια, την επαρχία. Η επιβίωσή τους γίνεται με την ένταξη νέων προσώπων, σε πολλές περιπτώσεις από το στενό πολιτικό ή οικογενειακό περιβάλλον του αρχηγού ή επικεφαλής. Η εναλλαγή προσώπων, από τον ίδιο πολιτικό χώρο ή με δεσμούς αίματος, δημιουργούν συνθήκες πολιτικής διαδοχής και κατ' επέκταση συγκροτούν τις νέες “πολιτικές οικογένειες”, πολλές από τις οποίες θα κυριαρχήσουν στην πολιτική ζωή του νησιού έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν θα σαρωθούν από τις πολιτικές αλλαγές που θα ακολουθήσουν. Στην Κεφαλληνία αυτό συνέβη πολύ νωρίτερα από την υπόλοιπη χώρα, αφού η τομή ανάμεσα στην παράδοση/συντήρηση και την νεοτερικότητα/πρόοδο γίνεται εμφανής λόγω της προϊστορίας των ριζοσπαστών του ενωτικού κινήματος, που στο ζήτημα της αφομοίωσης ζητούσαν την πλήρη αφομοίωση. Αντίθετα η συντηρητική πτέρυγα, η οποία αντιπροσωπευόταν από στοιχεία των μεταρρυθμιστών, της αστικής και ανερχόμενης μεσαίας τάξης, ζητεί να διατηρηθούν σημαντικές δομές και κρατικές λειτουργίες, που προϋπήρχαν της Ένωσης, όπως η εκκλησιαστική αυτονομία, η Ιόνιος Ακαδημία, το φορολογικό σύστημα και άλλα θέματα, που θα ευνοούσαν την ανάπτυξη των νησιών με την συνέχιση της ύπαρξης και λειτουργίας των δομών προς της Ένωσης.

Το πλαίσιο της σύγκρουσης των δύο εκ διαμέτρου αντίθετων απόψεων που αντιπροσωπεύουν την εξέλιξη των νησιών θα επιδράσει καθοριστικά στην πολιτική συμπεριφορά των κατοίκων και στις συνθήκες αυτές θα αναπτυχθεί ο λαϊκισμός στην πολιτική, ο οποίος εκφράζεται με τη καιροσκοπική και συνεχή μεταβολή απόψεων και θέσεων των πολιτικών ομάδων. Είναι

χαρακτηριστικό της πρακτικής αυτής ότι ενώ όλοι υιοθέτησαν το σύνθημα της ένωσης, οι ίδιοι μετά έφεραν εμπόδια, ζητώντας τη διατήρηση δομών που λειτουργούσαν επί Προστασίας για την ικανοποίηση οικονομικών-κοινωνικών ομάδων που διεκδικούσαν την ψήφο τους. Έτσι μερίδα βουλευτών στη Βουλή κινήθηκε με τη δημιουργία αναπαραστάσεων στους ψηφοφόρους εκφράζοντας μια ακριβώς αντίθετη άποψη προς ωφέλεια μικροσυμφερόντων, ομάδων ή περιοχών. Ταυτόχρονα εντός του νησιού καταγράφεται μια νέα πολιτική συμπεριφορά, η οποία αναδύεται μέσα από την αντίθεση πόλης-χωριού. Το Αργοστόλι είναι η αστική πρωτεύουσα με όλα τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά, όπου υπήρξε η έδρα του Ριζοσπαστισμού. Μετά την Ένωση αρχίζει η συστηματική συντηρητικοποίησή της, η οποία προέρχεται κυρίως από τη μεσαία τάξη που προσπαθεί στο νέο περιβάλλον να αξιοποιήσει στο μέγιστο την φιλελευθεροποίηση και να αναπτυχθεί οικονομικά. Οι γεωγραφικές περιοχές της Πάλλης, Κραναίας, Πυλάρου και Ελειού, θα συνεχίσουν να στηρίζουν προοδευτικά και ριζοσπαστικά στοιχεία. Οι περιοχές αυτές θα αποτελούν τις εστίες ανάπτυξης αγροτικών και άλλων κοινωνικών κινημάτων, λόγω και της εξάρτησης των γεωργών από κτηματίες, εμπόρους και τράπεζες, στις δραστηριότητες των οποίων το κράτος δεν θα αναπτύξει ισχυρό ρόλο παρέμβασης και εξομάλυνσης των αντιθέσεων. Ταυτόχρονα αναπτύσσονται και άλλες επαγγελματικές ομάδες, όπως οι έμποροι και οι ναυτικοί, οι οποίοι έχουν μία αυτονομία και οικονομική ανεξαρτησία δίχως άμεσες εξαρτήσεις από το πολιτικό σύστημα. Αντίθετα οι ορεινές περιοχές των Πρόννων, της Σάμης, Πυλάρου και Ερύσσου, συμπεριφέρονται με πιο συντηρητικό τρόπο, γεγονός όπου έχει σχέση με την αυτάρκεια στην οικονομία, τον παραδοσιακό τρόπο της κοινωνικής οργάνωσης και τα επαγγέλματα που δραστηριοποιούνται οι κάτοικοι των περιοχών (γεωργοί, κτηνοτρόφοι, ναυτικοί, έμποροι, κλπ).

II. Εκλογές 1868: Αντιπαράθεση μεταξύ Ριζοσπαστών - Προστασιανών

Η πρώτη μεταοθωνική Βουλή, που συμμετείχαν και οι Επτανήσιοι λειτούργησε επί δύο χρόνια, επτά μήνες και οκτώ ημέρες⁶⁰⁵. Η Βουλή διαλύθηκε στις 21.12.1867 με απόφαση του Βασιλέως Γεωργίου και προκηρύχθηκαν εκλογές για τις 21-24.3.1868, με εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Αρ. Μωραϊτίνη, ο οποίος όμως παραιτήθηκε και έγινε ανάθεση (27.1.1868) στον Δ. Βούλγαρη ο οποίος τις διενήργησε.

Πριν την ανάληψη από τον Δ. Βούλγαρη της Πρωθυπουργίας είχε καλεστεί ο Κουμουνδούρος να αναλάβει και σε μήνυμά του προς τον Ελληνικό λαό, είχε αναφέρει στο πρόγραμμα που θα κινηθεί η κυβέρνησή του και οι εκλογές που θα πραγματοποιηθούν, όμως τελικά ο Κουμουνδούρος αποπέμφθηκε. Η πολιτική κρίση που προκλήθηκε με την αποπομπή Κουμουνδούρου και την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Βούλγαρη είχαν δημιουργήσει προβληματικό πολιτικό κλίμα. Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν μέσω έντονης πολιτικής κρίσης και με το Κρητικό ζήτημα να βρίσκεται στην πρώτη γραμμή της επικαιρότητας. Η ένταση ήταν αποτέλεσμα της έντονης αντιπαράθεσης που ακολούθησε την Εθνοσυνέλευση και την Α' περίοδο που αρχίζουν δραστικά να συγκροτούνται τα πολιτικά κόμματα⁶⁰⁶. Οι συνεχείς παρεμβάσεις του παλατιού και των Μεγάλων δυνάμεων, αποσταθεροποιούν την πολιτική ζωή με συνέπεια η χώρα να μένει στην ακυβερνησία⁶⁰⁷. Κατά τις εκλογές που διενήργησε η Κυβέρνηση Βούλγαρη⁶⁰⁸ υπήρξαν εκτεταμένων γεγονότων βίας αλλά και νοθείας, όπως καταγράφηκαν στις πηγές και κατά την επικύρωσή τους. Λόγω της εκτεταμένης νοθείας που επικράτησε, χαρακτηρίστηκαν ως «*απιθάνου φαυλότητος*», σύμφωνα με σχολιαστές της εποχής. Ο Βούλγαρης ήταν αποφασισμένος να απομακρύνει από τη Βουλή αρκετούς αντιπάλους του, ενώ δε δίστασε να αλλάξει τη διαδικασία του προελέγχου αντικαθιστώντας τα τμήματα που εξελέγησαν έως τότε για τη διαδικασία, με επιτροπή. Με τον τρόπο που θα εκλεγόταν η επιτροπή (απόλυτη πλειοψηφία) θα την έλεγχε πλήρως και στη συνέχεια θα έλεγχε και τη συγκρότηση της πλειοψηφίας. Η αντίδραση της αντιπολίτευσης δεν τον πτόησε και πέρασε στη Βουλή τις τροποποιήσεις κατά πλειοψηφία.

⁶⁰⁵ Η Βουλή των εκλογών του 1865 ξεκίνησε τις εργασίες της στις 28.5.1865 και τις ολοκλήρωσε στις 21.12.1867. Στις 5.1.1866 τελείωσε η α' σύνοδος και μετά πέντε ημέρες συνεκλήθη έκτακτη, με την επανεκλογή του ίδιου προέδρου (Κεχαγιάς). Η β' σύνοδος άρχισε στις 14.12.1866 (εξελέγη πρόεδρος ο Λ. Κρεστενίτης) και διήρκεσε έως 9.4.1867. Η γ' σύνοδος άρχισε στις 27.9.1867 (εξελέγη πρόεδρος ο Ιακ. Παξιμάδης με 82 ψ. έναντι 43 του Στ. Παδοβά).

⁶⁰⁶ Ευαγγελίδης Τρ., 1898: 218.

⁶⁰⁷ Σε 3 χρόνια θα σχηματιστούν 20 κυβερνήσεις και ο Κουμουνδούρος θα γίνει 4 φορές πρωθυπουργός.

⁶⁰⁸ Εφημ. "Κεφαλληνία", φ. 36/3.2.1868, σσ. 1, Δημοσίευση Διατάγματος Γεωργίου Α'.

Οι εκλογές χαρακτηρίστηκαν από βιαιότητες, αποκλεισμούς εκλογέων, καλπονοθεύσεις και πλαστογραφίες που θύμισαν παλαιότερες αναμετρήσεις προ του 1864, με σκοπό να αποκλειστούν οι υποψήφιοι του Κουμουνδούρου αλλά και ο ίδιος ο Χ. Τρικούπης. Αλλά και στις εκλογικές περιφέρειες που πλειοψηφούσε ο Κουμουνδούρος δεν έλειψαν τα αντίστοιχα έκτροπα⁶⁰⁹, όπως στη Ζάκυνθο που ακυρώθηκαν οι εκλογές και στην επανεκλογή κυριάρχησαν οι μετριοπαθείς οπαδοί που υποστήριζαν τη μη άμεση αφομοίωση, ανατρέποντας τα μέχρι τότε δεδομένα υπέρ της⁶¹⁰.

Η νέα Βουλή είχε 187 μέλη, ενώ το αποτέλεσμα άφησε εκτός Βουλής τον Αλ. Κουμουνδούρο, τον Θεοδ. Δηληγιάννη και τον Χαρ. Τρικούπη. Ακύρωσε τις εκλογές στα Κύθηρα, στη Σύρο που δεν ήταν φιλικόι προς τον Βούλγαρη, αλλά και στη Ζάκυνθο με αποτέλεσμα να αποκλεισθεί ο Κ. Λομβάρδος. Έξι περιφέρειες αύξησαν την εκπροσώπησή τους κατά μία έδρα λόγω αύξησης του πληθυσμού (Γορτυνία, Δωρίδα, Θήβα, Καρυστία, Σύρος, Χαλκίδα). Η εξέλεξη κράτησε δύο μήνες (άρχισε στις 15.5.1868). Ο Βούλγαρης κατάφερε να ελέγξει περίπου 80 βουλευτές, ενώ σε κάποιες ψηφοφορίες της Βουλής έφτασαν και τους 93 (24.6.1868). Ο Κουμουνδούρος είχε 34-36, Ο Δεληγιώργης 8-10, ο Θρ. Ζαΐμης 22 και οι υπόλοιποι 22-26 ψήφιζαν ανάλογα με τις περιστάσεις. Οι εργασίες της Βουλής ξεκίνησαν στις 25.4.1868 με το λόγο του Βασιλιά, ο οποίος μίλησε πρώτα για το γάμο του, μετά αναφέρθηκε στις εκλογές, ενώ στο Κρητικό ζήτημα αναφέρθηκε έμμεσα.

Κατά την προεκλογική περίοδο στον τοπικό τύπο δημοσιοποιήθηκαν οι θέσεις της κυβερνήσεως και της αντιπολιτεύσεως. Η δημιουργία και εγκαθίδρυση δίπολου κυβέρνησης – αντιπολίτευσης είναι πλέον σταθερή και η όλη αντιπαράθεση συγκεντρώνεται στην εφαρμογή ή μη των συνταγματικών διαδικασιών και των πολιτικών δικαιωμάτων. Ταυτόχρονα μέσω αυτής της αντιπαράθεσης συγκροτούνται ιδεολογικοί προσανατολισμοί, πολιτικές συσσωματώσεις και πολιτικά προγράμματα στη βάση της διακυβέρνησης.

Το Πρόγραμμα της Κυβέρνησης Βούλγαρη, που αντικατέστησε την Κυβέρνηση Κουμουνδούρου, στέκεται στην αποκατάσταση της δημόσιας τάξης, την εφαρμογή των νόμων, στην εξασφάλιση των δικαιωμάτων των πολιτών, την έντιμη διαχείριση των δημοσίων χρημάτων και τη στήριξη του κρητικού λαού. Επίσης τονίζει τη δέσμευσή της για τη μη ανάμειξη στην εκλογική διαδικασία⁶¹¹.

⁶⁰⁹ «Έγιναν οι μέγιστοι αθεμιτουργίαι, ιδίως εν ταις εκλογικαίς περιφερείαις του Κουμουνδούρου και των επιφανών των τούτου κόμματος, εξαιτίας των ταραχών και της μεγάλης ακυβερνησίας» (Παπαρηγόπουλος Κ., τ. 7: σσ. 334).

⁶¹⁰ Κατηφόρη Δεσπ., 1984: 115.

⁶¹¹ Αναφέρει το πρόγραμμα του Βούλγαρη: «... εκπληρούμεν εσυνειδήτως την ανατεθείσαν ημίν εντολήν, συντρέχοντες εις την εν τη ακριβεί τηρήσει του Συντάγματος επανόρθωσιν της δημοσίας τάξεως, την αποκατάστασιν της βασιλείας των Νόμων, την εξασφάλισιν των νομίμων δικαιωμάτων εκάστου, την φειδώ των δημοσίων χρημάτων, και την δια της δημοσίας ηθικής και της αναπτύξεως των εθνικών πόρων βελτίωσιν της κοινής καταστάσεως... Συγκινούμενοι εις τα παθήματα και τας ανάγκας δυστυχούς αδελφού λαού, ... δεν θέλομεν παύσει προσφέροντες αυτώ πάσαν δυνατήν περίθαλψιν... Κατά την ενέργειαν των προσεχών βουλευτικών εκλογών ... θέλομεν απέχει ημείς πρώτοι πάσης δ' αθεμίτων μέσων επεμβάσεως ... θέλομεν αποκρούσει δια του στιβαρού βραχίονος του Νόμου πάσαν απόπειραν

Την επόμενη ημέρα πρόγραμμα εξέδωσε και η αντιπολίτευση, το οποίο υπογράφει ο Κουμουνδούρος «ως πρόεδρος επιτροπής σχηματισθείσης εν συνελεύσει των παρόντων μελών της πλειοψηφίας της διαλυθείσης Βουλής, όπως εποπτεύη και διευθύνη κατά το κενόν τας νέας εκλογάς» στο οποίο αναφέρεται κυρίως για την διαδικασία των εκλογών, τονίζοντας την αναξιοπιστία της κυβέρνησης στην εκλογική διαδικασία. Τονίζει τα αρνητικά αποτελέσματα που θα φέρει η παρέμβαση της κυβέρνησης στην εκλογική διαδικασία και τη νόθευση της λαϊκής εντολής. Επίσης τονίζει την πίστη του στον Βασιλέα, δεσμεύεται για την οργάνωση του κράτους, την υποστήριξη στο λαό της Κρήτης και την τοποθέτηση της χώρας στο ρόλο που της αρμόζει στην ανατολή⁶¹².

Τα προγράμματα των δύο παρατάξεων δεν διαφέρουν σημαντικά, αφού συμφωνούν στα βασικά, στην πίστη στον βασιλιά, στην ανάπτυξη του κράτους, στην υποστήριξη των Κρητών, στην προετοιμασία της Ελλάδος για να έχει σημαντικό ρόλο στην ανατολή, την εξέλιξη των εκλογών με ομαλότητα. Η διαφοροποίησή τους έγκειται στο γεγονός ότι ο Βούλγαρης δηλώνει ότι δεν θα παρέμβει στις εκλογές, ενώ ο Κουμουνδούρος το αμφισβητεί αυτό, υπερτονίζοντας το αρνητικό παρελθόν του κατά την κοινοβουλευτική διαδικασία που είχε προηγηθεί και είχε πάρει την πλειοψηφία για να σχηματίσει κυβέρνηση.

α. Η εκλογική συμπεριφορά των επαρχιών και οι πολιτικοί σχηματισμοί

Οι εκλογές του 1868⁶¹³ πραγματοποιούνται κατά την πρώτη μετά την Ένωση τετραετία. Τα τέσσερα χρόνια που πέρασαν αποτελούν αρκετό διάστημα για να κριθεί από τους πολίτες πώς

διαταράξεως αυτής, και ματαιώσει παντί σθένει πάσαν έννομον προσπάθειαν γινομένην προς εκφόβησιν των ησύχων και φιλονόμων πολιτών, και βιαίαν ανάμιξιν εις την συνείδησιν των εκλογέων» [Πρόγραμμα Κυβέρνησης Δ. Βούλγαρη με τίτλο «Πρόγραμμα, το Υπουργικόν Συμβούλιον προς τον Ελληνικόν Λαόν», Εν Αθήναις 27.1.1868 (Εφημ. “Η Κεφαλληνία”, φ. 36/3.2.1868, σσ. 2)].

⁶¹² Αναφέρει το πρόγραμμα του Κουμουνδούρου: «...Το ενεστώς υπουργείον, ενώ είχε παρούσαν την Βουλήν και ηδύνατο να ζητήσῃ παρ’ αυτής την επιψήφισιν πιστώσεως και των φορολογικών νόμων, επροτίμησε να διοικήσῃ ἀνευ νόμων, δεν ηθέλησε να παρουσιάσῃ εις την Βουλήν όπως εξηγήσῃ εις τους αντιπροσώπους του έθνους διατί ευσυστήθῃ. Το υπουργείον τούτον θέλει διευθύνει τας εργασίας των εκλογών... Ως προς τα καθήκοντα της εξουσίας περί την διεύθυνσιν των εκλογών αξιοζήλευτον παράδειγμα έχει ενώπιόν του το σημερινόν υπουργείον την διαγωγήν της κυβερνήσεως, ήτις διεύθυνε τας εκλογάς της πρώτης βουλευτικής περιόδου. Η εξουσία οφείλει να ίσταται υπεράνω της εκλογικής πάλης μεριμνώσα μόνον επί της δημοσίας τάξεως και εκτελούσα τα υπό του περί εκλογών νόμου επιβαλλόμενα αυτή καθήκοντα. Πάσα άλλη παρέμβασις αυτής εις τας εκλογάς είναι αθέμιτος, την δε αθέμιτον ενέργειαν της εξουσίας δικαιούται και οφείλει ο λαός να ματαιώσῃ ... Εν ονόματι των συνελθόντων υποσχόμενος πάσαν προσπάθειαν εις αποσόβησιν των ενδεχομένων καταπιέσεων της εξουσίας συνιστώ εις τους ομοφρονούντας δραστηρίαν και έννομον ενέργειαν προς ανάδειξιν βουλευτών, οίτινες θέλουσι προασπίσει τας συνταγματικάς ελευθερίας του έθνους και απαιτήσει την πραγματοποιήσιν του προγράμματος ημών. Το πρόγραμμα τούτο έσεται και εν τη νέα Βουλή οποίον ήτο και εν τη διαλυθείσα το εξής: «Φρούρησις και παγίωσις του θρόνου του συνταγματικού βασιλέως ημών Γεωργίου, εν ω συγκεντρύνονται αι εγγυήσεις του παρόντος και οι ελπίδες του μέλλοντος του έθνους. Ακριβής τήρησις του Συντάγματος. Ηθική και υλική ανάπτυξις του τόπου. Σύντονος παρασκευή του κράτους, όπως απαιτεί η εν Ανατολή αποστολή αυτού ...» [Πρόγραμμα της αντιπολιτεύσεως, εν Αθήναις 28.1.1868 (Εφημ. Η ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ, φ. 37/10.20.1868, σσ. 2-3)].

⁶¹³ Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν πρόωρα 21.3-24.3.1868 από την Κυβέρνηση Βούλγαρη (ΦΕΚ Α7/1868). Εξελέγησαν 184 βουλευτές για τη Θ’ Βουλή (Βούλγαρης: 85 έδρες, Κουμουνδούρος: 35, Ζαΐμης: 20, Δεληγιώργης: 10, Ανεξάρτητοι: 34). Ο Βούλγαρης παίρνει την εντολή για σχηματισμό κυβέρνησης.

υλοποιείται η διαδικασία της αφομοίωσης και να καταγραφούν οι επιπτώσεις στη ζωή του νησιού. Ταυτόχρονα αποτελεί ικανό χρόνο για την αξιολόγηση των εκλογικών αποτελεσμάτων και την καταγραφή της πολιτικής συμπεριφοράς, μέσα από τη συγκρότηση της εκλογικής γεωγραφίας.

Η αντιπαράθεση στις εκλογές αυτές υπήρξε σκληρή στην Κεφαλληνία όπως και στο σύνολο της επικράτειας, αφού μεταφέρθηκαν οι κεντρικές πολιτικές συγκρούσεις σε τοπικό επίπεδο, όπως ανάμεσα στον επικριτή της βασιλείας Ι. Μομφερράτο και στο φίλο του βασιλιά Επαμ. Μεταξά (αδελφό του Αγαμέμνων). Οι ριζοσπάστες κατέρχονται με επικεφαλής τον Ι. Μομφερράτο και δίνουν διμέτωπο αγώνα, κατά των προστασιανών και κατά των εκπροσώπων των κεντρικών κομμάτων. Κερδίζουν τελικά κοινοβουλευτική εκπροσώπηση στην Κραναία υπό τον Μομφερράτο, όπου συγκρούεται εκτός των άλλων παραγόντων του με τον προστασιανό Δ. Καρούσο τέως πρόεδρο της Γερουσίας, του οποίου η κάθοδος αυξάνει την πολιτική αντιπαράθεση, φέρνοντας στη μνήμη αναπαραστάσεις που συνέβησαν στο νησί κυρίως τα σκληρά χρόνια της δεκαετίας του 1850. Παρουσιάζεται επίσης μία νέα ομάδα στην Κραναία υπό τον Αγαμέμνων Μεταξά, υιό του Κ. Μεταξά, με ισχυρές προσβάσεις στο Παλάτι⁶¹⁴, που θα δημιουργήσει σταθερή πολιτική ομάδα με μακρά επιβίωση στην επαρχία, ο οποίος εκπροσωπεί το Κουμουνδουρικό κόμμα την περίοδο αυτή. Η οικογένεια Ιακωβάτων ελέγχει απόλυτα την περιοχή της Πάλλης με τους αδελφούς Γεώργιο και Χαραλάμπη ως βουλευτές και τον Νικόλαο, Δήμαρχο Παλαίων. Η ομάδα αυτή αγωνίζεται να διατηρήσει την ισχύ της συγκρουόμενη με την ενιαία αντιπολίτευση. Είναι χαρακτηριστική η γνώμη μιας εφημερίδας, με αφορμή την απόφαση του Επαρχιακού Συμβουλίου για αποπομπή του Νικόλαου Ιακωβάτου από τη θέση του δημάρχου, όπου αντιμετωπίζοντας και τους τρεις ως ομάδα θριαμβεύει για την πτώση των αδελφών⁶¹⁵. Στο στόχαστρο της ίδιας εφημερίδας⁶¹⁶ συνεχίζει να είναι ο Γ. Ιακωβάτος τον οποίο η εφημερίδα ενοχοποιεί για την επίθεσή στο Μητροπολίτη Κεφαλληνίας Σπυρίδων Κοντομίχαλο, ο οποίος δεν διαφοροποιήθηκε στο θέμα της διοικητικής αφομοίωσης της εκκλησίας, όπως υποστήριζε ο Ιακωβάτος, ζήτημα που αποτέλεσε στοιχείο αντιπαράθεσης κατά την προεκλογική περίοδο.

Τα αποτελέσματα καταγράφουν σαφή εισβολή του πολιτικού συστήματος των Αθηνών, όπου το ήμισυ των βουλευτών στις επαρχίες εκλέγονται ως ανεξάρτητοι και μετέπειτα προσχωρούν ή

⁶¹⁴ Ο Αγ. Μεταξάς, υιός του Κ. Μεταξά, είχε διαδραματίσει σημαντικό ρόλο κατά την Εθνοσυνέλευση, του οποίου οι παρεμβάσεις διέλυσαν τη συνοχή των Επτανήσιων πληρεξουσίων προσπαθώντας να τους εντάξει στους σχεδιασμούς του παλατιού για τη δημιουργία σταθερής πλειοψηφίας στη Βουλή γύρω από τους Ορεινούς του Επ. Δεληγιώργη.

⁶¹⁵ Αναφέρει για το ζήτημα αυτό άρθρο τοπικής εφημερίδας: «*Η πτώσις των Ιακωβάτων*». «... άπασα η αδιαίρετος τριάς των Ιακωβάτων – τέθηκε και ετάφη, ουχί ένθα συνήθης, αλλά υπό των αβύσσων, ίνα μη του λοιπού μεταδόση το φθοροποιόν μόλυσμα, όπερ επί τοσούτα δυστυχώς έτη την νήσον άπασαν και εξαιρέτως τον δήμον Παλλέων εμόλυνε και κατεμάστισε Ημείς, οι μη την φατρίαν των Ιακωβάτων συμμεριζόμενοι, ούτε την εκπεπτοκυϊαν υποστηρίζοντες ...» (Εφημ. “Κεφαλληνία”, φ. 10/22.7.1867).

⁶¹⁶ Εφημ. “Κεφαλληνία”, φ. 11/29.7.1867.

στηρίζουν πολιτικές ομάδες στο Κοινοβούλιο, ανάλογα με τις συσχετισμούς που διαμορφώνονται και συγκροτούν το εκάστοτε κυβερνητικό σχήμα. Στην εκλογική διαδικασία προβάλλει και κρίνεται το πρόσωπο του υποψηφίου στον οποίο εκφράζεται η προτίμηση του ψηφοφόρου για την ήδη ή υποσχόμενη διαμεσολάβηση, στο κράτος, του οποίου η παρουσία υποχωρεί διαρκώς αφήνοντας τους πολίτες των νησιών στο έλεος των κομματαρχών. Η αντιπαράθεση αυτή δεν θα λείψει και στη Σάμη όπου ηττάται πλήρως ο Κουμουνδούρος και κυριαρχεί ο Βούλγαρης.

Ο Βούλγαρης θα πάρει την πλειοψηφία στο νομό ελέγχοντας τους εκλεγέντες της Σάμης, την πλειοψηφία στην Πάλλη με τους αδελφούς Ιακωβάτους και τον Παΐζη στην Ιθάκη. Ακολουθούν ο Κουμουνδούρος, οι Ριζοσπάστες, ενώ μία παρουσία έχουν οι Προστασιανοί.

Στην Κεφαλληνία ανήκει διοικητικά σ' αυτές τις εκλογές και η Ιθάκη, στην οποία εμφανίζεται ισχυρή ομάδα υπό τον Μάρκο Παΐζη, Δήμαρχο Ανωγητών και αδελφό του παλαιού ριζοσπάστη Τηλέμαχου Παΐζη. Η συμμετοχή της Επαρχίας Ιθάκης αυξάνει τους βουλευτές του νομού κατά δύο, από δέκα σε δώδεκα. Η Ιθάκη θα παραμείνει στο νομό για λίγο διάστημα και εντός του 1868 θα μεταφερθεί διοικητικά στη Λευκάδα.

Στη νέα σύνοδο της Βουλής καταναλώθηκε μέγας χρόνος για τον έλεγχο των εκλογικών διαδικασιών, οι οποίες για πρώτη φορά ελέγχθηκαν από επιτροπή της Βουλής που συγκροτήθηκε υπό την προεδρία του Γ. Ιακωβάτου⁶¹⁷. Ο Ιακωβάτος συνεργαζόταν με τον Βούλγαρη από τις προηγούμενες εκλογές, τον είχε στηρίξει και για την προεδρία της Βουλής και έκτοτε οι δεσμοί μεταξύ τους θα είναι σταθεροί. Στη Βουλή αυτή δεν είχαν εκλεγεί, λόγω μεθοδεύσεων του Βούλγαρη, ο Κουμουνδούρος, ο Λομβάρδος και ο Τρικούπης, εκτός του Δεληγιάννη⁶¹⁸.

Η πολιτική αναταραχή, που επικρατεί στην κεντρική σκηνή, εμφανίζει σκηνικό διάλυσης στην περιφέρεια που ευνοεί την έξαρση κοινωνικών αντιθέσεων, ενώ το κράτος εμφανίζεται να αδυνατεί να εκφράσει τη νομιμότητα και το δίκαιο. Υπό αυτές τις συνθήκες ο βουλευτής υποκαθιστά το κράτος σε πολλές περιπτώσεις και ο ψηφοφόρος αναγκάζεται να διαπραγματεύεται τη ψήφο του, γεγονός που απ' τη μια τον ισχυροποιεί, αλλά απ' την άλλη γεννά το φαινόμενο της κομματοκρατίας. Η παρουσία των κομματικών μηχανισμών αυτονομείται και σταδιακά εξελίσσεται σε εκτελεστική εξουσία, αφού το κράτος ως ρυθμιστής και θεσμός εφαρμογής των κανόνων δικαίου υποχωρεί και το υποκαθιστούν οι μηχανισμοί αυτοί και ο βουλευτής. Αναπτύσσεται έτσι ένα ευρύ φάσμα οργάνωσης των κομματαρχών, αναπτύσσοντας πελατειακές σχέσεις με τους ψηφοφόρους, μέσω της διαχείρισης της κρατικής εξουσίας.

⁶¹⁷ Ευαγγελίδης Τρ., 1898: 218.

⁶¹⁸ Ό.π. 218-219 και 225.

Οι εκλογές ήταν καλύτερα οργανωμένες διοικητικά από τις προηγούμενες, αφού είχαν λυθεί τα τεχνικά ζητήματα και η σύνθεση των εκλογικών καταλόγων. Σύμφωνα με την προκήρυξη του Νομάρχη Κεφαλληνίας⁶¹⁹ ορίσθηκαν 20 σημεία στο νομό ως τόποι ψηφοφορίας, ένα για κάθε Δήμο, στο μεγαλύτερο ναό του εκάστοτε Δήμου. Με την ίδια προκήρυξη, ορίζονται οι εκλογείς αλλά κυρίως η απαίτηση του εκλογικού νόμου για τη συλλογή ενός τριακοστού υπογραφών από τους εγγεγραμμένους για την πρόταση εκάστου υποψηφίου⁶²⁰. Από αυτή την προκήρυξη γνωρίζουμε και το σύνολο των εκλογέων του νομού: 23.237 εγγεγραμμένοι και για κάθε επαρχία. Κραναίας: 11.091, Πάλλης: 5.789, Σάμης: 6.357.

Για τον εκλογικό νόμο που ψηφίστηκε μετά το 1864, έγινε μεγάλη προσπάθεια από τους Επτανησίους και κυρίως από τους Κεφαλλήνες βουλευτές να ισχύσει το εξής δικαίωμα: οι υπογραφές που συγκεντρώνει ο κάθε υποψήφιος να είναι εντός του γεωγραφικών ορίων του νομού και να μην είναι αυστηρά εντός της επαρχίας που πολιτεύεται ο κάθε υποψήφιος. Πλειοψήφησε τελικά η άποψη να ανήκουν οι υπογράφωντες ανεξαρτήτως δήμου αλλά εντός της κάθε επαρχίας που αποτελούσε και την εκλογική περιφέρεια.

	ΕΠΑΡΧΙΑ	Κουμουνδουρικοί	Βουλγαριστές	Παλιοοριζοσπάστες	Προστασιανοί
1868 (12) ⁶²¹	ΚΡΑΝΑΙΑΣ	Αγαμέμνων Μεταξάς (25%)		Δημήτριος Δαυής, Ιωσήφ Μομφερράτος (50%)	Δημήτριος Καρούσος (25%)
	ΠΑΛΛΗΣ	Μαρίνος Χαριτάτος (33%)	Γ. Τυπάλδος-Ιακωβάτος, Χ. Τυπάλδος-Ιακωβάτος (67%)		
	ΣΑΜΗΣ		Ευάγγελος Άννινος – Ροδοθεάτος, Γεώργιος Δελλαπόρτας, Ιωάννης Δεστούνης (100%)		
	ΙΘΑΚΗΣ	Παναγιώτης Κοκκίνης (50%)	Μάρκος Παΐζης (50%)		
	Ποσοστά	25%	50%	17%	8%

Η τάση του εκλογικού σώματος στην αναμέτρηση αυτή υπήρξε συντριπτικά ανανεωτική. Από τους δώδεκα εκλεγέντες βουλευτές, οι τρεις (Μομφερράτος, Ιακωβάτος Γ, Ιακωβάτος Χ.),

⁶¹⁹ Προκήρυξη του Νομάρχη Κεφαλληνίας Ι. Δεληγιάννη, σύμφωνα με το από 26.2.1868 Β. Διάταγμα και το άρθρο 36 του Εκλογικού Νόμου (Εφημερίδα Η ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ, φ. 38/17.2.1868, σσ. 1-2).

⁶²⁰ Αναφέρει η προκήρυξη: «σύμφωνα με το άρθρο 28 του νόμου περί εκλογής βουλευτών, προσκαλούνται οι εκλογείς των Επαρχιών Κραναίας, Σάμης και Πάλλης, ο αριθμός των οποίων ανέρχεται εις μεν την Επαρχίαν Κραναίας εις 11.091, εις δε την Σάμην εις 6.357, και εις την Πάλλην εις 5.789 εκλογείς, των οποίων το τριακοστόν μέρος αποτελείται, εις μεν την Επαρχίαν Κραναίας εκ τριακοσίων εβδομήντα 370 εις δε την Επαρχίαν Σάμης εκ διακοσίων δώδεκα 212 και την Επαρχίαν Πάλλης εξ εκατόν εννενήκοντα τριών 193 εκλογέων να προτείνωσι τους υποψηφίους εντός της υπό του άρθρου 29 του Νόμου, οριζομένης δεκαπενθημέρου προθεσμίας, αρχομένης από της τελευταίας ημέρας της εν εκάστη Επαρχία δημοσιεύσεως του παρόντος προγράμματος. Αι περί προτάσεως των υποψηφίων αναφοράι, ... θέλουσιν απευθυνθή κατά το άρθρ. 29 εις τον Πρόεδρον των ενταύθα Πρωτοδικών, ... και είναι αδιάφορον αν οι συνιστώντες το τριακοστόν μέρος του Εκλογικού συλλόγου και προτείνοντες τον υποψήφιον Εκλογείς ανήκωσιν εις ένα ή και πλείονας ή όλους τους δήμους εκάστης Επαρχίας».

⁶²¹ Με το νόμο ΡΜΓ'/άρθρο 3/9.1.1866 (ΦΕΚ 6) καταργείται ο Νομός Λευκάδος και προσαρτάται η Ιθάκη στην Κεφαλληνία εκλέγοντας δύο βουλευτές και αυξάνοντας τον αριθμό του νομού σε 12.

ποσοστό 28% είχαν εκλεγεί σε προηγούμενες εκλογές στο εθνικό κοινοβούλιο (εκλογές 1864, 1865). Οι τέσσερις (Μομφερράτος, Καρούσος, Ιακωβάτος Γ., Παΐζης) ποσοστό 33% είχαν εκλεγεί στην Ιόνιο Βουλή. Από το σύνολο των δώδεκα εκλεγέντων βουλευτών οι επτά (Μεταξάς, Δαυής, Χαριτάτος, Ροδοθεάτος, Δελλαπόρτας, Δεστούνης, Κοκκίνης) ποσοστό 58 % εξελέγησαν για πρώτη φορά στα κοινοβουλευτικά χρονικά.

ΘΗΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΙΟΝΙΟ ΒΟΥΛΗ	ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΙ 1864	ΘΗΤΕΙΑ ΣΕ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΒΟΥΛΗ	ΠΡΩΤΗ ΕΚΛΟΓΗ 1868
4	3	2	7
33 %	28 %	16 %	58%

Από τους νεοεκλεγέντες, οι τρεις (Μεταξάς, Χαριτάτος, Κοκκίνης) ανήκουν στον Κουμουνδούρο, οι τρεις (Ροδοθεάτος, Δελλαπόρτας, Δεστούνης) στον Βούλγαρη και ένας παλαιοριζοσπάστης (Δαυής). Ο Βούλγαρης ελέγχει το σύνολο της επαρχίας Σάμης, όπου είναι στο σύνολό τους νεοεκλεγέντες και τη συντριπτική πλειοψηφία της Πάλλης. Επανεξελέγησαν μόνο δύο βουλευτές που είχαν εκλεγεί και στις εκλογές του 1865, οι αδελφοί Ιακωβάτοι στην Πάλλη, οι οποίοι συνεχίζουν να βρίσκονται στην πολιτική ομάδα του Βούλγαρη. Η Σάμη, όπως είχαμε επισημάνει κατά τον ορισμό των γεωγραφικών εδαφών των περιοχών, αποτελεί τον κρίσιμο παράγοντα διαμόρφωσης των πλειοψηφιών στο επίπεδο του νομού.

Σημαντική υπήρξε η εκλογή των δύο παλαιοριζοσπαστών (Δαυή, Μομφερράτου), οι οποίοι μαζί με άλλα στελέχη του Δημοτικού Καταστήματος Αργοστολίου (ΔΚΑ) είχαν αποτύχει στις εκλογές του 1865, επίσης ο Π. Πανάς δεν κατάφερε να εκλεγεί τόσο στις εκλογές του 1865, όσο και σε αυτές.

Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από τα αποτελέσματα των εκλογών είναι μία στροφή προς την ανανέωση η οποία όμως κινείται στα πλαίσια πατρωνίας των κεντρικών πολιτικών ομάδων, με βάση τις μελλοντικές πολιτικές τους επιλογές όπως αυτές θα προσδιοριστούν κατά τη διαδικασία ψηφοφοριών στη Βουλή για την υπερψήφιση ή καταψήφιση των κυβερνήσεων.

Η κατανομή των εδρών στο νομό έδωσε στον Βούλγαρη το 50% των εδρών, ενώ τις υπόλοιπες κατέλαβαν προσκείμενοι στον Κουμουνδούρο κατά 25 %, στους παλαιοριζοσπάστες το 17% και το υπόλοιπο 8% στους προστασιανούς⁶²². Η πινακοποίηση της κομματικής τοποθέτησης τεκμηριώθηκε με βάση τις ψηφοφορίες για την ψήφο εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση⁶²³.

Η παράταξη Κουμουνδούρου αντιμετωπίζει στις εκλογές αυτές μια σημαντική συρρίκνωση των δυνάμεών της. Καταλαμβάνει το 25% των εκλεγέντων στην επαρχία Κραναίας (από 100% το 1865) και δεν έχει καμία εκπροσώπηση στη Σάμη (67% το 1865). Επιπτώσεις σ' αυτό είχε η

⁶²² Μέρος III, Παράρτημα Α, Γενικοί Πίνακες, αναλυτικά εκλογικά αποτελέσματα κατά επαρχία.

⁶²³ ΠΡΒ, ΣΥΝ. Β, Συν. Ν/ 25.7.1868, σσ. 242-248.

μετακίνηση νέων υποψηφίων προς το κόμμα του Κουμουνδούρου και η μη εκλογή κανενός από τους εκλεγέντες βουλευτές του 1865. Στους παράγοντες που διαμόρφωσαν το αποτέλεσμα αυτό αποτελεί η πολιτική της κυβέρνησης Κουμουνδούρου, κυρίως στο δασμολογικό και στην φορολογία των τοπικών προϊόντων που είχε άμεση επίπτωση στα αστικά στρώματα των εμπόρων και των γεωργών, αλλά και στη σύγκρουσή του με το Παλάτι. Ο Κουμουνδούρος έχει μια μικρή εκπροσώπηση στην Πάλλη (0% το 1865). Επίσης καταλαμβάνει ποσοστό 50%, παίρνοντας τη μία από τις δύο έδρες στην επαρχία Ιθάκης.

Η παράταξη Βούλγαρη κυριαρχεί στην επαρχία Σάμης με ποσοστό 100% (33% το 1865). Οι επιπτώσεις προέρχονται κυρίως από την κυβερνητική πολιτική του Κουμουνδούρου σχετικά με τα υποτελωνεία, τους δασμούς και τη φορολογία. Στην Σάμη, με τον μικτό πληθυσμό, οι επιπτώσεις των αποφάσεων της κυβέρνησης ήταν άμεσες. Η παρουσία των εκλεγέντων βουλευτών του Βούλγαρη δεν παρουσιάζει ιδιαίτερη μεταβολή μεταξύ των δήμων, εκτός των δήμων Πυλάρου και Δολιχίου όπου αποτελούν ορεινούς δήμους με πληθυσμό κυρίως κτηνοτροφικό. Επίσης ο Βούλγαρης, διατηρεί υψηλό ποσοστό 67% στην Πάλλη (100% το 1865) λόγω των αδελφών Ιακωβάτων, αλλά μειωμένο λόγω κυρίως της θέσης που είχαν κατά της αφομοίωσης. Καταλαμβάνει επίσης ποσοστό 50%, λαμβάνοντας τη μία από τις δύο έδρες στην επαρχία Ιθάκης.

Η παράταξη των Παλαιοριζοσπαστών καταλαμβάνει ποσοστό 50% (0% το 1865), καταφέροντας να ελέγξει δύο έδρες στην επαρχία Κραναίας, ενώ στις άλλες επαρχίες του νομού δεν έχει καμία παρουσία. Η επιτυχία της οφείλεται στην ενότητα που επέδειξαν και στη διατήρηση της συνοχής του ΔΚΑ, που όμως δεν θα έχει συνέχεια λόγω κόπωσης των φυσικών προσώπων, κυρίως του Μομφερράτου, των πολλών διαφωνιών που προέκυπταν λόγω της έντονα πολιτικοποιημένης αντίληψης των στελεχών, αλλά κυρίως λόγω της κυριαρχίας του λαϊκισμού και του κομματισμού που επιβάλλουν ως κυρίαρχη αντίληψη τα κεντρικά πολιτικά κόμματα.

Η παράταξη τέλος των Προστασιανών, καταλαμβάνει ποσοστό 25% στην επαρχία Κραναίας εκλέγοντας τον τ. Πρόεδρο της Γερουσίας και έπαρχο Κεφαλληνίας Δ. Καρούσο. Στην περιοχή ο Καρούσος διατηρεί δυνάμεις λόγω της πρότερης δραστηριότητάς του, αφού η εκλογή του δεν αποτελεί κάτι άλλο παρά την προσωπική του δικαίωση σχετικά με την πολιτική του επί Προστασίας, αφού ελάχιστη ήταν η μετέπειτα κοινοβουλευτική του δραστηριότητα. Εξετάζοντας τη σύνθεση του πληθυσμού, τα ιστορικά στοιχεία της περιοχής και συγκρίνοντας τη συμπεριφορά του εκλογικού σώματος κατά τη εξελισσόμενη περίοδο μετά την Ένωση, καταγράφουμε το πλαίσιο της πολιτικής συμπεριφοράς κατά επαρχία.

Η καθιέρωση των επαρχιών, λόγω του μικρού γεωγραφικού εύρους, διευκόλυναν τη μεταφορά των κεντρικών πολιτικών αναπαραστάσεων, οι οποίες μέσω του τύπου περνούν στην

καθημερινότητα των πολιτών δημιουργώντας αντιπαραθέσεις. Ουσιαστικά αυτό είναι το αποτέλεσμα της εξελισσόμενης διαπραγμάτευσης της ψήφου, η οποία έχει ως συνέπεια τη σταδιακή ταύτιση των πολιτών με την πολιτική παράταξη την οποία υποστηρίζουν. Κατ' επέκταση η τοποθέτηση αυτή θα έχει ως αποτέλεσμα τη σταδιακή ταύτιση με τη θεώρηση ότι η προσωπική πολιτική ικανοποίηση περνά μέσα από την εκλογική επιτυχία του υποψηφίου που στηρίζουν. κατά συνέπεια όμως με τον τρόπο αυτό υποτάσσουν το ατομικό στο συλλογικό συμφέρον και ταυτίζονται με την παράταξη που υποστηρίζουν.

Η σύγχυση που δημιουργήθηκε για τη μορφή της ένωσης, από την Εθνοσυνέλευση και εντεύθεν αποτέλεσε ζήτημα που εκμεταλλεύθηκαν πολιτικά πολλές φατρίες και πρόσωπα, αλλά και ζήτημα που διέσπασε τους ριζοσπάστες δημιουργώντας διχόνοιες. Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν να αλληλοεξοντωθούν μεταξύ τους τα στελέχη ή όπως ο Ζερβός και ο Μομφερράτος να αποσυρθούν από την πολιτική. Ταυτόχρονα όμως η σύγχυση της αφομοιώσεως αποτέλεσε αντικείμενο πολιτικής εκμετάλλευσης, ένα πρωτόλειο είδος λαϊκισμού το οποίο υποβάθμισε το σημαντικό γεγονός της Ένωσης, από συλλογικό και εθνικό στόχο που αποτελούσε σε πολιτικό σχήμα και πεδίο πολιτικών αντιπαραθέσεων προς εκκόλαψη εκλογικών ψήφων. Η κατάσταση αυτή ανέτρεψε μια συλλογική αντίληψη μετατρέποντάς την σε ατομική, δημιούργησε προσωπικές προσδοκίες στο λαό και υπέθαλψε μια εσωτερική ένταση, αναδεικνύοντας το ατομικό πάνω από το συλλογικό, δημιουργώντας καιροσκοπισμό και έναν έντονο λαϊκισμό στην πολιτική διαδικασία. Η κατάσταση αυτή δημιούργησε το πλαίσιο πάνω στο οποίο δομήθηκε το κομματικό σύστημα και αναπτύχθηκαν οι πελατειακές σχέσεις, καταστάσεις οι οποίες θα αυξάνονται σταδιακά στο πέρασμα του χρόνου και θα τις συναντούμε σε όλη την διάρκεια της περιόδου μετά την Ένωση.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 21-24.3.1868

Παράταξη: **Δ. Βούλγαρη** (Βουλγαριστές)

Ποσοστά εδρών %

⊙ Αστικά κέντρα - Πρωτεύουσα Νομού: Αργοστόλι.

■ Μικρά Ημιαστικά Κέντρα - Πρωτεύουσες Επαρχιών: Αργοστόλι, Αιγιάλιος Σάμης, Βαθύ, Ληξούρι.

● Αγροτικά & Ημιαγροτικά - Μεγάλα Ηπειρωτικά Χωριά: Αγίων, Ασπρογέρακας, Βαλσαμάτα, Δελινάτα, Διβάρτα, Γλάροι, Καλλιάτα, Καμπιτσάτα, Καρδάκατα, Κοντογεννάδα, Λακύνθρα, Μακρυώτικα, Ματζαβινάτα, Μαυράτα, Μεταξάτα, Μονοπωλλάτα, Πάστρα, Σκάλα, Φραγκάτα, Φαρακλάτα, Φάρσα, Χαράκτι, Χανδάτα, Χιονάτα.

● Μικρά Παραθαλάσσια Κέντρα: Αγ. Ευφημία, Άσσοι, Πάνορμος (Φισκάριδο), Πεσσάδες.

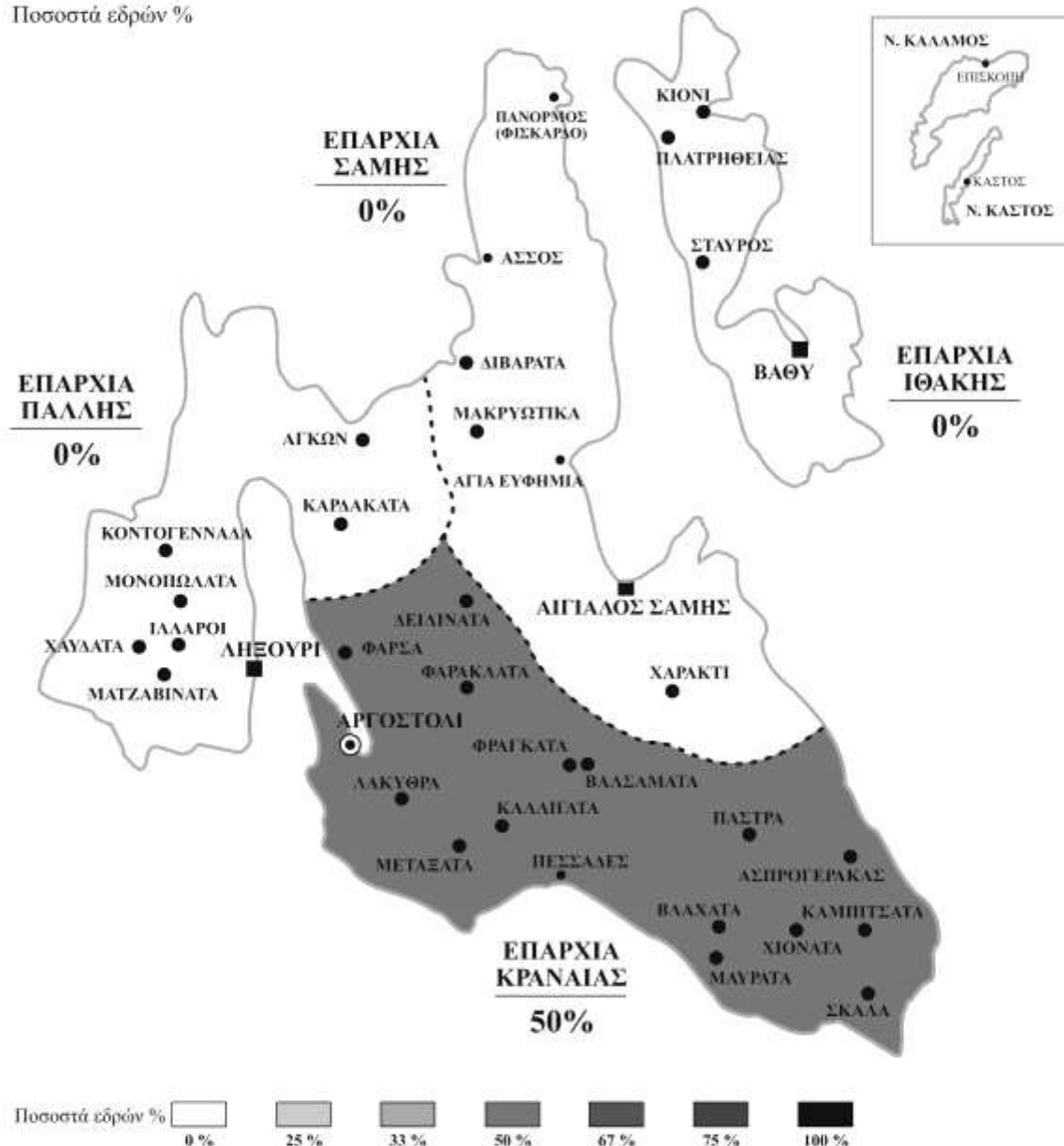
Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 21-24.3.1868

Παράταξη: **Ριζοσπάστες** (Παλιοριζοσπάστες)

Ποσοστά εδρών %

⊙ Αστικά κέντρα - Πρωτεύουσα Νομού: Αργοστόλι.

■ Μικρά Ημιαστικά Κέντρα - Πρωτεύουσες Επαρχιών: Αργοστόλι, Αιγιάλιος Σάμης, Βαθύ, Ληξούρι.

● Αγροτικά & Ημιαγροτικά - Μεγάλα Ηπειρωτικά Χωριά: Αγκών, Ασπρογέρακας, Βαλσαμάτα, Δελιανάτα, Διβάρτα, Διλάροι, Καλλυγιάτα, Καμπιτσάτα, Καρδάκατα, Κοντογεννάδα, Λακυτόρα, Μακρυώτικα, Ματζαβινάτα, Μαυράτα, Μεταξάτα, Μονοπωλιάτα, Πάστρα, Σκάλα, Φραγκάτα, Φαρακλάτα, Φάρσα, Χαράκτι, Χανδάτα, Χιονάτα.

● Μικρά Παραθαλάσσια Κέντρα: Αγ. Ευφημία, Άσσοι, Πάνορμος (Φισκάδο), Πεσσάδες.

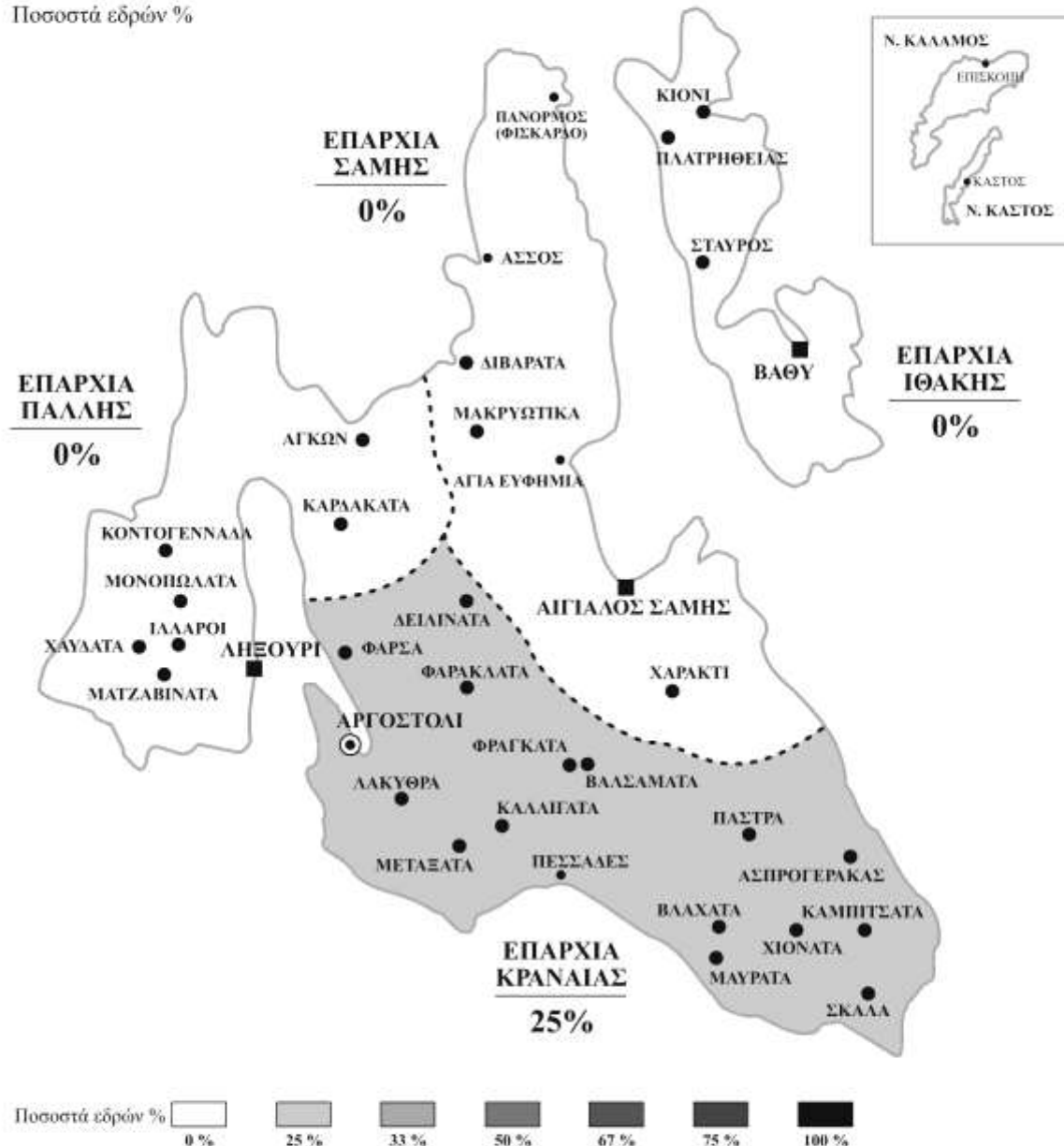
Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 21-24.3.1868

Παράταξη: **Ανεξάρτητοι** (Προστασιανοί)

Ποσοστά εδρών %

⊙ Αστικά κέντρα - Πρωτεύουσα Νομού: Αργοστόλι.

■ Μικρά Ημιαστικά Κέντρα - Πρωτεύουσες Επαρχιών: Αργοστόλι, Αιγιάλιος Σάμης, Βαθύ, Ληξούρι.

● Αγροτικά & Ημιαγροτικά - Μεγάλα Ηπειρωτικά Χωριά: Αγίων, Ασπρογέρακας, Βαλσαμάτα, Δελιανάτα, Διβάρτα, Διλάροι, Καλλιγάτα, Καμπιτσάτα, Καρδάκατα, Κοντογεννάδα, Λακυτόρα, Μακρυώτικα, Ματζαβινάτα, Μαυράτα, Μεταξάτα, Μονοπωλάτα, Πάστρα, Σκάλα, Φραγκάτα, Φαρακλάτα, Φάρσα, Χαράκτι, Χανδάτα, Χιονάτα.

● Μικρά Παραθαλάσσια Κέντρα: Αγ. Ευφημία, Άσσοι, Πάνορμος (Φισκάδο), Πεσσάδες.

Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

Αντιπαράθεση Ριζοσπαστών – Προστασιανών στην Κρναία

Στις αρχές Ιανουαρίου 1868 και προ της προκηρύξεως εκλογών, η Βουλή αποφάσισε την κάλυψη της κενής θέσης του παραιτηθέντος βουλευτή Νικ. Φωκά-Γεωργακάτου σε μη προσδιορισμένο χρόνο εντός του Φεβρουαρίου. Υποψήφιοι προτάθηκαν οι Γεώργιος Ι. Μεταξάς και Σπυρίδων Μονόπολης, όμως οι εκλογές αυτές δεν πραγματοποιήθηκαν, διότι στις 26.1. 1868 ο Βασιλιάς Γεώργιος διέλυσε τη Βουλή και προκήρυξε εκλογές και ταυτόχρονα ανέθεσε το σχηματισμό κυβέρνησης στον Δ. Βούλγαρη για να τις πραγματοποιήσει⁶²⁴. Η προκήρυξη επαναληπτικών εκλογών δεν δημιούργησε πολιτική ένταση στην επαρχία Κρναίας, σε αντίθεση με την Πάλλη, όπου η προκήρυξη επαναληπτικών εκλογών για την κάλυψη των παραιτηθέντων αδελφών Ιακωβάτων πυροδότησε ένταση που συνεχίστηκε έως τις εκλογές, αλλά και μετέπειτα παρά το γεγονός ότι δεν έγιναν τελικά οι επαναληπτικές⁶²⁵.

Στην Επαρχία Κρναίας κατήλθαν δώδεκα υποψήφιοι⁶²⁶ για τις τέσσερις έδρες και ψήφισαν 5.544 εκλογείς, σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία. Εξελέγησαν βουλευτές οι Δημήτριος Δαυής, Ιωσήφ Μομφερράτος, Αγαμέμνων Μεταξάς και Δημήτριος Καρούσος. Μόνο για τον Δ. Καρούσο έχουμε τις ψήφους, όπου πήρε 2.805 ΝΑΙ και 2.739 ΟΧΙ και εκ της προσθέσεως των δύο συνάγεται ότι το σύνολο των ψηφισάντων της επαρχίας Κρναίας ανήλθε σε 5.544 εκλογείς⁶²⁷.

Με βάση τους εγγεγραμμένους της επαρχίας που ανέρχονται στους 11.091 και τους ψηφίσαντες που έφτασαν στους 5.544, το ποσοστό συμμετοχής ανέρχεται στο 49% και της αποχής στο 51% που είναι υψηλότερο κατά δύο μονάδες από το ποσοστό συμμετοχής. Σε ανάλυση των στοιχείων, σε επίπεδο δήμων, δεν μπορούμε να προχωρήσουμε γιατί δεν υπάρχουν οι αντίστοιχοι εγγεγραμμένοι ανά δήμο όπως και στην ανάλυση ποιοτικών στοιχείων που αφορούν κατανομή αστικών – αγροτικών περιοχών, κοινωνική τάξη, επαγγέλματα, ηλικίες, κα, λόγω έλλειψης εκλογικών καταλόγων και η στατιστική ανάλυση και η ποσοτική έρευνα δεν μπορεί να αναπτυχθεί. Το ενδιαφέρον του τοπικού τύπου θα είναι στραμμένο κυρίως στις εκλογές της επαρχίας Κρναίας, αφού εκεί κατέρχεται ο Ι. Μομφερράτος εκ των αρχηγών του ριζοσπαστισμού, ο οποίος ήταν ιδιαίτερα επικριτικός για τα προνόμια του στέμματος και είχε χαρακτηρίσει το Βασιλιά «εστεμμένο

⁶²⁴ Εφημ. «Η Κεφαλληνία», φ. 36/3.2.1868, σσ. 1.

⁶²⁵ Μεταξύ των άλλων γράφει ο τύπος: «Δεν λυπούμεθα δια την αποτυχίαν της ημετέρας μερίδος, όσον δια το πρωτοφανές εις την επαρχίαν μας επονείδιστον και άτιμον μέσον της αγοραπωλησίας των ψήφων, διότι του λοιπού ο ικανός, αλλά πένης, δεν θα αποτολμά να εξέρχεται ως βουλευτής»! ... «Ικανά χρήματα ερρίπησαν εις την πόλιν του Ληξουρίου και υπέρ τους 200 απόρους και ασυνειδήτους διεφθάρησαν ..., ο δε διανεμηθείς σίτος και καλαμπόκιον ει τας εξοχάς είναι απίστευτος, δι' αυτό ο λαός του Ληξουρίου αποκαλεί τους πλειοψηφήσαντες βουλευτάς της μονάδας, βουλευτάς καλαμποκίτικους»! (Εφημ. Παλλιγεννεσία, φ. 1359/έτος 6^ο/10.2.1868).

⁶²⁶ Παράρτημα Α', Γενικοί Πίνακες, Επαρχία Κρναίας Εκλογές 1868.

⁶²⁷ Επιστολή Νομάρχη προς εκλεγέντα βουλευτή Κρναίας Δημήτριον Καρούσον [(ΓΑΚ, Εκλογικά Αρχεία Βουλής των Ελλήνων (1844-1893), Εκλογές 1868, Επαρχίας Κρναίας, Φ. 162, Έγγραφο 13)].

εγκληματία» στον προεκλογικό του αγώνα, δημιουργώντας οξεία σύγκρουση με μερίδα των πολιτικών και ιδιαίτερα με τον υποψήφιο Αγαμέμνων Μεταξά. Αλλά και η αντιπαράθεση των ριζοσπαστών με τον τ. έπαρχο Δ. Καρούσο ενίσχυσε έντονα το έκρυθμο προεκλογικό κλίμα.

Με γνωστές τις θέσεις των παλαιοριζοσπαστών για τη βασιλευόμενη δημοκρατία, ιδιαίτερο ενδιαφέρον είχε η στάση τους, διότι ταυτόχρονα αυτή την προεκλογική περίοδο οι Βουλγαριστές επισήμαναν τον κίνδυνο «κοινοβουλευτικής δικτατορίας», εννοώντας την πρωτοβουλία του Κουμουνδούρου να εισαγάγει το θεσμό της ψήφου εμπιστοσύνης και υποσχόμενος να προστατεύσει τα δικαιώματα του στέμματος⁶²⁸, όπου κάποιοι παλαιοριζοσπάστες στήριξαν την πρωτοβουλία αυτή θεωρώντας την δημοκρατική.

Συνοπτικά, στην Κραναία έρχονται σε εκλογική σύγκρουση δύο παρατάξεις, η μία του Δημοτικού Καταστήματος, δηλ. των Ριζοσπαστών και η άλλη του Αγαμ. Μεταξά, ο οποίος διατηρεί ισχυρές σχέσεις με το Παλάτι. Ταυτόχρονα η πολιτική κάθοδος του Δημ. Καρούσου, ως του κύριου εκφραστή των Προστασιανών, δημιουργεί λόγω ιστορικών συνειρμών πολιτική ένταση. Ο Δημήτριος Καρούσος, κατήλθε υποψήφιος στις δεύτερες μεταενωσιακές εκλογές, αποτελώντας το πρόσωπο που δέχθηκε τα πυρά των Ριζοσπαστών, αφού επί θητείας του ως έπαρχος Κεφαλληνίας εξορίσθηκε η ηγεσία του κινήματος, ο Ζερβός στα Αντικύθηρα και ο Μομφερράτος στην Ερεϊκούσα με τον οποίο τώρα ήταν αντίπαλοι. Το γεγονός είχε φορτίσει το πολιτικό κλίμα δημιουργώντας τις αντίστοιχες αναπαραστάσεις και συσπειρώσεις. Ο Καρούσος πολιτεύεται μόνος του, αφού ακόμα και ο ευνοούμενός του Π. Βινιεράτος⁶²⁹ Δήμαρχος Αργοστολίου, δεν τον υποστηρίζει. Ο Βινιεράτος υποστηρίζει τον Αγαμ. Μεταξά, που την περίοδο αυτή συνεργάζεται με τον Κουμουνδούρο, όπως παρακάτω αναφέρεται και στην επιστολή παραίτησης του ειρηνοφύλακα Αργοστολίου Παναγή Πεφάνη.

Η παρουσίαση των θέσεων των υποψηφίων, τα προγράμματα και οι αντιπαραθέσεις γινόνταν μέσω του τύπου, ενώ όλοι οι υποψήφιοι εξέδωσαν φυλλάδια (παμφλέτια) με τις απόψεις τους, στα οποία γίνεται κριτική αλλά και αντιπαράθεση μεταξύ τους. Τα έντυπα αυτά αποτελούν πλούσιο υλικό για την σκιαγράφηση της πολιτικής και κοινωνικής κατάστασης της εποχής.

Ο Δ. Καρούσος εξέδωσε πρόγραμμα, στο οποίο οριοθετεί πολιτικές αντιλήψεις, ομιλεί ελάχιστα ή καθόλου για το παρελθόν, κρύβοντάς το πίσω από οικογενειακές υποχρεώσεις, λαβαίνει θέση υπέρ του βασιλέως και ζητωκραυγάζει υπέρ της προόδου του Έθνους, μια ιδιαίτερα σημαντική δήλωση για τον κατεξοχήν εκπρόσωπο της Προστασίας και επαχθή διώκτη κάθε τι ενωτικού στην

⁶²⁸ Gunar H., 2006: 471.

⁶²⁹ Από παμφλέτι της 23ης Μαρτίου 1868, άγνωστος δημοσιοποιεί δύο επιστολές, του έτους 1862, του Βινιεράτου προς τον Δ. Καρούσο, από τις οποίες διαφαίνεται όχι μόνο η εύνοιά του αλλά και η προστασία του (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 7, έγγραφο 18).

Κεφαλληνία από το 1852. Προσπαθεί να εκφράσει λαϊκά στρώματα με έναν υπερβατικό λόγο, με πατριωτικούς συνειρμούς και φιλοβασιλικά αισθήματα, αλλά δίχως με αναφορές μνήμης και κυρίως στο θέμα του ενωτικού αγώνα. Η τακτική του θα τον βοηθήσει να εκλεγεί, ενώ λίγο αργότερα την ίδια τακτική θα εφαρμόσει το πολιτικό του τέκνο Π. Βινιεράτος, που θα συγκροτήσει το κόμμα του λαού. Το κείμενό του είναι γραμμένο σε λαϊκή γλώσσα, είναι κείμενο πολιτικό το οποίο θέτει τα όρια της πολιτικής του συμπεριφοράς και των επιλογών του εφ' όσον εκλεγεί βουλευτής. Είναι ένα κείμενο απολύτου αφοσίωσης στους θεσμούς, στα συμφέροντα των νησιών και του λαού⁶³⁰. Επίσης ο Δ. Καρούσος εξέδωσε μετά τις εκλογές επιστολή με τίτλο «*Συμπολίται*», στην οποία μεταξύ άλλων αναφέρεται στον προεκλογικό αγώνα, το τι συνέβη κατά τις εκλογές του 1865, ενώ κάνει ιδιαίτερη αναφορά ότι θα ασχοληθεί εκτός των άλλων εθνικών, με τα τοπικά ζητήματα της Κεφαλληνίας και ευρύτερα των Επτανήσων⁶³¹. Ο στόχος της εκλογής του Δ. Καρούσου ήταν ένα προσωπικό στοίχημα, ίσως και ένα πείσμα για να θεωρήσει ότι δικαιώθηκε για τις επιλογές του οι οποίες ήθελε να έχουν αποδοχή απ' τον λαό, αφού η συμμετοχή του στη Βουλή ήταν μικρή και κάποια στιγμή επικαλούμενους λόγους υγείας σταμάτησε να συμμετέχει.

Η επιστολή του Αναστασίου Π. Μεταξά⁶³² είναι ενδεικτική του μορφωτικού επιπέδου των υποψηφίων, αλλά και του υψηλού επιπέδου ευγένειας μεταξύ των πολιτικών, το οποίο όμως πολύ συχνά μετατρέποταν σε πεδίο σκληρών αντιπαραθέσεων κατά την προεκλογική περίοδο, ως αποτέλεσμα εισβολής των κεντρικών αντιπαραθέσεων, που αφορούσαν τη Βουλή και την

⁶³⁰ Αναφέρει το πρόγραμμα του Καρούσου: «... ένεκεν της ηλικίας μου, της πασχούσης υγείας μου, και των αρκούντων ζημιωθέντων, κατά τα δεκατέσσερα παρελθόντα έτη του δημοσίου σταδίου μου οικογενειακών συμφερόντων... επροτίμων και επόθουν να εμμείνω ιδιωτεύων, αλλ' επειδή οι ... συλλαβόντας την ιδέαν να με προτείνωσι, ώφειλον να σεβασθώ και να υποκύψω ... Β. Ότι δεν θέλω κάμει χρήσιν των συνήθως μεταχειριζομένων μέσων εν ταις εκλογικαίς πάλαις... Δ. Ότε εις ουδέν κόμμα ανήκω, ή δύναμαι να ανήκω. Ε. Ότι αν εισακουσθή η ευχή των ρηθέντων συμπολιτών μου θέλω μείνει ελεύθερος και ανεξάρτητος, ... υποστηρίξεως παντός κυβερνητικού μέτρου όπερ ήθελα νομίσει άξιον να υποστηριχθή ... ΣΤ. Ότι το πρόγραμμά μου είναι το από του παρελθόντος έτους δημοσιευθέν Ζ. Και τέλος ότι εάν είτε εν μέρει είτε καθ' όλα ήθελον αποβή μάταιαι αι προσπάθειαι μου, θέλω προσαγάγει ητιολογημένην την παραίτησίν μου. Ζήτω ο βασιλεύς ημών Γεώργιος Α'. Ζήτω η πρόοδος του Έθνους. Ζήτω η τακτοποίησις των κατά τας Ιονίους νήσους πραγμάτων και μάλιστα των κατά την λίαν παραμεληθείσαν Κεφαλληνίαν» [Επιστολή Δ. Καρούσου προς τους Ψηφοφόρους με τίτλο «Πρόγραμμα», Αργοστόλιον τη 14 Φεβρουαρίου 1868 (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 7, έγγραφο 14)].

⁶³¹ Τονίζει, στην ευχαριστήρια επιστολή ο Καρούσος μεταξύ άλλων: «... Καθώς εγώ εξεπλήρωσα ως ανέλαβον υποσχέσεις του να μη μεταχειρισθώ ουδέν των μέσων εκείνων, των οποίων γίνεται χρήσις υπό τινων κατά τους εκλογικούς αγώνας ... ούτως ο λαός της Κεφαλληνίας, μετά πολλής παρρησίας και ανεξαρτησίας έδωσε κατά την περίπτωσιν ταύτην πρόδηλον δείγμα του ορθού αυτού φρονήματος, μη επιτρέψας να τον εξαπατήσουν και παρασύρωσι (ως συνέβη κατά το 1865) υπερασπισταί τινες άνθρωποι, οι οποίοι δια πλαγίους σκοπούς, ηθέλησαν ν' αναμειχθώσιν εις τα εκλογικά, συμμαχούντες μετ' εκείνων, οίτινες εν άλλη εποχή απεκαλούντο παρ' αυτών απαταιώνες και προδόται της πατρίδος. Εννόησεν ο λαός της Κεφαλληνίας την απάτην ... και ηθέλησε να δηλώση πανδήμως την αποδοκιμασίαν του προς τα κατά το 1865 συμβάντα. ...» [Μετεκλογική επιστολή Δ. Καρούσου με τίτλο «*συμπολίται*» προς τους ψηφοφόρους της Επαρχίας Κραναιάς, Εν Κεφαλληνία τη 27 Μαρτίου 1868 (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 2, έγγραφο 681)].

⁶³² Αναφέρει στην επιστολή ο Π. Μεταξάς: «... Πλην θερμός παρακαλώ τον λαόν και εξορκίζω αυτόν ενώπιον του υψίστου ίνα εκλέξη, υποστηρίξη και ψηφίση τους αξιοτέρους και καταλληλοτέρους άνδρας της αυτής υψηλοτάτης εντολής ... Εγώ εις πάντα καιρόν και περίστασιν προθύμως δύναμαι να θυσιάσω και την τελευταίαν 'ρανίδα του αίματός μου υπέρ της Πατρίδος...» [Προεκλογική επιστολή (παμφλέτι) Αναστασίου Μεταξά π. Πέτρου με τίτλο «ΣΥΜΠΑΤΡΙΩΤΑΙ», Εν Αργοστολίω Κεφαλληνίας την 17 Φεβρουαρίου 1868 (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 7, έγγραφο 12)].

Κυβέρνηση, στην τοπική πολιτική σκηνή. Η κατάσταση αυτή αλλά και ο προσωπικός αγώνας των υποψηφίων για εκλογή είχε ως συνέπεια να επιβληθούν τα πολιτικά πάθη, εισάγοντας διαρκείς αντιπαραθέσεις και ακρότητες που πολλές εξελίσσονταν και κατά τη διάρκεια της εκλογικής διαδικασίας. Η επιστολή του Μεταξά είναι η επιβεβαίωση από τον ίδιο της πρότασης μετά τη συλλογή υπογραφών για την έγκριση της υποψηφιότητάς του, μια διαδικασία η οποία αποτελούσε απαίτηση του εκλογικού νόμου, αλλά ήταν και το πρώτο δείγμα ένδειξης της ισχύος που είχε ένας υποψήφιος στην τοπική κοινωνία.

Για τον υποψήφιο Αγαμέμνων Κ. Μεταξά βρίσκουμε την Επιστολή που την ονομάζει «Πρόγραμμα»⁶³³, ενώ έστειλε ευχαριστήρια επιστολή και μετά τις εκλογές. Στο πρόγραμμά του, κάνει αναφορά στην ανάγκη να ορθοποδήσει το νησί με βάση το ένδοξο παρελθόν του, ενώ στέκεται σε μεγάλο μέρος στο ζήτημα ότι κατέρχεται ανεξάρτητος, στάση που δεσμεύτηκε να διατηρήσει κατά την παρουσία του στη Βουλή. Μετά την εκλογή του ο Α. Μεταξάς απέστειλε επιστολή προς τους συμπολίτες του στην οποία καταγγέλλει την έντονη ανάπτυξη του φατριασμού και των παθών, δεσμευόμενος ότι θα δώσει τις δυνάμεις του για να αντιμετωπιστούν αυτά τα αρνητικά φαινόμενα και να βοηθήσει για την ευημερία της πατρίδος⁶³⁴.

Η επιστολή - Πρόγραμμα του υποψηφίου Άγγελου Μαντζαβίνου⁶³⁵ είναι λιτή, ενώ αναφέρεται στη θέση του ίδιου, τονίζοντας την ανεξαρτησία του από πολιτικές παρατάξεις ή κόμματα, δηλώνοντας ότι θα υπερασπιστεί το εθνικό συμφέρον.

⁶³³ Τονίζει: «... Η κρίσιμος της πατρίδος θέσις απαιτεί αντιπροσωπείαν συνάδουσαν προς τας ανάγκας των επαρχιών του Κράτους ... Έχω εδραϊάν πεποιθήσιν, ότι η Κεφαλληνία η αείποτε επί ορθοφροσύνη διακριθείσα θέλει ανταποκριθή προς το ένδοξον αυτής παρελθόν, προς τας προσδοκίας των φίλων της προόδου του έθνους και προς τας δικαίας απαιτήσεις της νέας εποχής ... Μη ανήκων εις πολιτικόν κόμμα και πρώτην ήδη φοράν κατερχόμενος εις τον εκλογικόν αγώνα, δεν έχω εκ των προτέρων να σας επιδείξω ειμή αγνόν παρελθόν και πολιτικήν ανεξαρτησίαν. ... Την ανεξαρτησίαν ταύτην ... θέλω πάντοτε υπηρετήσει αρχάς, πώποτε δε πρόσωπα, διότι φρονώ, ότι μόνον εν τη υποστηρίξει υγιεινών αρχών έγκεινται τα αληθή συμφέροντα του συνταγματικού θρόνου του Βασιλέως Γεωργίου του Α' και το μεγαλείον της πατρίδος ... » [«Πρόγραμμα» Α.Κ. Μεταξά, εν Αθήναις τη 26 Φεβρουαρίου 1868 (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 7, έγγραφο 4)].

⁶³⁴ Στην μετεκλογική του επιστολή ο Α. Μεταξάς εκτός των άλλων αναφέρει: «... Δεν είχαν δισταγμόν τινα ότι και εν μέσω του φατριαστικού σάλου ήθελεν ουχ ήττον επικρατήσει η ορθή κρίσις και η ανεξαρτησία υμών ... ότι πώποτε δεν ηθέλατε δώσει ακρόασιν εις τας κατ' εμού γεγομένας διαβολάς και ασχήμονες αντιδράσεις Είναι υμίν γνωστόν ότι ουδέποτε ανεμίγην ούτε αμέσως ούτε εμμέσως εις τα πολιτικά πάθη της ιδιαίτερας πατρίδας μας ... τοιούτο δ' έπραξα ορμώμενος υπό μόνου του διαρκούς ζήλου του να συμπράξω δια των μικρών μου δυνάμεων προς την ευημερίαν της πατρίδος και προς την εκ των ενόντων διόρθωσιν των εν τη Επαρχία μας κακώς κειμένων. ... Αι κρίσιμοι της πατρίδος περιστάσεις επιβάλλουσιν εις πάντα χρηστόν πολίτην να ρίψη πέπλον λήθης επί των γενομένων επί των πολιτικών παθών και διαιρέσεων ... προς την βελτίωσιν των γενικών και επαρχιακών συμφερόντων ...όπως μνηστρούωσι την εθνικήν της Επτανήσου αποκατάστασιν...»[Ευχαριστήριος Επιστολή Αγαμέμνωνος Κ. Μεταξά για την εκλογή του, με τίτλο «Συμπολίται», εν Αργοστολίω την 31 Μαρτίου 1868 (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 2, έγγραφο 68ΙΑ)].

⁶³⁵ Τονίζει στο πρόγραμμά του ο Α. Μαντζαβίνος: «... Το όνομά μου δεν φέρει τίτλους, ούτε το στήθος μου παράσημα, ουδέ εις πλουσίαν και περιφανή οικογένειαν ανήκω ... Πολιτικόν παρελθόν δεν έχω να υποδείξω, εις ουδεμίαν πολιτικήν φατρίαν πώποτε κατετάχθην ή υπηρέτησα, ταύτας πάντοτε εμίσησα και μισώ θεωρών αυτάς ολεθρίους εις την πατρίδα. Μόνον του εθνικού κόμματος απλούς στρατιώτης υπήρξα. ... Εις δύο λόγους κεφαλαιούται η πορεία ην θέλω τηρήσει, αν αξιωθώ να μοι δοθώσιν αι ψήφοι σας. Θέλω μείνει πιστός εις τας ανέκαθεν παρ' εμού πρεσβευόμενας αρχάς της ελευθερίας και του κοινού συμφέροντος ... εις παν ό,τι αφορά την εθνικήν αξιοπρέπειαν, το μεγαλείον και την ευημερίαν

Η επιστολή του Νέστωρ Σολομού⁶³⁶, παλαιού στελέχους του ενωτικού κινήματος είναι χαρακτηριστική της παρουσίας των ιδεών του ριζοσπαστισμού στην περίοδο μετά την Ένωση, παρά το γεγονός ότι είχαν διαρραγεί οι σχέσεις του με το Δημοτικό Κατάστημα. Χαρακτηριστικό σημείο της επιστολής είναι η πίστη για ενότητα και επιβίωση του ελληνικού έθνους.

Ο Π. Πανάς⁶³⁷, ο παλαιός ριζοσπάστης, συντάκτης της εφημερίδας “Χωρικός”, εκ των ηγετών της νεολαίας και του Δημοτικού Καταστήματος, εξέδωσε πρόγραμμα από την Αθήνα, στο οποίο επιτίθεται κατά του βασιλέως αλλά και κατά των βουλευτών της νήσου που αποδέχθηκαν την παράνομη, κατ’ αυτόν διάλυση της Βουλής, ενώ κάνει αναφορά στην συμμετοχή των προγόνων του στην επανάσταση του 1821.

Ο Γεράσιμος Μαυρογιάννης εξέδωσε πρόγραμμα με τίτλο «*Πρόγραμμα, προς τους εκλογείς της Επαρχίας Κράνης*»⁶³⁸, το οποίο χωρίζεται σε δύο μέρη. Το πρώτο αφορά τη γενική πολιτική

εν γένει του έθνους και της ιδιαιτέρας πατρίδος μας...» [Επιστολή Άγγελου Μαντσαβίνου με τίτλο «*Προς τους εκλογείς της Επαρχίας Κραναίας*», Εν Αργοστολίου τη 28 Φεβρουαρίου 1868 (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 7, έγγραφο 16)].

⁶³⁶ Η επιστολή του Ν. Σολωμού είναι χαρακτηριστική των ιδεών του ριζοσπαστισμού: «*Δεν είναι όνειρον, είναι αλήθεια. Έφθασε το πλήρωμα του χρόνου, το σοβαρώτατον ανατολικόν ζήτημα εγγίζει εις την λύσιν του. Το έθνος ημών, εννοών το κρίσιμον των ημερών τούτων, αγωνιά, όπως ανακτήσῃ τα δικαιώματα αυτού, απολαύσῃ την υψηλήν αυτού θέσιν, και εκπληρώσῃ την ανατεθείσαν εις αυτό παρά του Υψίστου μεγίστην εντολήν. Ο αγών ούτος ευρίσκεται ενώπιον των οφθαλμών υμών. Το συμφέρον της Πατρίδος υπάρχει εντός των συμφερόντων του Έθνους. Όταν το σώμα ήναι υγιές και ακμαίον, και τα μέλη αυτού χαίρονται ισχύν και δύναμιν. Η Κεφαλληνία προσκαλείται να παρασταθῇ εντός ολίγου εν μέσω του εθνικού συνεδρίου ... Η Κεφαλληνία ας θέσῃ την χεῖρα ἐπὶ της καρδίας αυτής, και ας αποφασίσῃ πως πρέπει να αντιπροσωπευθῇ. Η Κεφαλληνία οφείλει να παρουσιάζεται ... με την επιγραφὴν, Εγὼ εἰμαι ἡ πρώτη οπού εξεφώνησα: Ζήτω ἡ Ένωσις ἀπάσης της Ελληνικῆς φυλῆς*» [Επιστολή Νέστ. Σολομού, με τίτλο «*Ἀδελφοί και συμπολίται Κεφαλλήνες*», Κεφαλληνία, 29 Φεβρουαρίου 1868 (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 7, έγγραφο 15)].

⁶³⁷ Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Π. Πανάς: «*Η Α.Μ. ο Βασιλεύς ημών, χρώμενος προνομίῳ, ὑπὸ του Συντάγματος απονεμηθέντι αὐτό, διέλυσε την Βουλὴν. Τα αίτια της πράξεως αυτής εισὶ πασίγνωστα. Πλειοψηφία, δι’ όλων των αθεμίτων μέσων κατορθωθείσα, ἐπὶ εν και πλέον έτος διετῆρει εις την διοίκησιν των κοινών σύστημα, μόνας αρχὰς έχον την σπατάλην και το ψεύδος, σύστημα εκμεταλλευθέν και τα ιερώτερα του Έλληνος αισθήματα και εις το χεῖλος του βαράθρου περιαγαγόν το Έθνος. Εν τη πλειοψηφία εκείνη ... την πρώτην θέσιν κατείχον οι πρώην αντιπρόσωποί σας ... τυφλῶς υπεῖκον εις τας παρανόμους θελήσεις του επαράτου εκείνου συστήματος Ερχόμενος δε εν μέσω υμών μετά τεσσαρακονταεπταετών παρουσίαν όπως ζητήσω τας ψήφους σας ως προβόντα μου φέρω τας κατά τον ιερὸν του 1821 αγώνα θυσίας μου και την πολυχρόνιον εν τῷ στρατῷ υπηρεσίαν μου ... θέλω υποστηρίξει και επιψηφίζει πάντα Νόμον, σκοποῦντα την ηθικὴν και υλικὴν του έθνους ανάπτυξιν, ἰδίᾳ δε θέλω φροντίσει όπως συστηθῶσιν εν τη Επαρχία μας τα αναγκαία εκπαιδευτήρια ... πολὺ υπολείπεται, κατά την διανοητικὴν ανάπτυξιν της λοιπῆς Ελλάδος...*» [Επιστολή Παναγιώτη Πανά με τίτλο «*Πρόγραμμα, Εν Αθήναις τη 29 Φεβρουαρίου 1868*» και υπογραφή «ο συμπολίτης σας» (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 7, έγγραφο 5)].

⁶³⁸ Αναφέρει στο πρόγραμμά του ο Γερ. Μαυρογιάννης: «*... κατά την εφαρμογὴν ἰδίως της πολιτικῆς διαδικασίας, ανεφάνησαν ελλείψεις τινές, οι οποίες είχαν ανάγκην θεραπείας. Τας ελλείψεις ταύτας αναγνωρίσασα και η κυβέρνησις, είχαν εισαγάγει κατάλληλον νομοσχέδιον, το οποίον όμως η διαλυθεῖσα Βουλὴ δεν προέφθασε να συζητήσῃ και επιψηφίσῃ ... Κατὰ τας λυπηρὰς ἡμέρας του σεισμοῦ και ἐγὼ και οι λοιποὶ συνάδελφοί μου ειργάσθημεν επιμόνως, όπως καταποίσωμεν την κυβέρνησιν να εγγυηθῇ τους τόκους και χρεωλύτριον δανείου ενός και ἡμίσεως εκατομμυρίου δραχμῶν, το οποίον έμελλε να χρησιμεύσῃ εις την ανέγερσιν των κρημνησθισῶν οικιών. Αν το δάνειον τούτο εματαιώθῃ μετά ταῦτα, εις τούτο δεν πταίωμεν ημεῖς. Εκ των σπουδαίων αντικειμένων το οποίον και ημεῖς και άλλους τινὰς των συναδέλφων μου απασχόλησαν ἀπὸ της α’ Συνόδου, ήταν η ἐπὶ το δικαιότερον ρύθμισις των αγροληπτικῶν σχέσεων. Πάντες ομολογοῦσι πιστεύουν, ότι αι κανονίζουσαι τας σχέσεις ταύτας διατάξεις του πολιτικού Κώδικος του 1841 είναι ἀδικοι και καταπιεστικοὶ δια την μεγάλην τάξιν των γεωργῶν, και ότι είναι ἀνάγκη ἀπαραίτητος να παύσῃ το σκάνδαλον τούτο ... Καθ’ ὅσον δ’ αφορά τας ἐκτὸς της Βουλῆς ενεργείας μου, και ἰδίως εις το περὶ υπαλλήλων αντικείμενον, ηκολούθησα ἀπαραγκλήτως την αρχὴν ότι οι τιμίως υπηρετοῦντες την κυβέρνησιν έχουσι δικαίωμα να μένωσι εις τας θέσεις των. Ουδέποτε ἐσύστησα ἢ υπεστήριξα ἀνίκανον ἢ διεφθαρμένον υπάλληλον, ἐσύστησα όμως και υπεστήριξα*

κατάσταση της κυβέρνησης, τα μέτρα που έχει πάρει, τη λειτουργία της Βουλής και δικαιολογεί την υποστηρικτική του στάση προς την Κυβέρνηση Κουμουνδούρου. Το δεύτερο αφορά τη στάση του στα τοπικά ζητήματα Επτανήσου και Κεφαλληνίας, στο ακέραιο της δραστηριότητάς του και τη μη παρέμβασή του στην κρατική διοίκηση και στα μέτρα για το σεισμό του 1867, τα οποία όμως δεν υλοποιήθηκαν. Ο Μαυρογιάννης, ο οποίος υπήρξε στέλεχος του Ριζοσπαστισμού αλλά σε απόσταση από το Δημοτικό Κατάστημα, είναι ο μόνος υποψήφιος ο οποίος απολογείται για το έργο της κυβέρνησης Κουμουνδούρου.

Η Επιστολή-Πρόγραμμα του Σπυρίδωνος Κόκκινου⁶³⁹ αναφέρεται στις προτροπές των φίλων του για κάθοδό του στις προσεχείς εκλογές και την προϋπηρεσία του ως μέλος του επαρχιακού συμβουλίου Σάμης.

Το πρόγραμμα του Σπυρίδωνος Μελισσηνού⁶⁴⁰, είναι γενικό δίχως χωρισμό σε τμήματα. Μάλλον πρέπει να μένει εκτός νήσου, αφού και το πρόγραμμά του γράφει «εν Κερκύρα», όμως κάνει την αυτοκριτική του για τη μη συμμετοχή του στα κοινά. Επίσης κάνει έντονη αναφορά στο Κρητικό ζήτημα με τη στήριξή του στις αποφάσεις της Κρητικής Συνέλευσης.

Το πρόγραμμα του Παναγή Βαλσαμάκη⁶⁴¹ είναι χωρισμένο σε δύο μέρη. Το πρώτο, αναφέρεται στις γενικές πολιτικές του πεποιθήσεις ενώ το δεύτερο, αναφέρεται στα Επτάνησα και στην Κεφαλληνία με ειδική αναφορά στα προβλήματα της επαρχίας Κραναίας.

πάντας τους ικανούς και τιμίους, χωρίς ν' αποβλέψω εις ιδιαιτέρας συμπαθείας ή αντιπαθείας. Ιδίως ειργάσθην μετά των λοιπών όπως βελτιωθώσι τας της παιδείας ... Επειδή δε πρεσβεύω ότι το έθνος έχει δικαίωμα να κυβερνάται παρά της κυβερνήσεως του Βασιλέως του, λαμβάνοντας οδηγόν και σύμβουλον μόνον την εθνικήν αντιπροσωπείαν, οι εκλογείς δια της ψήφου των θ' αποφασίσωσιν αν παραδέχονται την αρχήν μου ταύτην ή όχι ...» [Πρόγραμμα Γερ. Μαυρογιάννη, Κεφαλληνία, 1^η Μαρτίου 1868 (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 7, έγγραφο 6)].

⁶³⁹ Αναφέρει το πρόγραμμα του Σπ. Κόκκινου: «...Τα αισθήματά μου εισί γνωστά εκ νεαρής ηλικίας, μην εμβλέψας ποτέ επί ατομικών συμφερόντων, και ιδιοτελών και χαμερπών σκοπών, ταύτα δε καθαρότερα διεκρήθησαν κατέχων τα νυν τη θέσιν Επαρχιακού της Επαρχίας ταύτης Συμβούλου ένθα, αι προσπάθειάι μου και αι προτάσεις μου άπασαι συνέτεινον βεβαίως προς την ωφέλειαν και την πρόοδόν του τε Δήμου εις ον ανείκω και της Επαρχίας άπάσης ... θα παραδέχομαι αυστηρώς παν μέτρον αφορών την πρόοδον και την ωφέλειαν προς την πατρίδα μου και εν γένει προς το Έθνος...» [*«Επιστολή - πρόγραμμα Σπυρίδωνος Στεφάνου Κόκκινου, με τίτλο συνεπαρχιώται, Κεφαλληνία Αργοστόλιον τη 4 Μαρτίου 1868»* (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 7, έγγραφο 13)].

⁶⁴⁰ Αναφέρει στο πρόγραμμά του ο Σπ. Μελησσινός: «...Ουδέν συγκεκριμένον υπόσχομαι ως προς την εσωτερικήν πολιτικήν. ... Ως δε προς την εξωτερικήν πολιτικήν θέλω ακολουθήσει ην δια της Εθνεγερσίας εξ αρχής εχάραξα πορείαν. Σύντονος προπαρασκευή του Έθνους δια πάσης θυσίας προς υποστήριξιν του ψηφίσματος της Συνελεύσεως της Κρήτης θέλει είσθαι το πρόγραμμά μου...» [*«Επιστολή Σπυρίδωνος Μελισσηνού με τίτλο ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΕΣ, Εν Κερκύρα την 8^{ην} Μαρτίου 1868»* (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 7, έγγραφο 10)].

⁶⁴¹ Αναφέρει στο πρόγραμμά του Π. Βαλσαμάκης: «Φρόνημα: Σέβας προς τον Βασιλέα ημών. Υποστήριξις του Βασιλικού Θρόνου ως άγκυρα του υπάρχοντος και ως αφετηρία των ενεργειών προς το προσδοκώμενον ... Ελευθερία του λόγου και του τύπου. Πεποιθήσεις: Προετοιμασία προς υποστήριξιν και ανάκτησιν των δικαιωμάτων του Έθνους. Έντονος και αδελφική περίθαλψις των παρ' ημίν Κρητικών Οικογενειών ... προσκόπτοντος επί πολύ η απελευθέρωσις της Ηρωϊκής Κρήτης και η προσάρτησις αυτής εις το Βασίλειον...». Ειδικότερα για τα Επτάνησα και την Κεφαλληνία τονίζει: «...Αντικατάστασις του πρώην Ιονίου Ανακριτικού Θεσμού εις τον ήδη υπάρχοντα. ... Μείωσις του τιμήματος του χαρτοσήμου προς το συμφέρον του Δημοσίου, και διευκόλυνσι των Πολιτών. Πίστωσις υπέρ των ενδεών και ακτημόνων του χαρτοσήμου. Κατάργησις του επί των εισαγωγίμων σιτηρών δασμού, και αντικατάστασις αυτού εις το της Πολυτελείας. Επαναφορά του εν τη Νήσω ταύτη Λοιμοκαθακτηρίου. Ενεργοποίησις του προ πολλού κατασκευασθέντος εν

Μετεκλογικά η αντιπαράθεση μεταξύ της ομάδας των Ριζοσπαστών και των αντιπάλων τους διατηρήθηκε έντονη. Ενάμιση μήνα μετά στις 6.4.1868, οι εκλεγέντες βουλευτές Μομφερράτος και Δαυής απέστειλαν ευχαριστήρια επιστολή⁶⁴² προς τους ψηφοφόρους με τίτλο «Προς τους εκλογείς της Επαρχίας Κράνης», για τη στάση τους σε σχέση με το προεκλογικό τους πρόγραμμα και τα εθνικά ζητήματα. Η επιστολή αποτέλεσε αντικείμενο αντιπαράθεσης από τους αντιπάλους τους. Όσον αφορά την αφομοίωση, οι δύο βουλευτές, δηλώνουν ότι θα αγωνιστούν για την άμεση εφαρμογή της κρατικής νομοθεσίας, διότι κατ' αυτούς η οποιαδήποτε διατήρηση τοπικών ιδιαιτεροτήτων ισοδυναμεί με αντεθνική στάση⁶⁴³.

Παρά το γεγονός ότι το εκκλησιαστικό, η φορολογία, τα δικαστήρια, η εσωτερική διοικητική οργάνωση των τελωνείων, οι δομές της υγιεινής και της παιδείας, θα μπορούσαν να διατηρηθούν ή πολλά από αυτά να εφαρμοστούν στο σύνολο της χώρας, οι ριζοσπάστες τοποθετήθηκαν αρνητικά θεωρώντας τη διατήρηση οποιασδήποτε ιδιαιτερότητας ως υπονομευτική λειτουργία της κρατικής ενότητας οδεύοντας προς ομοσπονδιοποίηση. Κράτησαν αυτή τη θέση έως τέλος, παρά το γεγονός ότι ταυτιζόταν με την κυρίαρχη αντίληψη του πολιτικού συστήματος των Αθηνών. Η στάση τους αυτή, σε συνδυασμό με τη διαφωνία με τον τρόπο που έγινε η Ένωση, τους έφερε σε αντίθεση με την τοπική πραγματικότητα. Αυτό γιατί υπήρχε σειρά νομοθετημάτων που ξεπερνούσαν σε αποτελεσματικότητα και προοδευτικότητα τα υπάρχοντα νομοθετήματα του

τω λιμένι τούτω δ' αδρών εξόδων και ήδη εγκαταλελειμμένον ναυπηγείον. Σύστασις εν τη Νήσω ταύτη καθό κεντρική του Εφετείου. Ο κατά το ήμυσι του εξαγωγίμου ποσού του σταφιδοκάρπου περιορισμός τυγχάνει χρήσιμος όπως επανζηθή το τίμημα αυτού. Ελευθέρα προσόρμησις και εισαγωγή και εξαγωγή εμπορευμάτων, ως άλλοτε των προερχομένων από την στερεάν του Βασιλείου και από τας Νήσους αυτού πλοιαρίων εις τα προσορμητήρια του Αγίου Σώστου του Δήμου Άνω Λιβαθούς, και της Αγίας Πελαγίας του Δήμου Κάτω Λιβαθούς προς το συμφέρον των Δημοτών και του Δημοσίου ...»[«Παναγή Βαλσαμάκη, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ, Εν Αργοστολίω τη 14 Μαρτίου 1868» (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ.7, έγγρ. 7)].

⁶⁴² Αναφέρει η κοινή επιστολή των Δαυή-Μομφερράτου: «Αποστέλλοντες ημάς εις τον βουλευτικόν περίβολον, όπως αποτελέσωμεν μέρος της εθνικής αντιπροσωπείας, και αγωνισθώμεν το κατά δύναμιν υπέρ των κοινών δικαιωμάτων και συμφερόντων, έχετε βεβαίως υπ' όψιν τας αρχάς και την πορείαν ημών, αρκούντως μεν εκ μακράς σειράς προηγουμένων γνωστών, συγκεκριασιωθεισας δε και εσχάτως εν τω επί 29 του παρελθόντος Φεβρουαρίου προγράμματα ενός εξ ημών, ουδ' αμφιβάλτε, νομίζομεν, ότι συνεπής προς αυτάς θέλει είσθαι και ήδη η βουλευτική ημών ενέργεια. Όσον το καθ' ημάς, έστε βέβαιοι ότι πάσαν προσπάθειαν θέλομεν μετά ζέσεως καταβάλει, όπως συμφώνως προς τοιαύτας αρχάς και προς τοιαύτην πορείαν, εις τας δικαίας προσδοκίας σας ανταποκριθώμεν. Η υποστήριξις των εθνικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, η ειλικρινής εφαρμογή και προοδευτική ανάπτυξις των ελευθέρων θεσμών, η τιμία των δημοσίων διαχειρίσις, προς τούτοις δε η υπέρ των εν δουλεία στεναζόντων και υπέρ απελευθερώσεως και μεθ' ημών ενόσεως αγωνιζομένων ομογενών και αδελφών, και εν γένει η υπέρ του ελληνισμού σπουδαία και αληθής, όχι δε δι' αλλότρια τέλη επιδεικνυόμενη, μέριμνα, οδοί, εν περιλήψις, το σημείον προς το οποίον θέλομεν σταθερώς ατενίζει, και προς το οποίον ειλικρινώς και ευσυνειδήτως θέλει απευθύνεται η βουλευτική ημών πορεία» [Παμφλέτι μονόφυλλο με τίτλο «Προς τους εκλογείς της Επαρχίας Κράνης» (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ.2, έγγρ. 68ΙΒ)].

⁶⁴³ Ανέφερε η μετεκλογική επιστολή: «Δεν μας λανθάνει ποσώς ότι, εν τη νομοθεσία και τη διοικήσει του κράτους, υπάρχουσι μέρη χρήζοντα καταλληλοτέρας διαρρυθμίσεως. Αλλά πάσα τοιαύτη τροπή, πάσα εφικτή βελτίωσις, δια να φέρη έλλογον και εθνικόν χαρακτήρα, πρέπει καθ' άπασαν την επικράτειαν να έχη την εφαρμογή της. Δια τον λόγον τούτον, και η αφομοίωσις των προσαρτηθεισών νήσων ανάγκην έχει όχι ακρωτηριάσεις, αλλά συμπληρώσεως, εν τω ορθώς εννοούμενον συμφέρον και της εθνικής ενότητος και των νήσων αυτών επίσης. Ως εκ τούτου, πάσαν εναντίον απόπειρα θέλομεν σταθερώς αντικρούει, ως αντεθνικήν και ολεθρία, διότι παν ως προς εν μέρος της επικρατείας αποκλειστικόν περί οιασδήποτε μεταβολής κήρυγμα ή σχέδιον θεωρούμεν ως σπέρμα αποτροπαίου διχονοίας και διαιρέσεως, ...» (Ο.π.).

βασιλείου και αυτό τους έφερε σε σύγκρουση με τις επιθυμίες όχι μόνο της κοινωνίας αλλά και στελεχών του κινήματος, όπως ο Η. Ζερβός. Θεωρούσαν τη νομοθεσία της Προστασίας προϊόν αποικιοκρατίας και ότι η πλήρη αφομοίωση θα επιτελούσε το μέγιστο στόχο της εθνικής ενότητας. Η θέση τους αυτή είχε μια αντίφαση. Διότι η διαφωνία τους με την Ένωση έρχονταν σε αντίθεση με η θέση που υποστήριζαν ότι οι Βρετανοί με «*δώρο τα Επτάνησα*» μετέφεραν την έδρα του αρμοστή από την Κέρκυρα στην Αθήνα, άρα η πλήρη αφομοίωση εξυπηρετούσε έμμεσα τη συγκρότηση ενός κράτους που θα ελεγχόταν πλήρως από τους Βρετανούς. Όμως από την άλλη οι φόβοι τους είχαν κάποια βάση, διότι πίσω από την αντίληψη περί διατήρησης της διοικητικής αυτονομίας, υπέθαλπαν το γεγονός της αποδοχής της Συνθήκης των Παρισίων και του Συντάγματος του 1817 του Μαίτλαντ, αλλά και η υπό εκκώλαψη αντίληψη περί της αφομοίωσης δύο κρατών με τη μεταφορά δικαιωμάτων του Ιονίου κράτους στο κράτος των Αθηνών η οποία υπέκρυπτε τη δημιουργία κρατικής ομοσπονδίας. Τα παραπάνω ζητήματα δημιούργησαν διχόνοιες και διασπάσεις μεταξύ των Ριζοσπαστών. Υπό το φάσμα συγχύσεων, ιδεολογικής επιμονής και ανυπαρξίας ενιαίας πολιτικής ηγεσίας, μετά την Ένωση, οδηγούνται στο περιθώριο, αποκόπτονται από την κοινωνία, οι έριδες αλληλοεξοντώνουν τα στελέχη, ενώ λίγο καιρό αργότερα εξαφανίζονται από την πολιτική. Δραστηριότητα διατηρούν μόνο τα στελέχη εκείνα που προσαρμόστηκαν στο υπάρχον πλαίσιο του πολιτικού συστήματος.

Τεκμηρίωση της κατάστασης που έχει επέλθει η ομάδα του Δημοτικού Καταστήματος αποτελεί το ανώνυμο δσελίδο παμψέτο της εποχής⁶⁴⁴, που ο αρθρογράφος ασκεί κριτική στην επιστολή που

⁶⁴⁴ Αναφέρει χαρακτηριστικά το ανώνυμο παμψέτο: «*Ναι μεν ο Βουλευτής Επαρχίας τινός είναι βουλευτής όλου του Έθνους (αρθ. 67 του Συντάγματος) και ουχί της Επαρχίας εν τη οποία εκλέγεται, ώστε καθήκον έχει να στέψη τους οφθαλμούς αυτού κατά πρώτον εις τα αφορώντα, γενικώς το Έθνος σπουδαία αντικείμενα, - εις την δι' ενδοξότερον μέλλον προπαρασκευήν αυτού, - να μεριμνήση υπέρ της απελευθερώσεως των δούλων επαρχιών ... αλλ' οφείλει συγχρόνως να έχη προσηλωμένον τον νουν και εν τη ιδιαιτέρα αυτού Επαρχία της οποίας τας ανάγκας, ή τα έθιμα, αυτός μόνος γνωρίζει και ο βουλευτής άλλης Επαρχίας εκλαμβάνει ενίοτε ως ονειροπολήματα. ... Εις Κεφαλληνίαν (διότι περί των βουλευτών αυτής ο λόγος) υπάρχουσι διάφορα ήθη και έθιμα, υπάρχουσι τα πάκτα, η νομή, τα κλήματα, η αιώνιος εδαφονομή (racto perpetuo) πάντα ταύτα είναι άγνωστα εις τα λοιπάς του βασιλείου επαρχίας, πως λοιπόν θέλετε αντικρούσει μίαν απόπειραν βελτιώσεως και θέλετε την κηρύξει αντεθνικήν και ολεθρίαν ενώ είναι ου μόνον επιδεκτική αλλά και αναγκαία εις την Κεφαλληνίαν, δια να ήναι εξ ενός μέρους εξησφαλισμένος ο ιδιοκτήτης, και εξ άλλου ο δυστυχής αγρολήπτης όστις εργάζεται επί εν έτος δια να απολαύση μικράν ανακούφισιν των κόπων του; - θέλετε λοιπόν να απωλέση ο χωρικός την νομήν του, τα κλήματά του; Θέλετε ο ιδιοκτήτης να υστερηθή των κτημάτων του; Εις τούτο θέλομεν φθάσει διότι εις τας λοιπάς Επαρχίας δεν έχουσι νομήν, κλήματα και άλλα παρόμοια. «... Αι εκκλησίαι, φερ' ειπείν, εις τας λοιπάς Επαρχίας είναι δημοτικά, και ως εκ τούτου ανάγκη πάσα η Δημοτική αρχή να άρχη επ' αυτών, εις δε την Κεφαλληνίαν εκάστη Εκκλησία συνεστήθη τη προσφορά μιας ομάδος οικογενειών ενωθέντων προς τον σκοπόν τούτον δι' ενός συμβολαίου, διατηρείται εκάστη τη βοηθεία των οικογενειών αυτών, ευπρεπίζεται, και τινές των οικογενειών ή των διαδόχων αυτών στερούμενοι τον επιούσιον άρτον προσφέρουσιν επί μόνω τω λόγω ότι είναι συνάδελφοι και, φιλοτιμούμενοι δια να μην φανώσι κατωτέροι των άλλων, χαίρονται ότι προσφέρουσιν εις τοιούτοι, επομένως αυτοί προσφέρουσι, αυτοί έχουσι δικαίωμα, πως λοιπόν θέλετε κηρύξει ως σπέρμα αποτροπαίου διχονοίας και διαιρέσεως πάσαν ρύθμισιν του αντικειμένου τούτου; - Δεν εννοούμεν δια τούτου ν' αφαιρέσωμεν το όμμα της Δημοτικής αρχής εκ της διαχειρίσεως των συναδελφικών Εκκλησιών διότι ενδεχόμενον να ακολουθήσωσι και καταχρήσεις εκ μέρους των επιτρόπων, αλλ' οποία διαίρεσις ή διχόνοια θέλει πάρη αν εις την Επαρχίαν ημών οι Επίτροποι των Εκκλησιών εκλέγονται δια της ψήφου των συναδελφών, τη επιστασία του Δημάρχου, και ουχί απ' ευθείας από την Δημοτικήν αρχήν; - ο Εφημέριος των εκκλησιών πρέπει να ήναι αρεστός εις την συναδελφότητα εις τας οικίας της οποίας*

εξέδωσαν προς το λαό για την εκλογή τους οι Μομφερράτος και Δαυής, κάνοντας ιδιαίτερη κριτική για τη στάση των βουλευτών, κυρίως στα θέματα που αφορούσαν τη θεσμική διατήρηση των τοπικών ιδιαιτεροτήτων.

Στην Κεφαλληνία οι εκλογές είχαν ένταση αλλά ανέκυψαν και πολλά προβλήματα. Μεταξύ των άλλων είχαμε την παραίτηση του Ειρηνοφύλακα Αργοστολίου, μετά από τις παρεμβάσεις του Δημάρχου Αργοστολίου Π. Βινιεράτου-Κομποθέκρα. Είναι χαρακτηριστικός ο λόγος που ο ίδιος αναφέρει, ότι εκβιάστηκε από τον Π. Βινιεράτο να καταψηφίσει τον Δ. Καρούσο που ήταν επί Προστασίας και μετέπειτα προστατευόμενός του, όπως αναφέρεται σε παμφλέτι, που κυκλοφόρησε αμέσως μετά τις εκλογές⁶⁴⁵. Τα κείμενα αυτά περιγράφουν, πολλές φορές με υποκειμενισμό, με πραγματικά παραδείγματα την κατάσταση που επικρατούσε κατά την προεκλογική περίοδο και τις μεθόδους που χρησιμοποιούσαν οι διάφορες φατρίες για την επιβίωσή τους.

Η επιστολή αυτή επιβεβαιώνει τη διάσπαση της φατρίας των προστασιανών με την απομάκρυνση του Βινιεράτου από τον πάτρωνά του Δ. Καρούσο. Στις επόμενες δημοτικές εκλογές ο Καρούσος θα υποστηρίξει ως υποψήφιο δήμαρχο τον Β. Καρύδη που θα γίνει στο μεταξύ γαμπρός του. Ο Βινιεράτος προσπαθεί να προσεγγίσει την κεντρική σκηνή, μέσω της μεταπήδησης αρχικά στο Κόμμα του Κουμουνδούρου, μετέπειτα θα μεταπηδήσει στον Τρικούπη όπου θα γίνει ο σταθερός κομματάρχης του στην Κραναία. Έτσι και ο Δ. Καρούσος στις εκλογές αυτές είχε διμέτωπο αγώνα, από τη μια πλευρά είχε τους Ριζοσπάστες που αντικειμενικά τον στοχοποιούσαν για τη συνεργασία του με την Προστασία και από την άλλη της διάσπασης της φατρίας με αντίπαλο τον παλαιό του προστατευόμενο Π. Βινιεράτο. Παρά ταύτα τελικά κατάφερε να εκλεγεί αλλά στη

εισέρχεται, επομένως αυτή πρέπει να εκλέγη αυτόν και ουχί ο Αρχιερέυς όστις, δυνατόν, να υποπέση εις λάθος και να θέττη εφημέριον εις μίαν εκκλησίαν, ιερέα τον οποίον η συναδελφότης δεν εμπιστεύεται, επομένως, καθώς φρονείτε υμείς, κύριοι, είναι διαίρεσις, είναι διχόνοια, αν το μέτρον τούτο ληφθή υπ' όψιν κατά τας επιθυμίας της Επαρχίας μας» [«Ολίγαι παρατηρήσεις εις την από 6 Απριλίου 1868, προς τους εκλογείς Κράνης, ευχαριστήριοι των κκ. Ι. Μομφερράτου και Δ.Π. Δαυή», 1868, Κεφαλληνία, Τυπογραφείο "Η Κεφαλληνία" (ΚΒΑ/ ΕΠ/938.649 64 ΟΛΙ)].

⁶⁴⁵ Αναφέρει το παμφλέτι : «... Ο Κύριος Δήμαρχος δεν θεωρεί τους Κλητήρας ως υπηρέτας του Δημοσίου, αλλά ως υπηρέτας ιδιικούς του, διότι, ενώ καθ' εκάστην ημέραν τους λέγει εγώ σας πληρώνω και προσέχεται εις ό,τι σας λέγω να κάμνεται, ως εκ τούτου λοιπόν έπεται ότι τους θεωρεί ως είλωτας. Ο Κλητήρ δεν δύναται να συνομιλήση με τινά αλλά πρέπει να δίδει λόγον που πηγαίνει, τι κάμνει, τι τρώει, με ποιον μιλεί και που κοιμάται. Εγώ λοιπόν κατά την 21 του Μαρτίου την πρώτην ημέραν της εκλογής επήγον εις τον Άγιον Νικόλαον και εγώ δια να ψηφίσω και ενώ επέστρεφον εσυναντήθην με τον κ. Γεράσιμον Μακρή Θεοδωράτον όπου ως φίλοι τον εχαιρέτησα, αυτό το αξιοπερίεργον έφθασεν ώστε ο Κύριος Δήμαρχος να εξαφθή εναντίον μου, και ενώ επήγον εις το Δημαρχείον, δια βαρβάρου και αποτόμου τρόπου μου λέγει, ποίας ομιλίας είχες με τον Σπανούλα, εγώ τότε στοχαζόμενος ότι ήλθεν η στιγμή την οποίαν προ καιρού επερίμενα, του λέγω δεν έχω να σου δώσω λόγον, δεν ήταν όμως ο θυμός του Κυρίου Δημάρχου της στιγμής αλλά ήταν διότι να ζημερώνει η εκλογή, με απείλησε εάν δεν καταψηφίσουμε τον Καρούσο εγώ με όσους φίλους έχω, και επειδή εγώ του είπα ότι εις την συνείδησίν μου δεν έχω κανένα Αφέντη αυτό ήταν το αίτιον. Βλέποντας λοιπόν ότι δεν είμαι πλέον υπηρέτης του Δημοσίου αλλά σκλάβος του Βινιεράτου, απεφάσισα να ελευθερωθώ της δουλείας του και ας εύρη άλλον να τον δουλεύει έως ότου ο καιρός τον αφήνει Αυθέντη ...» [Παμφλέτι με τίτλο «ΠΑΡΑΙΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΙΡΗΝΟΦΥΛΑΚΟΣ ΠΑΝΑΓΗ ΠΕΦΑΝΗ» (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 2, έγγρ. 68Θ)].

συνέχεια δεν συμμετείχε ενεργά στις συνεδριάσεις της Βουλής⁶⁴⁶. Είναι χαρακτηριστικό το ανώνυμο παμφλέτι που κυκλοφόρησε προεκλογικά⁶⁴⁷, ενόσω είχε ξεκινήσει η εκλογική διαδικασία, όπου αναφερόταν στη μεταστροφή του Δημάρχου Βινιεράτου απέναντι στον Καρούσο, αποκαλύπτοντας τη συμπεριφορά του σε τρεις διαφορετικές εποχές. Η επιστολή αυτή αναδεικνύει τον καιροσκοπισμό που παράγει το πολιτικό σύστημα της εποχής, αλλά και οι μεταμορφισμοί που γέννησε η πολιτική των προστασιανών, δηλαδή η παράταξη που ηγούνταν ο Δ. Καρούσος, παράταξη «του αρχοντολογίου» όπως είχε ονομαστεί από το λαό, η οποία γέννησε την «παράταξη του λαού» στην οποία ηγήθηκε ο Βινιεράτος για τα επόμενα χρόνια. Η παράταξη αυτή διατηρήθηκε ισχυρή στην Κραναία καθορίζοντας τη διαμόρφωση των βουλευτικών και δημοτικών εκλογών τα επόμενα χρόνια. Ο μεταμορφισμός του Βινιεράτου, σε συνδυασμό με το σύνδρομο πολιτικής επιβίωσης, θα οδηγήσει τον ίδιο και τους συνεργάτες του σε διάφορες πολιτικές μεταπηδήσεις, στην παράταξη του Κουμουνδούρου, του Τρικούπη, του Θεοτόκη αλλά και στου Βενιζέλου μετέπειτα με τον υιό του Διονύσιο Βινιεράτο.

Το φαινόμενο του μεταμορφισμού, σε μικρότερο βέβαια βαθμό, συνέβη και στο χώρο των ριζοσπαστών, όπου οι παλαιοί ριζοσπάστες βρέθηκαν στο περιθώριο και τα στελέχη που ακολούθησαν τον πολιτικό μεταμορφισμό, προενωσιακά και κατά την αφομοίωση επιβίωσαν πολιτικά και εκλογικά ακολουθώντας μια καιροσκοπική πολιτική. Οι πρώτοι υπηρέτησαν εθνικούς και κοινωνικούς στόχους και οι δεύτεροι την κομματική τους παράταξη για την πολιτική τους επιβίωση. Οι πρώτοι εξαφανίστηκαν ενώ οι δεύτεροι επιβίωσαν.

Αντιπαράθεση των Πολιτικών Λεσχών στην Πάλλη

Το 1868, η Επαρχία Πάλλης έζησε διπλή προεκλογική περίοδο, αλλά μόνο μία εκλογή. Αυτό συνέβη λόγω της επαναληπτικής εκλογής που προκηρύχθηκε αλλά δεν πραγματοποιήθηκε για την πλήρωση των θέσεων των αδελφών Ιακωβάτων (Γεωργίου, Χαραλάμπη), που παραιτήθηκαν

⁶⁴⁶ Αλληλογραφία Νομάρχη Κεφαλληνίας με Πρόεδρο Βουλής για τη συμμετοχή του Δ. Καρούσου και επιστολή Προέδρου Βουλής προς Δ. Καρούσο για τη συμμετοχή του στις συνεδριάσεις (ΓΑΚ/Εκλογικά Συλλογής Λαδά (1843-1873) Φ. 052/ Εκλογικά έγγραφα Κεφαλληνίας (1864 -1868), έγγραφα 1.153 - 1.154).

⁶⁴⁷ Αναφέρει χαρακτηριστικά το ανώνυμο παμφλέτο: «Ο ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΒΙΝΙΕΡΑΤΟΣ / Ιδοῦ με ποῖον τρόπον ἐξεφράζετο κατὰ το ἔτος 1862 δια τον Κρ Δ. Ν. Καρούσον: ΤΑ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΕΝΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΟΣ / «Πρεπόντως και δικαίως ὠφειλον οι Κεφαλλήνες ἅπαντες να δαφνοστέψωσι τας κεφαλὰς αὐτῶν και φωταγωγήσωσι τα πάντα προς ἐνδειξιν της ανεκφράστου ηδονῆς ην ἅπαντες ἀπῆλυσον δια την προαγωγήν του ἐντίμου ἐκείνου, του κατὰ πάντα μακαριζομένου, και παρ' ὅλων θαυμαζομένου Κόμ. Δημ. Καρούσου ... ΠΑΝΑΓΗΣ ΒΙΝΙΕΡΑΤΟΣ». Ο ἴδιος Βινιεράτος ἔγραφε προς τον Κρ. Καρούσον και την ἀκόλουθον ἐπιστολήν: «Υψηλότατε και Ἐκλαμπρότατε Κόμη! / ... λαμβάνω την τόλμην και αὐθις να επικαλεστώ την προστασίαν Σας ... Ταπεινός και εἰλικρινής Υμῶν Φίλος / ΠΑΝΑΓΗΣ ΒΙΝΙΕΡΑΤΟΣ». Τοιοῦτος ο Κρ. Βινιεράτος ἀπέναντι του Κρ. Καρούσου κατὰ το ἔτος 1862. Οποία δε η διαγωγή του Δημάρχου Κρ. Παναγῆ Βινιεράτου, η ἐπέμβασίς του εἰς τας παρούσας βουλευτικὰς ἐκλογὰς ... κατὰ του ἰδίου Κρ. Καρούσου εἶναι τοῖς πάσι γνωστά ...» [Παμφλέτι με τίτλο «Ο ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΒΙΝΙΕΡΑΤΟΣ», ημερομηνία 23.3.1868 (ΗΑ/ΚΒ/Διάφορα Επτανησιακά, εκλογικά, Φ. 2, έγγραφο 18)].

διαφωνώντας με την εκκλησιαστική και πολιτική αφομοίωση της Επτανήσου, την εσωτερική και εξωτερική πολιτική της κυβερνήσεως Κουμουνδούρου, ενώ πριν είχε παραιτηθεί ο πρεσβύτερος αδελφός τους Νικόλαος από το αξίωμα του Δημάρχου Παλλέων. Για την πλήρωση των κενών θέσεων διετάχθη εκλογή για την επαρχία Πάλλης⁶⁴⁸. Η εκλογή αυτή όμως δεν πραγματοποιήθηκε αφού στο ενδιάμεσο διαλύθηκε η Βουλή και προκηρύχθηκαν γενικές εκλογές, λόγω πτώσης της κυβέρνησης Μωραϊτίνη και ανάληψης της πρωθυπουργίας από τον Δ. Βούλγαρη. Η επαναληπτική εκλογή στην Πάλλη αποτελεί ένα ιδιαίτερο γεγονός ανάλυσης της πολιτικής διαδικασίας της περιόδου αυτής, σημαντικό διότι συγκρούστηκαν δύο ισχυρές παρατάξεις, δίχως ιδεολογικά κίνητρα και δημιουργήθηκε πρωτοφανή πόλωση, δίχως όμως να μπορεί να καταγραφεί το αποτέλεσμα αυτής της σύγκρουσης αφού οι εκλογές δεν πραγματοποιήθηκαν. Οι δύο παρατάξεις που δημιουργήθηκαν ήταν η παράταξη των αδελφών Ιακωβάτων και η αντι-ιακωβατική παράταξη.

Προ της αναπληρωματικής εκλογής οι φίλοι των Ιακωβάτων τους πρότειναν ως υποψηφίους βουλευτές, ενώ η αντίπαλη παράταξη πρότεινε τον Μιχαήλ Τυπάλδο-Χαριτάτο, ιατρό, και Ιωάννη Αραβαντινό, επιλεγόμενο κοινώς «Κρασοπατέρα». Κατά την τακτική προεκλογική περίοδο που ακολούθησε προτάθηκαν ξανά οι αδελφοί Ιακωβάτοι και ο Μαρίνος Τυπάλδος-Ιακωβάτος από τη μία παράταξη, ενώ από την άλλη οι Μιχαήλ Τυπάλδος Χαριτάτος, Ιωάννης Αραβαντινός⁶⁴⁹ και μετέπειτα ο Ιωάννης Σκαλτσούνης. Υπέρ των Ιακωβάτων κυκλοφόρησε σατιρικό έντυπο υπό τον τίτλο «Οι Έλληνες και οι Μουζικοί»⁶⁵⁰, το οποίο εκτιμάται ότι είχε γραφτεί από τον Γ. Ιακωβάτο, αλλά υπέγραφε άλλος προς αυτόν και υποστήριζε τους δύο υποψηφίους της οικογένειας κατακρίνοντας τους αντιπάλους. Αυτό που κυρίως χαρακτηρίζει το κείμενο είναι ο λαϊκός του χαρακτήρας και η ευστροφία των χαρακτηρισμών του, στοιχεία που αποτελούν τους λόγους για τους οποίους αποδίδεται αυτό στον Γ. Ιακωβάτο. Το έντυπο αποτελείται από 38 σελίδες σε τετράστιχα. Αναδεικνύει τα προσόντα των Ιακωβάτων συντρίβοντας λογοτεχνικά τους αντιπάλους, κυρίως τον Αραβαντινό ή Κρασοπατέρα, ο οποίος ανήκει στην αντι-ιακωβατική παράταξη. Χαρακτηρίζει τα στελέχη της αντίπαλης παράταξης Μουζικούς, δηλαδή φιλορώσους, ενώ τα στελέχη της παράταξης των Ιακωβάτων ως Έλληνες, δαφνοστεφανωμένους νικητές όλων των αγώνων και των δίκαιων αιτημάτων του λαού. Ο χαρακτηρισμός των αντιπάλων του ως Μουζικών έχει να κάνει με το ότι ο Γ. Ιακωβάτος επονόμαζε τους Ρώσους Σκύθες, θεωρώντας παράλληλα τη συμμαχία με τη Ρωσία,

⁶⁴⁸ Καλογεράς, 1902: 143-147.

⁶⁴⁹ Εφημερίδα Η ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ, φ. 35-20.1.1868, σσ.1.

⁶⁵⁰ Οι Έλληνες και οι Μουζικοί, Τραγούδι του λαού, ερραψώδησαν οι Ομηρίδαι Γασπαράτος, Λιοσάτος και Γιακουμακάτος, βουλευτική εκλογή των Ιακωβάτων τον Ιανουάριο του 1868, Πρώτη προς Μουζικούς, Κεφαλληνία, τύποις Προόδου 1868 (ΚΒΑ/Διάφορα περί Κεφαλληνίας, τόμος 16. Αντίτυπο φυλάσσεται στο Αρχείο Ιακωβάτων στην Ιακωβάττειο Βιβλιοθήκη Ληξουρίου).

όπως και το γάμο του Γεωργίου με την Όλγα επιβλαβή για τα εθνικά συμφέροντα. Επίσης εκτιμούσε ότι η αποκοπή των Ιονίων εκκλησιαστικά από το Πατριαρχείο θα το αποδυνάμωνε ευνοώντας ταυτόχρονα την επέκταση της ρωσικής κυριαρχίας.

Η έκδοση του προεκλογικού φυλλαδίου προκάλεσε αντιπαράθεση, από τον άμεσα θιγόμενο Ιωάννη Αραβαντινό, τον «Κρασοπατέρα». Αρχικά, απάντησε με επιστολές προς τον τύπο, αλλά μετά τις εκλογές, στις 8.7.1868, απέστειλε επιστολή στη Βουλή⁶⁵¹ στην οποία επισύναπτε όλες τις απαντήσεις του σχετικά με τις «συκοφαντίες», όπως τις ονομάζει, τονίζοντας ότι όλα αυτά έχουν γραφτεί και μεθοδευτεί από τον ίδιο τον Γ. Ιακωβάτο θεωρώντας ότι οι συντάκτες Γασπαράτος, Λιοσάτος και Γιακουμακάτος είναι φανταστικά πρόσωπα. Τις αντικρούσεις αυτές εξέδωσε σε πολυσέλιδο παμφλέτι υπό τον τίτλο «*Συκοφάντης Εξελεγχόμενος*»⁶⁵², στο περιεχόμενου του οποίου στέκεται κυρίως στην κατηγορία ότι υπήρξε δόκιμος μοναχός στη Μονή Κηπουρίων, επίσης απολογείται γιατί τον αποκαλούν Κρασοπατέρα, ενώ με στίχους σατιρικούς αντικρούει τα λεγόμενα της ομάδας των Ιακωβάτων. Η απάντηση του Αραβαντινού χαρακτηρίζεται από απολογητικό χαρακτήρα, ένδειξη ότι ο Ιακωβάτος δεν κινείται στα πλαίσια της απολύτου συκοφαντίας, αλλά σε επίπεδο αντιπαράθεσης, σύνθετες φαινόμενο για την εποχή και έτσι ο Αραβαντινός προσπαθεί να προστατεύσει τον εαυτό του και σε δεύτερο επίπεδο να πλήξει πολιτικά ή ηθικά τον Ιακωβάτο.

Αλλά και ο ίδιος ο Κρασοπατέρας ως υποψήφιος βουλευτής χαιρέτησε τους εκλογείς της επαρχίας του με τον χαρακτηριστικό του τρόπο⁶⁵³. Στο παραπάνω στιχούργημα υπήρξε έμμετρη απάντηση από υποστηρικτή των Ιακωβάτων και κατ' επέκταση αντίπαλο του Κρασοπατέρα με τίτλο «*Ο Ξυνοκρασοπατέρας*», 13-1-1868⁶⁵⁴, όπου απαντώντας στον Ι. Αραβαντινό, με σατιρικούς στίχους

⁶⁵¹ Η επιστολή στη Βουλή των Ελλήνων στάλθηκε από το Ληξούρι με ημερομηνία 2.7.1868.

⁶⁵² «*Ο Συκοφάντης εξελεγχόμενος*», υπό Ι.Α. Αραβαντινού, εν Κεφαλληνία, τυπογραφείον Η Κεφαλληνία, 1868, σσ. 20 (ΚΒΑ/Διάφορα περί Κεφαλληνίας, τόμος 17).

⁶⁵³ Αναφέρει τα εξής: «... Πλην θα 'πότε γιατί τάχα κυρ Κρασοπατέρα τώρα /Τ' όνομά σου απάνου κάτω τρέχει σε χωριά και χώρα; Έτσ' εγύρισες! Για θέσι έκανες τον ταβερνιάρη! / Ο καθένας που τα ακούει δε σε λέει κατεργάρι; ... Το βαρέλι είναι βαρέλι / Κι ο λαός θα το κυλάη όπως κι όπου κι όταν θέλη. Σαν λοιπόν ο λαός θέλει τ' όνομά μου να γυρίζη / Και στοχάζεται πως δόλος στο κρασί μου δεν μυρίζει. Και του φαίνεται πως ίσως ημπορώ να ωφελήσω, / Είμαι έτοιμος μεγάρι και το αίμα μου να χύσω. Ψέμα μέσα στο κρασί μου δεν θ' απαντηθή γραμμένο / Κι όποιος το 'βρη με τον τύπο να το 'πη τον περιμένω. Φως, Κανάτα και Αλήθεια / Όχι μόνον δεν φοβούνται αλλά σβουύν τα παραμύθια. Λοιπόν, θέλεις ή δεν θέλεις; Ολοφάνερα 'ξηγήσου. / Προτιμάς το βουλευτικό ή λατρεύεις το κρασί σου; ... Πλην αφού το θέλει η Κρήτη και τ' αδέλφια μου οι χωριάτες / Μέσα στη Βουλή να στείλουν και ποτήρια και κανάτες. Και πιστεύουν πως το πίνω, / Ημπορώ στη θέλησή τους τη δική μου ν' αντιτείνω;» [Ανώνυμο παμφλέτι με τίτλο «*Ο ΞΥΝΟΚΡΑΣΟΠΑΤΕΡΑΣ*» (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 2, έγγραφο 114)].

⁶⁵⁴ Αναφέρει το παμφλέτι: «... Γιατί εμάς δεν μπορείς να μας γελάσης / Σε ξέρουμε αφού ήσουν παιδάκι. Τη γενναία σ' έρνε κέρνα Επιτροπή / Που σου δίνει τόσους χρόνους πλερωμή. Κόπιασε μ' εδαυτό, Πάτερ, να κερνάς / Τσ' αφεντάδες συ τ' αρχόντους που δουλεύεις. Και τους Βόνζους, τους προστάτες τσ' αρχοντιάς /... Κόπιασε να πάρης το μισθό σου. Κόπιασε με αυτούς να υποστηρίξης / Να μας παίρνουν και ψήφο και πράμμα μας. Φθάνει μόνον το πουγγί να γιομίζεις / Κι' ας μας πάρουν κ' Εκκλησιαίς και τ' άλλα μας. Αύριο για πέντε κρίμιτσες ή δέκα / Υπογράφεις να μας πάρουν την γυναίκα. Δασκαλάκη, υποκριτή, εύγα απ' εδώ / Και εσέ σε βγάλανε οι άρχοντες ... Σ' αυτούς τρέχα να κεράσης το κρασί / Που σ'

κλιμάκωσε την αντιπαράθεση, χρησιμοποιώντας ακραίους χαρακτηρισμούς για το πρόσωπό του (ηθικά, οικογενειακά, οικονομικά, κα). Έμμετρη υποστήριξη, όμως, είχε ο Κρασοπατέρας από τον ποιητή Κων/νο Τυπάλδο Πρετεντέρη, ο οποίος κυκλοφόρησε έμμετρη σάτιρα με τον τίτλο «Ντελάλι»⁶⁵⁵. Επίσης η εφημερίδα “Σάλπιξ”⁶⁵⁶, που ανήκει στην αντι-Ιακωβατική παράταξη εκφράζεται εναντίον τους με σατυρικούς στίχους υποστηρίζοντας την παράταξη των Αραβαντινού και Τυπάλδου – Χαριτάτου.

Αλλά και ένας άλλος υποστηρικτής των Ιακωβάτων, ο Ηλίας Λιοσάτος από τα Κουρουκλάτα, απευθυνόμενος στους «Εκλογείς της επαρχίας Πάλης», ειρωνευόταν τον Κρασοπατέρα όπως και τον συνυποψήφιό του ιατρό Χαριτάτο· προσπαθώντας να τους μειώσει για να προσβάλει την αξιοπρέπειά τους⁶⁵⁷.

Στη δεύτερη προκήρυξη προς τους εκλογείς της επαρχίας ο Κρασοπατέρας υπερασπίζεται τη δική του εντιμότητα κατηγορώντας τους Ιακωβάτους για τις θέσεις που πήραν σε διάφορα θέματα⁶⁵⁸.

Μετά τις εκλογές και την ήττα του Αραβαντινού, ένας υποστηρικτής των Ιακωβάτων κυκλοφόρησε έμμετρη «Επιστολή προς τον Κρασοπατέρα», και υπογράφει: *Χωρικός από τα Ζώλα, / Τα 'γραψε ετούτα όλα...*», με την οποία ειρωνευόταν τους υποστηρικτές του υποψήφιου βουλευτή⁶⁵⁹.

εβγάλαν ομοβόως βουλευτή. ... Μεγαλόσχημον και τρις υπανδρευμένον / Τέτοιο Δάσκαλο μας έχουν στη Σχολή. Να διδάσκη των παιδιών των καϊμένων / Μία δική σου φημισμένη Ηθική. ...» [Ανώνυμο Παμφλέτι με τίτλο «Ο ΞΥΝΟΚΡΑΣΟΠΑΤΕΡΑΣ» (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 2, έγγραφο 114)].

⁶⁵⁵ Αναφέρει ο Πρετεντέρης: «Άνοιξ' ο Κρασοπατέρας το αθάνατο βουσί του. / Τρέξτ' αδέλφια, πιέτε όλοι το περίφημο κρασί του. ... Τα κατάψυχρά σας στήθη, που η σκλαβιά είχε παγώσει, / Με τ' αθάνατο κρασί του, σαν πατέρας να πυρώση. Τότε έτρεμε η πατρίδα εις τον δυνατού το χέρι, / Πούχε Σύνταγμα την βία, πούχε νόμο το μαχαίρι. Άφοβ' ο Κρασοπατέρας το ποτήρι εβαστούσε / Και στο πείσμα του τυράννου την ζωή του αψηφούσε ... Πάρτε, φίλοι, πιέτε, φίλοι, τέτοιο εύμορφο κρασί. / Και ας πάη ο Κρασοπατέρας να κεράση τη Βουλή».

⁶⁵⁶ Αναφέρει το δημοσίευμα : «... Οι χωρικοί έχουν μυαλό, είναι πολύ γενναίοι / μα ζώα μας στοχάζονται, οι σιορ Γιακουμακέοι. Κ' έχουνε μια πολιτική με την υποκρισία / Που έτσι θα γένη εκλογή βγαίνουν με τη θρησκεία. Πως θα να τη βαστάζουνε, να μη γίνοντ' Εβραίοι / Στοχάσου τι πολούν εμάς ετουτ' οι Ιακωβαίοι. Και λένε πως θα χάσομαι, την ψήφ' οχ τα χωριά μας / Ω και το δισκοπότηρο από την εκκλησιά μας. Είπαν πως όλοι οι Βουλευταί, είν' Τούρκοι είν' Εβραίοι / Πως δεν είν' άλλοι χριστιανοί, παρ' οι Γιακουμακέοι. Τους έχουμε για βουλευτές τώρα δεκάξη χρόνους / Και όσα εκάμανε καλά να έχω τόσους πόνους. Το Έθνος, την Κυβέρνησι, μες την Βουλή εβρίσαν / Και αφού τους εσκυλόβρισαν, αμέσως παραιτήσαν. / Για να μαθένουν τα παιδιά, πούναι στραβά ως την ώρα; Εφτιάκανε τους δρόμους μας, οπού 'ναι χαλασμένοι / Και δεν μπορούμε σπήτι μας να πάμε φορτωμένοι; Μήπως εκάμανε καλό στην Ανωή, που εχάθη; / Που Παναγία Δέσποινα, Ρωμιός να μην το πάθη. Ήλθαν στη χώρα φαμελιές, γυμναίς και πεινασμέναις / Κι' εκάμαν όλοι συνδρομές, για 'κείναις τζη καϊμέναις. Ξέρω που τους εγύρεψαν κάτι κι' αυτοί να δώσουν / Και αποκριθήκανε με οργήν / Ας ήθελε κάτζουνε και αυτοί στην Κρήτη να τελειώσουν... .. Χωριάτες βάλετε μυαλό, τη θέσι μας να ιδούμε / Σε τούτη τη περίστασι κοντεύει να χαθούμε... .. Μήκιο και Κρασοπατέρα / Να ψηφίσωμαι παιδιά, Και οι δυό Γιακουμακαίοι / Ας μιμούνται τα σκυλιά. ... » [Εφημερίδα Σάλπιξ, άρθρο του Μιλτιάδη Αβάσταγου από την Αγία Θέκλη (πιθανά πρόκειται για ψευδώνυμο), Γιακουμακέοι είναι οι Ιακωβάτοι, 17.1.1868 (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 2, έγγραφο 75)].

⁶⁵⁷ Αναφέρει ο Λιοσάτος: «Ο Χαριτάτος ήν' καλός τα πόλσα να τυράζη, / Ό,τι ποδάρι τσακισθή να πάη να το σιάζη. Ακούσετε να σας ειπώ για τον Κρασοπατέρα, / Να πα να μάση χουχουλιούς στο πόρτο του Αθέρα. Γιατί ήν' οι χουχουλοί καλοί, όταν τους τηγανίση, / Γιατί τραβάνε το κρασί και κάνουν το μεθύσι» (Εγγγραφο 68Β Φ.2, Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ.).

⁶⁵⁸ Αναφέρει χαρακτηριστικά: «... Είν' αλήθεια ή δεν είναι οπώς οι Γιακουμακαίοι / Είπαν τόσα για το έθνος που δεν τα 'παν ούτε Εβραίοι; Την Κυβέρνηση τη βρίζαν, η Βουλή δεν τους αρέσει, / Παραιτούνε με φαρμάκι τη βουλευτική τους θέση. Και γιατί αφού με λύσσα παραιτήσαν βγήκαν τώρα, / Για να δείξουν πως πασάδες είναι σε χωριά και χώρα; Και πως όλο το Ληξούρι / Ημπορούνε να το κάμουν έτσι θέλουν ανεμούρι; Κι έπειτα με ουρά και ζήτω τα καντούνια να γυρίζουν / Και τους ήσυχους ανθρώπους μες στα σπίτια τους να βρίζουν;... ..» (Εγγγραφο 17, τ. 17, Η/Α ΚΒΑ, Δ.π.Κ.).

Μέσα από αυτά τα στιχουργήματα αλλά και όσα θα ακολουθήσουν διαφαίνεται η εμπάθεια των δύο πλευρών, η εχθρότητα και το μίσος, αφού σύμφωνα κει με μία άποψη «η σάτιρα είναι ένας πόνος που προέρχεται από μια στέρηση ή από μια αποδοκιμασία»⁶⁶⁰, παραταύτα, δεν υποβαθμίζονται ούτε το περιπαικτικό σατιρικό πνεύμα ούτε η αιχμηρότητα του στίχου, αλλά δεν λείπουν ο αυτοσαρκασμός, η ειρωνεία και το γέλιο.

Η αντιπαράθεση στην Πάλλη ήταν έντονη και η αντίπαλη παράταξη συγκέντρωσε αυτή τη φορά περισσότερο αντι-Ιακωβατινούς παρά συσπειρωμένους γύρω από μια κομματική παράταξη, Κουμουνδούρου ή Βούλγαρη. Κυρίως η βάση της ομάδας αυτής ήταν η λέσχη «Κρήτη», η οποία ξεκίνησε με την υποστήριξη του εθνικού ζητήματος αλλά εξελίχθηκε σε πολιτική – κομματική λέσχη, ενώ η Ιακωβατική παράταξη καλύπτονταν πίσω από τη λέσχη «Πολιτισμός», η οποία αποτελεί τον αντίποδα δραστηριότητας της «Κρήτης». Στην Πάλλη ο προεκλογικός αγώνας λόγω της προκήρυξης επαναληπτικής εκλογής, ξεκίνησε από τις πρώτες ημέρες του Ιανουαρίου 1868 και ολοκληρώθηκε στις 24.3.1868 που τελείωσαν οριστικά οι εκλογές.

Η επαναληπτική εκλογή του Ιανουαρίου 1868 είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την επαρχία Πάλλης, λόγω του γεγονότος ότι δημιούργησε μακρά προεκλογική περίοδο, αλλά και γιατί παρουσιάζει στοιχεία τα οποία διευρύνουν την έρευνα για την πολιτική και εκλογική συμπεριφορά. Οι πηγές για την εκλογή αυτή είναι αρκετές. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει ένα ανώνυμο παμφλέτι⁶⁶¹ το οποίο έχει τίτλο «Προς τους εκλογείς της Επαρχίας Σάμης». Υπογράφεται με τα αρχικά Α.Γ.Ρ., έχει ημερομηνία 14.1.1868 και παρά το γεγονός ότι γράφει «προς τους εκλογείς της Επαρχίας Σάμης»

⁶⁵⁹ Τονίζει χαρακτηριστικά: «... Όσοι σ' υποστηρίζανε εκείν' οι Μαρτσελάδες, / Μα 'ναι για μούσουλα καλοί κι όχι για βουλευτάδες. Μα 'κειο σε υποστήριζε και ο Μαρίης ο Κρέκας, / Τα μάτια του είν' ανάποδα και δεν τιάζει ντρέτα. Μα 'κειο σε υποστήριζε και Μπούρδας Κατσαίτης, / Τώρα του ήλθαν τα νευρικά κ' εκλείστηκε στο σπίτι. Μα 'κειο σε υποστήριζε κι αυτός με το ντελάλι, / Προκομμενέστατος Γανιός μα 'χει χοντρό κεφάλι. Αυτούς ηύρικες Δάσκαλε για υποστήριγμά σου, / Τω όντι σ' εδοξάσανε και χαίρετ' η καρδιά σου. Πάρε τη φελουκούλα σου και σύρε να ψαρεύης, / Και βουλευτίκι, άθλιε, ποτέ σου μη γυρεύης. Το βουλευτίκι ο Λαός το δίνει στους γενναίους, / Τους άξιους για βουλευτάς, τους δυο Γιακουμακαίους ...» (Ο.π.).

⁶⁶⁰ Δημαράς Ι., «Από τη σάτιρα στην ευθυμογραφία», στο «Σάτιρα και πολιτική στη νεότερη Ελλάδα. Από τον Σολωμό ως τον Σεφέρη», Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & Γενικής Παιδείας, 23.1-3.1.1979, Αθήνα, σ. 305.

⁶⁶¹ Αναφέρει χαρακτηριστικά το ανώνυμο παμφλέτι: «... εις τον δήμον Ληξουρίου συνεκροτήθησαν δύο δημοτικά καταστήματα, το μεν επονομαζόμενον «Κρήτη», το δε «Πολιτισμός», πρεσβεύοντα όλως διαφόρους και αντιθέτους αρχάς και δοξασίας ... Η «Κρήτη» σας προτείνει υποψηφίους βουλευτάς ... τα συμφέροντά σας, τα οποία επί τέσσερα σχεδόν έτη έμειναν απροστάτευτα και ανυπεράσπιστα. Ο «Πολιτισμός» σας προτείνει υποψηφίους βουλευτάς τους οποίους αν εκλέξεται, εγώ σας το υπόσχομαι και τους προκαλώ να με διαψεύσουν, δεν θέλει τολμήσωσι να μεταβώσι εις Αθήνας, δεν θέλει πατήσωσι το κατώφλιον της Βουλής, ως τούτο έπραξαν εις τας δύο περιόδους αλλά θέλουσι διαμένει εις Ληξούριον δια να αναπτείρωσι απλώς και μόνον τη διχόνοϊαν, το μίσος και να εξάπτει τα πάθη. Η «Κρήτη», ... οίτινες απαιτούσι ότι το ιερόν βήμα τουτέστι το θυσιαστήριον, πρέπει να είναι απαραβίαστον από εμάς τους λαϊκούς, και πολύ περισσότερον εν καιρώ της ιεράς μυσταγωγίας. Ο «Πολιτισμός» ... οίτινες ενώ αφ' ενός θέλουσι ότι είναι οι προστάται της θρησκείας, αφ' ετέρου θεωρούσι το θυσιαστήριον ως να είναι οικεία τους, ως τούτο φανερώνει η πράξις του Γεωργίου Ιακωβάτου, ελθόν κατ' αυτάς εντός του θυσιαστηρίου του Ναού Αγίου Χαράλάμπους καθ' ην στιγμήν ο Ιερέυς Χρυσανθος Μηνιάτης ετέλει την Ιεράν μυσταγωγίαν, εξύβριζον αυτόν και αποκαλώντας τον Ασεβή, διότι εμνημόνευε τον Αρχιερέα μας ...» [Ανώνυμο Παμφλέτι με τίτλο «ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΚΛΟΓΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΠΑΛΗΣ», με υπογραφή Α.Γ.Ρ. και ημερομηνία 14.1.1868 (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 2, έγγραφο 68Β)].

απευθύνεται προς τους εκλογείς της Πάλλης. Το παμφλέτι σκιαγραφεί με δικό του υποκειμενικό τρόπο την πολιτική αντιπαράθεση, από τις πιο έντονες στην επαρχία, που παρά το μέγεθος του κειμένου είναι χαρακτηριστικό των επιχειρημάτων που χρησιμοποιεί ένας υποστηρικτής της «Κρήτης» προς αποδόμηση των θέσεων του αντιπάλου, δηλαδή της λésχης «Πολιτισμού». Το κείμενο χαρακτηρίζει επίσης την παραίτηση των Ιακωβάτων ως ανθελληνική. Ο συντάκτης στέκεται αναλυτικά στις διαφορές των δύο παρατάξεων, αλλά κυρίως επιμένει στην κινδυνολογία που διασπείρουν οι Ιακωβάτοι στο θέμα της ένταξης της τοπικής εκκλησίας στην ελλαδική και την αποκοπή της από το Πατριαρχείο, ενώ χαρακτηρίζει αποτρόπαια την πράξη του Γ. Ιακωβάτου να εισέλθει στο ιερό του ναού και να καθυβρίσει τον ιερέα διότι μνημόνευσε τον Μητροπολίτη.

Οι εκλογές στην Επαρχία Πάλλης πραγματοποιήθηκαν στις 21-24.3.1868 και υπήρξαν ηπιότερες από τον προεκλογικό αγώνα που ακολούθησε την προκήρυξη της επαναληπτικής αναμέτρησης που τελικά δεν πραγματοποιήθηκε. Στις εκλογές αυτές συγκρούστηκαν οι δύο παρατάξεις που εμφανίστηκαν πίσω από τις πολιτικές λésχες που αποτελούσαν την προμετωπίδα τους, η «Κρήτη» και ο «Πολιτισμός». Κατέρχονται ξανά υποψήφιοι οι αδελφοί Γεώργιος και Χαραλάμπης Ιακωβάτοι, οι οποίοι τον Νοέμβριο 1867, είχαν παραιτηθεί και η επανυποψηφιότητά τους αποτέλεσε το κεντρικό ζήτημα της προεκλογικής περιόδου. Τελικά κυριάρχησαν εκλογικά⁶⁶² ελέγχοντας την απόλυτη πλειοψηφία και με τη φυσική τους παρουσία διατείνονταν ότι συνεχίζουν την παράδοση των παλαιοριζοσπαστών, παρά το γεγονός ότι οι σχέσεις τους με το Δημοτικό Κατάστημα είναι ανύπαρκτες, έως εχθρικές.

Στις εκλογές αυτές κατήλθε ως υποψήφιος ο Ι. Σκαλτσούνης, πρόσωπο που ως νομικός και επιχειρηματίας ήταν γνωστός και εκτός Κεφαλληνίας. Ο Σκαλτσούνης, παρά το βραχύ χρόνο συμμετοχής του στις εκλογές και της δραστηριότητάς του μέσω του ιδρυτικού ρόλου στην Λésχη Κρήτη, υπήρξε προσωπικότητα σημαντική για την Πάλλη και την Κεφαλληνία. Ήταν κεφαλαιούχος, μέτοχος και διευθυντής ασφαλιστικής εταιρείας, ενώ η σχέση του με το νησί θα είναι διαρκής, ασχέτως της εκλογής του. Ο Ι. Σκαλτσούνης κατήλθε υποψήφιος, παρά την άρνησή του ζητώντας από τους ψηφοφόρους να μην τον ψηφίσουν και εξέδωσε ολιγόφυλλο παμφλέτι προς τους εκλογείς του Ληξουρίου⁶⁶³, στο οποίο αναπτύσσει τις θέσεις του. Στο κείμενό του ο Ι.

⁶⁶² Πρακτικό Επαρχιακής Επιτροπής επικύρωσης των αποτελεσμάτων Επαρχίας Πάλλης για τις εκλογές του 1868. Υπογράφεται από την επιτροπή η οποία αποτελείται από τους, Γραμματέας της Νομαρχίας, οι Πρόεδροι των εφορευτικών Επιτροπών των Δήμων Πάλλης, Κατωγητών, Μεσοχωρητών, Ανωγητών και Θιναίας, ο Δήμαρχος Παλλέων (ΓΑΚ, Εκλογικά Αρχεία Βουλής των Ελλήνων (1844-1893), Αποτελέσματα 1868 Επαρχίας Πάλλης, Φ. 44, Έγγραφα 44-50).

⁶⁶³ Στο εισαγωγικό του κείμενο ο Σκαλτσούνης αναφέρει: «... τα αξιότιμα μέλη του εν Ληξουρίω συλλόγου η «Κρήτη» απεφάσισαν, εναντίον της δι' επιστολής εκφρασθείσης Βουλήςσεώς μου, να με προτείνωσιν υποψήφιον βουλευτήν ... οφείλω, μεθ' όλης της παρρησίας, να εκθέσω τους λόγους της αποποιήσεώς μου. Τούτο πράττω δια της δημοσιεύσεως της εις Ληξούριον απευθυνθείσης επιστολής μου την 17 Φεβρ. 1868. Εάν αύτη δεν ίσχυσεν όπως πείση τους συμπολίτας μου

Σκαλτσούνης περιλαμβάνει την επιστολή της 17.2.1868, στην οποία εξηγεί τους λόγους της αποχής του από τον εκλογικό αγώνα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι θέσεις του αντικρούουν τις απόψεις της πολιτικής παράταξης των Ιακωβάτων, οι οποίοι προ λίγων μηνών είχαν παραιτηθεί από το βουλευτικό τους αξίωμα, αλλά ταυτόχρονα τοποθετείται και σε άλλα ζητήματα που απασχολούν τα Επτάνησα και ειδικότερα την Κεφαλληνία, αλλά και για τη στάση του τα χρόνια αυτά⁶⁶⁴. Αναφέρεται στην κατάσταση που επικρατεί στο Ληξούρι και ιδιαίτερα το κλίμα που διαμορφώνουν οι Ιακωβάτοι, προεξάρχοντος του εκκλησιαστικού⁶⁶⁵. Όπως επίσης τοποθετείται και για την εφαρμογή του συντάγματος του 1817⁶⁶⁶. Τα στοιχεία του Σκαλτσούνη είναι συντριπτικά για τη δήθεν “ελευθερία” που είχε η εκκλησία στα χρόνια της Προστασίας, θεωρώντας ότι τα στοιχεία που θέτουν οι Ιακωβάτοι περί καταργήσεως και υπονόμευσης της εκκλησίας δεν απηχούν την πραγματικότητα και θέτουν ψεύτικα διλήμματα στους πολίτες. Επεξηγεί την πολιτική του στάση σε

... ελπίζω ότι η δημοσίευσίς αυτής θέλει τους πείσει να δώσωσιν αρνητικήν επί της κάλης μου ψήφον». [Επιστολή Ι. Σκαλτσούνη στους εκλογείς Ληξουρίου, Αθήνησι, τύποις Α. Κτενά και Π. Σούτσα, 1868, σσ. 16. Η επιστολή έχει ημερομηνία 25.2.1868 (Η/Α ΚΒΑ, Δ.π.Κ, τ. 8, έγγραφο 16)].

⁶⁶⁴ Αναφέρει για την κατάσταση των νησιών ο Σκαλτσούνης: «... Και δημοσία και ιδία ηγόρευσα ενώπιον των συμπολιτών μας και ενώπιον της Ελληνικής Κυβερνήσεως περί των επαπειλουμένων δεινών και περί του κινδύνου, ... εάν μη ελαμβάνετο η προσήκουσα πρόνοια περί της ρυθμίσεως των εν ταις Ιονίσις νήσοις πραγμάτων ... Αλλά και οι Ιόνιοι και η Ελληνική Κυβέρνησις ουδεμίαν επί τούτου επέστησαν προσοχήν. Οι μεν Ιόνιοι ελαυνόμενοι μάλλον υπό του αισθήματος ή της λογικής την ρύθμισιν των πραγμάτων ενεπιστεύθησαν εις μη καταλλήλους χείρας, η δ' Ελληνική Κυβέρνησις ουδόλως ανταπεκρίθη εις τα ιπποτικά και αφιλοκερδή των Ιονίων αισθήματα». Επί της αφομοιώσεως: «Έχω ενώπιόν μου όλας τα εν ταις νήσοις ανωμαλίας, όσαι επήλθον εκ της αφρόνως γενομένης αφομοιώσεως και εκ τη ακηδίας της Ελληνικής Κυβερνήσεως ... Αποδεχόμενοι ειλικρινώς τα καθεστώτα και μεθ' υψηλόφρονος καρτερίας, συνεπείς εις τα προηγούμενα αυτών, ανθιστάμενοι εις την υφιστάμενη δοκιμασίαν, να εργασθώσι προς παγίωσιν της τελεσθείσης ενώσεως, προς επανόρθωσιν των κακώς κειμένων εν τε ταις νέαις και παλαιαίς επαρχίαις...».

⁶⁶⁵ Αναφέρει για την πολιτική κατάσταση της Πάλλης ο Σκαλτσούνης: «Παν, ό,τι δύναται να φέρη πρόσκομμα και προσβολήν εις την τακτικήν πορείαν της εξουσίας εις το κράτος του νόμου, και εις παν ό,τι είναι, και πρέπει να ήναι, σεβαστόν εν οιαδήποτε επικρατεία, παν ό,τι δύναται να ενσπείρη το μίσος μεταξύ του λαού των νέων και παλαιών επαρχιών, πάντα ταύτα ενεργήθησαν εν Ληξουρίω, και δυστυχώς έτυχον και της επανειλημμένης επιδοκιμασίας της παρασυρομένης πλειονότητος των συνεπαρχιωτών μας ...».

⁶⁶⁶ Αναφέρει για την περίοδο της Προστασίας ο Σκαλτσούνης: «... Επικαλείσθε και ενθουσιάστε και αλληλοσφάζεσθε υπέρ του παρελθόντος της Ιονίου εκκλησίας του δια του Συντάγματος των 1817 καθιερωθέντος. Γνωρίζετε ποιόν είναι το παρελθόν τούτο, το οποίον επικαλείσθε; Υπαγόμεθα εις την δικαιοδοσίαν του Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, αλλ' ουδείς Επίσκοπος της Επτανήσου εδύνατο ν' απευθύνη ουδ' επιστολήν προς την Αυτού Παναγιότητα, εάν μη αυτή ενεγινώσκετο και επεδοκιμάζετο υπό της Ιονίου Κυβερνήσεως και του Άγγλου Αρμοστού. (Αρθ. 22 Νόμου 3 Μαΐου 1825). Γνωρίζετε ποιον είναι το παρελθόν, υπέρ του οποίου ενθουσιάστε; Ο Επίσκοπος δεν ηδύνατο να συνεδριάση, όπως αποφανθή περί εκκλησιαστικών ζητημάτων άνευ της αδείας και παρευρέσεως του Εισαγγελέως εκλεγόμενου υπό του Αρμοστού και λαμβάνοντος οδηγίας παρά των κατά νήσους τοποτηρητών. (Αρθ. 51 ιδίου νόμου). Γνωρίζετε ποιον είναι το παρελθόν τούτο, υπέρ τούτο, υπέρ ου αγωνίζεσθε; Επί εκκλησιαστικών δικών διεξαγομένων ενώπιον των Επισκόπων, αναφωμένης διαφωνίας μεταξύ Επισκόπου και Εισαγγελέως, Έπαρχος, τη επιδοκιμασία του Αρμοστού εκλεγόμενος, έλυε την διαφωνίαν, η δε απόφασις του Επισκόπου εματαιούτο δια της ψήφου του Επάρχου (Αρθ. 76 νόμος 22 Μαρτίου 1827). Γνωρίζετε ποιόν είναι το παρελθόν, υπέρ του οποίου αδελφικών αίμα χύνεται εις την ταλαίπωρον γην του Ληξουρίου; Είναι εκείνο, καθ' ό οι ιερείς ημών εκείροντο υπό της Εξουσίας εν μέση αγορά, αι μοναί και εκκλησίαι ημών εβεηλούντο, οι ελευθεροφρονούντες των ιερέων μας ερρίπτοντο επί των ξηροσκοπέλων, αι εκλογαί των Αρχιερέων ημένω εματαιούντο υπό του εν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλου Βεζύρου, τα άγια και ιερά λείψανα, ο τάφος του Σωτήρος ημών, εσύροντο προ των ποδών ενός λοχίου! Τούτο είναι το παρελθόν της Ιονίου Εκκλησίας! ... ».

σχέση με το λαϊκό αίσθημα⁶⁶⁷ και αναφέρεται αναλυτικά στην κατάσταση της διοικητικής αφομοιώσεως⁶⁶⁸. Τελειώνοντας, αναφέρει περί της επερχόμενης εκλογής⁶⁶⁹. Οι απόψεις του Σκαλτσούνη αποτελούν σημαντικές πηγές για τη σκιαγράφηση του πολιτικού κλίματος της εποχής, λόγω του γεγονότος ότι δεν κατοικεί μόνιμα στο νησί και αποτελεί μια σημαντική προσωπικότητα της οικονομικής και πολιτικής ζωής της χώρας. Η στάση του Σκαλτσούνη θεωρήθηκε από πολλούς μελετητές συντηρητική, όμως αντανακλά τη φωνή της λογικής για την εποχή εκείνη. Το ουσιαστικό ζήτημα που και ο Σκαλτσούνης επισημαίνει, είναι η συνεννόηση και ενότητα μεταξύ των Κεφαλλήνων (πολιτών και βουλευτών) για να διεκδικήσουν την εφαρμογή του καλύτερου τρόπου της αφομοίωσης. Όμως αυτό ήταν εκ αρχής αδύνατο, διότι οι βουλευτές καλυπτόμενοι πίσω από ιδεολογήματα ή εντάξεις σε πολιτικούς συσχετισμούς για τη συμμετοχή στη διαχείριση της εξουσίας και την προσωπική τους επιβίωση συμπεριφέρθηκαν ως άτομα και δεν κατάφεραν να λειτουργήσουν ως ομάδες, πλαίσιο που και το πολιτικό σύστημα δεν ευνοούσε.

Κατά καιρούς θα αναδύονται φωνές αυτόνομες και ανεξάρτητες, όμως θα αποτελούν εξαίρεση στην πολιτική διαδικασία, διότι η κυριαρχία της κομματοκρατίας αποτελεί συνήθως τον κανόνα.

Μετά τις εκλογές η εκλογική αντιπαράθεση της επαρχίας Πάλλης μεταφέρθηκε στη Βουλή⁶⁷⁰, την οποία απασχόλησε η επικύρωση των αποτελεσμάτων, αλλά κυρίως η αντιπαράθεση μεταξύ Ιακωβάτων και Κρασοπατέρα, από το γεγονός της συζήτησης στη Βουλή για την άρση

⁶⁶⁷ Αναφέρει για τις δεσμεύσεις του ο Σκαλτσούνης: «Και ήδη με προτείνετε βουλευτικήν υποψηφιότητα! Αλλά δεν γνωρίζετε ότι, όπως τις ευσυνειδότως και αποτελεσματικώς αντιπροσωπεύση λαόν, πρέπει να υπάρχει μεταξύ αυτού και των εντολών του ταυτότης αισθημάτων, ιδεών και τάσεων; Δεν εννοείτε ότι ήθελεν είσθαι αληθής παραβίασις, των προς συνείδησίν μου καθηκόντων, εάν, ωφελούμενος της προς με αγάπης σας, συνήνουν ν' αντιπροσωπεύσω υμάς; Δεν εννοείτε ότι το πρώτον μου έργον εντός της Βουλής, αλλά συνάμα και το πρώτον μου καθήκον θα ήτο να αποκρούσω πάσαν κατά του Θρόνου ανευλάβειαν, πάσαν κατά της δημοσίας τάξεως απόπειραν;»

⁶⁶⁸ Αναφέρει για την κατάσταση της αφομοίωσης ο Σκαλτσούνης: «Η Επτάνησος ηδικήθη, η Επτάνησος περιφρονήθη υπό της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Η Επτάνησος είχε θεσμούς, ους η Βουλή και η Ελληνική Κυβέρνησις ώφειλεν να σεβασθώσι, τινάς μεταξύ τούτων να επεκτείνωσιν εις άπαν το Βασίλειον. Ρίψασαι άνευ νομοθετικής τινός προπαρασκευής εν ταις Ιονίοις νήσοις την Ελληνικήν νομοθεσίαν, κατέστρεψαν τιμαλή συμφέροντα και επήνεγκον τας ήδη αναφαινομένας ανωμαλίας. Η Κυβέρνησις αντικαταστήσασα άρδην τους υπαλλήλους της Επτανήσου, δι' υπαλλήλων των παλαιών επαρχιών, ηδίκησε τους Ιονίους και υπέθαλψε το σήμερον εξελισσόμενον εν ταις νήσοις πνεύμα αντιδράσεως. Αποδιώξασα εκ των δικαστηρίων ολόκληρον τάξιν πολιτών ανέδειξεν ότι ολίγον κήδεαι των συμφερόντων και δικαιωμάτων των Ιονίων. Γνωρίζεις κάλλιστα ότι πάντα ταύτα δεν καταγγέλον σήμερον μόνον. Την βαρύτητα όλων των παραπτωμάτων τη Ελλ. Κυβερνήσεως την αναγνωρίζω, την συναισθάνομαι. ...απαιτήσωμεν εν τω δικαιώματι ημών, την επανόρθωσιν των πραγματικών αδικιών, τότε μόνον δυνάμεθα να ελπίσωμεν ότι αι προσπάθειάι μας θέλουν τελεσφορήσει προς ικανοποίησιν των συμφερόντων και δικαιωμάτων της Επτανήσου και προς τιμήν της Ελλάδος».

⁶⁶⁹ Αναφέρει για την επερχόμενη εκλογή ο Σκαλτσούνης: «Εκ της εκλογής του ενός ή του άλλου των προτεινομένων εις την επαρχίαν μας υποψηφίων βουλευτών ουδένα διατρέχει κίνδυνον η θρησκεία των Πατέρων ημών, ουδένα διατρέχουσι κίνδυνον αι πολιτικάι ημών ελευθερίαι. Αλλά τα ιδιαίτερα της επαρχίας μας ηθικά και υλικά συμφέροντα, αλλ' η τιμή αυτής διατρέχουσι τον έσχατον των κινδύνων, εάν μη, εν πνεύματι ειρήνης και ομονοίας, τοις νόμοις υπείκοντες και τα καθεστώτα σεβόμενοι, εργαστήτε προς ρύθμισιν και τακτοποίησιν των κακώς κειμένων, εάν μη καταπαύσωσι τα άγρια πάθη, άτινα εξεγέρθησαν εν μέσω ημών ...».

⁶⁷⁰ ΠΡΒ ΠΕΡ. Β. 1868, Συν. ΚΒ'/17.6.1868, σσ. 109-111.

ασυλίας του Ιακωβάτου, μετά το έγγραφο του Υπουργείου Δικαιοσύνης, στη συνεδρίαση της 17.6.1865. Η άρση της ασυλίας αφορούσε την κατηγορία για τους συντάκτες του φυλλαδίου “Έλληνες και Μουζικοί”, όπου σύμφωνα με τον υπουργό, εισηγείται την άρση ασυλίας των Ιακωβάτων, αφού όπως αναφέρει η προανακριτική διαδικασία έδειξε ότι υπάρχουν στοιχεία ότι συντάκτης του κειμένου είναι ο Γεώργιος και διακινητής του ο Χαράλαμπος Ιακωβάτος⁶⁷¹.

Η πλευρά των Ιακωβάτων κατήγγειλε την αντίπαλη παράταξη ότι «μετεχειρίσθησαν παν μέσον προς επιτυχίαν των» και ότι «... κατά την τελευταίαν ημέραν των εκλογών έκαναν καλπονόθευση σε διάφορα εκλογικά τμήματα του Δήμου Θηναίας, στον οποίο και μόνον αυτόν, είχαν αναδειχθεί πρώτοι οι Χαριτάτος και Αραβαντινός ...»⁶⁷². Το γεγονός αυτό έγινε θέμα στις αθηναϊκές εφημερίδες, ενώ στα πρακτικά της Βουλής τα ζητήματα αυτά τα περιγράφει αναλυτικά ο ίδιος ο Ιακωβάτος⁶⁷³. Λόγω της πληθωρικότητάς του όμως, αποτέλεσαν οι εκτροπές κατά την εκλογική διαδικασία στην Πάλλη, αντικείμενο συζήτησης τόσο κατά την αντιπαράθεση της συμπολίτευσης του Βούλγαρη και της αντιπολίτευσης του Κουμουνδούρου και κατά τη συζήτηση για τη συγκρότηση του λόγου του Βασιλέως. Στην τοποθέτησή του ο Κουμουνδούρος, αντικρούοντας τις βολές Βούλγαρη, έκανε ιδιαίτερη αναφορά στη διάκριση των εξουσιών και την παραβίασή τους από την κυβέρνηση, αναφέροντας ως χαρακτηριστικά παραδείγματα τις εκλογές της Πάλλης, όπου κατήγγειλε την αποστολή από την Κυβέρνηση στρατιωτών στην Πάλλη προς ενίσχυση των Ιακωβάτων⁶⁷⁴. Η καταγγελία Κουμουνδούρου αφορά την ενίσχυση της ομάδας των Ιακωβάτων από την κυβέρνηση Βούλγαρη και ανταποδοτικά στις ψηφοφορίες στη Βουλή οι Ιακωβάτοι είχαν δώσει ψήφο εμπιστοσύνης σ’ αυτή στις 9.11.1865 και έκτοτε η συνεργασία συνεχίστηκε, ενώ δεν

⁶⁷¹ Αναφέρει στον πρόεδρο της Βουλής ο Υπουργός: «*Διαδοθέντος του υπό τον τίτλον «Οι Έλληνες και οι Μουζικοί» φυλλαδίου, ο παρά τοις ενταύθα Πρωτοδίκαις κ. Εισαγγελεύς ενήργησεν ανάκρισιν προς βεβαίωσιν τις το φυλλάδιον συνέταξε και τις αυτό ενταύθα διέδωσε. Γενομένης δε ανακρίσεως ο κ. Εισαγγελεύς ... εκθέτει ότι εκ της ενεργηθείσης ανακρίσεως εγείρονται σπουδαίαι υπόνοιαι κατά των δύο αδελφών Γεωργίου και Χαράλαμπος Ιακωβάτων, του μεν πρώτου ως συντάκτου του φυλλαδίου και διαδώσαντος ενταύθα τούτο, του δε δευτέρου ως διαδώσαντος ενταύθα το αυτό φυλλάδιον. Επειδή ούτοι εξελέχθησαν εκ της επαρχίας Πάλλης της Κεφαλληνίας βουλευταί, κατά δε το άρθρον 63 του Συντάγματος δεν δύναται κατ’ αυτών ν’ απευθυνθή ειδικώς καταδίωξις άνευ αδείας της Βουλής, δια ταύτα εξαιτείται δια του Υπουργείου της Δικαιοσύνης παρά της Βουλής την άδειαν. ... παρακαλώ ίνα ανακοινωθώσι τα έγγραφα ταύτα προς την Βουλήν, όπως χορηγηθή η προς καταδίωξιν άδεια» (Καλογεράς Α., 1902: 168-169).*

⁶⁷² Ό.π.

⁶⁷³ Ιακωβάτος Γ., 1880: 168-183.

⁶⁷⁴ Ανέφερε ο Κουμουνδούρος: «*Δεν αρνούμαι ότι επί Κυβερνήσεως Κουμουνδούρου ελάμβανον χώραν αμοιβαί διορισμών, κλπ υπέρ βουλευτών, αλλ’ ήδη λέγω ότι συμβαίνουνσι χειρόνα. Εις πλείστα μέλη της πλειονοψηφίας και προ της καταρτίσεως και ύστερον εδόθησαν και δίνονται τοιαύται εν τη υποψηφιότητι μάλιστα έγκειται η σύγχυσις των εξουσιών. Εν Αττική όπως επιτύχωσιν οι υπουργικοί υποψήφιοι παρεχωρήθησαν 200 περίπου στρέμματα γης εις τινά δήμον. Εν Ακαρνανία αφειδώς εχορηγήθησαν τα μέσα εις ένα των επιτυχόντων και στρατιωτική πίεσις εξησκήθη δια του αρχηγού της Στεριάς. Επίσης εν Λεβαδεία και αλλαχού. Εις Πάλλην Κεφαλληνίας εστάλησαν στρατιώται 30 προς ενίσχυσιν των επιτυχόντων, ενώ εις Κράνην 2 μόνοι. Έπαρχοι 3 ή 4 εντός ολίγων ημερών διορίζονται αλληλοδιαδόχων, όπως εξευρεθή ο πιστός» (ΠΡΒ, ΠΕΡ. Β ΣΥΝ. Α ΕΚΤΑΚΤΗ 1868, Συν. ΛΑ/1.7.1868, σσ. 156).*

συνεργάστηκαν ποτέ με τον Κουμουνδούρο, αφού και η αντι-ιακωβατική παράταξη ήταν σταθερά προσκείμενη σ' αυτόν.

Στις εκλογές της επαρχίας τελικά εξελέγησαν οι Γεώργιος και Χαράλαμπος Τυπάλδος – Ιακωβάτος που υποστηρίχθηκαν και υποστήριξαν τον Δ. Βούλγαρη και από τους αντιπάλους τους ο Μαρίνος Τυπάλδος – Χαριτάτος που ανήκε στην παράταξη Κουμουνδούρου.

Είναι γεγονός ότι οι Ιακωβάτοι δημιούργησαν πολιτική οικογένεια στην επαρχία Πάλλης με πλήρη ισχύ. Ελέγχοντας και την τοπική αυτοδιοίκηση, δημιούργησαν μια κυριαρχία που δημιούργησε διαρκή αντιπαράθεση με αντι-συσπειρώσεις οι οποίες θα προσελκύσουν ως συμμάχους πολλές φορές ετερόκλητα πρόσωπα κυρίως κατά τις εκλογές. Η πολιτική ισχύς του Γ. Ιακωβάτου, του αποκαλούμενου “Γεωργαντάρα” οφείλονταν στις πολιτικές ικανότητες, που εκφράστηκαν τόσο τοπικά αλλά και στο Κοινοβούλιο, όσο και στις διεθνείς σχέσεις που ανέπτυξε. Αυτό όμως που κυρίως τον κρατούσε στην επικαιρότητα ήταν η ικανότητά του να συμμετέχει σε συμμαχίες πλειοψηφιών στη Βουλή. Δεν ήταν απλά ένας καιροσκόπος, ο οποίος εκμεταλλεύτηκε κάποιες καταστάσεις προς επιβίωση ή ανάδειξη, υπήρξε βαθειά μορφωμένος, δυναμικός στον ενωτικό αγώνα, με εθνικό πρόγραμμα, πολλές φορές μπροστά από την εποχή του. Ήξερε να αξιοποιεί το πολιτικό σύστημα προς επιβίωσή του αλλά επ’ ουδενί δεν ήθελε το πολιτικό σύστημα να «αξιοποιεί» τον ίδιο και για τον λόγο αυτό όταν του προτάθηκε ακόμα και η πρωθυπουργία από τον Βασιλιά, αυτός αρνήθηκε. Ο Ιακωβάτος αποτέλεσε μια από τις πολλές ιδιοτυπίες που είχαν αναπτυχθεί στο τοπικό πολιτικό σύστημα που η παρουσία του κατάφερνε να έχει θεσμική έκφραση. Οι Ιακωβάτοι δημιούργησε πολιτική παράταξη και κατά κάποιο τρόπο και πολιτική οικογένεια. Η παράταξη αυτή είχε πολλές ονομασίες: «φατρία», «Γιακωβίνου» ή και «Ιακωβατική Παράταξη» όπως καθιερώθηκε να κατά τις εκλογικές αναμετρήσεις. Ταυτόχρονα δημιουργήθηκε και η αντι-ιακωβατική παράταξη και διαμορφώθηκαν έτσι δύο πόλοι πολιτικής αντιπαράθεσης στις εκλογικές περιόδους που ακολούθησαν στην επαρχία.

Επαρχία Σάμης

Στις εκλογές αυτές στην επαρχία Σάμης κατήλθαν 10 υποψήφιοι⁶⁷⁵ για τις τρεις έδρες και γίνεται πεδίο έντονης πολιτικής αντιπαράθεσης λόγω της κυριαρχίας του Κουμουνδούρου. Στην αντιπαράθεση μεταφέρεται και η σύγκρουση με το βασιλέα και τελικά ηττώνται όλοι οι υποψήφιοι του Κουμουνδούρου: Γ. Αντύπας, Αντ. Ζερβός και Γ. Φλωριάς, οι οποίοι είχαν κυριαρχήσει στις προηγούμενες εκλογές. Οι αντίπαλοί τους Ε. Άννινος-Ροδοθεάτος, Γ. Δελλαπόρτας και Ι.

⁶⁷⁵ Παράρτημα Α', Γενικοί Πίνακες, Επαρχία Σάμης Εκλογές 1868.

Δεστούνης εμφανίζονται ως ανεξάρτητοι αλλά θα δώσουν ψήφο εμπιστοσύνης στο Βούλγαρη στις ψηφοφορίες της Βουλής ⁶⁷⁶. Οι αποκλεισθέντες θα επικαλεστούν παραβίαση της εκλογικής νομοθεσίας, όπως περιγράφεται στην ένσταση του πολίτη Παναγή Αντύπα, που καταγγέλλει ότι εμποδίστηκαν πολλοί ψηφοφόροι των τριών ηττημένων υποψηφίων να έλθουν από την Πάτρα, θέτοντας και άλλα ζητήματα που αναφέρονται αναλυτικά.

Κατά την προεκλογική περίοδο οι υποψήφιοι εξέδωσαν προγράμματα. Διασώθηκαν: το πρόγραμμα του Νικόλαου Δ. Ζερβού⁶⁷⁷, διδασκάλου, που ανακοινώθηκε στις 26.2.1868, στο οποίο κάνει εκτενή αναφορά στους αρχαίους φιλοσόφους περί πολιτικής και πολιτών (Χρυσίππος, Πυθαγόρας, Δημοσθένης, Θεμιστοκλής, κ.α.). Στις 15.3.1868 ο Νικόλαος Δ. Ζερβός στέλνει δεύτερη επιστολή⁶⁷⁸ προς τους ψηφοφόρους στην οποία περιλαμβάνει έντονα στοιχεία πολιτικής και συνταγματικής ανάλυσης, αφού μεταξύ των άλλων θέτει το ζήτημα της πρόωρης διάλυσης της Βουλής από τον βασιλέα και απόρριψης των βουλευτών από την άσκηση των καθηκόντων τους, αντιπαραβάλλοντας την απόρριψη από τον βασιλέα ως πράξη η οποία πρέπει να κριθεί από τους εκλογείς. Επίσης χρησιμοποιεί αποσπάσματα από την αρχαία ελληνική γραμματεία και την παλαιά διαθήκη έχοντας έντονα στοιχεία αυτοκριτικής για το αποτέλεσμα και για το γεγονός ότι είναι εκτός κλίματος πλειοψηφίας.

⁶⁷⁶ Κατά την ψήφιση του προϋπολογισμού της Κυβερνήσεως Δ. Βούλγαρη οι Ροδοθεάτος και Δεστούνης ψήφισαν ΝΑΙ, ενώ ο Δελλαπόρτας απείχε (ΙΠΒ ΣΥΝ. Β Συν. Ν/ 25.7.1868, σσ. 242-24).

⁶⁷⁷ Τονίζει χαρακτηριστικά στο πρόγραμμά του ο Ν. Ζερβός: «...ουδέν έχων, ουδέν εις ουδένα υπόσχομαι, είμι να εκτελέσω, κατά το ενόν μοι, ακριβώς την ... προς υπεράσπισιν των δικαιωμάτων της επαρχίας ημών ιδίως και της όλης πατρίδος γενικώς ... Δεν ανήκω εις ουδένα, ειμή εις τον θεόν όστις με έπλασε, και προνοεί υπέρ της συντηρήσεώς μου, και εις το έθνος, εις ο εγεννήθην, ετράφην, εκπαιδεύθην και έζησα Υμείς δε, ω εκλογείς, ειδότες, ότι τρεις βουλευτάς θα δώση η επαρχία μας, πριν εισέλθητε εν τω ιερώ τόπω, εν ω απίντει των υποψηφίων βουλευτών αι κάλπαι, οφείλετε, εάν προηγουμένως δεν γνωρίζετε, να μάθετε παρά των ειδοτών. α). ... Διότι, κατ' ημίν γνώμιν, εκ των πρώην βουλευτών μόνοι οι ανήκοντες εις την αντιπολίτευσιν δικαιούνται ν' απαιτώσι την ψήφον υμών, οι δε ανήκοντες εις την συμπολίτευσιν, οφείλοντες να δώσωσι λόγον των βουλευτικών πράξεών των, ενώπιον της συγκαλουμένης β'. Βουλής, ουδέν δικαίωμα έχουσι να απαιτώσι πάλιν την ψήφον υμών.β). Οποίαι τινές, έτσι οποία είναι τα φρονήματα αυτών και οι προαιρέσεις ως προς το κοινόν της πατρίδος συμφέρον, και ποία η προς υπεράσπισιν τούτων ενοούται αυτούς ικανότης....και γ). να εκλέξετε εκ τούτων τρεις μόνον, οποίους η συνείδησις ημών, απηλλαγμένη πάσης προσωπικής προλήψεως, πίεση, ότι είναι άξιοι της εμπιστοσύνης σας.... Ζήτω ο Συνταγματικός βασιλεύς! Ζήτω η πρόδος του Έθνους! Ζήτω η κατ' ευχήν απελευθέρωσις των δούλων αδελφών!!!» [Πρόγραμμα του Υποψηφίου βουλευτού Σάμης, κ. Νικόλαου Δ. Ζερβού, Εν Κεφαλληνία 26 Φεβρουαρίου 1868, (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 7, έγγραφο 8)].

⁶⁷⁸ Τονίζει χαρακτηριστικά στη δεύτερη επιστολή του ο Ν. Ζερβός: «... Η ημέρα της εκλογής των Βουλευτών σας ήγγικε. - Δεν είναι δε απλώς Βουλευτών εκλογή, αλλά δίκη μεταξύ του Ηγεμόνος και των πρώην Βουλευτών σας. Οι μεν πρώην Βουλευταί σας κατηγορούνται, ότι, υπερβάντες τα όρια των εαυτών Βουλ. καθηκόντων, εξήσκουν εν τη Βουλή δικτατορικήν τινά εξουσίαν, ωθούντες το Έθνος εις τον όλεθρόν του, και παραμελούντες τα αληθή της πατρίδος συμφέροντα. Ο δε Ηγεμών ένεκα τούτου διέλυσε την πρώην Βουλήν, και προσκαλεί το Έθνος να εκφράση, δια νέας Βουλευτών εκλογής την περί τούτου γνώμην του. Εκλογείς! Εις σας λοιπόν υπόκειται σήμερα ν' αποφανθήτε ελευθέρως περί τούτου ...» [Δεύτερη επιστολή του υποψηφίου Νικόλαου Ζερβού, διδασκάλου, με τίτλο «Προς τους εκλογείς της Νήσου Κεφαλληνίας», Εν Κεφαλληνία την 15^η Μαρτίου 1868 (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 7, έγγραφο 11)].

Υπάρχει επίσης μια ανώνυμη επιστολή, η οποία υπογράφεται ως «Εἰς Συνεπαρχιώτης»⁶⁷⁹ και γίνεται αναφορά περί εκλογών, κάνοντας ορισμένες κρίσεις για την επιρροή προς την ψήφο.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα στην Επαρχία Σάμης, όπως επικυρώθηκαν από την Επαρχιακή Επιτροπή⁶⁸⁰ και εστάλησαν στην Νομαρχία για την τελική επικύρωση, η κατάταξη των υποψηφίων ήταν η εξής⁶⁸¹ (ψήφοι στο ΝΑΙ/Ψήφοι στο ΟΧΙ): Άννινος – Ροδοθεάτος Ευαγγελινός 1.570/1.494, Δελλαπόρτας Μακρής Γεώργιος 1.607/1.457, Δεστούνης Ιωάννης 1.540/1.523, Φλωριάς Γεώργιος 1.465/1.599, Ζερβός Αντώνιος 1.317/1.747, Αντύπας Γεράσιμος 1.053/2.011, Σώκαρης Σπυρίδων 954/2.110, Βρυώνης Γεράσιμος 982/2.082, Φλαμιάτος Γεώργιος 981/2.083, Ζερβός Νικόλαος 725/2.339. Με βάση τα αποτελέσματα εκλέγονται⁶⁸² οι: Άννινος-Ροδοθεάτος Ευαγγελινός, Δελλαπόρτας-Μακρής Γεώργιος και Δεστούνης Ιωάννης, για τους οποίους υπερίσχυσαν τα ΝΑΙ στα ΟΧΙ, όπου η διαφορά των δύο καλλπών δίνει την κατάταξη, δηλαδή οι θετικοί ψήφοι στο ΝΑΙ του Άννινου είναι 76, του Δελλαπόρτα 50 και του Δεστούνη 17.

Το σύνολο των ψηφοφόρων που έλαβαν μέρος στις εκλογές, σύμφωνα με την πρόσθεση κατανομής των ΝΑΙ και των ΟΧΙ ήταν 3.064 άτομα⁶⁸³. Στα εκλογικά τμήματα του Δήμου Σάμης ψήφισαν 990 εκλογείς, στο Δήμο Πυλάρου 854, στο δήμο Άσσου 738 και στο Δήμο Δολιχίου 482 εκλογείς.

Με βάση τους εγγεγραμμένους που ανέρχονται στους 6.357 και τους ψηφίσαντες που έφτασαν στους 3.064, το ποσοστό συμμετοχής ανέρχεται στο 48% και της αποχής στο 52%. Το ποσοστό αυτό είναι το υψηλότερο σε όλες τις επαρχίες του νομού.

Όσον αφορά τη διαδικασία ψηφοφορίας, που διαρκούσε τέσσερις ημέρες (21-24.3.1868), οι ψηφοφόροι προσερχόταν κυρίως τη δεύτερη, περισσότεροι την τρίτη και πιο πολλοί τη τέταρτη και

⁶⁷⁹ Τονίζει η ανώνυμη επιστολή: «...Το σκάφος της πολιτείας μας έσωθεν και έξωθεν κυμαίνεται υπό μυρίων όσων περισπασμών. Εἰς υμᾶς δὲ νυν ὡς καὶ εἰς πάντα ελευθέρον Ἕλληνα, εναπόκειται ἡ ἐκλογὴ ἐπιτηδείων πηδαλιούχων ὅπως δια τῆς στιβαρὰς αὐτῶν χειρὸς φέρουνσι τὸ κυμαινόμενον τοῦτο σκάφος εἰς εὐδίων λιμένα. – Ἡ ἱερὰ υμῶν, λέγω, ψήφος θα διασώσει ἢ θα σφαγιάσει τὰ τε ἰδιαίτερα καὶ τὰ του ὅλου Ἑλληνισμοῦ συμφέροντα. Ἐκλέξατε πρόσωπα τὰ ὁποῖα ἐνεκα τοῦ λαμπροῦ αὐτῶν παρελθόντος επαγγέλονται ὑμῖν τὴν εκπλήρωσιν τῶν πόθων σας καὶ τὰ ὁποῖα καὶ ἐν τοῖς αἰσχίστοις καιροῖς τῆς φαύλου ξενοκρατίας ἀξίως τῶν προσδοκιῶν σας ἀντιπροσώπευσαν. Αποπτύσατε δὲ τὰ ἀνδράρῳ ἐκεῖνα ἀτίνα δια ματαίων καὶ κενῶν υποσχέσεων, ἐστὶν ὅτε καὶ δι' ἀπειλῶν, πειρώνται νὰ σας ἐξαπατήσωσιν πρὸς πλήρωσιν τῶν ἐγωϊστικῶν αὐτῶν σκοπῶν. Ταῦτα, προσφιλεῖς Συμπολίται, ἐνόμισα δεῖν νὰ σας ὑποδείξω, καίτοι ἄλλως τε γινώσκων ὅτι οὐδόλως χρίζετε τῶν συμβουλῶν μου, καθ' ὅτι ἄλλοτε ἀπεδείξατε, ὅτι γινώσκετε νὰ «διαλέγετε τὸ σῆμα, ἀπὸ τὴν ἔρα ...» [Ανώνυμη επιστολή «Πρὸς τοὺς ἐκλογεῖς τῆς Επαρχίας Σάμης, Ἐν Αθήναις τῇ 16 Μαρτίου 1868» (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 2, ἔγγραφο 68ΣΤ)].

⁶⁸⁰ Πρακτικό Επαρχιακῆς Επιτροπῆς επικύρωσης τῶν αποτελεσμάτων Επαρχίας Σάμης γιὰ τὶς ἐκλογές τοῦ 1868. Υπογράφουν: Ὁ Γραμματέας τῆς Νομαρχίας, οἱ Πρόεδροι τῶν ἐφορευτικῶν Επιτροπῶν τῶν Δήμων Σάμης, Πυλάρου, Άσσου καὶ Δολιχίου, ὁ Δήμαρχος Σάμης [ΓΑΚ, Ἐκλογικὰ Ἀρχεῖα Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων (1844-1893), Ἐκλογικοὶ Κατάλογοι Αποτελέσματα 1868, Επαρχίας Σάμης, Φ. 44, Ἐγγραφα 44-50].

⁶⁸¹ Παράρτημα Α', Γενικοὶ Πίνακες, Επαρχία Σάμης Ἐκλογές 1868.

⁶⁸² Επικύρωσης τῆς ἐκθεσὴ ἀπὸ τὴ Βουλὴ ἐκλογῆς Επαρχίας Σάμης (ΠΡΒ ΠΕΡ Β, ΣΥΝ Α, ΕΚΤΑΚΤΗ 1868, Συν. Κ-14.6.1868,σσ, 101).

⁶⁸³ Πρακτικό Επαρχιακῆς Επιτροπῆς επικύρωσης τῶν αποτελεσμάτων Επαρχίας Σάμης γιὰ τὶς ἐκλογές τοῦ 1868 [ΓΑΚ, Ἐκλογικὰ Ἀρχεῖα Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων (1844-1893), Ἐκλογικοὶ Κατάλογοι Αποτελέσματα 1868 Επαρχίας Σάμης, Φ. 44, Ἐγγραφα 44-50].

τελευταία ημέρα. Σύμφωνα με το πρακτικό εκλογής⁶⁸⁴ της πρώτης ημέρας στο εκλογικό τμήμα Δήμου Άσσου (Ι.Ν. Αγ. Νικολάου) κατά την πρώτη ημέρα ψήφισαν μόνο εννέα ψηφοφόροι, ενώ σύμφωνα με τα τελικά αποτελέσματα στο Δήμο Άσσου τις τέσσερις ημέρες των εκλογών ψήφισαν 738 εκλογείς, δηλαδή την πρώτη ημέρα ψήφισε μόνο το 1,3% του συνόλου των ψηφοφόρων.

Μετά την επικύρωση των αποτελεσμάτων, ο Νομάρχης κοινοποιούσε το αποτέλεσμα με τις αντιστοιχούσες ψήφους στους εκλεγέντες βουλευτές και την ανακοίνωση της εκλογής τους⁶⁸⁵.

Στα τοπικά κριτήρια που συνέθεσαν την εκλογική γεωγραφία των επαρχιών στην παράμετρο η οποία επιδρά στη διαμόρφωσή της με βάση την εντοπιότητα, στα εκλογικά τμήματα των δήμων λαμβάνουν θετική ψήφο οι υποψήφιοι που κατάγονται από χωριά ή κωμοπόλεις των εκάστοτε δήμων. Αυτή η στάση του εκλογικού σώματος δεν ήταν πάντα σταθερή, αφού σε πολλές περιπτώσεις οι πρώτοι στο σύνολο της επαρχίας δεν ήταν συνήθως και πρώτοι στους αντίστοιχους δήμους, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις η πρωτιά ενός υποψηφίου στο δήμο καταγωγής καθόριζε και το τελικό αποτέλεσμα και αυτό συνέβαινε εφ' όσον ο δήμος αυτός είχε μεγάλο μέγεθος ψηφοφόρων. Μια τέτοια περίπτωση είναι στην επαρχία Σάμης, όπου συνέβησαν ανατροπές. Έτσι ενώ ο Σπ. Σώκαρης ήρθε πρώτος, μαζί με τον Άννινο Ροθοθεάτο στο Δήμο Σάμης, κατατάχθηκε 9^{ος} στη γενική σειρά. Ο Ζερβός ήρθε δεύτερος με 589 ψ. στο Δήμο Σάμης, τόπο καταγωγής του κατατάχθηκε 5^{ος} στη γενική σειρά. Ο Αντύπας ήρθε πρώτος με 456 ψ. στο Δήμο Άσσο, τόπο καταγωγής του κατατάχθηκε 6^{ος} στη γενική σειρά. Ο Βρυώνης ήρθε δεύτερος με 279 ψήφους στο Δήμο Δολιχίου, τόπο καταγωγής του κατατάχθηκε 7^{ος} στη γενική σειρά. Έτσι η καταγωγή – εντοπιότητα των υποψηφίων διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην επιλογή των ψηφοφόρων, αλλά όχι και τον καθοριστικό, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για δήμους με μικρό μέγεθος πληθυσμού.

Μια αποκαλυπτική ένσταση στην επαρχία Σάμης

Λόγω του τεταμένου προεκλογικού κλίματος η όλη εκλογική διαδικασία υπήρξε αντικείμενο ενστάσεων, είτε από πλευράς υποψηφίων, είτε από την πλευρά των εκλογέων. Την όλη κατάσταση επηρέαζε και το γεγονός ότι η επικύρωση των αποτελεσμάτων από τη Βουλή ευνοούσε παρεμβάσεις της κυβέρνησης, η οποία αξιοποιούσε αυτή την ευχέρεια για να αποκλείσει τους αντιπάλους της. Ποικίλες πρακτικές αποκλεισμού ακολουθούσαν τόσο οι υποψήφιοι όσο και οι

⁶⁸⁴ Πρακτικό Επαρχιακής Επιτροπής επικύρωσης των αποτελεσμάτων Επαρχίας Σάμης για τις εκλογές του 1868. [ΓΑΚ, Εκλογικά Αρχεία Βουλής των Ελλήνων (1844-1893), Εκλογικοί Κατάλογοι Αποτελέσματα 1868 Επαρχίας Σάμης, Φ. 44, Έγγραφα 44-50].

⁶⁸⁵ Επιστολές Νομάρχη Κεφαλληνίας προς εκλεγέντες βουλευτές, Γεώργιον Μακρή Δελλαπόρτα επαρχία Σάμης, Ευαγγελινόν Άννινον - Ροδοθεάτον Επαρχία Σάμης και Δημήτριον Καρούσον επαρχία Κρναίας [ΓΑΚ/Εκλογικά Συλλογής Λαδά (1843-1873) Φ. 052/ Εκλογικά έγγραφα Κεφαλληνίας (1864-1868), Επαρχίας Σάμης, Φ. 52, Έγγραφο 1152, 1155, Επαρχίας Κρναίας, Φ. 162, Έγγραφο 13].

εκπρόσωποι των κομμάτων, εφαρμόζοντας διάφορες μορφές παραβίασης της θέλησης των εκλογέων για να αλλοιώσουν το εκλογικό αποτέλεσμα.

Μία από αυτές τις μορφές ήταν ο αποκλεισμός των εκλογέων για την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. Τέτοια περίπτωση φαίνεται ότι υπήρξε, σύμφωνα με ένσταση που υπέβαλε προς τη Βουλή των αντιπροσώπων ο εκλογεύς της επαρχίας Σάμης Παναγής Αντύπας, κατά των τριών υποψηφίων που ανήκαν στην παράταξη του Κουμουνδούρου (Γερ. Αντύπας, Αντ. Ζερβός, Γ. Φλωριάς), από τους αντιπάλους τους που ανήκαν στην παράταξη Βούλγαρη, οι οποίοι και κέρδισαν τελικά τις εκλογές της επαρχίας.

Παρά το γεγονός ότι η επαρχία Σάμης, μία εκ των τριών επαρχιών της νήσου, εκλέγει τρεις βουλευτές και η εκλογική δύναμη της επαρχίας είναι ίσως ισχνή, μπροστά στο μέγεθος της Βουλής που αριθμεί 184 βουλευτές, παρά ταύτα αποτέλεσε σημαντικό μέγεθος μιας και οι πλειοψηφίες κρίνονταν σε λίγες ψήφους. Είναι γεγονός ότι η κάθε επαρχία αποτελεί σημαντικό χώρο, όπου αναπτύσσονται οι πολιτικές αντιπαραθέσεις αποτελώντας κομβικό σημείο όπου κρίνονται τα εκλογικά αποτελέσματα και εξελίσσεται ένας διαρκής αγώνας επικράτησης. Οδεύοντας από το ειδικό στο γενικό και από το μερικό στο σύνολο μπορούμε να δούμε την επαρχία Σάμης ως αντικείμενο ευρύτερης ανάλυσης της περίπτωσης αυτής, ερευνώντας ένα παμφλέτι της εποχής, την ένσταση⁶⁸⁶ του Παναγή Νικολάου Αντύπα εκλογέως της επαρχίας, όπου περιγράφει σε ένα πολυσέλιδο υπόμνημα προς τη Βουλή τα γεγονότα, όπου κατά την κρίση του θεωρεί ότι συνέβαλλαν στην αλλοίωση του εκλογικού αποτελέσματος με πολλούς τρόπους (ρίχνοντας σφαιρίδια στις κάλπες, με την αποδοχή ψηφοφόρων μη εγγεγραμμένων στους εκλογικούς καταλόγους, με την απόρριψη άλλων με πλαστές προφάσεις, κα). Το κείμενο είναι 7σέλιδο, εκτυπωμένο σε τυπογραφείο, με ημερομηνία 31.3.1868, τέσσερις ημέρες μετά την λήξη της εκλογικής διαδικασίας, περιέχει ένσταση προς τη Νομαρχία Κεφαλληνίας και απευθύνεται προς τη Βουλή των Ελλήνων. Η ένσταση αναφέρει ότι «...ολόκληρος η κοινωνία της Νήσου τούτης εφρικήασεν απέναντι αυτών, και απέβαλε πάσαν ελπίδα ότι δύναται του λοιπού να τύχη αντιπροσώπων της ελευθέρως και ανεπηρεάστου αυτής θελήσεως».

Η νόθευση της εκλογικής διαδικασίας αναφέρεται ότι έγινε δια πολλών τρόπων ενώ ενεπλάκησαν και τα όργανα της τάξεως διαδραματίζοντας κρίσιμο ρόλο: «Ο δια των Οργάνων της εξουσίας αποκλεισμός των εκλογέων, η δια παραγεμίσεως νόθευσις των καλπών, η παραδοχή ψηφοφόρων μη εγγεγραμμένων εις τους εκλογικούς καταλόγους, η επί πλασταίς προφάσεσι απόρριψις ετέρων

⁶⁸⁶ «Προς την Βουλήν των Αντιπροσώπων, Ένστασις, Παναγή Νικολάου Αντίπα εκλογέως της Επαρχίας Σάμης, κατά της εκλογής των δέμων Σαμαίων, Πυλλαρέων, Άσσου και Δολυχίου της Επαρχίας Σάμης, Ενώπιον της Νομαρχίας Κεφαλληνίας, 31 Μαρτίου 1868» (ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Επαρχία Κεφαλληνίας, Φ. 44, έγγραφα 21-27).

προσελθόντων ίνα ψηφοφορήσωσι, και όσα άλλα δύναται να επινοήσει ο κακοήθης φατριασμός προς καταδολίευσιν του αποτελέσματος της εκλογής, ετέθησαν άπαντα εις ενέργειαν, τα δε εκ του πολιτεύματος πηγάζοντα εις τον πολίτην δικαιώματα, εμηδενίσθησαν και μετεβλήθησαν εις ελεεινήν κωμωδίαν εν η οικτρώς εμπαιίζεται η θεμελιώδης βάσις των ελευθεριών του πολίτου».

Πρώτος τρόπος νόθευσης, όπως αναφέρει, ήταν η εμπόδιση των ψηφοφόρων να προσέλθουν στις κάλπες και αφού δεν είχαν να αποκλείσουν δρόμους, τους εγκλώβισαν στο λιμάνι της Πάτρας. Ειδικότερα τονίζει ότι αποκλείστηκαν της ψηφοφορίας πάνω από 100 εκλογείς οι οποίοι ήθελαν να έλθουν ακτοπλοϊκώς από την Πάτρα και μεθοδεύτηκαν πολυποίκιλοι τρόποι για να μην υπάρξει πλοίο να τους μεταφέρει, «...αλλά πάσαν προσδοκίαν ο Λιμενάρχης Πατρών ου μόνον απηγόρευσε τον απόπλουν του πλοίου προφασιζόμενος δήθεν ότι απωλέσθη το ναυτολόγιον εκ του Λιμεναρχείου, αλλά και νύκτωρ απεβίβασεν τους ρηθέντες εκλογείς εις την ξηράν, προστάζας και την εις Πάτρας ευρισκομένην Ακτεωρόν να επιτηρή το πλοίον...». Έγιναν άγονες προσπάθειες να βρεθεί πλοίο αλλά όλα έφερναν προσκόμματα, ακόμα και πλοίο με οθωμανική σημαία και Κεφαλλήνα πλοίαρχο: «...Επί τέλους κατά την προτελευταίαν ημέραν των εκλογών και κατόπιν πολλών προσπαθειών επετράπη εις μόνον τον Κεφαλλήνα πλοίαρχον Γεράσιμον Σώκαρη να μεταφέρει εις Κεφαλληνίαν 15 εκλογείς ανά έναν δι' έκαστον τόννον του πλοίου του...». Οι εκλογείς αυτοί ήταν πολιτικοί φίλοι των υποψηφίων Γεράσιμου Αντύπα, Αντωνίου Ζερβού και Γεωργίου Φλωριά: «... Τοιουτοτρόπως απέμειναν εις Πάτρας πλέον των 80 εκλογέων ως αι ψήφοι βεβαίως θα μετέβαλον το αποτέλεσμα της εκλογής...». Αυτό το αναφέρει διότι ο τελευταίος εκλεγείς βουλευτής Ι. Δεστούνης απείχε μόνο 75 ψήφους από τον 1^ο επιλαχών Γ. Φλωριά, άρα εκτιμά ότι η συμμετοχή αυτών των ψηφοφόρων που ήταν οπαδοί του τελευταίου θα ανέτρεπαν το αποτέλεσμα, ενώ η διαφορά του άλλου υποψηφίου Ζερβού Αντ. ήταν 223 ψήφοι, μεγάλη διαφορά αλλά όχι μη ανατρέψιμη, αφού οι θετικοί ψήφοι προς τους δύο αναπληρωματικούς θα αντιστοιχούσαν και αρνητικοί προς τους αντιπάλους τους, λόγω της ενεργητικής ψήφου, άρα μπορούσε και αυτό το αποτέλεσμα να ανατραπεί, υπέρ των δύο υποψηφίων που οι ψηφοφόροι τους αποκλείστηκαν στην Πάτρα.

Ο δεύτερος τρόπος ήταν η παραγέμιση των καλπών, με Όχι στους αντιπάλους και Ναι προς τους φίλους υποψηφίους, έτσι ώστε να ανατραπεί το τελικό αποτέλεσμα⁶⁸⁷.

⁶⁸⁷ Αναφέρει χαρακτηριστικά: «.. το μέσον της παραγέμισης των καλπών ετέθη εις ενέργειαν δια του αναιδεστέρου τρόπου εις απίστευτον βαθμόν κατά των υποψηφίων Γ. Αντίπα και Αντωνίου Ζερβού, εν τοις Δήμοις όπου το πνεύματα των εφορευτικών επιτροπών εφατρίαζε κατ' αυτών. Ούτω εις τον Δήμον Δολιχίου ερρίφθησαν εις το Όχι της κάλπης του Γ. Αντίπα ψήφοι 196 όπως αφαιρεθώσι ίσοι εκ των του Ναι, εις την του Αντωνίου Ζερβού ερρίφθησαν ωσαύτως ψήφοι 108. Εις τον Δήμον Πυλλαρέων ερρίφθησαν εις τας κάλπας αμφοτέρων εις μεν του Αντίπα 97, εις δε του Α. Ζερβού 22. Εις τον Δήμον Σάμης εις την του πρώτου 46, εις την του δευτέρου 13. Αλλ' ούτε η παραγέμισις ήρκισεν, διο προέβησαν και εις τας εξής παρανομίας. Εις τον Δήμον Σάμης εψήφισαν πλέον των 45 χωρίς να ήναι εγγεγραμένα τα ονόματα αυτών εις τον εκλογικόν κατάλογον του 1867, τούτου αποδειχθήσεται δια της συμπαραβολής του τε καταλόγου των εκλογέων και εκείνου των ψηφοφορησάντων. Εις τον Δήμον Πυλλαρέων η εφορευτική επιτροπή με όλας τας γεγομένας παρ' αυτή

Ο ενιστάμενος εκλογεύς κάνει παραλληλισμούς με τις εκλογές του 1852, όταν ο έπαρχος Δ. Καρούσος εφάρμοσε την Δεκακαλπία για να αποκλείσει τους ριζοσπάστες από την Ιόνια Βουλή, προσπαθώντας να θέσει σε μία πλευρά τις κάλπες των ριζοσπαστών διαχωρίζοντάς τους από τους άλλους, όπως και τούτο συνέβη προς αποπροσανατολισμό των ψηφοφόρων και αποκλεισμό ομάδος υποψηφίων στο δήμο Πυλάρου. Τέλος ζητεί από τους αντιπροσώπους της Βουλής: «... Σώσατε την Κεφαλληνίαν από το νέον μόλυσμα το οποίον ο αισχρός εγωϊσμός επεννόησε να εισαγάγη εν αυτή όπως νοθεύση την ελευθέραν του λαού βούλησιν...».

Η ένσταση Αντύπα, παρά το γεγονός ότι υπερασπίζεται ομάδα υποψηφίων βουλευτών και ενέχει στοιχεία αντιπαλότητας, αποκαλύπτει σαφέστατα την κατάσταση που επικρατούσε κατά την εκλογική διαδικασία. Η αίτησή του όμως στη Βουλή, που κυριαρχείται από τον Βούλγαρη, δεν είχε κανένα αποτέλεσμα, αφού οι ίδιοι οι βουλευτές του και υποψήφιοι σχεδόν σε όλους τους νομούς της χώρας δημιούργησαν έκτροπα και νόθευση της εκλογικής διαδικασίας με σκοπό να μην εκλεγούν οι αντίπαλοί τους. Πρόκειται περί στόχου τον οποίο επέτυχε, αφού δεν εξελέγησαν οι πολιτικοί του αντίπαλοι Κουμουνδούρος και Τρικούπης. Έτσι ελέγχοντας την πλειοψηφία της Βουλής περνούσε κάθε νόθευση η οποία εξυπηρετούσε τους δικούς του βουλευτές.

Είναι γεγονός ότι τις εκλογές του 1865 στην Επαρχία Σάμης τις κέρδισε ο Κουμουνδούρος, αφού πριν είχε επεκτείνει γεωγραφικά και πληθυσμιακά την επαρχία προσθέτοντας την περιοχή του Πυργιού, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, την οποία είχε αποκόψει από την Κραναία. Οι εκλογές όμως του 1868 είχαν σαφώς αντικουμουνδουριακό κλίμα, αφού ο Βασιλιάς βιαίως είχε εξωθήσει την κυβέρνησή του αναθέτοντας την πρωθυπουργία στον Βούλγαρη. Το κλίμα στο νησί ήταν υπέρ των επιλογών του βασιλέως, ενώ οι υποψήφιοι εξέφραζαν συχνά στους λόγους και στα προγράμματά τους την προσήλωσή τους στον άνακτα, ενώ από πολλούς τίθεντο το ερώτημα αν έπραξε σωστά ή όχι ο Βασιλιάς στην αποπομπή του Κουμουνδούρου.

ενστάσεις να έχη υπ' όψιν της και τον πρωτότυπον κατάλογον των εκλογέων, περιωρίσθη εις μόνον τον έντυπον όστις ήτο πλήρης παραλείψεων και παραλλαγών περί τα ονόματα και επώνυμα των εκλογέων. Τούτο εγένετο και εις τον Δήμον Δολιχίου. Εις τους ιδίους δήμους η εφορευτική επιτροπή φατριαστικώς διώρισε παρά τον νόμον σφαιριοδότας απλούς εκλογείς ή και υπήρχαν εν τω δήμω υπάλληλοι δημοσίων γραφείων. Εις τον Δήμον Πυλλαρέων η εφορευτική επιτροπή απηγόρευσεν εις τινάς αντιπροσώπους να θέσωσιν επί της κάλπης των, το αυτό σημείον εκείνο το οποίον είχαν επί της κάλπης των από της ενάρξεως της ψηφοφορίας, επί τέσσαρας ολοκλήρους ώρας οι τρεις υποψήφιοι Α. Ζερβός, Γ. Αντίπας και Γ Φλωριάς, και εματαίωσαν ούτω μίαν εγγύησιν περί ης ο νόμος προνόησεν προς διαφώτισιν των εκλογέων, και τούτο, δια να συγχίξη αυτούς, όταν επρόκειτο να εκλέγωσι μεταξύ δύο υποψηφίων φερόντων το όνομα Ζερβός. Ενώ επέτρεψε τούτο εις τους τρεις αντιπάλους των Δαλλαπόρτα, Δεστούνη και Ροδοθεάτου. Εις τον Δήμον Δολιχίου εξηρέθησαν 13 εκλογείς επί των λόγων ότι εν των εκλογικών καταλόγω δεν υπήρχον άπαντα τα επώνυμα όσα τυχόν έφερον οι εκλογείς τούτοι. Εις τους Δήμους Δολιχίου, Πυλλαρέων και Σάμης, τα σφαιρίδια δεν παρεδίδοντο ως απαιτεί ο νόμος εν μέτρω, αλλ' άφησαν αυτά εις την πλήρην διάθεσιν των σφαιριδιοδοτών και τούτο βεβαίως, ίνα πραγματοποιηθή το αποτρόπαιον σχέδιον της παραγεμίσεως. Εις τον Δήμον Σαμαίων η εφορευτική επιτροπή προσεκάλεσε την δημοσίαν δύναμιν εντός του τόπου της ψηφοφορίας, άνευ αποδεδειγμένης ανάγκης, και χωρίς να προηγηθή η παρά του νόμου απαιτουμένη βεβαίωσις της ανάγκης ταύτης...» (Ο.π.)

Η εικόνα που αναδεικνύεται από αυτή τη διαδικασία είναι ξεκάθαρη. Η διαδικασία των εκλογών, στο βαθμό που μειώνει το δικαίωμα της ελευθερίας της βούλησης ή το νοθεύει, προάγει τον φατριασμό και ανάγει την κομματοκρατία σε κυρίαρχη αντίληψη της πολιτικής ζωής. Η ένσταση ενός εκλογέως ήταν αδύνατο να βρει δικαίωση από ένα σώμα, όπως ήταν η Βουλή, που διαδραμάτιζε ρόλο εκλογοδικείου, αφού η ίδια με τις αποφάσεις της καθόριζε τη συγκρότησή της και η πλειοψηφία της καθόριζε τους συσχετισμούς επιλέγοντας τη νέα κυβέρνηση έχοντας απόλυτη εξουσία στη άσκηση της συνταγματικής εξουσίας.

Στα πρακτικά της Βουλής δεν αναφέρεται ονομαστικά η ένσταση αλλά τελικά απέρριψε όλες τις ενστάσεις και επικύρωσε τα αρχικά εκλογικά αποτελέσματα στην Επαρχία Σάμης⁶⁸⁸.

Επαρχία Ιθάκης

Η νήσος της Ιθάκης, παρά τη γειτνίαση με την Κεφαλληνία και με κοινή πορεία λόγω των πολιτιστικών, κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων που είχαν ιστορικά τα δύο νησιά από την εποχή του Βυζαντινού Θέματος Κεφαλληνίας και τη διοικητική της ένταξη κατά την Ενετοκρατία και την Προστασία, μετά την Ένωση δεν υπήρξε πάντα εντός της διοικητικής ενότητας του Νομού. Κατά τον 19^ο αιώνα η Ιθάκη θα βρεθεί εντός νομού Κεφαλληνίας μόνο την περίοδο 1866-1868 και 1892-1899, όταν θα ληφθούν υπ' όψιν και τα κοινά εκλογικά αποτελέσματα.

Το 1866, με τη νέα διοικητική αναδιάρθρωση, εντάσσεται ως επαρχία στο Νομό Κεφαλληνίας αυξάνοντας τις επαρχίες κατά μία και τις βουλευτικές έδρες κατά δύο. Λίγους μήνες μετά τις εκλογές του 1868 η Ιθάκη θα επανέλθει στο Νομό Λευκάδος.

Η επαρχία εκλέγει δύο βουλευτές. Στις εκλογές του 1868 εξελέγησαν οι Μάρκος Παϊζης και Παναγιώτης Κοκκίνης⁶⁸⁹. Ο Μάρκος Παϊζης είναι αδελφός του Ριζοσπάστη Τηλέμαχου Παϊζη, βουλευτή της Ιονίου Βουλής και Δημάρχου Νηριτίων (Κιονιού - Ανωγής). Μετά την Ένωση θα αποκόψει τη σύνδεση με το Δημοτικό Κατάστημα Αργοστολίου και τους παλαιοριζοσπάστες Εξελέγη επίσης ο Παναγιώτης Κοκκίνης. Κατά την ψήφιση του προϋπολογισμού⁶⁹⁰ που κατέθεσε η κυβέρνηση Δ. Βούλγαρη, οι βουλευτές της Ιθάκης ψήφισαν ο Μ. Παϊζης ΝΑΙ ενώ ο Π. Κοκκίνης απείχε. Έτσι μπορούμε να κατατάξουμε τον Παϊζη στην πολιτική ομάδα του Δ. Βούλγαρη, ενώ ο Π. Κοκκίνης ανήκει στην αντίπαλη παράταξη του Κουμουνδούρου.

Κατά τις προηγούμενες εκλογές του 1865 είχαν εκλεγεί οι Κ. Πεταλάς, Α. Μιχαλόπουλος.

⁶⁸⁸ Η Βουλή στις 14.6.1868 επικύρωσε άνευ αντιρρήσεως την εκλογή της επαρχίας Σάμης και ανακήρυξε νομίμους βουλευτές τους Δελλαπόρτα, Ροδοθεάτο και Δεστούννη (Επικύρωση της έκθεσης από τη Βουλή εκλογής Επαρχίας Σάμης ΠΡΒ ΠΕΡ Β, ΣΥΝ Α, ΕΚΤΑΚΤΗ 1868, Συν. Κ-14.6.1868, σσ, 101).

⁶⁸⁹ ΠΡΒ ΠΕΡ Β ΣΥΝ Α ΕΚΤΑΚΤΗ 1868, Συν. ΙΖ-8.6.1868, σσ. 87-91.

⁶⁹⁰ ΠΡΒ, ΣΥΝ. Β, Συν. Ν/ 25.7.1868, σσ. 242-248.

β. Κοινοβουλευτική δραστηριότητα

Με το αποτέλεσμα των εκλογών, όπως διαμορφώθηκε από τη Βουλή, με αποκλεισμούς των αντιπάλων του, ο Δ. Βούλγαρης πήρε την εντολή από τον βασιλιά όπου σχημάτισε κυβέρνηση. Κατά την ψήφιση του προϋπολογισμού⁶⁹¹ που κατέθεσε η κυβέρνηση Δ. Βούλγαρη λίγες ημέρες αργότερα, οι βουλευτές του νομού ψήφισαν ως εξής: ΝΑΙ: Γ. Ιακωβάτος, Χ. Ιακωβάτος, Ε. Ροδοθεάτος, Ι. Δεστούνης, Μ. Παϊζης. ΟΧΙ: Ι. Μομφερράτος, Α. Μεταξάς, Δ. Δαυής, Απείχαν: Δ. Καρούσος, Μ. Χαριτάτος, Γ. Δελλαπόρτας, Π. Κοκκίνης. Η ψηφοφορία αυτή αποτυπώνει εκείνη τη στιγμή τη στοίχιση των τοπικών βουλευτών με τις κεντρικές πολιτικές δυνάμεις αποτελώντας το βασικό στοιχείο κατάταξής τους στις πολιτικές παρατάξεις. Η στήριξη των αδελφών Ιακωβάτων είναι δεδομένη στον Βούλγαρη, ενώ έχουν προστεθεί οι Ε. Ροδοθεάτος και Ι. Δεστούνης της Σάμης και ο Μ. Παϊζης της Ιθάκης, συγκροτώντας έτσι μια σημαντική πλειοψηφία στο νομό. Από τους εκλεγέντες του νομού ο Βούλγαρης συγκεντρώνει μια σημαντική ομάδα που η πλειοψηφία της όμως είχε έντονη δράση στο ενωτικό κίνημα, κυρίως κατά την αρχική του φάση, όπως είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι έχουν αποκόψει τη σχέση τους με τους παλαιοριζοσπάστες.

Η σύνοδος της Βουλής ασχολήθηκε αρκετές φορές με τα Επτανησιακά ζητήματα περί της αφομοιώσεως, αλλά οι Επτανήσιοι δεν εμφανίζονται πλέον ενωμένοι, όπως και οι βουλευτές των επαρχιών της Κεφαλληνίας, αποτέλεσμα των πιο πάνω περιστοιχίσεων στα κεντρικά πολιτικά κόμματα. Αυτό φάνηκε στη συζήτηση περί θεμάτων Κερκύρας⁶⁹², στα πλαίσια του προϋπολογισμού, η οποία προ της εισαγωγής για συζήτηση θα μπει σε ψηφοφορία όπου τελικά θα υπερψηφιστεί με ψήφους 81 υπέρ και 52 κατά, οι βουλευτές του νομού ψήφισαν ως εξής: ΝΑΙ: Δ. Καρούσος, Ι. Δεστούνης, Γ. Δελλαπόρτα, Π. Κοκκίνης, Μ. Παϊζης. ΟΧΙ: Α. Μεταξάς, Δ. Δαυής, Απείχαν: Ι. Μομφερράτος, Γ. Ιακωβάτος, Χ. Ιακωβάτος, Μ. Χαριτάτος, Ε. Ροδοθεάτος.

Στη Βουλή στις 30.12.1868 διαβάζεται αναφορά του Α. Λασκαράτου⁶⁹³ κατά του εισαγγελέως Κεφαλληνίας διότι κατ' εντολή του η αστυνομία κατέσχεσε τα αντίτυπα της εφημερίδας «*Λύχνος*» που εξέδιδε, η οποία με απόφαση της Βουλής παρεπέμφθη στην επί της Δικαιοσύνης επιτροπή.

Η στάση των βουλευτών του νομού στην πρόταση του Δ. Δαυή για μείωση του τόκου επί των προσόδων του κράτους στην Κεφαλληνία, όταν και σε άλλες περιοχές της χώρας είχε γίνει, είναι χαρακτηριστική της πλήρους διάσπασης των Επτανησίων αφού δεν υποστηρίχθηκε παρά από

⁶⁹¹ Ο.π.

⁶⁹² ΠΡΒ, ΣΥΝ. Β, Συν. ΝΘ/ 25.9.1868, σσ. 302-306.

⁶⁹³ Αναφέρουν στα πρακτικά: «*Αναφορά του Α. Λασκαράτου εκ Κεφαλληνίας, παραπονούμενον εις την Βουλὴν κατὰ του αὐτοῦ εισαγγελέως, διότι κατέσχε δια του αστυνόμου 45 αντίτυπα της εφημερίδας του «Ο Λύχνος», και ζητούντος να μετριασθῇ η ἐξουσία των εισαγγελέων*» (ΠΡΒ, ΣΥΝ. Β, Συν. ΞΓ/ 30.12.1868, σσ. 336).

ελαχίστους βουλευτές. Όπως και η άλλη πρόταση του ιδίου βουλευτή⁶⁹⁴, στη συζήτηση περί εφαρμογής της δικαστικής νομοθεσίας στα Ιόνια, όπως ο τόκος 6% ελαττωθεί σε 4% λόγω της αξίας του κτήματος εξευρισκομένη εκ της προσόδου αυτού, απερρίφθη δια ψήφων 68 υπέρ 59 αρνηθέντος ενός. Οι βουλευτές του νομού ψήφισαν: ΝΑΙ: Ι. Μομφερράτος, Α. Μεταξάς, Δ. Δαυής, ΟΧΙ: Δ. Καρούσος, Γ. Ιακωβάτος, Χ. Ιακωβάτος, Μ. Χαριτάτος, Γ. Δελλαπόρτας, Ι. Δεστούνης, Απείχαν: Ε. Ροδοθεάτος, Π. Κοκκίνης, Μ. Παΐζης. Δηλαδή ένα δίκαιο μέτρο υπέρ των αδυνάτων τάξεων, αγροτών κυρίως, υπερψηφίστηκε από τους ριζοσπάστες και τον Α. Μεταξά, ψήφο η οποία αποτέλεσε έκπληξη λόγω της σύγκρουσής του με την ομάδα του Δημοτικού Καταστήματος, αν αντιληφθεί κανείς ότι η πρόταση δεν θα περνούσε με πλειοψηφία αποτελεί ψήφο με συμβολισμό. Το ίδιο συνέβη και με την πρόταση Κεφαλλήνος βουλευτή για τη μη επιβολή διοδίων στην οδό Αργοστολίου-Σάμης⁶⁹⁵.

Ένα επεισόδιο στη Βουλή χαρακτηριστικό της σχέσης μεταξύ των βουλευτών του νησιού

Χαρακτηριστικό των σχέσεων που αναπτύσσονταν μεταξύ των Κεφαλλήνων βουλευτών είναι το επεισόδιο που εξελίχθηκε κατά τη συνεδρίαση της 7.6.1868. Εκεί ο Γ. Ιακωβάτος ζήτησε τον λόγο επί της συντάξεως των πρακτικών. Εξελίχθηκε τότε ένας διάλογος διαφωτιστικός για τις σχέσεις μεταξύ τους, μετά τα ακραία φαινόμενα που αναπτύχθηκαν με χειροδικίες μέσα στη Βουλή. Ο Γ. Ιακωβάτος κάνει την αναφορά αυτή μετά την κρίση της εκλογής Αργολίδος, στην επιτροπή της οποίας ήταν πρόεδρος όπου αναφέρεται τόσο στις εύκολες φήμες που κυκλοφορούν όσο και στη στάση του να χειροδικήσει, μετά τη βία που ασκήθηκε στον αδελφό του βουλευτή Πάλλης Χ. Ιακωβάτο από τον Αριστοτέλη Βαλαωρίτη. Εξάλλου η αντιπαράθεση μεταξύ των δύο ανδρών κρατούσε από την Ιόνιο Βουλή. Στην αγόρευσή του, προς επικύρωση πρακτικών της προηγούμενης συνεδρίασης, ο Ιακωβάτος αποδέχεται την πράξη του, αλλά ως πράξη άμυνας ζητώντας να αποδοκιμαστεί η συμπεριφορά των άλλων βουλευτών προς αυτόν όπου αδίκως απομονώθηκε. Μπροστά στο γεγονός αυτό η λεκτική τοποθέτηση του βουλευτή Κραναίας

⁶⁹⁴ Πρόταση του Βουλευτή Κραναίας Δ. Δαυή για μείωση του τόκου προσόδου λόγω αξίας του κτήματος (ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ ΣΥΝ. Β Συν. ΞΤ/3.10.1868, σσ. 369-373).

⁶⁹⁵ Ανέφερε η πρόταση: «Υπεβλήθη πρότασις περί της μη επιβολής διοδίων εις την οδόν άγουσα από Αργοστολίου εις Σάμην, παρεπέμφη δε εις την επιτροπήν και εισέτι ουδέν εγένετο, ενώ η πρότασις, κατ' αυτόν, είναι κατεπείγουσα, διότι η οδός είναι ανάγκη να επισκευασθή, ουχί όμως διοδίων, ως κατασκευασθείσα δια προσωπικής εργασίας των Κεφαλλήνων και δαπάνη του ιδιαιτέρου Ταμείου Κεφαλληνίας, και διότι οι διαβαίνοντες, ως πτωχοί, δεν είναι δίκαιον να επιβαρυνθώσιν δι' αυτών, άλλως τε η οδός είναι επαρχιακή και είναι δίκαιον να συντηρήται εκ των εισπραττομένων εν τοις τελωνίοις οδικών δικαιωμάτων 1/2 τοις εκατό. Η Βουλή απεφάνθη να σταλή απόσπασμα των πρακτικών εις το υπουργείον των εσωτερικών»⁶⁹⁵, στην ουσία μετατέθηκε οποιαδήποτε απόφαση επί του σοβαρού αυτού ζητήματος (ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ ΣΥΝ. Β Συν. ΙΣΤ/6.12.1868, σσ. 612)

Αγαμέμνων Μεταξά δείχνει την αντιπαλότητα μεταξύ των βουλευτών Κεφαλληνίας, όπου στο συγκεκριμένο γεγονός δεν στάθηκαν αλληλέγγυοι απέναντι στον «καταγγελλόμενο» Ιακωβάτο⁶⁹⁶.

Η Βουλή καταδίκασε τον Αριστοτέλη Βαλαωρίτη δια ψήφων 92, υπέρ 7, 12 αρνήθηκαν να ψηφίσουν, ενώ η στάση των υπολοίπων Κεφαλλήνων Βουλευτών ήταν αμφίθυμη⁶⁹⁷. Οι Κεφαλλήνες ψήφισαν ως εξής: ΝΑΙ: Καρούσος Δ., Μομφερράτος Ι., Δαυής Δ., Χαριτάτος Μ., Δελλαπόρτας Γ., Αννινος-Ροδοθεάτος Ε., Δεστούνης Ι., ΟΧΙ: -, Αποχή: Κοκκίνης Π., Μεταξάς Α., Τυπάλδος-Ιακωβάτος Γ., Άρνηση ψήφου: Παΐζης Μ. Έτσι στην ψηφοφορία φάνηκε ότι οι Κεφαλλήνες βουλευτές υπερψήφισαν την πρόταση αποδοκιμασίας του Αρ. Βαλαωρίτη, ο οποίος είχε χτυπήσει τον Χ. Ιακωβάτο. Οι αποχές των αδελφών Ιακωβάτων ήταν εξηγήσιμες, ο Α. Μεταξάς απείχε λόγω της σύγκρουσης με τον Ιακωβάτο. Οι βουλευτές Ιθάκης διαφοροποιήθηκαν, ο Π. Κοκκίνης απείχε, ενώ η άρνηση του Μ. Παΐζη δεν εξηγήθηκε από τον ίδιο. Ήταν ίσως από τις λίγες περιπτώσεις που η πλειοψηφία των βουλευτών του νομού βρέθηκε ενωμένη.

⁶⁹⁶ Αναφέρουν τα πρακτικά: «*Ιακωβάτος*.-...Όπως εξετέθη εν τοις πρακτικοίς η απόφασις της Βουλής, κλείει ή ίσως αφήνει ανοικτήν την θύραν εις την συκοφαντίαν. Λέγουν ότι επετέθη ο βουλευτής Λευκάδος εναντίον των βουλευτών Κεφαλληνίας, και δεν ορίζουν και τον βαθμόν, επομένως δύναται τις να υποθέσῃ ότι οι βουλευταί Κεφαλληνίας προσεβλήθησαν, εδόρησαν, αιματοκυλίσθησαν, εποδοκλωττήθησαν. *Μεταξάς*. – Ληξουρίου δηλ., όχι Κεφαλληνίας. *Ιακωβάτος*. – Κεφαλληνίας κατά τον νόμον. Και έπειτα το Ληξούριον είναι πάντοτε καλλίτερον από τον τόπον, τον οποίον αντιπροσωπεύεις συ. Αυτό το οποίον αποδοκιμάζει, και δικαίως, η απόφασις της Βουλής είναι τούτο. Οι δύο βουλευταί Κεφαλληνίας *Ιακωβάτοι*, εν ω οι άλλοι βουλευταί ήσαν όρθιοι, εκάθηντο εστραμμένοι προς το Προεδρείον, και ο βουλευτής Λευκάδος κατέβη τέσσαρας σειράς εδωλίων, και πλησιάσας από τα νώτα τον βουλευτήν *Χαράλαμπον Ιακωβάτον* και σπασμωδικώς γελών και κινούμενος του έλαβε την χείρα, του έδωσε την χείρα και δια της δεξιάς του έδωσεν ελαφρόν γρονθοκόπημα από τα νώτα, αυτό τούτο είναι αληθές, το ομολογή όλη η Βουλή, το ομολογούν όλα τα θεωρεία, και δεν το αρνείται ο προσβαλόν. Έως εκεί περιωρίσθη η προσβολή, εγώ ακούσας την φωνήν του αδελφού μου και στρέψας του κατέβασα τέσσαρας πέντε γρόνθους επί της κεφαλής και του την έκαμα κομμάτια, κι αν δεν με συνελάμβανον οι φίλοι όπισθεν, ήθελον βεβαίως τον πατήσῃ ως σταφύλι. *Βασιλόπουλος*. – Αρκετά είναι. *Ιακωβάτος*. – Τότε μας εισήγαγον εις τα δωμάτια της Βουλής, και τι άλλο έπραξαν έπειτα οι συνάδελφοι της Βουλής, αυτοί και εκείνοι το ηξεύρουν. Αυτά είχον να είπω και να προσδιορίσω τον βαθμόν της προσβολής. Και η αντίκρουσις η φοβερά και η τετραπλή ανταπόδοσις και η απόφασις της Βουλής η χθεσινή είναι ικανοποίησις της Βουλής, διότι ημείς την ικανοποίησιν ελάβομεν αυθωρί και αντί μιας εδώσαμεν τέσσαρας» (ΠΡΒ, ΣΥΝ. Β, Συν. ΙΕ/ 6.6.1868, σσ. 71-78).

⁶⁹⁷ ΠΡΒ, ΣΥΝ. Β, Συν. ΙΕ/ 6.6.1868, σσ. 71-78.

III. Εκλογές 1869: Εθνικά θέματα και διαρκής πολιτική αστάθεια

Στο τέλος του 1868, όπως είναι γνωστό, παραλίγο να εκραγεί ελληνοτουρκικός πόλεμος εξαιτίας του κρητικού ζητήματος επειδή συνεχιζόταν η αποστολή Ελλήνων εθελοντών στην Κρήτη. Όταν η επανάσταση έπνεε τα λoίσθια, οι μεγάλες δυνάμεις, που είχαν υπογράψει τη Συνθήκη των Παρισίων 1856 με την οποία έληξε ο Κριμαϊκός πόλεμος, συγκάλεσαν τη διάσκεψη των Παρισίων στην οποία προσκλήθηκε η Πύλη με αποκλεισμό της Ελλάδος. Η συνδιάσκεψη έθεσε τέρμα στη διένεξη, όπου η Κρήτη μετά τον ηρωϊκό της αγώνα οδηγήθηκε ξανά στον τουρκικό ζυγό. Η κυβέρνηση Βούλγαρη αρνούμενη να δεχθεί τον αποκλεισμό και την υποτίμηση της χώρας, αποφάσισε να μην συμμετάσχει στη διάσκεψη. Ακολούθησε πολιτική κρίση, τον Βούλγαρη διαδέχθηκε ο Θρ. Ζαΐμης⁶⁹⁸ με υπουργό εξωτερικών τον Θ. Δηλιγιάννη, οι οποίοι αποδέχθηκαν τις αποφάσεις της διασκέψεως των Παρισίων αποκατέστησε τις σχέσεις Ελλάδος - Τουρκίας⁶⁹⁹.

Οι εκλογές του 1869 πραγματοποιούνται πρόωρα λόγω της κυβερνητικής αστάθειας. Τις εκλογές διενεργεί η κυβέρνηση Ζαΐμη ο οποίος θα μπορούσε να κυβερνήσει, δίχως Βουλή ως τις 10.12. Όμως στις 17.3.1869 ο Βασιλιάς διέλυσε τη Βουλή της Β' περιόδου που δεν είχε ακόμα κλείσει χρόνο προκηρύσσοντας εκλογές που άρχισαν στις 16.5 και τελείωσαν στις 19.5.1869⁷⁰⁰. Με προκήρυξη, που δημοσίευε την ημέρα που ορκίστηκε η νέα κυβέρνηση, υποσχόταν ρητά ότι θα προκήρυσσε γρήγορα εκλογές για να πει ο λαός ελεύθερα τη γνώμη του για όσα συνέβησαν αλλά και για να μπορέσει η κυβέρνηση να εκθέσει στη νέα αντιπροσωπεία σε ποια κατάσταση βρήκε τις ένοπλες δυνάμεις της χώρας, καθώς τη διπλωματική και πολεμική προπαρασκευή γενικά. Ο Ζαΐμης κράτησε απόλυτη αμεροληψία στις εκλογές, αποφεύγοντας να καταρτίσει συνδυασμούς και να

⁶⁹⁸ Αρχικά ο Ζαΐμης έθεσε στον βασιλιά τους εξής όρους: να διαλύσει τη Βουλή, να έχει απόλυτη ελευθερία στις κινήσεις και να διατυπώσει παρατηρήσεις στο πρωτόκολλο. Ο Γεώργιος δεν δέχθηκε τους όρους, ανακάλεσε την εντολή δίνοντάς την στο Σπυρ. Βαλαωρίτη αλλά δεν βρήκε υπουργούς. Το ίδιο συνέβη με την εντολή στον Μωραΐτινη, ενώ ο Γ. Ράλλης την αρνήθηκε. Στις 24.1.1869 ξανακάλεσε ο βασιλιάς τον Ζαΐμη ορκίζοντας την επόμενη ημέρα την κυβέρνησή του, η οποία δημοσίευσε αμέσως διακήρυξη στο λαό εξηγώντας ότι η μη αποδοχή του πρωτοκόλλου θα σήμαινε πόλεμο με την Τουρκία, τον οποίο η χώρα δεν μπορούσε να υποστηρίξει στρατιωτικά και οικονομικά.

⁶⁹⁹ Τα κύρια σημεία απόφασης της διάσκεψης των Παρισίων ήταν: Α. Η ελληνική, όπως και όλες οι κυβερνήσεις, θα έπρεπε να υιοθετήσει αρχές στην πολιτική της που θα ικανοποιούσαν το σουλτάνο για το παρελθόν και θα τον καθιστούσαν για το μέλλον, οι οποίες ήταν: α. Απαγόρευση συγκρότησης στο έδαφός της αντάρτικων ομάδων που θα είχαν σκοπό να επιτεθούν κατά της Τουρκίας, β. Απαγόρευση εξοπλισμού στα λιμάνια της πλοίων που θα ενίσχυαν με οποιοδήποτε τρόπο εξεγέρσεις που θα σημειώνονταν σε σουλτανικά εδάφη. Β. Η διευκόλυνση της επιστροφής στην Κρήτη των οικογενειών που θα επιθυμούσαν να γυρίσουν. Γ. Ο καθορισμός από τα ελληνικά δικαστήρια των αποζημιώσεων που έπρεπε να πληρωθούν στους Οθωμανούς υπηκόους που ζημιώθηκαν. Δ. Η δήλωση θα γνωστοποιόταν στην Κυβέρνηση των Αθηνών.

⁷⁰⁰ Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν στις 16-19.5.1869 για την Ι' Βουλή (16.5.1869-28.12.1871). Εξελέγησαν 187 βουλευτές, από τους οποίους οι 90 ανήκαν στο Ζαΐμη ο οποίος σχημάτισε κυβέρνηση. Η ομάδα του όμως αποδείχθηκε ασταθής διότι πολλοί από τους ανεξάρτητους προσέγγιζαν πολύ σύντομα το κόμμα του Κουμουνδούρου. Οι Βουλγαριστές έμειναν με 30 έδρες (Ευαγγελίδης Τρ., 1898: 290).

προτείνει υποψηφίους υποχρεώνοντας τις αρχές να μείνουν αμέτοχες στην εκλογική μάχη⁷⁰¹. Γι' αυτό η Βουλή της Γ' περιόδου ήταν πιο αντιπροσωπευτική από την προηγούμενη που την έλεγχε ο Δ. Βούλγαρης. Η νέα Βουλή της Γ' περιόδου, θα άρχιζε τις εργασίες της στις 5 Ιουνίου.

Η Βουλή εξέλεξε 186 βουλευτές και ο Κουμουνδούρος εκλέχθηκε σε δύο περιφέρειες, Μεσσήνη και Οίτιλο. Πρόεδρος της Βουλής εξελέγη ο Δημ. Χρηστίδης με 96 ψ. Ο Κουμουνδούρος είχε περί του 78 βουλευτές, ο Βούλγαρης περί τις 70, μικρή ομάδα είχε ο Ζαΐμης και οι υπόλοιποι στήριζαν τις επιλογές του βασιλιά προς αντίστοιχο σχηματισμό κυβερνήσεων.

Ο Ζαΐμης δεν ήθελε να έλθει σε συνθηκολόγηση με τους ληστές στο Δήλεσι, που αιχμαλώτισαν ξένους περιηγητές και γι' αυτό παραιτήθηκε. Ανέλαβε πρωθυπουργός στις 3.12.1869 ο Επαμ. Δεληγιώργης που παρέμεινε έως τις 20.12.1870, όπου τον αντικατέστησε ο Αλ. Κουμουνδούρος, ο οποίος υπέβαλε και ψήφισε στη Βουλή το νομοσχέδιο κατά της ληστείας, λύνοντας ταυτόχρονα το ζήτημα των εκβολάδων του Λαυρίου που είχε συνταράξει την Ελλάδα⁷⁰².

Τα «Λαυρεωτικά» είχαν σαν συνέπεια να διαλύσουν αρκετές κυβερνήσεις. Έτσι την παραίτηση Κουμουνδούρου ακολούθησε αυτή του Θρ. Ζαΐμη στις 28.10.1871. Ακολούθησε παρέμβαση του Βασιλιά και οι δύο ισχυρότεροι πολιτικοί αντίπαλοι, ο Βούλγαρης και ο Κουμουνδούρος

⁷⁰¹ Εφημ. Η ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ, φ. 90/29.3.1869, σσ. 1.

⁷⁰² Τα επονομαζόμενα «Λαυρεωτικά» αποτέλεσαν την πρώτη μεγάλη κατάρρευση της ελληνικής οικονομίας που αφορούσε την επένδυση στα μεταλλεία Λαυρίου από ξένους οίκους. Το 1864 ιδρύεται η εταιρεία «Roux-Serpièri-Fressynet C.E.» από τον Ιταλό μεταλλειολόγο Τζιοβάνι Μπατίστα Σερπιέρι και τους Γάλλους χρηματοδότες Roux και Fressynet. Η εταιρεία προχωράει σε σημαντικές επενδύσεις, όπως διαμόρφωση της προβλήτας στο λιμάνι του Λαυρίου, διάνοιξη δρόμων κ.λπ., με το τεράστιο ποσό για την εποχή των 15 εκατ. δρχ., θέτοντας τις βάσεις μιας οικονομικής αυτοκρατορίας με δομή οργανωμένης αλλά ασύδοτης αποικίας. Η εταιρεία εισάγει για πρώτη φορά την πληρωμή σε εταιρικό νόμισμα που έχει αντίκρισμα μόνο στα ιδιόκτητα μαγαζιά της στην ευρύτερη περιοχή, με αποτέλεσμα τα χρήματα που δίνει στους εργαζόμενους να επιστρέφουν στα ταμεία της. Στην επιφάνεια των τεράστιων αγορασμένων εκτάσεων βρίσκονταν διάσπαρτοι χιλιάδες τόνοι σκωριών και εκβολάδων του υπεδάφους, δηλαδή «φτωχού μεταλλεύματος» που από την αρχαιότητα μέχρι τότε δεν μπορούσε να αξιοποιηθεί και σωριάζονταν σε μεγάλες ποσότητες. Με τη σύγχρονη δυνατότητα να αξιοποιηθεί αυτός ο ανεπεξέργαστος θησαυρός η εταιρεία προχώρησε στην άμεση εκμετάλλευσή του χωρίς φυσικά να ενημερώσει την πολιτεία. Όταν αυτό έγινε αντιληπτό ασχολήθηκε η αντιπολίτευση του Επαμ. Δεληγιώργη, η οποία θέλοντας να φθείρει την κυβέρνηση, άρχισε να διασπείρει φήμες ότι σε αυτές τις εκβολάδες υπάρχει χρυσάφι το οποίο η κυβέρνηση Κουμουνδούρου έχει παραχωρήσει στους ξένους. Μπροστά στην αυξανόμενη πίεση η κυβέρνηση υποβάλλει νομοσχέδιο τον Μάιο του 1871, που αναφέρει ότι οι εκβολές και οι σκωρίες του Λαυρίου θα αποτελούσαν πλέον κρατική περιουσία, διότι ως προϊόντα ανθρώπινης εργασίας δεν εντάσσονταν στον νόμο του 1861 «περί μεταλλείων». Το αυτονόητο αυτό δικαίωμα της χώρας προκάλεσε την άμεση αντίδραση Ιταλίας - Γαλλίας που μέσω των πρεσβευτών τους στην Ελλάδα φτάνοντας μέχρι τις άμεσες απειλές της στρατιωτικής επέμβασης. Η υπόθεση εξελίχθηκε σε μείζον ζήτημα. Η λύση για την έξοδο από την κρίση βρέθηκε το 1873 στο ελληνικό παροικιακό κεφάλαιο μέσω του εκπροσώπου της «Τράπεζας Κωνσταντινουπόλεως» Ανδρέα Συγγρού, που ανέλαβε τα δικαιώματα εκμετάλλευσης του Λαυρίου ιδρύοντας μια νέα εταιρεία. Ο Συγγρός, εισάγει στη χώρα τα καινά δαιμόνια του χρηματιστηρίου σε έναν ανίδεο σε αυτά λαό. Ο ίδιος γνώριζε πολύ καλά ότι μπορεί από τις αρχαίες εκβολάδες να μην έβγαине ποτέ χρυσάφι, αλλά μπορούσε να βγει από τη φημολογία και την πόληση από την υπερτίμηση των μετοχών. Επακολούθησε πανικός, αφού τις ελπίδες για εύκολο πλουτισμό αντικατέστησαν χρεοκοπίες και η πρώτη μεγάλη μεταφορά πλούτου στην Ελλάδα από τη μεσαία και κατώτερη τάξη στο μεγάλο κεφάλαιο. Η εταιρεία συνέχισε να λειτουργεί μέχρι την πλήρη αξιοποίηση των εκβολάδων και σκωριών το 1917, ενώ η εταιρεία συνέχισε την εκμετάλλευση του υπεδάφους της περιοχής μέχρι το 1977.

σχημάτισαν από κοινού υπουργείο που διατηρήθηκε μέχρι τις αρχές Ιουλίου 1872, οπότε στις 8.7. ανατέθηκε ξανά ο σχηματισμός Κυβέρνησης στο Δεληγιώργη.

α. Η εκλογική συμπεριφορά των επαρχιών και οι πολιτικοί σχηματισμοί

Οι εκλογές του 1869, παρά το γεγονός ότι ήταν αμερόληπτες και το αποτέλεσμα τους δεν αποτέλεσε προϊόν νοθείας, στην Κεφαλληνία δεν αποφεύχθηκαν τα ακραία και έντονα γεγονότα. Με υλικό από τις ενστάσεις και συζητήσεις στη Βουλή καταγράφουμε ορισμένα στοιχεία τα οποία δεν καλύπτουν όλη την εκλογική διαδικασία του νομού, αφού εμφανίζονται κυρίως στην Πάλλη και σε μικρότερο βαθμό στη Σάμη. Από το Νομό Κεφαλληνίας έχει αποκοπεί διοικητικά από το 1868 η Ιθάκη η οποία ανήκει στο νομό Λευκάδος, μειώνοντας τους βουλευτές του νομού κατά δύο. Οι εκλογές αυτές βρίσκουν το νησί στην πρώτη πενταετία μετά την Ένωση με την κατάσταση των υποδομών να είναι απογοητευτική, αφού τόσο η ανυπαρξία του κράτους αλλά και λίγο μετά ο μεγάλος σεισμός του 1867, έχουν υπονομεύσει τις τεχνικές υποδομές, τους δρόμους και τα άλλα δημόσια έργα. Ωστόσο οι νησιώτες αμύνονται. Η οικονομία του νησιού είναι αρκετά καλή, ενώ με χρήματα της αυτοδιοίκησης και των Κεφαλλήνων του εξωτερικού χρηματοδοτούνται σχολεία, υδραγωγεία, αντλιοστάσια, λουτρά, ορφανοτροφεία, εκκλησίες, κα., κοινωφελή κτήρια που το ελληνικό κράτος αδυνατεί ή δεν θέλει να τα υποστηρίξει.

Στις επαρχίες του νομού κυριάρχησε ο Βούλγαρης παίρνοντας τη μεγάλη πλειοψηφία των βουλευτών (6 βουλευτές/60%). Ακολούθησε ο Κουμουνδούρος διατηρώντας δύο βουλευτές σε Κραναία και Πάλλη, ενώ ο Ι. Αννινος-Καβαλλιεράτος καταγράφεται στους ανεξάρτητους⁷⁰³.

	ΕΠΑΡΧΙΑ	Κουμουνδουρικοί	Βούλγαριστές	Ανεξάρτητοι
1869 (10) ⁷⁰⁴	ΚΡΑΝΑΙΑΣ	Σπυρίδων Μονόπολης, Γεώργιος Δρακονταειδής (50%)	Αγαμέμνων Μεταξάς, Άγγελος Μαντζαβίνος (50%)	
	ΠΑΛΛΗΣ	Τυπάλδος-Χαριτάτος Μαρίνος (33%)	Γεώργιος Τυπάλδος-Ιακωβάτος Χαράλαμπος Τυπάλδος-Ιακωβάτος (67%)	
	ΣΑΜΗΣ		Γεώργιος Δελλαπώρας Ιωάννης Δεστούνης (67%)	Ιωάννης Αννινος - Καβαλλιεράτος (33%)
	Ποσοστά Νομού	30%	60%	10%

Η τάση για ανανέωση του εκλογικού σώματος σ' αυτές τις εκλογές συνεχίστηκε αλλά δεν υπήρξε τόσο ανατρεπτική όσο στις προηγούμενες εκλογές. Από τους δέκα εκλεγέντες βουλευτές, οι έξι (Χαριτάτος, Μεταξάς, Ιακωβάτος Γ., Ιακωβάτος Χ., Δελλαπώρας, Δεστούνης), ποσοστό 60% είχαν εκλεγεί σε προηγούμενο εθνικό κοινοβούλιο (1864, 1865, 1868). Ο ένας (Ιακωβάτος Γ.) ποσοστό 10% είχε εκλεγεί στην Ιόνιο Βουλή. Από το σύνολο των δέκα βουλευτών οι τέσσερις

⁷⁰³ Μέρος ΙΙΙ, Παράρτημα Α, Γενικοί Πίνακες, αναλυτικά εκλογικά αποτελέσματα κατά επαρχία.

⁷⁰⁴ Η Ιθάκη από το 1868 ενσωματώθηκε διοικητικά στο νομό Λευκάδος.

(Μονόπολης, Δρακονταειδής, Μαντζαβίνος, Καβαλλιεράτος), ποσοστό 40% εξελέγησαν για πρώτη φορά στα κοινοβουλευτικά χρονικά. Ο Καβαλλιεράτος, επικεφαλής των Μεταρρυθμιστών στην Ιόνιο Βουλή, θα εισαγάγει το θεσμό των ανεξάρτητων, όπως κατήλθε στις εκλογές, διατηρώντας τη φυσιογνωμία αυτή και στη συνέχεια της πολιτικής του παρουσίας.

ΘΗΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΙΟΝΙΟ ΒΟΥΛΗ	ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΙ 1864	ΘΗΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΒΟΥΛΗ	ΠΡΩΤΗ ΕΚΛΟΓΗ 1869
1	2	6	4
10 %	20 %	60 %	40%

Από τους τέσσερις νεοεκλεγέντες βουλευτές, οι δύο πρόσκειται στον Κουμουνδούρο (Μονόπολης, Δρακονταειδής), ο ένας στον Βούλγαρη (Μαντζαβίνος) και ένας ανεξάρτητος (Καβαλλιεράτος). Ο Βούλγαρης ελέγχει την πλειοψηφία των επαρχιών Πάλλης και Σάμης, ενώ παίρνει τους μισούς βουλευτές της Κραναίας.

Οι παλαιοριζοσπάστες δεν κατάφεραν να έχουν κοινοβουλευτική εκπροσώπηση λόγω του έντονου διπολισμού που αναπτύχθηκε, παρά την συνεχή πολιτική δραστηριότητά τους.

Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από τα αποτελέσματα των εκλογών είναι η σταθεροποίηση των πλειοψηφιών του Βούλγαρη στο νομό, όπου τον ακολουθεί ο Κουμουνδούρος, η ανανέωση σε σημαντικό βαθμό των βουλευτών, η οποία όμως βρίσκεται στα πλαίσια πατρωνίας των κεντρικών πολιτικών ομάδων και η ύπαρξη ανεξάρτητων βουλευτών. Εμφανίζεται επίσης το φαινόμενο της μετακίνησης των βουλευτών σε άλλους πολιτικούς σχηματισμούς, με πρώτη αυτή του Αγαμέμνονα Μεταξά, ο οποίος από τον Κουμουνδούρο προσχωρεί στον Βούλγαρη.

Η κατανομή των εδρών έδωσε πλειοψηφία 60% (50% το 1868) στον Βούλγαρη, στον Κουμουνδούρο πρόσκειται το 30 % των εδρών, ενώ το 10 % εμφανίζονται ως ανεξάρτητοι.

Η παράταξη Βούλγαρη παίρνει απόλυτη πλειοψηφία σε όλο το νομό, αλλά μία έδρα λιγότερη αυτή της Ιθάκης, η οποία όμως δεν ανήκει στην Κεφαλληνία, πλειοψηφεί στην Κραναία, όπου ανατρέπει το ποσοστό του 1868, παίρνοντας δύο έδρες μετά τη μεταγραφή του Αγαμ. Μεταξά και παίρνει υψηλά ποσοστά παραδοσιακά στην Πάλλη, λόγω της πολιτικής αντοχής των Ιακωβάτων και της διαρκούς πολιτικής παρουσίας του Γ. Ιακωβάτου στη Βουλή. Τέλος σταθεροποιεί την πρωτιά του και στην επαρχία Σάμης, όπου επανεκλέγονται οι δύο του βουλευτές, χάνοντας όμως μία έδρα.

Η παράταξη Κουμουνδούρου αυξάνει μερικώς το ποσοστό της στο νομό (μία έδρα και 25% το 1868), παίρνοντας ξανά τρεις έδρες. Η Ιθάκη δεν ανήκει στην Κεφαλληνία, που της έδωσε μία έδρα αλλά πήρε μία έδρα επιπλέον στην Κραναία, καταλαμβάνοντας δύο και μία έδρα στην Πάλλη

όπως και στις προηγούμενες εκλογές. Ο Κουμουνδούρος χάνει οριστικά τη Σάμη, όπου όπως και στις προηγούμενες εκλογές δεν εξέλεξε κανέναν βουλευτή, παρά τις προσπάθειες που είχε κάνει το 1865 για την αύξηση των εδρών με την αφομοίωση της περιοχής του Πυργιού.

Στην εκλογή αυτή κάνει την εμφάνισή της η παράταξη των Ανεξάρτητων με τον Άννινο Καβαλλιεράτο που εκλέγεται στη Σάμη. Η εκλογή του θα δομήσει τον ανεξάρτητο χώρο ο οποίος θα υπάρχει και σε επόμενες αναμετρήσεις.

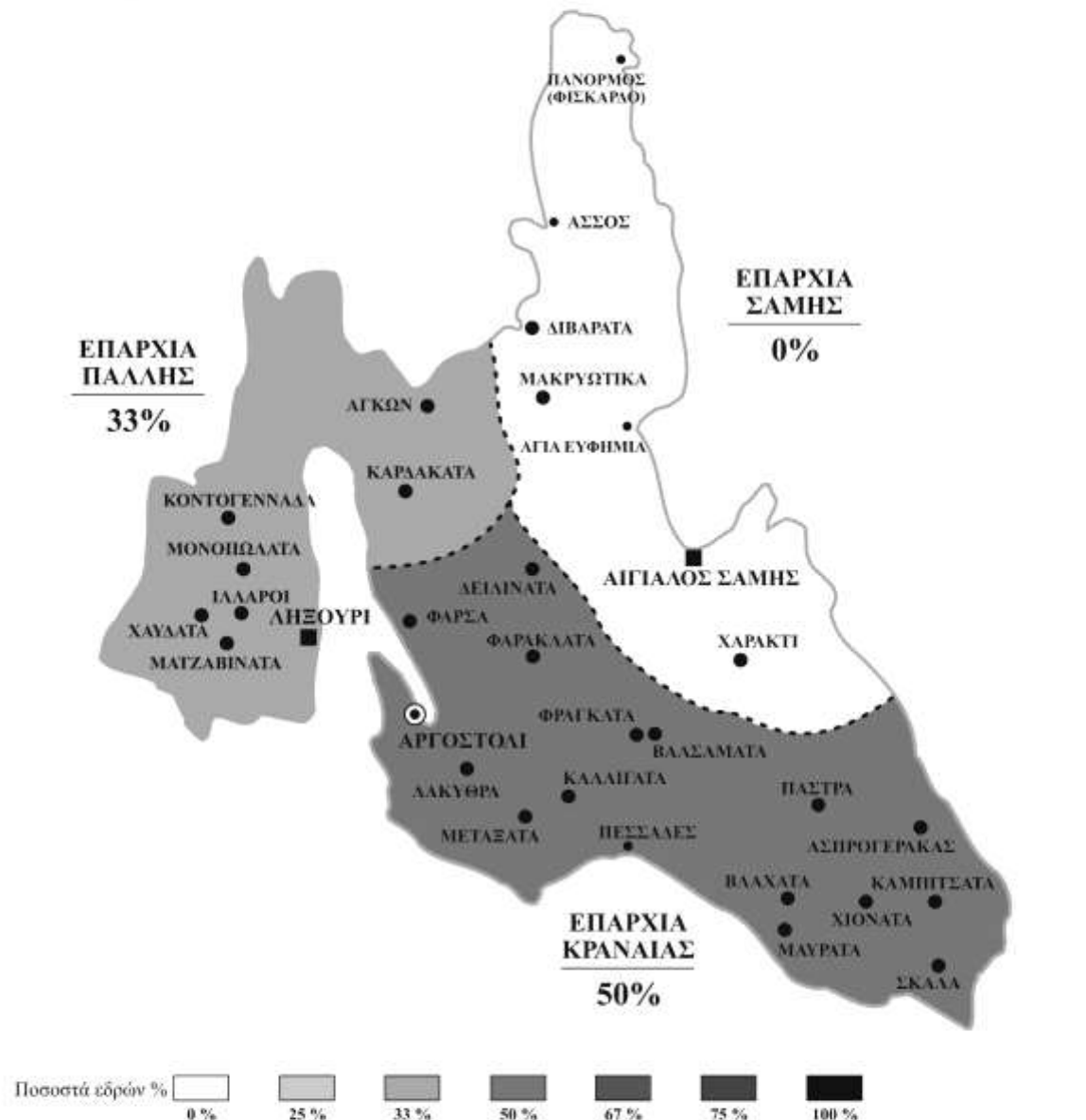
Εξετάζοντας τη σύνθεση του πληθυσμού, τα ιστορικά στοιχεία της περιοχής και συγκρίνοντας τη συμπεριφορά του εκλογικού σώματος κατά τη εξελισσόμενη περίοδο μετά την Ένωση, μπορούμε να καταγράψουμε το πλαίσιο της πολιτικής συμπεριφοράς κατά επαρχία.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 16-19.5.1869

Παράταξη: **Αλ. Κουμουνδούρου** (Κουμουνδουρικοί)

Ποσοστά εδρών %

⊙ Αστικά κέντρα - Πρωτεύουσα Νομού: Αργοστόλι.

■ Μικρά Ημιαστικά Κέντρα - Πρωτεύουσες Επαρχιών: Αργοστόλι, Αιγιάλος Σάμης, Βαθύ, Ληξούρι.

● Αγροτικά & Ημιαγροτικά - Μεγάλα Ηπειρωτικά Χωριά: Αγκών, Ασπρογέρακας, Βαλσαμάτα, Δελινάτα, Διβάρτα, Ιλλάροι, Καλλυγιάτα, Καμπιτσάτα, Καρδάκατα, Κοντογεννάδα, Λακυτόβρα, Μακρυώτικα, Ματζαβινάτα, Μανράτα, Μεταξάτα, Μονοπωλιάτα, Πάστρα, Σκάλα, Φραγκάτα, Φαρακλάτα, Φάρσα, Χαράκτι, Χανδάτα, Χιονάτα.

● Μικρά Παραθαλάσσια Κέντρα: Αγ. Ευφημία, Άσσοι, Πάνορμος (Φισκάδο), Πεσσάδες.

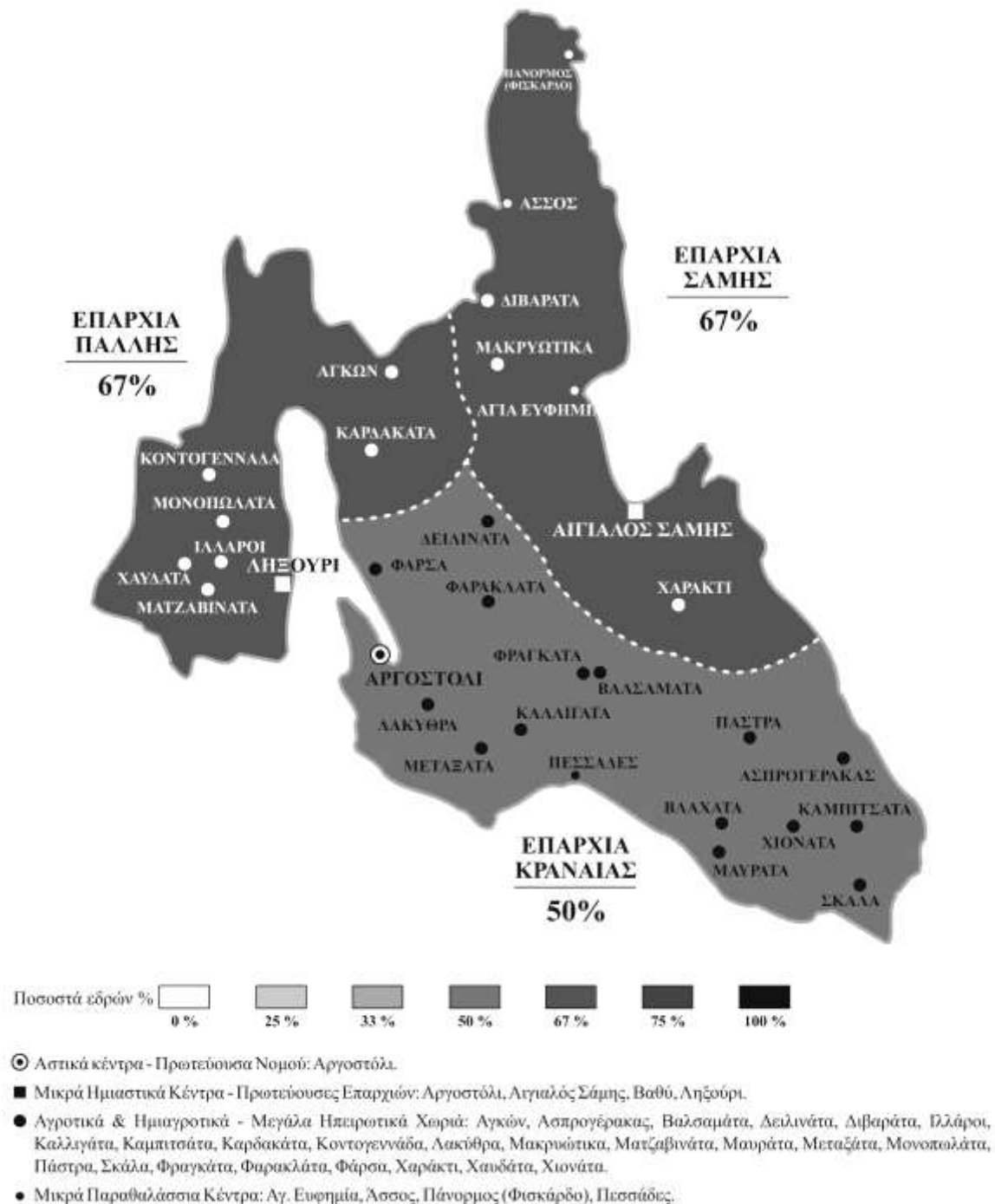
Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 16-19.5.1869

Παράταξη: Δ. Βούλγαρη (Βουλγαριστές)

Ποσοστά εδρών %

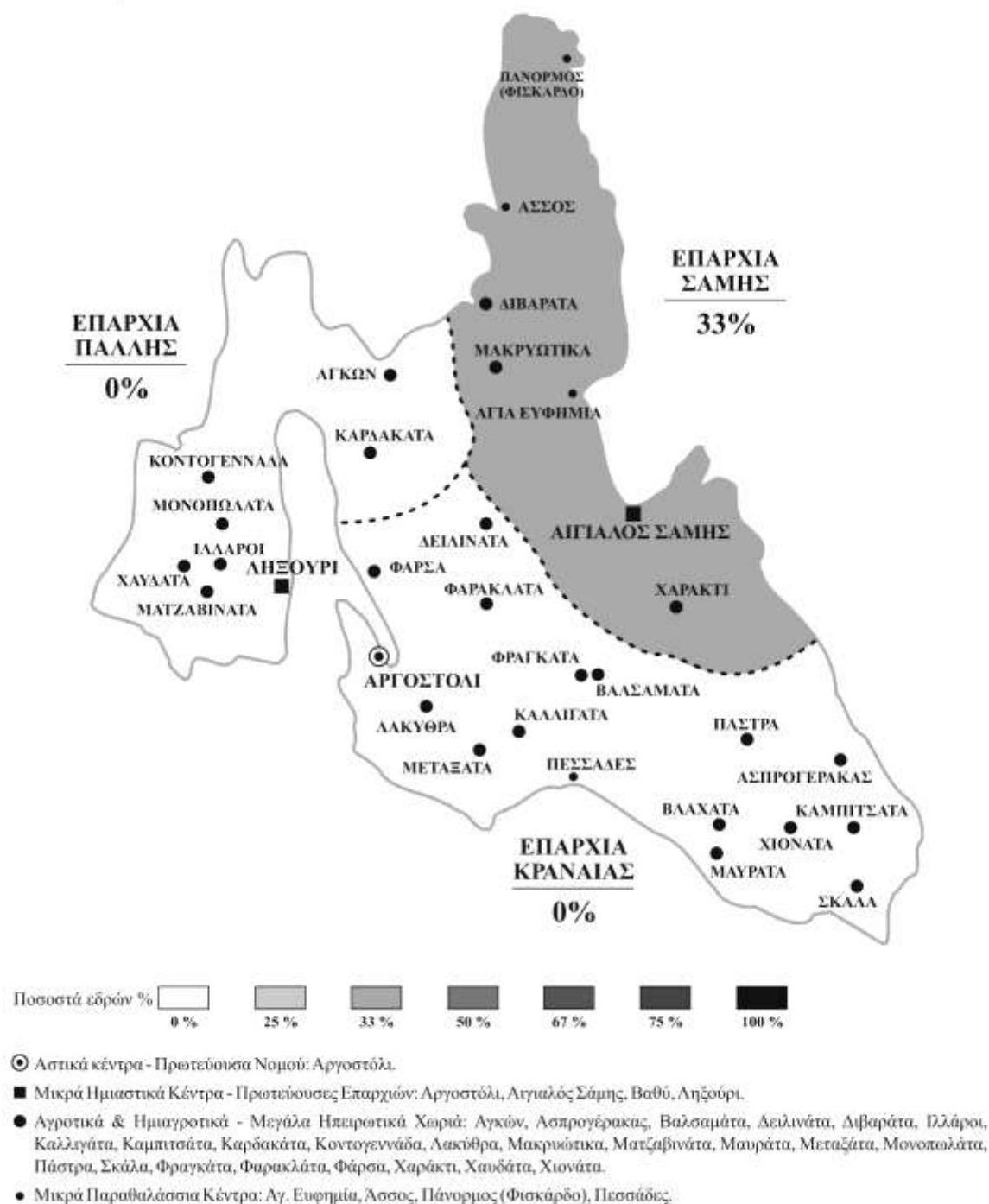
Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 16-19.5.1869

Παράταξη: **Ανεξάρτητοι**

Ποσοστά εδρών %

Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

Επαρχία Κραναίας

Οι εκλογές στην επαρχία υπήρξαν δίχως εντάσεις και ακρότητες κατά την προεκλογική περίοδο γεγονός που αποτυπώθηκε στη μη παρουσία σοβαρών ενστάσεων για την αμφισβήτηση του εκλογικού αποτελέσματος. Από τα προγράμματα των υποψηφίων για την επαρχία αυτή, διασώζεται μόνο του Θεόδωρου Κλαδά, ο οποίος δεν εξελέγη, αλλά αναφέρει τις αρχές του⁷⁰⁵. Οι θέσεις του Κλαδά βάλουν σαφώς στα πεπραγμένα Βούλγαρη κατατάσσοντάς τον στο αντιβουλγαρικό στρατόπεδο το οποίο είναι ισχυρό στην Κραναία. Από τις άλλες θέσεις του ξεχωρίζουμε αυτές που αφορούν την οικονομική κατάσταση όπου τονίζει: «...*Η οικονομική κατάστασίς μας είναι αθλία και το Κράτος εις πλήρη και εντελή χρεοκοπίαν...*». Ζητά επίσης, την κατάργηση της στρατιωτικής υπηρεσίας της νεολαίας θεωρώντας την υπερβολική για 6 χρόνια και τη σύσταση Εθνοφυλακής, την πενταετή υπηρεσία των υπαλλήλων, την παύση τους συστήματος των μεταθέσεων και το μεταθετό με βάση την καταγωγή τους, την τροποποίηση του Οργανισμού των Δικαστηρίων, την αντιμετώπιση των αδυναμιών του Ποινικού Νόμου, την κατάργηση της μυστικής ανακρίσεως, την παύση της προφυλακίσεως εκτός αδικημάτων ληστείας, φόνου και κλοπής. Επίσης δεσμεύεται ότι «...*Θέλω υποστηρίξει παν μέτρον τείνον εις την προστασίαν και πρόοδον της εθνικής βιομηχανίας και της γεωργίας...*» ενώ θα προτείνει και θα υποστηρίξει κάθε νόμο ο οποίος κρίνει ότι θα είναι επωφελής για το έθνος και την πατρίδα. Τέλος αναφέρει ότι προς υλοποίηση αυτών θα εκδώσει και εφημερίδα, τονίζοντας: «...*Προς αρραβών δε και προς απόδειξιν της εκτελέσεως των υποσχέσεών μου τούτων, θέλω επαναλάβει την έκδοσιν της Νέας Εποχής, δι' ης όχι μόνον θέλω υποστηρίξει τα ανωτέρω, αλλά και θέλω πληροφορεί τους συμπολίτες μου περί των πράξεών μου και περί των έργων της Βουλής...*».

Στην επαρχία Κραναίας εξελέγησαν ο Αγαμέμνων Μεταξάς υπό τη σημαία του Βούλγαρη, ο Γεώργιος Δρακονταειδής, που προσέγγιζε τον Κουμουνδούρο, ως ανεξάρτητοι εμφανίζονται οι Σπυρίδων Μονόπολης, και Άγγελος Μαντζαβίνος, ενώ ο Γ. Δρακονταειδής με τον Σπ. Μονόπολη είχαν άτυπη συνεργασία. Οι συνεργασίες ήταν δίχως πολιτικό πλαίσιο, στηριζόμενες κυρίως σε τοπικούς συσχετισμούς, καιροσκοπισμό και ένστικτο επιβίωσης. Κατά την ψηφοφορία στη Βουλή

⁷⁰⁵ Αναφέρει ο Θ. Κλαδάς: «... α. Η πτώσις του κράτους – η βανδαλική διαχείρισις του πρώην υπουργείου – η σπατάλη του δημοσίου πλούτου – η ταπείνωσις του έθνους, απέναντι της υπουργίας – η νέκρωσις του εμπορείου, και εν γένει η δημοκοπική αφ' ενός, η ατιμωτική και καταστρεπτική πορεία αυτού αφ' ετέρου, απαιτώσι την ικανοποίησιν και αποζημίωσιν αυτού, δια παν έξοδον, όπερ διεπράττει εν παραβιάσει της εντολής του. Θέλω λοιπόν υποστηρίξει πάσαν πρότασιν, τείνουσαν να εισαχθή εις δίκην του Υπουργείου Βούλγαρη και πληρώση όσα παρανόμως εξόδευσαν.

β. Αι αυθαιρεσίαι του Υπουργείου εκείνου και το συμφέρον του Κράτους επιβάλλουσι να κανονισθή η ευθύνη των Υπουργών. Θέλω λοιπόν υποστηρίξει τον κατάλληλον νόμον περί ευθύνης αυτών...» [Με τίτλο «ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ, ΣΥΜΠΙΟΛΙΤΑΙ, Εγένετο εν Αργοστολίω την 15 Μαΐου 1869, ο Υποψήφιος Βουλευτής Θεόδωρος Γερ. Κλαδάς» (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 2, έγγραφο 69Β)].

στις 27.12.1871, την πρόταση της Κυβέρνησης Βούλγαρη⁷⁰⁶ υπερψήφισαν οι Α. Μεταξάς και Γ. Μαντζαβίνος, στοιχείο της συνεργασίας που αποτυπώθηκε θεσμικά στη Βουλή. Η ομάδα Βούλγαρη υπήρξε ισχυρή στην Κραναία, ελέγχοντας δύο από τους τέσσερις βουλευτές.

Η Βουλή ενέκρινε τα αποτελέσματα της επαρχίας στις 2.7.1869 δίχως ένσταση, με μόνη επισήμανση να ελεγχθεί το ζήτημα των υπεραρίθμων, το θέμα του πληθυσμού της, όπως επίσης να εξεταστεί η δυνατότητα η επαρχία στο μέλλον να εκλέξει και πέμπτο βουλευτή⁷⁰⁷.

Χαρακτηριστικό του κλίματος καιροσκοπισμού, ανταγωνισμού και της πολιτικής συσσωμάτωσης που επικρατεί είναι το γεγονός που περιγράφεται σε παμφλέτι που κυκλοφόρησε στο Αργοστόλι με θέμα αυτό που ονομάζουμε “μάχη της διαμεσολάβησης” προς τους πολίτες από το κράτος και τη διαμάχη μεταξύ δύο ομάδων βουλευτών για την κάρπωση της εκλογικής υπεραξίας. Οι βουλευτές της επαρχίας Μεταξάς και Μαντζαβίνος επέδωσαν στο Υπουργείο Εσωτερικών αναφορά των κατοίκων της επαρχίας Κραναίας, ζητώντας ότι λόγω της αθλίας κατάστασης των κατοίκων και της περιοχής να υπάρξει αναστολή πληρωμής των φόρων⁷⁰⁸. Η αντίπαλη όμως ομάδα των Βουλευτών Κραναίας Δρακονταειδής και Μονόπολης, γνωρίζοντας μάλλον το αίτημα αλλά και πληροφορούμενοι την απάντηση του Κουμουνδούρου που ήταν θετική, τηλεγράφησαν από κοινού στο Αργοστόλι στις 24.10.1871, ενημερώνοντας για την επιτυχία τους. Προσπάθησαν έτσι να καρπωθούν αίγλη και ψήφους αναφέροντας ότι η επιτυχία τους υπήρξε αποτέλεσμα αγώνα στη συνάντηση με τον Κουμουνδούρο, κάτι αρκετά πιστευτό, αφού ανήκαν στην παράταξή του και όχι στην αντίπαλη παράταξη του Βούλγαρη που ανήκαν οι άλλοι δύο βουλευτές. Αυτό όμως όταν έγινε γνωστό στους βουλευτές Μεταξά και Μαντζαβίνο, παρέμβηκαν στον Κουμουνδούρο και αναγκάστηκε ο Υπουργός Εσωτερικών να εκδώσει ανακοίνωση⁷⁰⁹ για το ζήτημα στις 30.10.1871 αναφέροντας χαρακτηριστικά: *«φίλοι μου, απαντώ εις την φιλικήν σας. Σας διαβεβαιώ, ότι οι κκ. Βουλευταί Μονόπολης και Δρακονταειδής ουδέποτε επαρουσιάσθησαν ενώπιόν μου, όπως μοι κάμωσι λόγων περί της αναστολής της εισπράξεως των δημοτικών φόρων εν Κεφαλληνία, ουδέ είδον καν αυτούς μετά την ενταύθα άφιξίν των ως τίμοι δε άνθρωποι πιστεύω ότι θέλουσιν ομολογήσει*

⁷⁰⁶ ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ Συν. ΙΑ/27.12.1871, σσ. 130-132.

⁷⁰⁷ «Ανεγνώσθη η έκθεσις του τμήματος επί της εκλογής της επαρχίας Κραναίας (Κεφαλληνίας) επικυρωτικές και μηδεμιάς αντιρρήσεως γενομένης η Βουλή παρεδέχθη δι' ανατάσεως το έγκυρον της εκλογής της επαρχίας και νομίμους αυτής βουλευτάς τους Α. Μεταξάν, Σ. Μονόπολην, Δ. Μαντζαβίνον και Γ. Δρακονταειδήν, υπέρ των ο Πρόεδρος εκήρυξε το αποτέλεσμα. Εις δε τούτων ηγήσατο, ίνα τη επιμελεία του Προέδρου τα έγγραφα της απογραφής του πληθυσμού της εν λόγω επαρχίας Κραναίας προσαχθώσιν εν καιρώ της συζητήσεως περί του ζητήματος των υπεραρίθμων, διότι πρόκειται και περί πέμπτου βουλευτού της αυτής Κραναίας» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ. ΣΥΝ. Α 1869/Συν. ΙΘ/2.7.1869, σσ. 69-70).

⁷⁰⁸ «Επιστολή προς τον Σ. επί των Εσωτερικών Υπουργείων», με ημερομηνία «Εν Αθήναις την 22 Οκτωβρίου 1871» την οποία υπογράφουν «Οι βουλευταί Κραναίας, Α.Κ. Μεταξάς, Άγγελος Μαντζαβίνος» (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ/Φ1)

⁷⁰⁹ Επιστολή Α. Κουμουνδούρου προς Αγ. Μαντζαβίνον και Α. Μεταξά με την υπογραφή «Ο φίλος σας Α. ΚΟΥΜΟΥΝΔΟΥΡΟΣ. Προς τους ΚΚ. Αγ. Μαντζαβίνον και Α.Κ. Μεταξά, βουλευτάς Κεφαλληνίας. Το πρωτότυπον της επιστολής του κ. Κουμουνδούρου ευρίσκεται εις το φαρμακείον του κ. Φ. Αυγερινού». (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ/Φ1)

τούτο. Την αναστολήν ενήργησα συνεπεία των προφορικών και των δι' επιστολών επιμόνων παραστάσεών σας, κυρίως δε επείσθην εις τούτο εκ της προς το υπουργείον αναφοράς σας, ην η εκτίθενται αρκούσαι προς τούτο αιτιολογίαι. Σας λέγω δε, ότι εν πρωτοτύπω απέστειλα την αναφοράν σας προς τον εν Κεφαλληνία Νομάρχην, επί της ιδέας δ' εγένετο και η έγγραφος διαταγή περί την εν λόγω αναστολής. Της παρούσης, αν και περιττόν, δύνασθε να κάμητε χρήσιν ...».

Η στάση του Κουμουνδούρου είναι χαρακτηριστική του εύρους της διαπραγμάτευσης και των πολιτικών συμβιβασμών, διότι, παρά το γεγονός ότι οι άλλοι δύο βουλευτές ήταν φίλα προσκείμενοι σε αυτόν, αναγκάστηκε να κάνει τη δήλωση, αφού η κυβέρνησή του ήταν αποτέλεσμα συνεργασίας με τον Βούλγαρη και κυρίως ο Α. Μεταξάς ήταν από τους στενούς συνεργάτες του.

Επαρχία Πάλλης

Στην επαρχία Πάλλης στις εκλογές αυτές κατήλθαν εννέα υποψήφιοι⁷¹⁰ για τις τρεις έδρες. Τόσο η προεκλογική περίοδος, όσο και η εκλογική διαδικασία είχαν αρκετή ένταση και ενστάσεις, γεγονός που οφείλεται εκτός των άλλων και στο κλίμα πόλωσης, το οποίο ευνόησε η αντιπαράθεση μεταξύ των Ιακωβάτων και της αντι-ιακωβατικής παράταξης, όπου τελικά οι Ιακωβάτοι κυριάρχησαν, ενώ από την αντίπαλη ομάδα εξελέγη μόνο ο Μαρίνος Τυπάλδος-Χαριτάτος που ανήκει το στρατόπεδο Κουμουνδούρου. Ο Μ. Χαριτάτος υπήρξε στέλεχος των παλαιοριζοσπαστών και είχε εκλεγεί στην Ιόνιο Βουλή το 1862 με την υποστήριξη του Δημοτικού Καταστήματος Αργοστολίου, σε αναπληρωματική εκλογή για την κάλυψη της παραίτησης του Γ. Ιακωβάτου⁷¹¹. Η αντιπαράθεση ανάμεσά τους διαρκεί από εκείνα τα χρόνια, όπου ο Χαριτάτος θα μείνει σταθερός στη γραμμή των παλαιοριζοσπαστών, ενώ ο Ιακωβάτος θα διαφωνήσει μαζί τους και θα ακολουθήσει προσωπική πορεία. Μετά την Ένωση βρίσκονται ξανά σε αντίπαλες πολιτικές ομάδες. Στην επαρχία ψήφισαν 3.671 εκλογείς⁷¹², ενώ σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν, αναλυτικά στον κάθε δήμο ψήφισαν ως εξής: Παλλέων: 1.208, Κατωγητών: 405, Μεσοχωρητών: 728, Ανωγητών: 762, Θηναίας: 568. Κατήλθαν εννέα υποψήφιοι για να καλύψουν τις τρεις θέσεις των εκλεγέντων όπου εξελέγησαν οι Γεώργιος Τυπάλδος - Ιακωβάτος με 2.136 ψ., Χαράλαμπος Τυπάλδος - Ιακωβάτος με 1.976 ψ. και Μαρίνος Τυπάλδος-Χαριτάτος με 1.958 ψ.

⁷¹⁰ Παράρτημα Α', Γενικοί Πίνακες, Επαρχία Πάλλης Εκλογές 1869.

⁷¹¹ Πανάς Π., 1880: 53.

⁷¹² Έκθεσις της Εφορευτικής Επιτροπής της Επαρχίας Πάλλης προς την Βουλήν των Ελλήνων, ΓΑΚ, Εκλογικά Αρχεία Βουλής των Ελλήνων (1844-1893), Εκλογικά Αποτελέσματα Επαρχίας Πάλλης 1869, Φ. 52 έγγραφα 1147-1150.

Με βάση τους εγγεγραμμένους που ανέρχονται στους 5.995 και τους ψηφίσαντες που έφτασαν στους 3.671, το ποσοστό συμμετοχής ανέρχεται στο 61% και της αποχής στο 39%. Το ποσοστό συμμετοχής είναι το υψηλότερο σε όλες τις επαρχίες του νομού και το υψηλότερο απ' όλες τις προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις, με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία. Αυτό απ' τη μια οφείλεται στην εκκαθάριση των εκλογικών καταλόγων, αλλά κυρίως μπορούμε να εντάξουμε ως παράγοντα διαμόρφωσης της συμμετοχής το κλίμα πολιτικής πόλωσης που επικράτησε στην Πάλλη κατά τις εκλογές, με αύξηση της συσπείρωσης των αντιπάλων στρατοπέδων.

Σύμφωνα με τα πρακτικά εφορευτικής επιτροπής της Επαρχίας Πάλλης⁷¹³, τα οποία απευθύνονται προς τη Βουλή, κατά την διάρκεια της ψηφοφορίας υπεβλήθησαν τρεις ενστάσεις κατά της εκλογής, η πρώτη στις 30.3.1869 και οι άλλες δύο την 31.3.1869. Οι ενιστάμενοι αναφέρουν ότι:

- οι αδελφοί Ιακωβάτοι δεν είναι Έλληνες πολίτες,
- ότι στο δήμο των Παλλέων δεν τοποθετήθηκαν κατ' αλφαβητική τάξη οι κάλπες,
- ότι η ψηφοφορία στους δήμους των Ανωγητών και των Μεσοχωριτών δεν εγένετο μυστική αλλά φανερή, ψηφίζοντας το ΝΑΙ δια τη δεξιάς χειρός και το ΟΧΙ με την αριστερά,
- ότι η επιτροπή των Ανωγητών προσέλαβε σφαιριοδότες όχι δημοτικούς υπαλλήλους αλλά συγγενείς της,
- ότι ο αντιπρόσωπος της διοικητικής αρχής του τμήματος δεν παρέδωσε ως όφειλε αντίγραφο της διαλογής των ψήφων της Θιναίας,
- ότι ο πρόεδρος της επιτροπής των Παλλέων δεν παρέλαβε αντίγραφο μετά την υπογραφή των πρακτικών ούτως ώστε να μεταβή εις την πρωτεύουσα,
- ότι η ανακήρυξις εγένετο μετά πέντε ημέρες αντί την επομένην από της ολοκλήρωσης της εκλογής,
- ότι τέλος, η εκλογή Πάλλης είναι αποτέλεσμα και προϊόν διαφθοράς.

Η εφορευτική επιτροπή της Επαρχίας απέρριψε τις ενστάσεις ομόφωνα και ανακήρυξε ως βουλευτές τους: Γ. Τυπάλδο-Ιακωβάτο, Χ. Τυπάλδο – Ιακωβάτο, Μ. Τυπάλδο-Χαριτάτο, ενώ κατέγραψε τις απαντήσεις σε όλες στις ενστάσεις αναλυτικά⁷¹⁴.

⁷¹³ Έκθεσις της Εφορευτικής Επιτροπής της Επαρχίας Πάλλης προς την Βουλὴν των Ελλήνων [ΓΑΚ, Εκλογικά Αρχεία Βουλῆς των Ελλήνων (1844-1893), Εκλογικά Αποτελέσματα Επαρχίας Πάλλης 1869, Φ. 52 έγγραφα 1147-1150].

⁷¹⁴ Ανάφερε η επιτροπή: «α. Δεν αποδέχεται την ένσταση ότι οι αδελφοί Ιακωβάτοι δεν είναι Έλληνες πολίτες, ... Επειδή και προς τον Κρασοπατέρα προταχθείσης της κάλπης τον Ιωάννην Αραβαντινόν Κρασοπατέρα δεν παραβιάσθη οι υπό των νόμων οριζομένη διαδικαστική τάξις... και των από 30 Μαρτίου 1865 πιστοποιητικού του δημάρχου των Κατωγητών, ο Κρασοπατέρας αναγράφεται υπό το επώνυμον Αραβαντινός, και συναλλάσσεται ως τοιοῦτος. Επειδή, ως προς τον Τυπάλδον Ιακωβάτον ορθώς και νομίμως ηδύναντο τα ονόματα αυτών να θέλουν και ως προς την σειράν των Τ, και ως προς του Ι, οι οὔτων γνωστών και υπό τα δύο είναι ορθόν και δια τον αὐτὸν λόγον ισχύει το ἴδιον και για τον τρίτον υποψήφιον τον Μαρῖνον Τυπάλδον Χαριτάτον. Επειδή ουδόλως υπό του νόμου κωλύεται ο εκλογεὺς ἀπὸ της και δια της

Έτσι, η επιτροπή, που αποτελείτο από τον εισηγητή, τον πρόεδρο και τα μέλη (12 μέλη), απέρριψε τις ενστάσεις και ανακήρυξε ως εκλεγέντες βουλευτές τον Γ. Τυπάλδο Ιακωβάτο, Χ. Τυπάλδο Ιακωβάτο και Μ. Χαριτάτο. Μεταξύ των υποψηφίων, που δεν εξελέγησαν, ήταν και ο Ιωάννης Σκαλτσούνης, που κατέλαβε τη 2^η αναπληρωματική έδρα, ο οποίος μαζί με τον Ιωάννη Αραβαντινό-Κρασοπατέρα, αποτελούσαν την αιχμή της αντι-ιακωβατικής παρατάξεως. Τον Ι. Αραβαντινό θα τον συναντήσουμε και σε άλλες εκλογικές αναμετρήσεις. Για τον Ι. Σκαλτσούνη⁷¹⁵ εδώ θα αναφέρουμε ότι υπήρξε διαπρεπής νομικός και αξιοποιήθηκε μετέπειτα από το ελληνικό κράτος σε πολλές περιπτώσεις, όπως η σύνταξη του κώδικα νομοθεσίας της αυτονομίας της Κρήτης, κα. Επίσης λίγο καιρό μετά τις εκλογές, από τα πρακτικά της Βουλής στη συζήτηση για την επικύρωση και πρόσθεση άρθρων σύμβασης ανάμεσα στο Ελληνικό κράτος και της «*Ανωνύμου Εταιρείας του απ' Αθηνών εις Πειραιά Σιδηροδρόμου*» ο Ι. Σκαλτσούνης εμφανίζεται ως αντιπρόσωπος μαζί με τον Ν. Δαμασκηνό⁷¹⁶. Ο Ι. Σκαλτσούνης υπήρξε μια πολυτάλαντη προσωπικότητα, τόσο στην νομική όσο και στην οικονομική επιστήμη, συγγράφοντας πολλά μελετήματα για την ανάπτυξη της χώρας. Εξελέγη βουλευτής το 1885 και μετά από λίγο καιρό παραιτήθηκε. Η περίπτωση του Σκαλτσούνη υπήρξε χαρακτηριστική του πόσο ένας τόσο σημαντικός επιστήμονας δεν αξιοποιήθηκε στη γεννέτειρά του και τελικά πολεμήθηκε από ένα κατεστημένο το οποίο δημιούργησε αυτό που ονομάζουμε κομματοκρατία.

Η κυριαρχία των Ιακωβάτων αποτελεί γεγονός αναμφισβήτητο επιβεβαιώνοντας την πολιτική οικογένεια που δημιούργησαν διατηρώντας την ισχύ της για αρκετό καιρό. Οι βουλευτές Γ και Χ. Ιακωβάτοι ανήκουν στην ομάδα του Βούλγαρη, ενώ ο Μ. Χαριτάτος εμφανίζεται ως ανεξάρτητος, αλλά ανήκει πάντα στον πυρήνα που συγκρότησε ο Κουμουνδούρος στην Κεφαλληνία το 1865 και έως το 1874 θα αποτελεί το αντίπαλο δέος της οικογένειας των Ιακωβάτων. Ωστόσο κατά την τελευταία ψηφοφορία στη Βουλή στις 27.12.1871, την πρόταση της

αριστεράς χειρός ψηφοφορίας. Επειδή η Επιτροπή έχει δικαίωμα να λάβη ως σφαιριοδότας και εκλογείς, πολλώ μάλλον καθόσον ουδένα δημόσιον ή δημοτικόν υπάλληλον προς την επιτροπήν ταύτην ώρισεν η δικαστική αρχή. Επειδή ουδόλως αποδεικνύεται ότι ο αντιπρόσωπος της δικαστικής αρχής δεν έλαβε μαζί του το αντίγραφον του πρωτοκόλλου της διαλογής των ψήφων του δήμου της Θηναίας, ενώ άλλη τοιούτη παράλειψις και αληθείς υποβληθείσης, δεν δύναται να θεωρηθεί λόγος ακυρότητος. Επειδή οι ανακηρύξεις των βουλευτών της Πάλλης ωρίζετο εν τη πόλει Ληξουρίω, πρωτεύουσας της αυτής επαρχίας, και του ομοτίμου δήμου των Παλλέων, ως της μετέβη ο Νομάρχης κατά τον νόμον, προς ανακήρυξιν, ώστε ο Πρόεδρος της επιτροπής των Παλλέων δεν όφειλε να μεταβή σε άλλη πρωτεύουσα αλλά νομίμως έπραξε παραμένοντας εν Ληξουρίω της πρωτεύουσας της επαρχίας της Πάλλης Επειδή όλως αορίστως και ανυπόστατοι αποβαίνουνσιν οι των ενισταμένων οι ισχυρισμοί όπου ουδείς μπορεί να υποστηρίξει και αναπτυχθή ενώπιον της επιτροπής» [Εκθεσις της Εφορευτικής Επιτροπής της Επαρχίας Πάλλης προς την Βουλήν των Ελλήνων, ΓΑΚ, Εκλογικά Αρχεία Βουλής των Ελλήνων (1844-1893), Εκλογικά Αποτελέσματα Επαρχίας Πάλλης 1869, Φ. 52 έγγραφα 1147-1150].

⁷¹⁵ Γ. Μοσχόπουλος, 2019: 267, υποσημ. 2.

⁷¹⁶ Η σύμβαση μεταξύ των άλλων περιλαμβάνει: δημιουργία σταθμών στην Αθήνα με πρώτο στο μέγα Μοναστήρι, επισκευή της οδού Ερμού, ολοκλήρωση του σταθμού Πειραιώς, καθώς και άλλες ρήτρες σχετικά με τις χρονικές προθεσμίες υλοποίησης του έργου [ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ ΣΥΝ. Β, τ1/1870-71/Συν. ΚΣΤ/3.2.1871, σσ. 399-401].

Κυβέρνησης Βούλγαρη⁷¹⁷ οι Γ. και Χ. Ιακωβάτοι δεν την στήριξαν γιατί απείχαν. Δεν γνωρίζουμε αν ήταν μια δικαιολογημένη απουσία ή εν τέλει ήταν η ένδειξη μιας καιροσκοπικής συνεργασίας η οποία είχε ως στόχο την εκλογική τους επιβίωση. Αυτό που γνωρίζουμε το γεγονός της μειωμένης συμμετοχής τους η οποία συνεχίστηκε με τη μη κάθοδό τους στις επερχόμενες εκλογές.

Εκτός από τις τρεις ενστάσεις που κατατέθηκαν και αξιολογήθηκαν από την επιτροπή του νομού οι εκλογές στην Επαρχία ολοκληρώθηκαν ήρεμα και υπήρξαν από αυτές για τις οποίες δεν αμφισβητήθηκε το αποτέλεσμα τους, κατάσταση η οποία επικράτησε σε όλο τον νομό αλλά και πανελλήνια. Η Βουλή επικύρωσε τα αποτελέσματα της επαρχίας στις 7.7.1869 δίχως καμία ένσταση⁷¹⁸, όμως όπως παρατήρησε ο πρόεδρος η εκλογή καθίσταται προβληματική διότι οι εκλεγέντες βουλευτές δεν έδωσαν τον απαραίτητο όρκο, δηλαδή παρουσία ιερέα και του Ευαγγελίου, ζήτημα που λόγω της ιδιαίτερης επιμονής του Γ. Ιακωβάτου έμεινε σε εκκρεμότητα επί αρκετούς μήνες, ώσπου τελικά η ορκωμοσία τους έγινε στις 3.10.1869.

Επαρχία Σάμης

Η επαρχία Σάμης διαρκώς θα αποτελεί χώρο πολιτικής διαμάχης για την κυριαρχία της, μετά την ήττα των Κουμουνδουρικών στις προηγούμενες εκλογές και την κυριαρχία των Βουλγαριστών. Εξελέγησαν οι Γεώργιος Δελλαπόρτας, Ιωάννης Δεστούνης και Ιωάννης Άννινος-Καβαλλιεράτος, όπου οι δύο πρώτοι πολιτεύονται με τον Βούλγαρη ενώ ο τρίτος εμφανίζεται ως ανεξάρτητος. Στη Σάμη οι πολιτευτές του Βούλγαρη θα κυριαρχήσουν, ενώ θα αντέξει η ισχυρή παρουσία του Άννινου Καβαλλιεράτου ως ανεξάρτητου, ο οποίος θα δημιουργήσει σταθερή πολιτική ομάδα εξασφαλίζοντας σε διάρκεια την εκλογή του. Όμως κατά την ψηφοφορία στη Βουλή στις 27.12.1871, την πρόταση της Κυβέρνησης Βούλγαρη⁷¹⁹ δεν υπερψήφισαν οι βουλευτές Γ. Δελλαπόρτας και Ι. Δεστούνης, διότι απείχαν. Δίχως τεκμηριωμένα στοιχεία της απουσίας τους το γεγονός αυτό αποτελεί πιθανά την ένδειξη ενός διαρκούς καιροσκοπισμού, εκ των κυριοτέρων λόγων της μακράς τους επιβίωσης εκλογικά. Έτσι ο Ι. Δεστούνης αποτελεί τον ισχυρό τοπικό παράγοντα και θα εκλέγεται σε όλες τις επόμενες αναμετρήσεις με την παράταξη Βούλγαρη αλλά εμφανίζεται πολλές φορές ως ανεξάρτητος. Η παρουσία του θα έχει συνέχεια, αντέχοντας και τις εκλογές που έχασε αλλά και αυτές που θα χάσει, κερδίζοντας θέσεις έως το 1874, μαζί με τον έτερο Γ. Δελλαπόρτα. Αντίθετα ο Ι. Άννινος-Καβαλλιεράτος, ο οποίος ήταν και επικεφαλής των Μεταρρυθμιστών κατά την Ιόνιο Βουλή, θα εκλεγεί μόνο το 1872 και το 1875.

⁷¹⁷ ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ Συν. ΙΑ/27.12.1871, σσ. 130-132.

⁷¹⁸ ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ. ΣΥΝ. Α/1869/Συν. ΚΓ/7.7.1869, σσ. 115.

⁷¹⁹ ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ Συν. ΙΑ/27.12.1871, σσ. 130-132.

Η διαμάχη για την εκλογική επιβίωση αποτυπώνεται με εύλογο και σαφή τρόπο στο ανώνυμο έντυπο που κυκλοφόρησε στην επαρχία και κυρίως αποκαλύπτει το παρασκήνιο και τη συναλλαγή γύρω από το ποιοι θα υποστηριχθούν. Με τον τίτλο «*Το νέο βαφτίσι ενός υποψηφίου βουλευτή*» το οποίο φέρει την υπογραφή «Εις εκλογεύς»⁷²⁰ δίνει μια περιγραφική αναφορά για το πώς «μαγειρεύονταν» στα παρασκήνια οι υποψηφιότητες, αναφέροντας διαλόγους μεταξύ των κομματάρχων με τον φιλόδοξο υποψήφιο για το πώς θα κατευθυνθούν οι ψήφοι και τις ανταλλαγές που θα υπάρξουν προς αυτούς για την εργασία που δεσμεύονταν να φέρουν εις πέρας. Εκτός των άλλων αφορούσε και τη συγκρότηση της τριανδρίας, για να κατευθυνθεί η ψηφοφορία σε αυτούς για να εκλέξει η παράταξη του υποψηφίου όλους τους βουλευτές της επαρχίας Σάμης.

Επίσης αναφέρεται και σε δημοσίευμα της εφημερίδα “Σφήκα”, φύλλο αριθμ. 36, όπου με τον τίτλο «*Γαιδουροκαβάλα*» αναλύει σαρκαστικά το γεγονός, ενώ παρακάτω ο εκλογεύς περιγράφει με σαρκαστικό τρόπο πως έγινε η βάφτιση και στο τέλος καταλήγει σε σημαντικές διαπιστώσεις κυρίως για τους κατ’ επίφαση ριζοσπάστες, τονίζοντας: «*Αυτά μονάχα ενθυμούμαι αγαπητοί μου αναγνώσται. Από το βαφτίσι και έπειτα από ταύτα όποιος είναι αληθής Ριζοσπάστης και ανήκει εις το φιλελεύθερο κίνημα του Κυρίου Ηλία Ζερβού, από το όνομα του οποίου ωφελείτο ... αν θέλη να κάμη τα μούτρα τα δικά του σαν και εκείνα του βαπτισθέντος, ας υποστηρίξει ή ας πάη να ψηφίση αυτόν τον Αρνησιάρχη και ας μην του βάλλη καρφί εις το μάτι του τους αντιπάλους του, δια να μείνη με τη μουσούδα μονολότι είχαμε τέτοια μουντζουριά. Άκουσέ με, Λαέ παντοδύναμε και τιμώρησε τον προδότην των ελευθεριών σου αν θέλεις να είσαι από το εξής σεβαστός*». Προφανώς η παραπάνω τοποθέτηση του εκλογέα αφορά την μετάβαση στελέχους των ριζοσπαστών στην αντίπαλη παράταξη με μοναδικό σκοπό την εκλογή του, διότι εμπλέκεται και η εφημερίδα “Σφήκα”, όπου πίσω της βρισκόταν ο επικεφαλής του Δημοτικού Καταστήματος Π. Πανάς.

Η κατάθεση των παραπάνω στοιχείων μας δίνει με σαφή τρόπο την πραγματική εικόνα των παρασκηνιακών διαπραγματεύσεων που προηγούνται των βουλευτικών εκλογών. Παρά την

⁷²⁰ Αναφέρει ο άγνωστος εκλογεύς, «*Κατά τας αρχάς του τρέχοντος μηνός (Απριλίου εννοεί) υπήγαν εις το Αργοστόλι κάποιοι που είχαν άμαξα να γίνουν βουλευτάδες και μερικοί κομματάρχαι που τους υποστηρίζουν και οι οποίοι πέπτωνται πως έχουν εις την στέπην τους ψήφους του λαού της Επαρχίας Σάμης. ... Εκεί απεφάσισαν να πάρουν άτομα και από τα δύο κόμματα εις τα οποία διαιρείται η Επαρχία μας και να κάμουν μίαν Τριανδρίαν, η οποία να τρομάξη κάθε άλλον να μην συντρέξη αφού δεν έχει με ποιον να ενωθή, και έτσι να ξεφορτωθούνε βουλευτάδες δια το συμφέρον τους θέλοντας και μη θέλοντας ο λαός. Επειδή όμως δύο άτομα της Τριανδρίας ήσαν από εκείνα οπού αυτοί οι ίδιοι τα εβρίζανε και ελέγανε Καρουσιανά, δια τούτο το ένα από εκείνα οπού έπερναν ελεγγότουν υποψήφιος του λαού υπέκυψε εις τα δύο άλλα και εβαφτίσθη εις την κολυμβήθρα του κόμματός τους για να γίνει αυτό το Τριάδι». Και συνεχίζοντας αποκαλύπτονται οι στόχοι αυτής της συμμαχίας: «*Μη σου παραξοφαίνεται, αναγνώστα μου αυτή η συντροφιά. Ένας κομματάρχης της Ερρύσου είχε χρεία να εκδικηθεί έναν εχθρό του και να ιμπορέση με τα μέσα του Βουλευτή να έχη έναν Ειρηνοδίκη να του βάνη τα χέρια του και να βυζάνη την φτώχεια με τα πρόστιμα, αλλά έβλεπε πως είναι αδύνατος από ψήφους και παράδες όπου χρειάζωνται εις τας εκλογάς, και έτσι απεφάσισε να μουντζουρωθή αυτός και ο υποψήφιος του προσκυνώντας εκείνους που έβριζαν...*» [*ΤΟ ΝΕΟ ΒΑΦΤΙΣΙ ΕΝΟΣ ΥΠΟΨΗΦΙΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΗ. Εν Ερρύσω τη 26 Απριλίου 1869. Εις εκλογεύς.*] (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 2, έγγραφο αταξινόμητο)].*

υποκειμενικότητα του κειμένου και τις αιχμηρές αναφορές του, πιθανά γραμμένο από παλαιοριζοσπάστη και συνεργάτη του ΔΚ, μάλλον ίσως τον Π. Πανά ή κάποιον συνεργάτη του, δίνει με έναν ολοκληρωμένο τρόπο τη λειτουργία της κομματοκρατίας και την εγκαθίδρυσή της στην πολιτική και κοινωνική ζωή. Η σπουδαιότητα επίσης του κειμένου αυτού έχει να κάνει με το γεγονός ότι δείχνει από ένα άλλο πρίσμα, το ιδεολογικό, την κρίση της μετά την Ένωση πολιτικής κατάστασης από ένα προενωσιακό ριζοσπαστικό μάτι. Οι παλαιοριζοσπάστες με την εμμονή στη ιδεολογική και πολιτική σταθερότητα μας δίνουν κείμενα, αναπαραστάσεις και εικόνες της εποχής αφαιρετικές και κυρίως με δομική ανάλυση περιεχομένου, μακριά από κομματικά κάτοπτρα αλλά με έντονο το ιδεολογικό τους στοιχείο.

Ο έλεγχος των αποτελεσμάτων της επαρχίας υπεβλήθη από την αρμόδια επιτροπή στη ολομέλεια της Βουλής και επικυρώθηκαν κατά πλειοψηφία, εκεί συζητήθηκαν και οι απόψεις της μειοψηφίας⁷²¹, που αφορούσαν την ακύρωση της εκλογής τριών δήμων⁷²².

β. Κοινοβουλευτική δραστηριότητα

Παρά το γεγονός ότι οι εκλογές υπήρξαν δίχως εκτεταμένα γεγονότα βίας και νοθείας, η Βουλή του 1869 υπήρξε από τις πιο προβληματικές. Έτσι, ενώ οι εκλογές έγιναν τον Μάιο, οι βουλευτές Γ. και Χ. Ιακωβάτοι ορκίστηκαν στις 3.10.1869⁷²³, γεγονός, βέβαια που οφειλόταν και στη δική τους ιδιοτροπία και άρνηση να ορκιστούν με την παρουσία παπά και ιερού Ευαγγελίου. Το γεγονός απασχόλησε τη Βουλή επί μακρόν, αλλά στο τέλος συμβιβάστηκαν ακολουθώντας τον κανονισμό. Απ' την άλλη η εκλογή του Κουμουνδούρου, ενώ αρχικά είχε ακυρωθεί τελικά επικυρώθηκε στις 9.10.1869⁷²⁴, ο οποίος λίγες ημέρες μετά ανέλαβε την πρωθυπουργία.

⁷²¹ ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ. ΣΥΝ. Α 1869/Συν.ΚΓ/7.7.1869, σσ. 117.

⁷²² Η επιτροπή επεσήμανε: «Αναγνωσθείσης της εκθέσεως επί της εκλογής της επαρχίας Σάμης ... πρότεινε να κηρυχθή άκυρος η εκλογή των τριών δήμων Σάμης, Δολιχίου και Άσσου μόνον ως προς τους Ιωάννην Κ. Δεστούνην επιτυχόντα και Γεράσιμον Ν. Αντύπαν επιλαχόντα κατά την γνώμην της μειοψηφίας του τμήματος. Ανέπτυξεν ο αγορεύων την πρότασιν στηριζόμενος εις τα εν τη εκθέσει επιχειρήματα και ιδίως ότι εψήφισαν μη εγγεγραμμένοι εν τω καταλόγω, ότι απεκλείσθησαν τινες λόγω ανεπαισθήτου αλλοιώσεως του ονόματος εν τω καταλόγω ένεκα παραδρομής τυπογραφικής, ότι εψήφισαν άλλοι καίτοι τοιαύτης αλλοιώσεως υπάρχουσας, ότι απεκλείσθησαν τινες λόγω διπλών επωνύμων και τουναντίον εψήφισαν άλλοι δια τον αντίθετον λόγον, ότι ο αριθμός των ούτω παρανόμως ψηφισάντων και αποκλεισθέντων επηρεάζει ουσιωδώς το αποτέλεσμα μεταξύ του Δεστούνη και του Αντύπα, καθόσον ο Δεστούνης μόλις υπερβαίνει τον Αντύπα κατά δεκατρείς ψήφους. Την πρότασιν τούτην αντέκρουσεν ο εισηγητής του τμήματος και επρότεινε την επικύρωσιν της εκλογής, διότι το τμήμα παρεδέχθη μεν ω παρανόμως ψηφίσαντάς τινας αλλά τας ψήφους ταύτας αφήρεσεν αφ' όλων των υποψηφίων, αγνώστου όντος του αυτουργού των παρανομιών, καθόσον αι πράξεις της επιτροπής εγένοντο και υπεγράφησαν εν ομοφωνία γενική και των αντιπροσώπων. ... Μετά τινα μικράν έτι συζήτησιν η Βουλή παρεδέχθη δι' ανατάσεως το έγκυρον της εκλογής της επαρχίας Σάμης και νομίμους αυτής βουλευτάς τους Ιω. Αννίνου Καβαλλιεράτον, Γ. Μακρήν Δελαπόρταν και Ιω. Κ. Δεστούνη, υπέρ ω ο πρόεδρος εκήρυξε το αποτέλεσμα» [ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ. ΣΥΝ. Α 1869/Συν. ΙΔ/24.6.1869, σσ. 33].

⁷²³ ΠΡΒ ΠΕΡ Γ' ΣΥΝ. Γ, Συν. ΜΒ/3.10.1869, σσ. 374.

⁷²⁴ ΠΡΒ ΠΕΡ Γ' ΣΥΝ. Γ, Συν., ΜΣΤ/9.10.1869, σσ. 448.

Σχετικά με τα θέματα που απασχόλησαν τη Βουλή σε σχέση με την Κεφαλληνία: αυτά αφορούσαν το ζήτημα της επικυρώσεως των εκλογικών αποτελεσμάτων και των εκλεγέντων βουλευτών. Στη συνέχεια συζητήθηκαν θέματα σχετικά με την αφομοίωση, όπως και τοπικά ζητήματα που έφεραν ως επερωτήσεις οι βουλευτές του νησιού και αφορούσαν προβλήματα των επαρχιών τους, ενώ παράλληλα είχαν και δραστηριότητα για τα εθνικά κυρίως θέματα, που ήταν επίκαιρα εκείνη τη περίοδο. Η κοινοβουλευτική δραστηριότητα έφερνε τις πιο πολλές φορές θέματα που αφορούσαν τη διαδικασία της αφομοίωσης, όπως στη συζήτηση του Νομοσχεδίου «*περί φυλάξεως και συντηρήσεως τηλεγραφικών γραμμών*»⁷²⁵ με το οποίο αποφασίστηκε η κατασκευή εκτός των άλλων περιοχών, υποβρυχίων γραμμών από Λευκάδα μέχρι Ιθάκη και Κεφαλληνία μέχρι Ζάκυνθο από την εταιρεία Ράλλη και Μπίνεϋ όπου η σύμβαση κυρώθηκε στις 23.2.2868 με το νόμο ΡΠ΄.

Επίσης, στο νομοσχέδιο περί χορηγίας αναπληρωματικής πίστωσης στο Υπ. Εσωτερικών επί της χρήσης 1869 εγκρίθηκε⁷²⁶, εκτός των άλλων και για το τηλεγραφείο Κεφαλληνίας ποσό 7.254 δρχ. ως εξής: Μισθός τηλεγραφή α' τάξεως επί 7 μήνες 1.554 δρχ., μισθός κλητήρος επί 6 μήνες 300, γραφικά 100, ενοίκιο 300, μισθός δύο φυλάκων προς δρχ. 50 επί 5 μήνες 500 δρχ., προς εξόφλησιν των εξόδων της γραμμής Κεφαλληνίας 4.500 δρχ., ήτοι σύνολο 7.254 δρχ. και επιπλέον, δια τη σύστασιν των γραφείων Κεφαλληνίας, Ιθάκης, Σπετσών και Ζακύνθου 1.600 δρχ.

Αλλά και άλλα θέματα, που αφορούσαν τα δημοσιονομικά και το τραπεζικό σύστημα, έφεραν στην επιφάνεια τους δυσμενείς όρους της συνθήκης της Ένωσης, όπως το ζήτημα των δανείων της Ιονικής Τράπεζας, όπου το Ελληνικό κράτος πλήρωσε 1,5 εκατ. δρχ.⁷²⁷ για χρήματα που είχε πάρει η πρώην Ιονική Κυβέρνηση και τα είχε χρησιμοποιήσει για δάνεια και κατά καιρούς στο πρώην Ιονικό θησαυροφυλάκιο. Η Ιονική Τράπεζα στηριζόμενη «*εις την περί της ένωσης των Ιονίων Νήσων συνθήκη*», κατά την οποία η Ελληνική Κυβέρνηση ανέλαβε το βάρος και όλες τις υποχρεώσεις της Ιονίου Πολιτείας, αξίωσε το σύνολο του ποσού με την αιτιολογία ότι μπορεί να βρεθεί εκτεθειμένη σε υπέρογκα ποσά, όταν θα αρθεί η αναγκαστική κυκλοφορία των ιονικών νομισμάτων που κυκλοφορούσαν στο τ. κράτος.

Επίσης ενδιαφέρον για το νησί, ως σημαντική ναυτική δύναμη, έχει το ζήτημα της ψήφισης του νομοσχεδίου, σε δύο άρθρα, με το οποίο ορίζεται η δύναμις του κατά θάλασσαν στρατού⁷²⁸, Άρθρο 1, «*Ορίζεται για το έτος 1870 εις χιλίους τριακοσίους εβδομήκοντα ένα άνδρας, ήτοι 171*

⁷²⁵ ΠΡΒ ΠΕΡ Γ΄, Συν. ΛΒ/20.7.1869, σσ. 176.

⁷²⁶ ΠΡΒ ΠΕΡ Γ΄, Συν. ΛΒ/20.7.1869, σσ. 184.

⁷²⁷ Ό.π. 202.

⁷²⁸ ΠΡΒ ΠΕΡ Γ΄, Συν. ΜΔ/2.10.1869, σσ. 355.

αξιωματικούς, 220 υπαξιωματικούς, 54 μηχανικούς, 62 θερμαστές, 808 ναύτης και παίδες και 70 τεχνίτες. Άρθρο 2, Η ναυτολογία δια το έτος 1870 προσδιορίζεται εις διακόσιους άνδρας».

Η Βουλή ενέκρινε σύνταξη στον τ. βουλευτή Σπ. Μονόπολη, σύμφωνα και με τις διατάξεις του Ιονίου Κώδικα⁷²⁹.

Κατατέθηκε επίσης κοινή πρόταση των βουλευτών Α. Μεταξά, Α. Μαντζαβίνου και Ι. Καβαλλιεράτου για τη μη κατάργηση του Λοιμοκαθατηρίου που λειτουργούσε στο Ιόνιο Κράτους, συνδέοντάς το με την αυξημένη ναυτική δραστηριότητα του Αργοστολίου και την προστασία της νήσου από μαζικές ασθένειες⁷³⁰. Στην παραπάνω πρόταση διαπιστώνονται οι συμμαχίες που αναπτύσσονταν μεταξύ των βουλευτών, των ιδίων αλλά κυρίως ξεχωριστών επαρχιών του νομού να συνεργάζονται, παρά το γεγονός ότι ανήκουν σε διαφορετικές πολιτικές ομάδες όπως ο Α. Μεταξάς που ανήκει στον Βούλγαρη και ο Καβαλλιεράτος που εμφανίζεται ως ανεξάρτητος, γεγονός που επαναλαμβάνεται στη Βουλή και έχει δυσπόστατη ερμηνεία. Απ' τη μία δείχνει τη χαλαρότητα που είχαν οι βουλευτές με τις πολιτικές ομάδες στη Βουλή, όπου τα πολιτικά και ιδεολογικά τους στίγματα ήταν χαμηλής εκπομπής και απ' την άλλη δείχνει το υψηλό επίπεδο της πολιτικής αντίληψης που είχε το πολιτικό προσωπικό της Κεφαλληνίας. Σε πολλές περιπτώσεις αυτές οι συσσωματώσεις υπέκρυπταν μυστικές συμμαχίες, συμφωνίες, μυστικές συνδιαλλαγές ή μελλοντικές πολιτικές συνεργασίες.

Η ληστεία απασχόλησε τη Βουλή του 1869 επί μακρόν, όπου σε δεκάδες συνεδριάσεις, ψηφίσεις νόμων, δημιουργία αποσπασμάτων, δικαστηρίων, κλπ που αφορούσαν στο κυνήγι και στις επικηρύξεις των ληστών, των αρχιληστών και των επικηρυγμένων. Η ύπαιθρος δεινοπαθούσε από τη ληστεία και την ανομία που επικρατούσε, η οποία στις πιο πολλές περιπτώσεις συνδέονταν με τα παρακλάδια της κομματοκρατίας, η οποία αντικαθιστούσε συχνά τον κρατικό μηχανισμό.

Το ζήτημα της ορκωμοσίας των βουλευτών Πάλλης Γ. και Χ. Ιακωβάτων και Μ. Χαριτάτου απασχόλησε τη Βουλή επί μακρόν, δηλαδή από τις 23.6.1869 και έως τις 3.10.1869 που τελικά ορκίστηκαν. Σύμφωνα με τα πρακτικά της Βουλής οι βουλευτές Πάλλης αρνήθηκαν να ορκιστούν

⁷²⁹ ΠΡΒ. ΠΕΡ. Γ. ΣΥΝ. Α 1869/Συν. ΖΗ/σσ. 678.

⁷³⁰ Ανέφερε η πρόταση: «Περί μη κατάργησης του λοιμοκαθατηρίου», όπου το σχέδιο νόμου είχε 3 άρθρα και ανέφερε: «Άρθρον 1: Συνίσταται εν τη νήσο Κεφαλληνίας λοιμοκαθατηρίον εν τω νησιδίω «Βαρδιάνων» ένθα οι ναύται και λοιποί προερχόμενοι εκ μερών, εν οίς υπάρχουνσι κολλητικά νοσήματα, ή εισίν ύποπτα δια τον αυτών λόγον, θέλουν υποβάλλεσθαι εις κάθαρσιν κατά τας σχετικά διατάξεις περί δημοσίου υγείας. Άρθρον 2: Τα πλοία μεγάλης και μικράς χωρητικότητος θέλουσι κάμνει την κάθαρσιν αυτών εντός του λιμένος Αργοστολίου, υπό αστυνομικήν επιτήρησιν διατελούντα, πλησίον της θέσεως «Άγιος Κωνσταντίνος». Άρθρον 3: Θέλουσι διορισθή δια την υπηρεσίαν του λοιμοκαθατηρίου εις επιστάτης με μηνιαίον μισθόν δραχμών εκατόν ογδοήκοντα, αριθ. 180, όστις διαρκώς θέλει μένει εν τη νησιδίω «Βαρδιάνων» και επιτηρεί συνάμα και τα υπό κάθαρσιν διατελούντα εν τω λιμένι πλοία, προσέτι και δύο φύλακας με μισθόν 60 δραχμών κατά μήνα» (Ο.π. σ. 179).

με παρουσία ιερέα και του ιερού Ευαγγελίου⁷³¹. Έτσι οι βουλευτές Πάλλης δεν ορκίσθηκαν και το θέμα τους ετέθη πολλές φορές, παρά το γεγονός ότι η Βουλή ενέκρινε το αποτέλεσμα της εκλογής τους ο πρόεδρος έθεσε θέμα εγκυρότητας⁷³² αναφέροντας: «*ότι οι βουλευταί Πάλλης πρέπει να ορκισθώσι, διότι άλλως το έγκυρον της εκλογής καθίσταται προβληματικόν, άλλοι δε αντιπαρετήρησαν ότι η εκλογή είναι έγκυρος, η δε ορκοδοσία όλως άσχετος προς την επικύρωσιν, διότι αφορά εις γεγονότα μετά την εκλογήν*». Στην ίδια συνεδρίαση έγινε προσπάθεια να κλείσει το θέμα και ένας βουλευτής πρότεινε: «*να δοθεί τέλος εις το περί ορκομοσίας των βουλευτών Πάλλης, ηγέρθη συζήτησις επί τούτω, καθ' ήν οι μεν ισχυρίζοντο ότι οι βουλευταί Πάλλης δύνανται να ορκισθώσιν υψούντες την χείραν από της θέσεώς των, ως έπραξαν εν αρχή τα τρία τέταρτα της Βουλής, οι δε ότι δεν δύνανται εξαιρετικώς ούτοι να παραβώσι τα ειθισμένα και την απόφασιν τα Βουλής, επεκαλέσαντο δε τα πρακτικά της ΙΓ' συνεδριάσεως, άτινα και προσαχθέντα ενεγνώσθησαν. Οι βουλευταί Πάλλης δεν ωρκίσθησαν*»⁷³³. Το ίδιο ζήτημα απασχόλησε και την συνεδρίαση της 30.7.1869⁷³⁴, μετά από εισήγηση του Προέδρου της: «*Κατόπιν εζήτησέ τις να συζητηθή και αποφασισθή σήμερον το περί ορκοδοσίας των ιακωβάτων ζήτημα, ειπόντος δε του προέδρου, ότι το ζήτημα τούτο ελύθη τρις υπό της Βουλής, οι δε ιακωβάτοι δεν έχουσιν να πράξωσιν άλλο ή να συμμορφωθώσι με τους καθιερωμένους τύπους...*». Τελικά στη συνεδρίαση της 3.10.1869, σύμφωνα με τα πρακτικά⁷³⁵, οι αδελφοί Ιακωβάτοι ορκίσθηκαν: «*Κατόπιν ώμοσαν επί του ιερού Ευαγγελίου τον νενομισμένον όρκον οι βουλευταί Γ. Τ. Ιακωβάτος και Χ. Τ. Ιακωβάτος κατά το ώδε προσαρτώμενον ορκομοσίας πρωτόκολλον*».

Οι βουλευτές Γ. και Χ. Ιακωβάτοι υπέβαλαν πρόταση στη συνεδρίαση της 13.10.1869: «*κατά των εν ταις εκλογαίς καλπονοθεύσεων*», όπου «*δια μακρών αναπτύξας την ανάγκην της επιψηφίσεως αυτής, ως και τας του εκλογικού νόμου ατελείας, τας δεδούσας αφορμήν εις την επινόησιν παντοίων καλπονοθεύσεων*»⁷³⁶. Η Βουλή παρέπεμψε την πρόταση με 7 άρθρα προς εκτύπωση, ενώ αμέσως

⁷³¹ Αναφέρουν τα πρακτικά: «*Ανήλθεν είτα εις το βήμα ο βουλευτής Πάλλης Μ. Χαριτάτος, θέλων να δώση τον όρκον άνευ ιερέως και άνευ του ιερού ευαγγελίου, αλλά ο πρόεδρος θεώρησεν αυτόν απόντα, ο βουλευτής ισχυρίσθη ότι ωρκίσθη, πλην η Βουλή απέκρουσεν εν θορύβω τον ισχυρισμόν ταύτον... Είτα ελθόντος του ιερέως προς όρκισιν βουλευτών, ο πρόεδρος εκάλεσε τους βουλευτάς Πάλλης Ιακωβάτους και Χαριτάτον όπως ορκισθώσι κατά τα ειθισμένα, αλλ' ούτοι ηρνήθησαν, ο δε πρόεδρος απεφώνητο ότι θεωρεί αυτούς απόντας ...Μετά μικράν προσέτι συζήτησιν, ζητούντος του Ιακωβάτου τον λόγον, ετέθη υπό του προέδρου το ζήτημα, αν ο βουλευτής Πάλλης, μη δους έτι τον όρκον, έχη το δικαίωμα να λάβη τον λόγον, ναι ή όχι, ελύθη δε αποφαιτικώς δι' ανατάσεως. Κηρύξαντος δε του προέδρου το αποτέλεσμα, κατόπιν, μετ' άλλην σύντομον συζήτησιν, ετέθη και δεύτερον ζήτημα, αν οι βουλευταί Πάλλης μέχρι σου δώσωσι τον όρκον κατά τους καθιερωμένους τύπους έχωσι δικαίωμα ψήφου και ονομαστικής κλήσεως ναι ή όχι και ελύθη ωσαύτως αποφαιτικώς...*» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ. ΣΥΝ. Α. 1869/Συν. ΙΓ/23.6.1869, σσ. 32-33).

⁷³² ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ. ΣΥΝ. Α. 1869/Συν. ΚΓ/7.7.1869, σ. 115.

⁷³³ Ό.π., σ. 116.

⁷³⁴ ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ. ΣΥΝ. Α. 1869/Συν. ΛΘ/30.7.1869, σσ. 280-281.

⁷³⁵ ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ. ΣΥΝ. Α. 1869/Συν. ΜΒ/3.10.1869, σ. 374.

⁷³⁶ ΠΡΒ ΠΕΡ Γ' ΣΥΝ. Α, 1869/Συν. ΜΗ/13.10.1869, σσ. 472-474.

μετά υπέβαλε συμπληρωματική πρόταση για τη διαδικασία των εκλογών⁷³⁷. Οι προτάσεις των Ιακωβάτων ενσωματώθηκαν στο νομοσχέδιο για τις δημοτικές εκλογές με τον τίτλο: «Περί μεταρρυθμίσεως διατάξεων του εκλογικού νόμου, δι' ων επιτάσσεται και η αναθεώρησις των εκλογικών καταλόγων»⁷³⁸, όπου οι προτάσεις παραπέμφθηκαν στην οικεία επιτροπή. Οι προτάσεις τους αφορούσαν το ζήτημα της καλπονόθευσης, της διαδικασίας εκλογής (σφαιριοδότες, σφαιρίδια), αρμοδιότητες Δημάρχου για έλεγχο εφορευτικής επιτροπής και εκλογικών καταλόγων. Η συμπληρωματική πρόταση των Ιακωβάτων στις 14.10.1869 περιλάμβανε 6 άρθρα υπό τον τίτλο «Περί νοθεύσεως των εκλογικών καταλόγων»⁷³⁹.

Η πρόταση των Ιακωβάτων έρχεται σε συνέχεια της ένστασης που είχε υποβληθεί κατά τις εκλογές του 1869 στην επαρχία Πάλλης και αφορούσε τη ψήφιση με το αριστερό, τον διορισμό σφαιριοδοτών και τη συγκρότηση των εκλογικών καταλόγων, που έδινε σημαντικό ρόλο στους υποψηφίους και ευθύνες ποινικές στους δημάρχους για τη σύνταξη των εκλογικών καταλόγων.

Οι βουλευτές Α. Μεταξάς και Ι. Καβαλλιεράτος κατέθεσαν πρόταση «περί συστάσεως τελωνοσταθμαρχείου εν τω λιμένι Πόρρω κειμένω εν τω δήμω Ηρακλείου της επαρχίας Κράνης»⁷⁴⁰.

⁷³⁷ ΠΡΒ ΠΕΡ Γ' ΣΥΝ. Α 1869/Συν. ΜΘ/14.10.1869, σσ. 485-486.

⁷³⁸ Αναλυτικότερα η πρότασή τους ανέφερε: «Πρότασις Περί καλπονοθεύσεως. Άρθρον 1: Ο κατά πάσαν βουλευτικήν, επαρχιακήν και δημοτικήν εκλογήν υποψήφιος ή ο προτείνας αυτόν, ή ο αντιπρόσωπος, ή ο αναπληρωτής αυτού, διορίζει ενώπιον της εφορευτικής επιτροπής, προ της ενάρξεως της ψηφοφορίας ... ένα ή δύο σφαιριοδότας εαυτού εκ του καταλόγου των εκλογέων, μη όντας υπαλλήλους δημοσίους, μηδέ δημοτικούς, μηδέ εκ των επί της ψηφοφορίας, όπως ούτοι σφαιριοδοτώσι εναλλάξ. Άρθρον 2: Εάν δεν διορισθή εις τουλάχιστον σφαιριοδότης ως ανωτέρω, ή ο διορισθείς αποχωρήσει, θέλει διορίζει η εφορευτική επιτροπή κατά τον αυτόν τρόπον. Άρθρον 3: Έκαστος υποψήφιος δύναται ... ν' αντικαθιστά έτερον ή έτερους σφαιριοδότας εις τους υπ' αυτού ή υπό της εφορευτικής επιτροπής διωρισμένους. Άρθρον 4: Οι σφαιριοδότης υπάγονται κατά τα λοιπά εις τας διατάξεις του περί εκλογής βουλευτών νόμου. Άρθρον 5: Τα σφαιρίδια θέλουσιν έχει διάμετρον εκατοστών ... Άρθρον 6: Πας δήμαρχος οφείλει, επί ποινή ενός τουλάχιστον έτους φυλακίσεως, να πέμπη εις την εφορευτικήν επιτροπήν προ της ενάρξεως της ψηφοφορίας τον εν τη δημαρχία πρωτότυπον χειρόγραφον εκλογικόν κατάλογο Εν περιπτώσει μη εγκαίρου αποστολής του καταλόγου, η ψηφοφορία γίνεται και κατά τον έντυπον κατάλογον. Άρθρον 7: Καταργούνται τα εδάφια 2 και 3 του αριθμού στ' του άρθρου 44 του περί εκλογής βουλευτών νόμου» [ΠΡΒ ΠΕΡ Γ', ΣΥΝ. Α 1869/ Συν. ΟΣΤ/17.11.1869, σσ. 874].

⁷³⁹ Ανέφερε η πρόταση: Άρθρον 1. Ο κατά πάσαν βουλευτικήν επαρχιακήν και δημοτικήν εκλογήν υποψήφιος, ή ο αντιπρόσωπος ή ο αναπληρωτής αυτού έχει δικαίωμα να επιβάλλη τον επόμενον όρκον εις πάντα προσερχόμενον εις ψηφοφορίαν. «Ομνύω ότι είμαι ο εγγεγραμμένος εκλογεύς (δείνας), ότι είμαι ηλικίας εικοσιενός ετών συμπληρωμένων, και ότι κατά την ενεργούμενην εκλογήν δεν εψηφίσα, ουδέ θέλω ψηφίσει εν άλλω δήμω ή δις εν των δήμω μου». Ο όρκος δίδεται ενώπιον της εφορευτικής επιτροπής ... Άρθρον 2. Εάν ο ούτως ορεισθείς καταμηνυθή μεν εντός ενός έτους, από της ορκωμοσίας, αποδειχθή δε εναντίον του οριστικού εκλογικού καταλόγου, ψευδορκήσας ή επιορκήσας κατά τι, τιμωρείται με φυλάκισιν εξ μηνών μέχρις ενός έτους. Άρθρον 3. Όστις των προσαχθησομένων εις ψηφοφορίαν αποποιηθή τον ανωτέρω όρκον της ταυτότητος του προσώπου, της νομίμου ηλικίας και της μιας μόνης ψηφοφορίας, αποπέμπεται παραχρήμα χωρίς να ψηφίση. Άρθρον 4. Καταμηνυθέντος του εκλογεύς επί ψευδορκία περί της ηλικίας αυτού, η ανακριτική αρχή υποβάλλει αυτεπαγγέλτως και απαιρητήτως και συνάμα εις ανάκρισιν και τον δήμαρχον, τον εγγράψαντα ως εκλογέα τον ανήλικα, μεθ' ου και συγκατηγορεί αυτόν ως συναίτιον, καταδικαζόμενον κατά τας αποδείξεις εις την αυτήν ποινήν της φυλακίσεως, εις παύσιν από της δημοτικής αρχής και εις στέρησιν των πολιτικών δικαιωμάτων επί τέσσαρα έτη. Άρθρον 5: Οι επί τοις ανωτέρω αδικήμασι μνηυθέντες ή και κατηγορηθέντες ουδέποτε προφυλακίζονται. Άρθρον 6: Η ανάκρισις των τοιούτων αδικημάτων γίνεται φανερά και δημοσία, κλητευομένων εκάστοτε του τε μνηυτού και του μνηυθέντος, ή τούτου απόντος, δύο εκ των πλησιεστέρων συγγενών αυτού, γνωστών εν τω τόπω και δεν δύναται να διαρκέση πλέον των τριάκοντα ημερών» [ΠΡΒ ΠΕΡ Γ', ΣΥΝ. Α 1869/Συν. ΜΘ/14.10.1869, σσ. 485-486].

⁷⁴⁰ ΠΡΒ. ΠΕΡ. Γ. ΣΥΝ. Α 1869/Συν. ΝΔ/20.10.1869, σσ. 532-533.

Στην πρότασή τους οι δύο βουλευτές αναφέρουν: «Ο λιμήν τούτος εκλείσθη προς καταστροφήν πολλών συμφερόντων των δήμων εκείνων, οίτινες πολλά εδαπάνησαν προς σχηματισμόν λιμένος και προκυμαίας επί της Αγγλικής Προστασίας, προς μετακόμισιν των πολλών αυτών προϊόντων εις την πρωτεύουσαν της επαρχίας και αλλαχού δια θαλάσσης, και προς ευχερεστέραν μετάβασιν των δημοτών των μερών εκείνων εις τε την Στερεάν και την Πελοπόννησον χάριν της γεωργίας. Οι συμπολίται μας ούτοι αισθανόμενοι βαθέως την αδικίαν ταύτην, και δι' αναφοράς των, ην προσάγομεν εν τη Βουλή, εκφράζουσι τα δίκαια αυτών παράπονα και παρακαλούσι θερμώς την Βουλήν να επαναφέρη τα πράγματα, ως είχαν, δια της συστάσεως και αύθις του τελωνοσταθμαρχείου τούτον, αφ' ου μάλιστα και εν τω υπουργείω των Οικονομικών υπάρχουν πρόσφατοι εκθέσεις του τελώνου Αργοστολίου υπέρ της συστάσεως». Σχετικά με το αίτημα αυτό αναγνώσθηκε και θετική επιστολή διαφόρων κατοίκων της Κραναίας⁷⁴¹, όπου αναφέρονται στην αναγκαιότητα συστάσεώς του και η οποία εστάλη στο υπουργείο οικονομικών. Τόσο η επερώτηση όσο και η επιστολή των κατοίκων κάνει σαφή αναφορά σε σκοπιμότητες που σταμάτησαν τη λειτουργία του τελωνοσταθμαρχείου, με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό από την εμπορική δραστηριότητα όλου του νοτίου τμήματος της νήσου, στο οποίο ανθεί η γεωργική παραγωγή και βρίσκεται στην κοντινότερη απόσταση από τη στερεά Ελλάδα.

Οι βουλευτές Α. Μεταξάς και Ι. Καβαλλιεράτος υπέβαλαν «πρόταση για τη σύσταση έδρας εμπορικού μαθήματος εν τω γυμνασίω Κεφαλληνίας»⁷⁴². Επίσης ο Ι. Καβαλλιεράτος κατέθεσε πρόταση «περί προβιβασμού εις υποτελωνεϊόν γ' τάξεως του τελωνοσταθμαρχείου Φισκάρδου Κεφαλληνίας»⁷⁴³, η οποία παραπέμφθει στην επιτροπή των οικονομικών. Οι προτάσεις των παραπάνω βουλευτών μετά την παραπομπή τους στην αρμόδια επιτροπή τελικά έγιναν αποδεκτές και στη συνεδρίαση της 15.3.1871, εγκρίνεται η προβίβαση των τελωνειακών σταθμών Φισκάρδου σε Υποτελωνεϊό Γ' Τάξεως, όπως επίσης συνίστανται τελωνειακοί σταθμοί στο Κιόνι Ιθάκης και Τελωνειακά Φυλάκια στον Αθήρα και στον Πόρο Κεφαλληνίας⁷⁴⁴.

Όσον αφορά στα θέματα αφομοιώσεως σύμφωνα με τον ψηφισθέντα νόμο⁷⁴⁵, άρθρο 12: «Η έγγειος φορολογία εν Επτανήσω διατηρείται οια κατά το 1866. Επιβάλλεται δε δασμός ειπραττόμενος εις τα τελωνεία κατά την εξαγωγήν και την δια θαλάσσης μεταφοράν, α) επί του σάπωνος προς λεπτά 6 την οκάν, β) επί της ελαιώδους ύλης, ήτις παράγεται δι' ατμομηχανών και από αχρήστους ελαιοπυρήνας

⁷⁴¹ ΠΡΒ. ΠΕΡ. Γ. ΣΥΝ. Α 1869/Συν. ΝΔ/20.10.1869, σ. 533.

⁷⁴² ΠΡΒ ΠΕΡ Γ', ΣΥΝ. Α 1869/Συν. ΝΕ/21.10.1869, σσ. 542-544.

⁷⁴³ Ο.π.

⁷⁴⁴ ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ. ΣΥΝ Β, τ.1/1870/71, Συν. ΝΔ/15.3.1871, σσ. 58-59.

⁷⁴⁵ ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ ΣΥΝ. Α 1869/Συν. ΛΒ/20.7.1869, σσ. 166-167.

προς λεπτά 2 κατ' οκάν. Η οφειλή των εξαγαγόντων κατά το 1868, επί εγγυήσει, ελαιώδη ύλην κανονισθήσεται κατά τον ανωτέρω προσδιορισμόν» και στο άρθρο 14 «Ο νόμος περί φόρου επί των επιτηδευμάτων δεν εφαρμόζεται εν ταις Ιονίοις νήσοις και δια το έτος 1870». Η δασμολογική πολιτική υπήρξε κρίσιμο ζήτημα για την οικονομία των νησιών και αποτελούσε σύνηθες θέμα που απασχολούσε την προεκλογική αντιπαράθεση.

Επίσης τη Βουλή απασχόλησε πολλές φορές το ζήτημα της ακτοπολοϊκής σύνδεσης μεταξύ Αργοστολίου – Ληξουρίου, που είχε ανατεθεί σε ιδιωτική εταιρεία. Η σύμβαση είχε υπογραφεί μεταξύ του Υπουργού Εσωτερικών Θ. Ζαΐμη και των εκπροσώπων της εταιρείας Ιωάννη Κλαδά και του συνεταίρου τους James Coore, στις 9.4.1870 και προστέθηκε στις 4.5.1871 από τον υπουργό Εσωτερικών Αλ. Κουμουνδούρο συμπληρωματικό πρωτόκολλο επί της αρχικής σύμβασης «περί ατμοπολοϊκής συγκοινωνίας μεταξύ Ληξουρίου και Αργοστολίου, άρθρον 1: Δια πάσαν άνευ δικαιολογημένης αιτίας παράλειψιν των υπό του εδαφ. β'. του άρθρου 1 της συμβάσεως οριζομένων ταξειδίων επιβάλλεται εις τον Κ. Κλαδάν υπό του Νοάρχου Κεφαλληνίας πρόστιμον 30 μέχρις 60 δραχμών. Το εκ των προστίμων τοιούτων εισπραττόμενον ποσόν διανέμεται μεταξύ των δήμων Ληξουρίου και Κρανίων. Άρθρον 2: Ο Κλαδάς δεν δύναται ούτε να κάμη έναρξιν της συγκοινωνίας, ούτε να διατηρήση το χορηγούμενον αυτώ προνόμιον, εάν δεν έχη τουλάχιστον δύο ατμόπλοια εις την νήσον, προωρισμένα δια την υπηρεσίαν ταύτην». Η σύμβαση κυρώθηκε στις 17.5.1871⁷⁴⁶.

Αλλά και άλλοι βουλευτές των Επτανήσων έθεσαν κοινά ζητήματα στη Βουλή, όπως ο Π. Κωνσταντάς βουλευτής Κερκύρας, ο οποίος μετά επιτάσεως έθεσε την κατάργηση των νόμων της Προστασίας και ειδικότερα την εφαρμογή τους στους αγρότες και τους φτωχούς πολίτες. Αναφέρει χαρακτηριστικά, σε πρόταση νόμου προς την Βουλή⁷⁴⁷: «Γενομένης της ενώσεως της Επτανήσου μετά της λοιπής Ελλάδος, δύο πληγαί, ας αφήκεν αιμοσταγείς η Ιόνιος κυβέρνησις, ουδέποτε ηξιώθησαν της μερίμνης των αρχών του κράτους, οι δε κάτοικοι καταπιέζονται και σήμερον, ως και επί Προστασίας, προς συμπλήρωσιν της καταστρεπτικής καταξιώξεως, ην ο φατριασμός παρελθουσών εποχών εμηχανεύθη, όπως εντεκδικηθή ως οι σπουδαιότεροι των καταδιωκομένων κατέβαλον θυσίας δια την ευτυχή λύσιν του εθνικού ζητήματος. Αι πληγαί δε αύται είναι τα υπό της αστυνομίας και των δικαστηρίων επί της Ιονίου πολιτείας επιβληθέντα πρόστιμα και τέλη, και αι επί κακουργήματι, ή πλημμελήματι ενεργούμεναι σήμερον ποινικαί καταδιώξεις των εμπόρων, και ιδίως των ανηκόντων εις την αγοράν της Κερκύρας, λόγω θρυλλουμένης λαθρεμπορίας, ή συναφών πράξεων, διαπραχθεισών υπό το κράτος των Ιονίων νόμων κατά τας φανταστικάς προανακρίσεις των Ιονίων δικαστικών Αρχών». Και ολοκληρώνοντας την πρότασή του με τίτλο «Περί των εν

⁷⁴⁶ ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ ΣΥΝ. Β 1871/Συν. Π/17.5.1871, σ. 328.

⁷⁴⁷ ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ ΣΥΝ. Α 1869/Συν. ΜΑ/2.10.1869, σσ. 297-300.

Επτανήσω προς της ποινικής και τελωνειακής αφομοιώσεως προστίμων και λαθρεμπορικών πράξεων», άρθρον 1, Οι καταδικασθέντες υπό των πρώην αστυνομικών και δικαστικών αρχών εις πρόστιμα και τέλη απαλλάσσονται της πληρωμής αυτών, άρθρον 2, Οι επί πλημμελήμασι, ή κακουργήμασι διωκόμενοι λόγω λαθρεμπορίας, ή συναφών με αυτήν πράξεων, γενομένων προ της εισαγωγής της τελωνειακής και ποινικής νομοθεσίας εν Επτανήσω, απαλλάσσονται πάσης περαιτέρω ποινικής καταδιώξεως, δυνάμενου του Δημοσίου ν' απαιτήσει δια πολιτικής αγωγής τας νομίμους αποζημιώσεις, εάν αι αποδιδόμεναι εις αυτούς πράξεις αποδειχθώσι δια των νομίμων μέσων ενώπιον των αρμοδίων πολιτικών δικαστηρίων».

Στη νέα Βουλή τέθηκε και το ζήτημα «Περί προσδιορισμού του εγγείου φόρου και λοιπών δημοσίων δικαιωμάτων κατά το έτος 1870»⁷⁴⁸, αποφασίστηκε το εξής: «Άρθρο 12. Η έγγειος φορολογία εν Επτανήσω διατηρείται οία κατά το 1866. Επιβάλλεται δε δασμός ειπραττόμενος εις τα τελωνεία κατά την εξαγωγήν και την δια θαλάσσης μεταφοράν, α) επί του σάπωνος προς λεπτά 6 την οκάν, β) επί της ελαιώδους ύλης, ήτις παράγεται δι' ατμομηχανών και από αχρήστους ελαιοπυρήνας προς λεπτά 2 κατ' οκάν. Η οφειλή των εξαγόντων κατά το 1868, επί εγγνήσει, ελαιώδη ύλην κανονισθήσεται κατά τον ανωτέρω προσδιορισμόν. Άρθρον 14. Ο νόμος περί φόρου επί των επιτηδευμάτων δεν εφαρμόζεται εν ταις Ιονίοις νήσοις και δια το έτος 1870». Έτσι δεν έγινε ούτε αυτή τη χρονιά η πλήρης αφομοίωση, αφού η φορολογία επί των επιτηδευμάτων δεν εφαρμόστηκε αλλά εφαρμόστηκε ο φόρος εξαγωγής. Η συζήτηση περί επιτηδευμάτων ή φόρου εξαγωγής θα απασχολεί κάθε έτος τη Βουλή. Αυτό που τελικά επιβάλλεται είναι η άποψη του κράτους για τον φόρο εξαγωγής, αφού αποφέρει περισσότερα έσοδα μέσω των τελωνείων.

Από τη συζήτηση του νομοσχεδίου για την κυκλοφορία των νομισμάτων πληροφορούμαστε ότι στα Επτάνησα κυκλοφορούσαν 3-4 ειδών νομίσματα και ότι κατατέθηκε νομοσχέδιο για να εκλείψει αυτή η νομισματική πολυμορφία, θέτοντας ημερομηνία λήξης της κυκλοφορίας αυτών⁷⁴⁹.

Εκτός των υποθέσεων που αφορούσαν το κοινωνικό σύνολο, περιοχές, επαρχίες, διοικητικά ή οικονομικά θέματα, υπήρχαν και θέματα που αφορούσαν προσωπικές υποθέσεις, όπως συντάξεις, αγωνιστών κατά των Οθωμανών και κατά της Αγγλοκρατίας, όπως η περίπτωση της οικογένειας Γ. Λειβαδά, αλλά και άλλες όπως η περίπτωση της χήρας Γερασίμου Σκλάβου, όπου στη Βουλή ανακοινώθηκε αναφορά της με την οποία αιτείται σύνταξη, καθώς ο σύζυγός της διέσωσε το ιερό λείψανο του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε' μετά τον απαγχονισμό του και το ρίψιμο του λειψάνου στον Βόσπορο και όπως διαβάζουμε μετέπειτα ο Γ. Σκλάβος καταδιώχθηκε από την Υ. Πύλη και

⁷⁴⁸ ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ. ΣΥΝ. Α 1869, Συν. ΛΒ/20.7.1869, σσ. 166-167.

⁷⁴⁹ ΠΡΒ. ΠΕΡ. Γ. ΣΥΝ. Α 1869/Συν. ΟΖ/4.11.1869, σ. 891.

σήμερα αυτή δυστυχεί⁷⁵⁰. Η αναφορά παραπέμφθηκε στην επί των αναφορών επιτροπή, ενώ μετέπειτα στα πρακτικά δεν βρήκαμε να συζητείται σχετική απόφαση.

Τέλος από τα σημαντικά νομοθετήματα, το οποίο δεν αφορά τα Ιόνια αλλά κυρίως τις περιοχές που απελευθερώθηκαν από τον οθωμανικό ζυγό είναι η ψήφιση του νόμο περί διανομής της εθνικής γης στους αγωνιστές του 1821⁷⁵¹, μετά από 60 χρόνια.

Στις 27.12.1871 ανατέθηκε ο σχηματισμός κυβέρνησης στον Δ. Βούλγαρη με σκοπό να προκηρύξει εκλογές, όταν στη Βουλή τέθηκε να συζητηθεί το θέμα του σχεδίου του βασιλικού λόγου και υπέρ τέθηκαν 75 βουλευτές και κατά 69 σε σύνολο 144 και η κυβέρνηση Βούλγαρη τοποθετήθηκε κατά της συζήτησης είχε την πρώτη ήττα της. Οι βουλευτές των επαρχιών της Κεφαλληνίας ψήφισαν ως εξής⁷⁵²: ΝΑΙ: Σ. Μονόπολης, Γ. Δρακονταειδής. ΟΧΙ: Α. Μεταξάς, Ι. Καβαλλιεράτος. Αποχή: Α. Μαντζαβίνος, Γ. Ιακωβάτος, Χ. Ιακωβάτος, Γ. Δελλαπόρτας, Ι. Δεστούνης, Μ. Χαριτάτος. Η στάση κατά την ψηφοφορία των τοπικών βουλευτών καταγράφει αλλαγές στους συσχετισμούς. Οι Μονόπολης και Δρακονταειδής που ανήκουν στον Κουμουνδούρο, αφού η κυβέρνηση Βούλγαρη στηρίζεται απ' αυτόν, ενώ οι Μεταξάς, Ιακωβάτοι, Δελλαπόρτας και Δεστούνης με την αποχή τους δείχνουν πλέον την αυτονομήσή τους από την παράταξη Βούλγαρη. Μετά την ψηφοφορία ο πρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου ανέγνωσε το Βασιλικό Διάταγμα περί διαλύσεως της Γ' Περιόδου της Βουλής για εκλογές της 26.2.1872 και απόφαση για σύγκλιση της νέας Βουλής στις 24.3.1872. Προ της ψηφοφορίας υπήρξε μακρά συζήτηση με αντιπαραθέσεις σχετικά με το δικαίωμα του Βασιλιά περί διαλύσεως της Βουλής.

⁷⁵⁰ ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ, ΣΥΝ. Β, τ.1/1870-71-/Συν. ΞΖ/29.4.1871, σ. 192.

⁷⁵¹ Σύμφωνα με την πρώτη κατάθεση-εισήγηση και το άρθρο 1: «*Η εθνική γη, η αποκτηθείσα από των Τούρκων δικαίωματι πολέμου, διανέμεται κατ' ίσας μερίδας μεταξύ των οικογενειών των κατοικουσών εν Ελλάδι κατά τον αγώνα μέχρι του 1830 και μεταναστευσασών μέχρι του 1837 από των επαναστατημένων εξωτερικών επαρχιών*». Εκ των μελών της εισηγητικής επιτροπής του νομοσχεδίου ήταν ο βουλευτής Σάμης Ι. Καβαλλιεράτος (ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ, ΣΥΝ. Β, τ.1/1870-71-/Συν. Θ/11.1.1871, σσ. 182-186 και Συν. ΙΣΤ/19.1.1871, σσ. 272-276).

⁷⁵² ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ Συν. ΙΑ/27.12.1871, σσ. 130-132.

IV. Εκλογές 1872: Εσωστρέφεια, αναδιοργάνωση και νέες πολιτικές δυνάμεις

Ο τερματισμός της κρητικής επανάστασης, με την παρέμβαση των ξένων δυνάμεων και δίχως ωφέλεια για το νησί, έφερε την Ελλάδα σε μια νέα περίοδο που έληξε με την προσάρτηση της Θεσσαλίας στο Ελληνικό Βασίλειο το 1881. Κατά την περίοδο αυτή ξεκίνησε και εξελίχθηκε μια σημαντική προσπάθεια εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης της οικονομίας με παράλληλη αναζήτηση διεθνών διπλωματικών ερεισμάτων στην εξωτερική πολιτική για να αποφευχθούν οι κακές εμπειρίες των τελευταίων χρόνων. Το κράτος υιοθέτησε ως κύρια μέριμνα στην εσωτερική πολιτική την ανόρθωση της οικονομίας με παράλληλη προσπάθεια για εξάλειψη αρνητικών κοινωνικών φαινομένων, όπως η ληστεία. Παρά το γεγονός ότι καταρτίστηκαν πολλά αναπτυξιακά σχέδια, κυρίως στον τομέα των συγκοινωνιών, η γενικότερη βελτίωση παρέμεινε περιορισμένη. Ο στρατός, που αποτελούσε τον κύριο μοχλό για την υλοποίηση του οράματος της Μεγάλης Ιδέας παραμελήθηκε, ενώ η πολιτική ζωή του τόπου προσέκρουσε στις αδυναμίες της δομής της εξουσίας, αλλά και σε ατυχή γεγονότα, όπως η σφαγή στο Δήλεσι και τα γεγονότα των μεταλλείων του Λαυρίου. Όλα αυτά επέτειναν τις επεμβάσεις των Μεγάλων δυνάμεων στα εσωτερικά του κράτους, συντηρώντας κλίμα πολιτικής αστάθειας και τάσεις εκτροπής από τη νομιμότητα.

Το ζήτημα των Ελλήνων που βρισκόταν υπό τον οθωμανικό ζυγό άρχισε την δεκαετία 1870-1880 να αποκτά προτεραιότητα, καθώς στα εδάφη που ζούσαν Έλληνες με συμπαγή εθνικό πληθυσμό εμφανίστηκαν νέες ανταγωνιστικές δυνάμεις. Ο εθνικισμός που από δεκαετίες κατεύθυνε την πολιτική Ελλήνων, Σέρβων, Ρουμάνων και Μαυροβουνίων, με στόχο την εθνική τους ολοκλήρωση, συνεπήρε πλέον και τους Βουλγάρους. Στον αγώνα για την ίδρυση βουλγαρικής Εκκλησίας, ανεξάρτητης από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και στην επέκταση των ορίων του μελλοντικού βουλγαρικού κράτους στη Θράκη και στη Μακεδονία βρέθηκαν αντιμέτωποι με τον Ελληνισμό. Η σύγκρουση που ακολούθησε και εκδηλώθηκε έντονα στις αρχές της δεκαετίας, αναστάτωσε τους εξωτερικούς προσανατολισμούς των Ελλήνων, έτσι ο αγώνας για την απελευθέρωση και συνένωση των υπόδουλων Ελλήνων σε ενιαίο κράτος έγινε βαθμιαία διμέτωπος. Στο εξής οι Έλληνες θα αντιμετώπιζαν το δίλημμα, να συμμαχήσουν με τους Τούρκους με την ελπίδα να παρεμποδίσουν έτσι τη διεύρυνση της σλαβικής εθνικής ιδέας στις διαφιλονικούμενες επαρχίες ή να συμπράξουν για τη σύμπληξη ενός βαλκανικού μετώπου που θα οδηγούσε, την κατάλληλη ώρα, στην κατάλυση της οθωμανικής κυριαρχίας στη Βαλκανική.

Σύντομα κλήθηκαν να λάβουν κρίσιμες αποφάσεις. Το καλοκαίρι του 1875 ξέσπασε στη βόρεια Βαλκανική η μεγάλη ανατολική κρίση, που κορυφώθηκε το 1878 με την υπογραφή της συνθήκης

του Αγίου Στεφάνου για να καταλήξει στη σύγκληση του Συνεδρίου του Βερολίνου. Στο διάστημα αυτό το ελληνικό κράτος δεν μπόρεσε και δεν κατάφερε έγκαιρα να προβεί στις αναγκαίες επιλογές και συμμαχίες. Τελικά όμως, οι αποφάσεις του Συνεδρίου του Βερολίνου άνοιξαν το δρόμο για την προσάρτηση της Θεσσαλίας και της επαρχίας της Άρτας.

Στο γεγονός αυτό συνέβαλε και η πολιτική αστάθεια: μέσα σε τρία χρόνια και πέντε μήνες, ο ελληνικός λαός ψήφισε τέσσερις φορές για την ανάδειξη των Δ, Ε, ΣΤ και Ζ΄ Βουλής. Οι εκλογές για τη Βουλή της Δ΄ περιόδου διενεργήθηκαν στις 26-29.2.1872, της Ε΄ περιόδου στις 27-30.1.1873, της ΣΤ΄ περιόδου στις 23-26.6.1874 και της Ζ΄ περιόδου στις 18-21.7.1875. Οι εκλογές για τη Βουλή αυτή ήταν και οι τελευταίες που εξελίχθηκαν σε τέσσερις μέρες. Μελλοντικά θα γίνονταν σε μια και μόνη ημέρα, που θα ήταν Κυριακή.

Στην τελευταία ψηφοφορία στις 27.12.1871 η κυβέρνηση Βούλγαρη, που είχε σχηματιστεί την ίδια ημέρα για να ενεργήσει εκλογές και την υποστήριζε ο Κουμουνδούρος, πήρε 69 ψήφους και οι αντίπαλοί της 75. Οι βουλευτές αρνήθηκαν να ακολουθήσουν τη βασιλική γραμμή, απουσίασαν στη ψηφοφορία, και συντάχθηκαν με τις ομάδες Δεληγιώργη και Ζαΐμη. Αυτό σήμαινε πώς δεν ήταν πλέον πιστοί στο Βασιλιά που είχε εισαγάγει στην πολιτική τη συγκρότηση συμμαχικών κυβερνήσεων, μάλλον αποτέλεσμα πιέσεων ή συμβουλών, αφού ο ίδιος δεν συμπαθούσε αυτού του είδους τη συνεργασία γεγονός που αποδείχτηκε μετά από λίγους μήνες με την απόλυση του Βούλγαρη στις αρχές Ιουλίου 1872, παρόλο που η «συντροφική», όπως χαρακτηρίστηκε υπό τη στήριξη του Κουμουνδούρου κυβέρνηση είχε κερδίσει τις εκλογές. Οι εκλογές διενεργήθηκαν 26-29.2.1872. Η Βουλή που εξελέγη έζησε δέκα μήνες πραγματοποιώντας 41 συνεδριάσεις στην μία (Α) και μοναδική σύνοδο, που κράτησε από τις 24.3 – 21.7.1872.

Η κυβέρνηση που οργάνωσε τις εκλογές ήταν συμμαχική. Ακύρωσε τις εκλογές στην Αίγινα (1), Ηλεία (5), Ναυπλία (2), Ολυμπία (3) και Λιβαδιά (1). Στις επαναληπτικές που πρόλαβαν να γίνουν, οι δύο της Ναυπλίας ξαναεκλέχθηκαν ενώ στην Αίγινα και στη Λειβαδιά πέτυχαν άλλοι. Στην Ηλεία και στην Ολυμπία η κυβέρνηση Δεληγιώργη που ακολούθησε, μετά την ανατροπή της συμμαχικής Βούλγαρη-Κουμουνδούρου, έκρινε περιττό να διενεργήσει επαναληπτικές, αφού είχε πάρει την απόφαση να προκηρύξει γενικές εκλογές. Ούτε την αναπλήρωση του βουλευτή Μαντινείας Ρήγα Παλαμήδη, που πέθανε αμέσως μετά την εκλογή του, επιδίωξε. Έτσι όταν διαλύθηκε η Βουλή του 1872 είχε μόνο 181 βουλευτές, από τους 190 που έπρεπε να έχει το σώμα.

α. Η εκλογική συμπεριφορά των επαρχιών και οι πολιτικοί σχηματισμοί

Μέχρι τη δεκαετία του 1870 το σύνολο των γεγονότων και εξελίξεων περιστρέφονταν γύρω από το κράτος, ως τον φορέα που εξασφάλιζε θέσεις εργασίας και δυνατότητες κοινωνικής και

οικονομικής ανέλιξης. Την περίοδο αυτή, με την άνοδο και εδραίωση του Τρικουπικού κόμματος, προέκυψαν νέες συνθήκες από τον εκχρηματισμό της οικονομίας. Όμως τόσο τη χρονική στιγμή όσο και την περίοδο που ακολουθεί την Ένωση το ελληνικό κράτος αποδείχθηκε ανέτοιμο, παρά τη διεθνή, μακροχρόνια, διπλωματική και πολιτική προετοιμασία που είχε γίνει. Έτσι στη διοικητική διαδικασία και νομοθεσία, που αποτυπώνουν τους όρους της Ένωσης εντός του ελληνικού κράτους, αυτό εμφανίζεται με αρπακτικές διαθέσεις για να καλύψει τις διαχρονικές βαθιές και επώδυνες ανάγκες του, κυρίως οικονομικές. Αυτό το ανέτοιμο κράτος, το οποίο αποκαλεί *«Αυτοσχέδιον αφομοιώσιν»*, καταδικάζει ο Η. Ζερβός χαρακτηρίζοντάς την *«Την αυτοσχέδιον αφομοιώσιν, ως πράξιν ουχί απλώς απερίσκεπτον, αλλά βήμα τι αυτόχρημα παράφορον»*⁷⁵³.

Η κατάσταση αυτή, την πρώτη δεκαετία μετά την Ένωση, με την αποχώρηση των πρωτοπόρων ριζοσπαστών και των έμπειρων στελεχών της Ιονίου Βουλής, θα αποτυπωθεί στην πολιτική συμπεριφορά των πολιτών, με την εκλογική τους ψήφο στα φυσικά πρόσωπα που πολιτεύονται. Τα φαινόμενα της κομματοκρατίας και των πελατειακών σχέσεων, ανάμεσα στους υποψηφίους και στους ψηφοφόρους, τείνουν να γίνουν ολικά και να κυριαρχούν τόσο κατά την προεκλογική περίοδο, όσο και σε όλη την ενδιάμεση πολιτική ζωή της επαρχίας, της πόλης και του κάθε χωριού. Η νεοτερικότητα και η εισαγωγή θεσμών αποτελούν το διαρκές θεωρητικό πλαίσιο που κινείται η πολιτική αντιπαράθεση, αλλά που στην πραγματικότητα αφορά την προσέγγιση και χειραγώγηση του εκλογικού σώματος εντός της φατρίας/ομάδας, που λειτουργεί ως βάση εγκαθίδρυσης της κομματοκρατίας ως παράλληλη λειτουργία και επικυριαρχία στον κρατικό μηχανισμό και επ' ουδενί ως εφαρμογής διεύρυνσης της λειτουργίας των πολιτικών θεσμών και της αντιπροσώπευσης.

Το 1872, χρονιά που δημιουργήθηκε το «Πέμπτο κόμμα» του Τρικούπη, πολλοί Κεφαλλήνες βουλευτές τον ακολούθησαν, αφού είχε ως σημαία του την πρόοδο και το νεωτερισμό με στοιχεία εκσυγχρονισμού της Εσπερίας, που είχαν εισαχθεί στην τοπική πολιτική στην προ της Ενώσεως εποχή. Αυτό θα αποτελέσει τη συγκρότηση μιας σταθερής πολιτικής ομάδας η οποία μετέπειτα, λόγω «δεδηλωμένης», θα αποτελέσει το συνταγματικό εταίρο στην διακυβέρνηση. Στη βάση των νέων δεδομένων παράλληλα διαμορφώνονται και άλλες ομάδες, οδηγώντας σταδιακά το πολιτικό σύστημα στο δικομματισμό. Ως Τρικουπικοί παρουσιάστηκαν παλαιοί πολιτικοί της Κεφαλληνίας, πολλοί προστασιανοί, ευκαιριακοί οπαδοί ή στελέχη του ριζοσπαστισμού, φιλελεύθεροι μεταρρυθμιστές αλλά και μερίδα του τοπικού τύπου. Έτσι η κεντρική αντιπαλότητα των δυο πόλων, που αφορούσε τη συνταγματική διακυβέρνηση και την διαχείριση της εξουσίας,

⁷⁵³ Ζερβός Η., 1866: 9.

εξωτερικευόταν σε κάθε εκλογική αναμέτρηση, συγκροτώντας σε κάθε επαρχία δύο αντίπαλες παρατάξεις, αλλά με τον ίδιο σκοπό και δίχως μεγάλες διαφορές στο πολιτικό τους πρόγραμμα.

Αυτό που καταγράφεται στα στοιχεία των εκλεγέντων βουλευτών είναι το γεγονός ότι η μεγάλη πλειοψηφία τους (8 από τους 10 βουλευτές/ποσοστό 80%) κατατάσσονται στους ανεξάρτητους, ενώ από έναν καταγράφεται στον Κουμουνδούρο και στον Βούλγαρη αντίστοιχα.

Μπορεί να μην υπάρχουν πολλά στοιχεία για τη συμπεριφορά των βουλευτών την περίοδο αυτή, που κυρίως οφείλεται στην γενικότερη άρνηση των υποψηφίων να τοποθετούνται λόγω της διαρκούς πολιτικής κρίσης της χώρας, με τις συχνές αλλαγές των κυβερνήσεων και τις συχνές εκλογικές αναμετρήσεις που ακολουθούν, αλλά αυτά που υπάρχουν είναι αντιπροσωπευτικά.

	ΕΠΑΡΧΙΑ	Ανεξάρτητοι	Κουμουνδουρικοί	Βουλγαριστές
1872 (10)	ΚΡΑΝΑΙΑΣ	Νικόλαος Μηλιαρέσης, Σπυρίδων Σδρίν (50%)	Αναστάσιος Άννινος-Αναστασάτος (25%)	Αγαμέμνων Μεταξάς (25%)
	ΠΑΛΛΗΣ	Δημήτριος Δελλαπόρτας, Μιχαήλ Τυπάλδος-Χαριτάτος, Δημήτριος Τυπάλδος-Ιακωβάτος (100%)		
	ΣΑΜΗΣ	Ιωάννης Άννινος-Καβαλλιεράτος, Ευάγγελος Αντύπας, Νικόλαος Διβάρης (100%)		
	Ποσοστά	80%	10%	10%

Η τάση για ανανέωση του εκλογικού σώματος στην αναμέτρηση αυτή ήταν ανατρεπτική, αφού από τους δέκα εκλεγέντες βουλευτές, οι τρεις (Αναστασάτος, Μεταξάς, Καβαλλιεράτος) επανεκλέχθηκαν, ποσοστό 30%, οι οποίοι είχαν εκλεγεί σε προηγούμενες εκλογές (στις εκλογές του 1865, 1868 και 1869), ενώ οι επτά (Μηλιαρέσης, Σδρίν, Δελλαπόρτας Δ., Χαριτάτος, Ιακωβάτος Δ., Αντύπας, Διβάρης), ποσοστό 70% εξελέγησαν για πρώτη φορά στα κοινοβουλευτικά χρονικά⁷⁵⁴.

ΘΗΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΙΟΝΙΟ ΒΟΥΛΗ	ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΙ 1864	ΘΗΤΕΙΑ ΣΕ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΒΟΥΛΗ	ΠΡΩΤΗ ΕΚΛΟΓΗ 1872
0	0	3	6
0 %	0 %	30 %	60%

Οι επτά νεοεκλεγέντες βουλευτές δήλωσαν ανεξάρτητοι και αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι Κουμουνδούρος και Βούλγαρης να μείνουν με έναν βουλευτή στην Κρاناία, λαμβάνοντας ποσοστό 10%. Επανεξελέγη στη συνέχεια μόνο ένας βουλευτής που είχε εκλεγεί στις εκλογές του

⁷⁵⁴ Μέρος ΙΙΙ, Παράρτημα Α, Γενικοί Πίνακες, αναλυτικά εκλογικά αποτελέσματα κατά επαρχία.

1868 και ανήκει στην ομάδα του Βούλγαρη. Ο Καβαλλιεράτος συνεχίζει να πολιτεύεται ως ανεξάρτητος.

Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από τα αποτελέσματα των εκλογών είναι η πλήρης ανατροπή, τόσο σε επίπεδο ανανέωσης όσο και η πλήρης συρρίκνωση των πολιτικών ομάδων Κουμουνδούρου και Βούλγαρη. Οι αδελφοί Γεώργιος και Χαράλαμπος Ιακωβάτοι δεν κατήλθαν υποψήφιοι και έτσι στην επαρχία Πάλλης υπήρξε πλήρης ανανέωση.

Η συντριπτική πλειοψηφία των βουλευτών του νομού εμφανίζονται ως ανεξάρτητοι. Ενώ το φαινόμενο της μετακίνησης βουλευτών σε άλλους πολιτικούς σχηματισμούς, που ξεκίνησε από τις προηγούμενες εκλογές, δεν καταγράφηκε προεκλογικά λόγω του γεγονότος ότι δεν υπήρξε συχνή αλλαγή κυβερνήσεων.

Η κατανομή των εδρών στο νομό έδωσε πλειοψηφία 80% στους Ανεξάρτητους ενώ οι Κουμουνδούρος και Βούλγαρης περιορίστηκαν στο 10%. Καταγράφεται έτσι μια στροφή προς την ανανέωση και προς ανεξάρτητους υποψηφίους από το εκλογικό σώμα.

Η Παράταξη Κουμουνδούρου μείωσε τη δύναμή της (30% το 1869) εκλέγοντας μόνο έναν βουλευτή στην Κραναία.

Η παράταξη Βούλγαρη συνετρίβη, αφού έχασε το 80% της δύναμής της (60% το 1869) εκλέγοντας μόνον έναν βουλευτή. Η εκλογή της αυτή υπήρχε χάριν της μετακινήσεως του Αγ. Μεταξά από τον Κουμουνδούρο. Έτσι ο Α. Μεταξάς με τη στάση του καθιερώνει δύο πράγματα: πρώτον την μετακίνηση από παράταξη σε παράταξη και δεύτερον την ανάπτυξη μιας τοπικής παράταξης, η οποία θα μπορούσε να έχει τα χαρακτηριστικά πολιτικής οικογένειας η οποία θα δημιουργήσει ένα τοπικό κατεστημένο ελέγχοντας μέρος του εκλογικού σώματος σταθερά και επί μακρόν.

Η γενικότερη πολιτική κρίση και η διαρκής δυσφορία, που δημιουργείται στα νησιά, από την αλλοπρόσαλλη αλλαγή κυβερνήσεων και τις επιπτώσεις, που αυτή έχει στην πορεία της αφομοίωσης, δημιούργησε φαινόμενα άρνησης συμμετοχής πολιτευτών και ένταξής τους στις κεντρικές πολιτικές παρατάξεις - κόμματα σε μια πλήρη ταύτιση των ψηφοφόρων να τους ακολουθήσουν σε μια τέτοια επιλογή. Έτσι οι Ανεξάρτητοι σάρωσαν στις εκλογές αυτές σε όλες τις επαρχίες και οι εκλεγέντες βουλευτές δεν είχαν σύνδεση με τις υπάρχουσες πολιτικές παρατάξεις.

Η παράταξη των Ανεξαρτήτων θα λάβει το 50% στην Κραναία, λόγω του χαρακτήρα της πόλεως του Αργοστολίου όπου διατηρούν και άλλες παρατάξεις δυνάμεις. Στην Πάλλη και στην Σάμη θα λάβει το σύνολο των βουλευτικών εδρών. Στη Σάμη εντάσσεται και ο Άννινος-Καβαλλιεράτος που είχε εκλεγεί ως ανεξάρτητος στις προηγούμενες εκλογές

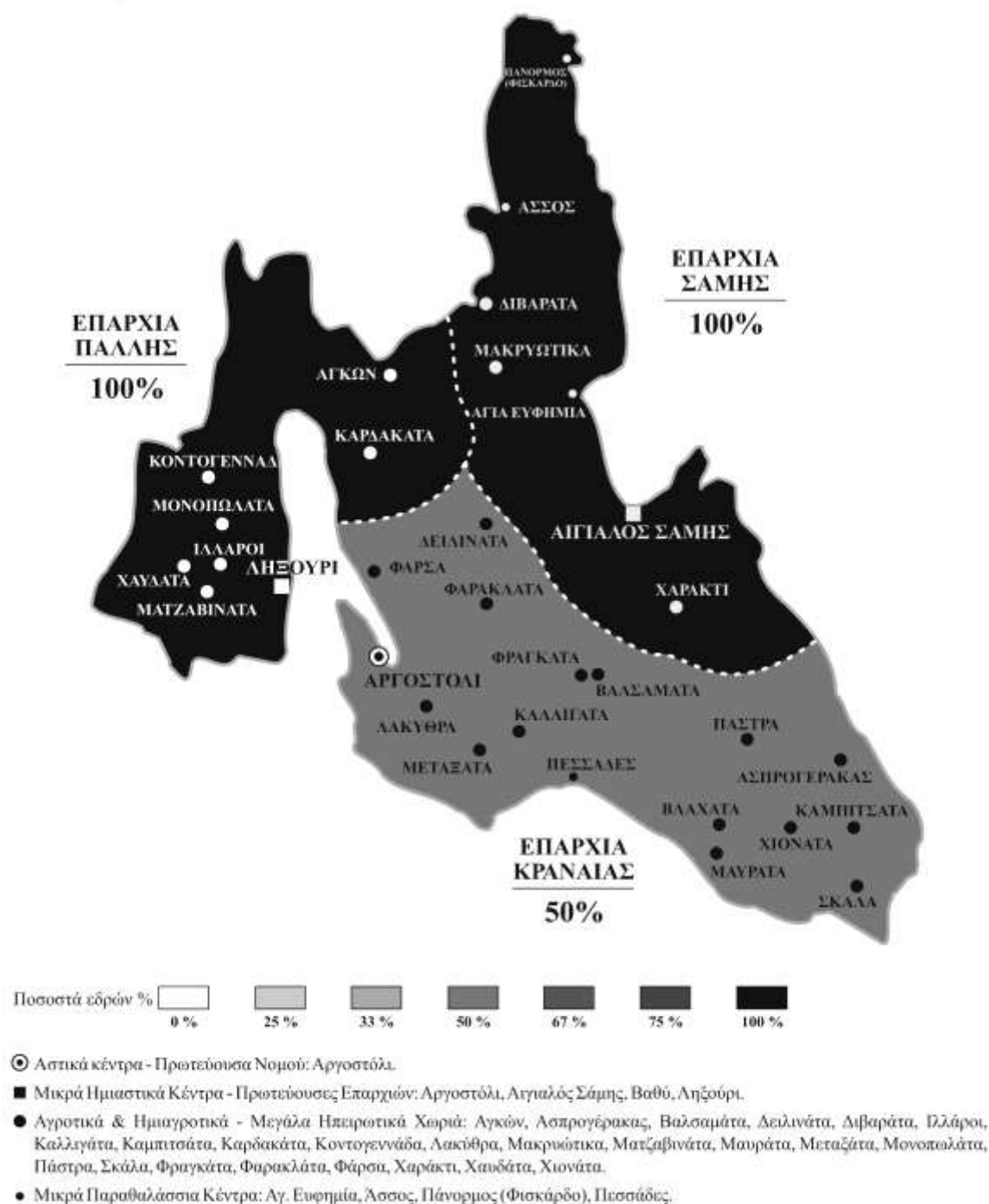
Εξετάζοντας τη σύνθεση του πληθυσμού, τα ιστορικά στοιχεία της περιοχής και συγκρίνοντας τη συμπεριφορά του εκλογικού σώματος κατά τη εξελισσόμενη περίοδο μετά την Ένωση, μπορούμε να καταγράψουμε το πλαίσιο της πολιτικής συμπεριφοράς κατά επαρχία.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 26-29.2.1872

Παράταξη: **Ανεξάρτητοι**

Ποσοστά εδρών %

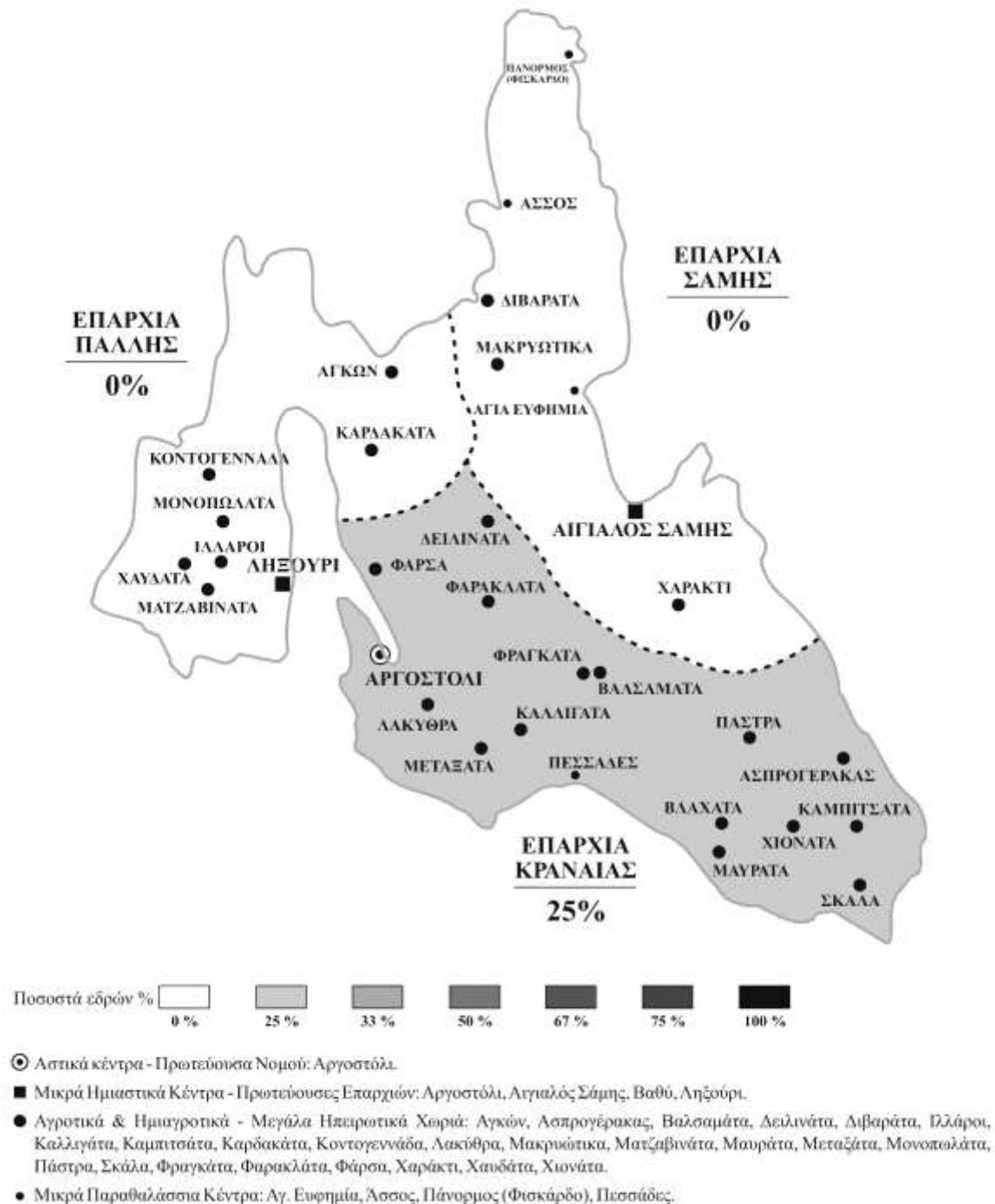
Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 26-29.2.1872

Παράταξη: **Αλ. Κουμουνδούρου** (Κουμουνδουρικοί)

Ποσοστά εδρών %

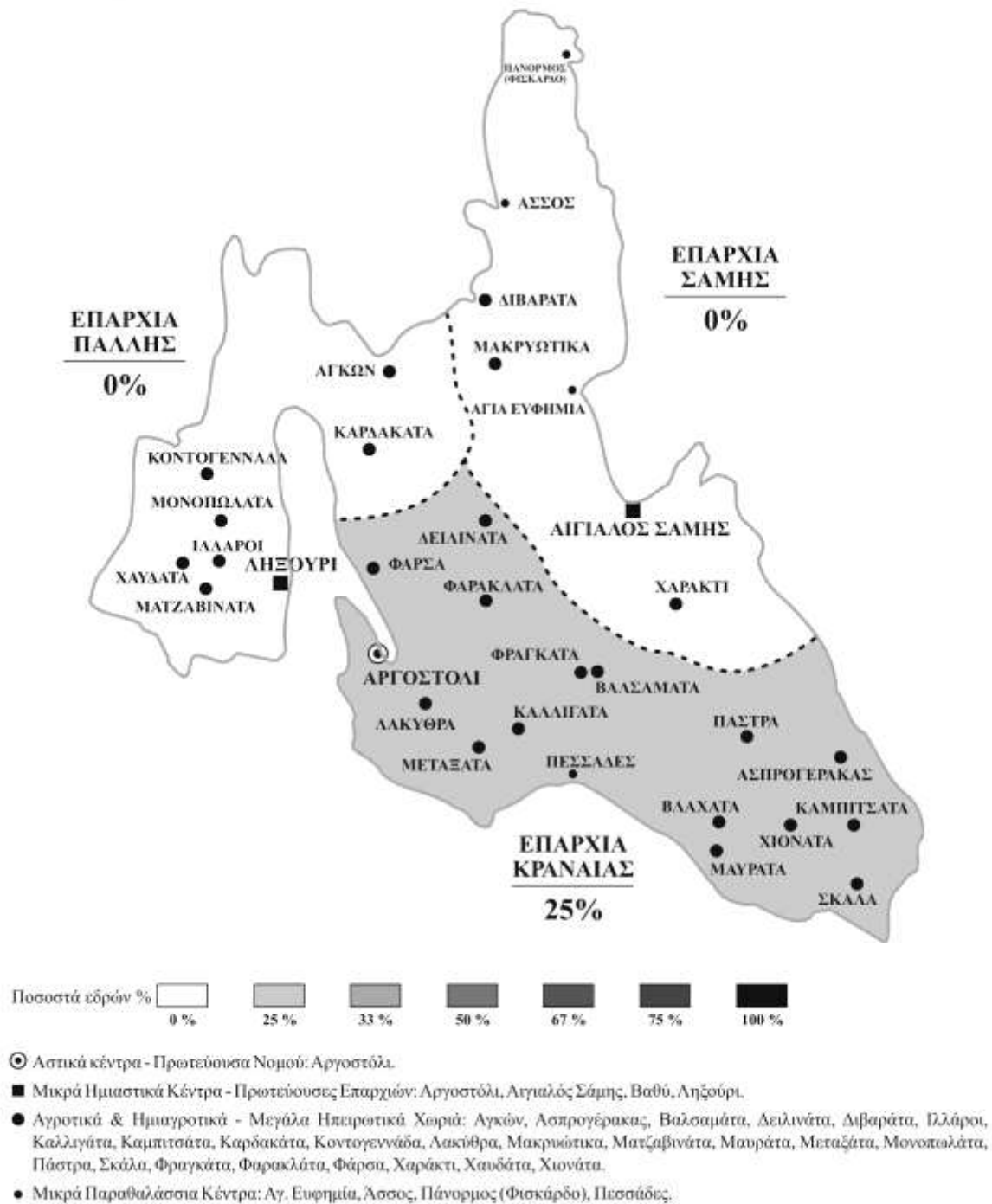
Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 26-29.2.1872

Παράταξη: Δ. Βούλγαρη (Βουλγαριστές)

Ποσοστά εδρών %

Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

Επαρχία Κραναίας

Στην επαρχία Κραναίας κατήλθαν 13 υποψήφιοι⁷⁵⁵ για τις τέσσερις έδρες. Κατά την προεκλογική περίοδο οι υποψήφιοι εξέδωσαν προγραμματικές θέσεις. Αναφέρει ο Γεράσιμος Βαλσαμάκης⁷⁵⁶: «... Αυτοβούλως, αυτογνώμων, εξ ελευθέρας και ανεξαρτήτου θελήσεως ορμώμενος, αποδύομαι καγώ εις τον εκλογικόν αγώνα. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, ΙΣΟΤΗΣ, ΔΗΜΟΣΙΑ ΤΑΞΙΣ, είναι το πρόγραμμά μου, είναι ο παλμός της καρδιάς μου. Ουδ' εις πρόσωπα, ουδ' εις συνδυασμόν ανήκω, ως ψευδώς διεδόθη και διαδίδεται. Ανήκω εις τον εαυτόν μου, ανήκω εις την Πατρίδα...». Σε παμφλέτι που κυκλοφόρησε κατά την προεκλογική περίοδο το οποίο υπογράφεται «εις εκλογεύς»⁷⁵⁷ και τίτλο «Προς τους εκλογείς της επαρχίας Κραναίας» ο ανώνυμος συντάκτης συγκροτεί το κείμενό του με απανθίσματα από δημοσίευμα της εφημερίδας των Αθηνών “η Σκοπιά”⁷⁵⁸. Το κείμενο περιλαμβάνει γενικές κρίσεις υπέρ του και κυρίως στέκεται στις φιλελεύθερες απόψεις του Γ. Βαλσαμάκη, στο νεαρό της ηλικίας του και το γεγονός ότι η επαρχία του θα έχει εκπροσώπηση. Αυτό που αναδύεται από το κείμενο αυτό είναι η σύνδεση της παρουσίας του Βαλσαμάκη με τον αληθή ριζοσπαστισμό, τις κοινωνικές αρχές και την ελευθερία, γεγονός το οποίο γίνεται αναφορά σε πολλά σημεία της ανάλυσης του κειμένου. Ο Βαλσαμάκης όντως έχει τις ρίζες του στον ριζοσπαστισμό, δίχως βέβαια μεγάλη δράση γι' αυτό ίσως υπήρξε ένας από τους λόγους που εξελέγη τελικά μόνο μία φορά βουλευτής, το 1874. Αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία είναι το γεγονός της επιβίωσης των ιδεών του ριζοσπαστισμού και η ενσωμάτωσή των πολιτικών του απόψεων στο πολιτικό σύστημα της Κεφαλληνίας για πολλά χρόνια μετά την Ένωση.

⁷⁵⁵ Αναστάσιος Α. Άννινος, Ιωάννης Δ. Άννινος, Γεράσιμος Σπ. Βαλσαμάκης, Ιωάννης Α. Βικάτος, Γεώργιος Γ. Δρακονταειδής, Σπυρίδων Γ. Κάγκας, Άγγελος Ν. Μαντζαβίνος, Αγαμέμνων Κ. Μεταξάς, Νικόλαος Α. Μηλιαρέσης, Σπυρίδων Μοντεσάντος-Μπουλελάς, Σπυρίδων Α. Μονόπολης, Σπυρίδων Λ. Σδριν, Σπυρίδων Γ. Χοϊδάς (Κατάλογος υποψηφίων επαρχίας Κραναίας, αντιπροσώπων και αναπληρωτών τους στα εκλογικά τμήματα, επικυρωμένος από το Νομάρχη, με υπ. Αριθμ. 1231/12.2.1872. (ΤΙΑΚ Θυρίδα ΗΒ/Η1/Φ. 15/ Έγγρ. Νο 160) και Παράρτημα Α', Γενικοί Πίνακες, Επαρχία Σάμης Εκλογές 1865.

⁷⁵⁶ Επιστολή Γερ. Βαλσαμάκη με τίτλο «Προς το κοινόν της Επαρχίας Κραναίας» και ημερομηνία 4.2.1872 (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 3, έγγραφο 72 Α).

⁷⁵⁷ Μετά την αναδημοσίευση αποσπασμάτων του δημοσιεύματος για το πρόγραμμα τοποθετείται ο ίδιος αναφέροντας: «... Ο Βαλσαμάκης είναι γνήσιον της πατρίδος τέκνον, εξ απαλόν ονύχων ποτισθέν δια των θείων της ελευθερίας και της ευνομίας ναμάτων, είναι οπαδός πιστός του αληθινού και ακραιφνούς ριζοσπαστισμού, είναι θιασώτης της ευκλείας και της δόξης της τε ιδιαιτέρας και της κοινής πατρίδος. Η καλώς εννοουμένη ελευθερία, η ισονομία των πολιτών ηνωμένη μετά της δημοσίας τάξεως υπήρξαν πάντοτε τα αισθήματα, άτινα κατέφλεξαν την καρδίαν του, και τα οποία εν πάση περιπτώσει έργω τε και λόγω δεν εδειλίασε παρρησία να δηλώση και υπέρ των πιστός, υπερεμάχησε απέναντι πάσης προσωπικής ανασκοπής, απέναντι παντός ιδιαιτέρου ή ατομικού συμφέροντος..... Φίλοι συνεπαρχιώται! Δείξωμεν ψηφοφορούντες υπέρ του Βαλσαμάκη και αναδεικνύοντες αυτόν αντιπρόσωπόν μας...» [Ανώνυμο δισέλιδο παμφλέτι, με τίτλο «Προς τους εκλογείς της επαρχίας Κραναίας, υπογραφή «Εις εκλογεύς» και ημερομηνία 22.2.1872 (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 3, έγγραφο 72 Γ)].

⁷⁵⁸ Εφημερίδα “Σκοπιά” των Αθηνών, φ. 13.

Ο Υποψήφιος Ιωάννης Χαλικιάς, δικηγόρος στο προεκλογικό του πρόγραμμα⁷⁵⁹ στέκεται ιδιαίτερα στην αξία της ψήφου που έχει για τους πολίτες και πόσο αυτή την είχαν στερηθεί προς της ενώσεως Οι Σπυρίδων Μονόπολης και Γεώργιος Δρακονταειδής εξέδωσαν κοινό πρόγραμμα⁷⁶⁰, συγκροτώντας έτσι και κοινό συνδυασμό για την διεκδίκηση των ψήφων, όπου κυρίως στέκονται σε δύο ζητήματα που εξελίχθηκαν στην προηγούμενη Βουλή, το πρώτο αφορά την επιβολή των αμέσων φόρων στους δήμους και το δεύτερο τη ζήτηση του Λαυρίου.

Η μετεκλογική δραστηριότητα αφορά ευχαριστήριες επιστολές που εξέδωσαν οι εκλεγέντες βουλευτές Αγαμέμνων Μεταξάς⁷⁶¹ και Αναστάσιος Άννινος Αναστασάτος⁷⁶², αλλά και ο αποτυχών Γεράσιμος Βαλσαμάκης⁷⁶³. Ο Μεταξάς κατήλθε στις εκλογές ως νυν υπουργός Δικαιοσύνης θητεία την οποία συνέχισε έως τις 30.6.1872 και στην ευχαριστήρια επιστολή του⁷⁶⁴ στέκεται πολύ στο γεγονός ότι με την υπουργοποίησή του τιμάται η Κεφαλληνία.

⁷⁵⁹ Αναφέρει χαρακτηριστικά: «... Η ένωσις ημών αύτη συμπολίται επήνεγκεν αίσια και ευάρεστα αποτελέσματα εις τον λαόν, όστις κατετυραννείτο υπό του τιμαριωτικού συστήματος και όστις εθεωρείτο ως δούλος και κτήνος και ουδεμίαν σημασίαν και ύπαρξιν είχεν εν τη πολιτεία, καθόσον και του τιμφαλεστάτου δικαιώματος της ψήφου αυτού εστερείτο, νυν όμως απήλυσεν αυτήν δικαίωμα ανεκτίμητον ελευθερίας και ανεξαρτησίας...». Όθεν δείζατε συμπολίται ότι εκτιμάτε την ψήφον σας, και φάνητε ανώτεροι πάσης συκοφαντίας εκείνων, οίτινες, λέγουσιν ότι ο λαός εστί ανάξιος να έχη ψήφον μη γιγνώσκων εισέτι να εκτιμήση αυτήν, και δότε ταύτην εις τον ικανόν και δυνάμενον μετ' ειλικρινείας να σας αντιπροσωπεύση και περιφρονήσατε την προτέραν τυραννίαν, της οποίας η ανάμνησις ποιεί φρίκην και αποστροφήν εις σας τους ανεξαρτήτους και φιλελευθέρους πολίτας...» [Επιστολή Ιωάννη Χαλικιά με τίτλο «Φίλτατοι συμπολίται» και ημερομηνία 4.2.1872 (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 3, έγγραφο 72 Β)].

⁷⁶⁰ Στο πρόγραμμά τους αναφέρουν αναλυτικά τη στάση τους: «... Εν σπουδαίον επαρχιακόν ζήτημα επαρουσιάσθη, κατά τον βουλευτικόν βίο μας, η επιβολή των αμέσων της αποδεκατώσεως φόρων εις τους Δήμους της επαρχίας μας. Ως πειστικόν και ως απάδου με τα ημέτερα έθιμα το σύστημα τούτο απεκρούσαμεν όλαις δυνάμεσι, και αν δια της ψήφου σας και πάλιν μας τιμήσητε Εν έταιρον λίαν σπουδαίον και τα μάλιστα εθνικόν ζήτημα επαρουσιάσθη εν τη Βουλή ... το ζήτημα του Λαυρίου. Δι' όλης της ισχύος, και καθ' όλας τας λεπτομερείας, υπεστηρίζαμεν το αυτό ζήτημα υπέρ του έθνους. ...θέλομεν υπερασπισθή τον μεγάλον τούτον εθνικόν πλούτον ... την οποίαν αδίκως νέμεται και διαφιλονικεί ο ξένος, περιουσίαν συγκείμενον εκ πολλών εκατοντάδων εκατομμυρίων δραχμών, υπό την οποίαν αναμένει το έθνος...». [Κοινή επιστολή των Σπ. Μονόπολη και Γ. Δρακονταειδή με τίτλο «Συνεπαρχιώται» και ημερομηνία 25.2.1872 (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 3, έγγραφο 72 Δ)].

⁷⁶¹ Εκλογές 1872, επιστολή Αγαμέμνωνος Μεταξά (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 2, έγγραφο 39).

⁷⁶² Επιστολή Αναστασίου Αννίνου-Αναστασάτου με τίτλο «Ευχαριστήριος προς τους εκλογείς της Επαρχίας Κραναίας» και ημερομηνία 7.3.1872 (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 3, έγγραφο 72 ΣΤ).

⁷⁶³ Επιστολή Γερ. Βαλσαμάκη με τίτλο «Προς το κοινόν της Επαρχίας Κραναίας» και ημερομηνία 6.3.1872 (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 3, έγγραφο 72 Ε).

⁷⁶⁴ Αναφέρει ο Α. Μεταξάς εκτός των άλλων: «... Η δια απολύτου πλειονοψηφίας εκδηλωθείσα και ήδη εμπιστοσύνη Υμών, αφ' ενός αποδεικνύει εις τους εκ συστήματος και άνευ τινός λόγου ευαρίθμους πολεμίους της εκάστοτε υποψηφιότητάς μου, ότι ο νοήμων λαός δεν εξαπατάται ουδέ ραδιουργείται κατά την εξάσκησιν του πολυτίμου αυτού δικαιώματος, και εξ άλλων εκφράζει προδήλως την άκραν ευχαρίστησιν της αδίκως μέχρι τούδε παραγκωνισθείσης Κεφαλληνίας, δια την υψηλήν τιμήν, ην ο προσφιλής ημών Βασιλεύς περιεποίησεν εις την ιδιαιτέραν ημών πατρίδα δια του διορισμού ενός Κεφαλλήνου ως υπουργού». [Επιστολή Αγ. Μεταξά με τίτλο «Προς τους εκλογείς της Επαρχίας Κραναίας» και ημερομηνία 12.3.1872 (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 2, έγγραφο 28)].

Ευχαριστήριες επιστολές απέστειλαν ο Αναστάσιος Άννινος Αναστασάτος⁷⁶⁵ και ο Γεράσιμος Βαλσαμάκης, ο οποίος δεν εξελέγη, και αναφέρεται κυρίως για τον προεκλογικό αγώνα τον οποίο κατακρίνει προσδιορίζοντας την ηθική του στάση στις μεθόδους του προεκλογικού αγώνα⁷⁶⁶.

Η επικύρωση των εκλογικών αποτελεσμάτων της επαρχίας Κραναίας έγινε από τη Βουλή στις 27.5.1872 δίχως καμία ένσταση και ανακήρυξε βουλευτές⁷⁶⁷ τους, Αγαμέμνων Μεταξά, Σπυρίδωνα Σδρίν, Νικόλαο Μηλιαρέση και Αναστάσιο - Άννινο Αναστασάτο. Ο Μεταξάς ανήκει στην παράταξη του Βούλγαρη, όπου είναι και υπουργό Δικαιοσύνης, ενώ ο Α. Άννινος-Αναστασάτος ανήκει στην παράταξη του Κουμουνδούρου. Οι άλλοι δύο, Σπ. Σδρίν και Ν. Μηλιαρέσης καταγράφονται ως ανεξάρτητοι και δεν θα εκλεγούν άλλη φορά βουλευτές.

Επαρχία Πάλλης

Στην επαρχία Πάλλης, απόντων από τον εκλογικό στίβο των Αδελφών Γεωργίου και Χαραλάμπη Ιακωβάτων, ήταν το πεδίο ελεύθερο να δημιουργηθούν νέες πολιτικές ομάδες. Η μία συγκροτήθηκε από τους Πέτρο Κατσαΐτη, Νικόλαο Κ. Μεταξά και Ευάγγελο Α. Αρδαβάνη, η οποία εξέδωσε κοινή ανακοίνωση για τις θέσεις της και τη στήριξη των τριών υποψηφιοτήτων⁷⁶⁸, ζητώντας από τους συμπολίτες τους «λευκήν ψήφον».

⁷⁶⁵ Αναφέρει στην επιστολή του: «Αποδυνθείς εις τον εκλογικόν αγώνα άνευ ουδενός συνδνασμού και τυχών της εμπιστοσύνης Σας, κρίνω καθήκον μου από τούδε να διαδηλώσω ότι θέλω ενεργήσαι παν το επ' εμοί προς εκπλήρωσιν της ανατεθείσης μοι εντολής υποστηρίζων παν μέτρον συνάδον προς τα συμφέροντα του Έθνους και της επαρχίας μας». [Επιστολή Αναστασίου Αννίνου-Αναστασάτου με τίτλο «Ευχαριστήριος προς τους εκλογείς της Επαρχίας Κραναίας» και ημερομηνία 7.3.1872 (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 3, έγγραφο 72 ΣΤ)].

⁷⁶⁶ Αναφέρει ο Γ. Βαλσαμάκης: «...Έλαβον ψήφους ανεπηρέαστους, ψήφους συνειδήσεως ... η εκλογή μου ως δευτέρου επιλαχόντος περιποιεί τιμήν και εις εμέ και τους φίλους μου, τους αγαθούς εκείνους φίλους μου, οίτινες υπό αγνού αισθήματος εμφορούμενοι, υπό πεποιθήσεως ακραδάντου ορμώμενος, με υπεστήριζαν, και τους οποίους ευγνωμονώ από βάθους καρδιάς. Απέτυχον. Δεν ηττήθην. Δεν ηττήθην, διότι δεν επάλαισα. Ήμην άοπλος. Ήκουον μετ' οδύνης τα απανταχόθεν σφυρίζοντα κατ' εμού βέλη, αλλά δεν αντέταξα παρόμοια. Ήτον αισχύνη. Δεν εδειλίασα. Ενεκαρτέρησα ανυπεράσπιστος. Η υπεράσπισις θα με ηδίκει. Κτυπάτε, έλεγον σιωπηλώς τοις πολεμίοις, κτυπάτε, αλλά τα κατ' εμού όπλα σας αμβλύνονται. Η αλήθεια λάμπει. Ουδ' εις πρόσωπα, ουδ' εις συνδνασμόν ανήκω ουδένα, έγραφον εν τω προγράμματί μου, ανήκω εις εαυτόν, ανήκω εις την πατρίδα. Ιδού το έγκλημα της εσχάτης προδοσίας εις ο τάλας υπέπεσα! Ιδού η αιτία του σκληρού πολέμου των εχθρών του ελευθέρου φρονήματος! ... Ευγνωμονώ απείρως τους συμπολίτας μου, ... Η καταπονούμενη πατρίς σας προσκαλεί, γοερά τη φωνή, να σέβησθε του λοιπού ην ιερότητα της ψήφου, της ψήφου εκείνης, δια την οποίαν σεμνύνεται πας φιλελεύθερος και ανεξάρτητος λαός...». [Επιστολή Γερ. Βαλσαμάκη με τίτλο «Προς το κοινόν της Επαρχίας Κραναίας» και ημερομηνία 6.3.1872 (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 3, έγγραφο 72 Ε)].

⁷⁶⁷ ΠΡΒ ΠΕΡ. Δ. ΣΥΝ Α 1872, Συν. ΙΔ/27.5.1872, σσ. 57.

⁷⁶⁸ Στην ανακοίνωση μεταξύ των κυρίων σημείων του προγράμματος αναφέρει: «Αον. Θέλομεν εκθύμως υποστηρίζει πάσαν Κυβέρνησιν τιμίαν και ικανήν, δυναμένην αποτελεσματικώς να εργασθή προς διόρθωσιν της εκρύθμου καταστάσεως της Πατρίδος μας, και προς επιτυχή και συμφέρουσα εις το Έθνος λύσιν των εκκρεμών σπουδαιών εθνικών ζητημάτων. Βον. Δεν θέλομεν παραλείπει να υποστηρίζωμεν ώστε να ζητηθή λογοδοσία παρά των υπευθύνων Κυβερνήσεων επί της διαχειρίσεως του χρήματος του λαού. Γον. Θέλομεν αντιταχθή όλαις δυνάμεσιν εις την επιβολήν ενδεχομένων νέων φόρων ασκόπων και επιβλαβών εις τον λαόν ... Δον. Την κατάργησιν της μεταβατικής Εθνοφυλακής και παντός άλλου αλυσιτελούς και ανωφελούς στρατιωτικού μέτρου Εον. Εκ των σπουδαιοτάτων μελημάτων ημών έσεται η εφ' όλας τας απόψεις βελτίωσις της καταστάσεως της Επαρχίας μας, ήτις ομολογουμένως παρηγκωνίσθη και δεν απήλυσεν ειμή επ' εσχάτων ολίγιστα ωφελήματα ... ΣΤον. Ιδιάζουσαν προσπάθειαν ... προς σύστασιν ως σωτηρίου δια τους αγρότας και μικροκτηματίας Αγροτικής Τραπέζης, προς κατάργησιν των προνομίων της Ιονικής Τραπέζης, και κατά

Η άλλη πολιτική ομάδα συγκροτήθηκε από τους Μ. Χαριτάτο, Δ. Ιακωβάτο και Δ. Δελλαπόρτα, η οποία και πλειοψήφησε εκλέγοντας το σύνολο των βουλευτών. Ο Δ. Ιακωβάτος είναι συγγενής, εξάδελφος των Γεωργίου και Χαραλάμπη και συμμετείχε στα γεγονότα του 1865 που αφορούσαν τα έκτροπα που εξελίχθηκαν στο Ληξούρι κατά την διάρκεια των εκλογών του 1865⁷⁶⁹. Μετέπειτα δεν εμφανίστηκε πολιτικά, αλλά στις εκλογές του 1868 κατήλθε ως ανεξάρτητος και μετέπειτα μεταπήδησε στον Κουμουνδούρο. Με τον Δημήτριο η πολιτική οικογένεια των Ιακωβάτων συνέχισε την δραστηριότητά της, έστω με άλλη μορφή, στο διάστημα της αποχής των αδελφών Γεωργίου και Χαραλάμπη έως την επαναφορά τους λίγο καιρό αργότερα.

Η επικύρωση των εκλογικών αποτελεσμάτων της επαρχίας Πάλλης έγινε από τη Βουλή στις 2.6.1872 δίχως καμία ένσταση και ανακήρυξε βουλευτές⁷⁷⁰ τους Μιχαήλ Χαριτάτο, Δημήτριο Ιακωβάτο και Δημήτριο Δελλαπόρτα. Με βάση τα δεδομένα που υπάρχουν και οι τρεις βουλευτές καταγράφονται στους ανεξάρτητους, φαινόμενο το οποίο επικράτησε σε μεγάλο βαθμό στο νομό κατά τις εκλογές αυτές.

Επαρχία Σάμης

Στην επαρχία Σάμης ο Βούλγαρης έχασε την πλειοψηφία των εκλεγέντων βουλευτών και δεν εξελέγη κανένας από την παράταξη, όπως το ίδιο συνέβη και με τους δύο υπάρχοντες βουλευτές, που δεν εξελέγησαν. Μόνο ο Ι. Άννινος – Καβαλιεράτος εξελέγη, ο οποίος συνεχίζει την πορεία του ανεξάρτητου, όπως ανεξάρτητοι δηλώνουν και οι άλλοι δύο βουλευτές της επαρχίας.

συνέπειαν προς σύστασιν οιασδήποτε Πιστωτικής Τραπεζής, ήτις δύναται να κυκλοφορήση τα εαυτής κεφάλαια αδιακρίτως εις απάσας τας τάξεις της κοινωνίας, επί τόκω συμφέροντι, προς εμψύχωσιν του γεωργού, του βιομηχάνου, του εμπόρου και του ναυτίλου. Ζον. Θέλομεν προτείνει την συναρμολόγησιν ποινικών τίνων διατάξεων ... να εκλείψη η μυστική ανάκρισις, να χορηγήται εις τους υποδίκους, εξαιρουμένων των επί φόνου και ληστεϊαν, το δικαίωμα της εγγυοδοσίας ... Ηον. Θέλομεν εκθύμως καταφερθή κατά της αδικίας, ήτις προσεγένετο εις την Κεφαλληνίαν δια της στερήσεως του Ορκοδικείου ...». [Κοινή ανακοίνωση των Π. Κατσαΐτη, Νικ. Κ. Μεταξά και Ευάγ. Α. Αρδαβάνη με τίτλο «Προς τους εκλογείς της Επαρχίας Πάλλης» και ημερομηνία 12.3.1872 (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 2, έγγραφο 28)].

⁷⁶⁹ Αναφέρει χαρακτηριστικά η αναφορά της αστυνομίας: «...το πλήθος των αγοραίων συναγμένων περίξ του ναού εφώναζον μανιωδώς το «ζήτω οι Ιακωβάτοι» «κάτω η Περούκα» υβρίζοντες και ουρλιάζοντες τινάς των υποψηφίων, ... και εξελθόντες εις τους οδούς της πόλεως εφώναζον ζήτω οι Ιακωβάτοι, ζήτω η Αντιπολίτευσις, διερχόμενοι δε από τας οικίας διαφόρων πολιτών, εναντίους της μερίδος αυτών προσέβαλλον αυτούς δια των κραυγών γιουχατίζοντες ... ο όχλος περιφέρτετο εις τας οδούς πράττων σ' αυτά χωρίς όμως να τραπούν εις έτερα ανοσήματα. ... Ει δε τας διαδηλώσεις ταύτας υπήρχεν ένας των πρωτουργών και ο Δικαστής Κύριος Δημήτριος Ιακωβάτος εξάδελφος του Γεωργίου και Χαραλάμπου Ιακωβάτου [Υπ' αριθμ. 226/18.5.1865 έγγραφο Ανθυπομοιράχου Ληξουρίου Σ. Μπασδέκη προς την Μοιραρχίαν Κεφαλληνίας εν Αργοστολίω και τίτλο «Περί των εν τη διαλογή και μετ' αυτήν διαπραζάντων εν Ληξουρίω» [ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων / Κεφαλληνία)].

⁷⁷⁰ ΠΡΒ ΠΕΡ. Δ. ΣΥΝ Α 1872, Συν. ΙΘ/2.6.1872, σσ. 87.

Η επικύρωση των εκλογικών αποτελεσμάτων της επαρχίας Σάμης έγινε από τη Βουλή στις 3.6.1872 δίχως καμία ένσταση και ανακήρυξε βουλευτές⁷⁷¹ τους Ευάγγελο Αντύπα, Ιωάννη Αννινο-Καβαλλιεράτο, Νικόλαο Διβάρη.

Στην επαρχία, προπύργιο αρχικά του Κουμουνδούρου και μετέπειτα του Βούλγαρη οι βουλευτές εμφανίστηκαν ως ανεξάρτητοι, στάση που κράτησαν καθ' όλη την βουλευτική περίοδο, φαινόμενο το οποίο επικράτησε σε μεγάλο βαθμό στο νομό κατά τις εκλογές του 1872.

β. Κοινοβουλευτική δραστηριότητα

Ο Α. Μεταξάς συνεχίζει να συμμετέχει στην νεοσχηματισθείσα Κυβέρνηση Βούλγαρη ως Υπουργός Δικαιοσύνης⁷⁷², ενώ ο Νικόλαος Διβάρης βουλευτής Σάμης εκλέγεται πρώτος εκ των τριών γραμματέων της Βουλής⁷⁷³ με 142 ψήφους.

Στη συνεδρίαση της 16.6.1872 ψηφίζεται στη Βουλή το νομοσχέδιο *«Περί συναδελφικών ναών στα νησιά Ζάκυνθος, Κύθηρα και στους Νομούς Κερκύρας και Κεφαλληνίας»*⁷⁷⁴. Οι συναδελφικοί ναοί ήταν ιδιαιτερότητα των Επτανήσων και εντάχθηκαν στις διαδικασίες διοίκησης των ενοριακών ναών. Οι ναοί αυτοί διοικούνταν από επιτροπή που εξελέγονταν υπό των συναδέλφων, που αποτελούσαν οι οικογένειες που ήταν κτήτορες των εκκλησιών αυτών. Οι ενοριακοί ή δημοτικοί ναοί διοικούνταν από εκκλησιαστικό συμβούλιο οριζόμενο υπό του δημάρχου, του ανήκοντος εφημερίου και δύο έως τεσσάρων δημοτών εκλεγμένων υπό του δημοτικού συμβουλίου εκ των ενοριών. Εφαρμόζονταν δε ως προς την διαχείριση της περιουσίας αυτών με τις *«Περί διαχείρισεως της δημοτικής περιουσίας»* διατάξεις του ΒΔ της 1.12.1836 (άρθρο 17, 114, 116). Η Βουλή ενέκρινε την υπουργική υπογραφή της 12.6.1872 του αρμόδιου υπουργού των εσωτερικών Β. Νικολόπουλου *«περί διοικήσεως των αγαθοεργών καταστημάτων»*. Λόγω της παράδοσης λειτουργίας αυτού του θεσμού, η αλλαγή της διαδικασίας διοίκησης των ενοριακών ναών δημιούργησε μείζονα ζήτημα και ακολούθησε μεγάλη ένταση στο νησί. Η εκκλησιαστική αφομοίωση των νησιών αποτέλεσε κεντρικό πολιτικό θέμα συζήτησης στη Βουλή από τους αδελφούς Ιακωβάτους επί μακρόν.

Στην ίδια συνεδρίαση με σχέδιο νόμου του Υπουργού εσωτερικών, στο άρθρο 3, ενσωματώνεται η νομοθεσία στους δήμους των νομών Κερκύρας, Κεφαλληνίας και Ζακύνθου και της επαρχίας Κυθήρων, *«γίνεται απαράλλακτης ως και η των δημοσίων κατά τας διατάξεις των νόμων περί εισπράξεως των δημοσίων εσόδων»*.

⁷⁷¹ ΠΡΒ ΠΕΡ. Δ. ΣΥΝ Α 1872, Συν. Κ/3.6.1872, σσ. 92.

⁷⁷² ΠΡΒ ΠΕΡ. Δ. ΣΥΝ Α 1872, Συν. ΚΣΤ/14.6.1872, σς. 254.

⁷⁷³ ΠΡΒ ΠΕΡ. Δ. ΣΥΝ Α 1872, Συν. ΚΙ/8.6.1872, σσ. 96-97.

⁷⁷⁴ ΠΡΒ ΠΕΡ. Δ. ΣΥΝ Α 1872, Συν. ΚΖ/16.6.1872, σσ. 157-159.

Ψηφίζεται σχέδιο νόμου με 4 άρθρα *«Περί δημοτικής φορολογίας ως προς τους δήμους της νήσου Κεφαλληνίας»*⁷⁷⁵, όπου καταργούνται κάποιοι φόροι στους δήμους της Κεφαλληνίας, επί των προϊόντων ζώων, μελισσιών, εξαγωγής των εγγείων προϊόντων, ενώ τα τέλη των τελωνείων, αφαιρούμενης της μισθοδοσίας, διανέμονται στους δήμους.

Αυτό που φαίνεται όμως στην εισαγωγική έκθεση του Υπουργού Εσωτερικών Β. Νικολόπουλου είναι *«Εξαιρέσει του δήμου της Πρωτευούσης οι λοιποί δήμοι της νήσου Κεφαλληνίας περιήλθον εις εντελή αποσύνθεσιν.....»*, όπου καταγράφεται σαφώς η σχέση και η εξάρτηση λειτουργίας και ύπαρξης των δήμων από τους εισπραττόμενους φόρους, ζήτημα το οποίο αφορούσε κυρίως τους περιφερειακούς δήμους και λιγότερο την πρωτεύουσα, το Αργοστόλι.

Τα άρθρα αναστολής του Ιονίου Αστικού Κώδικα *«Περί επαναλεύσεως των κτημάτων ορισμών»*, επανέρχονται σε πλήρη ισχύ⁷⁷⁶, δηλαδή τα ζητήματα που αφορούν τους προσόδους, εμφυτευτικών, εδαφονομικών και αγροληπτικών δικαιωμάτων των κτημάτων.

Στη Βουλή τέθηκε ευρέως η υπέρ του δέοντος του προνομίου δικαιώματος του υπουργού Α. Μεταξά: να δίνει δηλαδή χάρη σε κρατούμενους, η Βουλή αποφάσισε με ονομαστική ψηφοφορία, με ψήφους 86 υπέρ και 50 κατά, όπως αποδεχθεί τα λεχθέντα του υπουργού⁷⁷⁷ σύμφωνα με τις εξηγήσεις που αυτός κατέθεσε. Το δικαίωμα χάριτος του υπουργού Δικαιοσύνης αποτέλεσε και αντικείμενο της προεκλογικής αντιπαράθεσης στην επαρχία Κραναίας και έναν από τους λόγους που θα τον οδηγήσουν για κάποιο διάστημα σε πολιτική αποστρατεία.

Γίνεται θετική εισήγηση του Υπουργού Εσωτερικών δια της υπ. 19.6.1872 σε έκθεση που υπέβαλε νομοσχέδιο *«Περί δημοτικής φορολογίας δια τους δήμους Κεφαλληνίας»*⁷⁷⁸ με εισηγητή τον βουλευτή Σάμης Ν. Διβάρη.

Η αποχώρηση ενός Νομάρχη και η εικόνα του για την Κεφαλληνία

Από μία ανακοίνωση του αποχωρούντος Νομάρχη Κεφαλληνίας Κ. Καλαμίδα⁷⁷⁹ μπορούμε να αντλήσουμε την εικόνα του νησιού από την πλευρά ενός προσώπου που από τη μία έχει την υποκειμενικότητα ενός διορισμένου λειτουργού από την κυβέρνηση και από την άλλη ως ένα πρόσωπο που δεν ήταν ενσωματωμένο στην τοπική κοινωνία. Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Νομάρχης για την εμπειρία του στην Κεφαλληνία: *«Η Α.Μ. ο βασιλεύς ευηρεστήθη να με μεταθέση*

⁷⁷⁵ ΠΡΒ ΠΕΡ. Δ. ΣΥΝ Α 1872, Συν. ΚΘ/20.6.1872, σσ. 328-329.

⁷⁷⁶ ΠΡΒ ΠΕΡ. Δ. ΣΥΝ Α 1872, Συν. ΛΒ/23.6.1872, σσ. 348-349.

⁷⁷⁷ ΠΡΒ ΠΕΡ. Δ. ΣΥΝ Α 1872, Συν. ΛΒ/23.6.1872, σσ. 349-354.

⁷⁷⁸ ΠΡΒ ΠΕΡ. Δ. ΣΥΝ Α 1872, Συν. ΛΔ/28.6.1872, σσ. 368.

⁷⁷⁹ Επιστολή Νομάρχη Κεφαλληνίας Κ. Καλαμίδα με τίτλο «ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ», 30.5.1872, Αργοστόλιον (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φάκελλος 4, έγγραφο 95).

εις τον νομόν Αργολίδος και Κορινθίας. Αποχαιρετών υμάς απέρχομαι μετ' ολίγον εις την νέαν θέσιν μου. Αλλ' αναχωρών δεν δύναμαι ν' αποκρύψω ότι καταλείπω τον ωραίον της Κεφαλληνίας νομόν μεθ' υποκαρδίου λύπης, διότι εύρον εν αυτώ πολίτας νοήμονας, φιλονόμους, φιλοβασιλικούς και εις την μετά της ελευθερίας τάξιν αφοσιωμένους. Μεταξύ υμών υπήρξαν και τινες μολύναντες του Κεφαλλήνος το όνομα δια παντοίων εγκλημάτων αλλ' οι τοιοῦτοι, ευτυχώς ευάριθμοι, εστιγματίσθησαν και υφ' υμών αυτών. Προτρέπω υμάς να βαδίζετε την αυτήν πάντοτε οδόν της τάξεως και της φιλονομίας, βέβαιοι ότι πολίται, μόνον τον νόμον αναγνωρίζοντες δεσπότην, θα έλκτε αείποτε υπέρ υμών πάσαν την πατρικήν του βασιλέως και της κυβερνήσεώς του πρόνοιαν...».

Αυτό που διαπιστώνεται από την επιστολή αυτή είναι το υψηλό επίπεδο των νησιωτών, η αγάπη τους για τον βασιλέα και την ελευθερία. Είναι μια εποχή που ταυτίζουν οι πολίτες την βασιλεία με την Ένωση, ενώ η αγάπη τους για την ελευθερία είναι ακατάληπτη και για τον λόγο αυτό καθυποτάζουν τις μεγάλες αντιδράσεις τους για τη λανθασμένη πρακτική που ακολουθεί το κράτος στη διαδικασία της αφομοίωσης. «... Το κατ' εμέ, εκφράζω τους επαίνους και τας ευχαριστίες μου προς τε τας δημοτικές αρχάς εκείνας, αίτινες εξ ευγενούς αμίλλης ορμώμεναι συνετέλεσαν μετ' εμού εις την κατασκευήν απείρων δημοτικών αμαζιτών οδών, γεφυρών, λιμένων και κρηπιδωμάτων, και προς τους αγαθούς πολίτας, οίτινες προθύμως και δια πάσης αυταπαρνήσεως εχορήγησαν προς τούτο τα τε χρηματικά μέσα και τας προσωπικάς των εργασίας, και συγχαίρω εμαυτώ, ευτυχήσαντι να προΐσταμαι επί δεκαπέντε περίπου μήνας τοιούτου λαού...».

Ο τ. Νομάρχης αναφέρεται στην οργανωμένη διοικητική δομή του νομού κατά την οποία μέσω των δήμων και των δημοτικών αρχών και με τη συνεργασία τους με την κεντρική διοίκηση επέτυχαν την υλοποίηση έργων στην οδοποιία και στα λιμάνια. Αλλά και οι κάτοικοι προσέφεραν χρηματική βοήθεια αλλά κυρίως την εργασία τους για την επίτευξη των σκοπών αυτών. «... Γνους δ' εκ πείρας οίαν αισθάνονται προ πάντων της Κεφαλληνίας οι κάτοικοι αποστροφήν προς την άμμεσον φορολογίαν, υπέβαλαν εις την βασιλ. Κυβέρνησιν νομοσχέδιον, καθιερούν την έμμεσον φορολογίαν, και υποσχόμενον ταις δημοτικαίς αρχαίς πάντα της ανέτου αυτών τε και των σχολείων συντηρήσεως μέσα μη μόνον, αλλά και της ταχείας απάντων των δημοτικών χρεών εξοφλήσεως. Υποβάλλω δε κατ' αυτάς και έτερον περί διανομής της εγχωρίου περιουσίας νομοσχέδιον, αφού έλαβον πάσαν την πρόνοιαν του προικίσαι το αστυκόν της Κεφαλληνίας νοσοκομείον δια πόρων, ικανών προς συντήρησιν αυτού και διατροφήν των νόθων...».

Τελειώνοντας ο τ. Νομάρχης αναφέρεται στα προβλήματα της αφομοίωσης, τονίζοντας ότι οι κάτοικοι αποστρέφονται την άμεση φορολογία, που επέβαλε η κυβέρνηση, ενώ η έμμεση θα είναι ευνοϊκή προς την τοπική οικονομία. Η πραγματικότητα της επιβάρυνσης της τοπικής οικονομίας, με πολλούς άμεσους φόρους, είχε σαν συνέπεια να μειωθεί η παραγωγή όσο και η εμπορία των

προϊόντων τόσο προς την υπόλοιπη Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Τέλος κάνει ειδική αναφορά για το νομοσχέδιο περί αξιοποιήσεως της εγχωρίου δημοσίας περιουσίας και για τη στήριξη του νοσοκομείου του νησιού.

Αυτό που φαίνεται από αυτή τη σύντομη μα περιεκτική επιστολή είναι ο φιλελεύθερος χαρακτήρας των νησιωτών, η αγάπη τους προς την πατρίδα και τον βασιλέα, η οργάνωση του συστήματος της αυτοδιοίκησης και της προθυμίας των κατοίκων να προσφέρουν στη δημόσιο συμφέρον μέσω της συμμετοχής τους δωρεάν στα δημόσια έργα.

V. Εκλογές 1873: Διαρκής πολιτική αστάθεια

Ο Επαμεινώνδας Δεληγιώργης, μετά την ανάληψη της πρωθυπουργίας (8.7.1872) δεν διέλυσε αμέσως τη Βουλή, αλλά πρώτα ανέστειλε απλώς τις εργασίες της, δημοσίευσε το διάταγμα διαλύσεως και προκήρυξε εκλογές για τις 27-30.1.1873⁷⁸⁰, που πραγματοποιούνται από την κυβέρνησή του.

Η Βουλή του 1872 είχε δυνατότητες να εξαντλήσει την περίοδο ή το μεγαλύτερο μέρος αυτής αν ο Γεώργιος δεν καταργούσε την κυβέρνηση Βούλγαρη-Κουμουνδούρου και δεν έφερνε στην εξουσία τον Δεληγιώργη. Η καταργηθείσα κυβέρνηση είχε αναδειχθεί κανονικά, αφού η κυβέρνηση που πραγματοποίησε τις εκλογές ήταν συμμαχική και είχε εξασφαλισμένη πλειοψηφία. Έτσι η κυβέρνηση Δεληγιώργη έκρινε περιττό ακόμα και να διενεργήσει επαναληπτικές εκλογές, αφού είχε πάρει την απόφαση να προκηρύξει γενικές εκλογές και όταν διαλύθηκε η Βουλή είχε μόνο 181 βουλευτές από τους 190 που έπρεπε να έχει.

Υπήρξε λίγο δύσκολη η οριοθέτηση σε πολιτικές ομάδες των βουλευτών, κυρίως στο διαχωρισμό τους, ποιοι και πόσοι δηλαδή πόσοι από αυτούς ήταν φίλοι του Βούλγαρη ή του Κουμουνδούρου. Αυτό που είναι βέβαιο είναι ότι ο Δεληγιώργης διέθετε μόνο 7 βουλευτές, ενώ η ομάδα που σχηματίστηκε γύρω από τον Κ. Λομβάρδο και τον Χαρ. Τρικούπη αριθμούσε 8. Η επιλογή του Δεληγιώργη, με τόσο μικρό αριθμό προσκείμενων βουλευτών είχε ως συνέπεια η Βουλή να υπολειμатурήσει, να διαρκέσει λίγο και να ακολουθήσει πολιτική αστάθεια και στη συνέχεια η εκλογική αναμέτρηση του 1874 με τα γνωστά έκτροπα που είχε.

Οι διαρκείς πολιτικές αναμετρήσεις και η αλλοίωση των πλειοψηφιών στη Βουλή με τις παρεμβάσεις του Βασιλιά Γεωργίου, είχαν ως συνέπεια να δημιουργηθούν υπερβάσεις σε τοπικό επίπεδο τέτοιες που οι υποψήφιοι να ξεπεράσουν τις παραταξιακές γραμμές και τις πολιτικές διαφωνίες τους, να συνεργάζονται μεταξύ τους για να αντιμετωπίσουν τις επαναλαμβανόμενες αναμετρήσεις για να εξασφαλιστεί η άνετη και αδάπανη εκλογή τους.

Έτσι στις επαρχίες οι υποψήφιοι εμφανίζονταν δίχως επωνυμίες συνδυασμών (Βουλγαριστές, Κουμουνδουρικοί, Δεληγιωργικοί, Ζαΐμικοί) και δημιουργούσαν τοπικούς συνδυασμούς με συμμαχίες προσώπων δίχως πολιτικά χαρακτηριστικά. Εμφανίζονταν έτσι στους εκλογείς δίχως επωνυμία και ζητώντας να ψηφιστούν ως συνδυασμοί αποτελούμενοι από τοπικούς παράγοντες.

⁷⁸⁰ Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν από τις 27.1 έως τις 30.1.1873, για την ΙΒ΄ Βουλή (27.1.1873-26.4.1874) η οποία εξέλεξε 190 έδρες. Ο Δεληγιώργης απέσπασε 85 και διατηρήθηκε στην πρωθυπουργία, ενώ τα κόμματα της ενωμένης αντιπολίτευσης είχαν 95 έδρες και δεν κατάφεραν να σχηματίσουν κυβέρνηση, ούτε να προσελκύσουν τους 10 ανεξάρτητους (Gunar H., 2006: 467-468).

Η αποδιοργάνωση του πολιτικού συστήματος, κυρίως από τις πρακτικές του Βούλγαρη, δημιούργησε ένα αρνητικό πολιτικό πλαίσιο για την συγκρότηση πολιτικών σχηματισμών. Αυτό έδωσε απόλυτη ελευθερία στους εκλεγέντες βουλευτές για τις μετέπειτα κινήσεις τους στη Βουλή, αφού δεν είχαν πάρει χρίσμα από κανέναν αρχηγό και δεν χρωστούσαν την εκλογή τους σε κανέναν. Συνέπεια αυτού του γεγονότος ήταν και η μετέπειτα αδυναμία να αποκτήσουν οι κεντρικές πολιτικές ομάδες σταθερή πλειοψηφία. Ο παραπάνω λόγος αποτελεί τον κύριο παράγοντα για τον οποίο υπάρχει δυσκολία να γίνει κατάταξη των βουλευτών της Δ΄ περιόδου της Βουλής σε πολιτικές ομάδες.

Η Βουλή που εξελέγη από τις εκλογές επιβίωσε δεκαπέντε μήνες και συνεδρίασε 106 φορές σε δύο συνόδους. Στις 8.7.1872 σχημάτισε κυβέρνηση ο Επαμ. Δεληγιώργης, κρατώντας το υπουργείο Εσωτερικών. Μετά από αρκετές εισροές και αποχωρήσεις βουλευτών ο Δεληγιώργης ανέστειλε πρώτα τις εργασίες της Βουλής και έπειτα, στις 20.9.1872 δημοσίευσε το διάταγμα για διάλυσή της προκηρύσσοντας εκλογές από το Σάββατο 27 έως την Τρίτη 30.11.1873.

α. Η εκλογική συμπεριφορά των επαρχιών και οι πολιτικοί σχηματισμοί

Παρά το γεγονός ότι η διαδικασία της αφομοίωσης έχει αρνητικές επιπτώσεις στα Επτάνησα, από πλευράς υποδομών και η σύγκριση με το πριν την Ένωση καθεστώς δεν μπορούσε μοιραία να αποφευχθεί, ο άνεμος της ελευθερίας είναι τόσο δυνατός, ώστε οποιαδήποτε έκφραση της σύγκρισης και δυσφορίας δεν μπορούσε να βγει από τους Κεφαλλήνες ως διαμαρτυρία αλλά και να καταγραφεί ως πολιτική συμπεριφορά. Όμως η πολιτική κρίση και ένταση κυριαρχεί στην πολιτική σκηνή, ως αποτέλεσμα τόσο των συνταγματικών εκτροπών όσο και των άλλων μηχανορραφιών, που υλοποιούν ή σκοπεύουν να υλοποιήσουν πολιτικές ομάδες για να ελέγξουν τη Βουλή και κατ' επέκταση την Κυβέρνηση. Λόγω των διαρκών μετακινήσεων των βουλευτών στις ψηφοφορίες και στις συσσωματώσεις που δημιουργούνται, οι βουλευτές προσπαθούν να εμφανίζουν μια αποστασιοποιημένη εικόνα από τα αρνητικά γεγονότα, δίχως να απουσιάζουν από τις εξελίξεις αυτές σε μια προσπάθεια να εμφανιστούν στην επαρχία τους ως ανεξάρτητοι. Ιδιαίτερη επίδραση σ' αυτό έχει το γεγονός έχουν οι συχνές παρεμβάσεις του Βασιλιά αλλά και το γεγονός, για την Κεφαλληνία, ότι αναπτύσσονται εσωστρεφείς δυνάμεις σε τοπικό επίπεδο λόγω των αρνητικών συνεπειών της αφομοίωσης.

Οι Παλαιοριζοσπάστες εκλείπουν και εμφανίζονται νεότεροι εκπρόσωποι πολιτικών τάσεων και ομάδων ωστόσο διατηρούν μια μικρή εκλογική παρουσία στην επαρχία Κραναίας και Πάλλης δίχως κοινοβουλευτική εκπροσώπηση, ενώ αρκετοί βουλευτές δηλώνουν ανεξάρτητοι.

Η μεγάλη πλειοψηφία των εκλεγέντων βουλευτών (7/70%) πρόσκειται στον Δεληγιώργη με πλειοψηφία σε όλες τις επαρχίες. Ακολουθούν οι ανεξάρτητοι (2/20%) και ο Βούλγαρης (1 /10%). Για τον Βούλγαρη υπήρξε πλήρης ανατροπή των αποτελεσμάτων της προηγούμενης Βουλής, χάνοντας μεγάλο μέρος της ισχύος του. Τέλος κανένας από τους εκλεγέντες βουλευτές δεν πρόσκειται στον Κουμουνδούρο⁷⁸¹.

	ΕΠΑΡΧΙΑ	Ανεξάρτητοι	Δεληγιωργικοί	Βουλγαριστές
1873 (10)	ΚΡΑΝΑΙΑΣ	Νικ. Μηλιαρέσης (25%)	Μιχαήλ Ιγγλέσης Σπυρίδων Μοντεσάντος-Μπουλελάς (50%)	Αγαμέμνων Μεταξάς ⁷⁸² (25%)
	ΠΑΛΛΗΣ	Δημήτριος Δελλαπόρτας (33%)	Όθων Πυλαρινός, Μιχαήλ Τυπάλδος- Χαριτάτος (67%)	
	ΣΑΜΗΣ		Γεώργιος Δελλαπόρτας, Ιωάννης Δεστούνης, Γεώργιος Κόκκινος (100%)	
	Ποσοστά	20%	70%	10%

Η τάση για ανανέωση του εκλογικού σώματος και στην εκλογική αυτή αναμέτρηση ήταν σημαντική, αφού από τους δέκα εκλεγέντες βουλευτές, οι έξι (Μηλιαρέσης, Ιγγλέσης, Μεταξάς, Δελλαπόρτας Δημ., Δελλαπόρτας Γ., Δεστούνης) επανεκλέχθηκαν (60%) που είχαν εκλεγεί σε προηγούμενες εκλογές (1864, 1868, 1869 και 1872), ενώ οι τέσσερις (Μοντεσάντος, Πυλαρινός, Χαριτάτος Μ., Κόκκινος), (40%) εξελέγησαν για πρώτη φορά στα κοινοβουλευτικά χρονικά.

ΘΗΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΙΟΝΙΟ ΒΟΥΛΗ	ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΙ 1864	ΘΗΤΕΙΑ ΣΕ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΒΟΥΛΗ	ΠΡΩΤΗ ΕΚΛΟΓΗ 1873
0	0	3	6
0 %	0 %	30 %	60%

Οι τέσσερις νεοεκλεγέντες βουλευτές (Μοντεσάντος, Πυλαρινός, Χαριτάτος Μ., Κόκκινος), δήλωσαν ότι ανήκουν στην ομάδα του Δεληγιώργη που πρωτοεμφανίστηκε και απέσπασε το 70% των βουλευτών του νομού, ελέγχοντας το 50% στην Κραναία, το 67% στην Πάλλη και το 100% τη Σάμη. Ο Κουμουνδούρος δεν εξέλεξε κανέναν βουλευτή και ο Βούλγαρης μόνον έναν, στην Κραναία τον Αγαμέμωνα Μεταξά ο οποίος εκλέγεται σταθερά από το 1868. Στην Πάλλη η απουσία των Ιακωβάτων συνεχίζεται, ενώ στη Σάμη κυριάρχησε ο Δεληγιώργης εξελέγοντας το σύνολο των βουλευτών, όπου οι Δελλαπόρτας και Δεστούνης δεν είχαν εκλεγεί στις εκλογές του 1873 ενώ το 1869 είχαν εκλεγεί με τη σημαία του Βούλγαρη.

⁷⁸¹ Μέρος III, Παράρτημα Α, Γενικοί Πίνακες, αναλυτικά εκλογικά αποτελέσματα κατά επαρχία.

⁷⁸² Ο Α. Μεταξάς το 1872 διορίστηκε Υπουργός Δικαιοσύνης στην Κυβέρνηση Βούλγαρη, αφού υπήρξε Υφηγητής του Ποινικού Δικαίου στη Νομική Σχολή Αθηνών (1861-1872) (Ευαγγελίδης Τρ., 1898: 301-302).

Με βάση το γεγονός της Σάμης αλλά και τη μεγάλη πλειοψηφία που έφερε ο Δεληγιώργης στην Πάλλη βλέπουμε τη μετακίνηση των ψηφοφόρων του Βούλγαρη προς το Δεληγιώργη, ο οποίος με σχεδόν ανύπαρκτο οργανωτικό μηχανισμό κυριάρχησε πολιτικά. Σημαντική επίσης απώλεια για τον Βούλγαρη είναι και η μη κάθοδος πλέον των αδελφών Ιακωβάτων στην Πάλλη.

Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από τα αποτελέσματα είναι η σημαντική ανανέωση των βουλευτών, η εξαφάνιση του Κουμουνδούρου, η μείωση των δυνάμεων του Βούλγαρη και η εμφάνιση του Δεληγιώργη ο οποίος πήρε συντριπτική πλειοψηφία στο νησί. Η μεγάλη πλειοψηφία των ανεξάρτητων βουλευτών που είχε εμφανιστεί στις εκλογές του 1872 μειώθηκε σημαντικά, τόσο λόγω της εκλογής παλαιών υποψηφίων όσο και της δυναμικής του Δεληγιώργη. Το φαινόμενο αυτό, είναι εξηγήσιμο λόγω της μακράς πολιτικής αστάθειας και η συσπείρωση γύρω από τον Δεληγιώργη εξηγείται μετά τη σύγκρουση του βασιλιά με τις κατεστημένες πολιτικές δυνάμεις των Βούλγαρη και Κουμουνδούρου και η ανάδειξή του ως τρίτη λύση.

Η κατανομή των εδρών στο νομό έδωσε πλειοψηφία 70% στον Δεληγιώργη, ο Κουμουνδούρος εξαφανίζεται, ο Βούλγαρης λαμβάνει μόνο 10% και οι ανεξάρτητοι μειώνουν συντριπτικά τη δύναμή τους συγκεντρώνοντας ποσοστό μόνο 20%. Παρουσιάζεται έτσι μια στροφή προς την ανανέωση όσο και σε νέες πολιτικές ομάδες, όπου εντάσσονται οι ανεξάρτητοι μετά τις συσσωματώσεις που δημιουργούνται στην Βουλή κυρίως από τις συχνές εναλλαγές κυβερνήσεων. Η νέα παράταξη του Επ. Δεληγιώργη, που θα εμφανιστεί, θα πάρει το 70% των εδρών ενσωματώνοντας στις τάξεις της κυρίως δυνάμεις από τους Ανεξάρτητους αλλά και από την παράταξη του Βούλγαρη. Έτσι ο Δεληγιώργης παίρνει πλειοψηφία στην Κραναία με τα νέα πρόσωπα που κατέρχονται μαζί του, υψηλό ποσοστό στην Πάλλη, όπου δεν κατέρχονται οι αδελφοί Ιακωβάτοι και το σύνολο του εδρών στην Σάμη ενσωματώνοντας τους Ανεξάρτητους και νικώντας τις δυνάμεις Βούλγαρη και Κουμουνδούρου.

Η παράταξη των Ανεξαρτήτων εκλέγει δύο βουλευτές παίρνοντας 20% (από 80% το 1872), έναν στη Κραναία και έναν στην Πάλλη.

Η Παράταξη Βούλγαρη εκλέγει μόνον τον Α. Μεταξά στην Κραναία, ενώ η παράταξη του Κουμουνδούρου εξαφανίζεται από όλες τις επαρχίες του νομού.

Η ανατροπή του διπολισμού Κουμουνδούρου-Βούλγαρη είχε ως συνέπεια την συγκρότηση αρχικά των ανεξαρτήτων στις προηγούμενες εκλογές και σ' αυτές την ανάδειξη μιας νέας πολιτικής δύναμης που συγκροτήθηκε γύρω από τον Δεληγιώργη, η οποία λόγω της εύνοιας του βασιλιά αναδείχθηκε κυβέρνηση μετά την διάλυση του συνασπισμού Κουμουνδούρου-Βούλγαρη.

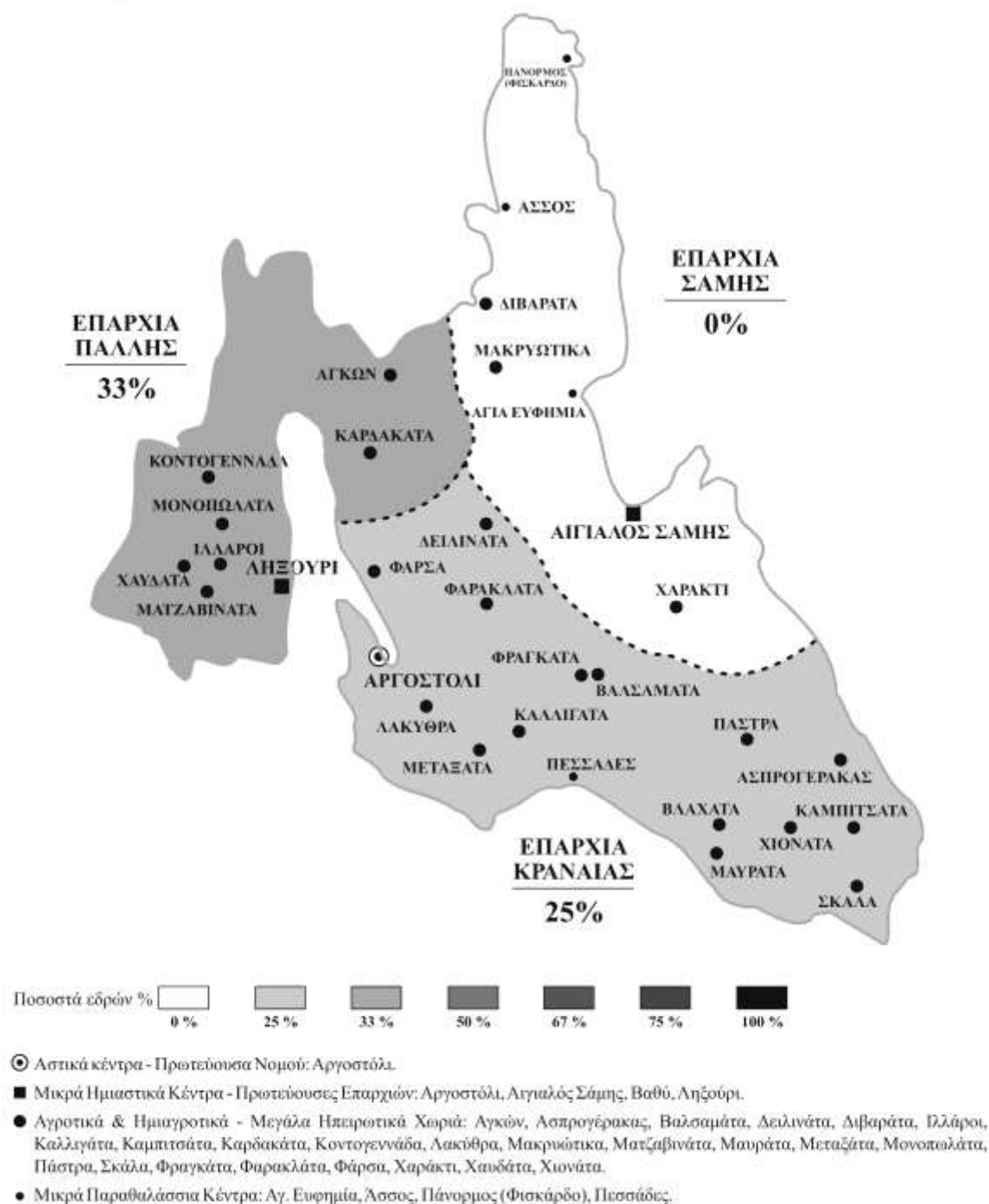
Εξετάζοντας τη σύνθεση του πληθυσμού, τα ιστορικά στοιχεία της περιοχής και συγκρίνοντας τη συμπεριφορά του εκλογικού σώματος κατά τη εξελισσόμενη περίοδο μετά την Ένωση, μπορούμε να καταγράψουμε το πλαίσιο της πολιτικής συμπεριφοράς κατά επαρχία.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 27-30.1.1873

Παράταξη: **Ανεξάρτητοι**

Ποσοστά εδρών %

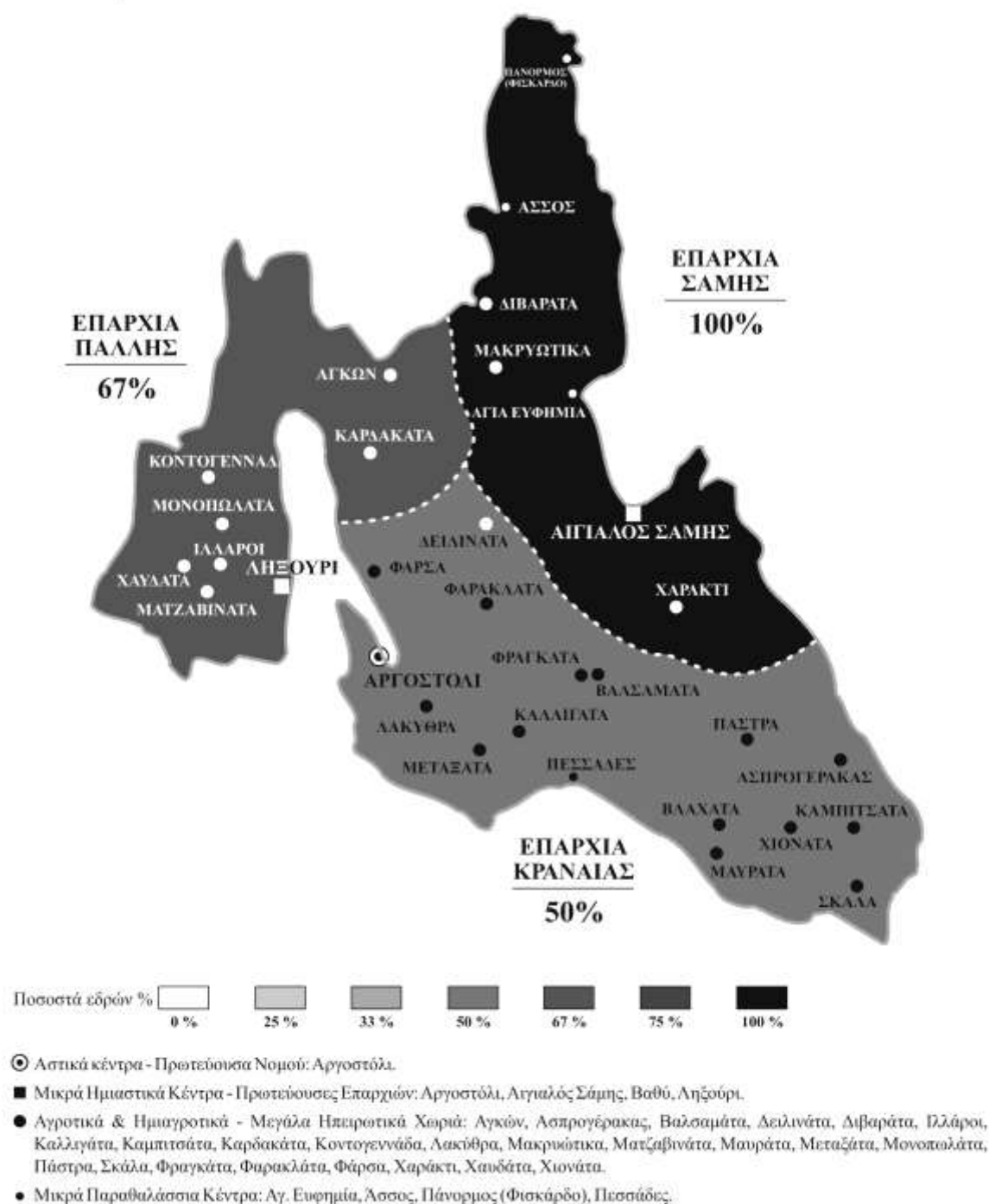
Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 27-30.1.1873

Παράταξη: **Επαμ. Δεληγιώργη** (Δεληγιωργικοί)

Ποσοστά εδρών %

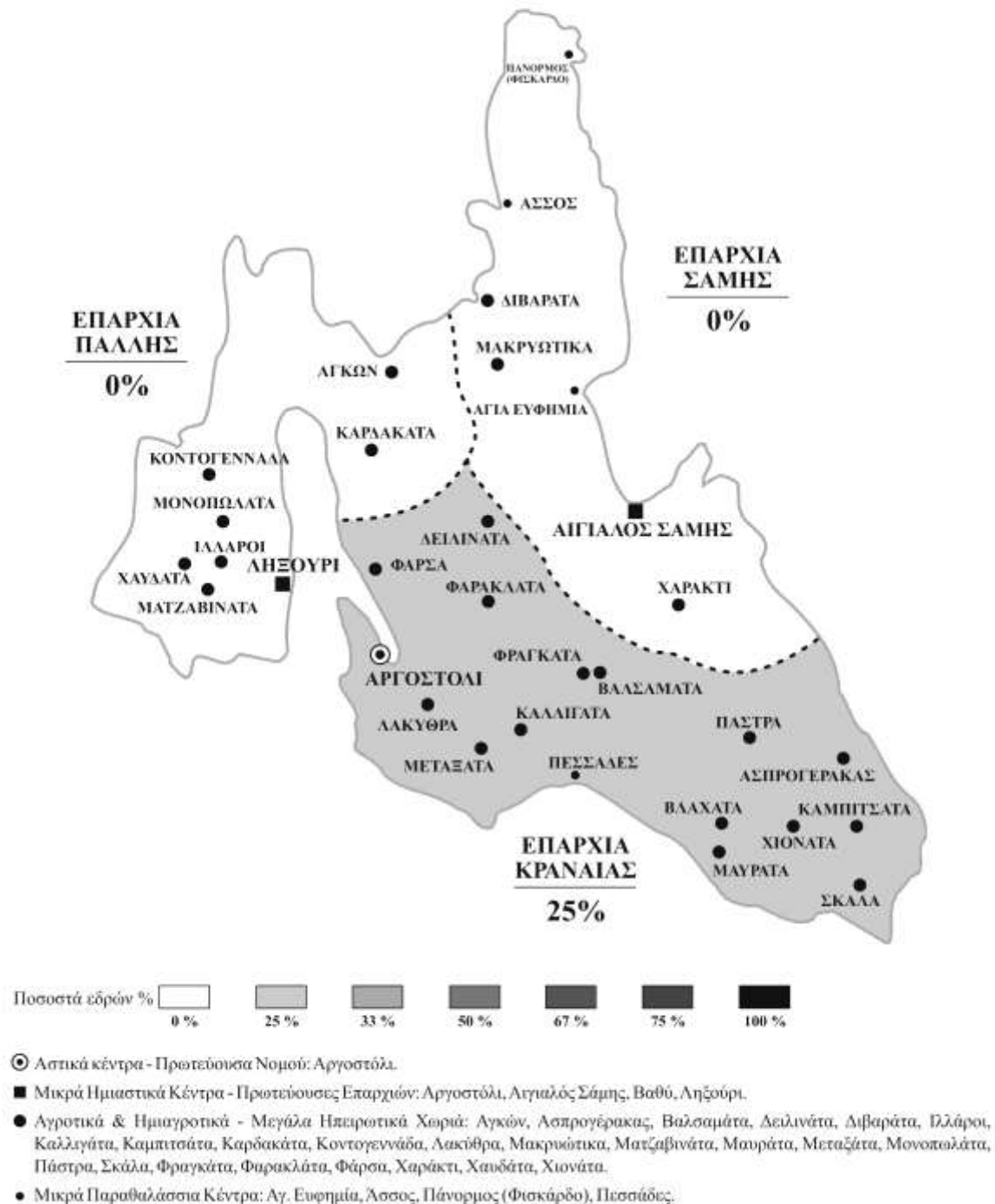
Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 27-30.1.1873

Παράταξη: Δ. Βούλγαρη (Βουλγαριστές)

Ποσοστά εδρών %

Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

Επαρχία Κραναίας

Οι υποψήφιοι Σπυρίδων Μοντεσάντος Μπουλελάς, Νικόλαος Μηλιαρέσης, Μιχαήλ Ιγγλέσης, νέοι πια υποψήφιοι, εξέδωσαν μετεκλογικά κοινή ανακοίνωση⁷⁸³ για να ευχαριστήσουν τους ψηφοφόρους τους. Η κοινή τους εκδήλωση επιβεβαιώνει και τα στοιχεία της κοινής πολιτικής τους καθόδου, αποτελώντας μια ενιαία πολιτική ομάδα στην Κραναία.

Παρά την απόλυτη κυριαρχία τους εκλογικά, οι προγραμματικές δεσμεύσεις της ομάδας των εκλεγέντων βουλευτών είναι σε αρκετά υψηλό επίπεδο, γενικές μεν αλλά σταθερές και με ένα επίπεδο που αντιπροσωπεύει την πολιτική παράδοση του νησιού. Από την ομάδα αυτή που εξελέγη στο σύνολό της οι δύο, Μοντεσάντος και Ιγγλέσης, με βάση τις ψηφοφορίες της Βουλής στήριξαν την παράταξη Δεληγιώργη, όπως φάνηκε από τη διαδικασία για ψήφο εμπιστοσύνης στις 3.7.1873⁷⁸⁴, όπου υπερψηφίστηκε η κυβέρνηση Δεληγιώργη με ψήφους υπέρ 81 και 75 κατά. Αντίθετα ο Μηλιαρέσης την καταψήφισε και ουσιαστικά η συνεργασία τους είχε ήδη διαρραγεί. Την κυβέρνηση καταψήφισε και ο Α. Μεταξάς ο οποίος ανήκε στην παράταξη Βούλγαρη.

Η έγκριση της εκλογής Κραναίας έγινε από τη Βουλή⁷⁸⁵ στις 27.3.1873 ανακηρύσσοντας βουλευτές τους, Νικόλαο Μηλιαρέση, Μιχαήλ Ιγγλέση, Σπυρίδωνα Μοντεσάντο - Μπουλελά και Αγαμέμωνα Μεταξά.

Επαρχία Πάλλης

Η έγκριση της εκλογής Πάλλης έγινε από τη Βουλή⁷⁸⁶ στις 29.3.1873 ανακηρύσσοντας βουλευτές τους Όθων Πυλαρινό, Μιχαήλ Χαριτάτο και Διονύσιο Δελλαπόρτα.

Όπως φάνηκε και από τη διαδικασία για ψήφο εμπιστοσύνης, στις 3.7.1873⁷⁸⁷, όπου υπερψηφίστηκε η κυβέρνηση Δεληγιώργη με ψήφους υπέρ 81 και 75 κατά, οι βουλευτές Πυλαρινός και Χαριτάτος υπερψήφισαν την Κυβέρνηση, ανήκοντες κατά τις εκλογές αυτές στην παράταξη Δεληγιώργη. Ο Δελλαπόρτας κατά την ψηφοφορία αυτή απείχε.

⁷⁸³ Αναφέρουν μεταξύ άλλων στην ανακοίνωσή τους: «...Βεβαιούμεν τους εντολείς ημών, ότι θα πράττωμεν παν ό,τι η συνείδησις και το καθήκον μας υπαγορεύει. Και ως προς μεν τα γενικά πράγματα, θα υποστηρίζωμεν παν όντι δίκαιον και νόμιμον, και εις την πολιτείαν και εις το έθνος συμφέρει. Ως προς δε τα επαρχιακά, δεν διστάζομεν να ομολογήσωμεν, ότι δύσκολον μεν είναι βέβαια να επέλθη δια μιας μία ριζική διόρθωσις των κακώς κειμένων, εκφράζομεν όμως την ζωνηράν επιθυμίαν, και θέλομεν καταβάλει πάσαν σύννομον και επίμονον προσπάθεια, να γίνωμεν χρήσιμοι εις την Επαρχίαν μας, καθ' όσον οι δυνάμεις μας επαρκούν και οι περιστάσεις το συγχωρούν, εντός των ορίων της νομιμότητος και της τιμιότητος». [Κοινή ανακοίνωση των Σπυρίδωνος Μοντεσάντου Μπουλελά, Νικόλαου Μηλιαρέση, Μιχαήλ Ιγγλέση με τίτλο «Συνεπαρχιώται», Αργοστόλι, την 3 Φεβρουαρίου 1873» (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 3, έγγραφο 73Β)].

⁷⁸⁴ ΠΡΒ ΠΕΡ. Δ. ΣΥΝ Α 1872, Συν. ΝΗ/3.7.1873, σσ. 470-473.

⁷⁸⁵ ΠΡΒ ΠΕΡ. Ε ΣΥΝ Α 1873/Συν. ΙΑ/27.3.1873, σσ. 32

⁷⁸⁶ ΠΡΒ ΠΕΡ. Ε ΣΥΝ Α 1873/Συν. ΙΓ/29.3.1873, σσ. 42

⁷⁸⁷ ΠΡΒ ΠΕΡ. Δ. ΣΥΝ Α 1872/Συν. ΝΗ/3.7.1873, σσ. 470-473.

Επαρχία Σάμης

Κατά την διάρκεια της επικύρωσης των αποτελεσμάτων η επαρχία Σάμης απασχόλησε τη Βουλή επί μακρόν⁷⁸⁸ την 29.3.1873. Η πλειονοψηφία του Α' τμήματος, που ασχολήθηκε με την υπόθεση, εισηγήθηκε το θέμα και άρχισε η διαδικασία της συζήτησης. Τα θέματα αφορούσαν: α. το άκυρον της εκλογής του υποψηφίου Γεράσιμου Κόκκινου με την επίκληση ότι δεν γεννήθηκε και δεν διαμένει στην επαρχία αυτή, β. την ακύρωση του δήμου Δολυχίου για όλους τους επιτυχόντες, διότι η διαλογή έγινε κατά παράβαση του νόμου υπερβαίνοντας το χρόνο και κατά την διάρκεια της νύκτας και απουσία των ενδιαφερομένων. Η πλευρά που ζητούσε τη μη ακύρωση της εκλογής αντέκρουσε τους ισχυρισμούς λέγοντας ότι καμία βλάβη δεν προέκυψε ούτε αλλοιώθηκε το αποτέλεσμα. Μετέπειτα πήραν τον λόγο πολλοί βουλευτές και υποστήριξαν τις δύο θέσεις. Κατόπιν τέθηκε το εξής ερώτημα σε ψηφοφορία με ονομαστική κλήση «*Παραδέχεται η Βουλή το έγκυρον της εκλογής του δήμου Δολυχίου της επαρχίας Σάμης, ναι ή όχι*». Υπέρ της ακύρωσης ψήφισαν 80 βουλευτές και κατά 79, αρνηθέντος ψήφου ενός. Οι Κεφαλλήνες βουλευτές της επαρχίας Κραναίας και Πάλλης ψήφισαν: ΟΧΙ: Μοντεσάντος, Ιγγλέσης, Πυλαρινός, Χαριτάτος, Δελλαπόρτας, Απείχαν: Μηλιαρέσης, Μεταξάς. Οι βουλευτές της επαρχίας Σάμης δεν ψήφισαν διότι δεν είχε επικυρωθεί η εκλογή τους. Μη υπαρχούσης απολύτου πλειοψηφίας επανελήφθη η ψηφοφορία δια ονομαστικής κλήσεως κατά την οποία ξανά ψήφισαν 80 υπέρ του ακύρου και 79 κατά.

Ακολούθησε μακρά συζήτηση περί του ζητήματος με το ερώτημα: αν υπάρχει ή όχι απόλυτη πλειοψηφία με την ψήφιση που προηγήθηκε, αφού πολλοί υποστήριξαν ότι για να αποφασίσει η Βουλή απαιτείται το ήμισυ πλέον του ενός των βουλευτών, ενώ άλλοι επέμεναν ότι αυτό ισχύει μόνο ότι ψηφίζεται για το έγκυρο της απαρτίας. Ακολούθησε πρόταση για αναβολή της συζήτησης, όπου η Βουλή με ψήφους 87 υπέρ και 80 κατά αποφάσισε την αναβολή της συζήτησης. Οι Κεφαλλήνες βουλευτές ψήφισαν: ΝΑΙ: Μοντεσάντος, Ιγγλέσης, Πυλαρινός, Χαριτάτος, Δελλαπόρτας, Κόκκινος, Δελλαπόρτας, Δεστούνης. ΟΧΙ : Μηλιαρέσης, Μεταξάς. Στην ψηφοφορία αυτή ψήφισαν και οι βουλευτές της Σάμης.

Ακολούθως παρατήρησε κάποιος βουλευτής ότι δια της ψηφοφορίας 80 κατά 79 παρεδέχθη το άκυρο της εκλογής του Δήμου Δολυχίου, και η παρατήρηση αυτή έγινε αποδεκτή άνευ αντιρρήσεως, ο Πρόεδρος κήρυξε το αποτέλεσμα. Ερωτηθείσα κατόπιν δε η Βουλή περί του εγκύρου των εκλογών των λοιπών δήμων της επαρχίας Σάμης, παραδέχθηκε αυτό δι' ανατάσεως.

Κατά τη συνεδρίαση της 15^{ης} Μαΐου υποβλήθηκε από το Α' τμήμα, αρμόδιο για την εκλογή Σάμης πρακτικό⁷⁸⁹, με το οποίο γνωστοποιήθηκε στη Βουλή ότι ειδοποιήθηκαν οι ενδιαφερόμενοι περί της

⁷⁸⁸ ΠΡΒ ΠΕΡ Ε ΣΥΝ Α 1873/Συν. ΠΓ/29.3.1873, σσ. 42-51.

⁷⁸⁹ ΠΡΒ ΠΕΡ Ε ΣΥΝ Α 1873/Συν. Κ/15.5.1873, σσ. 72-73.

εκλογής αυτής να προσέλθουν για να υποστηρίξουν τις ενστάσεις ή αντιρρήσεις τους αλλά κανείς δεν προσήλθε. Κατά συνέπεια αναγνώσθηκε η επί της εκλογής του δήμου Δολυχίου της επαρχίας Σάμης έκθεση του ιδίου τμήματος, η δε Βουλή παραδέχθηκε το έγκυρο της εκλογής άνευ αντιρρήσεως και ανακήρυξε νόμιμους βουλευτές αυτής τους Γεράσιμο Κόκκινο, Ιωάννη Δεστούνη και Γεώργιο Δελλαπόρτα.

Όπως φάνηκε κατά τη διαδικασία για ψήφο εμπιστοσύνης στις 3.7.1873⁷⁹⁰, κατά την οποία υπερψηφίστηκε η κυβέρνηση Δεληγιώργη με ψήφους υπέρ 81 και 75 κατά, οι βουλευτές Κόκκινος, Δελλαπόρτας και Δεστούνης υπερψήφισαν την Κυβέρνηση, παρά το γεγονός ότι δεν κατήλθαν στις εκλογές με την παράταξη Δεληγιώργη η οποία την περίοδο αυτή είχε σχηματίσει κυβέρνηση.

β. Κοινοβουλευτική δραστηριότητα

Η θαλάσσια συγκοινωνία μεταξύ Αργοστολίου-Ληξουρίου απασχόλησε τη Βουλή, αφού ήταν σημαντική για την επικοινωνία μεταξύ των δύο σημαντικών πόλεων και επαρχιών του νησιού αλλά και της σύνδεσης της Πάλλης με την υπόλοιπη Ελλάδα. Από το υπ. Εσωτερικών υποβλήθηκε στις 30.5.1873 ως Νομοσχέδιο η σύμβαση *«περί παραχωρήσεως προνομίου συγκοινωνίας μεταξύ Αργοστολίου και Ληξουρίου»*⁷⁹¹. Η Βουλή επικύρωσε τη σύμβαση που είχε υπογραφεί στις 15.5.1872 μεταξύ του υπ. Εσωτερικών και του Π. Μελισσηνού, διευθυντού της ατμοπλοϊκής εταιρείας, αποτελούμενη από 6 άρθρα. Η σύμβαση παραχωρούσε το αποκλειστικό δικαίωμα εκμεταλλεύσεως της γραμμής Αργοστολίου-Ληξουρίου επί μία 15ετία απαλλάσσοντας την εταιρεία από την πληρωμή λιμενικών και υγειονομικών τελών. Οι δεσμεύσεις της εταιρείας ήταν να διαθέτει δύο κατάλληλα και ασφαλή ατμόπλοια με τουλάχιστον 5 δρομολόγια την ημέρα, να μετακομίζει δωρεάν τους ταχυδρομικούς φακέλους, τους στρατιώτες, να κατασκευάσει πρώτη και δεύτερα θέση σε κάθε ατμόπλοιο και στη δεύτερα να μην λαμβάνει ναύλο παραπάνω από είκοσι πέντε λεπτά. Η σύμβαση να έχει άμεση ισχύ για την δρομολόγηση του πρώτου πλοίου ενώ για το δεύτερο σε δύο μήνες μετά την κύρωσή της. Όρος της σύμβασης ήταν ότι αν η εταιρεία διακόψει επί ένα μήνα τα δρομολόγια ή δίχως άδεια του νομάρχη ελαττωθούν τα ημερήσια δρομολόγια να κηρύσσεται έκπτωτη. Ο βουλευτής Ο. Πυλαρινός υπέβαλε αναφορά για την καθυστέρηση λειτουργίας της ακτοπλοϊκής γραμμής Ληξουρίου-Αργοστολίου που παραπέμφθηκε στο Υπουργείο Εσωτερικών⁷⁹².

Υπό της πλειοψηφίας της επιτροπής του Υπουργείου Εσωτερικών συζητήθηκε και αποφασίστηκε η έγκριση ποσού 2.700 δρχ. και 300 δρχ. προς σύσταση επαρχείου στην επαρχία

⁷⁹⁰ ΠΡΒ ΠΕΡ. Δ. ΣΥΝ Α 1872/Συν. ΝΗ/3.7.1873, σσ. 470-473.

⁷⁹¹ ΠΡΒ ΠΕΡ Ε ΣΥΝ. Α 1873/Συν. Λ/30.5.1873, σσ. 203-205.

⁷⁹² ΠΡΒ ΠΕΡ. Δ. ΣΥΝ Α 1873/Συν ΛΒ/1.6.1873, σσ. 227.

Πάλλης⁷⁹³. Σύμφωνα με την αναφορά της πλειοψηφίας της επιτροπής η έγκριση αυτή θεωρείται αναγκαία από την άποψη της διοικήσεως και των συμφερόντων των κατοίκων της νήσου, η οποία είναι η πολυπληθέστερη των Επτανήσων, διότι δεν μπορεί να ανταποκρίνεται επαρκώς στην ανάγκη διοικήσεως στην επαρχία αυτή ο Νομάρχης, που είναι η μόνη διοικητική αρχή της νήσου, διότι η Πάλλη έχει 26 - 27 χιλ. ψυχές και έχει ως πρωτεύουσα τη σημαντική πόλη του Ληξουρίου. Η μειοψηφία παρά το γεγονός ότι αναγνωρίζει την ανάγκη αυτή θεωρεί ότι η ίδρυση επαρχείου στην Πάλλη μπορεί να γίνει μόνο με την κατάργηση άλλου, όπως του Άργους και δίχως να προστεθεί νέα δαπάνη να ικανοποιηθεί η εύλογη αξίωση της επαρχίας. Η πλειοψηφία δεν απεδέχθη την πρόταση αυτή και ενέκρινε την αρχική της απόφαση.

Ενεκρίθη το σύνολο του νομοσχεδίου το οποίο αφορά την έγκριση συμβάσεως μεταξύ της Ελληνική Κυβερνήσεως και της εταιρείας Μπάρνς και Μάκ Ίβερ «*Περί ατμοπλοϊκής συγκοινωνίας μεταξύ Πατρών και Ιονίων Νήσων*»⁷⁹⁴. Η έγκριση αφορούσε τη σύμβαση με 10 άρθρα μεταξύ της γενικής διευθύνσεως των ταχυδρομείων και της εταιρείας με έδρα το Λίβερπουλ. Τα ατμόπλοια της εταιρείας θα καταπλέουν από το εξωτερικό στους λιμένες Αιγίου, Ζακύνθου, Κεφαλληνίας, Κατακόλου και Πειραιώς και θα απολαμβάνουν των ατελειών, όπως απολαμβάνουν και όταν καταπλέουν στα λιμάνια Σύρου, Πατρών και Κερκύρας.

Η διανομή της εγχωρίου περιουσίας της Κεφαλληνίας αποτελεί ζήτημα, το οποίο απασχόλησε τη Βουλή πολλές φορές και κυρίως αυτό γινόταν, διότι υπήρχε μεγάλη οικονομική δραστηριότητα και η διανομή της αποτελούσε σημαντικό ζήτημα διευθέτησης. Κυρίως το ζήτημα αυτό είχε να κάνει με το γεγονός ότι με τη συμφωνία περί Ενώσεως όλη η περιουσία του νησιού, που δεν ανήκε σε ιδιώτες και ήταν υπό την ιδιοκτησία διαδοχικά του Ιονίου Κράτους περνούσε στη διαχείριση των Δήμων και όχι στο ελληνικό κράτος. Η ιδιαιτερότητα αυτή είχε σαν αποτέλεσμα τη γρήγορη συγκρότηση των τοπικών δήμων, το 1866, ευνοώντας και τη γενικότερη συγκρότηση της αυτοδιοίκησης στη χώρα, αφού η εγχώρια περιουσία είχε άμεσα εισοδήματα γεγονός που έδωσε άμεση ευμάρεια στους δήμους όπου κυρίως διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη διοικητική οργάνωση του νησιού. Έτσι στη Βουλή στις 25.6.1873 συζητήθηκε το νομοσχέδιο «*Περί διανομής της εγχωρίου περιουσίας των δήμων Κεφαλληνίας*»⁷⁹⁵, το οποίο ρύθμιζε όλα τα θέματα συνολικά και παλαιότερες εκκρεμότητες. Σύμφωνα με το Νομοσχέδιο, η μέχρι τη στιγμή εκείνη επιχώριος αδιανέμητη περιουσία στην Κεφαλληνία, διανέμεται στους δήμους σύμφωνα με τον πληθυσμό. Η διοίκηση των επιχωρίων κτημάτων γίνεται από επιτροπή, εκ του Νομάρχου, ως προέδρου, του

⁷⁹³ ΠΡΒ ΠΕΡ Ε ΣΥΝ. Α 1873/Συν. ΛΖ/7.6.1873, σσ. 255-256.

⁷⁹⁴ ΠΡΒ ΠΕΡ Ε ΣΥΝ. Α 1873/Συν. ΜΕ/16.6.1873, σσ. 303.

⁷⁹⁵ ΠΡΒ ΠΕΡ Ε ΣΥΝ. Α 1873/Συν. ΝΑ/25.6.1873, σσ. 392-395.

Δημάρχου Κρανίων και του Προέδρου Πρωτοδικών. Οι δήμαρχοι της νήσου μπορούσαν να διορίσουν στη θέση του Δημάρχου Κρανίων κάποιον άλλον δήμαρχο. Της διανομής εξαιρέθηκε: α. Το εγχώριο δάσος, όπου ανήκει όπως ίσχυε στον εκάστοτε δήμο, β. το παλαιό κατάστημα της οινοποιίας στο Αργοστόλι, γ. και ο επιβάλλον φόρος σε κάθε δήμο από το μονοπώλιο του αλατιού. Το παλαιό οινοποιείο θα χρησιμοποιηθεί για τη χρήση νοσοκομείου και τα άλλα κληροδοτήματα και τα παραρτήματα αυτών θα χρησιμοποιηθούν για το κοινό Πτωχοκομείο, ενώ τα έσοδα από τον Πεταλά και των φόρων μονοπωλίου άλατος θα χρησιμοποιηθούν για τη συντήρηση του κοινού νοσοκομείου και την περίθαλψη των νόθων και του πτωχοκομείου. Η διοίκηση του νοσοκομείου και η συντήρηση των νόθων θα γίνεται από επιτροπή του αδελφάτου. Όποιοι στο νησί σφετερίστηκαν δημόσια κτήματα η εκάστοτε δημοτική αρχή θα τα διεκδικήσει δικαστικά. Το ήμισυ της επιχώριας περιουσίας, της οποίας ανακαλύπτει ή διεκδικεί τελικώς θετικά ο εκάστοτε δήμος, ανήκει σ' αυτόν και έχει και την αξιοποίησή της, σύμφωνα με τον πληθυσμό του και μετά από την απόφαση της διοικούσας επιτροπής διαχείρισης της επιχώριας περιουσίας. Η ψήφιση του νομοσχεδίου έγινε στις 15.3.1874⁷⁹⁶.

Το θέμα του Πετριτίσιου Γυμνασίου-Λυκείου απασχόλησε τη Βουλή όπου κατατέθηκε στις 9.7.1873 πρόταση των βουλευτών Πάλλης, Όθωνος Πυλαρινού και Μιχαήλ Χαριτάτου⁷⁹⁷, όπου ανέφεραν το ιστορικό και την υψηλού επιπέδου μόρφωση που παρέχει το σχολείο ζητώντας τη μετονομασία του σε «*Πετρίτσειο Γυμνάσιο*» και την οικονομική ενίσχυσή του όπως γινόταν επί Προστασίας για να ανταποκριθεί στο σημαντικό του ρόλο ως το μόνο Ελληνικό Σχολείο στην Πάλλη. Επίσης πρότειναν να ρυθμιστούν θέματα συγκρότησης βιβλιοθήκης, μουσείου και επιστημονικών συλλογών, διοικητικά, και οικονομικά θέματα των καθηγητών, προτείνοντας να δοθεί εντολή στην εισαγγελία Κεφαλληνίας να καταδιώξει τους οφειλέτες του κληροδοτήματος.

Ένα χρόνο μετά τις εκλογές της 30.1.1873 η Βουλή εξέταζε ακόμη ενστάσεις επαρχιών, με διαρκές εισηγήσεις επιτροπών και ονομαστικές αποφάσεις της ολομέλειας με πολλούς βουλευτές που δεν έχουν νομιμοποιηθεί να μην ψηφίζουν, αφού η ίδια η Βουλή με εισήγηση της Κυβέρνησης δέχτηκε «*ότι παρ' όσων έχωσι νομιμοποιηθεί*», δηλαδή με όσους έχουν νομιμοποιηθεί η Βουλή έχει νόμιμη λειτουργία. Ο Κουμουνδούρος που είχε αποκλειστεί ορκίστηκε βουλευτής στις 6.2.1874⁷⁹⁸. Στις 11.2.1874 αντικαταστάθηκε η Κυβέρνηση Επ. Δεληγιώργη από Κυβέρνηση Βούλγαρη.

Πολλές προσπάθειες έγιναν για να καταργηθεί η ενεργητική ψηφοφορία των πολιτών, διότι αυτή δημιούργουσε απρόβλεπτες πλειοψηφίες στη Βουλή. Την πρωτοβουλία αυτή ανέλαβε ο

⁷⁹⁶ ΠΡΒ ΠΕΡ Ε ΣΥΝ. Β 1874/Συν. ΚΓ/15.3.1874, σσ. 337-341.

⁷⁹⁷ ΠΡΒ ΠΕΡ Ε ΣΥΝ. Α 1873/Συν. ΞΙ/9.7.1873, σσ. 526-530.

⁷⁹⁸ ΠΡΒ ΠΕΡ Ε ΣΥΝ. Β 1874/Συν. Δ/6.2.1874, σσ. 12

Κουμουνδούρος, και τη στήριξε ο Τρικούπης, αφού την περίοδο αυτή ο δεύτερος συμμετείχε περιοδικά στην Κυβέρνηση του πρώτου. Έτσι οι βουλευτές Μέσης, Κουμουνδούρος και λοιποί, υπέβαλαν στη Βουλή σχέδιο νόμου με τίτλο «*Περί μεταρρυθμίσεως του περί εκλογής Βουλευτών Νόμου*», που εισήχθη στις 12.2.1874⁷⁹⁹. που ζητούσε την τροποποίηση του νόμου της 19.11.1864 «*Περί εκλογής βουλευτών*»⁸⁰⁰. Η Βουλή ανέθεσε στον πρόεδρό της την εκλογή επιτροπής για την εξέταση της πρότασης αυτής. Οι προτάσεις αφορούσαν κυρίως «*το ενιαίον της ψήφου των εκλογέων*» και η «*επέκτασις της εκλογικής επαρχίας επί τον Νομόν*». Σύμφωνα με την αιτιολογική τους εισήγηση, ζητούσαν την επιβολή του ενιαίου της ψήφου, μιλούσαν για τη μη αρμονική λειτουργία των θεσμών, του πολιτεύματος και τη βραχύβια διάρκεια των Κυβερνήσεων. Όλα αυτά τα προβλήματα τα απέδιδαν στον τρόπο εκλογής των βουλευτών της «*δια σφαιριδίου ψηφοφορίας*», όπου οφείλονται και οι λόγοι της διακυμάνσεως της πλειονοψηφίας⁸⁰¹.

Σχετικά με του «*Περί του ενιαίου της ψήφου*», προτάθηκε ο κάθε νομός να είναι μία περιφέρεια και να καταργηθούν οι επαρχίες, αναφέροντας ότι, «*οι βουλευταί, αναγράφει το Σύνταγμα, αντιπροσωπεύουσι το έθνος, και ουχί την επαρχίαν, εξ ης εκλέγονται. Άπαντα επομένως τα μέλη του Κοινοβουλίου αντιπροσωπεύουσιν άπαντας τους εκλογείς και έкаστον τούτον άπαντας επίσης. Δεν υπάρχουν λοιπόν βουλευταί επαρχίας, αλλά του έθνους βουλευταί. Και δίκαιον ήθελεν είσθαι, εάν ήτο δυνατόν, ολόκληρον μεν το έθνος ν' αποτελή μίαν εκλογικήν περιφέρειαν, πάντες δε οι εκλογείς να μετέχωσιν εξίσου εις την εκλογήν απάντων των μελών της Βουλής...*».

Εκεί προτείνουν και «*την κατάργησιν της ενεργητικής ψήφου των εκλογέων*», αναφέροντας «*Κατά το επικρατούν σύστημα του πολλαπλασιασμού της ψήφου του εκλογέως, αναλόγως του αριθμού των εξ εκάστης επαρχίας εκλεγόμενων βουλευτών, το άτοπον τούτο υφίσταται, και η εξ αυτού αδικία είναι προφανής. Αι επαρχίαι διαφέρουσι προς αλλήλας, κατά τον πληθυσμόν. Η δε τυχαία ανισότης αύτη, αντί να επηρεάζη μόνον τον αριθμόν των εκλεκτέων βουλευτών, μεταβάλλει και την εκλογικήν ικανότητα των αμοιβαίων εκλογέων...*»⁸⁰².

Η τεκμηρίωση των θέσεων τους γίνεται κυρίως με την επίκληση άρθρων του Συντάγματος, την εκπροσώπηση, αλλά κυρίως επικαλούμενοι στοιχεία της πολιτικής που επικρατούν στην Βρετανία και τις θέσεις άλλων επιφανών πολιτικών φιλοσόφων της Ευρώπης. Η εισαγωγή της νεοτερικότητας από την Εσπερία, με την προσπάθεια αυτών των μεταρρυθμίσεων είναι εμφανής και κυρίως αυτό που στοχοποιούν είναι η κατάργηση της ενεργητικής ψήφου προς χάριν των

⁷⁹⁹ ΠΡΒ ΠΕΡ Ε ΣΥΝ. Β 1874 / Συν. Στ/12.2.1874, σσ. 25-86.

⁸⁰⁰ Ό.π. 18-86.

⁸⁰¹ Εισηγητική έκθεσις (ΠΡΒ ΠΕΡ.Ε ΣΥΝ. Β 1874 / Συν. Στ/12.2.1874, σσ. 37-39).

⁸⁰² Εισηγητική έκθεσις: Α. Περί του ενιαίου της ψήφου (ΠΡΒ ΠΕΡ.Ε ΣΥΝ. Β 1874 / Συν. ΣΤ/12.2.1874, σσ. 37-39).

συνδυασμών υποψηφίων αρχικά και κομμάτων μεταγενέστερα. Στο θέμα κατάργησης της επαρχίας επικαλούνται την ισχυρή οικονομική ευμάρεια του νομού λόγω της εγχώριας περιουσίας, κάτι το οποίο δεν ίσχυε, όπως και το γεγονός ότι η επαρχία δεν είχε ισχυρή διοικητική δομή.

Άλλες αλλαγές που προτάθηκαν αφορούσαν την αναθεώρηση των εκλογικών καταλόγων, τη διάρκεια του χρόνου ψηφοφορίας, σε μία ημέρα, την Κυριακή και τον τόπο της ψηφοφορίας, διαιρούμενος ο κάθε δήμος, δίχως διάκριση κατηγορίας, σε τμήματα. Στο ζήτημα για το δικαίωμα μίας ψήφου του πολίτη, επικαλούνταν οικονομικούς και διαχειριστικούς λόγους, τη μείωση χρήσης των σφαιριδίων σε κάθε τμήμα σε 500, όσοι οι ψηφοφόροι και όχι επί τον αριθμό των υποψηφίων για να γίνεται μια και μοναδική διαλογή, αφού η μείωση των σφαιριδίων σε συνδυασμό με την κατάργηση της επαρχίας θα διευκολύνει την διαδικασία καταμέτρησης.

Η εκτενής πρόταση του Κουμουνδούρου κάλυψε μεγάλο μέρος των πρακτικών της Βουλής και παραπέμφθηκε σε επιτροπή για να εισηγηθεί στη Βουλή, ενώ το κλίμα με το οποίο αντιμετώπισαν την πρόταση οι βουλευτές δεν ήταν ευνοϊκό. Τις προτάσεις Κουμουνδούρου θα υποστηρίξει κυρίως ο Τρικούπης και πολλά στοιχεία θα προσπαθήσει να τα εισαγάγει στις μεταρρυθμίσεις του αργότερα, παρά το γεγονός ότι θα είναι αντίπαλοι. Και οι δύο συμφωνούσαν αρχικά στην εισαγωγή του κομματικού συστήματος στην κοινοβουλευτική εκπροσώπηση, δηλαδή την εγκαθίδρυση της κομματοκρατίας. Αυτό που συμπεραίνεται από τις προσπάθειες εισαγωγής των μεταρρυθμίσεων είναι η άρνηση των βουλευτών αλλά και της παθητικής αντιμετώπισης της κοινωνίας της εποχής. Το νομοσχέδιο αυτό αποτελεί την αρχή του δόρατος του Τρικούπη να εισαγάγει θεσμούς αλλάζοντας όλη την διαδικασία των εκλογών, εισάγοντας το βρετανικό σύστημα με τα κόμματα και την πλειοψηφία τους στη Βουλή για το σχηματισμό κυβέρνησης, που πείθοντας τον Βασιλιά να το υιοθετήσει θα το ονομάσει σε λίγο χρόνο αργότερα «δεδηλωμένη». Τις απόψεις αυτές θα τις δεχθεί ο Βασιλιάς και με τον τρόπο αυτό αναδιατάσσεται η πολιτική και κοινοβουλευτική πραγματικότητα της εποχής δημιουργώντας ένα διπολισμό, όπου θα μεταπηδήσει ένα νέο πολιτικό προσωπικό και στις πολιτικές διαδικασίες θα κυριαρχήσουν με εναλλαγή ο Τρικούπης και ο Κουμουνδούρος για τα επόμενα χρόνια.

Στο γενικότερο κλίμα των ημερών προτάθηκε από τον Δεληγιώργη και Λομβάρδο να υπάρξει επιτροπή ελέγχου των πεπραγμένων της Κυβέρνησης από το 1872, ενώ πολλοί βουλευτές ζήτησαν να γίνει από το 1865, για το αν διαχειρίστηκε καλώς τα συμφέροντα της πολιτείας και του δημοσίου. Εξελέγη ανακριτική επιτροπή, στην οποία στη συνέχεια, συμπλήρωσαν και από το έτος

1865⁸⁰³. Κατά τη συζήτηση περί ευθύνης των κυβερνήσεων, η κυβέρνηση Βούλγαρη δέχθηκε σφοδρή επίθεση μετά την επίρριψη ευθυνών από τους Λομβάρδο και Δεληγιάννη⁸⁰⁴.

Προσδιορίστηκε με Νομοσχέδιο ο φόρος για τα ζώα εν γένει και τα μελίσσια των Ιονίων Νήσων⁸⁰⁵. Στο άρθρο 1 ανέφερε προσδιορισμός φόρου: 1) αιγών και προβάτων 30λ/κεφαλήν 2) Όνων 70λ/Κεφαλήν, 3) Επί μεγάλων ζώων και χοίρων 1,20 δρχ /κεφαλήν. Στο ίδιο Νομοσχέδιο, στο άρθρο 3, προσδιορίζεται ο αριθμός των οπλοφόρων, που συνοδεύουν τους οικονομικούς υπαλλήλους για την είσπραξη των φόρων. Ο εκάστοτε δήμαρχος οφείλει να συνεργάζεται και να υποστηρίζει το έργο των φορολογικών αρχών και να ορίζει τους αναλογούντες συμπράττοντες υπαλλήλους στα συνεργεία των φοροεισπρακτόρων για την υπόδειξη των οφειλετών. Αν αρνηθεί να συμπράξει τόσο ο δήμαρχος όσο και οι υπάλληλοι τότε υποβάλλονται σε πρόστιμα.

Κατά τη συνεδρίαση της 27.2.1874 η Βουλή αποδοκίμασε την «περί δημοκρατία» ομιλία του Λομβάρδου, με ψήφους 127 κατά, υπέρ 18, αρνήθηκαν 11, όπου ο Λομβάρδος προετοιμάζει το έδαφος για την εισαγωγή των μεταρρυθμίσεων και την ίδρυση κόμματος. Η κίνηση αυτή δείχνει έναν μεταμορφισμό του Λομβάρδου, όπως συνήθιζε να κάνει και στην Ιόνια Βουλή, διότι στο παρελθόν είχε υπηρετήσει με ευλάβεια τις βασιλικές κυβερνήσεις και τώρα προσπαθεί να εισαγάγει νεωτερισμούς με την ίδρυση κομμάτων ευρωπαϊκού τύπου. Οι Κεφαλλήνες ψήφισαν: ΝΑΙ: Μοντεσάντος, Μεταξάς, Χαριτάτος, Δ. Δελλαπόρτας, Κόκκινος, Γ. Δελλαπόρτας, Δεστούνης. ΟΧΙ: -, Απείχαν: Μηλιαρέσης, Ιγγλέσης, Πυλαρινός. Αποτέλεσμα που δείχνει τα ρεύματα της εποχής. Τα φιλοβασιλικά με το ΝΑΙ και οι επιρροές των Λομβάρδου-Τρικούπη με τα ΟΧΙ. Ο Λομβάρδος μετά την αποδοκιμασία της Βουλής παραιτήθηκε στις 13.3.1874. Η Βουλή μετά τις ενστάσεις και της περί πολιτικής ευθύνης υπουργών συζήτηση διέκοψε τις εργασίες της επί 10ημέρου.

Η Ιονική τράπεζα αιτήθηκε την μεταφορά της έδρας της στην Αθήνα κατά τη συζήτηση του Νομοσχεδίου *«Περί υποχρεώσεων της Ιονικής τράπεζας και αίτησής της όπως γίνει Ανώνυμη Εταιρεία και μεταφερθεί η έδρα της στην Αθήνα»* και ταυτόχρονα παρατάθηκε το δικαίωμά της να εκδίδει τραπεζικά γραμμάτια⁸⁰⁶.

⁸⁰³ ΠΡΒ ΠΕΡ. Ε ΣΥΝ. Β 1874/Συν. Στ/12.2.1874, σσ. 18-86.

⁸⁰⁴ Ο.π.

⁸⁰⁵ ΠΡΒ ΠΕΡ. Ε ΣΥΝ. Β 1874/Συν. Η/14.2.1874, σσ. 106-107.

⁸⁰⁶ ΠΡΒ ΠΕΡ. Ε ΣΥΝ. Β 1874/Συν. ΚΕ/20.3.1874, σσ. 369-373.

VI. Εκλογές 1874: Οι παρεμβάσεις του Παλατιού δημιουργούν πολιτική εκτροπή

Ο Επαμ. Δεληγιώργης υπήρξε επιλογή του Γεωργίου ως αποτέλεσμα της ρήξης του με τους Βούλγαρη και Κουμουνδούρο, αλλά δεν κατέστη δυνατόν να επιβιώσει αφού ήρθε σε αντίθεση με τη σύνθεση της Βουλής, λόγω της μικρής πολιτικής ομάδας που διέθετε. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν η θητεία του Δεληγιώργη να δημιουργήσει πολιτική αστάθεια λόγω αδυναμίας σχηματισμού κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Έτσι ενώ η Βουλή του 1873 συνεκλήθη στις 14.2.1873 ο Δεληγιώργης στις 31.3.1873 την έκλεισε για 40 ημέρες και λίγο αργότερα στις 21.7.1873 δημοσίευσε διάταγμα ορίζοντας τη λήξη της α' συνόδου, που είχε διαρκέσει λιγότερο από 4 μήνες. Η επόμενη σύνοδος άρχισε στις 30.1.1874 και στις 4.2.1874 ο Δεληγιώργης παραιτήθηκε, αφού ο υποψήφιος του για την Προεδρία της Βουλής καταψηφίστηκε. Τότε η αντιπολίτευση υπέδειξε για πρόεδρο του Υπουργικού Συμβουλίου τον Δ. Βούλγαρη που σχημάτισε κυβέρνηση στις 9.2.1874⁸⁰⁷. Ωστόσο ο Βασιλιάς δεν έδωσε εντολή στον Βούλγαρη για τη διάλυση της Βουλής, παρά το γεγονός ότι η συμμαχία αυτή, που έριξε τον Δεληγιώργη μπορούσε ως κοινοβουλευτική πλειοψηφία να στηρίξει τη νέα κυβέρνηση. Παράλληλα ο Κουμουνδούρος διεκδικούσε για λογαριασμό του την εξουσία, αφού είχε και τη μεγαλύτερη κοινοβουλευτική ομάδα. Όταν εμφανίστηκε στη Βουλή η κυβέρνηση Βούλγαρη, διαπίστωσε ότι δεν είχε την εμπιστοσύνη της και παραιτήθηκε, μετέπειτα όμως, όταν ο Δεληγιώργης αρνήθηκε να σχηματίσει κυβέρνηση, η παραίτηση του Βούλγαρη με τη σύμφωνη γνώμη του Βασιλιά ανακλήθηκε.

Ως συνέπεια των παραπάνω γεγονότων δημιουργήθηκε πολιτικό ζήτημα, δηλαδή αν ο Βασιλιάς έχει ή όχι το δικαίωμα να δίνει την εντολή σε όποιον πολιτικό αρχηγό ή βουλευτή ήθελε ή σε αυτούς που είχαν τη στήριξη των περισσότερων βουλευτών, είχαν δηλαδή κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Η συζήτηση για το ζήτημα αυτό απασχόλησε συζήτηση στη Βουλή, η οποία επεκτάθηκε και σε γενικότερα ζητήματα των αποφάσεων του Βασιλέως. Με ψήφους 127 υπέρ, 18 κατά και 11 αποχές αποδοκίμασε τις επιθέσεις κατά του Βασιλιά. Αλλά αυτό δεν βοήθησε τον Βούλγαρη και στις 15.4.1874 παραιτήθηκε. Ακολούθως η εντολή δόθηκε στον Κουμουνδούρο, που δέχθηκε, με όρους να αλλάξει η εξωτερική πολιτική και να διοριστούν οι πρέσβεις που είχαν αποσυρθεί, λόγω της διπλωματικής κρίσης. Αλλά ο Γεώργιος δε δέχθηκε τους όρους και κρίνοντας ότι ο Ζαΐμης δεν μπορούσε να σχηματίσει κυβέρνηση διέλυσε τη Βουλή στις 27.4.1874 ορίζοντας

⁸⁰⁷ Προεδρικά διατάγματα περί αποδοχής παραίτησεως Προέδρου Υπουργικού Συμβουλίου Επ. Δεληγιώργη και διορισμού Δημ. Βούλγαρη (Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αριθμ. 6/12.2.1874, σσ. 25-27).

εκλογές για τις 23-26.6.1874⁸⁰⁸ και πρωθυπουργό τον Βούλγαρη η κυβέρνηση του οποίου θα πραγματοποιήσει τις εκλογές.

Οι εκλογές αποτέλεσαν προϊόν νόθευσης της λαϊκής έκφρασης. Αυτό διότι σε μεγάλο βαθμό έγιναν σε κλίμα πόλωσης και έντασης, υπήρξαν διαρκείς συγκρούσεις των αντιπάλων παρατάξεων, εφαρμόστηκε εξάσκηση βίας και πιέσεις στο εκλογικό σώμα. Στις πλείστες περιπτώσεις σε όλη την επικράτεια πρωταγωνιστούσαν οι οπαδοί του Βούλγαρη (Βουλγαριστές), αφού παραβιάσεις έκανε τόσο ο ίδιος όσο και οι επιτελείς του⁸⁰⁹. Οι μεθοδεύσεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό των πολιτικών του αντιπάλων: στη Ζάκυνθο να μην εκλεγεί ο Λομβάρδος και στο Μεσολόγγι δεν εξελέγη ο Δεληγιώργης. Ο Κουμουνδούρος και ο Ζαΐμης εκλέχθηκαν χωρίς δυσκολία, ενώ ο Δεληγιάννης δεν κατήλθε υποψήφιος. Ο Βούλγαρης προσπάθησε με μεθοδεύσεις να δυναμώσει τη θέση του ακυρώνοντας την εκλογή σε ολόκληρες περιφέρειες: ακύρωσε την εκλογή Αττικής (6), Κορινθίας (5), Σάμης (3), και από μία έδρα της Ευρυτανίας και της Ηλείας. Στην Αττική η εκλογή δεν επαναλήφθηκε, πιστεύοντας ότι δεν θα του δώσει πλειοψηφία.

Παρ' όλα αυτά δεν κατάφερε να αποκτήσει πλειοψηφία και στις 30.11.1874, όταν ζήτησε να ψηφισθεί προϋπολογισμός, δεν συγκέντρωσε τους 96 ψήφους, που χρειαζόταν για την απαρτία της Βουλής. Ο πρόεδρός της Ι. Ζάρκος (Καλαμάτα) υποστήριξε ότι ήταν 103 βουλευτές και προχώρησε στην ψήφιση του προϋπολογισμού, χωρίς να απασχοληθεί με τις αντιδράσεις της αντιπολίτευσης. Ακολούθησε αμφισβήτηση του αποτελέσματος από τον Ζαΐμη και Κουμουνδούρο, οι οποίοι κάλεσαν την κυβέρνηση να υιοθετήσει την πρότασή τους, αλλά η Βουλή την απέρριψε. Μετά από αυτό οι βουλευτές της αντιπολίτευσης αποχώρησαν και έμειναν στη Βουλή μόνο 80 βουλευτές και την άλλη ημέρα δημοσιεύτηκε διάταγμα που όριζε τη λήξη της α' συνόδου. Όμως η κατάσταση χειροτέρεψε, αφού δεν είχαν κυρωθεί τα πρακτικά και δεν είχε ψηφισθεί ο προϋπολογισμός.

Η πολιτική και συνταγματική εκτροπή που δημιουργήθηκε ονομάστηκε «στηλιτικά»⁸¹⁰. Ο Βούλγαρης συγκάλεσε τη Βουλή με εντολή του βασιλιά χωρίς τον καθιερωμένο λόγο του και χωρίς

⁸⁰⁸ Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν τον Ιούνιο 1874 για την ΙΒ' Βουλή στην οποία εξελέγησαν 190 βουλευτές. Το κόμμα του Βούλγαρη κέρδισε αρχικά 80-85 έδρες, στις οποίες προστέθηκαν άλλες 12 μετά από συμπληρωματικές εκλογές, η ενωμένη αντιπολίτευση πήρε 94 έδρες και 10 ήταν ανεξάρτητοι βουλευτές (ΙΠΚΒ ΕΣΒ ΣΤ' Α-Ι σσ. 398).

⁸⁰⁹ Αναφέρει ο Ευαγγελίδης: «Ο Βούλγαρης του 1874 δεν ήτο καλλίτερος, υπό την άποψιν ταύτην, του Βούλγαρη του 1868, αμφότεραι δε αυτά οι εκλογαί αυτού δύνανται ν' απομείνωσι παρομοιωδές επί εκθέσμω κυβερνητικής ενεργείας κατά τας εκλογάς τη φορά ταύτη κατώρθωσε να σωθή εν Μεσσήνῃ, ο Κουμουνδούρος, αλλ' ουχί και ο Δεληγιώργης και Τρικούπης εν Μεσολογγίῳ...». Τη βίαιη συμπεριφορά του υπουργείου Βούλγαρη κατά του Δημητρίου Ράλλη στην Αττική, περιγράφει ο ίδιος στο βιβλίο «τα μνημόσυνα της Βουλής και της Κυβερνήσεως του 1874». Ο Τρικούπης λίγες ημέρες μετά την εκλογική του αποτυχία στις 29.6.1874 δημοσίευσε στην εφημερίδα «Καιροί» υπό την υπογραφή του Πέτρου Κανελλίδου άρθρο με τον τίτλο «Τις πταίει; η βασιλεία ή τα κόμματα;» (Ευαγγελίδης, 1898: 338-339).

⁸¹⁰ Κάποια στιγμή, με 96 παρόντες ο Βούλγαρης, προσπάθησε να προχωρήσει σε ψήφιση του προϋπολογισμού. Η αντιπολίτευση τον κατήγγειλε, καθώς δεν υπήρχε απαρτία. Ο πρόεδρος της Βουλής «ξαναμέτρησε» τους παρόντες και τους έβγαλε 103. Η αντιπολίτευση τον κατήγγειλε ξανά, η συνεδρίαση διακόπηκε και την άλλη μέρα δημοσιεύτηκε ένα διάταγμα που τερμάτιζε τη σύνοδο. Ακολούθησε αναστάτωση και διαδηλώσεις σε όλη τη χώρα, οι εφημερίδες

την παρουσία της αντιπολίτευσης, παίρνοντας αποφάσεις δίχως να έχει απαρτία το σώμα. Προσπαθώντας να κερδίσει την εύνοια των αυλικών προχώρησε στην αναθεώρηση του συντάγματος, δίνοντας περισσότερα προνόμια στο Βασιλιά.

Όσοι πολιτικοί αντιτάχθηκαν στις ενέργειές του, οι οποίες είχαν προκαλέσει το πανελλήνιο αίσθημα, ονομάστηκαν «αντιστηλίτες».

Η Βουλή που εξελέγη από τις εκλογές αυτές έζησε δέκα μήνες (όσο και η Βουλή των εκλογών του 1869), πραγματοποίησε όμως δύο συνόδους, με 52 συνολικά συνεδριάσεις και στις 28.3.1875 ο Βούλγαρης διάβασε διάταγμα που τερμάτιζε τις εργασίες της και προκήρυξε νέες εκλογές.

α. Η εκλογική συμπεριφορά των επαρχιών και οι πολιτικοί σχηματισμοί

Οι βουλευτικές εκλογές του Ιουνίου 1874 ακολούθησαν τις δημοτικές εκλογές που έγιναν από τις 4 – 8.1.1874 και παρά το γεγονός ότι οι δημοτικές, κυρίως στην πρωτεύουσα το Αργοστόλι ήταν έντονες με συγκρούσεις μεταξύ των φατριών, το κλίμα αυτό δεν μεταφέρθηκε στις βουλευτικές. Η εκλογική διαδικασία κινήθηκε ομαλά εκλέγοντας τους τοπικούς βουλευτές και κατά συνέπεια μετέφερε τις εξελίξεις στη Βουλή που δημιουργούνταν οι ανάλογες συσσωματώσεις, όσον αφορά στη συγκρότηση των πολιτικών ομάδων και φατριών.

Μέσα από το παμφλέτι του Κ. Λευκαδίτη, με τίτλο «Συμπολίται Κεφαλλήνες!», που κυκλοφόρησε στις 4.5.1874⁸¹¹, λίγες ημέρες πριν από τις εκλογές, παρά τον υποκειμενισμό του συγγραφέα,

μιλούσαν για πραξικόπημα αλλά ο Βούλγαρης δεν σταμάτησε. Στις 19.3.1875 άνοιξε η Βουλή για να δεχτεί δέκα νέους βουλευτές. Πήγαν 82 από τους υπάρχοντες, που σήμαινε πως και πάλι δεν υπήρχε απαρτία. Ο Βούλγαρης, τότε, έδωσε εντολή να προχωρήσει η διαδικασία της ορκωμοσίας των δέκα βουλευτών. Οι αντιδράσεις του λαού ξεπέρασαν κάθε προηγούμενο. Η καθημερινή “Εφημερίς” δημοσίευσε τα ονόματα των 82 βουλευτών, χαρακτηρίζοντάς τους «Στηλίτες», δηλαδή προδότες που τα ονόματά τους χαράσσονταν σε στήλες, όπως συνηθίζονταν στην αρχαιότητα. Από αυτό, οι ταραχές ονομάστηκαν «στηλιτικά» και συνεχίζονταν έως την ώρα που ο πρεσβευτής στο Παρίσι, Ανδρέας Κουντουριώτης, είχε την έμπνευση να συστήσει στο βασιλιά να ονομάσει πρωθυπουργό τον Χαρίλαο Τρικούπη. Ο 43χρονος, τότε πολιτικός ζήτησε εγγυήσεις και στις 27.4.1875, ορκίστηκε πρωθυπουργός. Από τις 18- 21.7.1875 έκανε αδιάβλητες εκλογές και οι φίλοι του κέρδισαν μόλις το 2% των εδρών. Παρ’ όλα αυτά, ο λόγος του θρόνου, που γράφτηκε από τον ίδιο και διαβάστηκε από τον Γεώργιο στη συνεδρίαση της Βουλής, στις 11.8.1875, περιελάμβανε τη δέσμευση του βασιλιά να αναθέτει το σχηματισμό της κυβέρνησης στο πρόσωπο εκείνο που διαθέτει τη δεδηλωμένη εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας των εκλεγμένων βουλευτών.

⁸¹¹ Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Κ. Λευκαδίτης: «... Δύο συμβάντα μεγίστης πολιτικής σημασίας ετελέσθησαν επί των ημερών μας, η ανάστασις του Ελληνικού Έθνους, και η της Επτανήσου απελευθέρωσις. ... Η καχεξία του τόπου, όστις πάσχει πολυειδώς η αστασία της Κυβερνήσεως ήτις φυσικώ τω λόγω αντανακλάται εις πάντας τους κλάδους της διοικητικής μηχανής, και ήτις δεν εδυνήθη μέχρι τούδε να παγιωθή, ενώ μάλιστα εις αρτισύστατον κράτος οίον το ημέτερον προ ολίγου αναγερθέν εκ του τάφου δέον να ήναι διαρκής και ακλόνητος η ασθένεια του νόμου, όστις πρέπει να είναι ο πάντων κυρίαρχος, η εξασθένησις του θρησκευτικού αισθήματος, όπερ είναι η μεγαλύτερα εγγύησις της τιμιότητος των πολιτών, η χαλάρωσις της δημοσίας ηθικής, ήτις είναι η πρωτίστη βάσις της ευδαιμονίας των λαών, ταύτα πάντα αποδεικνύουσιν ότι ελευθερία απλώς και αυτονομία δεν αρκεί. ... Ενθυμηθήτε ότι παρήλθεν ο καιρός καθ’ όν έμφρων Κυβέρνησις συνέταττε τους νόμους του κράτους, οι δε νομοθέται εξελέγοντο δια τον τύπον, τώρα οι αντιπρόσωποί σας, μάλιστα με μίαν εν τω κράτει Βουλήν, είναι αυτοί οι συντάττοντες, αυτοί οι προτείνοντες, και αυτοί οι επικυρούντες τους νόμους. ... εάν κρίνετε ότι έχω τα ελάχιστα των εις βουλευτήν απαιτουμένων προσόντων εκλέξατέ με, γνωρίζοντας ότι επί δεκαπενταετίαν εκπαιδεύων άλλοτε τα τέκνα της πατρίδος, έπραξα τούτο μετ’ αυταπαρνήσεως και ευσυνειδήσιας, οι δε

μπορούμε να σκιαγραφήσουμε την εικόνα της εποχής. Το κείμενο του υποψηφίου, που μάλλον πρόκειται για εκπαιδευτικό, όπως ο ίδιος αναφέρει, αναδεικνύει τα κορυφαία ζητήματα της πολιτικής αντιπαράθεσης με κεντρικό την αδυναμία της κυβέρνησης να διοικήσει και να νομοθετήσει, εμφανίζοντας μια διαρκή διοικητική αστάθεια.

Ως σημαντικό εκλογικό υλικό της εποχής θεωρούνται οι εκλογικοί κατάλογοι, οι οποίοι μετά το 1872 είναι περισσότερο αναλυτικοί. Ο κάθε εκλογικός κατάλογος αφορά έναν Δήμο και η παρουσίαση των στοιχείων γινόταν κατά χωριό⁸¹². Οι αναθεωρημένοι κατάλογοι, εκτός από επώνυμο και όνομα, αναφέρουν και επάγγελμα και στην ανυπαρξία του σημείωναν «*διάφοροι επαγγελματίαι*», για να καλύπτεται η απαίτηση του εκλογικού νόμου. Επίσης είχαν α/α εκλογικού καταλόγου, α/α ψηφοφόρου, ονοματεπώνυμο, πατρώνυμο, ηλικία και στήλη με παρατηρήσεις.

Ο νομός Κεφαλληνίας εξέλεξε 10 βουλευτές. Η πλειοψηφία των εκλεγέντων (6/60%) ανήκει στους ανεξάρτητους, ακολουθεί ο Βούλγαρης (3/30%) και ο Δεληγιώργης (1/10%)⁸¹³.

	ΕΠΑΡΧΙΑ	Βούλγαριστές	Δεληγιωργικοί	Ανεξάρτητοι
1874 (10)	ΚΡΑΝΑΙΑΣ	Γεράσιμος Κοντομίχαλος (25%)	Γεράσιμος Βαλσαμάκης (25%)	Χριστόδουλος Βανδώρος, Αλέξιος Κατσαΐτης (50%)
	ΠΑΛΛΗΣ	Γεώργιος Τυπάλδος-Ιακωβάτος Χαράλαμπος Τυπάλδος-Ιακωβάτος (67%)		Μιχαήλ Τυπάλδος- Χαρिताτός (33%)
	ΣΑΜΗΣ			Ευάγγελος Αννινος-Ροδοθεάτος, Ιωάννης Δεστούνης, Παναγής Μακρής-Φραγκισκάτος (100)
	Ποσοστά	30%	10%	60%

Η τάση για ανανέωση του πολιτικού προσωπικού στην αναμέτρηση αυτή ήταν σημαντική. Από τους δέκα εκλεγέντες βουλευτές, οι πέντε (Ιακωβάτος Γ., Ιακωβάτος Χ., Χαρिताτός Μ., Ροδοθεάτος, Δεστούνης), επανεκλέχθηκαν, ποσοστό 50%, οι οποίοι είχαν εκλεγεί σε προηγούμενες εκλογές (1864 - 1873). Οι πέντε (Κοντομίχαλος, Βαλσαμάκης Γερ., Βανδώρος, Κατσαΐτης, Μακρής) ποσοστό 50% εξελέγησαν για πρώτη φορά στα κοινοβουλευτικά χρονικά. Επίσης δύο (αδελφοί Ιακωβάτοι), ποσοστό 20%, είχαν εκλεγεί πληρεξούσιοι στις εκλογές του 1864. Επίσης υπάρχει ένας βουλευτής ο οποίος είχε εκλεγεί και στην Ιόνια Βουλή (Γ. Ιακωβάτος).

καρποί των αγώνων μου δεν έμειναν άνευ επιτυχίας... » [Με τίτλο «*Συμπολίται Κεφαλλήνες!*, *Εν Αθήναις*, 4 Μαΐου 1874» (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 3, έγγραφο 74Δ)].

⁸¹² «*Εκλογικός Κατάλογος του Δήμου Κρανίων της Επαρχίας Κραναιάς του έτους 1874, Εν Κεφαλληνία τύποις «Η Κεφαλληνία», 1874, σελ. 1-69*». Ο κατάλογος περιλαμβάνει α/α ονοματεπώνυμο, ηλικία, επάγγελμα, είναι αριθμημένος και καταμερισμένος κατά πόλη και χωριά και επικυρώνεται στο Αργοστόλι από το Δήμαρχο Αργοστολίου Π.Κ. Βινιεράτο, με ημερομηνία 18.6.1874 (ΚΒΑ, Γ.π.Κ– Αταξινόμητα).

⁸¹³ Μέρος ΙΙΙ, Παράρτημα Α, Γενικοί Πίνακες, αναλυτικά εκλογικά αποτελέσματα κατά επαρχία.

ΘΗΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΙΟΝΙΟ ΒΟΥΛΗ	ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΙ 1864	ΘΗΤΕΙΑ ΣΕ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΒΟΥΛΗ	ΠΡΩΤΗ ΕΚΛΟΓΗ 1874
1	2	5	5
10 %	20%	50 %	50%

Από τους πέντε νεοεκλεγέντες βουλευτές, οι τρεις (Βανδώρος, Κατσαΐτης, Μακρής) δήλωναν ανεξάρτητοι, ενώ οι άλλοι δύο ανήκουν, ένας (Κοντομίχαλος) πρόσκειται στο Βούλγαρη και ένας (Βαλσαμάκης Γερ.) στον Δεληγιώργη. Από τους επτά βουλευτές του 1873 ένας μετακινείται στους ανεξάρτητους από την Πάλλη, ενώ οι άλλοι έξι δεν εκλέγονται ξανά.

Μείωση υπήρξε στην ομάδα του Δεληγιώργη όπου πλέον ένας βουλευτής δηλώνει προσκείμενος στην ομάδα του (Κραναία), από τους επτά βουλευτές που έλεγχε στην προηγούμενη Βουλή.

Ανέβηκε κατά 20% η δύναμη του Βούλγαρη, λόγω της επανεμφάνισης και εκλογής των αδελφών Ιακωβάτων στην Πάλλη, φτάνοντας το 30% και με έναν πρωτοεκλεγμένο βουλευτή στην Κραναία.

Ο Κουμουνδούρος, σε αυτές όπως και στις προηγούμενες εκλογές, δεν εκλέγει κανέναν βουλευτή.

Η δύναμη των ανεξάρτητων βουλευτών αυξήθηκε στο 60% των εκλεγέντων, στην οποία προσετέθησαν και βουλευτές που στις προηγούμενες εκλογές ανήκαν σε μεγάλες πολιτικές ομάδες, όπως ο Άννινος – Ροδοθεάτος και Δεστούνης στη Σάμη, που ανήκαν ο μιν πρώτος στον Δεληγιώργη, ο δε δεύτερος στον Βούλγαρη.

Οι βουλευτές της επαρχίας Σάμης καταγράφονται στους ανεξάρτητους στο σύνολό τους.

Στην Πάλλη επανήλθαν στην πολιτική οι αδελφοί Γεώργιος και Χαράλαμπος Ιακωβάτοι, συνεχίζοντας την πολιτική τους παράδοση από τις απαρχές της Ένωσης, οι οποίοι ανήκουν στην ομάδα του Βούλγαρη ανεβάζοντας με τον τρόπο αυτό σημαντικά τα ποσοστά του στο νομό.

Οι ανεξάρτητοι ξανά εμφανίζονται με μεγάλη πλειοψηφία, ζήτημα το οποίο αφορά την πολιτική κρίση γενικότερα και ιδίως την κοινοβουλευτική. Οι βουλευτές δεν δηλώνουν εξ αρχής την ομάδα που ανήκουν αλλά: αναμένουν οφέλη από τις διαπραγματεύσεις για το σχηματισμό κυβέρνησης, όπως επίσης σημαντικός λόγος είναι ότι, λόγω των συχνών κυβερνητικών αλλαγών, προσπαθούν να διασφαλίσουν την πολιτική τους επιβίωση, αλλά και να προσελκύσουν ευκολότερα τους ψηφοφόρους που δεν ταυτίζονται ή έχουν αποχωρήσει από πολιτικές παρατάξεις. Είναι χαρακτηριστικό της συγκρότησης των ανεξαρτήτων το γεγονός ότι οι Δελλαπόρτας Γ. και Δεστούνης της Σάμης που το 1869 ανήκαν στον Βούλγαρη τώρα δηλώνουν ανεξάρτητοι.

Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από τα αποτελέσματα των εκλογών είναι η σημαντική ανανέωση των βουλευτών, η πλήρης εξαφάνιση του Κουμουνδούρου, η αύξηση των δυνάμεων του Βούλγαρη και η σημαντική μείωση του Δεληγιώργη. Η μεγάλη πλειοψηφία των ανεξάρτητων

βουλευτών που είχε εμφανιστεί στις εκλογές του 1873 επανήλθε σημαντικά, λόγω της πολιτικής κρίσης και των συχνών κυβερνητικών αλλαγών.

Η κατανομή των εδρών στο νομό καταγράφει μια στροφή του εκλογικού σώματος προς τη διαρκή ανανέωση και τάση για πλειοψηφία στους ανεξάρτητους, αποτελώντας οι εκλογές αυτές μια ακόμη ανατροπή των υπαρκτών πολιτικών συσσωματώσεων. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο διπολισμός δεν ανασυγκροτήθηκε, αφού ο Δεληγιώργης δεν κατάφερε να αποκτήσει κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Αποδείχθηκε έτσι ότι η πλειοψηφία του ήταν παροδική, αφού επέδρασε αρνητικά στην παράταξη του και στην πολιτική αστάθεια που ακολούθησε, με αποτέλεσμα να σχηματίσει πλειοψηφία ο Βούλγαρης και να αναλάβει την πρωθυπουργία, φέρνοντας στη μνήμη αναπαραστάσεις παλαιότερων εποχών.

Όπως γίνεται αντιληπτό, εκτός της περιπτώσεως του παράγοντα της εντοπιότητας που διατηρείται σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις, το εκλογικό σώμα αρχίζει να έχει ενιαία χαρακτηριστικά και δεν είναι πλέον εμφανείς οι διαφοροποιήσεις με βάση την κοινωνική ή γεωγραφική σύνθεση των περιοχών που κατάγονται οι υποψήφιοι.

Αυτό τεκμηριώνεται και από τα αναλυτικά εκλογικά αποτελέσματα στις κατά τόπους ψηφοφορίες που υπάρχουν για τις εκλογές του 1874 στους δήμους της επαρχίας Κραναίας, αλλά και από τους δήμους της επαρχίας Σάμης⁸¹⁴, όπου δύο δήμοι με διαφορετική σύνθεση πληθυσμού, Κραναία (αστικός, γεωργικός, ναυτικοί έμποροι), Σάμη (κτηνοτρόφοι, γεωργοί, ναυτικοί έμποροι), όπου φαίνεται ότι εκτός του παράγοντα της εντοπιότητας του υποψηφίου, δεν υπάρχουν άλλοι ιδιαίτεροι γεωγραφικοί προσδιορισμοί ή σύνθεσης πληθυσμού που να επιδρούν στην ψήφο και να προκύπτει κάποια διαφοροποίηση, όπως συνέβαινε σε προηγούμενες αναμετρήσεις.

Είναι πλέον χαρακτηριστικό το γεγονός ότι η καθολικότητα της ψήφου έχει διαμορφώσει μια ψήφο κυρίως πολιτική, κατ' επέκταση παραταξιακή και λιγότερο ταξική ή γεωγραφική. Αλλά αυτό δεν μπορούμε να το χαρακτηρίσουμε ως μια πάγια και σταθερή μεταβλητή, αφού υπόκειται σε χρονικές διαφοροποιήσεις και επηρεάζεται από το γενικότερο πολιτικό κλίμα που επικρατεί περιοδικά.

Εξετάζοντας τη σύνθεση του πληθυσμού, τα ιστορικά στοιχεία της περιοχής και συγκρίνοντας τη συμπεριφορά του εκλογικού σώματος κατά τη εξελισσόμενη περίοδο μετά την Ένωση, μπορούμε να καταγράψουμε το πλαίσιο της πολιτικής συμπεριφοράς κατά επαρχία.

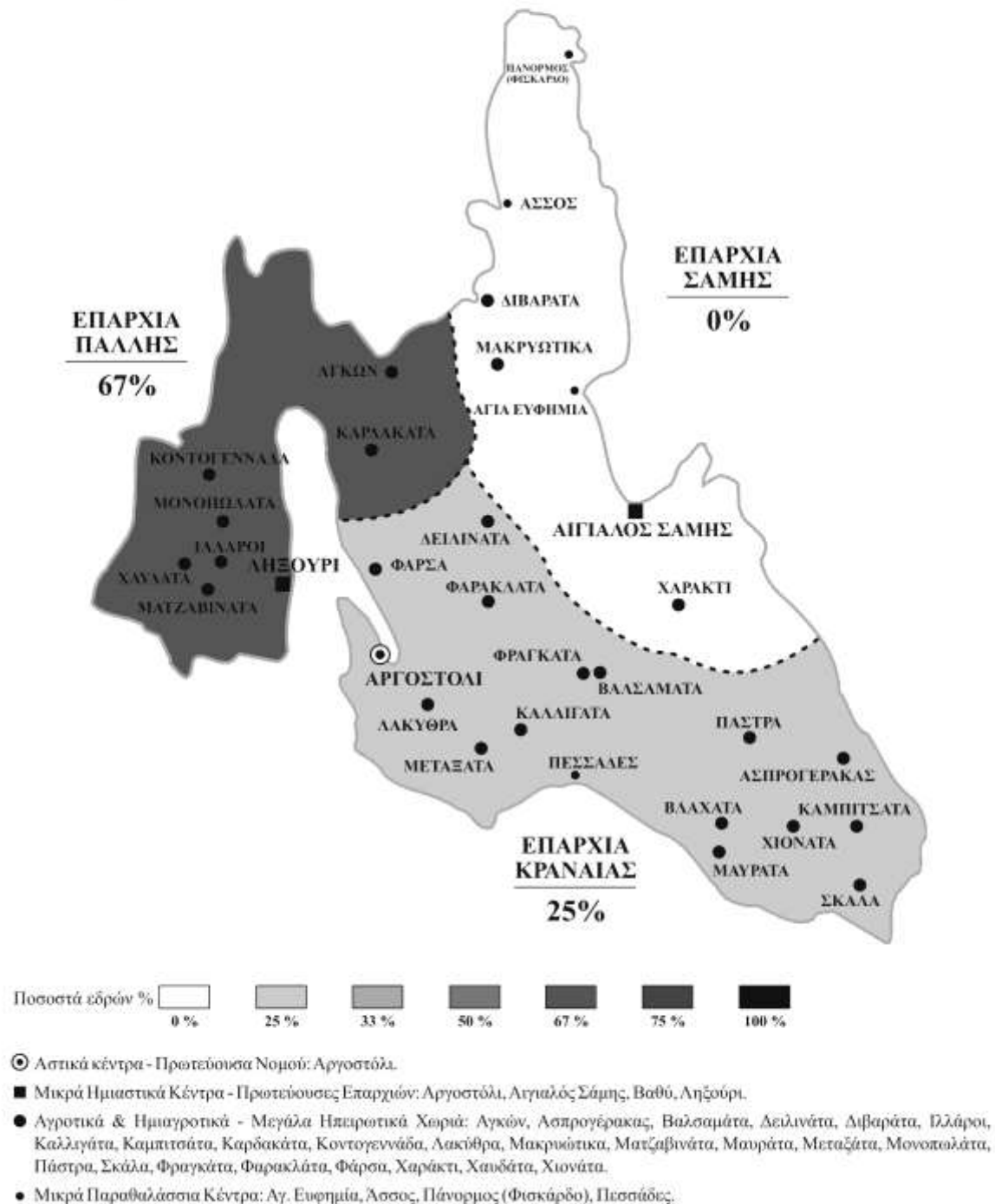
⁸¹⁴ Μέρος III, Παράρτημα Α, Γενικοί Πίνακες, αναλυτικά εκλογικά αποτελέσματα κατά επαρχία.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 23-26.6.1874

Παράταξη: Δ. Βούλγαρη (Βουλγαριστές)

Ποσοστά εδρών %

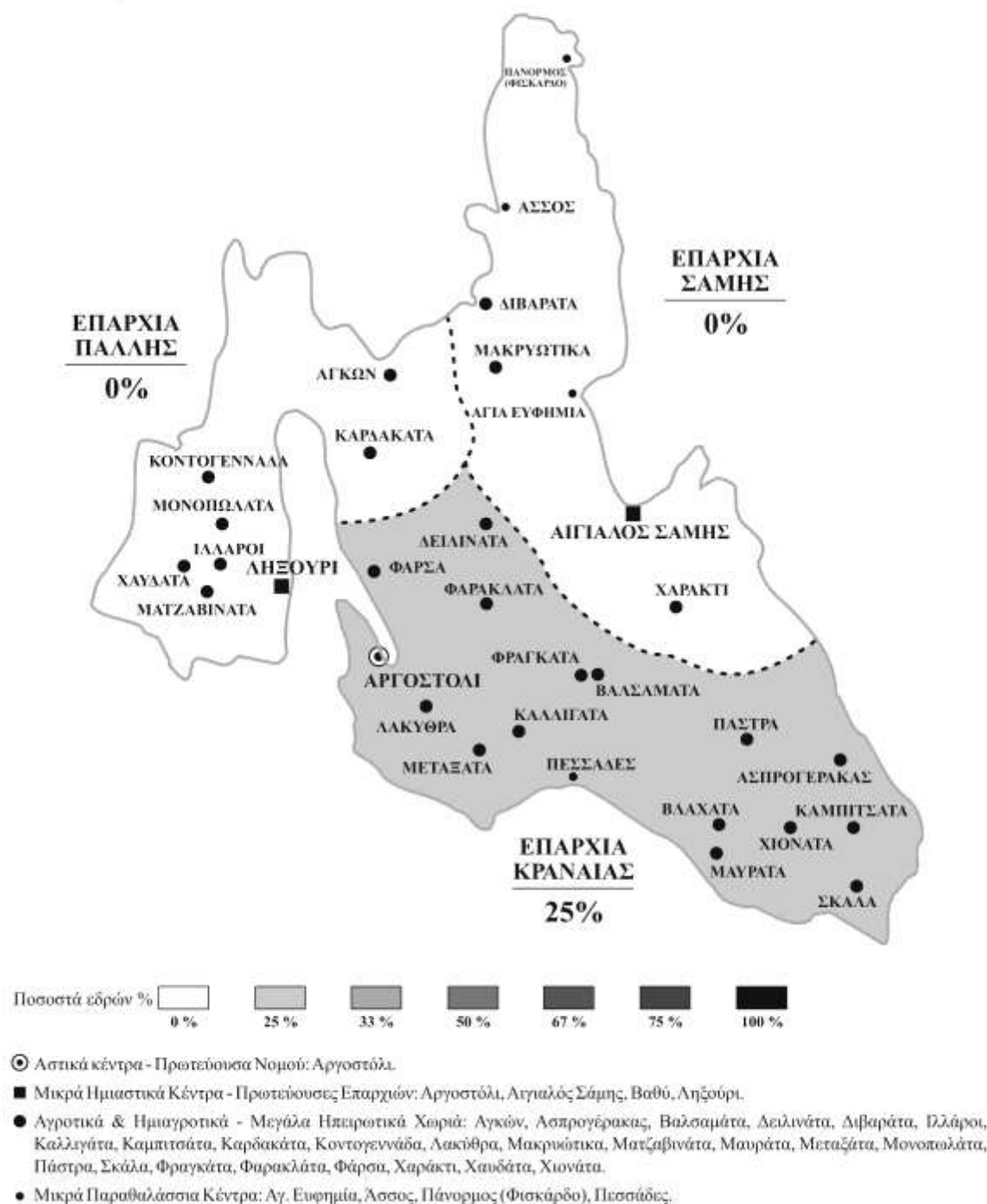
Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 23-26.6.1874

Παράταξη: **Επαμ. Δεληγιώργη** (Δεληγιωργικοί)

Ποσοστά εδρών %

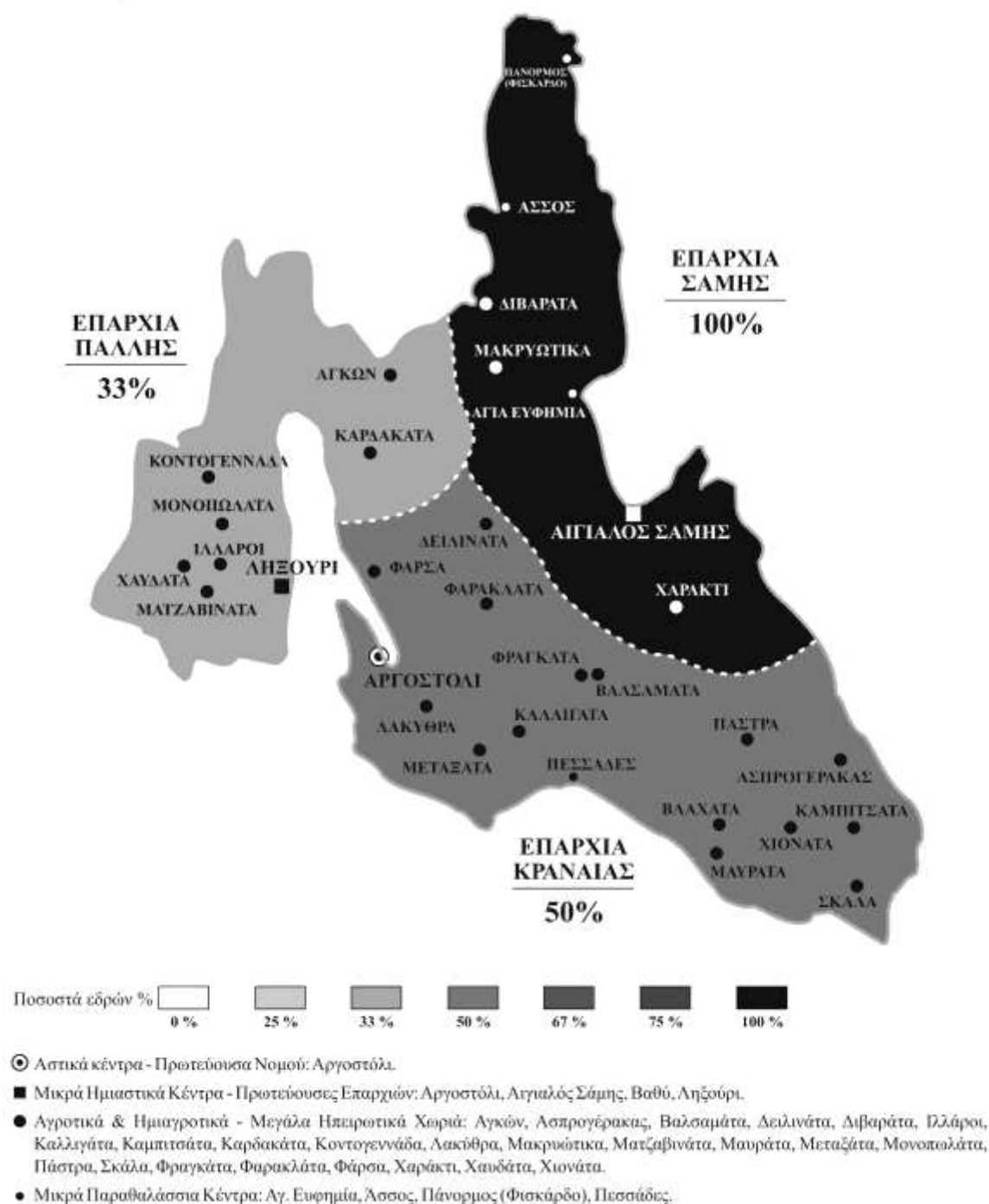
Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 23-26.6.1874

Παράταξη: **Ανεξάρτητοι**

Ποσοστά εδρών %

Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

Επαρχία Κραναίας

Στην επαρχία Κραναίας κατήλθαν οκτώ υποψήφιοι⁸¹⁵ για τις τέσσερις έδρες. Λόγω του πολιτικού κλίματος στις εκλογές αυτές και στην επαρχία Κραναίας η πλειοψηφία των υποψηφίων κατέρχονται αρχικά ως ανεξάρτητοι, ενώ μετέπειτα μεταπηδούν στις πολιτικές ομάδες της Βουλής.

Ο Α. Μεταξάς, βουλευτής και Υπουργός Δικαιοσύνης στην Κυβέρνηση Βούλγαρη κατά την προηγούμενη περίοδο, δεν κατήλθε υποψήφιος και στην επιστολή του προς το λαό της Κραναίας, φαίνεται ότι διαφωνεί με τον τρόπο με τον οποίο επιλέχθηκαν οι υποψήφιοι, καταγγέλλοντας τη διαδικασία ως «εξευτελιστική» αλλά και την ηγεσία της παράταξης που ανήκει⁸¹⁶:

Η αποχώρηση του Μεταξά οφείλεται κυρίως στη μεγάλη φθορά που είχε η Κυβέρνηση Βούλγαρη και κατ' επέκταση και ο ίδιος ως υπουργός της και το βαρύ αυτό εκλογικό κλίμα προσπάθησε να το αποφύγει με την αποχώρησή του. Ήταν ένας πολιτικός ελιγμός του Μεταξά, γνωρίζοντας τις ακρότητες που θα ακολουθούσε ο Βούλγαρης και διαβλέποντας το πολιτικό του τέλος αφού ήταν άνθρωπος με στενές σχέσεις με το Παλάτι. Η στάση του αυτή τεκμηριώνεται και από το γεγονός ότι στις αμέσως επόμενες εκλογές του 1875 θα κατέλθει ξανά, θα εκλεγεί και θα προσχωρήσει στο νεοσχηματιζόμενο πολιτικό σχήμα του Τρικούπη.

Στοιχεία για τους εκλογείς της επαρχίας έχουμε μόνο για το Δήμο Κρανίων⁸¹⁷ Επαρχίας Κραναίας του έτους 1874 όπου οι εγγεγραμμένοι του Δήμου ανέρχονται σε 2.790 πολίτες⁸¹⁸.

⁸¹⁵ Παράρτημα Α', Γενικοί Πίνακες, Επαρχία Κραναίας Εκλογές 1874.

⁸¹⁶ Τονίζει ο Α. Μεταξάς: «... Η ανέλπιστος ανειλικρίνεια, ίνα μην είπω άλλο τι, τινών φίλων, η έντεχνος εργασία άλλων, δια τρόπον ήκιστα εντίμου, όπως επιφέρωσι την διχόνοιαν και την δυσπιστίαν μεταξύ υμών, ο εξευτελιστικός και πρωτοφανής τρόπος δια την Κεφαλληνίαν, δι' ου υπεδείχθησαν οι υποψήφιοι, όπερ απ' αρχής απεδοκίμασα, και αι απαίσιαι φήμαι, ας σκοπώμεν οι εργάται πάντων τούτων οσημέραι διαδίδουσιν όπως εμπνεύσωσι τον φόβον και τρόπον εις τους εκλογείς, με υποχρεούσιν να σας παρακαλέσω να μην επιμείνεται εις την υποψηφιότητά μου». [Επιστολή Αγ. Μεταξά με τίτλο «Συνεπαρχιώται, Εν Αργοστόλιω την 3 Ιουνίου 1874, ο συμπολίτης σας Α.Κ. Μεταξάς» (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 3, έγγραφο 74Ε)].

⁸¹⁷ [«Εκλογικός κατάλογος του Δήμου Κρανίων της Επαρχίας Κραναίας του έτους 1874, Εν Αργοστόλιον τη 18 Ιουνίου 1874, ο Δήμαρχος Β.Σ.Π. Καρύδης, Εν Κεφαλληνία, Τύποις « Η ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ», 1874]. Ο κατάλογος περιλαμβάνει Ονοματεπώνυμο, Πατρώνυμο, Χωρίον, Επάγγελμα, Τόπο Κατοικίας και Αριθμό Δημοτολογίου (ΚΒΑ, Εκλογικός Κατάλογος δήμου Κρανίων (ΕΚΛ.324.249.5).

⁸¹⁸ Τα επαγγέλματα των οποίων συναντώνται στην καταγραφή των εκλογικών καταλόγων είναι: Αλιεύς, Αμαξηλάτης, Αναγνώστης, Αρτοποιός, Αχθοφόρος, Βαρελοποιός, Βιβλιοδέτης, Βουτοποιός, Γανωτής, Γεωργός, Γραφεύς, Δημοτικός Κλητήρ, Διαγγελεύς, Διδάσκαλος, Δικαστικός κλητήρ, Δικηγόρος, Εδωδιμοπώλης, Ειρηνοφύλαξ, Έμπορος, Εμποροεπιστάτης, Εμποροϋπάλληλος, Εμπορομεσίτης, Επιλοχίας, Εργάτης, Εργοστασιάρχης, Ευταξίας, Ζαχαροπλάστης, Ζωγράφος, Ιδιοκτήτης, Ιατρός, Ιχθυοπώλης, Καθηγητής, Καπνοκώπτης, Καπνοπώλης, Κασιτερουργός, Καφεπώλης, Κηπουρός, Κηροποιός, Κήρυξ, Κρεοπώλης, Κουρεύς, Κτηματίας, Κτίστης, Λαχανοπώλης, Λεπτοουργός, Λιθογλύπτης, Μάγειρος, Μαθητής, Μεταπράτης, Μικρέμπορος, Μουσικοδιδάσκαλος, Μυλωνάς, Ναυτικός, Ναύτης, Ξενοδόχος, Ξυλουργός, Οινοπώλης, Οπλοποιός, Οψοπώλης, Πετροκόπος, Πίλοποιός, Πλοίαρχος, Πνευματοπώλης, Ποιμήν, Ράπτης, Σαμαράς, Σιδηρουργός, Σιτέμπορος, Σιτομέτρης, Σιτοπώλης, Στρατιώτης, Συμβολαιογράφος, Συνταξιούχος, Τέκτων, Τελονοφύλαξ, Τορνεύς, Τυπογράφος, Υποδηματοποιός, Υπάλληλος Τραπέζης, Υπηρέτης, Υπολοχαγός, Φαρμακοποιός, Φοιτητής, Χαλκεύς, Χρηματιστής, Χρυσοχόος, Ψάλτης, Ωρολογοποιός. Είναι χαρακτηριστικό να αναφερθεί ότι οι εκλογείς του χωρίου Χελμάτα (35) και Κομποθεκράτα (58 σε σύνολο 66) δηλώνουν κτηματίες.

Όσον αφορά τη διαμόρφωση της εκλογικής γεωγραφίας της επαρχίας με βάση την πολιτική συμπεριφορά επισημαίνουμε ότι στις ψηφοφορίες κατά δήμους επιλέχθηκαν κατά κύριο λόγο οι υποψήφιοι οι οποίοι κατάγονται από χωριά ή κωμοπόλεις των εκάστοτε δήμων όπου λειτούργησε το κριτήριο της εντοπιότητας. Αλλά δεν ήταν πάντα σταθερή αυτή η συμπεριφορά αφού σε πολλές περιπτώσεις οι πρώτοι στο σύνολο της επαρχίας ήταν συνήθως και πρώτοι στους αντίστοιχους δήμους. Στην περίπτωση των εκλογών αυτών, πρωτεύουσα και Δήμος Αργοστολίου ψηφίζουν το ίδιο πρόσωπο, τον πρώτο σε όλη την επαρχία και δίχως μεγάλες διαφοροποιήσεις. Μόνες εξαιρέσεις ο Μαντζαβίνος (6^{ος} στη γενική σειρά), έρχεται πρώτος στο Δήμο Λειβαθούς με 881 ψ., τόπος καταγωγής του και ο Άννινος (7^{ος} στη γενική σειρά) ήρθε πρώτος με 318 ψ. στο Δήμο Ελειού, τόπος καταγωγής του, γεγονός με το οποίο τεκμηριώνεται ότι η καταγωγή – εντοπιότητα των υποψηφίων διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην επιλογή των υποψηφίων από το αντίστοιχο εκλογικό σώμα. Οι δύο αυτές περιπτώσεις παρά το γεγονός ότι κάνουν ανατροπή στις ψηφοφορίες δεν μπόρεσαν να κάνουν συνολική ανατροπή αποτελεσμάτων στην επαρχία, λόγω του ότι οι δήμοι αυτοί είναι μικροί σε πληθυσμό και κατ' επέκταση σε ψηφοφόρους.

Με βάση τους εγγεγραμμένους της επαρχίας, που ανέρχονται στους 12.288 και τους ψηφίσαντες που έφτασαν στους 5.185, το ποσοστό συμμετοχής ανέρχεται στο 42% και της αποχής στο 58%. Το ποσοστό συμμετοχής αυτό είναι το χαμηλότερο σε όλες τις επαρχίες του νομού και το χαμηλότερο ιστορικά στην επαρχία, με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία. Σημαντικός παράγοντας στη αύξηση της αποχής είναι η επίδραση του γενικότερου πολιτικού κλίματος που καταγράφεται και το γεγονός ότι όλοι οι υποψήφιοι κατέρχονται ως ανεξάρτητοι.

Τα αποτελέσματα της επαρχίας⁸¹⁹ έφεραν την εξής κατάταξη των υποψηφίων (οι ψήφοι του ΝΑΙ)⁸²⁰: Γ. Βαλσαμάκης 3.381, Α. Κατσαΐτης 3.163, Χ. Βανδώρος 3.150, Γ. Κοντομίχαλος (3.055), Α. Άννινος (2.128), Π. Βινιεράτος (3.077), Μ. Μαντζαβίνος (2.101), Ν. Μηλιαρέσης (2.059). Η Βουλή παραδέχθηκε το έγκυρο της εκλογής Κραναίας και ανακήρυξε στις 5.11.1874 νόμιμους βουλευτές τους Γ. Βαλσαμάκη, Χ. Βανδώρο, Αλ. Κατσαΐτη, Γ. Ν. Κοντομίχαλο⁸²¹.

Ο Γ. Κοντομίχαλος κατήλθε υποψήφιος και εξελέγη με τη σημαία του Δ. Βούλγαρη⁸²², με τον οποίο όμως ήλθε σε διαφωνία μέσα στους έξι πρώτους μήνες και προσχώρησε στην αντιπολίτευση. Τη στάση του αυτή ο Κοντομίχαλος τη δικαιολογεί σε επιστολή του στις 5.1.21874 με τίτλο

⁸¹⁹ Εκλογικά αποτελέσματα Επαρχίας Κραναίας 1874. Την επικύρωση των αποτελεσμάτων υπογράφει ο Νομάρχης, ο Ειρηνοδίκης, ο Δήμαρχος και οι Πρόεδροι των Εφορευτικών Επιτροπών της Επαρχίας (ΤΙΑΚ/Θυρίδα Η1/Φ 15).

⁸²⁰ Παράρτημα Α', Γενικοί Πίνακες, Επαρχία Κραναίας Εκλογές 1874.

⁸²¹ ΠΡΒ ΠΕΡ Ε ΣΥΝ ΕΚΤΑΚΤΗ 1874/Συν. ΙΘ/5.11.1874, σσ. 86.

⁸²² Εφημ. ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ, φ. 378/21.12.1874, σσ. 2.

«Δικαιολόγησις» «Προς τους πολίτας της Επαρχίας Κραναίας»⁸²³, στην οποία, αναφέρεται στη σχέση και τις διαφωνίες του με τον Επ. Δεληγιώργη, όπως και στο πολιτικό κλίμα της εποχής. Η διαφοροποίηση της στάσης του Κοντομίχαλου ήταν πλέον οριστική.

Ο Γ. Βαλσαμάκης κατήλθε με τη σημαία του Επ. Δεληγιώργη.

Στα αρχεία βρέθηκε και μια ανοικτή επιστολή του Κ. Λευκαδίτη με τίτλο «Συμπολίται Κεφαλλήνες»⁸²⁴ που εκφράζει την πρόθεσή του να κατέλθει υποψήφιος, όμως δεν εμφανίζεται μετέπειτα στις λίστες με τους υποψηφίους της επαρχίας.

Επαρχία Πάλλης

Η επάνοδος στην πολιτική των αδελφών Ιακωβάτων ανέτρεψε τα πολιτικά δεδομένα των τελευταίων δύο εκλογικών αναμετρήσεων. Τα αποτελέσματα της επαρχίας Πάλλης⁸²⁵ ανέδειξαν ως βουλευτές τους Γεώργιο Α. Τυπάλδο Ιακωβάτο, Χαράλαμπο Α. Τυπάλδο Ιακωβάτο και Μαρίνο Χαριτάτο-Τυπάλδο. Τα αποτελέσματα επικύρωσε και η Βουλή που παραδέχθηκε το έγκυρο της εκλογής Πάλλης και ανακήρυξε τους νόμιμους βουλευτές⁸²⁶.

Οι αδελφοί Ιακωβάτοι ανήκαν στην παράταξη του Δ. Βούλγαρη. Όμως δεν στήριζαν διαρκώς την κυβέρνηση, όπως συνέβη κατά την ψηφοφορία για την έγκριση του δανείου των 26 εκατ. δρχ, όπου με ψήφους 83 υπέρ και 31 κατά έγινε αποδεκτό από τη Βουλή⁸²⁷. Όλοι οι βουλευτές Πάλλης απείχαν από αυτή την ψηφοφορία.

⁸²³ Στην επιστολή αναφέρει μεταξύ άλλων: «... Εν τη Πρωτευούσῃ, κύριοι, προ δύο ετών ευρεθείς ἔσχον την τιμὴν να γνωρίσω τον νυν πρόεδρον της κυβερνήσεως, αντιπολιτευόμενον ὄντα, ως σεβόμενον υπό πολλῶν δια τας φιλελευθέρas αρχάς του, ο ἴδιος εσχημάτισα πεποίθησιν, ὅτι ο σεβαστός οὗτος πολίτης υπό τοιούτων αρχῶν ορμώμενος αναλαμβάνων τας ἡνίας του κράτους ... δύναται οὐχὶ μόνον να λύσῃ το παρά του ἔθνους ποθητόν εκείνο ὄνειρον (την εδραίωσιν της κυβερνήσεως) ἀλλὰ και να συντελέσῃ εἰς το μεγαλείον και την πρόοδον του ἔθνους ... ατυχῶς ὁμως, ἀμέσως πριν ἢ αρχίσουν αι τακτικά της Βουλῆς εργασίαι ἐπαρουσιάσθησαν ζητήματα σκανδαλώδη, τα οποία η συνείδησις οὐχὶ φιλελευθέρου, ἀλλὰ και του μάλλον απολυτόφρονος ἀπέκρυσσε. Ὡς εκ τούτου ευρέθην εἰς την θέσιν να δυσαρεστήσω την υπουργικὴν μερίδα, ἀνέμενον ὁμως εἰς την θέσιν μου κολακευόμενος, ὅτι μετὰ τας ἐξελέγξεις η κυβέρνησις ευρισκομένη με πλειοψηφίαν καταπληκτικὴν ... ἤθελε παύσει πλέον του να προβαίνει εἰς παρανομίας. Ατυχῶς ὁμως διαψεύσθησαν οι ἐλπίδες μου και διελύθησαν τα ὄνειρά μου, καθόσον οι βουλευταὶ της συμπολιτεύσεως ... ἐσυζήτησαν και ἐπεψήφισαν τον προϋπολογισμόν του 1874 και ἄλλα νομοσχέδια μη ὄντες εν ἀπαρτίᾳ, ως ἀπεδείχθη. Το πραξικόπημα τούτο και ο σφετερισμός των ιερῶν δικαιωμάτων ἄλλων, υπῆρξεν η φυσικὴ αἰτία της μετ' ἀγανακτήσεως ἀποδοκιμασίας των βουλευτῶν ... Εἰς την κατηγορίαν ταύτην, ευρέθην και ἐγώ, ὅστις, ὅπως οι ιεροὶ του συντάγματος θεσμοὶ σωθῶσε, και οὕτω μη φανὼν ἀνάξιον τέκνον της επαρχίας ἦν ἀντιπροσωπεύω, κατετάχην μετὰ των βουλευτῶν ἐκείνων, οἵτινες ἐπὶ δύο ἡμέρας αγωνισθέντες υπερασπιζόμενοι το 56 ἄρθρον του συντάγματος, ἐπὶ τέλους ἀποχώρησαν του βουλευτηρίου, μη δυνάμενοι πλέον να μένουσι ψυχροὶ θεαταὶ των καθ' ἐκάστην διαπραττομένων» [Επιστολή Γ. Κοντομίχαλου βουλευτῆς Κραναίας με τίτλο «ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΙΣ» «Προς τους πολίτας της Επαρχίας Κραναίας», εν Αθήναις τη 5 Δεκεμβρίου 1874 (Φ. 2, ἔγγραφο 32, Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ)].

⁸²⁴ Με τίτλο «Συμπολίται Κεφαλλήνες!, Εν Αθήναις, 4 Μαΐου 1874» (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 3, ἔγγραφο 74Δ).

⁸²⁵ Εκλογικά αποτελέσματα Επαρχίας Πάλλης 1874. Την επικύρωση των αποτελεσμάτων υπογράφει ο Νομάρχης, ο Ειρηνοδίκης, ο Δήμαρχος και οι Πρόεδροι των Εφορευτικών Επιτροπών (ΤΙΑΚ/Θυρίδα Η1/Φ 15, ἔγγραφο 192).

⁸²⁶ ΠΡΒ ΠΕΡ Ε ΣΥΝ ΕΚΤΑΚΤΗ 1874/Συν. ΚΕ/12.11.1874, σσ. 116-117.

⁸²⁷ ΠΡΒ ΠΕΡ ΣΤ ΣΥΝ. ΕΚΤΑΚΤΗ 1874-75, Συν.ΛΕ/27.11.1874, σσ. 426-436.

Η ψηφοφορία αυτή είναι ενδεικτική των πολιτικών στάσεων των τοπικών βουλευτών, αφού με βάση τη ψηφοφορία αυτή φαίνεται ότι πλέον η δύναμη του Βούλγαρη από τους βουλευτές του νησιού έχει εκμηδενιστεί πλήρως. Ο Γ. Κοντομίχαλος έχει αποχωρήσει από την παράταξη και οι αδελφοί Γεώργιος και Χαράλαμπος Ιακωβάτος δεν συμμετείχαν στην ψηφοφορία και έχουν πλέον διαλύσει τη συνεργασία τους με τον Βούλγαρη.

Επαρχία Σάμης

Στην επαρχία κατήλθαν έξι υποψήφιοι⁸²⁸ για τις τρεις έδρες. Στις εκλογές αυτές οι εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους στην Επαρχία⁸²⁹ ήταν 6.979 εκλογείς, κατανεμημένοι στους Δήμους, Σαμαίων: 1.767, Πυλαρέων: 2.201, Άσσου: 1751, Δολυχίου: 1.260.

Οι ψηφοφορήσαντες στην Επαρχία Σάμης⁸³⁰ ήταν 4.527, στους Δήμους, Σαμαίων: 810, Πυλαρέων: 1853, Άσσου: 1.447, Δολυχίου: 417.

Με βάση τους εγγεγραμμένους, που ανέρχονται στους 6.922 και τους ψηφίσαντες, που έφτασαν στους 4.527, το ποσοστό συμμετοχής ανέρχεται στο 65% και η αποχή έφτασε στο 35%. Το ποσοστό συμμετοχής είναι ιστορικά το υψηλότερο όλων των εκλογών σε όλες τις επαρχίες. Στοιχεία εξήγησης γι' αυτή την αποχή δεν υπάρχουν στα αρχεία. Μελετώντας όμως την αποχή μέσα από την κοινωνική και οικονομική κατάσταση και κυρίως από τα επαγγέλματα των αναφερομένων στους εκλογικούς καταλόγους, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι απέχοντες ανήκουν στις επαγγελματικές κατηγορίες των ναυτικών, εμπόρων και τεχνιτών που έλειπαν εκτός νήσου, αλλά και ένα μεγάλο μέρος των εκλογέων ζούσε σε άλλες πόλεις της Ελλάδος και του εξωτερικού ως μετανάστες. Με βάση εκτιμήσεις παλαιότερων αναμετρήσεων (Επαρχία Σάμης 1868: Συμμετοχή 48%, αποχή 52%) που η συμμετοχή έφτανε το 48-50% μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η συμμετοχή συγκριτικά είναι αρκετά υψηλή και αυτό ίσως οφείλεται και στις αναθεωρήσεις των καταλόγων που συνέβη το 1872 και 1874 σε όλες τις επαρχίες.

Η Βουλή, κατά τη συνεδρίαση της 12.11.1874, αφού ανάγνωσε την έκθεση «*επί της εκλογής της επαρχίας Σάμης παραδέχθη άνευ αντιρρήσεως το έγκυρο της εκλογής του Δήμου Δολυχίου, την ακύρωση όμως της εκλογής των δήμων Άσσου, Πυλαρέων και Σάμης και την επανάληψιν αυτής*»⁸³¹. Τα αποτελέσματα ήταν τα εξής: (ΝΑΙ/ΟΧΙ)⁸³²: Φλωριάς Γεώργιος 2.741/1.786, Καβαλλιεράτος -

⁸²⁸ Παράρτημα Α', Γενικοί Πίνακες, Επαρχία Κρναίας Εκλογές 1874.

⁸²⁹ Εκλογικοί Κατάλογοι Επαρχίας Σάμης 1874 (ΤΙΑΚ/Θυρίδα Η/Φ 15).

⁸³⁰ Ο.π.

⁸³¹ ΠΡΒ ΠΕΡ Ε ΣΥΝ ΕΚΤΑΚΤΗ 1874/Συν. ΚΕ/12.11.1874, σσ. 116-117.

⁸³² Παράρτημα Α', Γενικοί Πίνακες, Επαρχία Σάμης Εκλογές 1874.

Άννινος Ιωάννης 2.243/2.284, Δεστούνης Ιωάννης 2.014/2.513, Αντύπας Ευαγγελινός 2.658/1.869, Άννινος-Ροδοθεάτος Ευάγγελος 2.089/2.406, Μακρής – Φραγκισκάτος Παναγής 1.998/2.534.

Όπως βλέπουμε και στον πίνακα αποτελεσμάτων⁸³³ στα τμήματα αυτά κάποιοι υποψήφιοι έχουν μηδέν (0) ΝΑΙ ή μηδέν (0) ΟΧΙ. Ο Ι. Άννινος Καβαλλιεράτος έχει μηδέν (0) ΝΑΙ στο Δήμο Πυλαρέων και μηδέν (0) ΟΧΙ στο Δήμο Άσσου. Ο Ι. Δεστούνης και Π. Μακρής-Φραγκισκάτος έχουν μηδενικά ΝΑΙ στο Δήμο Σαμαίων και Άσσου. Ο Ε. Αντύπας έχει μηδέν (0) ΝΑΙ στο Δήμο Πυλαρέων και μηδέν (0) ΟΧΙ στο Δήμο Άσσου. Ο Ε. Άννινος-Ροδοθεάτος έχει μηδέν (0) ΝΑΙ στο Δήμο Άσσου. Ο Γ. Φλωριάς έχει μηδέν (0) ΝΑΙ στο Δήμο Πυλαρέων και μηδέν (0) ΟΧΙ στο Δήμο Άσσου. Τα αποτελέσματα αυτά και κυρίως τα μηδενικά στις κάλπες υποκρύπτουν προκλητική νόθευση και έτσι η Βουλή, μετά από ενστάσεις και εξετάζοντας τα αποτελέσματα αποφάσισε να επαναλάβει τις εκλογές και για τον λόγο αυτό καθυστέρησε η συμμετοχή των βουλευτών της Επαρχίας Σάμης στη Βουλή.

Μετά από τρεις και πλέον μήνες και την επανάληψη εκλογών σε τμήματα της επαρχίας, κατά τη συνεδρίαση της Βουλής της 19.3.1875, εγκρίθηκε η συνολική εκλογή της επαρχίας Σάμης, δηλαδή το από την πρώτη ψηφοφορία τμήμα του Δήμου Δολυχίου και τα επαναληφθέντα τμήματα Άσσου, Πυλάρου και Σάμης. Ανακηρύχθηκαν νόμιμοι βουλευτές της οι, Ιωάννης Δεστούνης, Ευάγγελος Άννινος-Ροδοθεάτος και Παναγιώτης Μακρής⁸³⁴. Η επιτροπή εξέτασε και ένσταση κατά του κύρους των εκλογών αλλά την απέρριψε. Η έκθεση του τμήματος ανέφερε τα εξής⁸³⁵: *«Το Αον τμήμα της Βουλής, λαβών υπ' όψιν άπαντα τα αφορώντα εις την ενέργειαν της επαναληφθείσης εκλογής της επαρχίας Σάμης, παρατηρεί τα εξής: Ότι καθ' άπαν προ της εκλογής στάδιον και κατ' αυτήν την εκλογήν ετηρήθησαν άπασαι οι παρά του νόμου διαγραφόμεναι διατυπώσεις. Ότι κατά του κύρους της εκλογής ταύτης εγένετο ένστασις υπό των αποτυχόντων ισχυριζομένων ότι έλαβε χώραν αποκλεισμός και πίεσις των εκλογέων. Επειδή η ανωτέρα ένστασις εκτός του ότι ως αόριστος είναι ανεπίδεκτος εκτιμήσεως, είναι δε και ανυπόστατος, καθό μηδενιάς καν ενδείξεως προς υποστήριξιν αυτής προσαγομένης. Δια ταύτα: Προτείνει να θεωρηθή έγκυρος η εκλογή της επαρχίας Σάμης και αναγνωσισθώσιν ως νόμιμοι Βουλευταί αυτής οι κ. Ιω. Δεστούνης, Ευαγγ. Α. Ροδοθεάτος και Π. Μακρής Φραγκισκάτος, ως έχοντες και τα παρά του νόμου προσόντα».*

⁸³³ Ο.π.

⁸³⁴ ΠΡΒ ΠΕΡ Ε ΣΥΝ Α 1875/Συν. Α/19.3.1875, σσ. 544-545 και 559.

⁸³⁵ *«Έκθεσις επί της εκλογής της επαρχίας Σάμης»* (ΠΡΒ ΠΕΡ Ε ΣΥΝ Α 1875/Συν. Α/19.3.1875, σσ. 559).

β. Κοινοβουλευτική δραστηριότητα

Η Βουλή στην οποία εξελέγησαν οι βουλευτές, χαρακτηρίστηκε από τα «στηλιτικά», γεγονότα που δημιούργησε ο Δ. Βούλγαρης για να ελέγξει την πλειοψηφία των βουλευτών ακυρώνοντας τους αντιπάλους του. Από τους Κεφαλλήνες βουλευτές μόνο δύο, ο Ν. Βαλσαμάκης ο οποίος ανήκε στην παράταξη του Δεληγιώργη και ο Γ. Κοντομίχαλος, παρά το γεγονός ότι ανήκε στην παράταξη Βούλγαρη, αντιτάχθηκαν στα στηλιτικά και συμμετείχαν με την αποχωρήσασα αντιπολίτευση. Ο Γ. Κοντομίχαλος ακολούθησε μετά τον Ζαΐμη.

Από τα πρακτικά και τις ψηφοφορίες στη Βουλή καταγράφουμε την πολιτική στάση των βουλευτών και την κομματική τους τοποθέτηση. Έτσι κατά τη συζήτηση του νομοσχεδίου περί του δανείου των 26 εκατ. δρχ. έγινε ψηφοφορία για το σύνολο του νομοσχεδίου, όπου με ψήφους 83 υπέρ και 31 κατά έγινε αποδεκτό από τη Βουλή⁸³⁶. Οι Κεφαλλήνες βουλευτές ψήφισαν: ΝΑΙ: --, ΟΧΙ: Γ. Βαλσαμάκης, Γ. Κοντομίχαλος, Απείχαν: Αλ. Κατσαΐτης, Γ. Ιακωβάτος, Χ. Ιακωβάτος, Μ. Χαριτάτος. Οι βουλευτές της επαρχίας Σάμης δεν ψήφισαν διότι εκκρεμούσε η εγκυρότητα της εκλογής, καθ' όσον είχαν ακυρωθεί τμήματα της επαρχίας. Η ψηφοφορία αυτή είναι ενδεικτική των πολιτικών στάσεων των τοπικών βουλευτών, αφού με βάση τη ψηφοφορία αυτή φαίνεται ότι πλέον η δύναμη του Βούλγαρη από τους βουλευτές του νησιού έχει εκμηδενιστεί πλήρως. Ο Γ. Κοντομίχαλος έχει αποχωρήσει από την παράταξη και οι αδελφοί Γεώργιος και Χαράλαμπος Ιακωβάτος δεν συμμετείχαν στην ψηφοφορία.

Τη βουλή απασχόλησαν και άλλα θέματα που αφορούσαν τα νησιά και ιδιαίτερα την Κεφαλληνία. Κατά τη συζήτηση του νομοσχεδίου «Περί παραχωρήσεως δικαιώματος στη Γενική Πιστωτική Τράπεζα της Ελλάδος προς έκδοση τραπεζικών γραμματίων», σύμφωνα με το άρθρο 4 δίνεται το αποκλειστικό δικαίωμα να εκδίδει τραπεζικά γραμμάτια από το 1872 έως τέλους του 1891, αποκλείοντας άλλης τραπεζής εκτός της Ιονικής⁸³⁷.

Κατά τη συζήτηση «Περί φορολογίας των προϊόντων της γης δια το έτος 1875» στο άρθρο 12 ψηφίστηκε ότι «Η φορολογία της Επτανήσου διατηρείται οία κατά το 1866 επιβάλλετι δε δασμός εισπραττόμενος εις τα τελωνεία κατά την εξαγωγήν και την δια θαλάσσης μεταφοράν, α) επί του σάπωνος προς λεπτά 6 κατ' οκάν, και β) επί της ελαιώδους ύλης, ήτις παράγεται δι' ατμομηχανών από αχρήστους ελαιοπυρήνας, προς λεπτά 2 κατ' οκάν. Ο νόμος περί φόρου επιτηδευμάτων και οικοδομών δεν εφαρμόζεται εν ταις Ιονίοις νήσοις και κατά το 1875»⁸³⁸.

⁸³⁶ ΠΡΒ ΠΕΡ ΣΤ ΣΥΝ. ΕΚΤΑΚΤΗ 1874-75, Συν.ΛΕ/27.11.1874, σσ. 426-436.

⁸³⁷ ΠΡΒ ΠΕΡ Ε ΣΥΝ Α 1873/Συν. ΚΕ/23.5.1873, σσ. 134.

⁸³⁸ Σύμφωνα με το άρθρο 1: «Προς απόσβεσιν αποκλειστικώς των εξής οφειλών του δημοσίου. α'.) Του υπολοίπου κεφαλαίου εκ του δανείου των 9.000.000 φράγκων επί τόκω 9 ½ τοις 100. β'.) Του υπολοίπου κεφαλαίου εκ των δύο δανείων επί παραχωρήσει των τελωνειακών εισπράξεων Κεφαλληνίας επί τόκω 8 τοις 100. γ'.) Των εντόκων χρεών

Τη Βουλή θα απασχολήσει το νομοσχέδιο «Περί δανείου των 26.000.000 φράγκων»⁸³⁹ και από τη συζήτηση που θα ακολουθήσει θα δούμε ότι σκοπός του δανείου αυτού είναι να πληρωθούν δάνεια του κράτους με υποθήκη τους εισπραχθέντες φόρους από τα τελωνεία της Κεφαλληνίας να πληρωθούν άλλα δάνεια που έχουν ληφθεί. Αυτό αποτελούσε μια ακόμα μειωτική και διακριτική συμπεριφορά κατά της Κεφαλληνίας από το Ελληνικό κράτος. Το Κεφάλαιο δανείου Κεφαλληνίας ανέρχονταν στο ποσό των 1.657.000 δρχ. και αφορούσε δάνειο του Ελληνικού κράτους με υποθήκη των εισπράξεων του τελωνείου Κεφαλληνίας, καθ' όσον όμως πλέον δεν μπορούσε να αποπληρωθεί αυτό, τόσο λόγω του μεγάλου ποσού όσο και των μειωμένων δασμών που εισέπραττε πλέον το τελωνείο. Δεν αφορούσε δάνειο, το οποίο χρησιμοποιήθηκε σε έργα της Κεφαλληνίας, ονομάστηκε έτσι γιατί είχαν υποθηκευτεί οι φόροι του τελωνείου Κεφαλληνίας. Κατά τη συζήτηση έγινε ψηφοφορία για το σύνολο του νομοσχεδίου περί του δανείου των 26 εκατ. δρχ. και με ψήφους 83 υπέρ και 31 κατά έγινε αποδεκτό από τη Βουλή⁸⁴⁰. Οι Κεφαλλήνες βουλευτές ψήφισαν: ΝΑΙ: --, ΟΧΙ: Γ. Βαλσαμάκης, Γ. Κοντομίχαλος, Απείχαν: Αλ. Κατσαΐτης, Γ. Ιακωβάτος, Χ. Ιακωβάτος, Μ. Χαριτάτος. Οι βουλευτές της επαρχίας Σάμης δεν ψήφισαν διότι εκκρεμούσε η εγκυρότητα της εκλογής, καθ' όσον είχαν ακυρωθεί τμήματα της επαρχίας και εκκρεμούσε επανάληψη της εκλογής τους. Η ψηφοφορία αυτή είναι ενδεικτική των πολιτικών στάσεων των τοπικών βουλευτών, αφού με βάση τη ψηφοφορία αυτή φαίνεται ότι πλέον η δύναμη του Βούλγαρη από τους βουλευτές του νησιού έχει εκμηδενιστεί πλήρως. Ο Γ. Κοντομίχαλος έχει αποχωρήσει από την παράταξη και οι αδελφοί Γεώργιος και Χαράλαμπος Ιακωβάτοι δεν συμμετείχαν στην ψηφοφορία.

Οι Κεφαλλήνες βουλευτές έχουν μια αυτονομία λόγου και πληρέστερη εμπειρία και ωριμότητα τόσο των πολιτικών διαδικασιών όσο και ως προς την εφαρμογή των συνταγματικών διαδικασιών. Αυτό προκύπτει από την αντίδραση του βουλευτού Κραναίας Αλέξιου Κατσαΐτη για την εγκυρότητα της απαρτίας και την παρουσία των βουλευτών στις αποφάσεις της, όπως φαίνεται

Επτανήσου, ήτοι ομολόγων του πρώην Ιονικού θησαυροφυλακείου επί τόκω 8 τοις 100. δ'.) Των παρά τη Εθνική Τραπέζη και τη Γενική Πιστωτική Τραπέζη της Ελλάδος πιστώσεων επί εκχωρήσει δημοσίων τίτλων και άλλων ασφαλειών επί τόκω 8 τοις εκατό. ε'.) Των οφειλομένων εις το ταμείον της οδοποιίας μέχρι τέλους 1873. στ'.) Των οφειλομένων δικαστικών αποζημιώσεων μέχρι τέλους 1873 και των από έξοδα κεκλεισμένων και διαγεγραμμένων χρήσεων». Για τα παραπάνω χρέη η Κυβέρνηση ζητούσε δάνειο 26.000.000 φράγκων (29.120.000 δρχ.) «ονομαστικόν κεφάλαιον επί τόκω 6 τοις εκατό και χρεωλίσιν ½ τοις εκατό πληρωτέω καθ' εξαμήνον την 15 Ιουνίου και 15 Δεκεμβρίου εκάστου έτους. Το κεφάλαιο επομένως του δανείου ήθελε εξοφληθεί εντός 44 ετών δι' εξαμηνιαίων κληρώσεων των ομολογιών, κατά το σύστημα της συνθέτου χρεωλυσίας. Επί των εκάστοτε κληρουμένων ομολογιών, ουδείς οφείλεται τόκος από της προσδιορισθείσης δια την εξαργύρωσιν ημέρας και εφεξής» (ΠΡΒ ΠΕΡ ΣΤ ΣΥΝ. ΕΚΤΑΚΤΗ 1874-75, Συν.Λ/21.11.1874, σσ. 312).

⁸³⁹ ΠΡΒ ΠΕΡ ΣΤ ΣΥΝ. ΕΚΤΑΚΤΗ 1874-75, Συν.ΛΕ/27.11.1874, σσ. 426-436.

⁸⁴⁰ ΠΡΒ ΠΕΡ ΣΤ ΣΥΝ. ΕΚΤΑΚΤΗ 1874-75, Συν.ΛΕ/27.11.1874, σσ. 426-436.

από τα μη τηρούμενα πρακτικά της Βουλής του δημοσίευσε η εφημερίδα “Θέμις”⁸⁴¹. Αυτά αναφέρει το δημοσίευμα της εφημερίδας “Θέμις”. Ουσιαστικά ο Κατσαΐτης αποκάλυψε τις συνταγματικές και νομικές εκτροπές που μεθόδευε η Κυβέρνηση Βούλγαρη, που όμως είχε ελάχιστη στήριξη από τους συμμετέχοντες βουλευτές. Ακολούθησε και αλλοίωση των πρακτικών όπου σε αυτά της 19.3.1874⁸⁴² δεν γίνεται καμία αναφορά για τις ενστάσεις Κατσαΐτη ούτε τις αντιδράσεις που υπήρξαν, ενώ στέκονται μόνο στα του κανονισμού και τις αναφορές του προέδρου για την απαρτία, ούτε κάνει αναφορά στα ονόματα των ενιστάμενων, απλά αναφέρει ότι βουλευτές διαφώνησαν και αποχώρησαν. Πάντως η πολιτική τοποθέτηση του βουλευτή Κεφαλληνίας είναι σημαντική της σημαντικής παρουσίας των τοπικών βουλευτών στις κοινοβουλευτικές εργασίες παρουσιάζοντας διαρκώς ένα ανανεωμένο και συνταγματικό πολιτικό πλαίσιο, με μικρή βέβαια ανταπόκριση από την κοινοβουλευτική πλειοψηφία.

⁸⁴¹ Αναφέρει η εφημερίδα: «... Περί την 3^{ην} ώρα Μ.Μ. συνήλθαν εις το βουλευτικόν κατάστημα ... Εις των γραμματέων αναγινώσκει τον βουλευτικόν κατάλογον. ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΠΟΓΔΑΝΟΣ. Παρών. Α. ΚΑΤΣΑΪΤΗΣ: Κύριε Πρόεδρε. Επειδή το Πανελλήνιον περιμένει ανυπομόνως να μάθη εκ της παρούσης συνεδριάσεως της Βουλής εάν σχηματίζεται η ως νόμιμος απαρτία και επειδή νόμιμον απαρτίαν εννοώ την εξ εκ των παρόντων Βουλευτών αποτελουμένην, δια ταύτα παρακαλώ ίνα μετά την εκφώνησιν εκάστου ονόματος βεβαιούται ότι ο παρών ονομαζόμενος βουλευτής είναι και ορκισμένος. ΠΟΛΛΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ: Περί τούτου μεψιμηρούμεν άπαντες. ... Ο Γραμματεύς εξακολουθεί εκφωνών τα ονόματα. Α. Ροντήρης. ΠΟΛΛΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ: Παρών, Παρών. ΚΑΤΣΑΪΤΗΣ: Είναι παρών ο Κύριος Ροντήρης ή έχει ενταύθα επιτρόπους; ΠΟΛΛΟΙ: Είναι παρών. ΚΑΤΣΑΪΤΗΣ: Ας αποκριθή λοιπόν ο ίδιος. ΤΙΝΕΣ ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ: Εδήλωσεν ότι έρχεται ΚΑΤΣΑΪΤΗΣ: Επομένως είναι απών, και πρέπει να σημειωθή ως απών, εάν δεν θέλωμεν να μεταχειρισθώμεν ψεύδη (Θόρυβος). ΕΙΣ ΒΟΥΛΕΥΤΗΣ: Ποίος είναι αυτός; Ποίος είναι; (μετ' οργής). ΚΑΤΣΑΪΤΗΣ: Ιδέμε όρθιον. Είμαι ο Κατσαΐτης βουλευτής Κραναίας, έχω δε δικαίωμα και καθήκον, να αποκαλύψω και στηλιτεύσω πάσαν παρανομίαν εάν τυχόν συμβή. (τέσσαρες άλλοι βουλευταί εν τω διαστήματι τούτω πλησιάζουν τον Κύριον Κατσαΐτην και λέγουν εαυτό «συμμεριζόμεθα τας αρχάς σου, και σε υποστηρίζωμεν») (Θόρυβος). Ο γραμματεύς εξακολουθεί την εκφώνησιν των ονομάτων. Περί την 3 ½ ήλθεν ο εκ Ναυπακτίας βουλευτής Κύριος Ροντήρης. Μετά το τέλος της εκφωνήσεως και μικράς διακοπής ο Πρόεδρος αναγγέλει ότι ο όλος αριθμός των βουλευτών ανέρχεται εις 190, οι 23 εξ αυτών δεν πρέπει να λογισθώσι διότι δεν εξελέχθησαν ή δεν ορκίσθησαν ή δεν εξελέγχθησαν, ώστε ο όλος αριθμός των βουλευτών πρέπει να υπολογισθεί εις 167, η δε απαρτία να σχηματισθή εκ βουλευτών 85. Είμεθα 92 είπεν, άρα περισσεύωμεν κατά επτά. ΚΑΤΣΑΪΤΗΣ: Τι είναι αυτά Κύριε Πρόεδρε; Ετυμηγορείτε μόνος, χωρίς τουλάχιστον να ερωτήσετε και ημάς; ΡΟΝΤΗΡΗΣ: Ό,τι λέγετε είναι εναντίον του Συντάγματος. ... ΛΟΓΙΩΤΑΤΙΔΗΣ: Είναι παρανομία, είναι καταπάτησις του Συντάγματος. ΤΡΥΦΩΝΑΣ: Διαμαρτύρομαι κατά πάσης παραβιάσεως. ΚΑΤΣΑΪΤΗΣ: Δεν ανεχόμεθα τοιαύτας παρανομίας. Σεβασθήτε τους νόμους, τους οποίους ασυστόλως καταπατείτε. Ανεξάρτητος, Κάγκας, Τζηρτίδης, Αποστόλης, Τρύφωνας και Βολταίρας, διαμαρτύρονται. Φωναί, κραυγαί, αντιθέτων. ... ΚΑΤΣΑΪΤΗΣ: ... Δεν είμεθα εν απαρτία όπως συνεδριάσωμεν, επομένως δεν δύναται να ορκισθήτε (Θόρυβος). ΤΡΥΦΩΝ, ΡΟΝΤΗΡΗΣ, ΚΑΤΣΑΪΤΗΣ και τινες άλλοι ορμούν προς το βήμα. Πολλοί συμπυκνούνται, λαλούν και ουδείς ακούεται. ΡΟΝΤΗΡΗΣ: Κύριε Ροβελιώτη αισχύνθητε το γήρας σου. Σφαγιάζεις τας ελευθερίας της πατρίδος σου. Είσαι προδότης. ΠΡΟΕΔΡΟΣ: (Κάτωχρος) σιγή. ΚΑΤΣΑΪΤΗΣ: Ακούω την φωνήν των πεποισθέντων μου ήλθεν ενταύθα να εργασθώ υπέρ της πατρίδος ίνα εξέλθω της αβεβαιότητος και της ανωμαλίας εις ον ήδη ευρίσκεται, παρατηρώ όμως τοιαύτας ασχημίας, ώστε αναγκάζομαι δυσαρέστως να αποχωρήσω και να αφήσω υμάς ανενοχλήτους να πράξετε παν ότι βούλεσθε. ... Ανοίξας δε την θύραν πλήρης οργής και αγανακτήσεως ανεχώρησεν. Κατόπιν διαμαρτυρηθέντες εξήλθον οι ΚΚ Λογιωτατίδης, Βολταίρας, Ροντήρης, Κάγκας, Αποστόλης, Τζηρτίδης, Τρύφωνας, Ανεξάρτητος και Βαντώρος...» [Έκτακτον παράρτημα του αριθμ. 433 της εφημερίδος “Θέμις”, εκ του τυπογραφίου Κεφαλληνίας, Εν Κεφαλληνία 28 Μαρτίου 1875 (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Έγγραφο 29) και ΠΡΒ ΠΕΡ ΣΤ ΣΥΝ. ΕΚΤΑΚΤΗ 1874-75, Συν. Εναρξης και Α/19.3.1875, σσ. 541-550.

⁸⁴² Αναφέρουν τα πρακτικά: «Αναγνωσθέντως του ονομαστικού καταλόγου περί ώραν 3 μ.μ. και 92 βουλευτών ευρεθέντων παρόντων, ο Πρόεδρος είπεν ότι η Βουλή είναι εν νομίμω απαρτία... Αντιλεξάντων τινών, ότι το Σώμα δεν παραδέχεται, ότι ευρίσκεται εν απαρτία, α τε μη παρόντων 96 βουλευτών, και δηλωσάντων ότι αποκρούουσι την τοιαύτην ερμηνείαν, ... και υποστηρίζάντων, ότι ευρίσκεται εν απαρτία συμφώνως προς την απόφασιν της Εθνικής ... Ούτε δε αποχωρησάντων των ενισταμένων, ακολούθως παρεπέμφθησαν εις τα οικεία τμήματα οι εκκρεμείς εκλογές...» (ΠΡΒ ΠΕΡ ΣΤ ΣΥΝ. ΕΚΤΑΚΤΗ 1874-75, Συν. Εναρξης και Α/19.3.1875, σσ. 541-545).

VII. Δημοτικές εκλογές 1874

Οι Δήμοι στο νησί συγκροτήθηκαν το 1866 και στην πράξη αντικατέστησαν παλαιότερες δομές που συγκροτούσαν τα διαμερίσματα επί Προστασίας⁸⁴³. Δημιουργήθηκαν έχοντας μια χωροταξική αυτονομία, αφού ταυτίστηκαν με γεωγραφικές κοινωνικές ολότητες και για τον λόγο αυτό έμεινε σταθερός ο γεωγραφικός τους χώρος στα επόμενα χρόνια. Πήραν επίσης τις αρμοδιότητες από τα επαρχιακά συμβούλια, τα οποία παρέμειναν σε λειτουργία για ένα διάστημα με μόνη αρμοδιότητα τη διεξαγωγή των εκλογών.

Στα 1874 το νησί διαιρείται διοικητικά σε 3 Επαρχίες και 16 δήμους⁸⁴⁴, αποτυπώνοντας το πληθυσμιακό αλλά κυρίως το ιστορικό υπόβαθρο διοίκησης και το γεωγραφικό μέγεθός του.

Οι δημοτικές εκλογές του 1874 υπήρξαν από τις πιο έντονες, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν σε φορτισμένο κλίμα λόγω και των πολιτικών αντιπαραθέσεων που επικρατούσαν σε κεντρικό επίπεδο και είχαν δημιουργήσει πολώσεις μεταξύ των φατριών σε επίπεδο επαρχιών αλλά κυρίως Δήμων. Σε τοπικό επίπεδο οι αντιπαραθέσεις υπήρξαν έντονες, αφού ο δημαρχιακός θώκος αποτελούσε βάθρο πολιτικής και παράγοντα ρύθμισης των τοπικών συσχετισμών. Αυτό οφείλονταν στο ότι η αυτοδιοίκηση υπήρξε οργανωμένη στο νησί, λόγω ιστορικής παράδοσης, αλλά και από το γεγονός ότι οι δήμοι, λόγω διαχείρισης της εγχωρίου περιουσίας, είχαν κάποια σταθερά έσοδα.

Από τις περιοχές που οι δημοτικές εκλογές αποτελούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ο Δήμος Κραναίας⁸⁴⁵ ο οποίος περιλάμβανε την πρωτεύουσα το Αργοστόλι και λόγω του μεγάλου πληθυσμιακού μεγέθους όπου επιδρούσε σε όλη την επαρχία. Στις εκλογές αυτές ο νυν δήμαρχος, εκλεγόμενος συνεχώς από το 1866 Παναγής Βινιεράτος-Κομποθέκρας, ηττάται από τον Βικέντιο Καρύδη, ο οποίος είναι γαμπρός του Δ. Καρούσου και ηγείται της παράταξης των προστασιανών ή του «αρχοντολογιού» όπως την ονόμαζε ο λαός. Ο Καρούσος υπήρξε πάτρωνας του Βινιεράτου στην κάθοδό του στην πολιτική και είχε την ιδέα να ηγηθεί της λαϊκής παρατάξεως, όμως ο Βινιεράτος σύντομα τον απαρνήθηκε από το 1868, που όχι μόνο δεν τον στήριξε αλλά πολέμησε τον Δ. Καρούσο στις βουλευτικές εκλογές.

⁸⁴³ Ο.π. υποσ. 397.

⁸⁴⁴ Η Κεφαλληνία διαιρέθηκε το 1864 σε τρεις επαρχίες και υποδιαιρέθηκε το 1866 σε 16 δήμους: Επαρχία Κραναίας 8: Κρανίων, Άνω Λειβαθούς, Κάτω Λειβαθούς, Ελειού, Πρόννων, Δηλινάτων, Φαρακλάτων, Ομαλών. Επαρχία Σάμης 4: Σαμαίων, Πυλαρέων, Άσσου, Δολυχίου. Επαρχία Πάλλης 4: Ληξουρίου, Θηνέας, Ανωγητών, Κατωγητών.

⁸⁴⁵ Ιδρύθηκε επίσημα σαν δήμος στις 17.12.1864. Αρχικά ονομάστηκε Δήμος Κρανίων έχοντας ως έμβλημα το μυθικό ήρωα Κέφαλο με το σκύλο του Λαΐλαπα. Το όνομα του δήμου προερχόταν από τον Θουκυδίδη που αναφέρει ότι στην ευρύτερη περιοχή ήταν η αρχαία πόλη Κράνη και η περιοχή λεγόταν Κρανίων γη. Ο Δήμος περιελάμβανε την πόλη του Αργοστολίου και λίγους κοντινούς οικισμούς σε αυτή.

Ο Βινιεράτος στην ουσία δεν ηττάται στις εκλογές, αφού βλέποντας την επερχόμενη ήττα αποσύρεται της εκλογικής διαδικασίας. Ένα παμφλέτι της εποχής, το οποίο υπογράφεται «*Εις εκ του λαού*», σχολιάζει την αποχώρηση του Βινιεράτου επιβεβαιώνοντας το γεγονός ότι αποσύρθηκε για να μην ηττηθεί⁸⁴⁶. Το κείμενο του αντιπάλου του Βινιεράτου, αφού αναφέρεται στις απόλυτα σταθερές φιλοδοξίες του να ανέλθει και να κυριαρχήσει πολιτικά στο νησί. Αναφέρονται χαρακτηριστικά οι τρόποι εκβιασμού του εκλογικού σώματος και οι τρόποι νοθείας της εκλογικής διαδικασίας. Είναι εμφανής η δυνατότητα του δήμου να διαχειρίζεται σημαντικό έργο γύρω από το οποίο συσπειρώνει και ελέγχει ψηφοφόρους. Ενώ αναδεικνύεται και το γεγονός ότι οι υπάλληλοι του δήμου, κυρίως τα χαμηλά στελέχη όπως είναι οι κλητήρες, ελέγχονταν απόλυτα από το Βινιεράτο αφού προφανώς αυτός τους είδε διορίσει. Από τα παρατεθέντα συμπεραίνεται σαφώς ότι οι δήμοι αποτέλεσαν τη βάση δημιουργίας πελατειακών σχέσεων και χώρους ανάπτυξης πολιτικών ομάδων και φατριών.

Σημαντικά στοιχεία για τις εκλογές στο Δήμο Κρανίων περιλαμβάνονται στο πολυσέλιδο παμφλέτι που υπογράφεται από τον Βουλευτή Νικόλαο Μηλιαρέση και έχει τίτλο «*Τα εκλογικά όργια του Δήμου Κρανίων 1874*»⁸⁴⁷ όπου υπάρχουν αναφορές και εκτιμήσεις για τις εκλογές αυτές αλλά κυρίως για τα ρουσφέτια και την διαρκή προσπάθεια νόθευσης της λαϊκής εντολής.

Ο Βινιεράτος αμέσως μετά την ήττα του προσχωρεί στο επόμενο του σχέδιο, κατέρχεται στην πολιτική ως υποψήφιος με την παράταξη Τρικούπη και εκλέγεται βουλευτής Κραναίας, συγκροτώντας πολιτική ομάδα η οποία κυριαρχεί στην Κραναία επί πολλά χρόνια.

⁸⁴⁶ Αναφέρει το παμφλέτι άλλων: «Αποσύρεται της εκλογής λέγει δια τούτο ο Βινιεράτος, δια τα όργια άτινα διεπράχθησαν! ...Όχι Βινιεράτε απεσύρθης ναι της εκλογής, αλλ' απεσύρθης κατά την τελευταίαν ημέραν περί την μεσημβρίαν, αφού είδες οφθαλμοφανώς και εμπράκτως την κατά σου κορυφωθείσαν αγανάκτησιν του λαού, ένεκα της κακής διοικήσεως, αγανάκτησιν ένεκα της ελλείψεως ασφαλείας της ιδιοκτησίας, αγανάκτησιν τέλος ένεκα του κατ' ευφημισμόν λεγομένου φωτισμού της πόλεως. Όχι Βινιεράτε, απεσύρθης ναι, αλλ' απεσύρθης δια την ζωηράν αποστροφήν ειλικρινών σου φίλων, φίλων προς τους οποίους αγνωμονέστατα, και αυθεδέστατα εδείχθης, και τοιούτος εδείχθης διότι επίστευσας ότι ως δια μαγείας έγινες της Κεφαλληνίας ο απόλυτος ηγεμών... ...Όχι Βινιεράτε απεσύρθης αφού είδες την μεγάλην και καταπληκτικήν υπεροχήν των ψήφων του επιτυχόντος υποψηφίου Κ. Καρύδη, υπεροχή κατά τετρακοσίους 400, ψήφους λίαν αξιοσημείωτος ήτις σου αφαιρεί παν ίχνος δικαιολογήσεως, και σου αποτεφρώνει και πάσαν σκιάν προφάσεως.... ...Απεσύρθης Βινιεράτε διότι οι τάξεις των στρατιωτών σου, έλαβον ως εκ της κακής διοικήσεώς σου σημαντικήν αραίωσιν, και όχι διότι σου απεκλείσθησαν οι ψήφοι. Πως δε ηδύναντο ν' απαλειφθούν, αφού οι 1.516 ψηφίσαντες ήσαν οι μόνοι ικανοί να ψηφίσουν δημόται εν εις και οι κλητήρες, και οι δημοτικοί υπάλληλοι και οι πλέον μεμακρυσμένοι συγγενείς σου, οίτινες εψήφισαν την τελευταίαν ημέραν και αφού οι λοιποί εκ των 2.300 ήτοι οι 700, ή 720, είναι απόντες αποβιώσαντες, δις και τρις εγγεγραμμένοι και ανύπαρκτα ονόματα λίαν σκοπίμως σημειωμένα; Εάν δε ολιγοστοί ψηφοφόροι δεν προσήλθαν εις τον τόπον της ψηφοφορίας τούτο αποδοτέον εις ασθένειαν ή εις γνώμην περί αποχής εκ της εκλογής...» [Παμφλέτι με τίτλο «Ο κ. ΒΙΝΙΕΡΑΤΟΣ ΑΠΟΣΥΡΕΤΑΙ ΤΗΣ ΕΚΛΟΓΗΣ», Εν Αργοστολίω τη 9 Ιανουαρίου 1874, «Εις εκ του λαού». (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ.3, Έγγραφο 74Α)].

⁸⁴⁷ «Τα εκλογικά όργια του Δήμου Κρανίων 1874, Ν. Μηλιαρέσης, Εν Αργοστολίω 1874» (ΚΒΑ, Γ.π.Κ, Αταξινόμητα).

Ο Καρύδης διώχνει τη φατρία του Βινιεράτου και εγκαθιστά τη δική του έως το 1881, όπου πεθαίνει ξαφνικά υπό αδιευκρίνιστες συνθήκες⁸⁴⁸ και στις επαναληπτικές εκλογές που γίνονται άμεσα εκλέγεται ξανά Δήμαρχος ο Π. Βινιεράτος.

Για τους άλλους δήμους του νησιού δεν υπάρχουν στοιχεία για τις δημοτικές εκλογές. Από τα δημόσια έγγραφα μπορούμε να γνωρίζουμε μόνο τους εκλεγέντες δημάρχους.

Από τους εκλεγέντες δημάρχους την πρώτη δεκαετία μετά την Ένωση εξελέγησαν βουλευτές: Βινιεράτος Παναγής Δήμαρχος Κρανίων, Διβάρης Νικόλαος Δήμαρχος Πυλαρέων, Μάρκος Παϊζης Δήμαρχος Νηρητίων. Ο Π. Βινιεράτος εξελέγη τέσσερις φορές δήμαρχος και άλλες τέσσερις φορές βουλευτής, ο Ν. Διβάρης εξελέγη μόνο το 1872 και ο Μ. Παϊζης το 1868 και το 1872.

⁸⁴⁸ Ο Α.Δ. Δεμπόνος, αναφέρει ότι μάλλον αυτοκτόνησε, ενώ είχε πέσει σε πλήρη οικονομική ένδεια λόγω των μεγάλων ποσών που σπατάλησε για να εκλεγεί δήμαρχος και να διατηρήσει τη θέση του (Δεμπόνος Α.Δ., 1981: 195).

VIII. Εκλογές 1875: Η επιβολή του κομματικού συστήματος

Με έντονη προεκλογική αντιπαράθεση και με κεντρικό ζήτημα τη διαχείριση του δημοσίου χρήματος, διαφθοράς, χρηματισμού, κλπ και με άκρατους χαρακτηρισμούς μεταξύ των αντιπάλων παρατάξεων, τελικά τον Απρίλιο του 1875, ο Δ. Βούλγαρης παραιτείται⁸⁴⁹. Ο διπλωμάτης Ανδρ. Κουντουριώτης στο Παρίσι δεν αποδέχεται την εντολή και υποδεικνύει για την Πρωθυπουργία τον Χ. Τρικούπη στο Βασιλιά, όπου ανέλαβε το σχηματισμό κυβέρνησης. Παρά το γεγονός ότι η αποδοχή αυτή δεν ήταν σύμφωνη με τις διακηρύξεις του, ο Τρικούπης αποδέχθηκε και διενήργησε αδιάβλητες εκλογές, τις οποίες και έχασε, αφού απέσπασε μικρό ποσοστό και 17 βουλευτές, οι οποίοι αποτέλεσαν τον μετέπειτα πυρήνα του Πέμπτου και μετέπειτα Νεωτερικού Κόμματος.

Ο Τρικούπης σχημάτισε την πρώτη από τις επτά κυβερνήσεις του στις 27.4.1875. Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν πρόωρα στις 18 - 21.7.1875 για την ΙΔ' Βουλή (18.7.1875-17.7.1879), οι οποίες υπήρξαν οι πλέον αδιάβλητες⁸⁵⁰. Λίγες ημέρες μετά τη δημοσίευση του Β. Δ. της 19.5.1875 για τις εκλογές ο Τρικούπης απηύθυνε εγκύκλιο προς τους νομάρχες, περί διεξαγωγής των εκλογών και περί αμεροληψίας. Παρόμοια εγκύκλιο απέστειλε και προς τις στρατιωτικές αρχές του κράτους περί αμερόληπτου εκδηλώσεως του δημοσίου φρονήματος⁸⁵¹.

Στις εκλογές εξελέγησαν 190 βουλευτές από τους οποίους τη σχετική πλειοψηφία απέσπασε ο Κουμουνδούρος που σχημάτισε κυβέρνηση ενώ ο Τρικούπης πήρε μόνο το 2%. Το Πέμπτο κόμμα εξέλεξε μόνο 17 βουλευτές, το κόμμα Κουμουνδούρου 80, Βούλγαρης – «στηλίτες 10, Ζαΐμης 17, Λεων. Δεληγιώργης 30, Ανεξάρτητοι 18. Για τις εκλογές προέδρου Βουλής ο υποψήφιος του Κουμουνδούρου πήρε 136 έδρες, δείχνοντας έτσι την πλειοψηφούσα παράταξη στη Βουλή και καθιερώνοντας τη «Δεδηλωμένη».

Η νέα Βουλή συνεκλήθη στις 11.8.1874 όπου στο λόγο του ο Βασιλιάς⁸⁵², καθιέρωνε την «*Αρχή της δεδηλωμένης*», της έγκρισης της απολύτου πλειοψηφίας της Βουλής στην εκάστοτε υπό αυτόν

⁸⁴⁹ Διατάγματα περί παραίτησης κυβερνήσεως Δ. Βούλγαρη και ανάληψη της Προεδρίας του υπουργικού συμβουλίου από τον Χ. Τρικούπη (Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, Αριθ. 27, 30.4.1875, σσ. 187-189).

⁸⁵⁰ Όπως τόνιζε και ο ίδιος ο Πρωθυπουργός με προκήρυξή του στις 27.4.1875 προς τον Ελληνικό λαό με την οποία εκτός των άλλων αναφέρει ότι έργο του είναι «... να παρασκευάσωμεν εν τάχει τα δέοντα και να επιστήσωμεν κατά τον νόμον εις την ελευθέραν από πάσης υπουργικής υποψηφιότητος και ανεπηρέαστον από πάσης επιδράσεως της εξουσίας ενάσκησιν του εκλογικού δικαιώματος των πολιτών προς συγκρότησιν της νέας Βουλής ...» (Ευαγγελίδης, 1898: 346).

⁸⁵¹ «Οι εκλογές διεκρίθησαν επί παραδειγματική τάξει και αποχή από πάσης επεμβάσεως της κυβερνήσεως ...» (Ευαγγελίδης Τρ., 1898: 349-351).

⁸⁵² Ανέφερε στο επίμαχο σημείο ο λόγος του Βασιλιά στη Βουλή: «... όπως πλήρης υπήρξεν ο προς τα δικαιώματα του λαού περί την εκλογήν των βουλευτών σεβασμός της Κυβερνήσεώς μου, ούτως ενδελεχής θέλω είσθε η παρ' εμού αναγνώρισις των από του γράμματος και του πνεύματος του Συντάγματος στηριζομένων προνομίων των εκλεκτών του Έθνους, απαιτών ως απαραίτητον προσόν των καλουμένων παρ' εμού και την Κυβέρνησιν του τόπου την δεδηλωμένην

διοριζομένης κυβέρνησης. Το κείμενο ήταν γραμμένο από τον Τρικούπη, ο οποίος θέλησε να εισαγάγει στην Ελλάδα το κοινοβουλευτικό σύστημα της συνταγματικής βασιλείας, που ίσχυε στη Δύση, κυρίως στην Βρετανία, στην πιο προηγμένη του μορφή, μεταφέροντας το βάρος στη βουλή, δηλαδή στις κοινοβουλευτικές πλειοψηφίες και κατ' επέκταση στη συγκρότηση πολιτικών παρατάξεων και κομμάτων που θα διαχειρίζονταν την κυβερνητική εξουσία.

Η εξέλεξη των εκλογών κράτησε λιγότερο από μήνα, ενώ πριν τελειώσει, στις 30.9.1875, ο Τρικούπης ανακοίνωσε ότι η κυβέρνησή του παραιτήθηκε, γιατί διαπίστωνε ότι όλες οι αποχρώσεις της αντιπολιτεύσεως είχαν συμφωνήσει να συγκροτηθεί κυβερνητικό σχήμα που θα μπορούσε να συνεργασθεί με τη Βουλή. Η παραίτηση αυτή δεν επηρέασε άμεσα τις πολιτικές εξελίξεις. Όταν τελείωσε η εξέλεξη για την εκλογή προέδρου, ο κοινός υποψήφιος της αντιπολίτευσης Αλεξ. Κουμουνδούρος εκλέχθηκε με 136 ψήφους, ενώ δεκαεπτά ψηφοδέλτια, που τα είχαν ρίξει οι Τρικουπικοί, βρέθηκαν λευκά. Ύστερα από αυτό ο Κουμουνδούρος σχημάτισε κυβέρνηση κρατώντας το υπουργείο Εσωτερικών.

Η Βουλή του 1875 ήταν η πρώτη της μεταοθωνικής περιόδου η οποία εξάντλησε ολόκληρη τη βουλευτική περίοδο και συνεδρίασε 328 φορές σε τέσσερις τακτικές και δύο έκτακτες συνόδους.

α. Η εκλογική συμπεριφορά των επαρχιών και οι πολιτικοί σχηματισμοί

Όπως και στις άλλες επαρχίες έτσι και σε αυτές της Κεφαλληνίας θα υπάρξει πρόνοια από τον κρατικό μηχανισμό να μην υπάρξουν έκτροπα κατά την εκλογική διαδικασία. Για το λόγο αυτό υπήρξε κινητοποίηση των Αρχών ασφαλείας και των αστυνομικών οργάνων. Έτσι, μετά τα ακραία γεγονότα, που είχαν συμβεί στις προηγούμενες αναμετρήσεις, οι εκλογές αυτές χαρακτηρίστηκαν από ηρεμία και τάξη. Με έγγραφό του ο διοικητής της αστυνομίας Κεφαλληνίας αναθέτει στον ανθυπολοχαγό Μάρκο Δεσσύλα την ευθύνη της ελεύθερης άσκησης του εκλογικού δικαιώματος από τους πολίτες. Χαρακτηριστικές είναι οι συστάσεις του για τη συνεργασία με τις δικαστικές αρχές, τη φρούρηση των καλπών, τη συνεχή επαγρύπνηση με περιπολίες και εφόδους και τον αφοπλισμό, μετά από έρευνα, των οπλοφόρων τους οποίους θα πρέπει να καταμηνύσει⁸⁵³.

προς αυτούς εμπιστοσύνην της πλειονοψηφίας των αντιπροσώπων του Έθνους, αποδέχομαι ίνα η Βουλή καθιστά εφικτήν την ύπαρξιν του προσόντος τούτου, ου άνευ αποβαίνει αδύνατος η εναρμόνιος λειτουργία του πολιτεύματος» (ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76, Έναρξη Συνόδου, 11.8.1875, σσ. 5-8).

⁸⁵³ Έγγραφο Διοικητή Αστυνομίας με ημερομηνία 17.7.1875 σχετικά με την επιτήρηση των εκλογών και την προστασία των εκλογέων. Επίσης με έγγραφό της η Μοιραρχία Κεφαλληνίας ενημερώνει τον Νομάρχη για τα μέτρα που έλαβε και συστήνει ποια άλλα πρέπει να ληφθούν για την απρόσκοπη διεξαγωγή των εκλογών (ΓΑΚ/ΤΙΑΚ/Θυρίδα Η1/Φ. 2 εκλογικά 1875, Έγγραφο 18.7.1875, αρ. πρωτ. 1832).

Με έγγραφά τους οι Δήμαρχοι αποστέλλουν αναφορές στον Νομόρχο για τη διαδικασία της ψηφοφορίας, όπου στο κάθε ξεχωριστό έγγραφο ο Δήμαρχος αναφέρει⁸⁵⁴ τους ψηφοφορήσαντες ανά εκλογικό τμήμα, ενώ κάνει αναφορά για την κατάσταση που έγινε η ψηφοφορία.

Από τα αρχειοθετημένα έγγραφα που έχουν ανευρεθεί τα πιο πολλά αναφέρουν «*άκρα ησυχία και τάξις*», γεγονός που επικράτησε στις εκλογές του 1875, με βάση τη διασταύρωση και με άλλες πηγές. Επίσης για την εκλογή αυτή ανευρέθηκαν και έγγραφα που αφορούν την αστυνόμευση και φρούρηση της εκλογικής διαδικασίας. Ειδικότερα στο έγγραφο με τίτλο «*Διαναμετική κατάσταση κατά δήμο αποσπασμάτων Χωροφυλακής*»⁸⁵⁵ το οποίο υπογράφει ο Νομόρχος, ο Μοίραρχος και ο Φρούραρχος του νησιού γίνεται η κατανομή των αποσπασμάτων: κατά Επαρχία, Δήμο, Αξιωματικών, Υπαξιωματικών, Χωροφυλάκων, Στρατιωτών και το σύνολο αυτών.

Είναι χαρακτηριστικό ότι οι εκλογές έγιναν με απόλυτη τάξη και δίχως έκτροπα, όπως συνηθίζονταν κυρίως στην Κραναία, κατά τις προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις, κυρίως ανάμεσα στην παράταξη του Π. Βινιεράτου και των αντιπάλων του. Η ηρεμία αυτή είναι χαρακτηριστική διότι ένα χρόνο πριν το 1874 στις εκλογές για την ανάδειξη των Δημάρχων, είχαν υπάρξει σκληρές αντιπαραθέσεις κυρίως στο Αργοστόλι⁸⁵⁶, όπου συγκρούστηκαν οι δύο αντίπαλοι Βικέντιος Καρύδης υποστηριζόμενος από τον Δημήτριο Καρούσο και την Παράταξη Δεληγιώργη και απ' την άλλη ο Π. Βινιεράτος με τη δική του παράταξη όπου ηττήθηκε.

Οι βουλευτικές εκλογές κράτησαν τέσσερις ημέρες (18.7 – 21.7.1875) σε όλο το νομό. Όμως παρά τον ήρεμο χαρακτήρα που επέβαλε το γενικό κλίμα στην επαρχία Κραναίας υπήρξαν γεγονότα που από τη φύση τους ήταν ακραία και αμαύρωσαν την εκλογική διαδικασία. Αυτά αφορούσαν κυρίως τη συμπεριφορά υποψηφίων και των κρατικών αρχών απέναντι στην κάθοδο του Ρόκκου Χοϊδά, αντιμοναρχικού, τέως δικαστή με ριζοσπαστικές κοινωνικές θέσεις κυρίως για το πολίτευμα, αφού προωθούσε την κατάργηση της βασιλείας. Η αντιπαραθέση προς το πρόσωπο του Χοϊδά ήταν τέτοια που υπήρξε απόπειρα και κατά της ζωής του στην επαρχία που περιόδευε.

Από ένα Παμφλέτι με τίτλο «*Προς την Α.Ε. τον έντιμον πρωθυπουργόν της Ελλάδος κύριον ΧΑΡΙΛΑΟΝ ΤΡΙΚΟΥΠΗΝ*» ανώνυμο με την υπογραφή «*Με γνώσκεις*» που κυκλοφόρησε 14.5.1875⁸⁵⁷, ο ανώνυμος αρθρογράφος τοποθετείται απέναντι στην πολιτική του Χ. Τρικούπη,

⁸⁵⁴ Έγγραφα Δημάρχων προς τον Νομόρχο αφορώντα την ψηφοφορία των εκλογών του 1875 με τα οποία αναφέρονται οι ψηφίσαντες (Έγγραφα: 247 Λειβαθούς, 248 Δειλινιτών, 249 Ομαλών, 250 Ελειού, 251 Πρόννων, 252 Σαμαίων, 253 Πυλάρου / ΤΙΑΚ/Θυρίδα Η1/Φ 15).

⁸⁵⁵ Έγγραφο με τίτλο «*Διαναμετική κατάσταση κατά δήμο αποσπασμάτων Χωροφυλακής*» κατά την διάρκεια των εκλογών του 1875, με τις υπογραφές Νομόρχο, Μοιράρχο, Φρουράρχο (ΤΙΑΚ/Θυρίδα Η1/Φ 15, έγγραφο Νο 254).

⁸⁵⁶ «*Τα εκλογικά όργια του Δήμου Κρανίων 1874, Ν. Μηλιαρέσης, Εν Αργοστολίου 1874, σσ. 1-40*» (ΚΒΑ).

⁸⁵⁷ Ανέφερε χαρακτηριστικά το παμφλέτι: «... κατακρίνωμεν σπουδαίως το επικρατούν εν Ελλάδι σύστημα, ως προς τον σχηματισμόν και την διατήρησιν των υπουργείων, ου δε ιδία προέβης κατόπιν και εις δημοσίευσιν άρθρων ων το

στηλιτεύοντας τον πολιτικό μεταμορφισμό του από το γεγονός ότι άλλα έλεγε για το πολιτικό σύστημα και το Παλάτι και άλλα εφάρμοσε στην πράξη. Από τις επισημάνσεις αυτές φαίνεται η προσπάθεια κριτικής του Κεφαλλήνα πολίτη προς τον Πρωθυπουργό, όσον αφορά το πρόγραμμά του και αυτά που υλοποιούσε στην πράξη. Σε όλο το υπόλοιπο κείμενο των 3 ½ σελίδων ασκείται κριτική σε όλα τα επίπεδα της πολιτικής συμπεριφοράς του Τρικούπη, στη διαρκή υποχώρηση στις θέσεις του και στον συμβιβασμό που έκανε με το Παλάτι, δίχως να έχει πλειοψηφία, για να αναλάβει την πρωθυπουργία και να μπορέσει έτσι να ιδρύσει έτσι το Πέμπτο Κόμμα.

Κατά την εκλογική αναμέτρηση του 1875 ενεπλάκη σε πρωτοφανές επίπεδο ο νεοεκλεγείς λίγους μήνες πριν μητροπολίτης Κεφαλληνίας Σπ. Πάσχος – Κομποθέκρας, ο οποίος παρενέβη κυρίως στις εκλογές της Κραναίας υποστηρίζοντας τον εξάδελφό του Παναγή Κομποθέκρα και την παράταξή του, ενώ στην επαρχία Πάλλης στάθηκε κατά της παράταξης των Ιακωβάτων. Η περίπτωση αυτή καταγράφει ως πρώτη και με εμφανή τρόπο άμεση εμπλοκή της τοπικής ιεραρχίας στις εκλογές. Η παρέμβαση αυτή αντιμετώπισε τη γενική αντίδραση, αφού κυρίως η εκκλησία, ιδιαίτερα ο κλήρος, είχε διαδραματίσει καθοριστικό θετικό πνευματικό ρόλο στην αφύπνιση των νησιωτών και στη διατήρησης της εθνικής τους ταυτότητας, στην κοινωνική συγκρότηση κατά τη νεοκρατία και μετέπειτα και ο κλήρος είχε συμβάλει σημαντικά στον ενωτικό αγώνα.

Οι εκλογικοί σχηματισμοί βρίσκονται σε συνεχή και διαρκή αναδιάρθρωση, αφού έχουν προηγηθεί και οι δημοτικές εκλογές του 1874, οι οποίες επηρέασαν τη διαμόρφωση των συσχετισμών σε τοπικό επίπεδο, λόγω του γεγονότος ότι οι βουλευτές ενεπλάκησαν έντονα σε αυτές και υπήρξαν συγκρούσεις και έντονο πολωτικό κλίμα.

Στην Κεφαλληνία οι συσχετισμοί θα διαμορφωθούν ως εξής: Ο Κουμουνδούρος επανακάμπτει και θα ελέγχει το 50% των βουλευτών διατηρώντας τις δυνάμεις του, ο πρωτοεμφανιζόμενος Τρικούπης το 20% παίρνοντας προς το μέρος του παλαιά στελέχη του πολιτικού κατεστημένου, ο Βούλγαρης το 10% όπου μειώνεται έως εξαφανίσεως, ενώ οι Ανεξάρτητοι και οι Ανεξάρτητοι Δημοκρατικοί εκλέγουν από έναν βουλευτή και παίρνουν από 10%. Ο Τρικούπης ενώ πανελλαδικά πήρε περί το 8-9% των εδρών και περί τους 17 βουλευτές, στην Κεφαλληνία πήρε το 20% των

σπουδαιότερον «τις πταίει;» γενικὴν ἐποίησεν αἴσθησιν καὶ ἡγάγε σε καὶ εἰς τὸν βάθρον τοῦ κατηγορουμένου. Καὶ τὸ μὲν δικαστήριον ἐκήρυξε σε ἀθῶον, τὸ δὲ Στέμμα ἐκάλεσέ σε εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, ἀναγνωρίζων, ὡς δοκεῖ σοι, τὸ ἀληθές τῶν πολιτικῶν σου ἀρχῶν... .. Καὶ, κατ' ἐμέ, φίλτατε Χαρίλαε, τὸ Στέμμα πληρέστατα ἐπέτυχεν. Ἐνὼ δια τοῦ ἄρθρου σου «τις πταίει» κατέκρινες αὐτό, ὡς καλοῦν ὑπουργεῖα ἐκ τῆς μειονοψηφίας τῆς Βουλῆς ἢ τοῦ ἔθνους, οὐ κληθεῖς ἐκ παντελοῦς ἀψηφίας, ἐδέχθης νὰ σχηματίσης καὶ ἐσχημάτισας ὑπουργεῖον, παραλαβὼν καὶ συναδέλφους ἐξῴθεν τῆς Βουλῆς καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς ἀψηφίας, ὅθεν καὶ σὺ ἐλήφθης. – Ἐνὼ δια τοῦ ἄρθρου σου «τις πταίει» κατέκρινες τὸ Στέμμα, ὡς αὐξάνον τὰ πολιτικὰ κόμματα δια τοῦ σχηματισμοῦ ὑπουργείων ἐκ τῆς μειονοψηφίας, σὺ αθετῶν τὸ πολιτικὸν τοῦτο δόγμα σου, ἐδέχθης καὶ ἐσχημάτισας ὑπουργεῖον ἵνα παντελοῦς ἀψηφίας, ἵνα καταρτίσης δια τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς καὶ ἐκλογῶν νέον πέμπτον κόμμα... » [«Πρὸς τὴν Α.Ε. τὸν ἐντίμον πρωθυπουργόν τῆς Ἑλλάδος κύριον ΧΑΡΙΛΑΟΝ ΤΡΙΚΟΥΠΗΝ», Κεφαλληνία 14 Μαΐου 1875, υπογραφή «Με γινώσκεις» (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Ἐγγραφοὺν 31)].

βουλευτών (3 έδρες) και το 20% του συνόλου των βουλευτών που εξέλεξε πανελλαδικά. Η σημαντική παρουσία του Τρικουπλή, κυρίως στην Κραναία που εξέλεξε δύο βουλευτές, εξηγείται από το γεγονός ότι στην επαρχία αυτή συμμάχησε με το τοπικό κατεστημένο, εκφραζόμενο από τον Α. Μεταξά και τον Π. Βινιεράτο που εξελέγησαν και βουλευτές και θα αποτελέσουν τη βάση του Τρικουπικού κόμματος στην Κεφαλληνία.

	ΕΠΑΡΧΙΑ	Κουμουνδουρικοί	Τρικουπικοί	Βουλγαριστές	Ανεξάρτητοι	Ανεξάρτητοι Δημοκρατικοί
1875 (10) 858	ΚΡΑΝΑΙΑΣ	Βαλσαμάκης Νικόλαος (25%)	Αγαμέμνων Μεταξάς, Παναγής Βινιεράτος-Κομποθέκρας ⁸⁵⁹ , Νικόλαος Ιγγλέσης ⁸⁶⁰ (50%)			Ρόκκος Χοϊδής (25%)
	ΠΑΛΛΗΣ	Πέτρος Ξυδιάς-Τυπάλδος, Δημήτριος Τυπάλδος-Ιακωβάτος, Μιχαήλ Τυπάλδος - Χαριτάτος ⁸⁶¹ , Νικόλαος Μεταξάς ⁸⁶² (100%)				
	ΣΑΜΗΣ	Γεώργιος Φλωριάς (33%)		Ευάγγελος Αντύπας (33%)	Ιωάννης Αννινός-Καβαλλιεράτος ⁸⁶³ (33%)	
	Ποσοστά	50%	20%	10%	10%	10%

Η τάση για ανανέωση του εκλογικού σώματος, σε σύγκριση με τις προηγούμενες εκλογές ήταν ελάχιστη. Η μικρή ανανέωση οφείλεται στη συμμετοχή παλαιών στελεχών στις εκλογές. Από τους δέκα εκλεγέντες βουλευτές, οι επτά (Βαλσαμάκης Ν., Μεταξάς, Ιακωβάτος Δημ., Χαριτάτος Μιχ., Φλωριάς, Αντύπας, Καβαλλιεράτος) επανεκλέχθηκαν, ποσοστό 70%, οι οποίοι είχαν εκλεγεί σε προηγούμενες εκλογές (1864-1874). Οι τρεις (Βινιεράτος, Χοϊδής, Ξυδιάς), ποσοστό 30% εξελέγησαν για πρώτη φορά στα κοινοβουλευτικά χρονικά. Επίσης ένας (Ιγγλέσης), ποσοστό 10% είχε θητεύσει στην Ιόνιο Βουλή και ένας (Βαλσαμάκης), ποσοστό 10% είχε εκλεγεί πληρεξούσιος στις εκλογές του 1864.

ΘΗΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΙΟΝΙΟ ΒΟΥΛΗ	ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΙ 1864	ΘΗΤΕΙΑ ΣΕ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΒΟΥΛΗ	ΠΡΩΤΗ ΕΚΛΟΓΗ 1875
1	1	7	3
10 %	10%	70 %	30%

⁸⁵⁸ Εφημ. “Κεφαλληνία”, φ. 403, 28.10.1875.

⁸⁵⁹ Στη Βουλή υπερψήφισε την Κυβέρνηση Κουμουνδούρου.

⁸⁶⁰ Αντικατέστησε από 21.9.1878 τον Ρ. Χοϊδά που παραιτήθηκε.

⁸⁶¹ Αντικαταστάθηκε κατά την β, γ, δ, ε σύνοδο τον Ν. Μεταξά.

⁸⁶² Αντικατέστησε κατά την β, γ, δ, ε σύνοδο τον Μ. Τυπάλδο-Χαριτάτο.

⁸⁶³ Απεβίωσε στις 10.7.1879 εν ενεργεία βουλευτής.

Από τους τρεις νεοεκλεγέντες βουλευτές, ο ένας (Τυπάλδος-Ξυδιάς) ανήκει στην παράταξη του Κουμουνδούρου, ο άλλος (Βινιεράτος-Κομποθέκρας) στην παράταξη Τρικούπη και ο τρίτος (Χοϊδάς) είναι ανεξάρτητος συγκροτώντας δικό του συνδυασμό.

Ο Κουμουνδούρος επανέκτησε δυνάμεις, κυρίως στην Κραναία, ο Βούλγαρης έφτασε στο ελάχιστο της εκπροσώπησης, ενώ οι ανεξάρτητοι έφτασαν στο 10%, από 60% στις εκλογές του 1874. Μια νέα δύναμη εμφανίζεται, η παράταξη του Τρικούπη: η οποία καταλαμβάνει τις μισές έδρες στην Κραναία, αφού προσχωρούν σε αυτήν ο Αγ. Μεταξάς που ανήκε πριν στον Βούλγαρη και πιο πριν όταν ξεκίνησε την σταδιοδρομία του στον Κουμουνδούρο και ο τ. Δήμαρχος Αργοστολίου Π. Βινιεράτος-Κομποθέκρας που ανήκε στους προστασιανούς. Η ήττα του Βούλγαρη και ο ισχυρός συνδυασμός των αντι-ιακωβατικών στην Πάλλη είχε σαν συνέπεια οι αδελφοί Ιακωβάτοι να μην εκλεγούν σ' αυτές τις εκλογές, αποτελώντας και την πρώτη τους μεγάλη πολιτική ήττα.

Είναι χαρακτηριστικό ότι συμβολή στη μεγάλη αύξηση της παράταξης Κουμουνδούρου είχε η Πάλλη. Παρά το γεγονός ότι στην επαρχία αυτή, ιστορικά, είχε μικρές έως ελάχιστες δυνάμεις εξέλεξε και τους τρεις βουλευτές, λόγω της αποτυχίας των αδελφών Ιακωβάτων που ανήκαν στην παράταξη Βούλγαρη.

Οι ανεξάρτητοι μειώθηκαν έως εξαφανίσεως λόγω και των πολιτικών συσσωματώσεων που υπήρξαν μετά τις πολιτικές και κοινοβουλευτικές εξελίξεις, την αντιπολιτευτική επανεμφάνιση Κουμουνδούρου και την πολιτική παρουσία του Τρικούπη.

Μετακινήσεις υπήρξαν και ήταν σημαντικές, με ιδιαίτερη αυτή του Αγαμ. Μεταξά, ο οποίος έχει τα πρωτεία των μετακινήσεων, μετακινούμενος τώρα από τον Βούλγαρη στον Τρικούπη, ενώ πριν είχε μετακινηθεί από τον Κουμουνδούρο στον Βούλγαρη. Αυτό που αποτελεί πολιτικό γεγονός και θα προκαλούσε ερωτηματικά, αν δεν είχαμε καταγράψει την πολιτική του διαδρομή, είναι πως ο Π. Βινιεράτος-Κομποθέκρας, προστασιανός συμμετείχε και εξελέγη με τη νεωτεριστική παράταξη του Τρικούπη, αλλά κυρίως η αποδοχή του από τον ίδιο τον Τρικούπη ως προωθητής των μεταρρυθμίσεων και της ανανέωσης του πολιτικού συστήματος. Ο Βινιεράτος συμπεριφέρθηκε με σχεδιασμένη στρατηγική ξεκινώντας την βουλευτική του σταδιοδρομία με ένα νέο κόμμα.

Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από τα αποτελέσματα των εκλογών είναι η μικρή ανανέωση των βουλευτών, η επαναφορά του Κουμουνδούρου, η μείωση των δυνάμεων του Βούλγαρη, η εξαφάνιση του Δεληγιώργη, η παρουσία του Τρικούπη, η μεγάλη ήττα των Ιακωβάτων και η εκλογή του δημοκρατικού Ρ. Χοϊδά. Η μεγάλη πλειοψηφία των ανεξάρτητων βουλευτών που είχε εμφανιστεί στις εκλογές του 1873 και 1874, μειώθηκε έως εξαφανίσεως, ενώ εμφανίζονται

ανεξάρτητες τοπικές παρατάξεις όπως το δημοκρατικό κίνημα του Χοϊδά στο οποίο προσχωρεί και ο παλαιορίζοσπαστης Παναγιώτης Πανάς, δίχως όμως να έχουν κάποια συνέχεια⁸⁶⁴.

Η κατανομή των εδρών στο νομό έδωσε πλειοψηφία στον Κουμουνδούρο και η σημαντική δραστηριότητα του Τρικούπη συνέβαλε ώστε το εκλογικό σώμα να λάβει μια στροφή προς την ανανέωση και τη συμμετοχή νέων πολιτικών σχηματισμών, ενώ εμφανίζονται και σχηματισμοί με τοπική συσσωμάτωση και πανελλαδική σύνδεση, όπως οι δημοκρατικοί του Χοϊδά. Ταυτόχρονα η προεκλογική αλλά και η μετεκλογική εξέλιξη δημιουργεί ένα νέο δίπολο ανάμεσα στον Κουμουνδούρο και στον Τρικούπη αναδιατάσσοντας το σύνολο των εκλεγέντων βουλευτών και μειώνοντας θεαματικά την παράταξη των ανεξάρτητων.

Έτσι η παράταξη Κουμουνδούρου καταφέρνει να επανασυγκροτηθεί εκλέγοντας νέα πρόσωπα (Βαλσαμάκης, Ξυδιάς), αλλά και επανεκλέγοντας παλαιά που ανήκαν από την αρχή στον Κουμουνδούρο (Φλωριάς) ή ανήκαν στους ανεξάρτητους (Ιακωβάτος-Τυπάλδος). Στην Κραναία πήρε μικρό ποσοστό αλλά επανάκαμψε στην Πάλλη, στην οποία πήρε και τους τρεις βουλευτές μετά την ήττα των Ιακωβάτων και στη Σάμη εξέλεξε ξανά τον παλαιό του συνεργάτη Γ. Φλωριά.

Η νεοσυγκροτηθείσα παράταξη του Τρικούπη, παρά το νεωτεριστικό της πλαίσιο στην Κεφαλληνία συγκροτήθηκε με αναπαλαίωση: η βάση της προέρχονταν από τη μετακίνηση του Αγαμ. Μεταξά, που πριν είχε περάσει από Κουμουνδούρο, τον Βούλγαρη και απείχε στις εκλογές του 1874 και απ' την άλλη στηριζόμενος στον τ. Δήμαρχο Αργοστολίου και προστασιανό Π. Βινιεράτο-Κομποθέκρα και παίρνοντας με τον τρόπο αυτό το 50% της Κραναίας και το 20% του συνόλου των βουλευτών του νομού.

Στην Κραναία με τις εκλογές αυτές συνεχίστηκε η παράδοση των μετακινήσεων του Αγ. Μεταξά από τον Κουμουνδούρο στον Βούλγαρη και τώρα στον Τρικούπη, όπου αποτέλεσε τη βάση συγκρότησης της νέας του παράταξης σε τοπικό επίπεδο. Ο Α. Μεταξάς, με τον τρόπο αυτό επιβεβαιώνει την δημιουργία πολιτικής οικογένειας στην επαρχία. Ταυτόχρονα εμφανίζεται στην επαρχία μια νέα πολιτική προσωπικότητα, ο επί οκτώ χρόνια δήμαρχος Αργοστολίου Π. Βινιεράτος-Κομποθέκρας, ο οποίος μετακινείται από τον Προστασιανό χώρο στον εκσυγχρονιστή Τρικούπη. Ο Π. Βινιεράτος έχοντας διαρθρώσει το δικό του μηχανισμό ως Δήμαρχος δημιουργεί τις συνθήκες για σταθερή παρουσία στην επαρχία, οργανώνοντας ταυτόχρονα και μια σταθερή πολιτική οικογένεια η οποία θα δράσει επί μακρόν.

Η παράταξη Βούλγαρη κατάφερε να κρατήσει μόνο μία έδρα στη Σάμη, εκλέγοντας τον παλαιό συνεργάτη του Βούλγαρη Ευάγγελο Αντύπα τον οποίο εξέλεξε και Αντιπρόεδρο της Βουλής.

⁸⁶⁴ Μέρος ΙΙΙ, Παράρτημα Α, Γενικοί Πίνακες, αναλυτικά εκλογικά αποτελέσματα κατά επαρχία.

Η παράταξη των ανεξαρτήτων κράτησε μόνο τον Ι. Άννινο-Καβαλλιεράτο που είχε ξεκινήσει και την ομάδα αυτή στο νομό, ο οποίος όμως θα αποβιώσει ως εν ενεργεία βουλευτής στις 10.7.1879.

Σημαντική παρουσία έκανε και ο Ρόκκος Χοϊδάς, δικαστικός και πολέμιος της βασιλείας που εξελέγη στην Κραναία, συγκροτώντας παράταξη η οποία τόνιζε το δημοκρατικό της χαρακτήρα. Η παρουσία, η εκλογή και η δράση του στη Βουλή θα είναι έντονη, όσο θα παραμείνει βουλευτής έως τις 21.9.1878 όπου θα παραιτηθεί. Η πρωτοβουλία του Ρ. Χοϊδά δεν θα έχει συνέχεια στο νομό.

Οι εκλογές του 1875 θα επαναφέρουν το διπολισμό στην πολιτική ζωή, με τη συγκρότηση δύο μεγάλων παρατάξεων: του Κουμουνδούρου και του Τρικούπη. Η δράση τους θα μειώσει τον αριθμό των ανεξαρτήτων καθώς και τις όποιες ιδιαίτερες τοπικές πολιτικές συνιστώσες που είχαν ρίζες στην τελευταία πολιτική περίοδο πριν την Ένωση.

Όπως αναφέραμε και σε προηγούμενες αναμετρήσεις σχετικά με την εκλογική γεωγραφία των επαρχιών, η ψήφος έχει ενοποιηθεί και εκτός από τον παράγοντα της εντοπιότητας που αφορά την καταγωγή του υποψηφίου και δεν φαίνεται να διαφοροποιείται, έτσι ώστε να δημιουργεί τοπικές ιδιαιτερότητες με βάση την γεωμορφολογία ή τον πληθυσμό. Αυτό φαίνεται και από τα αναλυτικά αποτελέσματα που έχουμε για τις εκλογές του 1875 στην επαρχία Σάμης⁸⁶⁵, όπου μπορούμε να δούμε ότι εκτός από το κριτήριο της εντοπιότητας η ψήφος είναι σταθερή σε όλους τους Δήμους.

Εξετάζοντας τη σύνθεση του πληθυσμού, τα ιστορικά στοιχεία της περιοχής και συγκρίνοντας τη συμπεριφορά του εκλογικού σώματος κατά τη εξελισσόμενη περίοδο μετά την Ένωση, μπορούμε να καταγράψουμε το πλαίσιο της πολιτικής συμπεριφοράς κατά επαρχία.

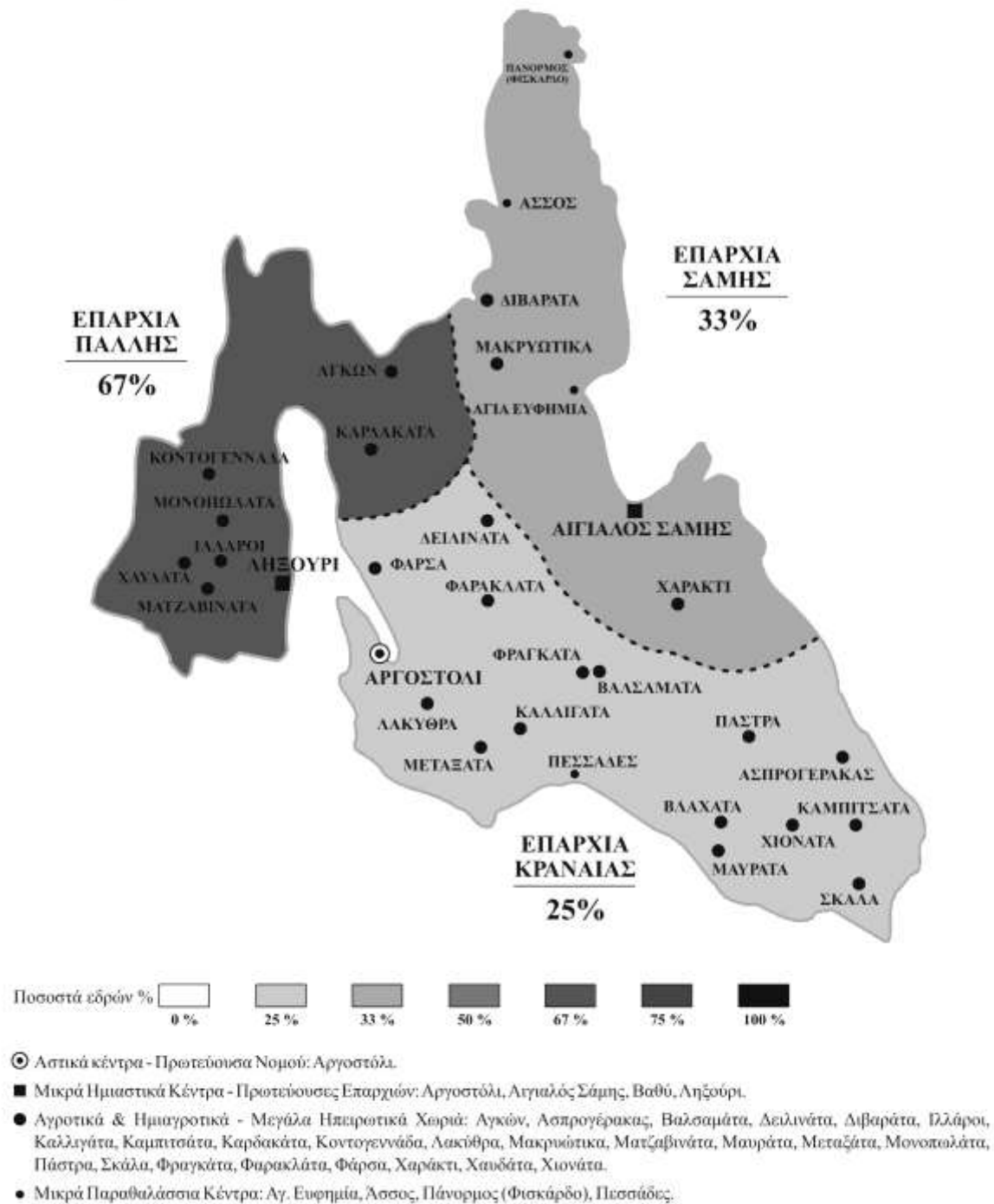
⁸⁶⁵ Μέρος ΙΙΙ, Παράρτημα Α, Γενικοί Πίνακες, αναλυτικά εκλογικά αποτελέσματα κατά επαρχία.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 18-21.7.1875

Παράταξη: **Αλ. Κουμουνδούρου** (Κουμουνδουρικοί)

Ποσοστά εδρών %

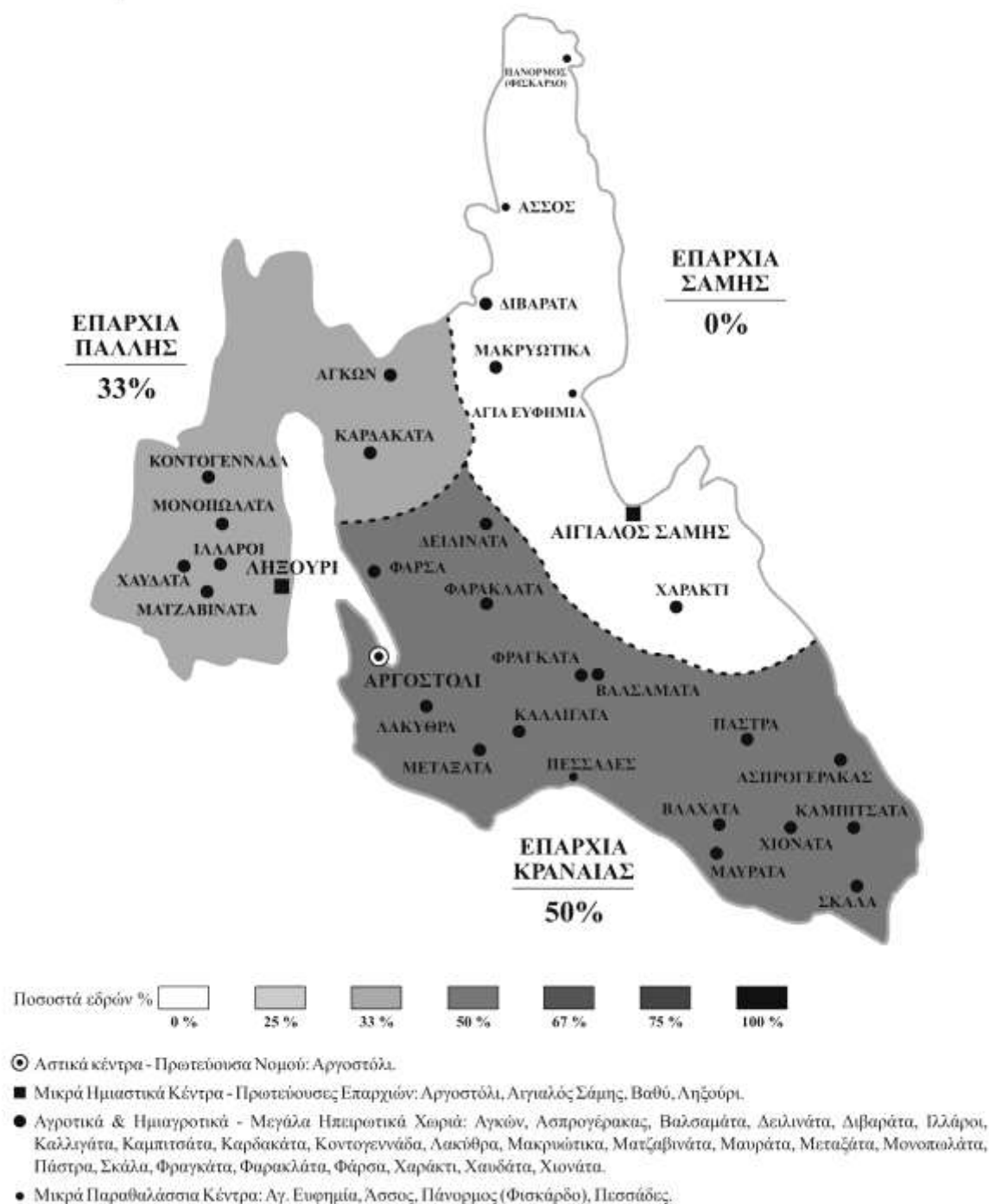
Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 18-21.7.1875

Παράταξη: **Χαρ. Τρικούπη** (Τρικούπικοί)

Ποσοστά εδρών %

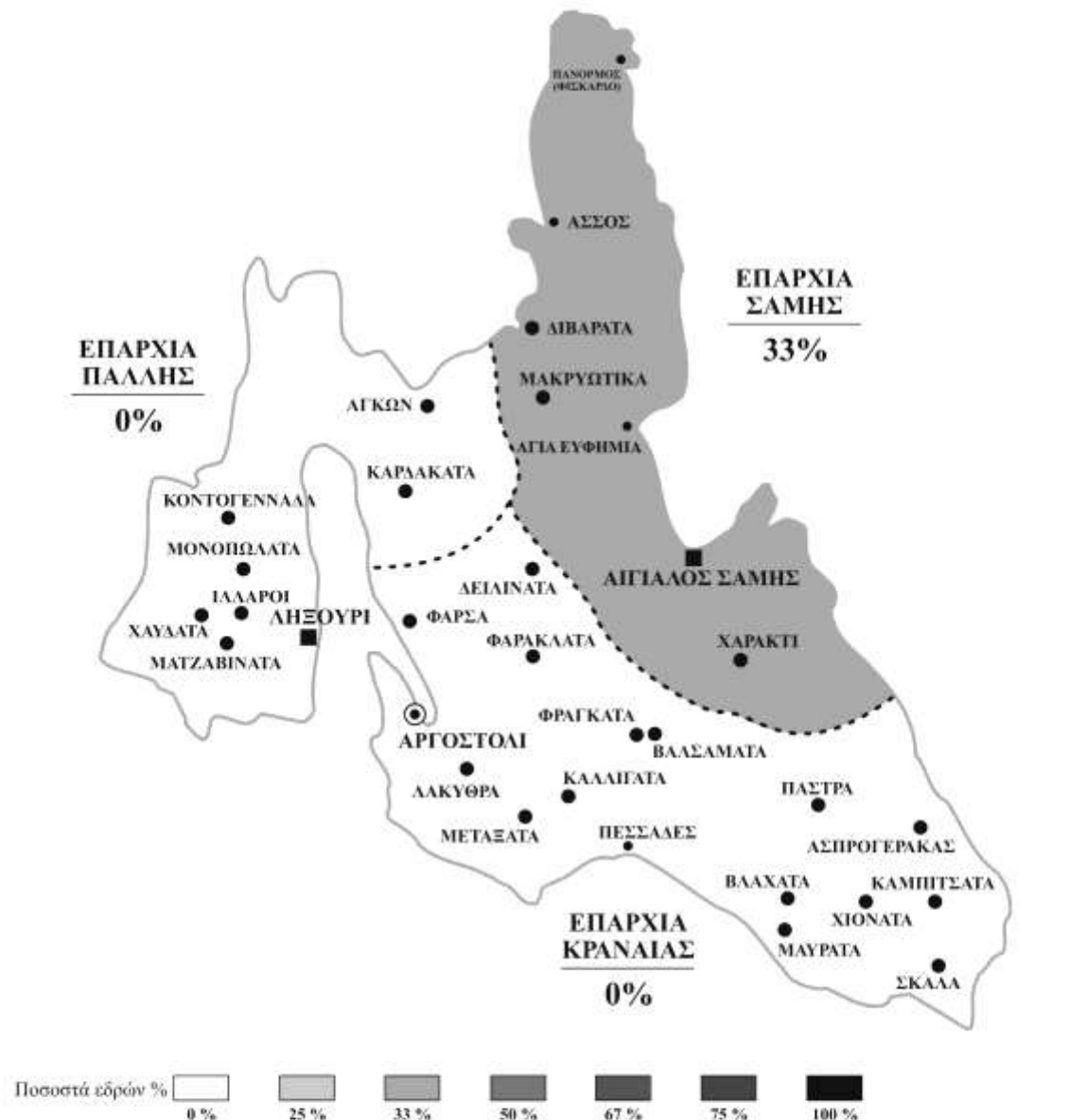
Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 18-21.7.1875

Παράταξη: Δ. Βούλγαρη (Βουλγαριστές)

Ποσοστά εδρών %

⊙ Αστικά κέντρα - Πρωτεύουσα Νομού: Αργοστόλι.

■ Μικρά Ημιαστικά Κέντρα - Πρωτεύουσες Επαρχιών: Αργοστόλι, Αιγιάλιος Σάμης, Βαθύ, Ληξούρι.

● Αγροτικά & Ημιαγροτικά - Μεγάλα Ηπειρωτικά Χωριά: Αγκών, Ασπρογεράκι, Βαλσαμάτα, Δελιανάτα, Διβάρτα, Ιλλάροι, Καλλιγάτα, Καμπιτσάτα, Καρδάκατα, Κοντογεννάδα, Λακυτόρα, Μακρυώτικα, Ματζαβινάτα, Μαυράτα, Μεταξάτα, Μονοπωλάτα, Πάστρα, Σκάλα, Φραγκάτα, Φαρακλάτα, Φάρσα, Χαρακτι, Χαυδάτα, Χιονάτα.

● Μικρά Παραθαλάσσια Κέντρα: Αγ. Ευφημία, Άσσοι, Πάνορμος (Φισκάρις), Πεσσάδες.

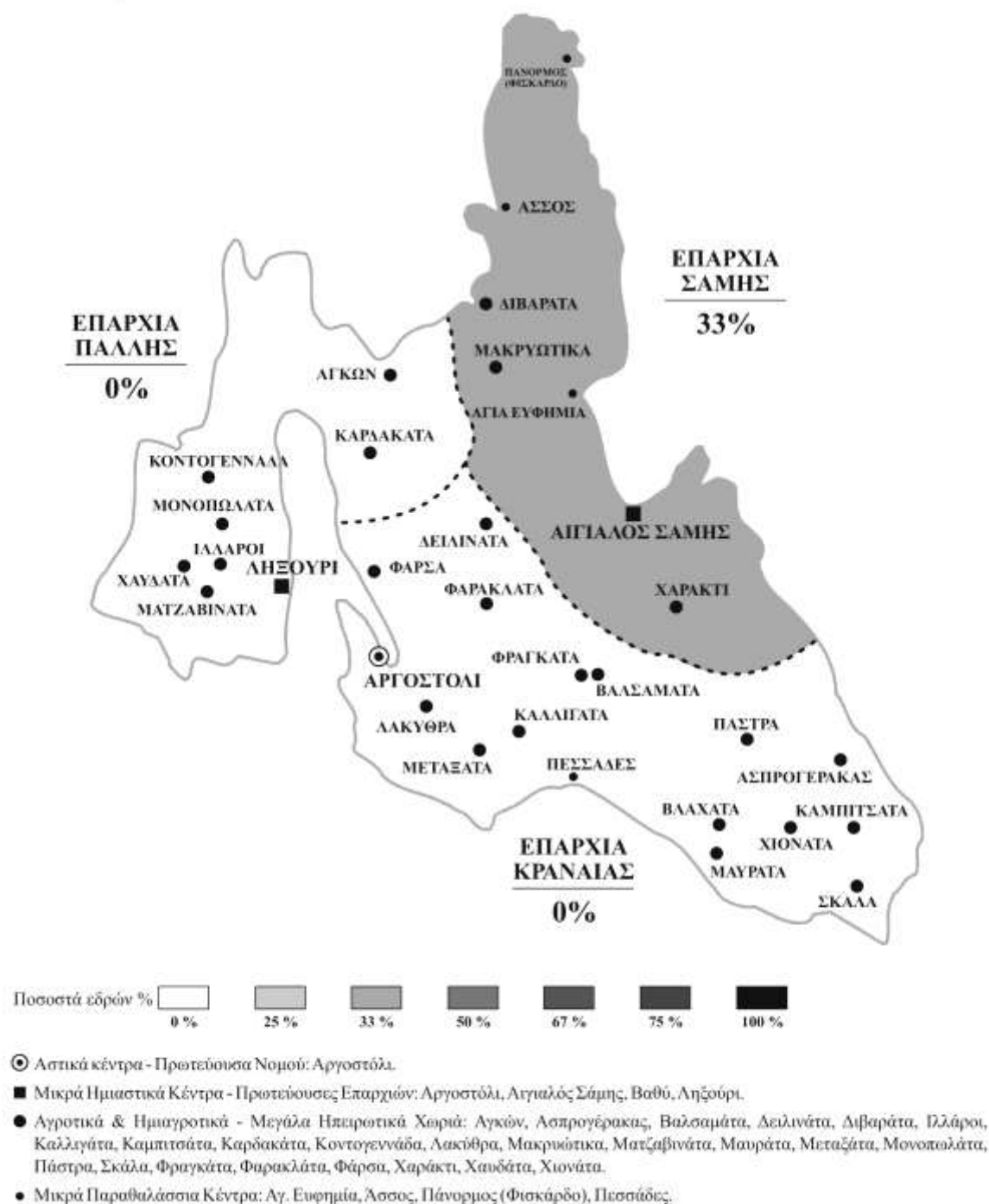
Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 18-21.7.1875

Παράταξη: **Ανεξάρτητοι**

Ποσοστά εδρών %

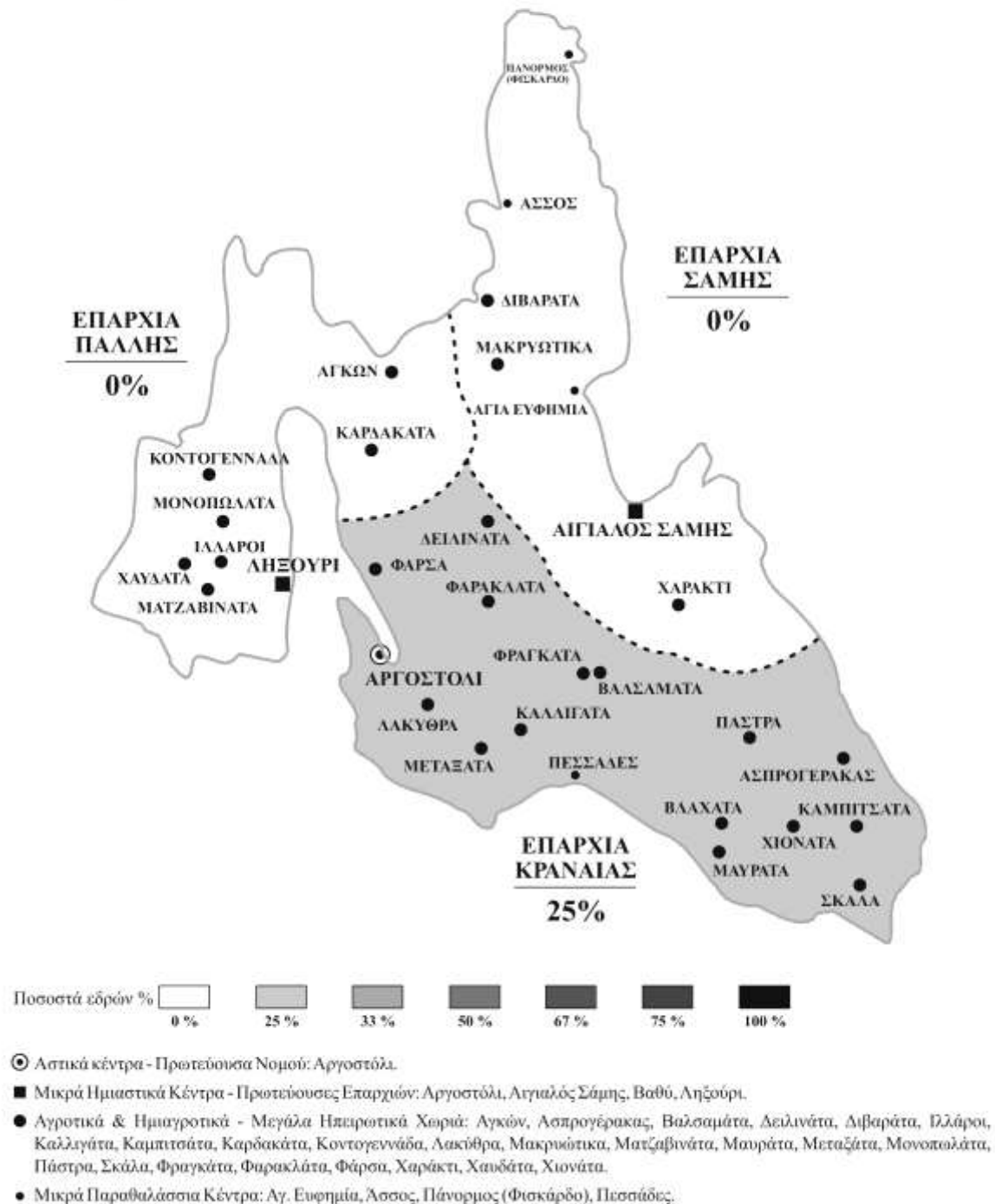
Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Βουλευτικές Εκλογές: 18-21.7.1875

Παράταξη: **Ανεξάρτητοι** (Δημοκρατικοί)

Ποσοστά εδρών %

Στον χάρτη αναφέρονται μόνο οι οικισμοί που αποτελούσαν εκλογικά τμήματα.

Επαρχία Κραναίας

Στις εκλογές αυτές στην επαρχία Κραναίας κατήλθαν δώδεκα υποψήφιοι⁸⁶⁶ για τις τέσσερις έδρες. Η επαρχία αποτέλεσε κέντρο διεργασιών, τόσο κατά τις δημοτικές εκλογές του 1874 όσο και στις εκλογές του 1875, διότι αποτέλεσε περιοχή στην οποία υπήρξε σημαντική αλλαγή των πολιτικών συσχετισμών. Οι αλλαγές αυτές αφορούσαν κυρίως, τη σύγκρουση που εξελίχθηκε στις δημοτικές εκλογές στο Αργοστόλι μεταξύ των δύο σημαντικών αντιπάλων παρατάξεων Βινιεράτου και Καρύδη, με την εκλογή του δευτέρου στη Δημαρχία αλλά και τη διάσπαση της παράταξης, την οποία αρχικά είχε συγκροτήσει ο Δ. Καρούσος και της οποίας ηγείται ο Π. Βινιεράτος. Ο Καρύδης θα παραμείνει μαζί με τον Γεράσιμο Μουσούρη στην παράταξη Τρικούπη, ενώ ο Βινιεράτος θα προσχωρήσει πολιτικά στην ίδια παράταξη αλλά αυτός θα εξελιχθεί στον κυρίαρχο κομματάρχη του στην Κραναία, όπου μαζί με τους συνεργάτες θα του δώσουν σταδιακά απόλυτη πλειοψηφία⁸⁶⁷.

Στην επαρχία Κραναίας συγκροτούνται άτυπα τρεις πολιτικές παρατάξεις. Η μία συγκροτείται γύρω από το Βικέντιο Καρύδη, Δήμαρχο του Αργοστολίου, ο οποίος εκπροσωπεί τον εμπορικό κόσμο της πόλεως, δηλαδή την αστική τάξη της εποχής⁸⁶⁸, η οποία είχε οικονομική ισχύ και για το λόγο αυτό είχε ονομαστεί «παράταξη των τριών εμπορών»⁸⁶⁹. Την παράταξη συγκροτούσαν ο Δημήτριος Μηλιαρέσης, Νικόλαος Βαλσαμάκης και Νικόλαος Ιγγλέσης, ενώ καταφύγιο θα βρει κάποια στιγμή σ' αυτή ο Γεράσιμος Κοντομίχαλος⁸⁷⁰, ο οποίος κινείτο ως ανεξάρτητος, είχε όμως εκλεγεί στις προηγούμενες εκλογές με τη σημαία του Βούλγαρη. Η παράταξη αυτή στεγάζει ουσιαστικά την πολιτική δύναμη του πεθερού του Δημάρχου Δημητρίου Καρούσου, ενώ συγκροτείται από στελέχη που προέρχονται από τους παλαιούς ριζοσπάστες, οι οποίοι προηγούμενων είχαν βρει στέγη στην παράταξη του Κουμουνδούρου αλλά και του Βούλγαρη⁸⁷¹. Τέτοιου είδους πολιτικές συνεργασίες, μεταξύ ενωτικών με στελέχη της Προστασίας, που δεν έχουν μεταξύ τους καμία ιδεολογική συνοχή, θα καταγράφονται συχνά στη συνέχεια. Ένας από τους λόγους εξαφάνισης των παλαιοριζοσπαστών είναι το γεγονός ότι μεγάλο στελεχιακό τους δυναμικό μετακινήθηκε σε διάφορες κατευθύνσεις για λόγους πολιτικής επιβίωσης, λόγος για τον οποίο δέχθηκαν δριμεία κριτική από το Δημοτικό Κατάστημα Αργοστολίου. Η παράταξη αυτή αποτελεί την αντιπολίτευση περιλαμβάνοντας και στελέχη που πρόσκειται στον Τρικούπη, όπως ο

⁸⁶⁶ Παράρτημα Α', Γενικοί Πίνακες, Επαρχία Κραναίας Εκλογές 1875.

⁸⁶⁷ Α-Δ. Δεμπόνος, 1981: 409.

⁸⁶⁸ Εφημ. "Εργάτης", φ. 1/5.7.1875, σσ. 3 και φ. 2/12.7.1875. σ. 1.

⁸⁶⁹ Έτσι την αναφέρει ο Άγγελος Λοβέρδος στην ένστασή κατά του κύρους των εκλογών (Εφημ. "Σπινθήρ", φ. 5/18.10.1875, σσ. 1-2. και Εφημ. "Εργάτης"/φ.5/2.8.1875, σ. 4).

⁸⁷⁰ Εφημ. "Κεφαλληνία", φ. 392/18.7.1875, σσ. 1.

⁸⁷¹ Εφημ. "Εργάτης", 2/12.7.1875. σ. 2.

Δ. Μηλιαρέσης⁸⁷², που από το 1872 εκδίδει την εφημερίδα “Ασπίς”, υποστηρίζοντας τον Δεληγιώργη, αλλά στην αναμέτρηση του 1875 θα στηρίξει τον Κουμουνδούρο και θα εκλέξει τον Ν. Βαλσαμάκη βουλευτή.

Η δεύτερη παράταξη συγκροτήθηκε γύρω από τον τέως Δήμαρχο Αργοστολίου Παναγή Κομποθέκρα – Βινιεράτο, που λίγο καιρό πριν, το 1874, είχε χάσει τις δημοτικές εκλογές. Ο Βινιεράτος ήταν εξάδελφος του νεοεκλεγέντος Μητροπολίτου Σπ. Πάσχου-Κομποθέκρα, ο οποίος κατά τη θητεία του εμπλέχθηκε άμεσα στην εκλογική διαδικασία, όπου λίγο καιρό αργότερα κατηγορήθηκε και καθαιρέθηκε για «σιμωνισμό». Ειδικά στην Κραναία η παρέμβαση του Μητροπολίτη ήταν καθοριστική για την εκλογή του Π. Βινιεράτου, αφού ως εξάδελφος του Μητροπολίτη κατά την διάρκεια των εκλογών χρησιμοποίησε ιερωμένους και άλλες επιρροές για την στήριξή του. Τέτοια χαρακτηριστικά καταγγέλλει η εφημερίδα “Εργάτης”⁸⁷³, αναφέροντας: «*αι παντοειδείς ενέργειαι του Αρχιερέως, όστις συνταυτίσας την τύχην του μετά της μερίδος εκείνης, ουδενός μέσου εφείσθη όπως υπέρ αυτής οπλίση τα σμήνη των ιερέων και των κληρικών*». Κυρίως η παρέμβασή του έγινε στους δύο μεγαλύτερους δήμους (Αργοστολίου και Λειβαθούς), όπου έκριναν και το αποτέλεσμα της επαρχίας⁸⁷⁴. Για την παρέμβαση αυτή ένσταση κατέθεσε ο πολίτης Άγγελος Λομβέρδος, μιλώντας ξεκάθαρα για εξαγορά ψήφων⁸⁷⁵.

Ο πυρήνας της παράταξης αυτής είναι η τοπική μερίδα, εν ήδη τοπικού κόμματος, υπό τον Παναγή Βινιεράτο, το οποία πήρε κατά καιρούς διάφορες ονομασίες (όπως «Μέκκα»). Η Βινιερατική μερίδα (ή φατρία) είχε ως έμβλημα κλάδο ελαίας⁸⁷⁶. Η παράταξη αυτή αποτελεί ένα καιροσκοπικό και ετερόκλητο σχήμα⁸⁷⁷ και τη συγκροτούν: ο Π. Βινιεράτος, ο Λεωνίδας Άννινος και ο Αγαμέμνων Μεταξάς, ενώ συμμετέχει και ο Χριστόδουλος Βανδώρος ο οποίος το 1870 ήταν αντίπαλος του Βινιεράτου για τη Δημαρχία Αργοστολίου⁸⁷⁸.

Ο Α. Μεταξάς, μετά το 1874, έχει αποχωρήσει από την παράταξη Κουμουνδούρου, ενώ παλαιότερα ήταν συνεργάτης και υπουργός δικαιοσύνης του Βούλγαρη (1869). Μάλιστα είχε δεχθεί έντονη κριτική στη Βουλή ότι αντιμετώπιζε με ασυδοσία τους εγκληματίες των φυλακών και ιδίως της επαρχίας Κραναίας όπου εκλεγόταν. Η δύναμη του συνδυασμού στηρίζεται κυρίως στους

⁸⁷² Ο.π.

⁸⁷³ Εφημ. “Εργάτης”, φ. 5/2.8.1874, σσ. 4.

⁸⁷⁴ Ο.π.

⁸⁷⁵ Ο.π.

⁸⁷⁶ Το σύμβολο καταγράφεται σε άρθρο της εφημερίδας “Εργάτης” που αναφέρεται στο περιστατικό απόπειρας δολοφονίας του Ρ. Χοϊδά στο χωριό Μαρκόπουλο (Εφημ. “Κεφαλληνία”, Φ. 394/9.8.1875, σσ. 1,2).

⁸⁷⁷ Εφημ. “Κεφαλληνία”, φ. 395/19.8.1875, σσ. 3.

⁸⁷⁸ Εφημ. “Ο Λαός”, φ. 5/24.3.1870, σσ. 1.

ψηφοφόρους των δύο βουλευτών, ενώ τα στελέχη του είναι πρόσωπα δίχως καμία ιδεολογική συγκρότηση με μοναδικό σκοπό την πολιτική τους επιβίωση. Τέτοια περίπτωση είναι και ο Α. Μεταξάς, ο οποίος έχει ισχυρές προσβάσεις στο Παλάτι, ο οποίος αρχικά δίχως καμία ιδιαίτερη δραστηριότητα εξελέγη βουλευτής και εφάρμοζε στην πράξη το συμφέρον της εκλογής με τις συνεχείς πολιτικές του μετακινήσεις (Βούλγαρης, Κουμουνδούρος, Τρικούπης).

Τα κύρια στελέχη της παράταξης αυτή έχουν μακρά καταγωγή από την ολιγαρχική κληρονομική τάξη του νησιού, την «ευγένεια» και για τον λόγο αυτό θα κατηγορηθεί από τους αντιπάλους του ότι εκφράζει το «αρχοντολόι»⁸⁷⁹.

Αυτό που είναι απαραίτητο να επισημανθεί είναι το γεγονός ότι η ύπαρξη των τοπικών πολιτικών ομάδων/μερίδων/φατριών, λόγω του γεγονότος ότι δεν είχαν ενιαία πολιτικά ή ιδεολογικά χαρακτηριστικά, συγκέντρωναν ετερόκλητα πρόσωπα. Οι ομάδες αυτές και πρόσωπα προ των εκλογών διακεντρώνονταν με τις κεντρικές πολιτικές παρατάξεις, για λόγους επιβίωσης και διαπραγμάτευσης κατά τη διάρκεια των εργασιών της Βουλής. Μετά τις εκλογές οι δύο εκλεγέντες βουλευτές, Βινιεράτος και Μεταξάς, εξέδωσαν κοινή ανακοίνωση⁸⁸⁰ ευχαριστηρίων προς τους ψηφοφόρους τους και να τους δηλώσουν ότι: «...Εστέ βέβαιοι ότι το εφ' ημίν θέλομεν προσπαθήσει να φανώμεν αντάξιοι της εμπιστοσύνης σας, και ότι παντί σθένει θέλομεν προσπαθήσει εν ενότητι και ομονοία να εργασθώμεν υπέρ των επαρχιακών και εθνικών συμφερόντων, προς ον σκοπόν θέλομεν επικαλεσθή και την σύμπραξιν των λοιπών βουλευτών της Κεφαλληνίας».

Η τρίτη παράταξη⁸⁸¹ έχει συγκροτηθεί ουσιαστικά από την αντίδραση στις δύο προηγούμενες και αποτελεί έναν ανεξάρτητο συνδυασμό, στον οποίο εντάσσουμε τους: Ρόκκο Χοϊδά, Σπυρίδωνα Μπουλελά – Μοντεσάντο, Δημήτριο Ραζή-Μαρκάτο και Γεράσιμο Βαλσαμάκη. Ο τελευταίος παλαιότερα είχε στεγαστεί στην παράταξη του Δεληγιώργη, αλλά δημόσια είχε υιοθετήσει θέσεις των παλαιοριζοσπαστών, όπως στις εκλογές του 1872. Την παράταξη αυτή υπεστήριξε και ο Π. Πανάς και κυρίως τον Ρ. Χοϊδά μέσω της εφημερίδας του “Εργάτης”, όπου ζητούσε από τους πολίτες να ψηφίσουν θετικά με πίστη και πάθος⁸⁸².

Ήταν τόσο ένθερμη η υποστήριξη του Π. Πανά στον Ρ. Χοϊδά και στα παραπάνω στελέχη, όπου τη νίκη του Χοϊδά την παρομοιάζει με τη νίκη των Ριζοσπαστών το 1849 όταν εισήλθαν με 10

⁸⁷⁹ Εφημ. “Εργάτης”, φ. 3/19.7.1875, σσ. 2 και 3.

⁸⁸⁰ Με τίτλο «ΦΙΛΙΟΙ ΣΥΝΕΠΑΡΧΙΩΤΑΙ», 23 Ιουλίου 1875». (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 2, έγγραφο 37).

⁸⁸¹ Εφημ. “Κεφαλληνία”, φ. 392/18.7.1875/σ.σ. 1 και Εργάτης φ. 1 /5.7.1875, σσ. 1.

⁸⁸² Για τη στήριξη του Χοϊδά έγραφε για τι πρέπει να κάνει ο λαός: «... ας είναι βέβαιος ότι δεν θα εκλέξη άνδρα μέλλοντα να διαπραγματευθή την ψήφον του μετά των υπουργών, αλλά άνδρα όστις θέλει κρατήσει εν τω βουλευτηρίω υψηλά την σημαίαν της πατρίδος και της ελευθερίας και ή θα την αναδείξη νικήτριαν ή θα πέση εντίμως μετ' αυτής. Η εκλογή του Χοϊδά θέλει τιμήσει απέναντι του έθνους την Κεφαλληνίαν και θέλει δείξει εις τους εχθρούς της ότι δεν απέθανε εν αυτή παν ευγενές φρόνημα ...» (Εφημ. “Εργάτης”, φ. 3/19.7.1875, σσ. 3).

βουλευτές στην Ιόνιο Βουλή⁸⁸³. Η τοποθέτηση του Πανά είναι χαρακτηριστική της αδυναμίας πολλών στελεχών του ριζοσπαστισμού να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα. Ο Πανάς συγκρίνει το καθεστώς της Βρετανικής Προστασίας με την Βασιλεία του ελληνικού κράτους. Θεωρεί έτσι ότι τα Επτάνησα και στις δύο περιπτώσεις υπόκεινται σε ζυγό κατακτητή, προσέγγιση που δεν ανταποκρίνεται στις κοινωνικές απαιτήσεις και εθνικούς οραματισμούς των Κεφαλλήνων. Ο Χοϊδάς έκανε ως πλαίσιο του προεκλογικού αγώνα την πρακτική που είχαν εισαγάγει οι ριζοσπάστες από το 1850, στηριζόμενος σε πολιτικές και πρόγραμμα⁸⁸⁴.

Η παράταξη αυτή και κυρίως ο Ρ. Χοϊδάς, κάνοντας διμέτωπο αγώνα δέχθηκαν την αντιπαράθεση των δύο παραπάνω παρατάξεων. Αυτό διότι παράλληλα ζητούσε την τιμωρία των «στηλιτών» που συγκροτούσαν την παράταξη του Βούλγαρη, ταυτόχρονα στηλίτευε τις πράξεις των Κουμουνδουρικών και τείθονταν υπέρ της κατάργησης της Βασιλείας, αφού το κεντρικό του σύνθημα ήταν «*ψηφίστε το Ρόκκο που είναι δημοκράτης καθαρός*». Τελικά κατάφερε να εκλεγεί δεύτερος στην Κραναία, παρά τον σκληρό πόλεμο που είχε από τους αντιπάλους του.

Η Κραναία θα αποτελέσει το επίκεντρο της κίνησης του Ρ. Χοϊδά, η οποία θα στηριχθεί από παλαιά στελέχη των ριζοσπαστών, εμπόρους, επιστήμονες και χωρικούς. Ο Χοϊδάς εκτός των άλλων, μαζί με τον Τ. Φιλήμονα, τον Γ. Φιλάρετο, τον Α. Ρηγόπουλο και τον Π. Πανά, ανήκε στους ιδρυτές του δημοκρατικού συλλόγου «Ρήγας» ο οποίος είχε ιδιαίτερη απήχηση στην πολιτική ζωή και ήταν αντιμοναρχικός⁸⁸⁵. Η εκλογική κάθοδός του αντιμετωπίστηκε με εχθρότητα⁸⁸⁶, αφού βρέθηκε ανάμεσα στις μεγάλες ομάδες και αντιπαραθέσεις των Αγαμ. Μεταξύ και Π. Βινιεράτου απ' τη μια και του Ν. Βαλσαμάκη απ' την άλλη αλλά τελικά θα καταφέρει να εκλεγεί βουλευτής⁸⁸⁷. Ο στενός συνεργάτης του Π. Πανάς, που είχε μεταφέρει τον αγώνα του σε πολιτικό και δημοσιογραφικό επίπεδο προωθώντας ιδιαίτερα το θέμα συγκρότησης της Βαλκανικής Ομοσπονδίας, ασχολήθηκε με τις τοπικές εκλογές. Έτσι τον Ιούλιο του 1875 βρέθηκε στην Κεφαλληνία, ερχόμενος από την

⁸⁸³ Ανέφερε ο Πανάς: «*Η προχθεσινή εκλογή σου, ω λαέ, είναι αξία της μεγάλης εκείνης του 1849. Καθώς εκείνη έφερε τον πρώτον κτύπον κατά της ξένης δεσποτείας, καθώς εκείνη υπήρξεν ανδρικότατον ράπισμα κατά μιας κολοσσαίας δυνάμεως, ούτω και η του Ρόκκου Χοϊδά εκλογή είναι ο πρώτος εν συνειδήσει διδόμενος κτύπος κατά του πιέζοντος τα στήθη σου προνομίου, και ανδρικότατον ράπισμα κατ' εκείνων οίτινες, υπό φιλοβασιλικά δήθεν φρονήματα, καλύπτουσι τα αγενέστερα πάθη και τους καταχthonιωτέρους σκοπούς...*» (Εφημ. «Εργάτης», φ. 4/26.7.1875, σσ. 1).

⁸⁸⁴ Αναφέρει χαρακτηριστικά δημοσίευμα: «*αντί να υπάγει από οικίας εις οικίαν και να σφίγγη υπούλως του μεν την χείρα ή να υποσχεθή εις τον δε θέσεις και απολαυάς, ωμίλησε, δημοσία, εις τον λαόν, εξήγησε προς αυτόν τας ιδέας του, τας αρχάς του και ο λαός πεισθείς εις την ειλικρίνειαν των λόγων του, εξελέξατο αυτόν αντιπρόσωπόν του*» (Εφημ. «Εργάτης», φ.5/2.8.1875, σσ. 1).

⁸⁸⁵ Τους πρωτεργάτες του Συλλόγου που συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν επί δύο μήνες υπερασπίστηκε ο Ρόκκος Χοϊδάς. Οι οργανωτές του Ρήγα είχαν τραγικό τέλος, ο Χοϊδάς πέθανε στις φυλακές ενώ ο Ρηγόπουλος και ο Πανάς αυτοκτόνησαν. (Περιοδικό ΙΣΤΟΡΙΑ τ. 485, 11^{ος}/2008/ σελ. 110-117).

⁸⁸⁶ Εφημ. «Κεφαλληνία», φ. 394/8.8.1875.

⁸⁸⁷ Ο Χοϊδάς θα αποτύχει στις επόμενες εκλογές του 1879, ενώ το 1885 θα εκλεγεί βουλευτής Αττικής.

Αθήνα που ήταν εγκατεστημένος τα τελευταία χρόνια, για να υποστηρίξει την υποψηφιότητα του Χοϊδά με τον οποίο είχαν συνεργαστεί κατά το παρελθόν σε αντιοθωνικές εκδηλώσεις. Ο Πανάς εκδίδει την εφημερίδα “Εργάτης”⁸⁸⁸, μετά τη διαφωνία με τους συνεργάτες του και αποχώρησή του από την εφημερίδα “Εξέγερσις” που εκδιδόταν στην Αθήνα⁸⁸⁹. Μετά την εκλογική επιτυχία του Χοϊδά επιστρέφει στην Αθήνα όπου συνεχίζει την έκδοση του “Εργάτη” έως το 1877 όπου θα κλείσει με κυβερνητική παρέμβαση μετά τη δημοσίευση σ’ αυτή της προκήρυξης δημιουργίας της Δημοκρατικής Βαλκανικής Ομοσπονδίας.

Από τα προεκλογικά παμφλέτια έχει αρχειοθετηθεί και σωθεί μόνο αυτό του Γ.Σ. Βαλσαμάκη, όπου με δήλωσή του⁸⁹⁰ αναφέρει ότι του προτάθηκε να κατέλθει υποψήφιος αλλά αυτός θα στηρίξει τον Νικ. Βαλσαμάκη αν μετά αυτού κατέλθει και ο Αλ. Κατσαΐτης, όπου και οι δύο τους είχαν εκλεγεί στις εκλογές του 1874. Ο Α. Κατσαΐτης τελικά δεν κατήλθε υποψήφιος, παρά τον δυναμισμό που είχε επιδείξει κατά την προηγούμενη περίοδο στη Βουλή κυρίως κατά των στηλιτών και ο Γ. Βαλσαμάκης στήριξε τελικά τον Ν. Βαλσαμάκη που εξελέγη.

Παρά το γεγονός ότι οι εκλογές στο σύνολο της χώρας υπήρξαν αδιάβλητες στην επαρχία Κραναίας σημειώθηκαν σοβαρά έκτροπα κατά την προεκλογική περίοδο. Ειδικότερα σύμφωνα με την εφημερίδα “Κεφαλληνία”⁸⁹¹ υπήρξε απόπειρα δολοφονίας κατά του εκλεγέντος βουλευτού Ρ. Χοϊδά⁸⁹². Η απόπειρα δολοφονίας ήταν στηριγμένη σε ένα πρωτοφανές και τραγικό σχέδιο, με

⁸⁸⁸ Ο Εργάτης θα εκδοθεί σε πέντε φύλλα, από 5.7.- αρχές Αυγούστου 1875, οπότε ο Πανάς την μετέφερε στην Αθήνα

⁸⁸⁹ «Αναλυτική βιογραφία Παναγιώτη Πανά» (Η. Τσιτσέλης, τ. α΄, 1904: 507).

⁸⁹⁰ Στη δήλωσή του αναφέρει: «Από χθες κυκλοφορεί πρότασις υποψηφιότητος επ’ ονοματί μου. Δεν προέβην αμέσως εις δήλωσιν, διότι φίλοι μου ενήργησαν την κυκλοφορίαν ταύτης. Προσεπάθησα όμως να πείσω αυτούς, και τους παρεκάλεσα, να αποσύρουν την πρότασιν ... Ήδη πληροφορούμαι ότι διαδίδεται (και σκοπίμως διαδίδεται) ότι τη συναινέσει εμού κυκλοφορεί η εν λόγω πρότασις. Μαύρη συκοφαντία την οποίαν μετ’ αγανακτήσεως αποκρούω. ... θέλω εμμένει πιστός εις τον λόγον μου, ... ην έδωκα προς τον αξιοτίμον δικηγόρον κ. Νικόλαον Βαλσαμάκην, ότι αποσύρομαι του εκλογικού αγώνος υπό τον όρον της προσχωρήσεως του φίλου μου κ. Α. Κατσαΐτη εις τον συνδυασμόν αυτού ...» [Με τίτλο «ΔΗΛΩΣΙΣ, Εν Αργοστολίω τη 20 Ιουνίου 1875 ώρα ογδόη μ.μ.». (Η/Α ΚΒΑ/Γ.Ε.π.Ε.Κ/φ. 2/έγγρ.35).

⁸⁹¹ Η Εφημ. “Κεφαλληνία” εκδιδόταν από τον πατήρ Ν. Πολλάνη, ο οποίος υπήρξε εκ των τριών επιτρόπων της μετά Κοντομίχαλου εποχής και σκληρός πολέμιος του Σπ. Κομποθέκρας προ και μετά της εκλογής του. Τελικά δικαιώθηκε αφού ο Κομποθέκρας καθαιρέθηκε για «Σιμωνία».

⁸⁹² Αναφέρει η εφημερίδα: «...Κατά την άνω ημέραν μετέβη ο κ. Χοϊδάς εις Σκάλαν, όπως ευχαριστήση τους εκλογείς του, και εξηγήση εις αυτούς την πορείαν ην προτίθεται να βαδίση εν τη Βουλή, ως έπραξε και τους λοιπούς δήμους... Τούτο δεν ήρесе φαίνεται εις εκείνους οίτινες εκλαβάνουσι την Κεφαλληνίαν τιμάριον και τον λαόν κτήνος, ... και πληροφορηθέντες ότι μετά την εις Λιβαθώ εκδρομήν του έμελλε να επισκεφθή και τους δήμους Ελειού και Πρόννων, προσεπάθησαν να ερεθίσωσι τινάς των εκεί χωρικών διαδώσαντες κατ’ αυτού μύρια ψεύδη και συκοφαντίας. ... Φθάσας ο κ. Χοϊδάς ανυπόπτως εις το παρά την οδόν και πλησίον του χωρίου Μακρόπουλου παντοπωλείον του Ευαγγελινού Φωτεινάτου εύρε την δίοδον περιφραγμένην, είσαν τρεις τράπεζαι κατά μήκος θεθειμέναι και έφρασσον την οδόν εστολισμέναι αύται δια κλάδων ελαιάς (το έμβλημα τούτο εμφανίζει την Βινιερατικήν μερίδα) και εξ άνδρες καθηήμενοι έπεινον οίνον ... Ενώ εικοσάς άλλων παρεμόνευον εκ του παντοπωλείου ... Ο αμαξηλάτης παρεκάλεσε τους πίνοντας να παραμερήσωσι τας τραπέζας και αφήσωσι την δίοδον ελευθέραν αλλ’ εκείνοι απήντησαν αποτόμως ότι κάμνουν κέφι και αφού τελειώσουν με την ησυχίαν των σηκώνονται. ... Η άμαξα τότε επανέλαβεν ησύχως την πορείαν της, αλλά μόλις έφθασεν εις το μέρος καθ’ η οδός διέρχεται διασχίζουσα αποτόμους τινάς βράχους βροχή μεγάλων λίθων την υπεδέχθη, άνθρωποι κεκρυμένοι εις τους βράχους, καθ’ όλον αυτών το μήκος, εκύλιον τους λίθους εκείνους εν τη πεποιθήσει ότι η θα έθαπτον τους διερχομένους υπό την χάλαζαν εκείνην ή θα κατώρθουν να αφηνιάσωσιν τους ίππους και να ρίψωσι τους

προκάλυμμα να φαίνεται ότι συνέβη ως ατύχημα από φυσικό γεγονός, αλλά τελικά δεν είχε αποτέλεσμα και διασώθηκαν ο Χοϊδάς και οι συνεργάτες του. Ταυτόχρονα πολεμική δέχθηκε ο Χοϊδάς και από τον Μητροπολίτη Σπ. Κομποθέκρα. Όπως αναφέρεται σε δημοσίευμα εφημερίδας, αποκαλύπτει την παρέμβαση του μητροπολίτη Σπ. Κομποθέκρα κατά του Χοϊδά και υπέρ της φατρίας, της οποίας ήταν επικεφαλής ο συγγενής του Π. Κομποθέκρας-Βινιεράτος⁸⁹³.

Κατά του κύρους των εκλογών υπεβλήθησαν ενστάσεις από τον Άγγελο Λοβέρδο για την παρέμβαση του Μητροπολίτη κατηγορώντας τον ακόμα και για άμεση χρηματική εξαγορά⁸⁹⁴.

Επίσης, ο πρώτος επιλαχών Αναστάσιος Άννινος, υπέβαλε ένσταση στη Βουλή κατά όλων των εκλεγέντων, κατηγορώντας την εκλογή ως προϊόν εξαγοράς και δωροδοκίας, την οποία και οι δύο συνδυασμοί άσκησαν σε μέγιστο βαθμό. Για την παράταξη του Βινιεράτου αναφέρει ότι είχε στη διάθεσή της το Δεσπότη Κομποθέκρα και την υποστήριξη του εισαγγελέα Φλαμουριάρη, ενώ η παράταξη του Μηλιαρέση «*το κόμμα των τριών εμπορών*» όπως το ονομάζει, καταθέτοντας ότι «*δεν είναι η πρώτη φορά που οι ανήκοντες εις αυτό εκέρδισαν τας εκλογάς με το χρήμα*»⁸⁹⁵.

Σημαντικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η ένσταση που υπέβαλε το ο Α. Άννινος κατά της εκλογής του Ρ. Χοϊδά Ζητούσε την ακύρωσή της με το αιτιολογικό ότι αυτός δεν έχει τα απαιτούμενα και απαραίτητα προσόντα σύμφωνα με το άρθρο 70 του συντάγματος και τα άρθρα 5 και 6 του νόμου περί εκλογής βουλευτών τα οποία ήταν: η εγκατάσταση του βουλευτή στην επαρχία που τον επέλεξε, η καταγωγή του από αυτήν και η ακίνητη περιουσία του σ' αυτήν. Με βάση αυτά, ισχυρίστηκε ότι: τόσο ο Ρ. Χοϊδάς αλλά και ο πατέρας του, δεν ήταν ποτέ εγκατεστημένοι στην Κεφαλληνία, όπως πιστοποιητικά των αρμόδιων δημάρχων βεβαιώνουν, δεν ήταν εγγεγραμμένος σε κανένα δήμο, δεν είχε στην Κεφαλληνία πολιτικά και αστικά δικαιώματα και ακίνητη περιουσία, η δε μεταβιβασθείσα σ' αυτόν πριν από τις εκλογές αξίας 2.000 δραχμών είναι προϊόν ύποπτης αγοραπωλησίας. Επίσης ισχυρίζεται η ένσταση ότι: ούτε ο ίδιος ο Ρ. Χοϊδάς ούτε ο πατέρας του γεννήθηκαν στην Κεφαλληνία, ούτε η μητέρα του είναι από εκεί και ότι, αν τελικά γίνει δεκτό ότι ο Ρ. Χοϊδάς κατάγεται από την Κεφαλληνία, οπωσδήποτε δεν κατάγεται από την επαρχία Κραναίας

αναβάτας κάτω του κρημνού όπου αφεύκτως ήθελον κατασυντριφθή, ευτυχώς ουδέτερον τούτων συνέβη και αόρατος χειρ επροστάτευσε τας τέσσαρας εκείνας υπάρξεις...». [Εφημ. "Κεφαλληνία", Φ. 394/9.8.1875, σσ. 1,2].

⁸⁹³ Αναφέρει η εφημερίδα: «*Λαμπροτάτη υπήρξεν η υποδοχή ης έτυχεν ο Χοϊδάς εν τω χωρίω Λακύθρα. Αλλά και εκεί δυστυχώς ανεμίχθη ο αρχιερέυς, όστις όπως δηλητηριάση την χαράν του λαού απηγόρευσε εις τους ιερείς να τελέσωσι την προετοιμασθείσαν δοξολογίαν. Και διατί έπραξε τούτο ο αρχιερέυς. Διότι άλλως δεν ηδύνατο να χύση την χολήν του κατά του βουλευτού, όστις κατώρθωσε να διασπάση τον συνασπισμόν των φίλων του, και ηυτύχησε να διαφύγη την ανοσίωσιν στηθείσαν αυτώ ενέδραν. Πτωχή εκκλησία!...*» (Εφημ. "Κεφαλληνία", Φ. 394/9.8.1875, σσ. 3).

⁸⁹⁴ Ανέφερε η ένσταση του Α. Λοβέρδου κατά του κύρους των εκλογών: «*ως αποτέλεσμα δωροδοκίας και αναμείξεως εν αυτή του κληρικού στοιχείου*», η οποία έγινε κυρίως στο δήμο Ομαλών, χαρακτηρίζοντας τον Μητροπολίτη «*ο κατά Βαλασσοπούλειον ευδοκειάν Αρχιερέυς έδρασεν αποκάλυπτως*» (Εφημ. Εργάτης / φ.5 / 2.8.1875, σσ. 4.

⁸⁹⁵ Εφημ. "Σπινθήρ", φ. 5/18.10.1875, σσ. 1-2. και Εφημ. Εργάτης, φ.5/2.8.1875, σσ. 4.

της οποίας εξελέγη βουλευτής. Την ένσταση του Λ. Άννινου κατά του Χοϊδά, στην οποία ελέγχεται η εφαρμογή σημαντικών άρθρων της εκλογικής νομοθεσίας, ερεύνησε και συζήτησε το 2^ο τμήμα της Βουλής⁸⁹⁶, μπροστά στο οποίο και «κατ' αντιπαράστασιν» με τον ενιστάμενο ο Χοϊδάς δεν αμφισβήτησε το επιχείρημα της μη εγκατάστασής του στην Κεφαλληνία, αλλά υπεραμύνθηκε της Κεφαλληνιακής καταγωγής του, προσκομίζοντας τεκμήρια, τα οποία αποδέχθηκαν τα μέλη με σχετική απόφασή τους⁸⁹⁷. Η συζήτηση πραγματοποιήθηκε στη Βουλή στις 25.9.1875⁸⁹⁸ και η τελική απόφαση της Βουλής για την επαρχία Κραναίας πάρθηκε την 1.10.1875⁸⁹⁹.

Στην επαρχία Κραναίας ψήφισαν 5.636 εκλογείς. Κατήλθαν δώδεκα υποψήφιοι για τις τέσσερις θέσεις και μετά την ψηφοφορία έλαβαν την εξής κατάταξη⁹⁰⁰ (ψήφοι εις το ΝΑΙ): Αναστάσιος Άννινος 2.780, Γεράσιμος Βαλσαμάκης 2.050, Νικόλαος Βαλσαμάκης 3.024, Χριστόδουλος Βανδώρος Ιατρός 1.441, Παναγής Βινιεράτος 3.053, Νικόλαος Ιγγλέσης Ιατρός 2.706, Γεράσιμος Κοντομίχαλος Ιατρός 2.266, Αγαμέμνων Μεταξάς Δικηγόρος 3.152, Δημήτριος Μηλιαρέσης 2.521, Σπυρίδων Μοντεσάντος – Μπουλελάς 2.007, Δημήτριος Ραζής – Μαρκάτος 1.247, Ρόκκος Χοϊδάς Δικηγόρος 2.812. Πρώτος εξελέγη ο Αγ. Μεταξάς, δεύτερος ο Ρ. Χοϊδάς, τρίτος ο Π. Βινιεράτος, τέταρτος ο Ν. Βαλσαμάκης⁹⁰¹. Ο Μεταξάς και ο Βινιεράτος ενώ κατά την εκλογή τους βρίσκονται στην παράταξη Κουμουνδούρου κατά τη συγκρότηση του κόμματός του και την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης, προσχωρούν στον Τρικούπη, ενώ ο Βαλσαμάκης ο οποίος εμφανίζεται κατά τις εκλογές προσκείμενος στην παράταξη Τρικούπη, λίγους μήνες μετά θα προσχωρήσει στον Κουμουνδούρο⁹⁰².

Με βάση τους εγγεγραμμένους που ανέρχονται στους 12.288 και τους ψηφίσαντες που έφτασαν στους 5.636, το ποσοστό συμμετοχής ανέρχεται στο 46% και της αποχής στο 54%. Το ποσοστό αυτό είναι χαμηλό όπως και σε άλλες επαρχίες του νομού και είναι το χαμηλότερο στην επαρχία σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις που προηγήθηκαν.

Η κατάταξη των βουλευτών σε παρατάξεις, εκτός των άλλων στοιχείων που αξιοποιούνται, γίνεται και από τη στάση που κρατούν στις ψηφοφορίες της Βουλής και κυρίως κατά την ψήφο εμπιστοσύνης προς την κυβέρνηση.

⁸⁹⁶ Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής, Περίοδος Ζ, Σύνοδος Α, τ. Α' / 16.8-6.10.1875, αριθμ. 25 Κραναίας, σσ. 27-29 (Λουκάτος, 1984: 26).

⁸⁹⁷ Εφημ. Αιών, φ. 3167/15.9.1875, σσ. 2 (Λουκάτος, 1984: 26).

⁸⁹⁸ ΠΡΒ ΠΕΡ. Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76, Συν. Η/25.9.1875, σσ. 28.

⁸⁹⁹ Ό.π. 48.

⁹⁰⁰ Εκλογικά αποτελέσματα Επαρχίας Κραναίας 1875. Την επικύρωση των αποτελεσμάτων υπογράφει ο Νομάρχης, ο Ειρηνοδίκης, ο Δήμαρχος και οι Πρόεδροι των Εφορευτικών Επιτροπών (ΤΙΑΚ/Θυρίδα Η1/Φ 15, έγγρ. 226).

⁹⁰¹ Παράρτημα Α', Γενικοί Πίνακες, Επαρχία Κραναίας Εκλογές 1875.

⁹⁰² Εφημ. Σπινθήρ, φ. 11/18.11.1874, σσ. 4.

Η Βουλή ενέκρινε την εισήγηση της επιτροπής και επικύρωσε την εκλογή της επαρχίας Κραναίας ανακηρύσσοντας νομίμους αυτής βουλευτές⁹⁰³ τους Α. Μεταξά, Π. Βινιεράτο, Ν. Βαλσαμάκη, Ρ. Χοϊδά. Μετά την επικύρωση, στις 25.9.1875 ο Πρόεδρος της Βουλής ανήγγειλε ότι υπό του επιλαχόντος βουλευτού υποψηφίου της επαρχίας Κραναίας Αναστασίου Ανίννου υπεβλήθη συμπληρωματικό υπόμνημα⁹⁰⁴ κατά της εκλογής του βουλευτή Χοϊδά, το οποίο με βάση τις αναφορές των πρακτικών δεν συζητήθηκε.

Λόγω των πολλών διώξεων, από τις θέσεις του κυρίως γύρω από το πολιτειακό ζήτημα, ο Ρόκκος Χοϊδάς θα παραιτηθεί από βουλευτής Κραναίας πριν τη λήξη της θητείας του. Από τα πρακτικά της Βουλής μας γίνεται γνωστό ότι διεξήχθησαν το 1878 επαναληπτικές εκλογές και στην επαρχία Κραναίας και στις 21.09.1878 καλύφθηκε η έδρα του στη Βουλή από τον Νικόλαο Ιγγλέση⁹⁰⁵.

Επαρχία Πάλλης

Στην Επαρχία Πάλλης κατήλθαν 13 υποψήφιοι⁹⁰⁶ για τις τρεις έδρες. Οι εκλογές αυτές θα σηματοδοτήσουν μια άλλη εποχή για την επαρχία, αφού η παράταξη των Ιακωβάτων θα συντριβεί, ακολουθώντας την πολιτική πορεία του Δ. Βούλγαρη. Έτσι, μετά από 10 χρόνια στη Ελληνική Βουλή και άλλα τόσα πριν στην Ιόνιο, οι αδελφοί Ιακωβάτοι ηττώνται εκλογικά και η αντι-ιακωβατική παράταξη που θα κυριαρχήσει συγκροτείται από πρόσωπα που συσπειρώνονται στην πολιτική παράταξη του Κουμουνδούρου.

Στις 4.10.1875, αφού πριν εγκρίθηκε η εκλογή τους από τη Βουλή, ορκίστηκαν ως βουλευτές Πάλλης⁹⁰⁷ οι Δ. Ιακωβάτος, Μ. Χαριτάτος, Π. Ξυδιάς.

Πριν τη λήξη της θητείας του ο Μ. Χαριτάτος παραιτήθηκε. Για την αναπλήρωση της θέσης του Μ. Χαριτάτου πραγματοποιήθηκαν συμπληρωτικές εκλογές τον Μάιο του 1876 όπου εξελέγη ο Νικόλαος Μεταξάς και συμμετείχε κατά την β, γ και δ Σύνοδο της Βουλής⁹⁰⁸. Η εκλογή αυτή

⁹⁰³ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76, Συν. Δ/17.9.1875, σσ. 19-20.

⁹⁰⁴ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76, Συν. Η/25.9.1875, σσ. 28.

⁹⁰⁵ «Εισηγήθησαν αι επί των εκλογών Βονίτζης, Καλαμών και Κραναίας εκθέσεις των οικείων τμημάτων και παρπεμφθήσαν εις τύπωσιν». (ΠΡΒ ΠΕΡ. ΣΥΝ. Δ 1878-1879, Συν. Γ' 21.9.1878, σσ. 7).

⁹⁰⁶ Ιωάννης Α. Αλφονσάτος Δικηγόρος, Γεράσιμος Αυλάμης, Γεώργιος Α. Τυπάλδος-Ιακωβάτος, Δημήτριος Π. Ιακωβάτος Δικηγόρος, Χαράλαμπος Α. Τυπάλδος-Ιακωβάτος, Γεράσιμος Ν. Κατσαΐτης Δικηγόρος, Άγγελος Σπ. Ματζουράτος, Νικόλαος Κ. Μεταξάς Λοχαγός Μηχανικού, Αναστάσιος-Πέτρος Τυπάλδος-Ξυδιάς Ιατρός, Αναστάσιος Δ. Πρετεντέρης, Τιμόθεος Ι. Φορέστης Δικηγόρος, Μαρίνος Τ. Χαριτάτος Δικηγόρος, Μιχαήλ Κ. Χαριτάτος Ιατρός. [Κατάλογος υποψηφίων επαρχίας Πάλλης επικυρωμένος από το Νομάρχη Κεφαλληνίας, με υπ. Αριθμ. 4608/26.6.1875. (ΤΙΑΚ Θυρίδα ΗΒ/Η1/Φ. 15/Έγγραφο Νο 231)] και Παράρτημα Α', Γενικοί Πίνακες, Επαρχία Πάλλης Εκλογές 1875.

⁹⁰⁷ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76, Συν. ΙΣΤ/4.10.1875, σσ. 58.

⁹⁰⁸ ΠΡΒ ΠΕΡ. Ζ ΣΥΝ. Β 1876-1877, Συν. ΙΔ/20.10.1876, σσ. 42.

δημιούργησε αντιπαράθεση στην Πάλλη μεταξύ των δύο παρατάξεων που εκπροσωπούσαν οι Ιακωβάτοι απ' τη μια και υπεστήριξαν τον νομικό Τιμόθεο Τυπάλδο-Φορέστη ο οποίος είχε διατελέσει για λίγους μήνες Υπουργός Δικαιοσύνης στην Κυβέρνηση Μπενιζέλου Ρούφου το 1866. Απ' την άλλη ήταν η παράταξη του Κουμουνδούρου η οποία υπεστήριζε την υποψηφιότητα του Λοχαγού Νικολάου Μεταξά, αδελφού του βουλευτή Κραναίας Αγ. Μεταξά και υιού του Κων. Μεταξά, στρατηγού και επικεφαλής του σώματος των Κεφαλλήνων κατά την επανάσταση του 1821. Κατά την επανεκλογή του 1876 η παράταξη Ιακωβάτων δεν μπόρεσε να εκλεγεί και ηττήθηκε για δεύτερη φορά, όπως και στις αρχικές εκλογές του 1875 όπου δεν μπόρεσε να εκλέγει κανένα από τα δύο αδέλφια στη Βουλή.

Κατά την επαναληπτική εκλογή του 1876, από μια ανακοίνωση, η οποία φέρει την υπογραφή «Εις εκλογεύς»⁹⁰⁹ και όπως φαίνεται πρόκειται ευνοϊκά προς τον Φορέστη, επιλέγουμε μερικές κρίσεις της παράταξης των Ιακωβάτων κατά του Ν. Μεταξά και κατά της εφημερίδας «Σπινθήρ», η οποία πρόκειται φιλικά προς τον Αγαμ. Μεταξά, που υπήρξε και υποστηρικτής του Μητροπολίτου Σπ. Κομποθέκρα, ο οποίος λίγο αργότερα θα καθαιρεθεί για «Σιμωνισμό». Εκτός των άλλων στοιχείων, στην ανακοίνωση διαβάζουμε ότι η στάση των υποψηφίων κατά τον ενωτικό αγώνα αποτελεί στοιχεία της πολιτικής ρητορικής κατά την προεκλογική περίοδο, αλλά και της απολογίας των υποψηφίων για τα τεκταινόμενα της περιόδου αυτής. Η κριτική της ανακοίνωσης αφορά κυρίως τη δράση του Αγαμ. Μεταξά κατά την πολιτική του δραστηριότητα στην Κραναία και κατά τη θητεία του ως υπουργός Δικαιοσύνης επί πρωθυπουργίας Δ. Βούλγαρη, όταν το 1869 κατηγορήθηκε για ευνοϊκή συμπεριφορά προς φυλακισμένους και έγινε ευρεία συζήτηση και αντιπαράθεση στη Βουλή για το ζήτημα αυτό. Γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στο γεγονός ότι ο Ν. Μεταξάς δεν έχει καμία σχέση με την Πάλλη, δεν γεννήθηκε, δεν μεγάλωσε, δεν αγωνίστηκε γι' αυτή. Τέλος γίνεται

⁹⁰⁹ Αναφέρει η ανακοίνωση: «*Εν κυρίῳ ἄρθρῳ ἡ ἐν Ἀργοστολίῳ ἐκδιδομένη ἐφημερίς «Ο Σπινθήρ» πραγματευομένη τα τῆς προσεχῶς ἐνεργηθησομένης ἐνταύθα ἐκλογῆς μνείαν ποιεῖται καὶ περὶ τῶν προσώπων τῶν υποψηφίων βουλευτῶν, παριστώσα τὸν ἕνα ἐξ αὐτῶν, τὸν κ. Τιμόθεον Τυπάλδον Φορέστην, ὡς πολλὰ δειγμάτων καταχθονίων διαθέσεων κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους παρασχόντα καὶ ἐν γένει ὡς καταπολεμήσαντα τὴν ἑνωσιν... ὁ Λαὸς τῆς Πάλης, ὁ ἐγγενὴς αὐτὸς λαός, ὁ οὐδέποτε πράγματι ἀνεχθεὶς ξενικὴν δεσποτείαν, οὐδεμίαν ἀνάγκην ἔχει τῶν μεταξωτῶν λόγων, διεδὼν κάλλιστα τὰ ὑπὸ πρόσχημα τοῦ «συμπολίτου» τεκτονόμενα κακὰ... τὰ στενογραφήματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μαρτυροῦσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ λαβόντες μέρος κ.κ. Λομβάρδος καὶ Νικολόπουλος, ὁ μὲν δια μακρῶν ἀποδείξεων τὸ ἀνόσιον τῶν πραξικοπημάτων τοῦ Αγ. Μεταξά, ἀπαλλάξαντες τὰς φυλακάς ἀπὸ παντὸς κακούργου, ὁ δὲ καίτοι συνάδελφος αὐτοῦ, εἰπὼν ἐν ὀνόματι ὅλου τοῦ Υπουργ. Συμβουλίου, ὅτι εἰς τὰς χάριτας τὰς ἀδίκαις ἐνέχεται ὁ τῆς Δικαιοσύνης Υπουργός. ... Καὶ ὁ ἀπλούστερος τῶν πολιτῶν γινώσκει κάλλιστα ὅτι σύστασις Πιστ. Τραπεζίης, ἣν σεις ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ σας, ὡς μέσον πρὸς ἄγρην ψήφων ἐπινοήσατε, ἀπεδείχθη ἐκ τῶν υστέρων φενάκη – ὅτι υποσχέσεις θέσεων καὶ ἄλλων ζητημάτων ... δὲν δεικνύουσι βουλευτὴν, ἀλλὰ τραμπούκον τῆς ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν... Δὲν σκοπεύομεν δια τῆς παρούσης νὰ συγκρίνωμεν τὸν Τιμ. Τ. Φορέστην πρὸς τὸν ἡμέτερον ἀδελφόν, ... - ἀλλὰ δὲν αἰσχύνεσθε, κ. Μεταξά, μετὰ τοσαύτης κυνικῆς ἀναιδεΐας νὰ υβρίζετε πρόσωπα, ὧν τὴν ἀξίαν καὶ τὴν εὐθύτητα τοῦ χαρακτήρος, οὐδεὶς ποτὲ ἠρνήθηκε, ἐν συμπεράσματι, ἐν τόπῳ ὅπου συνγωνίζονται καὶ συναγωνίζονται οἱ γεραροὶ Γ. Λιβαδάς, Σ. Πυλαρινός, Γ. Ιακωβάτος, Καπελέτος καὶ ἡ ἄλλη τῶν ἐνδόξων τῆς Πάλλης τέκνων χωρεῖα, ἐν τόπῳ τοιοῦτω καὶ ἐν περιπτώσει τοιαύταις, καθ' ἃς ἡ ἀξία δέον νὰ ἐκτιμᾶται, οὐκ αἰσχύνεσθε νὰ εἰσδύσεται ἐν ἐποχῇ τοιαύτῃ καθ' ἣν τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἤρξατο λυόμενον...» [«Πρὸς τὸν Λαόν τῆς Πάλης, ἐν Ληξουρίῳ τῇ 25 Μαΐου 1876, Εἰς ἐκλογεύς» (Η/Α ΚΒΑ/Γ.Ε.π.Ε.Κ/Φ. 4, ἔγγρ. 76Δ)].*

ιδιαίτερη σύγκριση της παρουσίας του με του πρότερους αγωνιστές του ριζοσπαστισμού και το πάνθεον των αγωνιστών της Πάλλης, Λιβαδά, Πυλαρινό, Ιακωβάτο, Καπελέτο, επιβεβαιώνοντας το γεγονός της ζώσας παρουσίας του ριζοσπαστισμού, παρά το ότι χρησιμοποιείται καιροσκοπικά.

Οι Δ. Ιακωβάτος και Π. Τυπάλδος-Ξυδιάς ανήκουν στην παράταξη Κουμουνδούρου⁹¹⁰, όπως οι ίδιοι δήλωσαν με ανακοίνωσή τους στις 6.5.1877, μετά τα γεγονότα της επιστράτευσης. Ουσιαστική αυτή είναι η αντι-Ιακωβατική παράταξη, η οποία συγκροτήθηκε ως αντίδραση στην κυριαρχία των Ιακωβάτων στην πολιτική ζωή της επαρχίας στην μετά την Ένωση περίοδο.

Οι Γ. και Χ. Ιακωβάτοι δεν εξελέγησαν μετά από είκοσι χρόνια στο βουλευτικό αξίωμα.

Οι Εφημερίδες “Κεφαλληνία” και “Εργάτης” βλέπουν εκκλησιαστικό δάκτυλο, δηλαδή παρέμβαση του Μητροπολίτη, στη μη εκλογή των Ιακωβάτων⁹¹¹.

Έτσι και στην επαρχία Πάλλης, εκτός της επαρχίας Κραναίας, κατηγορήθηκε ο Μητροπολίτης Σπ. Πάσχος-Κομποθέκρας ότι έκανε παρέμβαση κατά της παράταξης των αδελφών Ιακωβάτων⁹¹², η οποία στην Πάλλη υπήρξε καθοριστική, κυρίως διότι η εκλογή των Ιακωβάτων θα δημιουργούσε σοβαρό πρόβλημα αμφισβήτησης κατά τη διάρκεια της θητείας του.

Οι συσχετισμοί στη Βουλή λόγω των ραγδαίων εξελίξεων συνεχώς μεταβάλλονται. Έτσι κατά την περίοδο του 1878 και την άνοδο του Τρικούπη οι συσχετισμοί θα εξελιχθούν ως εξής: Στη συζήτηση μετά τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (1878) στη Βουλή για την αύξηση του τακτικού στρατού, ακολούθησε ψηφοφορία⁹¹³. Η Βουλή ψήφισε επί 156 παρόντων, με 80 υπέρ της πρότασης και 76 κατά. Οι βουλευτές της Πάλλης ψήφισαν ΟΧΙ που ήταν ψήφος εμπιστοσύνης υπέρ του Κουμουνδούρου παραμένοντας σταθεροί στην ομάδα του.

⁹¹⁰ Ανακοίνωσή «ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΠΑΛΛΗΣ», *Εν Αηξουρίω την 6^{ην} Μαΐου 1877, Οι Βουλευταί Σας Δημήτριος Τυπάλδος Ιακωβάτος, Παύλος Τυπάλδος Ξυδιάς*» (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 4, έγγραφο 77Ε)

⁹¹¹ Αναφέρει η “Η Κεφαλληνία”: «...Και εν τη επαρχία Πάλλης ο κλήρος τη διαταγή του αρχιερέως ανεμίχθη δραστηρίως εις τα εκλογικά. Εις τας ενεργείας δ’ αυτού οφείλεται κυρίως, καθά λέγεται, η αποτυχία των αδελφών Ιακωβάτων, ους φαίνεται ο αρχιερεύς εφοβείτο, ότι θα έχη πολέμιους εν των επισκοπικώ ζητήματι και η σχεδόν επιτυχία του Μεταζά, ον κυρίως επροστάτευνεν ο αρχιερεύς ...» (Εφημ. “Κεφαλληνία”, φ. 394/9.8.1875, σσ. 3) και η εφημερίδα “Ο Εργάτης”: αναφέρει: «κατά διαταγήν του Αρχιερέως ανεμίχθη δραστηρίως εις τα εκλογικά», διότι «Ους φαίνεται ο Αρχιερεύς εφοβείτο, ότι θα έχει αμειλίκτους πολέμιους εν των επισκοπικώ ζητήματι» και επιδίωξε την επιτυχία του Νικολάου Μεταζά, αδελφού του Αγαμέμνονα ...» (Εφημ. “Ο Εργάτης”, φ.5/2.8.1875, σσ. 4).

⁹¹² Ό.π.

⁹¹³ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Δ 1878-79/Συν. ΚΒ/.17.10.1878, σσ. 88-98.

Επαρχία Σάμης

Στην επαρχία κατήλθαν έξι υποψήφιοι⁹¹⁴ για τις τρεις έδρες. Στην επαρχία Σάμης οι εγγεγραμμένοι ήταν 6.922, σε πληθυσμό 17.326 κατοίκων και ψήφισαν αναλυτικά 3.136 ψηφοφόροι⁹¹⁵. Αναλυτικά οι ψηφοφόροι σε κάθε δήμο ήταν: Σάμη: 960, Πύλαρος: 993, Άσσος: 772, Δολύχιο: 411. Αναλυτικά τα αποτελέσματα για τους υποψηφίους ήταν τα εξής (ψηφοί ΝΑΙ/ΟΧΙ)⁹¹⁶: Καβαλλιεράτος – Άννινος Ιωάννης 1.881/1.251 ψ., Φλωριάς Γεώργιος 1.820/1.312 ψ., Αντύπας Ευαγγελινός 1.813/1.319 ψ., Μακρής – Θεοδωράτος Παναγής 1.303/1.820 ψ., Δεστούνης Ιωάννης 1.416/1.716 ψ., Ρασσιάς Στυλιανός 1.340/1.782 ψ. Εξελέγησαν οι Ιωάννης Άννινος Καβαλλιεράτος, Γεώργιος Φλωριάς και Ευαγγελινός Αντύπας και στις 4.10.1875, αφού πριν εγκρίθηκε η εκλογή τους από τη Βουλή, ορκίστηκαν ως βουλευτές.

Από τους εκλεγέντες του 1874 μόνο ο Ιωάννης Δεστούνης κατήλθε υποψήφιος, ο οποίος όμως δεν εξελέγη. Στη Σάμη η εκλογική αναμέτρηση θα λήξει με αντίστοιχη εκλογή ενός από τους βουλευτές σε κάθε παράταξη, ο Φλωριάς στην παράταξη Βούλγαρη, ο Αντύπας στον Κουμουνδούρο και ο Καβαλλιεράτος ως ανεξάρτητος. Ο Φλωριάς μετά την εξαφάνιση του Βούλγαρη θα προσχωρήσει στην παράταξη του Κουμουνδούρου.

Σύμφωνα με τα στοιχεία των ψηφισάντων η συμμετοχή στο σύνολο της επαρχίας Σάμης έφτασε το 46% και αντίστοιχα η αποχή το 54%. Αναλυτικά για κάθε δήμο η συμμετοχή είχε αυξομειώσεις και ήταν ως εξής: Σάμης 54%, Πυλάρου 45%, Άσσου 45%, Δολυχίου 33%.

Στα τοπικά κριτήρια που συνέθεσαν την εκλογική γεωγραφία των επαρχιών στην παράμετρο, η οποία επιδρά στη διαμόρφωσή της, με βάση την εντοπιότητα, στα εκλογικά τμήματα των Δήμων λαμβάνουν θετική ψήφο οι υποψήφιοι που κατάγονται από χωριά ή κωμοπόλεις των εκάστοτε δήμων. Αυτή η στάση του εκλογικού σώματος δεν ήταν πάντα σταθερή, αφού σε πολλές περιπτώσεις οι πρώτοι στο σύνολο της επαρχίας δεν ήταν συνήθως και πρώτοι στους αντίστοιχους Δήμους. Στην επαρχία Σάμης, στις εκλογές αυτές η εντοπιότητα διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην επιλογή των ψηφοφόρων, αλλά δεν υπήρξε καθοριστική όσον αφορά τη διαμόρφωση των τελικών αποτελεσμάτων. Ο Ρασσιάς ήρθε δεύτερος στο Δήμο Σάμης με 629 ψ. (1^{ος} 694, τελευταίος 360) και κατετάγει τελικά 6^{ος} στη γενική σειρά. Ο Μακρής- Θεοδωράτος (4^{ος} στη γενική σειρά)

⁹¹⁴ «Πίναξ της διεξαχθείσης βουλευτικής εκλογής της επαρχίας Σάμης, του νομού Κεφαλληνίας, κατά 18-21 Ιουλίου 1875» (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 3, έγγραφο 75Η). Επίσης ανακήρυξη υποψηφίων επαρχίας Σάμης από τον Νομάρχη (ΤΙΑΚ/Θυρίδα Ηβ/Η2/ έγγραφο 341) και Παράρτημα Α΄, Γενικοί Πίνακες, Επαρχία Σάμης Εκλογές 1875.

⁹¹⁵ «Πίναξ της διεξαχθείσης βουλευτικής εκλογής της επαρχίας Σάμης, του νομού Κεφαλληνίας, κατά 18-21 Ιουλίου 1875» (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 3, έγγραφο 75^Η).

⁹¹⁶ Παράρτημα Α΄, Γενικοί Πίνακες, Επαρχία Σάμης Εκλογές 1875.

ήρθε πρώτος στην Πύλαρος με 578 ψ. Ο Αντύπας (3^{ος} στη γενικής σειρά), στο Δήμο Άσσου ήλθε πρώτος με 477 ψ. και πρώτος στο Δολύχιο με 264 ψ.

Στις 20.9.1878 ο Ε. Αντύπας εξελέγη Αντιπρόεδρος της Βουλής πρώτος με 53 ψήφους⁹¹⁷. Κατά την ψηφοφορία για την παραπομπή του Δ. Βούλγαρη και αρκετών υπουργών για παραβίαση της εκλογικής νομοθεσίας κατά τις εκλογές του 1874, ο Αντύπας ψήφισε ΟΧΙ στην παραπομπή, θετική θέση υπέρ του Βούλγαρη⁹¹⁸, παρά το γεγονός ότι ανήκε στην παράταξη Κουμουνδούρου αφού είχαν συμμαχήσει αυτή την περίοδο και με τις ψήφους των δύο είχε εκλεγεί Αντιπρόεδρος. Στη συζήτηση μετά τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (1878) στη Βουλή για την αύξηση του τακτικού στρατού⁹¹⁹ ακολούθησε ψηφοφορία. Η Βουλή ψήφισε επί 156 παρόντων με 80 υπέρ της πρότασης και 76 κατά. Οι βουλευτές Σάμης Αντύπας και Φλωριάς ψήφισαν υπέρ της κυβέρνησης Κουμουνδούρου ενώ ο Καβαλλιεράτος απείχε της ψηφοφορίας.

β. Κοινοβουλευτική δραστηριότητα

Κατά την ορκωμοσία του στη Βουλή ο βουλευτής Κραναίας Ρ. Χοϊδάς, σύμφωνα με τα πρακτικά, έθεσε την εξής επισήμανση σχετικά με τη λαϊκή κυριαρχία⁹²⁰: *«υπό τον πρώτιστον και απαράβατον όρον της κατισχύσεως της εθνικής κυριαρχίας και του νόμου, άρχοντος πρωτίστου και του βασιλέως και του κυριάρχου λαού»*, θέτοντας πάνω απ' όλα την εθνική κυριαρχία της πατρίδος και την λαϊκή κυριαρχία του λαού καθ' όλη την βουλευτική του δραστηριότητα. Ορκωμοσία με επισημάνσεις υπέρ της εθνικής ανεξαρτησίας έκανε και ο βουλευτής Τιμ. Φιλήμων, με την επισήμανση *«μετά πάσης επιφυλάξεως υπέρ της ακεραιότητος της εθνικής κυριαρχίας»*⁹²¹. Οι Χοϊδάς και Φιλήμων ήταν στην ίδια πολιτική κατεύθυνση, προσπαθώντας διαρκώς να θέσουν πολιτειακό ζήτημα, ως ένθερμοι οπαδοί του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Στο διάγγελμά του ο Βασιλιάς αποδέχθηκε τις εκλογικές παραβιάσεις που συνέβησαν και δεσμεύτηκε ότι θα αποδεχθεί εκείνη την κυβέρνηση που θα έχει την έγκριση της Βουλής. Επίσης δεσμεύτηκε ότι θα αναθεωρήσει τον εκλογικό νόμο με αύξηση των περιφερειών των νομών και την αύξηση της δυνατότητας αντιπροσώπευσης των μειοψηφιών⁹²².

⁹¹⁷ ΠΡΒ ΠΕΡ.Ζ. ΣΥΝ. Δ 1878 79/Συν. Β 20.9.1878, σ. 6.

⁹¹⁸ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76/Συν. ΜΘ/21.11.1875, σσ. 197-198.

⁹¹⁹ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Δ 1878-79/Συν. ΚΒ/.17.10.1878, σσ. 88-98.

⁹²⁰ ΠΡΒ ΣΥΝ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76/Εναρξη Συνόδου/11.8.1875, σ. 4.

⁹²¹ ΠΡΒ ΣΥΝ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76/Εναρξη Συνόδου/11.8.1875, σ. 4.

⁹²² Εκτός των άλλων τόνισε ο Βασιλιάς: *«... Η κυβέρνησίς μου απέσχεν ευλαβώς από πάσης επί της ψήφου του λαού επηρείας και ειργάσθη συντόμως εις περιφρούρησιν της ελευθέρως ενασκήσεως των δικαιωμάτων των εκλογέων... ...Εις την κυβέρνησή μου υπολείπεται ήδη η δραστήρια εξακολούθησις και συμπλήρωσις της νομίμου καταδιώξεως των εκλογικών παραβιάσεων. Την δε κορωνίδα εις την γνησίαν αντιπροσώπευσιν του έθνους θέλετε επιθέσει υμείς,*

Κατά την ψήφιση της Βουλής για παραπομπή του Πρωθυπουργού Βούλγαρη και των Υπουργών του Δ. Γρίβα, Β. Νικολόπουλου, Ι. Βαλασόπουλου, Δ. Τριγέτα και Ι. Δεληγιάννη, επί των εκλογικών παραβιάσεων κατά τις εκλογές του 1874, στο ειδικό δικαστήριο, η Βουλή με ψήφους 74 υπέρ, 14 κατά και 15 αρνηθέντων παρέπεμψε τους τέως υπουργούς.

Οι Κεφαλήνες βουλευτές ψήφισαν ως εξής⁹²³: ΝΑΙ: Γ. Φλωριάς, Ρ. Χοϊδάς, Α. Μεταξάς. ΟΧΙ: Γ. Αντύπας. Αποχή: Ι. Καβαλλιεράτος, Π. Βινιεράτος, Ν. Βαλσαμάκης, Μ. Χαριτάτος, Δ. Ιακωβάτος, Π. Ξυδιάς. Η ψήφος του Φλωριά που ήταν στην ομάδα του Κουμουνδούρου είναι δικαιολογημένη, αλλά του Μεταξά που ήταν υπουργός του είναι δίχως δικαιολογία, αλλά πλέον είχε προσχωρήσει στην παράταξη του Τρικούπη

Ο Χ. Τρικούπης ψήφισε ΝΑΙ και ο Α. Κουμουνδούρος αρνήθηκε να ψηφίσει. Λίγες ημέρες αργότερα στη συνεδρίαση της 27.11.1876⁹²⁴ ανακοινώθηκε στη Βουλή ότι το Ειδικό Δικαστήριο έκρινε αναρμοδιότητα να δικάσει τον Βούλγαρη και τους Υπουργούς που είχαν παραπεμφθεί για τις εκλογικές νοθείες του 1874 και έτσι δεν δύναται να στηριχθεί κατηγορία. Οι παραβιάσεις αφορούσαν κυρίως τις επαρχίες Αττικής, Λεβαδείας, Χαλκίδος, Κορινθίας, Μεσολογγίου, Ζακύνθου και Μεγαλοπόλεως, με σκοπό τη νόθευση, τη γνησία και ελευθέρα θέληση των εκλογέων, αποκλείοντας τους υποψηφίους της αντιπολιτεύσεως προς επιτυχία των υποψηφίων της Κυβερνήσεως, μέλη της οποίας αποτελούσαν οι παραπάνω υπουργοί.

Εισήχθη προς συζήτηση στη Βουλή το νομοσχέδιον «Περί συμβάσεως προς χορηγίαν προνομίου εις την εν Κεφαλληνία ατμοπλοϊκήν εταιρείαν»⁹²⁵.

Κατά τη συζήτηση περί συμμαχιών της Ελλάδος σε σχέση με τις εξελίξεις στην Ανατολή και τα Βαλκάνια και της στρατιωτικής προετοιμασίας της Ελλάδος ετέθη πρόταση εμπιστοσύνης της Κυβέρνησης, διότι ο Πρωθυπουργός Κουμουνδούρος τόνισε ότι η καταψήφιση της προετοιμασίας της χώρα ισοδυναμεί με καταψήφιση της κυβέρνησης⁹²⁶. Κατά την ψηφοφορία υπέρ

εξελέγχοντες δι' εννόμου αυστηρότητος τ' αποτελέσματα των εκλογών. Όπως πλήρης υπήρξεν ο προς τα δικαιώματα του λαού περί την εκλογήν των βουλευτών σεβασμός της Κυβερνήσεώς μου, ούτως ενδελεχής θέλω είσθε η παρ' εμού αναγνώρισις των από του γράμματος και του πνεύματος του Συντάγματος στηριζομένων προνομίων των εκλεκτών του Έθνους. ... Απαιτών ως απαραίτητον προσόν των καλουμένων παρ' εμού και την Κυβέρνησιν του τόπου την δεδηλωμένην προς αυτούς εμπιστοσύνην της πλειονοψηφίας των αντιπροσώπων του Έθνους, απεκδέχομαι ίνα η Βουλή καθιστά εφικτήν την ύπαρξιν του προσόντος τούτου, ου άνευ αποβαίνει αδύνατος η εναρμόνιος λειτουργία του πολιτεύματος... Η ανάγκη της αναθεωρήσεως του περί εκλογής βουλευτών νόμου από καιρού ανεγνωρίσθη και από καιρού εγένετο εργασίαι προπαρασκευαστικάι αφορώσι εις την εισαγωγήν νέου συστήματος αντιστρατευόμενον προς τους συνδυασμούς των υποψηφίων, ευρύνοντος την εκλογικήν περιφέρειαν και χορηγούντος εις την μειονότητα ανάλογον τον αριθμό αυτής αντιπροσωπείαν....» (Ό.π. 5-8).

⁹²³ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76/Συν. ΜΘ/21.11.1875, σσ. 197-198.

⁹²⁴ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76/Συν. ΛΗ/27.11.1876, σσ. 129-133.

⁹²⁵ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76/Συν. ΞΣΤ/18.12.1875, σσ. 324.

⁹²⁶ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76/Συν. ΚΣΤ/5.11.1876, σσ. 84 -87.

της εμπιστοσύνης προς την Κυβέρνηση ψήφισαν 88 βουλευτές, 77 κατά και 7 απείχαν. Οι Κεφαλλήνες βουλευτές ψήφισαν: ΝΑΙ: Α. Μεταξάς, Π. Βινιεράτος, Ρ. Χοϊδάς, Ν. Μεταξάς, Π. Ξυδιάς. ΟΧΙ: Δ. Ιακωβάτος, Α. Άννινος, Ι. Καβαλλιεράτος, Ε. Αντύπας, Γ. Φλωριάς. Απείχαν: Ν. Βαλσαμάκης. Εντύπωση προκαλεί η θετική ψήφος του Ρ. Χοϊδά, που πιθανά αφορούσε το ζήτημα της στρατιωτικής προετοιμασίας της χώρας για την απελευθέρωση των υπόδουλων Ελλήνων και ως προς αυτά τα θέματα είχε θετική στάση ανεξαρτήτως της κυβέρνησης που τα εισήγαγε.

Κατά την ψήφο εμπιστοσύνης της Κυβέρνησης Κουμουνδούρου, που είχε παραιτηθεί στις 26.11.1876 και αντικαταστάθηκε από την Κυβέρνηση Δεληγιώργη⁹²⁷, πήρε 85 Ναι, 57 κατά και μία άρνηση ψήφου. Οι Κεφαλλήνες ψήφισαν: ΝΑΙ: Δ. Ιακωβάτος, Π. Ξυδιάς, Γ. Φλωριάς. ΟΧΙ: Ρ. Χοϊδάς. Αποχή: Α. Μεταξάς, Π. Βινιεράτος, Ν. Βαλσαμάκης, Ν. Μεταξάς, Ι. Καβαλλιεράτος, Γ. Αντύπας. Εδώ βλέπουμε να απέχουν και να μην ψηφίζουν οι Α. Μεταξάς, Βινιεράτος, Βαλσαμάκης, Ν. Μεταξάς, γεγονός το οποίο μάλλον οφείλεται στην απουσία τους και όχι στην αποστασιοποίησή τους από τον Κουμουνδούρο.

Με την ψήφιση του Νομοσχεδίου «Περί διοικήσεως των δασών»⁹²⁸, στο άρθρο 2 ιδρύεται Δασονομείον Κεφαλληνίας. Επίσης εισήχθη νομοσχέδιο «Περί διανομής της εγχωρίου περιουσίας Κεφαλληνίας»⁹²⁹ υπό του επί των εσωτερικών υπουργού, το οποίο στάλθηκε προς εκτύπωση.

Στη Βουλή υποβλήθηκε, από βουλευτή Κραναίας (δεν αναγράφεται στα πρακτικά το όνομά του), ζήτημα που αφορούσε την έκνομη συμπεριφορά του εισαγγελέα Πατρών⁹³⁰ αναφέροντας χαρακτηριστικά: «Ακολούθως εις των βουλευτών Κραναίας παρέστησεν ως έκνομον την διαγωγήν του εν Πάτραις εισαγγελέως και του ανακριτού απέναντι των εν τη πόλει ταύτη δημοκρατικών, οίτινες παρά το Σύνταγμα εστερήθησαν της προσωπικής αυτών ελευθερίας. Παρεκάλεσε δε τον υπουργόν της Δικαιοσύνης να ερευνήσει την υπόθεσιν και αν έχονται αληθείας, όσα υποστήριξε, να τιμωρήσει τους τοιούτους υπαλλήλους, άλλως να επισπεύσει την περάτωσιν της υποθέσεως ταύτης». Απήντησεν ο υπουργός Δικαιοσύνης ότι, «το υπουργείον ούτε γινώσκει, ούτε οφείλει να γινώσκει, τι ενεργεί η δικαστική εξουσία. Θα ζητήση όμως εξηγήσεις περί των ενεργειών του εισαγγελέως εντός των διαγεγραμμένων ορίων, ούτινος υπερασπίσθη τη εν γένει διαγωγήν ως προς τας μομφάς του προαγορεύσαντος». Στις 14.6.1877 απάντησε ο υπουργός στο βουλευτή Κραναίας για το θέμα αυτό⁹³¹, δίχως να καταθέσει κανένα νεότερο στοιχείο στα πρακτικά της Βουλής.

⁹²⁷ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76/Συν. ΛΗ/27.11.1876, σσ. 129-133.

⁹²⁸ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. ΕΚΤΑΚΤΗ 1877/Συν. ΙΒ/3.6.1877, σσ. 35.

⁹²⁹ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76/Συν. ΠΓ/22.2.1877, σσ. 420.

⁹³⁰ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. ΕΚΤΑΚΤΗ 1877/Συν. ΙΔ/6.6.1877, σσ. 49.

⁹³¹ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. ΕΚΤΑΚΤΗ 1877/Συν. ΚΑ/6.6.1877, σσ. 49.

Στη β' ανάγνωση της συζήτησης του νομοσχεδίου «Περί καλλιέργειας και διαχειρίσεως των εν Λευκάδι αλυκών»⁹³², «Επί του άρθρου 3 εις των βουλευτών Κραναίας παρέστησε τα επί των αλυκών τούτων δικαιώματα της νήσου Κεφαλληνίας και επρότεινε να μη μεταβληθώσι τα δια του νόμου κεκτημένα δικαιώματα. Αλλά ετέρου επίσης εκ Κραναίας βουλευτού υποστηρίζαντος τα επί των αλυκών δικαιώματα του δημοσίου, η Βουλή επιφυλαχθείσα να εκφέρη γνώμην επί της προτάσεως ταύτης εν τη γ' αναγνώσει παρεδέχθη τα άρθρα ταύτης εν τη γ' αναγνώσει παρεδέχθη τα άρθρα 3,4,5 και 6 ως έχουσι ακολούθως δε και το σύνολον του νομοσχεδίου». «Έτερος βουλευτής εκ Σάμης απέκρουσε το νομοσχέδιον ως επιβάλλον φόρον εις την Κεφαλληνίαν εναντίον της ισότητος και υπεστήριξε τα επί των αλυκών Λευκάδος δικαιώματα της νήσου ταύτης, άτινα δια του νόμου καταστρέφονται»⁹³³.

Στις 28.6. 1877 εισήχθη προς συζήτηση στη Βουλή το νομοσχέδιον «περί εκλογικού νόμου»⁹³⁴ το οποίο θα επιφέρει και τις πρώτες σημαντικές τροποποιήσεις στον εκλογικό νόμο του 1864.

Κατά τη συνεδρίαση της 20.9.1878 ο βουλευτής Σάμης Ευάγγελος Αντύπας εξελέγη Αντιπρόεδρος της Βουλής με 53 ψήφους⁹³⁵.

Κατατέθηκε και παραπέμφθηκε στην αρμόδια επιτροπή το νομοσχέδιο «Περί διαθέσεως των εν Κεφαλληνία εγγωρίου περιουσίας»⁹³⁶. Η συζήτηση ξεκίνησε στις 22.1.1878 και έγινε αποδεκτό το νομοσχέδιο υπό 17 άρθρων.

Στη Βουλή ζητήθηκε η επιδοκimasία της Κυβερνήσεως για την αντιμετώπιση των γεγονότων της 14ης και 15ης Ιανουαρίου 1878 και μετά από πρόταση των βουλευτών Ζαΐμη και Τρικούπη, η Βουλή επιδοκίμασε την Κυβέρνηση⁹³⁷. Στην ψηφοφορία οι Κεφαλλήνες βουλευτές ψήφισαν: ΝΑΙ: Π. Ξυδιάς. ΟΧΙ: Α. Μεταξάς. Παρών: Π. Βινιεράτος, Ν. Βαλσαμάκης, Δ. Ιακωβάτος, Ν. Μεταξάς, Καβαλλιεράτος, Γ. Αντύπας, Γ. Φλωριάς. Ο Πρωθυπουργός πρότεινε να γίνει μυστική συνεδρίαση της Βουλής επί ζητήματος λίαν σοβαρού και σπουδαίου. Η Βουλή με ψήφους 121 υπέρ και 5 κατά υπερψήφισε την πρόταση του βουλευτή Πατρών Α. Ρικάκη. Η απόφαση της Βουλής ανέφερε⁹³⁸: «Η Βουλή μετά τα λεχθέντα υπό του Προέδρου της Κυβερνήσεως περιβάλλουσα την Κυβέρνησιν κατά τας παρούσας εσωτερικάς και εξωτερικάς της πατρίδος περιστάσεις με την πλήρη αυτής εμπιστοσύνην μεταβαίνει εις την ημερήσιαν διάταξιν».

⁹³² ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. ΕΚΤΑΚΤΗ 1877/Συν. ΚΓ/16.6.1877, σσ. 82.

⁹³³ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. ΕΚΤΑΚΤΗ 1877/Συν. ΚΖ/21.6.1877, σσ. 93.

⁹³⁴ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. ΕΚΤΑΚΤΗ 1877/Συν. ΛΓ/28.6.1877, σσ. 133-160.

⁹³⁵ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Δ 1878-79/Συν. Β/20.9.1878, σσ. 5.

⁹³⁶ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Δ 1878-79/Συν. ΙΖ/11.10.1878, σσ. 62-66.

⁹³⁷ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Γ 1878-79/Συν. Ι/16.1.1878, σσ. 247-252.

⁹³⁸ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Γ 1878-79/Συν. ΜΖ/18.1.1878, σσ. 256-257.

Κατά τη συζήτηση του προϋπολογισμού των εξόδων του Υπουργείου Οικονομικών για το έτος 1878⁹³⁹, στο Κεφ. 1 «Χρέος εξωτερικόν» αναφέρεται στο άρθρο 4. «Εδαφονόμια εν Επτανήσω» εκ 48.000 δρχ. Στο Κεφ. 3 «Συντάξεις» στο άρθρο 5. Επτάνησον 352.000 δρχ. Τα στοιχεία αυτά είναι σημαντικά για τα έσοδα του κράτους από τα Επτάνησα, αλλά κυρίως για τα έξοδα που αφορούσαν πληρωμή συντάξεων των υπαλλήλων της Προστασίας που στηρίζονταν στις επαχθείς συμφωνίες της Ένωσης. Για να γίνουν κατανοητά τα ποσά αυτά δίνουμε ως παράδειγμα ότι, η συντήρηση των φάρων κόστιζε σε ετήσια βάση 40.000 δρχ. και η προστασία των φάρων 57.972 δρχ., ενώ το προσωπικό των καθηγητών πανεπιστημίου κόστιζε 284.400 δρχ.

Η εικόνα εγκατάλειψης, στην οποία είχαν περιέλθει τα Επτάνησα επιβεβαιώνεται από την επερώτηση βουλευτή της Αττικής⁹⁴⁰, που τόνιζε: «Εἰς των βουλευτῶν Αττικῆς ἀνέφερεν ὅτι πολλαχοῦ ἐρρέθη καὶ ὑπεστηρίχθη ὅτι ἀπὸ τῆς Ἐνώσεως τῆς Ἐπτανήσου οὐδεμία ἐγένετο πρόοδος ἐν ταῖς νήσοις τοιαύταις. Ἐπειδὴ δὲ τοιαύτη διάδοσις εἶναι ἀσύμφορος παρεκάλεσε τὴν κυβέρνησιν νὰ συντάξῃ εἰ δυνατόν, ἐντὸς μηνὸς στατιστικὴν περὶ των γενομένων μεταβολῶν καὶ τῆς γενομένης προόδου. Τὴν πρότασιν ταύτην ἀντέκρουσε ἕτερος ἐκ Μέσης βουλευτῆς, διότι δὲν εἶναι καθήκον τοῦτο τῆς Βουλῆς καὶ διότι ὑπάρχουσι σπουδαιότερα καθήκοντα νὰ ἐπιτελεσθῶσι. Παρατήρησεν ὁ ὑπουργὸς των Ἐσωτερικῶν ὅτι τοῦτο εἶναι ἔργον τῆς διοικήσεως, μὲν, ὃν εἰς των βουλευτῶν Ζακύνθου παρεκάλεσε τὸν ὑπουργόν νὰ συντάξῃ στατιστικὴν περὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως τῆς Ἐπτανήσου κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν ἐπὶ τῆς Ἀγγλικῆς Προστασίας καὶ κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐβάδισε τὴν οδὸν τῆς προόδου ἐπὶ των πρακτικωτέρων ζητημάτων».

Τροποποίηση του από 31.12.1877 ΧΖΗ' Νόμου «Περὶ διαθέσεως τοῦ ἐγγείου φόρου καὶ τοῦ δικαιώματος τῆς επικαρπίας των δημητριακῶν καρπῶν».⁹⁴¹ Ο Νόμος αυτός ἔδινε σημαντικό ρόλο στους δήμους για τη συγκέντρωση των εσόδων από φόρους στα δημητριακά και άλλα προϊόντα.

Το εξωτερικό χρέος της χώρας το 1877⁹⁴² ήταν 1.253.000 δρχ. και το εσωτερικό 7.886.939,81 δρχ.

Οι συσχετισμοί στη Βουλή λόγω των ραγδαίων εξελίξεων συνεχώς μεταβάλλονται. Έτσι κατά την περίοδο του 1878 και την άνοδο του Τρικούπη οι συσχετισμοί θα εξελιχθούν ως εξής: Στη συζήτηση μετά τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (1878) στη Βουλή για την αύξηση του τακτικού στρατού, «ἡ Βουλὴ θεωροῦσα ἀναγκαίαν τὴν αὐξήσιν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ ἀλυσιτελή τὴν πρόσκλησιν τῆς ἐκτάκτου ἐφεδρείας, προβαίνει εἰς τὴν ἡμερήσιαν διάταξιν καὶ τὴν διατήρησιν τῆς

⁹³⁹ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Γ 1878-79/Συν. ΜΘ/.21.1.1878, σσ. 268.

⁹⁴⁰ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Γ 1878-79/Συν. ΜΒ/.29.12.1878, σσ. 237-238.

⁹⁴¹ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Δ 1878-79/Συν. ΜΗ/.25.11.1878, σσ. 327-341.

⁹⁴² ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Γ 1878-79/Συν. ΝΑ/.23.1.1878, σσ. 292-299.

επιστρατεύσεως»⁹⁴³, όπου ακολούθησε ψηφοφορία. Η Βουλή ψήφισε επί 156 παρόντων με 80 υπέρ της πρότασης και 76 κατά. Οι Κεφαλλήνες βουλευτές ψήφισαν ως εξής: ΝΑΙ: Α. Μεταξάς, Π. Βινιεράτος, Ν. Ιγγλέσης, Ν. Μεταξάς. ΟΧΙ: Ν. Βαλσαμάκης, Δ. Ιακωβάτος, Π. Ξυδιάς, Γ. Αντύπας, Γ. Φλωριάς. Αποχή: Καβαλλιεράτος. Το ΝΑΙ ήταν κατά του Κουμουνδούρου και υπέρ του Τρικούπη και το ΟΧΙ υπέρ του Κουμουνδούρου. Ήταν ουσιαστικά ψήφος εμπιστοσύνης για την Κυβέρνηση Κουμουνδούρου. Εδώ βλέπουμε τη μετατόπιση Α. Μεταξά, Π. Βινιεράτου, Ν. Ιγγλέση (αντικατέστησε από 21.09.1878 τον Ρ. Χοϊδά που παραιτήθηκε), Ν. Μεταξά, να προσχωρούν στην ομάδα του Τρικούπη, ο οποίος διαρκώς ισχυροποιείται, αποχωρώντας οριστικά από την πολιτική ομάδα του Κουμουνδούρου που τους στέγασε επί καιρό. Απ' την άλλη οι, Βαλσαμάκης, Ξυδιάς, Φλωριάς και Αντύπας παραμένουν ακόμα στην ομάδα του. Στη ψηφοφορία αυτή πέρασε η πρόταση της αντιπολίτευσης, αφού η Κυβέρνηση Κουμουνδούρου ζήτησε να συνεχιστεί η επιστράτευση, για να είναι η Ελλάδα έτοιμη να μπει στον πόλεμο για να προστατευθεί ο ελληνικός πληθυσμός της Θεσσαλίας. Ο Κουμουνδούρος θεωρούσε ότι η μερική επιστράτευση δεν αρκούσε και πρότεινε γενική επιστράτευση με την αύξηση του στρατού από 18.000 σε 30.000 στρατιώτες, αλλά η αντιπολίτευση αρνήθηκε, η πρότασή τους δεν πέρασε και η Κυβέρνηση παραιτήθηκε.

Στις 21.10.1878 ανέλαβε την Κυβέρνηση ο Τρικούπης. Ανακοινώθηκε στη Βουλή στις 23.10.1878 και παρέμεινε μόνο για λίγες ημέρες⁹⁴⁴, αφού στη Βουλή έφερε πρόταση για αναβολή της συζήτησης περί του μεγέθους του στρατού, επιστρατεύσεως και πολεμικής προετοιμασίας της χώρας. Η αντιπολίτευση κατέθεσε πρόταση να μην αναβληθεί η συζήτηση. Δύο προτάσεις τέθηκαν τελικά σε ψηφοφορία η οποία αποτελούσε και ψήφο εμπιστοσύνης προς την κυβέρνηση, όπως και η ίδια το ζήτησε. Η πρόταση της κυβέρνησης Τρικούπη τελικά πέρασε με 87 υπέρ και 80 κατά επί ψηφισάντων 167⁹⁴⁵. Οι Κεφαλλήνες βουλευτές ψήφισαν: ΝΑΙ: Α. Μεταξάς, Π. Βινιεράτος, Ν. Ιγγλέσης, Ν. Μεταξάς. ΟΧΙ: Ν. Βαλσαμάκης, Δ. Ιακωβάτος, Π. Ξυδιάς, Γ. Αντύπας, Γ. Φλωριάς. Αποχή: Καβαλλιεράτος. Εν τω μεταξύ όμως η κυβέρνηση Τρικούπη παραιτήθηκε.

Κατά την διάρκεια του Ρωσοτουρκικού πολέμου η στάση αναμονής και της μη συμμετοχής πυροδότησε αντιδράσεις της κοινής γνώμης στο εσωτερικό της χώρας. Καθημερινά ο τύπος ανήγγειλε επιτυχίες των ρωσικών στρατευμάτων, ενώ ταυτόχρονα μετέδιδε πληροφορίες από τις υπόδουλες επαρχίες για αυξανόμενες πιέσεις των Τούρκων σε βάρος χριστιανικών πληθυσμών. Την πολιτικά φορτισμένη ατμόσφαιρα των Αθηνών ενίσχυαν οι λαϊκές συγκεντρώσεις, που οργάνωναν οι διάφορες εθνικές εταιρείες, τα σωματεία καθώς και η νεολαία. Με ιδιαίτερη ανησυχία

⁹⁴³ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Δ 1878-79/Συν. ΚΒ/17.10.1878, σσ. 88-98.

⁹⁴⁴ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Δ 1878-79/Συν. ΚΓ/23.10.1878, σσ. 97-98.

⁹⁴⁵ Ό.π. 97-105.

παρακολουθούσε την κατάσταση αυτή ο Βασιλιάς κυρίως, όταν ανάμεσα στα συνθήματα για την πολεμική προετοιμασία και την ενθάρρυνση επαναστατικών κινήματων άρχισαν να ακούγονται και συνθήματα αντιδυναστικού χαρακτήρα. Στον τομέα αυτό πρωτοστατούσε ο δημοκρατικός σύλλογος «Ρήγας», στις τάξεις του οποίου δρούσαν και είχαν ηγετικό ρόλο πολιτικές φυσιογνωμίες, όπως οι Κεφαλλήνες Ρόκκος Χοϊδάς και Παναγιώτης Πανάς που λίγο μετά θα συστήσουν και θα ηγηθούν, κυρίως ο δεύτερος, την Δημοκρατική Ανατολική Ομοσπονδία.

Μετά τις εκλογές του 1875, ο Βασιλιάς, με τον λόγο του στην αντιπροσωπεία⁹⁴⁶ και εφαρμόζοντας την δεδηλωμένη, ανέθεσε την κυβέρνηση στον πλειοψηφών Αλ. Κουμουνδούρο. Η κυβέρνηση Κουμουνδούρου, που ανέλαβε το δύσκολο ρόλο να υλοποιήσει τις αποφάσεις του Βασιλιά, θα διαχειριστεί όλη την κατάσταση του Ρωσοτουρκικού πολέμου και θα διενεργήσει τις εκλογές του 1879, τις οποίες θα κερδίσει. Σε όλο αυτό το διάστημα θα δεχθεί την αντιπολιτευτική επίθεση του Τρικούπη, που αναδεικνύεται πλέον ως ο δεύτερος πόλος των πολιτικών εξελίξεων. Η περίοδος αυτή αποτελεί και την αρχή της ολοκληρωμένης παρουσίας των δύο πολιτικών τάσεων που συγκροτούν και της αντίστοιχες πολιτικές ομάδες, τους παραδοσιακούς και τους νεωτεριστές, οι οποίοι θα λειτουργήσουν γύρω από δύο πόλους στη Βουλή, δύο κόμματα που θα εναλλάσσονται στην Κυβέρνηση. Αρχικά κυριαρχεί ο Κουμουνδούρος έως το 1881, ο οποίος εκπροσωπεί τους παραδοσιακούς μέσω του Εθνικού Κόμματος, που όμως παρά την προσάρτηση της Θεσσαλίας χάνει τις εκλογές του 1882 τις οποίες κερδίζει ο Τρικούπης ο οποίος εκπροσωπεί τους νεωτεριστές μέσω του Πέμπτου και μετέπειτα Νεωτερικού Κόμματος.

⁹⁴⁶ Πετρίδης Π., 1992: 72-77.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

ΓΕΝΙΚΑ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ

Η εποχή μας ευνοεί την ανάπτυξη της γνωσιολογίας των εννοιών. Ο τρόπος όμως και η χρήση της επιστήμης, πολλές φορές αποβαίνει μειούμενη και για το λόγο αυτό δημιουργούνται συχνά λανθασμένες εκτιμήσεις, εικόνες και συμπεράσματα, κυρίως για τους δομικούς όρους του πολιτικού συστήματος και της πολιτικής επιστήμης. Η στάση όμως αυτή πολλές φορές δημιουργεί τον κίνδυνο να μείνει μειούμενο το ενδιαφέρον για την γνωσιολογία των εννοιών.

Οι χρήσεις της έννοιας έθνος, αλλά και συναφών πολιτικών εννοιών, από τη νεότερικότητα, αποκτούν συχνά μια βαθιά ιδεολογική χροιά με άκρως συντηρητική προσημείωση. Έτσι, ο εθνικισμός χρεώνει στην κοινωνία τις πολιτικές του κράτους, ενώ αυτές υπαγορεύονται από τα συμφέροντα των αρχουσών ομάδων και κατά συνέπεια το έθνος για τη νεωτερική ολιγαρχία ιστορείται δια των πεπραγμένων του κράτους και όχι της κοινωνίας. Όσοι ισχυρίζονται ότι το έθνος είναι επινόηση του κράτους χρησιμοποιούν την επιστήμη για να παραγάγουν ιδεολογία και επιχειρούν να το οικειοποιηθούν, αποσπώντας το από το φυσικό του φορέα, την κοινωνία, προκειμένου να νομιμοποιήσουν τη μονοσήμαντη σχέση τους επί του κράτους.

Όπως τεκμηριώσαμε και στην έρευνά μας, το έθνος ως συνείδηση της κοινωνίας είναι φορέας ελευθερίας, δηλαδή συλλογικότητας και αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση το πολιτικό πλαίσιο που ανάπτυξε το ενωτικό κίνημα των ριζοσπαστών στα Επτάνησα. Τα προβλήματα της κρατικής λειτουργίας του Ελληνικού κράτους, από την επανάσταση και μετά και της Επτανήσου από την Ένωση και μετά, δεν μπορούν να αποδοθούν στην «κακοδαιμονία της φυλής μας» αλλά στον πραγματικό του υπεύθυνο, στο δεσποτικό κράτος και στο ακραιφνές δημιούργημά του, την νεωτερική κομματοκρατία⁹⁴⁷. Η διερεύνηση όλων των παραγοντικών μορφών, που διαμορφώνουν το πολιτικό και κοινωνικό γίγνεσθαι, δηλαδή τα γενικά και ειδικά χαρακτηριστικά της εξέλιξης, είναι βέβαιο ότι θα φωτίσουν πλευρές και ζητήματα τα οποία θα επεκτείνουν τα ερευνητικά μας συμπεράσματα. Τα συμπεράσματα αυτά, θα μας δώσουν περισσότερο ακριβή στοιχεία για την σύνθεση του πλαισίου το οποίο επέδρασε στην επιλογή της εκλογικής ψήφου και κατ' επέκταση

⁹⁴⁷ «Η άρνηση της νεωτερικότητας να δεχθεί την ύπαρξη του ελληνικού έθνους πριν από το νεοελληνικό κράτος, επειδή είναι ιστορικά επιβεβαιωμένο ότι το έθνος ως συνείδηση της κοινωνίας είναι η συνεκτική πρώτη ύλη, και η προσπάθεια χειραγώγησης της κοινωνίας, με την αποκοπή της από την έννοια της πατρίδας, ως εθνικής εστίας, υπονομεύει την εθνική ολοκλήρωση η οποία αντιστρατεύεται την εθελοδουλία, την ιδέα δηλαδή της ξένης προστασίας και το μονοπώλιο της εξουσίας που ασκεί η κομματοκρατία ...Έτσι είναι προφανής η προσπάθεια της νεωτερικότητας να καταδείξει ότι η ελευθερία των Ελλήνων είναι υπόχρεη των ξένων, σε μια προσπάθεια να υποχωρήσει ο συνεκτικός ρόλος της ελληνικότητας» (Κοντογιώργης Γ., Κυρ. Ελευθεροτυπία/10.8.2014).

της πολιτικής συμπεριφοράς. Ουσιαστικά τα παραπάνω θα μας δώσουν μια ολική εικόνα για την λειτουργία της πολιτικής αντιπροσώπευσης και την ουσιαστική παρουσία της λαϊκής κυριαρχίας.

Η πολιτική κατάσταση, που επιβλήθηκε στο Ελληνικό Βασίλειο μετά την Επανάσταση, αυτονόητα κυριαρχεί σταδιακά και στα Επτάνησα κατά τη φάση της αφομοίωσης, η οποία όμως δεν θα αποτελέσει μια απλή και χρονικά σύντομη διαδικασία, αλλά μια μακροχρόνια διαδικασία επιβολής του κρατικού συστήματος. Αυτό θα συμβεί, διότι η μακρά εμπειρία λειτουργίας και οργάνωσης του τοπικού πολιτικού συστήματος θα αποτελέσουν σημαντικό ανασχετικό παράγοντα επιβράδυνσης της αφομοίωσης, δηλαδή της κατάστασης που επικρατούσε στο Ελληνικό κράτος.

Για την Κεφαλληνία, το ανασχετικό φαινόμενο αυτό υπήρξε χρονικά πιο έντονο, αφού υπήρξε η έδρα του ριζοσπαστικού - ενωτικού κινήματος το οποίο ανέπτυξε ισχυρό ιδεολογικό-πολιτικό πλαίσιο. Οι επιδράσεις αυτές εμφανίζονται στο πολιτικό πλαίσιο των φορέων που ασκούν πολιτική, στα προγράμματά τους, αλλά κυρίως στην διαρκή πολιτική παράδοση του νησιού, από το οποίο θα υπάρξουν κινήματα που η χρονική δράση τους θα αφήσει σημαντικό αποτύπωμα στην ιστορία του ελληνικού πολιτικού συστήματος.

I. Η εξέλιξη της διοικητικής και νομοθετικής αφομοίωσης

Παρά τις αντιθέσεις που προέκυψαν για τη μορφή της αφομοίωσης, η εγκαθίδρυση της ελληνικής διοικήσεως πραγματοποιήθηκε με γοργούς ρυθμούς δια μέσου μιας εκτεταμένης νομοθεσίας, η εφαρμογή της οποίας εξελίχθηκε ικανοποιητικά,⁹⁴⁸. Ξεκίνησε με την διορισμό έκτακτου απεσταλμένου της Ελληνικής Κυβερνήσεως στα Επτάνησα, ο οποίος συγκέντρωνε στο πρόσωπό του κάθε διοικητική εξουσία για το σύντομο χρονικό διάστημα της μεταβάσεως στην ελληνική κυριαρχία. Βασικό του έργο ήταν η προετοιμασία και διενέργεια εκλογών για την ανάδειξη των Επτανησίων πληρεξουσίων στην Β' Εθνοσυνέλευση των Αθηνών⁹⁴⁹. Την αποστολή αυτή ανέλαβε και έφερε εις πέρας με επιτυχία ο Θρασύβουλος Ζαΐμης, πληρεξούσιος στη Β' Εθνοσυνέλευση⁹⁵⁰, επικουρούμενος από έναν αριθμό ικανών ανωτέρων διοικητικών υπαλλήλων της ελληνικής διοίκησης. Μετά την εκλογή των Επτανησίων αντιπροσώπων ανακλήθηκε ο διορισμός του έκτακτου απεσταλμένου και η ανώτερη διοικητική επίβλεψη ανατέθηκε απευθείας στα αρμόδια υπουργεία μεταθέτοντας μ' αυτόν τον τρόπο το διοικητικό κέντρο στην Αθήνα.

⁹⁴⁸ Περί τα 180 νομοθετήματα καλύπτουν την εγκαθίδρυση της ελληνικής διοικήσεως στα Επτάνησα (1864-1870).

⁹⁴⁹ ΠΣΕ τ.5, Συν. ΣΞ \ 14.4.1864, σσ. 36-38.

⁹⁵⁰ ΠΡ Β ΕΘΝ, τ. 5, Συν. ΣΞ \ 14.4.1864, σσ. 36-38.

Ακολούθως οργανώθηκε η επαρχιακή διαίρεση των νησιών και άρχισε ο διορισμός των τοπικών διοικητικών αρχών, ρυθμίστηκαν τα εκκλησιαστικά και εκπαιδευτικά ζητήματα, οργανώθηκε το λιμενικό σώμα και προωθήθηκαν λιμενικά έργα. Επίσης οργανώθηκε το στράτευμα που επρόκειτο να σταθμεύει εφεξής στα Επτάνησα και έγιναν οι διορισμοί των αξιωματούχων.

Βασικός τομέας διοικητικής αφομοίωσης των Επτανήσων υπήρξε η κατάργηση των υφισταμένων και η ίδρυση νέων δικαστηρίων, όπως και ο διορισμός δικαστών παρά το γεγονός ότι συχνά παρουσιάστηκαν πρόχειρες ρυθμίσεις που ανακλήθηκαν αργότερα.

Τέλος, η οικονομική αφομοίωση αποτυπώθηκε στους προϋπολογισμούς των ετών 1865 και 1866 όταν καταρτίζονταν ειδικοί πίνακες για την Επτάνησο και καταγράφονται κατά υπουργείο τα σχετικά έξοδα⁹⁵¹. Είναι χαρακτηριστική η εικόνα που παρουσιάζουν οι εν λόγω προϋπολογισμοί καθώς ο πρώτος αναγράφει τα έξοδα των υπηρεσιών του πρώην Ιονίου κράτους που δεν έχουν καταργηθεί μέχρι την κατάρτισή του, ενώ ο δεύτερος δεν εμφανίζει πλέον τη σχετική εγγραφή. Από τον προϋπολογισμό του 1867 και εξής δεν εμφανίζεται πια καθόλου η μερίδα της Επτανήσου στα έξοδα του κράτους, πράγμα που σημαίνει ότι ο συγκερασμός είχε προχωρήσει σε σημαντικό βαθμό.

Η αφομοίωση, με τις επιπτώσεις της στην τοπική διοίκηση και γενικότερα στις δομές ανάπτυξης, θα αποτελέσει το κεντρικό ζήτημα της πολιτικής αντιπαράθεσης έως τις απαρχές του 20^{ου} αιώνα. Θα λειτουργήσει ως συνισταμένη, που θα καθορίζει τις πολιτικές εξελίξεις και το μέλλον των τοπικών πολιτικών κομμάτων ή μερίδων. Η μακρά ιστορία λειτουργίας πολιτικών θεσμών στα νησιά θα μεταθέσει χρονικά την πολιτική ενσωμάτωση, ωστόσο σταδιακά αυτοί θα παραδώσουν τη θέση τους στα κεντρικά πολιτικά κόμματα. Αυτό θα ολοκληρωθεί μετά το 1875, όταν η κοινοβουλευτική πλειοψηφία πιέζει προς συσσωματώσεις, αποτελώντας κρίσιμο παράγοντα στο σχηματισμού κυβερνήσεων, με την εφαρμογή της «Δεδηλωμένης» πλειοψηφίας στη Βουλή.

Η συζήτηση για την αφομοίωση των Επτανήσων αποτέλεσε αντικείμενο μακράς αντιπαράθεσης στη Βουλή⁹⁵² και υπήρξε ζήτημα διαρκών συγκρούσεων ανάμεσα στην κυβέρνηση και την αντιπολίτευση⁹⁵³, αφού οι Επτανήσιοι ανέτρεψαν τους κοινοβουλευτικούς συσχετισμούς (αποτελούσαν το 25%, 84 σε σύνολο 342 βουλευτών). Η παρουσία των Επτανησίων επέδρασε θετικά στη ριζική αλλαγή των συσχετισμών υπέρ των Ορεινών, αποκτώντας κοινοβουλευτική

⁹⁵¹ ΠΣΕ., τ.6, 1865, σσ.216-218, Νόμος ΝΔ/18.4.1864 «Περί κυρώσεως του προϋπολογισμού των εξόδων του Κράτους διά το 1864», ΕτΚ 18/1864/20.4.1864/σσ. 94-95, «Προϋπολογισμός των εξόδων του εν Επτανήσω στρατού δι' επτά μήνας, Χρήσις του 1864», ΠΣΕ., τ.6, 1865, Συνεδριάσις ΠΙΑ/3.9.1864, σσ. 237-246, Β.Δ./10.1.1865 «Περί του γενικού προϋπολογισμού της χρήσεως 1865».

⁹⁵² Ευαγγελίδου Τρ., 1898: 113-114.

⁹⁵³ «Οι Βουλγαριστές (οπαδοί του Βούλγαρη-Πεδινόι) και οι πληρεξούσιοι Κερκύρας και Κεφαλληνίας ήθελον πλήρη και άμεσον την αφομοίωσιν. Οι κυβερνητικοί και οι λοιποί Επτανήσιοι Πληρεξούσιοι υπεστήριζαν ότι η αφομοίωσις δεν να γείνη ολίγον κατ' ολίγον ...» (Ευαγγελίδου Τρ., 1898: 114).

πλειοψηφία, θέση που ήταν και επιλογή του Γεωργίου Α΄. Όταν ξεκίνησε η συζήτηση αποτέλεσε το πεδίο για να εκφράσει η κοινοβουλευτική ομάδα των Πεδινών προκαταλήψεις και συναισθήματα έντονου επαρχιωτισμού προς τους νησιώτες. Απέναντι σ' αυτά τα δεδομένα, οι Πεδινοί, κράτησαν εχθρική στάση στο ζήτημα της αφομοίωσης. Γενικότερα το ζήτημα της αφομοίωσης των νησιών, εξελίχθηκε ως το «μήλον της έριδος» για όλες τις φατρίες του Κοινοβουλίου.

Κατά την πορεία ψήφισης του συντάγματος αυτό το συμπαγές σώμα των Επτανησίων βουλευτών είχε ήδη διαρραγεί σε μικρά κομμάτια και αποτελούσε εύκολη λεία για τα παραδοσιακά κόμματα, τα οποία και με τις ευλογίες του Βασιλιά, είχαν ήδη δημιουργήσει νέους πολιτικούς συσχετισμούς. Η μόνη επιλογή των Επτανησίων βουλευτών ήταν η ενσωμάτωσή τους στις διαμορφωμένες πτέρυγες, επιλογή η οποία κατέπνιξε τον ενθουσιασμό με τον οποίο εισήλθαν στο Κοινοβούλιο. Λίγοι μόνο μήνες ήταν αρκετοί να επιβεβαιώσουν αυτό που φοβόντουσαν οι Ριζοσπάστες, ότι η έδρα του αρμοστή μεταφέρθηκε στην Αθήνα και η ενασχόληση με τα εθνικά ζητήματα είναι πλέον ζημιογόνα χρήση για το Ελληνικό Βασίλειο. Διότι κορυφαία στρατηγική του Βασιλείου και του πολιτικού συστήματος ήταν να εκσυγχρονιστεί το κράτος, ούτως ώστε να προσομοιάσει στα δυτικά πρότυπα και να εφαρμοστεί πλήρης ο κοινοβουλευτισμός, που άργησε όμως χρονικά και εφαρμόστηκε με τη «δεδηλωμένη», ενώ όσον αφορά τους υπόδουλους Έλληνες, σύμφωνα με το δόγμα της ακεραιότητας της οθωμανικής αυτοκρατορίας που προωθούσε η Βρετανία, έπρεπε να περιμένουν τις αποφάσεις της.

Οι αντιπαραθέσεις αναπτύχθηκαν κατά τη συζήτηση για την εισαγωγή της ελληνικής νομοθεσίας. Το γεγονός ότι η αφομοίωση θα οδηγούσε στην ισχύ ενιαίας νομοθεσίας σε ολόκληρο το κράτος ήταν αδιαμφισβήτητο, όπως καταγράφηκε στην ομόφωνη απόφαση επί της αρχής της Εθνοσυνέλευσης στις 29.9.1864, στηριζόμενη στην απόφαση της Ιονίου Βουλής στις 1.9.1863 που δεν γινόταν λόγος για Ένωση δύο κρατών αλλά για προσάρτηση των νήσων στο Ελληνικό Βασίλειο. Κατά τις συζητήσεις υπήρξαν συγκρούσεις με κάποιους από τους επτανήσιους βουλευτές που υποστήριζαν τη σταδιακή αφομοίωση και φορείς αντιπαραθέσης τους βουλευτές των Πεδινών αλλά και των Ορεινών για δύο κυρίως λόγους. Ο πρώτος, αφορούσε την εκτίμησή τους ότι οι Επτανήσιοι βουλευτές ήθελαν να συναποφασίζουν για το Σύνταγμα που θα ίσχυε σε ολόκληρο το κράτος, διατηρώντας ταυτόχρονα προνόμια, ιδίως τα φορολογικά, ότι δηλαδή ήθελαν να συμμετάσχουν στις αποφάσεις χωρίς να επιβαρύνονται εξίσου. Ο δεύτερος, το γεγονός ότι τόσο οι Πεδινοί του Βούλγαρη όσο και οι Ορεινοί του Δεληγιώργη στρέφονταν κατά των προνομίων και μιας ιστορικά ανεπτυγμένης αυτονομίας, ζήτημα στο οποίο ο Βούλγαρης και οι οπαδοί του απέδειξαν πάλι την απέχθειά τους για οτιδήποτε θα περιόριζε την παρέμβαση των Αθηνών, ενώ ο

Δεληγιώργης επέμενε περισσότερο στην ενότητα του κράτους⁹⁵⁴. Οι Ορεινοί επιθυμούσαν την υλοποίηση πιο ρεαλιστικής πολιτικής η οποία θα αφορούσε τη σταδιακή αφομοίωση, με προσεκτική νομοθετική εργασία, διότι η ενότητα του κράτους και η εκπροσώπηση δεν μπορούσε να μετρηθεί με τα φορολογικά έσοδα, όπως ανέφερε και ο Κουμουνδούρος.

Ωστόσο και οι ίδιοι οι Επτανήσιοι δεν είχαν ενιαία γραμμή στο ζήτημα αυτό⁹⁵⁵. Άλλοι, κυρίως προερχόμενοι από τους εκπροσώπους των αγροτών της Κέρκυρας, ζητούσαν τη γρήγορη αφομοίωση θεωρώντας ότι έτσι θα αντιμετωπίζονταν ένα σοβαρό πρόβλημα που απασχολούσε κυρίως το νησί, το ζήτημα της κατάργησης των φεουδαρχικών δικαιωμάτων των γαιοκτημόνων απέναντι στους αγρότες, αφού στο νησί επί Προστασίας έγινε προσπάθεια να εγκαθιδρυθεί φεουδαρχία⁹⁵⁶. Οι αντιλήψεις αυτές για την αφομοίωση ήδη είχαν δημιουργήσει δύο παρατάξεις μεταξύ τους, διασπώντας τους βουλευτές της Κεφαλληνίας και της Κέρκυρας με ρυθμιστικό ρόλο των Ζακυνθίων, όπου ο Λομβάρδος προσπαθούσε να δημιουργήσει πολιτικούς συσχετισμούς για να διευρύνει τον πολιτικό του χώρο. Στις 25.7.1864, μετά από πρόταση του Δ. Μηλιαρέση αποφασίστηκε, να εκλεγεί επιτροπή για να εξετάσει το ζήτημα και να προτείνει τους σχετικούς νόμους⁹⁵⁷, όπου κατέθεσε στις 17.11.1864 σχέδιο νόμου που αφορούσε κυρίως τους δασμούς και τα τελωνεία⁹⁵⁸. Στη συζήτηση για τη ψήφιση του σχεδίου νόμου, ετέθησαν πολλές τροποποιήσεις και ο Δεληγιώργης πρότεινε το σχέδιο νόμου να αντικατασταθεί από μία τροπολογία του Συντάγματος που να ενσωματώνει πλήρως τα Επτάνησα⁹⁵⁹, η οποία όμως δεν έγινε δεκτή. Ακολούθησε μακρά συζήτηση με την ψήφιση διαφόρων νόμων για να αντιμετωπίσουν κυρίως φορολογικά, διοικητικά και εκκλησιαστικά ζητήματα. Τελικά ψηφίστηκε προσωρινός νόμος «περί

⁹⁵⁴ Δεληγιώργης Επαμ., ομιλία 24.9.1864 (Λόγοι σσ. 85-107, ΕΣΒ Α' Α' Ι, σσ. 350).

⁹⁵⁵ «Πολλοί «παλαιορίζοσπάστες» με επικεφαλής τον Ι. Μομφεράτο απεχθάνονταν το δίκαιο που είχε επιβληθεί τον καιρό της Προστασίας και το θεωρούσαν κατάλοιπο του αποικιακού της χαρακτήρα, ενώ αντίθετα ο ηγέτης τους Ηλ. Ζερβός-Ιακωβάτος ήταν μεταξύ αυτών που ένιωθαν ιδιαίτερα υπερήφανοι που τα Επτάνησα ήταν κράτος δικαίου πριν ακόμα υπάρξει το Ελληνικό Βασίλειο...» (Κονόμος Ντ., 1964: 134).

⁹⁵⁶ Κατά την περίοδο του Ιονίου Κοινοβουλίου, κυρίως την περίοδο 1825-1837, με πολλαπλούς νόμους δόθηκε το δικαίωμα στους επικαρπωτές της γης να αποκτήσουν τα τιμάρια τα οποία έως τότε ανήκαν στο κράτος.

⁹⁵⁷ Ανέφερε η πρόταση του Δ. Μηλιαρέση: «Να εκλεγεί ενδεκαμελής επιτροπή εξ ίσου αριθμού Επτανησίων Πληρεξουσίων και εκ των του πρώην βασιλείου της Ελλάδος, όπως ... προτείνει τους σχετικούς νόμους, οίτινες ομοιόμορφης οφείλουν να κυβερνάσι τας πρώην κεχωρισμένας δύο επικρατείας, προς των όσον οίον τε ταχύτερον συγχωνευθώσι αυτών» (ΠΡ Β ΕΘΝ. Συν. ΣΠΕ/25.7.1864, σσ. 303-304).

⁹⁵⁸ Κατέθεσε πρόταση για την αφομοίωση και σχέδιο νόμου με τίτλο «Σχέδιο νόμου περί τελωνειακής και οικονομικής νομοθεσίας εν Επτανήσω», αποτελούμενο από 12 άρθρα, ισχύος από 1.1.1865 και αφορούσε κυρίως δασμούς και τελωνεία (ΠΡ Β ΕΘΝ. Συν. ΤΙΘ/17.11.1864, σσ. 334-352).

⁹⁵⁹ Ανέφερε ο Δεληγιώργης: «Από της εγκαθιδρύσεως του νέου Συντάγματος του βασιλείου της Ελλάδος θέλει ισχύσει εν ταις νήσοις Κερκύρας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Λευκάδος, Ιθάκης, Παζών, Κυθήρων και των εξαρτημάτων αυτών η Ελληνική νομοθεσία, πάσα δε εις αυτήν γεννησομένων μεταβολή θέλει στηρίζεσθαι επί της αρχής της ισότητος ως προς τα δικαιώματα και τα βάρη των δύο λαών...» (ΠΡ Β ΕΘΝ, τόμος 6^{ος}, Συν. ΤΚΣΤ/24.09.1864, σσ. 409).

συστάσεως δήμων εν ταις Ιονίοις νήσοις»⁹⁶⁰ των πόρων αυτών, της δημοτικής περιουσίας, εκλογής των δημοτικών αρχών και νόμος περί οργανισμού της Ιόνιας εκπαιδεύσεως⁹⁶¹.

Τη συζήτηση για τη διατήρηση υπαρχουσών δομών και συστημάτων διοίκησης την προκαλούσαν κυρίως οι Επτανήσιοι πληρεξούσιοι, που κατέθεσαν τροποποιήσεις για να διατηρηθούν υπολείμματα των Ιόνιων νομοθετημάτων, αλλά και άλλα για να καταργηθούν ως επαχθή για τα νησιά. Τη συζήτηση αυτή ευνοούσαν και τα κεντρικά κόμματα για να προσελκύσουν εκπροσώπους και να αποκτήσουν πολιτική παρουσία στο νέο έδαφος του βασιλείου. Ο Νικ. Βαλσαμάκης κατέθεσε τροποποίηση με 6 άρθρα, για κατάργηση του υπάρχοντος φορολογικού συστήματος και να ισχύσει έως νεωτέρας εφαρμογής ο Ιόνιος Κώδικας. Ο Γ. Ιακωβάτος ζήτησε να καταργηθούν στα Επτάνησα με νόμο όλες οι εκκρεμείς δίκες από το προηγούμενο καθεστώς⁹⁶². Ο Χ. Τυπάλδος πρότεινε να αποκατασταθεί το δικαίωμα των Ιονίων πλοίων επί του Ελληνικού θαλασσίου χώρου, όπως έχουν τα Ελληνικά πλοία στα Επτάνησα⁹⁶³, ζήτημα το οποίο δέχθηκε η Εθνοσυνέλευση και ζήτησε από την Κυβέρνηση να νομοθετήσει επ' αυτού.

Στη συνέχεια προέκυψε ένα μεγάλο ζήτημα που αφορούσε την αφομοίωση της τοπικής Εκκλησίας στην Αυτοκέφαλη Ελληνική Εκκλησία. Ο Γ. Τυπάλδος πρότεινε να τεθεί ξανά η Εκκλησία της Ελλάδος υπό το Οικουμενικό Πατριαρχείο⁹⁶⁴ και αν δεν γίνει αυτό να περιέλθει η Επτάνησος υπό αυτό. Τη θέση αυτή υποστήριξε με εκτενέστατη τροπολογία ο Ν. Λούζης⁹⁶⁵ και επεκτείνοντας μετά αναλυτικής ομιλίας του στις 31.7.1864, ζήτησε να περιέλθει η εκκλησία της Επτανήσου υπό το Οικουμενικό Πατριαρχείο ενώ αντίστοιχη πρόταση κατέθεσαν ο Ν. Βαλσαμάκης⁹⁶⁶ και Σπ. Μεταξάς⁹⁶⁷. Στον Ν. Λούζη απάντησε ο νομικός Π. Καλλιγιάς επί μακρόν⁹⁶⁸, αφού το ζήτημα αυτό ήταν μείζον, γιατί λίγα χρόνια πριν το 1850, είχε δοθεί το Αυτοκέφαλο της Ελλάδος με Πατριαρχικό Τόμο. Επίσης ο Ν. Λούζης, έθεσε το ζήτημα διασφάλισης των αρχείων του Ιονίου Κράτους από το 1817⁹⁶⁹. Στην άρνηση των Επτανησίων βουλευτών δεν υπήρξε καμία στήριξη από τους Πεδινούς αλλά ούτε και από τους σχετικά συμμάχους Ορεινούς, και τελικά η Εθνοσυνέλευση αποφάσισε την αφομοίωση της Εκκλησίας,

⁹⁶⁰ ΠΡ Β ΕΘΝ. τόμος 6^{ος}, Συν. ΤΙΘ/17.11.1864, σσ. 69.

⁹⁶¹ Ο.π. 332.

⁹⁶² ΠΡ Β ΕΘΝ. τόμος 5^{ος}, Συν. ΤΕ/24.8.1864, σσ. 120.

⁹⁶³ ΠΡ Β ΕΘΝ. Συν. ΣΠΕ/25.7.1864, σσ. 344-345.

⁹⁶⁴ ΠΡ Β ΕΘΝ. Συν. ΣΠΓ/23.7.1864, σ. 320.

⁹⁶⁵ Ο.π. 333-337.

⁹⁶⁶ ΠΡ Β ΕΘΝ. τόμος 6^{ος}, Συν. ΤΚΗ/26.9.1864, σσ. 417-418.

⁹⁶⁷ Ο.π.

⁹⁶⁸ Ο.π. 337-341.

⁹⁶⁹ ΠΡ Β ΕΘΝ. Συν. ΣΠΓ/23.7.1864, σ. 297.

σύμφωνα με το άρθρο 2 του συντάγματος του 1844 για την κατάσταση της Εκκλησίας, εκφράζοντας απλώς την «ευχή» να υπάρξει συνεννόηση με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Την απόφαση αυτή οι Επτανήσιοι την είδαν ως βίαιη επέμβαση στη σχέση τους με το Πατριαρχείο, το οποίο τους είχε προσφέρει πνευματική στήριξη κατά τη Ενετοκρατία και κατά την Προστασία. Ταυτόχρονα όμως αποδεχόμενοι αυτή αναγκάστηκαν να παραιτηθούν από θεσμούς που είχαν ιστορικές βάσεις όπως, η εκλογή ιερέων από τους πιστούς η εκλογή επισκόπων από τον κλήρο⁹⁷⁰.

Στο θέμα της Ιονίου Ακαδημίας και της λειτουργίας του εκπαιδευτικού συστήματος (σχολεία, Λύκεια) δεν μπόρεσε τελικά να περάσει καμία τροπολογία για τη διατήρηση αυτών των θεσμών, που είχαν μακρά ιστορία και αναγνωρισμένο επιστημονικό επίπεδο.

Οι αντιπαραθέσεις δεν σταμάτησαν, στις 26.9.1864 τελικά ψηφίστηκε με ψήφους 144 έναντι 117, με τους Ορεινούς θετικούς στη συμβιβαστική πρόταση να ισχύσει στην Ελλάδα από την 1.1.1865 ενιαία νομοθεσία, αλλά να εκδοθούν μεταβατικά διατάγματα εξαιρέσεως για τα Επτάνησα. Στη συνέχεια, λόγω πολλών ενστάσεων και διαφωνιών, στη συνεδρίαση της 28.11.1864⁹⁷¹ ψηφίζεται τελικά σε ένα άρθρο η εφαρμογή της Ελληνικής νομοθεσίας στα Επτάνησα από 1.1.1865.

Μετά από πολλές συζητήσεις στις 29.11.1865 με απόφαση της Βουλής συγκροτήθηκε 18μελής επιτροπή, στην οποία συμμετείχαν δύο Κεφαλληνες βουλευτές ο Γ. Μαυρογιάννης και ο Γ. Φλωριάς, για να εξετάσει τα προβλήματα που προέκυψαν από την αφομοίωση⁹⁷².

Βασικό νομοθέτημα υπήρξε ο Νόμος ΠΝ' της 20.1.1866 *«περί εισαγωγής εν Επτανήσω της εν τω λοιπώ Βασιλείω ισχυούσης Νομοθεσίας»*, ο οποίος στο άρθρο 1 όρισε ότι από την 1.7.1866 λαμβάνει υποχρεωτική ισχύ στα Επτάνησα η νομοθεσία που ισχύει στο υπόλοιπο Ελληνικό Βασίλειο και παύει η νομοθεσία του πρώην Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων, εισάγοντας άμεσα την ελληνική νομοθεσία στο έδαφος των νησιών. Ωστόσο στη συνέχεια ο Νόμος ΠΝ'/1866 διέγραψε σημαντικές εξαιρέσεις αρχίζοντας, στο άρθρο 2, από την εξαγγελία ότι θα εξακολουθήσει να ισχύει στα Επτάνησα ο Ιόνιος Αστικός Κώδικας, ούτως ώστε να μείνει άθικτος ο καίριος τομέας του αστικού δικαίου, τουλάχιστον του μεγαλύτερου τμήματός του. Επίσης εξαίρεσε της αφομοιώσεως και άλλους τομείς όπως: φορολογικής νομοθεσίας, ληξιαρχικών πράξεων και διαθηκών, νομοθεσίας περί άλατος, νομοθεσίας περί επιχωρίων προσόδων, νομοθεσία περί προνομίων και δικαιωμάτων σε εταιρίες, νομοθεσίας περί κοινωφελών έργων και ιδρυμάτων. Η

⁹⁷⁰ Κυρίως ασχολήθηκε ο Γ.Τυπάλδος – Ιακωβάτος.

⁹⁷¹ ΠΡ Β ΕΘΝ, Συν. ΤΑΣΤ/28.11.1864, σ. 634.

⁹⁷² Τα μέλη της επιτροπής ήταν: Χ. Τρικούπης, Γ. Σέρβος, Κ. Λομβάρδος, Χ. Χριστόπουλος, Α. Κοντόσταυλος, Σ. Σπηλιωτάκης, Κ. Κυπριάδης, Π. Πετράκης, Δ. Μακρής, Γ. Μαυρογιάννης, Γ. Φλωριάς, Σ. Λεονταράκης, Θ. Ρωμαίος, Α. Μιχαλόπουλος, Α. Μπαλάνος, Ν. Παπαμιχόπουλος, Δ. Τσιτσάρας και Σ. Κουρής. (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΟΔ/29.11.1865, σσ. 484-485).

απόφαση δεν αποτελούσε ουσιαστικά νομοθετική αφομοίωση αλλά μια επικύρωση επί μέρους αφομοιωτικών νομοθετημάτων, καλύπτοντας τα με την εξαγγελία γενικής αρχής⁹⁷³. Όμως το Βασιλικό Διάταγμα για την εισαγωγή της ελληνικής νομοθεσίας, δεν μπόρεσε να εκδοθεί, όπως ζητούσε το κόμμα των Πεδινών και όπως ήταν αναμενόμενο η νομοθετική εναρμόνιση δεν μπόρεσε να πραγματοποιηθεί εγκαίρως και αναβλήθηκε για την 1.7.1866. Ύστερα και από αυτή την προθεσμία το επτανησιακό φορολογικό δίκαιο συνέχισε να ισχύει και εναρμονίστηκε σταδιακά με μεμονωμένους νόμους⁹⁷⁴. Καθ' όλη την περίοδο που ακολούθησε, τη διάλυση της Εθνοσυνέλευσης και των εκλογών του 1865, η συζήτηση για την αφομοίωση και τα προβλήματα που προέκυπταν αποτελούσαν αντικείμενο σε κάθε συνεδρίαση της Βουλής.

Πίσω από τις διεργασίες αυτές διαφαινόταν η ολιγωρία και η τάση αναβολής επιλύσεως του ζητήματος, που εκδηλώθηκε με την κωλυσιεργία των πληρεξουσίων και των ιθυνόντων, την προτίμησή τους στην περιστασιακή διευθέτηση των θεμάτων και την ανάλωση σε μακρές και άσκοπες συζητήσεις. Οι παράγοντες αυτοί οδήγησαν τελικά στη μεθόδευση της βαθμιαίας αφομοιώσεως, όπως φαίνεται από την νομοπαραγωγή που ακολούθησε με βραδύ ρυθμό και σε μακρά χρονική έκταση⁹⁷⁵. Αν η πορεία αυτή απέβη τελικά υπέρ ή εις βάρος του ελληνικού κράτους, δεν είναι σαφές. Ένα πράγμα όμως είναι βέβαιο, ότι με την επιλογή της συγκεκριμένης διαδικασίας η νομική αφομοίωση της Επτανήσου συντελέστηκε χωρίς μείζονα προβλήματα, ενώ σημαντικά τμήματα της Ιονίου νομοθεσίας επέζησαν για αρκετό χρονικό διάστημα⁹⁷⁶. Τα συμπεράσματα αυτά επιβεβαιώνονται από την αιτιολογική έκθεση της 16.12.1864 των πρώτων νομοθετημάτων, που συνέταξε ο Υπουργός Οικονομικών Σ. Σωτηρόπουλος και στην οποία διατυπώνεται η άποψη ότι η αρχή της αφομοιώσεως πρέπει να εφαρμοστεί σταδιακά αρχίζοντας από την τελωνειακή νομοθεσία, η οποία επείγει και οι άλλοι τομείς επηρεάζονται από αυτή⁹⁷⁷. Τη σχετική προχειρότητα επιτείνει η θέληση εκ μέρους των ελληνικών αρχών να επισπεύσουν τη διαδικασία αυτή, μολονότι απέφυγαν να διατυπώσουν συγχρόνως κατευθυντήριες αρχές. Αποτέλεσμα και χαρακτηριστικό αυτού είναι ότι πολλά από τα ζητήματα ρυθμίζονται βιαστικά με

⁹⁷³ Ο.π.

⁹⁷⁴ Ν. 150 (ΦΕΚ Α 12/2.02.1866, άρθρα 95-99). Τα διαφορετικά φορολογικά συστήματα ίσχυαν έως το 1874 κυρίως αλλά κάποια που αφορούσαν ορισμένα προϊόντα και διαδικασίες τελωνείων διατηρήθηκαν και αργότερα..

⁹⁷⁵ Συνεδρίαση ΤΙΣΓ, 10.9.1864, ΠΡΒ τ.6, σ.307 επ. και πρόταση Υπουργού Οικονομικών Ζ.Βάλβη, ΠΡΒ Συν. ΣΞΘ', 22.5.1864, ΠΡΒ τ. 5, σσ. 202-204, «περί εξαγωγικών και εισαγωγικών τελών προς και από την Επτανήσο». Επίσης ΠΡΒ Συν.ΤΓ/21.8.1864, πρόταση πληρεξουσίου Γ. Τυπάλδου «περί εξομοιώσεως μισθών», Συν. ΤΔ/22.8.1864, «η εξομοίωση μισθών συνεπαγόταν την μείωση του μισθού των ιονίων υπαλλήλων», Συν. ΤΑ/27.8.1864, Συν. ΤΙΑ/, 3.9.1864, Ψήφισμα ΡΝΣΓ, «περί αλλαγής ημερολογίου», Συν. ΤΘ/31.8.1864, «περί ορκοδοσίας Επτανησίων υπαλλήλων».

⁹⁷⁶ Καριπιάδης, Γ. 1992: 358-369.

⁹⁷⁷ ΠΡΒ, Συν. Σ\ 3.8.1864, ΠΡΒ., τ. 5, σσ. 353. Επίσης ΠΡΒ, τ. 6, σσ. 88, Συν. ΤΔ \22.8.1864, Ο Σ. Σωτηρόπουλος διετέλεσε Υπουργός των Οικονομικών στις κυβερνήσεις Κ. Κανάρη, Α. Κουμουνδούρου και Μπ. Ρούφου. Αιτιολογική έκθεση περί αφομοιώσεως, ΠΡΒ, τ. 6, Συν. ΤΙΘ/15.9.1864, σσ. 334-350.

Βασιλικά Διατάγματα που επικυρώνει αργότερα η Βουλή, ενώ διακρίνει κανείς περιόδους με έντονες διεργασίες και άλλες με διστακτικά βήματα. Αν η νομοθετική αφομοίωση δεν εξελίχθηκε ικανοποιητικά, η εγκαθίδρυση της ελληνικής διοικήσεως πραγματοποιήθηκε γρήγορα μέσω εκτεταμένης νομοθεσίας⁹⁷⁸.

Μετά την πρώτη αφομοιωτική προσπάθεια που σημειώθηκε προς το τέλος του 1864, ακολούθησε σε δεύτερη φάση η εισαγωγή νομοθετημάτων, που αφορούσαν: ναυτιλία, νομισματικό σύστημα, εκπαίδευση, αστυνομία, τέλη χαρτοσήμου, χρονολογικό σύστημα, ορκωμοσία δημοσίων υπαλλήλων, διοικητική διαίρεση του κράτους, κλήρο, άλλους τομείς διοικητικής οργάνωσης, νομοθεσία μισθολογικής εξομοίωσης υπαλλήλων. Σε τελευταία φάση, εισήχθη η νομοθεσία στους τομείς του δικαίου: αστικού, ποινικού, εμπορικού δικαίου, οργάνωσης δικαστηρίων.

II. Το κόστος της ελευθερίας: Η εθνική ολοκλήρωση των Κεφαλλήνων και οι επιπτώσεις στην οικονομική και κοινωνική ζωή του νησιού

Η παραχώρηση της αγγλοκρατούμενης Επτανήσου⁹⁷⁹, αποτέλεσε την πρώτη επέκταση του Ελληνικού βασιλείου. Αποτέλεσε όμως ταυτόχρονα την αφορμή να αναδειχθούν πολλά και σοβαρά προβλήματα που θα καθορίσουν την κοινωνική και οικονομική εξέλιξη των νησιών τα επόμενα χρόνια, διότι κατά τη διαδικασία αυτή ήρθαν αντιμέτωπες δύο διαφορετικές κρατικές οντότητες. Απ' τη μια, το υπάρχον Ελληνικό Βασίλειο, με τη μικρή σχετικά ανεπτυγμένη κρατική υπόσταση και τα πενιχρά οικονομικά που διαχειριζόταν και απ' την άλλη το υπό αφομοίωση Ιόνιο Κράτος, στο οποίο λειτουργούσαν πολιτικοί θεσμοί και ασκούταν ολοκληρωμένη κρατική διοίκηση. Το γεγονός ότι υπήρξε αφομοίωση, μορφή που επέβαλλε και η συμφωνία της Ένωσης και όχι αφομοίωση δύο κρατών, οι δυσμενείς επιπτώσεις υπήρχαν πολλαπλές για τα Επτάνησα.

Διερευνώντας τη πορεία αυτή παρατηρούμε ότι οι επιπτώσεις ήταν δύο ειδών. Αυτές που ήταν αναγκαίες και αυτές που έγιναν για την επίδειξη ισχύος του νέου κράτους, γνωρίζοντας το δυναμικό τους χαρακτήρα αλλά και την ισχυρή οικονομική και κοινωνική υποδομή που διέθεταν.

Στα πρώτα, ανήκουν τα μέτρα που αφορούσαν κυρίως τα συστήματα δασμών και φορολόγησης, η εφαρμογή των οποίων δεν μπορούσε να αποφευχθεί, αφού δεν μπορούσε να ισχύει διπλό δασμολογικό σύστημα, παρά το γεγονός ότι η διατήρησή του θα ήταν ευνοϊκή για τα ταμεία του κράτους, λόγω του γεγονότος ότι τα νησιά είχαν μακρές συναλλαγές με τις δυτικές χώρες και μεγάλο εμπορικό στόλο. Στα δεύτερα όμως υπάρχουν πράξεις της Κυβέρνησης που δεν υπόκειτο

⁹⁷⁸ Περί τα 180 νομοθετήματα καλύπτουν την εγκαθίδρυση της ελληνικής διοίκησης στα Επτάνησα (1864-1870).

⁹⁷⁹ Το γεγονός αυτό μεγάλωσε το Ελληνικό βασίλειο κατά 1.921 τετρ. χιλ., (προ της ενώσεως είχε 1.096.810 κατοίκους και μετά την Ένωση 1.325.441). Στα Ιόνια νησιά το 1864 κατοικούσαν 228.631 άτομα.

σε περιορισμούς, που να αφορούν την ενιαία οντότητα του κράτους και υπήρξαν δυσμενείς για τα Επτάνησα δημιουργώντας προβλήματα στην αφομοίωση⁹⁸⁰. Οι πράξεις αυτές ήταν:

α) Η διοικητική υπαγωγή της εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην αυτοκέφαλη Ελλαδική Αρχιεπισκοπή, ζήτημα το οποίο από πνευματικό εξελίχθηκε σε πολιτικό.

β) Η κατάργηση της Ιονίου Ακαδημίας, του ανώτατου εκείνου εκπαιδευτικού ιδρύματος που τόσα χρόνια είχε προσφέρει στον υπόδουλο και ελεύθερο Ελληνικό χώρο⁹⁸¹ και απόφοιτοί του ήταν πολλοί επιστήμονες και στελέχη της οικονομικής και κοινωνικής ζωής.

γ) Το δυσμενές δασμολόγιο, που δεν είχε πρόνοια σταδιακής μετάβασης και δεν αξιοποιήθηκαν ούτε λήφθηκαν υπ' όψιν οι υπάρχουσες οικονομικές σχέσεις των νησιών με τις ευρωπαϊκές χώρες και το διεθνές εμπόριο.

δ) Η κατάργηση διοικητικών θεσμών, τελωνείων, παιδείας και η μη ανταποδοτικότητα των φόρων με κυρίως επίπτωση στις τεχνικές υποδομές του νησιού.

Οι Βρετανοί φεύγοντας άφησαν πίσω τους έναν πρόξενο – στην Κεφαλληνία τον C. Sebright - κι έναν δοκιμασμένο διοικητικό μηχανισμό τον οποίο κανείς υπεύθυνος από την Ελλάδα δεν πήγε να παραλάβει. Άφησαν πίσω τους υπαλλήλους της δικής τους επιλογής και φυσικά τους συνεργάτες τους, που παρέμεναν για μεγάλο χρονικό διάστημα καθώς άργησε πολύ να εγκαθιδρυθεί ελληνικού τύπου διοίκηση. Ήλθαν έτσι υπάλληλοι από τον ελλαδικό κορμό, χωρίς να έχουν την μόρφωση που είχαν οι Κεφαλλήνες της άρχουσας τάξης με τις σπουδές στην Ευρώπη. Αυτοί δε οι δεύτεροι δεν κλήθηκαν πουθενά στην Ελλάδα να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους – «*οὐδείς των Επτανησίων εις την Ελλάδα εδιωρίσθη*», γεγονός που τους έκανε να δυσανασχετούν. Ο πρώτος νομάρχης ήρθε στην Κεφαλληνία τέλη Φεβρουαρίου του 1865⁹⁸². Η συνεργασία του με τον έπαρχο, υπόλοιπο της παλαιάς διοικήσεως, έφθανε σε τριβές που μετατοπίζονταν στο τοπικό στοιχείο.

Το Ελληνικό κράτος αντιμετώπισε τα Επτάνησα με δυσπόστατη στάση. Από τη μια θεωρούσε ότι απέκτησε σημαντικό μέρος της ναυτιλίας και του εμπορίου της Μεσογείου, αφού είχαν μεγάλο εξαγωγικό εμπόριο και από την άλλη προσπάθησε να στραγγαλίσει τη «συνεισφορά» αυτή με την άμεση και «βίαιη» αφομοίωση. Είναι χαρακτηριστικό του γεγονότος αυτού ο τρόπος που αντιμετώπισαν τα θέματα οι βουλευτές κατά την εισαγωγή των νόμων για την εφαρμογή του συστήματος φορολογίας και δασμών. Στο σημείο αυτό συμφωνούσαν η κυβέρνηση του Κουμουνδούρου, οι κυβερνητικοί Ορεινοί και οι λοιποί Επτανήσιοι που υποστήριξαν ότι η

⁹⁸⁰ «Οι πράξεις αυτές ήταν: α) Η διοικητική υπαγωγή της εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην αυτοκέφαλη Ελλαδική Αρχιεπισκοπή ... β) Η κατάργηση της Ιονίου Ακαδημίας.... γ) Το δυσμενές δασμολόγιο, που δεν είχε πρόνοια σταδιακής μετάβασης» (Βακαλόπουλος Απ., 1988: 259-264).

⁹⁸¹ Βακαλόπουλος Απ., 1988: 260-261.

⁹⁸² Λεγόταν Κωνσταντίνος Μηλιώτης (Δεμπόνος Α-Δ., 1981: 58).

αφομοίωση μπορούσε να γίνει σιγά – σιγά. Σ’ αυτό διαφωνούσε η αντιπολίτευση, οι Πεδινοί του Βούλγαρη και η πλειοψηφία των πληρεξουσίων Κερκύρας και Κεφαλληνίας, που ήθελαν ως άμεση την αφομοίωση και κυρίως οι παλαιοριζοσπάστες.

Το θέμα της διατήρησης ιδιαίτερων παραμέτρων για τα Επτάνησα το ανακινούσαν κυρίως στελέχη του Λομβάρδου, αλλά ακολουθούσαν και μερικοί ριζοσπάστες που λειτουργούσαν ανεξάρτητα και είχαν διακόψει τις σχέσεις τους με το Δημοτικό Κατάστημα Αργοστολίου (ΔΚΑ). Η στάση του Λομβάρδου θεωρήθηκε λαϊκιστική και στηλιτεύτηκε κυρίως από το Ζερβό. Ο Λομβάρδος με την τακτική αυτή στο ζήτημα της ένωσης, δηλαδή διατηρώντας από τη στρατηγική του συνθήματος μόνο την Ένωση και απεμπολώντας τα κοινωνικά αιτήματα του επανησιακού λαού, καιροσκόπησε και εφάρμοσε στην πράξη την πρώτη μορφή λαϊκισμού. Τη στάση του αυτή στη συνέχεια τη μετέβαλε, όταν ανέλαβε κυβερνητικό υπουργείο και εφάρμοσε πλήρως νομοθετικά την αφομοίωση και όταν θα ιδρύσει το Πέμπτο Κόμμα και θα στηρίξει ως αρχηγό τον Τρικούπη, οπαδοί και οι δύο του βρετανικού μοντέλου κοινοβουλευτισμού.

Αντίθετα σταθερή στάση στο ζήτημα αυτό θα κρατήσει ο Ζερβός, ερχόμενος σε σύγκρουση ακόμα και με τον Μομφερράτο και άλλους Παλαιοριζοσπάστες. Θα διαφωνήσει μαζί τους στην άποψη ότι όλοι οι θεσμοί στο Ιόνιο Κράτος πρέπει να καταργηθούν για να μη θυμίζουν την Προστασία, αφού έβλεπε ότι υπήρχαν νομοθετήματα τα οποία ευνοούσαν την κοινωνική ανάπτυξη των νησιών. Τελικά κυριάρχησε η άποψη του Μομφερράτου η οποία υιοθετήθηκε και από στελέχη του ΔΚΑ που πολιτεύονται στη συνέχεια στο νομό⁹⁸³.

⁹⁸³ Αναφέρει η εφημερίδα του Δημοτικού καταστήματος: «...Μη αφομοιώσεις, ήτοι ομοσπονδία ή διαρκής διαίρεσις των δύο χωρών, - υποστήριζις του Συμβουλίου της επικρατείας, ήτοι άρνησις της του λαού κυριαρχίας, επιδοκιμασία της εξυβρίσεως και του κολαφισμού της πατρίδας, διατήρησις σώματος αδρανούς, και διηνεκής πίεσις της εθνικής αντιπροσωπείας, - υποστήριζις του νυν υπουργείου, δηλαδή επιδοκιμασία των παρανομιών, της καταπατήσεως του συντάγματος, της ιεροσυλίας, της πολιτικής διαφθοράς και της σατάλης των δημοσίων, - διατήρησις εν τη αυτή ενθαρρυνόντων την ληστείαν. Τα εγκλήματα και πάσαν ανηθικότητα» (Εφημ. ΧΩΡΙΚΟΣ, φ. 3/24.4.1865).

Επίσης από επιστολή της εφημερίδας ΧΩΡΙΚΟΣ προς τον Γεράσιμο Μαυρογιάννη ο οποίος προσχώρησε στον Κουμουνδούρο: «...Πιστεύεις άρα γε εν συνειδήσει ότι δεν είναι ανάγκη να γείνη τελεία η αφομοίωσις; Πιστεύεις ότι δεν είναι ανάγκη να υπάρχει ισότης καθηκόντων και δικαιωμάτων μεταξύ των διαφόρων επαρχιών ενός και του αυτού κράτους, ως είναι ανάγκη να υπάρχει και μεταξύ όλων των πολιτών; Και αποκαλείς τούτο μικράν ιδέαν; Και λέγεις ότι έρχεται αύτη εις ημάς διότι είμεθα μικρόν εθνάριον; Και προσθέτεις ότι, αν η Ελλάς περιελάμβανε και Θεσσαλούς και Θράκας και Μακεδόνας και Ηπειρώτας και Χΐους και Κυπρίους και Κρήτας, εις κανέναν φρόνιμον δεν θα επήρχετο η ιδέα της τελείας και αμέσου αφομοιώσεως; Λάβε λοιπόν το θάρρος να είπης φανερά ότι δεν θέλεις την τελείαν ένωσιν της Επτανήσου μετά της λοιπής Ελλάδος ...» και «Δεν δύναμαι, επαναλέγω, να εννοήσω πως ο Επτανήσιος θα δικαιούται να συζητή εν τη ελληνική Βουλή και να ψηφίζει νόμους, μη αφορώντας ποσώς τους λαούς τους οποίους αντιπροσωπεύει ... Εκ της τελωνειακής μόνον αφομοιώσεως, ουχί δε και της φορολογικής, η επανησιακή σταφίς, φερ' ειπείν επιβαρύνεται δια του τέλους του θείου, των καδίων και άλλων τοιούτων, χωρίς συγχρόνως και να ελαφρύνεται δια του ολιγοτέρου φόρου, εις ον υποβάλλεται το προϊόν αυτό κατά την λοιπήν Ελλάδα. Η νομοθεσία εκάστου έθνους απορρέει εξ ενός και του αυτού πνεύματος και τείνει προς ένα και τον αυτόν σκοπόν, ... Όταν λοιπόν λάβη τις το εν μέρος και αφήση τα άλλα, τότε διασπάται η σχέσις, κόπτεται η αλληλουχία και καταστρέφεται πάσα αρμονία και τούτο φέρει ουχί απλώς δυσκολίας, αλλά μεγίστας ζημίας, κυκεώνα και χάος» (ΧΩΡΙΚΟΣ, φ. 4/1.5.1865).

Στα νησιά, εκείνη την περίοδο, υπήρχε μόνο ο φόρος της εξαγωγής, διότι αυτός ήταν ο προσανατολισμός της τοπικής οικονομίας. Είναι χαρακτηριστική η τοποθέτηση του βουλευτή Μακρή, που πρότεινε να καταργηθούν οι φόροι και να εφαρμοστεί μόνο φόρος επί των εξαγωγών (ειρωνικά) λέγοντας⁹⁸⁴ και «να γίνει η Ελλάδα Επτάνησος...», η οποία παρά τον ειρωνικό της χαρακτήρα υπέκρυπτε τον φόβο του πολιτικού συστήματος για την κυριαρχία των Επτανησίων.

Η αντιμετώπιση του κράτους προς τα Επτάνησα υπήρξε επαχθής. Είναι χαρακτηριστικό ότι, ενώ στα λιμάνια του βασιλείου οι δασμοί πληρώνονταν σε χρήμα, στα Ιόνια πληρώνονταν σε χρυσό, ενώ αν η πληρωμή γινόταν σε χρήμα έναντι χρυσού θα ήταν αυξημένη κατά 15%. Όμως τα εξαγωγικά τέλη που καλούνταν να πληρώσουν οι Ιόνιοι ήταν εξαντλητικά⁹⁸⁵. Επί του σταφιδοκάρπου και του ελαίου 20% επί της αγοραίας αξίας, επί του οίνου 6%, του σάπωνος 5 λεπτά κατά οκά, επί της καυσίμου ύλης 20 λεπτά κατά 100 οκάδες. Ειδικά για τη σταφίδα και το λάδι η φορολογία ήταν δυσβάστακτη υπονομεύοντας τόσο την παραγωγή όσο και την βιομηχανική αξιοποίηση των προϊόντων αυτών, που αποτελούσαν το κύριο προϊόν εξαγωγής, λόγω της μονοκαλλιέργειας. Αντίστοιχα στην υπόλοιπη χώρα ο φόρος ήταν: στον οίνο δύο λεπτών κατά οκά, επιτηδεύματος, οικοδομών και κτηνών ήταν ελάχιστος στις επαρχιακές πόλεις και αγροτικές περιοχές, της οικοδομής 5% της προσόδου από 1.000 δρχ. και άνω και 8% άνω των 8.000 δρχ., μικρός ήταν ο φόρος των κτηνών λόγω του μεγάλου αριθμού στη χώρα.

Οι αποφάσεις αυτές δείχνουν ότι για την αφομοίωση δεν υπήρξε καμία πρόνοια και μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα καταργήθηκε ένα οργανωμένο οικονομικό σύστημα το οποίο αν εφαρμόζονταν στην υπόλοιπη χώρα οι θετικές του επιπτώσεις θα ήταν πολύπλευρες. Ταυτόχρονα ψηφίζονταν νόμοι άστοχοι όπως ο νόμος ΣΜΔ/1867, με τον οποίο καταργούνταν ο θεσμός των τιμαρίων δίχως να δώσει οριστική λύση στο αγροτικό ζήτημα, διότι το πιο επαχθές βάρος, οι αγροληπτικές και εμφυτευτικές εισφορές διατηρούνταν όπως και ο όγκος των τοκογλυφικών χρεών και των καθυστερημένων εισφορών⁹⁸⁶, στηριγμένο στη νομοθεσία η οποία κωδικοποιήθηκε και εφαρμόστηκε στην Προστασία.

⁹⁸⁴ Ευαγγελίδης Τρ., 1898: 114.

⁹⁸⁵ Η επιβολή αυτή είχε τη δικαιολογία ότι γινόταν έναντι του γεγονότος ότι «οι Ιόνιοι κάτοικοι δεν πλήρωναν φόρο επιτηδεύματος, των οικοδομών και των κτηνών και θα πλήρωναν μόνο εξαγωγικά τέλη, δημοτικούς φόρους και κατέβαλλαν τα εξαγωγικά τέλη σε χρυσό» (Τσέστων Καρ., 1877: 81).

⁹⁸⁶ Σύμφωνα με τη θεσμοθέτηση ο κύριος της γης-αγροδότης με τη διηνεκή αγροληψία παραχωρούσε με συμβόλαιο στον λαμβάνων-αγρολήπτη ένα αγροτικό κτήμα, χέρσο κατά κανόνα κι ο αγρολήπτης αναλάμβανε την υποχρέωση να το καλλιεργήσει και να συνεισφέρει στον αγροδότη, ένα καθορισμένο από το συμβόλαιο μερίδιο από τα προϊόντα που θα παρήγαγε. Το δικαίωμα της συγκυριότητας στις διηνεκές αγροληψίες υπόκειτο στον όρο της υποχρεωτικής καλλιέργειας του κτήματος και της εμπροθέσμου καταβολής του μεριδίου. Υπό τη συνθήκη αυτή το κτήμα μπορούσε συνεπώς να επανέλθει στον αγροδότη εάν για οποιονδήποτε λόγο δεν εκπληρώνονταν οι όροι του συμβολαίου. Η διηνεκής εμφύτευση είναι ότι περίπου και η διηνεκής αγροληψία. Παραχωρούνταν στον εμφυτευτή ένα κτήμα με την υποχρέωση να το βελτιώνει και να πληρώνει μια καθορισμένη κάθε χρόνο παροχή σε χρήμα ή σε είδος από τα

Με τη Συνθήκη του Λονδίνου της 24.3.1864⁹⁸⁷, με την οποία παραχωρήθηκαν οι Ηνωμένες Πολιτείες των Ιονίων Νήσων στο Βασίλειο της Ελλάδος, η Ιονική Τράπεζα, τα καταστήματα αυτής, το δικαίωμα για έκδοση χαρτονομίσματος και οι εργασίες τις οποίες εκτελούσε υπήχθησαν στη δικαιοδοσία του Ελληνικού Κράτους, παρά το ότι υπήρχαν και άλλες τράπεζες που είχαν δικαίωμα έκδοσης νομίσματος. Τελικά με το Νόμο ΡΝ της 30^{ης} Ιανουαρίου 1866 «*περί εισαγωγής εν Επτανήσω της εν τω λοιπώ Βασιλείω ισχύουσας νομοθεσίας*» έγινε μια τελική προσπάθεια να γίνει πλήρης νομική και διοικητική αφομοίωση.

Στο πέραςμα του χρόνου στη λαϊκή συνείδηση αποτυπώθηκε ότι η Ένωση υπήρξε μια διαδικασία εθνικής ανύψωσης και ελευθερίας αλλά τα Επτάνησα με τη διοικητική αφομοίωση υποβαθμίστηκαν και στο τέλος εγκαταλείφθηκαν από το Ελληνικό Κράτος.

Η διοικητική αφομοίωση των νησιών, αφού πέρασε από αμφιταλαντεύσεις, αναβολές και μονομερείς ενέργειες του Ελληνικού κράτους, υπήρξε ένα γεγονός, το οποίο δημιούργησε πολλά προβλήματα και δυσχερές διοικητικό και οικονομικό περιβάλλον. Αυτό οφείλονταν κυρίως στην υπανάπτυξη και τη βαθιά παρακμή στην οποία είχε περιέλθει, κυρίως από την βαυαροκρατία, τις παρεμβάσεις των ξένων και την κομματοκρατία που επιβλήθηκε στην πολιτική ζωή.

Στα νησιά, για το ζήτημα αυτό, δημιουργήθηκαν δύο θέσεις: Η πρώτη, ήταν η άποψη των ριζοσπαστών κυρίως, αλλά και άλλων πληρεξουσίων και πολιτικών δυνάμεων για άμεση και πλήρη αφομοίωση, ως επιλογή για ενιαία οντότητα του ελληνικού κράτους. Η θέση όμως αυτή ήταν εξωπραγματική, αφού έπρεπε να ενσωματωθεί ένα κρατίδιο με ευρωπαϊκές λειτουργίες και θεσμούς με ένα κράτος που λειτουργούσε με τη νοοτροπία πρακτικών της οθωμανικής εποχής και που ήδη η προσπάθεια του βίαιου εξευρωπαϊσμού είχε αποτύχει. Η δεύτερη, αφορούσε τη σταδιακά αργή και με διατήρηση θεσμών από το Ιόνιο Κράτος, που εξέφραζαν υπολείμματα των καταχθονίων, μεγάλη μερίδα των μεταρρυθμιστών και νεοριζοσπάστες. Το δίλλημα που προέκυψε αφορούσε μια σκληρή πραγματικότητα άνευ ιδεολογικών και κομματικών προσεγγίσεων. Τα πρόσωπα αυτά, συνεργάτες οι πρώτοι της Προστασίας και οπαδοί της αυτονομίας των νησιών και του ευρωπαϊκού προσανατολισμού οι δεύτεροι, υπήρξαν ένθερμοι υποστηρικτές της διατήρησης διοικητικών ιδιαιτεροτήτων αντιδρώντας στην κατάργηση των δομών της εκπαίδευσης και της

παραγόμενα προϊόντα. Ο αγροδότης μπορούσε να ζητήσει την επανέλευση του κτήματος στην περίπτωση που ο εμφυτευτής δεν πλήρωνε σε τρία συνεχή χρόνια ή αντί να καλλιεργεί το κτήμα το χειροτέρευε. Είναι φανερό ότι οι αγροληψίες και οι εμφυτεύσεις είναι μορφές φεουδαρχικής εκμετάλλευσης. Ακόμα το μερίδιο από τα παραγόμενα προϊόντα που ήταν υποχρεωμένος να καταβάλλει ο αγρολήπτης και ο εμφυτευτής στον αγροδότη ήταν πολύ μεγαλύτερο από την τιμαριωτική εισφορά που πλήρωνε ο δουλοπάροικος, όμως ο αγρολήπτης ήταν ελεύθερος άνθρωπος και ο αγροδότης δεν είχε κανένα δικαίωμα επί αυτού, όπως συνέβαινε στις δουλοπαρικές κοινωνίες.

⁹⁸⁷ Νόμος Ν/28.3/17.6.1864, «*Περί ισχύος της μεταξύ Ελλάδος, Γαλλίας, Μεγάλης Βρετανίας και Ρωσσίας Συνθήκης, περί Ενώσεως των Ιονίων Νήσων μετά του Βασιλείου της Ελλάδος*» (Εφημερίς Κυβερνήσεως 18.4.1864, φ. 22, σσ. 35).

αυτοδιοίκησης. Αρχικά είχαν αντιμετωπιστεί ως φορείς διχόνοιας, διαίρεσης και ομοσπονδιοποίησης του κράτους, μετέπειτα όμως δικαιώθηκαν, διότι το θέμα αυτό διαρκώς αποτελούσε καθημερινό πραγματικό πρόβλημα.

Το ζήτημα αυτό είχε απασχολήσει, πολλές φορές, το κοινοβούλιο και υπήρξε θέμα στις εκλογικές αναμετρήσεις (1865 και 1868), αλλά ποτέ δεν λύθηκε. Είναι χαρακτηριστικό το άρθρο που είχε γραφτεί λίγες ημέρες μετά τις εκλογές του 1868 στην εφημερίδα “Η Κεφαλληνία”, όπου έχουμε την είσοδο του Κόμη Δημητρίου Καρούσου στο Κοινοβούλιο. Στο άρθρο αναφέρεται σαφώς το πλαίσιο που εννοούσαν οι διαφορετικές δυνάμεις, από αυτές των παλαιοριζοσπαστών, για τη διαδικασία της αφομοίωσης. Αφόριζαν το κρατικό και νομοθετικό πλαίσιο που ίσχυε στην Ελλάδα, της οποίας σαφώς προσδιόριζαν τις οθωμανικές της ρίζες και ζητούσαν να ισχύσει στα Επτάνησα η υπάρχουσα νομοθεσία, την οποία θεωρούσαν ευρωπαϊκή και ως παράδειγμα για τη μορφή ενσωμάτωσης αναφέρουν την Ιταλία (Νεάπολη, Πιεμόντε), αλλά και τη Σπάρτη που ίσχυαν νομικές, φορολογικές και διοικητικές τοπικές ιδιαιτερότητες⁹⁸⁸.

Τρία περίπου χρόνια μετά την Ένωση αντιγράφουμε από την αγοράυση ενός Επτανήσιου Βουλευτή⁹⁸⁹ (δεν καταγράφεται όνομα στα πρακτικά) ποιες ήταν οι προσδοκίες των Επτανησίων,

⁹⁸⁸ Αναφέρει η πρώτη σελίδα της εφημερίδας: «... Λέγοντες αφομοιώσιν, εννοούμεν άπαντες την κακώς κειμένην καταθλιπτικήν – φορολογικήν – μεσαιωνικήν – λαβυρινθώδη – και καταστρεπτικήν Νομοθεσίαν των Ελληνικών Κωδίκων και Διαταγμάτων. Η λεγόμενη αύτη νομοθεσία (ή μάλλον ειπείν Οθωμανικά Κητάπια) κατέστρεψεν εξ’ολοκλήρου τα Επτανησιακά συμφέροντα, ενέκρωσαν το εμπόριον και άπαντα τα έργα, εξαφάνησαν την κοινήν ασφάλειαν κτηματικήν και ατομικήν, έπαυσαν την κυκλοφορίαν και την πίστωσιν, και αυτή ακόμη την ατομικήν ελευθερίαν του ανθρώπου, και τέλος απέχει του πολιτεύματος, τόσον όσον απέχουσιν ανατολαί από δυσμάς. Καθέκαστα περί αυτής δεν επιλαμβάνόμεθα καθότι αρκούντος ήδη έγγραφω διακεκριμένοι άνδρες, ως Ιωάννης Σκαλτσούνης, Κόμης Δημήτριος Καρούσος, άλλοι πολλοί, και αυτός ο τύπος εν γένει της Επτανήσου και της λοιπής Ελλάδος, προσθέτωμεν μόνον ότι ένεκα της αφομοιώσεως, όχι μόνον η Επτανησιακή κοινωνία ευρίσκεται εις αποσύνθεσιν, αλλά και δυσμένεια υπάρχει, και παράπονα εγείρονται κατά της Ενώσεως άπερ ηθικώς και υλικώς μεγάλως βλάπτουσιν το Έθνος ... Πείσατε ω! βουλευταί τους Υπουργούς σας και συναδέλφους σας, ότι η Επτανησιακή νομοθεσία, (ούσα Ευρωπαϊκή) και έμμεσον πλουσίαν φορολογίαν παρέχει, και άμπολλας θέσεις προσφέρει δια να ενασχολώνται όσον το δυνατόν περισσότερον και επιδεκτικοί εισίν οι λοιποί Έλληνες να μάθωσιν τα Επτανησιακά συστήματα ως οι Επτανήσιοι δ’ ολίγον χρόνον έμαθον τα πολύπλοκα και αδιέξοδα Γερμανικά του Μάουρερ, άλλως ανεφάρμοστα εις τον παρόντα αιώνα. Χειραγωγηθείτε εκ των παραδειγμάτων της Ευρώπης τουτέστι της Ιταλίας ενωθείσης μετά της Νεαπόλεως, Πιεμόντε και λοιπών προ τόσων χρόνων και όπου ακόμη νομοθετική αφομοίωσις δεν εγένετο, καίτοι ολίγον διαφέρει η μεν της δε. Χειραγωγηθείτε προς τοιούτοις και εκ της Σπάρτης, ήτις αποτελεί μέρος του Κράτους μας, και μολαταύτα από της απελευθερώσεως αυτής, ακόμη διατηρούσι τα έθιμά τους και τους νόμους των, χωρίς να γίνει αφομοίωσις μετά της λοιπής Ελλάδος – και ουδεμίαν βλάβην παρέχει εις το έθνος. Μείνατε σταθεροί και ακλόνητοι εις το σύνθημά σας «Κάτω η αφομοίωσις» ... και τούτου γινομένου έσεται βέβαιοι, ότι θέλετε ονομαστή Σωτήρες των Επαρχιών σας, και Υπέρμαχοι του Έθνους...» (Εφημ. “Η Κεφαλληνία”, φ. 48/9.4.1868, σσ. 1-2).

⁹⁸⁹ Σε δηλώσεις του κατά τη δημοσίευση εγγράφων της Κυανούς Βίβλου, που αφορούσαν τις διπλωματικές κινήσεις για την υπογραφή της συμφωνίας της Ένωσης από ελληνικής πλευράς και ελέγχθησαν στη συζήτηση του Νομοσχεδίου «περί προσδιορισμού του φόρου των ζώων δια το 1867»: «...θεωρεί αναγκαίον ως βουλευτής μιας των επαρχιών των πρώην Ιονίου Πολιτείας να δώση εξηγήσεις τινάς ως προς τας ιδέας, αίτινες εν αυτοίς εκφέρονται, ότι η μετά της Ελλάδος ενωθείσαι νήσοι κακώς διοικούνται και ένεκα τούτου δυσμενώς απεδέχθησαν την ένωσιν. Και δεν παρατηρεί, ότι αληθώς αι περί ων λόγος νήσος ευημέρουν οπωσούν υλικώς προς της ενώσεως ο λαός όμως, στερούμενος της ανηκούσης ανεξαρτησίας, και προς την ενότητα του έθνους αποβλέπων κατεφρόνησε πάσαν υλικήν ευημερίαν και επιζητήσας μετ’ επιμονής και καρτερίας επέτυχε του ποθουμένου. Ουδ’ είναι αληθές, ότι ήδη μετενόησεν, εξ εναντίας είναι αποφασισμένος

όπου αναφέρεται ότι οι Επτανήσιοι έχουν απογοητευθεί πλήρως από την αφομοίωση και δυσμενώς έχουν αποδεχθεί πλέον την Ένωση. Στον υλικο-οικονομικό τομέα υπήρξε πλήρης κατάρρευση. Ο μόνος λόγος της αποδοχής αυτής είναι η απόκτηση της ανεξαρτησίας των νησιωτών, η ένωσή τους με το ελεύθερο βασίλειο και η συμβολή τους στην αναγέννηση του Ελληνικού έθνους. Οι Κεφαλλήνες, αλλά και όλοι οι Επτανήσιοι δέχθηκαν με αμείωτη υπομονή την αφομοιωτική διαδικασία, παρά το γεγονός ότι στον οικονομικό τομέα, στους θεσμούς και στις υποδομές υπήρξε υποβάθμιση. Η ανεπτυγμένη εθνική συνείδηση και η φλόγα της ελευθερίας μείωσε σε μεγάλο βαθμό τις αντιδράσεις και έδωσε χρονικό βάθος στην υπομονή τους.

Το ζήτημα της αφομοίωσης ταυτόχρονα αποτέλεσε και πολιτικό ζήτημα που απασχόλησε τις προεκλογικές συζητήσεις και αυτό αποτελεί τον λόγο που γίνεται εκτενή αναφορά, κυρίως για το ζήτημα της διατήρησης των φορολογικών ιδιαιτεροτήτων. Η θέση για Ένωση δίχως διοικητική αφομοίωση, υπήρξε ένα αίτημα πολλών παραγόντων. Αυτοί οι παράγοντες ήταν πολλών αντιλήψεων: αυτοί που ήταν νοσταλγοί του καθεστώτος Προστασίας, αυτοί που ήθελαν τη διατήρηση θεσμών προς ωφέλεια των νησιών, αυτοί που χρησιμοποιούσαν το ζήτημα ψηφοθηρικά. Ασχέτως της αφετηρίας των παραγόντων αυτών στην ουσία όλοι επιζητούσαν το ίδιο. Τα νησιά να έχουν μια μικρή ή μεγάλη αυτονομία από το Ελληνικό Βασίλειο. Ουσιαστικά όμως αυτή ήταν μια πάγια θέση των νοσταλγών της Προστασίας. Δεν μπορούμε να εκτιμήσουμε τις επιπτώσεις εφαρμογής αυτής της αυτονομίας στα χρόνια που ακολούθησαν. Πάντως είναι γεγονός ότι το βρετανικό ενδιαφέρον για τα νησιά δεν σταμάτησε για αρκετό διάστημα μετά την Ένωση. Οι αναφορές των τοπικών προξένων είναι σταθερές, όπως επίσης είναι γνωστό και το γεγονός του ενδιαφέροντος από τις συζητήσεις για τα Ιόνια νησιά που έγινε στο Βρετανικό κοινοβούλιο το 1865 και ανακοινώθηκε στην ελληνική Βουλή⁹⁹⁰.

Αυτό που κυρίως συμπεραίνουμε είναι το γεγονός ότι το ζήτημα της αφομοίωσης αξιοποιήθηκε ως μια εύκολη βάση ανάπτυξης και εισαγωγής του λαϊκισμού στην πολιτική ζωή, αφού ορισμένοι πολιτικοί και παρατάξεις, για λόγους εγκλωβισμού των ψηφοφόρων γύρω τους, και ενώ υπήρχε κοινή εθνική συμφωνία για άμεση αφομοίωση, αυτοί προσπαθούσαν διαρκώς να εισαγάγουν θέσεις καιροσκοπικά για διατήρηση διαφόρων νομοθετημάτων προσπαθώντας να προσεγγίσουν εκλογικά ορισμένες κοινωνικές ομάδες. Αυτή η διαδικασία αποστέρησε στη διαδικασία αφομοίωσης την πλειοψηφική της αποδοχή και μακροσκοπικά οι λαϊκιστές

να υποστή πάσαν θυσίαν μετά του λοιπού έθνους προς εκπλήρωσιν του μεγάλου σκοπού, ήτοι της ενώσεως σύμπαντος του Ελληνισμού και του μεγαλείου του έθνους...» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Β 1866-1867, Συν. ΝΒ'/ 24.3.1867, σσ. 282-283).

⁹⁹⁰ ΠΡΒ ΠΕΡ Α ΣΥΝ Α 1865, Συν. ΙΘ/7.7.1865, σσ. 121.

κυριάρχησαν, λόγω και της αδυναμίας του Ελληνικού κράτους να φανεί αντάξιο των υποχρεώσεών του απέναντι στους επτανήσιους.

III. Η εξέλιξη του πληθυσμού

Απογραφές της νήσου Κεφαλληνίας διενεργήθηκαν σε διάφορες εποχές ενώ πλήρεις απογραφές⁹⁹¹ υπάρχουν από το έτος 1823. Συνολικά όμως δεν υπάρχουν στοιχεία με σταθερό χρονικό κύκλο και με βάση αυτά τα στατιστικά δεδομένα, δεν είναι εύκολο να γίνει σύγκριση των στοιχείων. Συνέπεια αυτών δεν μπορούμε να παραθέσουμε συγκριτικά στοιχεία για να υπάρξουν συμπεράσματα σχετικά με τη βαθμιαία αύξηση του πληθυσμού. Παράλληλα δεν μπορούν να συγκριθούν οι απογραφές μεταξύ τους, διότι έχουν γίνει επί διαφορετικής στατιστικής και διοικητικής βάσεως.

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΝΗΣΟΥ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ (1500-1879)

Έτος	Μ. και Ν. Πινιατόρος	Βρετανικές Απογραφές ⁹⁹²	Α. Μηλιαράκης ⁹⁹³	Κ. Στέφανος ⁹⁹⁴	Στοιχεία Ελληνικού Κράτους	Ι. Πάρτς
1500	40.000					
1601	31.000					
1715	55.000					
1790	60.000					
1802	55.000					
1823		53.090				
1836		64.133 (και 936 ξένοι)				
1853			71.178			
1857	71.936					
1858		70.541 (και 1.993 ξένοι)				
1860	73.404	73.704 (συμπεριλαμβανομένων των ξένων)				
1861				73.867		
1863			72.787			
1864	82.000				82.772 ⁹⁹⁵	
1865			80.979			
1870				67.509		
1879						68.323 ⁹⁹⁶

⁹⁹¹ Η παλαιότερη απογραφή των κατοίκων της νήσου, από την οποία σώζονται σε χειρόγραφο του Πέτρου Καστροφύλακα τα στατιστικά στοιχεία είναι του έτους 1583 και βρίσκονται στην Μαρκιανή Βιβλιοθήκη. Ο πληθυσμός της Κεφαλληνίας, εκτός της χερσονήσου Παλικής, αναγράφεται σε 21.689 κατοίκους εκ των οποίων οι 6.258 χαρακτηρίζονται ως ευγενείς και κατοικούν κατά το πλείστον στην Λειβαθώ, που βρίσκεται και το Κάστρο του Αγίου Γεωργίου.

⁹⁹² Παξιμαδοπούλου – Σταυρινού Μιρ., 1977: 120-163 και Στοιχεία απογραφών 1823, 1836, 1858, 1860, 1879 και αναλυτικά κατά δήμο έτους 1889 (Πάρτς Ι., 1892: 129-131).

⁹⁹³ Α. Μηλιαράκης, 1890: 156, 220.

⁹⁹⁴ Δεστούνης Γ., 1968: 13-14.

⁹⁹⁵ Πίνακας με τίτλο «Πίναξ στην κατά επαρχίας διαίρεσιν της νήσου Κεφαλληνίας πληθυσμού προς κατά το από 5 Μαρτίου 1865 Στατιστικόν Κατάλογον», τον οποίο υπογράφει ο Νομάρχης Κεφαλληνίας με ημερομηνία 23.3.1865 (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία).

Ο πληθυσμός της Επτανήσου υπό Βρετανική διοίκηση το 1853 ανέρχονταν στις 230.757 κατοίκους, το 1862 στους 228.631, το 1870 στους 229.516 και το 1889 στους 238.738.

Η Κεφαλληνία, με πληθυσμό που κυμαίνονταν από 73.000 έως 81.000 κατοίκους τα έτη 1856-1864, συνέβαλε κατά 32-34% στο συνολικό πληθυσμό του νησιωτικού κρατιδίου.

Οι αναφορές στον πληθυσμό που καταγράφονται στον παραπάνω πίνακα και έχουν ως πηγή μελέτες ή αρχεία δεν βρίσκονται σε αρμονία, αφού υπάρχουν μεγάλες χρονικές περιοδικές αποκλίσεις. Από την περιγραφική όμως ανάλυση των δεδομένων μπορούμε να καταγράψουμε την εξέλιξη του πληθυσμού της νήσου. Σύμφωνα με τις βρετανικές απογραφές, οι οποίες είναι πιο τακτικές και αναλυτικές, στην περίοδο αυτή καταγράφεται μια αύξηση του πληθυσμού που δείχνει ότι σε γενικό επίπεδο η οικονομική, κοινωνική και κατάσταση ασφαλείας ευνόησε την αύξηση του πληθυσμού και την ανάπτυξη των οικισμών.

Συγκριτικά μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η Κεφαλληνία κατά την διάρκεια της Προστασίας αύξησε τον πληθυσμό. Από 53.000 περίπου το 1823 έφθασε στις 73.000 - 75.000 κατοίκους, παρουσιάζοντας αύξηση κατά 40% περίπου. Το 1862 και 1863 η Κεφαλληνία είναι το πρώτο νησί των Επτανήσων πληθυσμιακά. Συγκριτικά με την απογραφή του 1863 η μείωση μετά την Ένωση οφείλεται σε παροδικούς παράγοντες (αποχώρηση βρετανών, σεισμός 1867) και όχι σε σταθερούς και γενικευμένους παράγοντες.

Οι απογραφές που έγιναν επί Προστασίας θεωρούνται οι ακριβέστερες και ήταν αναλυτικές: 1823: 53.090 κατοίκους, 1836: 64.133 κατοίκους (936 ξένους), 1858: 70.541 (1.993 ξένους), 1860: 73.704 (συμπεριλαμβανομένων των ξένων). Οι διαφορές που υπάρχουν στην τελευταία απογραφή της Προστασίας με την επίσημη ελληνική του 1870, δηλαδή από 73.704 σε 67.509 μπορεί να εξηγηθεί από την διαφορετική βάση, όπως αναφέραμε παραπάνω, που ενεργήθηκαν οι απογραφές. Η Βρετανική απογραφή λαμβάνει υπ' όψιν της τους ξένους που κατοικούν στην νήσο και τους μετανάστες που ζουν στο εξωτερικό. Αντίθετα η Ελληνική απογραφή του έτους 1870 λαμβάνει ως βάση και πατρίδα τον δήμο και απογράφει μόνο τους μονίμους κατοίκους και όχι τους ετεροδημότες που κατοικούν στο ίδιο νησί και είναι εγκατεστημένοι σε άλλο δήμο.

Οι απογραφές που γίνονταν επί ελληνικού κράτους δεν είχαν την ίδια μορφή με τις βρετανικές και για τον λόγο αυτό δεν είναι εύκολη η σύγκριση. Γενικά οι απογραφές επί Προστασίας μπορούν να χαρακτηριστούν έγκυρες, λόγω του οργανωμένου διοικητικού συστήματος που υπήρχε. Ταυτόχρονα όμως, λόγω του αυταρχικού καθεστώτος και του περιορισμένου εκλογικού

⁹⁹⁶ Πάρτς Ι., 1892: 130-135.

δικαιώματος, υπήρχε πληθυσμός που βρισκόταν στην παρανομία, κυρίως για αδικήματα του γεωκτητικού συστήματος και των αγροληψιών, όπως πολλοί ναυτικοί και απόδημοι, οι οποίοι είτε δεν μπορούσαν είτε δεν ήθελαν να απογράφονται.

Μετά την Ένωση έχουμε ως πλήρη την απογραφή του 1879⁹⁹⁷. Στην απογραφή αυτή η Κεφαλληνία έχει πληθυσμό 68.323 άτομα ως παρόντα πληθυσμό της νήσου, συν 2.377 ετεροδημότες, ήτοι σύνολο 70.700. Στον αριθμό αυτό πρέπει να προστεθεί και ένας σημαντικός αριθμός Κεφαλλήνων οι οποίοι ζουν εντός της Ελλάδος και ανέρχεται στους 6.197. Δηλαδή σύνολο πληθυσμού νησιού με τους κατοικούντες στο εξωτερικό 76.897 άτομα.

Η Κεφαλληνία έχοντας όλες τις προϋποθέσεις να έχει ανάπτυξη, δηλαδή γη, καλλιέργειες, ναυτιλία και εμπόριο, καταγράφει μια σταθερή πληθυσμιακή σταθερότητα κατά την περίοδο μετά την Ένωση: 1862: 73.571 (40.761 άρρενες, 32.026 θήλεις, 784 βρετανοί αλλοδαποί)⁹⁹⁸, 1863: 71.667 (38.254 άρρενες, 32.694 θήλεις, 719 βρετανοί αλλοδαποί)⁹⁹⁹, 1870: 67.509, 1879: 68.312, 1889: 69.736¹⁰⁰⁰. Τέσσερα χρόνια πριν την Ένωση το 1860, ήταν 73.571 κάτοικοι, το 1864 ήταν 82.000 κάτοικοι, στην απογραφή του 1879 ήταν 68.323, στην απογραφή του 1885 ήταν 69.736 και στην απογραφή του 1901 ήταν 68.000. Στην απογραφή του 1885 αναφέρονται 11.148 Κεφαλλήνες να κατοικούν εκτός Κεφαλληνίας στο εξωτερικό, δηλαδή το 1/5 του πληθυσμού, μια αναλογία η οποία δεν μειώθηκε και στις επόμενες απογραφές¹⁰⁰¹. Η μείωση του πληθυσμού μπορεί να εξηγηθεί από πολλούς παράγοντες, μεταξύ αυτών που μπορούμε να καταγράψουμε είναι: οι σεισμοί του 1867, η εύκολη πρόσβαση στην στερεά Ελλάδα μετά την Ένωση και η μετανάστευση

Για το Αργοστόλι, που υπάρχουν περισσότερα και πιο αναλυτικά στοιχεία, μετά την αποχώρηση των βρετανών και έως το τέλος του 19^{ου} αιώνα παρουσιάζει μια σχετική πληθυσμιακή σταθερότητα. Το 1810 ο πληθυσμός της πόλεως ανέρχεται σε 9.284 κατοίκους από τους οποίους οι 2.681 ήσαν άρρενες ηλικίας 17-60 χρονών και από αυτούς οι 1.393 ήταν ναυτικοί και οι 848 γεωργοί. Την ίδια περίοδο ο συνολικός πληθυσμός της νήσου ανέρχεται σε 50.998 με ενεργό ανδρικό πληθυσμό 13.716 άτομα. Το 56,35% του ενεργού ανδρικού πληθυσμού ήταν γεωργοί, το 17,24% ναυτικοί και το 17,23% τεχνίτες - βιοτέχνες. Το 1859: 8.966 (εκτός στρατιωτών και αστυνομικών, περί 700 - 1.000 άτομα), 1865: 11.000 κατοίκους, 1870: 9.500 κατ., 1879: 9.000

⁹⁹⁷ Η απογραφή του 1879 δεν λαμβάνει όλη τη νήσο αλλά τον δήμο ως βάση της έννοιας της πατρίδος. Στην απογραφή εμφανίζει μόνο τους παρόντες δημότες και τους ζώντες σε άλλον δήμο. (Ι. Πάρης, 1892: 129-131).

⁹⁹⁸ Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού Μιρ., τ. β', 2009: 48-49.

⁹⁹⁹ Ο.π. 55-56.

¹⁰⁰⁰ Τσιτσέλης Ηλ., τ. β', 1960: 681.

¹⁰⁰¹ Δεστούνης Γ., 1968: 13-14. Στις αναφορές του ο Δεστούνης χρησιμοποιεί πηγές της Προστασίας οι οποίες θεωρούνται αρκετά έγκυρες.

κατ., 1889: 9.085 κατ.¹⁰⁰². Οι μεταβολές ανάμεσα 1860 και 1870 οφείλονται στον καταστροφικό σεισμό του 1867¹⁰⁰³ που έπληξε μεταξύ άλλων την πρωτεύουσα και ανάγκασε σε μετεγκατάσταση πολλών νοικοκυριών στην ύπαιθρο αλλά και εκτός νησιού.

Σε αναφορά του και επί Προστασίας Επάρχου Κεφαλληνίας Ν. Ιγγλέση με ημερομηνία 8.7.1864 αποστέλλεται ο στατιστικός πίνακας με τον πληθυσμό κατά πόλεις, διαμερίσματα και χωριά, στον οποίο όπως αναφέρει, τον συνέταξε η «Εκλεκτή Αστυνομία»¹⁰⁰⁴. Παρά το γεγονός ότι ο επισυναπτόμενος πίνακας δεν υπάρχει στο αρχειοθετηθέν έγγραφο, έχουμε δεδομένα ότι υπήρχαν πλήρη στατιστικά στοιχεία για τον πληθυσμό, όπου με βάση αυτόν έγιναν κι οι εκλογές για τους Πληρεξουσίους της Εθνοσυνέλευσης.

Σε άλλον πίνακα, τον οποίο υπογράφει ο Νομάρχης Κεφαλληνίας και έχει ημερομηνία 26.3.1865, γίνεται εκτενής αναφορά στον πληθυσμό του νησιού: κατά διαμέρισμα, επαρχία, πόλη, περιοχή και χωριό. Σύμφωνα με τον πίνακα αυτό, ο συνολικός πληθυσμός του νησιού ανέρχεται στους 82.772 κατοίκους και αναλύεται κατά επαρχίες και διαμερίσματα: Επαρχία Κραναίας: Αργοστολίου 9.709 κατ., Λειβαθώ 11.494 κατ., Ποταμιάνα 5.885 κατ., Ομαλά 2.678 κατ., Ταλαμιές 1.085 κατ., Εικοσιμία 1.561 κατ., Πύργιον 1.667 κατ., Ελειός 2.131 κατ., Βάλτες 269 κατ. Σκάλα 1.150 κατ., Κορωνοί 1.093 κατ., Ηράκλειον 1.747 κατ. Επαρχία Πάλλης: Ληξουρίου 3.530 κατ., Ανωή 5.041 κατ., Μεσοχώρα 890 κατ., Κατωγή 4.113 κατ., Θηναία 4.605 κατ. Επαρχία Σάμης: Σάμη 5.831 κατ., Πύλαρος 7.155 κατ., Έρυσσος 8.134 κατ. Συνολικά: Επαρχία Κραναίας 40.470 κατ., Πάλλης 23.182 κατ., Σάμης 19.120 κατ. Επίσης στο διοικητικό μέρος αναφέρει: Επαρχίες 4, πόλεις 2, περιοχαί 18, χωριά 201, Δημαρχεία 9¹⁰⁰⁵. Στον πίνακα αυτό γίνεται αναφορά

¹⁰⁰² «Αι μετά το 1770 απαντώσαι στατιστικά και απογραφικά ειδήσεις» (Τσιτσέλης Ηλ., τ. β', 1960: 680-681).

¹⁰⁰³ Ο σεισμός του 1867 άφησε πίσω του 2.642 κατεστραμμένες κατοικίες, 2.946 με ζημιές και 244 νεκρούς. Η συνολική ζημία υπολογίστηκε σε 15 εκατ. δρχ. (τα έσοδα του προϋπολογισμού το 1867 ήταν 32,3 εκατ. δρχ). Επλήγη σημαντικά το Αργοστόλι, ενώ μεγάλες καταστροφές υπέστη η χερσόνησος της Παλλικής, όπου πολλά ορεινά χωριά καταστράφηκαν εντελώς, επίσης η Θηναία, η Ποταμιάνα, η Πύλαρος, η Έρυσσος και η Σάμη (Πάρτς Ι., 1892: 72-77).

¹⁰⁰⁴ Αναφέρει χαρακτηριστικά: «Αναφορικός του χθεσινού ημών εγγράφου αριθ. 96, απευθύναν ημών εις απάντησιν του ημετέρου (982) της 19 Ιουνίου /1 Ιουλίου και ως συμπλήρωσιν του αυτού ημών εγγράφου αρ. 96 –σύμφωνα με την επιφύλαξιν εν τω αυτό εποιήσαμεν, - τιμώμεθα, - προθυμοποιούμενοι – διαβιβάσαι ημών, ώδε συντελουμένην Στατιστικήν της νήσου τούτης - περιλαμβάνουσιν τον πληθυσμόν αυτής κατά πόλεις τε, περιοχαίς, διαμερίσματα και χωριά – συντεταγμένων παρά τοις ενταύθα Εκλεκτής Αστυνομίας, καθά παρ' ημών, συνεπεία της ημετέρου διαταγής, προσεκέκληται» [Επιστολή υπ. Αριθμ. Πρωτ. 1631, 8/20.7.1864, Επάρχου Κεφαλληνίας Ν. Ιγγλέση προς τον εκπρόσωπο της Κυβερνήσεως Θρασύβουλο Ζαΐμη με θέμα το μέγεθος του πληθυσμού του Νομού (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία)].

¹⁰⁰⁵ Πίνακας με τίτλο «Πίναξ στην κατά επαρχίας διαίρεσιν της νήσου Κεφαλληνίας πληθυσμού προς κατά το από 5.3.1865 Στατιστικόν Κατάλογον», τον οποίο υπογράφει ο Νομάρχης Κεφαλληνίας με ημερομηνία 23.3.1865 (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α', Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία).

στην απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου περί διοικητικής διαιρέσεως της νήσου Κεφαλληνίας, όπου αναφέρονται τα ίδια νούμερα για τον πληθυσμό¹⁰⁰⁶.

Το 1870 ο συνολικός πληθυσμός του νησιού ανέρχονταν στους 67.509 κατοίκους¹⁰⁰⁷. Το 1879 στους 68.323, το 1889¹⁰⁰⁸ στους 69.736 και το 1901 στους 68.000 κατοίκους. Η Κεφαλληνία εμφανίζει μια πληθυσμιακή σταθερότητα που διατηρείται έως την πρώτη εικοσαετία του 20^{ου} αιώνα. Από εκεί και μετέπειτα καταγράφεται πλέον σημαντική μείωση (1896: 70.077, 1907: 71.235, 1920: 55.030, 1928: 57.578)¹⁰⁰⁹. Στην απογραφή του 1920 έχει μεσολαβήσει η Μικρασιατική εκστρατεία και πολλοί Κεφαλλήνες είναι επιστρατευμένοι από το 1912. Οι σημαντικότεροι λόγοι της μείωσης του πληθυσμού αναφέρονται στο σοβαρό μεταναστευτικό ρεύμα και το πρώτο κύμα της ασιατικής γρίπης το 1918-19, αλλά και άλλες μεταδοτικές νόσοι που έφεραν την περίοδο 1916-18 οι Σενεγαλέζοι στρατιώτες της Αντάντ που είχαν καταλάβει το νησί. Στην απογραφή του 1928 έχει μεσολαβήσει εκτός των άλλων και το δεύτερο κύμα της ισπανικής γρίπης με εκατοντάδες νεκρούς, αλλά και συνεχιζόμενο ρεύμα μετανάστευσης.

Σχετικά με τον πληθυσμό της νήσου Ιθάκης, που περιοδικά ανήκει στο Νομό Κεφαλληνίας, η αποχώρηση των βρετανών τη βρίσκει σε καλή πληθυσμιακή κατάσταση¹⁰¹⁰: 1862: 11.926 (6.305 άρρενες, 5.621 θήλεις, 14 βρετανοί αλλοδαποί), 1863: 11.964 (6.330 άρρενες, 5.620 θήλεις, 14 βρετανοί αλλοδαποί). Για το 1864 έχουμε στοιχεία από έγγραφο του Επάρχου Ιθάκης Ανδρέα Δρακούλη προς τον υπουργό των Εσωτερικών, το οποίο προσδιορίζει τον πληθυσμό της Ιθάκης στα 11.950 άτομα¹⁰¹¹.

¹⁰⁰⁶ Έγγραφο υπ. Αριθμ. 6536/6/3/1865 του Υπουργού Εσωτερικών προς τον Νομόρχη Κεφαλληνίας που διαβιβάζεται αντίτυπο του Προεδρικού Διατάγματος περί διαιρέσεως εις επαρχίας της νήσου Κεφαλληνίας. Στο έγγραφο υπάρχει το σχέδιο του ΠΔ και η εισήγηση προς το Υπουργικόν Συμβούλιο, που αναφέρεται σημείωση περί της περιοχής Πυργιού για να υπαχθεί στην επαρχία Σάμης (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α΄, Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία).

¹⁰⁰⁷ Μοσχόπουλος Γ., 1990: 92-93 & 157-169.

¹⁰⁰⁸ Στην απογραφή του 1889 αναφέρεται ότι 11.148 Κεφαλλήνες διαμένουν στο εξωτερικό (Πάρτς Ι., 1892: 130)

¹⁰⁰⁹ Δημοσιεύσεις ΕΣΥΕ: ελληνικές απογραφές 1920-1961.

¹⁰¹⁰ Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού Μιρ., τ. β΄, 2009: π.1.Ε.

¹⁰¹¹ Αναφέρει ο Έπαρχος: «Σχετικώς του Σ. Ημετέρου εγγράφου της 29ης Δεκεμβρίου 1864 ληφθέντος την 1η ενεστάτος υποβάλλομεν προς πληροφόρησίν σας, Κύριε Υπουργέ, ότι ερευνήσαντες τα δημοτολόγια συνταχθέντα πρότινων ήδη ετών και τας μετά ταύτα γενομένους ενιαυσίας στατιστικής του πληθυσμού υποβληθείσας τω πρώην Αρμοστού, της πανσάσης Προστασίας, εξαγάγομεν ότι ο αριθμός των ενοικούντων αρρένων και θηλέων όλλος ως έπεται: Πόλεως Καλάμου, Πόλεως Καστού, Τμήμα Α: 6.995. Κιονίου –Τμήμα Β: 3.257. Κολιερής-Τμήμα Γ: 695. Σύνολο 11.950...». [Έγγραφο υπ. Αριθμ. 204/16.1.1865 Επάρχου Ιθάκης Ανδρέα Δρακούλη προς Υπουργείο Εσωτερικών με θέμα τον πληθυσμό του Επαρχείου (ΓΑΚ/Ατ. Αρχ. ΥΠΕΣ, Γεωργίου Α΄, Θ. 6/10, Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία)].

IV. Μια συζήτηση στη Βουλή αποκαλυπτική των επιπτώσεων της αφομοίωσης

Στις 23.9.1868 η Βουλή εισήγαγε προς συζήτηση¹⁰¹² το εκκρεμές θέμα «Περί εφαρμογής ή μη του φόρου των επιτηδευμάτων εν Επτανήσῳ», μετά από εισήγηση του υπουργού Οικονομικών. Η συζήτηση αυτή είναι χαρακτηριστική του τρόπου (ανακολουθίες, εμπάθεια, καιροσκοπισμός, κα) με τον οποίο αντιμετώπισε το πολιτικό σύστημα του Ελληνικού Βασιλείου το ζήτημα της αφομοίωσης των Επτανήσων. Στη συζήτηση ο υπουργός ανέφερε ότι ζητεί να εφαρμοστεί ο φόρος των επιτηδευματιών στα Επτάνησα για το 1868 και ότι το 1867 ο προηγούμενος υπουργός ανέστειλε την ισχύ του. Ανέφερε επίσης ότι, ο υπουργός αυτός εξέδωσε και διαταγή περί γενικής εφαρμογής και διαπραγματεύθηκε μετά των Επτανησίων βουλευτών περί ελαττώσεως του φόρου της σταφίδας και του ελαίου, όταν υπέβαλε όμως τον προϋπολογισμό, δεν ενέγραψε το σχετικό εισόδημα, ως μη τελεσθείσης της ελαττώσεως. Κατά τις συζητήσεις ακούστηκε από πολλούς βουλευτές ότι η διαπραγμάτευση με τους Επτανησίους βουλευτές θα μπορούσε να αφορά την εισαγωγή του φόρου περί επιτηδεύματος και τη μείωση του φόρου του ελαίου και της σταφίδας κατά 3%. Διότι, τόνισε αυτό που αφορά κυρίως είναι η φορολογία όλων των τάξεων και όχι η εξαίρεση ορισμένων περιοχών, άρα ζητεί την εφαρμογή του φόρου επιτηδευμάτων και των οικοδομών στην Επτάνησο και αν ήταν ανέφικτος το 1868 να εφαρμοστεί το επόμενο έτος. Επίσης αντέτειναν ότι οι νέες επαρχίες των νησιών φορολογούνται κατά 1/3 των παλαιών και νιώθουν αγαλλίαση, διότι δεν υπάρχει κατά τη βεβαίωση των εισπράξεων πίεση, όπως παλαιότερα, πριν την ένταξή τους στο ελληνικό κράτος. Τόνισε όμως ότι, όταν πρόκειται να εισαχθεί ένας νέος φόρος, απαιτείται ταυτόχρονα να υπάρξουν ελαφρύνσεις σε άλλα είδη. Τόνισαν επίσης ότι απέναντι του δεδομένου άρθρου του Συντάγματος οι Έλληνες είναι ίσοι και κάθε άλλη θέση δεν μπορεί να ισχύσει. Ανέφεραν χαρακτηριστικά ότι το υπάρχον φορολογικό σύστημα στην Επτάνησο έχει καταδικαστεί γενικά ως προνομιούχο και οι κάτοικοι των πόλεων δεν πληρώνουν κανένα φόρο, μόνο οι κάτοικοι των χωριών. Οι αγρότες και οι ιδιοκτήτες κτημάτων από τις πόλεις υφίστανται φορολογικά βάρη. Οι έμποροι, οι δικηγόροι, οι ιατροί δεν φορολογούνται. Στους φτωχούς μόνο εργάτες και τους γαιοκτήμονες υπάρχει φορολογία. Το σύστημα αυτό, συνέχισαν οι βουλευτές, το είχε εισαγάγει η Προστασία για δικούς της πολιτικούς λόγους, αλλά, όταν διαπίστωσε και αυτή την προφανή αδικία, υπό του αρμοστού Στόρξ, συντάχθηκε έκθεση και προχώρησε σε αλλαγές, επιβάλλοντας φόρο στους αφορολόγητους εμπόρους και άλλους κατά 18% για τα μόνα φορολογούμενα κατά την εξαγωγή προϊόντα, της σταφίδας και του ελαίου.

¹⁰¹² ΠΡΒ ΠΕΡ. Β, ΣΥΝ Α ΕΚΤΑΚΤΗ 1868, Συν. ΝΖ/ 23.9.1868, σσ. 288-300.

Στις παραπάνω επισημάνσεις των βουλευτών απάντησε ο υπουργός των Οικονομικών τονίζοντας ότι κανένα φορολογικό σύστημα που έχει μακρά εφαρμογή δεν μπορεί να ανατραπεί από τη μία ημέρα στην άλλη¹⁰¹³. Αναφερόμενος δε στο υπό συζήτηση ζήτημα τόνισε ότι υπάρχει σύγχυση ως προς τη φορολογία της γης και εργασίας και ότι υπάρχει ρητή αναστολή για το έτος 1867, υποβάλλοντας πρόταση εφαρμογής φόρου επιτηδευμάτων και οικοδομών από 1.11.1868.

Η πολυγλωσσία των θέσεων της Βουλής συνεχίστηκε με τις αντικρούσεις στις θέσεις του υπουργού Οικονομικών. Αυτό που διακυβεύονταν αφορούσε το γεγονός ότι οι βουλευτές ήθελαν και την πλήρη ενσωμάτωση των Επτανήσων αλλά και να υπάρχει τέτοια φορολογία με βάση το αντίστοιχο προϊόν που παρήγαγαν το οποίο ήταν υψηλό. Όμως αυτή η κατάσταση έφερνε την οικονομία των νησιών σε πλήρη απόγνωση και αφανισμό με συνέπεια καμία προστασία και κυρίως η δυσβάστακτη φορολογία θα υπονόμει τις εξαγωγές των προϊόντων αφού θα αυξάνονταν η τιμή του προϊόντος και θα μειώνονταν τα κέρδη¹⁰¹⁴.

Η συζήτηση αυτή αποκάλυψε και το γεγονός των προβλημάτων του φορολογικού συστήματος που επικρατούσε στο ήδη ελεύθερο Ελληνικό Βασίλειο. Όπως επίσης και το γεγονός ότι το σύστημα της φορολόγησης πρέπει να εφαρμόζεται σε όλες τις τάξεις και όχι μόνο σε αυτές που ασχολούνται με το εμπόριο, δηλαδή τους αστούς και τους εμπόρους. Πολλοί βουλευτές ζητούσαν έντονα να εφαρμοστεί ενιαία και άμεση φορολογία σε όλα τα είδη, για να εκλείψουν οι διακρίσεις που αναφέρονται στο υπάρχον σύστημα του βασιλείου που προσπαθούσε να εφαρμοστεί και στα Επτάνησα¹⁰¹⁵. Επισημάνθηκε επίσης και το γεγονός ότι οι ίδιοι οι κάτοικοι των νησιών

¹⁰¹³ Ανέφερε ο Υπουργός: «κανένα φορολογικό σύστημα δεν δύναται να ιδρυθεί κατά της απολύτου ισότητας, έτσι το σύστημα στα Επτάνησα διαρκεί από δεκαετηρίδων και δεν μπορούμε να το ανατρέψουμε με τη μία. Ελαττώματα πολλά έχει και αυτό που εφαρμόζεται στις παλαιές επαρχίες. Συγκρινόμενο όμως αυτό με της Επτανήσου, βλέπουμε ότι κατ' αναλογία των αριθμημένων ανθρώπων που φορολογούνται, η Επτανήσος συνεισφέρει ολιγότερα ... Θεωρώ όμως σημαντικό να τονίσω ότι άμα δεν επιβάλλουμε την εφαρμογή της εγγείου φορολογίας, οφείλουμε να εφαρμόσουμε το φόρο των επιτηδευμάτων, διότι διαφορετικά υποθάλπουμε πνεύμα τμηματισμού και προσφέρουμε ασυδοσία στους κατοίκους των νέων επαρχιών, ενώ οι των παλαιών φορολογούνται βαριά» (Ο.π.).

¹⁰¹⁴ Είναι χαρακτηριστική η τοποθέτηση βουλευτή στο θέμα αυτό: «η Επτανήσος φορολογείται προς 18% κατά την εξαγωγή του ελαίου και της σταφίδας, ενώ στην υπόλοιπη χώρα η σταφίδα φορολογείται προς 13 δρχ. το δε έλαιον προς 10. Ο δε οίνος ο οποίος φορολογείται κατά την εξαγωγή και όλα τα εισαγόμενα είδη, δείχνουν ότι όχι μόνο δεν υπάρχει ασυδοσία στα Επτάνησα, αλλά παρά το γεγονός ότι δεν παράγουν πολλά προϊόντα, όλα τα προϊόντα που παράγονται φορολογούνται»... «...γιατί θέλουμε την εφαρμογή των εν Ελλάδι φόρων. Διότι συνήθισαν εις τους έμμεσους φόρους και κάθε άλλος φόρος φαίνεται στα Επτάνησα αντιδημοτικός. Το γεγονός στο τέλος του έτους να επέλθη μεταβολή στους υπάρχοντες φόρους των Επτανήσων και να εισπραχθεί ο φόρος των επιτηδευμάτων, θεωρώ ότι είναι άτοπο» (Ο.π.).

¹⁰¹⁵ Ανέφερε άλλος βουλευτής: «το δικό μας φορολογικό σύστημα περιέχει δυο ριζικά ελαττώματα. Ότι φορολογεί την ακαθάριστη πρόσοδο, επομένως τα κεφάλαια και ότι ο τρόπος της βεβαιώσεως και εισπράξεως επιτρέπει πολλές καταπιέσεις και καταχρήσεις. Το πρώτο των ελαττωμάτων υφίσταται και στο φορολογικό σύστημα της Επτανήσου, το δεύτερο όμως ελλείπει, αλλά και σ' αυτό καθιερώνται ανισότητες, ως περιοριζόμενης της φορολογίας σε δύο μόνα είδη. Είναι αληθές ότι με βάση τη μέση παραγωγή των ειδών αυτών λαμβάνεται από την Επτανήσο φορολογία η οποία συνίσταται εις 3.600.000 δρχ. κατά 900.000 πλέον του ποσού που έπρεπε να πληρώνει εάν υπήρχε η πλήρης φορολογική αφομοίωση» (Ο.π.).

αισθάνονται το εθνικό όφελος της Ένωσης και δεν θέλουν να αντιμετωπίζονται ούτε με ευνοϊκές, ούτε με άδικες διακρίσεις έναντι των άλλων πολιτών του βασιλείου¹⁰¹⁶.

Στη συζήτηση αυτή έλαβαν μέρος πολλοί βουλευτές και τόνισαν ότι το φορολογικό καθεστώς που εφαρμόζεται στα Ιόνια είναι άδικο και θα δημιουργήσει σωρεία προβλημάτων και πρέπει να εφαρμοστεί ενιαίο σύστημα φορολόγησης σε όλο το Ελληνικό Βασίλειο δίχως παράταση εφαρμογής στα νησιά. Όμως υπήρχαν και απόψεις από την αντίθετη πλευρά που ζητούσαν να διατηρηθεί στα νησιά το σύστημα φορολόγησης που υπήρχε πριν την Ένωση¹⁰¹⁷.

Με την ολοκλήρωση της συζήτησης αναπτύχθηκαν δύο προτάσεις. Η πρώτη έλεγε να επέλθει πλήρης αφομοίωση με τα Επτάνησα και τέθηκε σε ψήφιση η πρόταση του βουλευτή Θ. Ρωμαίου, όπου στο άρθρο 2 ανέφερε: «Από της δημοσιεύσεως του παρόντος νόμου εισάγεται και εν Επτανήσω το κατά τη λοιπήν Ελλάδα ισχύον φορολογικόν σύστημα». Ενώ η άλλη πρόταση έλεγε: «Ο νόμος περί του φόρου επιτηδεύματων δεν ισχύει εν ταις νέαις επαρχίαις του κράτους και δια το έτος 1868».

Τελικά προς ψήφιση κατατέθηκε η δεύτερη πρόταση και η Βουλή αποδέχθηκε τη δεύτερη τροπολογία, να μην εφαρμοστεί ο νόμος περί φόρου επιτηδεύματος στα νησιά, με ψήφους 97 υπέρ και 34 κατά. Οι Κεφαλληνες βουλευτές ψήφισαν: ΝΑΙ: Δ. Καρούσος, Α. Μεταξάς, Δ. Δαυής, Ι. Δεστούνης, Γ. Δελλαπόρτας. Απείχαν: Ι. Μομφερράτος, Γ. Ιακωβάτος, Χ. Ιακωβάτος, Μ. Χαριτάτος, Ε. Ροδοθεάτος.

Χαρακτηριστικότερη των παραπάνω είναι η πρόταση που κατέθεσε ο βουλευτής Κερκύρας Π. Κωνσταντάς «Περί της εγχωρίου διαχειρίσεως των Ιονίων Νήσων»¹⁰¹⁸. Στην πρόταση αυτή καταγράφεται η θέση για το πως αντιλαμβάνονταν μεγάλη μερίδα των Επτανησίων βουλευτών την Ένωση, κυρίως στο θέμα της αυτοδιοίκησης και της διατήρησης τοπικών θεσμών, οι οποίοι δεν είχαν σημαντική επιρροή στην αφομοίωση. Η συζήτηση αυτή γινόταν επ' αφορμή της διαχείρισεως της εγχώριας περιουσίας, γης και κτίρια, τα οποία ανήκαν στην αυτοδιοίκηση με τις εκάστοτε

¹⁰¹⁶ Αυτό το τόνισε και ένας βουλευτής: «η Επτάνησος πόθησε την Ένωση για να συμμερισθή και των ωφελημάτων και των βαρών όλων της ελευθέρας Ελλάδος και κανένας Επτανήσιος συναισθανόμενος το καθήκον του δεν απαξιώνει να είναι φορολογούμενος, φρονεί δε ότι εντός 20 ημερών δύναται να βεβαιωθή ο φόρος των επιτηδεύματων στην Επτάνησο. Και είναι άδικο οι γεωργοί μόνοι να φορολογούνται και οι αστοί να μένουν στην ασυδοσία». Αντιπρότεινε δε ότι: «... Διότι με την εφαρμογή του υπάρχοντος συστήματος η Επτάνησος φορολογείται πλέον όπως οι άλλες επαρχίες, αντίστοιχα όμως υπάρχει μεγάλη ανισότητα ως προς τα ωφελήματα», προς απόδειξη διαβάζει μελέτη από τοπική εφημερίδα (Ο.π.).

¹⁰¹⁷ Ανέφερε χαρακτηριστικά βουλευτής: «οι προλαλήσαντες έμειναν μόνο να τονίσουν ότι το μεγάλο ζήτημα είναι το ποσόν της φορολόγησεως, ενώ κατ' αυτόν είναι το ζήτημα ότι δύο μόνο τάξεις φορολογούνται στα νησιά. Θεωρεί ότι το ζήτημα αυτό πρέπει να ξεφύγει από τη χροιά του φατριασμού, όπως συνέβαινε σε άλλες εποχές, και είναι ανάγκη να λυθή με τον τρόπο να ξεκινήσει η έναρξη της αφομοιώσεως και ότι η αναβολή της σκοπό έχει να μην επέλθει ποτέ» (Ο.π.).

¹⁰¹⁸ ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ ΣΥΝ. Α 1869/Συν. ΟΓ/13.10.1869, σσ. 819-829.

μορφές της, κατάσταση την οποία επιβεβαίωσαν και οι συμφωνίες περί ενώσεως και για τον λόγο αυτό το κράτος δεν είχε καμία μορφής ιδιοκτησία στην εγχώρια περιουσία των νησιών¹⁰¹⁹.

Η τοποθέτηση του βουλευτή Κερκύρας έρχεται να αναδείξει την ύπαρξη και τη λειτουργία της ιδιαίτερης εσωτερικής οργάνωσης και δομής του τοπικού συστήματος στα Επτάνησα, όπως επιβεβαιώνεται μέσα από την κοινωνική του οργάνωση και τη διοικητική αυτονομία.

V. Ο τοπικός τύπος ως μέσο εθνικής αφομοίωσης και φορέας πολιτικής συμπεριφοράς

Η εστίαση του πολιτικού ενδιαφέροντος στον τύπο της εποχής φέρνει τη λειτουργία του στο επίκεντρο της μετεξέλιξης του πολιτικού συστήματος. Από τη μια εντοπίζεται στην απλή αριθμητική του ελέγχου των ομάδων, φατριών, κομμάτων, εφημερίδων και από την άλλη στο ποιοτικό, που ανάγεται στις ουσιαστικές μεταλλαγές, που συνεπάγεται ο τύπος για το πολιτικό σύστημα. Το ζήτημα για τους πολιτικούς διαχρονικά, σχετικά με τον τύπο, παραμένει τελικά μονοσήμαντο: πώς θα μεγιστοποιηθεί το πολιτικό όφελος από τη «χρησιμοποίηση» του, με άλλα λόγια, πώς και σε ποια έκταση θα συμμετάσχουν στην κατανομή του χώρου, στην επιλογή της «είδησης» που θα «περάσει» στο κοινωνικό σώμα. Ο ρόλος του τύπου αποκαλύπτει πριν απ' όλα, τη συντηρητική περιχαράκωση των παραδοσιακών θεσμών και τις αντιστάσεις των πολιτικών δυνάμεων απέναντι στην επανάσταση που επαγγέλλεται η ελευθερία, η οποία εισήλθε στο χώρο της πολιτικής εξέλιξης και εφαρμόζονταν στα Επτάνησα πολύ πριν την Ένωση, όπου ο τύπος είχε δώσει αγώνες για το δικαίωμα αυτό, αλλά κυρίως στήριξε και δυνάμωσε το ενωτικό κίνημα.¹⁰²⁰ Η πραγματική αυτή αφομοίωση της πολιτικής δυναμικής στη δημοκρατική λογική διευκολύνεται από

¹⁰¹⁹ Αναφέρει ο βουλευτής: «Αι Ιόνιοι Νήσοι προ αμνημονεύτων χρόνων διείποντο υπό συστήματος στηριζόμενου επί της αυτοδιοικήσεως αυτών, διότι εκάστη νήσος απετέλει νομικόν πρόσωπον, καλούμενον εγχώριον, διαιρούμενον εις τμήματα καλούμενα αρχαιότερον μεν σημαίας (bondiere) μεταγενέστερον δε διαμερίσματα ή περιοχές (distretti) έχοντα τον προορισμόν των δήμων του εν ισχύει διοικητικού συστήματος. Το διαμέρισμα, ή η περιοχή διηρήτο, ως ο δήμος, εις Κοινότητα και ενορίας, ή συναδελφότητα, αίτινες είναι ηθικά πρόσωπα επιβαρυνόμενα με τινες υποχρεώσεις του σημερινού δημοτικού οργανισμού. Το σύστημα τούτο της αυτοδιοικήσεως των τοπικών συμφερόντων επεκταθέν και εις τον εκκλησιαστικόν και εις τον δικαστικόν οργανισμόν απετέλεσεν εν σύνολον τοπικών ελευθεριών εκάστης Νήσου, ... υπό το όνομα εγχώριος διαχείρισις ή εγχώριος Κυβέρνησις εκάστης Νήσου... Το φυσικόν και ιστορικόν τούτο δικαίωμα εξησφάλισε κατά την παύσιν της Ιονίου πολιτείας η εν Κερκύρα περί ενώσεως των Ιονίων Νήσων μετά του πρώην Βασιλείου της Ελλάδος απόφασις της Ιονίου Συνελεύσεως της 7/19 Οκτωβρίου 1863, το 8 άρθρον της από 14 Νοεμβρίου του αυτού έτους συνθήκης μεταξύ των πέντε Μεγάλων Δυνάμεων, και η εν Λονδίνω συνθήκη μεταξύ Ελλάδος, Μεγάλης Βρετανίας, Ρωσίας και Γαλλίας της 17/29 Μαρτίου 1864, κυρώσασαι την απόφασιν της Ιονίου Συνελεύσεως και καταλύσασαι την συνθήκων του 1815 καθ' όσον μόνον αφορά την γενικήν Κυβέρνησιν μετά της προστασίας, ήτοι το Κράτος και την αποκλειστικήν Βρετανικήν προστασίαν επί της Επτανήσου. Ώστε η αυτοδιοίκησις των Ιονίων Νήσων είναι όχι μόνον δικαίωμα των κατοίκων κεκτημένων, ως εκ της αποκτήσεως αυτού προ αμνημονεύτων χρόνων, αλλά αποτελεί και μέρος του διεθνούς Δικαίου της Ευρώπης αναγνωρισθέν και υπό του εν ισχύϊ Συντάγματος του Κράτους, όπερ δια του 42 άρθρου ανεγνώρισε την απόφασιν της Ιονίου Συνελεύσεως της 7/19 Οκτωβρίου 1863».

¹⁰²⁰ «Η νεότερη αντίληψη για τη δημοκρατία θέλει την πολιτική διαδικασία να εξαντλείται, ως προς το ουσιώδες, στο πλαίσιο της κυβέρνησης και στο κοινοβούλιο. Η δημοκρατία, αν εξαιρέσουμε την περιοδική εκλογική αναφορά στο κοινωνικό σώμα, συνοψίζεται στο δικαίωμα των μελών και πρωταρχικά των πολιτικών δυνάμεων του κοινοβουλίου, στον ισότιμο διάλογο και στην απόφαση...» (Κοντογώργης Γ., 1985: 58-63).

την ανάπτυξη του τύπου, αλλά ταυτόχρονα έφερε στην επιφάνεια ένα πολύ σημαντικό πρόβλημα, αυτό της πολιτικής ενημέρωσης του κοινωνικού σώματος¹⁰²¹. Ο τύπος, στο διευρυμένο πλαίσιο της πολιτικής εξέλιξης, έρχεται να μεταβάλει την πολιτική πράξη σε εξατομικευμένο λόγο, να φέρει τον πολιτικό φορέα σε άμεση, σε προσωπική σχέση με τον πολίτη, αποκτώντας έτσι διαφορετική βαρύτητα στην καθημερινή πολιτική πράξη. Στην πραγματικότητα, ο τύπος καλείται να παίζει ένα ρόλο διαμεσολαβητικό, ανάμεσα στην εξουσία και στην κοινωνία, αποτελώντας το πεδίο της πολιτικής από το οποίο θα αναδειχθεί η διαβουλευτική πτυχή της πολιτικής διαδικασίας¹⁰²².

Στην Κεφαλληνία η πολιτική συνιστώσα του τύπου είχε από τις πρώτες στιγμές της ελευθεροτυπίας ιδιαίτερη βαρύτητα και σημαντική επίδραση στις κοινωνικές. Ταυτόχρονα όμως υπήρξε κυρίως καθοριστικός παράγοντας στη διαμόρφωση των πολιτικών εξελίξεων, επιρροή η οποία αυξήθηκε μετά την Ένωση, όπου ολοκληρώθηκε η πλήρης ελευθεροτυπία. Ερευνώντας την διαχρονική λειτουργία του επισημαίνουμε τη βαρύτητα αυτή, η οποία είχε πολύμορφη παρουσία σ' όλη την πολιτική, κοινωνική και οικονομική ζωή. Κατά συνέπεια η έρευνα του περιεχομένου των εφημερίδων μας δίνει μια πολυπρισματική εικόνα της εποχής.

Οι άξονες που συμβάλλει ο τύπος στην έρευνα της πολιτικής συμπεριφοράς είναι δύο: Ο πρώτος αφορά την αξιοποίηση των στοιχείων που δημοσιεύονται και αφορούν τις εκλογές, τις πολιτικές αντιπαραθέσεις, τα αποτελέσματα και τη διασταύρωση της εγκυρότητάς τους. Ο δεύτερος αφορά στην ταυτότητα του τύπου και το ρόλο του σε τοπικό επίπεδο, στο βαθμό που επιδρά στη διαμόρφωση της τοπικής πολιτικής. Η συσχέτιση των δύο αξόνων μας έδωσε σημαντικά στοιχεία κατά την ανάπτυξη της εκλογικής έρευνας για τη πολιτική συμπεριφορά.

Εξειδικεύοντας τα παραπάνω μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι στο διάστημα που ακολούθησε την αφομοίωση, κυρίως η περίοδος 1864-1914, παρά το γεγονός ότι υπήρξε σταδιακή υποχώρηση ορισμένων χαρακτηριστικών του ιδιόμορφου επανησιακού πολιτισμού, ο τύπος αποδείχθηκε αρκετά ανθεκτικός, πλούσιος, μαχητικός και εντυπωσιακός σε ποσότητα σε όλα τα Επτάνησα και κυρίως στην Κεφαλληνία. Η έντονη εκδοτική δραστηριότητα, που ξεκίνησε το 1848 με την κατάργηση της προληπτικής λογοκρισίας, συνεχίστηκε αμείωτη σ' όλη την διάρκεια του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα. Παράλληλα αναπτύσσεται σε μεγάλο βαθμό η λεγόμενη «παμφλετομανία» (μονόφυλλά, μαχητικά φυλλάδια, λίβελτοι), κυρίως κατά τις εκλογικές περιόδους, αλλά και στη

¹⁰²¹ «... η μετάβαση από το κοινοβουλευτικό στο κοιμματικό πολιτικό σύστημα κατέδειξε το πεπερασμένο της περιχαράκωσης αυτής, εισάγοντας συγχρόνως με έμφαση το πρόβλημα της δημοκρατίας στο επίπεδο της κοινωνίας. Το κοινωνικό σώμα, οι δυνάμεις που το συγκροτούν και διαμορφώνουν τη δυναμική του, δεν μπορούν πια να αγνοηθούν χωρίς να υποβαθμιστεί σοβαρά η δημοκρατική νομιμότητα» (Ο.π.).

¹⁰²² «Ο τύπος αμεσοποιώντας, έτσι την πολιτική σχέση, εισάγει στην καθημερινή πολιτική διαδικασία τη συλλογική κοινωνική βούληση» (Ο.π.).

διάρκεια έντονων πολιτικών ή εθνικών εξάρσεων. Το μονόφυλλο θα αποτελέσει και το μοναδικό άμεσο τρόπο διάδοσης των απόψεων, ρόλο που θα κατέχει και όλο τον επόμενο αιώνα.

Αυτή η παράδοση στην «εφημεριδογραφία» παραμένει ζωντανή και μετά την Ένωση, η οποία συντηρείται από το πνευματικό κλίμα των νησιών, τους κοινωνικούς αγώνες, τη δύσκολη διαδικασία της αφομοίωσης, τα έντονα πολιτικά πάθη, τις προσωπικές εμπάθειες και την ιδιοσυγκρασία των κατοίκων. Οι τοπικές εφημερίδες αναμειγνύονται ενεργά στα κοινά, εκτός των άλλων ειδήσεων και πολιτιστικών γεγονότων που παρουσιάζουν, υποστηρίζουν πολιτικές ιδέες, παρατάξεις, κόμματα, βουλευτές, δημοτικούς και κοινωνικούς παράγοντες της περιφέρειας.

Μετά τον αγωνιστικό οίστρο κατά της ξενοκρατίας και την εξασθένιση του κοινωνικού οράματος του ριζοσπαστισμού, αναπαράγεται πλέον και στα Ιόνια ο ελλαδικός κομματισμός¹⁰²³. Πολιτικές προσωπικότητες, φιλελεύθεροι διανοούμενοι, δημοσιογράφοι, εκδότες, με τον αέρα της απαλλαγής από τον ξένο κυρίαρχο και με το όραμα της εθνικής ολοκλήρωσης, εισρέουν στο νέο ευρύτερο πολιτικοκοινωνικό και πνευματικό περιβάλλον.

Οι τίτλοι των εφημερίδων, που κατά καιρούς κυκλοφόρησαν κατά την εξεταζόμενη περίοδο, υπολογίζουμε ότι υπερβαίνουν, μόνο στα τέσσερα μεγάλα νησιά και την Ιθάκη, τους τριακόσιους πενήντα, φαινόμενο μοναδικό για τα ελληνικά δεδομένα. Εκτός από την Αθήνα, την Ερμούπολη, στην αρχή και την Πάτρα, σε καμία άλλη πόλη ή περιοχή ης χώρας δεν συναντάμε όλη αυτή την περίοδο τόση δυναμικότητα, τέτοιο εύρος και μέγεθος στην εν γένει εκδοτική παραγωγή, κυρίως δε στα πολιτικά φυλλάδια, τις ποικίλες εφημερίδες και τα περιοδικά. Η αιτία εντοπίζεται κυρίως στο ανήσυχο σώμα των μορφωμένων και των διανοουμένων των νησιών, που απαρτιζόταν από μέλη της παλιάς κληρονομικής τάξης ή από φιλόδοξους ανερχόμενους αστούς, με ανώτατες σπουδές και εμπειρίες στις δυτικοευρωπαϊκές πόλεις, γλωσσομαθείς και κοσμοπολίτες. Το πλαίσιο αυτό δημιουργείται σε συνδυασμό με την αστικοποίηση των πόλεων, την ανεπτυγμένη διοικητική γραφειοκρατία από την εποχή των ξένων κυριάρχων, το ενδιαφέρον του λαού για πληροφόρηση και την εισαγωγή των φιλελεύθερων οικονομικών θεσμών.

Οι παράγοντες που συνετέλεσαν στην ανάπτυξη του τοπικού τύπου ήταν: υπερεκπαίδευση και ευρεία παιδεία του πιο ζωντανού τμήματος του επτανησιακού κοινωνικού σώματος, από το οποίο αναδύθηκε η περίφημη Επτανησιακή Σχολή, αντίληψη μιας πολιτισμένης ιδιαιτερότητας, επαφή με την Ευρώπη και τα δυτικά ήθη, αρκετοί έμπειροι τυπογράφοι που τολμούν να ξοδέψουν περιουσίες, μεγάλη κατανάλωση σχετικά φθηνών ως προς την τιμή εφημερίδων. Εκτός των παραπάνω καθοριστικό ρόλο για την ανάπτυξη του τύπου στο νησί αποτελούν οι κοινωνικοί αγώνες, που

¹⁰²³ «Δεν ήτο πλέον εποχή ιδεών αλλά ιδιοτέλειας και φατριασμού» αναφέρει στη βιογραφία του Ζερβού ο Ηλ. Τσιτσέλης, τ.α', 1904: 162-165.

συντηρούσαν την αντιπαράθεση σ' ένα πνευματικό περιβάλλον που ιστορικά είχε σε ιδιαίτερη εκτίμηση το γραπτό λόγο και το έντυπο.

Ερευνώντας τη γενική εικόνα σε επίπεδο Επτανήσων και κατά το δυνατόν συστηματική καταγραφή που μπορούμε να έχουμε, καταγράφουμε ότι πάνω από το 1/3 των εφημερίδων κατέχει η Ζάκυνθος, το 30% η Κέρκυρα και περίπου το 26-27% η Κεφαλληνία, ενώ η παραγωγή της Λευκάδος φτάνει μόλις το 8%. Από τα υπόλοιπα νησιά μόνο η Ιθάκη παρουσιάζει έναν τίτλο στα 1914, ενώ τέσσερις Επτανησιακές εφημερίδες εκδίδονται στην Αθήνα. Από τις εφημερίδες που αγωνίστηκαν για την Ένωση μόνο δύο κερκυραϊκές συνεχίζουν την κυκλοφορία τους μετά το 1865-1866, η “Εθνεγερσία” (1861-1868) και η “Αναγέννησις” (1863-1870).

Στη περίοδο αυτή χρησιμοποιούνται τίτλοι ιστορικών εφημερίδων όπως: Αναγέννησις, Αλήθεια, Ένωσις, Κεραυνός, Πατρίς, Ρήγας, Φιλελεύθερος, Χωρικός, κα.

Στα πρώτα τριάντα χρόνια από την Ένωση, περίοδος οικονομικής ανάπτυξης και πνευματικής ευφορίας, έρχεται στη δημοσιότητα και κυκλοφορεί το 70% των τίτλων. Τότε βρίσκονται σε κυκλοφορία κατά μέσο όρο στο νησί δύο με τρεις περίπου τίτλοι σε σταθερή βάση. Υπάρχουν φυσικά περίοδοι με περισσότερες κυκλοφορίες, αλλά εκεί που οι τίτλοι των εφημερίδων πυκνώνουν είναι στις χρονιές των εκλογών, όπου συνήθως υπερβαίνουν τους έξι με επτά.

Συνολικά πάνω από τα μισά φύλλα έχουν μικρή διάρκεια ζωής που δεν ξεπερνάει τον ετήσιο κύκλο. Είναι επίσης πολύ εμφανής, την πρώτη περίοδο αλλά και στη συνέχεια, η ενεργή ανάμειξη της τοπικής πνευματικής διανοήσης στη δημοσιογραφία και την πολιτική. Η γλώσσα τους είναι η επικρατούσα καθαρεύουσα της εποχής. Πολλές φορές φιλοξενούν κείμενα στη δημοτική με τοπικούς μάλιστα ιδιοματισμούς. Πολλά άρθρα στις εφημερίδες είναι ανυπόγραφα και αρκετά σατυρικά υπογράφονται με ψευδώνυμα. Αυτή την περίοδο δεν λείπουν από μερικά φύλλα ελάχιστα δημοσιεύματα στην ιταλική, γαλλική ή αγγλική γλώσσα.

Οι περισσότερες εφημερίδες είναι εβδομαδιαίες, αρκετές μάλιστα έχουν ανώμαλη κυκλοφορία (εκδίδονται “αορίστως”, “εκτάκτως”, “Απροσδιορίστως”), όπως αναφέρουν οι ίδιες, δημοσιεύουν παραρτήματα ή διακόπτουν για πολύ, επανακάμπτοντας συγκυριακά στις εκλογικές αναμετρήσεις και στα μεγάλα εθνικά, πολιτικά ή τοπικά γεγονότα. Καταναλώνονται αποκλειστικά μέσα στα όρια της νήσου αν όχι μόνο μέσα στις πόλεις, ενώ ελάχιστες καταφέρνουν να καλύψουν προορισμούς της διασποράς μέσω του ταχυδρομείου. Είναι συνήθως μικρού σχήματος, σε τέσσερις σελίδες χωρίς εικονογράφηση στην αρχή, ενώ εντάσσονται κάποιες φορές και ξυλογραφίες. Τα εμφανή τεχνικά προβλήματα στην ποιότητα απηχούν τις αδυναμίες των τοπικών τυπογραφικών εργαστηρίων. Από τη δεκαετία του 1880 σταδιακά υπάρχει μια βελτίωση στην αισθητική και το περιεχόμενό τους, η κυκλοφορία διπλασιάζεται ή τριπλασιάζεται μέσα στην εβδομάδα, το σχήμα

μεγαλώνει, η ύλη αυξάνεται. Σε μερικές εφημερίδες κάνει την εμφάνισή της η διαφήμιση, γίνεται εικονογράφηση με λιθογραφίες ή χαλκογραφίες, ενώ αργότερα στις επετείους προστίθεται και ένα χρώμα επιπλέον, συνήθως μπλε. Τα αμιγώς σατυρικά φύλλα, εφημέρα και βραχύβια τα περισσότερα, γραμμένα συνήθως στη λαϊκή γλώσσα του νησιού, ξεχωρίζουν για την τσουχτερή σάτιρα, το στοχαστικό τους πείραγμα και το καλό τους γούστο. Τα ευθυμογραφήματα πυκνώνουν από τη δεκαετία του 1870, αποτελώντας κάποια εποχή χωρίς υπερβολή το 15-20% των τίτλων.

Οι εφημερίδες είναι κυρίως «πολιτικές και των ειδήσεων», που παρακολουθούν όμως με ενδιαφέρον τη σύγχρονη ελληνική και ξένη πνευματική δημιουργία, φιλοξενώντας πρωτότυπα κείμενα Κεφαλλήνων λογίων, θεατρικά έργα, απομνημονεύματα, μεταφράσεις ή φιλολογικά-κριτικά, ιστοριογραφικά και φιλοσοφικά άρθρα. Ένα τμήμα μάλιστα των παραπάνω εφημερίδων προσθέτει χαρακτηριστικά την ιδιότητα «κοινωνική και φιλολογική», διατηρώντας ιδιαίτερη σχέση με τα σύγχρονα πνευματικά – κοινωνικά θέματα. Τα φύλλα αυτά έχουν διασώσει έναν μεγάλο, σε όγκο και αξία, πραγματολογικό υλικό, από το οποίο αντλούμε πολύ χρήσιμα για τις μελέτες και έρευνα της τοπικής ιστορίας, πολιτισμικές, ανθρωπολογικές, γλωσσικές πληροφορίες, ιστοριογραφικές αναφορές, τοπικούς τρόπους βίωσης, νοοτροπίες-συμπεριφορές και τρόπους πρόσληψης του πολιτικού φαινομένου από τη νησιωτική κοινότητα.

Εκτός από τα καθαρά τοπικού ενδιαφέροντος ζητήματα τις εφημερίδες απασχολούν συνήθως τα μεγάλα εθνικά θέματα¹⁰²⁴. Ενώ από τα τοπικά αναπτύσσονται συχνά θέματα της αφομοίωσης (οικονομικά, φορολογικά, νομικά, θεσμικά, θρησκευτικά), το δασμολόγιο, το σταφιδικό, η δραστηριότητα και ο ρόλος της Ιονικής τράπεζας, οι επεμβάσεις των ξένων, το αγροτικό πρόβλημα, η δημοτική γλώσσα, η εκπαίδευση και τα γράμματα. Όλα σχεδόν τα φύλλα, εκτός από δημοσιεύματα τοπικών πολιτικών παραγόντων, περιλαμβάνουν αγορεύσεις των βουλευτών, φιλολογικά – ιστορικά κείμενα λογίων, κλπ., ενώ βρίθουν από μικρές τοπικές ειδήσεις, νέα εμπορικά καταστήματα, δικαστικές δημοσιεύσεις, νεκρολογίες και επικήδειους.

Η πλειοψηφία των εφημερίδων υποστηρίζει τις μεγάλες πολιτικές παρατάξεις της εποχής που εναλλάσσονται στην εξουσία. Αυτό γίνεται ξεκάθαρο κυρίως την περίοδο όπου εμφανίζονται οι υποψήφιοι συγκροτημένοι σε συνδυασμούς. Μέχρι εκείνη την περίοδο οι εφημερίδες υποστηρίζουν πρόσωπα και σε μερικές εκλογές και μικρές ομάδες υποψηφίων, δυνάδες, τριάδες, κλπ όπως συγκροτούνται με βάση τοπικές συσσωματώσεις. Μερικές από αυτές εμφανίζονται ως επίσημα

¹⁰²⁴ Π.χ. για το Κρητικό ζήτημα που ξέσπασε το 1866-1869 οι εφημερίδες είχαν διαρκώς Δελτία της Επιτροπής Κρητικού Αγώνα, της Συνέλευσης των Κρητών, επιστολές Επιτροπών Κρητών, κλπ, συνήθως τόσο στην πρώτη όσο και στις αμέσως επόμενες σελίδες. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την Εφημερίδα “Αναμόρφωσις” όπου στα φύλλα, φ. 27/21.1.1867, φ. 28/28.1.1867, φ. 29/2.2.1867 και φ. 30/11.2.1867, γίνεται αναφορά διαρκώς στην 1^η και 2^η σελίδα. Επίσης στην Εφημερίδα “Κεφαλληνία” στα φύλλα: φ. 1/22.5.1867, φ. 2/29.5.1867, φ. 4/10.6.1867 και φ.10/22.7.1867, γίνεται επίσης αναφορά στην 1^η και 2^η σελίδα.

όργανα όχι μόνο των τοπικών παραγόντων, πολιτευτών των παραπάνω κομμάτων, δημάρχων ή κομματάρχων των νησιών αλλά και διαφόρων πολιτικών-κοινωνικών συλλόγων, όπως ο “Ο Χωρικός” του Δημοτικού Καταστήματος Αργοστολίου, προ και μετά την Ένωση.

Από το μεγάλο πανόραμα της πρώτης δεκαετίας του μεταενωσιακού τύπου κάνουμε αναφορές μόνο στους τίτλους που είχαν μια σημαντική διάρκεια, μολονότι τα μακροβιότερα φύλλα δεν είναι κατ’ ανάγκη και τα πιο ενδιαφέροντα από άποψη περιεχομένου, όμως η αντοχή τους στο χρόνο αποδεικνύει μια σημαντική επιρροή σε τοπικό επίπεδο.: Η “Θέμις” (1866-1883), “Η Κεφαλληνία” (1867-1879 και 1883-1894), “Η Σφήκα” (1867-1876) εβδομαδιαία σατυρική του Παναγιώτη Πανά, “Ο Χωρικός” του Δημοτικού Καταστήματος με συντάκτη τον Παναγιώτη Πανά, “Η Αναγέννησις” του Ιωσήφ Μομφερράτου, “Σπινθήρ” (1876), “Εργάτης” (1875), “Φίλος του Λαού” (1875-1876), “Ασπίς” (1873), “Εφημερίς Αργοστολίου” (1870), “Δίκαιον” (1870), “Κεφαλληνία” (1868), “Σφήκα” (1868), “Τύπος” (1867), “Αναμόρφωσις”, (1866-1867, Υπεύθυνος εκδότης Αντώνιος Λέλος), “Εμπρός” (εκδότης ο δικηγόρος Παναγής Άννινος – Καβαλλιεράτος) που υποστηρίζει τον Τρικούπη με το κόμμα του οποίου εξελέγη βουλευτής ο ίδιος το 1895¹⁰²⁵. Η εφημερίδα “Κεφαλληνία”, του ιερέως Ν. Πολλάνη υποστηρίζει μεταξύ των άλλων τους Αδελφούς Ιακωβάτους οι οποίοι εκλέγονται στην επαρχία Πάλλης και το 1875 υποστήριξε τον Ρ. Χοϊδά¹⁰²⁶.

Σχόλια σχετικά με την ποιότητα του τοπικού τύπου δεν υπάρχουν συχνά στις τοπικές εφημερίδες, όπου υπάρχουν κυρίως θέματα αντιπαράθεσης μεταξύ τους, λόγω της θέσης που λαμβάνουν προς υποστήριξη του ενός ή του άλλου υποψηφίου κατά την διάρκεια των εκλογών.

Οι ίδιες πάντως εφημερίδες προωθούν σημαντική την ακεραιότητα του τύπου παρά το γεγονός ότι κύριος σκοπός τους είναι η προώθηση των δικών τους απόψεων και κατά τις εκλογές η στήριξη των δικών της υποψηφίων. Από τις ελάχιστες περιπτώσεις μετά την Ένωση που αναφέρονται στο ρόλο του τύπου είναι η εφημερίδα “Κεφαλληνία”, όπου προ των εκλογών του 1868 κάνει αναφορά στο ρόλο του τύπου, τονίζοντας τη χρησιμότητά του στην πολιτική διαδικασία προς το συμφέρον της πατρίδος και στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου¹⁰²⁷.

¹⁰²⁵ Άννινος-Καβαλλιεράτος Παν., 1997, τ. 1: 11, 19.

¹⁰²⁶ Δεμπόνος Α-Δ., 1984: 145.

¹⁰²⁷ Με τίτλο «Περί της χρησιμότητος του τύπου κατά τας βουλευτικές εκλογάς» και υπογραφή «Φιλόλαος», αναφέρει η εφημερίδα: «Μία εκ των σπουδαιότερων περιστάσεων, καθ’ ας καταφαίνεται η χρησιμότης του Τύπου, είναι αι βουλευτικοί εκλογαί. Ο Τύπος, η γενναία αύτη και ακαταμάχητος ασπίς των δικαιωμάτων του ανθρώπου, νυν παρά ποτέ προσκαλείται υπό της δεινοπαθούσης Πατρίδος, να διδάξη τον λαόν, περί του μεγάλου δικαιώματος, το οποίον μετ’ ολίγον χρόνον μέλλει να εξασκήση, περί του καλού ή κακού, το οποίον παράγει η χρήσις δικαιωμάτων του, και τέλος ότι αυτός είναι η έμμεσος αφορμή της ευτυχίας ή κακοδαιμονίας του. Ο Τύπος όστις επιθυμεί να ήναι πράγματι διδάσκαλος της κοινωνίας, οφείλει, μετά τη πρεπούσης αυτής παρρησίας, να συστήση εις τον λαόν, τους άνδρας εκείνους οίτινες επαξίως θέλουσι τον αντιπροσωπεύσει. ... καθ’ ην οφείλει μετά θάρρους να υποστηρίξη τους αξίους να καθέξωσι την υψηλήν του αντιπροσώπου θέσιν, προτρέπων τον λαόν υπέρ αυτών και αποτρέπων αυτόν από των ανικάνων, και πολλάκις

Λόγω του γεγονότος ότι ο τοπικός τύπος είχε διαδραματίσει θετικό ρόλο στο ενωτικό κίνημα και κράτησε σοβαρή στάση μετά την Ένωση, γενικά δεν καταγράφεται εχθρική συμπεριφορά των πολιτικών απέναντί του, με πράξεις αντεκδίκησης, μόνο κυρίως αγωγές και μηνύσεις σε δημοσιεύματα για συκοφαντική δυσφήμιση. Καταγράφεται όμως και ακραία συμπεριφορά σε κάποιες περιπτώσεις, όπως στην περίπτωση του Δημάρχου Βινιεράτου το 1866 όπου δημοσιεύονται επιστολές και σχόλια των οποίων η ακρότητα των εκφράσεων είναι χαρακτηριστική¹⁰²⁸.

Κάθε πολιτική παράταξη, φατρία ή πολιτευτής, έχει τη δική του εφημερίδα και όποιος δεν είχε εξέδιδε κάποιος φίλος του. Αυτό συνέβαινε και στα χρόνια προ της Ενώσεως, όπου κάθε πολιτική ομάδα της Βουλής είχε και τις αντίστοιχες εφημερίδες που εξέφραζαν τις απόψεις τους. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι μεταενωσιακά ο Κουμουνδούρος που πολιτεύονταν για την πρωθυπουργία και ήθελε να προσελκύσει τους τοπικούς βουλευτές και κομματάρχες πρώτα απ' όλα προσέγγισε και πήρε μαζί του τις κύριες εφημερίδες του νησιού¹⁰²⁹, γνωρίζοντας ότι ο τύπος ήδη διατηρούσε υψηλή αξιοπιστία στην κοινωνία, ο οποίος αποτελούσε το κύριο μέσο ενημέρωσης και μεταφοράς αναπαραστάσεων¹⁰³⁰. Αλλά και οι πολιτικές λέσχες, όπως το Δημοτικό Κατάστημα Αργοστολίου, είχαν ως κύριο μέσο έκφρασής τους την έκδοση τοπικών εφημερίδων, όπως επίσης και πρόσωπα (ο Π. Πανάς) που ήθελαν να παρέμβουν στην πολιτική ζωή εξέδιδαν εφημερίδες επ' ονόματί τους για να εκφράσουν τις απόψεις τους.

Ο τύπος καθ' όλη την διάρκεια της εποχής που ερευνήσαμε, διαδραμάτισε ρυθμιστικό ρόλο στην διαμόρφωση του πολιτικού κλίματος. Λόγω του καθολικού χαρακτήρα του δικαιώματος της ψήφου και της απόλυτης ελευθερίας έκφρασης αποτέλεσε το κύριο μέσο για τη διαμόρφωση της εικόνας και της αντίληψης για τους πολιτικούς και το πρόγραμμά τους, επιδρώντας στην πολιτική συμπεριφορά των πολιτών. Στο γεγονός αυτό οφείλεται η μεγάλη διαχρονική άνθηση του τύπου, η ποιοτική του εμφάνιση, αλλά και η συνεχής εικόνα της ελληνικής εθνικής ταυτότητας που εμφάνιζε. Η μεγάλη αυτή ανταπόκριση που είχε από την τοπική κοινωνία έρχεται να επιβεβαιωθεί

ασχημισάντων, το υψηλόν του βουλευτού αξίωμα. Και μία ηθική ψήφος, είπε, πολύπειρος πολιτικός ανήρ είναι μεγάλη δύναμις δια το έθνος. ...» (Εφημ. “Η Κεφαλληνία”, Φ. 38/17.2.1868, σσ. 2).

¹⁰²⁸ Αναφέρει η εφημερίδα “Αναμόρφωσις”, όπου δημοσιεύει επιστολή αναγνώστου από το Ληξούρι τονίζοντας: «... ο κ. Βινιεράτος περιστοιχίζεται και υποστηρίζεται υπό των σαπρών λειψάνων του παρελθόντος προστασιανού συστήματος προς το οποίον ο Βινιεράτος προσήνεγκε πλείστας όσας αξίας λόγου υπηρεσίας ... ο κύριος ούτος τα αισθήματα και τα φρονήματα αυτού εδιδάχθη εν τη κατηραμένη εκείνη σχολή, ήτις εμηχανάτο δια παντοίων αντεθνικών μέσων, να υποδηλώση διαπαντός την Επτάνησον εις την ξένην δεσποτείαν...» (Εφημ. “Αναμόρφωσις”, φ. 4/30.7.1866).

¹⁰²⁹ Εφημ. “Η Κεφαλληνία”, φ. 36/20.2.1865.

¹⁰³⁰ Έτσι η εφημερίδα “Ανεξάρτητος” του Δημητρίου Ζαωρίτη, η Ληξουριώτικη εφημερίδα το “Δίκαιο” του Ν. Αραβαντινού, η “Κεφαλληνία” και μετέπειτα “Νέα Κεφαλληνία” του παπα Νικόλα Πολλάνη, αλλά και οι εφημερίδες “Τύπος”, “Νέα Εποχή” και “Αφειδία” που ανήκουν στην ίδια οικογένεια θα συνταχθούν με το μέρος του. Ακόμα και ο Αντώνιος Λέλος, συνεργάτης του παλαιοριζοσπάστη Π. Πανά, θα προσχωρήσει στον Κουμουνδούρο με την εφημερίδα “Σπιθήρ”, ενώ ο Ανδρέας Άννινος για να τον υποστηρίξει θα εκδώσει την εφημερίδα “Σάλπιγξ”.

από το σημαντικό ενδιαφέρον που δείχνουν διαρκώς τα πολιτικά κόμματα και οι πολιτευτές να έχουν το δικό τους τοπικό τύπο, όχι μόνο κατά τις εκλογές αλλά και διαχρονικά.

VI. Οι επιπτώσεις της αφομοίωσης στην Κεφαλληνία

Στα προ της Ενώσεως χρόνια η διοικητική διαίρεση του νησιού αποτελούνταν από πέντε διαμερίσματα¹⁰³¹, με τον πληθυσμό να είναι κατανεμημένος στα χωριά και στα μεγάλα ορεινά ή παραθαλάσσια οικιστικά κέντρα, όπου ζει κυρίως η μεγάλη πλειοψηφία του. Η διοικητική διάρθρωση ήταν δομημένη γύρω από την κυρίως πρωτεύουσα, που ήταν και το διοικητικό κέντρο, τις πρωτεύουσες των επαρχιών, τα παραθαλάσσια κέντρα που ήταν και μικρά λιμάνια, τα ορεινά κτηνοτροφικά και γεωργικά χωριά. Οι πρωτεύουσες των επαρχιών, αποτελούσαν τα κέντρα διοίκησης και συγκέντρωναν διοικητικές και στρατιωτικές λειτουργίες. Στις πόλεις κατοικούσαν κυρίως ευγενείς, αστοί, επιστήμονες, επαγγελματίες-μεταποιητές και υπηρέτες, ενώ στα χωριά κυρίως χωρικοί, αγρότες, κτηνοτρόφοι, έμποροι, ναυτικοί και επαγγελματίες μεταποιητές. Στις πόλεις οι ασχολίες ήταν κυρίως διοικητικές, εμπορικές, μεταποιητικές με τη χρήση σε αρκετές περιπτώσεις μηχανικών μέσων στην επεξεργασία προϊόντων, στην υφαντουργία, κλπ., ενώ στα χωριά οι ασχολίες ήταν κυρίως χειρωνακτικές με τη χρήση ελάχιστων μηχανικών μέσων και ζώων, αγροτικές, κτηνοτροφικές, μεταποιητικές και εμπορικές.

Την πλειονότητα των διοικητικών λειτουργιών συγκέντρωνε το Αργοστόλι, ενώ οι υπόλοιπες μικρές πόλεις και τα χωριά χρησίμευαν μόνο ως τοπικές αγορές για τα προϊόντα της περιοχής και εμφάνιζαν περιορισμένη βιοτεχνική δραστηριότητα με διάφορες μορφές μεταπρατισμού και μικροεμπορίου. Η κατάσταση αυτή δεν μετέβαλε ουσιαστικά την τεράστια εντατικοποίηση των εμπορικών δραστηριοτήτων στην διάρκεια της Προστασίας. Κατά τη διάρκεια όλου του 19^{ου} αιώνα η μορφολογία της νησιωτικής οργάνωσης βρέθηκε σε εξέλιξη, διατήρησε τα χαρακτηριστικά της και αναπτύσσονταν ως εξής: Α. Ένα μεγάλο αστικό κέντρο (Αργοστόλι) που αποτελούσε και την πρωτεύουσα του νησιού, στο οποίο αναπτύσσονταν όλες οι αστικές λειτουργίες, οι οποίες δεν ήταν εξαρτημένες από το στενό αγροτικό περίγυρο ούτε από μια συγκεκριμένη ενδοχώρα αλλά αποτελούσε εμπορικό κόμβο στη διάρθρωση του εμπορίου των Επτανήσων αλλά και ολόκληρης της Μεσογείου. Β. Μικρά παραθαλάσσια κέντρα¹⁰³² [Ληξούρι, Αιγιαλός (Σάμη), Βαθύ, Αγ. Ευφημία, Πάνορμος (Φισκάρδο), Άσσος, Πεσσάδες] που συγκέντρωναν το διαμετακομιστικό εμπόριο κάθε γεωγραφικού διαμερίσματος και παρουσίαζαν μικρή εμπορική άνθηση.

¹⁰³¹ Ο.π. υποσ. 397.

¹⁰³² «Πληθυσμός 1889: Ληξούρι 5.740, Αιγιαλός Σάμης 282, Αγ. Ευφημία 383, Φισκάρδο 195, Άσσος 670, Πεσσάδες 552». (Τσιτσέλης Ηλ., τ. β' 1960: 681).

Στο νησί είναι ανεπτυγμένη, σε αρκετό βαθμό, η ατομική ιδιοκτησία στη μεσαία τάξη, μικρότερη στους χωρικούς και στο λαϊκό στοιχείο, ενώ ελάχιστες είναι οι μεγάλες ιδιοκτησίες που ανήκουν σε παλιές οικογένειες ευγενών, που απέκτησαν τίτλους ιδιοκτησίας με τις αποφάσεις της Ιονίου Βουλής την περίοδο των «κομεστάδων» (περίοδος 1817-1850).

Η κοινωνική και οικονομική διάρθρωση του νησιού, που εξελίχθηκε στην περίοδο μετά την Ένωση, οικοδομήθηκε επί Ενετοκρατίας και διευρύνθηκε κατά την Προστασία. Και οι δύο επικυρίαρχοι έδιδαν ιδιαίτερη πρόνοια στο εμπόριο, το οποίο προέρχονταν κύρια από την τοπική παραγωγή του ελαιολάδου, του κρασιού, κυρίως της σταφίδας, των δημητριακών, των οσπρίων, αλλά και των άλλων προϊόντων τα οποία απαιτούνταν για την επιβίωση του πληθυσμού, αλλά κυρίως για την τροφοδοσία του αυτοκρατορικού στόλου. Για τον λόγο αυτό διευκόλυναν την ανάπτυξη της γεωργικής παραγωγής, δίνοντας επιδοτήσεις για νέες φυτεύσεις και διοικητικές διευκολύνσεις στους παραγωγούς, όπως ήταν τα εμφυτευτικά δικαιώματα σε δημόσια ή επιταγμένα κτήματα¹⁰³³. Η επιβολή όμως της μονοκαλλιέργειας της σταφίδας περιόριζε σε μεγάλο βαθμό την καλλιέργεια άλλων γεωργικών προϊόντων, κυρίως του σιταριού, έχοντας όφελος από αυτή την πρακτική μόνον οι έμποροι, που λόγω της μεγάλης προσφοράς το προϊόν είχε μικρή τιμή και μεγάλα κέρδη λόγω της εξαγωγής της. Αντίθετα η μείωση της παραγωγής στα βασικά προϊόντα, με πρώτο το σιτάρι, καλύπτονταν με εισαγωγές, αυξάνοντας όμως την τιμή του λόγω των δασμών. Αυτό είχε ως συνέπεια την αυξανόμενη εξαθλίωση των χωρικών αγροτών¹⁰³⁴, για τους οποίους αποτελούσε την κυρίως τροφή. Την περίοδο της Προστασίας, οι πεδινές και εύφορες αγροτικές εκτάσεις πέρασαν σε ορισμένα πρόσωπα που κατάγονταν από την παλιά τάξη ή σε πρόσωπα που συνεργάζονταν με το καθεστώς. Οι μεγαλοκτηματίες όμως σ' αυτές τις περιοχές ήταν ολίγοι και οι εκτάσεις τους δεν ήταν τέτοιες ώστε να διαφοροποιούν σημαντικά το μέσο όρο της ιδιοκτησίας και να τους διασφαλίζουν οικονομική κυριαρχία, που αποτελούσε έναν ακόμα λόγο που δεν αναπτύχθηκε η φεουδαρχία στο νησί.

Η κεφαλληνιακή κοινωνία κατά την περίοδο της Βρετανικής Προστασίας, παρουσιάζει την εικόνα μιας παραδοσιακής κοινωνίας, που βασίζεται στην οργάνωση εκτεταμένου εδαφικού κράτους. Στις κοινωνίες του τύπου αυτού, το χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και του επικοινωνιακού συστήματος προκαλεί τη δημιουργία φυγόκεντρων πρωτογενών κοινωνικών ενοτήτων, που υποχρεώνουν την κεντρική εξουσία να οργανωθεί με τη σειρά της, από άποψη μηχανισμών ελέγχου και καταστολής, στο επίπεδο της τοπικής κοινωνίας. Παράλληλα το

¹⁰³³ Η φύτευση ελαιοδένδρων από τους ακτήμονες σε επιταγμένα κτήματα από τη διοίκηση εφαρμόστηκε επί Ενετοκρατίας. Το γεγονός ότι η γη αποτελούσε ιδιοκτησία του Κράτους και την εκχωρούσε στα μέλη της τοπικής κοινότητας αποτέλεσε τον κύριο λόγο που δεν αναπτύχθηκε φεουδαρχία την εποχή αυτή στο νησί.

¹⁰³⁴ Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού Μπ., 2009: 22-25.

καθεστώς δεν ενδιαφέρθηκε να εισάγει στην Επτάνησο την τεχνολογική πρόοδο, με συνέπεια να μην αναπτυχθεί η βιομηχανία με την ουσιαστική έννοια του όρου¹⁰³⁵. Υπό τις συνθήκες αυτές μεγάλο μέρος του ανδρικού ενεργού πληθυσμού μεταναστεύει και δραστηριοποιείται στο εξωτερικό, κυρίως στις πόλεις που υπάρχουν ελληνικές παροικίες, αλλά και σε άλλες πόλεις και λιμάνια με εμπορική δραστηριότητα. Οι Κεφαλλήνες μετανάστες δεν ξεχνούν τον γενέθλιο τόπο τους και όσοι διαπρέπουν, είτε επιστημονικά είτε οικονομικά. Χρηματοδοτούν δημόσια έργα (κυρίως ορφανοτροφεία, νοσοκομεία, σχολεία, αρδευτικά, δρόμους, κα) καλύπτοντας κατά έναν τρόπο την υποχώρηση του Ελληνικού κράτους, ενώ παράλληλα με τις χορηγίες αυτές καλύπτονται σε πολλές περιπτώσεις ανάγκες σε ρουχισμό και είδη πρώτης ανάγκης στην ύπαιθρο.

Οι Κεφαλλήνες, προικισμένοι με μοναδική τόλμη και εμπορικά χαρίσματα, ανοίγονταν από αιώνες πριν στις θάλασσες με μεγάλη επιτυχία. Σε όλο το τελευταίο τέταρτο του 18^{ου} και το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα και κυρίως κατά τον καιρό της Ένωσης διεκδικούσαν μεγάλο μερίδιο δράσης στα διεθνή οικονομικά κέντρα (κέντρα δράσης τους: Εύξεινος, Αίγυπτος, Κωνσταντινούπολη, Μασσαλία, Λονδίνο, κ.α.). Όσοι έμεναν στο νησί και ανήκαν στην γαιοκτητική τάξη, αξιοποιώντας τα οφέλη των θεσμών του ελεύθερου εμπορίου (τράπεζες, ασφαλιστικές εταιρείες, χρεόγραφα, μετοχές, κα) τόλμησαν να ιδρύσουν με δικά τους κεφάλαια τράπεζες και ασφαλιστικές εταιρείες στο Αργοστόλι, ακολουθώντας τα πρότυπα της προστάτιδος δύναμης. Τα χρήματα που εισέπρατταν οι γαιοκτήμονες δεν τα επένδυναν στην εισαγωγή νέας τεχνολογίας για την ανάπτυξη της γεωργικής παραγωγής, αλλά προσπαθούσαν να τα πολλαπλασιάσουν με χρηματοπιστωτικούς τρόπους οι οποίοι απέφεραν κέρδη σε βραχύ διάστημα και όχι με άλλους που χρειάζονταν βάθος χρόνου. Έτσι η τοπικά κυρίαρχη οικονομικά τάξη δεν τόλμησε την εισαγωγή βιομηχανικών μοντέλων, αλλά ούτε και η Προστασία εισήγαγε τη χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας, που στην Αγγλία βρισκόταν εκείνη την εποχή σε πλήρη εξέλιξη. Οι μόνες μονάδες που λειτουργούσαν κατά την Ένωση ήταν ο «Θαλασσόμυλος του Stewens» ο πρώτος θαλασσόμυλος που χρησιμοποιούσε ως ενέργεια τη ροή του θαλασσινού νερού, που ανήκε όμως σε Άγγλο, και η Οινοποιία-Κονιακοποιΐα του Ιρλανδού Earnest O' Toole που εξελίχτηκε σε βιομηχανία με χρήση ατμού (ιδρύθηκε το 1854 στο Αργοστόλι) και ήταν η συνέχεια της πρωτοπόρου οικονομικής μονάδας «Βινάριες» του Pignatorro. Η τεχνουργική βιοτεχνία των ταπήτων και εν γένει των μάλλινων υφασμάτων είχε μια σχετική ανάπτυξη σε πολλά χωριά του νησιού, με τη μορφή οικογενειακής μονάδας ή οικοτεχνίας, λόγω των τοπικών απαιτήσεων σε ένδυση και της τοπικής παραγωγής σε μαλλί λόγω της

¹⁰³⁵ «Το εμπόριο και η ναυτιλία, τα οποία αποτελούσαν αξιόλογη πηγή εσόδων για το κράτος, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, κατά τα χρόνια της μετάβασης είχαν αρχίσει να φθίνουν, παρά τις προσπάθειες των Κεφαλλήνων πλοιοκτητών να εκσυγχρονίσουν το στόλο τους» (Χιώτης Π., 1877: 139).

κτηνοτροφίας¹⁰³⁶. Η ανάπτυξη αυτή βοηθήθηκε από τον επιβαλλόμενο προστατευτικό δασμό στα εισαγόμενα υφάσματα και την απαγόρευση εξαγωγής των ερρίων (μαλλιά προβάτων και αιγών)¹⁰³⁷.

Στον ορεινό όγκο της νήσου η κοινωνική μορφολογία σε συνδυασμό με κάποια μεγάλα ηπειρωτικά χωριά (Λακήθρα, Χαυδάτα, Καρδακάτα, Βαλσαμάτα, Δειλινάτα, Χιονάτα, Πάστρα, Φαρακλάτα, Μονοπωλάτα)¹⁰³⁸, εξυπηρετούσαν μια τριπλή λειτουργία: α. συγκέντρωναν τις διοικητικές υπηρεσίες και υπήρχαν τοπικές φρουρές, β. αποτελούσαν κέντρα εμπορίας των αγροτικών προϊόντων της ευρύτερης περιοχής, γ. είχαν οικονομική εξάρτηση από τον στενό αγροτικό περίγυρο και λειτουργούσαν σαν περιφερειακές αγορές με περιορισμένες και παράπλευρες μικροβιοτεχνικές δραστηριότητες. Πρόκειται για μια σχέση ρευστή, όπου ο αγροτικός περίγυρος δεν είναι απλά στοιχείο διαμορφωτικό της ζωής του σχετικά αστικοποιημένου χώρου, αλλά τον προσδιόριζε οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά. Αντίθετα στο αστικό κέντρο του νησιού, όπου υπήρχε μεγάλη συγκέντρωση πληθυσμού, μεγάλο μέρος της οικονομικής δραστηριότητας προέρχεται από τη ναυτιλία και το εμπόριο.

Η οικοτεχνία ήταν από χρόνια αναπτυγμένη όμως η χαμηλή παραγωγή της δεν μπορούσε να ανταγωνιστεί, όχι μόνον ως προς την ποσότητα αλλά και ως προς την ποιότητα, τα αντίστοιχα βρετανικά βιομηχανικά προϊόντα τα οποία προμηθεύονταν η άρχουσα αστική τάξη. Οι εισαγωγές των προϊόντων μειώθηκαν λίγο κατά την Ένωση, ενώ οι Κεφαλλήνες του εξωτερικού συνέχιζαν να στέλνουν τα πολύτιμα εισαγόμενα προϊόντα στους συγγενείς τους.

Η Κεφαλληνία, το 1840, ήταν το δεύτερο ελληνικό νησί, με πρώτο την Κέρκυρα, στο οποίο λειτουργούσε η βρετανικών κεφαλαίων Ιονική Τράπεζα που είχε ιδρυθεί τον προηγούμενο χρόνο στο Λονδίνο. Το 1841 ιδρύθηκε στο Αργοστόλι η «Ασφαλιστική της Κεφαλληνίας Εταιρεία» που ήταν η πρώτη του είδους στον ελλαδικό χώρο¹⁰³⁹. Οι ισολογισμοί της δείχνουν άριστα αποτελέσματα καταδεικνύοντας και την αποτελεσματική της διοίκηση. Η δραστηριότητα συνεχίστηκε και μετά την Ένωση, όπου λειτουργούσε στο Αργοστόλι η τράπεζα του Ι. Σκαλτσούνη «Ο Αρχάγγελος» (ίδρυση 1855) και η «Ανώνυμος Εταιρεία Ομόνοια» (ίδρυση 1857).

¹⁰³⁶ Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στην περιοχή της Πυλάρου, «στα ΒΔ της νήσου, κατασκευάζονταν την περίοδο αυτή αξιόλογοι τάπητες και μάλλινα υφάσματα λόγω της ανάπτυξης της οικογενειακής υφαντουργίας στο οποίο συνέβαλε το γεγονός της μεγάλης τοπικής παραγωγής μαλλιού, λόγω της εκτατικής κτηνοτροφίας» (Σκαλτσούνης Ι., 1863: 120).

¹⁰³⁷ «Σε όλη την ύπαιθρο η υφαντική κατέχει την πρώτη τάξη της τεχνικής παραγωγής, ιδιαιτέρως στις πόλεις (Αργοστόλι) πλήθος εργατών καταγίνεται μετ' επιτυχίας επιζήλου εις την υφαντικήν, οι δε χωρικοί και το σύνολο της η εργατική τάξη ενδύεται με υφάσματα εγχώρια, πολύ ανθεκτικώτερα και φθηνώτερα των ευρωπαϊκών» (Ιδρυμα ΕΤΒΑ, 1999: 268-269).

¹⁰³⁸ «Πληθυσμός 1889: Λακύνθρα 649 κάτοικοι, Χαυδάτα 980, Καρδακάτα 620, Βαλσαμάτα 1.391, Δειλινάτα 1.996, Χιονάτα 253, Πάστρα 198, Φαρακλάτα 1.477, Μονοπωλάτα 716» (Τσιτσέλης Ηλ., τ. β' 1960: 681).

¹⁰³⁹ Αναφέρει ο Πάρης: «Κεφαλλήνες τινές εννοήσαντες την έλλειψιν (ενν. ασφάλειας από τους κινδύνους της θάλασσας) ενόμισαν ωφέλιμον να την αναπληρώσουν, και δια τούτο επρότειναν την σύστασιν εις την πατρίδα των μιας εταιρείας σκοπόν έχούσης την κινδυνασφάλειαν. Αι προσπάθειαι των επέτυχον κατ' ευχήν...» (Πάρης 1892: 249).

Ανάμεσα στα ιδρύματα αυτά είχαν αναπτυχθεί αντιπαλότητες, ακόμη και πολιτικές, όπως η περίπτωση του Ι. Σκαλτσούνη, που βρισκόταν σε διαρκή αντιπαράθεση με την Ιονική, η οποία, ως βρετανικών συμφερόντων τράπεζα πολεμήθηκε τα χρόνια μετά την Ένωση. Στην Ιθάκη λειτούργησαν οι αντίστοιχες «Ασφαλιστική και Προεξοφλητική Εταιρεία «Ο Οδυσσεύς» (1858) και «Η Ιθάκη» (1863) καταδεικνύοντας την δύναμη της οικονομίας. Κατά την Ένωση οι καταθέσεις μόνον στην Ιονική ήταν πολύ μεγάλες κι ανέρχονταν στο ύψος των 1.064.850 διστήλων. Μετά την Ένωση σημαντικές δραστηριότητας στο νησί ξεκίνησε η Εθνική Τράπεζα, όπου το 1864 όρισε ανταποκριτή της (1864-1880) στην Κεφαλληνία τον Νικ. Πινιατώρο. Εν τω μεταξύ, η Ιονική διατήρησε την προνομιακή της θέση, καθώς όπως και η Εθνική, είχε δικαίωμα κυκλοφορίας τραπεζογραμμάτων. Έτσι για αρκετά χρόνια στην περιορισμένη αγορά της Κεφαλληνίας, αλλά και γενικότερα στα Επτάνησα, κυκλοφορούσαν τα δύο τραπεζογραμμάτια των παραπάνω τραπεζών, έως τη λήξη του 19ου αιώνα, με όλες τις συνέπειες στην οικονομία. Επιβεβαίωση των παραπάνω στοιχείων αποτελούν οι πληροφορίες που παρέχει ο Άγγλος στρατηγός Wittinghams για το διάστημα 1854-1862: *«Το νησί γενικά ευημερεί... το κυριώτερο εμπόριο γίνεται με τη Μαύρη Θάλασσα κι εκεί είναι πιο συμφέρον να ταξιδεύουν με ρωσική, παρά με ιονική σημαία. Οι κρατικές πρόσδοδοι από την Κεφαλληνία είναι κατά μέσον όρο 45.000 λίρες στερλίνες, από τις οποίες οι 35.000 είναι τελωνιακοί δασμοί. Εξάγει 16 έως 18 εκατ. λίτρες σταφίδες το χρόνο. Το 1862 όλα τα έσοδα ήταν πάνω από τον μέσο όρο και ξεπέρασαν τις 47.000 λίρες. Το ναυτικό της Κεφαλληνίας παρήκμασε από το 1828 εν μέρει, όμως τα τελευταία δέκα χρόνια αναπτύχθηκε πάλι...»*. Αυτό που υπήρξε καταστροφικό για την ναυτιλία του νησιού ήταν το γεγονός ότι μετά την Ένωση υπήρξε διπλή φορολογία. Έτσι στην Ιόνιο φορολογία η οποία ίσχυε, προσετέθη και η νέα της Ελλάδος, επιβαρύνοντας την οικονομία της Κεφαλληνίας με πρόσθετους φόρους, συνεχίζοντας παράλληλα να ισχύουν οι παλαιότεροι.

Παρουσιάζοντας στοιχεία από τους στατιστικούς πίνακες των απογραφών της Προστασίας, και ιχνηλατώντας την οικονομική κατάσταση του νησιού, μπορούμε να δούμε ότι παρουσιάζει μια αυτάρκεια σε προϊόντα και κυρίως εξωστρεφή χαρακτήρα¹⁰⁴⁰. Έτσι, το 1863 παρουσιάζονται 414.970 εκτάρια¹⁰⁴¹ με καλλιέργειες: 11.660 εκτάρια με Σιτάρι, 28.310 κριθάρι-καλαμπόκι, 12.980 βρώμη, 104.680 σταφίδα, 70.600 ελαιόδενδρα, 95.100 αμπέλια (κρασιού), 2.440 βαμβάκι, 2.080 λινάρι, 9.900 όσπρια. 73.000 βοσκότοποι και 339.482 εκτάρια ακαλλιεργήτης γης. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 50% περίπου της καλλιεργήσιμης έκτασης καλύπτει η παραγωγή σταφίδας

¹⁰⁴⁰ Παξίμαδοπούλου-Σταυρινού Μπ., τ. Β', 2009: 72-73 & 78-79.

¹⁰⁴¹ Το Εκτάριο (διεθνές σύμβολο ha) είναι μονάδα μέτρησης επιφανείας, ισούται με 100 αρ ή 10.000 τετρ. μέτρα, δηλ. 10 στρέμματα και αντιστοιχεί με τετράγωνο του οποίου κάθε πλευρά έχει μήκος 100 μέτρα.

και σταφυλιών κρασιού, προϊόντα που είναι κυρίως εξαγωγίμα και αποτελούν τη βάση της μεταποιητικής βιομηχανίας, η οποία καλύπτει σημαντικό μέρος της οικονομίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε μια έκταση 781 τ. χιλ. του συνόλου της νήσου, με μεγάλους ορεινούς όγκους, η ακαλλιέργητη γη αποτελεί μόνο το 50%, στοιχείο το οποίο τεκμηριώνει το γεγονός της οργανωμένης γεωργικής καλλιέργειας. Αντίστοιχα το ζωϊκό κεφάλαιο (αριθμός ζώων) ανέρχεται σε: 1.470 Άλογα, 1.529 βοοειδή, 34.470 πρόβατα και 36.580 αίγες.

Συνοπτικά, στην Κεφαλληνία αναπτύχθηκε μια ανθηρή οικονομία, η οποία παρά τους ασφυκτικούς νόμους και την πίεση της αφομοίωσης, διατηρήθηκε παραγωγική τα επόμενα χρόνια.

Την ίδια εικόνα παρουσιάζει και η Ιθάκη¹⁰⁴². Το 1863 παρουσιάζονται 3.448 εκτάρια με καλλιέργειες: 82 εκτάρια Σιτάρι, 383 κριθάρι-καλαμπόκι, 17 βρώμη, 207 σταφίδα, 212 ελαιόδενδρα, 786 αμπέλια (κρασιού), 98 λινάρι, 37 όσπρια. 1.626 εκτ. βοσκότοποι και 3.056 εκτάρια ακαλλιέργητης γης. Αντίστοιχα το Ζωϊκό κεφάλαιο (αριθμός ζώων) ανέρχεται σε: 650 Άλογα, 200 βοοειδή, 5.000 πρόβατα, 5.000 αίγες.

Στη περίοδο μετά την Ένωση, τα Επτάνησα είχαν 12 λιμάνια, 96 αλιευτικά πλοία, χωρητικότητας 286 τόνων με 319 αλιείς να ασχολούνται επαγγελματικά, οι άνδρες ανά τόνο 1,11 και τόνοι ανά πλοίο 2,97, ενώ ο συνολικός αριθμός που απασχολούνται στη θάλασσα ανέρχεται σε 6.997 άτομα. Στο νηολογίου Αργοστολίου το 1891 δηλώνονταν 147 πλοία, χωρητικότητας 20.607 τόνων: 14 ατμόπλοια χωρητικότητας 10.214 τόνων και 133 ιστιοφόρα χωρητικότητας 10.393 τόνων. Το Αργοστόλι, ήταν τρίτο λιμάνι σε πανελλήνια κατάταξη μετά τη Σύρο και τον Πειραιά, ενώ το Ληξούρι είναι στην 20η θέση¹⁰⁴³ και αποτελεί από τα κυριότερα λιμάνια ναυτολόγησης που είναι 3^ο με 2.789 άνδρες μετά την Ύδρα και τις Σπέτσες¹⁰⁴⁴. Σύμφωνα με τα στοιχεία του παγίου χρέους της Ελλάδος, κατά το πέρας της πρωθυπουργίας του Τρικούπη στο 1885, η Κεφαλληνία αποτελεί σημαντικό λιμένα, εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου, ενώ οι δασμοί από το εξαγωγικό εμπόριο την κατατάσσουν στους σημαντικότερους λιμένες της χώρας από πλευράς εσόδων και αποτελούν την εγγύηση για τη σύναψη δανείων¹⁰⁴⁵. Καθ' όλο το ήμισυ του 19^{ου} αιώνα, το λιμάνι του Αργοστολίου καθίστανται 6^ο ανάμεσα στα σπουδαιότερα λιμάνια της Ελλάδος

¹⁰⁴² Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού Μιρ., τ. Β', 2009: 72-73 & 78-79.

¹⁰⁴³ R.A.H. Bickford-Smith, Ελληνική έκδοση, 2008: 93-95.

¹⁰⁴⁴ Υπουργείο Οικονομικών, Γρ. Στατιστικής, Μηνιαίων Δελτίων του Εμπορίου της Ελλάδος μετά των ξένων επικρατειών, Μάιος 1888, αριθμ. 5, Εθνικό Τυπογραφείο, 1888, σσ. 6-39.

¹⁰⁴⁵ Το έτος 1874 συνεμονολογήθη «δάνειον 26.000.000 δρχ. ηγγυημένον δια του τρίτου των εισπράξεων των Ταμείων Κατακόλου, Καλαμών, Κεφαλληνίας και δύο τρίτων εκ του Τελωνείου Σύρου προς 6 ο/ο», όπως και το έτος 1884 «Δάνειον 170.000 εις χρυσόν, ηγγυημένον δια του περισσεύματος της προσόδου του χαρτοσήμου, των περισσευμάτων των Τελωνείων Πειραιώς, Αθηνών, Πατρών, Σύρου, Κατακόλου, Καλαμών, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου και Κερκύρας) και δια των τελωνειακών εισπράξεων Βώλου, Τάγρεσι και Άρτης (μόνον 110.000 ομολογίες του δανείου διατέθησαν)» (Τσέστων Καρ., 1887: 44-45).

(Πειραιάς, Σύρος, Πάτρα, Κέρκυρα, Βόλος), καταγράφοντας μια ανθηρή οικονομική κατάσταση και σημαντική οικονομική θέση στο εμπόριο και στις εξαγωγές. Σύμφωνα με τους συγκριτικούς πίνακες των τελωνειακών εισπράξεων Ιουλίου των ετών 1884 - 1887, η Κεφαλληνία είναι το έβδομο λιμάνι, σε σύνολο 31 λιμένων (Πειραιάς, Σύρος, Πάτρα, Βόλος, Καλαμάτα, Κέρκυρα). Επίσης αποτελεί ένα από τα κυριότερα κέντρα του εξαγωγικού εμπορίου κατέχοντας την πέμπτη θέση (Πάτρα, Ζάκυνθος, Κέρκυρα, Σύρος), με αξία εξαχθέντων εμπορευμάτων 1.213.556 φράγκα. Όσον αφορά τις εισαγωγές η Κεφαλληνία είναι έβδομη με αξία εισαχθέντων εμπορευμάτων με 2.039.362 φράγκα (Πειραιάς, Σύρος, Πάτρα, Κέρκυρα, Βόλος, Ζάκυνθος), γεγονός που τεκμηριώνει τη σημαντική οικονομική κατάσταση του νησιού και τη δυνατότητα κίνησης κεφαλαίων προς εισαγωγή εμπορευμάτων¹⁰⁴⁶. Σημαντικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη αποτέλεσε η συνέχιση του καθεστώτος των προνομίων¹⁰⁴⁷, που είχαν τα ξένα πλοία στα Επτάνησα και κυρίως τα Βρετανικά, τα οποία συνέβαλλαν στην ανάπτυξη της εμπορικής σύνδεσης με τις ευρωπαϊκές χώρες και πέρα του Γιβραλτάρ.

Σημαντικός ήταν ο ρόλος στην ανάπτυξη της βιομηχανίας την περίοδο αυτή δύο Κεφαλλήνων κεφαλαιούχων, βιομηχάνων αλλά και πολιτικών. Του Ιωάννη Σκαλτσούνη¹⁰⁴⁸, ο οποίος εξέφρασε ισχυρή συνηγορία υπέρ της προστασίας της βιομηχανίας και του Αθανασίου Μπασιά-Τυπάλδου¹⁰⁴⁹, που υποστήριξε την ανάπτυξη της γεωργίας, των βιομηχανιών κατεργασίας αγροτικών προϊόντων και τη μείωση σ' αυτούς τους τομείς των δασμών. Και οι δύο τους θεωρούσαν ότι η Ελλάδα ήταν γεωργική και όχι βιομηχανική χώρα και η προστασία και ανάπτυξη της γεωργίας δεν θα μπορούσε να επιτευχτεί με υπέρογκους δασμούς.

¹⁰⁴⁶ Έτος 1884: 50.288,51, Έτος 1885: 53.796,21, Έτος 1886: 28.181,91, Έτος 1887: 73.395,00 (Τσέστων Καρ., 1887: 150-160). Συγκριτικά με βάση το μήνα Αύγουστο, η Κεφαλληνία έχει: 1885: 92.178,82 δρχ., 1886: 99.851,85, 1887: 150.284,47 (Τσέστων Καρ., 1887: 158-159).

¹⁰⁴⁶ Ο.π. 143-144.

¹⁰⁴⁷ *Ανέφερε το άρθρο 4 της συνθήκης του Λονδίνου του 1864: «Η ένωση των Ιονίων Νήσων μετά του Ελληνικού Βασιλείου ουδεμία θέλει επιφέρει τροποποίησιν εις τα πλεονεκτήματα, τα κεκτημένα εις την ξένην ναυτιλίαν και το ξένον εμπόριον, δυνάμει συνθηκών και συμβάσεων συνομολογηθεισών υπό ξένων Δυνάμεων μετά της Κυβερνήσεως της Αυτής Βρετανικής Μεγαλειότητος υπό την ιδιότητά της ως Προστάτιδος Δυνάμεως των Ιονίων Νήσων. Απασαι αι υποχρεώσεις αι προκύπτουσαι εκ των ειρημένων συμφωνιών, ως και εκ των νυν εν ισχύϊ οργανισμών, θέλουσι διατηρείσθαι και φυλάττεσθαι ακριβώς ως και εν τω παρελθόντι. Κατά συνέπειαν ρητώς συμφωνείται ότι τα ξένα πλοία και το ξένον εμπόριον εν τοις Ιονίοις λιμέσι και τανάπλιν τα Ιόνια πλοία και το Ιόνιον εμπόριον εν τοις ξένοις λιμέσι, καθώς και η ναυτιλία μεταξύ των Ιονίων λιμένων και των της Ελλάδος θα εξακολουθήσωσιν υποκείμενα εις τα αυτά μέτρα και διατελούντα υπό τους αυτούς όρους υφ' ους και προ της ενώσεως των Ιονίων Νήσων μετά της Ελλάδος».*

¹⁰⁴⁸ Ο Ι. Σκαλτσούνης ήταν νομικός, συγγραφέας και διευθυντής της ασφαλιστικής Εταιρείας «Αρχάγγελος» και μετέπειτα της Ναυτικής Τράπεζας. Οι κύριες θέσεις του για την οικονομία περιλαμβάνονται στο βιβλίο «Σκέψεις περί της εν Ελλάδι Βιομηχανίας», Αθήναι 1863.

¹⁰⁴⁹ Το σύγγραμμα του Αθ. Τυπάλδου-Μπασιά με τίτλο «Περί Τελωνειακού δασμολογίου και προστασίας της βιομηχανίας εν Ελλάδι», 1894, συνέβαλε σημαντικά στην ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας και μεταποίησης.

Η κατάσταση της οικονομίας μετά την Ένωση διατηρήθηκε σταθερή, παρά το γεγονός του ασφυκτικού φορολογικού συστήματος και της υποχώρησης της διοίκησης στην συντήρηση και επέκταση των υποδομών, τα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι αναπτύχθηκε σημαντικά. Έτσι τα κυριότερα προϊόντα της Κεφαλληνίας στα οποία περιορίζονται οι σπουδαιότερες των γεωργικών εργασιών των κατοίκων είναι η σταφίδα, ο οίνος και το έλαιο. Αυτά παράγονται σε όλες τις περιοχές, ενώ τη μεγαλύτερη παραγωγή έχει η Παλλική. Κατά τα έτη 1880-1886, η ολική παραγωγή αυτών των ειδών ανέρχεται: της σταφίδας σε 25 εκατ. αγγλικές λίτρες, εκ των οποίων τα 12 εκατ. παράγει η Παλλική, του ελαίου εις 2 εκατ. οκάδες, του δε οίνου σε 8,5 εκατ. οκάδες.

Εκτός των παραπάνω προϊόντων στην Κεφαλληνία παράγονται σε οργανωμένες καλλιέργειες σιτάρι, κριθάρι, διάφορα όσπρια, αραβόσιτος (μόνο στους δήμους Κρανίων και Σάμης), λίγος καπνός, αμύγδαλα, σύκα, καρύδια, κεράσια, πεπόνια, βαμβάκι, γλυκόριζα, κάθε είδους οπωρικά, λαχανικά, κρεμμύδια, βελανίδια, ξυλοκέρατα, γεώμηλα, λιναρόσπορος, λεμόνια, πορτοκάλια, μέλι. Οι οίνοι του νησιού φημίζονται για την υψηλή τους ποιότητα, ενώ τρία οινοποιητικά καταστήματα λειτουργούν [(δύο στο Αργοστόλι και ένα στον Πάνορμο (Φισκάρδο)]. Υπολογίζεται η ετήσια παραγωγή των ερυθρών οίνων σε 8 εκατ. οκάδες και των λευκών σε 500 χιλ. οκάδες. Παράλληλα κατασκευάζονται διάφορα οινοπνευματώδη ποτά, με σημαντικότερα τα ροσόλια από τα οποία γίνεται μεγάλη εξαγωγή. Σημαντικό επίσης εξαγωγίμο προϊόν είναι η τρυγία (κατακάθι βαρελιών) η οποία ξηραίνεται στον ήλιο και είχε πολλές βιομηχανικές χρήσεις (τρόφιμα, χημικά, αρώματα, κα). Σημαντικά είναι και τα προϊόντα κτηνοτροφίας σε όλους τους ορεινούς όγκους (κυρίως στις περιοχές του Πυργιού, Πυλάρου, Φαρακλάτα, Δηλινάτα, Παλλική, Αθέρας, Λειβαθώ).

Λίγα, αλλά σημαντικά, είναι τα βιομηχανικά καταστήματα ατμού, αφού έχει μόνο πέντε ατμόμυλους (τρεις στο Αργοστόλι, από έναν Ληξούρι και Σάμη) προς άλεση σιταριού για την κατασκευή άρτου και ζυμαρικών. Στο νησί, λόγω της γεωμορφολογίας του εδάφους, λειτουργούν δεκάδες ανεμόμυλοι για το άλεσμα των σιτηρών και των άλλων δημητριακών. Μεγάλη ανάπτυξη έχει η οικοτεχνία, όπου κυρίως ασχολούνται οι γυναίκες με τη χρήση αργαλειού στους οποίους κατασκευάζονται λινά και βαμβακερά υφάσματα προς εγχώρια χρήση, ενώ γίνεται και μικρή εξαγωγή. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι μόνο στο Ληξούρι υπάρχουν περί τις 800 υφαντικές μηχανές, ενώ στη Λειβαθώ παράγονται τα τρίχαπτα (δαντέλλες) και άλλα είδη γυναικείου στολισμού και υφασμάτων όπως και έπιπλα από το φυτό της αμερικανικής αγάβης (κοινώς αθάνατος). Παράγεται επίσης σαπούνι κυρίως για την εγχώρια κατανάλωση αλλά γίνεται και μικρή

εξαγωγή. Επίσης η Κεφαλληνία έχει μεγάλη έκταση σε δάση (Αίνος, Ρούδι) από ελάτη, «όπως και δάση δρυός σε Άτρο και Αθέρα»¹⁰⁵⁰, με σχετικά ανάπτυξη της υλοτομίας.

Τα κρασιά της συγκαταλέγονται ανάμεσα στα καλύτερα ελληνικά κρασιά, η μαυροδάφνη, η ρομπόλα και το μοσχάτο (γλυκός οίνος) εξάγονται σε αξιόλογες ποσότητες στην Ευρώπη και ιδίως στη Γερμανία από την τοπική οινοποιία E.A. Toole, τα οποία χρησιμοποιούνται ευρέως στην διατροφή αλλά και στην ιατρική νοσηλεία όπως η μαυροδάφνη¹⁰⁵¹. Το 1890 η Κεφαλληνία έχει 418.719 στρέμματα καλλιεργήσιμης γης αξίας 22.958.990 δρχ. με 54,83 δρχ/στρέμμα¹⁰⁵².

Το ζήτημα του ελαιολάδου και της σταφίδας, που αποτελεί την κύρια πηγή εσόδων του νησιού, έχει διαχρονική αξία και αυτό φαίνεται μέσα από την παραγωγή. Το 1860 στο νησί υπάρχουν 22.000 ελαιόδεντρα και 15.000 μουριές (αναπτύχθηκε μικρή παραγωγή μεταξοσκώληκα που εισήγαγαν οι Ενετοί). Η μονοκαλλιέργεια της σταφίδας που επέβαλλαν οι Ενετοί φαίνεται από το γεγονός ότι: το 1729 εξάγονταν 400.000 βεν. λίτρες σταφίδας¹⁰⁵³, 1603: 4 εκατ., 1640: 9 εκατ, 1655: 10 εκατ. Την πολιτική αυτή συνέχισαν και οι Βρετανοί. Το 1821 παράγονταν αντίστοιχα 10 εκατ, ενώ στο τέλος του 19^{ου} αιώνα η παραγωγή έχει φτάσει στο ζενίθ, το 1888 22,5 εκατ. βενετ. λίτρες, παραγωγή η οποία διατηρήθηκε έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα με 20 εκατ. λίτρες, με μια μικρή μείωση στις 15 εκατ. περί το 1895. Η μεγάλη αυτή παραγωγή μπορεί να επεξηγήσει τη μεγάλη οικονομική καταστροφή που επέφερε στο νησί η σταφιδική κρίση στο τέλος του 19^{ου} αιώνα¹⁰⁵⁴.

Το 1891 η Κεφαλληνία είχε 220 χιλ. αποπερατωμένους δρόμους κόστους 749.115 δρχ., ενώ εκκρεμούσαν άλλα 27 χιλ και κατατάσσονταν ως ο 8^{ος} νομός σ' όλη τη χώρα. Αυτό είχε συμβεί λόγω του γεγονότος ότι επί Προστασίας ο διοικητής Νάπιερ¹⁰⁵⁵ (1772-1853) είχε ανοίξει δρόμους σ' όλο νησί, ενώ είχε προτείνει και το Αργοστόλι να γίνει πρωτεύουσα των Ιονίων¹⁰⁵⁶. Οι Βρετανοί συντήρησαν το εκτεταμένο δίκτυο της Κεφαλληνίας και το είχαν πάντα λειτουργικό, διότι αυτό

¹⁰⁵⁰ Μηλιαράκης Αντ.: 1890: 100-106

¹⁰⁵¹ «Ούτος, εκτός μικράς αρωματικής γλυκύτητος, είνε πολύ θρεπτικός και γευστικός οίνος, κατά την κρίσιν και την πείραν των ειδημόνων καταλλήλотаτος ως τονωτικόν των πασχόντων. Εις νοσοκομεία δυσκόλως πρέπει να προτιμήση τις άλλον οίνον ταύτης της Κεφαλληνιακής μαυροδάφνης, ήτις δεν είνε ακόμη προσηκόντως γνωστή εν Γερμανία... Εις την τελειοποίησιν της θεραπείας των ωραίων κλημάτων της νήσου, εις την εξευγένισιν του οίνου δια νοήμονος περιποιήσεως και της αποθηκεύσεως των αξιολόγων παλαιών οίνων συνεβάλετο τα μάλιστα ο υποπρόξενος του Γερμανικού κράτους Ερνέστος Τούλ... Το μέγιστον μέρος της όλης παραγωγής της μεγάλης αυτού οινοποιίας στέλλεται εις Γερμανίαν. ... Όλη η εξαγωγή του οίνου ήτο τω 1888: 215.000 δρ. εξ αυτών δ' απεστάλησαν εκλεκτοί οίνοι εις Γερμανίαν 116.250 δρ.» (Πάρτς 1892: 249-251).

¹⁰⁵² R.A.H. Bickford-Smith, ελληνική έκδοση, 2008: 67.

¹⁰⁵³ 1 βεν. Λίτρα=480 γραμ.

¹⁰⁵⁴ Στοιχεία: Διεύθυνση Γεωργίας Κεφαλληνίας, 1966.

¹⁰⁵⁵ Το νησί αγάπησε πολύ ο Κάρολος Νάπιερ και ως επιβεβαίωση αυτού ονόμασε την κόρη του Κεφαλληνία.

¹⁰⁵⁶ Bickford-Smith, ελληνική έκδοση, 2008: 115-116.

συνδεόταν με τη δυνατότητα μεταφοράς των γεωργικών προϊόντων στην πρωτεύουσα, αλλά και με το ζήτημα του διοικητικού ελέγχου της νήσου από τις αρχές.

Το νησί κάλυπτε η Ελληνική Ατμοπλοΐα, που ιδρύθηκε το 1856, με τη γραμμή Πάτρα - Μεσολόγγι - Κυλλήνη - Ζάκυνθος - Κεφαλληνία - Παξοί - Κέρκυρα και από το 1883 και μετά η Πανελλήνιος Ατμοπλοΐα με τη γραμμή, Πάτρα - Ζάκυνθος - Κεφαλληνία - Κέρκυρα - Πρέβεζα - Λευκάδα. Επίσης πλοίο της εταιρείας Σερπιέρη έκανε ταξίδια στην Κεφαλληνία¹⁰⁵⁷, ως μεσοσταθμός από τον Πειραιά και την Πάτρα. Σημαντική ήταν και η θέση της στη ναυσιπλοΐα με πάνω από 10 φάρους.

Η ίδρυση και λειτουργία της τοπικής αυτοδιοίκησης¹⁰⁵⁸ αναδιάρθρωσε την επαρχία δημιουργώντας νέες μικρότερες περιφέρειες και κέντρα τα οποία, με την καθιέρωση της καθολικής ψήφου, αποκτούν και πολιτική ισχύ και ρόλο διαπραγμάτευσης. Το γεγονός αυτό έχει σημαντικό βαθμό επιρροής κατά τις εκλογικές διαδικασίες της κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης. Η διοικητική διάρθρωση της τοπικής αυτοδιοίκησης αποτελούνταν από 20 δήμους. Το πνεύμα οργάνωσης των Ενετών, αλλά και της Προστασίας μετέπειτα, είχε εγκαθιδρύσει μια σχετική αυτονομία στο νησί η οποία όμως με τον καιρό εξέλειπε.

Στο νησί ο βασικός πολεοδομικός-παραγωγικός κορμός της οικονομικής και κοινωνικής ζωής είναι τα χωριά. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στο σύνολο του νομού ζούσαν το 1865 82.772 κάτοικοι. Από αυτούς 9.709 ζούσαν στο Αργοστόλι και 3.530 στο Ληξούρι, ήτοι σύνολο 13.239, ποσοστό 16%, ενώ το υπόλοιπο 69.533 κάτοικοι, ποσοστό 84% ζούσε στα μικρά και μεγάλα χωριά του νησιού. Το 1860, το νησί έχει 250 χωριά, ενώ το 1896 αυξάνονται στα 270, το 1920 τα χωριά μειώνονται στα 250, ενώ το 1928 στα 231¹⁰⁵⁹.

Το 1889, ο νομός Κεφαλληνίας είχε 4 επαρχίες, 20 δήμους και 245 χωριά¹⁰⁶⁰. Το 1883 είχε πρωτοδικείο και το 1889 οι φυλακές της είχαν 139 τροφίμους ενώ της Ιθάκης 46¹⁰⁶¹. Αλλά και στον πολιτισμό η Κεφαλληνία είχε σημαντικές υποδομές και δραστηριότητα. Στο Αργοστόλι λειτούργησε θέατρο από το 1850 εφάμιλλο των ευρωπαϊκών, ενώ το 1896 ιδρύεται η Φιλαρμονική Σχολή της Πάλλης. Στον χώρο της παιδείας λειτουργούσαν 93 σχολεία με 2.751 αγόρια μαθητές, 459 μαθητές κορίτσια και 75 δασκάλους. Η Ζάκυνθος αντίστοιχα είχε 41 σχολεία και η Κέρκυρα

¹⁰⁵⁷ Bickford-Smith, ελληνική έκδοση, 2008: 120-125.

¹⁰⁵⁸ «Οι παραθαλάσσιες κομποπόλεις και τα χωριά της ηπειρωτικής περιοχής αποτέλεσαν και τις έδρες των νεοσύστατων δήμων το 1866» (Τσιτσέλης Ηλ., τ. β' 1960: 681).

¹⁰⁵⁹ Η μείωση του πληθυσμού και η εξαφάνιση των μικρών οικισμών οφείλεται στους καταστρεπτικούς σεισμούς του 1912, στις επιδρομές της ισπανικής γρίπης από το 1919 έως το 1924, στη διαρκή επιστράτευση λόγω των πολέμων και στη μετανάστευση, η οποία διαρκεί όλο το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα.

¹⁰⁶⁰ Bickford-Smith, ελληνική έκδοση, 2008: 39 και Πανελλήνια Συντροφία/Γενική κατάσταση των Δήμων, 1890: 196-213.

¹⁰⁶¹ R.A.H. Bickford-Smith, ελληνική έκδοση, 2008: 197.

117¹⁰⁶². Στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση τα Επτάνησα είχαν 16 σχολεία με 1.055 μαθητές, όπου η Κεφαλληνία είναι από τις τελευταίες. Στη συμμετοχή τους στα πανεπιστήμια το 1889-90 τα Επτάνησα βρίσκονται στην 3^η θέση (μετά την ηπειρωτική χώρα και την Πελοπόννησο) με 65 πρωτοετείς και 223 φοιτητές, στο σύνολο των 3.331. Στην Κεφαλληνία το 1891 κυκλοφορούσαν 4 εφημερίδες (1εφ/20.044 κατοίκους)¹⁰⁶³. Συνέχιζαν τη λειτουργία τους πολιτικές, πολιτιστικές, κοινωνικές και λογοτεχνικές λέσχες, εμπορικά σωματεία, εργατικά, καλλιτεχνικοί σύλλογοι. Η θρησκεία στο νησί είναι ελεύθερη, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα. Στο νησί λειτουργεί Επισκοπή Ορθόδοξων και Ρωμαιοκαθολική Επισκοπή. Λειτουργούν 14 Ορθόδοξες μονές. Οι μεγαλύτερες είναι: Κηπουραίων (63 μοναχοί/6 μοναχές), Αγ. Γερασίμου (19 μοναχοί/47 μοναχές)¹⁰⁶⁴.

Η Ένωση, μέσω κυρίως της νομικής αφομοίωσης και με τον τρόπο που πραγματοποιήθηκε, είχε αρνητικές για την τοπική οικονομία συνέπειες, παρά το γεγονός ότι αυτές αμβλύθηκαν με την ανάπτυξη της τοπικής μεταποίησης και εν γένει οικονομίας έως τα τέλη του 19ου αιώνα. Η κατάσταση έμεινε σταθερή για αρκετό καιρό, έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν το «σταφιδικό» (η διάθεση της ελληνικής παραγωγής στην Ευρώπη) είχε επιπτώσεις στην παραγωγή και κατά συνέπεια στην οικονομική και κοινωνική κατάσταση της υπαίθρου¹⁰⁶⁵. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την κατάρρευση των υποδομών είχε σαν συνέπεια την εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση και κατ' επέκταση τη μείωση της οικονομικής ισχύος της Κεφαλληνίας.

¹⁰⁶² Πανελλήνια Συντροφία/Γενική κατάστασις των δημοτικών σχολείων του κράτους κατά νομούς, 1890: 214-215 και Δήμων 196-213.

¹⁰⁶³ R.A.H. Bickford-Smith, ελληνική έκδοση, 2008: 227.

¹⁰⁶⁴ Ο.π. 254-255.

¹⁰⁶⁵ «Σταφιδικό» ονομάστηκε το πρόβλημα που προέκυψε με την παραγωγή και διάθεση της σταφίδας στα τέλη της δεκαετίας του 1890 και στις αρχές της πρώτης δεκαετίας του 20ού αιώνα που εκδηλώθηκε μια κρίση υπερπαραγωγής, όπου ένα μεγάλο μέρος της παραγωγής έμενε αδιάθετο, ενώ η μικρή ποσότητα που απορροφούσε η αγορά είχε πολύ χαμηλή τιμή. Αρχικά οι κυβερνήσεις πήραν το μέτρο της παρακράτησης του 15% της παραγωγής, ώστε να μειωθεί η προσφορά. Το πρόβλημα όμως δε λύθηκε, γιατί οι παρακρατημένες ποσότητες, αντί να γίνονται αντικείμενο επεξεργασίας με κρατική ευθύνη (για να παραχθεί π.χ. οινόπνευμα), εξάγονταν παράνομα. Το 1899 η κρίση εντάθηκε και η κυβέρνηση του Γ. Θεοτόκη επιχείρησε την ίδρυση της Σταφιδικής Τράπεζας με σκοπό τη δανειοδότηση των παραγωγών και τη διαχείριση της ποσότητας της παραγόμενης σταφίδας. Ούτε αυτή η ενέργεια είχε κάποια σημαντικά αποτελέσματα. Το 1903 προτάθηκε από όμιλο ξένων επιχειρηματιών η μονοπωλιακή αγορά της σταφίδας για μια εικοσαετία. Η εξέλιξη αυτή έγινε ευνοϊκά αποδεκτή από τους σταφιδοπαραγωγούς, με τη σκέψη πως θα απαλλαγούν από το άγχος της απορρόφησης της σοδειάς και την παρέμβαση των τοκογλόφων. Το σχέδιο και πάλι δεν προχώρησε, γιατί η μονοπωλιακή αυτή κατάσταση δεν ευνοούνταν ούτε από την ελληνική ούτε από την αγγλική κυβέρνηση. Η ματαίωση αυτής της εξαγγελίας δημιούργησε μεγάλο αναβρασμό στη βόρεια και τη δυτική Πελοπόννησο, που σε ορισμένες περιπτώσεις έφτασε σε ένοπλες εξεγέρσεις η οποία οδήγησε στην πτώση της κυβέρνησης Θεοτόκη. Στην επόμενη Κυβέρνηση, το Δεκέμβριο του 1903 ο Θεοτόκη, επανεργοποίησε τη Σταφιδική Τράπεζα, ώστε να απορροφήσει μέρος της υπερπαραγωγής ως φόρο σε είδος, ενώ προσπάθησε να αποθαρρύνει την επέκταση των καλλιεργειών σταφίδας. Μια λύση της όλης εμπλοκής άρχισε να διαφαίνεται μέσα από την απορρόφηση ενός μεγάλου αριθμού σταφιδοπαραγωγών από το μεταναστευτικό ρεύμα της περιόδου προς την Αμερική.

Ουσιαστικά η βάση της οικονομικής ζωής του νησιού, καθ' όλη την περίοδο έως το τέλος του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αι., ήταν η αγροτική παραγωγή, στην οποία όπως ήταν φυσικό βασίζονταν και τα δημόσια οικονομικά. Το μικρό μέγεθος του αγροτικού κλήρου, η υποχρέωση των αγροτών και η δεκάτη ως βάση του φορολογικού συστήματος δημιουργούσαν αφόρητες συνθήκες στη ζωή των αγροτών. Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την εγκατάλειψη του ελληνικού κράτους, που ακολούθησε την Ένωση, υπονόμεισε τις υποδομές, δρόμους και μεταφορικά μέσα. Αυτοκατανάλωση, χαμηλός εκχρηματισμός και χαμηλότατη αγοραστική δύναμη των αγροτικών στρωμάτων, αποκομμένες πρακτικά αγροτικές περιοχές και ένα υποτυπώδες δίκτυο δρόμων και σύστημα μεταφορών, δυσχέραιναν αφάνταστα μια οργανική ανάπτυξη των αρχικών αστικών πυρήνων, που φυτοζωούσαν στα επίπεδα μικρών τοπικών κέντρων¹⁰⁶⁶.

Ως επίλογο στο ζήτημα της αφομοίωσης, παρουσιάζουμε την τοποθέτηση ενός βουλευτή Κερκύρας για το ζήτημα της αφομοίωσης από τη συζήτηση στη Βουλή για την απάντηση στο λόγο του Βασιλιά (τα πρακτικά δεν τον αναφέρουν ονομαστικά αλλά μάλλον πρόκειται για βουλευτή Κερκύρας) το έτος 1875, δέκα χρόνια μετά την εξέλιξη της αφομοίωσης¹⁰⁶⁷. Ο βουλευτής, λοιπόν, καταθέτει τη κρίση του για το θέμα αυτό, τονίζοντας ότι η αφομοίωση υπήρξε καταστροφική για τα νησιά σε όλους τους τομείς, όπως και καταστροφική υπήρξε η καταστροφή των φρουριών της Κέρκυρας. Ενώ άλλος βουλευτής αναφέρει ότι η άμεση εφαρμογή της αφομοίωσης και η κατεπίγουσα ψήφιση νόμων για το θέμα αυτό δεν αποτελούσε καμία ανάγκη και αυτό συνέβη προς βάρος των νησιών.

¹⁰⁶⁶ «Τα μικρά αυτά τοπικά κέντρα ανέπτυσαν στοιχειώδεις μόνο αστικές λειτουργίες – κυρίως εμπορικού χαρακτήρα και διατηρούσαν μια έντονη αγροτική φυσιολογία. Ο δυσπόστατος αυτός τύπος της συντριπτικής πλειονότητας των ελληνικών αστικών κέντρων αποτέλεσε ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνικής μορφολογίας στο 19^ο αιώνα» (Φίλιας Β., 1980, τ. β': 1980: 82).

¹⁰⁶⁷ Αναφέρουν ου βουλευτές: «Εντεύθεν εξετάσας δια μακρόν πόσον κακώς προσηνέχθη προς την Ελλάδα η Ευρωπαϊκή πολιτική, και ιδίως η της Αγγλίας, ως προς τα αφορώντα την άρσιν της Προστασίας και την ένωσιν, και διεξελθών εν εκτάσει τα αφορώντα την αποστολήν εν Λονδίνω του κ. Τρικούπη και τα ολέθρια ως προς την Ελλάδα αποτελέσματα των συναφθεισών, απόντος του πληρεξουσίου της Ελλάδος, συνθηκών δι' ων και ουδετερότης καθιερώθη εις δύο των νήσων, και τα φρούρια της Κερκύρας, αναλώμασι του Ιονίου κράτους επισκευασθέντα, κατεστράφησαν, και υποχρεώσεις μονομερείς επεβλήθησαν εις την μικράν ταύτην και ανίσχυρον υλικώς Ελλάδα, εξήλεγε πικρώς και διεμαρτυρήθη κατά των επιβληθέντων όρων εις αδύνατον και μικρόν έθνος, ερήμην μάλιστα αυτού ως ενδιαφερομένου, εν ω ουδέν προς τούτο οι επιβαλόντες είχαν δικαίωμα. Τοιαύτης, δε ούσης, είπε, της ευρωπαϊκής πολιτικής ως προς την Ελλάδα, ουδείς δικαιούται να θηρεύση ή υπακούση εις συμβουλάς τεινούσας να εξευτελίση την αξιοπρέπειαν ημών». Ενώ άλλος βουλευτής ανέφερε χαρακτηριστικά για την πορεία της αφομοιώσεως: «Ενταύθα όμως οφείλω, είπε, να κατακρίνω τινά των διαταγμάτων τούτων, και μάλιστα το περί αφομοιώσεως, ως ούτε η έκδοσις κατεπίγει, ούτε έκρρυθμος περίστασις προεκάλεσεν αυτά, ούτε ακαταμάχητος τις ανάγκη υπήρξεν, ως έχουσών των επτά νήσων νόμους καλούς και αρχαίους, δια δε της τελεφθείσης αφομοιώσεως υποβλήθεισών εις νέους φόρους, επήλθεν δε και ένεκα τούτου ολέθρια αποτελέσματα...» (ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76, Έναρξη Συνόδου, 11.8.1875, σσ. 5-8).

VII. Ο Προεκλογικός αγώνας

Η εκλογική αναμέτρηση αποτελεί πεδίο αντιπαραθέσεων και χρήσης κάθε θεμιτού και αθέμιτου μέσου για τον προσεταιρισμό φίλων ψηφοφόρων, αλλά και την παρεμπόδιση των αντιπάλων. Οι φατριασμοί και οι πολώσεις αποτελούν συχνό φαινόμενο στην προεκλογική περίοδο, ενώ σε πολλές περιπτώσεις εμπλέκονται και οι μηχανισμοί άσκησης της εξουσίας, όπως η αστυνομία αλλά και οι υπάλληλοι των υπηρεσιών. Οι βουλευτές σε τοπικό επίπεδο συγκροτούσαν ομάδες και προσδιόριζαν τη στάση τους σε σχέση με το κεντρικό πολιτικό σύστημα και τη Βουλή με στόχο τη πολιτική τους επιβίωση. Παρά τη μεγάλη ερμηνευτική προσπάθεια, που γίνεται για να αποκομίζονται και αποτελεσματικά συμπεράσματα, η κατάταξη των βουλευτών σε επίπεδο κομμάτων είναι αρκετά δύσκολο να προσδιοριστεί, εφ' όσον δεν υπάρχουν δημόσιες δηλώσεις τους στον τύπο. Οι πηγές και άλλα τεκμήρια της εποχής μας δίνουν λίγα στοιχεία, λόγω της προσπάθειας να εμφανίζονται ως ανεξάρτητοι οι βουλευτές, αλλά και του γεγονότος ότι οι εφημερίδες ήταν σε πολλές περιπτώσεις ταυτισμένες με υποψηφίους ή εκδίδονταν από αντίστοιχους βουλευτές ή φίλους τους.

Η προεκλογική περίοδος είναι μια χρονική στιγμή η οποία μπορεί να θεωρηθεί ικανή να κατατάξει τους υποψηφίους κομματικά, στις περιόδους που υπάρχει έντονη πολιτική πόλωση. Στις περιόδους αυτές η πλειοψηφία των υποψηφίων προσπαθεί να αντλήσει δύναμη και εκλογική πελατεία από την ομπρέλα του αρχηγού. Αυτό συμβαίνει κυρίως μετά το 1875, όπου με την λειτουργία της «δεληλωμένης» μεταφέρονται οι εξελίξεις για το σχηματισμό πλειοψηφιών στη Βουλή. Με τον τρόπο αυτό οι δομές του τοπικού πολιτικού συστήματος υποχωρούν. Έως τότε οι βουλευτές συμπεριφέρονται κυρίως με τρόπο που δεν μπορεί να οριοθετηθεί κομματικά, ενώ σε πολλές περιπτώσεις με άλλη σημαία εμφανίζονται προ των εκλογών και σε άλλο στρατόπεδο προσχωρούν μετέπειτα στο Κοινοβούλιο.

Η περίπτωση του βουλευτή και πρώην δημάρχου Π. Βινιεράτου είναι χαρακτηριστική του τρόπου που πολιτεύεται εκλογικά μεγάλο μέρος του πολιτικού προσωπικού. Ο Βινιεράτος είχε αρκετές πολιτικές μεταπηδήσεις τις οποίες υλοποιούσε καλυπτόμενος πίσω από ένα τοπικό κόμμα το οποίο κρατούσε σταθερό εκλογικό σώμα. Η κατάσταση αυτή επικρατούσε και σε άλλες επαρχίες η οποία έδινε τη δυνατότητα σε υποψηφίους να κινούνται πολιτικά και να δημιουργούν κεντρομόλες συσπειρώσεις σε τοπικό επίπεδο προσπαθώντας να δημιουργούν εκλογική πλειοψηφία.

Σημαντικό ρόλο στην εκλογική διαδικασία και στήριξη στις παραπάνω επιλογές των υποψηφίων διαδραμάτισε ο τοπικός τύπος. Ο ιδιαίτερος μαχητικός χαρακτήρας των εφημερίδων και ο ρόλος τους στη διαμόρφωση της εικόνας των υποψηφίων υπήρξε σημαντικός, διότι αποτελούσε το μόνο μέσο πληροφόρησης. Για το λόγο αυτό οι υποψήφιοι, είτε εξέδιδαν οι ίδιοι εφημερίδες ή φίλοι

τους, είτε προσεταιρίζονταν εφημερίδες που να κρατούν φιλική στάση προς αυτούς. Υπό την πρακτική αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι υπάρχει αντικειμενικός τύπος, κυρίως κατά την προεκλογική περίοδο, όσον αφορά κυρίως την κριτική προς τους υποψηφίους. Είναι χαρακτηριστικό να καταγραφεί το γεγονός πώς μετεξελέγχθηκε ο τοπικός τύπος, από τον μαχητικό τύπο της Προστασίας υπέρ των εθνικών ζητημάτων και της κοινωνικής αναδιανομής, στην πλειοψηφία του κυρίως στην Κεφαλληνία, σ' έναν τύπο υποχείριο των προσωπικών σκοπών και στρατηγικής των υποψηφίων και επ' ουδενί της κοινωνίας. Έτσι βλέπουμε συχνά το φαινόμενο εφημερίδες να μεταβάλλουν συχνά τη στάση τους απέναντι σε πρόσωπα ή παρατάξεις.

Στις εκλογές, εκτός των κεντρικών πολιτικών ζητημάτων, κυριαρχεί στην περίοδο μετά την Ένωση, η διαιρετική τομή που αναπτύχθηκε γύρω από το ζήτημα της αφομοίωσης των νησιών. Αυτή συγκροτούσε μια σύνθετη διαδικασία που περιελάμβανε το μετασχηματισμό των προϋπαρχόντων τοπικών πολιτικών θεσμών και την ενσωμάτωσή τους στους θεσμούς του Ελληνικού Βασιλείου. Σημαντικό ζήτημα που απασχολεί την προεκλογική διαδικασία είναι η πορεία της αφομοίωσης, και οι ανασχετικοί παράγοντες που δημιουργούσε το δομημένο επί μακρόν πολιτικό σύστημα, με σαφείς δομές και περιεχόμενο, το οποίο είχε αναπτυχθεί στο Ιόνιο κράτος. Η Ένωση ένταξε το κρατικό μόρφωμα σε ένα κράτος το οποίο λειτουργούσε υποτυπωδώς, ενώ το πολιτικό σύστημα και οι πολιτικοί θεσμοί που αναπτύχθηκαν κατά την Οθωνική περίοδο δεν είχαν σταθερότητα και βρισκόταν σε διαρκή αναδιάρθρωση. Υπό τις συνθήκες αυτές σταθερά στις εκλογικές αναμετρήσεις αντιπαρατάθηκαν δύο αντιλήψεις, τόσο τοπικά όσο και στο επίπεδο της ευρύτερης περιφέρειας, οι οποίες δημιούργησαν και το πλαίσιο και των πολιτικών αντιπαραθέσεων. Η πρώτη αφορούσε την πλήρη «αφομοίωση» και η δεύτερη τη «διατήρηση τοπικών θεσμών», που υπήρχαν. Οι αντιλήψεις αυτές επηρέασαν σημαντικά την πολιτική συμπεριφορά που εκφράστηκε μέσα από την εκλογική ψήφο και αποτέλεσαν το σημείο αντιπαραθέσεως που υπονόμευσε και διέλυσε την οργάνωση του πολιτικού συστήματος σε επίπεδο μικρής κλίμακος. Και οι δύο αντιλήψεις λειτουργούσαν στο πλαίσιο του εθνοκεντρισμού, λόγω της ισχυρής πίεσης και εξουσίας που ασκούσε το πολιτικό κέντρο και των ισχυρών τάσεων που αναπτύχθηκαν μεταξύ των βουλευτών για πλήρη αφομοίωση, στόχο που τον ταύτιζαν με την εθνική ολοκλήρωση και θέση με την οποία ταυτιζόταν το σύνολο των ενωτικών και μέρος των παλαιοριζοσπαστών. Τη στρατηγική της πλήρους αφομοίωσης, που υποστήριζαν δυνάμεις των παλαιοριζοσπαστών, αλλά και νέοι βουλευτές, είχε ως κυρίως βάση την ενότητα του βασιλείου, αλλά κυρίως στηρίζονταν στη βασική αρχή του ενωτικού αγώνα, του δικαιώματος της ελευθερίας το οποίο είχε εκφραστεί μέσα από τον στόχο της ένωσης. Αυτό σήμαινε για τους Επτανήσιους απελευθέρωση, φοβούμενοι ότι η μερική αφομοίωση υπέκρυπτε ένα είδος «ομοσπονδιοποίησης» της χώρας. Έτσι για μια μεγάλη μερίδα του

πολιτικού κόσμου της Κεφαλληνίας και των ψηφοφόρων, η ελευθερία τους συνδεόταν με την πλήρη και ολοκληρωτική αφομοίωση, παρά το γεγονός ότι θα υπήρχαν επιπτώσεις στην οικονομία. Η αντίληψη της πλήρους αφομοίωσης κυριάρχησε, παρά το αρνητικό πρόσημο που θα είχε για τα Επτάνησα κυρίως στην οικονομία αλλά και σε επίπεδο εσωτερικής οργάνωσης. Οι εκλογικές διαδικασίες και η δημιουργία των επαρχιών ως μείζων εκλογικές περιφέρειες, ουσιαστικά συμμετοχή στις πολιτικές διαδικασίες του συστήματος διοίκησης, συνέβαλλαν καθοριστικά στην υλοποίηση της αφομοίωσης χωρίς έντονες προστριβές. Σε μικρό διάστημα το τοπικό σύστημα, με τις εσωτερικές του ιδιαιτερότητες που είχε αναπτυχθεί σε κάθε νησί σταδιακά, εξαφανίζεται και αντικαθίσταται από την αντίληψη του κυρίαρχου κράτους, το οποίο προσπαθεί να επιβληθεί σε όλες τις θεσμικές δομές.

Η μορφή λειτουργίας που πήρε το κομματικό σύστημα, όσο και οι προεκλογικές εκστρατείες, συνέβαλλαν στην κατασκευή νέων αναπαραστάσεων που εκφράστηκαν μέσω του τύπου. Παράλληλα ο πολιτικός λόγος λειτούργησε στο να ορίσει τη θεματολογία, να καθορίσει το διακύβευμα και να οριοθετήσει το εύρος των παρεχομένων ερμηνειών. Η δόμηση του κομματικού συστήματος καθόριζε το εύρος των συγκρουσιακών τομών που οριοθετούσαν την εικόνα του Ελληνικού Βασιλείου στην περιφέρεια. Στη βάση αυτή μια ισχυρή διαιρετική τομή αποτελούσε σημαντικό ενοποιητικό στοιχείο, διότι οργάνωνε την πολιτική δράση γύρω από μια κεντρική πολιτική αντίθεση και αυτή ήταν η κατάκτηση της ελευθερίας η οποία πραγματοποιήθηκε μέσω της ένωσης. Αυτή την κατάσταση γνώριζαν οι πολιτικοί, όπως ο Κουμουνδούρος, ο οποίος συγκροτώντας τότε το πολιτικό του κόμμα και γνωρίζοντας κυρίως τα εθνικά φρονήματα των Επτανησίων, τα στοχοποίησε και αποτέλεσαν τη βάση συγκρότησης του κόμματός του, υιοθετώντας ταυτόχρονα το σύνθημα της πλήρους αφομοίωσης. Το πρώτο νησί που επισκέφθηκε το 1865 ήταν η Κεφαλληνία, όπου στις επερχόμενες εκλογές κυριάρχησε και στις τρεις επαρχίες.

Η εκλογική διαδικασία αποτέλεσε το πεδίο που εξελίσσονται οι αντιπαραθέσεις και οι διεργασίες οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την διάλυση των τοπικών στοιχείων και την ισχυροποίηση του βουλευτή, μέσω της σύνδεσής του με την κεντρική πολιτική σκηνή. Η κατάσταση αυτή μετά το 1875, με την συνεχή πίεση των κεντρικών πολιτικών κομμάτων θα μπει σε νέα φάση, αφού υπήρξε προσπάθεια να δημιουργηθούν τεχνητές διαιρετικές τομές (π.χ. υπέρ/κατά του κρητικού ζητήματος, υπέρ/κατά του βασιλιά, βασιλικοί/δημοκράτες, κα. και να ενταχθούν στην προεκλογική περίοδο. Οι τοποθετήσεις αυτές σκοπό είχαν να αμβλύνουν την αντιπαραθέση ανάμεσα στις λογικές της αφομοίωσης και της συντήρησης της υπάρχουσας κατάστασης, προσαρμόζοντας τον πολιτικό τους λόγο για να ενσωματώσουν στην πολιτική τους στέγη τους μετακινούντες τους ψηφοφόρους.

Η τάση αυτή ενισχύθηκε από το ρόλο του τύπου, που η δημοσιογραφική του διαμεσολάβηση

έτεινε να παράγει λαϊκιστικού τύπου διαιρετικές τομές, που οργάνωναν τη συγκρότηση στον αντιθετικό άξονα λαός/πολιτικοί, ξεπερνώντας με ευκολία το ζήτημα των κοινωνικών αντιθέσεων, παρά το γεγονός ότι αυτές δεν υπήρξαν έντονες για να επηρεάσουν τις πολιτικές εξελίξεις.

Η Ένωση επέδρασε καταλυτικά στους τοπικούς μηχανισμούς των κομμάτων ή μερίδων. Η μεταφορά αρμοδιοτήτων, από την Κέρκυρα και τα άλλα νησιά στην Αθήνα καθώς και η μειωμένη παρουσία του κράτους αύξησαν τη διαιρετική τομή ανάμεσα στην παλαιά και στη νέα κατάσταση. Αυτή η διαδικασία μείωσε το πεδίο λήψεως πολιτικών αποφάσεων για τα Επτάνησα και συνεπώς το εύρος του πολιτικού και προεκλογικού ανταγωνισμού για τα τοπικά πολιτικά κόμματα, ενισχύοντας έτσι τις κεντρομόλες τάσεις της πολιτικής συμπεριφοράς. Η συναίνεση, τόσο των υπολειμμάτων των μεταρρυθμιστών σε τοπικό επίπεδο, όσο και των μεγάλων κομμάτων για την πλήρη αφομοίωση, δημιούργησε ευκαιρίες συσπειρώσεων τόσο για τα τοπικά κόμματα όσο και για τα νεότερα που δημιουργήθηκαν, γεγονός το οποίο επέτρεπε και ο εκλογικός νόμος αφού μόνο έμμεσα οι υποψήφιοι ανήκαν σε κάποιο κόμμα.

Η περίοδος μετά την Ένωση προσδιορίζεται από κρίσιμες ημερομηνίες, οι οποίες επιδρούν σημαντικά στην πολιτική κατάσταση, συνδέονται με τις διαιρετικές τομές και αποτυπώνουν έντονα αυτή την επίδραση στα εκλογικά αποτελέσματα, αυτές είναι: Το 1864 όπου πραγματοποιείται η Ένωση, το 1865 όπου εφαρμόζεται η καθολική ψηφοφορία και καθιερώνεται η επαρχία ως εκλογική περιφέρεια, το 1875 όπου καθιερώνεται η «δεδηλωμένη» στη Βουλή.

Την περίοδο αυτή καταγράφεται η σταδιακή εξαφάνιση των τοπικών πολιτικών μερίδων/κομμάτων/παρατάξεων, είτε την προϋπάρχουσα, όπως στα Επτάνησα, είτε αλλού δημιουργούμενες σε τοπικό επίπεδο στις νέες επαρχίες που εντάσσονται στο Ελληνικό Βασίλειο. Με τις πολιτικές αλλαγές οι διαιρετικές τομές μεταβάλλονται, οι τοπικές πολιτικές παρατάξεις, κόμματα, μερίδες σταδιακά εξαφανίζονται και κυριαρχούν πλήρως τα κεντρικά πολιτικά κόμματα, στις πολιτικές αναπαραστάσεις και στην επιλογή των πολιτών. Η επισκόπηση των εκλογικών αποτελεσμάτων και της δυνάμεως των κοινοβουλευτικών ομάδων, καθώς και η ανακεφαλαίωση εκείνων των αντιπαραθέσεων στην κοινωνική, οικονομική και την εξωτερική πολιτική περιγράφουν μια περίοδο, η οποία δεν ήταν ιδιαίτερα εκρηκτική. Ένταση υπήρχε κυρίως κατά την εκλογική διαδικασία και όταν οι κυβερνήσεις δεν είχαν νόμιμη πλειοψηφία στη Βουλή. Τέτοιες περιπτώσεις είναι οι κυβερνήσεις Βούλγαρη, οι οποίες επηρέαζαν τις εκλογές από το 1866 έως το 1874 με τρομοκρατία, εξαγορά ψήφων, νοθεία των αποτελεσμάτων και άλλες παράνομες ενέργειες. Στην προεκλογική περίοδο του 1866 για πρώτη φορά, βουλευτής της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας που είχε τεθεί με νοθεία στο περιθώριο και πολίτες συγκρότησαν επιτροπή υπό τον Κουμουνδούρο για να διαφωτίσουν το λαό σχετικά με τα δικαιώματά του στις εκλογές και να του προσφέρουν

προστασία από τις παράνομες ενέργειες της Κυβέρνησης Βούλγαρη. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στις εκλογές του 1868, όταν οι βουλγαρικοί μείωσαν τις έδρες που αντιστοιχούσαν στα άλλα κόμματα με αυθαιρεσίες κατά την εξέλεξη των πληρεξουσίων, στις εκλογές αυτές υπήρξαν πανελλαδικά 30 νεκροί και 50 τραυματίες¹⁰⁶⁸.

Η διαδικασία των εκλογών αποτελεί σημαντικό μέρος της πολιτικής διαδικασίας, όπως αυτή αποτυπώνεται μέσα από έγγραφα και δημοσιεύματα, αλλά ακόμα και από την προσωπική παράδοση. Όπως έχουμε αναλύσει και παραπάνω για το σύστημα εκλογής, «το σφαιρίδιον» αποτελεί τον σταθερό τρόπο ψηφοφορίας για όλη την διάρκεια των εκλογών σε όλο το εύρος της έρευνάς μας. Αυτό που έπαιζε σημαντικό ρόλο στα εκλογικά αποτελέσματα ήταν το ανθρώπινο δυναμικό, οι κομματάρχες του κάθε υποψηφίου και αυτό ήταν το κρίσιμο στοιχείο προσδιορισμού των αποτελεσμάτων. Έτσι από τη στιγμή που ο κάθε υποψήφιος είχε τη δική του κάλπη, έπρεπε να έχει και τον δικό του οργανωτικό μηχανισμό ο οποίος θα που απέφερε το εκλογικό αποτέλεσμα. Έτσι συγκροτήθηκαν οι τοπικοί εκλογικοί μηχανισμοί οι οποίοι επειδή δεν είχαν πολιτικά ή ιδεολογικά χαρακτηριστικά έγιναν μηχανισμοί ψηφοθηρίας, μέσω της διαμεσολάβησης ανάμεσα στο κράτος και τους πολίτες και στην ουσία αντικατέστησαν τον κρατικό μηχανισμό εγκαθιδρύοντας την κομματοκρατία.

VIII. Η επικύρωση της εκλογικής διαδικασίας

Στην Εθνοσυνέλευση του 1864 ο ριζοσπαστισμός με όλες τις εκφάνσεις του (ριζοσπάστες, νέο-ριζοσπάστες, φιλελεύθεροι, μεταρρυθμιστές) συναντά και εμπλουτίζει το συνταγματικό αγώνα, ενώ το ίδιο συμβαίνει και με το μεταρρυθμιστικό ρεύμα (στο βαθμό που εξέφραζε πολιτικό φιλελευθερισμό και δεν ταυτιζόταν με τους προστασιανούς ή καταχθόνιους). Αυτό μεταφέρεται με πολλούς και διαφόρους τρόπους στο πολιτικό σύστημα. Ο πρώτος, αφορά στο γεγονός ότι στα Επτάνησα, αντίθετα με το ελεύθερο Ελληνικό κράτος υπήρχε άσκηση, σ' ένα οπωσδήποτε νοθευμένο, αντιπροσωπευτικό πολιτικό σύστημα. Μέσα στο πλαίσιο αυτό τα πολιτικά στελέχη της Επτανήσου εμφανίζονται στη Βουλή του ελεύθερου κράτους με κοινοβουλευτική πείρα τέτοια που ως τότε δεν υπήρχε στην Αθήνα, αφού ακόμα και οι εκλογές ήταν στην πλειοψηφία τους νόθευες. Ο δεύτερος λόγος, είναι η μεταφύτευση στην ηπειρωτική Ελλάδα ενός ιδιότυπου εκλογικού συστήματος, του σφαιριδίου, του οποίου η λειτουργία σταμάτησε σε μεγάλο βαθμό τη νοθεία που ασκούσαν με την χρήση των ψηφοδελτίων, λόγω της μεγάλης αγραμματοσύνης που επικρατούσε κυρίως στον πληθυσμό της υπαίθρου και εισήγαγε την ενεργητική ψήφο.

¹⁰⁶⁸ Εφημερίδα “Παλλιγενεσία”, έτος 6°, φ. 1530/17.10.1868 και Καρανικόλας Γ., 1974: 175, 191-192.

Δεν ήταν όμως μόνο η Επτανησιακή ιστορία του συστήματος αυτού, που αποτελούσε για τους αντιπροσώπους των νησιών το κύριο θέλγητρό τους και δεν ζητούσαν την επιβολή τους επειδή είχε την αφετηρία εκεί¹⁰⁶⁹. Ήταν η αποδοτικότητα του συστήματος, όπως είχε φανεί και στις βρετανικές πιέσεις, με τις μεγαλύτερες διασφαλίσεις που πρόσφερε για τη μυστικότητα της ψηφοφορίας. Η αποδοτικότητα φάνηκε απαραίτητη και στο Ελληνικό κράτος, σ' ένα περιβάλλον όπου ο κάθε κάτοχος της εκτελεστικής εξουσίας αξιοποιούσε τις δυνατότητές της για την εκλογική συντριβή των αντιπάλων του. Σ' ένα κράτος, όπου κυριαρχούσε ο νομικισμός και η ανάγκη διοργάνωσης της πολιτικής ζωής είχε παραμεληθεί, το σφαιρίδιο αποτέλεσε θεσμό που αντιμετώπισε αποτελεσματικά την εκλογική νοθεία. Αυτό που αμφισβητήθηκε στο σύστημα της ενεργητικής ψήφου ήταν το γεγονός κατά πόσο ο ψηφοφόρος αναδείκνυε υποψήφιους και όχι συνδυασμούς και αν αυτό εξυπηρετούσε την παραπέρα συγκρότηση της πολιτικής ζωής ή αποτελούσε εμπόδιο στην επιβολή της κομματοκρατίας στο πολιτικό σύστημα. Παράλληλα προέκυψε και το ζήτημα κατά πόσο το σύστημα αυτό εξυπηρετούσε την ύπαρξη των πολιτικών κομμάτων. Ο επτανησιακός αγώνας εναντίον της Βρετανικής κατοχής, ακριβώς επειδή σε μια του όψη διεξήχθηκε μέσα σε κοινοβουλευτικά πλαίσια, είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία πολιτικών σχηματισμών που δεν είχαν, καθώς γινόταν στην ηπειρωτική Ελλάδα, μοναδικό επίκεντρο τα πρόσωπα των αρχηγών τους. Διότι λειτουργούσαν με συλλογικές ηγεσίες και αντλούσαν τη δύναμή τους και ιδιαίτερα οι ριζοσπάστες, από ένα πολιτικό πρόγραμμα και στηρίζονταν σε μία οργανωμένη λαϊκή βάση.

Μετά το Σύνταγμα του 1864, το πολιτικό πρόβλημα δεν περιστρέφεται πλέον γύρω από τις δικαιοδοσίες του βασιλιά. Το ζήτημα είχε λυθεί από το Έθνος, μέσω της Εθνοσυνέλευσης, ενώ η καθιέρωση της «δεδηλωμένης» θα εγκαινιάσει το κομματικό κοινοβουλευτικό σύστημα, η επιβίωση του οποίου θα συνδεθεί με τη συγκρότηση πολιτικών κομμάτων.

Την εξέλιξη του ζητήματος αυτού θα παρεμποδίσει από τις αρχές του ελεύθερου κράτους μια σειρά από μέσα και παράγοντες: ο τοπικισμός, που είχε αναπτυχθεί με στοιχεία αυτοδιοίκησης και ο φόβος του Όθωνα όσο και του Γεωργίου Α' για την ανάπτυξη ισχυρών πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων, φοβούμενος ότι αυτό θα αποτελούσε έναν κίνδυνο για τον περιορισμό των δικαιοδοσιών τους. Αυτό είχε σαν συνέπεια την επιβολή προσωπικών κυβερνήσεων και κατά συνέπεια τον κατακερματισμό των πολιτικών σχηματισμών. Έτσι αντί να δημιουργούνται κόμματα ευνοούνταν οι αυτοαποκαλούμενες πολιτικές μερίδες, οι οποίες δεν διαχωρίζονται μεταξύ τους από πολιτικές ιδέες. Οι διαφορές τους ήταν για ζητήματα που προέκυπταν και αφορούσαν την οργάνωση των συσχετισμών που αναπτύσσονται στη Βουλή, ενώ μεταβάλλονται μεταξύ τους με

¹⁰⁶⁹ Στις πράξεις του Κερκυραϊκού Συμβουλίου του 1681 [Λούντζης Ε., 1856 (ανατ. 1973): 251-262].

βάση τις πολιτικές στρατηγικές κυβερνητικής συμμετοχής για και διαλύονταν όταν οι ηγέτες τους ολοκλήρωναν το φυσικό τους κύκλο ή αποσύρονταν από την πολιτική.

Το άλλο μέσο, που είχε επιστρατευθεί κατά της ύπαρξης των πολιτικών παρατάξεων/κομμάτων ήταν οι συνθήκες διεξαγωγής των εκλογών, όπου οι εκλογές μετά το 1844 ήταν όλες νόθες. Το ίδιο όμως συνέβη και σε κάποιες εκλογές της περιόδου 1868-1874, όπου η Βουλή αποτελούσε και το ανώτατο εκλογοδικείο και όποιος είχε σχετική πλειοψηφία σ' αυτή μπορούσε να μεταβάλλει τα εκλογικά αποτελέσματα. Την ίδια περίοδο κατέφθαναν στην Αθήνα οι υποψήφιοι από την επαρχία για να πάρουν την έγκριση, «το χρίσμα» της υπουργικής υποψηφιότητας, ενώ το ίδιο συνέβαινε για την εξέλιξη στο στρατό και στο δημόσιο, όπου με τον τρόπο αυτό και τα δύο συστήματα προεκλογικά και μετεκλογικά παρέλυναν, από την πλήρη τους εξάρτηση από την παράλληλη δραστηριότητα που ανέπτυσσε το σύστημα της κομματοκρατίας.

Η πράξη συγκρότησης της Βουλής, η οποία έφερε τον εξωτερικό τύπο της αντιπροσωπείας του έθνους και η οποία εκλεγόταν εν ονόματι του έθνους, έφερε συστηματικά την ευθύνη των ανοσιουργημάτων των προσωπικών κυβερνήσεων και της νόθευσης της λαϊκής ψήφου. Απ' την άλλη ο Βασιλιάς, γνωρίζοντας τι συμβαίνει έδινε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης σ' αυτόν που είχε εφαρμόσει νοθεία, επιβεβαιώνοντας έτσι την θεσμική του κυριαρχία μέσα από την διχόνοια της πολιτικής και κατ' ουσίαν της ίδιας της κοινωνίας.

ΙΧ. Έγκυρες – Νόθες εκλογές. Αλλοίωση του εκλογικού αποτελέσματος

Ο αριθμός των δέκα βουλευτών που εκλέγει η Κεφαλληνία καθ' όλο το ήμισυ του 19^{ου} αιώνα, θα αποτελέσει μήλο της έριδος, για τις παρατάξεις, οι οποίες θα προσπαθήσουν να τους ενσωματώσουν πολιτικά. Η προσπάθεια αυτή θα περάσει μέσα από την διάβρωση της υπάρχουσας πολιτικής και διοικητικής δομής με συνέπεια τα πολιτικά και κομματικά στελέχη να ενσωματωθούν σ' αυτή τη διαδικασία μέχρι τέτοιου σημείου που οι χθεςινοί συναγωνιστές θα μεταβληθούν σε θανάσιμους πολιτικούς αντιπάλους. Αυτή η διαίρεση θα γίνει περισσότερο έντονη εντός του ενωτικού κινήματος, όπου όλες οι πολιτικές συνιστώσες, από τους παλαιοριζοσπάστες μέχρι τους μεταρρυθμιστές, δεν θα καταφέρουν να επιβιώσουν στο νέο πολιτικό περιβάλλον. Πολιτικές διακεντρώσεις και προσωπικές στρατηγικές, εντείνουν τις έριδες και θα οδηγήσουν τελικά το ιστορικό αυτό κίνημα στην πολιτική του εξαφάνιση και όσα στελέχη καταφέρουν να επιβιώσουν θα ενταχθούν στις κεντρικές πολιτικές ομάδες. Στα νέα αυτά δεδομένα η μόνη ομάδα η που θα παραμείνει αρραγής θα είναι η φατρία των Προστασιανών, υπό τον Δ. Καρούσο. Η Ομάδα αυτή θα δημιουργήσει νέους πολιτικούς προσανατολισμούς θα αυξήσει την εκλογική της δύναμή και αφού αποπέμψει των πάτρωνά της θα καταφέρει να δημιουργήσει πολιτική οικογένεια και τα πρόσωπα

που θα υποστηρίξει θα μεταβληθούν σε ρυθμιστές της πολιτικής ζωής. Κυρίως στην Κραναία και περί τον Δήμο Αργοστολίου η πολιτική της κυριαρχία θα είναι μακρά και ισχυρή (στήριξη Π. Βινιεράτου, Κ. Καρύδη, κλπ). Παρά όμως τους μεταμορφισμούς και την εισδοχή της σε νεοδημιουργούμενα πολιτικά σχήματα, θα διασπαστεί πολλές φορές και ο βίος της θα ταυτιστεί με τα φυσικά πρόσωπα που την συγκροτούσαν. Στην επιβίωσή τους αυτή θα συμβάλλουν και παράγοντες του κεντρικού πολιτικού συστήματος, που εισαγάγουν προοδευτικό πρόγραμμα και άλλες αρχές στην πολιτική, όπως ο Χαρίλαος Τρικούπης. Ο Τρικούπης θα προσφέρει πολιτική στέγη σ' αυτή την παράταξη η οποία θα έχει ως κατάληξη οι εκπρόσωποι του Τρικουπικού Κόμματος στην Κεφαλληνία να είναι τα κατάλοιπα των συνεργατών της Προστασίας. Θα τους ακολουθήσει ο Αγ. Μεταξάς, που θα ξεκινήσει από τον Κουμουνδούρο, Βούλγαρη, ανεξάρτητος και θα καταλήξει στον Τρικούπη. Πολλά στελέχη του ενωτικού αγώνα, όσα θα ακολουθήσουν την επιλογή της πολιτικής επιβίωσης, αυτό θα το πετύχουν μέσω της ένταξής τους στα κεντρικά πολιτικά κόμματα. Τα δεδομένα στοιχεία καταγράφουν μια διαρκή πολιτική διαμάχη κατά την οποία θα χρησιμοποιηθούν κάθε λογής μέσα και εναλλασσόμενοι τρόποι για να διασφαλισθεί η εκλογική κυριαρχία. Η τακτική αυτή θα διαφέρει ανάλογα με την περίοδο και τις περιοχές, όπου θα χρησιμοποιούνται κάθε είδους μέσα και πρακτικές για τη νόθευση της αντιπροσώπευσης.

Όπως έχουμε καταγράψει, στα αναλυτικά κεφάλαια των εκλογών, εκτεταμένη νοθεία κυρίως στην επικύρωση των αποτελεσμάτων από τη Βουλή ¹⁰⁷⁰ συνέβη κυρίως και εκτεταμένα στις εκλογές του 1868, τις οποίες διενήργησε ο Βούλγαρης για να μπορέσει να πλειοψηφήσει και να σχηματίσει κυβέρνηση. Οι εκλογές του 1872, που διενήργησε η κυβέρνηση Βούλγαρη-Κουμουνδούρου, χαρακτηρίστηκαν από αρκετά φαινόμενα νοθείας όπου πλειοψηφήσε ο Βούλγαρης. Οι εκλογές του 1873, τις οποίες διενήργησε ο Επ. Δεληγιώργης, χαρακτηρίστηκαν από περιορισμένα φαινόμενα νοθείας και πλειοψηφήσε ο Δεληγιώργης. Οι εκλογές του 1874 που διενήργησε η κυβέρνηση Βούλγαρη χαρακτηρίστηκαν από εκτεταμένη νοθεία, κυρίως στην επικύρωση των αποτελεσμάτων στη Βουλή και πλειοψηφήσε ο Βούλγαρης. Οι εκλογές αυτές είναι και οι τελευταίες που χαρακτηρίζονται από γενικευμένα φαινόμενα νοθείας. Οι παραπάνω αναμετρήσεις καταγράφονται γιατί η νόθευση που υπήρξε αλλοίωσε σε μεγάλο βαθμό το συνολικό αποτέλεσμα και τους συσχετισμούς στη Βουλή. Ακολούθησαν οι εκλογές του 1875 υπό τον Τρικούπη, που χαρακτηρίστηκαν οι πιο υποδειγματικές των τελευταίων χρόνων. Στη συνέχεια τα φαινόμενα νόθευσης των αποτελεσμάτων θα είναι μόνο τοπικού χαρακτήρα, όπως το ίδιο θα συμβαίνει και με τις συγκρούσεις και ακρότητες μεταξύ οπαδών των κομμάτων.

¹⁰⁷⁰ Σωτηρέλης Δ., 2003: 443-444, Πετρίδης Π., 1992: 46-83, Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΓ': 297, ΙΔ: 86-87, 184-185, 277 και Dakin D., 1998: 436.

Οι παραβιάσεις που συναντάμε, αφορούν κυρίως την περίοδο των κυβερνήσεων Δημ. Βούλγαρη, οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις οφειλόταν και στις ατέλειες της εκλογικής νομοθεσίας. Αυτές γινόταν συνήθως με συνδυασμένη χρήση υλικής και ψυχολογικής βίας από τη μια και ευρηματικών νοθεύσεων από την άλλη. Οι χαρακτηριστικότερες που μπορούμε να αναφέρουμε είναι: Προεκλογικοί διορισμοί και ποικίλες πελατειακές παροχές που ονομάζονταν από τότε ρουσφέτια, νόθευση των εκλογικών καταλόγων, εκβιασμοί, απειλές και ξυλοδαρμοί πολιτών, αποκλεισμός αντιπάλων εκλογέων και συχνά ολόκληρων χωριών από ενόπλους προκειμένου να μην ψηφίσουν. Αλλά και παρεμβάσεις στο διοικητικό μέρος των εκλογών, όπως μεροληψία των εφορευτικών επιτροπών, διπλοψηφίες ή και πολυψηφίες που διενεργήθηκαν από την ανυπαρξία, έως το 1907, εκλογικών βιβλιαρίων. Αντίστοιχες ήταν και οι παρεμβάσεις σε κεντρικό επίπεδο, δηλαδή στη Βουλή η οποία ασκούσε αρμοδιότητες ανώτατου εκλογικού δικαστηρίου, όπως ήταν η ακύρωση νομίμων εκλογών από φατριαστικές πλειοψηφίες. Εκτός από τις παραπάνω νοθεύσεις το εκλογικό αποτέλεσμα αλλοίωνε και η δωροδοκία, η οποία ενώ ξεκινούσε από απλά κεράσματα, έφτανε μέχρι την αποκάλυπτη εξαγορά ψήφων στις περισσότερες εύπορες περιοχές, όπου σε κάποιες περιπτώσεις γινόντουσαν γραφικές.

Οι αλλοιώσεις της βούλησης των εκλογέων, τοπικά και εθνικά, αποτελούν σημαντικό ζήτημα το οποίο σε πολλές περιπτώσεις καθόριζε τα αποτελέσματα. Από τη στιγμή που οι πολιτικοί σχηματισμοί συγκροτούνται από τους κομματάρχες σε επίπεδο επαρχίας, αναγκαιότητα του συστήματος ψηφοφορίας με σφαιρίδιο, οι φατριασμοί αποτελούν συχνό φαινόμενο. Σύμφωνα με τα πρακτικά της Βουλής, είναι καταγεγραμμένα πολλά φαινόμενα φατριασμού και προσπάθειας νόθευσης. Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις που οι συγκρούσεις είναι σκληρές με τη χρήση όπλων και σε άλλες περιπτώσεις υπήρχαν και νεκροί¹⁰⁷¹. Συχνό είναι το φαινόμενο της επανάληψης των εκλογών σε τμήματα ή της νομιμοποίησης του κύρους των εκλογών από την ολομέλεια της Βουλής. Στην περίπτωση αυτή, παρά το γεγονός των ενστάσεων που κατατίθενται και ενώ τα αρμόδια τμήματα εισηγούνται την επανάληψη των εκλογών σε τμήματα και για συγκεκριμένους υποψηφίους, η ολομέλεια ανέτρεπε τις αποφάσεις επικυρώνοντας τις εκλογές της κάθε επαρχίας.

Με βάση τα δεδομένα, που προκύπτουν από τεκμηριωμένα στοιχεία της έρευνας, τρεις ήταν οι περιπτώσεις ελαττωματικότητας της εκλογής: η βία, η νοθεία και η δωροδοκία. Οι δύο πρώτες, η βία και η νοθεία, συχνά διαπλέκονταν και αλληλοσυμπληρώνονταν, συνιστούσαν δε είτε κυβερνητικές παρεμβάσεις είτε πρακτικές των υποψηφίων ή των συνδυασμών. Και οι δύο παρουσίασαν μια συνεχώς φθίνουσα πορεία – μέχρις εξαλείψεως για την περίπτωση της βίας.

¹⁰⁷¹ Κατά τις εκλογές του 1879 βρήκε τραγικό θάνατο ο δημοτικός υπάλληλος Βούρβαχης, η εκλογή ακυρώθηκε από τη Βουλή και επαναλήφθηκε στο Δήμο Κρανίων για όλους τους βουλευτές (ΠΡΚ Β/Συν.ΙΗ/21.11.1879, σσ. 52-60).

Η τρίτη περίπτωση ελαττωματικότητας ήταν η δωροδοκία, η οποία παρουσιάζει κάποια αυτονομία διότι ήταν ατομική. Ασκούνταν κυρίως από τους υποψηφίους ή τους συνδυασμούς και αντίθετα με τις άλλες δύο είχε μάλλον αυξητικές τάσεις μετά το 1879. Από το υλικό της εποχής, τις εκθέσεις των δικαστικών αντιπροσώπων, τις εξελέξεις και τα δημοσιεύματα στον τύπο δεν τεκμηριώνεται ότι η παρουσίαση των παραπάνω τρόπων αλλοίωσης του εκλογικού αποτελέσματος αποτελούσε τη βασική παράμετρο των εκλογικών αναμετρήσεων με την έννοια της γενικευμένης άσκησης. Τα παραπάνω φαινόμενα σταδιακά μειώνονται, λόγω και της βελτίωσης των όρων διεξαγωγής των εκλογών, δίχως ποτέ να καταγράφεται η πλήρης εξαφάνισή τους. Κυρίως έξαρση παρουσιάζουν την περίοδο 1864-1879, παρά τον πρόσκαιρο περιορισμό τους στις εκλογές του 1865 και 1875.

Στην Κεφαλληνία, κατά την πρώτη δεκαετία, οι εκλογές δεν παρουσιάζουν σοβαρά προβλήματα παρατυπιών, όπως αποτυπώνονται μέσα από τις ενστάσεις που εξετάζει η Βουλή, αλλά και από τα υπάρχοντα πρακτικά των εφορευτικών επιτροπών. Κάποιες παρατυπίες εμφανίζονται κυρίως στη δεύτερη εικοσαετία μετά την Ένωση, όπου επέδρασε σ' αυτό η έντονη πόλωση των κομμάτων, η μεταφορά των πολιτικών πρακτικών του κέντρου στην περιφέρεια, αλλά και η τακτική νόθευσης του εκλογικού αποτελέσματος που ακολουθούσαν οι κυβερνήσεις για να κερδίσουν τις εκλογές. Έχουμε καταγεγραμμένα τα περιστατικά της Επαρχίας Σάμης στις εκλογές του 1873¹⁰⁷² και του 1874¹⁰⁷³. Επίσης, παρά το γεγονός ότι οι εκλογές του 1875 χαρακτηρίστηκαν από τις πιο αδιάβλητες, μετά τα πραξικοπήματα της κυβέρνησης Βούλγαρη, στην Κεφαλληνία υπήρξαν προσπάθειες νόθευσης της αντιπροσώπευσης στην επαρχία Κραναίας που έφτασαν στη Βουλή, με χαρακτηριστικότερες τις παρεμβάσεις του Μητροπολίτη υπέρ συγκεκριμένων υποψηφίων και κατά άλλων και η απόπειρα δολοφονίας του Ρ. Χοϊδά¹⁰⁷⁴.

Στοιχείο νόθευσης που καταγράφηκε στην Κεφαλληνία, όπως τουλάχιστον κατήγγειλαν οι αντίπαλοι και οι εφημερίδες της εποχής, είναι και το γεωγραφικό εύρος των επαρχιών. Η περίπτωση της Σάμης είναι χαρακτηριστική. Ο Κουμουνδούρος ως υπουργός των Εσωτερικών με διάταγμά του θα καθορίσει τις γεωγραφικές ενότητες των επαρχιών που θα είναι και οι εκλογικές περιφέρειες. Ειδικότερα στην Κεφαλληνία θα μεταφέρει από την Κραναία, την περιοχή του Πυργιού στη Σάμη, για να ενισχύσει τους δικούς του τοπικούς υποψηφίους στην επαρχία αυτή. Παρά το γεγονός ότι ήταν αίτημα των κατοίκων, η απόφαση αυτή θα βρει αντίθετους κυρίως το Δημοτικό Κατάστημα Αργοστολίου (ΔΚΑ), όπου θα τον καταγγείλει για εκλογική νόθευση¹⁰⁷⁵.

¹⁰⁷² ΕΤΣ, Ε', α (1873): Σάμης, σσ. 7 ΣΠ.210 ΣΠ).

¹⁰⁷³ ΕΤΣ, ΣΤ', α (1874): Σάμης, παρ/μα 6.7, ΣΠ σσ. 388.

¹⁰⁷⁴ Εφημ. "Κεφαλληνία", φ. 394/8.8.1875.

¹⁰⁷⁵ Εφ. "Ο Χωρικός", φ. 4/1.5.1865.

Πρακτικά αυτό εξυπηρετούσε διττό στόχο για τον Κουμουνδούρο: μειώνοντας τις έδρες της Κραναίας κατά μία και γνωρίζοντας τους εκλογικούς συσχετισμούς η έδρα που χάθηκε θα ανήκε στους ριζοσπάστες, όπως και έγινε αφού όλοι οι υποψήφιοι του ΔΚΑ κατέλαβαν αναπληρωματικές θέσεις και η έδρα που θα ενίσχυσε τη Σάμη πήγε στη δική του παράταξη. Η περίπτωση αλλαγής διοικητικής σύνθεσης επαρχίας θα είναι η μοναδική στην Κεφαλληνία στη διάρκεια ύπαρξης των επαρχιών ως εκλογικές περιφέρειες.

Σημαντική περίπτωση αναφοράς είναι οι εκλογές του 1865 στην επαρχία Σάμης όπου όλη η εκλογική διαδικασία υπήρξε αντικείμενο ενστάσεων, είτε από πλευράς υποψηφίων είτε από την πλευρά των εκλογέων. Την όλη κατάσταση επηρέαζε και το γεγονός ότι η επικύρωση των αποτελεσμάτων γινόταν από τη Βουλή και ευνοούσε παρεμβάσεις της κυβέρνησης. Αλλά και το ίδιο το σύστημα της δια σφαιριδίων εκλογής είχε κενά, ευνοώντας έτσι διάφορες παρεμβάσεις αλλοίωσης της θέλησης των εκλογέων. Όμως και άλλες μορφές νοθείας εμφανίζονταν, όπως ο αποκλεισμός εκλογέων για την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. Μια τέτοια περίπτωση φαίνεται ότι υπήρξε σύμφωνα με ένσταση που υπέβαλε προς την Βουλή των αντιπροσώπων ο εκλογεύς της επαρχίας Παν. Αντύπας, περιγράφοντάς την και σε παμφλέτι που κυκλοφόρησε. Στο κείμενο της ένστασης η επαρχία γίνεται αντικείμενο ευρύτερης ανάλυσης¹⁰⁷⁶, όπου περιγράφεται σε πολυσέλιδο υπόμνημα προς τη Βουλή και προς το κοινό όπου κατά την κρίση του γίνεται αλλοίωση του εκλογικού αποτελέσματος στην επαρχία αυτή.

Μία άλλη επίσης σημαντική περίπτωση είναι στην επαρχία Σάμης το 1868, όπου σύμφωνα με το χαρακτηριστικό 7σέλιδο παμφλέτι, που έχει εκτυπωθεί σε τυπογραφείο με ημερομηνία 31.3.1868, δηλαδή τέσσερις ημέρες μετά την λήξη των εκλογών, το οποίο περιέχει την ένσταση ενώπιον της Νομαρχίας Κεφαλληνίας και απευθύνεται προς τη Βουλή των Ελλήνων. Η νόθευση της εκλογικής θέλησης περιγράφεται πως έγινε δια πολλών τρόπων, ενώ τα όργανα της τάξεως ενεπλάκησαν και αυτά, διαδραματίζοντας κρίσιμο ρόλο. Αναφέρει χαρακτηριστικά: «Ο δια των Οργάνων της εξουσίας αποκλεισμός των εκλογέων, η δια παραγεμίσεως νόθευσις των καλπών, η παραδοχή ψηφοφόρων μη εγγεγραμμένων εις τους εκλογικούς καταλόγους, η επί πλασταίς προφάσεσι απόρριψις ετέρων προσελθόντων ίνα ψηφοφορήσωσι, και όσα άλλα δύναται να επινοήσῃ ο κακοήθης φατριασμός προς καταδολίευσιν του αποτελέσματος της εκλογής, ετέθησαν άπαντα εις ενέργειαν, τα δε εκ του πολιτεύματος πηγάζοντα εις τον πολίτην δικαιώματα, εμηδενίσθησαν και μετεβλήθησαν εις ελεεινήν κωμωδίαν εν η οικτρώς εμπαίζεται η θεμελιώδης βάσις των ελευθεριών του πολίτου».

¹⁰⁷⁶ «Προς την Βουλὴν των Αντιπροσώπων, Ένστασις, Παναγή Νικολάου Αντίπα εκλογέως της Επαρχίας Σάμης, κατά της εκλογής των δήμων Σαμαίων, Πυλλαρέων, Άσσου και Δολιχίου της Επαρχίας Σάμης, Ενώπιον της Νομαρχίας Κεφαλληνίας, 31 Μαρτίου 1868» (ΓΑΚ, Εκλογικά Συλλογής Λαδά, Επαρχία Κεφαλληνίας, Φ. 44, έγγραφα 21-27).

Πρώτος τρόπος: η εμπόδιση των ψηφοφόρων να προσέλθουν στις κάλπες και αφού δεν μπορούσαν να αποκλείσουν δρόμους, τους εγκλώβισαν στο λιμάνι της Πάτρας. Ειδικότερα η ένσταση αναφέρει ότι αποκλείστηκαν της ψηφοφορίας πάνω από 100 εκλογείς οι οποίοι ήθελαν να έλθουν στην Κεφαλληνία από την Πάτρα και μεθοδεύτηκαν πολυποίκιλοι τρόποι να μην υπάρξει πλοίο για να τους μεταφέρει¹⁰⁷⁷. Ο δεύτερος τρόπος ήταν η παραγέμιση των καλπών με επιπλέον πρόσθετα σφαιρίδια. Αυτός γινόταν με το διορίζονται ελεγχόμενοι σφαιριοδότες, οι οποίοι να παραγεμίζουν τις κάλπες (συνήθως στο όχι) με σφαιρίδια κατά των υποψηφίων που ήθελαν να αποκλείσουν. Η εφορευτική επιτροπή για να γίνει πράξη το σχέδιο αυτό δεν δήλωσε τα σφαιρίδια και τα μοίραζε αφειδώς στους σφαιριοδότες που είχαν επιφορτιστεί με τη νόθευση των καλπών. Επίσης επέτρεπαν να ψηφίζουν πολίτες μη εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους, να προστίθενται εκλογείς αυθαίρετα στους καταλόγους την ίδια ημέρα των εκλογών, να απορρίπτονται οι ενστάσεις δίχως έλεγχο κα. Είναι χαρακτηριστική η αναφορά της ένστασης στην επαρχία Σάμης για τους τρόπους νόθευσης¹⁰⁷⁸. Η ένσταση Αντίπα, παρά το γεγονός ότι υπερασπίζεται ομάδα υποψηφίων βουλευτών και ενέχει στοιχεία αντιπαλότητας, δίνει την κατάσταση που επικρατούσε κατά την προεκλογική περίοδο. Άλλη περίπτωση είναι οι αλλοιώσεις των καταλόγων. Τέτοια περίπτωση

¹⁰⁷⁷ «... αλλά πάσαν προσδοκίαν ο Λιμενάρχης Πατρών ου μόνον απηγόρευσε τον απόπλουν του πλοίου προφασιζόμενος δήθεν ότι απωλέσθη το ναυτολόγιον εκ του Λιμεναρχείου, αλλά και νύκτωρ απεβίβασεν τους ρηθέντες εκλογείς εις την ξηράν, προστάζας και την εις Πάτρας ευρισκομένην Ακτεωρόν να επιτηρή το πλοίον...». Έγιναν άγονες προσπάθειες να βρεθεί πλοίο αλλά όλα έφερναν προσκόμματα, ακόμα και πλοίο με οθωμανική σημαία με Κεφαλλήνα πλοίαρχο «... Επί τέλους κατά την προτελευταίαν ημέραν των εκλογών και κατόπιν πολλών προσπαθειών επετράπη εις μόνον τον Κεφαλλήνα πλοίαρχον Γεράσιμον Σώκαρη να μεταφέρει εις Κεφαλληνίαν 15 εκλογείς ανά έναν δι' έκαστον τόννον του πλοίου του...». «... Τοιουτοτρόπως απέμειναν εις Πάτρας πλέον των 80 εκλογέων ως αι ψήφοι βεβαίως θα μετέβαλον το αποτέλεσμα της εκλογής...» (Ο.π.).

¹⁰⁷⁸ Αναφέρει για την παραγέμιση των καλπών το κείμενο της ένστασης στη Σάμη: «.. το μέσον της παραγεμίσεως των καλπών ετέθη εις ενέργειαν δια του αναιδεστέρου τρόπου εις απίστευτον βαθμόν κατά των υποψηφίων Γ. Αντίπα και Αντωνίου Ζερβού, εν τοις Δήμοις όπου το πνεύματα των εφορευτικών επιτροπών εφαιρίαζε κατ' αυτών. Ούτω εις τον Δήμον Δολιχίου ερρίφθησαν εις το Όχι της κάλπης του Γ. Αντίπα ψήφοι 196 όπως αφαιρεθώσι ίσοι εκ των του Ναι, εις την του Αντωνίου Ζερβού ερρίφθησαν ωσαύτως ψήφοι 108. Εις τον Δήμον Πυλλαρέων ερρίφθησαν εις τας κάλπας αμφοτέρων εις μεν του Αντίπα 97, εις δε του Α. Ζερβού 22. Εις τον Δήμον Σάμης εις την του πρώτου 46, εις την του δευτέρου 13. Αλλ' ούτε η παραγέμισις ήρκισεν, διο προέβησαν και εις τας εξής παρανομίας. Εις τον Δήμον Σάμης εψήφισαν πλέον των 45 χωρίς να ήναι εγγεγραμμένα τα ονόματα αυτών εις τον εκλογικόν κατάλογον του 1867, ... Εις τον Δήμον Πυλλαρέων η εφορευτική επιτροπή με όλας τας γεγομένας παρ' αυτή ενστάσεις να έχη υπ' όψιν της και τον πρωτότυπον κατάλογον των εκλογέων, περιωρίσθη εις μόνον τον έντυπον όστις ήτο πλήρης παραλείψεων και παραλλαγών περί τα ονόματα και επώνυμα των εκλογέων. Τούτο εγένετο και εις τον Δήμον Δολιχίου. Εις τους ίδιους δήμους η εφορευτική επιτροπή φατριαστικώς διώρισε παρά τον νόμον σφαιριοδότας απλούς εκλογείς ή και υπήρχαν εν τω δήμω υπάλληλοι δημοσίων γραφείων. Εις τον Δήμον Πυλλαρέων η εφορευτική επιτροπή απηγόρευσε εις τινες αντιπροσώπους να θέσωσιν επί της κάλπης των, το αυτό σημείον εκείνο το οποίον είχαν επί της κάλπης των από της ενάρξεως της ψηφοφορίας, επί τέσσαρας ολοκλήρους ώρας οι τρεις υποψήφιοι Α. Ζερβός, Γ. Αντίπας και Γ. Φλωριάς, και εματαίωσαν ούτω μίαν εγγύησιν περί ης ο νόμος προνόησεν προς διαφώτισιν των εκλογέων, και τούτο, δια να συγχίξη αυτούς, όταν επρόκειτο να εκλέγωσι μεταξύ δύο υποψηφίων φερόντων το όνομα Ζερβός. Ενώ επέτρεψε τούτο εις τους τρεις αντιπάλους των Δελλαπόρτα, Δεστούνη και Ροδοθεάτου. ... Εις τους Δήμους Δολιχίου, Πυλλαρέων και Σάμης, τα σφαιρίδια δεν παρεδίδοντο ως απαιτεί ο νόμος εν μέτρω, αλλ' άφησαν αυτά εις την πλήρην διάθεσιν των σφαιριδιοδοτών και τούτο βεβαίως, ίνα πραγματοποιηθή το αποτρόπαιον σχέδιον της παραγεμίσεως. Εις τον Δήμον Σαμαίων η εφορευτική επιτροπή προσεκάλεσε την δημοσίαν δύναμιν εντός του τόπου της ψηφοφορίας, άνευ αποδεδειγμένης ανάγκης, και χωρίς να προηγηθή η παρά του νόμου απαιτουμένη βεβαίωσις της ανάγκης ταύτης...» (Ο.π.).

προκύπτει στην επαρχία Σάμης το 1869, από τον έλεγχο στην αρμόδια επιτροπή της Βουλής που επικυρώθηκαν κατά πλειοψηφία¹⁰⁷⁹.

Νόθευση των εκλογών αποτελούν και οι παρεμβάσεις στην άσκηση της κρατικής διοίκησης, αφού η πολιτική εξουσία έθετε τη διοίκηση στη διάθεση των ευνοούμενων για να ενισχύσει υποψηφίους και να συλλέξει ψήφους προς στήριξη των δικών της υποψηφίων. Αυτό συνέβαινε τόσο για τα πρόσωπα που κατείχαν πολιτικές θέσεις διοίκησης, είτε θέτοντας στη διάθεσή της τα τοπικά όργανα εξουσίας ή στέλνοντας ενισχύσεις από το κέντρο. Οι εκλογές του 1868 στην Πάλλη είναι μια τέτοια περίπτωση και αποτέλεσαν αντικείμενο συζήτησης κατά την αντιπαράθεση των Βούλγαρη και Κουμουνδούρου κατά τη συζήτηση της συγκρότησης του λόγου του Βασιλέως¹⁰⁸⁰. Η αποστολή από την κυβέρνηση Βούλγαρη στρατιωτών στην Πάλλη ήταν για να ενισχύσει την πολιτική ομάδα των υποστηρικτών του αδελφών Ιακωβάτων. Άλλη μια τέτοια περίπτωση αντλούμε από την ανακοίνωση της αποχώρησης του Νομάρχη Κεφαλληνίας Κ. Καλαμίδα¹⁰⁸¹.

Η αλλοίωση των εκλογών σχεδιαζόταν συνήθως στα παρασκήνια. Έτσι μια τέτοια περίπτωση, που περιγράφεται σε ένα παμφλέτι, γίνεται μια ιδιαίτερη αναφορά στο παρασκήνιο που στήνεται για να εκλεγεί κάποιος βουλευτής. Με τον τίτλο «*Το νέο βαφτίσι ενός υποψηφίου*

¹⁰⁷⁹ «Ανέπτυξεν ο αγορεύων την πρότασιν στηριζόμενος εις τα εν τη εκθέσει επιχειρήματα και ιδίως ότι εψήφισαν μη εγγεγραμμένοι εν τω καταλόγω, ότι απεκλείσθησαν τινες λόγω ανεπαισθήτου αλλοιώσεως του ονόματος εν τω καταλόγω ένεκα παραδρομής τυπογραφικής, ότι εψήφισαν άλλοι καίτοι τοιαύτης αλλοιώσεως υπάρχουσής, ότι απεκλείσθησαν τινες λόγω διπλών επωνύμων και τουναντίων εψήφισαν άλλοι δια τον αντίθετον λόγον, ότι ο αριθμός των ούτω παρανόμως ψηφισάντων και αποκλεισθέντων επηρεάζει ουσιωδώς το αποτέλεσμα μεταξύ του Δεστούνη και του Αντύπα, καθόσον ο Δεστούνης μόλις υπερβαίνει τον Αντύπα κατά δεκατρείς ψήφους. ... Λαβών έτερος τον λόγον υπέρ της επικυρώσεως ωσαύτως ισχυρίσθη ότι οι ψηφίσαντες, ως δήθεν μη εγγεγραμμένοι εν τω καταλόγω του 1869, υπάρχουν εν τοις προηγούμενοις καταλόγοις και αν ο δήμαρχος παρέλειψε την εγγραφήν αυτών εις τον του 1869 τούτο δεν είναι λόγος ακυρώσεως. Μετά τινα μικράν έτι συζήτησιν η Βουλή παρεδέχθη δι' ανατάσεως το έγκυρον της εκλογής της επαρχίας Σάμης και νομίμους αυτής βουλευτάς τους Ιω. Αννίνου Καβαλλιεράτον, Γ. Μακρήν Δελαπόρταν και Ιω. Κ. Δεστούνη, υπέρ ω ο πρόεδρος εκήρυξε το αποτέλεσμα» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ. ΣΥΝ. Α 1869/Συν.ΙΔ/24.6.1869, σσ. 33 και Συν. ΚΓ/7.7.1869, σσ. 117).

¹⁰⁸⁰ Στην τοποθέτησή του ο Κουμουνδούρος, ο οποίος αποδέχθηκε και επί κυβερνήσεώς του τέτοιου είδους παρεμβάσεις, αντικρούοντας τις βολές Βούλγαρη είπε: «Δεν αρνούμαι ότι επί Κυβερνήσεως Κουμουνδούρου ελάμβανον χώραν αμοιβαί διορισμών, κλπ υπέρ βουλευτών, αλλ' ήδη λέγω ότι συμβαίνουνσι χειρόνα. Εις πλείστα μέλη της πλειονοψηφίας και προ της καταρτίσεως και ύστερον εδόθησαν και δίνονται τοιαύται εν τη υποψηφιότητι μάλιστα έγκειται η σύγκυσις των εξουσιών. Εν Αττική όπως επιτύχουν οι υποψηφιοί παρεχωρήθησαν 200 περίπου στρέμματα γης εις τινα δήμον. Εν Ακαρνανία αφειδώς εχορηγήθησαν τα μέσα εις ένα των επιτυχόντων και στρατιωτική πίεσις εξησκήθη δια του αρχηγού της Στεριάς. Επίσης εν Λεβαδεία και αλλαχού. Εις Πάλλην Κεφαλληνίας εστάλησαν στρατιώται 30 προς ενίσχυσιν των επιτυχόντων, ενώ εις Κράνην 2 μόνοι. Έπαρχοι 3 ή 4 εντός ολίγων ημερών διορίζονται αλληλοδιαδόχων, όπως εξευρεθή ο πιστός» (ΠΡΒ, ΠΕΡ. Β, ΣΥΝ. Α ΕΚΤΑΚΤΗ 1868, Συν. ΛΑ'/1.7.1868, σσ. 156).

¹⁰⁸¹ Αναφέρει η ανακοίνωση με τίτλο «Προς τους κατοίκους του νομού Κεφαλληνίας», στις 30.5.1872: «...Αλλ' αν υπήρξαν και τινες, εφ' όλον μεν τον χρόνον της ενταύθα διαμονής μου θαυμασताί και επαινέται της ανόμου πορείας μου, επ' εσχάτων δε μόνον πολεμήσαντές με, και υμείς δεν αγνοείτε, και εγώ παρρησία σας ομολογώ, ότι μ' επολέμησαν διότι δεν εδέχθησαν να γενώ τυφλόν όργανον των εκνόμων και μομφής αξίωv ορέξεών των, προτιμήσας να διαμείνω πιστότατος του νόμου στρατιώτης μάλλον, ή τυφλός προσώπου οπαδός...», τονίζοντας ότι πείστηκε να γίνει «τυφλόν όργανον», προφανώς πολιτικών του προϊσταμένων ή τοπικών ισχυρών προσώπων ή ομάδων (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ, Φ. 2, έγγ. 95).

βουλευτή» το οποίο φέρει την υπογραφή «Εἰς ἐκλογεὺς»¹⁰⁸² δίνει μια περιγραφική αναφορά για το πώς «μαγειρεύονταν» παρασκηνιακά οι υποψηφιότητες, αναφέροντας διαλόγους μεταξύ των κομματαρχών με τον φιλόδοξο υποψήφιο για την κατεύθυνση των ψήφων και τις ανταλλαγές που θα υπάρξουν προς αυτούς για την εργασία που δεσμεύονταν να φέρουν εις πέρας. Εκτός των άλλων αφορούσε και τη συγκρότηση της τριανδρίας, για να κατευθυνθεί η ψηφοφορία για να εκλέξει η παράταξη του υποψηφίου όλους τους βουλευτές της επαρχίας Σάμης.

ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ ΒΙΑΣ ΚΑΙ ΝΟΘΕΙΑΣ ΕΚΛΟΓΩΝ ΚΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑ

Έτος εκλογών	Επαρχία	Άμεση και έμμεση Επίρροή σε ψηφοφόρους	Βία κατά την προεκλογική περίοδο	Νόθευσης εντός εκλογικών τμημάτων	Παραμπόδιση ψηφοφόρων για άσκηση εκλογικού δικαιώματος	Επιπτώσεις
1865						
1868	Πάλλης	Καταγγελίες στον τοπικό τύπο για εξαγορά ψηφοφόρων	- Αποστολή στρατιωτών για περιφρούρηση εκλογικής διαδικασίας			
1868	Σάμης				Παραμπόδιση ψηφοφόρων να προσέλθουν από την Πάτρα για άσκηση εκλογικού δικαιώματος	Η καταγγελία έφθασε στη Βουλή
1869	Σάμης			Κακοτυπωμένοι εκλογικοί κατάλογοι, λάθος ονόματα, μη εγγεγραμμένοι		Η καταγγελία έφθασε στη Βουλή, η οποία θεώρησε ότι

¹⁰⁸² Με τίτλο «ΤΟ ΝΕΟ ΒΑΦΤΙΣΙ ΕΝΟΣ ΥΠΟΨΗΦΙΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΗ. Εν Ερρύσω τη 26 Απριλίου 1869. Εἰς ἐκλογεὺς.» Ειδικότερα, αναφέρει: «Κατὰ τας ἀρχάς του τρέχοντος μηνός (Απριλίου εννοεῖ) υπήγαν εἰς το Αργοστόλι κάποιοι που εἶχαν ἄμαξα να γίνουν βουλευτάδες και μερικοὶ κομματάρχαι που τους υποστηρίζουν και οἱ οποίοι πέπτωνται πως ἔχουν εἰς την τσέπην τους ψήφους του λαοῦ της Επαρχίας Σάμης. Ἐπειτα σκέφθηκαν μόνοι τους να ενώσουν δύο κοπάδια και να κάμουν μεγάλη παράταξη δια τον εαυτὸν τους. Εκεί ἀπεφάσισαν να πάρουν ἄτομα και ἀπὸ τα δύο κόμματα εἰς τα οποία διαιρεῖται ἡ Επαρχία μας και να κάμουν μίαν Τριανδρίαν, ἡ οποία να τρομάξη κάθε ἄλλονε να μην συντρέξῃ ἀφοῦ δεν ἔχει με ποιον να ἐνωθῇ, και ἔτσι να ξεφορτωθοῦνε βουλευτάδες δια το συμφέρον τους θέλοντας και μη θέλοντας ο λαός. Ἐπειδὴ ὁμως δύο ἄτομα της Τριανδρίας ἦσαν ἀπὸ ἐκεῖνα οπου αυτοὶ οἱ ἴδιοι τα ἐβρίζανε και ἐλέγανε Καρουσιανά, δια τούτο το ἓνα ἀπὸ ἐκεῖνα οπου ἔπερναν ἐκλεγότουν υποψήφιος του λαοῦ υπέκυψε εἰς τα δύο ἄλλα και ἐβαφτύσθη εἰς την κολυμβήθρα του κόμματός τους για να γίνει αὐτό το Τριάδι». Και συνεχίζοντας ἀποκαλύπτονται οἱ στόχοι αὐτῆς της συμμαχίας: «Μη σου παραξοφαίνεται, ἀναγνώστα μου αὐτὴ ἡ συντροφιὰ. Ἐνας κομματάρχης της Ερρύσου εἶχε χρεία να ἐκδικηθῇ ἓναν ἐχθρό του και να ἱμορέση με τα μέσα του Βουλευτὴ να ἔχῃ ἓναν Εἰρηνοδίκη να του βάνη τα χέρια του και να βυζάνη την φτώχεια με τα πρόστιμα, ἀλλὰ ἐβλεπε πως εἶναι ἀδύνατος ἀπὸ ψήφους και παράδες οπου χρειάζονται εἰς τας ἐκλογάς, και ἔτσι ἀπεφάσισε να μουντζουρωθῇ αὐτός και ο υποψήφιος του προσκυνώντας ἐκείνους που ἐβρίζαν. Ἐτσι την 8^{ην} του τρέχοντος μηνός ἔγινε το βαφτίσι του υποψηφίου του, και οἱ μετέχοντες οπου τον ἐνόσαν και οπου ἦταν και νονοὶ του ἐτάξανε φώτισιν το βουλευτικί, το οποιόν κάτι τον παρηγοράει ἀπὸ την κατάκριση που του κάνει ἡ κοινωνία δια την ἄρνησι των πολιτικῶν ἀρχών του». Προφανώς ἡ παραπάνω τοποθέτηση του ἐκλογέα ἀφορὰ την μετάβαση στελέχους σε ἀντίπαλη παράταξη με μοναδικό σκοπὸ την ἐκλογή του (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 2, ἔγγραφο ἀταξινόμητο).

				εκλογείς		δεν αλλοιώθηκε το αποτέλεσμα
1872						
1873						
1874						
1875	Κραναίας	Παρέμβαση Μητροπολίτη στην εκλογική διαδικασία υπέρ υποψηφίων, αλλά και εναντίον άλλων.	Απόπειρα δολοφονίας υποψηφίου και συνεργατών του.			

Στην Κεφαλληνία εμφανίζεται για πρώτη φορά μετά την Ένωση το φαινόμενο της παρέμβασης στην εκλογική διαδικασία της τοπικής ιεραρχίας της εκκλησίας. Αυτό συνέβη με την παρέμβαση του τοπικού μητροπολίτη Σπυρίδωνος Πάσχου-Κομποθέκρα υπέρ υποψηφίου. Ήταν η παρέμβασή του υπέρ της φατρίας που ηγείτο ο συγγενής του Δήμαρχος Αργοστολίου Π. Κομποθέκρας-Βινιεράτος, ο οποίος υποστήριξε τους δικούς υποψηφίους, ετοιμαζόμενος και ο ίδιος για τις επόμενες εκλογές του 1875 που εξελέγη βουλευτής. Λίγο καιρό μετά ο Μητροπολίτης κατηγορήθηκε για «Σιμωνία» και καθαιρέθηκε¹⁰⁸³.

¹⁰⁸³ Αναφέρει η εφημερίδα “Κεφαλληνία” για τις παρεμβάσεις του Μητροπολίτη: «Ενώ ο «Σπινθήρ» περί δωροδοκίας ημείς περί Σιμωνίας»: ... ώστε προτιμώτερον ήτον ο «Σπινθήρ» αυτός περί του δευτέρου ή περί του πρώτου να επασχολήται καθόσον περί τούτου έχομεν των μεν εκλεχθέντων βουλευτών, Χοϊδά, Χαριτάτου, Ξυδιά, Ιακωβάτο, Καβαλιεράτο, Φλωριά, Αντίπα και Βαλσαμάκη το αλάνθαστον της ανεχθείας αυτών στοιχείον, όπερ αποκρούει και την ελαχίστην περί δωροδοκίας υπόνοιαν – των δε Μεταζά και Βινιεράτω την καταγγελλείσαν καταφανή επέμβασιν του Αρχιεπισκόπου ημών, εκκρεμούς ήδη εν προανακρίσει ενώπιον των αρμοδίων αλλ’ ο Αρχιεπίσκοπος κατά τα κοινώς αδόμενα, συνεισέφερε εκ μεν των ιδίων κατά πρώτον δίστηλα 50 όπως μεταβή ο Βινιεράτος εις Αθήναις και συμφιλιωθή μετά του Μεταζά και κατόπιν έτερα δίστηλα 200 δια τας εκλογικάς διαφθοράς, εκ των δημοσίων κατάχρησιν διορισμών αρχιερατικών επιτρόπων διορισμούς πνευματικών, παύσεις μοναστηριακών οικονόμων, διορισμούς Ηγουμένων και Συμβούλων, αποπείρας μισθώσεων μοναστηριακών κτημάτων και πλείστα άλλα συντελούντα προς τον σκοπόν...». Ενώ λίγο μετά, ενώ έχει ξεσπάσει το σκάνδαλο «περί σιμωνισμού» στη ίδια εφημερίδα «Νέα ιστορία του αρχιεπισκόπου Κεφαλληνίας κατά της Μονής Αγίου Ανδρέου Μηλαπιδιάς» αναφέρει πολλούς τίτλους άρθρων ενώ αντιγράφουμε από τον τίτλο «Αι εκλογαί των βουλευτών. Αι εκκρεμείς κατηγορίαι κατά του Αρχιεπισκόπου Κεφαλληνίας, και εξαιρέτως η κινηθείσα παρά της Κυβερνήσεως κατά των Σιμωνικών Επισκόπων ηνάγκασαν τον ενταύθα Αρχιεπίσκοπον προς υποστήριξίν του εν τη νέα Βουλή, να επεμβή εις τας Βουλευτικάς εκλογάς μεταχειρισθείς παν μέσον όπερ ενόμιζε πρόσφορον και ικανόν να επιρρέαση υπέρ των προσώπων της φατρίας ου, εν τούτων ήτον και η δοθείσα υπόσχεσίς του εις τον Ιερέα Θωμάν Ρουμπάτον και Δαμασκηνήν Κουνάδη όπως διορίση τον μεν Οικονόμον της Μονής την δε ηγουμένην αυτής, υφ’ όρον να γίνωσι βοηθοί των ευνοουμένων του υποψηφίων οι χωριανοί και συγγενείς των, καθώς επίσης υποσχέθη εις την οικογένειαν Σάρλου ότι θέλει ενεργήση όπως γίνη Σύμβουλος η ανεσιά των Μοναχή Αγγελική εάν ενεργήσωσι δια την επιτυχίαν των αυτών υποψηφίων». Σε συνέχεια προηγούμενων φύλλων η εφημερίδα “Κεφαλληνία” στο άρθρο με τίτλο «Ο Νομάρχης Κεφαλληνίας Σ.Ε. Ζορμπάς, ο Μοίραρχος Σκήπης και ο Νομαρχεύων Αριστ. Λεβαχίδης», αναφέρει «Μετά την απόφασιν ταύτην ο Αρχιεπίσκοπος έγραψε εις τον κ. Νομάρχην να συλλάβη τον Οικονόμον και απαγάγῃ εις την Μονήν των Κηπουρέων, ούτος υπήκων εις τον κομματισμόν και τας φατρίας, έδωκε χείρα βοηθείας εις την παράνομον ταύτην πράξιν τον Οικονόμον έξωθεν του Δικαστηρίου δια χωροφυλάκων και υπάγοντας αυτόν εις την χωροφυλακήν τον εκράτησαν επί πολλάς ώρας, είτα δε έφεραν εις την μονήν των Κηπουρέων όσπερ

Επίσης ο Μητροπολίτης δεν έπαιρνε μόνο θετική στάση υπέρ υποψηφίων που ανήκαν στη φατρία του εξαδέλφου του, αλλά έπαιρνε και αρνητική θέση κατά υποψηφίων, όπως στην περίπτωση του Ρ. Χοϊδά στις εκλογές του 1875¹⁰⁸⁴ και κατά των αδελφών Ιακωβάτων στην Επαρχία Πάλλης.

Οι παρεμβάσεις αυτές έχουν καταγραφεί και σε ενστάσεις που έχουν υποβληθεί από πολίτες. Αναφέρει χαρακτηριστικά η ένσταση κατά του κύρους των εκλογών που υπεβλήθη από τον Άγγελο Λοβέρδο για την παρέμβαση του Μητροπολίτη στις εκλογές, κατηγορώντας ακόμα και για άμεση χρηματική εξαγορά. Ανέφερε εκτός των άλλων η ένσταση: «ως αποτέλεσμα δωροδοκίας και αναμείξεως εν αυτή του κληρικού στοιχείου», συνέβη κυρίως στο δήμο Ομαλών, χαρακτηρίζοντας τον Μητροπολίτη «ο κατά Βαλασσοπούλειον ευδοκείαν Αρχιερεύς έδρασεν απροκαλύπτως»¹⁰⁸⁵.

Επίσης ο πρώτος επιλαχών Λεωνίδας Άννινος υπέβαλε ένταση στη Βουλή κατά όλων των εκλεγέντων, κατηγορώντας την εκλογή ως προϊόν εξαγοράς και δωροδοκίας πρακτική που και οι δύο συνδυασμοί άσκησαν σε μέγιστο βαθμό. Για την παράταξη του Βινιεράτου αναφέρει ότι είχε στη διάθεσή της τον Δεσπότη Κομποθέκρα και την υποστήριξη του εισαγγελέα Φλαμουριάρη, ενώ η παράταξη του Μηλιαρέση «το κόμμα των τριών εμπόρων» όπως το ονομάζει, καταθέτοντας ότι «δεν είναι η πρώτη φορά που οι ανήκοντες εις αυτό εκέρδισαν τας εκλογάς με το χρήμα»¹⁰⁸⁶.

Και στην επαρχία Πάλλης, εκτός της επαρχίας Κραναίας κατηγορήθηκε ο Μητροπολίτης Σπ. Πάσχος-Κομποθέκρας ότι έκανε παρέμβαση κατά της παράταξης των αδελφών Ιακωβάτων¹⁰⁸⁷. Στην Πάλλη η παρέμβαση υπήρξε καθοριστική, διότι η εκλογή των Ιακωβάτων θα δημιουργούσε σοβαρό πρόβλημα αμφισβήτησης στον ίδιο στη θητεία του. Αναφέρει χαρακτηριστικά η εφημερίδα “Εργάτης” ότι στην επαρχία Πάλλης ο κλήρος «κατά διαταγήν του Αρχιερέως ανεμείχθη δραστηρίως εις τα εκλογικά», διότι «Ους φαίνεται ο Αρχιερεύς φοβείτο, ότι θα έχει αμειλίκτους πολεμίους εν των

κατάδικον. Ιδού τήρησις νόμων, ιδού ασφάλεια της προσωπικής ελευθερίας, ιδού ακρίβεια και τιμή της εκκλησίας, ιδού εμπαιγμός ή τήρησις του Συντάγματος,...». Επίσης στο ίδιο φύλλο της εφημερίδας¹⁰⁸³ «...Ιδού τέλος πάντων πως κατήντησαν οι ατυχείς Ιεραί Μοναί της Κεφαλληνίας, εκεί όπου όφειλε να μη ακούεται άλλο τι ή αι προσευχαί και αι δεήσεις των Μοναζουσών, ακούονται εκλογικά όργια, συγχήσεις και αναρχίαи κ.τ.λ. εκεί όπου όφειλε ο Αρχιεπίσκοπος να λέγη ειρήνη ημίν και αγαπάτε αλλήλοις κ.τ.λ. εκ του εναντίου δια των ανόμων πράξεών του ενέσπειρε το μίσος την διχόνοιαν και εξήψε τα πάθη εκεί όπου όφειλε να επαγρυπνή δια την ηθικήν και υλικήν πρόοδον της Μονής δια των πατριαστικών και παρανόμων πράξεών του καταζημιώσας την Μονήν ηθικώς και υλικώς ου σμικρόν...» (Εφημ. “Κεφαλληνία”, Φ. 403/29.10.1875, σσ. 1. και Φ. 405/19.11.1875, σσ. 1, 2.)

¹⁰⁸⁴ Η εφημερίδα “Κεφαλληνία” αναφέρει για την εμπλοκή του Μητροπολίτη στις εκλογές: «Λαμπροτάτη υπήρξεν η υποδοχή ης έτυχεν ο Χοϊδάς εν τω χωρίω Λακύθρα. Αλλά και εκεί δυστυχώς ανεμείχθη ο αρχιερεύς, όστις όπως δηλητηριάση την χαράν του λαού απηγόρευσεν εις τους ιερείς να τελέσωσι την προετοιμασθείσαν δοξολογίαν. Και διατί έπραξε τούτο ο αρχιερεύς. Διότι άλλως δεν ηδύνατο να χύση την χολήν του κατά του βουλευτού, όστις κατώρθωσε να διασπάση τον συνασπισμόν των φίλων του, και ηντύχησε να διαφύγη την ανοσίως στηθείσαν αυτώ ενέδραν. Πτωχή εκκλησία!...» (Εφημ. “Κεφαλληνία”, Φ. 394/9.8.1875, σσ. 3).

¹⁰⁸⁵ Εφημ. “Εργάτης”/φ.5/2.8.1875, σσ. 4.

¹⁰⁸⁶ Εφημ. “Σπινθήρ”, φ. 5/18.10.1875, σ.σ. 1-2. και Εφημ. “Εργάτης”/φ.5/2.8.1875, σσ. 4.

¹⁰⁸⁷ Εφημ. “Εργάτης”/φ.5/2.8.1875, σσ. 4.

επισκοπικῷ ζητήματι» και επιδίωξε την επιτυχία του Νικολάου Μεταξά, αδελφού του Αγαμέμνονα «Ὅν κυρίως ἐπροστάτευσεν ὁ Ἀρχιερεὺς»¹⁰⁸⁸.

Αλλά και άλλες περιπτώσεις, κατά την προεκλογική περίοδο, που αφορούσαν τη στάση του κρατικού μηχανισμού αλλά και του παρακράτους κατά υποψηφίων, αφορούσαν έμμεση επιρροή στο εκλογικό σώμα και θεωρούνταν αλλοίωση της ψήφου αντιπροσώπευσης. Μεταξύ των περιπτώσεων αυτών καταγράφουμε στις εκλογές του 1875 την απόπειρα δολοφονίας του Ρ. Χοϊδά, ανεξάρτητου και δημοκρατικών αρχών υποψηφίου. Η απόπειρα απέτυχε αλλά καταγράφεται ως χαρακτηριστική συμπεριφορά για τις ακρότητες που προσέφευγαν πολιτικές ομάδες για να αλλοιώσουν τη ψήφο αντιπροσώπευσης.

Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι οι εκλογές αυτές υπήρξαν για την χώρα οι πιο ήσυχες, αλλά στην Κεφαλληνία το προεκλογικό κλίμα ήταν πλήρες επεμβάσεων των κρατικών οργάνων προσπαθώντας να αλλοιωθεί η θέληση των εκλογέων. Βέβαια στο νησί αυτή την περίοδο ξεκινούσε τη δράση του το Δημοκρατικό Κίνημα με επικεφαλής τον Ρ. Χοϊδά και λόγω του αντιβασιλικού του χαρακτήρα δημιούργησε αντισυσπειρώσεις στην κοινωνία και κλίμα πόλωσης και έντασης κατά του Χοϊδά. Ειδικότερα σύμφωνα με την εφημερίδα “Κεφαλληνία”¹⁰⁸⁹ υπήρξε απόπειρα δολοφονίας κατά του εκλεγέντος βουλευτού Ρ. Χοϊδά. Αντίθετα ο Χοϊδάς, αναφέρει ο “Εργάτης” «αντί να υπάγει από οικίας εις οικίαν και να σφίγη υπούλως του μεν την χείρα ή να υποσχεθή εις τον δε

¹⁰⁸⁸ Ο.π..

¹⁰⁸⁹ Αναφέρει η εφημερίδα: «Κακούργημα πρωτοφανές εις τα χρονικά των ελευθέρων λαών, έλαβε χώραν το προπαρελθόν Σάββατον περί τας 6.μ.μ εν τω δήμω Ελειού της επαρχίας μας, δηλ. απόπειρα δολοφονίας εξ ενέδρας κατά του βουλευτού Ρόκκου Χοϊδά μελετηθείσα άνευ ουδεμιάς αιτίας ουδέν άχρι της ώρας πράξαντος, ή βλάψαντος όπως προκαλέση την κατ’ αυτού διαμένειαν των συμπολιτών του, και κατ’ άνδρός, τον οποίον προ ολίγου ο λαός περιέλαβε με τον του βουλευτού μανδύαν, και ανέθετο την υπεράσπισιν των δικαιωμάτων του... Κατά την άνω ημέραν μετέβη ο κ. Χοϊδάς εις Σκάλαν, όπως ευχαριστήση τους εκλογείς του, και εξήγηση εις αυτούς την πορείαν ην προτίθεται να βαδίση εν τη Βουλή, ως έπραξε και τους λοιπούς δήμους... Τούτο δεν ήρесе φαίνεται εις εκείνους οίτινες εκλαβάνουσι την Κεφαλληνίαν τιμάριον και τον λαόν κτήνος, προωρισμένον να εργάζεται δι’ αυτούς, και εν τη μοχθηρία των εβουλεύθησαν τον θάνατον του αληθούς τούτου Πατριώτου και πληροφορηθέντες ότι μετά την εις Λειβαθώ εκδρομήν του έμελλε να επισκεφθή και τους δήμους Ελειού και Πρόννων, προσεπάθησαν να ερεθήσωσι τινάς των εκεί χωρικών διαδώσαντες κατ’ αυτού μύρια ψεύδη και συκοφαντίας. ... Φθάσας ο κ. Χοϊδάς ανυπόπτως εις το παρά την οδόν και πλησίον του χωρίου Μακρόπουλου παντοπωλείον του Ευαγγελινού Φωτεινάτου εύρε την δίοδον περιφραγμένην, είσαν τρεις τράπεζαι κατά μήκος τεθειμέναι και έφρασσον την οδόν εστολισμέναι αύται δια κλάδων ελαίας (το έμβλημα τούτο εμφανίζει την Βινιερατικήν μερίδα) και εξ άνδρες καθήμενοι έπεινον οίνον ... Ενώ εικοσάς άλλων παρεμόνευον εκ του παντοπωλείου ... Ο αμαξηλάτης παρεκάλεσε τους πίνοντας να παραμερήσωσι τας τράπεζας και αφήσωσι την δίοδον ελευθέραν αλλ’ εκείνοι απήντησαν αποτόμως ότι κάμνουν κέφι και αφού τελειώσουν με την ησυχίαν των σηκώνονται. Η απάντησις αύτη ως είδος προσκλήσεως αλλ’ ευτυχώς οι εν τη αμάξη μετά του Χοϊδά ευρισκόμενοι γνωρίσαντες τινάς εκ των παρακαθημένων εκάλεσαν αυτούς ονομαστί και τους υποχρέωσαν να αφήσωσι ελευθέραν την δίοδον... Η άμαξα τότε επανέλαβεν ησύχως την πορείαν της, αλλά μόλις έφθασεν εις το μέρος καθ’ η οδός διέρχεται διασχίζουσα αποτόμους τινάς βράχους βροχή μεγάλων λίθων την υπεδέχθη, άνθρωποι κεκρυμένοι εις τους βράχους, καθ’ όλον αυτών το μήκος, εκύλιον τους λίθους εκείνους εν τη πεποιθήσει ότι η θα έθαπτον τους διερχομένους υπό την χάλαζαν εκείνην ή θα κατόρθουν να αφηνιάσωσιν τους ίππους και να ρίψωσι τους αναβάτας κάτω του κρημινού όπου αφεύκτως ήθελον κατασυντριφθή, ευτυχώς ουδέτερον τούτων συνέβη και αόρατος χειρ επροστάτευσε τας τέσσαρας εκείνας υπάρξεις...». (Εφημ. “Κεφαλληνία”, Φ. 394/9.8.1875, σσ. 1,2). Η Εφημερίδα εκδίδοταν από τον πατήρ Ν. Πολλάνη, ο οποίος υπήρξε σκληρός πολέμιος του Σπ. Κομποθέκρα από της εκλογής του.

θέσεις και απολαυδός, ωμίλησε, δημοσία, εις τον λαόν, εξήγησε προς αυτόν τας ιδέας του, τας αρχάς του και ο λαός πεισθείς εις την ειλικρίνειαν των λόγων του, εξελέξατο αυτόν αντιπρόσωπόν του»¹⁰⁹⁰.

Τα φαινόμενα που σκοπό είχαν την νόθευση την αλλοίωση των αποτελεσμάτων και τη νόθευση της αντιπροσώπευσης, ξεκινούσαν από την ανάπτυξη της κομματοκρατίας, η οποία κατήργησε ιδεολογίες, πολιτικά προγράμματα και ιστορική μνήμη και μέσω του κομματάρχη, ο οποίος αποτελούσε τον απόλυτο ρυθμιστή της οικονομικής και κοινωνικής εξέλιξης, καταργούσε τους νόμους και το δίκαιο επιβάλλοντας μια πρακτική, τη δική τους. Έτσι ούτε νόμος μπορούσε να λειτουργήσει, ούτε δίκαιο να εφαρμοστεί, με αποτέλεσμα τη μετακύληση από το ενιαίο και εθνικό στο κομματικό κράτος. Αυτή η κατάσταση, που ανατρέπει όχι μόνο το φυσικό δίκαιο αλλά και το πλασματικό, είναι που θα κάνει τον Γεώργιο Τυπάλδο-Ιακωβάτο, στα πρώτα χρόνια της εξάπλωσης του φαινομένου το 1867, να φωνάζει στη Βουλή: *«Η Δικαιοσύνη κατήντησε πόρνη, τα θέλητρά της οποίας οι μόνοι πλούσιοι δύνανται να απολαμβάνουσι»¹⁰⁹¹*, δίνοντας τη μία πλευρά της κατάστασης, όπως την αντιλαμβάνονταν αυτός ως πολιτικός παράγων και βουλευτής, που συμμετείχε ταυτόχρονα στην οργάνωση του πολιτικού συστήματος. Η άλλη πλευρά αφορούσε τον λαό που ήταν ουσιαστικά ανίσχυρος, δίχως καμία προστασία, απέναντι σε ένα κράτος που την εξουσία του διαχειρίζεται το κομματικό σύστημα.

X. Η παρουσία των Ριζοσπαστών και των άλλων πολιτικών δυνάμεων μετά την Ένωση

Η Ένωση αποτέλεσε το σταθμό αλλά και το έναυσμα της αντιπαράθεσης και των ερίδων που αναπτύχθηκαν κυρίως μεταξύ των στελεχών του ενωτικού αγώνα απ' τη μια και των παλαιוריζοσπαστών απ' την άλλη. Η σύγκρουση αυτή ξεκίνησε κατά την Προστασία και συνεχίστηκε μετά την Ένωση, όπου η αφομοίωση θα αλλάξει τα πολιτικά και εκλογικά δεδομένα, για όλο το πολιτικό σύστημα των Επτανήσων, αλλά κυρίως για τους παλαιוריζοσπάστες. Το ριζοσπαστικό Κόμμα ήταν *«Εύτολμον, γενναίον, και πάνοπλον εις την θρησκευτικήν παράδοσιν και ιστορικο-εθνικήν του μόρφωσιν και εις ανάλογον ύψος ανεφάνη πνεύμα Ελευθερίας και Ανεξαρτησίας, το οποίο απαιτούσε να αποσπάσει σύρριζα το ξενικόν δένδρον»*, όπως επίσης *«Η παύσις της Προστασίας και η ανέγερσις δημοκρατικής πολιτείας είναι αρχαί, αίτινες πραγματοποιούμεναι δεν αφήνουν ουδέν κενόν»*, αναφέρει ο εκ των αρχηγών του Η. Ζερβός. Οι αρχές αυτές υπήρξαν επίκαιρες από τους αρχηγούς τους έως την τελευταία στιγμή της Προστασίας. Παράλληλα ο προσδιορισμός του κοινωνικού του χαρακτήρα προσδιορίζονταν σαφώς, αφού ο

¹⁰⁹⁰ Εφημ. “Εργάτης”/φ.5/2.8.1875, σσ. 1.

¹⁰⁹¹ Εφημ. “Η Επαγρύπνησις”, φ. 18/12.9.1867.

Ριζοσπαστισμός, όπως αναφέρει ο Ι. Μομφερράτος¹⁰⁹²: «ήτο εν δόγμα και μία θεωρία πολιτική, εντός των αρχών των οποίων ενυπάρχει η εγγύησις όλων των κοινωνικών στοιχείων και τάσεων». «Οι Ριζοσπάστες αποτελούν Κόμμα, αν ο λαός ολόκληρος ούτω δύναται να ονομασθεί, αληθές και ιδιαίτερον, διότι πρεσβεύει αρχάς στερεάς και διαρκείς». «Εξερχόμενον εκ των σπλάχνων του λαού είχε και αυτό τα φρονήματα, τας ανάγκας και τας δοξασίας του» και «αποκρούον πάσαν μεταρρύθμισιν, ουχί όμως τα εσωτερικάς βελτιώσεις ... και επισήμως ανακηρύξαν την αποχήν του από οιονδήποτε δημοσίαν θέσιν, απαιτούσε την άμεσιν παύσιν της Προστασίας ... ότε και μόνον ηδύνατο ευλόγως προς το συμφέρον της ενώσεως και των αρχών του να επιδιώξει και την εξουσίαν»¹⁰⁹³. «Το δόγμα της ισότητος, της ελευθερίας και της αδελφосύνης, το οποίον μεταφερθέν από τον χριστιανικόν εις τον πολιτικόν κόσμον δια των ενδόξων του γαλλικού λαού επαναστάσεων συνιστά την βάσιν του διοργανισμού των κοινωνιών και προαγγέλεται ευτυχώς ως το μέλλον πολιτικόν θρήσκευμα πάσης της ανθρωπότητος».

Ο Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος ήταν ο συντηρητικός εκ των δυο ηγετών, όπως ανέφερε χαρακτηριστικά στον επικήδειο του Ι. Μομφερράτου: «Ο σκόπελος, εις ον πάντοτε προσεκρούαμεν ήτο ο τύπος της εν Ελλάδι διοικήσεως διότι αυτός μεν ως απόλυτος δημοκράτης ήθελε και καθαρώς δημοκρατικήν διοίκησιν, εγώ δε ως χρόνου και τόπου δημοκράτης, υπεστήριζον συνταγματικήν μοναρχίαν». Όμως τους ένωναν πολλά και τους κράτησαν κοντά τους ως το τέλος της ζωής τους: «Εθνικότης, κυριαρχία του λαού πλήρης, ιδού το σημείον της αναχωρήσεώς μας, ιδού η βάσις και το θεμέλιον της ενεργείας μας, ιδού ο αρχικός σκοπός μας. Εν ελλείψει της συνυπάρξεως και της ακεραιότητος των όρων τούτων εις τας κοινωνίας, ούτε ιδίαν και ζώσαν προσωπικότητα, ούτε ιδίαν και ελευθέραν θέλησιν δυνάμεθα εις αυτάς να εννοήσωμεν»¹⁰⁹⁴. «Ουδέ τας υπό του Ματσίνη κηρυττομένας ιδέας, ενόμισαν ποτέ διαφόρους των ιδικών του...» και «τοιούτον χαρακτήρα έχων και τοιούτην πορείαν ακολουθών ο Ριζοσπαστισμός, δεν ηδύνατο, ουδέ άλλως δύναται, ειμή εξ ανάγκης να συμβαδίζη με τον ευρωπαϊκόν και καθόλου Ριζοσπαστισμόν, τον αποβλέποντα εις την εκκρίζωσιν πάσης τυραννίας, και εις την πολιτικήν και κοινωνικήν ανάπλασιν των λαών, επομένως και με τα κηρύγματα των απανταχού προμάχων και μαρτύρων τη ελευθερίας και του δικαίου»¹⁰⁹⁵. «Το να περιμένωμεν ώστε άλλοι εκτός ημών να λάβωσι την πρωτοβουλίαν, και ξένοι να αναδεχθώσιν του ιερού ημών αγώνος, τούτο, παρεκτός του ότι είναι όλως αναξιοπρεπές, είναι συνάμα και ιδέα όλως εσφαλμένη και χιμαιρική. Δύναται μεν ο ξένος να βοηθήση τον άλλονε στον αγώνα του. Οφείλει

¹⁰⁹² Ο.π. 48.

¹⁰⁹³ Ζερβός Ηλ., 1888: 45.

¹⁰⁹⁴ Εφημ. “Αναγέννησις”, φ. 21, 23.6.1851.

¹⁰⁹⁵ Ο.π.

μάλιστα να το πράξει, ως εκ του καθήκοντος της αμοιβαιότητας. Αλλ' ο έχων ανάγκην του αγώνος, πρέπει αυτός πρώτος, αφού καλώς σταθμίση τα μέσα ενεργείας του, να κινήση αυτόν, και να δείξη τοιαύτα σημεία δραστηριότητος, επιμονής και καρτερίας, ώστε να κατασταθή άξιος συμπαθείας και συνδρομής. Ο θέλων λοιπόν και επιθυμών αληθώς να φθάση εις πέρας αίσιον και αποτελεσματικόν, οφείλει να έχη όλην αυτού την προσοχήν εις τον εαυτόν του, και να ενασχοληθεί ανενδότως εις την ανάπτυξιν των ηθικών και υλικών δυνάμεων, ...»¹⁰⁹⁶.

Η Εφημερίδα των αληθών Ριζοσπαστών «Αλήθεια»¹⁰⁹⁷, γράφει για το θέμα της σύγκρουσης των ριζοσπαστών με τον Λομβάρδο: «Οι νέοι δογματολόγοι (ενωτιστές του κ. Λομβάρδου) κολοβώσαντες τον Ριζοσπαστισμόν κατά τα ουσιώδεις αυτού αρχάς, την ελευθερίαν και ισοπολιτείαν και ορίσαντες αυτό κύκλο τινά κατά πολύ περιορισμένο εις την ενέργειαν του λέγουσι: εν και μόνον οφείλει ο Ριζοσπαστισμός να φωνάζει. Ένωσιν, Ένωσιν, και μηδέν άλλο».

Η πολιτική παρουσία των Ριζοσπαστών δεν θα διαρκέσει πολύ μετά την Ένωση. Βασικά ζητήματα που θα προκύψουν κατά την περίοδο μετά την Ένωση στην Εθνοσυνέλευση κυρίως, αλλά και κατά τις εκλογές του 1865 και τη στάση τους, απέναντι στις πολιτικές κινήσεις κυρίως του Κουμουνδούρου που οργάνωνε το νέο του κόμμα. Παράλληλα θα έλθουν σε πλήρη ρήξη με τους ενωτιστές αλλά και μερίδα των παλαιοριζοσπαστών, οι οποίοι θεωρώντας ότι από τη στιγμή που επετεύχθη η Ένωση ότι αυτός ήταν ο μεγάλος εθνικός στόχος και οι κοινωνιστικές και δημοκρατικές ιδέες μπορούν πλέον να μείνουν σε δεύτερο επίπεδο. Οι αντιπαράθεσεις μεταξύ των ριζοσπαστών θα αναπτυχθούν μέσω της εφημερίδας “Χωρικός”, του οργάνου του Δημοτικού Καταστήματος Αργοστολίου και θα είναι έντονες κυρίως κατά την διάρκεια των εκλογών.

Μεταξύ των ζητημάτων που αποτέλεσαν αντιπαράθεση υπήρξε η στάση τους απέναντι στο θεσμό του Συμβουλίου Επικρατείας, στον οποίο διαφώνησε εντόνως ο Μομφερράτος, αλλά ο Ζερβός είχε πάρει θετική στάση. Ο Μομφερράτος πίστευε ότι ο θεσμός αυτός περιορίζει τον θεσμό της Βουλής και την ελεύθερη έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας. Ο Ζερβός θεωρούσε ότι ο θεσμός αυτός θα μπορούσε να ελέγχει τις ακρότητες και αυθαιρεσίες της Βουλής και του Βασιλιά, γνωρίζοντας ότι ο θεσμός θα κλονιστεί από εσωτερικές διαμάχες κυρίως που θα αφορούν την κομματική κυριαρχία. Η αντιπαράθεση αυτή υπήρξε από τα κεντρικά θέματα της αρθρογραφίας από τις στήλες του Χωρικού κατά την Εθνοσυνέλευση όσο και στις μετέπειτα εκλογές του 1865.

Κατά τη συγκρότηση του Συμβουλίου της Επικρατείας το 1865 ο Βασιλιάς πρότεινε τον Ζερβό για μέλος του από την Κεφαλληνία, όπου με το ίδιο του το χέρι έγραψε στον πίνακα το όνομα του Ζερβού με τις λέξεις «C' est l' home qu' il faut, c' est l' home incorruptible» (δηλ. Είναι ο

¹⁰⁹⁶ Ο.π.

¹⁰⁹⁷ Εφημ. “Αλήθεια”, φ. 12-14/1861.

άνθρωπος που χρειάζεται, ο αδιάφθορος). Όταν αποδέχθηκε την πρόταση του Βασιλέα υπήρξαν πανηγυρισμοί στο νησί και παρά το γεγονός ότι έκρυψε από το λαό την ημέρα της αναχώρησης αυτή έγινε αντιληπτή και τον συνόδευσαν χιλιάδες Κεφαλλήνες στο λιμάνι. Όταν καταργήθηκε το Συμβούλιο της Επικρατείας γύρισε στην Κεφαλληνία και παρέμεινε ως το τέλος της ζωής ιδιώτης, χωρίς ποτέ να δεχθεί τις προτάσεις του Κουμουνδούρου και του Ρούφου να γίνει Υπουργός¹⁰⁹⁸.

Οι Ριζοσπάστες έδωσαν πολυμέτωπο αγώνα. Ωστόσο τα γεγονότα της Εθνοσυνέλευσης δημιούργησαν έριδες στα τελευταία απομεινάρια της ενότητάς τους. Οι μετέπειτα συσχετισμοί που δημιουργούνται κατάφεραν τους παλαιούς συναγωνιστές να τους χωρίζει πάθος μίσους με απόλυτη συνέπεια την αλληλοεξόντωσή τους. Έτσι το Δημοτικό Κατάστημα Αργοστολίου αντιμετωπίζει τους έως χθες συναγωνιστές κατά της Προστασίας ως μισητούς εχθρούς. Κάποια στελέχη διαφοροποιήθηκαν και μεταπήδησαν στο κόμμα του Κουμουνδούρου ή του Δεληγιώργη. Από τον “Χωρικό” μαθαίνουμε ότι ο Νέστωρ Σολωμός, παλαιός Ριζοσπάστης, τον κατατάσσει στους πολιτικούς φίλους του Επαμ. Δεληγιώργη διότι τον φιλοξένησε στο σπίτι του όταν επισκέφθηκε την Κεφαλληνία¹⁰⁹⁹, δίχως να στέκεται αρνητικά στην επιλογή του, όπου και τα σχόλια προς το πρόσωπο του Δεληγιώργη είναι ευμενή.

Είναι χαρακτηριστικές οι κρίσεις του Δ. Δαυή εκδότη της εφημερίδας “Χωρικός”, κατά του Γ. Μαυρογιάννη¹¹⁰⁰ που υπήρξε επί μακρόν στέλεχος του Ριζοσπαστισμού, ο οποίος μελοποίησε τον ύμνο των Ριζοσπαστών και υπήρξε βασικός συντάκτης του “Χωρικού”. Η κριτική στον Μαυρογιάννη είναι δριμεία, κυρίως για το ζήτημα της στάσης του να μην στηρίζει την πλήρη και άμεση αφομοίωση, διότι οι παλαιοριζοσπάστες πίστευαν ότι οι τάσεις αυτονομίας κινούνταν από βρετανικό δάκτυλο με κίνδυνο να γίνει η Ελλάδα ομόσπονδο κράτος¹¹⁰¹.

¹⁰⁹⁸ Μαρκοπούλου Μ.: 1964: 271-292.

¹⁰⁹⁹ «... Μόλις ο κ. Δεληγιώργης απεβιβάσθη εις την προκουμαίαν, το παρευρισκόμενον πλήθος εχαιρέτησεν αυτόν ενθουσιωδώς, ... Και τον συνόδευσε, μετά των ενταύθα φίλων του, μέχρι της οικίας του κ. Νέστορος Σολωμού, όπου έμεινεν Τοιαύται αυθόρμητοι εκδηλώσεις, ενώ αφ' ενός τιμώνσι δικαίως των υπέρ των ελευθεριών και των δικαιωμάτων της πατρίδος γενναίως και μετ' αυταπαρνήσεως αγωνιζομένους, τιμώνσιν αφ' ετέρου και τον λαόν, όστις εξεύρει να εκτιμά τους τοιούτους αγώνας, όσον και να αποστρέφεται την χαμέρπειαν, την δουλοφροσύνην και την ιδιοτέλειαν» (Εφημ. “Ο Χωρικός”, Φ. 16/4.9.1865, σ.σ 3).

¹¹⁰⁰ Β' Επιστολή Δ. Δαυή προς Γ. Μαυρογιάννη: «Καθ' όσον δε αφορά τα πολιτικά, γνωρίζεις ότι από πολλού ευρισκόμεθα εις μεγίστην διαφωνίαν. Διότι συ μεν έγγραφες προ δύο ετών εις την Ενωσίαν κατά της καθολικής ψήφου, εγώ δε, ιδών μετά λύπης μου την μεταβολήν των φρονημάτων σου ..., ... συ συνετάχθης με τους προτείναντας να μη αναγραφή το μέγα τούτο του λαού δικαίωμα εις το Σύνταγμα, και επομένως να μη δύναται να μεταβληθεί, αλλά ν' αφεθή δια τον εκλογικόν νόμον, δυνάμενον κατ' έτος να μεταβάλληται..., ... η εν τη Εθνοσυνελεύσει πορεία σου, ως εκ των πρακτικών καταφαίνεται, υπήρξεν ου μόνον συντηρητική, αλλά και οπισθοδρομική εις πάντα τα ζητήματα...» (Εφημ. “Ο Χωρικός”, φ. 4/1.5.1865/σ.σ, 2-4).

¹¹⁰¹ Συνέχεια Β' Επιστολής Δ. Δαυή προς Γ. Μαυρογιάννη με θέμα τη διαφωνία τους στο θέμα της αφομοίωσης: «Λάβε λοιπόν το θάρρος να είπης φανερά ότι δεν θέλεις την τελείαν ένωσιν της Επτανήσου μετά της λοιπής Ελλάδος, ειπέ αναφανδόν ότι, και αν ποτέ αι υπό τον ζυγόν στενάζουσai έτεραι ελληνικαί επαρχίαι ευτυχήσωσι να λάβωσι την ανεξαρτησίαν των, θέλεις να διέπληται εκάστη υπό ιδιαίτερας νομοθεσίας, κάλεσον ταύτο με το όνομά του, ειπέ δηλαδή φανερά, ότι θέλεις ομοσπονδίαν, το σύστημα τουτέστιν εκείνο, κατά του οποίου άπασα η Γερμανία εξεγείρεται, ζητούσα

Ο Γ. Μαυρογιάννης, δεν ακολούθησε τη γραμμή των παλαιο-ριζοσπαστών για πλήρη αφομοίωση αλλά ζητούσε να διατηρηθούν δομές, διαδικασίες και θεσμοί που υπήρχαν εν λειτουργία κατά την περίοδο της αυτόνομης κρατικής υποστάσεως, όπως το ίδιο είχε υποστηρίξει και ο Η. Ζερβός. Ο Γ. Μαυρογιάννης¹¹⁰² δέχθηκε τις έντονες επικρίσεις για τη στάση του¹¹⁰³ αυτή καθώς και για την υποστήριξή στο Συμβούλιο της Επικρατείας και την αρνητική του στάση στην καθιέρωση της καθολικής ψηφοφορίας. Επικρίθηκε επίσης έντονα για την ένταξή του στο κόμμα του Κουμουνδούρου¹¹⁰⁴, υπό τη σημαία του οποίου κατήλθε υποψήφιος στις εκλογές του 1865.

Την κατάσταση αυτή εκμεταλλεύτηκε αρχικά ο Κουμουνδούρος, που καταφέρνει να έχει στην πολιτική του ομάδα τέσσερις βουλευτές της Κρναίας και τρεις της Σάμης.

Έτσι φτάνοντας στις εκλογές του 1865 οι Μομφερράτος, Δαυής, Πανάς από την ηγεσία των παλαιοριζοσπαστών, και οι Μεταξάδες, Σπυρίδων, Αναστάσιος, Αγαμέμνων, παιδιά των αγωνιστών Κωνσταντίνου και Ανδρέα Μεταξά αντίστοιχα, δεν θα καταφέρουν να εκλεγούν παρά το γεγονός ότι τους είχε αφαιρεθεί και η Ιονική υπηκοότητα από τους Βρεττανούς λόγω των αγώνων των γονέων τους και τους είχε κατασχεθεί όλη η περιουσία. Επίσης δεν εξελέγη ο Νέστωρ Σολωμός από τους πρωτοπόρους του ενωτικού αγώνα ο οποίος είχε μεν διαφοροποιηθεί από το ΔΚΑ αλλά ανήκε στην παλαιά γενιά. Αλλά και στην Πάλλη το 1865 ο Ι. Δοτοράτος-Καπελέτος, ο εκ των 10 βουλευτών της Θ' Ιονίου Βουλής που ανέγνωσε το περίφημο ψήφισμα δεν εξελέγη. Ο Παναγιώτης Πανάς¹¹⁰⁵ μετά τις εκλογές τους 1865 αποδημεί στην Αλεξάνδρεια, ενώ άλλα στελέχη αδρανοποιούνται και απομακρύνονται της πολιτικής. Τα αποτελέσματα της πρώτης εκλογικής αναμέτρησης μετά την Ένωση είναι ενδεικτικά της κατάστασης που διαμορφώνεται στο νησί μεταενωσιακά, η ψήφος πηγαίνει σε αυτούς που ανήκουν στα κεντρικά κόμματα. Σε επόμενες εκλογές πολλά από τα παραπάνω στελέχη θα πολιτευτούν και θα εκλεγούν, όπως οι αδελφοί Μεταξάδες, ο Σολωμός και ο Καπελέτος-Δοτοράτος στις εκλογές 1868-1875. Τότε θα δεχθούν σκληρή κριτική από το Δημοτικό Κατάστημα.

Μόνο στις εκλογές του 1868 θα υπάρξει μια σημαντική παρουσία των παλαιοριζοσπαστών που θα εκλεγεί ο Ιωσήφ Μομφερράτος και ο Δημήτριος Δαυής-Λορεντζάτος, ο οποίος ήταν παλαιός ριζοσπάστης συντάκτης της Αναγέννησης και του Φιλελεύθερου και εκ των στενών συνεργατών

την τελείαν συγχώνευσιν των διαφόρων αυτής επικρατειών... κήρυξον, λέγω, ότι θέλεις το σύστημα τούτο, διότι τότε δυνάμεθα τουλάχιστον να σε εννοήσωμεν, και ευκόλως να αποδείξωμεν ότι θέλεις ουδέν ολιγώτερον παρά την παντελή καταστροφήν του έθνους...» (Εφημ. “Ο Χωρικός”, φ. 4/1.5.1865σ.σ. 2-4).

¹¹⁰² Ιστοριογράφος, τεχνοκρίτης, εκδότης εφημερίδας “Ο Χωρικός” (1850) εφημερίδα των νέων ριζοσπαστών, αρχισυντάκτης της εφημερίδας “Παλλιγεννεσία” των Αθηνών.

¹¹⁰³ Επιστολές Δ. Δαυή προς Γ.Μαυρογιάννη (Εφημ. “Ο Χωρικός”, φ. 3/24.4.1865. και φ. 4/1.5.1865).

¹¹⁰⁴ Εφημ. “Ο Χωρικός”, φ. 3/24.4.1865.

¹¹⁰⁵ Στέλεχος του Ριζοσπαστισμού, δημοσιογράφος των εφημερίδων “Ο Χωρικός”, “Η Έγερσις” και “Ο Εργάτης”.

του Μομφερράτου. Ο Δαυής υπήρξε από τα σημαντικά πρόσωπα του Ριζοσπαστικού Κόμματος και του Δημοτικού Καταστήματος, ενώ θεωρείται εκ των προσώπων που σχεδίασαν την νίκη των Ριζοσπαστών στις εκλογές της Θ' Ιονίου Βουλής¹¹⁰⁶. Ο Δαυής δεν θα ξανακατέλθει, ως υποψήφιος, διότι αντιτείθονταν στο νοσηρό κλίμα που δημιουργούταν κατά την προεκλογική περίοδο.

Ο Ριζοσπαστισμός στα Επτάνησα κατά την προστασία, ως φιλοσοφία και ως πολιτική-κοινωνική αγωνιστική πρακτική, συνιστά κίνημα πρωτοποριακό σε πανελλαδική κλίμακα, κατά τη νεότερη ελληνική ιστορία και προοδευτικό και δημοκρατικό σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Υπήρξε πομπός ιδεολογίας και φιλοσοφίας, αλλά και πολιτικο-κοινωνικής πρακτικής στις μεταγενέστερες πολιτικές γενεές. Βασικές συντεταγμένες του ιδεολογικο-φιλοσοφικού και πολιτικο-κοινωνικού συστήματος του Ριζοσπαστισμού και της Πολιτικής Σχολής του κινήματος υπήρξαν: ο αντιξενοκρατισμός, ο ελληνοκεντρισμός, ο ευρωπαϊκοκεντρισμός, ο ουμανισμός και οικουμενισμός και ο αστικοδημοκρατισμός με το κοσμοπολιτικό φρόνημα να τις διατρέχει με στόχο την Κοινωνική Δημοκρατία. Αντίστοιχες υπήρξαν και οι αρχές του και τα αιτήματά του: Ελευθερία και Ανεξαρτησία με εγκατεστημένη εθνικότητα, Δημοκρατία με πλήρη Λαϊκή κυριαρχία, Κοινωνική Δικαιοσύνη με ισοπολιτεία και ισονομία και για την άρση της Προστασίας και Ένωση με την Ελλάδα των Επτανήσων, ισόνομο δημοκρατικό πολίτευμα, συνένωση παντός του Ελληνισμού, κατάργηση των εθνοκτόνων κωδίκων, θεσμών και διατάξεων και της λαϊκής καταπίεσης¹¹⁰⁷

Πάνω στις αρχές και τα αιτήματα του Ριζοσπαστισμού, ουσιαστικά στηρίχθηκε η δημιουργία πολιτικών και κοινωνικών κινήματων στα Επτάνησα, του Εθνικού κινήματος του Π. Πανά για τη δημιουργία Πανβαλκανικής Συνομοσπονδίας, του δημοκρατικού κινήματος του Ρ. Χοϊδά, του κοινωνιστικού κινήματος του Μ. Αντύπα και του Χριστιανοκοινωνικού και μετέπειτα σοσιαλιστικού του Πλ. Δρακούλη. Τα κινήματα αυτά, αφού άντλησαν βασικά στοιχεία από τους ριζοσπάστες, τα ίδια εμπλούτισαν την ιδεολογία τους σε συνθήκες πλέον εντός του εθνικού κράτους και ουσιαστικά συνέχισαν την λειτουργία της Πολιτικής Σχολής των Ριζοσπαστών¹¹⁰⁸. Είναι χαρακτηριστικό ότι πενήντα χρόνια μετά την Ένωση, το 1914 ο Γ. Μολφέτας, το φαινόμενο της σατυρικής δημοσιογραφίας στην Κεφαλληνία, αναφέρει πως αντιλαμβάνεται τον αγώνα των Ριζοσπαστών, αφιερώνοντας ένα ποίημα στην εφημερίδα Ζιζάνιο¹¹⁰⁹: «Από τη δάφνη π' άφησε σ'

¹¹⁰⁶ Το αποτέλεσμα αυτό προήλθε αφού μετά τη φιλελευθεροποίηση του 1848 που μπορούσαν να γραφτούν στους εκλογικούς καταλόγους νέοι εκλογείς με βάση περιουσία ή οικονομική κατάσταση η οποία επιβεβαιώνονταν με πράξεις των τοπικών δημαρχείων. Εκεί ο Δαυής εφάρμοσε σε όλο το νησί την παραπλάνηση του καθεστώτος και την ένταξη στους εκλογικούς καταλόγους εκατοντάδων υποστηρικτών του Ριζοσπαστισμού (Βουνάς Χρ, 1965:18-20).

¹¹⁰⁷ Λουκάτος Σπ., 2009: 237-276.

¹¹⁰⁸ Σπ. Λουκάτος Σπ., 2009: 237-276.

¹¹⁰⁹ Εφημ. "Ζιζάνιον", 21 Μαΐου 1914.

εμάς η αρετή σας / μ' αυτή σας στεφανώνουμε στη σημερινή γιορτή σας / αστέρες που τη λάμψη σας ο χρόνος δεν θα σβύση. / Η μνήμη σας πολύτιμη κι' αθάνατη θα ζήση, / κι' η τιμημένη σας Πατρίς, τη δάφνη εκείνη παίρνει, αιώνιο παράδειγμα στις γενεές να φέρνη. Κι εσείς που ζητ' ελεύθεροι στον κόσμο Κεφαλλήνες / ευγνώμονες στου τόπου σας τις κορυφές εκείνες, / το μνήμα προσκυνήσετε του κάθε Ριζοσπάστη / που πάλευσε κι' ενίκησε τον ισχυρό δυνάστη / κι εστόλισε δια χρυσής και φωτεινής σελίδος / την ιστορίαν της σεμνής κι ευάνδρου μας Πατρίδος».

Παρά το γεγονός της πρώιμης φάσης της Ένωσης, κατά την οποία οι παλαιοριζοσπάστες δεν κατάφεραν να έχουν παρουσία στη Βουλή και σταδιακά αποσύρθηκαν των πολιτικών διαδικασιών, στη λαϊκή μνήμη όλης αυτής της περιόδου αποτελούν τους ήρωες της ανεξαρτησίας και της Ένωσης. Αυτό που συνέβη Στην πράξη ήταν η αδυναμία τους να προσαρμοστούν, αλλά κυρίως να αντέξουν τη συνεχή απόρριψη του εκλογικού σώματος μετά από έναν τόσο μεγάλο και ανιδιοτελή αγώνα για την απελευθέρωση των νησιών, περίοδος κατά την οποία διώχθηκαν, εξορίστηκαν, φυλακίστηκαν, δημεύτηκαν οι περιουσίες και αντιμετώπιζοντας όλα αυτά με αυτοθυσία. Αν το ριζοσπαστικό κόμμα είχε καταφέρει να επιβιώσει στο πολιτικό περιβάλλον λίγα χρόνια ακόμα, που οι επιπτώσεις της ένωσης ήταν εμφανείς και ταυτόχρονα η αδυναμία του εθνικού κράτους να έχει παρουσία στα Επτάνησα, θα μπορούσε να οικοδομήσει έντονη και διαρκή πολιτική και εκλογική παρουσία. Βέβαια η παρουσία του θα αντιμετώπιζε τη σκληρή αντιπαράθεση από τα κεντρικά κόμματα και τους τοπικούς τοπάρχες που τα αντιπροσώπευαν.

Όσον αφορά τους νεοριζοσπάστες ενωτιστές, όπου στον όρο αυτό δεν εννοούμε μόνο τους οπαδούς του Λομβάρδου, οι οποίοι ήταν ελάχιστοι στην Κεφαλληνία, αλλά κυρίως αυτούς που είχαν δράση στον ενωτικό αγώνα και διαφοροποιήθηκαν από την ηγετική ομάδα και τον κορμό των παλαιοριζοσπαστών, αυτοί αποτελούν ένα σημαντικό κεφάλαιο αφού συνεχίζουν να έχουν φυσική παρουσία στην πολιτική και να πολιτεύονται για αρκετά χρόνια.

Είναι χαρακτηριστική η κρίση του Α. Λασκαράτου για τον Λομβάρδο¹¹¹⁰, στην οποία αναφέρεται κατά την περίοδο που είχε εγκαταλείψει την Κεφαλληνία και είχε μετακομίσει οικογενειακώς στη Ζάκυνθο και εξέδιδε εκεί την εφημερίδα του ο “Λύχνος”. Αναφέρει: «Ο κύριος Κωνσταντίνος Λομπάρδος¹¹¹¹, τότε απλός υποψήφιος για το αξίωμα όπου κατόπιν έφθασε, είχε ανάγκη να κατασκευάσει ένα βάθρο από τη δημόσια γνώμη του τόπου του, τη γνώμη των πολλών, όχι των καλυτέρων. Για να εξαγοράσεις τότε τη γνώμη του όχλου, ένας μόνος τρόπος εσυνηθίζετο, κοινός σε

¹¹¹⁰ Λασκαράτος Α., 1983: 85-91.

¹¹¹¹ Ο Λομβάρδος έγινε αργότερα βουλευτής στην ελληνική Βουλή, αρχηγός του Λομπαρδιανού κόμματος, συνεργάτης του Κουμουνδούρου και μετέπειτα του Τρικούπη. Πολλές φορές χρημάτισε υπουργός. Εξέδιδε την πολιτική εφημερίδα “Παλιγγενεσία” (1857) και τη “Φωνή του Ιονίου” (1858-1864), που ο Λασκαράτος την ονόμαζε σαρκαστικά “Φωνή του Λομπάρδου” ή “Φωνή του γαλιότου”.

όλους τους δημαγωγούς μας, «ο πόλεμος εναντίον της προστάτιδος χώρας». Θα μπορούσε να αρκεστεί σ' αυτό ο κύριος Λομπάρδος, αλλά ήταν ο πιο ικανός από όλους, ο πιο αδίστακτος στην εκλογή των μέσων. Έτσι η ευκαιρία που του πρόσφερα εγώ να επωφεληθεί δια του μέσου της θρησκείας δεν του διέφυγε¹¹¹². Πράγματι έκαμε χρήση κι έτσι ο ήρωας του Άμμου και του Διοφυριού¹¹¹³, οπλισμένος με τη διπλή πανοπλία την πολιτικοθρησκευτική, ήταν ο πιο τέλειος από όλους τους άλλους δημαγωγούς και ο πιο σίγουρος να προκόψει. Ο Λασκαράτος, ξένος πρόσφυγας στη Ζάκυνθο, απομονωμένος, φτωχός, εγκαταλειμμένος, βρισμένος από τον όχλο, αποφευγόμενος από τους άρχοντες ... πρόσφερε μια εύκολη λεία. Ενώ ο Λομπάρδος, στον ίδιο τον τόπο του, απολαμβάνοντας τις συμπάθειες του πλήθους, επειδή του έλεγε ό,τι του άρεσε, μπορούσε ανεμπόδιστος να επιχειρήσει να θυσιάσει έναν δυστυχισμένο ξένο, και να κάμει από το κρέας του ψήφους για τις εκλογές».

Όσον αφορά τους Μεταρρυθμιστές αυτοί εντάχθηκαν άμεσα στις υπάρχουσες ομάδες του κοινοβουλίου και πολλοί από αυτούς συμμετείχαν και σε κυβερνήσεις. Υπολείμματα όμως και αυτών συνέχισαν να πολιτεύονται. Για τη μερίδα των μεταρρυθμιστών η Εθνοσυνέλευση αποτέλεσε χώρο που ουσιαστικά διέλυσε την όποια συνεκτικότητα είχαν στην Ιόνιο Βουλή και κυρίως με αφορμή την τοποθέτησή τους στο Σύνταγμα και τη διαδικασία της αφομοίωσης. Οι μεταρρυθμιστές εντάχθηκαν κυρίως στους Ορεινούς του Δελιγιώργη - Κουμουνδούρου, οι οποίοι είχαν κρατήσει θετική στάση προς τους Επτανησίους. Κάποιοι βέβαια προσχώρησαν σε αυτούς για καθαρά εκλογικούς λόγους επιβίωσης, κάποιοι παρέμειναν ανεξάρτητοι, ενώ κάποιοι άλλοι ακολούθησαν μοναχική πορεία ή αποσύρθηκαν από την πολιτική.

Όσον αφορά την τελευταία ομάδα του Ιονίου Κοινοβουλίου, αυτή δεν είχε οριοθετημένα πολιτικά χαρακτηριστικά αλλά ήταν μια Ένωση προσώπων που υπηρετούσαν το καθεστώς και για το λόγο αυτό ονομάστηκαν «Προστασιανοί» ή «Καταχθόνιοι», όπως λειτουργούσαν κατά την προ της Ενώσεως φάση και έτσι συνέχισαν να λειτουργούν και μεταενωσιακά, δηλαδή λειτουργούσαν ως μονάδες. Στην Κεφαλληνία εμφανίζονται ως πρόσωπα και ανήκουν στην ομάδα του τ. επάρχου και προέδρου της Γερουσίας Δ. Καρούσου, όπου σημαντικό πρόσωπο προερχόμενο από των χώρο των «Καταχθονίων» είναι ο Παναγής Βινιεράτος, ο οποίος υπήρξε ευνοούμενος του Δ. Καρούσου. Ο Βινιεράτος κατάφερε αρχικά να εκλεγεί Δήμαρχος Αργοστολίου και μετέπειτα μετεπήδησε στη Βουλή. Καταγράφηκε για την ευνοιοκρατία προς τους συνεργάτες, συγγενείς, φίλους και ψηφοφόρους. Αλλά και ως Δήμαρχος Αργοστολίου επί πολλά χρόνια κατηγορήθηκε πολλάκις για

¹¹¹² Έγγραψε ο Λομπάρδος στη «φωνή του Ιονίου» (αριθ. Φ.7-4.11.1859) ότι ο Λύχνος χτυπάει μες στην καρδιά την ορθοδοξία και πως ο Λασκαράτος ήταν βαλμένος από τους Αγγλούς ν' αλλάξοπιστήσει τους ορθοδόξους.

¹¹¹³ Η Άμμος και το Διοφύρι ήταν γειτονιές της Ζακύνθου, όπου συχνά γίνονταν φονικά. Στα Εφτάνησα τραγουδιέται ακόμα το λαϊκό τραγούδι «Λομπαρδιανοί το κάμανε το φονικό στην Άμμο...».

κακοδιαχείριση. Κατά το ξεκίνημα της πολιτικής του σταδιοδρομίας εντάχθηκε αρχικά στο Εθνικό κόμμα του Κουμουνδούρου αλλά γρήγορα μεταπήδησε στο Νεωτερικόν του Χ. Τρικούπη και ήταν το κεντρικό πρόσωπο της Τρικουπικής παράταξης στο νησί για πολλά χρόνια. Ο οπαδός της Προστασίας Π. Βινιεράτος υπήρξε από τα ιδρυτικά στελέχη του Νεωτερικού Κόμματος μαζί με τον νεορίζοσπάστη Κ. Λομδάρδο, ιδρυτή του Πέμπτου κόμματος.

Ο Χ. Τρικούπης, με το πρόκριμα του εκσυγχρονισμού εισήγαγε το βρετανικό σύστημα στην ελληνική πολιτική και στην ουσία μέσω της «δεδηλωμένης» εγκαθίδρυσε την ύπαρξη και λειτουργία του κομματικού συστήματος, ως θεσμική διαδικασία έγκρισης της κυβερνητικής πλειοψηφίας. Λόγω της ανάγκης επιβίωσης και αναπαραγωγής του κομματικού συστήματος η μετεξέλιξη αυτή δημιούργησε στην κοινωνία την κομματοκρατία, ως μόνιμο και σταθερό διαμεσολαβητή ανάμεσα στο κράτος και τους πολίτες, λόγω της διαρκώς μειούμενης ρυθμιστικής παρουσίας του κράτους στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή του τόπου.

XI. Εθνικά θέματα και εκλογές: Το Κρητικό ζήτημα

Η εσωτερική πολιτική επηρεάζει τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους και δεν διακρίνεται εύκολα η διαφορά που υπάρχει μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής. Στο εσωτερικό του κράτους η πολιτική ορίζεται ως εξουσία. Οι διακρατικές σχέσεις είναι σχέσεις δύναμης και δεν υπόκεινται σε κανονιστικό πλαίσιο, αφού η βούληση του ισχυρού συγκροτεί τη νομιμότητα. Έτσι η εξωτερική πολιτική μιας χώρας διαμορφώνεται εντός του κράτους, ασκείται όμως στο διακρατικό πεδίο. Η κατάσταση αυτή συνθέτει και μια μεγάλη αντίφαση. Διότι ενώ στο εσωτερικό πεδίο η βούληση του κράτους συγκροτεί το νόμο, στο διακρατικό πεδίο η πολιτική του κράτους δεν διαθέτει εξουσία εφαρμογής. Για να συμβεί αυτό, δηλαδή να εφαρμόζεται, πρέπει το κράτος είτε να πείσει τον συνομιλητή του (το άλλο κράτος) να την αποδεχθεί είτε να τον αναγκάσει να την δεχθεί. Η διαφορά μεταξύ εσωτερικής εξουσίας και δύναμης επιβολής είναι βασική. Έτσι, στο εσωτερικό του κράτους η αποκορύφωση των θέσεων σε επίπεδο υποσχέσεων ή δημιουργίας προσδοκιών εκ μέρους του πολιτικού συστήματος ορίζεται σε συνάρτηση με την εκλογική βούληση της κοινωνίας. Ταυτόχρονα όμως η απόδοση της εκλογικής εμπιστοσύνης μιας κοινωνίας δεν δεσμεύει τον πολιτικό να ακολουθήσει συνεπή στάση στην υλοποίηση των πολιτικών του θέσεων. Κατά συνέπεια η εκλογική νίκη δεν σημαίνει και ακολουθούμενη υπευθυνότητα από την πλευρά του πολιτικού. Όμως η επιτυχία σε ένα θέμα εξωτερικής πολιτικής είναι άμεσα συναρτώμενη με τη δύναμη που η χώρα αποδεικνύεται ικανή να επιστρατεύσει¹¹¹⁴. Η αντίφαση αυτή θα ακολουθήσει

¹¹¹⁴ Κοντογιώργης Γ., 1985: 283-285.

όλη την εξωτερική πολιτική της Ελλάδος στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα. Έτσι, το πολιτικό σύστημα θα έχει μια διαρκή αυξημένη ρητορική στο ζήτημα των εθνικών θεμάτων, που αποτελεί το κυρίαρχο της εξωτερικής πολιτικής για εσωτερική κατανάλωση και από την άλλη η δυνατότητα επιβολής των απόψεών του θα είναι διαρκώς αναποτελεσματική στη διεκδίκηση των ζητημάτων απελευθέρωσης του υπόδουλου ελληνισμού. Παρά τις διαρκείς εξελίξεις, οι περιγραφόμενες ενδογενείς αδυναμίες του πολιτικού συστήματος και οι αντιφάσεις στην εξωτερική πολιτική δεν θα έχουν ευνοϊκό αποτέλεσμα για τα εθνικά θέματα την περίοδο αυτή. Η αδυναμία αυτή έχει δομική βάση στην ανυπαρξία εσωτερικού αρραγούς μετώπου και εξωτερικής ισχύος, λόγω των δεσμεύσεων της χώρας προς τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής. Έτσι ουσιαστικά τα εθνικά ζητήματα και η εξωτερική πολιτική θα χρησιμοποιηθούν ως ρητορικές αναφορές και πολιτικά σχήματα για την προσέλκυση ψηφοφόρων. Η έκπτωση των ζητημάτων αυτών για εκλογικούς και μόνο λόγους θα αναπτύξει ένα έντονο λαϊκισμό από όλο το πολιτικό σύστημα στο ζήτημα αυτό. Η Ένωση της Επτανήσου αναζωπύρωσε την ελπίδα για απελευθέρωση του υποδούλου ελληνισμού και αφομοίωσής του στο ελεύθερο Ελληνικό Βασίλειο, ενώ ταυτόχρονα αναζωπυρώθηκε η Μεγάλη Ιδέα. Τα δυο γεγονότα αυτά λειτούργησαν ως αφορμή έτσι ώστε οι εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις να επηρεάζονται από ζητήματα που ευνοούν γενικότερες διεθνείς εξελίξεις που συμβαίνουν στην Ευρώπη και κυρίως στον βαλκανικό χώρο, δίχως αυτή η κατάσταση να επηρεάζει την εξωτερική πολιτική και κατ' επέκταση την εξυπηρέτηση των ζητημάτων του υπόδουλου Ελληνισμού. Η παραπάνω κατάσταση αποτυπώνεται στη διαχείριση ενός εθνικού ζητήματος, το οποίο επισκιάζει την περίοδο 1866 έως 1869 και είναι το Κρητικό ζήτημα, το οποίο αποτελεί τη δεύτερη αφετηρία εμπλοκής της Μεγάλης Ιδέας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η Κρήτη, ως μέγεθος και ως σύμβολο, θα απασχολήσει το ελληνικό κράτος για περίπου μισό αιώνα και η στάση των πολιτικών αρχηγών και των κομμάτων τους στο θέμα αυτό θα αποτελέσει αντικείμενο πολλών εκλογών. Η έκρηξη της Κρητικής επανάστασης θα αποτελέσει μείζονα εθνικό ζήτημα και η στάση των υποψηφίων απέναντι σ' αυτό θα το υποβάλλει σε κυρίαρχο ζήτημα αντιπαράθεσης στην Κεφαλληνία. Αυτό θα συμβεί λόγω του αυξημένου εθνικού φρονήματος των κατοίκων και διότι η αντίληψη περί απελευθέρωσης συνεχίζει να θερμαίνει το ιδεώδες των Επτανησίων, αποτελώντας σημαντικό πρόταγμα στη διαμόρφωση της πολιτικής τους συμπεριφοράς. Τα εθνικά ζητήματα εξελίσσονται τόσο σημαντικά, σε μια Ελλάδα όπου το γεωγραφικό κράτος αντιπροσωπεύει μικρό τμήμα του έθνους, ώστε το κρητικό ζήτημα θα διαδραματίσει σημαντικό όλο στις εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις, με άμεσες επιδράσεις και στην περιφέρεια, κατά τις εκλογικές αναμετρήσεις.

Υπό τις συνθήκες αυτές στην Κεφαλληνία δημιουργείται η Λέσχη Κρήτη, που θα έχει κρίσιμο ρόλο στις εκλογές του 1868 και 1869. Στο ζήτημα αυτό εμπλέκεται και ο τύπος¹¹¹⁵ ο οποίος θα κρίνει με αυστηρά κριτήρια τους υποψηφίους με βάση τη στάση που θα κρατήσουν στο κρητικό ζήτημα. Οι αναπαραστάσεις που δημιουργούνται αφορούν κυρίως την εθνική αφύπνιση, για τον υπόδουλο ελληνισμό, αλλά κυρίως τη βάνανυση συμπεριφορά των τούρκων απέναντι στον άμαχο πληθυσμό του νησιού. Ο τύπος δημοσιεύει συνεχώς τα δελτία ενημέρωσης της Κεντρικής των Κρητών Επιτροπής σχετικά με τα γεγονότα δίνοντας, περιγράφοντας και την υποδοχή των κυνηγημένων γυναικόπαιδων στο νησί: *«Και την παρελθούσαν εβδομάδα το ατμόπλοιοι εκόμισεν έτερα 250 γυναικόπαιδα εκφυγόντα την σπάθην, τας βασάνους, τα μαρτύρια... Ετοποθέτησαν ταύτα εις δύο ευρυχώρους οικίας, ακολούθως δε η συσταθείσα Επιτροπή προέβη και συνέλεξεν αυθωρεί επέκεινα των 1500 δραχμών και εταίρας 1000 μηνιαίως... Διάφοροι των πολιτών, χωρίς να περιμείνωσιν άδειαν, έλαβον ουκ ολίγα άρρενα όπερ ενέδυσαν εν ακαρεί, και την επιούσαν ήλθον ουκ ολίγοι εκ Λιβαθούς και εξ άλλων χωρίων, ίνα πάρωσιν αυτά...»*¹¹¹⁶. Είναι επίσης χαρακτηριστικές οι αναφορές στο πρόγραμμα ενός υποψηφίου για το θέμα αυτό, του Νέστ. Σολωμού¹¹¹⁷, όπου αναφέρει: *«... το συμφέρον της πατρίδος υπάρχει εντός των συμφερόντων του έθνους ...»*.

Το θέμα της Κρήτης ανακινούν οι πολιτικές λέσχες, οι οποίες λόγω μακρά παράδοσης διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στις εξελίξεις, αφού οργανωμένα υποδεικνύουν υποψηφίους και τους στηρίζουν¹¹¹⁸. Στο Ληξούρι με την επωνυμία «Η Κρήτη» ιδρύθηκε πολιτική λέσχη, που δεν άργησε όμως να παρεκκλίνει από τον προορισμό της και να χρησιμοποιήσει την επωνυμία της για εκλογικούς λόγους. Αντικειμενικός της σκοπός ήταν να αντιμετωπίσει πολιτικά την «Ιακωβατιανή τυρρανία», όπως ανέφερε. Οι ιδρυτές της ήταν άνθρωποι συντηρητικών αρχών και είχαν δημοσιογραφικό τους όργανο την εφημερίδα “Το Δίκαιον”. Στις εκλογές του 1868 υπήρξαν και υποψήφιοι του πολιτικού συλλόγου «Η Κρήτη», ο Μιχαήλ (Μίκιος) Τ. Χαριτάτος ιατροχειρουργός, ο Ιωάννης Αραβαντινός ο επιλεγόμενος «κρασοπατέρας»¹¹¹⁹ και ο Ιωάννης Σκαλτσούνης. Από τα

¹¹¹⁵ Εφημ. “Η Κεφαλληνία”, φ. 1/22.5.1867, 2/29.5.1867, 4/10.6.1867 και 10/22.7.1867, Εφημ. Αναμόρφωσις φ. 29/2.2.1867, σ. 2 και 30.11.1867, σ. 2.

¹¹¹⁶ Εφημ. “Η Κεφαλληνία”, φ. 18/25.8.1867. Επίσης κατά την διάρκεια της Ενετοκρατίας είχαν καταφύγει πρόσφυγες στην Κεφαλληνία κυρίως κατά τον Ενετοτουρκικό πόλεμο του 1645-1669 στον οποίο πολλοί Κεφαλλήνες πήραν μέρος (Τσιτσέλης Η., τ. Β., 1960: 349, 421, 463).

¹¹¹⁷ Εφημ. “Η Κεφαλληνία”, φ. 43/15.3.1868.

¹¹¹⁸ Οι Πολιτικές Λέσχες (αγγλ. club houses) λειτουργούσαν και επί Προστασίας και είχαν κυρίως Βρετανική καταγωγή αποτελώντας την πρώτη οργανωμένη μορφή πολιτικής οργάνωσης. Την περίοδο αυτή δραστηριοποιείται η «Λέσχη Κρήτη» και η «Λέσχη Πολιτισμός» (Δεμπόνος, Το Αναγνωστήριον «Η Ομόνοια» Ληξουρίου).

¹¹¹⁹ Στην εφημερίδα “Δίκαιον” εξηγείται ότι το παρατσούκλι «κρασοπατέρας» υπονοεί «δια της αλληγορίας του οίνου το εθνικόν αίσθημα» και ότι το «άδολο κρασί» μοιάζει με τον «άδολον πατριωτισμόν», καθώς ο άδολος και ωραίος οίνος ενθουσιάζει και ευφραίνει, ίνα κατά τον πτοφητάνακτα είπωμεν την καρδίαν του ανθρώπου, τοιουτοτρόπω και το άδολον

σημαντικά ιδρυτικά στελέχη της ήταν ο Ιωάννης Σκαλτσούνης¹¹²⁰ και στις εκλογές αυτές η λέσχη πρόβαλε σημαντικά το «*νομομαθήν Ιωάννην Σκαλτσούνην*», που από το 1866 είχε αγωνιστεί με πάθος για το Κρητικό Ζήτημα¹¹²¹. Σημειώνει ο Τσιτσέλης για τις εκλογές αυτές: «*Ο πολύπειρος και συνετός φιλόπατρις*», εκείνος αγωνιστής στο ενωτικό ζήτημα ακολούθησε υπερσυντηρητική στάση, που δεν ήταν η ενδεδειγμένη για την αγωνία του κρητικού λαού. Υπήρξαν σφοδρές αντιδράσεις εναντίον της πολιτικής εκείνης. Κατά τον Τσιτσέλη «*αδίκως κατεκρίθη και εσυκοφαντήθη ο ανήρ*». Αργότερα ο Σκαλτσούνης έγραψε βιβλίο για το «Κρητικό ζήτημα, ενώ συνέταξε και τον νομικό χάρτη της Κρήτης όταν της δόθηκε αυτονομία¹¹²². Παρά την έντονη προπαγάνδα και την εκμετάλλευση για την εποχή εκείνη του Κρητικού ζητήματος η κομματική εκείνη παράταξη έχασε την εκλογή στην Πάλλη. Την αποτυχία τους απέδωσαν στην αγορά των ψηφοφόρων «*εις την αγορασθείσαν εκλογήν του Ληξουρίου*», καθώς έγραψε η εφημερίδα “Θέμις”¹¹²³ «*ικανά χρήματα ερριπίσθησαν εις την πόλιν του Ληξουρίου*», και υπέρ τους 200 απόρους και ασυνειδήτους διεφθάρησαν...». Οι εκλογές εκείνες διέσυραν την αξιοπρέπεια της Πολιτικής Λέσχης Κρήτη, γιατί εξευτέλισαν κάθε αξιοπρέπεια και σοβαρότητα. Καθώς έχει σημειώσει ο Π. Βεργωτής «*έγιναν καλπονοθεύσεις ... και το Ληξούρι παρίστανε ελεεινόν θέαμα! Τρομοκρατία! Άνδρες, γέροντες, γυναίκες, παιδιά εις δύο στρατόπεδα Μαχαιράδες, ... πετροπόλεμοι...*»¹¹²⁴.

Το ολοκαύτωμα στο Αρκάδι, ο ηρωϊσμός και η αυτοθυσία των υπερασπιστών της ιστορικής εκείνης μονής δικαιολογημένα προκάλεσαν το δέος του απελευθερωμένου Ελληνισμού. Το 1864, όταν η Κρήτη είδε να δικαιώνονται οι αγώνες των Επτανησίων, αναπτερώθηκαν οι ελπίδες της. Ο ηρωϊσμός του Αρκαδίου ξεπέρασε τα ελλαδικά σύνορα. Οι φιλελεύθεροι της Ευρώπης χαρακτήρισαν το Αρκάδι δεύτερο Μεσολόγγι και εκδήλωσαν τον αποτροπιασμό τους στην τουρκική βαρβαρότητα, οργάνωσαν γιορτές κι άλλες εκδηλώσεις με σκοπό την ενίσχυση των αγωνιστών της Κρήτης.

και καθαρόν υπέρ πατρίδος αίσθημα ενθουσιάζει και ευφραίνει την καρδίαν του αληθούς πατριώτου» {Εφημ. Δίκαιον, Ληξούριον, φ. 29/1.3.1868}.

¹¹²⁰ Τσιτσέλης, Η., 1904: 577-601, Καββαδίας, Γ. 1965: 43.

¹¹²¹ Γράφει στην βιογραφία του ο ιστορικός Η. Τσιτσέλης: «*Ο Σκαλτσούνης ως μέλος της Κρητικής Επιτροπής Αθηνών ανέλαβε την άμεσον προς τους επαναστάτας σχέσιν ... Εγκαταλιπών τότε τας εργασίας του επετέλεσε δύο μακράς οδοιπορίας υπέρ της Κρήτης και εις τας Ηγεμονίας προς σύστασιν εκεί επιτροπών προς συλλογήν βοηθειών και ανάφλεξιν του πατριωτικού αισθήματος και εις την Κωνσταντινούπολιν...*» (Τσιτσέλης Η., τ. α, 1904: 587).

¹¹²² Ο τίτλος του βιβλίου «*Απομνημονεύετα αναφερόμενα εις την αναγέννησιν της Κρήτης*», Χανιά 1901.

¹¹²³ Εφημ. “Θέμις”, φ. 74/4.4.1868.

¹¹²⁴ Το Αρκάδι και η συμβολή της Κεφαλονιάς στην επανάσταση της Κρήτης, Νικ. Τζουγανάτου, Περιοδ. Κεφαλονιά-Ιθάκη, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1981, σσ. 5-10,.

Η Κεφαλληνία, που μόλις είχε συνέλθει από τις δικές της δοκιμασίες, άνοιξε την αγκαλιά της στους κατατρεγμένους όπως και κατά το παρελθόν¹¹²⁵. Ο Κεφαλλήνας λόγιος Παναγής Βεργωτής σε σημειωματάριο του 1867 μας δίνει αξιόλογες πληροφορίες για τη δραστηριότητα ενός προοδευτικού σωματείου, της Φιλοδραματικής Εταιρείας, στην οποία ήταν ο ίδιος Γραμματέας¹¹²⁶. Στην εφημερίδα Κεφαλληνία¹¹²⁷ αναφέρονται τα ονόματα της Επιτροπής της Φιλοδραματικής Εταιρείας, Β. Κατσαΐτης, Γ. Άβλιχος, Ευάγγ. Λιβιεράτος, Η. Πήλικας, Ν. Τρίκαρδος, Φ. Παπαλάρδος. Προσθέτει επίσης η εφημερίδα πως «φιλοτίμως προσφερθείσα έδωσεν έκτακτον παράστασιν εις το θέατρον Κέφαλος την παρελθούσασαν Κυριακήν, 3^{ην} οδεύοντος, εις όφελος των προσφύγων ενταύθα αδελφών ημών Κρητών ... κατά την ημέραν αυτήν εσυνάχθη ποσόν δραχμών 1800». Η Επτανησιακή μούσα δεν έμεινε ασυγκίνητη από την Κρητική εποποιία. Στην εφημερίδα «Το Δίκαιον» (φ. 64) δημοσιεύτηκε ποίημα 30 στροφών του Κωνσταντίνου Τ. Πρετεντέρη γραμμένο στα μέτρα του εθνικού ύμνου του Διονυσίου Σολωμού. Ιδού οι πρώτες στροφές: «Λευτεριά αγνή παρθένα! / ρίζε δάφνες και σπαθί, / με σχισμένα μαύρα ρούχα, / πέτα στ' άχαρο Νησί! Στο Νησί το προδομένο, / το περήφανο νησί, / που οι άσπονδοι εχθροί του / το θαυμάζουνε κι αυτοί!». Εκείνο όμως που αποτελεί αληθινό μνημείο της συγκίνησης, που επικράτησε στην Κεφαλληνία και για την ολοπρόθυμη συμμετοχή της στον αγώνα της Κρήτης είναι το «Εθνεγερτήριο» που έγραψε ο Παναγής Βεργωτής, από τους πρωταγωνιστές κι πρωτεργάτες της φιλοκρητικής στάσης¹¹²⁸. Ο Επαμεινώνδας Άννινος γράφει πλήρους πατριωτισμού το θεατρικό «Ο εθελοντής της Κρήτης», σε πέντε πράξεις¹¹²⁹. Το έργο γράφτηκε το 1867, ανέβηκε το ίδιο έτος και εκτυπώθηκε το 1872.

Αλλά και ένα άλλο ζήτημα που αφορούσε την εξωτερική πολιτική της χώρας αποτέλεσε θέμα που απασχόλησε την εσωτερική πολιτική και χρησιμοποιήθηκε εντόνως κατά την εκλογική διαδικασία. Αυτό ήταν το ζήτημα που αφορούσε την εκκλησιαστική αφομοίωση των Επτανήσων.

¹¹²⁵ Εφημ. “Κεφαλληνία”, φ. 18/25.8.1867. Επίσης κατά τη διάρκεια της Ενετοκρατίας είχαν καταφύγει πρόσφυγες στην Κεφαλληνία και κατά τον Ενετοτουρκικό πόλεμο (1645-1669) (Τσιτσέλης Η., 1960: 349, 421, 463).

¹¹²⁶ Σημειώνει ο Π. Βεργωτής: «Εις την συνεδρίασιν της Επιτροπής δια τους πρόσφυγας απεφασίθη: α) Να γραφή εις το Δημοτικόν Συμβούλιον περί συνεισφοράς μηνιαίας υπέρ αυτών και εψήφισε δρχ. 900 κατά μήνα. β) Απάντησις εις τον Αρχιερέα περί παραλαβής 96,28 δολλάρια από Κεφαλληνιακήν Κοινότητα εις Πόρτ – Σάϊντ. γ) Να γίνει παράστασις από την Φιλοδραματικήν Εταιρείαν δια τους πρόσφυγας. δ) Να αραιωθή ο πληθυσμός των Κρητικών δια της τοποθετήσεως τινών εξ αυτών εις την οικίαν του Η. Καππάτου». Σε άλλη σελίδα σημειώνει: «Φιλοδραματική Εταιρεία. Συνδρομή της προς κρήτας αγωνιζομένους δρχ. 6.000, προς Κρήτας πρόσφυγας δρχ. 1800». (Αλυσανδράτος Γ., 1997: 34).

¹¹²⁷ Εφημ. “Κεφαλληνία”, φ. 31/9.12.1867.

¹¹²⁸ Το τραγούδι του αποτελείται από 24 στροφές, στα μέτρα του Εθνικού ύμνου: Ω Ελληνική ανδρεία, / πρώτη απ' όλαις πλέον ψηλή, / γιγαντόσωμη και θεία, / ζώσου πάλιν το σπαθί. Πρώτη η Κρήτη η ανδρειωμένη / να ...! Σηκώνεται, βροντά, / είναι ολούθεν εξωσμένη, / κι ωσάν ήρωας πολεμά! (Εθνεγερτήριο», υπό Π. Βεργωτή, Αι ειπράξεις εις ωφέλειαν των Κρητών, Εν Κεφαλληνία τύποις «Προόδου», 1866).

¹¹²⁹ «Ο εθελοντής της Κρήτης», Κεφαλληνία 1872, τυπογραφείο Πρόοδος, σσ. 64.

Έως τότε η εκκλησία των Επτανήσων υπαγόταν στον Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως, ενώ είχε αυτόνομο σύστημα διοίκησης, που αφορούσε εκτός των άλλων τις ενοριακές εκκλησίες, την εκλογή των επιτρόπων και το θέμα της εκλογής των επισκόπων από σώμα με τη συμμετοχή λαϊκών. Η αφομοίωση επέβαλλε την αφομοίωση της τοπικής εκκλησίας στη δικαιοδοσία της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Ελλάδος που είχε συγκροτηθεί με βάση τον Πατριαρχικό Τόμο το 1850. Έτσι το 1866 ακολούθησε η λεγόμενη εκκλησιαστική «αφομοιώσις» της Επτανήσου με την Ελλάδα.

Επί τρία έτη (1864-1866) προβλήθηκε από την Επτάνησο μεγάλη άρνηση και πρωτοστάτης αναδείχθηκε ο πολιτικός Γεώργιος Τυπάλδος-Ιακωβάτος, παλαιός ριζοσπάστης και αδελφός του Κ. Ιακωβάτου ιεράρχου της εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως. Ο Γ.Τυπάλδος-Ιακωβάτος, είχε τη γνώμη ότι η Εκκλησία της Ελλάδος έπρεπε να εξαρτάται από το Οικουμενικό Πατριαρχείο για λόγους εθνικής ενότητας. Ο Ιακωβάτος είχε άμεση εικόνα του τι διαδραματίζεται στο θέμα του Πατριαρχείου και του κινδύνου που θεωρούσε ότι υπάρχει λόγω της φιλοδοξίας των Ρώσων να κυριαρχήσουν στους ορθόδοξους λαούς της Βαλκανικής. Ο Ιακωβάτος αγωνίσθηκε σθεναρά στο ζήτημα αυτό δημιουργώντας μάλιστα πολιτικές αναταραχές στο νησί, διότι υποστήριζε ότι μετά την Ένωση τίποτε δεν θα μπορούσε να μεταβληθεί δίχως τη συγκατάθεση του Οικουμενικού Πατριαρχείου¹¹³⁰. Επικαλούμενος μάλιστα τη συνθήκη της ενώσεως, θεωρούσε ότι δεν μπορούσε να υπάρξει μεταβολή των εκκλησιαστικών νόμων που ίσχυαν στην Επτάνησο προ της ενώσεως¹¹³¹. Η αντίθεση των αδελφών Ιακωβάτων στην αφομοίωση της εκκλησίας είχε σαν συνέπεια και την παραίτησή τους από το βουλευτικό αξίωμα στις 25.9.1867, όπου μεταξύ των άλλων αναφέρεται σαφώς η διαφωνία τους στην εκκλησιαστική αφομοίωση των νησιών, κάτι το οποίο διαφωνούσαν σαφώς όλοι οι ιεράρχες των νησιών¹¹³². Με την παραίτηση του Γ. και Χ. Ιακωβάτων παραιτήθηκε και ο έταίρος αδελφός τους, δήμαρχος Παλλέων Νικόλαος Τυπάλδος - Ιακωβάτος¹¹³³.

¹¹³⁰ Στη συνεδρίαση της Βουλής της 20.12.1865, με θέμα την αφομοίωση της Επτανήσου οι Χαράλαμπος και Γεώργιος Ιακωβάτοι την κατανήφισαν διότι δεν αποδέχθηκε η Εθνοσυνέλευση να ισχύει διπλή νομοθεσία στα Επτάνησα σε ορισμένα θέματα μεταξύ των οποίων και το εκκλησιαστικό. (Εκτύπωση τυπογραφείο «Η Πρόοδος»).

¹¹³¹ Γεωργίου Τυπάλδου Ιακωβάτου «*Αγορεύσεις εν τη Β' Εν Αθήναις Εθνοσυνελεύσει και εν τοις Η' Βουλαίς*», Αθήνα 1902, επιμέλεια Α. Καλογερά.

¹¹³² Αναφέρουν στην παραίτησή τους μεταξύ άλλων: «*Θεωρούντες ότι δια της πολιτικής της κυβερνήσεως το ελληνικόν έθνος και η πολιτική ελαύνονται προς την απολυτισμόν και την βαρβαρότητα, διοικούμενοι αντισυνταγματικώς άνευ νόμων, και το πολύ δια διαταγμάτων, ων γνώμη και κατά το αναφώς άπαξ η εφημερίς της Κυβερνήσεως. Παρατηρούντως ότι παραβιάσθησαν υπό της Κυβερνήσεως τα άρθρα 10, 11, 12, 14, 17 και 18 του Συντάγματος, ως καταδιωκομένων των ησύχων αόπλων συνελεύσεων των πολιτών, ως δημευθείσης της ιδιωτικής περιουσίας των συναδελφικών εκκλησιών, καταργηθώσης της ψήφου των πολιτών εν αυτοίς, και διαλυθώντων βία των εκκλησιαστικών συνεταιρισμών, εναντίον των άρθρων της συνθήκης της ενώσεως, του δικαιώματος του συναθρίζεσθαι, του αστικού κώδικος, και του από 26 Απριλίου 1834 βασιλικού διατάγματος περί ιδιοκτητών εκκλησιών, και της από 1^{ης} Μαρτίου 1834 εγκυκλίου της Κυβερνήσεως περί ενοριών. Θεωρούνται ότι δια της λεγομένης εκκλησιαστικής αφομοιώσεως παρεβιάσθη μεν ιδίως υπό της Κυβερνήσεως το 4^{ον} άρθρον της Συνθήκης της Ενώσεως, και τα Κεφάλαια Α' και Ε' του Ιονίου Συντάγματος του 1817, καταντάται υπό της Συνθήκης μέρη ολοκληρωτικά του διεθνούς ευρωπαϊκού νόμου, κατεπατήθη δε η υπό της Συνθήκης ρητώς μνημονευομένη και προστατευομένη υπάρχουσα εκκλησιαστική νομοθεσία της Επτανήσου, προς δε και*

Οι Επτανήσιοι προέβλεπαν ότι η εκκλησία των Ιονίων ευρισκόμενη επί τρεις αιώνες στην πνευματική δικαιοδοσία του Πατριαρχείου είχε σχετική αυτονομία και η λειτουργία της ήταν σαφώς εγγύτερα προς την εκκλησιαστική παράδοση, σε αντίθεση με την Εκκλησία της Ελλάδος, στην οποία ο εκκλησιαστικός οργανισμός τελούσε σε πλήρη εξάρτηση από την Πολιτεία¹¹³⁴. Το αίτημα των Επτανησίων ήταν δίκαιο αφού είναι γεγονός ότι η διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας και η ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης, αφού οι Ενετοί εκτός των άλλων είχαν απαγορεύσει τα σχολεία, οφείλεται στη διατήρηση της ελληνορθόδοξης παράδοσης με κύριο φορέα την εκκλησία και τον κλήρο, που παρά τους ισχυρούς περιορισμούς που υπέστη, κατάφερε να διατηρήσει τον κοινωνικό ιστό των νησιών με βάση τη βυζαντινή παράδοση. Μετά από πολλές αντιπαραθέσεις και αποφάσεις της Βουλής, το 1866, η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος ζήτησε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο «*την ένωση της Εκκλησίας των Ιονίων Νήσων μετά της Εκκλησίας της Ελλάδος*», όπου εκδόθηκε η Συνοδική Πράξη του Οικουμενικού Πατριαρχείου του 1866.

Το ζήτημα της εκκλησιαστικής αφομοίωσης απασχόλησε το νησί και οι αντιδράσεις υπήρχαν σθεναρές. Υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα του Ελληνικού κράτους του 19^{ου} αιώνα, διεγείροντας πάθη και αντιθέσεις στα Επτάνησα και ιδιαίτερα στην Κεφαλληνία για πολλά χρόνια. Στις εκλογικές αναμετρήσεις της περιόδου 1865-1869 το ζήτημα αυτό απασχόλησε τα πολιτικά προγράμματα των υποψηφίων. Η στάση των Ιακωβάτων, για τη διατήρηση της εκκλησιαστικής αυτονομίας, ήλθε σε αντίθεση με την αντίληψη των άλλων δυνάμεων που ζητούσαν άμεση και πλήρη αφομοίωση σε όλα τα επίπεδα.

οι κανόνες της ανατολικής εκκλησίας, οι υπό του Ελληνικού Συντάγματος αναγνωριζόμενοι εν ισχύϊ, και ούτω καταργείται η θρησκευτική και αστική ελευθερία των πολιτών, των υπό τοιούτον ρητόν όρον δεξαμένων την ένωση, και εκτελείται ρωσική αφομοίωσις και κατά τούτο. Φρονούμε την εξωτερικήν πολιτικήν της Κυβερνήσεως, ως πολιτικήν όχι ειρήνης ή προόδου, αλλά ερημώσεως και πολέμου, δι' ως εδολοφονήθη μεν ηλιθίως η Κρήτη, και εξολοθρούται το ελληνικόν σπέρμα εξ αυτής και εξ άλλων μερών, προς εξυπηρέτησιν συνθηκών ανθελληνικών σχεδίων, καθ' α, παντός τούρκου ή έλληνος φονευομένου, φονευούται εχθρός, και πάσης χώρας τουρκικής ή ελληνικής ερημουμένης, ερημούται εχθρική χώρα, καθίσταται δε η Ελλάς ρωσική γκουμπέρνιγια, και αι Αθήναι νέα Τσάζνα, και νέον Κισνάβιον νέας Βεσσαραβίας, όπως οι έλληνες, πάντα παρορώντες, γένωσι λησταί κατά ξηράν και πειρατές κατά θάλασσαν, προς αίσχος του πολιτισμού, εναντίον των εθνικών συμφερόντων, του διεθνούς δικαίου, και της φύσεως των Συνθηκών, και αποκατασταθώσιν οι ταταρικών εθνάριον Νορμανδών ή χοιρωνόμων Τουγγούζων, επικουρικών των Σκλαβωνύμων Ρούσων, των μόνων εχθρών της Ελλάδος. ...». [«Προς την Βουλήν, Παραίτησις Των βουλευτών της Πάλης της Κεφαλληνίας Χαράλαμπος Τυπάλδου Ιακωβάτου και Γεωργίου Τυπάλδου Ιακωβάτου..... Εν Κεφαλληνία την 25^{ην} του Νοεμβρίου 1867, Οι βουλευταί της Πάλης Χαράλαμπος Τυπάλδου Ιακωβάτος, Γεώργιος Τυπάλδου Ιακωβάτος» [ΓΑΚ, Εκλογικά Αρχείου Λαδά, Φ. Ο52, Εκλογικά έγγραφα Κεφαλληνίας (1864-1868), Έγγραφο 1144, 1145]].

¹¹³³ Παρατήρηθηκε στις 6.6.1867 (Μονόφυλλο υπ. Αριθμ. 144/1867 του αρχείου της οικογένειας Τυπάλδων – Ιακωβάτων, Ιακωβάτειος Βιβλιοθήκη Ληξουρίου).

¹¹³⁴ Μεταλληνός Γ., 2004: 15-74.

XII. Ανησυχίες από την επερώτηση στη Βρετανική Βουλή για τα Επτάνησα¹¹³⁵

Το ενδιαφέρον της Βρετανίας για τα Επτάνησα δεν σταμάτησε με τη συνθήκη της Ένωσης, η οποία είχε διασφαλίσει τα προνόμια της αυτοκρατορίας. Περισσότερο αφορούσε την εφαρμογή της συμφωνίας της Ένωσης και την εγκαθίδρυση του Γεωργίου στον θρόνο, παρά τις οποιασδήποτε άλλες απόψεις αναπτύχθηκαν για αλλαγή των συμφωνιών, κάτι που και η ίδια ήξερε ότι δεν μπορούσε να μεταβληθεί. Οι υπογραφείς συμφωνίες που ακολούθησαν, όπως οι νομικές δεσμεύσεις του Ιονίου Κράτους προς τρίτους, η αποζημίωση και συνταξιοδότηση των Βρετανών υπαλλήλων και η εφαρμογή της απόφασης για αφοπλισμό των νησιών, εξέφραζαν το ενδιαφέρον της Βρετανίας, της οποίας όμως το κύριο ενδιαφέρον ήταν η εφαρμογή της δέσμευσης του βασιλέα για το σταμάτημα των όποιων βλέψεων περί αλυτρωτισμού των υποδούλων Ελλήνων. Αυτή η στρατηγική της Βρετανίας διασφάλιζε την επιβολή του δόγματος της ακεραιότητας της οθωμανικής αυτοκρατορίας, του μεγάλου ασθενούς και κέντρου εξέλιξης του Ανατολικού Ζητήματος, τακτική την οποία η Βρετανία είχε υιοθετήσει μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο. Το γενικότερο ενδιαφέρον της Βρετανίας επιβεβαιώνεται ένα χρόνο μετά την Ένωση, μέσα από μια συζήτηση που εξελίχθηκε στο Βρετανικό Κοινοβούλιο και μεταφέρθηκε, λίγο χρόνο μετά στην Ελληνική Βουλή. Αυτό που μπορεί να παρατηρηθεί είναι η πληρότητα της εικόνας για τα τεκταινόμενα σε όλους τους τομείς της διοίκησης των Ιονίων αλλά και του ελληνικού κράτους¹¹³⁶.

Η απάντηση του Υπουργού Εξωτερικών Βράϊλα Αρμένη, ο οποίος ήταν βουλευτής Κερκύρας και εκ των κεντρικών στελεχών του Κουμουνδούρου, για τα ακριβή της διακοίνωσης της Μ. Βρετανίας δεν υπήρξε ποτέ στη Βουλή, αφού στις 20.10.1865 η Κυβέρνηση Κουμουνδούρου παραιτήθηκε και έτσι έμεινε σε εκκρεμότητα η συζήτηση του θέματος αυτού.

Οι παραπάνω ανησυχίες των Βρετανών βέβαια δεν είχαν διαφύγει της προσοχής του Γ. Ιακωβάτου ο οποίος το ανέφερε στη συζήτηση περί αφομοιώσεως της εκκλησίας των νησιών, προσπαθώντας να τεκμηριώσει τις θέσεις και διαφωνίες του, τονίζοντας ότι η μη διατήρηση της αυτονομίας των

¹¹³⁵ ΠΡΒ ΠΕΡ Α, ΣΥΝ Α, Συν. ΙΘ/7.7.1865, σσ. 121.

¹¹³⁶ Αναφέρουν τα πρακτικά: «... Ενταύθα επαναλαβών ο κατά την προτεραίαν απευθύνας την επερώτησιν βουλευτής Κερκύρας, εζήτησε να πληροφορηθή αν ήσαν αληθή τα υπο τινός εφημερίδος δημοσιευόμενα, ότι η αγγλική Κυβέρνησις απηύθυνε προς το υπουργείον διακοίνωσιν περί της κακής διοικήσεως ή μάλλον φανλοκρατίας εν ταις νήσοις Κερκύρας και Ζακύνθου, προκληθείσαν συνεπεία αναφορών κατοίκων τινών των ειρηνέων Νήσων, ζητούντων προστασίαν παρά της ειρηνέως Κυβερνήσεως και εν τοιαύτη περιπτώσει να κατατεθή εις το προεδρείον η διακοίνωσις αυτή. ... Εις ταύτα απήντησεν ο επί των Εξωτερικών υπουργός, ..., ότι διακοίνωσις τις εγένετο εκ μέρους της Κυβερνήσεως της Α. Βρετανικής Μεγαλειότητος, ήτις διακοίνωσις είναι υπό την σκέψιν της Κυβερνήσεως, και ότι αυτή θέλει απαντήσει καταλλήλως. ... δεν δύναται να παρουσιάση, πολύ δε περισσότερον να καταθέση ή είπη το περιεχόμενον αυτής, είπεν, ότι τούτο μόνον πληροφορεί την Βουλήν, ότι εν αυτή ουδείς γίνεται λόγος περί Κερκύρας, ουδέ περί φανλοκρατίας, ουδέ περί αναφορών των κατοίκων αυτών απευθυνθεισών προς την Βρετανικήν Κυβέρνησιν. ...» (ΠΡΚΒ, Σύνοδος Α, Περίοδος Α, τ. Α', Αθήναι, εκ του τυπογραφείου 1865, σσ. 121).

νησιών θα επιφέρει παρέμβαση της Βρετανίας στην εφαρμογή των συνθηκών¹¹³⁷. Η αναφορά αυτή του Γ. Ιακωβάτου επιβεβαιώνει με τον μέγιστο τρόπο τις παραπάνω ανησυχίες που είχαν εκφραστεί από βουλευτές στη Βουλή.

Τις βλέψεις της Βρετανίας είχαν αντιληφθεί και οι νησιώτες, οι οποίοι δεν ξεχνούσαν τι σήμαινε η κυριαρχία και πόσο μεγάλος ήταν ο πόθος τους για Ένωση και ελευθερία. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι τον Νοέμβριο του 1864 όταν το βρετανικό πολεμικό «Υδρα» επισκέφθηκε το Αργοστόλι, οι άνδρες του συνεπλάκησαν με τους άνδρες της τοπικής φρουράς με απρόβλεπτες διπλωματικές συνέπειες, οι οποίες, χάρη σε παρέμβαση ψυχραιμότερων, αποσοβήθηκαν. Για τους Βρετανούς τα Επτάνησα δεν θα σταματήσουν να έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη γεωστρατηγική τους στην Αδριατική και των εμπορικών τους δραστηριοτήτων στη Μεσόγειο για αρκετά χρόνια. Η Κεφαλληνία και η Ζάκυνθος θα τροφοδοτούν τη Δύση με σταφίδα, λάδι και κρασί για πολλά ακόμα χρόνια ώσπου τόσο η μηχανοκίνητη ατμοπλοΐα όσο και η ανάπτυξη της καλλιέργειας των ειδών αυτών στην ηπειρωτική Ελλάδα αλλά και σε άλλες χώρες, όπως Γαλλία και Ιταλία, θα σταματήσουν το ενδιαφέρον της αυτοκρατορίας. Το ενδιαφέρον αυτό θα έχει μια σχετική παρουσία την δεκαετία που εξετάζουμε για τα Επτάνησα. Όμως θα ατονήσει πλήρως μετά το 1878, που έχουμε τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, την κατάληψη της Κύπρου και κυρίως έως το 1882 με την κατάληψη της Αιγύπτου, που η Βρετανία θα προσανατολίσει τα στρατηγικά της συμφέροντα προς την Ανατολική Μεσόγειο και το Σουέζ.

Υπάρχει όμως και μια άλλη αναφορά στην υπόθεση ενδιαφέροντος της Μ. Βρετανίας για την κατάσταση στα Επτάνησα. Αυτή αναδύεται μέσα από την από 22.4.1867 επιστολή του Χ. Τρικούπη, υπουργού τότε των Εξωτερικών, προς τον Στ. Δραγούμη ο οποίος υπηρετούσε ως δικαστής στην Κέρκυρα¹¹³⁸. Ο Τρικούπης φρονούσε ότι η διαστροφή της αληθείας ήταν δυνατόν να

¹¹³⁷ Ανέφερε χαρακτηριστικά ο Ιακωβάτος: «... Καταψηφίζομεν το είδος και τον τρόπον τοιαύτης λεγομένης αφομοιώσεως δια τους εφεξής λόγους. – Διότι προσβάλλει την Εκκλησίαν της Επτανήσου, την πνευματικήν εξουσίαν του Οικουμενικού Πατριάρχου, το μυστήριον του γάμου και την ταύτα ρητώς προστατεύουσαν συνθήκην της ενώσεως της 17/29 Μαρτίου 1864, και ούτω χορηγεί δικαίωμα εις την Αγγλίαν να επέμβη και απαιτήση εκ νέου την επί των Ιονίων νήσων προστασίαν, όπερ συνεπιφέρων πολλά δεινά, καθιστά υπεύθυνον την Βουλήν και την Κυβέρνησιν της Ελλάδος» (ΠΡΒ, ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ Α, Συν. 20.12.1865 και Καλογεράς Α., 1902: 120-123).

¹¹³⁸ Αναφέρει η επιστολή: «Δεν αγνοείς βεβαίως, ό,τι κατ' αίτησιν του βουλευτού Λεϋάρδου εδημοσιεύθη παρά της αγγλικής Κυβερνήσεως Κυανή Βίβλος περί της καταστάσεως των Ιονίων Νήσων μετά την ένωσιν. Αντίτυπον της βίβλου ταύτης εισέτι δεν έλαβον, αλλ' έκαστος ευκόλως συμπεραίνει οποία τινα θέλει περιέχη. Αι τελευταίαι αγγλικάι εφημερίδες αναδημοσιεύουσιν εκ της βίβλου ταύτης μίαν επιστολήν του Κυρίου Saunders, της οποίας εγκλείω μετάφρασιν. Αν και θα ήτο προτιμότερον να ελαμβάνετο υπ' όψει η όλη βίβλος προς ανασκευήν των κατά της Ελλάδος μομφών, δεν συμφέρει όμως ν' αναβάλληται η απάντησις. Ουχί δε μόνον επισήμως η Κυβέρνησις και τα δημοτικά συμβούλια πρέπει ν' αποκρούσωσι τας αδίκους μομφάς, αλλά και το κοινόν, δια του τύπου ιδίως, πρέπει να εκδηλώση την αγανάκτησίν του και έκαστος έχει το καθήκον όπως συντρέχη το καθ' εαυτόν ίνα μη διαστρέφηται μετά τοιαύτης αναιδεΐας η αλήθεια προς μεγίστην ζημίαν των πόθων του Ελληνισμού. Ως εκ της πείρας, την οποίαν απέκτησες των ιονικών πραγμάτων και της δημοσιογραφικής σου ικανότητος, έχεις κατά την περίστασιν ταύτην υπέρ τους πλείστους το καθήκον τούτο. Ιδίως δε σοι συνιστώ να γράψης άρθρα εις την γαλλικήν εφημερίδα των Αθηνών. Αν, ως δεν αμφιβάλλω, συναισθανθής το καθήκον τούτο, στέλε μοι τα άρθρα σου και φροντίζω εγώ περί της δημοσιεύσεώς των. Είνε ανάγκη να παρασταθή οποία ήτο η

δημιουργήσει μεγάλη ζημιά στους πόθους του Ελληνισμού και ότι είναι ανάγκη να παρουσιαστούν τα πράγματα, όπως ακριβώς έχουν, και δοθεί άπλετο φως στο τι ακριβώς συμβαίνει.

Το γεγονός ότι η Βρετανία δε σταμάτησε να έχει βλέψεις στα Επτάνησα φαίνεται από το γεγονός ότι το Βρετανικό κράτος αρχειοθετούσε εκθέσεις των τοπικών προξένων με την κατάσταση που επικρατούσε. Επίσης απασχόλησε και το Βρετανικό Κοινοβούλιο με την κατάσταση που επικρατούσε στα νησιά λίγο καιρό μετά την Ένωση σε συζήτηση η οποία μεταφέρθηκε και στην Ελληνική Βουλή¹¹³⁹. Η Βρετανία παρά το γεγονός ότι γνώριζε σαφέστατα ότι οι συνθήκες παραχώρησης των νησιών δεν μπορούσαν να μεταβληθούν δεν έπαψε να ενδιαφέρεται για τα νησιά και μετά την Ένωση. Εξ' άλλου είναι γνωστή η δημοσιοποιημένη αντίληψη των ριζοσπαστών Ζερβού και Μομφερράτου ότι η Βρετανία με την ανάληψη των καθηκόντων από τον Γεώργιο και την εκχώρηση των νησιών μετέφερε την έδρα του αρμοστή από την Κέρκυρα στην Αθήνα. Όμως το συμφέρον της Βρετανίας ήταν πολύπλευρο και αφορούσε το σύνολο του Ελληνικού χώρου. Είναι χαρακτηριστικό ότι την ίδια περίοδο που οι Βρετανοί είχαν στην κατοχή τους τα Επτάνησα προέβαλαν έντονα την τάση τους να εποίκισουν την Κρήτη, όπως αναφέρει ο Αρμοστής των Ιονίων Νήσων Νούγκετ, στο σύντομο διάστημα της αρμοστείας, του τόνιζε την ανάγκη αποικιοποίησης της Κρήτης, αξιολογώντας τα πλεονεκτήματα και τα οφέλη που θα απεκόμιζε η Βρετανία στον τομέα του εμπορίου, της πολιτικής επιρροής και των πολεμικών επιχειρήσεων¹¹⁴⁰. Η Βρετανία, παρά τις δεσμεύσεις που πήρε από το Βασιλιά Γεώργιο και την πολιτική τάξη της εποχής, για τη μη αλυτρωτική της συμπεριφορά έναντι των σκλαβωμένων πληθυσμών υπό τους Οθωμανούς, δεν ένιωθε ασφαλής ότι αυτό θα τηρηθεί. Αυτό φάνηκε από τις πιέσεις που δέχονταν ο Βασιλιάς με αποτέλεσμα να αλλάζει πολύ συχνά τις κυβερνήσεις κατά την πρώτη δεκαετία, φοβούμενος την ισχυροποίησή τους και την στάση τους απέναντι στους σκλαβωμένους ελληνικούς πληθυσμούς στα Βαλκάνια που έβραζαν από εξεγέρσεις.

κατάστασις των νήσων, ότε ηνώθησαν μετά της Ελλάδος, και να γείνη η παραβολή της καταστάσεως εκείνης προς την σημερινήν. Έχω την πεποίθησιν, ότι, μεθ' όλα τα λεχθέντα, η σημερινή κατάσταση είναι προκριωτέρα. Ο Κύριος Saunders παρατηρεί, ότι ηλατώθη ο αριθμός και ηύξησεν η εργασία των υπαλλήλων, τουτέστιν ομολογεί, ότι η προστασία διέτρεφε κηφήνας, ότι παύονται αναιτίως οι υπάλληλοι, αλλ' η Προστασία έπαυσεν αναιτίως τους ανωτάτους δικαστάς! Σν, ιδίως ως προς τα δικαστικά, είσαι εις θέσιν ν' αποφανθής πότε ήσαν ταύτα εις θέσιν μάλλον ευάρεστον, τότε ή νυν. Έχω την πεποίθησιν ότι θέλεις προσφέρη την υπηρεσίαν, την οποίαν σοι ζητώ, και θέλεις το πράξη μετά του ζήλου, τον οποίον φέρεις εις όλα τα έργα, ων επιλαμβάνεσαι και της επιτυχίας, ήτις πάντοτε επιστρέφει αυτά. Εννοείται, ότι τα άρθρα σου θέλουσι δημοσιευθή άνευ υπογραφής (Ο Δραγούμης έσπευσε να γράψη το αιτούμενον άρθρον, όπερ καταλαμβάνει επτά ολοκλήρους σελίδας της Independence Hellenique της 13/25.6.1867. Στις 17/29.6.1867 ο Τρικούπης έγραψε στον συγγραφέαν: «Το άρθρον σου ήτο επιτυχέστατον και τοιούτον εν γένει εθεωρήθη. Εκατόν αντίτυπα του φύλλου της Independence επέστειλα προς τους εν Αγγλία και αλλαχού της Ευρώπης ενδιαφερομένους εις τα της Ελλάδος»).

¹¹³⁹ ΠΡΒ ΠΕΡ Α Συν. ΙΘ/ 7.7.1865 σσ. 121.

¹¹⁴⁰ Μ. Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού, 1986: 49.

Χαρακτηριστική είναι επίσης η επιστολή του Γενικού Προξένου Saunders¹¹⁴¹, των βρετανών στα Επτάνησα που περιγράφει την κατάσταση που επικρατεί και την αποδόμηση του διοικητικού συστήματος της Προστασίας, την απόλυση των υπαλλήλων, την επαναφορά δικαιωμάτων στους αγρότες. Αναφέρεται επίσης στην επιρροή της Ρωσίας που ασκεί στα νησιά, αλλά και στις μόνιμες βλέψεις της Ιταλίας. Η έκθεση αποτελεί μια σημαντική γεωπολιτική ανάλυση της σημαντικής θέσεως των νησιών στην ευρύτερη περιοχή και το ενδιαφέρον που έχουν για τις δυτικές δυνάμεις. Η επιστολή αυτή είναι χαρακτηριστική των φιλοδοξιών που συνέχιζαν να έχουν οι Βρετανοί για τα Επτάνησα, αφού η γεωστρατηγική τους σημασία δεν μειώθηκε ποτέ. Ιδίως η σύγκριση περί της οργανώσεως του κράτους, των μισθών των υπαλλήλων και της οργάνωσης της οικονομίας, είναι χαρακτηριστικά στοιχεία σύγκρισης δύο εποχών ανάγοντας την προστασία σε μια ιδανική περίοδο για την κοινωνική και οικονομική ζωή των νησιωτών και ιδίως των χαμηλών τάξεων. Είναι χαρακτηριστική και η καταγγελειολογία του προξένου κατά της επιρροής που έχει η Ρωσία στα νησιά και τις φιλοδοξίες του νεοσύστατου ιταλικού κράτους ως διάδοχος των ενετών για τα Επτάνησα. Επίσης είναι χαρακτηριστική η εμμονή της στον πόλεμο κατά των ριζοσπαστών, κάνοντας ιδιαίτερη κριτική στη θέση των εφημερίδων τους κατά της Προστασίας.

¹¹⁴¹ Αναλυτικότερα η επιστολή του Γενικού Προξένου Saunders αναφέρει: «... χρήσιμον ίσως είνε να πληροφορηθή η υμετέρα εξοχότης περί της γενικής τάσεως, της κοινής εν ταις νήσοις ταύταις, ως προς τας μεταβολάς εκείνας, περί ων οι Ιόνιοι τοσούτον εκραγάζον υπό την Βρετανικήν Προστασίαν, και αίτινες, ως από πολλού ήδη φαίνεται, δεν ανταπεκρίθησαν προς ας είχαν τότε προσδοκίας. Αληθώς οι ιόνιοι, ου μόνον είδον, ότι ήκιστα εγκαρδίου δεξιώσεως έτυχον παρά των ελλήνων αυτών αδελφών, αλλά κατέχονται διαρκώς υπό διαρκώς πικρών σκέψεων, ότι η ένωσις επεζητείτο υπ' αυτών, και ότι επομένως το απελθόν αποτέλεσμα είνε αποκλειστικώς προϊόν των αιτήσεων αυτών. Οι υπάλληλοι αλληλοδιαδόχως απελύθησαν μετ' αξιοκατακρίτου ακηδίας. ...οι αρχηγοί των διαφόρων κλάδων της δημοσίας υπηρεσίας, ων αι έδραι ωρίσθησαν μακράν των εστιών των κατοίκων, δεν ηδυνήθησαν να επαρκέσωσιν εις τας διαφόρους ανάγκας ... αι περί συντάξεως αιτήσεις ήκιστα ή ουδαμώς ελήφθησαν υπ' όψει, νέον σύστημα δικαστικόν, και ένεκα τούτου υπέρογκοι και έκτακτοι δαπάναι, απερρόφησις των δημοτικών πόρων, προσωρινή κατάργησις των αγροτικών διατάξεων, ης ένεκα οι μεν ιδιοκτήται εστερηθησάντων καθιερωμένων αυτοūs δικαιωμάτων αι δε αγροτικάί τάξεις δεν ηδυνήθησαν να λάβωσι τας συνήθεις προκαταβολάς, καταστροφή του εμπορίου, ταχεία έκλειψις των εμπορικών καταστημάτων. Ταύτα και αναρίθμητα άλλα άτοπα συνετέλεσαν εις το να επέλθη κατάστασις πενίας και αμηχανίας, ήτις κατέστη πραγματικώς το γενικόν θέμα, περί ου και αυταί αι ριζοσπαστικάί εφημερίδες πραγματεούνται. ... Οι πάντες αναλογίζονται τας δυναμένας να προέλθωσι συνεπειάς εκ της από των Αθηνών αναχωρήσεως του βασιλέως, εάν ούτος επιχειρήση πράξιν τοσούτον επικίνδυνον, περί των πιθανότητων επικειμένης κατοχής και περί άλλων ενδεχομένων πραγμάτων εν τη παρούση καταστάσει. Η Ιταλία, ει και λίαν απησυχολιμένη αλλαχού, θεωρείται ως υποτρέφουσα σκοπούς ιδιοτελείς επί της νήσου, άτε ενετικής αποικίας, οι δε πράκτορες αυτής πολλάκις προσεπάθησαν να εγχαράξωσιν εις τον λαόν τοιαύτας δοξασίας και τάσεις, καίτοι ασυνεπείς και παραδοξοφανείς. Η ρωσική επιρροή είναι η επικρατούσα μεταξύ του κλήρου, και ο αρχιεπίσκοπος Κερκύρας, ω απενεμήθη ο μεγαλόσταυρος της Αγίας Άννης αμέσως μετά την ένωσιν, λαμβάνει, ως μανθάνω, τακτικήν σύνταξιν δυνάμει του παρασήμου τούτου. Εν τούτοις το αντιδραστικόν πνεύμα, το ήδη ενταύθα επικρατούν, εξεδηλώθη εις τρόπον άξιον σημειώσεως κατά την επέτειον εορτήν της γεννήσεως της βασιλίσσης, δια της παρουσίας πολλών, οίτινες μέχρι τούδε δεν προσήρχοντο, και αυτός ο τελευταίος πρόεδρος της νομοθετικής Ιονίου Συνελεύσεως, όστις τοτούσον ενεργόν έλαβε μέρος εις την κατά της Προστασίας αντίστασιν, έσπευσεν εκ των πρώτων να παρευρεθί εις την εκδήλωσιν ταύτην, ως και ο άνω ειρημένος αρχιερεύς, συνοδευόμενος και υπό πολλών κληρικών, μετέσχεν επίσης» [Επιστολή του Γενικού Προξένου Saunders προς τον κόμητα Κλάρενδον με χρονολογία 11.6.1866 εκ Κερκύρας (Ανδρεάδου Α., 1907: 28-29)].

XII. Μια Συνεταιριστική Λέσχη Αγροτών στην Κεφαλληνία του 1868

Η περίοδος μετά την Ένωση υπήρξε γόνιμη και παραγωγική για την Κεφαλληνία, τόσο σε υλικά αγαθά αλλά και σε ιδέες. Η ενασχόληση με τη μη ικανοποιητική αφομοίωση δημιούργησε έριδες και διαρκείς συγκρούσεις, και το πεδίο ανάπτυξης ιδεών περιορίστηκε. Παρά ταύτα όμως η Κεφαλληνία καθ' όλη αυτή την περίοδο υπήρξε μήτρα γέννησης ιδεών και αποτέλεσε τη γενεσιουργό αιτία δημιουργίας πολλών κοινωνικών κινημάτων, που βρήκαν έδαφος να καρπίσουν σ' όλο τον ελεύθερο και υπόδουλο ελληνισμό. Οπωσδήποτε στην Κεφαλληνία βλέπουμε τη δύναμη της ανθρώπινης ικανότητας, έτσι ώστε να προηγούνται οι ατομικές ιδέες των συλλογικών, ιδιαίτερα όταν αυτές αφορούν την κοινωνική οργάνωση.

Μια ρεαλιστική ιδέα που αφορούσε την ίδρυση συνεταιρισμών στο νησί δημοσιοποίησε με δισέλιδο παμφλέτι ο Γεώργιος Καββαδίας¹¹⁴², στις 31.11.1868, ο οποίος προτείνει την ίδρυση συνεταιρισμών στο νησί, οι οποίοι θα υποστηρίξουν την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Ο Γ. Καββαδίας αναπτύσσει αναλυτικότερα τις σκέψεις του για τους συνεταιρισμούς και την λειτουργία τους στη καθημερινή ζωή. Αναφέρει χαρακτηριστικά τη συμβολή τους στη συγκρότηση του έθνους: *«Δια του Συνεταιρισμού προάγονται τα έθνη. Μείζονα δε ανάγκην του μέσου τούτου έχουσι τα έθνη εκείνα εις τα οποία η Βιομηχανία και οι Τέχναι δεν προήχθησαν επί τοσούτον, ώστε, η δι' αυτών επιτυγχανόμενη κυκλοφορία, και η εκ ταύτης παρεπομένη ωφέλεια, να δύναται να αναπληρώση την προκύπτουσαν έλλειψιν εκ της ανεπαρκείας των εισερχομένων Κεφαλαίων, εκ της προς εξαγωγήν πωλήσεως των προϊόντων της γης»*.

Τη συμβολή του στην ανακύκλωση των κεφαλαίων για ενίσχυση της παραγωγικής διαδικασίας: *«Ο συνεταιρισμός εισάγων την νέαν και άγνωστον μέχρι τούδε παρ' ημίν πραγματικήν Αλληλεγγύην, ή προσθέτων και ταύτην εις την άλλως τε δυσσάπτεικτον και ανεπαρκή προσωπικήν εγγύησιν, εξάγει εκ του βάθους και της αδρανείας τα μεγάλα κεφάλαια δια της ασφαλείας, και της μικράς εξοικονομήσεως δια των προς επασχόλησιν χορηγουμένων αφορμών τα πάντα δε ούτω τους πότε επωφελώς διαθέτει. Δια του μέσου τούτου η κοινωνία συναναπτύσσεται, συμπροοδεύει και τελειοποιείται. Γνωστόν δε ότι εν των κόσμω τούτω άνευ αργυρίων ουδέν κατορθούται, και ότι πολλάκις, εκ της ανάγκης πολλά ποιούντες κακά, διατρέχουμεν και αυτόν τον κίνδυνο της αιωνίου κολάσεως. Τα ευεργετήματα όμως του πλούτου και της ευημερίας δεν συνάμεθα ημείς να επιτύχωμεν αν δεν επιμεληθώμεν να αυξήσωμεν δια προχείρων μέσων τα εκ της Γεωργίας παραγόμενα κεφάλαια, και πολλαπλασιάσωμεν αυτά δια των προς την απόκτησιν δεδομένων ευκολιών. Εν Ελλάδι ο Συνεταιρισμός καθαρός ως αναγκαιοί δεν εισήχθη εισέτι. Τα μέχρι τούδε γενόμενα δεν αποτελούσιν*

¹¹⁴² Επιστολή (Παμφλέτι) Γ. Καββαδία με τίτλο «' μου», Εν Αργοστολίω της Κεφαλληνίας την 21.11.1868 (έγγραφο 68ΙΔ, Φ.2, Η/Α ΚΒΑ, Δ.Ε.Ε.Ε).

αποπείρας μάλλον ή ήττον προσεγγιζούσης εις αυτόν, και συνίστανται ουσιωδώς, η εις, υπ' άλλην άποψιν αξίας παντός επαίνου προνοίας προς περίθαλψιν των πασχόντων, η εις κερδοσκοπικώς εκτεταμένας εταιρείας δι' ων πρωτίστως η ατομική ωφέλειαν επιδιώκεται, ενώ η ατομική αύτη ωφέλεια θα εξασφαλίζεται μεν αναμφιβόλως εις τον κυρίως λεγόμενον Συνεταιρισμόν, αλλά τούτο θα γίνεται μόνον προς διευκόλυνσιν και επιτυχίαν του Κυρίου Μεγάλου σκοπού, της ωφελείας τουτέστι της Όλης κοινωνίας».

Η πρόταση του Καββαδία δεν ήταν μόνο μία ιδέα αλλά ήδη ξεκίνησε τη συγκρότησή του, ενώ ετοίμασε και το συμβόλαιο ίδρυσης: «Ανάγκη όθεν δι' υποδείγματος τινό να φωτισθή το κοινόν, όπως ρηφθή ο πρώτος σπόρος, καθότι, ολίγοι, ευκόλως, πείθονται δια της απλής απαγγελίας των Θεωριών. Συνέταξα δια τούτο εν Συμβόλαιον, προς σύστασιν Λέσχης συνάμα και Ενεχυροδανειστηρίου, ίνα τυπωθεί και διανεμεθή καθ' ότι εξ απλής της αναγνώσεως του σχεδίου αυτού πείθενται έκαστος ότι δύνανται να συμβιβασθώσιν η Ωφέλεια και η Αρετή, και ότι η διαμάχη εις ην ευρίσκεται είναι η απλώς φαινομενική, η το αποτέλεσμα της Ιώδους, επίδρασης του Σατανά που από κτίσεως κόσμου αποστειρωμένου ίνα δια του ανθρώπου τον άνθρωπον αποστείρη».

Στη συνέχεια προχωρεί προς την ολοκληρωμένη πρόταση καταστατικού του συνεταιρισμού και των ωφελειών των μελών του, η οποία θα είναι μια τράπεζα μικροπιστώσεων. Ο συνεταιρισμός θα αντιμετώπιζε την ανυπαρξία πιστωτικής πολιτικής από τις υπάρχουσες τράπεζες και την αναγκαστική συνεργασία των αγροτών με τους εμπόρους και μεσάζοντες, που εκμεταλλεύονταν την ανέχεια και τις φυσικές καταστροφές για να τους δανείσουν με υψηλότερους τόκους και υποθήκη τη ετήσια κάθε φορά σοδειά τους. Ειδικότερα όσον αφορά την οργάνωση και τα κεφάλαια αναφέρει: «Ανακεφαλαιώνω δε ενταύθα τα σημαντικώτερα λόγια. Ότε πας συνεταίρος υποχρεούμενος να δίδη επί δέκα πέντε έτη δίστηλον εν κατά μήνα αποκτά συγχρόνως βεβαίως και ασφαλώς, α) το δικαίωμα της Επιστροφής των χρημάτων του με ωφέλειαν αναλογούσαν τουλάχιστον με τόκον 10 τοις % κατ' έτος, β) το δικαίωμα να δανείζη την Εταιρείαν επί οκταετίαν τουλάχιστον από της συστάσεώς της, πάσαν ποσότητα χρημάτων με τόκον ουχί κατώτερον του οκτώ τοις εκατό πληρονόμενον κατά διμηνίαν, γ) το δικαίωμα να δανείζεται επί ολόκληρον εικοσαετίαν πάσαν ποσότητα χρημάτων δι' ενεχείρου ή Εγγυήσεως αυτού ή τινος των άλλων συνεταίρων, πληρόνων τόκον 6 % ανανεώνων δικαιωματικώς τας προθεσμίας αν το δάνειον ήναι κατώτερον των 50 ταλλήρων, δ) το δικαίωμα να εισέρχεται ανεξόδως και ακωλύτως εν παντί καιρώ δι' είκοσιν έτη εις Λέσχην τοιαύτην, η οποία ουδέποτε λαμπροτέρα συνεστήθη ενταύθα, και εν η προς τοις άλλοις θα ευρίσκωνται 1.000 περίπου ταλλήρων νέων βιβλίων και θα εξοδεύονται 120 τάλληρα κατ' έτος δια εφημερίδας και άλλα περιοδικά συγγράμματα χωρίς δια τούτο ουδέν καν λεπτόν να πληρώση, ε) επί τέλους βουλόμενος, δια μηδαμινής πληρωμής ολίγων λεπτών, να αποκτήση την ελπίδα να κερδίση μίαν ή και πλείονες μερίδας

των 143 του λαχείου, δι ου 30.000 δίστηλα θα διανεμηθώσι μεταξύ των συνεταίρων μόνον. Προετίμησα την δια Συνεταιρισμού σύστασιν Λέσχης συνάμα και Ενεχυροδανειστηρίου ως μάλλον επί του παρόντος εφικτήν. Είμαι όμως βέβαιος ότι ριφθέντος άπαξ του Σπόρου, μετ' ου πολύ, ναι μετ' ου πολύ, άλλοι νέοι και πλέον εκτεταμένοι Κύκλοι ενεργείας δια Συνεταιρισμού να σχηματισθώσι, ενταύθα μάλιστα που ομολογουμένως υπάρχουσιν αληθώς Μεγάθυμοι και Γεναιόφρονες Πατριώται έτοιμοι εις πάσαν θυσίαν δια την προαγωγήν του Έθνους και της ιδιαιτέρας πατρίδος των. Αποτεινόμενος προς τους νοήμονας, τους συστηματικώς απασχολουμένους και μείζονας και εμβρυθεστέρας έχοντας γνώσεις των ημών περί τα οικονομολογικά, θερμώς καθικετεύων αυτούς ίνα σοβαρώς σκεπτόμενοι, υπολογήσωσιν τας υπό πάσαν άποψιν σημαντικής ωφελείας αίτινας ήθελον προκύψει εκ της συγχρόνου συστάσεως εν Ελλάδι πολλών τοιούτων καθιδρυμάτων διότι ... κατ' ημήν γνώμην δια του ολιγοδαπάνου και ευκολοκατορθώτου τούτου μέσου ... πόσα εντός ολίγων ετών δεν κατασκευάζοντο ατμόπλοια; ... πόσα ... και ποια δεν ηθέλημεν κατορθώσι Μεγάλα ... καλά!».

Δεν υπάρχουν ιδιαίτερα στοιχεία για την πορεία αυτής της πρότασης. Η σύλληψη και στόχευσή της αποτελεί μια πρωτοποριακή πρωτοβουλία η οποία αναπτύχθηκε στην φορτισμένη ιδεολογικά και πολιτικά περίοδο που ακολουθεί την Ένωση, αξιοποιώντας και το κοινωνικό πλαίσιο του ενωτικού αγώνα των ριζοσπαστών. Η πρόταση του Καββαδία αποτελεί την τεχνική εφαρμογή του κοινωνικού προγράμματος των Ριζοσπαστών και της ρεαλιστικής αντιμετώπισης των προβλημάτων που δημιούργησε η αφομοίωση στην οργάνωση της κοινωνικής και οικονομικής ζωής του νησιού. Ταυτόχρονα η έντονα φορτισμένη με κοινωνικά και πολιτικά στοιχεία πρόταση τεκμηριώνει και την ευρύτερη αναφορά της εργασίας στο γεγονός ότι στο νησί ιστορικά λειτουργούσαν συλλογικοί θεσμοί εκπροσώπησης και έκφρασης. Η αφομοίωση μπορεί να έδωσε την ελευθερία στους κατοίκους αλλά δημιούργησε και σωρεία προβλημάτων, τα οποία αποτέλεσαν επί μακρόν ζήτημα συζήτησης και κυρίως κατά την πολιτική διαδικασία της αντιπροσώπευσης, δηλαδή των εκλογών.

XIV. Η νέα δομή της αυτοδιοίκησης και οι επιδράσεις της στην πολιτική διαδικασία

Η αυτοδιοίκηση στα Επτάνησα έχει μακρά και διαρκή ιστορία, η οποία χάνεται στους βυζαντινούς χρόνους. Κατά την ενετοκρατία, παρά το γεγονός ότι συμμετείχε μόνο η ανώτερη τάξη και οι ευγενείς, η αυτοδιοίκηση λειτουργούσε. Η κοινότητα *comunitas/communità* είχε οργανωμένη δομή και λειτουργία όπως και αρμοδιότητες για τα τοπικά ζητήματα. Ειδικότερα η Κοινότητα Κεφαλληνίας αποτελούσε την πιο διευρυμένη κοινωνική κοινότητα αφού είχε κατοχυρώσει την συμμετοχή και εκτός της ολιγαρχικής τάξης της κληρονομικής ευγένειας μελών, της αστικής ή μεσαίας τάξης και είχε επιβεβαιώσει ότι εκπροσωπούσε το γενικό σύνολο της κτήσης (*universitas*-ή

università = Γενικό Σύνολο). Έχοντας αυτές τις βάσεις λειτουργίας και την εμπειρία οι Κεφαλλήνες τους βρήκε το πέρασμα των Γάλλων, που ευνοούσαν την αυτοδιοίκηση θεωρητικά τουλάχιστον, έτοιμους να διοργανώσουν διαδικασίες αντιπροσώπευσης, να ιδρύσουν και να λειτουργήσουν θεσμούς συμμετοχής. Η εμπειρία και ωρίμανση αυτή φάνηκε, όταν ιδρύθηκαν τα πρώτα δημαρχεία σε Αργοστόλι και Ληξούρι. Η ίδρυση της Επτανήσου Πολιτείας σταθεροποίησε τις δομές σε κάθε νησί διευρύνοντας το εύρος της κοινωνικής συγκρότησης των εκλογέων της πολιτικής διαδικασίας. Οι δομές αυτές συνέχισαν να λειτουργούν και επί Προστασίας με τα επαρχιακά συμβούλια τα οποία διατηρήθηκαν μέχρι την Ένωση.

Γενικά στο νησί η αυτοδιοίκηση έχει μια μακρά παράδοση, κυρίως αυτοοργάνωσης των κατοίκων, διότι η διατήρηση της εθνικής και θρησκευτικής ταυτότητας της τοπικής κοινωνίας οφείλεται στους παλαιούς θεσμούς που λειτουργούσαν ήδη στο νησί, γύρω από την ορθόδοξη εκκλησία και την ενορία στις πόλεις και στις κοινότητες των χωρικών στα χωριά. Η τοπική κοινωνία ιστορικά διατήρησε τη συγκρότηση και την παράδοση της κοινωνικής της οργάνωσης. Κατά την Προστασία η οργάνωση της τοπικής αυτοδιοίκησης περνούσε μέσα από τα επαρχεία που ήταν σε κάθε νησί και τα διαμερίσματα που υπήρχαν εντός του νησιού. Ο έπαρχος ήταν πρόσωπο της απολύτου εμπιστοσύνης του Αρμοστή και της Γερουσίας και είχε αρμοδιότητες τοπικού διοικητή, ενώ της ίδιας κατάστασης ήταν και τον περί αυτόν τοπικό επαρχιακό συμβούλιο. Τα διαμερίσματα ήταν λιγότερο οργανωμένα, αλλά αποτελούσαν και αυτά μια μορφή αυτοδιοίκησης. Η ουσιαστική όμως οργάνωση και την περίοδο αυτή προέρχονταν μέσα από την άτυπη διοίκηση, που είχε ως βάση την ενορία στις πόλεις αλλά και στην ύπαιθρο με τις κοινότητες των χωρικών.

Η Ένωση βρίσκει το νησί με τις δομές της Προστασίας στις οποίες όμως δεν υπήρχε γενική αντιπροσώπευση διότι δεν εφαρμόζονταν η καθολική ψηφοφορία. Μετά την Ένωση, το 1866 γίνεται ο νέος χάρτης της αυτοδιοίκησης. Στην Κεφαλληνία ιδρύονται και οργανώνονται 16 δήμοι στις τέσσερις επαρχίες του νησιού¹¹⁴³. Οι πρώτοι δήμαρχοι εξελέγησαν την ίδια χρονιά με την ίδια διαδικασία και σύστημα που ίσχυε και για την εκλογή των βουλευτών.

Οι δημοτικές εκλογές του 1866 ήταν οι πρώτες, που έγιναν με τον νέο νόμο, ο οποίος όριζε ότι η εκλογή του Δημάρχου, των Δημαρχικών Παρέδρων και του Δημοτικού Συμβουλίου να γίνεται συγχρόνως και δι' αμέσου εκλογής. Οι εκλογές έγιναν από 31 Μαρτίου και τελείωσαν στις 3 Απριλίου 1866 και πραγματοποιήθηκαν με ησυχία και τάξη, αφού η κυβέρνηση δεν αναμείχθηκε.

¹¹⁴³ Η Κεφαλληνία διαιρέθηκε το 1864 σε τρεις επαρχίες και υποδιαιρέθηκε το 1866 σε 16 δήμους: Επαρχία Κραναίας 8: Κρανίων, Άνω Λειβαθούς, Κάτω Λειβαθούς, Ελειού, Πρόννων, Δηλινάτων, Φαρακλάτων, Ομαλών. Επαρχία Σάμης 4: Σαμαίων, Πυλαρέων, Άσσου, Δολυχίου. Επαρχία Πάλλης 4: Ληξουρίου, Θηνέας, Ανωγητών, Κατωγητών.

Το ζήτημα της λειτουργίας της αυτοδιοίκησης έθεσε νέα δεδομένα στην οργάνωση του τοπικού πολιτικού και διοικητικού συστήματος. Ο Δήμαρχος, είναι πλέον ένας μικρός διοικητής και το δημοτικό συμβούλιο ένα συλλογικό όργανο το οποίο αποφασίζει για διάφορα καθημερινά θέματα της περιοχής, ενώ ταυτόχρονα είναι ενισχυμένο προς την κοινωνία αφού εκλέγεται με καθολική ψηφοφορία. Ο δήμαρχος έχει σημαντικό ρόλο στην υλοποίηση έργων υποδομής, αλλά κυρίως έχει σημαντικό ρόλο στην οργάνωση και διεξαγωγή των εκλογών, αφού συμμετέχει των κεντρικών εφορευτικών επιτροπών των επαρχιών που επικυρώνουν τα αποτελέσματα. Το Αργοστόλι θα αποτελέσει το κέντρο των πρώτων δημοτικών εκλογών. Ήδη είχαν σχηματιστεί και οι πολιτικές παρατάξεις από τις πρώτες ελεύθερες εκλογές του 1865. Οι παλαιοί ιδεολόγοι και πρόμαχοι του Ριζοσπαστισμού έχουν παραγκωνιστεί ή έχουν υποχωρήσει και το κενό αυτό καλύπτουν νέοι κομματάρχες με νέα ήθη και πρόσωπα.

Στην πρωτεύουσα, το Αργοστόλι, ουσιαστικά δημιουργούνται δύο ομάδες/στρατόπεδα/φατρίες στην πόλη του Αργοστολίου. Από τη μια ο Π. Βινιεράτος, που παρά το γεγονός ότι υπήρξε συνεργάτης και ευνοούμενος των προστασιανών, ηγείται κίνησης υποστηρίξεως του λαού. Διεκδίκησε τις εκλογές τις οποίες κέρδισε και διατηρήθηκε στην πολιτική για 40 περίπου χρόνια, όπου ακολούθησε ως επίγονος ο υιός του Διονύσιος δημιουργώντας πολιτική οικογένεια.

Η αντίπαλη ομάδα, είχε ως βάση τα υπολείμματα της ολιγαρχικής κληρονομικής αριστοκρατίας, των κεφαλαιούχων και της μεσαίας τάξης, στην οποία αρχικά ηγήθηκε ο Χριστόδουλος Βανδώρος¹¹⁴⁴ κεφαλαιούχος. Στη συνέχεια τον αντικατέστησε στις εκλογές του 1874 ο Βικέντιος Καρύδης τραπεζίτης και γαμπρός του Δ. Καρούσου, όπου κέρδισε τον Π. Βινιεράτο στο Δήμο Κραναίας/Αργοστολίου αλλά εισήγαγε στο μέγιστο βαθμό την πολιτική του χρηματισμού, «έβγαλε τη μόδα του παρά», όπως έλεγαν οι παλαιότεροι, όπου η ψήφος είχε φτάσει την εποχή εκείνη τις 100 δραχμές. Έως το τέλος της Δημαρχίας του ήταν ο φτωχότερος των φτωχών και πέθανε πάμφωτος και με φριχτό τέλος (αυτοκτόνησε)¹¹⁴⁵.

Μέσω της αυτοδιοίκησης θα εισβάλει και θα μεσουρανήσει ο φατριασμός στην πολιτική ζωή, κυρίως επί δημαρχίας Βινιεράτου. Γράφει χαρακτηριστικά η εφημερίδα “Κεφαλληνία”¹¹⁴⁶: *«Από την πρώτην στιγμήν της συστάσεως της Δημοτικής Αρχής Κρανίων βασιλεύει ο σκανδαλωδέστερος φατριασμός. Ο μη κατατασσόμενος υπό την σημαίαν ταύτην αποκλείεται ολοσχερώς από πάσαν*

¹¹⁴⁴ Παραλληλίζοντας τον προεκλογικό αγώνα με αυτόν της Ζακύνθου η εφημερίδα “Κεφαλληνία” σχολιάζει: *«Καθώς εις την Ζάκυνθον, ούτω και ενταύθα υπάρχουν, δύο μερίδες, η μὲν ανήκουσα εις τον υποψήφιον Βινιεράτον, η μερίς του λαού, καλούμενη Λομβαρδιανή, η δε της αριστοκρατίας η υποστηρίζουσα τον Χριστόδουλον Βαντώρον, εκλήθη Λιούρηδες»* (Εφημ. “Κεφαλληνία”, φ. 27/14.3.1870).

¹¹⁴⁵ Τζουγανάτος Ν., 1975: 105-107.

¹¹⁴⁶ Εφημ “Κεφαλληνία”, φ. 143/5.8.1870.

συμμετοχήν εις την πολιτείαν και στερείται παντός δικαιώματος». Ως «ευτελή όργανα του φατριασμού» αναφέρει τους δημοτικούς υπαλλήλους, κλητήρες, αργόμισθους, αγροφύλακες, «εργολάβους της φωταψίας, της καθαριότητας, των εν γένει δημοτικών έργων», τα μέλη φιλανθρωπικών επιτροπών, επιτροπές των εκλογικών καταλόγων, επιτρόπους των εκκλησιών, «την αστυνομίαν, η οποία καθεύδει δια τους τραμπούκους και ταραξίους» και τόσους άλλους.

Είναι χαρακτηριστική η προκήρυξη¹¹⁴⁷ του πρώτου Δημάρχου Παλλέων Νικόλαου Τυπάλδου Ιακωβάτου, ο οποίος ανήκει στην πολιτική οικογένεια των Ιακωβάτων, η οποία αποτελεί ένα πολιτικό μανιφέστο της γενιάς του ενωτικού αγώνα που πλέον κυβερνά τη νήσο (ο Ιακωβάτος όταν εξελέγη ήταν 66 ετών). Το κείμενο αυτό αποτυπώνει το κλίμα που δημιουργήσε ο άνεμος της ελευθερίας στο νησί αλλά και απ' την άλλη την ωριμότητα των ανθρώπων που έχουν πλέον να αντιμετωπίσουν καταστάσεις οι οποίες φέρνουν τον Δήμαρχο, σε επίπεδο νομού, να έχει την ευθύνη ενός μικρού κρατικού μηχανισμού. Αυτό συμβαίνει διότι το ελληνικό κράτος, μετά την αποχώρηση των Βρετανών, είτε λόγω ενδογενών αδυναμιών, είτε λόγω της έντονης παρουσίας των κομματαρχών που λειτουργούν ως διαμεσολαβητές, θα μειώνει διαρκώς την παρουσία του.

¹¹⁴⁷ Αναφέρει η προκήρυξη: «Μεγάθυμοι Κεφαλλήνες, Μετά σιωπή είκοσι αιώνων ο πρώτος έλλην Δήμαρχος Υμών ελεύθερος ασπάζεται Υμάς ελευθέρους και αυτονόμους. Η δημοτική αρχή εμπνέεται υπό των αισθημάτων των εκλεζάντων αυτήν πολιτών. ... Από της Τρωάδος μέχρι των Πλαταιών, και από των Πλαταιών μέχρι του Αάλα, από της Πνυκός μέχρι του βήματος των Οικουμενικών συνόδων, και από του ιλαρού φωτός των επιστημών μέχρι της τριαίνης των θαλασσοπόρων εκλείσθη η πατρίς ημών εν τοις δύο ημισφαιρίοις προαγαγούσα τον πολιτισμόν. ... Η μικρά επαρχία της Πάλης αδρώς συνεισέφερεν εις τον θησαυρόν της ελευθερίας και της τιμής εντεύθεν ανέτειλεν ο της ενώσεως λόγος, εντεύθεν ακούστη ο λόγος ελεύθερος, εντεύθεν εδραιώθη ο τύπος ελεύθερος, εντεύθεν εκηρύχθη η Εκκλησία ελευθέρα, εντεύθεν εξησφαλίσθη πλείστον όσον η προσωπική ελευθερία, εντεύθεν προεκηρύχθη η επαρχιακή δικαιοσύνη και η τελωνειακή είσπραξις των φόρων, εντεύθεν διενεμήθησαν πάμπολλα υλικά καλά. Αι αρτίως γεγόμεναι βουλευτικά τε και δημοτικά, οι προετοιμασθείσαι δι' αναγορεύσεως παμπηφεί εν αγάπη και ομονοία, αναδεικνύουσι τους Μεγαθύμους πρότυπον τάξεως και ελευθερίας. Γέρων μεν την ηλικία, ακμαίος δε το πατριωτικόν φρόνημα, ο Δήμαρχος ημών σήμερον εγκατασταθείς αφοσιούται άμισθος εις την τετραετήν υπηρεσίαν του Δήμου, παραγγέλον ειρήνην, φιλοδίκαιον και αξιοπρέπειαν χαρακτήρος. ... Ο Δήμος θέλει φροντίσει εν τοις πρώτοις περί της ασφαλείας των Πολιτών και της ιδιοκτησίας αυτών, περί της τελειοποιήσεως και ωφελειοποιήσεως των προκυμαιών περί των οδών, της καθαριότητος και του φωτισμού αυτών περί της Σχολής και της εν αυτή συστάσεως μιας έδρας ναυτικών μαθημάτων και του σχηματισμού Βιβλιοθήκης, περί αγροφυλακής, περί εξωρύξεως δημοτικών φρεάτων προς ανεύρεσιν ύδατος, και περί οικονομίας των ολίγων φιλοχρίστων επαιτών. Η Αρχή θέλει εργασθή και επισπεύσει την όσον ένεστι κατ' ευθυγραμμίαν ρυμοτομίαν της πόλεως. ... Παρήλθεν ο καιρός της αποκλειστικότητας, του σκότους, της βίας, των διωγμών, της κερδοσκοπίας και της αρπαγής. Η δημοτική διοίκησις είναι αδελφική. Η δημοτική διαχείρισις είναι οικονομική. ... Βιβλίον μέλλοντος δημοτικού δανείου ουδέποτε ο Δήμαρχος θέλει ανοίξει ... Ο Δήμαρχος αποδοκιμάζει και απαγορεύει, το καθ' Εαυτόν, δωρήματα και κληροδοτήματα προσφερόμενα το εξής στις τον Δήμον. ... Ο Δήμαρχος δεν θέλει προσλάβει, ουδέ συμβουλεύει να προσλάβωσιν εις δημοτικήν υπηρεσίαν άνθρωπον φέροντα παράσημον ή διακριτικόν σημείον. Ο Δήμαρχος αποδοκιμάζει και απαγορεύει, το καθ' εαυτόν, την υπό της δημοτικής Αρχής απονομήν αμοιβών, δώρων και επαινών εις οιονδήποτε, και δι' ονδήποτε αιτίαν. Ο Δήμαρχος παραδέχεται μόνον δημοτικόν και οδικόν φόρον τα 3 ½ 0/0 επί των δια του Τελωνείου εισαγόμενων και εξαγόμενων.. Πάσαν πράξιν της δημοτικής Αρχής θέλει καταφωτίζει η δημοσιότης. Εις ευχαριστίαν τω θεώ και λατρείαν του θείου λόγω εύχεται ο Δήμαρχος την υπό της Επαρχίας της Πάλης ενέγερσιν Εκκλησίας του Αγίου Κωνσταντίνου, κομψής, μαρμαρίνου, περιστυλίου, περικαλλούς, και ελληνικού ρυθμού, λόγω των παρελθόντων και των μελλόντων. Ζήτω το Έθνος! Ζήτω ο Συνταγματικός Βασιλεύς!» [«ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ/ΗΜΕΙΣ Ο ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΤΩΝ ΠΑΛΕΩΝ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΥΠΑΛΛΟΣ ΙΑΚΩΒΑΤΟΣ», ημερομηνία 21.4.1866, (έγγραφο 66^Α, φ. 2, Η/Α ΚΒΑ, Δ.Ε.Ε.Ε)].

Η προκήρυξη του Δημάρχου Παλλέων μας δίνει την εικόνα της προσπάθειας που συντελείται στα νησιά για να οργανωθεί η πολιτική, κοινωνική και οικονομική τους ζωή, με βάση τα μέσα και την εμπειρία διοίκησης του κατέχουν οι ίδιοι ιστορικά. Στο κείμενο γίνεται σαφής αναφορά στην μακρά ιστορική διαδρομή των Κεφαλλήνων και στη μεγάλη τους συμβολή στην απελευθέρωση του έθνους. Το κείμενο αποκτά μια ακόμη αξία, αφού ο Νικόλαος Τυπάλδος Ιακωβάτος δεν θα μείνει πολύ στη θέση του Δημάρχου, αφού το επόμενο έτος λόγω της διαφωνίας του αδελφού του Γεωργίου για την εκκλησιαστική Ένωση της Επτανήσου, θα παραιτηθεί από Δήμαρχος.

Οι νέοι Δήμοι που ιδρύονται εκτός από τις άλλες αρμοδιότητες θα είναι και η διατήρηση της τάξης, η οποία έως τότε ανήκε στον διορισμένο αστυνόμο από το υπουργείο Εσωτερικών. Είναι χαρακτηριστική η μετάβαση αυτή πως έγινε στο Αργοστόλι, όπου ο νέος Δήμαρχος Αργοστολίου Παναγής Βινιεράτος-Κομποθέκρας απαίτησε και έλαβε από τον υπουργό των Εσωτερικών την παραίτηση του δημοτικού αστυνόμενου Π. Μεταξά, όπως ονομαζόταν, ενώ ο αστυνόμος προσπάθησε να δημοσιοποιήσει επιστολή του ότι με πρωτοβουλία δική του παραιτήθηκε. Στην υπόθεση αυτή παρεμβαίνει και ο Νομάρχης ο οποίος διατάζει τον αστυνόμο να παραδώσει την αστυνομική εξουσία στον Δήμαρχο¹¹⁴⁸. Η μετάβαση και ο έλεγχος της αστυνομικής εξουσίας στον εκάστοτε δήμαρχο θα δώσει χώρο τη δυνατότητα παρεμβάσεων του δημάρχου προς τα όργανα της τάξεως, ενώ σε πάμπολλες περιπτώσεις αυτή η εξουσία θα χρησιμοποιηθεί για να ασκηθούν άμεσες πιέσεις προς εκλογείς, ενώ σε ταραγμένες εποχές εκλογών που θα ακολουθήσουν θα αποτελέσει αυτή μέσο άσκησης πιέσεως και ελέγχεως των εκλογικών αποτελεσμάτων. Στη συνέχεια, παρά το γεγονός ότι η ευθύνη του διορισμού των αστυνομικών αρχών βρίσκεται στην ευθύνη του Νομάρχη οι παρεμβάσεις των δημάρχων θα συνεχιστούν και θα είναι συχνές, κυρίως κατά τις εκλογές.

XV. Η κρατική παρουσία και η εσωτερική κατάσταση στο νησί

Σ' όλη τη διάρκεια του «ελεύθερου» δημόσιου βίου η ελληνική κοινωνία και πολιτική εμφανίζονται να επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στο κράτος, το οποίο με τη σειρά του απλώνει την παρουσία του παντού, σε «όλες» τις πτυχές της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, την οποία ενώ την οργανώνει ταυτόχρονα επιχειρεί να τη χειραγωγήσει παρεμβαίνοντας στη δομή και τη δυναμική της. Η αναφορά αυτή στο σημαντικό ρόλο του κράτους δεν οριοθετεί μια πραγματικότητα απόμακρη από την ελληνική κοινωνία, ούτε ένα κράτος στατικό και μια σχέση με την κοινωνία και την πολιτική δίχως αλλαγές στο χρόνο. Το νεοελληνικό κράτος πέρασε μεγάλες

¹¹⁴⁸ Δίφυλλον στο οποίο περιγράφεται η αντικατάσταση του αστυνόμενου μετά την παρέμβαση του Δημάρχου και τις εντολές του Νομάρχη προς τον αστυνόμο για παράδοση της εξουσίας (Η/Α ΚΒΑ, Δ.Ε.Ε.Ε, Φ. 13, Έγγραφο 13).

διακυμάνσεις μέχρι να διαμορφώσει τη γραφειοκρατική του δομή. Η πελατειακή σχέση, η πλήρης εξάρτηση του δημοσιοϋπαλληλικού δυναμικού από την πολιτική βούληση, η κοινωνική ανασφάλεια, η διόγκωση των κατασταλτικών μηχανισμών του κράτους είναι ορισμένοι από τους παράγοντες εκείνους που συνέβαλαν ώστε η διοικητική νομιμότητα των θεσμών να υποχωρεί και να υπηρετεί κυρίως την προσωπική σχέση που αναπτύσσει με το πολιτικό σύστημα και την πολιτική σκοπιμότητα. Η αδιάκοπη αντιπαλότητα ανάμεσα στο κυρίαρχο κοινωνικά και στην αγωνία ενός πολιτικού εκσυγχρονισμού, χαρακτηρίζει το ελληνικό πολιτικό σύστημα¹¹⁴⁹ το οποίο αναζητούσε έκφραση μέσα από την αστική, τη φιλελεύθερη προοπτική. Το πλαίσιο αυτό καθορίστηκε από το γεγονός ότι η κοινωνία και οικονομία έπρεπε να προσαρμόσει το πολιτικό της γίνεσθαι στα μέτρα μιας άλλης πραγματικότητας. Η πραγματικότητα όμως αυτή αντλούσε αναπαραστάσεις από την ευρωπαϊκή εμπειρία και προσπαθούσε διαρκώς να την επιβάλλει στο ελληνικό τοπίο ένας μικρός κοινωνικός πυρήνας. Μη έχοντας όμως την υποστήριξη πλειοψηφικών συσχετισμών, η προοπτική του αστικού εκσυγχρονισμού παρέμεινε κυρίως μια εκ των άνω θεσμική διαδικασία, καταδικασμένη να απορριφθεί ή να αποτύχει. Η πολιτική των Αλ. Κουμουνδούρου και Χαρ. Τρικούπη, καθώς αντανakλά κάποιες αναλαμπές αστικής παρουσίας στον ελλαδικό χώρο, επαναφέρει ουσιαστικά το αίτημα ενός στοιχειώδους (αστικού) εξορθολογισμού των ίδιων των αστικών θεσμών. Το αίτημα αυτό θα μπορούσε να σημαίνει, όπως και για τον Καποδίστρια, ότι το κράτος παύει να συντηρεί, πρωταρχικά, το σύστημα πελατείας και στρέφεται προς την κατεύθυνση εξυπηρέτησης της παραγωγικής διαδικασίας ως κεντρικός άξονας ανάπτυξής του¹¹⁵⁰.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της διαμάχης της παραπάνω διαμάχης, δηλαδή για τον εκσυγχρονισμό, αποτελεί η ενσωμάτωση των Επτανήσων με την Ένωση. Η προσπάθεια του κράτους να ενσωματώσει τις νεοεισερχόμενες περιοχές, δεν αποτέλεσε μια αμφίδρομη διαδικασία εκσυγχρονισμού των δομών του κράτους αξιοποιώντας την εμπειρία θεσμών από το Προτεκτοράτο που είχαν δεχθεί σημαντικές επιρροές από τη Δύση. Αντίθετα ακολουθήθηκε μια επιβαλλόμενη μορφή της αφομοίωσης και για τον λόγο αυτό υπήρξαν δυσκολίες και το αποτέλεσμα υπήρξε αρνητικό και για τα νησιά και για το Ελληνικό κράτος. Παρά ταύτα η ιδιόμορφη κοινωνική οργάνωση και οικονομική κατάσταση διατήρησε την αντοχή της για αρκετό καιρό μετά την Ένωση και μετέθεσε χρονικά την οικονομική και κοινωνική του συρρίκνωση από το χρονικό πλαίσιο της διαδικασίας αφομοίωσης. Αυτό οφειλόταν κυρίως στη μεγάλη γεωργική παραγωγή των προϊόντων της ελιάς και της αμπέλου και στην παράλληλη εξαγωγική της δραστηριότητα προς την Ευρώπη.

¹¹⁴⁹ Κοντογιώργης Γ., 1985: 123-129.

¹¹⁵⁰ Κοντογιώργης Γ., 1985: 123-129.

Η διαδικασία της αφομοίωσης αποτέλεσε μια εκ των άνω διαδικασία επιβολής ενός κρατικού συστήματος και υπό τη μορφή αυτή θα εξετάσουμε τις επιπτώσεις που η επιβολή αυτή δημιούργησε τη συνολική κατάσταση της Κεφαλληνίας όπως καταγράφεται με μεγέθη. Τα στοιχεία είναι συντριπτικά για τις ανυπέρβλητες οικονομικές, κοινωνικές κα, επιπτώσεις που συνέβησαν στο νησί. Είναι χαρακτηριστική η ανάλυση της οικονομικής κατάστασης του νησιού όπως αποτυπώνεται στα στοιχεία του παρακάτω πίνακα, τα οποία παρά το γεγονός ότι καταγράφεται η εξαγωγική δραστηριότητα μόνο ενός προϊόντος, της σταφίδας, είναι ενδεικτική της ευημερούσας οικονομίας του νησιού¹¹⁵¹. Σε ένα μόνο προϊόν το κεντρικό λιμάνι του Αργοστολίου κατατάσσεται δεύτερο σε όλη τη χώρα σε εξαγωγές, ενώ το σύνολο των λιμένων του νησιού στην εξαγωγή σταφίδας κατατάσσουν την Κεφαλληνία στο δεύτερο εξαγωγικό μέρος της χώρας. Η εξαγωγή μόνο της σταφίδας αποφέρει σημαντικά έσοδα στην οικονομία του νησιού και μέσω των δασμών και της φορολογίας σημαντικά έσοδα στο ελληνικό κράτος

ΕΞΑΓΩΓΗ ΣΤΑΦΙΔΑΣ
(σε βενετικές λίτρες, 1β.λ.=480 γραμμ.)

Λιμένες Εξαγωγής	1876	1875
Πατρών	66.877.921	55.752.506
Ζακύνθου	17.478.974	14.876.615
Αργοστολίου	14.551.270	13.532.526
Ληξουρίου	8.991.214	9.081.319
Σάμης	619.139	608.621
Φισκάρδου	543.451	--
Ιθάκης	543.451	62.306

Όμως ενώ επικρατούσε αυτή η κατάσταση και τα παραδοσιακά προϊόντα, λόγω των εξαγωγών, ήταν σε καλή κατάσταση, η διαρκής φορολόγηση με ειδικό καθεστώς και η αλλαγή του δασμολογίου ήταν καταστροφική για την οικονομία της Κεφαλληνίας. Εδώ φάνηκε η επιβολή της εξουσίας τους κράτους στις νεοεισερχόμενες επαρχίες των νησιών, δίχως σε καμία περίπτωση να αξιοποιηθεί η τοπική εμπειρία και να αξιοποιηθεί ως πρότυπο εφαρμογής οικονομικών μέτρων για το υπόλοιπο κράτος.

Η εικόνα της πρωτεύουσας των Αθηνών για την Κεφαλληνία ήταν ότι έχει μια ανθηρή οικονομική ανάπτυξη και τα έσοδα του δημοσίου την καθιστούσαν μια πλούσια περιοχή του Ελληνικού βασιλείου. Παρά το γεγονός ότι η οικονομική κατάσταση του νησιού ήταν καλή και τα δημόσια έσοδα, που συγκέντρωνε το κράτος αρκετά, γεγονός οφειλόμενο στη σοβαρή εξαγωγή προϊόντων,

¹¹⁵¹ Οι ποσότητες είναι σε λίτρες (1 βεν. Λίτρα=480 γραμμ.) εξαχθέντος σταφιδοκάρπου μέχρι τέλους μηνός Νοεμβρίου 1876 κατά σύγκρισιν με τον αντιστοιχούντα κατά το παρελθόν έτος [(Εφημερίς πολιτική και φιλολογική “Μέριμνα”, έτος ΚΑ' Εν Αθήναις τη 17.12.1876 /Αρ. 1461, Εκδότης-Διευθυντής: Θ. Θερμογιάννης (αρχείο Παν. Στ. Πατρίκιου)].

αλλά και εισαγωγών, δεν λάμβανε υπ' όψιν του ότι στο νησί αυτό ο πλούτος παραγόταν από τους παραγωγούς, και οι φόροι αυτούς επιβάρυναν. Τα γεγονότα αυτά δημιουργούσαν μεγάλη αγανάκτηση στο λαό. Όχι μόνο διότι οι συνεχείς επιβαρύνσεις ήταν μεγάλες, αλλά και από το γεγονός ότι ήξεραν πλέον οι πολίτες ότι τα έσοδα αυτά δεν έμεναν στο νησί αλλά διοχετεύονταν στο κρατικό ταμείο και έφευγαν εκτός νήσου. Η Κεφαλληνία, σε σχέση με όλα τα Επτάνησα φορολογείται βαρύτερα απ' όλους. Χαρακτηριστικό είναι το σχόλιο εφημερίδας: «Ως να μην ήρκουν τόσοι και τόσοι επαχθείς φόροι, νέος κατ' αυτές ενεφάνη δια μόνη την νήσον μας... Αφού εκλείσθησαν τα ταμεία τα ανοίγουν με το διόδιον της Κεφαλληνίας υποθηκεύοντες ίσως και αυτό»¹¹⁵². Στην κατάσταση αυτή το 1868 θα αντιταχθούν οι βουλευτές Κραναίας, Ι. Μομφεράτος, Δ. Δαυής-Λορεντζάτος και Αγαμ. Μεταξάς που θα υποβάλλουν στη Βουλή πρόταση «περί αναστολής εφαρμογής του μέτρου»¹¹⁵³. Ήταν τόσο επαχθές το μέτρο της φορολογίας όπου συμφώνησαν να υπογράψουν κοινή δήλωση οι δύο βουλευτές των Ριζοσπαστών και ο Αγαμέμνων Μεταξάς, που ανήκε σε άλλη παράταξη και είχαν συγκρουστεί σφοδρά κατά τις εκλογές. Η αίσθηση της ενότητας εφαρμόστηκε στην αντιμετώπιση του μέτρου αυτού και υπήρξε μία από τις σπάνιες περιπτώσεις συνεργασίας μεταξύ των βουλευτών. Η Κυβέρνηση όμως και πάλι αντιτάχθηκε σ' αυτή την πρόταση. Αυτό θα αναγκάσει τον Δ. Δαυή να αγορεύσει στη Βουλή για να καταδείξει την οικονομική καταστροφή που θα προκαλέσει στην οικονομία του νησιού η εφαρμογή αυτής της φορολογίας, που θα καταλήξει να αποξενώσει την ύπαιθρο από την πόλη¹¹⁵⁴. Ο υπουργός Οικονομικών δεν πείστηκε να την αναθεωρήσει, αφού είχε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία και οι Κεφαλλήνες βουλευτές διασπασμένοι πολιτικά δεν ήταν ενωμένοι για να την υποστηρίξουν. Αυτό είχε ως συνέπεια το κράτος των Αθηνών εκτός από την πολιτικο-κοινωνική διάβρωση και την αδικία να επιφέρει στα Επτάνησα και την οικονομική εξαθλίωση. Ο ένας φόρος διαδέχεται τον άλλον με καταπληκτική ταχύτητα, ενώ παράλληλα η απουσία του κράτους από τον δημόσιο χώρο ευνοεί την ανάπτυξη της κομματοκρατίας. Η φορολογική αφομοίωση συνέχισε επί πολλά χρόνια να είναι το μεγάλο μέλημα της Αθήνας. Άλλοι το βλέπανε σαν σωτηρία και άλλοι σαν συμφορά. Υπήρχανε φόροι που δεν ίσχυαν στα Επτάνησα, όπου υπολογιζότανε φορολογητέα ύλη ανύπαρκτη στην υπόλοιπη Ελλάδα, όπου λογιστικά η επιβάρυνση στο Ιόνιο ήταν πολλαπλάσια της παλαιάς

¹¹⁵² Εφημ. "Θέμις", φ. 92/23.11.1868, σσ. 2-3.

¹¹⁵³ Ανέφερε η πρόταση: «Μεχρισού αναθεωρηθώσιν κατ' επεικέστερους όρους αι περί διοδίων διατάξεις του από 16 Δεκεμβρίου 1867 περί οδοποιίας νόμου, αναστέλλεται η εκτέλεσις του από 10 Οκτωβρίου 1868 διατάγματος περί επιβολής διοδίων δια την εν Κεφαλληνία μεταξύ Αργοστολίου και Σάμης. Εν Αθήναις τη 22 Νοεμβρίου 1868. Οι βουλευταί Ι. Μομφερράτος, Δ.Π. Δαυής, Α.Κ. Μεταξάς». (Εφημ. "Σφήκα", φ. 57/30.11.1869, σσ. 1).

¹¹⁵⁴ Η αγόρευση του δημοσιεύθηκε στην εφημ. "Σφήκα", φ. 61/21.12.1868.

Ελλάδος και το κράτος με τις πολυπλοκότητες περιέπλεκε σκόπιμα ακόμα περισσότερο το φορολογικό σύστημα για να απομυζεί την ανθηρή και οργανωμένη οικονομία των νησιών.

Είναι χαρακτηριστική περίπτωση αυτής της κατάστασης η περίπτωση του δρόμου Αργοστολίου-Σάμης στον οποία επεβλήθησαν διόδια. Ο δρόμος αυτός δεν ήταν ο μόνος που κληροδότησε η Προστασία, αφού σχεδόν όλο το βασικό οδικό δίκτυο είχε κατασκευαστεί εκείνα τα χρόνια. Την περίοδο αυτή μεγάλο μέρος της φορολογίας των δρόμων που κατέβαλλαν οι Κεφαλλήνες δαπανιόταν για την κατασκευή δρόμων στην άλλη Ελλάδα, με το ανύπαρκτο για τα χρόνια εκείνα οδικό δίκτυο και παρά το γεγονός ότι οι νέες διανοίξεις στο νησί μετά την Ένωση ήταν ελάχιστες. Το 1889 η Κεφαλληνία κατέχει «*την πρώτην θέσιν μεταξύ όλων των νομών του κράτους εις την δι' αμαξιτών οδών συγκοινωνίαν...*»¹¹⁵⁵. Απ' όλη την επικράτεια μόνο ο Νομός Αττικής και Βοιωτίας, η πρωτεύουσα δηλαδή, υπερτερεί σε δρόμους, μια περιοχή τετραπλάσια σε έκταση και τριπλάσια σε πληθυσμό (257.764 κάτοικοι, έναντι 80.178 της Κεφαλληνίας). Την περίοδο αυτή η Κεφαλληνία έχει 57.000 μ. εθνικούς δρόμους, 236.650 μ. επαρχιακούς και 42.400 μ. δημοτικούς¹¹⁵⁶.

Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν τέσσερα χρόνια μετά την Ένωση, το 1869, η Κυβέρνηση Βούλγαρη, που διαδέχθηκε τον Κουμουνδούρο, με διάταγμά της (10.10.1868) καθορίζει διόδια για το δρόμο Αργοστολίου - Σάμης. Ένα δρόμο, ο οποίος είχε φτιαχτεί με τον μόχθο και την υποχρεωτική «αγγαρεία» των κατοίκων στα χρόνια της Προστασίας, ήταν η βασική αρτηρία που συνέδεε τη Σάμη με την πρωτεύουσα του νησιού και αποτελούσε την δίοδο για το λιμάνι του Αργοστολίου προς εξαγωγή των προϊόντων της μισή νήσου. Ο δρόμος αυτός είχε σαν κατάληξή του τη γέφυρα που ήτανε και η προέκτασή του. Στο δρόμο αυτό ο νόμος καθόριζε διόδια με τιμολόγηση¹¹⁵⁷. Η απόφαση αυτή υπήρξε προκλητική προς το δημόσιο αίσθημα.

Η εφαρμογή μιας διαρκούς φορολογίας σε όλα τα προϊόντα και υποδομές, υπήρξε το επαχθέστερο μέτρο εφαρμογής και επιβολής της εξουσίας του Ελληνικού κράτους στα Επτάνησα.

¹¹⁵⁵ Εφημ. “Εμπρός” Αθηνών, φ. 129/27.11.1889, σσ. 2.

¹¹⁵⁶ Ο.π. 2,3.

¹¹⁵⁷ Ανέφερε το Διάταγμα της 10.10.1868: «*Άρθρον Ι^{ον} : επί των ιππασίμων φορτηγών και υποζυγίων ζώων των διαβαινόντων την από Αργοστολίου εις Σάμην και τανάπαλιν άγουσαν εθνικήν αμαξιτήν οδόν και έχουσαν μήκος 23 περίπου σταδίων επιβάλλονται διόδια επί τριετίαν ως εξής: α) Δι' έκαστον ίππον, ημίονον μετά ή άνευ φορτίου, μετά ή άνευ ιππέως λεπτά 15. β) Δι' έκαστον όνον ωσαύτως 10. γ) Δι' έκαστον βουν προς εμπορίαν ή κρεουργίαν, πρόβατον, αίγα, χοίρον 5. δ) Λοιπά μικρά ζώα 5. ε) Δι' έκαστον δίτροχον ή τετράτροχον όχημα συρόμενον υπό δύο ίππων 35. ζ) Δι' έκαστον περιπλέον ίππον εξευγμένον εις τα ειρημένα οχήματα 10, η) Δι' εκάστην φορτηγόν δίτροχον άμαξαν συρομένην υφ' ενός ίππου ή ημίονος ή δύο βοών, εάν μεν η άμαξα ή κενή 15. Εάν δ' έχει φορτίον 25. θ) Δι' εκάστην τοιαύτην τετράτροχον άμαξαν συρομένην υπό δύο ίππων ή ημιόνων ή τεσσάρων βοών εάν μεν ή κενή 25. Εάν δ' έχει φορτίον 45. ι) Δι' έκαστον περιπλέον ίππον ή ημίονον ή ζεύγος βοών κενής της αμάξης 5. Μετά φορτίου 10. ια) Δι' έκαστον όνον εξευγμένον εις άμαξαν 15. Τετράτροχος άμαξα συρομένη υφ' ενός ίππου ή ημιόνου ή δύο βοών εξομοιούται προς δίτροχον ... (Εφημ. “Η Σφήκα”, φ. 56/24.11.1868).*»

Η καλή οικονομία των νησιών και η αύξηση της κοινωνικής ευμάρειας δεν σήμαινε ότι είχαν πάψει να υπάρχουν οι εσωτερικές οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες και ταυτόχρονα ή ύπαρξη των αντιθέσεων. Οι κοινωνικές συνθήκες δεν επιτρέπουν στους φτωχούς να ανέβουν κοινωνικά, διότι ανυπέρβλητα φράγματα τους εμποδίζουν, οι λοξόδρομες προσπάθειες δεν αποδίδουν, ενώ η ηθική δεν ταυτίζεται πάντα με το νομικό δίκαιο, περιορίζοντας και καθιστώντας δύσκολη την επιβίωσή του. Η απόκτηση χρήματος και κοινωνικής εικόνας ήταν δύσκολο να αποκτηθεί εντός του κοινωνικού ιστού που επικρατούσε αυτή την περίοδο. Τοκογλυφία, σκληρή φορολογία σε συνδυασμό με το σύστημα κυριότητας της γης καθιστούσαν δύσκολη την απόκτησή του και αποτελούσαν ανασταλτικούς παράγοντες για τις χαμηλές λαϊκές τάξεις.

Εξαίρεση αποτελούν οι ναυτικοί, οι οποίοι ξεκομμένοι από την κοινωνική κατάσταση ζούνε σε ένα δικό τους περιβάλλον, με μια νομοτέλεια που τους επιτρέπει να επιστρέψουν με το αντίτιμο του ταξικού τους προβιβασμού, δίχως να είναι αναγκασμένοι να χρησιμοποιήσουν ποταπά μέσα, αλλά μόνο με τον ιδρώτα και την οξύνοιά τους.

Το μεγάλο όμως κεφάλαιο ήταν η γη και αυτή στο μεγαλύτερο μέρος της ανήκε στους λίγους. Οι εργάτες που τη δουλεύουνε ήταν αγρολήπτες και δεν είχαν ποτέ περισσεύματα να κεφαλαιοποιήσουν, άρα να επενδύσουν σε κεφάλαιο γης και να αποκτήσουν ανεξαρτησία. Όσο για τους εργάτες, αστούς ή τεχνίτες χωρίς στήριξη ή εξασφάλιση, μπορούσαν να καμαρώνουν για την «ανεξάρτητη μοίρα τους», συγκρίνοντάς την με του αγρότη, που η «επιθυμία» του ιδιοκτήτη τον δέσμευε πιο πολύ. Η ικανοποίηση της ελευθερίας, δόλωμα πολλές φορές μικροαστικού πνεύματος και η ελευθερία στις κινήσεις τους ήτανε πλασματική. Εξαρτημένο στοιχείο από τις αποφάσεις των ολίγων, που μπορούσαν με τα οικονομικά μέσα που διαθέτανε να τους αλλοτριώνουν. Διότι και ο ικανότερος τεχνίτης δεν υπερέβαινε στις οικονομικές απολαβές τον πιο φιλόπονο αγρότη.¹¹⁵⁸

Η διαρκής υποχώρηση της κρατικής παρουσίας τόσο σε επίπεδο υπηρεσιών αλλά και στη συντήρηση των δομών θα αφήσει ένα φυσικό κενό το οποίο γρήγορα και ευέλικτα θα το καλύψουν οι δήμαρχοι, οι βουλευτές, οι πολιτευτές και οι κομματικές φατρίες αναπτύσσοντας παράλληλες διαδικασίες ενός παρακράτους το οποίο θα επιβιώνει μέσω των πελατειακών σχέσεων που θα αναπτύσσει διαρκώς. Η διαδικασία άλωσης θα κορυφωθεί με την κυριαρχία της κομματοκρατίας που θα ενισχυθεί με την καθιέρωση της «δεδηλωμένης» κυρίως μετά το 1875.

Μπροστά σ' αυτή την κατάσταση οι βουλευτές, οι πολιτευτές και οι κομματάρχες χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, στους εύκολα προσαρμοζόμενους και στους δύσκολα προσαρμοζόμενους. Στους

¹¹⁵⁸ «... Με τις συνθήκες αυτές, για πολλούς ο δόλος ερμηνεύεται σε ικανότητα, η απάτη σε ευφυΐα, η ατιμία σε δεξιότητες, η κλοπή σαν απόκτημα δικαιώματος, η ψευδομαρτυρία σαν διεκδίκηση, η υπεξαίρεση σαν άμυνα, ο εκβιασμός εκτόνωση, ο καταφρονεμένος νόθευε την ηθική, επιδιώκοντας να αντιστρέψει την νομιμότητα της αδικίας» (Δεμπόνος Α-Δ., 1981: 5 –10).

πρώτους κατατάσσονται όσοι θέλουν να ακολουθήσουν πολιτική καριέρα εμφανίζονται να εισαγάγουν στρατηγικές απολογίας, προσπαθώντας να καλυφθούν ομιλούντες περί αγνοίας ή ότι αποποιούμενοι ευθυνών λέγοντας ότι κάποιος άλλος το έκαναν ή ότι θα διορθωθεί, δίνοντας μεγάλη βαρύτητα στον αντίκτυπο που θα έχει η θέση τους στην κοινωνία, αφού αυτό που τους ενδιαφέρει είναι η επανεκλογή τους, μέσω της διαπραγμάτευσης με τους ψηφοφόρους. Οι δεύτεροι που θα δυσκολευθούν να προσαρμοστούν στο νέο πολιτικό περιβάλλον σταδιακά θα εξαφανιστούν.

Χαρακτηριστικό του κλίματος της εποχής είναι το γεγονός πως σχολιάζεται από τον τύπο η πρώτη επίσκεψη του Υπουργού των Εσωτερικών Αλ. Κουμουνδούρου το 1865 στο νησί. Στον τύπο καταγράφεται εμφανώς η μεταβατική περίοδος που έχει επέλθει, αλλά κυρίως το γεγονός πως η αφομοίωση υλοποιήθηκε δίχως να λάβει υπ' όψιν της τις τοπικές ιδιαιτερότητες που επικρατούσαν. Έτσι ο Κουμουνδούρος αντιμετωπίζεται ως ο βασικός υπεύθυνος των δεινών που προκλήθηκαν, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά σε κύριο άρθρο της η εφημερίδα "Κεφαλληνία"¹¹⁵⁹, ενώ σε άλλο σημείο η εφημερίδα καταφέρεται κατά των πληρεξουσίων που συμμετείχαν στην Εθνοσυνέλευση που ψήφισε τη διοικητική αφομοίωση. Η καταγραφή αυτή επιβεβαιώνει πλήρως την κυριαρχία της κομματοκρατίας σε κάθε φάση της κοινωνικής ζωής, αφού ο ίδιος ο Κουμουνδούρος αναφέρει ότι δεν γνωρίζει ότι θα προέκυπταν τόσο σοβαρά θέματα και βεβαίως συνιστά στους πολίτες ως θεραπεία «να κάνουν μια καλή εκλογή» στους δικούς του υποψηφίους βουλευτές.

Τα σοβαρά προβλήματα που προέκυψαν, κυρίως κατά την ψήφιση των νόμων περί αφομοιώσεως, ανάδειξαν ταυτόχρονα την αναποτελεσματικότητα του πολιτικού συστήματος, αφού οι πληρεξούσιοι βουλευτές επ' ουδενί δεν ενημέρωσαν τους πολίτες καθ' όλη τη εξέλιξη της Εθνοσυνέλευσης που ψηφίζονταν οι νόμοι για την αφομοίωση¹¹⁶⁰, καταγράφοντας έτσι μια σαφή

¹¹⁵⁹ «Κατά την ενταύθα διαμονήν του τον επεσκέφθησαν οι Υπάλληλοι και διάφοροι πολίται, οίτινες αδιακρίτως του εκδήλουν ευσήμως την αθλίαν κατάστασιν του Νομού μας, τουτέστι παθ' όσα η Κεφαλληνία έγραφεν, και τα οποία απεισιώπησαν οι πρώην ημών Πληρεξούσιοι. Βεβαίως τα παράπονα ταύτα εκ μέρους των πολιτών δεν ήθελον υπάρχει, εάν ο Κύριος Υπουργός επιχείρη το ταξείδιόν του προ της διοικητικής αφομοιώσεως, διότι τότε εδύνατο να μεταρρηθμίση αυτήν συμφώνως των αναγκών των νήσων, ουχ ήττον όμως, τα μάλλα εφνής, διασκέδαζε τα πάντα δια σχετικών απαντήσεων υπενθυμίζων ημίν την οικονομικήν κατάστασιν της Ελλάδος και εις τους μεν παριστάνοντας την οικτράν των οδών μας κατάστασιν υπεδείκνυν αγνοίαν, ενώ ο έπαρχος τρις υπέβαλεν αυτή προς το Υπουργείον δια σχετικών επισήμων και προϋπολογισμών, εις τους δε παραστάνοντας το δυσανάλογον του μισθολογίου, ότι η Ελλάς δεν ανέχεται μεγάλους μισθούς ... εις άλλους παριστάνοντας την ανάγκην της υπάρξεως του Υγειονομίου και Λιμοκαθακτηρίου ότι τιαύται θέσεις παρίστανται πολυτελείς διότι εις άπασαν την Ευρώπην σήμερον καταργούνται καθά εμποδίζουσαι την εμπορίαν, ... εις άλλους υποβαλόντας την ζημίαν διαφόρων περιοχών δια την κατάργησιν των τελωνείων Άσσου, Αγίας Ευφημίας, Πισκάρδου και Κατελειού, ότι τα πολλά τελωνεία γίνονται παραίτια καταχρήσεων και περιθάλπουσι την λαθρεμπορίαν. Εις τον Επαρχιακόν Ιατρόν υποβάλοντα την ανάγκην της υπάρξεως εξοχικών Ιατρών, ότι ηγνώει τοιαύτας παύσεις και άλλα τοιαύτα, και τέλος συνεπέρανε ότι η ατέλεια αυτών προήλθε εκ της αγνοίας των πραγμάτων και εκ κακών πληροφοριών, και ότι προσεχώς θέλουσι τα πάντα διορθωθή δια μιας καλής εκλογής βουλευτών...» (Εφημ. "Η Κεφαλληνία", 20.2.1865).

¹¹⁶⁰ «Άδεται ότι και τινες των πρώην Πληρεξουσίων προσέφερον επανειλημμένας επισκέψεις και αγνοείται δια ποίου είδους συμφέροντα ωμίλησαν, διότι ούσαι εθνικάι αι συνδιαλέξεις αυτών υπήρξαν και μυστικάι καθά αποβλέπουσαι ου μόνον το συμφέρον της Επαρχίας Κεφαλληνίας, αλλά και άλλα άτινα δεν πρέπει να γινώσκη ο λαός, η πατρίς ...» (Εφημ. "Η Κεφαλληνία", 20.2.1865).

απέχθεια προς το πολιτικό σύστημα για τη συμπεριφορά του απέναντι στα Επτάνησα.

Είναι εμφανές το γεγονός ότι η δια σφαιριδίων μυστική ψηφοφορία δίνει ισχυρή δύναμη στους εκλογείς οι οποίοι νιώθουν ότι η επιλογή τους δεν επηρεάζεται πλέον από τις δημόσιες αρχές¹¹⁶¹ και αποτελεί σημαντικό όπλο κρίσης των υποψηφίων βουλευτών κατά την διάρκεια των εκλογών. Ταυτόχρονα όμως η δυνατότητα αυτή, εντός των συνθηκών που δημιουργούνται λόγω της έλλειψης διοικητικής παρουσίας του κράτους, οδηγεί τον ψηφοφόρο σε πλήρη διαπραγμάτευση του εκλογικού δικαιώματος με τον τοπικό κομματάρχη ή τον εκάστοτε υποψήφιο.

Συμπερασματικά η κρατική πολιτική επιδρά στη συμπεριφορά των πολιτών και κατ' επέκταση στην εκλογική επιλογή τους, αφού η ανυπαρξία της διοίκησης στο νέο εισδεχόμενο γεωγραφικό έδαφος παραχωρεί τη θέση της σε ένα παράλληλο σύστημα το οποίο ανέπτυξε η διαπραγμάτευση της εκλογικής ψήφου, δημιουργώντας τις τοπικές φατρίες και καθιστώντας τον βουλευτή ως ενδιάμεσο ανάμεσα στον πολίτη και το κράτος.

XVI. Φυσικά φαινόμενα και πολιτική συμπεριφορά

Η πολιτική συμπεριφορά είναι η στάση των πολιτών, ατόμων ή ομάδων απέναντι στα φαινόμενα που δημιουργεί το πολιτικό σύστημα εξουσίας με τις αποφάσεις του. Η στάση αυτή εκδηλώνεται και διαμορφώνεται κάτω από συγκεκριμένο πλαίσιο όπου ενεργοποιούνται οι παράγοντες που συσχετίζονται με την έκφρασή της. Στη διερεύνηση και ερμηνεία της επίδρασης συγκεκριμένων μεταβλητών εντάσσονται πολλοί και ποικίλοι παράγοντες (ταξική θέση, φύλο, ηλικία, θρησκεία, ιδεολογία κ.α). Οι μεταβατικές συνθήκες που επικρατούν σε όλους τους τομείς στο νησί στην περίοδο μετά την Ένωση, η λανθασμένη μορφή της αφομοίωση και σε συνδυασμό με την ανυπαρξία του κρατικού μηχανισμού αυξάνουν τις κοινωνικές ανισότητες, κυρίως στην ύπαιθρο, δημιουργώντας συχνά συνθήκες κοινωνικής έντασης και ευνοώντας ταυτόχρονα το αίτημα για κοινωνική αλλαγή. Οι παράγοντες που συμβάλλουν στις κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές είναι πολυποίκιλοι. Στην Κεφαλληνία εξετάσουμε έναν ακόμα παράγοντα που συμμετέχει στη διαμόρφωση της πολιτικής συμπεριφοράς, και αφορά την στάση των ατόμων ή ομάδων απέναντι στη διαχείριση από την πλευρά της πολιτικής εξουσίας ενός φυσικού φαινομένου, του σεισμού εν προκειμένω και την επίδρασή του στην πολιτική συμπεριφορά.

¹¹⁶¹ «... καθότι παρήλθεν η εποχή των ψηφοδελτίων, και ήδη αι εκλογαί ενεργούνται δια σφαιριδίων και μυστικής ψηφοφορίας ότε ουδέ Ασηνομίαι, ουδέ Νομαρχίαι δύνανται να επιρρεάσωσιν και οι Διόνυσσοι οι τάζοντες ναούς και θυσίας, απωπειρόμενοι δια δημοκοπιών να αποκαταστήσουν τον λαόν υποχείριον, θέλουσι δεόντως ανταμοιφθή (Εφημ. “Η Κεφαλληνία”, 20.2.1865).

Ανάλυση μιας τέτοιας περίπτωσης αποτελεί η διαχείριση και η αντιμετώπιση ενός φυσικού φαινομένου, του ισχυρού «σεισμού της 23^{ης} Ιανουαρίου 1867», που υπήρξε καταστροφικός κυρίως για τους δήμους Ανωγητών, Κατωγητών, Μεσοχωριτών Παλλικής, Αργοστολίου και Θηναίας, δηλαδή το μισό νησί, αφήνοντας κάτω από τα ερείπια 224 ανθρώπους¹¹⁶² και με ζημιές που ανέρχονταν στα 2,5 εκατ. Δίστηλα, επιφέροντας μεγάλες καταστροφές στα οικοδομήματα και στις υποδομές σε πολλά μέρη του νησιού.

Η διαχείριση της καταστροφής αυτής ανέδειξε την αδυναμία του κρατικού μηχανισμού, κυρίως στην προσπάθεια των κατοίκων για ανοικοδόμηση, οι οποίοι αναγκάζονται να προστρέξουν στους ιδιοκτήτες μεγάλων γαιών, στους κεφαλαιούχους, στις τράπεζες ή να μεταναστεύσουν, παρά το γεγονός ότι το θέμα των σεισμών αποτέλεσε ζήτημα που ενισχύθηκε από όλον τον πλανήτη (αναφορά στους Times του Λονδίνου για τα βοηθήματα και την ενίσχυση των σεισμοπαθών). Η ελλιπής κατάσταση υποστήριξης αποτέλεσε στοιχείο σύγκρισης με προηγούμενες καταστροφές που σημειώθηκαν: επί αγγλοκρατίας το 1825, επί ενετοκρατίας το 1766 και 1767 όταν σημειώθηκαν σεισμοί ή το 1763 όταν έπεσε στο νησί πανώλη¹¹⁶³. Στο νησί χορηγήθηκε δάνειο¹¹⁶⁴ 150.000 δρχ., όπως χρησιμεύσει αποκλειστικά για επιδιόρθωση των κατεστραμμένων οικιών από το σεισμό, με υποθήκευση των οικοπέδων των δανειζομένων, ενώ τα χρήματα που συλλέχτηκαν στην Εθνική Τράπεζα τα διαχειρίστηκε επιτροπή, όπου μετά από 4 μήνες κανείς δεν γνώριζε τι έχουν γίνει¹¹⁶⁵.

Το γεγονός αυτό συνετέλεσε να δημιουργηθούν μεγάλες εξαρτήσεις των κατοίκων των χωριών της υπαίθρου από τους κεφαλαιούχους για την υποστήριξη των καλλιεργειών και την αγορά ειδών πρώτης ανάγκης. Ταυτόχρονα όμως το γεγονός αυτό συνέβαλε στο να αναπτυχθεί σε μεγάλο βαθμό η ατομική ιδιοκτησία με την ανοικοδόμηση, αφού κτίστηκαν νέες κατοικίες στα χωριά, στις πόλεις και σε δημόσιους χώρους, διευρύνοντας την ιδιοκτησία η οποία έως τότε δεν είχε ευρεία πολεοδομική νομιμοποίηση. Η ανοικοδόμηση έγινε σε ενταγμένη σε σχέδια πόλεως που εκπόνησε το υπ. Εσωτερικών επί Κουμουνδούρου το 1868 και αποτελούσαν τα πολεοδομικά σχέδια των πόλεων του νομού¹¹⁶⁶ έως τον 20^ο αιώνα.

¹¹⁶² Εφημ. «Η Κεφαλληνία», φ. 1/22.5.1867 και Εφημ. Αναμόρφωσις φ. 29/2.2.1867, σσ. 1 και φ. 30/11.2.1867, σσ. 1.

¹¹⁶³ Εφημ. «Η Κεφαλληνία», φ. 2/29.5.1867.

¹¹⁶⁴ Η έγκριση του δανείου των 150.000 δρχ. έγινε με το νόμο ΣΙΖ/14.4.1867 και τα χρήματα της αποπληρωμής θα προέρχονταν από τις εισπράξεις του τελωνείου Κεφαλληνίας (άρθρο 2). Το δάνειο θα δινόταν για επιδιόρθωση ή ανέγερση οικοδομών (άρθρο 3). Οι δανειζόμενοι θα υποθήκευαν τα κτήματά τους για να πάρουν το δάνειο (άρθρο 4) Με διάταγμα υπό 13 άρθρων της 10.6.1867, ορίστηκε επιτροπή που θα διαχειριζόταν το δάνειο και τον τρόπο υλοποίησής του (Εφημ. «Η Κεφαλληνία», Φ. 6/24.6.1867).

¹¹⁶⁵ Εφημ. «Η Κεφαλληνία», φ. 4/10.6.1867.

¹¹⁶⁶ Εφημ. «Η Κεφαλληνία», φ. 1/22.5.1867.

Ακολούθησε μια σειρά πολιτικών αποφάσεων της κυβέρνησης και της Βουλής για να μπορέσει να υποστηριχθούν οι άστεγοι, μιας και ήταν χειμώνας, οι οποίες όμως ήταν αναποτελεσματικές, ενώ καταγράφονται και μια σειρά από αναφορές που περιγράφουν την κατάσταση. Εκτενή όμως και πληρέστερη αναφορά συναντάμε στον τοπικό τύπο της εποχής, που διατηρούσε μια υψηλή ποιότητα από τους προηγούμενους χρόνους στο νησί. Στις 28.1.1867 ο υπουργός Οικονομικών, Κεχαγιάς Ευθύμιος της Κυβερνήσεως Κουμουνδούρου, εισηγήθηκε το θέμα με τους σεισμούς της Κεφαλληνίας, ζητώντας από τη Βουλή να εγκρίνει ποσό 100.000 δρχ. ως έκτακτη πίστωση από τον προϋπολογισμό χρήσεως του 1867¹¹⁶⁷. Σε δεύτερη συζήτηση στις 31.1.1867 εγκρίθηκε άνευ αντιρρήσεως. Τελικά αυτό το ποσό εγκρίθηκε ως Νομοσχέδιο την 1.2.1867 και ψηφίστηκε στις 27.3.1867 σε 5 άρθρα, εγκρίνοντας ποσό 150.000 δρχ. ως εγγύηση της Κυβερνήσεως για δάνειο υπέρ των σεισμοπαθών¹¹⁶⁸.

Είναι χαρακτηριστική η αντιμετώπιση δύο αναφορών από την Βουλή και κατ' επέκταση την κυβέρνηση. Η πρώτη είναι η αναφορά πολλών κατοίκων της Κεφαλληνίας *«παθόντων και πασχόντων ήδη εκ του εκείθε επισυμβάντος σεισμού, δι' ης εξαιτούνται να ληφθώσι νομοθετικά τινα έργα εκ μέρους της Βουλής προς περίθαλψιν αυτών»*¹¹⁶⁹, έφτασε και στη Βουλή, όπου μη αναφερόμενος βουλευτής έλαβε το λόγο και υποστήριξε την αναφορά και το δίκαιο των αιτημάτων τους, όμως η Βουλή παρέπεμψε την αναφορά σε ειδική επιτροπή. Η δεύτερη είναι η αναφορά του προέδρου Πρωτοδικών Κεφαλληνίας *«περί διακοπής των δικαστικών προθεσμιών και παραγραφών κατά τας νήσους Κεφαλληνίαν και Λευκάδα»*, διότι ως γράφει, *«υφίσταται πλήρης ανωμαλία εις την νήσον ταύτην ένεκα των επισυμβάντων δυστυχημάτων και ως εκ τούτου κινδυνεύουσιν άπειρα συμφέροντα»*. Η αναφορά αναγνώστηκε στη Βουλή μέσω του Υπουργού Δικαιοσύνης Κ. Λομβάρδου, ο οποίος υπέβαλε τροπολογία και ζήτησε να γίνει δεκτή. Η πρόταση του Υπουργού έγινε αποδεκτή την ίδια ημέρα και ψηφίστηκε Νομοσχέδιο με 4 άρθρα¹¹⁷⁰. Η πρώτη αναφορά για την υποστήριξη των πληγέντων παραπέμφθηκε σε επιτροπή, ενώ η δεύτερη που αφορούσε την εφαρμογή της κρατικής εξουσίας έγινε αμέσως δεκτή από τον υπουργό Δικαιοσύνης.

Η πρόνοια και η υποστήριξη από τις κρατικές αρχές υπήρξε απογοητευτική. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι σαράντα ημέρες μετά τους σεισμούς, στις 2.3.1867, η ομάδα ιατρών

¹¹⁶⁷ Ανέφερε ο Υπουργός *«...ο επί των οικονομικών υπουργός και αναγγείλας τα εκ του σεισμού εν Κεφαλληνία λυπηρά συμβεβηκότα, εξ ων πολλάί οικογένειαι έπαθον, υπέβαλεν εις την Βουλήν Νομοσχέδιον περί χορηγίας εκτάκτου πιστώσεως δραχ. 100 χιλιάδων επί του ειδικού προϋπολογισμού του υπουργείου των εσωτερικών της χρήσεως του 1867 υπό ειδικόν κεφάλαιον «βοήθεια των εκ του σεισμού παθόντων εν Επτανήσω» και εξητήσατο όπως κηρυχθή κατεπείγον και συζητηθή αυθωρεί δια πρώτην φοράν»* {ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Β 1866-67/Συν. ΑΒ'/28.1.1867, σσ. 146}.

¹¹⁶⁸ ΠΡΒ/ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Β 1866-1867 Συν. ΟΕ'/ 27.3.1867, σσ. 545-546.

¹¹⁶⁹ ΠΡΒ/ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Β 1866-1867 Συν. ΛΗ'/ 6.2.1867, σσ. 200.

¹¹⁷⁰ ΠΡΒ/ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Β 1866-1867 Συν. Μ'/ 8.2.1867, σσ. 221.

εκ των κ.κ. Μεταξά και Λιβιεράτου σε έκθεσή της διαβιβασθείσης στον κ. Νομάρχη¹¹⁷¹ αναφέρει την άθλια κατάσταση των υποδομών, των κατοικιών και την ένδεια των κατοίκων¹¹⁷².

Είναι χαρακτηριστική η πρόταση του βουλευτή Πάλλης Γεράσιμου Λιβαδά προς την Βουλή¹¹⁷³ για την ψήφιση νόμου περί της εγγυήσεως του κράτους για δανεισμό από Κεφαλλήνες κεφαλαιούχους στους πληγέντες του νησιού, η οποία δεν έγινε ποτέ δεκτή.

Για να υπάρξει συσχέτιση του φυσικού φαινομένου με την πολιτική συμπεριφορά θα εξετάσουμε τα αποτελέσματα των πρώτων εκλογών, που ακολούθησαν το σεισμό, δηλαδή τις εκλογές του 1868, στις δύο επαρχίες που επλήγησαν κυρίως την Πάλλη και την Κραναία. Εξετάζουμε μόνο τους υποψηφίους του Κουμουνδούρου, αφού την περίοδο αυτή ήταν επικεφαλής της Κυβέρνησης και κατά τη διάρκεια του σεισμού και διαχειρίστηκε την καταστροφή έως τις 20.12.1867. Μετέπειτα ανέλαβε ο Αλ. Μωραϊτίνης που παρέμεινε έως τις 25.1.1867, όπου ακολούθησε κυβέρνηση Δ. Βούλγαρη που πραγματοποίησε τις εκλογές του 1868.

Εξετάζοντας πρώτη την Κραναία, καταγράφουμε ότι ο Κουμουνδούρος στις εκλογές του 1865 είχε εκλέξει και τους τέσσερις υποψηφίους, ενώ στις εκλογές του 1868 εξέλεξε μόνο τον πρωτοεμφανιζόμενο Αγαμ. Μεταξά. Δεν κατήλθαν υποψήφιοι οι εκλεγέντες του 1865, εκτός του Γερ. Μαυρογιάννη που απέτυχε. Στη διαμόρφωση των αποτελεσμάτων, εκτός του κυρίου ρόλου του σεισμού, παράγοντες που έπαιξαν εξίσου σημαντικό ρόλο ήταν τη κυβερνητική αστοχία όσο

¹¹⁷¹ Καταχωρηθείσης στο υπ. Αριθμ. 34 φύλλο της εφημ. “Αναμόρφωσις”.

¹¹⁷² «Οφείλομεν εν γένει να καθυποβάλλωμεν την ελεεινήν και αξιοδάκρυτον κατάστασιν εν η διατελούσιν οι Δήμοι εκείνοι και περί ων ως φαίνεται η κυβέρνησις δεν έλαβε μέχρι τούδε ακριβείς πληροφορίας! Εν γένει τα χωρία κατερυπωμένα δεν έμεινε λίθος επί λίθου – οι πλείστοι των χωρικών εισίν άστεγοι οι λοιποί εκ του υλικού των πεσόντων οικιών οικοδόμησαν τρύπας εντός των οποίων ευρίσκονται συσσωρευμένοι ... Αι κατοικίαι αύται άπαντες αρμώζουσι μάλλον εις ζώα ή εις ανθρώπινα όντα ήσαν κάθυρροι, ο αήρ δεν δύναται να κυκλοφορήσῃ επομένως, αποκαθίστανται λίαν επιβλαβείς τοις πάσχουσιν – άκρα πενία και απελπισία επικρατεί πανταχού έλλειψις τροφίμων ... » (Εφημ. “Κεφαλληνία”, φ. 1/22.5.1867).

¹¹⁷³ Ανέφερε ο Γ. Λιβαδάς: «Ο κατά τη συνεδρίαση ΟΕ της 27 Μαρτίου ε.ε. ψηφισθείς παρά της Βουλής Νόμος, περί δανείου υπέρ των εκ του σεισμού παθόντων Κεφαλλήνων, με την υπέρ αυτού εγγύησιν του Δημοσίου, είτε ένεκα δυστροπίας των κεφαλαιούχων και των εμπόρων, είτε εξ oligωρίας της επιτροπής, ή της Κυβερνήσεως, δεν επραγματοποιήθη ποσώς και επομένως αι χιλιάδες οικογένειαι των παθόντων εισέτι ευρίσκονται εις δεινήν θέσιν, άνευ οικίας και εκκλησίας, και μάλιστα ήδη εις χειροτέραν, του χειμώνου απελθόντος. Επειδή, κύριοι, όπως μη εντός ολίγου ακούσετε πράγματα λυπηρά, των οποίων τας συνεπείας δεν εγγνώμαι, και δι’ αυτοδικίαι εφαρμοσθή η ληστρικώς υπό των εμπόρων και των κεφαλαιούχων του τύπου εκείνον πάλιν υφαρπασθείσα περιουσία του λαού εκείνου, το ψηφισθέν δάνειον, πρέπει αμέσως να πραγματοποιηθεί. Προτείνω το εξής σχέδιον Νόμου. Άρθρον Μοναδικόν. Επιτρέπεται εις την Κυβέρνησιν να πραγματοποιήσῃ το κατά την 21^{ην} Μαρτίου ε.ε. ψηφισθέν υπέρ των Κεφαλλήνων δάνειον αναγκαστικώς εκ των κάτωθι σημειουμένων κεφαλαιούχων και εμπόρων, εισπραττόμενον του αντίτιμου του ονόματος εκάστου ποιού, κατά την περί εισπράξεως των Δημοσίων φόρων Νόμου. Τράπεζες: Ιονική 50 χιλ. ταλλήρων, Αρχάγγελος 10, Κεφαλληνία 10, Ομόνοια 10. Οι Κύριοι, Μαρίνος Γκεντιλίνης 10 χιλ. τάληρα, οι Αδελφοί Μπασιά 10, Άγγελος Ρωμάνος 10, Κοσμάς Φωκάς Κοσμετάτος 5, αδελφοί Φωκά 5, Ηλίας Ραζής Λουκάτος 5, Γ. Ρ. Λουκάτος Τζάκης 5, Μιχ. Βανδώρος 5, Σπυρίδων Μομφερράτος 5, Παύλος Φωκάς 5, Ερνέστος Τουλ 2, Πέτρος Γεράκης 3, Αδελφοί Μηλιαρέση 2, Γρηγόριος Πολαρινός 2, Αδελφοί Αύλιχοι 5, Παναγής Φλαγγίνης 2, Αναστάσιος Μοσχόπουλος 1, Αντώνιος Ζερβός, Αντώνιος Βρυώνης 1, Σπ. Χωραφάς Δικηγόρος & αδελφοί 2, Βικ. Καρύδης 2, Κωνστ. Ιγγλέσης 2, Νικ. Δαλλαπόρτας 2, Μαρίνος Χαριτάτος 1, Διονύς. Α. Λιβαδάς 1, Αδελφοί Σκαλτζούνη 2. Το όλον τάλλαρα χιλιάδες 171 εκατ. εβδομ. μία» (Η/Α ΚΒΑ, Δ.Ε.Ε.Ε, Έγγραφο 03Β).

και η κάθοδος στην ίδια περιφέρεια ισχυρών προσώπων (Καρούσος, Μομφερράτος, Δαυής). Στην Κραναία, στο προεκλογικό του έντυπο, αναφέρεται μόνο ο Γεράσιμος Μαυρογιάννης, απολογητικά για το έργο της Κυβέρνησης και στην περίπτωση μας για το θέμα των σεισμών¹¹⁷⁴.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η επαρχία Πάλλης που είχε και τις μεγαλύτερες καταστροφές. Εκεί απασχόλησε έντονα το θέμα της διαχείρισης της περίθαλψης των κατοίκων και της αποκατάστασης των υποδομών. Στην Πάλλη ο Κουμουνδούρος το 1865 δεν είχε εκλέξει κανέναν βουλευτή, λόγω της μεγάλης πλειοψηφίας που έφεραν οι Ιακωβάτοι που ανήκαν στην παράταξη Δεληγιάννη. Αντίθετα στις εκλογές του 1868 εξέλεξε έναν βουλευτή τον Μαρίνο. Χαριτάτο-Τυπάλδο, γεγονός που οφείλεται κυρίως στην προσωπικότητά του και την καταγωγή του από το ριζοσπαστικό κόμμα, στη διαρκή σύγκρουση των Ιακωβάτων με την αντι-ιακωβατική παράταξη και στο ότι οι αδελφοί Ιακωβάτοι δεν επέδειξαν στήριξη προς τους σεισμοπαθείς και αυτό το τόνισαν οι αντίπαλοί τους πολλές φορές σε ανακοινώσεις τους κατά την προεκλογική περίοδο. Η ουδέτερη έως αρνητική στάση των Ιακωβάτων προς τους σεισμοπαθείς επηρέασε την εκλογική τους δύναμη στις επόμενες εκλογές του 1868 και παράλληλα επικρίθηκαν πολιτικά από τους αντιπάλους τους.

Όμως και ανάμεσα στις άλλες παρατάξεις και υποψηφίους το ζήτημα της διαχείρισης των σεισμών αποτελεί κεντρικό ζήτημα. Στην Πάλλη τα προεκλογικά φυλλάδια είναι γεμάτα από κρίσεις περί του ζητήματος διαχείρισης των σεισμών στοιχείο αντιπαράθεσης στις εκλογές του 1868, κυρίως ανάμεσα στον Ι. Αραβαντινό και τους αδελφούς Ιακωβάτους. Η εφημερίδα Σάλπιξ¹¹⁷⁵, της αντι-Ιακωβατικής παράταξης εκφράζεται εναντίον τους με σατυρικούς στίχους υποστηρίζοντας την εκλογή του Ι. Αραβαντινού & Ι. Τυπάλδου-Χαριτάτου.

¹¹⁷⁴ Αναφέρει ο Γ. Μαυρογιάννης: «Πρόγραμμα, προς τους εκλογείς της Επαρχίας Κράνης», στο δεύτερο μέρος που αφορά τα της Επτανήσου και της Κεφαλληνίας: «... Κατά τας λυπηράς ημέρας του σεισμού και εγώ και οι λοιποί συνάδελφοί μου ειργάσθημεν επιμόνως, όπως καταποίσωμεν την κυβέρνησιν να εγγυηθή τους τόκους και χρεωλύτριον δανείου ενός και ημίσεως εκατομμυρίου δραχμών, το οποίον έμελλε να χρησιμεύση εις την ανέγερσιν των κρημνησθισών οικιών. Αν το δάνειον τούτο εματαιώθη μετά ταύτα, εις τούτο δεν πταίωμεν ημείς. Εκ των σπουδαίων αντικειμένων το οποίον και ημείς και άλλους τινάς των συναδέλφων μου απασχόλησαν από της α' Συνόδου, ήταν η επί το δικαιότερον ρύθμισις των αγροληπτικών σχέσεων...» [Προεκλογικό Πρόγραμμα Γερ. Μαυρογιάννη, Κεφαλληνία, 1.3.1868 (Εγγραφο 6 Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ)].

¹¹⁷⁵ Αναφέρουν οι στίχοι: «Παρακαλώ σας χωρικοί όλοι να αφουγκρασθήτε / και με μεγάλη προσοχή, τα λόγια μου σκεφθήτε. Εφτιάκανε τους δρόμους μας, οπού 'ναι χαλασμένοι / Και δεν μπορούμε σπήτι μας να πάμε φορτωμένοι; Μήπως εκάμανε καλό στην Ανωή, που εχάθη; / Που Παναγία Δέσποινα, Ρωμιός να μην το πάθη. Ήλθαν στη χώρα φαμελιές, γυμναίς και πεινασμέναις / Κι' εκάμαν όλοι συνδρομές, για 'κείναις τζη καϋμέναις. Ξέρω που τους εγύρεψαν κάτι κι' αυτοί να δώσουν / Και αποκριθήκανε με οργήν / Ας ήθελε κάτζουνε και αυτοί στην Κρήτη να τελειώσουν... .. Χωριάτες βάλετε μυαλό, τη θέσι μας να ιδούμε / Σε τούτη τη περίστασι κοντεύει να χαθούμε... .. Μήκιο και Κρασοπατέρα / Να ψηφίσωμαι παιδιά, Και οι δυο Γιακουμακαίοι / Ας μιμούνται τα σκυλιά. Και ας κάνουνε τη γάτα / Και ας λένε λόγια αισχρά. Πέρα από τα Δεμπονεράτα / Εις το σπήτι του Παπά» [Εφημερίδα "Σάλπιξ", άρθρο του Μιλτιάδη Αβάσταγου από την Αγία Θέκλη (πιθανά πρόκειται για ψευδώνυμο), Γιακουμακέοι είναι οι Ιακωβάτοι, 17.1.1868 (Εγγραφο 75, Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Φ. 2)].

Ο Κουμουνδούρος παρά τις σημαντικές του προσπάθειες να ελέγξει εκλογικά το νησί η διαχείριση της κυβέρνησής του στη διαχείριση της καταστροφής του σεισμού επέφερε σημαντικές απώλειες στην πολιτική του παρουσία. Ένα φυσικό φαινόμενο έφερε την τοπική κοινωνία σε μεγάλη δοκιμασία και εκεί κρίθηκε η ικανότητα του κράτους/κυβέρνησης να διαχειρίζεται μια κρίση, που αφορούσε τη ζωή των κατοίκων. Η αδυναμία υποστήριξης τροφοδότησε αρνητικά τη στάση των κατοίκων για τη διαμόρφωση της πολιτικής τους συμπεριφοράς. Έτσι εκτός από τη ρήξη του Κουμουνδούρου με τον βασιλιά και τα επακόλουθα, η αδυναμία του να διαχειριστεί αποτελεσματικά τις καταστροφικές συνέπειες του σεισμικού φαινομένου υπήρξαν τα αίτια της εξώθησής του από την τοπική πολιτική σκηνή. Παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχουν αναλυτικά αποτελέσματα για τους δήμους και τις επαρχίες που είχαν πληγεί, η μεταστροφή των ψηφοφόρων υπήρξε μεγάλη, όπως φαίνεται από τους εκλεγέντες τελικά βουλευτές των επαρχιών και τις κομματικές τους προτιμήσεις όπως εκφράστηκαν κατά τις ψηφοφορίες στη Βουλή.

Παράλληλα όμως ο σεισμός, ως φυσικό φαινόμενο, είχε επιπτώσεις και στην πληθυσμιακή σύνθεση. Έτσι οι μεταβολές ανάμεσα στα έτη 1860 και 1870 οφείλονται στον καταστροφικό σεισμό του 1867¹¹⁷⁶, που έπληξε μεταξύ άλλων την πρωτεύουσα και ανάγκασε σε μετεγκατάσταση πολλών νοικοκυριών στην ύπαιθρο, αλλά και εκτός νησιού. Αυτό φαίνεται στη σύγκριση των ετών 1863 και 1870, όπου παρατηρείται μια μείωση της τάξης του 6% περίπου [1863: 71.667 (38.254 άρρενες, 32.694 θήλειες, 719 βρετανοί)¹¹⁷⁷, 1870: 67.509]. Συγκριτικά με την απογραφή του 1863 η μείωση οφείλεται σε παροδικούς παράγοντες (αποχώρηση βρετανών, σεισμοί 1867) και όχι σε σταθερούς και γενικευμένους παράγοντες πληθυσμιακής μείωσης.

Συμπερασματικά, οι φυσικές καταστροφές, όπως οι σεισμοί, ιστορικά επέδρασαν σημαντικά στις πολιτικές επιλογές των Κεφαλλήνων, λόγω της μεγάλης αναδιανομής στην ιδιοκτησία, στην αύξηση δραστηριοτήτων της πολεοδομίας και χωροταξίας και των εξελίξεων στην αναδιάρθρωση στην οικονομία και κατ' επέκταση στην κοινωνική ζωή. Ιστορικά, είναι χαρακτηριστικό ότι οι σεισμοί επέδρασαν στη δημιουργία των χωριών και κατ' επέκταση στην ανάπτυξη μικρής ατομικής ιδιοκτησίας κατοικιών και περιόρισε τη δυνατότητα ανάπτυξης της φεουδαρχίας. Αυτό συνέβη από το γεγονός της διαρκούς ύπαρξης σεισμών και της πρόνοιας των ενετικών αρχών να φροντίσουν τους πληγέντες χωρικούς και κατοίκους των πόλεων με την ανοικοδόμηση. Έτσι στα χωριά αναπτύχθηκε σημαντικά η αυτονομία των κοινοτήτων αυτών, λόγω της πρόνοιας των αρχών να

¹¹⁷⁶ Ο σεισμός του 1867 άφησε πίσω του 2.642 κατεστραμμένες κατοικίες, 2.946 με ζημιές και 244 νεκρούς. Η συνολική ζημία υπολογίστηκε σε 15 εκατ. δρχ. (έσοδα προϋπολογισμού 1867: 32,3 εκατ. δρχ). Επλήγη σημαντικά το Αργοστόλι, ενώ μεγάλες καταστροφές υπέστη η χερσόνησος της Πάλλης με πολλά ορεινά χωριά κατεστραμμένα, επίσης καταστροφές είχε η Θηναία, η Ποταμιάνα, η Πύλαρος, η Έρυσσος και η Σάμη (Πάρτς Ι., 1892: 72-77).

¹¹⁷⁷ Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού Μιρ., τ. β', 2009: 55-56.

αντιμετωπίσουν βασικά ζητήματα που προέκυψαν στην ανακατάταξη του οικιστικού πλέγματος, τη γεωργική οικονομία και κυρίως την κυριαρχία τους σε όλο το νησί. Η ιδιαίτερη ανάπτυξη αυτή οφείλεται σε τρεις λόγους, ο πρώτος στην αντιμετώπιση των διαρκών καταστροφών από τους σεισμούς¹¹⁷⁸, ο δεύτερος στις μετακινήσεις των οικισμών για να ασφαλιστούν από τις διαρκείς επιδρομές των πειρατών και ο τρίτος στον οικονομικό σχεδιασμό τους για την επιβολή της καλλιέργειας της σταφίδας, ως κύριο προϊόν παραγωγής της υπαίθρου¹¹⁷⁹.

XVII. Τα «αρχιερατικά» και η συσχέτιση με την τοπική πολιτική.

Στα Επτάνησα το εκκλησιαστικό ζήτημα αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης εξελίξεων και στοιχείο που αξιοποιήθηκε πολυπόικιλα από το πολιτικό σύστημα. Στην κατεύθυνση αυτή ενεπλάκησαν και οι τοπικές εφημερίδες, οι οποίες ταυτόχρονα αποτελούσαν και τα μέσα ενημέρωσης υποψηφίων πολιτικών, πολιτικών ομάδων ή πολιτικών κομμάτων.

Η ορθόδοξη εκκλησία, κυρίως ο κλήρος αλλά και πολλοί πεφωτισμένοι ιεράρχες, σε όλα τα χρόνια που τα Επτάνησα βρισκόταν υπό την κατοχή αρχικά των δυτικών κατακτητών (Νορμανδοί, Φράγκοι, Ενετοί, Γάλλοι, Βρετανοί), συνέβαλλαν καθοριστικά στη διατήρηση της εθνικής τους ταυτότητας. Η διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας των κατοίκων περνούσε μέσα από την σύνδεσή της με την εκκλησία με βασικό κορμό την ενορία. Έτσι το θρησκευτικό τους συναίσθημα ήταν πάντα ανεπτυγμένο και ταυτιζόμενο με το ίδιο το υπόλοιπο του ελληνικού έθνους. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι Ενετοί δεν επέβαλλαν τον παπισμό στα Επτάνησα, δίνοντας κάποια μορφή θρησκευτικής ελευθερίας και επέτρεψαν τους μικτούς γάμους. Σε όλα τα συντάγματα της Επτανήσου Πολιτείας γίνεται σαφής αναφορά στον Ορθόδοξη Ανατολική Εκκλησία. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι κατά της διάρκειας της α΄ Γαλλοκρατίας, που ακολούθησε την πτώση της Ενετοκρατίας η εκδίωξη των Γάλλων ένα χρόνο μετά την κατάληψη των νησιών είχε εκτός των άλλων ως αίτιο το ζήτημα της προσβολής της τοπικής ορθόδοξης εκκλησίας, λόγω των θέσεων που εξέφραζαν οι Γάλλοι Δημοκρατικοί με την υιοθέτηση των αρχών της γαλλικής επανάστασης υπέρ της αθεΐας, όπου ξεσηκώθηκε ο κλήρος και βέβαια το στοιχείο αυτό εκμεταλλεύτηκαν οι Ρώσοι για να κάνουν πιο εύκολη την εισδοχή τους.

Κατά την διάρκεια της Προστασίας το εκκλησιαστικό υπήρξε ζήτημα σοβαρής αξιοποίησης από την πλευρά των Βρετανών, όπου με βάση το Σύνταγμα του 1817 οι επίσκοποι για κάθε πρωτοβουλία εκτός νήσου έπρεπε να έχουν την έγκριση του αρμοστή και οποιοδήποτε ζήτημα

¹¹⁷⁸ Πάρτς Ι., 1892: 116.

¹¹⁷⁹ Ο.π. 118.

αφορούσε την εκκλησία περνούσε από την έγκριση της Γερουσίας. Ο κλήρος διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στο ενωτικό κίνημα, ενώ δεν έλειψαν προς αυτόν οι τιμωρητικές πράξεις του καθεστώτος. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της εξέγερσης του επιταφίου του 1849 στο Αργοστόλι, ενώ ο εκ των επαναστατών της εξέγερσης της Σκάλας το 1848 Γρηγόριος Ζαπάντης, ο επονομαζόμενος «Παπα-ληστής» κρεμάστηκε από τους Βρεττανούς.

Κατά τα μεταενωσιακά χρόνια το ζήτημα της ένταξης της τοπικής εκκλησίας, της εσωτερικής της οργάνωσης και της ορθοδόξου λατρείας, του κλήρου και των επισκόπων αποτέλεσε ζήτημα το οποίο απασχόλησε την πολιτική. Πλέον λόγω της καθολικής ψήφου οι άνδρες πολίτες ψήφιζαν στο σύνολό τους και η εκκλησία αποτελώντας τον κορυφαίο θεσμό της πολιτικής και κοινωνικής ζωής, περιελάμβανε στις τάξεις της το σύνολο της κάθε κοινωνίας και για τον λόγο αυτό θεωρούνταν από το πολιτικό σύστημα ότι μπορεί να επηρεάζει το εκλογικό σώμα.

Το εκκλησιαστικό υπήρξε ένα ζήτημα, το οποίο απασχόλησε πολλές φορές την Κεφαλληνία. Ωστόσο τα επισκοπικά του 1874¹¹⁸⁰ απασχόλησαν τον τοπικό τύπο και την κοινωνία στο σύνολό της επί μακρό διάστημα, διότι ενεπλάκη η κυβέρνηση με μη νόμιμο τρόπο στην εκλογή του Μητροπολίτη και αυτός ενεπλάκη στις βουλευτικές εκλογές που ακολούθησαν. Πολλοί λόγοι του τόπου όπως ο Λασκαράτος, θεωρούσαν ότι η αξιοποίηση του ζητήματος αυτού αποτελούσε την αποκορύφωση του λαϊκισμού, ενώ άλλοι επικεντρώνονταν στο ζήτημα αυτό σχεδιάζοντας την πολιτική στρατηγική εξόντωσης των αντιπάλων τους.

Από την εποχή της Προστασίας ο Σπ. Κοντομίχαλος, παρά το γεγονός ότι εξελέγη επί Προστασίας, είχε καταφέρει να επικρατεί ειρήνη και η μετάβαση στη μετά την Ένωση εποχή είχε γίνει ομαλά, παρά το ζήτημα που είχε προκύψει για το θέμα της υπαγωγής της εκκλησίας των Επτανήσων. Προς το τέλος της ιεραρχίας του είχε καταπέσει πολύ και τη διοίκηση ασκούσαν οι άμεσοι συνεργάτες του. Στο διάστημα αυτό δημιουργήθηκαν εσωτερικές τριβές, υπονομεύσεις και συγκρούσεις μεταξύ του κλήρου με αποτέλεσμα η Μητρόπολη να διχαστεί. Η κρίση των επισκοπικών 1874 ανέδειξε το μεγάλο χάσμα που είχε δημιουργηθεί στη μητρόπολη, όπου επί 31 χρόνια ο Μητροπολίτης, με τη συνεργασία της άτυπης παρασυναγωγής δημιούργησε δυσπερίγραπτη παραλυσία και αναρχία, όπως αναφέρει ο τοπικός τύπος. Ιστορικά πρέπει να αναφέρουμε ότι ο Σπ. Κοντομίχαλος διαδέχθηκε τον Παρθένιο Μακρή Πασουμακά (1821-1842), άνθρωπο των Βρετανών και διορισμένου με την παρέμβαση της τοπικής ομάδας των καταχθονίων. Χαρακτηρίστηκε από τους ιστορικούς ως *«Ανήρ φιλοκτήμων και φιλοχρήματος συνάμα, που πέθανε «υπέργυρος και παλίμπαις»*. Στην ουσία κυβερνούσε αντί γι' αυτόν μια πεντάδα παπάδων, *«η οποία μετά του πρωτόπαπα και του διαβόητου*

¹¹⁸⁰ Τζουγανάτος Νικ., 1976: 4-7.

παπα-Μαντζαβίνου είχε οργανώσει ένα είδος αρχιερατικής αστυνομίας», που «εξέδιδε τα εν Αγίω Πνεύματι εντάλματα δια τας εξορίας των κληρικών εις ξηροσκοπέλους»¹¹⁸¹. Τρεις ήταν οι συνυποψήφιοι, γιατί πρέπει να σημειωθεί πως η εκλογή των αρχιερέων γινόταν με τρόπο δημοκρατικό. Ψήφιζαν οι ιερείς του νησιού και εκλέγονταν όποιος είχε την πλειοψηφία. Σ' εκείνες τις εκλογές, οι οποίες πήραν αντιστασιακό χαρακτήρα, πήρε την πλειοψηφία ο Κωνσταντίνος Τυπάλδος-Ιακωβάτος, «υπέρ του οποίου ετάχθηκε η τάξις των φιλελευθέρων και των μορφωμένων και η του κλήρου πλειονότης, πεποιθυία εις την αθωότητα αυτού – σκληρώς καταδιωχθέντος υπό της Γερουσίας – και την σεμνότητα του ήθους, την ευσέβειαν, την ευρείαν παιδείαν και την ρητορικήν δεινότητα...»¹¹⁸². Ο Τυπάλδος πήρε 162 ψ. υπέρ και 58ψ. κατά, ενώ ο Σπ. Κοντομίχαλος, «υπέρ του οποίου εκθύμως ειργάστησαν αι αρχαί και παντοίαι κατεβλήθησαν προσπάθειαι προς επιτυχίαν», απέτυχε παίρνοντας 125 ψ. υπέρ και 95 κατά. Ενθουσιασμός επικράτησε στο λαό για τη νίκη. Διαδηλώσεις, δοξολογία, «ο εκλεγείς επί έδρας περιεφέρετο υπό πλήθους λαού δια των οδών». Η χαρά εκείνη που είχε και νόημα αποδοκιμασίας στην Προστασία, κατάντησε αγανάκτηση, όταν οι αρχές ακύρωσαν την εκλογή¹¹⁸³. Ο Κοντομίχαλος, παρά την άρνηση των ιερέων να τον αποδεχτούν, οργάνωσε την εκκλησία υπό ασφυκτικό έλεγχο μαζί με τον ιερογραμματέα Νικ. Μαντζαβίνο, ο οποίος επωφελήθηκε τα μέγιστα.¹¹⁸⁴ Η εκλογή του στηρίχθηκε από τον ισχυρό Κεφαλλήνα πρόεδρο της Γερουσίας Δημ. Δελλαδέτσημα, όπου επέβαλε την υπογραφή και στα άλλα μέλη του σώματος. Είναι αξιοσημείωτο να προστεθεί ότι ο Κοντομίχαλος ήταν αυτός που οργάνωσε τον αφορισμό του Α. Λασκαράτου (2.2.1856), όταν η εκκλησία εταράχθη από την έκδοση των «Μυστηρίων της Κεφαλονιάς», που αναφέρονταν κυρίως στα έργα και τις ημέρες του.

Αποδημώντας ο Σπ. Κοντομίχαλος σε βαθεία γεράματα (Ιούλιος 1873) άφησε την εκκλησία της Κεφαλληνίας σε τέλεια αποσύνθεση. Η διορισμένη επισκοπική επιτροπή, εκτός από την κραπάλη του κομματισμού και της διαρπαγής, είχε να αντιμετωπίσει τα σκάνδαλα των κομματικών επεμβάσεων. Ο κόσμος ποθούσε «την πλήρωση του θρόνου» και τον πόθο αυτό ανέλαβε να εκφράσει η τοπική εφημερίδα «Η Κεφαλληνία», που με κεφαλαία γράμματα έγγραφε στην πρώτη σελίδα «Θέλωμεν να γίνη ο Αρχιερέυς»¹¹⁸⁵. Σ' αυτόν τον εκκλησιαστικό θόρυβο δεν έμεινε

¹¹⁸¹ Μαλάκης Σπ., 1895: 62.

¹¹⁸² Τσιτσέλης Ηλ., τ. Β', 1960: 169.

¹¹⁸³ «Οι κώδωνες των εκκλησιών εκρούοντο επί ημέρας πενθίμως. Η τάξις εκινδύνευε να σαλευθή..., η οικία του Κοντομίχαλου εφρουρείτο. Και ο αυτός το Δ. Έβερτων ... ωμολογεί θλιβόμενος ως άτυπον της κυβερνήσεως την απόφασιν...» (Τσιτσέλης Ηλ., τ. Β, 1960: 173).

¹¹⁸⁴ Μαλάκης Σπ., 1895: 6.

¹¹⁸⁵ Εφημ. «Κεφαλληνία», φ. 371/16.11.1874.

αμέτοχος ο Λασκαράτος. Στο φύλλο της εφημερίδας «Εξέγερσις»¹¹⁸⁶ δημοσιεύτηκε επιστολή του όπου μεταξύ άλλων τονίζει την ανάγκη να εκλεγεί αρχιερέας για να σταματήσει η δοκιμασία της τοπικής εκκλησίας. Στον Λασκαράτο απάντησε ο Π. Πανάς, ως εκδότης¹¹⁸⁷, με μακρύ άρθρο που μεταξύ των άλλων τονίζει την αντίθεσή του στην γνώμη του Λασκαράτου, αφού ο ίδιος λέει ότι έναν αρχιερέα που δεν είναι ικανός και άξιος για τον τόπο δεν τον χρειάζεται το νησί και έτσι αν είναι να επιλέξει ανάμεσα σε μη ικανούς καλύτερα να μην έχει κανέναν από τους υποψηφίους. Στις 16.11.1874 η εφημερίδα “Κεφαλληνία” απάντησε στην επιστολή του Λασκαράτου, συμφωνώντας εν μέρει με την απάντηση που έδωσε ο Π. Πανάς στην “Εξέγερση”, όπου δημόσια πλέον δημιουργούνται συμμαχίες θέσεων για το θέμα του Μητροπολίτη¹¹⁸⁸. Τελικά την κενή θέση καλύπτει ο Σπυρίδων Β΄ Πάσχος-Κομποθέκρας¹¹⁸⁹.

¹¹⁸⁶ Αναφέρει ο Λασκαράτος: «Ας ήσθε βέβαιοι, Κύριοι Συντάχτες, εκείνο που σας κάνει να φωνάζετε «Θέλομεν Αρχιερέα» δεν είναι παρά η έξη να έχωμεν, Αρχιερέα, η συνήθεια, το έτσι το βρήκαμε, αλλά, αν σκεφθίητε κατά τα πράματα, θέλει βρήτε ότι μας χρειάζεται τόσο ο Αρχιερέας, όσο μας χρειάζεται και ο στρατός, και ότι χωρίς Αρχιερέα δεν ήθελε υποφέρει διόλου η Εκκλησία καθώς χωρίς στρατό δεν ήθελε υποφέρει διόλου η Πολιτεία. – Μα! Εκειό το «έτσι το βρήκαμε» έχει θέληγτρα, έχει δύναμη μεγάλη! Ενώ με τόσο ζήλο γυρεύετε έναν ανωφελέστατον Αρχιερέα, καταφέρεστε εξεναντίας με σαρκασμόν εναντίον τις την κοινωφελεστάτην φιλαργυρίαν, και ιδίως εναντίον εις εκείνους όπου θεωρείται σαν φιλάργυρους. – Αλλά και πάλιν λέγω ότι τούτη σας η καταφορά είναι γέννημα της έξης, του συνήθειου, του έτσι το βρήκαμε....» (Εφημ. Εξέγερσις, φ. 7/ 8.11.1874).

¹¹⁸⁷ Ανέφερε ο Πανάς: «... Είναι αλήθεια πως σήμερα ο αρχιερέας είναι αχρείαστος σαν εκκλησιαστική ανάγκη, όχι πως η Εκκλησία δεν έχει ανάγκη από έναν αρχηγό, αλλά έχει ανάγκη από έναν αρχηγό καθώς πρέπει, ο οποίος να έχει και νου και θέληση να διορθώσει εκείνα, όπου έχουνε ανάγκη για διόρθωμα και τα οποία δεν είναι λίγα στην εκκλησία του νησιού μας. Τέτοιος αρχιερέας όμως δεν είναι κανένας από τους τρεις, όπου επρότεινε η Σύνοδος. Αφού λοιπόν δεν μπορεί νάχη η Κεφαλονιά έναν αρχιερέα καθώς πρέπει, καλύτερα να μην έχη κανέναν... Είναι όμως ένα άλλο, το οποίον ο Κεφαλονίτης δεν ημπορεί να παραβλέψη, είναι η αναθεματισμένη πολιτική ανάγκη. Αφού το κράτος έχει επίσημη εκκλησία, η Εκκλησία ετούτη είναι υποχρεωμένη να υποφέρει όλες τες ιδιοτροπίες του Κράτους, μία από τες οποίες είναι και οι θέσεις να χρησιμεύουν για τα συμφέροντα εκείνων, όπου τις διαθέτουν. Επειδή λοιπόν και δια όσο μένει αδιόριστος ο αρχιερέας, ετούτα τα συμφέροντα είναι ανουκάτου, είναι καλά να διορισθή μια φορά, για να ησυχάση ο κόσμος και εκείνοι, όπου λυχουδεύουν ή εκμεταλλεύονται το δεσποτικό ή καρτερούνε από αυτό, ν’ αρχινήσουνε να κυτάνε πούθενε αλλούθενε μπορούνε να ωφεληθούνε. Και τόσο για το Δεσπότη....» (Ο.π.).

¹¹⁸⁸ Τονίζει η εφημερίδα: « Κρίνομεν περιττόν να απαντήσωμεν και ημείς κατόπιν των παρατηρήσεων εκείνων, τας οποίας η συνάδελφος «Εξέγερσις» προς τον κ. Λασκαράτον ευαρεστήθη να κάμη. Ως εκ του περισσού δε παρατηρούμεν και ημείς ότι γράφοντες «θέλομεν να γίνη ο Αρχιερέας», δεν εννοούμεν βεβαίως ότι θέλομεν να γίνη οιοσδήποτε, αλλά εκείνος εκ των προταθέντων δια την Αρχιεπισκοπήν ημών ο κατά την παιδείαν ικανώτερος και κατά τας γνώσεις καταλληλότερος... Τοιούτον επίσκοπον επιζητούμεν και θέλομεν... Και όμως ουδέν παράδοξον, χάριν του επικρατούντος συστήματος, να ξεφυντρώση μετ’ ου πολύ, ως άδεται, κανένας «Αρχιερέας Χάρτινος» κατά το λέγειν του κ. Λασκαράτου. Αλλά ημείς εις τούτο δεν παίζομεν. Παίζουσιν εκείνοι, οίτινες κατέβαλον τοιούτους αγώνας και τοσαύτας θυσίας υπέστησαν, ίνα ένα τοιούτον «Χάρτινον Αρχιερέα» αναδείξωσιν. Ας όψωνται» (Εφημ. “Κεφαλληνία”, φ. 371/16.11.1874).

¹¹⁸⁹ Ανέφερε η απόφαση της Ιεράς Συνόδου: «Ούτως ουν αναγκαιοτάτης ούσης της Αρχιεροσύνης απανταχού η Σύνοδος πασών των κατά το Θεοφρούρητον Ελληνικόν Κράτος αγίων του Θεού Εκκλησιών επινεύσει βασιλική λαχούσα, ου δίκαιον έκρινε διαμένειν απροστάτευτον και την αγιωτάτην Αρχιεπισκοπήν Κεφαλληνίας, ήτε δη του εν αυτή αρχιερατευόντος το ζην εκμετρήσαντος, αλλά καταβαλούσα πάσαν φροντίδα, και ευρούσα τον οσιώτατον Αρχιμανδρίτην Κύριον Σπυρίδωνα Κομποθέκραν πρώην διδάσκαλον και εφημέριον της εν Ενετία Ορθοδόξου Εκκλησίας, άνδρα εμπρίπουσαν έχοντα τω ιερώ σχήματι την διαγωγήν και τοις Ιερείς εννιάσαντα θεσμέρις, κοινή ψήφον έκρινεν, ίνα, εγκρίσει Βασιλική, εγκαταστήση αυτόν εν αυτή, ως πρόσφερον και άξιον εις προστασίαν πνευματικήν και Θεάρεστον διοίκησιν του εν αυτή Χριστεπώνυμου Ορθοδόξου πληρώματος ...» [Εγκύκλιος που υπογράφουν οι: Αθηνών Προκόπιος, Πρόεδρος, Φθιώτιδος Καλλίνικος, Χαλκίδος Καλλίνικος, Μονεμβασίας και Σπάρτης Διονύσιος, Νάξου Παρθένιος / Βασίλειον της Ελλάδος, Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αριθ. Πρωτ. 962, Εξεδόθη εν Αθήναις, κατά μήνα Δεκέμβριον φωοδ’ (Εγγραφο74Η Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ)].

Ωστόσο λίγους μήνες μετά την εκλογή του Μητροπολίτη, δημοσιοποιήθηκε σκάνδαλο ότι εξαγόρασε την ανάρρησή του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, με χρηματική δωροδοκία του υπουργού των Εκκλησιαστικών Ιωάννη Βαλασσόπουλου, που συνεργάστηκε για την άνομη αυτή συναλλαγή με τον γαμπρό του πρωθυπουργού Δ. Βούλγαρη, υπουργό της δικαιοσύνης Β. Νικολόπουλο¹¹⁹⁰. Στην ίδια υπόθεση εμπλέκονται και άλλοι τρεις μητροπολίτες, Αργολίδος, Μεσσηνίας και Πατρών, οι οποίοι κατηγορήθηκαν για «σιμωνισμό» και η υπόθεση έφθασε στη δικαιοσύνη.

Η υπόθεση αυτή στην Κεφαλληνία θα χωρίσει το λαό σε δύο παρατάξεις: τους φίλους του μητροπολίτη και τους αντιπάλους του. Και στις δύο ομάδες βρίσκονται ιερείς και λαϊκοί¹¹⁹¹, ενώ και οι εφημερίδες χωρίζονται. Η εφημερίδα “Κεφαλληνία” δημοσιεύει¹¹⁹² εκτενές άρθρα για το βίο και την πολιτεία του Κομποθέκρα με τον τίτλο «*Βίος και πολιτεία του σιμωνικού Αρχιεπισκόπου Κεφαλληνίας Σπυρίδωνος Κομποθέκρα Πάσχου*», όπου τον παρουσιάζει τυχοδιώκτη και φιλόδοξο. Την υπεράσπιση του Κομποθέκρα αναλαμβάνει η νεοεκδοθείσα εφημερίδα “Σπινθήρ” την οποία εκδίδει ο Αντώνιος Λέλλος¹¹⁹³, παλαιός ριζοσπάστης ο οποίος μεταπήδησε στους ενωτικούς και μετέπειτα συνεργάστηκε με την τοπική φατρία του Δημάρχου Αργοστολίου Π. Βινιεράτου-Κομποθέκρα. Ο “Σπινθήρ” θα υποστηρίξει ταυτόχρονα εκτός από τον Μητροπολίτη και τους υποψηφίους του Κουμουνδούρου στο νομό, δηλαδή τον Παναγή Βινιεράτο και τον Αγαμέμωνα Μεταξά στην επαρχία Κραναίας. Η εφημερίδα μετά την καταδίκη και παραίτηση του Μητροπολίτη Κομποθέκρα θα αναστείλει την έκδοσή της επ’ αόριστον. Ο Σπυρίδων Πάσχος-Κομποθέκρας και ο Παναγής Βινιεράτος Κομποθέκρας συνδέονταν με συγγενική σχέση, ήταν εξαδέλφια, αλλά όπως έδειξαν τα γεγονότα συνδέονταν και με βαθιά πολιτική σχέση αλληλεγγύης, αφού ο δεύτερος ανέλαβε την υποστήριξη του πρώτου και διέθεσε προς το σκοπό αυτό και το δημοσιογραφικό του όργανο “Σπινθήρ” το οποίο ήλεγχε.

Η εκλογή του Σπ. Κομποθέκρα στον Μητροπολιτικό θρόνο έγινε τον Δεκέμβριο του 1874, οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν τον Απρίλιο του 1875 και το σκάνδαλο ξέσπασε τον Σεπτέμβριο του 1875. Στο διάστημα αυτό ο νέος Μητροπολίτης δημιούργησε μεγάλη αναστάτωση στον εκκλησιαστικό κόσμο του νησιού αλλά και στα μοναστήρια. Αυτό κυρίως που θα απασχολήσει εδώ είναι το ζήτημα της εμπλοκής του κατά τις βουλευτικές εκλογές.

Ξεσπώντας πλέον το σκάνδαλο περί Σιμωνίας του Μητροπολίτη, η εφημερίδα “Κεφαλληνία”

¹¹⁹⁰ Τσιτσέλη Ηλ., τ. Α΄, 1904: 198-200 και Τζουγανάτος Ν., 1976: 6.

¹¹⁹¹ Εφημ. Ο φίλος του λαού, φ. 27/20.12.1876, σσ. 1-2.

¹¹⁹² Εφημ. “Κεφαλληνία”, φ. 401/7.11.1875.

¹¹⁹³ Ο Αντώνιος Λέλλος το 1877 θα εκδώσει την εφημερίδα Έθνος η οποία θα έχει προοδευτική κατεύθυνση.

συνεχίζει τις αποκαλύψεις της¹¹⁹⁴, που είχε ξεκινήσει προ της εκλογής του, τονίζοντας στο κύριο άρθρο της, «*Ενώ ο «Σπινθήρ» περί δωροδοκίας ημείς περί Σιμωνίας*», όπου αναφέρεται ονομαστικά και με συγκεκριμένα στοιχεία για το θέμα της προεκλογικής παρέμβασης με χρηματισμό του Μητροπολίτη. Η εφημερίδα, ενώ επιτίθεται κυρίως κατά της εφημερίδος “Σπινθήρ” που υποστηρίζει τον Μητροπολίτη, κάνει σαφή αναφορά στη χρηματοδότηση του Π. Βινιεράτου κατά την προεκλογική περίοδο από αυτόν. Επίσης βλέπει την ύπαρξη δύο πολιτικών παρατάξεων, αυτή του Μητροπολίτη με τη στήριξη των Π. Κομποθέκρα και Α. Μεταξά και την αντίπαλη με τους υπολοίπους βουλευτές του νησιού. Λίγο αργότερα, ενώ έχει ξεσπάσει το σκάνδαλο «*περί σιμωνισμού*» στην ίδια εφημερίδα¹¹⁹⁵ με τίτλο «*Νέα ιστορία του αρχιεπισκόπου Κεφαλληνίας κατά της Μονής Αγίου Ανδρέου Μηλαπιδιάς*» αναφέρει πολλούς τίτλους άρθρων αποκαλύπτοντας κυρίως τους αθέμιτους τρόπους που χρησιμοποίησε για να προσελκύσει μέρος της εκκλησίας και των πιστών υπέρ της οργάνωσης εσωτερικής ομάδας και ενίσχυσης της πολιτικής φατρίας του εξαδέλφου του που εξελέγη για πρώτη φορά βουλευτής. Η εφημερίδα περιγράφει ένα Μητροπολίτη με ρόλο πολιτευτή ή βουλευτού¹¹⁹⁶, να διορίζει, να μεταθέτει, να ασχολείται με εξυπηρετήσεις,

¹¹⁹⁴ Αναφέρει η εφημερίδα: «*Πέντε μέχρι τούδε εξεδόθησαν φύλλα του «Σπινθήρος» εν οίς ο Σεβασμιώτατος Αρχισυντάκτης διάσημος και τα μάλλα πεπειραμένος, εκάστοτε εν αυτούς διεπραγματεύθη περί δωροδοκίας, ενώ κυρίως όφειλε να ποιήση λόγον περί σιμωνίας, της πρωτοτόκου αυτής θυγατρός, και τόσω μάλλον, καθόσον, ενώ εκείνη σκοπεί την διαφθοράν των συνειδήσεων, αυτή ως άδεται εβεβήλωσε τα θεία ημών, εν ημέραις καθ' ας εν των πεφωτισμένω κόσμω εκρατύνησαν καταστήσασα εν ημίν, το πνεύμα το άγιον περί ου προσφάτως τοσούτος εγένετο λόγος χρηματάλτων κτήμα ανθρώπινον ταπεινότερον του ταπεινότερου των επιγείων ώστε προτιμώτερον ήτον ο «Σπινθήρ» αυτός περί του δευτέρου ή περί του πρώτου να επασχολήται καθόσον περί τούτου έχομεν των μεν εκλεχθέντων βουλευτών, Χοϊδά, Χαριτάτου, Ξυδιά, Ιακωβάτο, Καβαλιεράτο, Φλωριά, Αντίππα και Βαλσαμάκη το αλάνθαστον της ανεχειάς αυτών στοιχείον, όπερ αποκρούει και την ελαχίστην περί δωροδοκίας υπόνοιαν – των δε Μεταξά και Βινιεράτω την καταγγελθείσαν καταφανή επέμβασιν του Αρχιεπισκόπου ημών, εκκρεμούς ήδη εν προανακρίσει ενώπιον των αρμοδίων αλλ' ο Αρχιεπίσκοπος κατά τα κοινώς αδόμενα, συνεισέφερε εκ μεν των ιδίων κατά πρώτον δίστηλα 50 όπως μεταβή ο Βινιεράτος εις Αθήναις και συμφιλιωθή μετά του Μεταξά και κατόπιν έτερα δίστηλα 200 δια τας εκλογικάς διαφθοράς, εκ των δημοσίων κατάχρησιν διορισμών αρχιερατικών επιτρόπων διορισμούς πνευματικών, παύσεις μοναστηριακών οικονόμων, διορισμούς Ηγουμένων και Συμβούλων, αποπείρας μισθώσεων μοναστηριακών κτημάτων και πλείστα άλλα συντελούντα προς τον σκοπόν...» (Εφημ. “Κεφαλληνία”, Φ. 403/29.10.1875, σσ. 1,3).*

¹¹⁹⁵ Αντιγράφουμε από τον τίτλο «*Αι εκλογαί των βουλευτών. Αι εκρεμείς κατηγορίαι κατά του Αρχιεπισκόπου Κεφαλληνίας, και εξαιρέτως η κινηθείσα παρά της Κυβερνήσεως κατά των Σιμωνικών Επισκόπων ηνάγκασαν τον ενταύθα Αρχιεπίσκοπον προς υποστήριξίν του εν τη νέα Βουλή, να επεμβή εις τας Βουλευτικάς εκλογάς μεταχειρισθείς παν μέσον όπερ ενόμιζε πρόσφορον και ικανόν να επιρρεάσῃ υπέρ των προσώπων της φατρίας ου, εν τούτων ήτον και η δοθείσα υπόσχεσις του εις τον Ιερέα Θωμάν Ρουμπάτον και Δαμασκηνήν Κουνάδη όπως διορίσῃ τον μεν Οικονόμον της Μονής την δε ηγουμένην αυτής, υφ' όρον να γίνωσι βοηθοί των ευνοουμένων του υποψηφίων οι χωριανοί και συγγενείς των, καθώς επίσης υποσχέθη εις την οικογένειαν Σάρλου ότι θέλει ενεργήσῃ όπως γίνῃ Σύμβουλος η ανεψιά των Μοναχή Αγγελική εάν ενεργήσωσι δια την επιτυχίαν των αυτών υποψηφίων έκτοτε δε αυτή έχουσα την υποστήριξιν του Αρχιεπισκόπου εγκατέλειψε την Μονήν της μετανείας της επί πολύν χρόνον και διέμεινεν και διαμένει εν τη οικία των συγκενών της εν τη πόλει ταύτη, και ιδού συνεπεία των υποσχέσεων τούτων επέπρωτο ίνα και η Μονή αύτη του Αγ. Αν. η αείποτε διάγουσα εν ησυχία και αταραξία το πρότυπον τούτο των Μονών, επέπρωτο, λέγωμεν, δια των ραδιουργιών, των φατριών και της εμπαθείας, να γίνῃ το θέατρον φρυκτωδών σκηνών και να υποφέρῃ όσα προ τινων μηνών υπέφερε και εκείνη του Αγίου Γερασίμου» (Εφημ. “Κεφαλληνία”, Φ. 405/19.11.1875, σσ. 1, 2).*

¹¹⁹⁶ Σε συνέχεια προηγούμενων φύλλων η εφημερίδα “Κεφαλληνία” στο άρθρο με τίτλο «*Ο Νομάρχης Κεφαλληνίας Σ.Ε. Ζορμπάς, ο Μοίραρχος Σκήπης και ο Νομαρχεών Αριστ. Λεβαχίδης*», αναφέρει «*Μετά την απόφασιν ταύτην ο Αρχιεπίσκοπος έγραψε εις τον κ. Νομάρχη να συλλάβῃ τον Οικονόμον και απαγάγῃ εις την Μονήν των Κηπουρέων, ούτος υπήκων εις τον κομματισμόν και τας φατρίας, έδωκε χείρα βοηθείας εις την παράνομον ταύτην πράξιν τον*

δημιουργώντας γύρω του μια πελατειακή κατάσταση με συμπεριφορά που είχε ξεφύγει εντελώς από τον πνευματικό του ρόλο¹¹⁹⁷.

Η εφημερίδα “Κεφαλληνία” ήταν η κυρίως εφημερίδα που ασκούσε κριτική στον Μητροπολίτη Σπ. Πάσχο-Κομποθέκρα και προ της εκλογής του και βέβαια δικαιώθηκε. Η κριτική της στάση αφορούσε κυρίως τα προς την διοίκηση της τοπικής εκκλησίας και την εμπλοκή του στα θέματα ελέγχου της εκλογικής ψήφου και των πελατειακών σχέσεων που ανέπτυσσε αυτός σε σχέση με τους τοπικούς πολιτικούς που υπεστήριζε. Όμως ήταν πιο βαθιά η διαφθορά του συγκεκριμένου ιερωμένου, αφορώντας κυρίως τη «σιμωνία» που άσκησε προς υπουργούς για την εκλογή του και αυτό κυρίως υπερέβαινε την κριτική της εφημερίδος και τις δυνατότητές της να έχει πληροφορίες και να συλλάβει το ύψος της συναλλαγής που είχε συμβεί.

Στην περίοδο αυτή καταγράφεται και η πρώτη παραπομπή πρωθυπουργού και υπουργών για «σιμωνία» και «πλαστογραφία» στο ειδικό δικαστήριο¹¹⁹⁸, διότι στο σκάνδαλο του «Σιμωνισμού» εμπλέκονταν ο υπουργός της Δικαιοσύνης και ο υπουργός Παιδείας. Η υπόθεση επεκτάθηκε και στην Κεφαλληνία αφού ενέπλεκε τον τοπικό Μητροπολίτη¹¹⁹⁹ αποτελώντας ζήτημα το οποίο απασχόλησε την πολιτική αντιπαράθεση μέσω του τύπου. Προ του ξεσπάσματος του σκανδάλου είχε ξεσπάσει στο νησί εκκλησιαστικό πρόβλημα το οποίο αφορούσε τις υποψηφιότητες για την εκλογή του νέου μητροπολίτη, το οποίο κορυφώθηκε με την έκρηξη του σκανδάλου, αλλά και τις

Οικονόμον έξωθεν του Δικαστηρίου δια χωροφυλάκων και παραγόντες αυτόν εις την χωροφυλακήν τον εκράτησαν επί πολλὰς ώρας, είτα δε έφεραν εις την μονήν των Κηπουρέων ώσπερ κατάδικον. Ιδού τήρησις νόμων, ιδού ασφάλεια της προσωπικής ελευθερίας, ιδού ακρίβεια και τιμή της εκκλησίας, ιδού εμπαιγμός ή τήρησις του Συντάγματος, οι κακούργοι ατιμώρητοι και προς των οφθαλμών της εξουσίας διαπράττουσι εκλογικά όργια εις τον Δήμον Πρόννων, ο δε αθώος Ιερομόναχος άνευ εγκλήματος άνευ ουδενός λόγου διασύρεται υπό ενόπλου δυνάμεως ένθεν κακείσαι, αρκεί μόνον, ότι οι υποκινούντες αυτά Αρχιεπίσκοπος και Νομάρχης έχουσι δύο υποστηρικτάς Βουλευτάς» (Ο.π. . 1, 2).

¹¹⁹⁷ Συνέχεια στο ίδιο φύλλο: «...Ιδού τέλος πάντων πως κατήντησαν οι ατυχείς Ιεραί Μοναί της Κεφαλληνίας, εκεί οπού ώφειλε να μη ακούεται άλλο τι ή αι προσευχάι και αι δεήσεις των Μοναζουσών, ακούονται εκλογικά όργια, συγχύσεις και αναρχία κ.τ.λ. εκεί οπού ώφειλε ο Αρχιεπίσκοπος να λέγη ειρήνη ημίν και αγαπάτε αλλήλους κ.τ.λ. εκ του εναντίου δια των ανόμων πράξεών του ενέσπειρε το μίσος την διχόνοιαν και εξήψε τα πάθη εκεί όπου ώφειλλε να επαγρυπνή δια την ηθικήν και υλικήν πρόοδον της Μονής δια των φατριαστικών και παρανόμων πράξεών του καταζημιώσας την Μονήν ηθικώς και υλικώς ου σμικρόν...» (Εφημ. “Κεφαλληνία”, Φ. 406/20.11.1875, σ. 3).

¹¹⁹⁸ «Την 18 Νοεμβρίου 1875 η Βουλή εξελέξατο την εισαγγελικήν επιτροπήν, ήτις ήθελεν υποστηρίξει την ενώπιον του αρμοδίου δικαστηρίου επί σιμωνία δίκην των δύο υπουργών, τη δε 16 Δεκεμβρίου υπερψήφισε το υπό δέκα βουλευτών υπογραφέν κατηγορητήριον και παρέπεμψε το υπουργείον Βούλγαρη επί αντιποιήσει αρχής και επί πλαστογραφία εις ειδικόν δικαστήριον δια ψήφου 118 επί 119. Τέλος τη 22 Δεκεμβρίου 1875 παρέπεμψε το αυτό υπουργείον Βούλγαρη εις δίκην και επί εκλογικαίς επεμβάσεσιν, εξαιρέσει του πρώην υπουργού Ν. Παπαμιχαλοπούλου και τη 23 Δεκεμβρίου 1875 έληξεν η α΄ σύνοδος της Ζ΄ βουλευτικής περιόδου» (Ευαγγελίδης Τρ., 1898: 355).

¹¹⁹⁹ «Στις 26 Ιανουαρίου 1876 ήρξαντο η δίκη των επί δωροδοκία και εκβίασει κατηγορηθέντων δύο υπουργών Νικολακοπούλου και Βαλασσοπούλου και των κατηγορουμένων επί σιμωνία αρχιεπισκόπων Πατρών, Κεφαλληνίας και Μεσσηνίας». Η καταδικαστική απόφαση εκδόθηκε την 31.3.1876, ο Βαλασσόπουλος πρώην υπουργός εκκλησιαστικών, καταδικάστηκε σε φυλάκιση ενός έτους, τριετή στέρησιν των πολιτικών του δικαιωμάτων και σε απόδοση 56.800 δρχ. υπέρ του ήδη ιδρυομένου κατά της Λεωφόρου Κηφισσίας Πτωχοκομείου, ο Νικολόπουλος πρώην υπουργός της δικαιοσύνης, ως συναυτουργός δωροδοκίας σε φυλάκιση δέκα μηνών, ο αρχιεπίσκοπος Πατρών σε απόδοση του διπλασίου των δοθέντων δώρων ήτοι σε 24.000 δρχ, ο Κεφαλληνίας σε απόδοση 50.000 δρχ και ο Μεσσηνίας σε 20.000 δρχ. (Ευαγγελίδης Τρ., 1898:357).

πολιτικές παρεμβάσεις του μητροπολίτη κατά την εκλογική διαδικασία. Ο Κεφαλληνίας Σπυρίδων Κομποθέκρας συνεργαζόταν στενά με τους Κουμουνδουρικούς¹²⁰⁰ και τους είχε στηρίξει στις εκλογές 1874 και 1875, μέσω του εξαδέλφου του Δημάρχου Αργοστολίου Π. Βινιεράτου, που είχε βρει πολιτικής στέγη στην παράταξη αυτή.

Το σκάνδαλο για την εκλογή των μητροπολιτών είχε σαν συνέπεια να ξεσπάσουν διαδηλώσεις στην Αθήνα, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα να κλονίζεται διαρκώς η σταθερότητα της κυβέρνησης, έως όπου αναγκάστηκε η Βουλή να οδηγήσει την υπόθεση στο ειδικό δικαστήριο το οποίο και καταδίκασε σε σκληρές ποινές τους δύο πρώην υπουργούς κατηγορούμενους για δωροληψία¹²⁰¹. Στη Βουλή ξεκίνησε η συζήτηση της πρότασης για παραπομπή των υπουργών Ιωάννη Βαλασόπουλου και Βασιλείου Νικολόπουλου επί της κατηγορίας για δωροδοκία στην υπόθεση εκλογής των Μητροπολιτών. Η Βουλή, μετά από συζήτηση για το ρόλο της επί της παραπομπής σε δίκη και της ανακριτικής διαδικασίας, αποφάσισε, με βάση το άρθρο 81 να συστήσει επί της Δικαιοσύνης Επιτροπή για να εξετάσει την υπόθεση¹²⁰². Στην επιτροπή συμμετέχει και ο βουλευτής Κραναίας Ν. Βαλσαμάκης ο οποίος αντικατέστησε τον βουλευτή Λεώπουλο¹²⁰³. Ειδικότερα το κατηγορητήριο¹²⁰⁴ κατά των δύο τέως Υπουργών, δύο πολιτών και τεσσάρων Μητροπολιτών, που αφορούσαν τον χρηματισμό τους για την εκλογή των Μητροπολιτών και των τεσσάρων Μητροπολιτών για Σιμωνία, κατά την πρώτη συζήτηση στη Βουλή είχε ως εξής για τον Μητροπολίτη Κεφαλληνίας: *«Η Βουλή των Ελλήνων. Κατηγορεί επί δωροδοκία ... 8) Τον Σπυρ. Κομποθέκραν, γεννηθέντα και κατοικούντα εν Αργοστολίου της Κεφαλληνίας, ετών 40, Αρχιεπίσκοπον Κεφαλληνίας και Χριστιανόν»*. Κατά την ψηφοφορία για την παραπομπή, σε σύνολο ψηφισάντων 119, οι 118 ψήφισαν υπέρ της παραπομπής και ένας αρνήθηκε¹²⁰⁵. Οι Κεφαλλήνες βουλευτές ψήφισαν ως εξής: ΝΑΙ: Α. Μεταξάς, Ν. Βαλσαμάκης, Μ. Χαριτάτος, Ε. Αντύπας. Άρνηση ψήφου: Γ. Φλωριάς Αποχή: Π. Βινιεράτος, Ρ. Χοϊδάς, Δ. Ιακωβάτος, Π. Ξυδιάς. Ι. Καβαλλιεράτος. Βλέπουμε ότι ο Μητροπολίτης είχε ισχυρή στήριξη αφού το 50% των βουλευτών είτε αρνήθηκε να ψηφίσει είτε απείχε. Αυτό που προκαλεί απορία είναι η θετική ψήφος για παραπομπή του Αγαμέμωνα Μεταξά, οι οποίοι υπήρξαν συνεργάτες και υποστηρικτής ο ένας του άλλου. Ακολούθως ο Πρόεδρος κατέθεσε το δεύτερο μέρος της

¹²⁰⁰ Δεμπόνος Α-Δ., 1984: 87-94 και 105-106.

¹²⁰¹ Συζήτηση στη Βουλή: ΕΣΒ Ζ' / Α' / Π, 30 (23.10.1875), 129 (5.11.1875), 324 (22.11.1875), 536 (15.12.1875).

¹²⁰² ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76/Συν. ΚΕ/24.10.1875, σσ. 95-99.

¹²⁰³ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76/Συν. ΛΒ/3.11.1875, σσ. 124.

¹²⁰⁴ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76/Συν. ΜΗ/22.11.1875, σσ. 183-197.

¹²⁰⁵ Ο.π.

προτάσεως της εξεταστικής επιτροπής που είχε ως εξής¹²⁰⁶: «Ότι αμφοτέροι ούτοι ο Ιωάννης Βαλασσόπουλος και Βασίλειος Νικολόπουλος εκ συστάσεως, επάγοντες εις απειλήν την δημοσίαν αυτών εξουσίαν, προσπάθησαν και περιεποίησαν εις εαυτούς δι' εκβιάσεως αθέμιτον ιδιωτικόν όφελος, ήτοι δια της μη κοινοποιήσεως των Βασιλικών Διαταγμάτων, της εγκρίσεως και αναγνωρίσεως, και δια της απειλής ότι θα ματαιώσωσιν αυτά, εξαναγκάσαντας ούτω ενταύθα εν Αθήναις τους Καλλίνικον Σπυρ. Τερζόπουλον, Στέφανον Αργυριάδην, Αβέρκιον Λαμπίρην και Κομποθέκραν, τον μεν πρώτον από της 30 Ιουνίου 1874, ότε εξεδόθη το περί εγκρίσεως της χειροτονίας αυτού Β. Διάταγμα, μέχρι της 10 Αυγούστου 1874, ότε εκοινοποιήθη εις αυτόν το περί επικυρώσεως και αναγνωρίσεως αυτού ως Αρχιεπισκόπου Αργολίδος Β. Διάταγμα, τον δε δεύτερον από της 30 Ιουλίου 1874, ότε εξεδόθη το περί εγκρίσεως της χειροτονίας αυτού Β. Διάταγμα, μέχρι της 16 Αυγούστου 1874, ότε εκοινοποιήθη εις αυτόν το περί επικυρώσεως και αναγνωρίσεως αυτού ως Αρχιεπισκόπου Μεσσηνίας Β. Διάταγμα, τον δε τρίτον από της 1 Αυγούστου 1874, ότε εξεδόθη το περί εγκρίσεως της χειροτονίας αυτού ως Αρχιεπισκόπου Πατρών και Ηλείας Β. Διάταγμα, μέχρι της 16 Αυγούστου 1874, ότε εκοινοποιήθη εις αυτόν το περί επικυρώσεως και αναγνωρίσεως αυτού Β. Διάταγμα, και τον τέταρτον από της 25 Νοεμβρίου 1874, ότε εξεδόθη το περί εγκρίσεως τη χειροτονίας αυτού ως Αρχιεπισκόπου Κεφαλληνίας Β. Διάταγμα, μέχρι της 7 Δεκεμβρίου 1874, ότε εκοινοποιήθη εις αυτόν το περί επικυρώσεως και αναγνωρίσεως αυτού Β. Διάταγμα, και λαβόντες από μεν τον Καλλίνικον Τερζόπουλον πολύτιμα είδη δρχ. 1.690, από δε τον Στέφανον Αργυριάδην και Αβέρκιον Λαμπίρην χρήματα και πολύτιμα είδη αξίας πλέον των χιλίων δραχμών εκ ενός εκάστου αυτών, και από τον Σπυρ. Κομποθέκραν δρχ. πέντε χιλιάδας».

Η Βουλή επί ψηφοφορισάντων 117 βουλευτών, με ψήφους 88 υπέρ και 26 κατά και ενός αρνηθέντος και δύο που ψήφισαν υπέρ της εκβιάσεως δια μόνον τον Βαλασσόπουλον, παραδέχθηκε την πρόταση τη επιτροπής¹²⁰⁷, για παραπομπή με βάση το άρθρο 80 του Συντάγματος. Οι Κεφαλλήνες βουλευτές ψήφισαν: ΝΑΙ: Ν. Βαλσαμάκης, Μ. Χαριτάτος. ΟΧΙ: Α. Μεταξάς, Ε. Αντύπας. Απείχαν: Π. Βινιεράτος, Π. Χοϊδάς, Δ. Ιακωβάτος, Π. Ξυδιάς, Ι. Καβαλιεράτος, Γ. Φλωριάς. Στην ψηφοφορία αυτή ο Χ. Τρικούπης ψήφισε κατά της παραπομπής σε δίκη, ενώ ο Α. Κουμουνδούρος απείχε από την ψηφοφορία. Έτσι βλέπουμε τους τοπικούς βουλευτές να ψηφίζουν με βάση κομματικές τοποθετήσεις. Οι Βαλσαμάκης και Χαριτάτος ψηφίζουν υπέρ της παραπομπής του Βούλγαρη αφού ανήκουν στο στρατόπεδο Κουμουνδούρου, Ο Αντύπας ψηφίζει όχι αφού ανήκει στο στρατόπεδο Βούλγαρη, ενώ ο Μεταξάς ψηφίζει όχι διότι

¹²⁰⁶ Ο.π.

¹²⁰⁷ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76/Συν. ΜΗ/22.11.1875, σσ. 183-197.

ανήκε στην κυβέρνηση Βούλγαρη, ενώ λίγο μετά θα μετακομίσει στον Τρικούπη. Η αποχή του Βινιεράτου είναι κατανοητή, ενώ των άλλων έχει να κάνει με προσωπικές τους επιλογές.

Αναλυτικότερα κατά τη ψήφιση της παραπομπής η κατηγορία για τον Σπ. Κομποθέκρα είναι η εξής: «*Η Βουλή των Ελλήνων. Κατηγορεί επί δωροδοκία και εκβιάσει ... 8) τον Σπυρίδωνα Κομποθέκραν, γεννηθέντα και κατοικούντα εν Αργοστολίω της Κεφαλληνίας, ετών 40, Αρχιεπίσκοπον Κεφαλληνίας και χριστιανόν. Α'.*) ότι οι δύο πρώτοι, ο μεν Ιωάννης Βαλασσόπουλος ως υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας εκπαιδεύσεως, ο δε Βασίλειος Νικολόπουλος ως υπουργός Δικαιοσύνης, υπό κοινού συμφέροντος κινούμενοι, συνεπεφάσισαν την εκτέλεσιν των επομένων αξιοποιώνων πράξεων, και ένεκα ταύτης συνομολογήσαντες προς αλλήλους αμοιβαίων συνδρομήν, ... προκειμένου να χειροτονηθώσιν Αρχιεπίσκοποι δια τας χηρευούσης θέσεις των Αρχιεπισκοπικών θρόνων της ... Κεφαλληνίας, υπουργοί όντες κατά την ενέργεια των καθηκόντων αυτών. 1) Εδέχθησαν και έλαβον αυτοί και οι οικείοι αυτών απ' ευθείας και δια των πρακτόρων και μεσιτών αυτών ... δώρα και χρήματα και πολύτιμα πράγματα ενταύθα εν Αθήναις, α) ... δ) από τον Σπυρίδωνα Κομποθέκραν ομού αμφοτέροι δραχμές δεκαπέντε χιλιάδας επί τω σκοπώ του να προτιμήσωσιν ως και επροτίμησαν αυτόν απέναντι των δύο άλλων υποψηφίων Ευγενίου Δεπάστα και Χαραλάμπους Φωκά εις την έγκρισιν και χειροτονίαν αυτού ως Αρχιεπισκόπου Κεφαλληνίας ...».

Σε επόμενη συνεδρίαση η Βουλή κλήρωσε τα δώδεκα μέλη του ειδικού δικαστηρίου που δίκασαν την υπόθεση που είχε παραπέμψει¹²⁰⁸. Σε άλλη συνεδρίαση εξέλεξε τους εισαγγελείς στη δίκη των παραπεφθέντων υπουργών, μεταξύ των οποίων εξελέγη και ο Ν. Βαλσαμάκης (97 ψ.)¹²⁰⁹.

Μετά την καθαίρεση του «σιμωνικού» μητροπολίτη Σπ. Πάσχου-Κομποθέκρα η Αρχιεπισκοπή Κεφαλληνίας έμεινε κενή 10 χρόνια, ώσπου τη θέση κάλυψε ο Μητροπολίτης Γερμανός Καλλιγάς (1884-1889) μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών (1889- 1896).

Μέχρι την εκλογή του 1875 δεν υπάρχουν αναφορές για την εμπλοκή της εκκλησίας στις εκλογές και αυτό διαφαίνεται από το γεγονός ότι, δεν υπάρχουν έως σήμερα αρχειακές πηγές που να καταγγέλλεται η παρέμβαση ιερωμένων από υποψηφίους βουλευτές ή πολιτικές ομάδες. Ακόμα και κατά την διάρκεια της Προστασίας η εκκλησία, παρά το γεγονός ότι ο Μητροπολίτης ορίζονταν από τον Αρμοστή και κυρίως την εποχή Κοντομίχαλου, η εκκλησία κρατούσε αποστασιοποιημένο ρόλο στην προεκλογική περίοδο. Εξ' άλλου σύμφωνα και με τον εκλογικό νόμο (άρθρο 99) οι ιερωμένοι δεν είχαν δικαίωμα ψήφου. Φαινόμενο τέτοιας πρακτικής κατά την προεκλογική διαδικασία, όπως η περίπτωση του Μητροπολίτη Σπυρίδωνος Κομποθέκρα, που έκανε παρέμβαση

¹²⁰⁸ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76/Συν. ΜΗ/22.11.1875, σσ. 183-197.

¹²⁰⁹ ΠΡΒ ΠΕΡ Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76/Συν. ΝΒ/28.11.1875, σσ. 227.

στην διαδικασία των εκλογών του 1874 και 1875, δεν καταγράφεται στην περίοδο που εξετάζουμε, αποτελώντας έτσι ένα μεμονωμένο γεγονός.

XVIII. Ο μετασχηματισμός της πολιτικής συμπεριφοράς. Από την εθνική ανάταση στην κυριαρχία της κομματοκρατίας

Στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα η σκιαγράφηση της πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα καταγράφει την ύπαρξη δύο μεγάλων κομμάτων και δύο μικρότερων. Τους αρχηγούς υποστήριζαν συγκεκριμένες ομάδες στελεχών και παραγόντων αλλά και εφημερίδες οι οποίες διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο στην πολιτική τους προβολή. Στην περιφέρεια οι εκλογές και κατ' επέκταση οι εξελίξεις στο επίπεδο των επαρχιών, συγκροτούνται με βάση το ομαδικό σύστημα, αφού σε κάθε επαρχία υπάρχουν συνήθως δύο ή τρεις ομάδες που συγκεντρώνονται γύρω από τους υποψηφίους πολιτευτές και κομματάρχες. Λίγες εβδομάδες πριν τις εκλογές οι αρχηγοί των παρατάξεων προσδιόριζαν την πορεία τους και ανακοίνωναν την απόφασή στους κομματάρχες και στους τοπικούς αρχηγούς οι οποίοι συγκροτούσαν τις ομάδες των στελεχών. Οι ομάδες αυτές (με βάση την αναφορά του κάθε υποψηφίου στο κεντρικό / κόμμα – αρχηγό) δημιουργούν την προεκλογική εκστρατεία και ο πιο ισχυρός δημιουργούσε κλίμα νικητή και συσπείρωσης τονίζοντας ότι αν ο τοπικός παράγων π.χ. αν ο Βινιεράτος πήγαινε καλά, ο «Βινιερατισμός» προηγούνταν και κατ' επέκταση ανάλογα με ποιον ήταν ο Βινιεράτος π.χ. ο «Κουμουνδουρισμός», ο «Δεληγιωργισμός» ή ο «Τρικουπισμός» ή ο «Ραλισμός» ή ο «Θεοτοκισμός» περνούσε μπροστά και κυριαρχούσε σε μια περιοχή και αν αποτυπώνονταν σε αποτελέσματα εκλογής σε μια επαρχία ή νομό λέγανε ότι ο «..... ισμός» κυριαρχούσε πλήρως. Η εικόνα αυτή αποτελούσε και μια ένδειξη για το πως λειτουργούσαν οι εκλογείς και πως καταγραφόταν τα αποτελέσματα στη συνείδηση των ψηφοφόρων έτσι ώστε αντιλαμβάνονταν την ύπαρξη προσώπων και κατ' επέκταση θέσεων και όχι όπως ίσως ορθά θα έπρεπε, την ύπαρξη θέσεων και κατ' επέκταση των προσώπων.

Πριν τις εκλογές πολλές ομάδες μπορούσαν να προσχωρήσουν και σε αντίπαλη πολιτική ομάδα, απ' ότι ήταν στις προηγούμενες εκλογές. Αυτή η πρακτική ήταν μια υπερβατική πρακτική που ξεπερνούσε τις ιδεολογικές και πολιτικές περιχαράκωσεις, οι οποίες καθ' όλο το τελευταίο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα υπήρξαν ελάχιστες, κατάσταση την οποία ευνοούσε και το εκλογικό σύστημα. Οι εκλογές είχαν, όπως και προγενέστερα αναφέραμε, περισσότερο προσωπικό χαρακτήρα, όπως το αντιλαμβάνονταν και οι ψηφοφόροι με τη διαπραγμάτευση της ψήφου τους.

Με την απαραίτητη χρονική εξέλιξη και υπό τις συνθήκες αυτές η συμπεριφορά των τοπικών ψηφοφόρων δεν διαφέρει από την συμπεριφορά ψηφοφόρων οποιουδήποτε μέρους του βασιλείου, με τους ιστορικούς και κοινωνιολογικούς περιορισμούς που αναπτύσσονται σε κάθε περιοχή. Έτσι,

η ψηφοφορία εξελίσσονταν σε μια διαδικασία διαπραγμάτευσης και όλα είχαν έναν προσωπικό χαρακτήρα. Οι ψηφοφόροι προέβαλαν την διαπραγμάτευση της προσωπικής τους ψήφου, οι υποψήφιοι προέβαλλαν την προσωπικότητά τους στη διαπραγμάτευση και οι πολιτικοί αρχηγοί επέβαλλαν το πρόσωπό τους στην εκλογική διαδικασία.

Οι τοπικές συσσωματώσεις θα σταθεροποιηθούν σε τοπικό επίπεδο, κυρίως οι συσπειρώσεις γύρω από τους κομματάρχες, οι οποίοι θα λάβουν ένα έντονο διαπραγματευτικό ρόλο και μέσω των βουλευτών και ανάστροφα θα μεταφέρουν το διαμορφούμενο κλίμα της κεντρικής πολιτικής σκηνής σε τοπικό επίπεδο, αφού εκεί, κυρίως μετά το 1875, οι κοινοβουλευτικές πλειοψηφίες διαμορφώνουν την κυβέρνηση. Έτσι από το 1875 και μετά ο δικομματισμός θα κυριαρχήσει και το γεγονός αυτό θα έχει επίδραση και στην περιφέρεια, αφού πλέον εξαφανίζει τις λιγοστές εναπομείναντες εστίες ύπαρξης τοπικών κομμάτων, φατριών και ομάδων, ενώ η καταγραφή των ανεξάρτητων βουλευτών σταδιακά μειώνεται έως την εξαφάνισή τους. Αυτή η κατάσταση καταγράφεται και στους εκλεγέντες βουλευτές της Κεφαλληνίας. Τοπικές πολιτικές κινήσεις ή εναπομείναντα στελέχη κινήσεων θα έχουν μόνο μια απλή εκλογική κάθοδο δίχως ελπίδες για λίγα χρόνια μετά την Ένωση. Στην κατεύθυνση αυτή συνέβαλλε η καθιέρωση της «δεδηλωμένης» κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, ως θεσμική προϋπόθεση για τον σχηματισμό κυβέρνησης από τον υποψήφιο πρωθυπουργό, που καθιερώθηκε με το λόγο του Βασιλιά ενώπιον της Αντιπροσωπείας που προέκυψε από τις εκλογές του 1875, δημιουργήσε νέα δεδομένα στις πολιτικές εξελίξεις και στο ρόλο που θα διαδραμάτιζε το κοινοβούλιο. Η «δεδηλωμένη» ενδυνάμωσε τη λειτουργία των κομματικών σχηματισμών και αποτέλεσε την απαρχή του διπολισμού στο πολιτικό σύστημα.

Με τα νέα αυτά δεδομένα, από τη μια περιορίστηκαν οι αυθαιρεσίες του βασιλιά και οι κυβερνήσεις θα είχαν μακρότερο βίο και απ' την άλλη ενισχύθηκε ο ρόλος των κομμάτων ως φορείς έκφρασης και συσπείρωσης των κοινοβουλευτικών ομάδων και αντιπροσώπευσης των πολιτών. Το κοινοβούλιο καθιερώνεται ως χώρος διαπραγμάτευσης για τον σχηματισμό κυβέρνησης και κατ' επέκταση διαχείρισης της εξουσίας, ενώ ταυτόχρονα η αυξανόμενη ισχύς των κεντρικών αρχηγικών κομμάτων θα περιορίσει τις τάσεις αυτονομίας των τοπικών μερίδων που υπήρχαν στην περιφέρεια, όπως και των ανεξάρτητων βουλευτών που στο σύνολό τους διαπραγματεύονταν καθ' όλη τη διάρκεια της κοινοβουλευτικής θητείας τη ψήφο τους μέσω της εναλλαγής των κυβερνήσεων. Έτσι Ο αριθμός των ανεξάρτητων βουλευτών δεν ήταν σταθερός, λόγω των πολιτικών μετακινήσεων κατά την διάρκεια της κάθε κοινοβουλευτικής περιόδου¹²¹⁰.

¹²¹⁰ Gunar H., 2006: 540.

Με τα νέα δεδομένα η ένταξη ενός πολιτευτή σε κεντρικό μηχανισμό, ομάδα, φατρία ή κόμμα ενισχύει τη δύναμή του, αφού με τον τρόπο αυτό εμφανίζεται να συμμετέχει άμεσα στον μηχανισμό ο οποίος διαπραγματεύεται και διαχειρίζεται την εξουσία, μέσω της συμμετοχής του στην κυβέρνηση. Το γεγονός αυτό, κυρίως για τα Επτάνησα με τη μακρά ιστορικότητα στην ύπαρξη και λειτουργία πολιτικών θεσμών, θα αποτελέσει την αρχή του τέλους των τοπικών πολιτικών κομμάτων με τον τρόπο που αυτά υπήρχαν και δρούσαν στην έως τότε περίοδο, έως ότου η πολιτική σκηνή αντικαθίστανται από δύο πολιτικούς σχηματισμούς με σαφέστερη οπτική. Ο ένας που αντιπροσωπεύει τα παραδοσιακά στρώματα της ολιγαρχίας με συντηρητικές τάσεις και ο άλλος που διευθύνεται από την αστική τάξη με τάση νεωτερική, λίγο ανανεωτική και μεταρρυθμιστική.

Ο Χαρίλαος Τρικούπης δημιούργησε τον ένα πόλο του πολιτικού συστήματος, το Πέμπτο και μετέπειτα Νεωτερικό κόμμα του οποίου ηγείται καθ' όλο το διάστημα έως το 1895 όπου αποσύρεται από την πολιτική και τη δράση του συνεχίζει ο Γεώργιος Θεοτόκης έως το 1910. Ο άλλος ισχυρός πόλος συγκροτείται από τον διάδοχο του Δ. Βούλγαρη Θεόδωρο Δηληγιάννη¹²¹¹, όπου ιδρύει και διευθύνει το Εθνικό κόμμα. Ανάμεσα στους δύο πόλους της πολιτικής που κυριαρχούν μετά το 1875, σχηματοποιείται ο τρίτος, που καλύπτει τον ενδιάμεσο χώρο ο οποίος διαδραματίζει ρόλο στις εξελίξεις. Στο χώρο αυτό μετά το 1875 πρωταγωνιστούν ο Δημήτριος Ράλλης και ο Αλέξανδρος Κουμουνδούρος που επανέρχεται. Στην πολιτική σκηνή¹²¹² όλη αυτή την περίοδο κυριαρχούν οι προσωποπαγείς πολιτικές παρατάξεις - κόμματα¹²¹³.

Η περίοδος αυτή θα αποτελέσει και την πλήρη πλέον επιβολή της νεοτερικότητας στην πολιτική και σε αυτό καθοριστικό ρόλο θα διαδραματίσει η παρουσία στην πολιτική του Χ. Τρικούπη. Ο Τρικούπης υπήρξε μεγάλη προσωπικότητα της περιόδου του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα και διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις. Στην παρούσα δεν εξετάζεται και δεν κρίνεται η γενικότερη αυτή στάση του. Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζεται η περίπτωση του, που είναι χαρακτηριστική στην Ελληνική Βουλή και στην πολιτική γενικότερα, για το πως αυτή επέδρασε στη μετεξέλιξη της πολιτικής συμπεριφοράς με την προσπάθειά του να καταργήσει κάθε

¹²¹¹ Μετά την αποδημία του Βούλγαρη το 1877 νέος αρχηγός αναλαμβάνει ο Θεόδωρος Π. Δηληγιάννης.

¹²¹² Ευαγγελίδης Τρ., 1898: 529.

¹²¹³ «Εν τη Ελληνική και μόνο Βουλή παρουσιάζεται το θέαμα των προσωπικών κομμάτων, διαφερόντων προς άλλα ουχί δ' αρχών, αλλά δια την προσώπων των αρχηγών, οίτινες ιδρύουσι το κόμμα κατά τας ατομικές των ιδέες, - ατυχώς μεταβαλλομένας συχνότατα κατά το επικρατούν ρεύμα - και αθροίζοντες ως επί το πλείστον δι' υποσχέσεων υπηρεσιών και άλλων παροχών περί εαυτούς τμήματι της Βουλής - ενασμενίζονται ακούοντες τους φίλους και των καλουμένων δια του ιδίου αυτών ονόματος. Εντεύθεν οι εν τη ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος: Κωλεττικοί, Μαυροκορδατικοί, Βουλγαρισταί, Κουμουνδουρικοί, Δεληγιωργικοί, Τρικουπικοί και Δεληγιαννικοί. Επέρχεται ο θάνατος και το κόμμα διαλύεται, διότι δεν υπάρχει ο σύνδεσμος των αρχών, γεννώνται δ' άλλα εκ των δυναμένων δι' οιουδήποτε μέσου να προσελκύωσι περί εαυτά αριθμόν τινα βουλευτών. Ενταύθεν μεταστάσεις, κλονισμοί υπουργικοί και ζημία προφανές εις το έθνος οι καλλίτεροι δε του αρχηγού ιδέαι μετά τον θάνατόν του μένουσιν άνευ διαδόχου, ίνα συνεχίσω το έργον. Εν οδώ δεν παγιωθώσιν εν τη Βουλή συστήματα αρχών είναι αδύνατος πάσα πρόοδος ...» (Ευαγγελίδης Τρ., 1898: 529).

ενεργητική συμμετοχή των πολιτών, όπως ήταν η ενεργητική ψηφοφορία «δια σφαιριδίου». Παράλληλα με πρότασή του και την υποστήριξη του Ζαΐμη και Κουμουνδούρου, θέλησε το 1875 να εισαγάγει ως ευρεία εκλογική περιφέρεια το νομό αντί της επαρχίας και τότε συζητήθηκε η διανομή μόνο ενός σφαιριδίου σε κάθε ψηφοφόρο με το οποίο θα μπορούσε να επιλέξει μόνον έναν υποψήφιο και να καταργηθεί με τον τρόπο αυτή η ενεργητική ψηφοφορία των πολιτών προς όλους τους υποψηφίους, σύμφωνα με τον εκλογικό νόμο του 1864. Η προσπάθεια αυτή του Τρικούπη διήρκεσε για περίπου μια δεκαετία, όπου συμάχησε και με τον Κουμουνδούρο και το 1887 εφάρμοσε μόνο το νομό ως εκλογική περιφέρεια για μόνο δύο εκλογές.

Η προσπάθεια του Τρικούπη να εισαγάγει πολιτικούς νεωτερισμούς από την Ευρώπη και κυρίως από το βρετανικό πολιτικό σύστημα υπήρξε η κορυφαία στρατηγική που τον οδήγησε στην πολιτική κυριαρχία. Ταυτόχρονα όμως η πρακτική αυτή επέβαλε τον κομματισμό στην πολιτική και κοινωνική ζωή του τόπου με τις επακόλουθες επιπτώσεις στην αντιπροσώπευση, αφού η ανάπτυξη της σχέσης των πολιτικών με το πολιτικό σύστημα και το κράτος οικοδομήθηκε στη βάση των πελατειακών σχέσεων.

Η εξουσία στην Ελλάδα της πρώτης πεντηκονταετίας του 19^{ου} αι. δεν ήταν από καμία άποψη αποπροσωποποιημένη. Το σύστημα της εκλογικής «πελατείας», που βασιζόταν στην ουσιαστική εξαγορά της ψήφου με αντάλλαγμα την «προστασία», τις διευκολύνσεις και το ρουσφέτι, κρατούσε δέσμια και πολιτικά υποχείρια ολόκληρη την επαρχία, που ελέγχονταν από πολιτικούς τοπάρχες, οι οποίοι ήταν οι ίδιοι μέλη της άρχουσας τάξης ή εξαρτιόταν έμμεσα ή άμεσα από αυτήν. Οι συνθήκες αυτές, οπωσδήποτε, αποτελούσαν οπισθοδρόμηση σε σχέση με τις προσδοκίες της περιόδου πριν την Ένωση, διότι η ύπαιθρος έχασε κάθε ίχνος αυτονομίας και αυτοπροσδιορισμού, δεδομένων των δυσχερών οικονομικών συνθηκών και της γενικής υπανάπτυξης που επικράτησε λόγω της παντελούς ανυπαρξίας του ελληνικού κράτους. Η τοπική αυτοδιοίκηση, ως θεσμός, παρά την ιστορικότητά της, αδυνατεί να ανταπεξέλθει στο δύσκολο και βαρύ ρόλο να διοικήσει την ύπαιθρο αλλά κυρίως να υποστηρίξει τις υποδομές, λόγω των ελλειπών οικονομικών μέσων και αρμοδιοτήτων. Έτσι ο βουλευτής αποτελεί το μέσο συλλογής των επιθυμιών και έκφραση της κρατικής οντότητας για τους πολίτες, οι οποίοι αναγκάζονται να διαπραγματεύονται τη ψήφο τους για να λάβουν την αυτονόητη κρατική αρωγή.

Αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων ήταν η τάση φυγής των δυναμικών στοιχείων της υπαίθρου, είτε με τη μορφή της εσωτερικής μετανάστευσης προς τις πόλεις ή της εξωτερικής προς τις ελεύθερες περιοχές του ελληνικού κράτους ή της Ευρώπης, αλλά και προς τις οθωμανοκρατούμενες. Φαινόμενα μιας νέας έντονης διασποράς του ελληνισμού, κυρίως στα

πλαίσια της οθωμανικής αυτοκρατορίας σημειώθηκαν, καθώς οι παλιές παραδοσιακές ελληνικές παροικίες στη δυτική και ανατολική Ευρώπη άρχισαν να χάνουν σιγά – σιγά τη σημασία τους.

Αυτό είχε ως συνέπεια στο νησί να δημιουργηθεί μια υδροκέφαλη πρωτεύουσα, που συγκέντρωνε όλες τις πολιτικές, διοικητικές και οικονομικές δραστηριότητες και να γίνεται σε συνεχώς μεγαλύτερο βαθμό το κέντρο όλων των πνευματικών και πολιτιστικών ζυμώσεων. Οι υπόλοιπες επαρχιακές πόλεις, δεν ήταν τίποτε περισσότερο από εκτεταμένα παζάρια, τοπικές αγορές, χωρίς ιδιαίτερη παραγωγή που να τις ανεξαρτητοποιεί από τον αγροτικό τους περίγυρο. Στην οικονομική ζωή της πόλης δεν επικρατούσε μια διευρυνόμενη μεταποιητική παραγωγή, αλλά μια αστικοποίηση όπου το στοιχείο της παροχής υπηρεσιών και η μεσολάβηση επικρατούσαν κατά τρόπο καθοριστικό. Πρόκειται για μια μη ολοκληρωμένη αστικοποίηση τόσο στο επίπεδο της ηγέτιδας τάξεως όσο και στο επίπεδο των κυριαρχούμενων στρωμάτων των πόλεων, γιατί δεν είχε καμία αντιστοιχία με τις ανάγκες μιας διαθρωπικά μεταβαλλόμενης οικονομίας. Έτσι, μεγάλος αριθμός των κατοίκων ήταν οριακοί, με την κοινωνιολογική έννοια του όρου, διότι αντλούσαν σοβαρό – πολλές φορές το σοβαρότερο – μέρος τους εισοδήματός τους από τον αγροτικό τους κλήρο, τον οποίο καλλιεργούσαν παράλληλα με την οποιαδήποτε αστική τους απασχόληση¹²¹⁴.

Στο περιβάλλον αυτό κατάφερε να επιβιώσει, προσδιορίζοντάς το ως συμπεριφορά η παραδοσιακή οικονομική δομή της ολιγαρχικής τάξης της κληρονομικής ευγένειας, όχι ως πολιτική αλλά κύρια ως οικονομική πλέον δύναμη, αφού στο πολιτικό επίπεδο η καθολική ψηφοφορία της είχε αποδυναμώσει πλήρως το αποκλειστικό προνόμιο στην εκλογή του πολιτικού προσωπικού.

Η ισχυρή αυτή οικονομική τάξη είχε κατοικία την πρωτεύουσα και τις αστικές πόλεις, γεγονός το οποίο αποτελούσε στο παρελθόν προϋπόθεση για την εγγραφή στη χρυσή βίβλο. Διατηρούσε έτσι μεγάλα περιουσιακά στοιχεία εκεί, ενώ είχε σημαντικά περιουσιακά στοιχεία στην ύπαιθρο και στα χωριά. Τα μέλη της αντλούσαν μεγάλο μέρος του εισοδήματος από την εκμετάλλευση του γεωργικού κλήρου, αλλά συμμετείχαν και σε αστικές οικονομικές συναλλαγές και απασχόληση.

Παρά το γεγονός ότι στις πόλεις ο τόνος και η φυσιογνωμία της ζωής δινόταν από το μικροαστικό στοιχείο (μικροεπαγγελματίες, μικροβιοτέχνες, μικρέμποροι, υπάλληλοι), που ήταν και το αριθμητικά επικρατέστερο, βασικό χαρακτηριστικό της φυσιογνωμίας τους είναι η προσπάθεια έντονης αποστασιοποίησης από τον κόσμο του χωριού, συνδυασμένη με ένα πρότυπο «καθωσπρεπισμού», που τοποθετούσε αρνητικά τη χειρωνακτική εργασία, εξιδανίκευε κάθε μορφή απασχολήσεως στο δημόσιο και σεβόταν, φθάνοντας ως την δουλοπρέπεια, την εξουσία σε όλες τις εκφράσεις. Αυτή η μικροαστική μορφολογία της ελληνικής πόλεως, απόρροια του

¹²¹⁴ Φίλιας Β., τ. Β΄:1980: 82.

θεμελιακά αντιπαραγωγικού χαρακτήρα της, είναι ένα τυπικό γνώρισμα της ελληνικής αστικής ζωής του 19^{ου} αιώνα. Αποτελούσε ένα από τα αρνητικά φαινόμενα εισαγωγής της νεοτερικότητας από την Εσπερία, που επιβάλλονταν κυρίως από τις αναπαραστάσεις του τύπου αλλά και της ανερχόμενης πολιτικής και οικονομικής τάξης. Η συμπεριφορά αυτή έγκειται κυρίως από το ένστικτο επιβίωσης σε δύσκολες συνθήκες του πληθυσμού, κατά την διάρκεια μακρών μεταβατικών καταστάσεων που βίωνε έως την απελευθέρωσή του από τον Οθωμανισμό, στοιχείο όμως που δεν αλλοίωσε ριζικά τον χαρακτήρα και τη φυσιογνωμία του.

Εξίσου σημαντικό στοιχείο από την άποψη των επιπτώσεων ήταν και η τάση εγκατάλειψης των μικρών επαρχιακών πόλεων από τους εύπορους και κοινωνικά επιτυχημένους κατοίκους τους. Η στάση αυτή δεν αφορούσε μόνο τους δημόσιους υπαλλήλους, αλλά τους επιστήμονες και τους εμπόρους που απέβλεπαν, αν όχι οι ίδιοι, τουλάχιστον τα παιδιά τους να εγκατασταθούν στη μεγάλη πόλη και ιδιαίτερα στην πρωτεύουσα. Η τάση αυτή δημιούργησε μια ατμόσφαιρα προσωρινότητας στα επαρχιακά αστικά κέντρα, που είχε ως κύριο επακόλουθο τη συνεχή απομύζηση ανθρώπων και κεφαλαίων κυρίως από την πρωτεύουσα¹²¹⁵.

Η παραπάνω κατάσταση, επιδεινώθηκε προς τα άκρα κυρίως μετά την Ένωση. Την περίοδο αυτή οι διοικητικές δομές εξέλιπαν και ο χαρακτήρας της τοπικής αυτονομίας σταδιακά εξαφανίστηκε. Οι παράγοντες αυτοί υπό το πρίσμα της μακράς ανάλυσης και έρευνας με βάση την εμπειρία και την παρατήρηση, προσδιορίζει τα αίτια που δημιούργησαν την κρίση και τις επιπτώσεις της Ένωσης στο ευρύτερο οικονομικο-κοινωνικό περιβάλλον της νήσου.

Το σημαντικότερο κυρίως αφορά το γεγονός ότι τα Επτάνησα αποτελούσαν γέφυρα και χωνευτήρι ταυτόχρονα των επιρροών της Δύσης. Η πλήρης τους αφομοίωση υπήρξε γεγονός το οποίο διέκοψε το ρόλο τους ως γέφυρα της Δύσης με την Ανατολή και έδωσε ταυτόχρονα τη δυνατότητα στην νεοτερικότητα της Εσπερίας να εισβάλλει με λανθασμένο τρόπο στο κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό οικοδόμημα του ελληνικού κράτους ¹²¹⁶. Με τη μη θεσμική αξιοποίηση του Επτανησιακού κρατικού μορφώματος, το Ελληνικό Βασίλειο έχασε μια μοναδική ευκαιρία να

¹²¹⁵ Ο.π. 82-83.

¹²¹⁶ «Όταν ήλθε η ποθητή ημέρα της ενώσεως με την μητέρα Ελλάδα εκρημνίστηκαν τα τείχη των κάστρων, έκλεισαν οι πύλες της Ιονίου Ακαδημίας, κατελύθησαν οι ιδιορυθμίες και τα ιδιάζοντα θέσμια, τα οποία είχε καθιερώσει η ξενοκρατία και όλα τα νησιά, όλες οι κοινωνικές τάξεις, προέβησαν στην πραγματική Ένωση, στην απόλυτη κοινωνία μετά του εθνικού κορμού. Δυνάμωσε η Ελλάδα από την παρουσία των Επτανησίων σε όλους τους τομείς. Αλλά τα νησιά του Ιονίου Πελάγους, οι δυτικώτατοι αυτοί φρουροί της Ελληνικής χερσονήσου, απέβαλαν με το πέρασμα του χρόνου την ιστορική τους φυσιογνωμία και έπαυσαν να είναι η γέφυρα, η οποία συνέδεε τη Δύση με την Ανατολή. Το ελεύθερο Βασίλειο, αγωνιζόμενο τον υπέρτατο αγώνα της εθνικής αποκαταστάσεως, δεν μπόρεσε να σηκώσει αυτό το βάρος και άφησε την εμπειρία της Ευρώπης και τα έθιμά της να πλημμυρίσουν κατά τρόπο κακόζηλο και ανόσια δημιουργικό να σκεπάσει τον πνευματικό βίο του τόπου, ενώ από μακρόν χρόνον η Επτάνησος είχε προαχθεί στην οργανική αφομοίωση των δυτικών ρευμάτων» (Ζακυνθινός Δ., 1964: 293).

μεταγράψει στο εσωτερικό του δοκιμασμένους θεσμούς, στην πολιτική, στην οικονομία, στην κοινωνία, στο εμπόριο, στη γεωργία, κα. Οι θεσμοί αυτοί οι οποίοι είχαν ήδη εγκαθιδρυθεί επί μακρόν στα Επτάνησα αποτελούσαν την σύνθεση της μακράς ιστορικής παράδοσης από το βυζάντιο έως και την δυτική αναγέννηση και την αναδιοργάνωση της Ευρώπης σε νέα συστατικά μέρη με την δημιουργία των εθνών-κρατών, όπως αυτά δημιουργούνταν μετά τη Γαλλική Επανάσταση και τις γενικότερες ανακατατάξεις στην περιοχή. Δεν μπορεί να αμφισβητήσει κανείς το γεγονός ότι η νέα κατάσταση που επέβαλλε την κυριαρχία της άποψης για τη Μεγάλη Ιδέα μέσω της δημιουργίας του ενιαίου έθνους-κράτους έρχονταν σε αντιδιαστολή με την υπάρχουσα Ιόνια κατάσταση της πόλης (νήσου)-κράτους, ενός ιδιότυπου τοπικού συστήματος. Η κυρίαρχη άποψη του «ενωτικού ριζοσπαστικού κινήματος» δεν ήταν επ' ουδενί η όποια μορφή ομοσπονδίας των νησιών με το Ελληνικό Βασίλειο, αφού μιλούσαν μια άμεση και πλήρη αφομοίωση. Η άποψη που αναπτύχθηκε, στους κόλπους των παλαιοριζοσπαστών κυρίως από τον Ζερβό ήταν κάποιοι θεσμοί, όπως η Ακαδημία, τα σχολεία, η εκλογή επισκόπων, Ιόνιος Κώδικας, κα είτε να διατηρηθούν είτε να ενσωματωθούν νομικά στο υπάρχον κρατικό σύστημα. Οι απόψεις μετέπειτα «νεοριζοσπαστών» και «καταχθονίων» ενσωμάτωνε κινδύνους δημιουργίας μη ενιαίας κρατικής ομοσπονδίας. Η αξιοποίηση της Επτανησιακής πολιτικής εμπειρίας δεν υπήρξε ποτέ από το Ελληνικό κράτος, με αποτέλεσμα και τα νησιά να παρακμάσουν και το Ελληνικό κράτος να μην μπορέσει να κάνει μια θετική υπέρβαση. Παρέμεινε έτσι σε μια παρατεταμένη στασιμότητα που είχαν δημιουργήσει οι εμφύλιοι πόλεμοι, οι παρεμβάσεις των μεγάλων δυνάμεων και η ανυπαρξία μιας ρεαλιστικής στρατηγικής εθνικής ενότητας την ίδια στιγμή που οι εξελίξεις στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια άλλαζαν σύνορα και δημιουργούσαν νέα κράτη. Αυτό συνέβη διότι ενώ οι Έλληνες επαναστάτησαν για να απελευθερωθούν από τους Οθωμανούς και οι Επτανήσιοι Έλληνες από τους Βρετανούς και υποβλήθηκαν σε μια εσωτερική κατάσταση στην οποία κυριαρχούσαν οι ολιγαρχικές ομάδες, οι οποίες δημιούργησαν ένα δυναστικό κράτος που το οικειοποιήθηκε μια πολιτική τάξη μεταλλαγμένη σε κομματοκρατία με το πρόσχημα της βουλευτοκρατίας. Η παραμόρφωση αυτή ξεκίνησε μετά τον Καποδίστρια, από την δεκαετία του 1830, περίοδος που άρχεται η βαυαρική δυναστεία¹²¹⁷. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που σηματοδοτεί την ολοκληρωτική οπισθοδρόμηση της Ελληνικής κοινωνίας. Το πρώτο του έμμεσο θύμα ήταν οι οργανωμένες ελληνικές κοινότητες στο εσωτερικό της χώρας και το δεύτερο άμεσο ο ελληνισμός της διασποράς. Ιδιαίτερα τον τελευταίο, η δημιουργία του Ελληνικού κράτους αντί να τον αξιοποιήσει ανάγοντάς τον σε μοχλό στερέωσης, επέκτασης και ολοκλήρωσης της οργάνωσής του, προσπάθησε με κάθε τρόπο να τον

¹²¹⁷ Κοντογιώργης Γ., 2012: 76-80.

αποκόψει από τα τεκταινόμενα (διαχωρισμός των ελλήνων σε αυτόχθονες και ετερόχθονες στην Οθωνοκρατία), που άστοχα αναπτύχθηκαν και εντός της ελληνικής Βουλής.

Παρά τις τοπικές προσπάθειες και αντιστάσεις η Κεφαλληνία δεν κατόρθωσε να αποφύγει τον εγκλεισμό του πολιτικού συστήματος, διότι ουσιαστικά καταργήθηκε ο βαθμός αυτονομίας, που είχε, οι θεσμοί αντιπροσώπευσης λειτούργησαν μόνο ως μηχανισμοί συλλογής και αξιοποίησης της ψήφου των πολιτών. Απόρροια αυτής της εξέλιξης είναι η μείωση της συμμετοχής των πολιτών και η αύξηση ισχύος των κομματικών μηχανισμών, οι οποίοι λειτουργούν και ως μηχανισμοί διαμεσολάβησης ανάμεσα στους πολίτες και το κράτος. Η εξουσία και η λειτουργία του κρατικού μηχανισμού ασκείται πλέον μέσω των υπουργικών γραφείων. Σταδιακά η όποια αυτονομία αναπτύχθηκε στα νησιά καταργείται και ενσωματώνεται στο κεντρικό σύστημα των Αθηνών. Πρακτικά, όπως έχουμε επισημάνει και παραπάνω, η μείωση της αυτονομίας των νησιών, λειτουργεί αντιστρόφως ανάλογα με τον βαθμό εκπροσώπησής τους. Ουσιαστικά αυτά οδηγούνται στο μαρασμό και τη διαρκή περιθωριοποίηση προς χάριν του εθνικού κέντρου, το οποίο ως πρώτιστο καθήκον του δεν αναγάγει την ανόρθωση του έθνους αλλά την επιβίωση του οικοδομούντος διαρκώς πολιτικού συστήματος.

XIX. Οι επιδράσεις της αφομοίωσης στην πολιτική ψήφο

Οι επιπτώσεις της αφομοίωσης επιδρούν στην πολιτική συμπεριφορά, όπως αυτή αποτυπώνεται στην επιλογή των αντιπροσώπων για το κοινοβούλιο. Το τοπικό πολιτικό σύστημα δέχεται ισχυρές επιρροές από το κέντρο και τις εκεί εξελίξεις. Οι επιρροές αυτές εκφράζονται μέσα από τις θέσεις των υποψηφίων, καθώς και τις αναφορές στον τοπικό τύπο, όπου και στις δύο περιπτώσεις κυριαρχούν τα κεντρικά πολιτικά θέματα, το ζήτημα π.χ της Κρήτης και η κυβερνητική πολιτική η οποία όμως κυρίως επικεντρώνεται στη διαχείριση των οικονομικών. Τα προβλήματα που δημιουργούνται από την διοικητική αφομοίωση (στα θέματα της συντήρησης των υποδομών, της απαίτησης των δασμών κυρίως στα εμπορεύματα), οι Κεφαλλήνες τα αντιμετωπίζουν με ανεκτικότητα. Κατανοούν ότι η ελευθερία και η Ένωση με την Ελλάδα αποτελεί το κεντρικό ζήτημα της πολιτικής τους στάσης, διότι αυτή αποτελεί το μέγιστο αγαθό των νησιωτών και για τον λόγο αυτό δεν εκφράζεται έντονα η δυσφορία τους από τις επιπτώσεις. Όποια μεγάλα έργα εκτελούνται στο νησί οφείλονται κυρίως στη χρηματοδότηση ευπατριδών

Κεφαλλήνων της ομογένειας¹²¹⁸. Την ίδια περίοδο οικοδομούνται με χορηγούς δημόσια κτίρια, σχολεία, υδραγωγεία, ορφανοτροφεία, νοσοκομεία, κλπ.

Οι κοινωνικές αντιθέσεις, παρά το γεγονός ότι δεν έχουν μειωθεί και κυρίως στον αγροτικό τομέα, δεν παράγουν ταξικές συγκρούσεις και δεν εκφράζουν έντονες κοινωνικές εντάσεις. Το κράτος στον τομέα της δικαιοσύνης λειτουργεί ως μηχανισμός ισορροπίας. Οι ραβδισμοί των βρετανών και η αυστηρή πειθαρχία έχουν αντικατασταθεί από ελαφριές ποινές στους ανυπότακτους αγρότες της υπαίθρου που πλέον αντιμετωπίζονται ως ισότιμοι πολίτες. Το 1871 ο Κουμουνδούρος έκανε ένα σημαντικό μεταρρυθμιστικό βήμα, συνεχίζοντας τα μέτρα του Δεληγιώργη και προχώρησε μετά από πολλά εκκρεμή έτη στη διανομή των «εθνικών γαιών» που είχαν περιέλθει στο κράτος μετά την εκδίωξη των τούρκων, σε αγρότες, δίνοντας το δικαίωμα σε κάθε αγρότη να αποκτήσει 0,8 εκτάρια¹²¹⁹ ξερικής γης ή 0,4 εκτάρια ποτιστικής γης πληρώνοντας 26 ετήσιες δόσεις με 2% επιτόκιο και 3% χρεολύσιο για ελαιώνες και οπωρώνες¹²²⁰.

Αυτή η κατάσταση δημιουργούσε αντιπαραθέσεις στη Βουλή αλλά και στην τοπική κοινωνία. Αποκαλυπτικό είναι οι λόγοι του Γ. Ιακωβάτου στη Βουλή, στη συζήτηση για την τροποποίηση του νόμου περί χαρτοσήμου και εφαρμογής του στην Επτάνησο. Καταγγέλλει την Κυβέρνηση ότι προωθεί την αφομοίωση ανάλογα με τις πολιτικές επιλογές τις οποίες θέλει να δημιουργήσει¹²²¹. Το απόσπασμα από τον λόγο του Ιακωβάτου δείχνει την αυτοαναιρούμενη και καιροσκοπική πολιτική τόσο της Βουλής όσο και της Κυβέρνησης Κουμουνδούρου, που βρίσκεται

¹²¹⁸ Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση του Νοσοκομείου, που το 1888 ξεκίνησε η κατασκευή του στο Αργοστόλι. Ο Ιωάννης Βουτσινάς από την Οδησό απέστειλε 6.000 δρχ. από κληρονομιά που του είχε αφήσει ο θείος του Αναστάσιος Βουτσινάς (τιμή εφημερίδας εποχής 15 λεπτά) (Εφημ. "Κεφαλληνία", φ. 158/23.12.1888).

¹²¹⁹ Ένα εκτάριο ισούται με 100 άρια ή 10.000 τετραγωνικά μέτρα, δηλαδή 10 στρέμματα.

¹²²⁰ Διανεμέθηκαν 285.000 εκτάρια σε 357.217 κλήρους συνολικής αξίας 90 εκατ. δρχ. εμποδίζοντας στο να δημιουργηθεί μεγάλη γαιοκτησία [N. 431/25/3/1871 (ΦΕΚ Α/25/16.6.1871 και N. 336/24.3.1871 (ΦΕΚ Α/29.7.1871)].

¹²²¹ Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Ιακωβάτος: «... Δια να τρομάξη την Βουλήν, δια να αποτρέψη της αναβολής το νομοσχέδιον, παρετήρησεν ο κ. Πρωθυπουργός ότι ο Ιακωβάτος δεν θέλει την αφομοίωσιν της πρώην Ελλάδος προς την πρώην Επτάνησον. ... Λοιπόν αν άλλος εξήτει την αφομοίωσιν της Ελλάδος προς την πρώην Επτάνησον, είναι αυτός ο κ. Πρωθυπουργός. Εξήτησα ωσαύτως πέρυσι την αφομοίωσιν του παλαιού έτους, του ημερολογίου. Εις την Επτάνησον οι κάτοικοι είναι και ορθόδοξοι Έλληνες και χρονολόγιον δεν γνωρίζουσιν έτερον ή το ανατολικόν, και εν τοσούτω τους υποχρέωσεν η ξενοκρατία να ρυθμίσωσι την χρονολογίαν των κατά το δυτικόν έτος και προσεκαλούντο οι χωρικοί να έλθωσιν εις το Δικαστήριον την 20 λόγου χάριν του μηνός, και ήρχοντο ενώπιον του δικαστηρίου και ήκουον ότι η υπόθεσις των εδικάσθη ερήμην. Το εξήτησα πέρυσιν, εξήτησα δε όπως αφομοιωθεί η Επτάνησος προς την παλαιάν Ελλάδα. – Και τω όντι, ομοφώνως η Συνέλευσις παρεδέχθη την αφομοίωσιν της Επτανήσου προς την Ελλάδα κατά το ημερολόγιον, και τις ηναντιώθη; Ο κ. Πρωθυπουργός και οι φίλοι του ... Εξήτησαμεν περιπλέον την αφομοίωσιν της ναυτιλίας της Επτανήσου προς την της Ελλάδος, και τις ηναντιώθη; Ο κ. Υπουργός και οι φίλοι του. Και τω όντι η Συνέλευσις παμψηφεί την πρότασιν του Χαρ. Ιακωβάτου παρεδέχθη, ότι η ναυτιλία της Επτανήσου έδει να υπαχθή εις τους νόμους της παλαιάς Ελλάδος ... Καταπτοηθείς ο κ. Υπουργός εις το τολμηρόν της προτάσεως ημών περί καταργήσεως της δεκάτης, το φόρου των επιτηδευμάτων, του χαρτοσήμου και τόσων άλλων είπεν, εκ προοιμίων «παρακαλώ την Βουλήν να μη δίδη ακρόασιν εις τοιαύτα». Πώς; Που ηκούσθη μία τοιαύτη πρότασις ως η ημετέρα να γείνη δεκτή αμέσως; Που μένει τότε η Βουλή η ενάντη της Επτανήσου, ήτις δεν έδωκεν ακρόασιν, ότε επροτεινόμεν την ένωσιν; Και τότε εθεωρούμεθα ως αναρχικοί, ως ανατροπείς της κοινωνίας, ως εχθροί και ένοχοι εσχάτης προδοσίας, και εν τοσούτω ο σπόρος ερρίφθη και τους καρπούς τους βλέπομεν σήμερον ...» [ΠΡΒ, ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ Α, Συν. 30.9.1865 (στο Καλογεράς Α., 1902: 51-52)].

στη θέση αυτή εκείνη την εποχή. Σκοπός της Βουλής είναι να διαφυλαχθούν τα συμφέροντα των επαρχιών που εκλέγονται οι εκάστοτε Βουλευτές¹²²² και να αντιμετωπισθούν τα Επτάνησα ως ένας οικονομικός χώρος με τον οποίο η χώρα θα λύσει το οικονομικό της πρόβλημα¹²²³. Απ' την άλλη πίσω από την πολιτική του Κουμουνδούρου κρύβεται η προσπάθειά του να συγκροτήσει έναν ισχυρό πολιτικό πόλο διακυβέρνησης. Αυτό το έδειξε με την προεκλογική του επίσκεψη στην Κεφαλληνία, όπου στην προσπάθειά του να εκλέξει όσους περισσότερους βουλευτές υποστηρικτές του προέβη τόσο σε ρητορικές υποσχέσεις για την διατήρηση προνομίων και αυτονομιών στις επαρχίες, όσο και στην κατά περίπτωση γεωγραφική συγκρότησή τους¹²²⁴.

Από πρακτικά της Βουλής αντλούμε σημαντικά στοιχεία για τις αντιπαραθέσεις γύρω από το ζήτημα της αφομοίωσης. Σε μια εκ των συζητήσεων «περί εφαρμογής φόρων εν Επτανήσω», αντιδρώντας στην τοποθέτηση του Γ. Ιακωβάτου, περί τρόπου εφαρμογής της φορολογίας, στο πλαίσιο της οποίας τοποθετήθηκε ο βουλευτής Κερκύρας Θ. Ζερβός υπέρμαχος της άμεσης αφομοίωσης, τόνισε την αναγκαιότητα της άμεσης αφομοίωσης: «Θ. Ζερβός: *Εναντιώνομαι εις όλα. Κατά την ιδέαν μου, καμμία πρότασις, η οποία αποβλέπει μεταβολήν, αλλαγήν, προσθήκην, αφαίρεσιν εις τους Ιονίους Κώδικας, δεν πρέπει να συζητηθή, έχομεν, κύριοι, να συζητήσωμεν την άμεσον αφομοίωσιν. Δεν θέλω κομμάτιον από το εν, κομμάτιον από το άλλο, που θα βγούμεν ούτω, πως; Μας παρουσιάζουν να αφαιρέσωμεν εν κομμάτι από τον Ελληνικόν Κώδικα, και ηξεύρουν οι Ιόνιοι τι λέγει αυτό το κομμάτι; Δεν παραδέχομαι, κύριοι, κομμάτι ούτε από τη μίαν νομοθεσίαν, ούτε από την άλλην, αποκρούω την αρχήν αυτήν, διότι θα παρουσιασθώμεν εις την Επτανήσον ως ήλθομεν*». Στην απάντησή του ο Γ. Ιακωβάτος, εξέφρασε την πλήρη διαφωνία του και στάθηκε ιδιαίτερα στο θέμα παρουσίας των πολιτών στα δικαστήρια, ασκώντας ταυτόχρονα κριτική εις πάντας και κυρίως κατά της κυβερνήσεως που δεν εφάρμοσε την αφομοίωση ως η συνέλευση αποφάσισε από 1.1.1865¹²²⁵.

¹²²² Ο.π. 63.

¹²²³ Αναφέρει σε αυτό ο Γ. Ιακωβάτος: «Είναι ομολογούμενον, και το εκήρυξεν η Κυβέρνησις, ότι αι επαρχίαι της Επτανήσου πληρώνουν αναλόγως φόρους περισσότερους των επαρχιών της πρώην Ελλάδος, ... και εν τοσούτω εάν ερωτήσετε τους κατοίκους των επαρχιών εκείνων, θέλετε ακούσει, ότι δεν πληρώνουν φόρους. Τις ο λόγος της φαινομένης αντιφάσεως; Ο λόγος είναι εις τον τρόπον της εισπράξεως των φόρων. Επειδή η είσπραξις είναι τελωνειακή, ουδείς τον αισθάνεται, και επομένως όλοι τον ασπάζονται, ουδείς παρεπονέθη εις την Επτανήσον, όπου πληρώνουν το πέμπτον των εισοδημάτων, είκοσι τοις εκατόν, εν ω εις την Ελλάδα πληρώνουν πολύ ολιγώτερον ...» (Ο.π.).

¹²²⁴ Εφημ. «Κεφαλληνία»/20.2.1865.

¹²²⁵ Ανέφερε ο Ιακωβάτος: «...Η Ζερβοϊδέα αυτού είναι ότι οι πολίται της ηπειρωτικής Ελλάδος μεταβαίνοντες εις την Επτανήσον πρέπει να θεωρούνται δικαστικώς απηγορευμένοι Ενώπιον των δικαστηρίων της ηπειρωτικής Ελλάδος δύνανται οι πολίται να παρίστανται αυτοπροσώπως, καθώς και δια δικηγόρου να υπερασπίζονται τα δικαιώματά των. ...Τι ακολουθεί εν Επτανήσω; Όλοι οι πολίται της Επτανήσου, των επαρχιών εκείνων, είναι δικαστικώς απηγορευμένοι, δεν δύνανται να παρουσιασθώσιν ενώπιον των Δικαστηρίων ούτε αυτοπροσώπως ούτε δια της υπογραφής των, και ενώ αυτοί οι διάδικοι, οι έχοντες συμφέρον, οι καθ' όλους τους νόμους του κόσμου δυνάμενοι να διορίσουν καν εντολοδόχον ενώπιον των δικαστηρίων είτε δικηγόρον, αυτοί μόνοι, στερούνται του δικαιώματος να παρουσιασθώσιν ενώπιον των δικαστηρίων, αλλ' είναι υποχρεωμένοι κατά τους νόμους της ξενοκρατίας να διορίσουν άλλους, και αυτοί δεν έχουν το δικαίωμα να παρουσιασθούν ούτε να υπογράψουν ούτε να αγορεύωσιν. ... Ωστε διατείνομαι ότι πρέπει να λείψη αυτή η

Στη συζήτηση του νομοσχεδίου «Περί της διατήρησης των εκκλησιαστικών κτημάτων της Επτανήσου» ο Γ. Ιακωβάτος αποκαλύπτει τις μεγάλες αντιφάσεις τις οποίες υπέγραψε η Ελλάδα που περικλείονται στην συνθήκη της Ενώσεως¹²²⁶. Απαντώντας στις επικρίσεις του βουλευτή Μεσολογγίου Χ. Τρικούπη ότι δεν ερμηνεύουν σωστά την συνθήκη, ο Γ. Ιακωβάτος, τόνισε την ανακολουθία λόγων και πράξεων της κυβέρνησης η οποία λειτουργεί καιροσκοπικά και με βάση το υπουργικό συμφέρον. Ανέφερε χαρακτηριστικά ότι οι ανακολουθίες αυτές υπάρχουν και τα χρόνια προβλήματα της αφομοίωσης λόγω της θέσεως του βασιλείου να μην αποδεχθεί την διατήρηση των τοπικών νομοθετημάτων και την επιμονή της Βουλής για άμεση και πλήρη αφομοίωση.

Η τοποθέτηση του Γ. Ιακωβάτου δίνει απαντήσεις για τις διαρκείς ακροβασίες της Βουλής σχετικά με την αφομοίωση. Η Κυβέρνηση, λόγω κυρίως της αρνητικής στάσης της Βουλής, δεν προχώρησε στην πλήρη αφομοίωση γνωρίζοντας και ερμηνεύοντας τη συνθήκη με τους δεσμευτικούς όρους περί του συντάγματος του 1817, το οποίο απεχθάνονταν οι Επτανήσιοι και από την άλλη προωθούσε την αφομοίωση σταδιακά. Ψήφισε την πλήρη αφομοίωση, που θα άρχιζε από 1.1.1865 αλλά δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Το πιθανότερο είναι ότι πίσω από τις αποφάσεις αυτές καλύπτονταν οι δεσμεύσεις προς τη Βρετανία για την εφαρμογή της συμφωνίας της Ένωσης (διευκολύνσεις στα πλοία της, συντάξεις υπαλλήλων Ιονίου Κράτους, προστασία των αλλόθρησκων εκκλησιών), ενώ παράλληλα οι δεσμεύσεις αυτές υπέκρυπταν και το έντονο ενδιαφέρον της την περίοδο αυτή για τα νησιά και για το βασίλειο γενικότερα (όπως αποκαλύφθηκε στη συζήτηση στο Βρετανικό Κοινοβούλιο για τις εξελίξεις μετά την Ένωση στα νησιά το 1865).

κατάστασις εν Επτανήσω και να μη ... καταδικάσωμεν τους πολίτας της ηπειρωτικής Ελλάδος εις αιωνίαν δικαστικήν απαγόρευσον, ως αν ήσαν ανίκανοι ή άσωτοι ή καταδικασμένοι κακούργοι υπό των δικαστηρίων ... Αυτός είναι ο λόγος και γνωρίζω πόθεν ανεκινήθη αυτή η ιδέα να γίνη η εξ εφόδου αφομοίωσις ή να μη γίνη. ... Αφομοιώθη η εξάσκησις των επαγγελματιών της ιατρικής, της νομικής, διότι πριν οι πολίται Έλληνες μεταβαίνοντες εκεί, δεν ηδύναντο να εξασκήσωσι τα επιτηδεύματά των, και ημεείς διερρηξάμεν το μεσότηχον τούτο, και οι εδώ πολίται ελευθέρως δύνανται να μετέρχωνται τα επιτηδεύματά των, μεταβαίνοντες εκεί. Πλείσται δ' άλλαι αφομοιώσεις εγένοντο, τας οποίας παρεδέχθη η Συνέλευσις και η Βουλή. ... Άμα εψηφίσθη το ψήφισμα εκείνο ... ο έλεγον ότι από α' Ιανουαρίου 1865 η αφομοίωσις είναι τετελειωμένη, και επήλθεν η ωρισμένη εποχή αφηρημόσθη; Σεις είχετε την πλειονοψηφία ... και εν τούτοις δεν την εφηρμόσατε...» [ΠΡΒ, ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ Α, Συν. 12.10.1865 (Καλογεράς Α., 1902: 69-71)].

¹²²⁶ Ανέφερε ο Ιακωβάτος: «... Πέρυσι παρατήρησα ότι εν ονόματι του πατριωτισμού έπρεπε να γίνη η αφομοίωσις των εκκλησιών, αλλά ταύτης προς εκείνην, ουχί εκείνης προς ταύτην, διότι ούτω γίνεται η αφομοίωσις προς όλους τους Ορθοδόξους, και ημεείς δεν είμεθα ουδέ το ενδέκατον των Ορθοδόξων Ελλήνων. ... Μας κατηγορήσεν ο έντιμος βουλευτής Μεσολογγίου, ότι δεν γνωρίζομεν να ερμηνεύσωμεν την συνθήκην της ενώσεως, έλαβε το κείμενον του άρθρου 4 αυτής, το ανέγνωσε και απέδειξεν ότι δεν εννοεί ούτε την δύναμιν ουδέ το γράμμα. Μας έκαμε την ιστορίαν του άρθρου αυτού, και τι προέκυψεν εκ τούτου; ... Τις, λέγει, υπερησπίζετο τότε τα συμφέροντα της ορθοδόξου Εκκλησίας; Ο Αυτοκράτωρ της Ρωσσίας. Εύγε, κύριε Τρικούπη! Συ ήσο αντιπρόσωπος της Ορθοδόξου Ελλάδος και δεν υπερασπίσθη τα συμφέροντα. ΠΟΛΛΟΙ: - Δεν είχε υπάγει ακόμη. ΙΑΚΩΒΑΤΟΣ: - Πολύ καλά, αλλ' όταν υπέγραφε την συνθήκην, ήτο βεβαίως παρών, έβλεπε το κείμενον και έπρεπε να είπη, που είναι αυτό το Σύνταγμα του 1817, το οποίον η συνθήκη απήτει ως μέρος ολοκληρωτικόν αυτού. Ας ομολογήση ότι δεν εγνώριζε το Σύνταγμα του 1817, διότι, αν το εγνώριζε, ως το αντικρούει σήμερον, έπρεπε να το αντικρούση και τότε, αλλά το υπέγραψε τυφλός όμμασιν. Ημεείς τω όντι το εκεραυνοβολήσαμεν, ημεείς το αντεκρούσαμεν παντί σθένει εις την 9^{ην} Ιόνιον Βουλήν, αλλά ποιος μας βιάζει εδώ να το θεωρήσωμεν εν ισχύει; Η υπογραφή της Ελλάδος και του πληρεξουσίου της. Άμα έδωκε το δικαίωμα εις οιονδήποτε να επικαλήται το Σύνταγμα του 1817, πρέπει να αιτιάται εαυτήν.» (Ο.π. 73-85).

Ανέφερε στις 20.1.2.1865, στη συζήτηση για τη συγκρότηση επιτροπής για τα ζητήματα της αφομοιώσεως, ο Γ. Ιακωβάτος, ζητώντας να παραταθεί η αφομοίωση ούτως ώστε να ενσωματωθούν πολλά θετικά νομοθετικά στοιχεία της Επτανήσου στην υπόλοιπη Ελλάδα¹²²⁷. Ενώ στη συζήτηση περί της εκκλησίας των νησιών ο Γ. Ιακωβάτος αναδεικνύει με πολύμορφο τρόπο το πρόβλημα της αφομοιώσεως όχι μόνο στον τομέα αυτό αλλά και συνολικά, τονίζοντας ξανά την αρνητική του θέση στην άμεση αφομοίωση¹²²⁸. Συνεχίζοντας τις αντιδράσεις τους περί αφομοιώσεως οι αδελφοί Ιακωβάτοι παραιτήθηκαν από βουλευτές στις 27.9.1867, μαζί με τον αδελφό τους Νικόλαο Δήμαρχο Παλλέων. Ανέφερε η κοινή παραίτηση των δύο βουλευτών Πάλλης, εμμένοντας ότι στο θέμα της αφομοίωσης η κυβέρνηση παραβιάζει το Σύνταγμα και τη συμφωνία περί ενώσεως¹²²⁹.

¹²²⁷ Ανέφερε χαρακτηριστικά: «Είδετε, ολίγον καιρόν edώσατε εις την επιτροπήν, και μονολότι υπήρχεν η ιδέα, ότι με το πτυάριον πρέπει να εισαχθή η νομοθεσία εις την Επτανήσον, είδατε, ότι εις την έκθεσιν της επιτροπής τα τρία ήμυσι είναι της νομοθεσίας της Επτανήσου, σας λέγω δε, ότι εάν δώσητε ολίγον καιρόν πολλά της Επτανήσου θα τα μεταφέρωμεν edώ, ως ελάβατε εκείνον τον περί εκλογής των βουλευτών νόμον. Εάν τώρα από την νομοθεσία της Επτανήσου περιλάβετε όσα ενομίσατε ότι ήσαν καλά, εγώ φρονώ, ότι και εκεί υπάρχουν καλά πράγματα και edώ, και άμα λάβη καιρόν μία επιτροπή, θέλει μεταφέρει edώ πολλά καλά εκ των όσων ευρίσκονται εκεί. ...» (Ό.π. 117-118).

¹²²⁸ Ανέφεραν οι αδελφοί Ιακωβάτοι: «Επιθυμώ να κάμω γνωστήν την ψήφον μου εις την Βουλήν, και παρακαλώ να γραφή εις τα εστενογραφημένα πρακτικά ακριβώς, και δια τούτο σας αναγινώσκω την περίληψιν, ιδού πως έχει. ...Καταψηφίζομεν το είδος και τον τρόπον τοιαύτης λεγομένης αφομοιώσεως δια τους εφεξής λόγους. – Διότι προσβάλλει την Εκκλησίαν της Επτανήσου, την πνευματικήν εξουσίαν του Οικουμενικού Πατριάρχου, το μυστήριον του γάμου και την ταύτα ρητώς προστατεύουσαν συνθήκην της ενώσεως της 17/29 Μαρτίου 1864, και ούτω χορηγεί δικαίωμα εις την Αγγλίαν να επέμβη και απαιτήση εκ νέου την επί των Ιονίων νήσων προστασίαν, όπερ συνεπιφέρει πολλά δεινά, καθιστά υπεύθυνον την Βουλήν και την Κυβέρνησιν της Ελλάδος. Διότι τοιαύτη λεγομένη αφομοίωσις προέρχεται εκ της ακατανόητου και γελοίας συγχύσεως της ενώσεως και τη αφομοιώσεως, αδαών και ασχέτων και μη συνυπαρχουσών. Το όντι, ουδεμία επαρχία Κράτους εν Ευρώπη υπάρχει εντελώς αφομοιωμένην προς τα λοιπάς, η μεν Πρωσσία διέπται υπό δύο νομοθεσιών, η δε Αγγλία υπό τριών, η δε Ιταλία υπό εξ και επέκεινα, η δε Ρωσσία υπό πολυαριθμών, η δε Σουηδία υπό δύο, η δε Γαλλία υπό εθίμων, η δε Ελλάς υπό διαφόρων ποικιλόμορφων νομοθεσιών και απείρων εθίμων, επεχόντων τόπον νόμων τοπικών, ουδ' η Μάνη, ουδ' η Αθήναι αφομοιώθησαν εισέτι προς την λοιπήν πολιτείαν. Διότι τοιούτον είδος αφομοιώσεως αναγκάζει το βέλτιον να αφομοιωθή προς το χείρον, όντως, η εξ απόπου φιλοτίμου λεγομένη ελληνική νομοθεσία, πραγματικώς όμως βιαία εισαγωγή υπό εισβαλόντων βαναρών και Εβραίων, είναι εν γένει πολύ κατωτέρα της εν Επτανήσω ισχυούσης. Διότι την εισαγομένην νομοθεσίαν κατέκρινεν ανεκκλήτως η της Γ' Σεπτεμβρίου εν Αθήναις εθνική των Ελλήνων Συνέλευσις ως αποκύημα ξενοκρατίας, διατάξασα δια του 105 άρθρου του Συντάγματος του 1844... Διότι αφομοιώσις τοιαύτη εναντιούνται εις τας αρχάς της αυτοκυβερνήσεως, της μόνης δυναμένης ν' ανακουφίση και προάξη το έθνος. ...Οι υποφαινόμενοι εύχονται δύο τινα επ' αγαθώ της Ελλάδος, η 1^{ον} τοιούτου είδους και τρόπου αφομοιώσις ν' αποβή γράμμα νεκρόν και γελοία, ... κατά την πρόρρησιν των εν τη Εθνοσυνελεύσει, τα την θρησκείαν και την Εκκλησίαν αφορώντα δύο πρώτα άρθρα του Συντάγματος, ή 2^{ον} να γενή δεκτή υπό του λαού της Επτανήσου αοιγγύστως και ευπειθώς. Υπόκειντες εις το δεύτερον προτιμώμεν το πρώτον. Εν Αθήναις, την 20^{ην} του Δεκεμβρίου 1865. Οι Βουλευταί / Χαραλάμπης Τυπάλδος Ιακωβάτος, Γεώργιος Τυπάλδος Ιακωβάτος» (Ό.π. 120-123).

¹²²⁹ Ανέφεραν στην παραίτησή τους: «Θεωρούντες ότι δια της πολιτικής της Κυβερνήσεως το Ελληνικόν έθνος και η Πολιτεία ελαύνονται προς τον απολυτισμόν και την βαρβαρότητα, διοικούμενα αντισυνταγματικώς άνευ νόμων, και το πολύ δια διαταγμάτων, ων γέμει κατά το ενεστώς έτος ή «Εφημερίς της Κυβερνήσεως». Παρατηρούντες ότι παρεβιάσθησαν υπό της Κυβερνήσεως τα άρθρα 10, 11, 12, 14, 17, 18 του Συντάγματος ως καταδικωόμενων των ησύχων και αόπλων συνελεύσεων των πολιτών, ως δημευθείσης της ιδιωτικής περιουσίας των συναδελφικών εκκλησιών, καταργηθείσης της ψήφου των πολιτών εν αυταίς, και διαλυθέντων βία των εκκλησιαστικών συνεταιρισμών, εναντίον της πίστεως, της Συνθήκης τη Ενώσεως, του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι, του αστικού Κώδικος και του από 26 Απριλίου 1834 βασιλικού διατάγματος περί ιδιοκτητών εκκλησιών, και της από της 1 Μαρτίου 1834 εγκυκλίου της Κυβερνήσεως περί ενοριών. ...οι υπό του Ελληνικού Συντάγματος αναγνωριζόμενοι εν ισχύει, και ούτω καταργείται η θρησκευτική και αστική ελευθερία των πολιτών, των υπό τοιούτον ρητόν όρον δεξαμένων την Ένωσιν, και εκτελείται ρωσσική αφομοίωσις και κατά τούτο. Φρίσσοντες την εξωτερικήν πολιτικήν της Κυβερνήσεως, ως πολιτικήν όχι ειρήνης και προόδου, αλλ'

Η παραίτηση του Νικολάου Τυπάλδου Ιακωβάτου, από της Δημαρχίας των Παλλέων προς τον Υπουργό των Εσωτερικών, επικεντρώθηκε κυρίως στο εκκλησιαστικό¹²³⁰.

Η κατάσταση που επικρατεί μετά την Ένωση μπορεί εύλογα να αναδυθεί μέσα από την αποχαιρετιστήρια επιστολή του Νομάρχη Κεφαλληνίας Κ. Καλαμίδα στις 30.5.1872, στην οποία παραθέτει στοιχεία για τον χαρακτήρα των Κεφαλλήνων, το κλίμα που επικρατεί στο νησί και την πολιτική κατάσταση της εποχής¹²³¹. Παρά την υποκειμενικότητα, ως πολιτικού εκπροσώπου που διορίστηκε επί της Κυβέρνησης Κουμουνδούρου, αλλά παρέμεινε και επί των κυβερνήσεων Ζαΐμη και Βούλγαρη, το κείμενο αυτό δίνει χαρακτηριστικά στοιχεία της πολιτικής κατάστασης και πως την αντιλαμβάνεται ένα διοικητικό στέλεχος εκτός νομού.

Το ζήτημα της αφομοίωσης, όσον αφορά την συμπεριφορά της Βουλής και κατ' επέκταση της Κυβέρνησης, υπήρξε αντικείμενο πολιτικής αξιοποίησης για τη δημιουργία πολιτικών συσχετισμών και κομματικών αποτελεσμάτων. Μεγάλο μέρος της Βουλής ζητούσε την άμεση

ερημώσεως και πολέμου, δι' ης εδολοφονήθη μεν ηλιθίως η Κρήτη, και εξολοθρεύεται το ελληνικόν σπέρμα εξ αυτής, ... Πόρρω απέχοντες της εσωτερικής πολιτικής της Κυβερνήσεως, ως εργαλείου σκυθικών σκοπών, ενεργούσης σύστημα συγκεντρωτικόν και αστυνομικόν, καταστρέφον τας δημοτικές ελευθερίας, παραβιάζον την προσωπικήν ελευθερίαν, καταθραύον το έθνος υπό το βάρος της φορολογίας, μεταβάλλον την Εκκλησίαν εις Μοσχοβιτικήν Παγόδα, τους Αρχιερείς εις αστυνομικούς υπαλλήλους και τους Ιερείς εις βόνζους κατασκόπους, προς ανάδειξιν της Μόσχας ως κέντρον πολιτικού και εκκλησιαστικού δια της αφανίσεως του ελληνικού πνεύματος, της γλώσσης και της Εκκλησίας, συγκροτήσαν πέρυσι και εφέτος παράνομον Ιεράν Σύνοδον της εκκλησίας της Ελλάδος εναντίον του νόμου των πρεσβυτέρων της Αρχιερωσύνης, ... Σκεπτόμενος ότι τοιαύτη Κυβέρνησις και η Βουλή αυτής δεν αρμόζουσιν εις ημάς, ουδέ ημείς εις τοιαύτην Κυβέρνησιν και τοιαύτην Βουλήν, και ότι η παραίτησις δύο βουλευτών, μηδέν άλλο όντων ειμή μόνον πτωχών Ελλήνων, αποβαίνει ορθή μεν ως διαμαρτύρησις, κοινωφελεστέρα δε του κοινωφελούς βουλευτικού αυτών βίου. ...παραιτούμεθα της εντολής ημών ως βουλευταί της Επαρχίας Πάλλης, σευόμενοι τα βέλτιστα τη πατρίδι. Εν Κεφαλληνία την 25 του Σεπτεμβρίου του 1867. Οι βουλευταί της Πάλλης / Χαράλαμπος Τυπάλδος Ιακωβάτος, Γεώργιος Τυπάλδος Ιακωβάτος» («Παραίτηση Αδελφών Ιακωβάτων από βουλευτές», Καλογεράς Α., 1902: 144-145.

¹²³⁰ Ανέφερε ο Δήμαρχος: «Γενομένης θρησκευτικής και εκκλησιαστικής μεταβολής εν τη Νήσω ταύτη εναντίον των κανόνων της Συνθήκης της Ενώσεως και του Συντάγματος, εξ ης μετεβλήθησαν οι όροι, υφ' ους πέρυσι παρέλαβον τον Δήμον Παλλέων, εκπληρών καθήκον θρησκευτικής και πολιτικής συνειδήσεως, έτι δε και τιμότητος ιδιωτικής, σπεύδω να παραιτηθώ και παραιτούμαι από της Δημαρχίας των Παλλέων, ως μη ανήκων πλέον εις την Εκκλησίαν του πρώην Αρχιερέως μου Σπυρίδωνος και εις την πολιτικήν της Κυβερνήσεως. Ούτως ηξέυρω να επαγγέλωμαι και τιμώ τας θρησκευτικές και τας πολιτικά μου πεποιθήσεις. Εν Αηζουριά την 6ην Ιουλίου 1867» (Ο.π. 145-147).

¹²³¹ Αναφέρει ο Νομάρχης: «Αποχαιρετών υμάς απέρχομαι ... Αλλ' αναχωρών δεν δύναμαι ν' αποκρύψω ότι καταλείπω τον ωραίον της Κεφαλληνίας νομόν μεθ' υποκαρδίου λύπης, διότι εύρον εν αυτό πολίτας νοήμονας, φιλονόμους, φιλοβασιλικούς και εις την μετά της ελευθερίας τάξιν αφοσιωμένους. Μεταξύ υμών υπήρξαν κα τινες, μολύναντες του Κεφαλλήνος το όνομα δια παντίων εγκλημάτων, αλλ' οι τοιοῦτοι, ευτυχώς εναριθμοί, εστιγματίσθησαν και υφ' υμών αυτών. ... Το κατ' εμέ, εκφράζω τους επαίνους και τας ευχαριστίας μου προς τε τας δημοτικές αρχάς εκείνας, αίτινες εξ ευγενούς αμίλλης ορμώμενοι συνετέλεσαν μετ' εμού εις την κατασκευήν απείρων δημοτικών αμαξιτών οδών, γεφυρών, λιμένων και κρηπιδωμάτων, και προς τους αγαθούς πολίτας, οίτινες προθύμως και δια πάσης αυταπαρνήσεως εχορήγησαν προς τούτο τα τε χρηματικά μέσα και τας προσωπικάς των εργασίας, ... αισθάνονται προ πάντων της Κεφαλληνίας οι κάτοικοι αποστροφήν προς την άμεσον φορολογίαν, υπέβαλον εις την βασιλ. Κυβέρνησιν νομοσχέδιον, καθιερούν την έμμεσον φορολογίαν, ... Υποβάλλω δε κατ' αυτάς και έτερον περί διανομής της εγχωρίου περιουσίας νομοσχέδιον, αφού έλαβον πάσαν την πρόνοιαν του προικίσαι το αστυκόν της Κεφαλληνίας νοσοκομείον δια πόρων, ικανών προς συντήρησιν αυτού και διατροφήν των νόθων. ... Απέρχομαι της ωραίας και ενάνδρου πατρίδος σας, έχων αναπεπαισμένην την συνείδησίν μου ότι διήκσα υμάς πατρικώς, αφατριάστως και μετά πάσης δικαιοσύνης. ...» [Ο Κ. Καλαμίδας διορίστηκε Νομάρχης επί Κυβερνήσεως Κουμουνδούρου (Μάρτιο 1871), παρέμεινε επί κυβερνήσεων Ζαΐμη και Βούλγαρη και μετατέθηκε το 1872 στην Αργολίδα. Με τίτλο «Προς τους κατοίκους του νομού Κεφαλληνίας» και ημερομηνία 30.5.1872. (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ, Έγγραφο 95)].

αφομοίωση, θέση την οποία προέβαλαν και οι τοπικοί βουλευτές της Κεφαλληνίας αρχικά με επικεφαλείς τους παλαιοριζοσπάστες. Το ζήτημα αυτό τελικά αναδείχθηκε σε μοχλό διαρπαγής των ψήφων και κυρίως ένα εργαλείο να ενσωματωθούν οι εκλεγέντες βουλευτές στο κεντρικό πολιτικό σύστημα και να επεκταθεί έτσι η κομματική επιρροή των κεντρικών κομμάτων και της κυβέρνησης κυρίως στις νεοεισερχόμενες επαρχίες των Επτανήσων.

XX. Από την Ένωση στην εποχή του Τρικούπη

Η ιδιοτυπία της νεοελληνικής πολιτείας και πολιτικής εντοπίζεται στη μοναδικότητα και τη διαφορετική φύση των ιστορικών καταβολών της. Η προσπάθεια να καταταχθεί η ελληνική κοινωνία στην ευρωπαϊκή ή στην ασιατική συνιστώσα ήταν αποτέλεσμα μιας λανθάνουσας επιλογής να ερμηνευθεί η ελληνική ιδιαιτερότητα με κριτήριο το ρόλο της στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι. Για τις ευρωπαϊκές κοινωνίες το κράτος-έθνος και το πολιτικό σύστημα που αυτό δημιουργεί, αποτελούν το μοναδικό πλαίσιο για την παρουσία και εξέλιξή τους, σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, και την προσπάθειά τους για μετάβαση από τη φεουδαρχική στην τιμοκρατική κοινωνία. Η πορεία τους αυτή απαιτούσε ταυτόχρονα και μια αντίστοιχη οικοδόμηση για την συγκρότηση των ανθρωποκεντρικών κοινωνιών τους και σταδιακή απελευθέρωση του ατόμου από τις αντιλήψεις και πρακτικές του φεουδαλικού συστήματος.

Η δεκαετία 1865-1875 αποτελεί για το νεοελληνικό κράτος μια διαρκή διαδικασία μετασχηματισμών και καθιέρωσης θεσμών που ενισχύουν το κοινοβουλευτικό σύστημα και την παρουσία των κομμάτων στην οργάνωση του πολιτικού συστήματος. Η περίοδος αυτή θα χαρακτηριστεί από την παρουσία το Χ. Τρικούπη, η συμβολή του οποίου θα είναι κρίσιμη για την προσπάθεια των πολιτικών αλλαγών που συντελούνται. Ο Τρικούπης έχει ήδη συνδεθεί με τα Επτάνησα, λόγω της παρουσίας του ως εκπροσώπου του Ελληνικού κράτους στην συνθήκη της Ένωσης, η οποία θα απασχολήσει μακρά το πολιτικό σύστημα, τη Βουλή και τις εκλογικές διαδικασίες. Ταυτόχρονα η πολιτική του στρατηγική, που θα αποτελεί τη βάση κοινοβουλευτικής συζήτησης σχετικά με την εισαγωγή πολιτικών αλλαγών στη λειτουργία των θεσμών και κυρίως του εκλογικού συστήματος, θα ξαναεμπλακεί με τους Επτανήσιους. Διότι η εκλογική διαδικασία της «δια σφαιριδίου εκλογής» και της ενεργητικής ψήφου που αυτή επέβαλλε, αποτελούσε πρόταση και των επτανησίων και κυρίως Κεφαλλήνων Βουλευτών και ταυτόχρονα θα αποτελέσει και τον πρώτο θεσμό που θα προσπαθήσει να τον αλλάξει με την πρόταση της «μίας ψήφου» ο Τρικούπης και Κουμουνδούρος.

Η πολιτική στρατηγική του Χ. Τρικούπη δομείται στη βάση της αποτυχία του ελληνικού Βασιλείου να σχεδιάσει και να εφαρμόσει ένα σχέδιο που θα οδηγήσει στην ολοκλήρωση της

εθνεγερσίας και στην υλοποίηση της Μεγάλης Ιδέας. Θεωρούσε ότι τόσο το κράτος, το πολιτικό σύστημα, όσο και η άρχουσα πολιτική τάξη εφαρμόζουν μια πολιτική μονοσήμαντη και ευκαιριακή και για τον λόγο αυτό απέτυχε κάθε προσπάθεια εθνικής αναγέννησης. Για να υπάρξει οποιαδήποτε αποτελεσματικότητα υπήρχε ως μόνη επιλογή ο εκσυγχρονισμός τους, όπως συνέβαινε στις χώρες της δυτικής Ευρώπης¹²³². Από εκεί και πέρα, οτιδήποτε είχε απόκλιση από τους ευρωπαϊκούς κανόνες αποτελούσε απορριπτέα πρακτική και κακοδαιμονία της ελληνικής κοινωνίας και ως τέτοια έπρεπε να αντιμετωπίζεται με θεσμική ανατροπή. Ως θαυμαστής του βρετανικού πολιτικού συστήματος, τοποθετούσε το κοινοβούλιο στην κορυφή της θεσμικής πυραμίδας, χωρίς να αμφισβητεί την κληρονομική μοναρχία, προσδιορίζοντας γι' αυτόν μια σημαντική θέση στην πολιτική διαδικασία, υποτάσσοντας έτσι τις θεμελιώδεις επιλογές του θρόνου στη δεδηλωμένη πολιτική βούληση των αντιπροσώπων του εκλογικού σώματος. Η κοινοβουλευτική αυτή αντιμετώπιση του πολιτικού συστήματος ουσιαστικά προβάλλει ότι, το πολιτικό πρόβλημα δεν είναι η κληρονομική μοναρχία, η οποία με τη διορθωτική παρέμβαση της εισαγωγής της «αρχή της δεδηλωμένης» μπορεί να υπάρξει η αναγκαία θεσμική ισορροπία στην πολιτειακή συγκρότηση.

Ουσιαστικό κεντρικό πρόβλημα για τον Τρικούπη αποτελεί η υπάρχουσα λειτουργία του πολιτικού συστήματος και οι λανθασμένες σχέσεις του με το εκλογικό σώμα και ως απάντηση σε αυτό υποστήριξε, σύμφωνα και με την ορολογία της εποχής, τα κόμματα αρχών τα οποία και επισημοποίησε θεσμικά για τη συγκρότηση της κυβερνητικής πλειοψηφίας¹²³³. Η αντίληψη του Τρικούπη, για την εφαρμογή των κομμάτων αρχών και του θεσμικού ρόλου που αυτά ήθελε να διαδραματίσουν δεν εφαρμοζόταν πουθενά στην Ευρώπη εκείνη την εποχή. Η θεσμική κατοχύρωση των κομμάτων, από τη φύση της, ήταν ένας θεσμικός εκσυγχρονισμός ο οποίος δύσκολα θα μπορούσε να εφαρμοστεί και για τον λόγο αυτή η προσπάθεια εκείνης της εποχής απέτυχε. Αυτό συνέβη διότι το πρόβλημα της ελληνικής κοινωνίας εστιάστηκε σε μια υπάρχουσα θεσμική διαδικασία, μέσω του Κοινοβουλίου, που πρακτικά ακύρωνε οποιαδήποτε επιχειρησιακή προοπτική της πολιτικής πρακτικής. Η εφαρμογή πρακτικών του ευρωπαϊκού συστήματος, που λειτουργούσαν σε άλλες κοινωνικές συνθήκες το μόνο που προσκαλούσαν στην Ελλάδα ήταν μια βίαιη και πιεστική εκσυγχρονιστική λογική. Διότι αυτές οι θεσμικές πρακτικές προερχόταν από συστήματα που εφαρμοζόταν σε φεουδαλικές κοινωνίες που βρισκόταν σε μετάβαση και δεν

¹²³² «... Παρόλ' αυτά και η οικονομικο-κοινωνική πολιτική του Χ. Τρικούπη ακολουθεί με συνέπεια τις διατακτικές του ευρωπαϊκού αστικού παραδείγματος. Τούτο εξηγεί μεταξύ άλλων τη θέση του στην περίπτωση του «θεσσαλικού», στο οποίο συντάχθηκε με τη μεγάλη γεωκτησία, καθώς οι προτεραιότητες της κοινωνικής αυτονομίας των χωρικών δεν έβρισκαν επαρκή νομιμοποίηση στις βρετανικές του «καταβολές»» (Κοντογιώργης Γ., 2000:506-524).

¹²³³ «... Καθόλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα η σχετική ανισορροπία στους συσχετισμούς υπέρ του πολιτικοποιημένου κοινωνικού σώματος θα επιβάλλει ένα «πελατειακό» καθεστώς, το οποίο ο Χ.Τρικούπης θα επιχειρήσει να ανατρέψει με την αναζήτηση τρόπων κατοχύρωσης της εξουσιαστικής αυτονομίας της πολιτικής τάξης...» (Ο.π.).

μπορούσαν να εφαρμοστούν σε μια διαφορετικού τύπου κοινωνία όπως ήταν η ελληνική. Η επιβαλλόμενη αυτή θεσμική διαδικασία, που θα ξεκινήσει από τη Βουλή και θα έχει τη σύμφωνη γνώμη και του παλατιού, θα δημιουργήσει διαρκείς συγκρούσεις και θα διασπάσει το εσωτερικό μέτωπο. Συνέπεια αυτής της λανθάνουσας τακτικής θα είναι η αποδυνάμωση της εσωτερικής ισχύος της χώρας, μειώνοντας έτσι την διαπραγματευτική της δυνατότητα σε μια εποχή μεγάλων αλλαγών εθνικών αλλαγών στην Ευρώπη αλλά κυρίως στα Βαλκάνια.

Ο Χ. Τρικούπης θα επιχειρήσει να εναρμονίσει εκ των άνω το ελληνικό πολιτικό σύστημα στον ευρωπαϊκό κανόνα, αναδιαμορφώνοντας τις κοινωνικές ισορροπίες με θεσμικές μεταρρυθμίσεις. Η επίτευξη του σκοπού αυτού διέρχεται, όπως πίστευε, αποκλειστικά από τον περιορισμό της παρουσίας του κοινωνικού σώματος στην πολιτική δυναμική. Η μεταρρύθμιση του εκλογικού συστήματος, η κατάργηση της ενεργητικής ψήφου «δια σφαιριδίου εκλογής» και η εισαγωγή της ευρείας περιφέρειας θεωρούσε ότι δεν θα αμφισβητούσε το κεκτημένο της καθολικής ψηφοφορίας. Στόχευε όμως στον περιορισμό της πολιτικής εξάρτησης του βουλευτή από το κοινωνικό σώμα προκειμένου να αποδοθεί αυτεξούσιος στο κοινοβούλιο. Για τον Τρικούπη η καθ' όλη τη διάρκεια της θητείας του, η εξάρτηση του βουλευτή - και του κόμματος - από το κοινωνικό σώμα, αποτελούσε νοσηρό σύμπτωμα του πολιτεύματος και ως εκ τούτου εθεωρείτο απαράδεκτη. Η άμεση, δηλαδή η προσωπική επικοινωνία του βουλευτή με το κοινωνικό σώμα, όφειλε να μην ξεπερνάει καταρχήν το χρονικό περιθώριο της προεκλογικής περιόδου. Έτσι μόνο θα γινόταν ο βουλευτής ανεξάρτητος των εκλογέων, σύμφωνα με τον ορισμό του νέου πολιτικού συστήματος. Θεμελιώδης επιδίωξη του Χ. Τρικούπη ήταν να μεταβληθεί το κόμμα, από απλό μηχανισμό προβολής του κοινωνικού στο πολιτικό και διαχείρισης της πολιτικής, σε οργανικό στοιχείο του πολιτεύματος και συγκεκριμένα των θεσμών που καλούνται να μορφοποιήσουν την κεντρική πολιτική κυριαρχία, δηλαδή του κοινοβουλίου και της κυβέρνησης.

Η στόχευση του Τρικούπη, με πρόσχημα τη νεότεριότητα και τον εκσυγχρονισμό, αφορούσε σε πρώτη φάση την πρώτη δεκαετία την κατάργηση της ενεργητικής ψήφου και της επαρχίας ως μείζονος εκλογικής περιφέρειας. Έτσι το ζήτημα του εκσυγχρονισμού, στην περίοδο που εξετάζουμε, επικεντρώθηκε γύρω από το θέμα της διαδικασίας εκλογής, δηλαδή στην αντικατάσταση της ενεργητικής ψήφου της «δια σφαιριδίου εκλογής» με τη μόνη ψήφο για κάθε εκλογέα. Ως πρώτη στόχευση της αλλαγής του εκλογικού συστήματος επικεντρώθηκαν οι δυνάμεις υπό τον Τρικούπη γύρω από την αλλαγή των εκλογικών περιφερειών με την κατάργηση της Επαρχίας ως μείζον εκλογικής περιφέρειας και της αντικατάστασής της με το νομό.

Η προσπάθεια εισαγωγής της ευρείας περιφέρειας επικεντρώθηκε στη συζήτηση ότι ασήμαντες προσωπικές διαφορές, πελατειακές σχέσεις και η μη ικανοποίηση προσωπικών επιθυμιών

παραμόρφωναν τις μεγάλες πολιτικές αντιπαραθέσεις και τα θεμελιώδη ζητήματα. Αυτή η άποψη στοιχειοθετούσε τις προτιμήσεις συγκεκριμένων κοινωνικών στρωμάτων, όπως και μία εκλεκτική ομάδα θεωρητικών στελεχών των πολιτικών κομμάτων, οι οποίοι έβλεπαν ότι αποδυναμώνεται ο ρόλος τους με τη πολιτική αντιπαράθεση που αναπτύσσεται σε τοπικό επίπεδο. Η αντίληψη αυτή ουσιαστικά υποτιμούσε τα τοπικά προβλήματα του λαού, θεωρώντας ότι τα προβλήματα που προείχαν ήταν αυτά που ειδικοί τα θεωρούσαν σημαντικά, παρά το γεγονός ότι στη Βουλή τα προβλήματα της περιφέρειας συζητούνταν πάντα με ένταση. Οι ομάδες αυτές πίστευαν ότι η μία και μοναδική ψήφος θα σταθεροποιούσε τα μεγάλα πολιτικά κόμματα και θα μπορούσε έτσι να αποκατασταθεί η εκπροσώπηση του γενικού συμφέροντος καλύτερα. Με αυτό τον τρόπο όμως οι τοπικοί πολιτικοί γίνονταν εντελώς ανίσχυροι εξαρτώμενοι πλήρως από το κόμμα και την ηγετική του ομάδα, εκτοπίζοντας και περιθωριοποιώντας τη γνώμη των τοπικών κοινωνιών.

Οι γνώμες όμως αυτές ήταν θεωρητικές, αναπτύσσονταν κυρίως εκτός κοινοβουλίου και την προωθούμενη αυτή αντίληψη η πλειοψηφία των βουλευτών την έβλεπε αρνητικά. Ορισμένοι από αυτούς τους θεωρητικούς επέμεναν και προέβαλλαν ως αρνητική πρακτική ότι πολλοί φιλόδοξοι υποψήφιοι, που συμμετείχαν σε κάποιο κόμμα, επιχειρούσαν ως ανεξάρτητοι ή εκπρόσωποι μικρών τοπικών κομμάτων να μπορούν να εκλεγούν προσελκύοντας ψηφοφόρους, χάρη στο τοπικό τους κύρος και στην επιρροή, όμως οι προσωπικές εξαρτήσεις, οι παροχές και οι εξυπηρετήσεις θα έπαιζαν τον αποφασιστικό ρόλο. Αυτός ήταν ο λόγος που το Πέμπτο Κόμμα και ο Κουμουνδούρος συνέδεσαν την αρχή «one man – one vote» (ένας άνθρωπος – μία ψήφος = ατομική ψήφος) με την πρόταση καθιέρωσης της ευρείας εκλογικής περιφέρειας¹²³⁴.

Η βάση της στρατηγικής των δύο πολιτικών, κυρίως του Τρικούπη που ήθελε να εισαγάγει το βρετανικό πολιτικό σύστημα και λιγότερο του Κουμουνδούρου, ήταν μέσω αυτού του συστήματος να δώσουν κυρίαρχο ρόλο στα πολιτικά κόμματα και στη Βουλή και όχι όπως έως τότε γινόταν που το κέντρο των αποφάσεων ήταν η επαρχία, αφού εκεί καθορίζονταν η εκπροσώπηση. Η εισαγωγή ενός τέτοιου νεωτερικού συστήματος έφερνε μεγάλες αλλαγές στο πολιτικό σύστημα. Η στρατηγική αυτή είχε δύο όψεις: η πρώτη αφορούσε την κατάργηση της ενεργητικής ψήφου και η δεύτερη αφορούσε την θεσμική επιβολή της κυριαρχίας των κομμάτων. Τελικά η Βουλή απέρριψε την ευρεία εκλογική περιφέρεια το 1876 και η κυβέρνηση απέσυρε την πρότασή της μετά την πρώτη συζήτηση¹²³⁵. Προσπάθειες μέσω του τύπου για να υπάρξει αλλαγή του εκλογικού συστήματος επιχειρήθηκε αρκετές φορές αλλά το θέμα δεν έφτασε ποτέ στη Βουλή.

Η εκλογική περιφέρεια και ο τρόπος ψηφοφορίας, αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση για το πώς

¹²³⁴ ΕΣΒ Ζ' Β' Ι, σελ. 75/23.10.1876 και στη συζήτηση 22 και 23/10/1876, σσ. 62.

¹²³⁵ ΕΣΒ Ζ' Β' ΙΙ σελ. 47-5-/20.10.1876 και σσ. 53/21.10.1876.

αντιμετώπισε το πολιτικό σύστημα ένα τόσο σημαντικό ζήτημα, το οποίο αφορούσε την αντιπροσώπευση. Τα ζητήματα αυτά ήταν ενταγμένα στην στρατηγική των μεταρρυθμίσεων του Τρικούπη για την εισαγωγή του βρετανικού πολιτικού συστήματος στην Ελλάδα. Την πρακτική αυτή ευνοούσε και ο Βασιλιάς Γεώργιος, όπως και τη στήριξη της Βρετανικής εξωτερικής πολιτικής που αφορούσε το ρόλο της Ελλάδος στα Βαλκάνια.

Η επιβολή αυτής της εξωτερικής πολιτικής θα μπορούσε να γίνει μόνο μέσω του ελέγχου του πολιτικού συστήματος και θεσμοθέτησης μέσω της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, ζήτημα το οποίο απαιτούσε την αναβάθμιση του ρόλου της Βουλής και του ελέγχου της. Όλα τα παραπάνω μπορούσαν να γίνουν αρχικά μέσω της δεδηλωμένης, που εφαρμόστηκε μετά το 1875. Όμως αυτό δεν αρκούσε για την κυριαρχία του κοιμματισμού. Κάτι τέτοιο απαιτούσε αρχικά την κατάργηση της ενεργητικής ψήφου, δηλ. του σφαιριδίου και στην κατεύθυνση αυτή κινήθηκε ο Τρικούπης, όμως βρήκε σφοδρή αντίδραση από τους βουλευτές και δεν το κατάφερε¹²³⁶.

Στην πολιτική του τακτική ο Τρικούπης κατάφερε να επιβάλλει τη ρητορική του και στην αντιπολίτευση, η οποία σύρθηκε στο πεδίο αντιπαράθεσης το οποίο ο ίδιος όριζε. Ο Τρικούπης έθετε ως στόχο τα πολιτικά ζητήματα από επιστημονικής όπως έλεγε απόψεως, αλλά κύριος σκοπός του ήταν να θέσει υπό το άρμα του τα υπόλοιπα κόμματα καθιστώντας και επαναφέροντας ως πρώτο ζήτημα τη συζήτηση των πολιτικών πραγμάτων και οδηγώντας προς τα εκεί το σύνολο της Βουλής, η οποία είχε συνηθίσει τα προηγούμενα χρόνια να ασχολείται με πρόσωπα και όχι με την αντιμετώπιση προβλημάτων. Έτσι έθετε προς συζήτηση, συνταγματικά, οικονομολογικά, στρατιωτικά, ναυτικά, εκπαιδευτικά, εκκλησιαστικά και άλλα τρέχοντα θέματα με απλό λόγο, ακολουθώντας την επαγωγική μέθοδο συζήτησης και με λόγο σεμνό και εμβριθή άνοιγε άλλο πεδίο συζήτησης πλέον όχι με τη ρητορική δεινότητα και τον ενθουσιασμό αλλά με μια πραγματιστική ανάλυση. Η τακτική του αυτή, εννοούμενων και των πολιτικών συμμαχιών που δημιουργήσε, είχε ως αποτέλεσμα να παρασύρει όλο το πολιτικό σύστημα προς αυτή την κατεύθυνση. Σ' αυτό συνέβαλε και η κατάσταση της εποχής, διότι ήταν άλλωστε γεγονός ότι μετά τις περιόδους αστάθειας και κυρίως τα πολιτικά σκάνδαλα, η ελληνική κοινωνία απαιτούσε άλλη κατεύθυνση προς τις πραγματικές συζητήσεις της πολιτικής¹²³⁷ και ο πολιτικός για να επιβληθεί δεν αρκούσε να ομιλεί μόνον περί βασιλικών προνομίων και βασιλικών ραδιουργιών, αλλά έπρεπε να αποκαλύπτει τα πραγματικά προβλήματα της χώρας, τη σωστή αξιοποίηση του πλούτου του κράτους για να μπορούν να αναπτυχθούν οι διάφοροι τομείς της εθνικής υπόστασης. Με την επιβολή της πρακτικής αυτής ο Τρικούπης κυριάρχησε λόγω της πραγματικής αναγκαιότητας που αναδείκνυε.

¹²³⁶ Ευαγγελίδης Τρ., 1898: 531.

¹²³⁷ Ο.π.

Ο Κουμουνδούρος, απόλυτα κυρίαρχος στην πολιτική και στη Βουλή, υπό το πλαίσιο και την πίεση που έθετε τα ζητήματα και ερωτήματα η αντιπολίτευση, βρέθηκε σε διαρκή απολογητική θέση με αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας διαρκούς πολιτικής πόλωσης η οποία υπήρξε πρωτοφανής¹²³⁸. Αυτό συνεχίστηκε με έντονο ρυθμό, λόγω και της περιόδου που ακολούθησε τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο και της συζήτησης περί του Συνεδρίου του Βερολίνου, που αφορούσε το ζήτημα της Ανατολικής Ρωμυλίας και των ελληνικών πληθυσμών της περιοχής. Η διαρκής αντιπαράθεση στη Βουλή επιβεβαίωσε ότι το εθνικό θέμα αποτελεί για μια ακόμα φορά στοιχείο κομματικής εκμετάλλευσης στη Βουλή. Όμως οι Επτανήσιοι και ειδικότερα οι Κεφαλλήνες βουλευτές έχουν μια εντελώς διαφορετική αντιμετώπιση, μια υπεύθυνη εθνική στάση. Είναι χαρακτηριστική η παρέμβαση του Γ. Ιακωβάτου που ανέφερε: *«Οπίσω! Οπίσω, αντιπολίτευσις! Και συ κυβέρνησις οπίσω!»* δείχνοντας ότι η σύγκρουση οδηγεί σε κακά αποτελέσματα για το έθνος και όταν έφθασαν στις πολεμικές προπαρασκευές και ανέφεραν για τα άχρηστα όπλα που προμήθευσαν το στρατό εξακολούθησε *«Και με αυτά πως ήτο δυνατόν να πολεμήσωμεν κατά της Τουρκίας: Επί εσχάτης προμηθεύθησαν πυρίτιδα σάπιαν, υποδήματα σάπια, γαλέταν σάπιαν!»*¹²³⁹.

Ο Τρικούπης δεν υπήρξε, θεωρητικά τουλάχιστον οπαδός του λαϊκισμού και της έντονης πόλωσης στην πολιτική, παρά το γεγονός όμως ότι σε όλες τις περιπτώσεις που σχημάτισε πλειοψηφία ήταν αποτέλεσμα εντόνων αντιπαράθεσεων στη Βουλή, αφού η προσπάθεια δημιουργίας πλειοψηφίας γινόταν με διαρκείς μετακινήσεις βουλευτών. Αυτό οφείλονταν εκτός των άλλων και στο γεγονός ότι δεν υπήρξε ποτέ δημοφιλής στο λαό, όμως οι μετατοπίσεις των βουλευτών προς αυτόν ήταν σε ένα πλαίσιο σχεδιασμού, αφού ακολούθησαν τις προγενέστερες κινήσεις του για αναβάθμιση του Κοινοβουλίου και εφαρμογή της δεδηλωμένης.

Ουσιαστικά μεγάλο μέρος από τη στρατηγική του Τρικούπη να μεταφέρει το κέντρο βάρους της πολιτικής στη Βουλή αναβαθμίζοντας το ρόλο της, επετεύχθη και η πρώτη εφαρμογή της ήταν η παρέμβασή του για τη δεδηλωμένη, η οποία έφερε δυναμικά στο προσκήνιο την θεσμική συγκρότηση των κομματικών σχηματισμών.

XXI. Οι Κεφαλλήνες και η Μεγάλη Ιδέα

Ο όρος Μεγάλη Ιδέα αναφέρεται στο πολιτικό και εθνικό ιδεώδες που διαδόθηκε στον ελληνικό κόσμο από το β' μισό του 19ου αι. και αποτέλεσε τον άξονα της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας έως την τρίτη δεκαετία του 20ού αιώνα. Κύριο θέμα της

¹²³⁸ Ο.π. 532.

¹²³⁹ Ο.π.

Μεγάλης Ιδέας ήταν η διεύρυνση των ελληνικών συνόρων, ώστε να συμπεριλάβουν περιοχές με ελληνικούς πληθυσμούς που βρίσκονταν υπό ξένη κυριαρχία. Ουσιαστικά αναφέρεται στην περιοχή των εδαφών της Βυζαντινής αυτοκρατορίας στην οποία κατοικούσαν ελληνικοί πληθυσμοί και παρέμεινε ως στόχος των Ελληνικών κυβερνήσεων έως τη Μικρασιατική καταστροφή¹²⁴⁰.

Το πλαίσιο της Μεγάλης Ιδέας συνδέθηκε άρρηκτα με μια άλλη έννοια, σχεδόν ταυτόσημη, εκείνη του αλυτρωτισμού. Ο αλυτρωτισμός είναι ο κεντρικός πολιτικός άξονας του νεαρού πολιτικού κράτους. Η απελευθέρωση των αλύτρωτων αδελφών είναι ταυτόχρονα φυσική επιταγή και θρησκευτική υποχρέωση για όλους τους Έλληνες, με αποτέλεσμα τα θέματα της εξωτερικής πολιτικής να κινητοποιούν συχνά το λαό. Αυτός ο κόσμος δραστηριοποιείτο συχνά υπέρ μιας ανεδαφικής επεκτατικής πολιτικής, η οποία είχε καταστροφικά αποτελέσματα για την ελληνική υπόθεση, αλλά ήταν όμως ικανή να νομιμοποιήσει τον θρόνο και τους πολιτικούς που τη χρησιμοποιούσαν. Ο αλυτρωτισμός και η Μεγάλη Ιδέα συμβαδίζουν στην Ελλάδα του 19ου αιώνα και η εξωτερική πολιτική δεν είναι ο μοναδικός τομέας που επηρεάστηκε από αυτές τις δύο έννοιες. Επηρεάστηκε όμως και η εσωτερική πολιτική, η οποία είχε εξάρτηση σε ένα μεγάλο βαθμό από την εκμετάλλευση των ιδεών περί αλυτρωτισμού και χρησιμοποιήθηκε έντονα κατά τις εκλογικές αναμετρήσεις και επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη διαμόρφωση της εκλογικής συμπεριφοράς.

Παρά το γεγονός ότι η κύρια αφετηρία των αντιπαραθέσεων για τα ζητήματα της Μεγάλης Ιδέας και του αλυτρωτισμού είναι η Ελληνική Βουλή, οι Επτανήσιοι κυρίως οι πρωτεργάτες του ενωτικού κινήματος, είχαν από τις απαρχές της Επανάστασης εντοπίσει ως στρατηγική του ελληνισμού την απελευθέρωση όλων των υποδούλων εδαφών. Αυτή η θέση καταγράφηκε και αποτέλεσε πολιτικό στόχο, κυρίως μετά το 1830 και περιλήφθηκε σε όλα τα κείμενα των ριζοσπαστών και στον τύπο του ενωτικού κινήματος (αρθρογραφία, παμφλέτια, θέσεις, κλπ).

Συνέπεια αυτών, τα ριζοσπαστικά και φιλελεύθερα στοιχεία της ελληνικής Βουλής ενισχύονται από τους Επτανησίους Βουλευτές που εισέρχονται και η επίδραση αυτών των στοιχείων, εμφανίζεται τόσο στο Σύνταγμα του 1864, όσο και στα άλλα θέματα του υπόδουλου έθνους¹²⁴¹.

Γύρω από τις δύο αυτές συνισταμένες, του νεοαπελευθερωμένου από τον τουρκικό ζυγό ελληνικού βασιλείου, που αποτελούσε τη βάση συγκρότησης του νεοελληνικού κράτους και του πρόσφατα

¹²⁴⁰ Το ελληνικό αυτό όραμα οριοθέτησε πολιτικά ο πρωθυπουργός Ιωάννης Κωλέττης το 1843 και στο οποίο στήριξε ολόκληρη την πολιτική του. Υπήρξε ως πηγή έμπνευσης για τη Φιλική Εταιρεία, αλλά γίνονται και αναφορές στα κείμενα του Ρήγα Φεραίου. Ως όρος πρωτοεμφανίστηκε στις 14.1.1844 με την ομιλία του Ι. Κωλέττη, κατά τη διαμάχη αυτοχθόνων-ετεροχθόνων στην Εθνοσυνέλευση. Από τότε και για όλο τον 19ο αιώνα καθίσταται διαρκής ιδεολογική αναφορά του ελληνικού κράτους, καθώς θέτει την προοπτική της εθνικής ολοκλήρωσης. Παράλληλα, αποτελεί και σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης του πολιτικού λόγου, άλλοτε ως σημείο αναφοράς και άλλοτε ως συνθήκη νομιμοποίησης της εκάστοτε προτεινόμενης πολιτικής. Σταδιακά, σε όλο τον 19ο αιώνα, υιοθετήθηκε από την εκάστοτε κυβέρνηση, εντασσόμενη στο γενικότερο πλαίσιο των σχέσεων της Ελλάδος με την Ευρώπη.

¹²⁴¹ Σβορώνος Ν., 1994: 91-96.

απελευθερωθέντος από την αποικιοκρατική κυριαρχία της Μ. Βρετανίας νησιωτικού συμπλέγματος των Επτανήσων, αναπτύχθηκε εντός και εκτός της Βουλής σημαντική αντιπαράθεση για τη μεγάλη ιδέα και την απελευθέρωση των υπόδουλων ελλήνων. Η εξέλιξη αυτή αποτελεί και τον χώρο πάνω στον οποίο δοκιμάστηκε η νεοτερικότητα, ως πρόκριμα της μετάβασης των Επτανήσων και του νεοσύστατου κράτους από τη δυτική δεσποτεία στην οικοδόμηση του νεότερου ανθρωποκεντρισμού, κατάσταση στην οποία εξελίσσεται το Ελληνικό σύστημα, το οποίο διανύει την πρώτη του μεταβατική περίοδο, από την φεουδαρχία στον ανθρωποκεντρισμό¹²⁴², συνδέοντας συστατικά στοιχεία της δυτικής αναγέννησης με το στόχο της απελευθέρωσης. Η μετάβαση αυτή θα εξελιχθεί μέσα από τους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες των Επτανησίων κατά της Αγγλοκρατίας, το κίνημα της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843, τις επαναστάσεις στην Ήπειρο και Θεσσαλία του 1853 – 54 λόγω του Κριμαϊκού Πολέμου, το κίνημα κατά του Όθωνα, την Κρητική επανάσταση του 1866. Η μετάβαση αυτή έχει ως αποτέλεσμα να αναδειχθεί η συντηρητική παθογένεια και η αμηχανία της, μπροστά στη συντελούμενη μετάβαση. Για τα Επτάνησα το μορφολογικό στάδιο της ολοκλήρωσης συνίσταται στην απελευθέρωση από την προστασία και την Ένωση με το ήδη απελευθερωμένο Ελληνικό κράτος, τη νεότερη δηλαδή μορφή του ελληνικού κοσμοσυστήματος, ενώ την ανθρωποκεντρική του παράμετρο τη συγκροτεί η ύπαρξη του ριζοσπαστικού κινήματος, το οποίο προάγει τον εθνικό στόχο της ένωσης σε συνδυασμό με την κοινωνική αναδιανομή.

Παρά τα προβλήματα και τις παλινωδίες του πολιτικού συστήματος οι κάτοικοι των νησιών αντιμετωπίζουν την Ένωση ως την ολοκλήρωση του εθνικού τους στόχου, διότι αυτή εμπεριείχε την έννοια της ελευθερίας. Το πρόταγμα αυτό, που κυρίως κατά τα τελευταία χρόνια της Προστασίας προβάλλεται ως κυρίαρχο, θέτει σε δεύτερο επίπεδο την παράμετρο της ανθρωποκεντρικής ολοκλήρωσης και της κοινωνικής αλλαγής, ζητήματα τα οποία προέβαλαν κυρίως οι ριζοσπάστες. Το πρόταγμα της ελευθερίας προβάλλει ως κυρίαρχο στις εκλογές, αποτελώντας το πλαίσιο της πολιτικής αντιπαράθεσης που προάγουν σε κυρίαρχο οι υποψήφιοι που δεν ανήκουν πλέον στο ριζοσπαστικό κόμμα ή έχουν αποχωρήσει κατά την εμφάνιση των νεο-ριζοσπαστών/ενωτικών. Η διαμορφούμενη αυτή πλειοψηφία στις επόμενες αναμετρήσεις θα διευρύνεται διαρκώς, ώσπου θα κυριαρχήσει εκλογικά την επόμενη 10ετία, δημιουργώντας τη μετά την Ένωση πολιτική περίοδο, που το πρόταγμα της ελευθερίας θα κυριαρχήσει εις βάρος του προτάγματος της κοινωνικής ολοκλήρωσης και θα ταυτιστεί με το πρόταγμα του υπόλοιπου Ελληνικού κράτους μέσω της “Μεγάλης Ιδέας”. Αυτό συνέβαινε διότι η πλειοψηφία των Ελλήνων

¹²⁴² Κοντογιώργης Γ., 2001: 9.

πολιτικών, οι οποίοι πίστευαν στη συνταγματική βασιλεία και διακρίνονταν για το φιλελεύθερο πνεύμα τους, θεωρούσαν ασέβεια την παρεμπόδιση πάσης απόπειρας των υποδούλων Ελλήνων προς ανάκτηση της ελευθερίας τους. Η κατάσταση όμως αυτή θα επιδράσει αρνητικά στη διαδικασία της εθνικής ολοκλήρωσης, διότι ενώ θα αποτελεί ένα θεωρητικό σχήμα η πρακτική του ελληνικού κράτους θα είναι διαφορετική. Όμως, ενώ η περίοδος αυτή των ανακατατάξεων στον Ευρωπαϊκό και Βαλκανικό χώρο θεωρούνταν πρόσφορη προς κάθε απόπειρα για ελπίδα εδαφικής επεκτάσεως της Ελλάδος, ακυρώνονταν από τη δέσμευση προς τη Μ. Βρετανία η οποία δεν ευνοούσε οποιαδήποτε πρωτοβουλία κατά της ακεραιότητας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας¹²⁴³. Εξ' άλλου τα γεγονότα των πρωτοβουλιών στα πλαίσια του Κριμαϊκού Πολέμου είχαν ως συνέπεια τον αποκλεισμό της χώρας και την βίαιη έξωση του Όθωνα. Η Μεγάλη Ιδέα την περίοδο αυτή θα συνθλιβεί από την παρεμβατική στρατηγική των μεγάλων δυνάμεων που στην περιοχή εκφράζεται με το δόγμα της ακεραιότητας της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Θα χρησιμοποιηθεί όμως από το κράτος όχι να ολοκληρωθεί εθνικά αλλά για να εμπεδώσει την κυριαρχία του το στέμμα. Αυτές οι πρακτικές θα οδηγήσουν στην οικονομική χρεοκοπία του 1893 και στη στρατιωτική ήττα του 1897. Υπό τις συνθήκες αυτές το Ελληνικό κράτος, από ένα ευρύτερο κοσμοσυστημικό έθνος, που είχε αναπτυχθεί μέσω του ελληνισμού της διασποράς και κάλυπτε το ήμισυ της Μεσογείου, τα Βαλκάνια και τη Μαύρη Θάλασσα, θα εξελιχθεί σε ένα κράτος "υποτελές" στις μεγάλες δυνάμεις της εποχής. Αυτό δεν θα αντιπροσωπεύει παρά μέρος του απελευθερωμένου ελληνικού έθνους. Μεγάλο μέρος του υπόλοιπου υπόδουλου χώρου θα αργήσει να ενταχθεί στα γεωγραφικά όρια του νέου κράτους και δεν θα καταφέρει, τουλάχιστον την περίοδο αυτή, να τον εντάξει στην υλοποίησης μιας στρατηγικής απελευθέρωσης. Η παθογένεια αυτή θα αποτελέσει κατ' επέκταση το κεντρικό ζήτημα της αντιπαράθεσης του νέου ενοποιημένου Ελληνικού Κράτους η οποία έχει τις βάσεις της, αφενός στην ξενική επιβολή της βασιλείας και αφετέρου στον τρόπο ίδρυσης και λειτουργίας των πολιτικών κομμάτων που δρούσαν κατά τη Βαυαροκρατία, προβάλλοντας τον εξαρτημένο χαρακτήρα ακόμη και στις ονομασίες τους. Στην περίπτωση των Επτανήσων αυτό εμφανίζεται μέσω της συμπεριφοράς του στοιχείου το οποίο βρισκόταν σε συνεργασία ή υπηρετούσε διοικητικά το Βρετανικό καθεστώς και προέβαλλε ως διακύβευμα τη συνέχιση του αγγλικού προτεκτοράτου, με τη διεκδίκηση μεταρρυθμίσεων εντός αυτού του μορφώματος. Η

¹²⁴³ «οι Βρετανοί πολιτικοί επαναλάμβαναν διαρκώς στην Αθήνα, ότι η ακεραιότητα της οθωμανικής Αυτοκρατορίας καμμία δεν επέτρεπε αύξηση της Ελλάδος και ότι η όποια επαύξηση θα έπρεπε να γίνει μόνο σε κατάλληλο χρόνο που δεν θα ωφελούνταν η Ρωσία και η Ελλάδα πρέπει να ακολουθήσει πιστά την πολιτική των δυτικών δυνάμεων», (Ευαγγελίδου Τρ., 1898: 135-136) και «Λόγοι οικονομικοί και στρατηγικής σκοπιμότητας επέβαλαν στην Μ. Βρετανία την υιοθέτηση του δόγματος της τουρκικής ακεραιότητας από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα» (Μ. Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού, 1986: 46).

συμπεριφορά αυτή ταυτοποιήθηκε από το λαό με τον χαρακτηρισμό των προστασιανών ως «καταχθονίων» ταυτίζοντάς τους ως δημιούργημα της επονομαζόμενης «καμαρίλας»¹²⁴⁴.

Ποιο είναι όμως το κεντρικό διακύβευμα των Επτανησίων στη διάρκεια του ενωτικού αγώνα, το οποίο καθόρισε τη συμπεριφορά των εξελίξεων στα μεταενωσιακά χρόνια και λόγω αυτού αποτέλεσε η Κεφαλληνία μήτρα δημιουργίας κοινωνικών κινημάτων¹²⁴⁵. Η ελευθερία ως στόχος δεν παύει να αποτελεί κύριο ζήτημα των υπό κατοχή Επτανησίων, όπως προάγεται ως στρατηγικός στόχος αφού συνδέεται με την απελευθέρωση από την αγγλοκρατία και την Ένωση με το ελεύθερο κράτος. Η αντίληψη αυτή περί εθνικής ενότητας και ολοκλήρωσης, συνεχίζει να πάλλει το ιδεώδες των Επτανησίων και κατά την εισδοχή τους στην Ελληνική Βουλή. Η στρατηγική της Μεγάλης Ιδέας μέσω της εθνικής ολοκλήρωσης, αποτελεί σημαντικό πρόταγμα στην πολιτική τους συμπεριφορά σε όλες τις μετέπειτα εκλογικές αναμετρήσεις, ενώ σε πολλές αποτελεί και το πλαίσιο της πολιτικής αντιπαράθεσης και του προεκλογικού αγώνα.

XXII. Ο Ρόκος Χοϊδός και το Δημοκρατικό Κίνημα

Ο Ρ. Χοϊδός, υπήρξε πολιτικό στέλεχος, που αυτοαποκαλείτο δημοκράτης, σε μια εποχή που η βασιλεία προσπαθούσε να κυριαρχήσει, ενώ οι Έλληνες πίστευαν ότι ο θεσμός αυτός δημιουργούσε ασφάλεια στην κρατική οντότητα του νέου βασιλείου. Αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση πολιτικής παρουσίας και εξετάζεται διότι η δράση του εξελίχθηκε και στην Κεφαλληνία όπου εξελέγη βουλευτής. Οι πολιτικές του αντιλήψεις δεν είχαν συνέχεια, αλλά αποτελεί μια σύνθεση των ιδεών του ριζοσπαστισμού και των ευρωπαϊκών ιδεών. Η παρουσία του καταγράφηκε όσο υπήρξε όσο ο ίδιος δρούσε πολιτικά. Η συνέχεια των απόψεών του, κυρίως περί κατάργησης της βασιλείας, δεν κέρδισαν έδαφος τοπικά αλλά και εθνικά την περίοδο που έζησε.

Ο Χοϊδός είχε ορίσει συγκεκριμένο πλαίσιο του πολιτικού του αγώνα, με κύριο προσανατολισμό την κατάργηση της Βασιλείας και την εγκαθίδρυση δημοκρατικού πολιτεύματος. Οι θέσεις του ήταν ουτοπικές για την εποχή, σε μια περίοδο που οι Έλληνες πίστευαν ότι ο θεσμός της Βασιλείας συμβάλλει στην σταθερότητα του ελληνικού κράτους. Η εκλογική του κάθοδος στην Κεφαλληνία μπορεί να συσχετιστεί και με το γεγονός ότι ο Μομφερράτος, ως εκπρόσωπος του ριζοσπαστισμού, ήταν ο πρώτος που ζήτησε κατάργηση της Βασιλείας στην Εθνοσυνέλευση και καθιέρωση της λαϊκής κυριαρχίας, θέσεις που προσπάθησε να τις περάσει και στο νέο Σύνταγμα, το οποίο τελικά

¹²⁴⁴ Καμαρίλα ονομάστηκε η παλιά ολιγαρχική τάξη της κληρονομικής ευγένειας από το γεγονός ότι οι αποφάσεις λαμβάνονταν από πρόσωπα πέρα και έξω από το λαϊκό στοιχείο, εντός των μεγαλοπρεπών και πολυτελών κατοικιών που διέμεναν στις πόλεις, βασική προϋπόθεση μεταξύ των άλλων, της τεκμηρίωσης του τίτλου ευγενείας που κατείχαν.

¹²⁴⁵ Όπως: το κίνημα για Δημοκρατία του Ρ. Χοϊδός, το πρωτοσοσιαλιστικό με το Πανά, το σοσιαλιστικό-χριστιανικό με τον Δρακούλη και το κοινωνιστικό – αγροτικό με τον Αντύπα.

καταψήφισε. Ο Ι. Μομφερράτος είχε έντονα ζητήσει να καταργηθεί το άρθρο 22 (αναφέρει ότι «η νομοθετική εξουσία ενεργείται υπό του Βασιλέως και της Βουλής») στο σχέδιο συντάγματος και ζήτησε να προστεθεί η τροπολογία η οποία καθιέρωσε συνταγματικά την κατάργηση της Βασιλείας με την καθιέρωση της λαϊκής κυριαρχίας¹²⁴⁶.

Ο Χοϊδάς εκλέχθηκε το 1875 βουλευτής στην επαρχία Κραναίας της Κεφαλληνίας και το 1883 και 1885 στην Αττική και οι παρεμβάσεις του δημιούργησαν έντονη παρουσία στη Βουλή. Συνεργάστηκε με τον Τιμολέοντα Φιλήμονα και υποστηρίχθηκαν από τις εφημερίδες «Μη χάνεσαι» του Βλ. Γαβριηλίδη και μετέπειτα Ακρόπολις (1881), τον “Ραμπαγά” του Κλ. Τριανταφυλλίδη, τον “Εργάτη” του Π. Πανά και τον “Φίλο του Λαού” του Γεράσιμου Μουσούρη. Ο Ρ. Χοϊδάς ίδρυσε το 1875 τη Δημοκρατική Νεολαία Αργοστολίου¹²⁴⁷ και υπήρξε ιδρυτικό μέλος της Λέσχης «Ρήγας» στην Αθήνα το 1876, η οποία αποσκοπούσε στη διάδοση φιλελευθέρων ιδεών, της μεγάλης ιδέας και προπαγάνδιζε τη Δημοκρατική Ανατολική Ομοσπονδία, κίνηση που πρωτοστατούσε επίσης ο Π. Πανάς¹²⁴⁸. Η δραστηριότητα των προσώπων αυτών κινήθηκε σε ένα πλαίσιο που είχε τη μορφή κινήματος, το οποίο ουσιαστικά έφερνε ξανά στην επικαιρότητα την ιδέα του Ρήγα Βελεστινλής για τη Βαλκανική Ομοσπονδία, είχε δημοκρατικά χαρακτηριστικά, ήταν κατά της βασιλείας και προωθούσε την κοινωνική αναδιανομή. Το προεκλογικό πρόγραμμα του Ρ. Χοϊδά για τις εκλογές του Ιουλίου 1875 είναι χαρακτηριστικό των προθέσεων του, έχοντας έντονες αναφορές στην ιστορία του Κεφαλληνιακού λαού¹²⁴⁹. Αποτελεί το σύνολο των ιδεών και των προγραμματικών του θέσεων, αλλά και των κινήσεων που θα ακολουθήσει εφ’ όσον εκλεγεί ή δεν εκλεγεί βουλευτής. Αλλά και στις αρθρογραφίες, όπως στην εφημερίδα “Εργάτης” του Π. Πανά, εξέφραζε τις ίδιες θέσεις¹²⁵⁰: «Αν με εκλέξετε, μη περιμένετε παρ’ εμού θέσεις και χάριτας εναντίον του νόμου, θέλω όμως προσπαθήσει το επ’ εμοί να τιμωρηθώσιν οι ασεβήσαντες προς την πατρίδα, οι καταπατήσαντες ή δολιευθέντες

¹²⁴⁶ «Η κυριαρχία ενυπάρχει εις το έθνος και εις αυτό μόνον ανήκει, πάσα εξουσία πηγάζει εξ αυτού, και ενεργείται καθ’ ον τρόπον ορίζει το Σύνταγμα» (ΠΡ Β ΕΘΝ. τόμος 5^{ος}, Συν. ΤΕ/24.8.1864, σσ. 128). «Η νομοθετική εξουσία ανατίθεται εις την υπό του λαού ελευθέρως εκλεγόμενη Βουλήν των αντιπροσώπων» (Ο.π. σσ. 129).

¹²⁴⁷ Δεμπόνος Α-Δ., 1984: 156.

¹²⁴⁸ Ο Α. Ρηγόπουλος ήταν εκδότης της εφημερίδας “Η Ελληνική Σημαία” στην Πάτρα. Εμφανίστηκε στην πολιτική ως ανεξάρτητος αλλά κατήλθε και υποψήφιος με το Εθνικό Κόμμα του Κουμουνδούρου. Στο φύλλο της εφημερίδας “Ελληνική Επανάστασις” (φ.7/19.12.1872) ζητούσε να εφαρμοστεί στη χώρα «ένα αμιγώς ελληνικόν» εκπαιδευτικό σύστημα. Το 1875 σε συγκέντρωση, την οποία η κυβέρνηση απαγόρευσε, είχε διακηρύξει την παγκόσμια αποστολή του Ελληνισμού.

¹²⁴⁹ Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Χοϊδάς: «... Εάν μ’ εκλέξης, Λαέ της μεγαθύμου νήσου, δια να σε εκπροσωπήσω ... επιδιώξω εκθύμως: α’ Την δίκην και την καταδίκην του επιόρκου υπουργείου Βούλγαρη. β’ Την τιμωρίαν των ασεβών Σηλιτών. γ’ Την ακύρωσιν των αναιδώς ψηφισθέντων και παραδόξως κυρωθέντων Νόμων. δ’ Την διοργάνωσιν της Εθνικής δυνάμεως και ε’ Τον θρίαμβον της παρατόλμως περιυβρισθείσης εθνικής κυριαρχίας δια της αρετής και της τόλμης του ελευθέρου αντιπροσώπου ...» [Προεκλογικό πρόγραμμα, με τίτλο «Προς τον Λαόν της Κεφαλληνίας», Εν Αργοστολίω τη 8 Ιουλίου 1875 και υπογραφή «ο Συμπολίτης σας Ρόκκος Δ. Χοϊδάς», (Λουκάτος Σπ., 1984: 178-184)].

¹²⁵⁰ Εφημ. “Εργάτης”, φ. 3/19.3/1875, σσ. 3.

τους θεσμούς, θέλω ενεργήσει παντί σθένει, εις την βελτίωσιν των κακώς κειμένων, ουχί πολεμών συμπτωματικώς την πολιτικήν νόσον, αλλά κατά της ρίζης φέρων τον πέλεκυν». Αποσπάσματα από τον λόγο του αυτό συγκρότησαν την ομιλία του στη Βουλή στις 19.3.1877¹²⁵¹ κατά την ανάπτυξη της θέσης του για εισαγωγή σε δίκη μελών της Κυβέρνησης Βούλγαρη για κατάχρηση, τονίζοντας ότι αυτή η θέση του είναι συνεπής προς τις προεκλογικές του εξαγγελίες που έδωσε στους ψηφοφόρους του, διαβάζοντας ολόκληρο το προεκλογικό του πρόγραμμα.

Όπως υποσχέθηκε και στο προεκλογικό του πρόγραμμα ο Χοϊδάς προσπάθησε να επιβάλλει ένα νέο μοντέλο σχέσης μεταξύ του βουλευτή και των πολιτών. Υποσχέθηκε να ενημερώνει το λαό σε τακτά χρονικά διαστήματα για την δραστηριότητά του στη Βουλή, ενώ παράλληλα εφάρμοσε τη δέσμευσή του να κατέρχεται επί 6 μήνες τον χρόνο και να παρέχει δωρεάν τις δικηγορικές του υπηρεσίες στο λαό, ενώ παράλληλα δικηγορούσε υπέρ προοδευτικών συλλόγων, όπως ο δημοκρατικός σύλλογος της Πάτρας, κα¹²⁵². Ο Ρ. Χοϊδάς προωθούσε απέναντι στη διαφθορά, στη Βασιλεία και στα πολιτικά ήθη που επικρατούσαν στο εσωτερικό της χώρας τη λαϊκή κυριαρχία, τις αρχές της ελευθερίας, ισότητας και ανεξαρτησίας (μετα-γαλλο-επαναστατικές και πρωϊμες σοσιαλιστικές απόψεις), ενώ στην εξωτερική πολιτική προώθησε τον αλτρωτισμό συνδέοντάς τον με τις επαναστατικές ιδέες της Ευρώπης περί απελευθέρωσης¹²⁵³. Οι κινήσεις του Τρικούπη προς τον εκσυγχρονισμό, τις μεταρρυθμίσεις, τον εξοπλισμό της χώρας και την εξωτερική πολιτική αντιμετωπίστηκαν αρνητικά από τον Χοϊδά και συγκρούστηκε μαζί του, διότι δεν απέδιδαν πρακτικά διαβλέποντας και τον βρετανικό προσανατολισμό του, ο οποίος είχε βαθιά πίστη στην ακεραιότητα της οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά και στο θέμα της βασιλείας. Από τον Τρικούπη περίμενε να κρατήσει στάση κριτική, ίσως και να αποδεχθεί την αβασίλευτη δημοκρατία. Όλα αυτά ήταν φυσικό να τον οδηγήσουν σύντομα σε ρήξη μαζί του, όπως και συνέβη αφού υπήρξε ο διώκτης και ηθικός αυτουργός του θανάτου του στις φυλακές. Από το 1883 κινήθηκε προς συντηρητική κατεύθυνση και στη Βουλή συντάχθηκε με τον Δηληγιάννη.

Το 1875, μετά την εκλογή του στην Κεφαλληνία υποστήριξε στη Βουλή την άποψη για την αβασίλευτη Δημοκρατία¹²⁵⁴, ενώ αργότερα λόγω της κρίσης που εμφανίστηκε στο Ανατολικό ζήτημα (1877-78) η Δημοκρατική Λέσχη, με προκήρυξη κατέκρινε το βασιλιά ότι επεδίωκε την απόλυτη μοναρχία, λόγω του ότι αποφάσιζε μόνος του για την εξωτερική πολιτική, διατυπώνοντας

¹²⁵¹ ΕΣΒ ΠΡΒ Ζ, ΣΥΝ Β', Συν. 101/19.3.1877, σσ. 981-982.

¹²⁵² Εφημ. "Λαός", φ. 6-7/30.8.1879, σσ. 4-6 και Λουκάτος Σπ., 1984: σσ. 29 και 257-258.

¹²⁵³ Λουκάτος Σπ., 1984: 144 και 262-263.

¹²⁵⁴ ΕΣΒ Ζ' Α' ΙΙ, Συν. 224 /14.11.1875.

την προσδοκία ότι η λειτουργία των φιλελεύθερων θεσμών θα οδηγούσε κάποτε στην αβασίλευτη δημοκρατία. Την προκήρυξη αυτή προωθούσε ο Π. Πανάς και προσυπέγραφε ο Χοϊδάς, κα. Την περίοδο αυτή οι σοσιαλιστές και ακραιφνείς δημοκρατικοί εκπροσωπήθηκαν στη Βουλή από μεμονωμένες περιπτώσεις ανεξάρτητων βουλευτών, όπως ο Ρ. Χοϊδάς ή ο Γ. Φιλάρετος, ενώ δημιουργούνται διάφορες σοσιαλιστικές λέσχες, όπως η «Σοσιαλιστική λέσχη Αθηνών» υπό τον Δρακούλη, ιδρύονται κύκλοι, σωματεία και εκδίδονται περιοδικά όπως, από τον Δρακούλη το “Άρδην” (1885-1887 & 1890-1901), από τον Στ. Καλλέργη “Ο Σοσιαλιστής”, από τον Γ. Δημόπουλο “Ο Μεταρρυθμιστής” (1893), “Το Εμπρός” (1896), “Σοσιαλιστική Εφημερίδα” (1894) και από τον Π. Πανά “Η Έγερσις”.

Οι ιδέες του Ρ. Χοϊδά, περί Δημοκρατίας, που είχαν ως πρόπλασμα τον ριζοσπαστισμό αλλά και άλλες ευρωπαϊκές ιδέες, της γαλλικής επανάστασης και της αμερικάνικης διακήρυξης της ανεξαρτησίας, δεν κατάφεραν να έχουν πολιτική, συνέχεια είτε από φυσικά πρόσωπα είτε από πολιτικούς σχηματισμούς στην Κεφαλληνία. Μπορούμε να πούμε ότι αποτέλεσε μια χρονική παρένθεση, αφού οι ιδέες του ήταν μπροστά από την εποχή η οποία αναζητούσε σταθερότητα και εθνική ενότητα, την οποία τόσο ο λαός όσο και οι πολιτικές δυνάμεις την έβλεπαν να μπορεί να γίνει πράξη μέσα από την εγκαθίδρυση της συνταγματικής Βασιλείας. Για την πολιτική ιστορία της Κεφαλληνίας η παρουσία του αποτελεί άλλη μια τεκμηρίωση της επαναστατικής συνέχειας, που ξεκίνησε από την Επτάνησο Πολιτεία και συνεχίστηκε με την δημιουργία του ενωτικού κινήματος του ριζοσπαστισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΗΣ ΜΕΤΕΞΕΛΙΞΗΣ: ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ, ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΙΘΥΝΟΥΣΕΣ ΟΜΑΔΕΣ

Οι πολιτικές ομάδες, που λειτουργούσαν άτυπα, συγκροτούσαν το πολιτικό σύστημα, από τα μέσα της οθωνικής περιόδου έως το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα. Μετά την ακολουθία πολυτάραχων εξελίξεων με την αποπομπή του Όθωνα, την έλευση του Γεωργίου και την Εθνοσυνέλευση του 1864, περί το 1875, όταν εφαρμόζεται η «δεδηλωμένη» πλειοψηφία στη Βουλή, εγκαθιδρύεται και θεσμικά το κομματικό σύστημα. Τα κόμματα διαδραματίζουν πλέον τον κρίσιμο και καθοριστικό ρόλο στη Βουλή, ιδιαιτέρως μετά την επικυριαρχία των μεταρρυθμίσεων του Τρικούπη. Έτσι το πολιτικό σύστημα επιφυλάσσει στα κόμματα μια κυρίαρχη θέση σε όλες τις περιοχές ή βαθμίδες της πολιτικής ζωής γενικά, αλλά και ειδικότερα στο επίπεδο της κρατικής εξουσίας (κοινοβούλιο, κυβέρνηση, διοίκηση, τοπική αυτοδιοίκηση κλπ.). Το κόμμα εμφανίζεται να μορφοποιεί τις προσδοκίες και να εκφράζει σε σημαντικό βαθμό τη μερίδα του εκλογικού σώματος που το εμπιστεύεται. Συγχρόνως, διεκδικεί και κατέχει μια θέση στην πολιτική του κράτους. Ο ενισχυμένος αυτός ρόλος του παρουσιάζει συγκεκριμένο ενδιαφέρον, αφού διεκδικεί την εξουσία του κράτους ή χρησιμοποιεί κάποιες βαθμίδες της εξουσιαστικής διαδικασίας, για να ασκήσει την πολιτική του, να εφαρμόσει δηλαδή κάποιες επιλογές που έχει ήδη διατυπώσει σύμφωνα με τις εσωτερικές του πρακτικές. Το γεγονός αυτό συνεπάγεται ουσιαστικά την υπαγωγή και απορρόφηση της κρατικής πολιτικής από την προδιαγραφμένη βούληση του κόμματος. Έτσι, το κόμμα που διαθέτει την εκλογική πλειοψηφία, ελέγχει με τους βουλευτές του το κοινοβούλιο και με άλλα στελέχη του την κυβέρνηση, ασκώντας μια πλήρη νομοθετική και κυβερνητική εξουσία. Στις πολιτικές παρατάξεις - κόμματα της αντιπολίτευσης, που εκφράζουν την εκλογική μειοψηφία, δεν αναλογεί καμία πραγματικά αποφασιστική εξουσία στο Κοινοβούλιο (ούτε στην κυβέρνηση), πέρα από τη δυνατότητα να επιδοκιμάζουν ή να αποδοκιμάζουν την κυβερνητική πολιτική¹²⁵⁵.

Την περίοδο αυτή, ανεξάρτητα από το χαρακτήρα των συνταγματικών κειμένων, το γεγονός της διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων της εκτελεστικής εξουσίας, μαρτυρεί μια ουσιαστική μεταβολή στο επίπεδο της πολιτικής, που καθιερώνει το πολιτικό σύστημα. Η παρέμβαση των μορφοποιημένων πολιτικά κοινωνικών δυνάμεων, σε όλες τις βαθμίδες της πολιτικής του κράτους, είχε ως συνέπεια την προσαρμογή του πολιτικού συστήματος στη λογική μιας νέας δυναμικής. Έτσι

¹²⁵⁵ «Η ουσιαστική αποξένωση της κοιμματικής αντιπολίτευσης από την πολιτική του κράτους εξηγεί και το γεγονός ότι η τελευταία απευθύνεται, μέσα στη Βουλή, όχι στην κυβέρνηση και στο κόμμα που κυβερνάει αλλά στο εκλογικό σώμα που τελικά αναμένεται να επαναδιατητεύσει με την ψήφο του» (Κοντογιώργης Γ., 1985: 29-38).

η οργάνωση της πολιτικής του κράτους δεν μπορεί από μόνη της να προσδώσει στο πολίτευμα τη φυσιογνωμία του. Οι δυνάμεις που το λειτουργούν, από τη θέση που κατέχουν στην πολιτική διαδικασία, έχουν έναν αποφασιστικό ρόλο να παίζουν για τη μορφολογία του πολιτικού συστήματος. Οι πολιτικές αυτές δυνάμεις την περίοδο που εξετάζουμε είναι βασικά οι πολιτικές παρατάξεις, μερίδες και κόμματα.

Η έννοια της κομματοκρατίας ορίζει τη δομή και λειτουργία του πολιτικού φαινομένου στη φάση κατά την οποία το κομματικό σύστημα αυτονομείται και κυριαρχεί επί του τυπικού πολιτικού, έτσι ώστε το πρώτο να καθορίζει τη λογική θεμελίωση και την πολιτική δυναμική του δεύτερου. Η κατάσταση αυτή εντοπίζεται στο πολιτικό σύστημα, στο οποίο η προσέγγιση και η συγκρότηση της δομής του γίνεται στο επίπεδο της εξουσίας, στο πλαίσιο του οποίου αντιμετωπίζεται ως ένα ενιαίο σύνολο. Μπορούμε να οριοθετήσουμε δύο συνιστώσες της κομματοκρατίας. Η πρώτη, συνδέεται με τη διαπίστωση ότι το πολιτικό σύστημα, υποχωρεί υπέρ ενός πραγματικού πολιτικού συστήματος, το οποίο ενσαρκώνει το κομματικό φαινόμενο¹²⁵⁶. Η δεύτερη, αφορά τις λειτουργίες του κομματικού φαινομένου, δηλαδή τη σχέση που διαμορφώνεται μεταξύ κοινωνίας και πολιτικής, όπου η σχέση αυτή στο πολιτικό σύστημα της εποχής που εξετάζουμε είναι διαμεσολαβητική¹²⁵⁷. Το φαινόμενο αυτό, στο μέτρο που μετεξελίσσεται από παράγοντας του πολιτεύματος σε πολιτικό σύστημα, δημιουργεί απόλυτη κυριαρχία δημιουργώντας θεσμικές συνθήκες ολοκληρωτικού καθεστώτος¹²⁵⁸. Διότι, η κομματοκρατία, ως πολιτικό σύστημα, μεταθέτει το επίκεντρο της πολιτικής λειτουργίας από το περιβάλλον του δημοσίου χώρου, που ορίζει το κράτος, στην περιοχή του απροσδιόριστου πεδίου της πολιτικής, στο οποίο ο δημόσιος χώρος υποτάσσεται και τον οποίο καλείται να υπηρετήσει. Η προβολή του πολιτικού συστήματος, στη θέση του κράτους, παρά το γεγονός ότι προσδιορίζει μια ενεργή σχέση κοινωνίας και πολιτικής, δεν αναιρεί την πολιτική κυριαρχία της εξουσίας η οποία ενσωματώνει τις λειτουργίες του εντολέα και του εντολοδόχου.

¹²⁵⁶ «... Το κοινοβούλιο, η κυβέρνηση, το κράτος στο σύνολό του, αποτελούν ισάριθμες εκφάνσεις της πολιτικής διαδικασίας, που καλείται να επικυρώσει την πολιτική βούληση του κόμματος και, εν προκειμένω, του ηγετικού του πυρήνα. Έτσι οι θεσμοί αυτοί λειτουργούν ως εκτελεστικές προεκτάσεις του κομματικού κατεστημένου ...» (Κοντογιώργης Γ., 2012:394-410, Τετράδια Πολιτικής Επιστήμης: 4/2004 & 2007: 689).

¹²⁵⁷ «Το κράτος, η πολιτική τάξη, αντιπροσωπεύει το έθνος όχι την κοινωνία. Είναι, διαμεσολαβητική, με την έννοια ότι οι δυνάμεις που παρεμβάλλονται ανάμεσα στην κοινωνία και στο κράτος, που ενσαρκώνει το πολιτικό σύστημα, δεν ορίζονται ως αντιπροσωπευτικές, ούτε ως προς τη δομή ούτε ως προς τις λειτουργίες που εκπληρώνουν ...» (Κοντογιώργης Γ., 2012:394-410).

¹²⁵⁸ «Η κομματοκρατία προσεγγίζει την πολιτική με όρους αποκλειστικής νομής. ... Επικεντρώνεται, κυρίως, στη διαχείριση του κοινωνικού γίγνεσθαι και στην αναδιανομή του «δημόσιου» αγαθού, ... όπου τα μέλη του κοινωνικού σώματος διαπλέκονται συστατικά με τους συντελεστές των πολιτικών δυνάμεων, κατά τρόπο διαρκή, που υπερβαίνει την απλή εκλογική συγκυρία» (Κοντογιώργης Γ., 2012:394-410).

Η κομματοκρατία εμφανίζεται ως το κυρίαρχο πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα του 19ου και ευρέως του 20ου αι. και υπό αυτή την έννοια μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια καθαρά ελληνική υπόθεση. Παρουσιάζει όμως ιδιαίτερο ενδιαφέρον η απομόνωση ορισμένων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της ελληνικής κοινωνίας και του πολιτικού συστήματος, που αποτέλεσαν το πλαίσιο ανάπτυξης αυτού του φαινομένου. Επιλεκτικά μπορούμε να αναφέρουμε τα εξής¹²⁵⁹:

- Πρώτον, την αναγνώριση του καθολικού του δικαιώματος της ψήφου και κατά συνέπεια της στοιχειώδους ιδιότητας του πολίτη. Η αναγνώριση αυτή ήταν το αποτέλεσμα της γενικής ανθρωποκεντρικής κατάστασης, που βίωνε η ελληνική κοινωνία πολύ πριν πραγματοποιήσει την εθνεγερσία της¹²⁶⁰.

- Δεύτερον, το κομματικό σύστημα, το οποίο απέκτησε μια διαστρωματική αναφορά (συγκροτήθηκε σε μη ταξική βάση) και υπήρξε ως προς το σκοπό της πολιτικής πλήρες μετα-ιδεολογικό. Απέβλεπε έτσι στη λειτουργία ενός (ανθρωποκεντρικού) συστήματος που προϋπήρχε κι όχι στην εξαρχής συγκρότησή του. Ο ιδεολογικός πολιτικός λόγος και η ταξική του επιλογή είναι ουσιαστικά άγνωστα στο νεοελληνικό σύστημα του κράτους έθνους.

- Τρίτον, το κοινωνικό σώμα διαθέτει μια πολιτική ανάπτυξη, που δεν συνδέεται με το οικονομικό ή βιοτικό επίπεδο του πληθυσμού, αλλά με το ιστορικό του κεκτημένο, στο οποίο η ελευθερία θεμελιώνει μια ισχυρή σύνδεση με την κοινωνική και πολιτική κατάσταση του ανθρώπου. Τέταρτον, οι έννοιες του δημοσίου χώρου, του δημοσίου συμφέροντος, του κοινωνικού συμβολαίου, η αρχή της απορρόφησης του πολιτικού συστήματος από το κράτος, καθώς και η πολιτική κυριαρχία της κεντρικής εξουσίας, εμφανίζουν μια εξαιρετικά δύσκολη επιβίωση στο νεοελληνικό πολιτικό σύστημα.

Η ιδιαιτερότητα αυτή του ελληνικού πολιτικού συστήματος και το γεγονός ότι εμφανίζεται να βιώνει πολιτικές λειτουργίες και πρακτικές, που προσιδιάζουν σε μια φάση προκεχωρημένη της ανθρωποκεντρικής ανάπτυξης, πολύ πριν από τις χώρες που τοποθετούνται στην πρωτοπορία της λεγόμενης νεοτερικότητας, αποκτά ξεχωριστή σημασία για τη μελέτη γενικότερα του πολιτικού φαινομένου. Πολύ περισσότερο αφού η Ελλάδα, σε σύγκριση με την ευρύτερη ευρωπαϊκή κοινωνία και τις χώρες της νεοτερικότητας, παρουσιάζει μια σαφή υστέρηση ως προς τις οικονομικές της επιδόσεις κατέχοντας μάλιστα μια εντελώς περιθωριακή θέση στο διεθνές σύστημα.

¹²⁵⁹ Κοντογιώργης Γ., 2012:394-410.

¹²⁶⁰ Το 1832 στη Μ. Βρετανία μόλις το 7% του άρρενος πληθυσμού είχε δικαίωμα ψήφου, ενώ στη Γαλλία, παρά το ότι η αρχή θα εισαχθεί τυπικά το 1848, δεν θα λειτουργήσει πριν το τέλος του 19^{ου} αι. Η καθολική ψηφοφορία και κατ' επέκταση η ιδιότητα του πολίτη θα γενικευθεί στις ευρωπαϊκές χώρες κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα.

Ι. Η εξέλιξη της πολιτικής διαδικασίας

Από το τέλος της ενετοκρατίας (1797), όταν τα Επτάνησα αποκτούν αυτόνομη παρουσία και πορεία ως πολιτειακές οντότητες στο νεώτερο κόσμο ανάμεσα στην Ανατολή και Δύση, το αντιπροσωπευτικό πολιτικό σύστημα και οι διαδικασίες αποτέλεσαν βασική πολιτειακή αρχή για την ανάδειξη και τη νομιμοποίηση των οργάνων που ασκούσαν την πολιτική εξουσία. Ταυτόχρονα συνέβαλλαν στη σταδιακή μετεξέλιξη και αντικατάσταση της ολιγαρχικής κληρονομικής ευγένειας ως ιθύνουσας πολιτικής τάξης.

Στα Επτάνησα, από την περίοδο της α΄ Γαλλοκρατίας το 1797 που αποτέλεσε και την αφετηρία του νεότερου πολιτειακού συστήματος, είχε φανεί καθαρά ότι τα αιτήματα της δημοκρατικής συγκρότησης της πολιτείας, της διεύρυνσης του εκλογικού σώματος και της αντιπροσώπευσης είχαν αποκτήσει ευρύτατη απήχηση, κυρίως από την αστική τάξη και τα μεσαία στρώματα, που στην προγενέστερη περίοδο βρίσκονταν διαρκώς σε κατάσταση διεκδίκησης. Η πραγματικότητα αυτή αποτυπώθηκε στην πολιτειακή συγκρότηση της Επτανήσου Πολιτείας, που αποτέλεσε το πρώτο υπό επικυριαρχία ελληνικό κρατικό μόρφωμα στα νεότερα χρόνια, όπου με τα συντάγματα του 1801, 1803 και 1804, καθιερώθηκε ο ελληνικός του χαρακτήρας και καταγράφηκαν για πρώτη φορά σε Ελληνικό έδαφος οι δημοκρατικές ελευθερίες και το διευρυμένο αντιπροσωπευτικό πολιτικό σύστημα. Κατά την περίοδο αυτή το ζήτημα της αντιπροσώπευσης αποτέλεσε κεντρικό ζήτημα των πολιτικών εξελίξεων, αποτελώντας το μέσο προς τη φιλελευθεροποίηση όλων των μεταρρυθμίσεων που ακολούθησαν. Η θέσπιση ενός αντιπροσωπευτικού συστήματος και η συγκρότηση διευρυμένου εκλογικού σώματος που αντιπροσώπευαν μια νέα τάξη, συνιστούν τις κυριότερες ιδιαιτερότητες της Επτανήσου Πολιτείας και κατ' επέκταση της πολιτικής συγκρότησης κάθε νησιού. Το σύστημα αυτό συνδέθηκε με την ευρύτερη αποδοχή της συμμετοχικής και της νομιμοποιητικής αξίας των εκλογικών διαδικασιών, το οποίο ξεκινούσε από την αστική τάξη και μετερχόμενο στη μεσαία επεκτάθηκε σε ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού, έως την καθιέρωση της καθολικής ψηφοφορίας το 1864 εντός του Ελληνικού Βασιλείου.

Η β΄ Γαλλοκρατία, που κατέλυσε την Επτανήσο Πολιτεία, όσο και η Αγγλοκρατία μετέπειτα που εγκαθίδρυσε προτεκτοράτο, δεν μπόρεσαν να αναβάλλουν τη λειτουργία πολιτικών θεσμών και διαδικασιών αντιπροσώπευσης, παρά το γεγονός ότι αυτή η διαδικασία πραγματεύονταν από μια περιορισμένη πολιτική τάξη. Είναι χαρακτηριστικό ότι στη διάρκεια του βρετανικού προτεκτοράτου, οι πολιτικοί θεσμοί λειτουργούσαν, παρά τις διαρκείς παρεμβάσεις του αρμοστή και του νόθου συντάγματος του 1817, που διαστρέβλωσε τη Συνθήκη των Παρισίων του 1815.

Οι διαδικασίες αυτές δεν αμφισβητήθηκαν, τουλάχιστον από αναγνωρισμένη υπολογίσιμη πολιτική ομάδα ή μερίδα, η οποία να διατύπωνε αντικοινοβουλευτική ιδεολογία. Αυτό οφείλεται στο

γεγονός ότι, από το 1800 έως το 1864, στο κοινοβούλιο των Ιονίων οι πολιτικοί θεσμοί λειτουργούσαν και παρά τον περιορισμένο χαρακτήρα του είχε ουσιαστικό λόγο στα τρέχοντα ζητήματα που αφορούσαν τη διαχείριση της οικονομικής και κοινωνικής ζωής.

Τα στοιχεία αντιπροσώπευσης και σύνθεσης του εκλογικού σώματος, η πολιτική δηλαδή διαδικασία, αποτέλεσαν ρυθμιστικό παράγοντα της μετάβασης του επτανησιακού και ιδιαίτερα του Κεφαλληνιακού χώρου, διότι είναι η νεώτερη και η πλουσιότερη σε μάκρος προενταξιακή φάση πριν την αφομοίωση, συγκρινόμενη με αντίστοιχες άλλες περιοχές (Θεσσαλία, Κρήτη, Σάμος, Μακεδονία, Θράκη, Νησιά Αιγαίου, Δωδεκάνησα) οι οποίες τελούσαν υπό οθωμανικό ζυγό και απελευθερώθηκαν από το 1881 έως το 1912.

Πάνω στην προϊστορία αυτή γεννήθηκαν και τα πρώτα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα, αλλά και τα τοπικά κόμματα που έδρασαν καθ' όλη την περίοδο έως το 1909, που εξελίσσεται ο πολιτικός μετασχηματισμός και η εδαφική αύξηση της χώρας. Η γέννηση των τοπικών αυτών κομμάτων αποτελεί ιδιαίτερη ανάλυση, αλλά κυρίως ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξαφάνισή τους, παράλληλα με τη διαδικασία αφομοίωσης της Κεφαλληνίας στον κρατικό κορμό του Ελληνικού Βασιλείου.

α. Εκλογική περιφέρεια και πολιτική ψήφος

Το εκλογικό σύστημα, συνδέεται στενά και αντανακλά τις συμβατικότητες του πολιτικού συστήματος μιας συγκεκριμένης εποχής, ειδικότερα της μεταοθωνικής και της περιόδου μετά την Ένωση. Το σύστημα καταγράφει την πολιτική αρμοδιότητα, τα προνόμια της πολιτικής και κομματικής ηγεσίας, αγνοώντας εκτός από την εκλογική στιγμή, το κοινωνικό σώμα και τις άμεσες πολιτικές διαστάσεις των κοινωνικών διεργασιών που αναπτύσσονται σ' αυτό. Κατ' αυτόν τον τρόπο αποτελεί σημαντικό ερευνητικό αντικείμενο η χωρική έκφραση, που στο εκλογικό μας σύστημα συνδέεται με την εκλογική περιφέρεια, δηλαδή την επαρχία η οποία αποτελεί για περίπου έναν αιώνα, τη μείζονα εκλογική περιφέρεια του Ελληνικού κράτους.

Το ζήτημα διατήρησης της επαρχίας ή όχι ως εκλογική περιφέρεια αποτέλεσε αντικείμενο μεγάλης συζήτησης κυρίως την τρικουπική περίοδο. Παρά το γεγονός ότι οι προσπάθειες των νεωτεριστών δεν υπήρξαν αποτελεσματικές, η συζήτηση εκτός από την επαρχία μετατέθηκε και παραπέρα στο ζήτημα της ύπαρξης ή μη των εκλογικών περιφερειών. Ωστόσο η κατάτμηση της εκλογικής επικράτειας σε εκλογικές περιφέρειες, με άλλα λόγια η διάσπαση του εκλογικού σώματος, αιτιολογείται στην εποχή αυτή από το επιχείρημα ότι οι τοπικές περιοχές έπρεπε να αντιπροσωπεύονται στο επίπεδο της κεντρικής εξουσίας. Αυτό αποτελούσε απαίτηση, σε μια εποχή που η κοινωνική πραγματικότητα εδράζεται και συνθέτει τη δυναμική της μέσα από τις

περιφερειακές διαφορετικότητες και τον τοπικισμό. Διότι δεν μπορούμε να αγνοούμε ιστορικά ότι η αφομοίωση του Ελληνικού κράτους υπήρξε μακρά, ξεκινώντας το 1864 με πρώτα τα Επτάνησα.

Η παρουσίαση αυτή μέσω των εκλογικών περιφερειών, επαρχιών στην ανάλυση, μας οδηγεί ακριβώς στην απάντηση του ερωτήματος σχετικά με τη σημασία της ψήφου στο σύγχρονο αντιπροσωπευτικό πολιτικό σύστημα και συνακόλουθα, σχετικά με το σκοπό της πολιτικής αντιπροσωπείας, δηλαδή το ρόλο του βουλευτή¹²⁶¹.

Σύμφωνα με την παραδοσιακή αντίληψη, που υιοθετεί και το ελληνικό Σύνταγμα, ο βουλευτής αντιπροσωπεύει το Έθνος. Από τη στιγμή όμως που η εκλογή είναι τοπική, η αντίφαση μεταφέρεται στη δράση του βουλευτή ο οποίος καλείται τελικά να επιλέξει ανάμεσα στη θέση του ως εκπρόσωπος μιας περιοχής, στις κοινωνικές (ταξικές κ.ά.) του προσεγγίσεις και δεσμεύσεις και τέλος στην επιταγή του Συντάγματος για διατοπική και διαταξική αντίληψη της αποστολής του. Κάθε φορά ωστόσο, επικρατεί η διάσταση εκείνη που υπαγορεύει η κοινωνική πραγματικότητα. Αυτό συνέβαινε, διότι στις συνθήκες του 19ου αιώνα στην Ελλάδα το πολιτικό σύστημα λειτούργησε σε πελατειακές βάσεις οι οποίες μετέβαλαν το βουλευτή σε τοπάρχη, αφού χρησιμοποίησε την ιδιότητά του και το κράτος για εδραίωση της εκλογικής του επιρροής.

Παρά ταύτα όμως, αυτό που διακρίνει την παρουσία των Επτανησίων βουλευτών είναι ο φιλελεύθερος χαρακτήρας τους στις συνταγματικές μεταρρυθμίσεις. Με τη στάση τους αυτή και τη συμμετοχή τους στο στρατόπεδο των Ορεινών εξασφάλισαν κοινοβουλευτική σταθερότητα, αλλά κυρίως η συμβολή τους ήταν σημαντική μετά το 1875 με την πλήρη εφαρμογή της δεδηλωμένης. Στην αντίθεση πλευρά, ήταν οι επισφαλείς πλειοψηφίες των Πεδινών του Δ. Βούλγαρη, που ήταν υπεύθυνος για αρκετές πολιτικές και συνταγματικές εκτροπές.

Οι Επτανήσιοι επέβαλαν την εφαρμογή της θεσμοθετημένης καθολικής ψηφοφορίας και την εφαρμογή της ενεργητικής ψήφου μέσω της «δια σφαιριδίου εκλογής», αντιμετωπίζοντας σε μεγάλο βαθμό το πρόβλημα της νόθευσης της ψήφου, που λόγω του μεγάλου αναλφαριθμητισμού ευνοούσε κάθε αλλοίωση του εκλογικού αποτελέσματος. Η ενότητά τους διαλύθηκε μετά από παρεμβάσεις του παλατιού για τη δημιουργία ευνοϊκών προς αυτό και σταθερών πολιτικών πλειοψηφιών στη Βουλή. Από και έπειτα χρονικά και λόγω των νέων δεδομένων που δημιούργησε η δεδηλωμένη στη Βουλή ενσωματώθηκαν στις κεντρικές πολιτικές παρατάξεις των Αθηνών που συγκροτούσαν σε αρχηγική βάση τα πολιτικά κόμματα της εποχής.

¹²⁶¹ Κοντογιώργης Γ., 2012: 54-55.

β. Η συγκρότηση των κομμάτων στο Ελληνικό πολιτικό σύστημα

Κατά την διάρκεια των εργασιών της Β' Εθνοσυνέλευσης διαμορφώθηκαν πολιτικοί πυρήνες, οι οποίοι έπαιρναν ονομασίες με τον τρόπο της διάταξής τους στο Κοινοβούλιο. Εκτός όμως της γεωγραφικής τους τοποθέτησης στο χώρο του Κοινοβουλίου είχαν μεταξύ τους διαφορετικά χαρακτηριστικά. Οι Πεδινοί, με ηγέτη τον Δημήτριο Βούλγαρη, οι Ορεινοί με ηγετικές προσωπικότητες τον Κων/νο Κανάρη, τον Δημήτριο Γρίβα, το Θρασύβουλο Ζαΐμη, τον Αλέξανδρο Κουμουνδούρο, τον Θεόδωρο Δηληγιάννη. Η ομάδα των Αδιαλλάκτων υπό τον Επαμεινώνδα Δεληγιώργη, ο οποίος υπήρξε και ένθερμος οπαδός της Δημοκρατίας κατά τη Μεσοβασιλεία (1862-1863) δίχως να μπορέσει να επιβάλλει τις απόψεις του. Τέλος η ομάδα των Εκλεκτικών στην οποία στεγάζονταν ο Σπυρίδων Τρικούπης και ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Στις πολιτικές ομάδες που διαμορφώθηκαν στη διάρκεια της Εθνοσυνέλευσης θα συμμετέχουν 13 προσωπικότητες οι οποίοι είχαν διατελέσει ή ήταν υποψήφιοι πρωθυπουργοί, δημιουργώντας σταθερό υπόβαθρο συνέχειας και μεταφοράς του παλαιοκομματισμού στην πολιτική ζωή.

Δεν είναι καταγεγραμμένη με σαφήνεια η ιδεολογική διαφορά των δύο μεγάλων κομμάτων, που η ονομασία τους θυμίζει τα Γαλλικά κόμματα μετά την επανάσταση του 1789, όμως μπορεί να προσδιοριστεί ότι οι πεδινοί του Βούλγαρη ήταν οι εκπρόσωποι της συντηρητικής μερίδας της Ελληνικής κοινωνίας και οι Ορεινοί εκφράζανε το προοδευτικό πολιτικό ρεύμα και θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν οι νεωτεριστές της εποχής¹²⁶². Οι δύο παρατάξεις δεν διέφεραν στην πρακτική που ακολουθούσαν ως προς τις εκλογικές διαδικασίες, όπου πάνω απ' όλα υπερίσχυε το συμφέρον του κόμματος που υποστήριζαν. Η βάση της πολιτικής τους συγκρότησης ήταν οι οπαδοί τους, γαλουχημένοι στα τοπικά και ατομικά τους συμφέροντα, στις εξυπηρετήσεις των πολιτικών φίλων, όπου συνέθεταν την εκλογική βάση όχι με πολιτικές θέσεις ή προγράμματα αλλά με διαμεσολαβήσεις και εξυπηρετήσεις. Η κατάσταση αυτή αποτυπώνεται στη συγκρότηση των τοπικών ψηφοδελτίων, οι οποίες ήταν συνήθως ετερόκλητες, ενώ την προηγούμενη περίοδο πρέσβευαν όλως αντίθετες αρχές και πολεμούσαν μεταξύ τους με ακραίους τρόπους.

Τα Επτάνησα, ένας κόσμος με διαρκή λειτουργία πολιτικών θεσμών και με ενσωματωμένες τις δυτικές επιρροές μετεξέλιξε την ιστορικότητα του ελληνικού κοσμοσυστήματος και ενέταξε τη νεοτερικότητα ως όρο ελευθερίας και εθνικής ολοκλήρωσης στο απελευθερωμένο Ελληνικό

¹²⁶² «... ούτως εχόντων των της Ελλάδος, η Εθνοσυνέλευσις ... ήρξατο διαιρουμένη εις φατρίας, ... Διηρέθησαν εις δύο φατρίας κατ' επομίμησιν γελοίας της Γαλλικής Επανάστασης. Και η μεν απεκλήθη η των ορεινών, η δε των πεδινών, αίτινες διεφιλονείκουν προς αλλήλας την εξουσίαν και τα πάντα εμηχανώντο ίνα επί την αρχήν ανέλθωσιν. Η διαίρεσις αύτη επετείνετο ιδίως ένεκα του ανταγωνισμού του Κανάρη προς τον πρόεδρον της προσωρινής Κυβερνήσεως Βούλγαρη, ζητούντα να συγκεντρώση εις χείρας αυτού πάσαν την εξουσίαν ... Ο Βούλγαρης ήτο ο αρχηγός των κληθέντων Πεδινών, ο δε Κανάρης και ως τρίανδρος αποτυχής Γρίβας, αρχηγός των Ορεινών ...» (Ευαγγελίδου Τρ., 1898: 39).

Βασίλειο. Στη φάση αυτή η διαμάχη ανάμεσα στην νεοτερικότητα και την ιστορικότητα υποχώρησε υπέρ της πρώτης και αντί να συγκροτήσει ένα αναγεννησιακό πλαίσιο, συγκρότησε υπό απεχθείς όρους τη βουλευτοκρατία και την κομματοκρατία. Το γεγονός θα βρίσκεται πάντα σε διαρκή διαμάχη την οποία θα εντείνει η συνεχής επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων και κατά συνέπεια ο προσανατολισμός και η εξάρτηση των πολιτικών κομμάτων από τις επεμβάσεις αυτές. Το πολιτικό δίλημμα που εμφανίστηκε στα νησιά, μετά την Ένωση, ήταν να υπαχθεί η ελευθερία στο κομματικό συμφέρον, το οποίο ταυτίζεται με το κρατικό και κατ' επέκταση το εθνικό, δημιουργώντας διαρκείς πολιτικές θολότητες των οποίων η συνεισφορά του στην εθνική ολοκλήρωση υπήρξε αρνητική. Το δίλημμα αυτό κυριάρχησε στις πολιτικές διαδικασίες και συνέβαλλε να ενσωματωθεί πλήρως και η Κεφαλληνία στο κεντρικό πολιτικό σύστημα. Ουσιαστικά το κράτος δεν κατάφερε να ορίσει ένα εθνικό πλαίσιο δράσης την κρίσιμη περίοδο των αλλαγών στα Βαλκάνια. Το κενό αυτό προσπάθησαν να το αξιοποιήσουν παρακρατικές δυνάμεις και παράγοντες, όπως η Εθνική Εταιρεία και να παρασύρουν το κράτος σε επιλογές που δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στρατιωτικά και διπλωματικά. Η κατάσταση αυτή είχε ως συνέπεια τη δημιουργία των συνθηκών που οδήγησαν στην εθνική ήττα του 1897. Κατά την περίοδο αυτή το ήδη συγκροτημένο διοικητικά και διαμορφούμενο πολιτικό σύστημα των Ιονίων Νήσων, έρχεται αντιμέτωπο και αντιστέκεται στο υπάρχον πολιτικό σύστημα του Ελληνικού Βασιλείου και στο τέλος τα εναπομείναντα στοιχεία που δεν περιθωριοποιούνται αφομοιώνονται πλήρως.

Η λειτουργία των πολιτικών θεσμών στην Κεφαλληνία μετά την Ένωση σηματοδεύτηκε σε αρκετό βαθμό από τις προενωσιακές συνθήκες, κυρίως στη τελευταία φάση που κορυφώθηκε το ενωτικό κίνημα, παρουσιάζοντας συνέχειες και ασυνέχειες με το καθεστώς της Προστασίας. Η τάση για αποδέσμευση από τις διαιρέσεις του παρελθόντος (καταχθόνιοι, μεταρρυθμιστές, ριζοσπάστες) βοηθήθηκε κυρίως από την καθολική ψήφο και το εκλογικό σύστημα, που ευνοούσε η λειτουργία του κοινοβουλευτισμού. Σ' αυτό ευνόησε και η μη ύπαρξη έντονων ταξικών αντιθέσεων. Η ύπαρξη κομμάτων, δίχως ιδεολογική και προγραμματική συνοχή, βοήθησε στην ανάπτυξη των τοπικών πολιτικών οικογενειών στις επαρχίες. Οι πολιτικές παρατάξεις - κόμματα είχαν δομή στη βάση σύνθεσης κοινοβουλευτικών ομάδων για το σχηματισμό κυβερνητικών πλειοψηφιών. Οι τοπικοί βουλευτές είχαν χαλαρή οργανωτική σύνδεση με τις πολιτικές ομάδες του Κοινοβουλίου και συνδεόταν με βάση τη δημιουργία πλειοψηφιών στη Βουλή. Αντλούσαν τη στελέχωσή τους, καθώς και τις άμεσες ρίζες της πολιτικής τους νομιμοποίησης από το προενωσιακό καθεστώς, ενώ λόγω του συστήματος εκλογής με το σφαιρίδιο και της καθολικής ψήφου ανέπτυξαν ισχυρή εκλογική βάση μέσω των κομματαρχών, οι οποίοι ήταν απαραίτητοι κατά την εκλογική διαδικασία. Η διπλή σχέση, με την προ της Ενώσεως πολιτική και με την αντίστοιχη

λειτουργία των πολιτικών θεσμών, εξελίχθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα καθ' όλο το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα και αποτέλεσε τη βάση που κινήθηκε όλη η πολιτική ζωή στο νησί.

Από τις μεγάλες παραδοσιακές οικογένειες των «Παλαιοριζοσπαστών» και των «Νεοριζοσπαστών» (ενωτικοί και μεταρρυθμιστές), που σχηματίστηκαν κατά την τελευταία φάση της Προστασίας, μόνο η δεύτερη επιβιώνει πολιτικά μέσω της συμμετοχής στην διαμόρφωση των πολιτικών πλειοψηφιών στη Βουλή. Από τις μερίδες αυτές προέρχεται η πολιτική τους φιλοσοφία αλλά και το πολιτικό προσωπικό, το οποίο ανανεώνεται και συμπληρώνεται από στελέχη της μεσαίας τάξης και το λαϊκό στοιχείο το οποίο λόγω της καθολικής ψήφου διαδραματίζει αποφασιστικό ρόλο. Η καθολική ψηφοφορία θα αποκτήσει έτσι κομματικά αλλά και γεωγραφικά χαρακτηριστικά με έντονη την πολιτική διχοτόμηση ανάμεσα στις πόλεις και τα χωριά.

Ο μεταενωσιακός δικομματισμός και ο ιδιότυπος συνδυασμός, του με μια διπολική μορφή ανταγωνισμού που αναπτύσσεται στη Βουλή, μεταφέρεται στο νησί και έχει πλέον ελάχιστα κοινά στοιχεία με τον προενωσιακό δικομματισμό (ριζοσπαστών –μεταρρυθμιστών). Όσον αφορά την εικόνα και το πολιτικό πλαίσιο που συγκροτούνται οι πολιτικές μερίδες, τα στελέχη και τον πολιτικό λόγο που αναπτύσσουν, αυτό κυρίως περιστρέφεται γύρω από την εκλογική τους επιρροή, η οποία δεν προσδιορίζεται από την ιστορική συγκρότηση των αντίστοιχων παρατάξεων και τα κρίσιμα πολιτικά διλήμματα που αυτές έθεσαν. Στα στοιχεία επιρροής έως τις απαρχές του 20^{ου} αιώνα εντάσσεται το στοιχείο της Μεγάλης Ιδέας και η θέση του ελληνικού βασιλείου απέναντι στις εξελίξεις στον βαλκανικό χώρο.

Οι Επτανήσιοι, με την είσοδό τους στη Βουλή, καθόρισαν τις εξελίξεις των κοινοβουλευτικών συσχετισμών, όπως συνέβη, όταν ο Κουμουνδούρος κλήθηκε από τον Γεώργιο για να σχηματίσει κυβέρνηση, μετά το αδιέξοδο που είχε δημιουργηθεί από τις συγκρούσεις των τριών πολιτικών (Κανάρη, Βούλγαρη, Κουμουνδούρου. Ο Κουμουνδούρος, συγκρότησε το πρώτο του Υπουργικό Συμβούλιο και ταυτόχρονα ίδρυσε το Κουμουνδουρικό Κόμμα από τα ισχυρότερα της εποχής¹²⁶³. Οι Επτανήσιοι διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη συγκρότηση του Κόμματος του Κουμουνδούρου, αφού αποτελούσαν το 25% των βουλευτών και ερχόταν δεύτεροι μετά τους Πελοποννήσιους που αποτελούσαν το 40%, ενώ αντίστοιχα στις ομάδες των άλλων κομμάτων οι Επτανήσιοι ήταν τελευταίοι. Το κόμμα αυτό αναδείχθηκε το ισχυρότερο στις πρώτες εκλογές του 1865 αλλά με σχετική πλειοψηφία εδρών που δεν επαρκούσαν για να στηρίξουν την κυβέρνηση απέναντι στην ενωμένη αντιπολίτευση. Στην Κεφαλληνία ο Κουμουνδούρος κέρδισε τις επαρχίες Κραναίας και Σάμης και ήταν από τις πρώτες περιοχές που επισκέφθηκε μετά την Ένωση¹²⁶⁴.

¹²⁶³ Ευαγγελίδης Τρ., 1898: 122.

¹²⁶⁴ Εφημ. «Η Κεφαλληνία» 20.2.1865, σσ. 1

Εξετάζοντας την πολιτική καταγωγή των βουλευτών που εκλέγονται με τον Κουμουνδούρο μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι αυτοί κατατάσσονται στους μετριοπαθείς μεταρρυθμιστές και στους νεοριζοσπάστες, οι οποίοι πολλοί πολιτεύονταν και κατά την περίοδο της Προστασίας. Όλοι αυτοί ενοποιούνται σε κοινό πρόγραμμα, το οποίο είχε πολλά κοινά στοιχεία και συνέχειες με το κόμμα των Ορεινών, οι οποίοι διεκδικούσαν εξασφάλιση φιλελεύθερων θεσμών και εσωτερική τάξη, συνεργασία με τον βασιλιά ο οποίος θα ασκούσε τα προνόμιά του σύμφωνα με το γράμμα και το πνεύμα του συντάγματος συνδέοντας όλα αυτά με το στόχο της μεγάλης ιδέας. Το νεοριζοσπαστικό πολιτικό ρεύμα ενοποιήθηκε με το πλατύ πολιτικό ρεύμα των μεταρρυθμιστών¹²⁶⁵, οι οποίοι εξέφραζαν τις νεωτερικές ιδέες που έρχονταν από την Εσπερία. Οι μεταρρυθμιστές και νεοριζοσπάστες (οι αποκαλούμενοι φιλελεύθεροι στα πρότυπα της Δύσης) βρήκαν οπαδούς στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα όπως και στους επαγγελματίες και αγρότες, ενώ πλήρη αποδοχή είχαν στους εργάτες, όπου λόγω της εύκολης κινητικότητας ακολουθούσαν εύκολα λαϊκίζουσες πολιτικές. Υποστήριζαν ακόμα την προσεκτική προετοιμασία της νομικής αφομοίωσης, τη βελτίωση των υποδομών, την υλική, πνευματική και ηθική πρόοδο.

Πάνω από το μισό των Επτανήσιων βουλευτών προσχώρησαν στο κόμμα του Κουμουνδούρου οι οποίοι σχημάτισαν την προοδευτική του πτέρυγá¹²⁶⁶. Το μέτωπο αυτό συγκροτήθηκε σ' όλα τα επιμέρους νησιά και είχε έντονη αντιπαράθεση με τους παλαιοριζοσπάστες. Είναι χαρακτηριστικές οι εκλογές του 1865 αλλά και του 1868, που ιδιαίτερα στις επαρχίες Κραναίας και Πάλλης η αντιπαράθεση υπήρξε σφοδρή¹²⁶⁷, όπου οι παλαιοριζοσπάστες κατήλθαν με τον Συνδυασμό του Δημοτικού Καταστήματος Αργοστολίου (ΔΚΑ) και είχαν ως κύρια στρατηγική την κριτική για την καθυστέρηση της αφομοίωσης, το Συμβούλιο της Επικρατείας που θεωρούσαν ότι περιορίζει τα δικαιώματα της Βουλής ενισχύοντας τη Βασιλική Αυλή που τη σύγκριναν με την «καμαρίλα της ευγένειας»¹²⁶⁸.

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα μετά την Εθνοσυνέλευση και κυρίως με τις ρέουσες πολιτικές εξελίξεις που ακολουθούν, σχηματοποιούνται τρεις πολιτικές ομάδες υπό τρεις αρχηγούς κομμάτων, του Βούλγαρη¹²⁶⁹, του Κομουνδούρου¹²⁷⁰ και του Δεληγιώργη και μια μικρότερη του Ζαΐμη και εμφανίζονται σε υψηλό ποσοστό οι ανεξάρτητοι, οι οποίοι αποτελούν και σημαντικό

¹²⁶⁵ Gunnar H., τ.Α, 2006: 444 και Κατηφόρη Δεσπ., 1984: 108-111.

¹²⁶⁶ Gunnar H., τ.Α, 2006: 445.

¹²⁶⁷ Εφημ. "Ο Χωρικός" φ.3/24.4.1865.

¹²⁶⁸ Ο.π.

¹²⁶⁹ Ο σκληρός πυρήνας των Πεδινών αποτέλεσε τη βάση του κόμματος του Βούλγαρη, των λεγόμενων Βουλγαριστών που πρωταγωνιστούν, τις περισσότερες φορές με αρνητικό τρόπο, έως το 1875.

¹²⁷⁰ Προήλθε από τους Ορεινούς και από Επτανήσιους βουλευτές.

παράγοντα αστάθειες στο πολιτικό σύστημα, αφού δίχως ρόλο στα κόμματα και στις κοινοβουλευτικές ομάδες οι βουλευτές αυτοί έχουν διαρκώς ευχέρεια μετακινήσεων, όπου αυτή η συχνή μετακίνησή τους διαμορφώνει και τις κοινοβουλευτικές πλειοψηφίες.

Οι παρατάξεις ή και τα κόμματα έπαιρναν το όνομα που αντιστοιχούσε στον εκάστοτε αρχηγό, οι αρχηγοί ενσάρκωναν μια ορισμένη πολιτική, ορισμένες ιδέες. Οι αλλαγές που καταγράφονται συνοδεύουν τη σταδιακή απομάκρυνση από τις διαιρέσεις του παρελθόντος, οι οποίες παρά το ότι εξαφανίστηκαν μαζί με την Προστασία, υπήρχαν ως αντιλήψεις και νοοτροπίες του τοπικού πολιτικού προσωπικού. Προσέλαβαν όμως μεγαλύτερη ένταση μετά το 1875, όταν ο κομματισμός ενισχύεται έντονα με τη «δεδηλωμένη» και αυτή η ενίσχυση αποτυπώνεται στα εκλογικά αποτελέσματα, στα οποία καταγράφεται η μεταβολή των πολιτικών στελεχών και η ένταξή τους στα κεντρικά πολιτικά κόμματα, αποκτώντας έτσι βαρύνουσα αξία τα στελέχη που έχουν τη στήριξη αυτών των κομμάτων.

Συγκρίνοντας τα αποτελέσματα μετά την Ένωση, διαπιστώνεται η συνεχής μείωση των παλαιο-ριζοσπαστών κυρίως, των νεοριζοσπαστών μετέπειτα και των μεταρρυθμιστών στη συνέχεια. Ταυτόχρονα καταγράφεται η αύξηση των βουλευτών που εμφανίζονται ως ανεξάρτητοι δημιουργώντας τοπικές πολιτικές μερίδες. Αυτό διαρκεί κυρίως έως το 1875, αλλά στη συνέχεια λόγω της «δεδηλωμένης» εντάσσονται στις κεντρικές πολιτικές ομάδες. Πλέον όλο και περισσότεροι υποψήφιοι εμφανίζονται κάτω από κάποιο κόμμα και η κάθοδό τους εγκρίνεται και υποστηρίζεται από τον εκάστοτε αρχηγό. Η θέση των βουλευτών ήταν για πολλούς λόγους σχετικά ισχυρή, ακόμα και απέναντι στον αρχηγό του κόμματος, ο οποίος για την κοινωνική και πολιτική δραστηριότητα στην περιφέρεια έπρεπε να συμφωνήσει άμεσα μαζί τους και κατά κανόνα δεν μπορούσε να κινητοποιήσει ερήμην τους τα τοπικά και περιφερειακά στελέχη. Η τεχνολογική ανεπάρκεια του συστήματος επικοινωνίας (ελλιπής τηλεγραφική και τηλεφωνική σύνδεση με την επαρχία, βραδεία μεταφορά του ταχυδρομείου και εξουθενωτικές, χρονοβόρες και επικίνδυνες συγκοινωνίες), δυσκόλευε οποιαδήποτε οργανωτική δραστηριότητα. Σε περίπτωση μη ύπαρξης του βουλευτή ο αρχηγός αδυνατούσε να κινητοποιήσει ερήμην του τα τοπικά και περιφερειακά στελέχη, καθιστώντας τον βουλευτή απαραίτητο για να κινητοποιήσει τους κομματάρχες στην επαρχία και κυρίως στις μακρινές περιοχές.

Σημαντικό ρόλο όμως στην εξέλιξη των πολιτικών κομμάτων διαδραμάτισε το εκλογικό σύστημα. Η καθολική ψηφοφορία αύξησε σε μεγάλο βαθμό το εκλογικό σώμα και το σύστημα της ενεργητικής ψηφοφορίας δια των σφαιριδίων εκλογή (κάλη για κάθε υποψήφιο, ψήφος σε κάθε υποψήφιο) και της υποχρέωσης να βρίσκεται σε κάθε ψηφοδόχο αντιπρόσωπος, δημιούργησε την ανάγκη οργάνωσης των υποψηφίων. Αυτή η οργάνωση υπήρξε σε επίπεδο δήμου, επαρχίας και

νομού, αφού η συγκρότηση του ανθρώπινου δυναμικού για να υποστηρίξει μια εκλογική αναμέτρηση αποτέλεσε την απαρχή της οργανωτικής συγκρότησης των πολιτικών σχηματισμών. Ο κάθε συνδυασμός είχε ανάγκη από πρόσωπα για να στελεχώσει τον μηχανισμό του, τα οποία αποτελούν για τους υποψηφίους ομάδα πιστών οπαδών και για τα κόμματα πιστά μέλη. Η οργάνωση αυτή, ανάμεσα στους παράγοντες και στους υποψηφίους/κόμματα, ανέπτυξε μια ανταλλακτική σχέση. Η ψήφος πλέον διαπραγματεύεται και οι βουλευτές ασκούν διαμεσολαβητικό ρόλο ανάμεσα στους ψηφοφόρους και το κράτος, αναπτύσσουν δηλαδή πελατειακές σχέσεις οι οποίες διευρύνονται όσο η κρατική υπόσταση επιβραδύνεται ως λειτουργία ή σε πολλές περιπτώσεις υποκαθίσταται από παράλληλους άτυπους θεσμούς. Ιδιαίτερα για τα Επτάνησα, όπου η οργανωμένη κρατική υπόσταση αντικαταστάθηκε από ένα λειψο-ημικράτος υποταγμένο στην κομματοκρατία, το φαινόμενο αυτό καθυστέρησε αρκετά. Οι μηχανισμοί αυτοί είχαν προοπτική να εξελιχθούν σε οργανωμένα κόμματα, αλλά λόγω της ανάπτυξης των πελατειακών σχέσεων τελικά επιβίωσαν μόνο ως φορείς έκφρασης και διαχείρισης των κομματικών πεπραγμένων.

Μια αναλυτική αναφορά στις πολιτικές παρατάξεις - κόμματα είναι απαραίτητη για να γίνει κατανοητό το πολιτικό πλαίσιο της εποχής όσο και η σχέση τους με τους ψηφοφόρους και πως επηρεάζουν τη διαμόρφωση των εξελίξεων.

Κόμμα του Βούλγαρη, Βουλγαριστές ή παράταξη Βούλγαρη. Ο σκληρός του πυρήνας προέρχονταν από το Κόμμα των Πεδινών. Είχε οπαδούς ανάμεσα στους μικροαγρότες ενώ η δημοσιονομική του πολιτική απευθυνόταν και στους μικροεπαγγελματίες, τεχνίτες και την αγροτική οικιακή βιοτεχνία, στους οποίους υποσχόταν ασυλία από τον ανταγωνισμό του εξωτερικού με προστατευτικούς δασμούς. Στα εξωτερικά θέματα λειτουργούσε καιροσκοπικά, όπως αυτό φάνηκε και στο Κρητικό ζήτημα, που αρχικά είχε θετική στάση και μετέπειτα το εξάλειψε από την ημερήσια διάταξη της πολιτικής του. Οι Βουλγαριστές κατηγορήθηκαν για αρκετές περιπτώσεις βίας και νοθείας, που όμως το αποτέλεσμά τους αποδέχονταν ο Βασιλιάς αναθέτοντας τον σχηματισμό κυβέρνησης στον Βούλγαρη. Ο Βούλγαρης είναι ουσιαστικά ο πολιτικός που λειτουργεί στην ενδιάμεση κατάσταση, έως την επιβολή της δεδηλωμένης, αλλά κυρίως της επιβολής του κομματικού συστήματος. Η ανυποληψία που επέβαλλε ο Βούλγαρης στην πολιτική, με πολυποίκιλους τρόπους, αποτέλεσε τη βάση που δόμησε ο Τρικούπης την πολιτική του για να επιβάλλει τις βρετανικές θεσμικές λειτουργίες και να εισαγάγει την κομματοκρατία στην ελληνική πολιτική.

Κόμμα Κουμουνδούρου, Κουμουνδουρικοί ή παράταξη Κουμουνδούρου. Προέρχεται από τους Ορεινούς της Εθνοσυνέλευσης και παρέμεινε πιστό στις παραδόσεις τους. Ακολούθησε αρχικά την ονομασία Κουμουνδουρικών Κόμμα και εξελίχθηκε στο Εθνικό Κόμμα. Αρχικά το 25%

της βουλευτικής του δύναμης αποτελείτο από Επτανήσιους, αφού αυτοί αποτέλεσαν και τον κορμό της δημιουργίας του, ενώ το 40% αποτελούνταν από Πελοποννησίους βουλευτές. Το Κόμμα του Κουμουνδούρου μπορεί κανείς να το χαρακτηρίσει ως παραδοσιακό κόμμα αφού αποτελεί κράμα παραδοσιακών και εθνικών στελεχών και αντιλήψεων. Ο Κουμουνδούρος πίστευε ότι πρέπει να στηριχθεί η χώρα στις δυνάμεις της και οι συμμαχίες να γίνονται με βάση τον εθνικό σκοπό της. Αυτά που πίστευε τα εφάρμοζε δίχως να αναλογίζονται αυτό που ονομάζουμε πολιτικό κόστος. Η αφομοίωση της Θεσσαλίας αποτελεί ένα τέτοιο δείγμα, όπου ο ίδιος μόχθησε και θριάμβευσε διπλωματικά αλλά καταψηφίστηκε εκλογικά στην περιφέρεια αυτή χάνοντας και τις εκλογές.

Στις αρχές του κόμματος ήταν να μεταβιβάσει τις εθνικές γαίες στους αγρότες, ώστε να ρυθμιστεί το επείγον ζήτημα της ασφαλούς αγροτικής ιδιοκτησίας και να εισρεύσουν ταυτόχρονα στο δημόσιο ταμείο οι πληρωμές της μεταβίβασης. Το 1867 μείωσε τους εισαγωγικούς δασμούς στα δημητριακά στο κατώτατο επίπεδο για να εξασφαλίσει, σε μια περίοδο διεθνούς μειωμένης προσφοράς και ανεπαρκούς εγχώριας παραγωγής, τη διατροφή όχι μόνο των πόλεων αλλά και της επαρχίας στις κατώτερες δυνατές τιμές. Σημαντική είναι η προσπάθειά του να συγκεράσει τις προϋποθέσεις για ελεύθερη ανάπτυξη της βιομηχανίας και της βιοτεχνίας με τις χρηματικές ανάγκες του κράτους, οι οποίες είχαν ως σκοπό τη δημιουργία δημοσίων έργων και υποδομών για να συγκροτηθεί αποτελεσματικά. Πολλά έργα τέτοιου είδους φέρουν την σφραγίδα του, είτε υλοποιήθηκαν από τον ίδιο είτε από μεταγενέστερους πολιτικούς, ενώ η διπλωματική του ικανότητα ήταν μέγιστη, αφού υλοποίησε αποτελεσματικά την αφομοίωση της Θεσσαλίας και της Άρτας. Ο Κουμουνδούρος θεωρούσε ότι μια σταθερή εσωτερική κατάσταση αποτελεί προϋπόθεση για να μπορεί η Ελλάδα να στηριχθεί στις δικές της δυνάμεις και να ζητήσει τη συμπαράσταση των Μεγάλων Δυνάμεων. Θεωρούσε σημαντική τη φιλία με τη Ρωσία και στην κατεύθυνση αυτή τόνιζε πάντα την αξία του γάμου του Γεωργίου με την Όλγα. Τηρούσε ουδέτερη στάση απέναντι στα συμφέροντα των γαιοκτημόνων, που η ανάπτυξή τους ήταν έντονη και υπολόγιζε μόνο τους σταφιδοπαραγωγούς, διότι θεωρούσε σημαντικό εξαγωγικό προϊόν τη σταφίδα.

Το Εθνικό Κόμμα κράτησε την ονομασία του και μετά το θάνατο του Κουμουνδούρου το 1883 υπό την ηγεσία του Θ. Δηληγιάννη, έως το 1906 όπου και αυτός δολοφονείται και τότε εξαφανίζεται.

Κόμμα Δεληγιώργη, Δεληγιωργικοί ή παράταξη Δεληγιώργη. Προήλθε από το Εθνικό Κομιτάτο, που δημιουργήθηκε από ομάδα των Ορεινών (ηγούνταν ο Δημ. Γρίβας.) και πήρε μέρος του κόμματος του Βούλγαρη (Βουλγαριστών). Συμφωνούσε να σταθεροποιηθεί η εσωτερική τάξη, να μεταρρυθμιστεί η διοίκηση, να ενισχυθεί ο θεσμός της μόνιμης δημοσιοϋπαλληλίας, να αναπτυχθεί η υποδομή ώστε να μπορεί να προωθηθεί ο εκσυγχρονισμός και να δημιουργηθούν κίνητρα για επενδύσεις από το εξωτερικό. Υποστήριζε το ελεύθερο εμπόριο και ήθελε να

περιοριστούν οι αρμοδιότητες του κράτους σε έργα υποδομής. Η άποψή του για την εξωτερική πολιτική ξεκινούσε από τις στοχεύσεις που είχαν ήδη αναπτύξει πολιτικοί του αγγλικού κόμματος, έθεσε ως προορισμό της Ελλάδος να εκπολιτίσει την Ανατολή και τους βαλκανικούς λαούς που ζούσαν υπό τον Οθωμανικό ζυγό και να γίνει διάδοχος της οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Γι' αυτό εκτιμούσε ότι η παραχώρηση της Επτανήσου έδειχνε ότι η Βρετανία ήθελε το επεκτεινόμενο Ελληνικό κράτος ως φράγμα κατά της Ρωσίας.

Οι οπαδοί του, θεωρούσαν προτεραιότητα τη σταθεροποίηση του φιλελεύθερου συνταγματικού κράτους καθώς και την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό της χώρας. Στη διένεξη των Βουλγάρων με το Οικουμενικό Πατριαρχείο ο Δεληγιώργης ζητούσε να κρατήσει η Αθήνα σκληρή γραμμή, ενώ όλα τα άλλα κόμματα συμβούλευαν μια μετριοπαθή στάση. Οι αντισλαβικές προκαταλήψεις των Δεληγιωργικών έφταναν σε τέτοιο σημείο ώστε η κυβέρνησή τους από το 1872 έως το 1874 δεν αντιδρούσε θετικά σε κινήσεις καλής θελήσεως από τη μεριά της Ρωσίας, αλλά επιδίωκε την προσέγγιση με την Κωνσταντινούπολη, όπως έκαμε το 1872, διευρύνοντας τη δυνατότητα μιας συμμαχίας με την Τουρκία στο άμεσο μέλλον. Χαρακτηριστικό της πολυσχιδούς παρουσίας και του πολυσυλλεκτικού χαρακτήρα του κόμματος αποτελεί το γεγονός ότι πολέμιοί του ήταν: προοδευτικοί, Τρικουπικοί, Βουλγαριστές, διότι ήταν υπέρ των αγροτών και εργατών. Συγκέντρωνε επίσης και ανθρώπους που ήταν κατά της βασιλείας (Α. Ρηγόπουλος, Ρ. Χοϊδάς).

Πέμπτο Κόμμα μετέπειτα Νεωτερικόν, Τρικουπικοί ή παράταξη Τρικούπη. Ιδρύθηκε το 1872 από τον Χαρίλαο Τρικούπη, ενώ αρχικά αποκαλούνταν Πέμπτο Κόμμα, αργότερα επικράτησε η ονομασία Κόμμα του Τρικούπη, όταν απλοποιήθηκε το πεντακομματικό σύστημα και έως το 1883 ήταν και οι δύο ονομασίες σε χρήση και μετέπειτα πήρε τον τίτλο Νεωτερικόν που διατήρησε έως το θάνατό του. Τα στελέχη του διαφοροποιήθηκαν από την ισχυρή κοινοβουλευτική ομάδα του Κουμουνδούρου και ηγέτες του νέου κόμματος, που δημιουργήθηκε από αυτή τη διάσπαση ήταν ο Επτανήσιος νεοριζοσπάστης Κωνσταντίνος Λομβάρδος και ο Τραπεζίτης Ευθύμιος Κεχαγιάς. Σε αυτούς προστέθηκε ο βουλευτής Μεσολογγίου Χ. Τρικούπης που υπήρξε Υπουργός εξωτερικών στην κυβέρνηση Κουμουνδούρου και πολύ γρήγορα επιβλήθηκε ως αρχηγός του νέου κόμματος. Το 1872 προσχώρησαν και οι κερκυραίοι βουλευτές περί τον Πολυλά, αποτελώντας έτσι σταθερή βάση του κόμματος τα Επτάνησα μαζί με τους οπαδούς του Ζακυνθινού Κ. Λομβάρδου.

Στις πρώτες εκλογές που εμφανίστηκε το Πέμπτο Κόμμα το 1872, τόνιζαν την προστασία της συνταγματικής τάξεως, το σεβασμό στα δικαιώματα του στέμματος, αλλά και της Βουλής και το κοινοβουλευτικό σύστημα διακυβέρνησης¹²⁷¹ και ως πρότυπο για το σχηματισμό κυβέρνησης

¹²⁷¹ Gunnar H., τ.Α, 2006: 493.

αποτελούσε το βρετανικό σύστημα. Το Πέμπτο Κόμμα ήταν υπέρ της βασιλείας και προπαγάνδιζε τη συνταγματική τάξη, την οποία θεωρούσε ότι μπορεί να αποτελέσει θεμέλιο για τον ολοκληρωτικό εκσυγχρονισμό της χώρας, την οποία θεωρούσαν καθυστερημένη, σύμφωνα με το πρότυπο της Δυτ. Ευρώπης και σε συνεργασία με τις πολιτισμένες χώρες.

Μικρότερες πολιτικές παρατάξεις, τοπικά κόμματα και μικρές ομάδες ανεξάρτητων που προσπάθησαν να σταθούν ως κόμματα δεν κατάφεραν να επιβιώσουν. Πρωτοβουλίες, τόσο από τους ανεξάρτητους βουλευτές αλλά και από το παλάτι, δεν κατάφεραν να διαδραματίσουν εναλλακτικό ρόλο στη Βουλή και στο σχηματισμό κυβέρνησης. Μικρής έκτασης και διάρκειας ήταν τα εγχειρήματα με το κόμμα του Θ. Ζαΐμη που όμως δεν μπόρεσαν να επιβιώσουν τόσο πολιτικά αλλά κυρίως κοινοβουλευτικά. Αυτό οφείλονταν και λόγω της έλλειψης σταθερών πολιτικών αντιλήψεων, αφού ήταν περισσότερο μια συγκέντρωση φυσικών προσώπων καιροσκοπικού χαρακτήρα και όχι σύνθεση πολιτικών αντιλήψεων.

Τα μεγάλα κόμματα, παρά τον προσωποπαγή τους χαρακτήρα και ταυτισμένα με τον αρχηγό τους δεν διαλύονται μετά το φυσικό τους θάνατο, αλλά συνεχίζουν τη δράση τους. Μετά το θάνατο του Κουμουνδούρου συνέχισε τη λειτουργία του Εθνικού Κόμματος ο Θ. Δηληγιάννης. Μετά το θάνατό του Τρικούπη συνέχισε ως ηγέτης του κόμματος ο Γ. Θεοτόκης, αλλάζοντας τον τίτλο του Κόμματος από Νεωτερικόν σε Ενωτικό.

Από την άλλη η εξαφάνιση του κόμματος Δεληγιώργη και Ζαΐμη οφείλεται στον ίδιο λόγο της δημιουργίας τους, αφού δεν είχαν σταθερό πολιτικό προσανατολισμό και δεν κατάφεραν να εκφράσουν τον ενδιαμέσο χώρο και να γίνουν ρυθμιστές των κοινοβουλευτικών πλειοψηφιών. Η πρακτική αυτή δημιούργησε χαρακτηριστικά καιροσκοπισμού, περιορίζοντας αντίστοιχα τα πολιτικά χαρακτηριστικά των οπαδών του.

Το εκλογικό σύστημα επέτρεπε σε πολλούς ανεξάρτητους που διέθεταν περιφερειακή ή τοπική επιρροή να κερδίζουν έδρα στις επαρχίες και ορισμένες φορές μια ομάδα βουλευτών συγκεντρωνόταν γύρω από τον έναν ή τον άλλον υποψήφιο. Σε περιφερειακό επίπεδο τέτοιες περιπτώσεις ήταν ο Θρασύβουλος Ζαΐμης στην Πελοπόννησο (Καλάβρυτα) και ο Δημήτριος Ράλλης στην Αττική, όπου διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην Βουλή και οι δύο τους διετέλεσαν πρωθυπουργοί. Μέσα από τους ανεξάρτητους και τα μικρά κόμματα ξεπήδησε το Τρίτο κόμμα, το οποίο δημιουργήθηκε με τη συνεργασία προσωπικοτήτων και το ευνοούσε και ο Βασιλιάς. Δεν εξέλεξαν αρχηγό με τον φόβο της μη διάρκειάς τους και αποφάσισαν να ορίζουν μόνο εν ανάγκη έναν πρώτο μεταξύ ίσων. Η προσωπικότητα η οποία κυριάρχησε ήταν ο αποφασιστικός Δημήτριος Ράλλης. Σε κάποιες περιπτώσεις, κυρίως μετά την κυριαρχία του δικομματισμού (Κουμουνδούρος, Τρικούπης, Δηληγιάννης) την ύπαρξή του στήριζε και ο Βασιλιάς για να αποδυναμώνει τον

δικομματισμό, κυρίως την εποχή που εφάρμοζε αυτή την στήριξη αρχηγός τους ήταν ο Θρασύβουλος Ζαΐμης, έμπιστος του Βασιλιά.

II. Τοπικά κόμματα- τοπικές παρατάξεις: Ιδεολογία και πρόγραμμα βουλευτών

Η παρουσία των πολιτικών κομμάτων, μερίδων και φατριών, στην πρώτη δεκαετία μετά την Ένωση ουσιαστικά ενσωματώνεται στους άτυπους πολιτικούς σχηματισμούς που αναπτύσσονται στη Βουλή και καιροσκοπικά στους εκλογικούς σχηματισμούς που δημιουργούνται κατά την προεκλογική περίοδο. Στην κατάσταση αυτή συνέβαλε και το γεγονός ότι στις επαρχίες μετασχηματίστηκαν τα τοπικά πολιτικά κόμματα και ενισχύθηκε η οργάνωση πολιτικών ομάδων ή στην καλύτερη περίπτωση πολιτικών παρατάξεων. Εκτός από τους παλαιοριζοσπάστες, που εμφανίζονται οργανωμένα γύρω από το Δημοτικό Κατάστημα Αργοστολίου έως τις εκλογές του 1868 και η παρουσία τους σταδιακά μειώνεται, το υπόλοιπο πολιτικό προσωπικό το οποίο κατέρχεται στις εκλογές, τυπικά ή άτυπα στεγάζεται κάτω από έναν κεντρικό πολιτικό σχηματισμό, πολιτική ομάδα, αρχηγική μερίδα ή όπως αλλιώς δίνεται κατά καιρούς ο χαρακτηρισμός από τους ίδιους ή τον τύπο της εποχής. Η στέγαση αυτή κρίνεται απαραίτητη για την εκλογή τους, διότι οι μεμονωμένοι και ανεξάρτητοι σε ελάχιστες περιπτώσεις έχουν διάρκεια επιβίωσης.

Τα τοπικά πολιτικά κόμματα, όπως ήταν το Ριζοσπαστικό, το Μεταρρυθμιστικό (μετέπειτα και Ενωτικό) και το Προστασιανό (Προστασιανό ή και Καταχθόνιο), που δημιουργήθηκαν και λειτούργησαν κατά την Προστασία, εξαφανίστηκαν λόγω αλλαγής των πολιτικών συνθηκών: η ανάπτυξη του κομματικού συστήματος, η υποχώρηση της διοικητικής υπόστασης του επίσημου κράτους, η εκτεταμένη διαπραγμάτευση της ψήφου, η δημιουργία πελατειακών σχέσεων. Όλοι αυτοί οι παράγοντες αποτελούν και τις ερμηνευτικές μεταβλητές που επηρέασαν τη διαμόρφωση της πολιτικής και εκλογικής συμπεριφορά των Κεφαλλήνων.

Μετά το 1875, τα κεντρικά κόμματα αύξησαν την επιρροή τους τοπικά. Ο κάθε υποψήφιος συνήθως ανήκει σε κάποιο κεντρικό κόμμα, όμως η αντίστοιχη τοπική του ομάδα δεν έπαψε να λειτουργεί, αφού και το σύστημα της ψηφοφορίας απαιτούσε την οργανωμένη παρουσία της, κυρίως κατά τη διαδικασία των εκλογών. Η ίδια η εκλογική διαδικασία δημιούργησε τις βάσεις για τη συγκρότηση των κομμάτων με διαρκή ρόλο και δραστηριότητα. Όμως τόσο τα τοπικά όσο και τα κεντρικά κόμματα δεν κατάφεραν να γίνουν θεσμοί αναγέννησης και αναζωογόνησης του πολιτεύματος. Αντίθετα εξελίχθηκαν σε θεσμούς διαμεσολαβητικούς και πελατειακούς, ανάμεσα στους πολίτες και στο κράτος και την περίοδο μετά το 1875 διαμορφώνεται πλήρως το δικομματικό σύστημα.

Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση της συγκρότησης στην Κεφαλληνία του Πέμπτου κόμματος, που ήταν η παράταξη του Τρικούπη. Στο κόμμα αυτό προσχώρησαν μαζί με τους

παραδοσιακούς οπαδούς των νεοριζοσπαστών και εκπρόσωποι αστικών στρωμάτων, στελέχη που πολιτεύονταν στην αυτοδιοίκηση, αλλά και τοπικοί παράγοντες που ανήκαν στους οπαδούς και συνεργάτες της Προστασίας όπως στο Αργοστόλι ο Δήμαρχος Π. Βινιεράτος. Αλλά και ο αντιβασιλικός Ρόκκος Χοϊδάς, το 1875 υποστήριξε τον Τρικούπη, όμως επί εποχής του φυλακίστηκε με την κατηγορία της προσβολής του Βασιλέως και πέθανε φυλακισμένος. Μετά την πρώτη φυλάκιση και αποφυλάκισή του ψήφισε τις προτάσεις των Δηληγιαννικών¹²⁷².

Η κατάσταση των κομμάτων εξαρτιόταν κυρίως από την τακτική που ακολουθούσαν αυτά στα τρέχοντα ζητήματα, αλλά και τη θέση που κατελάμβαναν κατά το σχηματισμό κυβερνήσεων. Σε όλο και περισσότερες περιφέρειες κυριαρχούσε εκλογικά ολόκληρος ο συνδυασμός του κόμματος, που δημιουργούσε πλειοψηφικό ρεύμα. Εξελικτικά οι ψηφοφόροι αποφάσιζαν πιο πειθαρχημένα, επιλέγοντας πλέον κόμματα και δείχνοντας μικρότερη προθυμία να ψηφίσουν εξέχουσες και ανεξάρτητες προσωπικότητες ή στελέχη με τοπική επιρροή που ανήκαν σε άλλα κόμματα, αφού πλέον καθιερώνεται η σταθερή ανάπτυξη των πελατειακών σχέσεων.

Κατά την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα είναι εμφανές το γεγονός και κυρίως αυτό καταγράφεται στον τύπο – κεντρικό ή τοπικό – ότι η εκλογή ενός πολιτικού ο οποίος είχε μια σταθερή πολιτική επιρροή σε μια περιοχή θα εξαρτάται όλο και περισσότερο από τη σύνδεσή του με κεντρικό κόμμα. Παρά την εξέλιξη όμως αυτή η παρουσία ανεξάρτητων υποψηφίων τοπικών παραγόντων συνεχίστηκε σε μεγάλο βαθμό, όμως με το πέρασμα του χρόνου και την κυριαρχία των κομματικών σχηματισμών μειώνονταν συνεχώς οι πιθανότητες εκλογής τους.

Οι προσπάθειες κατάργησης της επαρχίας ευνόησαν την εξάρτηση των τοπικών κομμάτων και ανεξάρτητων υποψηφίων και ισχυροποίησε τα κεντρικά κόμματα. Ταυτόχρονα όμως το γεγονός αυτό ευνόησε και τις μετακινήσεις των βουλευτών – υποψηφίων από το ένα κόμμα στο άλλο, ενώ υπήρχαν και τοπικά ψηφοδέλτια που οι υποψήφιοι στις προηγούμενες εκλογές ανήκαν σε διαφορετικό σχηματισμό. Αυτό εξηγείται με το γεγονός ότι οι δεσμοί των βουλευτών με τα κόμματα είναι κυρίως συμμαχίες προσωπικές και λιγότερο συμφωνίες πολιτικής ταύτισης ή ιδεολογικών προσεγγίσεων. Μετέπειτα, για να σταθεροποιηθεί η κομματική βάση και να αντιμετωπιστούν τέτοια φαινόμενα, οι ηγεσίες επέβαλλαν την κομματική πειθαρχία και το κόμμα αποτέλεσε ένα κλειστό σύστημα με αυστηρούς κανόνες και επιβολή ποινών.

Τα μικρά κόμματα, οι πολιτικές παρατάξεις, οι τοπικές πολιτικές μερίδες και ομάδες ενώ την περίοδο αυτή βρίσκονται σε μεγάλη ακμή, λόγω των άτυπων κομματικών σχηματισμών, η διαρκής άνοδος και κυριαρχία του κομματικού συστήματος σταδιακά θα τα ενσωματώσει. Μια πορεία που

¹²⁷² ΕτΣΒ Περίοδος Ζ', τ. II και III, Συν. Α' και Θ'.

ξεκινά από το 1875 και την αύξηση του ρόλου των κομμάτων και ολοκληρώνεται με την πλήρη κυριαρχία τους στην πολιτική, ενώ ταυτόχρονα ο περιορισμός των παρεμβάσεων του παλατιού θα οδηγήσει σε διαρκείς πολιτικές συγκρούσεις.

Οι Ανεξάρτητοι, παρά τη μικρή παρουσία τους και τη σχετικά μικρή χρονική τους επιβίωση συνέβαλλαν σημαντικά στην εξέλιξη του πολιτικού συστήματος. Σε όλη την περίοδο που εμφανίζονται, κυρίως μετά το 1864, αποτελούσαν έναν κοινοβουλευτικό αλλά και πολιτικό χώρο ο οποίος διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις συγκροτήσεις κυβερνήσεων και αποτέλεσε πολιτικό χώρο που βρήκαν στέγη πολυποίκιλα ρεύματα, προσωπικότητες και κινήσεις. Εκεί στεγάστηκαν οι εναπομείναντες παλαιοριζοσπάστες των Επτανήσων που επιβίωσαν εκλογικά (Π. Πανάς, Η. Ζερβός, Ι. Μομφερράτος, Κων/νος Ανδρεάτος) και μέσα σ' αυτό τον χώρο αναπτύχθηκε και το δημοκρατικό κίνημα. Ο χώρος αυτός δημιούργησε μια κοιτίδα μετασχηματισμού θεωριών, αντιλήψεων, προγραμμάτων, ιδεών και αφορμής πολιτικών εξελίξεων.

Η Κεφαλληνία την περίοδο μετά την Ένωση αποτελεί κοιτίδα πολιτικών εξελίξεων. Το διάστημα αυτό ιδρύεται αγροτικό, εργατικό ή σοσιαλιστικό κόμμα και σχεδόν όλες οι κινήσεις ή έντυπα έχουν ως επίκεντρο την Κεφαλληνία ή έχουν άμεση ή έμμεση σχέση με την Κεφαλληνία και ιδεολογικές ρίζες στο ριζοσπαστικό ενωτικό κίνημα¹²⁷³, ενώ τα κεντρικά στελέχη έχουν δεχθεί επιρροές από το κίνημα αυτό και έχουν καταγωγή ή σχέση με το νησί. Το πρώτο σοσιαλιστικό και δημοκρατικό κίνημα είχε σαφή χαρακτήρα κοινωνικό, δημοκρατικό, προωθούσε τη λαϊκή κυριαρχία ενώ είχε έντονο εθνικό χαρακτήρα, αφού ως στόχο είχε την απελευθέρωση των υπό τουρκική κατοχή εδαφών. Είχε κυρίως στοιχεία χριστιανικής ηθικής τα οποία είχαν υιοθετήσει και οι Κεφαλλήνες ριζοσπάστες και δευτερευόντως ενσωμάτωνε ιδέες από τα δυτικά δημοκρατικά κινήματα. Βέβαια δεν απέκτησε πλατιά πολιτική παρουσία, διότι απ' τη μια το γεγονός της καθολικής ψηφοφορίας, που στην Ευρώπη ενδυνάμωνε τα σοσιαλιστικά και δημοκρατικά κόμματα και από την άλλη, η μικρή ταξική αντίθεση, λόγω της μικρής βιομηχανικής ανάπτυξης και της πολυπληθούς γεωργικής ιδιοκτησίας δεν ευνόησαν την ανάπτυξή του. Σ' αυτό συνέβαλε και το γεγονός ότι το θέμα της απελευθέρωσης των κατακτημένων περιοχών το είχαν υιοθετήσει οριζόντια όλα τα κόμματα, αποτελώντας η θέση αυτή σημείο ανταγωνισμού και έτσι φορείς αποκλειστικά και μόνο αυτών των ιδεών δεν εύρισκαν έδαφος, διότι η ρητορική των κομμάτων, καιροσκοπικά τους ξεπερνούσε και η ιδεολογία θεωρούνταν κάτι εξωγενές στην πολιτική ζωή¹²⁷⁴.

¹²⁷³ Λουκάτος Σπ., 2003: 71-92. και Κατηφόρη Δεσπ. 1984: 119-120.

¹²⁷⁴ Η σοσιαλιστική διεθνής, που αναπτύχθηκε μετά το 1871, δεν μπορούσε να βρει έδαφος στην Ελλάδα υπό τέτοιες συνθήκες διότι οι σοσιαλιστές στη χώρα δεν υιοθέτησαν το διεθνιστικό χαρακτήρα της, πίστευαν στην έννοια του έθνους-κράτους, είχαν ενστερνιστεί τη Μεγάλη Ιδέα και δεν μπορούσε να συγκροτηθεί αντιϊμπεριαλιστικό κίνημα με σοσιαλιστική φυσιογνωμία δίχως να έχει εθνικοαπελευθερωτικό χαρακτήρα. Κάτι τέτοιο θα καταφέρει η 3^η

Οι σοσιαλιστικοί κύκλοι στην Ελλάδα αρκούσαν στην προσπάθεια να συνδέσουν τον αλτρωτισμό με το κοινωνικό ζήτημα, γι' αυτό οι ευρωπαίοι κομμουνιστές και τα κείμενα του Μαρξ και Ένγκελς δεν θα γίνουν ποτέ δημοφιλή στην Ελλάδα την περίοδο αυτή¹²⁷⁵. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Πλ. Δρακούλη, που το 1910 θα εκλεγεί βουλευτής Κεφαλληνίας, με τον ιδιότυπο σοσιαλισμό με εθνικά και χριστιανικά χαρακτηριστικά. Επίσης ο Μ. Αντύπας, που ξεκίνησε τη δράση του στην Κεφαλληνία με την εφημερίδα “Ανάστασις” και το Κοινωνιστικό Κίνημα, με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά και τις κοινωνικές τους ανατροπές. Και οι δύο ζητούσαν την κάθαρση του πολιτικού συστήματος για την εξυπηρέτηση της κοινωνικής του αποστολής και των εθνικών του στόχων. Ο Αντύπας πολέμησε στην επανάσταση της Κρήτης και υπήρξε εκπρόσωπος του Ε. Βενιζέλου στην Αθήνα, ενώ ο Δρακούλης στήριξε τον Βενιζέλο στην εισδοχή της Ελλάδος στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ.

Την περίοδο αυτή οι άτυποι τοπικοί και περιφερειακοί μηχανισμοί των κομματαρχών που δρουν στις εκλογές, κυρίως σε επίπεδο επαρχίας και νομού σταθεροποιούνται. Παράλληλα το κομματικό σύστημα επεκτείνεται λόγω και στην τοπική αυτοδιοίκηση, η οποία εξελίσσεται σε θεσμό διαχείρισης εξουσίας. Έτσι αναπτύσσεται εσωτερικά και ένας μηχανισμός πίεσης από Δημάρχους, Προέδρους, ισχυρούς κομματάρχες, κλπ, οι οποίοι διαδραματίζουν ρόλο στην επιλογή των υποψηφίων, διότι σε πολλές περιπτώσεις συνδυάζονταν οι δημοτικές με τις βουλευτικές εκλογές και υπήρχε αλληλοϋποστήριξη των υποψηφίων.

Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι την περίοδο αυτή η έννοια του κόμματος δεν εμφανίζεται στο Σύνταγμα ούτε στη νομοθεσία και για τον λόγο αυτό την ίδια περίοδο αναφερόμαστε στην «κομματοκρατία», ως άτυπο θεσμό. Συνήθως οι κομματικές οργανώσεις, με τυπικά χαρακτηριστικά σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο, δημιουργούνται κυρίως τις παραμονές των εκλογών ως πολιτικές λέσχες ή σύλλογοι για τη διάδοση των θέσεων του κόμματος, την προσέλκυση οπαδών, τη συγκέντρωση χρημάτων, την παρουσία στις κάλπες ως ψηφοδότες, την μετακίνηση ψηφοφόρων, κλπ, ενώ νοικιαζόταν γραφεία ή χρησιμοποιούνταν τα γραφεία ήδη λειτουργούντων συλλόγων.

Ταυτόχρονα την περίοδο αυτή, λόγω της ιδιομορφίας του εκλογικού συστήματος και της διαδικασίας ψηφοφορίας, τους βουλευτές μπορούμε να τους εντάξουμε μόνο σε ευρύτερες πολιτικές οικογένειες, ορίζοντας με δυσκολία τα ιδεολογικά και πολιτικά τους χαρακτηριστικά. Όπως έχουμε τονίσει ήδη, η εκλογική διαδικασία της «δια σφαιριδίου εκλογής» αποτελούσε μια ιδιόμορφη περίπτωση η οποία έδινε «ενεργητική ψήφο» στους πολίτες, έχοντας επιλογή σε όλους

Σοσιαλιστική Διεθνής μετά το τέλος του Α ΠΠ και την μικρασιατική καταστροφή σε κυρίως βιομηχανικές περιοχές και στους πρόσφυγες, αφού μέσα από εκεί θα συγκροτηθεί το κομμουνιστικό κόμμα.

¹²⁷⁵ Νούτσος Π., τ. Α, 1995: 101.

τους υποψηφίους, ενώ περιόριζε σημαντικά το ρόλο των κομμάτων, αφού οι πολίτες ψήφιζαν πρόσωπα. Μετέπειτα όμως ήταν τα πρόσωπα αυτά που συγκροτούσαν πολιτικές ομάδες ή κομματικούς σχηματισμούς στη Βουλή, ενώ οι κομματικοί σχηματισμοί προ των εκλογών έδιναν μόνο τη στήριξή τους προς τους υποψηφίους.

Συμπερασματικά, οι οργανωμένοι πολιτικοί σχηματισμοί συγκροτούνταν σε επίπεδο επαρχίας και αποτελούσαν περισσότερο προσωπικούς μηχανισμούς εκλογικής στήριξης των εκάστοτε υποψηφίων βουλευτών, για την οργάνωση συγκεντρώσεων, την οργάνωση των αντιπροσώπων στις ψηφοδόχους και στα εκλογικά τμήματα, και γενικότερα είχαν σημαντικό ρόλο για την παρουσία του υποψηφίου. Ο κάθε υποψήφιος για να έχει μια ολοκληρωμένη παρουσία απαιτούσε να έχει οργανωμένη βάση οπαδών και φίλων και να συγκροτεί μια τοπική πολιτική ομάδα/φατρία. Αυτός ο μηχανισμός ήταν αναγκαίος και κατά την διεξαγωγή της εκλογικής διαδικασίας ως ψηφοδότες αρχικά και εκπρόσωποι του μετέπειτα στα εκλογικά τμήματα. Μετά το εκλογικό αποτέλεσμα η πολιτική αυτή ομάδα διαδραμάτιζε ρόλο διαμεσολάβησης ανάμεσα στους ψηφοφόρους και στον βουλευτή και ανάμεσα στους ψηφοφόρους, στο βουλευτή και στο κράτος.

III. Οι πολιτικές Λέσχες

Στο νησί από την εποχή της Προστασίας λειτουργούσαν πολιτικές λέσχες. Η Πολιτική Λέσχη, δεν ήταν μόνο ένας τόπος συγκέντρωσης ομοφρόνων αλλ' αποτελούσε και κομματική οργάνωση, η οποία έπαιρνε μέρος στη ζωή του κόμματος μέχρι του σημείου να συμμετέχει στην ανάδειξη των υποψηφίων για τις εκλογές. Κυριότερες ήταν οι λέσχες των Ριζοσπαστών οι οποίες αποτέλεσαν και τα πολιτικά κέντρα που οργανώθηκε ο ενωτικός αγώνας. Αυτές ήταν το Δημοτικό Κατάστημα στο Αργοστόλι και η Ομόνοια στο Ληξούρι. Το Δημοτικό Κατάστημα Αργοστολίου συνέχισε τη λειτουργία του και την πρώτη δεκαετία μετά την Ένωση, όπου διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις εκλογές του 1865 και 1868 στηρίζοντας τους υποψηφίους ριζοσπάστες. Είχε καθιερώσει μια εσωτερική λειτουργία που μπορεί να χαρακτηριστεί ως πλήρη οργάνωση πολιτικού κόμματος, έχοντας και εσωτερικές διαδικασίες επιλογής υποψηφίων και αποφάσεων. Η παρουσία του ήταν κυρίως στο Αργοστόλι και στην επαρχία Κραναίας, αλλά λόγω του γεγονότος ότι διέθετε και εφημερίδα, τον "Χωρικό", είχε γνώμη και άποψη και για τις υπόλοιπες επαρχίες. Λόγω των εσωτερικών αντιθέσεων, κυρίως στην Εθνοσυνέλευση, μειώθηκε αισθητά η ανταπόκριση του λαού, ενώ η σταθερή του προσήλωση σε συγκεκριμένους ιδεολογικούς στόχους είχε ως συνέπεια να δυσκολευτεί να προσαρμοστεί και έτσι να περιθωριοποιηθεί, λόγω της εισβολής των κυρίαρχων πολιτικών αντιλήψεων που επικρατούσαν.

Η Ομόνοια, που λειτουργούσε στο Ληξούρι, κατά την διάρκεια της Ένωσης ανέστειλε τη λειτουργία απελευθερώνοντας τα μέλη της από τις πολιτικές της επιλογές.

Την αδρανοποίηση των πολιτικών λεσχών κάλυψε η λειτουργία των πολιτικών μερίδων, που διαμορφώθηκαν με κέντρο τις επαρχίες, οι οποίες αποτελούν πλέον τη μείζονα εκλογική περιφέρεια και η διακέντρωση που είχαν οι υποψήφιοι βουλευτές με τις πολιτικές παρατάξεις, μερίδες και κόμματα που λειτουργούσαν στην Αθήνα. Απ' την άλλη το εκλογικό σύστημα ευνοούσε αυτές τις συσπειρώσεις και συσσωματώσεις.

Την οργάνωση σε τοπικό επίπεδο ήλθαν να καλύψουν κοινωνικοί, πολιτιστικοί, φιλανθρωπικοί σύλλογοι, αλλά και συντεχνίες, στις οποίες υπήρχε ελεύθερη συμμετοχή των μελών στις δραστηριότητές τους. Οι σύλλογοι/σύνδεσμοι είχαν οργανωμένη δομή, αναγνωρίζονταν από το κράτος με δικαστικές αποφάσεις και είχαν δραστηριότητα σε όλο το νησί. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι τέτοιοι σύλλογοι που καταγράφηκαν ήταν ο «Φιλοπρόοδος Σύλλογος η Ηώς» και η «Φιλαρμονική Σχολή Κεφαλληνίας».

Ο «Φιλοπρόοδος Σύλλογος η Ηώς» δραστηριοποιείται στο Αργοστόλι με εκδηλώσεις ιστορικού, πατριωτικού και φιλολογικού περιεχομένου, όπως για την επέτειο της 21 Μάιου 1878¹²⁷⁶. Ο Σύλλογος διοργάνωνε πολιτικές εκδηλώσεις συνδεδεμένες με ιστορικές επετείους, όπως το ζήτημα της Ένωσης. Στις 21 Μαΐου 1876 για την επέτειο της ένωσης και ένα μήνα μετά το θάνατο του Γεράσιμου Λιβαδά διοργανώθηκε στο Αργοστόλι εκδήλωση για τον ριζοσπαστικό αγώνα με ομιλητή τον Κ. Μαζαράκη¹²⁷⁷. Πρόεδρος του συλλόγου ήταν ο Π. Μ. Γκεντιλίνης.

Η «Φιλαρμονική Σχολή Κεφαλληνίας» ιδρύθηκε το 1874 στο Αργοστόλι¹²⁷⁸ και σκοπός της (άρθρο 2) ήταν *«η διάδοσις και καλλιέργεια της Μουσικής δια της δωρεάν παροχής της εν τη τέχνη ταύτη διδασκαλίας εις νέους αμφοτέρων των φύλων»*.

IV. Το Δημοτικό Κατάστημα Αργοστολίου

Το Δημοτικό Κατάστημα Αργοστολίου (ΔΚΑ) ήταν η πολιτική λέσχη των Ριζοσπαστών καθ' όλη τη διάρκεια του ενωτικού αγώνα¹²⁷⁹. Ιδρύθηκε το 1849 στο Αργοστόλι και λειτούργησε ανελλιπώς καθ' όλη τη διάρκεια της Προστασίας διαδραματίζοντας κρίσιμο ρόλο, εκτός των άλλων κατά τις εκλογικές διαδικασίες. Αποτέλεσε την έδρα του Ριζοσπαστικού κόμματος και κέντρο των

¹²⁷⁶ Φιλοπρόοδος Σύλλογος «Η Ηώς», 21.5.1878, Λόγος απαγγελθείς υπό του δικηγόρου Αντωνίου Μελισσηνού, (Η/Α ΚΒΑ, Δ.π.Κ, τόμος 8).

¹²⁷⁷ Λιβαδά Π., «Οι αγώνες του Γεράσιμου Λιβαδά εκτιμώμενοι παρά της Ελληνικής κυβερνήσεως» (Η/Α ΚΒΑ, Δ.π.Κ, τόμος 13).

¹²⁷⁸ Καταστατικόν και εσωτερικός κανονισμός της Φιλαρμονικής Σχολής Κεφαλληνίας, (Η/Α ΚΒΑ, Δ.π.Κ, τόμος 5).

¹²⁷⁹ Αναλυτικά για τις πολιτικές λέσχες στην Κεφαλονιά στο Πετράτος Π. 2006.

δραστηριοτήτων και αποφάσεων. Πήρε τον χαρακτήρα Δημοτικό Κατάστημα για να δώσει εξ αρχής λαϊκό, ανοικτό και δημόσιο χαρακτήρα στη δράση του και στους σκοπούς που επιτελούσε, σε αντιδιαστολή με τον κλειστό και αντιλαϊκό χαρακτήρα του καθεστώτος. Βασικός και κύριος σκοπός του ήταν η απελευθέρωση των Ιονίων και η ένωσή τους με το Ελληνικό κράτος¹²⁸⁰.

Ιδρυτές του ήταν οι, Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος, Ιωσήφ Μομφερράτος, Γεράσιμος Πανάς-Δονανάτος, Γεράσιμος Λιβαδάς, Φραγκίσκος Πυλαρινός, Δημήτριος Δαυής, Γεώργιος Μεταξάς-Λυσέος, Σταματέλος Πυλαρινός και Δημήτριος Ραζής-Λουκάτος¹²⁸¹. Σχεδόν το σύνολο των ιδρυτικών μελών είχαν σπουδάσει στο εξωτερικό, ενώ ήδη είχαν επιδείξει αντιστασιακή δραστηριότητα κατά του καθεστώτος. Δεν έχει διασωθεί κάποιο είδος καταστατικού για την οργάνωση και λειτουργία του. Αρκετά χρόνια αργότερα, το 1863, ο Ι. Μομφερράτος στην εφημερίδα του “Αληθής Ριζοσπάστης”¹²⁸² αναφέρει τους σκοπούς του, εποχή που η δραστηριότητά του ήταν έντονη λόγω και των αντιπαραθέσεων που είχαν δημιουργηθεί στους κόλπους του κόμματος, μετά τα προβλήματα που δημιουργούσαν οι ενωτιστές του Λομβάρδου. Αναφέρει ο Μομφερράτος: *«Σκοπός του Δημοτικού Καταστήματος είναι, η πολιτική και κοινωνική εν γένει πρόοδος, επί τη βάσει της εθνικής αποκαταστάσεως πρεσβέον δε το δόγμα της ελευθερίας, ισότητος και αδεφφότητος, έχει αρχάς καθαρώς δημοκρατικές. Δι’ αυτόν τον σκοπόν, και σύμφωνα με τας αρχάς ταύτας, θέλουν γίνεσθαι παντός είδους προτάσεις, συζητήσεις και διατριβαί, είτε προφορικοί, είτε έγγραφοι, τα πάντα εις την εθνικήν γλώσσαν. Θέλουν προσέτι γίνεσθαι τοιούτου είδους εκφράσεις και διαδηλώσεις, και εν γένει θέλουν λαμβάνεσθαι όλα τα κατάλληλα μέτρα όσα ήθελαν εγκριθεί υπό των μελών του καταστήματος»*.

Η νεολαία του Δημοτικού Καταστήματος ήταν μέρος της λειτουργίας του, η οποία μετά την φυλάκιση και εξορία των ηγετικών στελεχών του, ανέλαβε τα ηνία και εξέδωσε την εφημερίδα “Χωρικός” το 1850¹²⁸³, που περιοδικά διατήρησε την παρουσία του έως το 1870.

Η Προστασία έκλεισε το Κατάστημα το 1851, μετά από έρευνα των αστυνομικών αρχών¹²⁸⁴, ενώ συνέχισε τη λειτουργία του παράνομα ονομαζόμενο Δημοτική Επιτροπή¹²⁸⁵, όπου το 1858, με αποφάσεις της, ο Πανάς εκδίδει την εφημερίδα “Κεραυνός” και ο Μομφερράτος επανεκδίδει την “Αναγέννηση”¹²⁸⁶. Βασική του στρατηγική ήταν, εκτός από την προώθηση του

¹²⁸⁰ Μαλάκης Σπ., 1895: 195-220.

¹²⁸¹ Ο.π. 200

¹²⁸² Εφημ. “Αληθής Ριζοσπάστης”, φ. 31/2.5.1863.

¹²⁸³ Πανάς Π., 1880: 7 και στο Σταυροπούλου Ε.Λ., 1987: 118-119.

¹²⁸⁴ Εφημ. “Χωρικός”, φ. 29/18.1.1851.

¹²⁸⁵ Αλυσανδράτος Γ., 1978: 235-286.

¹²⁸⁶ Σταυροπούλου Ε.Λ., 1987: 120.

εθνικού ζητήματος, η αντιμετώπιση των ενωτιστών του Λομβάρδου, ο οποίος προσπαθούσε να καπηλευτεί την παρακαταθήκη του και να ηγηθεί του κινήματος, απεμπολώντας τα κοινωνικά του χαρακτηριστικά. Η νόμιμη επαναλειτουργία του γίνεται το 1862, όπου δραστηριοποιείται για τις εκλογές της ΙΒ΄ Βουλής, ενώ απέχει από τις εκλογές της ΙΓ΄ που ψήφισε την Ένωση.

Τη λειτουργία της λésχης κατά τις εκλογές της ΙΒ΄ Βουλής περιγράφει συνοπτικά ο Π. Πανάς στο βιβλίο του *«Ριζοσπάσται και βελτιώσεις εν Επτανήσω»*¹²⁸⁷ όπου αναφέρεται στα της εκλογής των Ζερβού και Ιακωβάτου: *«Διαλυθείσης της ΙΑ Βουλής, προσεκλήθη το εκλογικόν σώμα, προς εκλογήν νέων αντιπροσώπων. Επιτροπή, συγκειμένη εκ των μελών του Δημοτικού Καταστήματος και πολλών άλλων πολιτών, μετέβη παρά τοις κκ. Ζερβώ και Μομφερράτω, και ηρώτησεν αυτούς αν αποδέχονται την υποψηφιότητα. Κατόπι δε επιμόνων προτροπών, απαντησάντων αυτών καταφατικώς, το Δημοτικόν Κατάστημα έθετο τα ονόματά των εν τοις ψηφοδελτοίοις του, και το εκλογικόν σώμα εξέλεξάτο αυτούς δια μεγάλης πλειονοψηφίας»*. Είναι χαρακτηριστική η αναφορά αυτή που τονίζει την ενεργή δραστηριότητα του ΔΚ και αναφέρεται στις πολιτικές διαδικασίες τις οποίες εφάρμοζε κατά τη λειτουργία και οι οποίες είχαν δημοκρατικό και άμεσο χαρακτήρα.

Μια άλλη χαρακτηριστική περίπτωση, που επιβεβαιώνει την οργάνωση και λειτουργία του ΔΚ, αντλείται από το πάλι από τον Π. Πανά, σχετικά με την αντιπαράθεση για την συγγραφή της προκηρύξεως της 15^{ης} Μαΐου 1858, που επεξηγούσε τη στάση των Ριζοσπαστών απέναντι στις επιθέσεις των νεο-ριζοσπαστών του Λομβάρδου τονίζοντας ότι: *«Ο ριζοσπαστισμός ουδέν άλλο πρέπει να ζητή ή την ένωσιν και τοιαύτην δι' ικεσιών προς την άνασσαν της Αγγλίας»*. Στην αμφισβήτηση ότι αυτή η προκήρυξη ήταν προσωπική του Πανά και όχι συνολική θέση του ΔΚ και της ομάδας των ριζοσπαστών απαντά ο Πανάς¹²⁸⁸, επεξηγώντας και την λειτουργία του ΔΚ, όπου αναφέρει: *«... την προκήρυξιν ταύτην έγγραψα τότε εντολή του Δημοτικού Καταστήματος, ου τινος ήσαν μέλη οι σήμερον συκοφαντούμενοι δύο άνδρες, ως και ο κ. Λιβαδάς, δεύτερον, ότι εδημοσίευσα αυτήν, αφού πρώτον ενεκρίθη υπό πάντων των τότε λαμβανόντων μέρος εις τας συνεδριάσεις μελών του καταστήματος εκείνου, τρίτον, ότι η προκήρυξις ήτο σύμφωνος προς όσα ο ριζοσπαστισμός και οι δύο εκείνοι άνδρες είχαν γράψει και ενεργήσει μέχρι της ημέρας εκείνης περί του εθνικού ζητήματος και τέταρτον, ότι τα γεγονότα άτινα εφεξής θέλω αναφέρει, αίρουσι πάσαν επί τούτου αμφιβολίαν»*. Η αναφορά αυτή δείχνει έναν επίσης τρόπο που λειτουργούσε η λésχη, αφού η όποια ανακοίνωση εκδίδονταν είχε την έγκριση των μελών της και ήταν στα πλαίσια των αρχών που προσδιόριζαν είτε τα προσωπικά κείμενα των στελεχών της είτε αυτά της λésχης.

¹²⁸⁷ Πανάς Π., 1880: 14.

¹²⁸⁸ Πανάς Π., 1880: 24-25.

Τη λésχη διοικούσε Δημοτική Επιτροπή, που ενεργούσε «εν ονόματι του Δημοτικού Καταστήματος»¹²⁸⁹ και υπέγραφε τα έγγραφα, ανακοινώσεις ή έκανε παραστάσεις διαμαρτυρίας.

Η Ένωση βρίσκει την πολιτική λésχη σε πλήρη λειτουργία, παρά τα προβλήματα που αντιμετώπιζει. Υποδεικνύει τους υποψηφίους και διαδραματίζει ρόλο στα πολιτικά γεγονότα, προσπαθώντας στις νέες συνθήκες να διατηρήσει τη συσπείρωση των στελεχών και φίλων της, κυρίως προς την αντίπαλη πλευρά των ενωτιστών στην Κεφαλληνία, αφού ουσιαστικά το Δημοτικό κατάστημα αποτελεί τη συνέχεια λειτουργίας του Ριζοσπαστικού Κόμματος.

Οι ριζοσπάστες και το Δημοτικό κατάστημα ανασυντάχθηκαν για να αντιμετωπίσουν τις νέες καταστάσεις μετά την Ένωση, αφού όμως είχαν προηγηθεί έντονες συγκρούσεις κατά τη διάρκεια της Εθνοσυνέλευσης¹²⁹⁰. Με πρωτοβουλία των Ι. Μομφερράτου, Π. Πανά και Δ. Δαυή, ανασυγκροτήθηκε το Δημοτικό Κατάστημα και επανεκδόθηκε η εφημερίδα “Χωρικός”¹²⁹¹. Κύριος σκοπός τους ήταν να συνεχίσει τη λειτουργία του και να γίνει πλέον πολιτικός σύλλογος και κατ’ επέκταση πολιτικό κόμμα, διατηρώντας τις αρχές του Ριζοσπαστισμού και εμπλουτίζοντας τις θέσεις του. Έτσι τοποθετήθηκαν στη νέα κατάσταση που αφορούσε την Ένωση, δηλαδή τα ζητήματα της αφομοίωσης, το θεσμό της Βασιλείας, του Συμβουλίου Επικρατείας, την εξυγίανση της πολιτικής ζωής και τον εξορθολογισμό της δημόσιας διοίκησης. Αυτό σημείωνε άλλωστε και η δημόσια ανακοίνωση για τις εκλογές του 1865, όπου εκφράζονταν η στήριξη τους υποψηφίους Ι. Μομφερράτο, Δ. Δαυή, Π. Θεοφιλάτο, Κ. Ανδρεάτο, Π. Πανά στην επαρχία Κραναίας¹²⁹².

Στην περίοδο μετά την Ένωση στο Δημοτικό Κατάστημα θα συμβούν σημαντικές αλλαγές και εκκαθαρίσεις, ενώ έχουν αποστασιοποιηθεί παλαιά στελέχη και μέλη του, ενώ άλλα είναι ενταγμένα σε άλλο πολιτικό στρατόπεδο, κόμμα ή πολιτική ομάδα. Στη Βουλή των Αθηνών η κατάσταση με τους συσχετισμούς δίνει άλλο περιεχόμενο στις αποφάσεις και τη στάση των βουλευτών. Ήδη στο Αργοστόλι ιδρύεται ένας νέος πολιτικός σύλλογος ο “Φιλελεύθερος” με δημοσιογραφικό όργανο την εφημερίδα “Ανεξάρτητος” ο οποίος συσπείρωνε παλαιούς ενωτιστές

¹²⁸⁹ Έγγραφο «Ανακοίνωση της Δημοτικής Επιτροπής της 24.1.1858 για την απόφαση της ΙΑ Βουλής περί ικεσίας προς τη Βασίλισσα της Βρετανίας για τα Επτάνησα», Εφημ., “Αναγέννησις” (Πανάς Π., 1880: 33).

¹²⁹⁰ Πετράτος Π., 2006: 143.

¹²⁹¹ Σταυροπούλου Ε.Α., 1987: 37.

¹²⁹² Αnéφερε η ανακοίνωση: «Άμεσος και πλήρης αφομοίωσις των ιονίων νήσων μετά του λοιπού ελληνικού κράτους, - κατάργησις του Συμβουλίου της Επικρατείας, - εκκαθάρισις της αυλής, - παραπομπή του παρανομήσαντος υπουργείου εις δίκην, - κατάλληλος διοργάνωσις της εθνοφυλακής και επέκτασις αυτής καθ’ όλον το κράτος, - υποστήριξις παντός μέτρου τείνοντος να επιφέρη οικονομίαν εις τα δημόσια έξοδα, και παντός μέτρου τείνοντος εις την ανάπτυξιν και προαγωγήν των γενικών πόρων και εις την της κοινωνίας ανάπλασιν, - αυστηρά εξέλεγκις και στηλίτευσις πάσης φατριαζούσης και ανηθίκου κυβερνήσεως, - αποχή από πάσης εμμίσθου κυβερνητικής θέσεως, και υποστήριξις του δια συναγωνισμού διορισμού των υπαλλήλων, - και τέλος, υποστήριξις των εθνικών δικαιωμάτων και συμφερόντων απέναντι πάσης καταπίεσεως ή επεμβάσεως» (Εφημ. “Χωρικός”, φ. 3/24.4.1865, σσ. 1-2).

και μερικούς μεταρρυθμιστές¹²⁹³.

Στις εκλογές του 1865 οι ριζοσπάστες δεν θα εκλέξουν κανέναν βουλευτή, ούτε τον Μομφερράτο, ούτε κανέναν από τους υποψήφιους που υπέδειξε το Δημοτικό Κατάστημα. Αυτό οφείλονταν εκτός των άλλων, στις συγκρούσεις και την πολυδιάσπασή τους στην Εθνοσυνέλευση και στο γεγονός ότι η δημιουργία των τριών επαρχιών δημιούργησε διασκορπισμό στις δυνάμεις τους¹²⁹⁴.

Στις εκλογές του 1868 το Δημοτικό κατάστημα θα εκλέξει του Ι. Μομφερράτο και Δ. Δαυή, αλλά σύμφωνα με τον Π. Πανά η επιτυχία αυτή οφείλονταν στον προσωπικό αγώνα των υποψηφίων, αναφέροντας: «η επιτυχία αυτή ήτο όλως ατομική, δεν ήτο πλέον επιτυχία αρχών», «έκτοτε και το δημοκρατικόν της Κεφαλληνίας κόμμα έπαυσε δίδον σημεία ζωής», γράφει μελαγχολικά ο Πανάς. αφού ο λαός μαζί με τους δύο ριζοσπάστες εξέλεξε και τον Δ. Καρούσο, «τον απηνέστατον του ριζοσπαστισμού διώκτην» όπως τον χαρακτηρίζει ο Πανάς¹²⁹⁵.

Η λειτουργία του Δημοτικού Καταστήματος στην περίοδο μετά την Ένωση δεν καταφέρνει να δώσει ώθηση στις ριζοσπαστικές αρχές και να κινητοποιήσει το λαό για την ολοκλήρωση του ριζοσπαστικού οράματος¹²⁹⁶. Αλλά και μια τελευταία προσπάθεια του Πανά να επαναλειτουργήσει το Δημοτικό Κατάστημα το 1870, με τη συμβολή του Μομφερράτου και την έκδοση της εφημερίδας “Εξέγερσις”, δεν απέδωσε. Πλέον οι Ριζοσπάστες ως κίνημα δεν είχαν ανταπόκριση από την τοπική κοινωνία διότι εξέλειπαν και οι όροι δημιουργίας τους. Ο ελλαδικός παλαιοκομματισμός κυριαρχεί διαρκώς στην πολιτική, ενώ η εσωτερική διαμάχη, που ξεκίνησε πριν από την Ένωση και κορυφώθηκε κατά την Εθνοσυνέλευση, αλληλοεξόντωσε τα στελέχη. Η αποχώρηση των κορυφαίων ριζοσπαστών από την πολιτική, έδωσε τη δυνατότητα να καλυφθεί το κενό από μικρότερου βεληνεκούς πρόσωπα τα οποία διαπραγματεύονταν με μαεστρία την ψήφο των πολιτών και διαδραμάτιζαν επιτυχώς τον ρόλο του διαμεσολαβητή ανάμεσα στο κράτος και στους πολίτες.

¹²⁹³ Εφημ. “Ανεξάρτητος”, φ. 1/9.4.1865, φ.2/18.4.1865, φ. 3/1.5.1865 και στο Πετράτος Π., 2006: 144.

¹²⁹⁴ Η εξήγηση του Πανά είναι χαρακτηριστική: «Η αποτυχία εκείνη ήτο το προανάκρουσμα της αποσυνθέσεως του μόνου εν Ελλάδι πολιτικού συλλόγου, όστις και πρόγραμμα πλήρες και ωρισμένον είχε, και θέλησιν ίνα πάσαν προς πραγμάτωσίν του προσπάθεια καταβάλη. ...Ούτω δε αι ιεραί του ριζοσπαστισμού παραδόσεις ώχοντο απιούσαι ανεπιστρεπτί. ... Η Ελλάς, αντί ελευθερίας, μετέδωκεν εις την ενθουσιωδώς εις τας αγκάλας της ριφθείσαν Επτάνησον το μόλυσμα της πολιτικής φανλότητος» (Πανάς Π., 1880: 32-33).

¹²⁹⁵ Ο.π. 35.

¹²⁹⁶ Είναι χαρακτηριστική η άποψη του Π. Πανά για την κατάσταση αυτή: «Η λατρεία της ιδέας είχαν υποστή και παρά τω λαώ εκείνω καίριον τραύμα, εξ ου δεν ανέλαβεν πλέον». [...] Η Ελλάς, αντί ελευθερίας, μετέδωκεν εις την ενθουσιωδώς εις τας αγκάλας της ριφθείσαν Επτάνησον το μόλυσμα της πολιτικής φανλότητος. [...] Εγκολπωθείσα τα εν Επτάνησω στοιχεία του παρελθόντος και πολεμήσασα παν ό,τι αγνόν και φιλόπατρι εκεί υπήρχεν, edίδαζεν τον ίόνιον λαόν ότι ο πρώτιστος μοχλός του διέποντος την ελευθέρα Ελλάδα συστήματος είναι το ατομικόν συμφέρον, απέναντι του οποίου παν άλλον δέον να τίθεται εν δευτέρα μοίρα» (Ο.π.)

Η σταδιακή εξαφάνιση του ριζοσπαστισμού από την πολιτική ζωή παρέσυρε μαζί της την πολιτική και ιδεολογική χροιά που είχαν οι εκλογικές αναμετρήσεις, όπως τουλάχιστον αυτές γίνονταν κατά την περίοδο της Προστασίας, διότι στο Ελληνικό Βασίλειο δεν υπήρχε πολιτική ιστορικότητα και βιωματική πρακτική, για να μπορούσε να εφαρμοστεί τέτοιου επιπέδου πολιτική αντιπαράθεση. Με την ολοκλήρωση της δράσης του Δημοτικού Καταστήματος κλείνει ουσιαστικά ο κύκλος των πολιτικών λεσχών όπως αυτές δημιουργήθηκαν κατά την Προστασία, ενώ η προσπάθειά του να μετεξελιχθεί σε πολιτική οργάνωση και κόμμα εντός του Ελληνικού Βασιλείου, με τις αρχές του Ριζοσπαστισμού δεν είχε αποτέλεσμα. Το ίδιο συνέβη και με την πολιτική Λέσχη «Ομόνοια» στο Ληξούρι, όπου κατά την Ένωση δεν πήρε θέση και άφησε τα μέλη της ελεύθερα να πράξουν κατά βούληση¹²⁹⁷. Στα μετέπειτα χρόνια οι πολιτικές λέσχες των κομμάτων θα έχουν κυρίως οργανωτική μορφή και θα ενεργοποιούνται κυρίως κατά την περίοδο των εκλογών.

V. Οι Πολιτικές οικογένειες της Κεφαλληνίας

Κατά την πολιτική διαδικασία δημιουργούνται πολιτικές συσσωματώσεις οι οποίες συγκροτούν πολιτικές ομάδες με υπόβαθρο την εκλογική βάση και τους τοπικούς συσχετισμούς. Σταθμοί στη διαμόρφωσή τους αποτελούν οι εκάστοτε εκλογικές αναμετρήσεις. Τα πρόσωπα τα που συγκροτούν τις πολιτικές ομάδες είναι συνήθως πρόσωπα πιστά στους υποψηφίους ή στο κόμμα και έχουν οργανωτική ευθύνη για κάποιες περιοχές. Η ευρύτερη σύνθεση του πολιτικού προσωπικού συγκροτείται από πρόσωπα τα οποία τοποθετούνται σε σημαντικές διοικητικές θέσεις στο κράτος, αλλά και σε πολιτικές θέσεις, που δημιουργούνται και κυρίως καλύπτονται από στελέχη πιστά στον πολιτευτή ή στο κόμμα ή ανήκουν στο στενό συγγενικό τους περιβάλλον. Στο πλαίσιο αυτό που διαρκώς εξελίσσεται δημιουργούνται και οι πολιτικές οικογένειες, οι οποίες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην λειτουργία και εξέλιξη του πολιτικού συστήματος απ' τη μια και απ' την άλλη αποτελούν την διαδοχή ενός κληρονομικού συστήματος διοίκησης το οποίο υιοθετεί στοιχεία από την εποχή της ολιγαρχικής τάξης της κληρονομικής ευγένειας. Οι πολιτικές οικογένειες υπάρχουν όσο υπάρχει και το πολιτικό σύστημα. Κατά τη Ενετοκρατία αυτές είχαν και διοικητική έγκριση στη λειτουργία τους αφού μέσω αυτού, δηλαδή της κληρονομικότητας, αναπαράγονταν το σύστημα διοίκησης. Κατά την Προστασία το πολιτικό σύστημα δεν είχε κληρονομικούς αλλά τιμοκρατικούς περιορισμούς, ευνοώντας εμμέσως την κληρονομικότητα στην πολιτική μέσω της οικονομικής επιφάνειας και της εύνοιας προς το καθεστώς, έτσι ώστε το πολιτικό προσωπικό προερχόταν από παραδοσιακές οικογένειες ευγενών ή οικονομικά ισχυρών.

¹²⁹⁷ Πετράτος Π., 2006: 186.

Η διαδικασία αυτή έχει μακρά ιστορικότητα και εκτός της κληρονομικής βασιλείας, όπου ως αντικείμενο δεν ασχολείται αναλυτικά η πολιτική επιστήμη, στις περιπτώσεις που αφορούν την λειτουργία και την εξέλιξη του πολιτικού συστήματος αυτό εμφανίζεται με την μορφή του Νεποτισμού¹²⁹⁸ ή της Οικογενειοκρατίας¹²⁹⁹, που εκδηλώνεται με την παραχώρηση θέσεων και αξιωμάτων σε συγγενείς και φίλους. Είναι ουσιαστικά το φαινόμενο της διαδοχής ή προβαδίσματος ορισμένων ατόμων για την κάλυψη θέσεων, πολλές φορές σημαντικών ή και κρίσιμων, με αποφασιστικό κριτήριο τη βιολογική, συγγενική ή τη στενή φιλική σχέση που έχουν με άλλους. Κατ' επέκταση είναι η εκμετάλλευση από κάποιον του αξιώματος ή της θέσης που κατέχει για να προωθήσει συγγενικά ή άλλα πρόσωπα του περιβάλλοντός του σε θέσεις και αξιώματα χωρίς αξιοκρατικά κριτήρια. Παρουσιάζεται ακόμα ως αποτέλεσμα μιας εκλογικής διαδικασίας και μπορεί να είναι καταφανής, σκόπιμη ή να καλύπτεται κάτω από ιστορικούς, κοινωνικούς ή οικονομικούς περιορισμούς ή καιροσκοπικά σχήματα. Η πρακτική αυτή εμφανίζεται συνήθως στην πολιτική και στη θρησκεία, αλλά συνήθως σε μεταβατικά πολιτικά συστήματα που δεν έχουν ανθρωποκεντρικά ολοκληρωθεί. Η κατάσταση αυτή συναντάται και στην Ελλάδα να παράγεται και να διαιώνίζεται αυτόματα, όταν συνδεθεί με την δύναμη της οικονομικής ή πολιτικής εξουσίας. Αυτό το προανθρωποκεντρικό φαινόμενο κοινωνιών που είναι σε μετάβαση είναι αφομοιωμένο στην ελληνική κοινωνία και δεν προκαλεί εκπλήξεις η δημόσια εμφάνισή του. Διότι η οικογενειοκρατία συνδέεται με τον κομματισμό, μια οικογενειοκρατία με την ευρεία έννοια, αλλά και τη διαφθορά αφού ενθαρρύνει ανήθικες αν και όχι πάντα παράνομες συναλλαγές.

Η Κεφαλληνία, όπως και τα άλλα Ιόνια νησιά, είχαν μακρά παράδοση λειτουργίας και συμμετοχής σε πολιτικούς θεσμούς. Αυτό συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό να μην αναπτυχθούν έντονα φαινόμενα οικογενειοκρατίας, αλλά από την άλλη υπήρχαν και βαθιές ρίζες πολιτικών φατριών οι οποίες συνέχισαν τη λειτουργία τους μετά την Ένωση.

Μπορούμε να χωρίσουμε σε δύο ομάδες τις πολιτικές οικογένειες του νησιού. Σε αυτές που είχαν βιολογική σχέση μεταξύ τους, δηλαδή κληρονομούσαν την πολιτική ισχύ και στις άλλες που τα στοιχεία σύνδεσης μεταξύ τους δεν ήταν βιολογικά αλλά πολιτικά, ιδεολογικά, κοινωνικά, οικονομικά κα. Μετά την Ένωση οι πολιτικές συνιστώσες που θα μπορούσαν να δημιουργήσουν πολιτικές οικογένειες ήταν οι Ριζοσπάστες, οι Μεταρρυθμιστές και οι Καταχθόνιοι, οι οποίοι είχαν συγκροτημένες πολιτικές ομάδες στην Ιόνιο Βουλή. Για τους Ριζοσπάστες δεν ήταν στη φύση τους ούτε στις ιδεολογικές τους καταβολές η δημιουργία τέτοιων ομάδων και για τον λόγο αυτό η

¹²⁹⁸ Ο όρος νεποτισμός προέρχεται από τη λατινική λέξη νέπος (nepos, γεν. nepotis) = «άνεμος» ή «εγγονός».

¹²⁹⁹ Οικογενειοκρατία (Αγγλικά Nepotism) ή Νεποτισμός.

παρουσία τους εξέλειπε σύντομα, δίχως να δίνει κληρονομικά χαρακτηριστικά στα νεότερα στελέχη της. Οι Μεταρρυθμιστές λειτούργησαν σε ένα βαθμό θετικά σε μια τέτοια εξέλιξη και ενίσχυσαν μια τέτοια προσπάθεια σε στελέχη τους, αλλά και σε μέλη των οικογενειών τους, που εισήγαγαν στο πολιτικό σύστημα, πρακτική που είχε επιτυχία όμως σε περιορισμένο βαθμό. Τέλος οι Καταχθόνιοι, λόγω της μικρής αλλά συμπαγούς ομάδας που είχαν και κυρίως φιλόδοξης, όσον αφορά τη διαχείριση της εξουσίας, στην Κεφαλληνία δημιούργησαν πολιτική οικογένεια η οποία διατηρήθηκε επί μακρόν και ήταν η μόνη, που με αλλαγή του πολιτικού προσανατολισμού της κατάφερνε να προσαρμοστεί και να επιβιώσει.

Οι πολιτικές οικογένειες στην Κεφαλληνία και Ιθάκη, οι οποίες δημιουργούνται κατά την εκλογική διαδικασία και είχαν συχνή εκπροσώπηση στο Κοινοβούλιο την περίοδο αυτή ήταν:

Αννινος: Βαπτιστής και Ιωάννης, οι οποίοι ήταν και βουλευτές στο Ιόνιο Κοινοβούλιο.

Αννινος-Καβαλλιεράτος: Ανδρέας, Ιωάννης, Μιλτιάδης και Παναγής από το Κάστρο και τη Σάμη.

Αντύπας: Γεράσιμος και Ευάγγελος από την Σάμη.

Βασλαμάκης: Γεράσιμος και Νικόλαος, στην Κραναία.

Βινιεράτος – Κομποθέκρας: Παναγής και Διονύσιος υιός του Παναγή, στην Κραναία.

Πυλαρινός: Όθων και Σταμάτιος υιός του Όθωνα, στην Πάλλη.

Τυπάλδος-Ιακωβάτος: Γεώργιος και Χαράλαμπος, αδελφοί και Δημήτριος εξάδελφος, στην Πάλλη.

Τυπάλδος-Μπασιάς: Αθανάσιος και Ευάγγελος υιός του Αθανασίου, στην Πάλλη.

Τυπάλδος-Χαριτάτος: Ιωάννης και Μιχαήλ αδελφοί, στην Πάλλη.

Ιγγλέσης: Μιχαήλ και Νικόλαος συγγενής, στην Πάλλη.

Μεταξάς: Παιδιά του Κωνσταντίνου: Αγαμέμνων, Νικόλαος, Επαμεινώνδας. Παιδιά του Ανδρέα:

Σπυρίδων – Ανδρέας. Στον οικογενειακό κύκλο ανήκουν και οι άλλοι Μεταξάδες στην Κραναία.

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ 1864-1875

Επώνυμο	Εκλεγέντες βουλευτές
Αννίνου	2
Αντύπα	2
Αννίνου – Καβαλλιεράτου	2
Βασλαμάκη	2
Ζερβού-Ιακωβάτου	2
Πυλαρινού	2
Ιγγλέση	2
Μεταξά	4
Τυπάλδου-Ιακωβάτου	2

Οι αναφερόμενες αυτές οικογένειες πολιτικές που καταγράφονται στην περίοδο αναφοράς, είχαν σύνδεση αίματος μεταξύ τους και η συγκρότησή τους ήταν σε βιολογική βάση. Ήταν δηλαδή υιοί, ανιψιοί, κα, συγγενείς εξ αίματος ή εξ αγχιστείας.

Υπήρχαν όμως και πολιτικές οικογένειες, που δεν είχαν βιολογική σύνδεση μεταξύ τους. Αυτές οι οικογένειες συγκροτήθηκαν στη βάση πολιτικών σχέσεων, αφού τη στελεχειακή συνέχεια αποτελούσαν μέλη από την πολιτική ομάδα του αρχηγού της τοπικής παράταξης. Αυτές οι περιπτώσεις αφορούσαν συνήθως πιστά στους υποψηφίους ή βουλευτές πρόσωπα τα οποία ταυτίζονταν μαζί τους. Τέτοιες περιπτώσεις δημιουργούνταν συνήθως στις φατρίες και στα τοπικά κόμματα. Από τα πρόσωπα που τόσο οι επίγονοί τους όσο και οι πολιτικές τους απόψεις θα πρωταγωνιστήσουν καθ' όλη την περίοδο μετά την Ένωση, είναι ο Δημήτριος Καρούσος, ο οποίος πρωταγωνίστησε από το 1850 και μετέπειτα, αφού σταδιακά χρημάτισε Έπαρχος Κεφαλληνίας, Γερουσιαστής και ο τελευταίος Γραμματέας της Γερουσίας, που αποτελούσε τον υψηλότερα βαθμό στο πολιτικό σύστημα των Ιονίων Νήσων, ο οποίος εκτός από τις ηγετικές ικανότητες είχε και διοικητικές. Η Προστασία στο πρόσωπό του βρήκε έναν άξιο συνεργάτη να αντιμετωπίσει το ριζοσπαστικό κίνημα που είχε κυριαρχήσει στην Κεφαλληνία¹³⁰⁰. Στις εκλογές του 1864 δεν συμμετείχε, όπως και σε αυτές του 1865. Ασχολήθηκε συστηματικά όμως με τις δημοτικές εκλογές του 1866, όταν συγκροτήθηκαν οι νέοι Δήμοι. Εκεί στόχευσε στον μεγαλύτερο Δήμο, το Δήμο Κρανίων αρχικά και μετέπειτα Αργοστολίου κατεβάζοντας ως υποψήφιο ένα προστατευόμενό του, τον συμβολαιογράφο Παναγή Βινιεράτο-Κομποθέκρα, ο οποίος όχι μόνο εξελέγη, αποδείχθηκε ικανότατος πολιτικός και αφού επιβίωσε πολιτικά ο ίδιος για μισό αιώνα μεταβίβασε την πολιτική κληρονομιά στον γιό του Διονύσιο. Στις εκλογές του 1868 ο Δ. Καρούσος εξελέγη βουλευτής, όμως η πολιτική οικογένεια βρισκόταν σε εσωτερική διάσπαση και ο Βινιεράτος δεν τον υποστήριξε. Στη συνέχεια ο Κομποθέκρας-Βινιεράτος συγκρούστηκε με τους άλλους επιγόνους του στην Κραναία και κυρίως στο Δήμο Αργοστολίου όπως ο Β. Καρύδης, που εξελέγη Δήμαρχος το 1874. Ο Βινιεράτος, όταν έχασε τις δημοτικές εκλογές, μετεπήδησε στη Βουλή όπου εξελέγη το 1875. Όταν δεν μπορούσε να εκλεγεί στη Βουλή επανέρχονταν στο δήμο¹³⁰¹.

¹³⁰⁰ Η πρώτη του θεσμική παρέμβαση αφορούσε την εφαρμογή της επονομαζόμενης «Δεκακαλπίας», που εφαρμόστηκε στις εκλογές του 1852, η οποία συνίστατο στο γεγονός ότι οι δέκα κάλπες των υποψηφίων, ενώ έως τότε στήνονταν κατά αλφαβητική σειρά, στη δεκακαλπία χώρισε η Προστασία στα αριστερά των Ριζοσπαστών και στα δεξιά των Προστασιανών και Μεταρρυθμιστών. Αυτό που ήθελε ήταν να αποκλειστούν οι Ριζοσπάστες από την Ιόνια Βουλή. Πρακτικά ασκούσαν ψυχολογική τρομοκρατία στον εκλογέα, ενώ η απομόνωση των καλπών των Ριζοσπαστών ήταν δεδομένη, όπου εκτός των άλλων αποκλείστηκαν και οι ψηφοφόροι από το να προσέλθουν από πολλά μέρη της νήσου. Το σχέδιο υλοποίησε ο Δ. Καρούσος, έπαρχος της νήσου και το καθεστώς τον τίμησε με τα ανώτατα αξιώματα.

¹³⁰¹ Ο Π. Βινιεράτος- Κομποθέκρας διετέλεσε Δήμαρχος Κρανίων και Αργοστολίου: 1866 - 1874, 1881 - 1883 και 1891 - 1895 (Τσιτσέλης Ηλ., τ. Β', 1960: 590).

Οι πολιτικές οικογένειες έχουν μια συνάφεια με τις βιολογικές. Αυξάνονται και μειώνονται. Εντάσσονται νέα μέλη και υπάρχουν ανακατατάξεις στην ιεραρχία. Έτσι το νέο μέλος στην οικογένεια Καρούσου είναι ο Βικέντιος Καρύδης, εξέχων μέλος της κοινωνίας και υιοθετημένος γιός του Βίκτωρος Καρύδη εκ της τάξεως των ευγενών. Ο Β. Καρύδης εντάσσεται στην πολιτική ομάδα του Καρούσου όταν παντρεύεται την κόρη του και ουσιαστικά τον διαδέχεται πολιτικά. Απ' τη μία πλευρά αυτό τον βοήθησε να σταδιοδρομήσει πολιτικά και από την άλλη τον βάρυνε με όλα την φθορά της πολιτικής παράταξης που ανήκε, που όχι από ιδεολογία αλλά από κληρονομικό δικαίωμα, είχε υποχρέωση να ηγηθεί. Η διάλυση της παράταξης Καρούσου, είχε σαν συνέπεια την αποχώρηση του Βινιεράτου ο οποίος βρήκε πολιτική στέγη στο Κόμμα του Κουμουνδούρου. Ο Καρύδης αντίστοιχα ακολούθησε τον τοπικό κομματάρχη και βουλευτή Γεράσιμο Μουσούρη ο οποίος ανήκε στους Τρικουπικούς και εκπροσωπούσε στο δήμο τα συμφέροντα αυτής της κομματικής μερίδας. Αυτό που έχει ενδιαφέρον όμως είναι ότι στη συνέχεια και οι δύο βρέθηκαν στην παράταξη του Τρικούπη κυριαρχώντας πολιτικά στην επαρχία Κρναίας και στο Δήμο Αργοστολίου. Οι ίδιοι συνέστησαν πολιτική οικογένεια στην οποία ανήκαν οι, Διονύσιος Σπινέλλης, Ευάγγελος Τυπάλδος-Μπασιάς και ο υιός του Διονύσιος Βινιεράτος ο οποίος εξελέγη μετέπειτα δήμαρχος Αργοστολίου και βουλευτής Κρναίας.

VI. Η Εκλογική γεωγραφία των επαρχιών

Η λειτουργία των πολιτικών θεσμών στα Επτάνησα και κατ' επέκταση στην Κεφαλληνία σηματοδεύτηκε από την Ένωση των νησιών με το Ελληνικό Βασίλειο το 1864 και τις συνθήκες που αυτό ακολούθησε παρουσιάζοντας τόσο συνέχειες όσο και ασυνέχειες με το καθεστώς της περιόδου της Προστασίας. Στην ουσία έχουμε μία μετεξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην κατεύθυνση της αφομοίωσης, με κατάργηση των κεντρικών πολιτικών θεσμών, όπως η Γερουσία και το τοπικό Κοινοβούλιο, όπου ενσωματώνεται η πολιτική διαδικασία όπως και στην υπόλοιπη χώρα συμμετέχοντας στις εκλογικές διαδικασίες για την ανάδειξη των μελών του Κοινοβουλίου μέσω των επαρχιακών περιφερειών. Η τάση για αποδέσμευση από το παρελθόν επιβεβαιώθηκε με την απόφαση για πλήρη αφομοίωση στο πολιτικό σύστημα των Αθηνών. Έτσι εξελίχθηκε η σταδιακή εξαφάνιση των τοπικών πολιτικών σχηματισμών, κυρίως του οργανωμένου σχήματος των ριζοσπαστών καθώς και των ιδεολογικών του κατευθύνσεων, αλλά και άλλων ομάδων που σε τοπικό επίπεδο αντλούσαν την στελεχιακή ανανέωση από τους προενωσιακούς πολιτικούς σχηματισμούς και το πολιτικό πλαίσιο του ενωτικού κινήματος. Η αμφίδρομη αυτή σχέση, της

πολιτικής μετά την Ένωση με το προστασιανό παρελθόν, έγινε περισσότερο έντονη από τη στιγμή που όλο το παραδοσιακό πολιτικό προσωπικό, βρέθηκε έστω και υπό δυσμενείς και αναγκαστικές συνθήκες, κομματικά ενοποιημένο και ενταγμένο στο πολιτικό σύστημα των Αθηνών.

Ο δικομματισμός μετά την Ένωση, που εμφανίζεται στην Εθνοσυνέλευση μεταξύ Ορεινών και Πεδινών και μετέπειτα στον πολιτικό διπολισμό μεταξύ του Κουμουνδούρου-Δεληγιώργη και Κουμουνδούρου-Τρικούπη και ο ιδιότυπος συνδυασμός τους με μια μορφή πολιτικού ανταγωνισμού, που έχει κυρίως πολιτικά χαρακτηριστικά, έχει ελάχιστα κοινά σημεία με τον προ της Ένωσης τρικομματισμό (Προστασιανοί, Μεταρρυθμιστές, Ριζοσπάστες) όπως εμφανίζονταν στην Ιόνιο Βουλή. Αυτό αφορά κυρίως την εικόνα των κομμάτων και τον πολιτικό τους λόγο, αλλά πολύ περισσότερο την εκλογική τους επιρροή, που σε μεγάλο βαθμό προσδιορίζεται από την ιστορική συγκρότηση των αντίστοιχων παρατάξεων και τις συνθήκες που τις διαμόρφωσαν. Οι αλλαγές που καταγράφονται, πραγματοποιούνται περισσότερο ως υπόγεια ρεύματα που συνοδεύουν τη σταδιακή απομάκρυνση από τις διαιρέσεις του παρελθόντος. Οι αλλαγές αυτές, που προσέλαβαν σαφώς μεγαλύτερη ένταση από τα μέσα της δεκαετίας του 1880, αποτυπώνονται στους παρακάτω τέσσερις πίνακες, που επιχειρείται η αντιπαραβολή της επιρροής των πολιτικών παρατάξεων στο σύνολο του νομού Κεφαλληνίας στη χρονική απόσταση των 10 ετών (1865-1875), συγκρίνοντας τις βουλευτικές εκλογές του 1865 με αυτές του 1875, αλλά κυρίως παρατηρώντας την πορεία της εκλογικής δύναμης των πολιτικών παρατάξεων στο νομό όλη αυτή την περίοδο. Αντιπαραβλήθηκε η μετά την Ένωση επιρροή, των δύο ισχυρών προ της Ενώσεως σχηματισμών, όπου με αφετηρία την Ένωση του 1864 πινακογραφούμε την εξέλιξη της εκλογικής τους δύναμης, στην ίδια χρονική περίοδο, στον ίδιο γεωγραφικό τόπο, καταγράφοντας ταυτόχρονα την εκλογική επιρροή των πανελληνίων κομμάτων όπως εμφανίζονται μετά την Ένωση στο νομό.

Η εξέλιξη αυτή αποτυπώθηκε και στην εκλογική γεωγραφία των επαρχιών. Υπήρχαν επαρχίες, αλλά και περιοχές με πλειονότητα των βουλευτών και κατ' επέκταση των πολιτικών ομάδων που ανήκαν. Οι ριζοσπάστες, με την οργανωμένη τους μορφή και τη στήριξη της πολιτικής τους λέσχης, του Δημοτικού Καταστήματος, κατάφεραν να έχουν μια σημαντική παρουσία στην Κρναία. Δεν κατάφεραν να αποκτήσουν πλειοψηφία σε καμία επαρχία, ενώ εξέλεξαν μόνο σε μία αναμέτρηση, το 1868 δύο βουλευτές. Σταδιακά χάνουν έδαφος, κατέρχονται ως υποψήφιοι μόνο κάποια πρόσωπα δίχως προοπτική εκλογής και μετέπειτα δεν εμφανίζονται ξανά.

Οι Κουμουνδουρικοί, κατάφεραν να έχουν πλειοψηφία στις επαρχίες Κρναίας, Σάμης στις εκλογές του 1865, 1869, 1875 και Ιθάκης το 1868. Εξέλεξαν: έξι βουλευτές το 1865, τρεις το 1868, τρεις το 1869, έναν το 1873 και πέντε το 1875. Δεν εξέλεξαν κανέναν βουλευτή στις εκλογές του 1873 και 1874. Οι Βουλγαριστές, κατάφεραν να έχουν πλειοψηφική παρουσία στις εκλογές του

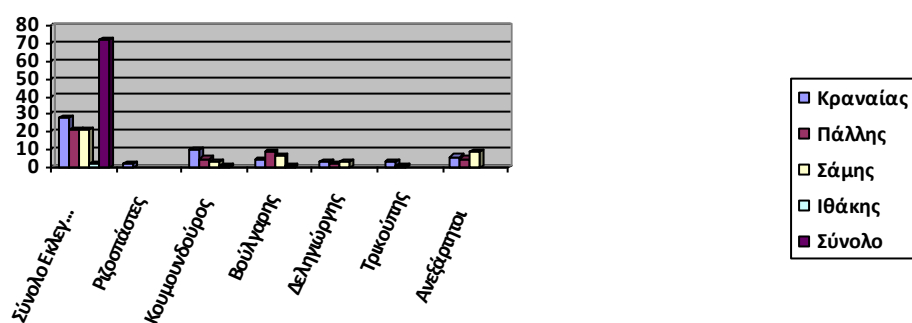
1868 και 1869, με πλήρη κυριαρχία στην επαρχία Σάμης το 1868. Εξέλεξαν: τέσσερις βουλευτές το 1865, έξι το 1868, πέντε το 1869, από έναν το 1872 και 1873, τρεις το 1874 και έναν το 1875. Οι Δεληγιωργικοί, εμφανίστηκαν το 1873 παίρνοντας απόλυτη πλειοψηφία και στις τρεις επαρχίες, με πλήρη κυριαρχία στην επαρχία Σάμης. Εξέλεξαν: επτά βουλευτές το 1873 και έναν το 1874. Στις εκλογές του 1875 δεν εξέλεξαν κανέναν βουλευτή. Οι Τρικουπικοί εμφανίστηκαν στις εκλογές του 1875 παίρνοντας πλειοψηφία στην επαρχία Κρاناίας με δύο βουλευτές και στην επαρχία Πάλλης δίχως να εκλέξουν όμως βουλευτή. Οι εβδομήντα δύο έδρες της περιόδου 1865-1875 που κατέλαβαν Κεφαλληνες βουλευτές στο Ελληνικό Κοινοβούλιο μοιράστηκαν ως εξής: Βούλγαρης: 22, Κουμουνδούρος: 18, Ανεξάρτητοι: 18, Δεληγιώργης: 8, Τρικούπης: 4, Ριζοσπάστες: 2.

Είναι χαρακτηριστική η κυριαρχία των κεντρικών πολιτικών ομάδων στις επαρχίες της Κεφαλληνίας και απ' την άλλη είναι εντυπωσιακή η συρρίκνωση και εξαφάνιση των ριζοσπαστών που είχαν σχεδιάσει και καθοδηγήσει τον ενωτικό αγώνα. Επίσης οι ανεξάρτητοι είναι πρόσωπα που εξελέγησαν δίχως αρχικά να ενταχθούν σε καμία πολιτική ομάδα. Αποτελούν μία πολιτική παράμετρο με βραχύβια ύπαρξη αλλά έντονη παρουσία την περίοδο αυτή των μεταβολών και του ασταθούς πολιτικού περιβάλλοντος, κυρίως στη διαμόρφωση των κοινοβουλευτικών πλειοψηφιών.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ (1865-1875) ΚΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑ

Επαρχίες	Σύνολο εκλεγέντων	Ριζοσπάστες	Κουμουνδούρος	Βούλγαρης	Δεληγιώργης	Τρικούπης	Ανεξάρτητοι ¹³⁰²
Κρاناίας	28	2	9	5	3	3	7
Πάλλης	21		5	9	2	1	5
Σάμης	21		3	7	3		6
Ιθάκης	2		1	1			
Σύνολο	72	2	18	22	8	4	18

¹³⁰² Στους Ανεξάρτητους ενσωματώνουμε τους Δ. Καρούσο (1868) που ανήκει στους Προστασιανούς και τον Ρ. Χοϊδά (1875) που ανήκει στους Ανεξάρτητους Δημοκρατικούς.

Παλαιο-ριζοσπάστες

	91-100%	81-90%	71-80%	61-70%	51-60%	41-50%	31-40%	21-30%	11-20%	0-10%
1864										
1865										
1868										
1869										

Ενωτικοί / Νέο-ριζοσπάστες / Μεταρρυθμιστές

	91-100%	81-90%	71-80%	61-70%	51-60%	41-50%	31-40%	21-30%	11-20%	0-10%
1864										
1865										
1868										
1869										
1872										
1873										
1874										
1875										

Τοπικά κόμματα

	91-100%	81-90%	71-80%	61-70%	51-60%	41-50%	31-40%	21-30%	11-20%	0-10%
1864										
1865										
1868								*		
1869										
1872										
1873										
1874										
1875										**

* 1868: Ριζοσπάστες: Ι. Μομφερράτος, Δ. Δαυής και Προστασιανοί: Δ. Καρούσος.

** 1875: Ρ. Χοϊδός ως ανεξάρτητος Δημοκρατικός υποψήφιος.

Πανελλήνια κόμματα

	91-100%	81-90%	71-80%	61-70%	51-60%	41-50%	31-40%	21-30%	11-20%	0-10%
1864										
1865										
1868										
1869										
1872										

1873										
1874										
1875										

Ανεξάρτητοι Υποψήφιοι

	91-100%	81-90%	71-80%	61-70%	51-60%	41-50%	31-40%	21-30%	11-20%	0-10%
1864										
1865										
1868										
1869										
1872										
1873										
1874										
1875										

Αντιπαραβάλλοντας τους πίνακες που καταγράφεται η εκλογική δύναμη των σχηματισμών θα συλλέξουμε σημαντικά συμπεράσματα. Το πρώτο είναι η σταδιακή εξαφάνιση των ριζοσπαστών, εντός περίπου μιας δεκαετίας (1864-1875) για τα στελέχη που προέρχονται από το αρχικό ριζοσπαστικό κόμμα και διατήρησαν τα οργανωτικά και ιδεολογικά του χαρακτηριστικά. Μετέπειτα εμφανίζονται διάφορες κινήσεις προσωπικοτήτων, οι οποίες μπορεί να αποτελούν μια συνέχεια στις αρχές τους δεν αποτελούν όμως τη φυσική συνέχεια του χώρου αυτού.

Η παρουσία των μεταρρυθμιστών/νεοριζοσπαστών/ενωτικών διαφαίνεται να εξαφανίζεται σταδιακά, αφού δεν αποτελούν (και έτσι τους οριοθετούμε) πολιτικό σχηματισμό, αλλά έναν πολιτικό χώρο, μια μερίδα (όπως ήταν και οι μεταρρυθμιστές και οι νεοριζοσπάστες στην Ιόνιο Βουλή), αλλά και ως φατρία (που εμφανίζονταν στη συνέλευση). Η παρουσία του χώρου αυτού παραμένει σε ισχύ έως το 1875, εποχή όπου ο Λομβάρδος μαζί με τον Τρικούπη έχουν ιδρύσει το Πέμπτο Κόμμα, όπου εντάσσεται η πλειοψηφία των στελεχών του χώρου αυτού.

Η παρουσία των Πανελληνίων/Εθνικών κομμάτων ουσιαστικά απορροφά το σύνολο των πολιτικών δυνάμεων στο νομό και στις τρεις επαρχίες. Μια εξαίρεση η Κραναία, η οποία λόγω του μεγέθους της και του μεγάλου αστικού χαρακτήρα των ψηφοφόρων της, εμφανίζονται κατά περιόδους κάποιες τοπικές πολιτικές κινήσεις, οι οποίες κατέρχονται και στις εκλογές. Η πρώτη είναι του Ρόκκου Χοϊδά, δημοκρατικού το 1875, η δεύτερη του Παναγή Κομποθέκρα-Βινιεράτου, Δημάρχου Αργοστολίου και με ρίζες στο προστασιανό κόμμα. Τα πανελλήνια κόμματα σταδιακά απορροφούν τις πολιτικές δυνάμεις στο νομό, αλλά δεν εμφανίζουν ακόμη πλήρη κυριαρχία. Εμφανίζουν κατά διαστήματα κάποια κάμψη, που οφείλεται κυρίως στις μεγάλες εθνικές κρίσεις. Το κενό που δημιουργείται καλύπτεται από βουλευτές οι οποίοι στο εκλογικό σώμα δηλώνουν «Ανεξάρτητοι», ασχέτως τη μετέπειτα συμπεριφορά τους στη Βουλή, όσον αφορά τη ψήφο

εμπιστοσύνης που δίνουν στις κυβερνήσεις. Διότι την περίοδο αυτή η ψήφος εμπιστοσύνης στον πρωθυπουργό δεν δηλώνει απαραίτητα και την ταύτιση με το κόμμα που αυτός είναι επικεφαλής. Οι ανεξάρτητοι υποψήφιοι εμφανίζονται σταθερά σχεδόν σε όλες τις αναμετρήσεις. Ο όγκος των ανεξαρτήτων είναι σε κάποιες περιπτώσεις αδιερεύνητος, λόγω και μικρής δυνατότητας άντλησης πληροφοριών από πηγές και αρχεία και κυρίως τα πρακτικά της Βουλής.

VII. Ο τύπος του Κεφαλλήνα βουλευτή

Η εμπειρική μελέτη της σύνθεσης της πολιτικής ομάδας, που συνθέτει το σώμα των εκλεγέντων βουλευτών της Κεφαλληνίας την περίοδο αυτή, δεν έχει γίνει έως τώρα στο βαθμό που απαιτείται, αντικείμενο συστηματικής έρευνας. Η σύνθεση αυτής της πολιτικής ομάδας έχει ενδιαφέρον ανάλυσης διότι εκτός της κοινωνιολογικής προσέγγισης ουσιαστικά συγκροτεί μια νέα πολιτική τάξη. Αυτή η ομάδα παρουσιάζει αυξανόμενο ενδιαφέρον, διότι συγκροτείται σε ένα περιβάλλον στο οποίο παρουσιάζονται βαθιές αντιφάσεις. Ενσωματώνεται έτσι μία γεωγραφική ενότητα, ένα «κράτος» που έχει πολιτική εμπειρία, αλλά δεν έχει καθολική ψηφοφορία, το οποίο εντάσσεται σε ένα περιβάλλον με μικρή εμπειρία στη λειτουργία πολιτικών θεσμών αλλά επικρατεί η καθολική ψηφοφορία κατά την εκλογική διαδικασία. Πρωτογενή στοιχεία για τη μελέτη αυτή αντλούμε από τις εγκυκλοπαίδειες, βιογραφικά σημειώματα των βουλευτών, όπως έχουν δοθεί στη δημοσιότητα από τους ίδιους ή δημοσιεύτηκαν σε εφημερίδες φιλικές προς αυτούς, ή κατατέθηκαν στα αρχεία της Βουλής και άλλες πηγές (ορισμένες από τις οποίες παραθέτουμε στη βιβλιογραφία), βιβλιοθήκες, Τοπικό Ιστορικό Αρχείο Κεφαλληνίας.

Με βάση τις εικόνες της εποχής, στοιχεία από τον τύπο και τα αρχεία, στη περίοδο μετά την Ένωση ο κλασικός τύπος του Κεφαλλήνα βουλευτή ήταν η εικόνα ενός μέσης ηλικίας ανθρώπου που καταγόταν από τη μεσαία τάξη, με σπουδές στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, συνήθως νομικός ή ιατρός και με καλή οικονομική κατάσταση. Αυτή η εικόνα χωρούσε πάντα εξαιρέσεις, όπως λαϊκών ανθρώπων ή από την τάξη των χωρικών ή δίχως πανεπιστημιακές σπουδές, αλλά ήταν περιορισμένες. Υπήρξαν και περιπτώσεις που κατάγονταν από τη λαϊκή τάξη ή την τάξη των χωρικών αλλά οπωσδήποτε είχαν σπουδάσει στο εξωτερικό ή στην Ελλάδα, κυρίως σε ανώτατες σχολές. Ελάχιστες ήταν οι περιπτώσεις λαϊκών ανθρώπων, με μικρή οικονομική επιφάνεια και χαμηλή επιστημονική μόρφωση που κατάφερναν να έχουν πολιτική παρουσία και πιθανότητες εκλογής, τόσο κατά τα τελευταία έτη της Προστασίας όσο και τα πρώτα μεταενωσιακά χρόνια.

Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που αντλείται από τις πηγές είναι η πληροφορία που μας δίνεται ότι σημαντική μερίδα των εκλεγέντων βουλευτών είχαν γεννηθεί ή έως λίγο πριν από την εκλογή τους κατοικούσαν, ζούσαν ή επαγγέλονταν εκτός της επαρχίας εκλογής. Αυτό αφορούσε κυρίως

πρόσωπα που είχαν γεννηθεί ή κατοικούσαν στην πρωτεύουσα, το Αργοστόλι, ενώ υπήρχαν και περιπτώσεις προσώπων που είχαν γεννηθεί και εκτός νήσου ή και εκτός Ελλάδος. Αυτό εξηγείται τόσο από το γεγονός των εκδιώξεων οικογενειών επί Προστασίας από το νησί (όπως οι οικογένειες Μεταξά, Πανά, κα) όσο και μετοικούντων στις μεγάλες ελληνικές παροικίες του εξωτερικού.

Σημαντικό κομμάτι της εικόνας του βουλευτή είναι το επάγγελμα. Ορισμένα επαγγέλματα, όπως, του δικηγόρου, ιατρού, δικαστικού, διπλωμάτη, κα, τα οποία έπαιζαν διαμεσολαβητικό ρόλο ανάμεσα στο κράτος και στους πολίτες, αποτελούσαν σημαντικό παράγοντα αναβάθμισης της εικόνας του βουλευτή και για τον λόγο αυτό υπερτερούσαν έναντι των άλλων επαγγελμάτων.

Αν συγκρίνουμε τα στοιχεία αυτά, με τα περιορισμένα στοιχεία που διαθέτουμε και με τα επαγγέλματα των εκλεγέντων βουλευτών της Ιόνιας Βουλής, η αναλογία των κορυφαίων επαγγελμάτων συνεχίζει να είναι αυτή του νομικού και του ιατρού. Κάνοντας αναφορά στην περίοδο αυτή δεν πρέπει να περνά απαρατήρητο το γεγονός ότι, οι σπουδές ή ο διδακτορικός τίτλος κατά την εποχή αυτή από μόνος του ξεπερνούσε τους τιμοκρατικούς περιορισμούς και τα προσόντα που απαιτούνταν για να αποκτήσει κάποιος το δικαίωμα εκλογιμότητας. Σημαντικό ρόλο επίσης στις εκλογές διαδραμάτιζε η οικονομική επιφάνεια του υποψηφίου, σε μια εποχή κατά την οποία κυριαρχούσε η πλήρης ανταλλακτικότητα στην κοινωνία και το χρήμα ήταν δύσκολο.

Όμως τον κρίσιμο και σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η σύνθεση του εκλογικού σώματος, αφού η καθιέρωση της καθολικής ψηφοφορίας δεν επέβαλλε κανέναν τιμοκρατικό περιορισμό, όπως συνέβαινε στα άλλα ευρωπαϊκά κράτη της εποχής εκείνης. Η καθολικότητα της ψηφοφορίας του ανδρικού πληθυσμού δημιούργησε συνθήκες ελεύθερης έκφρασης του εκλογικού σώματος. Ταυτόχρονα όμως η δημιουργία του μεγάλου εκλογικού σώματος δημιούργησε και σημαντικά ζητήματα που αφορούσαν τη διαχείρισή του από την πλευρά του πολιτικού συστήματος. Η σταδιακή υποχώρηση του κρατικού μηχανισμού και η εισδοχή του βουλευτή και του συνακόλουθου μηχανισμού του ανάμεσα στον πολίτη και το κράτος, δημιούργησε συνθήκες ανάπτυξης διαπραγματεύσεως της αντιπροσωπευτικότητας και κατ' επέκταση τη δημιουργία πελατειακών σχέσεων. Έτσι οι βουλευτές, για την ανταπόκριση στις ανάγκες των εκλογέων, συγκρότησαν πολιτικές ομάδες και εγκαθίδρυσαν σταδιακά στην τοπική κοινωνία μηχανισμό διαμεσολάβησης, επιβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην πολιτική διαδικασία την κομματοκρατία. Η κατάσταση αυτή ευνοήθηκε από την πλήρη υποχώρηση του κρατικού μηχανισμού, την καθιέρωση της καθολικής ψηφοφορίας και κατ' επέκταση την καθιέρωση της δεδηλωμένης.

Ο συνολικός αριθμός των εκλεγέντων πληρεξουσίων/βουλευτών της περιόδου 1864-1875 ανέρχεται στους 62. Σχετικά με την πρότερη πολιτική τους θήτευση αυτή διακρίνεται:

Ένα ποσοστό της τάξης του 25% (16 βουλευτές) είχαν θητεύσει στο Κοινοβούλιο του Ιονίου Κράτους (1817-1864): Άννινος Βαπτιστής, Άννινος Ιωάννης, Βρυώνης Αντώνιος, Ζερβός - Ιακωβάτος Ηλίας, Ιγγλέσης Νικόλαος, Ιγγλέσης Μιχαήλ, Καρούσος Δημήτριος, Λιβαδάς Γεράσιμος, Λούζης Νικόλαος, Μεταξάς Αναστάσιος, Μηλιαρέσης Δημήτριος, Μομφερράτος Ιωσήφ, Παΐζης Μάρκος, Πυλαρινός Σταματέλος, Τυπάλδος-Ιακωβάτος Γεώργιος, Τυπάλδος – Καπελέτος – Δοτοράτος Ιωάννης. Δύο βουλευτές, ο Τυπάλδος-Κοζάκης Γεώργιος και ο Ρόκκος Χοϊδάς, συνέχισαν την πολιτική τους σταδιοδρομία σε άλλη εκλογική περιφέρεια, στην Αττική.

Η πολιτική εμπειρία που είχε στο Ιόνιο Κοινοβούλιο η μεγάλη πλειοψηφία των εκλεγέντων βουλευτών τεκμηριώνει την δυναμική παρουσία τους, τόσο των Κεφαλλήνων αλλά και των άλλων Επτανησίων βουλευτών, που είχαν κατά τη διάρκεια της Εθνοσυνέλευσης, τόσο στο επίπεδο του διαλόγου όσο κυρίως στα ζητήματα που αφορούσαν τις δημοκρατικές ελευθερίες και τη συγκρότηση του κρατικού μηχανισμού. Οι βουλευτές αυτοί προέρχονταν από ένα οργανωμένο κράτος, το οποίο, παρά τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του ως προτεκτοράτο, είχε πλήρη οργανωμένη διοικητική λειτουργία. Το γεγονός της μεγάλης πολιτικής πείρας που είχαν οι αντιπρόσωποι των Ιονίων υπήρξε εκ των βασικών συντελεστών που καθυστέρησε τη διοικητική αφομοίωση των νησιών κατά την Εθνοσυνέλευση, διότι η μορφή της δεν ήταν ευνοϊκή προς αυτά. Η απουσία τους κατά τα επόμενα χρόνια ευνόησε τη γρήγορη διαδικασία της αφομοίωσης, εκτός κάποιων περιπτώσεων όπως ήταν η βόρεια επαρχία της Κέρκυρας με τον Πολυχρόνη Κωνσταντά και η Πάλλη με τον Γ. Ιακωβάτο, που συνέχισαν να έχουν έντονη διαφωνία για την πλήρη αφομοίωση, αλλά σταδιακά μετά την πρώτη δεκαετία εξέλειπαν και αυτές οι διαφορετικές φωνές.

Ένα χαρακτηριστικό συμπέρασμα που βγαίνει από αυτή την ανάλυση είναι η επίδραση στην ψήφο των πολιτών της στάσης αυτής των βουλευτών, όπως του Γ. Ιακωβάτου, όπου η αντιαφομοιωτική στάση του και η διαρκής σύγκρουσή τους με το κεντρικό πολιτικό σύστημα, παρά το γεγονός ότι συμμετείχε στις κεντρικές πολιτικές συσσωματώσεις, του έδωσε απόλυτη κυριαρχία στην πολιτική ομάδα που συγκρότησε στην επαρχία Πάλλης όλη την πρώτη δεκαετία μετά την Ένωση.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΘΗΤΕΙΑΣ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΝΟΜΟΥ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΡΑΝΑΙΑΣ									
	Ιόνιος Βουλή	1864 1303	1865	1868	1869	1872	1873	1874	1875
Άννινος Βαπτιστής	X	X							
Άννινος Ιωάννης	X	X							
Άννινος - Αναστασάτος Αναστάσιος			X			X			
Βαλσαμάκης Γεράσιμος								X	

¹³⁰³ Στις εκλογές του 1864 για την Εθνοσυνέλευση το νησί αποτελούσε ενιαία εκλογική περιφέρεια. Η τοποθέτηση των βουλευτών κατά επαρχία έχει γίνει είτε με βάση την καταγωγή τους είτε τη μετέπειτα εκλογική τους κάθοδο.

Βαλσαμάκης Νικόλαος		X							X
Βανδώρος – Καρύδης Χριστόδουλος								X	
Βινιεράτος-Κομποθέκρας Παναγής									X
Δαυής-Λορεντζάτος Δημήτριος				X					
Δελλαπώρτας Διονύσιος							X		
Δρακονταειδής Γεώργιος					X				
Ζερβός-Ιακωβάτος Ηλίας	X	X							
Ιγγλέσης Μιχαήλ	X						X		
Ιγγλέσης Νικόλαος	X								X
Καρούσος Δημήτριος	X			X					
Κατσαίτης Αλέξιος								X	
Κοντομήχαλος Γ. Γεράσιμος								X	
Λοβέρδος - Τζουγαννάτος Δημ.			X						
Λούζης Νικόλαος	X	X							
Μαντζαβίνος Άγγελος					X				
Μαυρογιάννης Ε. Γεράσιμος		X	X						
Μεταξάς Αγαμέμνων				X	X	X			X
Μεταξάς Αναστάσιος	X	X							
Μεταξάς Επαμεινώνδας		X							
Μεταξάς Σπυρίδων		X							
Μηλιαρέσης Δημήτριος	X	X							
Μηλιαρέσης Νικόλαος						X	X		
Μομφερράτος Ιωσήφ	X	X		X					
Μονόπολης Σπυρίδων					X				
Μοντεσάντος-Μπουλελάς Σπυρίδων							X		
Σδριν Σπυρίδων						X			
Σολομός Νέστωρ		X							
Τυπάλδος-Κοζάκης Γεώργιος		X							
Φωκάς-Γεωργακάτος Νικόλαος		X							
Χοϊδός Ρόκκος									X

ΕΠΑΡΧΙΑ ΠΑΛΛΗΣ									
	Ιόνιος Βουλή	1864 1304	1865	1868	1869	1872	1873	1874	1875
Δελλαπώρτας Δημήτριος						X	X		
Λιβαδάς Γεράσιμος	X	X	X						
Μεταξάς Νικόλαος									X
Τυπάλδος-Ξυδιάς Παύλος									X
Πυλαρινός Όθων							X		
Πυλαρινός Σταμάτιος (Σταματέλος)		X							
Τυπάλδος-Ιακωβάτος Γεώργιος	X	X	X	X	X			X	
Τυπάλδος-Ιακωβάτος Δημήτριος						X			X
Τυπάλδος-Ιακωβάτος Χαράλαμπος		X	X	X	X			X	
Τυπάλδος- Καπελέτος-Δοτοράτος Ιωάννης	X	X							
Τυπάλδος-Χαριτάτος Μιχαήλ						X	X	X	X
Τυπάλδος-Χαριτάτος Μαρίνος				X	X			X	

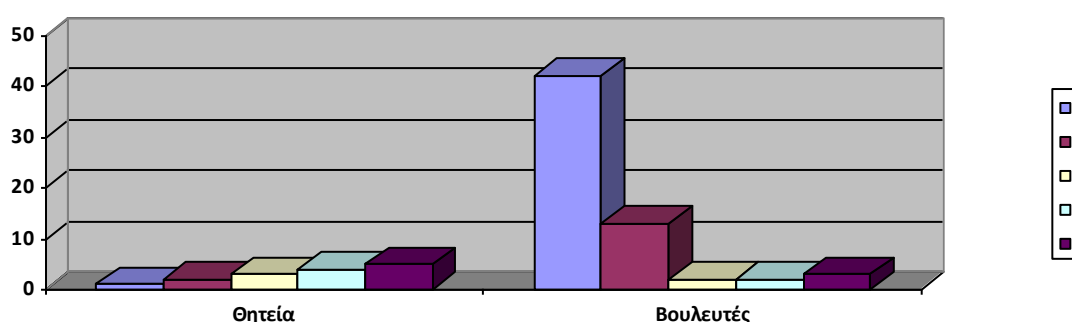
ΕΠΑΡΧΙΑ ΣΑΜΗΣ									
	Ιόνιος Βουλή	1864 1305	1865	1868	1869	1872	1873	1874	1875
Άννινος-Καβαλλιεράτος Ιωάννης					X	X			X
Άννινος- Ροδοθεάτος Ευάγγελος				X				X	
Αντύπας Γεράσιμος			X						
Αντύπας Ευάγγελος						X			X
Βρυώνης Αντώνιος	X	X							

¹³⁰⁴ Ο.π.

¹³⁰⁵ Ο.π.

Δελλαπόρτας Π. Γεώργιος				X	X		X	X	
Δεστούνης Ιωάννης				X	X		X	X	
Διβάρης Νικόλαος						X			
Ζερβός Αντώνιος			X						
Καβαλιεράτος Ιωάννης									X
Κόκκινος Γεράσιμος							X		
Μακρής - Φραγκισκάτος Παναγής								X	
Φλωριάς Γεώργιος			X						X

ΕΠΑΡΧΙΑ ΙΘΑΚΗΣ									
	Ιόνιος Βουλή	1864 1306	1865	1868	1869	1872	1873	1874	1875
Κοκκίνης Παναγιώτης				X					
Παΐζης Μάρκος	X			X					

Στην ανάγνωση αυτού του πίνακα διαπιστώνουμε πώς προσδιορίζεται η πολιτική κυριαρχία των βουλευτών στις επαρχίες. Στην Κραναία διαπιστώνουμε την κυριαρχία του Α. Μεταξά. Στην Πάλλη την κυριαρχία των Γ. Ιακωβάτου, Χ. Ιακωβάτου, Γ. Λιβαδά και Μ. Χαριτάτου. Στη Σάμη του Ι. Δεστούνη. Ο Α. Μεταξάς είναι πρόσωπο που δεν είχε δράση κατά τα χρόνια της Προστασίας, αφού η οικογένειά του είχε εκδιωχθεί από τους Βρεττανούς και πολέμησε τους Τούρκους κατά την Επανάσταση, ο ίδιος είχε μεγαλώσει και σταδιοδρομήσει στο ελεύθερο Ελληνικό Βασίλειο. Ήταν βέβαια ευνοούμενος της βασιλικής οικογένειας, αλλά η εξέλιξή του ήταν χαρακτηριστική. Στους ψηφοφόρους επέδρασε η δυνατή ιστορία της οικογένειας, η στήριξη του παλατιού, αλλά και η ικανότητά του να ανανεώνει τόσο την ομάδα του όσο και τις τοπικές του συμμαχίες για την εκλογική του επιβίωση. Στην Πάλλη, ο Ιακωβάτος είχε ως παρακαταθήκη τη δυναμική του παρουσία κατά την προστασία, τη δυναμική του αντίδραση κατά της αφομοίωσης αλλά και την ικανότητά του να διατηρεί την αυτονομία του δημιουργώντας παράλληλα και συσσωματώσεις με τα κεντρικά πολιτικά κόμματα. Η δυναμική και διαρκής στάση τους και η διατήρηση ενός ισχυρού τοπικού πολιτικού μηχανισμού συνέβαλαν στη μακρά τους πολιτική παρουσία.

¹³⁰⁶ Ο.π.

Παρακάτω παρουσιάζουμε μια σειρά από στοιχεία που συγκροτούν και συνθέτουν τη συνολική εικόνα και ταυτότητα των εκλεγέντων βουλευτών της περιόδου μετά την Ένωση. Μέσα από την παρουσίαση αυτή γίνεται προσπάθεια να καταγράψουμε συμπεράσματα, για την πολιτική και εκλογική συμπεριφορά των ψηφοφόρων, σε σχέση με την επιλογή τους κατά την εκλογική διαδικασία την περίοδο αυτή από τις τρεις επαρχίες της Κεφαλληνίας.

α. Χρονική περίοδος βουλευτικής θητείας

Για την πρώτη δεκαετία μετά την Ένωση 1865-1875, τις περισσότερες βουλευτικές θητείες έχουν οι βουλευτές: Αγαμέμνων Μεταξάς (Κραναίας), Τυπάλδος Ιακωβάτος Γεώργιος (Πάλλης) και Τυπάλδος Ιακωβάτος Χαράλαμπος (Πάλλης) με πέντε φορές εκλεγέντες. Ακολουθούν οι: Δελλαπόρτας Γεώργιος (Σάμης) και Δεστούνης Ιωάννης (Σάμης) με τέσσερις εκλογές και οι: Λιβαδάς Γεράσιμος (Πάλλης) και Χαριτάτος Μιχαήλ (Πάλλης με τρεις. Τέλος, οι υπόλοιποι δώδεκα βουλευτές έχουν από δύο θητείες και οι υπόλοιποι σαράντα ένας από μία εκλογή.

ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΘΗΤΕΙΕΣ

Θητεία	Βουλευτές	Ποσοστό
1	42	66%
2	13	21%
3	2	4%
4	2	4%
5	3	5%
Σύνολο	62	100%

β. Ανανέωση

Τη μεγαλύτερη ανανέωση είχε η εκλογή του 1872, κατά την οποία ανανεώθηκαν κατά 70% οι εκλεγέντες βουλευτές. Υψηλό ήταν το ποσοστό και σε άλλες εκλογικές αναμετρήσεις, κατά τις οποίες η ανανέωση ήταν της τάξεως του 60% για τις εκλογές του 1865, 58% για τις εκλογές του 1868, 50% για τις εκλογές του 1874, 40% για τις εκλογές του 1869 και 1873 και 30% για τις εκλογές του 1875. Αν υπολογίσουμε ότι ένας ορισμένος αριθμός βουλευτών, που μένουν εκτός Βουλής, επανέρχεται σε μία από τις επόμενες αναμετρήσεις, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι έπειτα από κάθε εκλογική αναμέτρηση η εκπροσώπηση αλλάζει σημαντικά και το ποσοστό είναι υψηλό σε κάποιες εκλογές (1872, 1865, 1868 και 1874) ενώ για κάποιες άλλες είναι σημαντικό (1869, 1873 και 1875).

Τα στοιχεία ανανέωσης του πολιτικού προσωπικού στην Κεφαλληνία είναι σημαντικά αφού καταγράφουν μεγάλες ανατροπές και για τον λόγο αυτό έχουμε σημαντική ανανέωση του πολιτικού

προσωπικού σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι σε όλες τις αναμετρήσεις τα νέα πρόσωπα που εκλέγονται δεν έχουν ασχοληθεί ξανά με την πολιτική και είναι πρωτοεμφανιζόμενα. Έτσι αν εξετάσουμε τις ανανεώσεις που η μεγαλύτερη είναι στο 70% στις εκλογές του 1872 και η μικρότερη στο 30% στις εκλογές του 1875 μπορούμε να αντιληφθούμε ότι το εύρος της ανανέωσης κατά μέσο όρο σε όλες τις αναμετρήσεις ξεπερνάει το 50% του πολιτικού προσωπικού, έχοντας έτσι μια συνεχή και διαρκή ανανέωση των εκλεγέντων βουλευτών.

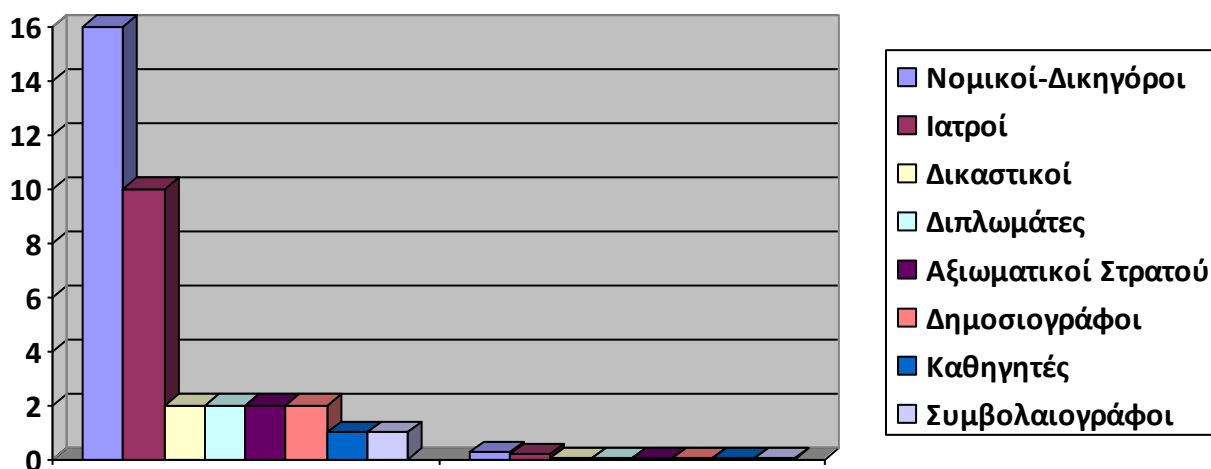
Από τους 62 εκλεγέντες βουλευτές της περιόδου 1865-1875, που κάλυψαν 72 έδρες συνολικά, 27 άτομα πάνω από 40 % βρέθηκαν στα έδρανα του Κοινοβουλίου μόνο 1 φορά . Σημαντικό ποσοστό είναι και το γεγονός ότι από τους βουλευτές της Ιονίου Βουλής μόνο 16, την περίοδο 1865-1875, ήτοι ποσοστό 25% εξελέγησαν στο εθνικό Κοινοβούλιο.

γ. Επαγγελματική απασχόληση / Επαγγέλματα

Η διερεύνηση αυτών των δεδομένων συναντά τις περισσότερες δυσχέρειες, διότι όλοι έχουν κάποια επαγγελματική ιδιότητα, όμως δεν είναι πάντα ταυτόσημο με την άσκηση αυτής της επαγγελματικής ιδιότητας η επιστημονική τους κατάρτιση. Έτσι τα στοιχεία που αντλούνται είναι είτε από τον τύπο της εποχής είτε από μονογραφίες ή βιβλία με αναφορές στα πρόσωπα αυτά. Επίσης από τις ίδιες τις δηλώσεις των βουλευτών στη Βουλή και τον φιλικό τους τύπο της εποχής εκείνης. Παρατηρήθηκε επίσης ότι οι υποψήφιοι προβάλλουν συνήθως τα επαγγέλματα, που έχουν κοινωνική αποδοχή και αίγλη στην τοπική κοινωνία και για τον λόγο αυτό οι δικηγόροι και οι ιατροί κυριαρχούν εκλογικά στους υποψηφίους. Παρά την αξιοποίηση όλων των πηγών για το 40% περίπου των εκλεγέντων βουλευτών δεν υπάρχουν πλήρη βιογραφικά στοιχεία.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

Επαγγέλματα	Αριθμός	Ποσοστό
Νομικοί-Δικηγόροι	17	27%
Ιατροί	10	16%
Δικαστικοί	2	3%
Διπλωμάτες	2	3%
Αξιωματικοί Στρατού	2	3%
Δημοσιογράφοι	2	3%
Καθηγητές	1	2%
Συμβολαιογράφοι	1	2%
Σύνολο	37	59%
Δεν ανευρέθη επάγγελμα	25	41%
Γενικό Σύνολο	62	100%

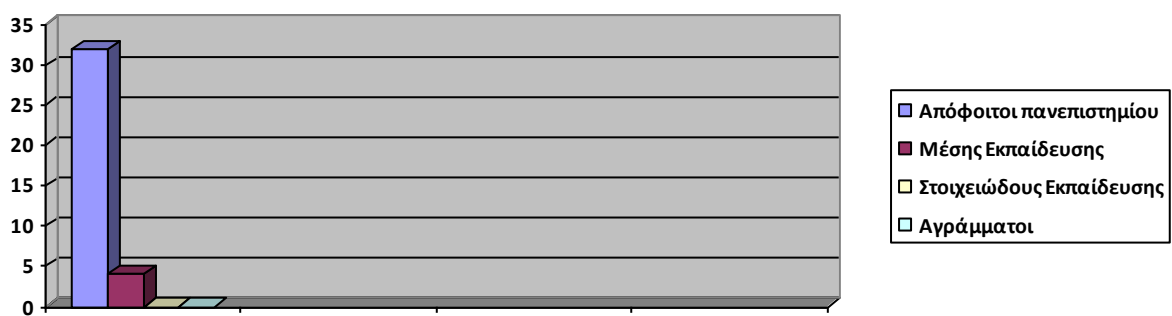
Σε σύνολο 62 εκλεγέντων βουλευτών ευρέθησαν επαγγέλματα για τους 36, ενώ για τους 26 δεν ανευρέθησαν. Προηγούνται οι δικηγόροι με 16 βουλευτές (26%), ακολουθούν οι ιατροί με 10 (16%) και μετέπειτα ακολουθούν ως επαγγέλματα αυτό του δημοσιογράφου, Διπλωμάτη, Αξιωματικού Στρατού, Δικαστικού, ενώ άλλες ειδικότητες έχουν μικρότερη παρουσία.

δ. Εκπαιδευτικό επίπεδο

Τα στοιχεία για την εκπαιδευτική κατάσταση των εκλεγέντων βουλευτών είναι περιορισμένα και δύσκολα ταξινομούνται, άλλα προέκυψαν από πληροφορίες στον τύπο και σε άλλα έντυπα που αφορούν ομιλίες, δραστηριότητα και παρουσίαση υποψηφίων από εφημερίδες και παμφλέτια. Παρά τα περιορισμένα στοιχεία, οι πληροφορίες που αντλούνται είναι σημαντικές.

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Επίπεδο Σπουδών	Αριθμός	Ποσοστό
Απόφοιτοι πανεπιστημίου	33	53%
Μέσης Εκπαίδευσης	4	6%
Στοιχειώδους Εκπαίδευσης	-	-
Αγράμματοι	-	-
Δεν υπάρχουν στοιχεία	25	41%
Σύνολο	62	100%

Σύμφωνα με τον πίνακα, η συντριπτική πλειοψηφία των εκλεγέντων βουλευτών προέρχεται από την μεσαία και ανώτερη τάξη και κυρίως στο σύνολό τους προέρχονται από εξειδικευμένα επαγγέλματα (δικηγόροι, γιατροί, διπλωμάτες, στρατιωτικοί, κα) που απαιτούν πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Το γεγονός αυτό έχει και μια προϊστορία, αφού οι Βρετανοί στον εκλογικό νόμο που εισήγαγαν μετά το 1830, υπήρχε άρθρο που επέτρεψε στους αποφοίτους πανεπιστημίων ή διδάκτορες να εγγράφονται δίχως περιορισμό στους εκλογικούς καταλόγους και θα αποκτούν άμεσα το δικαίωμα εκλογής. Στη βάση αυτή συγκροτήθηκε το πολιτικό προσωπικό της εποχής αυτής και είναι γεγονός ότι μεγάλο μέρος των βουλευτών έχουν σπουδάσει στα πανεπιστήμια της Ευρώπης και κυρίως της Ιταλίας.

Από τα στοιχεία που έχουν βρεθεί στο 58% του συνόλου των εκλεγέντων βουλευτών της περιόδου 1864-1875, προκύπτει ότι το 90% περίπου είναι απόφοιτοι πανεπιστημίων, ποσοστό πολύ υψηλό για τα δεδομένα της εποχής, αλλά εξηγήσιμο, λόγω της ύπαρξης προενωσιακές πολιτικών θεσμών, όσο και της υψηλής κοινωνικής εκτίμησης που υπήρχε στην κοινωνία για συγκεκριμένα επαγγέλματα αλλά κυρίως λόγω της ιστορικής τάσης της κοινωνίας προς τη μόρφωση. Υπάρχει όμως και ένα μικρό ποσοστό που έχει σπουδές μέσης εκπαίδευσης, ένδειξη του μεγάλου εύρους της επιλογής των υποψηφίων που δίνει η καθολική ψηφοφορία αλλά και της δυνατότητας ανέλιξης του εκλογικού συστήματος.

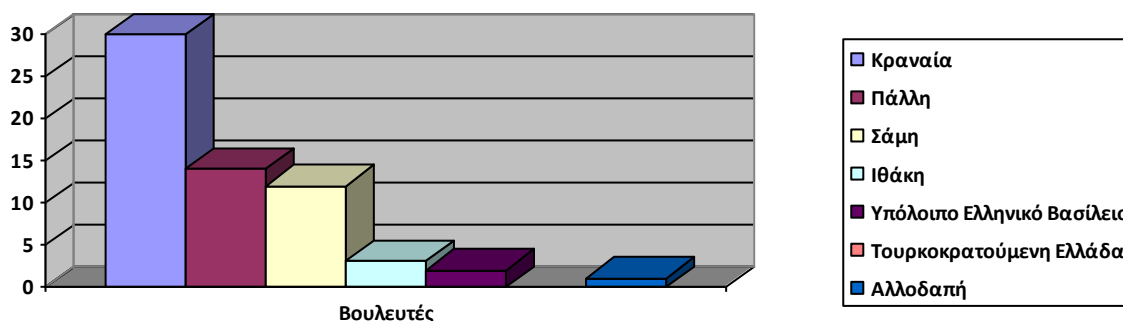
ε. Γεωγραφική προέλευση - καταγωγή

Η γεωγραφική προέλευση, ο τόπος καταγωγής, δηλαδή η εντοπιότητα των βουλευτών αποτελεί στοιχείο το οποίο επιδρά σημαντικά στην εκλογική συμπεριφορά των πολιτών. Έτσι το σύνολο των εκλεγέντων βουλευτών είναι Κεφαλλήνες την καταγωγή, ενώ ένα μικρό ποσοστό έχει γεννηθεί εκτός νησιού. Ειδικότερα, με βάση τις επαρχίες, κατά απόλυτο τρόπο ο εκλεγείς βουλευτής, αλλά και ο υποψήφιος κατάγονται από την επαρχία που πολιτεύονται, παρά το γεγονός ότι μεγάλο ποσοστό μπορεί να γεννήθηκε ή ζούσε στην επαρχία Κραναίας, δηλαδή στο Αργοστόλι,

αφού ήταν η πρωτεύουσα του νησιού αλλά και μεγάλο μέρος της αστικής και μεσαίας τάξης ζούσε στην πόλη αυτή.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ - ΚΑΤΑΓΩΓΗ

Τόπος Γέννησης	Βουλευτές	Ποσοστό
Κραναία	30	48%
Πάλλη	14	23%
Σάμη	12	19%
Ιθάκη	3	5%
Υπόλοιπο Ελληνικό Βασίλειο	2	3%
Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα	-	-
Αλλοδαπή	1	2%
Σύνολο	62	

Οι μισοί σχεδόν βουλευτές έχουν γεννηθεί στη μεγάλη επαρχία της Κραναίας και στην πρωτεύουσα το Αργοστόλι. Ακολουθεί το Ληξούρι, μετά η Σάμη και τέλος η Ιθάκη, λογική εξέλιξη με βάση και την πληθυσμιακή συγκρότηση των επαρχιών. Δύο εκλεγέντες έχουν γεννηθεί σε άλλα μέρη του βασιλείου (Μεταξάς Νικόλαος στο Ναύπλιο και Χοϊδάς Ρόκκος) ενώ ένας εκτός Ελλάδος (Τυπάλδος –Κοζάκης Γεώργιος στη Βεσσαραβία). Η οικογένεια Μεταξά είχε εκδιωχθεί από τους Βρετανούς για τη συμμετοχή της στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας. Το ζήτημα του τόπου γέννησης είχε τεθεί στην Εθνοσυνέλευση για τον Μεταξά και τον Κοζάκοι από τον Γ. Ιακωβίνο και άλλους, αλλά το σώμα είχε απορρίψει την ένσταση, λόγω της συνεισφοράς των οικογενειών αυτών στους εθνικούς αγώνες. Επίσης ζήτημα είχε τεθεί και για τον Ρ. Χοϊδά, στις εκλογές του 1875 για την καταγωγή του, το οποίο αποτέλεσε και μεγάλο θέμα συζήτησης στη Βουλή η οποία τελικά απέρριψε την ένσταση που κατατέθηκε από τον υποψήφιο Λ. Άνθινο¹³⁰⁷.

Στο βαθμό που υπήρχαν αναλυτικά αποτελέσματα σε επίπεδο δήμου στην κυρίως ανάλυση των επαρχιών έχουμε εντοπίσει την ύπαρξη ενός κριτηρίου, σημαντικό κατά την εκλογική επιλογή, την εντοπιότητα,. Σύμφωνα με αυτή ο τόπος καταγωγής ή ο δήμος αποτελεί κριτήριο επιλογής των

¹³⁰⁷ ΠΡΒ ΠΕΡ. Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76, Συν. Η/25.9.1875, σσ. 48.

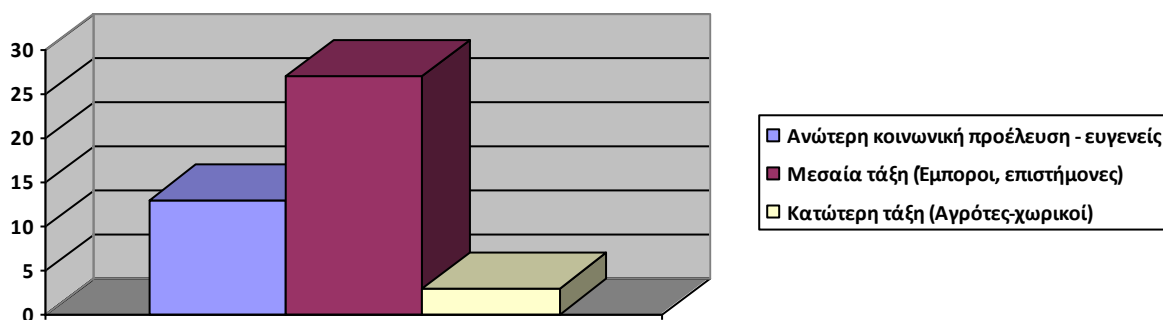
ψηφοφόρων, όπως επίσης και το γεγονός ότι αν είναι μεγάλος ο δήμος καταγωγής του υποψηφίου μπορούσε να κρίνει και την τελική εκλογή συνολικά της επαρχίας. Οι περιπτώσεις αυτές παρουσιάζονται αναλυτικά κατά επαρχία στην ανάλυση της κάθε εκλογικής αναμέτρησης.

στ. Η κοινωνική καταγωγή

Η κοινωνική καταγωγή των υποψηφίων υπήρξε σημαντική για την οριοθέτηση της πολιτικής συμπεριφοράς και στην επιλογή της ψήφου. Είναι αυτονόητο ότι ανάλογα με την τάξη καταγωγής συγκέντρωνε την προτίμηση και το αντίστοιχο πρόσωπο από την τάξη, που επέλεγε κατά την ψηφοφορία. Συνήθως κάθε τάξη είχε ως προσέγγιση τα άτομα που κατάγονταν από τα σπλάχνα της, αλλά και αυτό δεν ήταν πάντα σταθερό. Ως υπόβαθρο ερχόταν από την κληρονομιά της Προστασίας, αλλά η καθολική ψηφοφορία το ανέτρεψε σταδιακά πλήρως.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΓΩΓΗ

Τάξη προέλευσης	1864-1875	Ποσοστό
Ανώτερη κοινωνική προέλευση - ευγενείς	13	31%
Μεσαία τάξη (Εμποροι, επιστήμονες)	27	62%
Κατώτερη τάξη (Αγρότες-χωρικοί)	3	7%
Σύνολο	43	
Δίχως στοιχεία	19	
Γενικό Σύνολο	62	

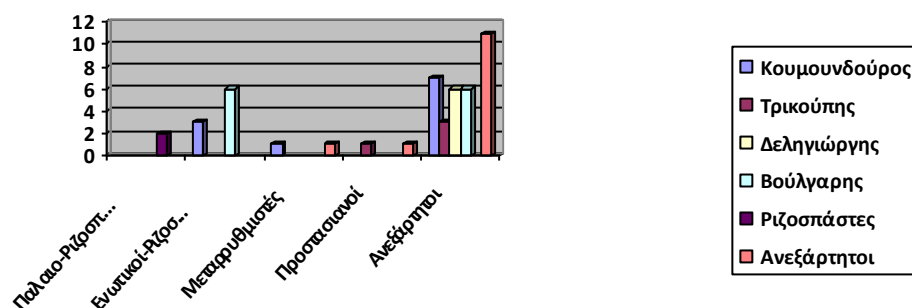
Από τους 43 βουλευτές που έχουμε στοιχεία, η πλειοψηφία τους προέρχεται από τη μεσαία τάξη (62%). Ακολουθούν αυτοί που προέρχονται από την ανώτερη τάξη (31%) και αυτοί που προέρχονται από την κατώτερη τάξη (7%).

ζ. Η πολιτική καταγωγή

Τρεις ήταν οι πολικές ομάδες, που δραστηριοποιούνταν στο Ιόνιο Κοινοβούλιο. Οι Μεταρρυθμιστές, οι Ριζοσπάστες και οι Προστασιανοί, των οποίων η ομάδα δεν είχε οργανωμένη μορφή. Από αυτές τις τρεις ομάδες προέρχεται σημαντικό στελεχιακό δυναμικό των εκλεγέντων βουλευτών της Κεφαλληνίας. Παρατηρούμε ότι την πρώτη δεκαετία μετά την Ένωση το πολιτικό προσωπικό προέρχεται από αυτές τις τρεις ομάδες ενώ μπαίνουν και νέα πρόσωπα που έως τότε δεν είχαν εμπλακεί στην πολιτική ή βρίσκονται σε επαφή με τα κεντρικά πολιτικά κόμματα.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΓΩΓΗ

	Παλαιο-Ριζοσπάστες	Ενωτικοί-Ριζοσπάστες	Μεταρρυθμιστές	Προστασιανοί	Ανεξάρτητοι
Κομμουνδούρος		3	1		7
Τρικούπης				1	3
Δεληγιώργης					6
Βούλαρης		6			6
Ριζοσπάστες	2				
Ανεξάρτητοι			1	1	11
Σύνολο	2	9	2	2	33

Από τους 62 βουλευτές οι 14 εξελέγησαν μόνο στην Εθνοσυνέλευση. Παρουσιάζονται στοιχεία για τους υπόλοιπους 48. Από αυτούς διαφαίνεται ότι η μεγάλη πλειοψηφία των εκλεγέντων που δεν ανήκαν σε παρατάξεις κατά την Προστασία ήτοι ποσοστό 50% διακεντρώθηκαν άμεσα με τις κεντρικές πολιτικές ομάδες-κόμματα των Αθηνών και συντάχθηκαν μαζί τους. Από τους υπολοίπους οι 11 βουλευτές παρέμειναν ανεξάρτητοι, ποσοστό 23%. Οι υπόλοιποι που προέρχονταν από άλλες παρατάξεις εντάχθηκαν σε άλλες ομάδες, πλην δύο ριζοσπαστών οι οποίοι συνέχισαν την ίδια πορεία ώσπου δεν κατήλθαν ξανά. Αυτό που επισημαίνεται είναι η μετακίνηση ενός προστασιανού (Κομποθέκρα) στο Κόμμα του Τρικούπη. Οι πολιτικές ομάδες που πήραν παλαιότερα στελέχη είναι του Κομμουνδούρου αρχικά, αφού αυτά τα στελέχη αποτέλεσαν και τη βάση του κόμματός του στην οποία προσχώρησαν νεοριζοσπάστες

(Μηλιαρέσης Δ. Βαλσαμάκης Νικ.), μεταρρυθμιστές και ανεξάρτητοι. Επίσης σημαντικά στελέχη προσχώρησαν στον Δεληγιώργη, από τον χώρο των ανεξαρτήτων κυρίως και στον Βούλγαρη, κυρίως στελέχη που προέρχονταν από τους ενωτικούς ριζοσπάστες (Ιακωβάτοι, Λιβαδάς)

Από την ανάλυση της παρουσίας της πολιτικής καταγωγής των βουλευτών βλέπουμε ότι η μεγάλη πλειοψηφία των στελεχών που διακεντρώθηκαν στις κεντρικές πολιτικές ομάδες προέρχονταν από τα στελέχη που δεν είχαν τοποθετηθεί πολιτικά κατά την διάρκεια της Προστασίας που στη συνέχεια αποτελούν και την πλειοψηφία των εκλεγέντων βουλευτών.

η. Ηλικία κατά την πρώτη θητεία

Για την κατανομή της ηλικίας χρησιμοποιείται ο δείκτης της περιόδου εντός της οποίας εξελέγη για πρώτη φορά ο εκάστοτε βουλευτής. Ο μέσος όρος ηλικίας εισόδου στο Κοινοβούλιο (γνωρίζουμε ηλικίες σε 29 βουλευτές από σύνολο 62) είναι 48 χρόνια.

Παρατηρούμε ότι ποσοστό 52% των βουλευτών, των οποίων υπάρχουν στοιχεία, είναι ηλικίας 30-50 ετών. Το υπόλοιπο ποσοστό 25% κινείται στο όριο 51-60 ετών και ένα μικρό ποσοστό, της τάξης του 22%, στις ηλικίες 61-70 ετών. Τα στοιχεία δείχνουν ότι το εκλογικό σώμα εκτός από τους έμπειρους πολιτικούς έδινε και ψήφο εμπιστοσύνης σε νεώτερους βουλευτές, σε ηλικίες κάτω των 40 ετών. Συμπερασματικά, το εκλογικό σώμα φαίνεται μοιρασμένο ανάμεσα στις ηλικίες, δηλαδή έως 50 ετών είναι το 50% και πάνω από 50 ετών είναι το υπόλοιπο 50%.

ΗΛΙΚΙΑ ΕΚΛΕΓΕΝΤΩΝ ΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ

Έτη	1864-1875	Ποσοστό
20-30	2	8%
31-40	3	10%
41-50	10	35%
51-60	7	25%
61-70	6	22%
Σύνολο	28	
Δίχως στοιχεία	34	
Γενικό Σύνολο	62	

Την περίοδο που εξετάζουμε ο νεαρότερος βουλευτής που εισήλθε στο κοινοβούλιο ήταν ο Τυπάλδος-Κοζάκης Γεώργιος σε ηλικία 29 ετών και ακολουθούν οι: Μεταξάς Αγαμέμνων (33 ετών) και Μεταξάς Επαμεινώνδας (33 ετών). Σε ηλικία κάτω των 40 ετών εισήλθε επίσης και ο Όθων Πυλαρινός (39 ετών). Αν κάποιοι μπήκαν σε νεαρή ηλικία στη Βουλή κάποιοι άλλοι μπήκαν σε μεγάλη ηλικία. Σε μεγάλη ηλικία εξελέγησαν βουλευτές οι: Καρούσος Δημήτριος (68 ετών), Πυλαρινός Σταματέλος (67 ετών), Λιβαδάς Γεράσιμος (66 ετών), Άννινος Ιωάννης (66 ετών) και Κόκκινος Γεράσιμος (64 ετών).

Θ. Μετακινήσεις βουλευτών από παράταξη σε παράταξη

Η κινητικότητα πολιτικών στελεχών την περίοδο μετά την Ένωση υπήρξε δραστήρια και σε κάποιες περιπτώσεις έντονη. Έχουμε δύο κατηγορίες στελεχών που μετακινούνται. Η πρώτη αφορά τα πολιτικά στελέχη και τους πολιτευτές, οι οποίοι μετακινούνται από τη μία παράταξη στην άλλη και η δεύτερη αυτών των στελεχών που μετακινούνται ως βουλευτές εντός της Βουλής.

Μετακινήσεις στελεχών σημειώνονταν και κατά την περίοδο της Προστασίας, με κυρίως αυτές προς τους νεοριζοσπάστες από τους παλαιοριζοσπάστες και τους μεταρρυθμιστές. Μεγάλη μετακίνηση σημειώθηκε κατά τις εκλογές για τους πληρεξουσίους του 1864, όπου εμφανίστηκαν ως ανεξάρτητοι εκλεγέντες οι οποίοι ανήκαν κυρίως στο ριζοσπαστικό κόμμα και ακολούθησαν προσωπική πορεία κατά τις εργασίες της Εθνοσυνέλευσης.

Η μαζική όμως μετακίνηση στελεχών σημειώθηκε στην περίοδο κατά τη συγκρότηση της παράταξης του Κουμουνδούρου, όπου πραγματοποίησε και ειδικό ταξίδι στο νησί για τον σκοπό αυτό. Τα στελέχη αυτά αποτέλεσαν τη βάση του κόμματός του, στο οποίο προσχώρησαν νεοριζοσπάστες (Μηλιαρέσης Δ. Βαλσαμάκης Νικ.), μεταρρυθμιστές και ανεξάρτητοι. Έτσι στις εκλογές του 1865 πήρε όλες τι έδρες της Κρναίας και τις δύο από τις τρεις της Σάμης, δηλαδή το 60% του νομού. Στη συνέχεια σημαντικά στελέχη προσχώρησαν στον Βούλγαρη που κυρίως προέρχονταν από τους ενωτικούς ριζοσπάστες (Ιακωβάτοι, Λιβαδάς). Τέλος, μια επίσης σημαντική ομάδα προσχώρησης είναι αυτή των στελεχών προς τον Δεληγιώργη, που προέρχονταν από τον χώρο των ανεξαρτήτων κυρίως (Τυπάλδος-Χαριτάτος στην Πάλλη), αλλά και άλλων που ανήκαν πριν στον Βούλγαρη (Δεστούνης και Δελλαπόρτας στη Σάμη που ήταν τόσο σημαντική ώστε στις εκλογές του 1873 πήρε το 70% των εδρών).

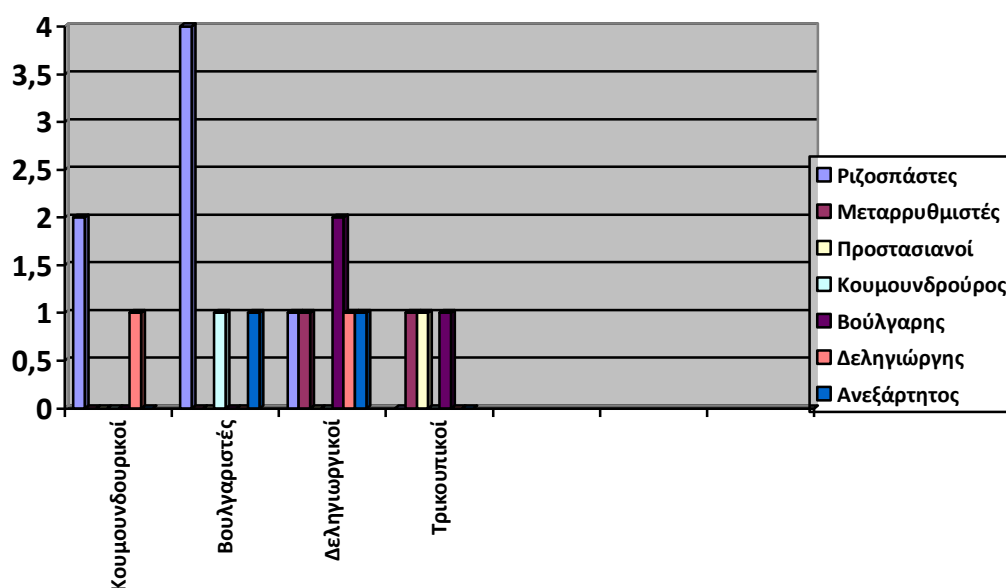
Στη συνέχεια μια μεγάλη μετακίνηση στελεχών σημειώθηκε στις εκλογές του 1875, όπου στην παράταξη Τρικούπη μετακινήθηκε ο Αγαμέμνων Μεταξάς, ο οποίος έχει και τα πρωτεία των μετακινήσεων, μετακινούμενος από τον Βούλγαρη στον Τρικούπη, ενώ πριν είχε μετακινηθεί από τον Κουμουνδούρο στον Βούλγαρη. Στην ίδια παράταξη του Τρικούπη μετακινείται και ο Π.

Βινιεράτος-Κομποθέκρας, ο οποίος δεν ήταν βουλευτής αλλά πρώην Δήμαρχος Αργοστολίου. Η μετακίνηση αυτή του προστασιανού Βινιεράτου προκάλεσε ερωτηματικά κυρίως για το γεγονός πως δέχθηκε τη συμμετοχή του η νεωτεριστική παράταξη του Τρικούπη, αλλά κυρίως η αποδοχή του από τον ίδιο.

Αυτό που επισημαίνεται είναι κυρίως ότι μεγάλο στελεχειακό δυναμικό προέρχεται από τις μήτρες που εξελίσσονται οι πολιτικές διαδικασίες την τελευταία περίοδο της Προστασίας και της Ιονίου Βουλής. Εκτός των ανθρώπων που πολιτεύονται για πρώτη φορά, τα πολιτικά στελέχη προέρχονται από το κόμμα των ριζοσπαστών, αποκόπτονται επίσης πολύ μικρότεροι αριθμοί από τους μεταρρυθμιστές και λιγότεροι από τους προστασιανούς. Την μεγαλύτερη πολιτική παρουσία μετέπειτα έχουν τα στελέχη που προέρχονται από τους δύο τελευταίους χώρους, ενώ τα στελέχη που προέρχονται από τον χώρο των ριζοσπαστών δεν έχουν μακρά πολιτική επιβίωση.

ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΠΑΡΑΤΑΞΕΩΝ

	Κουμουνδουρικοί	Βουλγαριστές	Δεληγιωργικοί	Τρικούπικοί
Από Ριζοσπάστες	Δ. Μηλιαρέσης (Κ), Ν. Βαλσαμάκης (Κ)	Γ. Ιακωβάτος (Π), Χ. Ιακωβάτος (Π), Γ. Λιβαδάς (Π), Τ. Παϊζης (Ι)	Μαρ. Τυπάλδος – Χαριτάτος (Π)	
Από Μεταρρυθμιστές			Μ. Ιγγλέσης (Κ)	Ν. Ιγγλέσης (Κ)
Από Προστασιανούς				Π. Βινιεράτος - Κομποθέκρας (Κ)
Από Κουμουνδούρο		Α. Μεταξάς (Κ)		
Από Βούλγαρη			Γ. Δελλαπόρτας (Σ), Ι. Δεστούνης (Σ)	Α. Μεταξάς (Κ)
Από Δεληγιώργη	Μαρ. Τυπάλδος- Χαριτάτος		Ο. Πυλαρινός (Π)	
Από Ανεξάρτητους		Ε. Αντύπας	Μαρ. Τυπάλδος- Χαριτάτος	

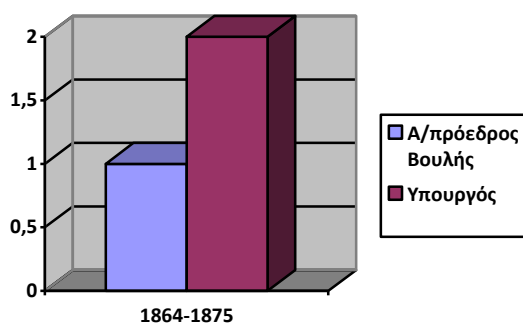

ι. Βουλευτές που ανέλαβαν κυβερνητικά καθήκοντα

Την περίοδο αυτή ανέλαβαν κυβερνητικά καθήκοντα, ο Αγαμέμνων Μεταξάς υπουργός Δικαιοσύνης το 1871 στην Κυβέρνηση Δ. Βούλγαρη (25.12.1871-30.6.1872) και ο Νικόλαος Βαλσαμάκης ως Υπουργός Δικαιοσύνης 8.6.1879-10.3.1880 στην κυβέρνηση Κουμουνδούρου. Επίσης ο Ευάγγελος Αντύπας εξελέγη Αντιπρόεδρος της Ζ΄ Βουλής (1875).

ΑΝΑΛΗΨΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΩΝ ΚΑΘΗΚΟΝΤΩΝ

Θέσεις/καθήκοντα	1864-1875
Α/πρόεδρος Βουλής	1
Υπουργός	2

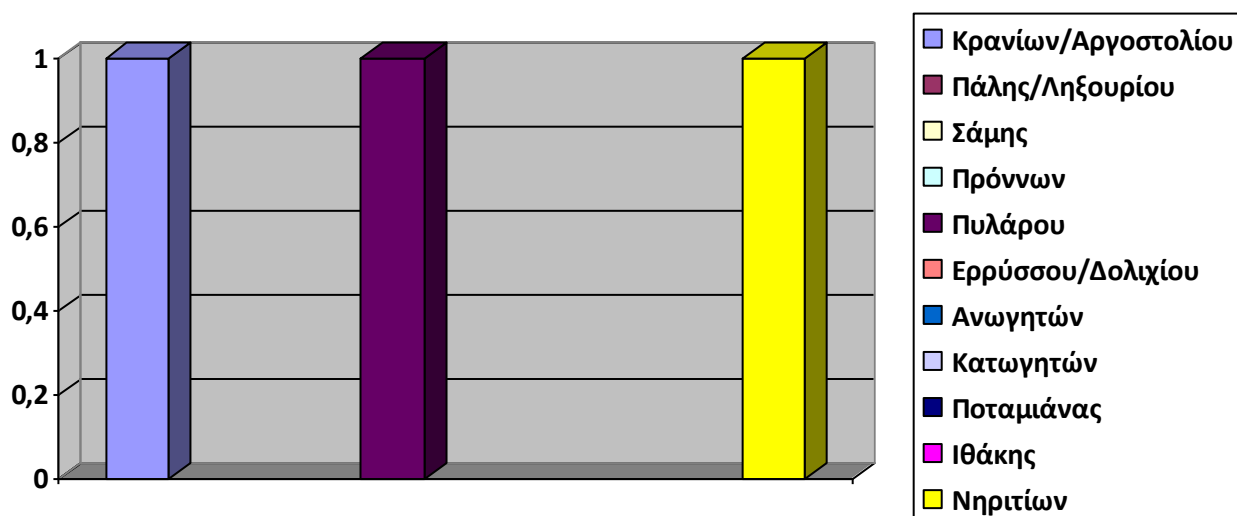

κ. Εκπρόσωποι της αυτοδιοίκησης στα βουλευτικά έδρανα

Η αυτοδιοίκηση είχε προϋστορία στο νησί. Η συγκρότησή της είχε δημιουργήσει σοβαρές δομές διοίκησης, γεγονός που οφείλονταν και στην οικονομική ευμάρεια κάποιων Δήμων αφού με την Ένωση διαχειρίζονταν την εγχώρια περιουσία. Η δημιουργία των δήμων ξεκίνησε το 1866. Οι Δήμοι στο νησί ανέρχονται στους 16 στις 4 επαρχίες. Ο χρόνος 1866-1875 που προσδιορίζει την περίοδο έρευνάς μας δεν είναι αρκετός, αλλά παρά ταύτα στο διάστημα αυτό μεταπήδησαν από την αυτοδιοίκηση στη Βουλή τρεις δήμαρχοι. Η μετεξέλιξη της συμπεριφοράς του εκλογικού σώματος θα αποτελέσει σημαντικό χώρο δράσης και στην αυτοδιοίκηση. Σε αυτό κυρίως συνέβαλε ο διαπραγματευτικός χαρακτήρας της ψήφου αντιπροσώπευσης, με την καθιέρωση της καθολικής ψηφοφορίας, όπου οι τοπικοί δήμαρχοι αποτελούσαν κύρια πηγής ανάπτυξης του πελατειακού συστήματος στην πολιτική.

ΔΗΜΑΡΧΟΙ ΣΤΑ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΑ ΕΔΡΑΝΑ

Δήμος	1864-1875
Κρανίων/Αργοστολίου	1
Πάλλης/Ληξουρίου	
Σάμης	
Πρόννων	
Πυλάρου	1
Ερύσσου/Δολυχίου	
Ανωγητών	
Κατωγητών	
Ποταμιάνας	
Ιθάκης	
Νηριτίων	1

Βουλευτές οι οποίοι διετέλεσαν Δήμαρχοι ήταν οι: Παΐζης Μάρκος Δήμαρχος Νηριτίων Ιθάκης, Βινιεράτος - Κομποθέκρας Παναγής, Δήμαρχος Αργοστολίου (1866-74), Διβάρης Νικόλαος Δήμαρχος Πυλάρου. Από αυτούς ο Βινιεράτος θα είναι αυτός που είχε την πιο μακρά θητεία ως δήμαρχος και θα είναι ο ίδιος που θα έχει και την πιο μακρά θητεία ως βουλευτής, δημιουργώντας και πολιτική οικογένεια αφού μετά την αποχώρησή του τη θέση του θα καλύψει ο γιός του Διονύσιος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Ανακεφαλαίωση και συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η Ένωση βρίσκει την Ελλάδα υπό την εξέλιξη καθοριστικών διεργασιών, που κορυφώνονται με την είσοδο του νέου βασιλιά και τη ψήφιση νέου συντάγματος, οι οποίες δημιουργούνται γύρω από την προσπάθεια του Ελληνικού κράτους να αντιμετωπίσει δύο βασικά προβλήματα. Το ένα αφορά την εθνική ολοκλήρωση, που την ταυτίζει με την ασφάλεια ύπαρξης του και το δεύτερο, αφορά την οικονομική αναδιάρθρωση, η οποία συντελείται μέσω της διαφοροποίησης των σταθερών και κυρίαρχων έως τότε κοινωνικών και οικονομικών δομών της χώρας. Η αναδιάρθρωση αυτή θα υλοποιηθεί με την αυξανόμενη αστικοποίηση, την πλήρη εμπορευματοποίηση της γεωργικής παραγωγής και τον καταμερισμό της εργασίας. Ταυτόχρονα νέα κυριαρχούντα κοινωνικά στρώματα εμφανίζονται, ενώ είναι εμφανής η παρουσία των μικροαστικών στρωμάτων σ' όλη την διάρκεια της κοινωνικής εξέλιξης. Η σύνδεση των παράλληλων αυτών εξελίξεων, η περιγραφή και οι ερμηνευτικές προσπάθειες δικαιολογούνται και συνδέονται μεθοδολογικά σε συνάρτηση με την ιστορία του πολιτικού συστήματος και της ιστορίας των Επτανήσων, την κοινωνική δομή και οικονομία. Η Ένωση αποτελεί τη χρονική στιγμή με την οποία συντελείται η σύνδεση των νησιών με το Βασίλειο και μπορεί να εκτιμηθεί ο ιδιαίτερος χώρος της πολιτικής εξουσίας και των πολιτικών και να ορισθεί και ο βαθμός της σχετικής αυτονομίας του πολιτικού συστήματος, ιδιαίτερα σε τοπικό επίπεδο. Η συγκυριακή παράμετρος της έρευνας αναφέρεται στις επιπτώσεις που είχε στο εκλογικό σώμα της Κεφαλληνίας η γεωγραφική αφομοίωση στο ελληνικό κράτος. Με την ένταξη και την προσάρτηση νέων γεωγραφικών περιοχών στην ελληνική επικράτεια και την απόδοση στους κατοίκους των περιοχών αυτών του δικαιώματος της καθολικής ψήφου άλλαξαν οι συνθήκες ανταγωνισμού. Οι αλλαγές αυτές δημιούργησαν στα πολιτικά κόμματα νέες απαιτήσεις οργάνωσης, ανάπτυξης και επέκτασης των τοπικών τους δικτύων. Παράλληλα στο επίπεδο των ιδεολογικοπολιτικών τους τοποθετήσεων τέθηκαν νέες προκλήσεις, καθώς νέοι κοινωνικοί, οικονομικοί και ιδεολογικοί παράμετροι του εκλογικού σώματος γίνονταν ολοένα και πιο απαιτητικοί στη διαμόρφωση πολιτικών θέσεων¹³⁰⁸.

Η Ένωση αποτέλεσε γεγονός αμφίδρομων επιρροών, ανάμεσα στις δύο γεωγραφικές ενότητες που ήλθαν σε επαφή, τα νησιά και το ελληνικό Βασίλειο, αφού η επίδραση της Επτανησιακής κοινωνίας στο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό φάσμα της ελληνικής ζωής υπήρξε σημαντική και διήρκεσε επί μακρόν. Τα Επτάνησα τα οποία βίωναν οργανωμένη πολιτική

¹³⁰⁸ Μενδρινού Μ., 2000: 47.

ζωή, νόθα μεν αλλά υπαρκτή, για περίπου μισό αιώνα και δυτική κατοχή για έξι περίπου αιώνες, ενσωματώνονται στο Ελληνικό Βασίλειο και μεταφέρουν σ' αυτό σημαντικά πράγματα. Αύξησαν τον γεωγραφικό χώρο, τον πληθυσμό και τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις του κράτους κατά 25% περίπου, αφού στα νησιά αυτά υπήρχε ανεπτυγμένη και οργανωμένη γεωργική παραγωγή και μεταποίηση¹³⁰⁹. Ταυτόχρονα μετέφεραν την μακρά πολιτική κοινοβουλευτική τους εμπειρία (νόθα στις περισσότερες φορές) και ταυτόχρονα την εμπειρία ενός οργανωμένου δυτικότροπου κρατικού μορφώματος. Στις συζητήσεις της Εθνοσυνέλευσης για το νέο Σύνταγμα διαφάνηκε η επίδραση αυτή, αφού το σύνολο των Επτανησίων βουλευτών αγωνίστηκαν για την εγκαθίδρυση σταθερού και γνήσιου κοινοβουλευτισμού, έχοντας μακρά εμπειρία πολιτικών αγώνων στο προτεκτοράτο του Ιονίου Κράτους. Αυτό κυρίως που τους ενδιέφερε ήταν η εφαρμογή της νομικής και πολιτικής ισότητας και των συνακόλουθων ελευθεριών και σύνδεσής τους με τις κοινωνικές ανάγκες (όπως η αγροτική μεταρρύθμιση κυρίως στην Κέρκυρα). Εξ' άλλου το ζήτημα της ελευθερίας αποτέλεσε το κεντρικό θέμα ανάπτυξης του ενωτικού κινήματος του ριζοσπαστισμού στα Επτάνησα, το οποίο κατά τη διάρκειά του εξελίχθηκε σε πολυδιάστατο αγώνα σε όλους τους θεσμούς για την αντιπροσώπευση και την καθολική ψηφοφορία.

Ο ελληνικός κόσμος, πριν την απελευθέρωση, είχε διαμορφώσει έναν δημοκρατικό τρόπο λειτουργίας, που επικρατούσε στις συνθήκες υπό τις οποίες ζούσε στο εσωτερικό των κοινοτήτων, παρ' όλες τις στρεβλώσεις που επέβαλλαν οι επικυρίαρχοι δυνάστες. Οι ευρωπαϊκές δυνάμεις, λόγω του τρόπου απελευθέρωσης της Ελλάδος επέβαλλαν την «απόλυτη μοναρχία», με τη μορφή της συνταγματικής μοναρχίας, δηλαδή την οπισθοδρόμηση σ' έναν κόσμο που έτεινε να καταργήσει ήδη το παλαιό αυτό σύστημα. Ο Ελληνικός κόσμος της εποχής οικοδομούσε την οργάνωσή του με δημοκρατικά πρότυπα, σε έναν κόσμο ελευθερίας όπως αντίστοιχα ήταν τα πολιτικά συστήματα που προωθούσαν όλες οι δυνάμεις του ελληνισμού για την οργάνωση της χώρας μετά την απελευθέρωση. Αυτές οι απόψεις αποτυπώθηκαν θεσμικά στα συντάγματα αμέσως μετά τον πόλεμο της Ανεξαρτησίας.

Ταυτόχρονα ο Επτανησιακός κόσμος πριν την Ένωση είχε διαμορφώσει προτάγματα δημοκρατικής οργάνωσης της κοινωνίας με κυρίαρχο στόχο την ελευθερία, όπου αυτά αναπτύχθηκαν υπό τις συνθήκες της κοινωνικής του οργάνωσης υπό καθεστώς δυτικής κυριαρχίας, παρ' όλες τις στρεβλώσεις που επέβαλλε το επί τέσσερις αιώνες Ενετικό καθεστώς, αλλά και η πειθαρχημένη Προστασία των Βρετανών. Οι απόψεις αυτών των προταγμάτων εμπεριέχεται στις αρχές του ριζοσπαστισμού και του ενωτικού κινήματος, οι οποίες αντιπροσωπεύουν τη συνέχεια του

¹³⁰⁹ Σβορώνος Ν., 1994: 91-96 και Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού Μιρ., 1980: και 2009, τ. Β': 55-56.

ελληνικού κοσμοσυστήματος σε έναν τόσο σημαντικό γεωστρατηγικά και εθνικά χώρο όπως ήταν τα Επτάνησα. Σημαντικό ρόλο στα παραπάνω διαδραμάτισε το γεγονός ότι στα Επτάνησα, δεν αναπτύχθηκε δουλοπαροικία, όπως συνέβαινε την αντίστοιχη περίοδο στην Ευρώπη.

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο η συνέχεια των κοινωνικών θεσμών σ' όλη τη μεταβυζαντινή περίοδο. Πολλοί από αυτούς ενσωματώνονται, από τους μετέπειτα επικυρίαρχους, δίχως βέβαια αυτοί να εξελιχθούν δημιουργώντας όμως μια στρεβλή ανάπτυξη, κυρίως στη βάση του κοινωνικού συστήματος πάνω στο οποίο συγκροτήθηκε το σύστημα της ολιγαρχικής τάξης της κληρονομικής ευγένειας. Συγκρίνοντας τα δύο συστήματα θα βρούμε σοβαρές διαφορές, αλλά κυρίως μία προοδευτικότητα του βυζαντίου και μια οπισθοδρόμηση των δυτικών συστημάτων¹³¹⁰. Αυτό έγκειται στο δεδομένο ότι, παρά την αυστηρότητα και τους περιορισμούς που είχε το σύστημα της κληρονομικότητας στο βυζάντιο, υπήρχε κοινωνική κινητικότητα και σημαντική ευελιξία.

Από την αρχαιότητα μέχρι και την απελευθέρωση ο ελληνικός κόσμος ήταν οργανωμένος, κατά το σύστημα των πόλεων, των κοινών και μετέπειτα των κοινοτήτων κατά την τουρκοκρατία. Οι κοινότητες - τα κοινά- προέρχονται από τις πόλεις-κράτη και δεν ταυτίζεται με αυτό που σύγχρονα ονομάζουμε αυτοδιοίκηση, αφού αυτή στην οργάνωσή τους έχουν την δική τους πολιτεία, τις δικές τους εσωτερικές πολιτικές, ενώ στα περισσότερα από αυτά οι κοινωνίες τους είναι συγκροτημένες σε δήμους. Όμως δήμος σημαίνει ότι τα μέλη του κοινού συγκεντρώνονται και παίρνουν αποφάσεις και εάν ένα μέλος αντιμετώπιζε κάποιο πρόβλημα ή είχε να διατυπώσει ένα αίτημα το έθετε ενώπιον του κοινού λαού, για να το λύσουν όλοι μαζί¹³¹¹. Σε αντιδιαστολή στο κράτος, με δημοκρατία, καλείτο ο πολίτης να θέσει το πρόβλημά του στον πολιτικό κομματάρχη. Οποσδήποτε, δεν συνέβαινε παντού έτσι, όμως η θεσμική συμμετοχή στα γεγονότα της πολιτικής και της οικονομίας μετέφερε στα μέλη της κοινωνίας την ανάλογη εμπειρία. Γνώριζαν ότι η πολιτική συμμετοχή γι' αυτούς ήταν να προσέρχονται σε ένα οικονομικό ή πολιτικό σώμα για να πάρουν αποφάσεις, εννοώντας έτσι τη δημοκρατική κοινωνία πολιτών. Αυτό όμως που απέμεινε στην ελληνική κοινωνία, όταν ανασυγκροτήθηκε κρατικά μετά την εθνεγερσία, ήταν μόνο η συνήθεια που είχαν τα μέλη της να πολιτεύονται. Όμως ήξεραν να πολιτεύονται, όπως συνέβαινε γενικότερα στην Ευρώπη και δεν χρειαζόταν να το διδαχθούν. Η πολιτικά αναπτυγμένη κοινωνία, αντιμετωπίζει τον εαυτό της, όχι ως μάζα που κατεβαίνει στους δρόμους ή ενσωματώνεται σε ένα συνδικάτο ή σε ένα κόμμα που θα διαμεσολαβήσει για τα συμφέροντά της, αλλά λειτουργεί με όρους πολιτικής ατομικότητας και ο καθένας υπό το δικό του πρίσμα μετέχει στην πολιτική. Διότι για να λειτουργήσει συλλογικά μια πολιτικά αναπτυγμένη κοινωνία πρέπει να γίνει θεσμός. Οι

¹³¹⁰ Herrin J., 2017: τ. β', 177-178.

¹³¹¹ Κοντογιώργης Γ., 1982: 13-22 και 30-32.

Έλληνες ιστορικά έχουν ισχυρή ατομικότητα, η οποία είναι αποτέλεσμα της πολιτικής τους χειραφέτησης. Αυτό όμως που ανέτρεψε τα πράγματα ήταν το γεγονός της κατάργησης της θεσμικής τους συλλογικότητα, μέσα στην οποία είχαν μάθει να λειτουργούν¹³¹².

Η Προστασία παρέδωσε στο Ελληνικό Βασίλειο μια κοινωνία τυραννημένη, όχι όμως βάρβαρη και αποκτηνωμένη· μια οικονομία αποστραγγισμένη, όχι όμως χρεωκοπημένη· μια υποδομή υπολογίσιμη σε δρόμους, λιμενικά έργα και κοινόχρηστα κτίρια, τόσο ιδιωτικά όσο και δημόσια που ανήκαν στην εγχώρια δημοτική περιουσία. Παρέδωσε πολίτες που είχαν μάθει να βουλεύονται και όχι στρατιώτες να πειθαρχούν, συνειδήσεις που γνώριζαν να διεκδικούν και να απαιτούν τον υπολογισμό της γνώμης τους. Παρέδωσε αγωνιστές που δεν είχαν αρνηθεί τον άνθρωπο και επιστήμονες που είχαν διαπρέψει στην πολιτική και στην έρευνα¹³¹³. Η εφημερίδα «Πολίτης» των Αθηνών, περιγράφει είκοσι περίπου χρόνια μετά την Ένωση την κατάσταση αυτή στα Επτάνησα ως εξής: «... κατέντησε να παραδοθεί η Επτάνησος, ήτις έζησε και ανεπτύχθη υπό την διοίκησιν των μάλλον πεπολιτισμένων Κρατών εις λαόν μόλις εξελθόντα εκ της ειδηχθεστέρας των δουλειών, και φέροντα έτι και επί του σώματος και επί της ψυχής τα ίχνη της βαρβαρότητος υπό την οποίαν εσπάραζεν επί 400 έτη. Μέλλοντα δε δια του συστήματος το οποίον είχε και της αγροικίας την οποίαν έφερεν εκ του ζυγού, να πνίξει τα πάντα υπό τον αριθμόν, και να αποκρούσει πάσαν αγαθήν και γνησίαν ανάμιξιν εις τα κοινά πράγματα»¹³¹⁴. Η περιγραφή αυτή είναι χαρακτηριστική και αντιπροσωπεύει την εικόνα μιας εποχής. Όμως αυτή η παρεξηγημένη αγανάκτηση δε συνέτισε κανέναν. Ο νόμος των συγκοινωνούντων δοχείων εξισορρόπησε το ποιοτικό πολιτιστικό επίπεδο. Η επιφάνεια κατέβηκε για να φτάσει στο επίπεδο του άλλου ελληνικού χώρου. Η εισβολή των υπαλλήλων, συνήθως από περιοχές που λίγο πριν είχαν αποβάλλει τον οθωμανικό ζυγό, όχι πάντα «καθαρών» και συνήθως ούτε ικανών, που προσπαθούσαν να αποτελέσουν την αριστοκρατία της κοινωνίας και επομένως υπόδειγμα προς μίμηση, αλλοίωσε και την ποιότητα και τη σύνθεση της τοπικής κοινωνίας, καταστρέφοντας και το πνεύμα της. Τα ερωτήματα που τίθεται πολλά, όπως αυτά της εφημερίδας, μιας από τις λαϊκότερες εφημερίδες της εποχής: «Που είναι αι αρεταί, τα φώτα, τα αισθήματα τα οποία εστόλιζαν άλλοτε τον Επτανήσιον και ανεδείκνυνον αυτόν μεταξύ πάντων των λαών της Ανατολής; Ο δρόμος τον οποίον τρέχομεν από της Ενώσεως και εντεύθεν, που μας οδηγεί; Εμπρός ή οπίσω; Εις την πρόοδον την οποίαν είχομεν άλλοτε προ των οφθαλμών ή εις την παρακμήν και την εξαχρείωσιν εις την οποίαν είχομεν εστραμμένα τα νώτα;»¹³¹⁵.

¹³¹² Κοντογιώργης Γ., 2012: 76-80.

¹³¹³ Δεμπόνος Α-Δ., 1977: 90-96.

¹³¹⁴ Εφημ. Ο Πολίτης, Αθήνα, φ. 9/18.1.1887, σσ. 2.

¹³¹⁵ Ο.π.

Η έξωση του Όθωνα και η ψήφιση του Συντάγματος του 1864, σηματοδοτούν την αποθέωση ενός πολιτικού συστήματος που έγινε γνωστό με το όνομα των πρωταγωνιστών του, τη βουλευτοκρατία ή την κομματοκρατία που στην πραγματικότητα δεν είναι άλλο από το πελατειακό κομματικό σύστημα που αναπτύχθηκε. Η καθολική ψηφοφορία θα μπορούσε να ευνοήσει τη διεύρυνση της αντιπροσωπευτικότητας. Όμως η υποχώρηση και σε πολλές περιπτώσεις η ανυπαρξία του κρατικού μηχανισμού, λειτούργησε τελικά αντίστροφα δημιουργώντας συνθήκες διεύρυνσης της διαπραγματεύσεως και τελικά της ανάπτυξης έντονων και διαρκών πελατειακών σχέσεων. Δηλαδή η οικοδόμηση ενός αυστηρά κομματικού συστήματος, το περιεχόμενο του οποίου είναι η διαμεσολάβηση ανάμεσα στην κοινωνία και στο πολιτικό σύστημα, στους θεσμούς, στο κράτος, συγκροτώντας έτσι μία ομάδα πολιτικών, την πολιτική τάξη της χώρας, η οποία παίζει έναν ρόλο ενδιάμεσου, δημιουργώντας την ανάλογη υποχρέωση από το διαμεσολαβητή πολιτικό. Αυτό σημαίνει στην πράξη ότι ο πολίτης δεν έχει μια απευθείας σχέση με το κράτος, παρά στο μέτρο που ενσωματώνεται στην επιρροή ενός πολιτικού, άρα μιας ομάδας και κατά προέκταση στη μία ή στην άλλη παράταξη¹³¹⁶. Υπό τις συνθήκες του πελατειακού συστήματος, η κοινωνική και πολιτική ζωή δεν διαμορφώνεται με βάση τα κοινωνικά προβλήματα, τις κοινωνικές ομάδες και τις αντιθέσεις τους, αλλά με βάση τις πολιτικές παρατάξεις οι οποίες δίνουν το στίγμα της πολιτικής ζωής. Οι παρατάξεις αυτές κυριαρχούν στην πολιτική διαδικασία ελέγχοντας τις κοινωνικές ομάδες, κατευθύνοντας τον προσανατολισμό τους στο διακύβευμα και στις θεωρήσεις που αυτές επιβάλλουν και καταργώντας έτσι την κοινωνική τους δυναμική. Μεταξύ των πολιτικών αυτών παρατάξεων διαμορφώνεται το πελατειακό σύστημα και στο πλαίσιο αυτό ο πολιτικός και κατ' επέκταση η πολιτική παράταξη, λειτουργεί ως ο διαμεσολαβητής, μεταξύ του κράτους και της κοινωνίας. Η υπεραξία του κοινωνικού προϊόντος που δικαιούται να αντλήσει από το κράτος ο πολίτης, μέσω της ανακατανομής, το εκχωρεί στον πολιτικό, ο οποίος το ιδιοποιείται και το δίδει μετά από παραχώρηση στην πολιτική και έτσι ο πολίτης θεωρεί ότι είναι υποχρεωμένος στον πολιτικό για ένα αγαθό το οποίο το δικαιούται απ' ευθείας από το κράτος. Η πρακτική αυτή ενισχύει το σύστημα διαμεσολάβησης και οικοδομεί το πελατειακό σύστημα.

Με αυτά τα δεδομένα μπορεί να εξηγηθεί το γεγονός ότι η ψήφος λειτούργησε στο πλαίσιο του πελατειακού συστήματος από πάρα πολύ νωρίς, όπως επίσης εξηγείται γιατί οι κοινωνικές αντιθέσεις δεν πήραν μεγάλη έκταση στην Ελλάδα αλλά προχώρησαν με έναν πολύ αργό ρυθμό, ο οποίος έχει σημασία να υπογραμμιστεί. Μπορούμε όμως να δώσουμε κάποιες εξηγήσεις γι' αυτή τη λειτουργία του πελατειακού συστήματος. Το πρώτο στοιχείο, συγκροτείται από το γεγονός ότι

¹³¹⁶ Κοντογιώργης Γ., 2012: 375-382.

δεν έχουμε στην Ελλάδα ηγετικά στρώματα τα οποία να παίζουν έναν κυρίαρχο πολιτικό και ιδεολογικό ρόλο. Δεν έχουμε μεγάλους γαιοκτήμονες, δεν έχουμε αστούς ή μεσαία στρώματα. Για το λόγο αυτό δεν είναι η ισχυρή οικονομική τάξη η ηγέτιδα τάξη, αλλά τον ρόλο αυτό κερδίζει η πολιτική τάξη που νέμεται την εξουσία, αντλώντας δικαιώματα και επιρροή από το κράτος, το οποίο ελέγχει, ιδιοποιείται και το χρησιμοποιεί προς το συμφέρον της. Το δεύτερο στοιχείο, είναι το γεγονός ότι η ίδια η κοινωνία παρουσιάζει μια ιδιομορφία, καθ' όσον απ' τη μια μεριά υπάρχει ο αγροτικός τομέας και απ' την άλλη το κράτος, διαμορφώνοντας σταθερό τομέα της παραγωγής. Επομένως η πλεονάζουσα εργατική δύναμη στον αγροτικό τομέα ή θα πρέπει να πάρει το δρόμο της μετανάστευσης ή θα πρέπει να ενταχθεί στον κρατικό τομέα. Αυτό δημιούργησε το δεδομένο ότι οποιαδήποτε παροχή από το κράτος ο πολίτης ελπίζει ότι θα την πάρει, μόνο μέσα από την λειτουργία του πολιτικού ως διαμεσολαβητή.

Η επιβολή του πελατειακού συστήματος δημιούργησε μακροχρόνια πολύ σημαντικές αγκυλώσεις στο πολιτικό σύστημα, το οποίο είχε επιπτώσεις τόσο για την εξέλιξη της χώρας όσο και για την υλοποίηση πολιτικής στην εξέλιξη των εθνικών ζητημάτων, στα οποία τελικά δημιούργησε παλινδρομήσεις με καταστροφικά αποτελέσματα. Η πελατειακή λειτουργία του αστικού συστήματος είχε δύο βασικές θετικές επιπτώσεις. Η μία είναι ότι σημαντικές θεσμικές μεταρρυθμίσεις κοινωνικού χαρακτήρα, όπως η αγροτική μεταρρύθμιση, έγιναν χωρίς κοινωνικές εξεγέρσεις ή ταξικές αντιθέσεις. Και η δεύτερη ότι σημαντικές μεταρρυθμίσεις, που σε άλλες χώρες επεβλήθησαν μέσα από έντονους κοινωνικούς αγώνες όπως η καθολική ψηφοφορία, στην Ελλάδα θεωρήθηκαν ως αναγκαία προϋπόθεση του συστήματος και θεσμοθετήθηκαν χωρίς καμία κοινωνική αντίδραση. Αυτό συνέβη διότι όπως και ένας οικονομικά αναπτυγμένος άνθρωπος ή μια ανεπτυγμένη οικονομικά κοινωνία, έχει άλλες συμπεριφορές από ότι μία υπανάπτυκτη κοινωνία, έτσι και μία πολιτικά αναπτυγμένη κοινωνία, έχει άλλες συμπεριφορές από μία υπανάπτυκτη πολιτικά κοινωνία. Η ελληνική κοινωνία ποδηγετήθηκε από το απολυταρχικό ή κυρίαρχο, όπως αποκλήθηκε αργότερα σύστημα και αφού κατάργησε τη θεσμική της συλλογικότητα, η οποία είχε μια ιστορική παρουσία μέσα στις κοινότητες. Βρέθηκε έτσι να αναζητεί το νέο κάτοχο της πολιτικής, τον πολιτικό, για να διαπραγματευθεί εφεξής την πολιτική της ψήφο. Στο σύστημα αυτό, η κοινωνία έχασε τον προσανατολισμό της, χειραγωγήθηκε, ενώ οι κάτοχοι αυτής της πολιτικής ισχύος, οδήγησαν σε διαρκείς καταστροφές τον ελληνικό κόσμο. Αυτό συνέβη διότι είχε καταργηθεί οποιαδήποτε μορφή δημοκρατικής διαδικασίας, η οποία θα μπορούσε να εξασκήσει έλεγχο και θεσμικά να μεταβιβάσει την εξουσία στον πολίτη, σταματώντας τον μετασχηματισμό της και την μεταφορά στον πολιτικό.

Η Ένωση υπήρξε ένα γεγονός το οποίο στα ελληνικά πράγματα υπήρξε καταλυτικό. Ήταν η πρώτη επέκταση του Ελληνικού βασιλείου και η εισδοχή των Επτανησίων βουλευτών επηρέασε τη μορφή της Εθνοσυνέλευσης, τόσο ποσοτικά στην αλλαγή των πολιτικών συσχετισμών, όσο και ποιοτικά με προτάσεις όσον αφορά τις ελευθερίες, τον εκλογικό νόμο τη διαδικασία ψηφοφορίας. Η Κεφαλληνία δεν είχε την εμπειρία της Τουρκοκρατίας που είχε η υπόλοιπη Ελλάδα, στην οποία είχαν επηρεάσει τη συγκρότηση των αντίστοιχων πολιτικών και κοινωνικών δομών. Όπως δεν είχε διανύσει τόσους εμφυλίους πολέμους όσο και το μεσοδιάστημα της ακραίας και ταπεινωτικής βαυαροκρατίας. Η επαφή των δύο συστημάτων είχε σαν αποτέλεσμα το ιδιαίτερο τοπικό επτανησιακό σύστημα να υπονομευτεί, διότι το ελλαδικό σύστημα έλεγχε την πολιτική και διοικητική εξουσία η οποία επιβλήθηκε σύντομα, λόγω και της διαρκούς νομιμοφροσύνης την οποία επιβεβλημένα υπηρετούσαν οι Κεφαλλήνες, θεωρώντας εκ των υποχρεώσεών τους τη στάση αυτή βρισκόμενοι στη στέγη της μητέρας πατρίδας. Η μη ανάπτυξη έντονων ταξικών αντιθέσεων στο νησί, εντελώς διαφορετικές από άλλα μέρη της χώρας, κυρίως στις υπό βιομηχανική ανάπτυξη πόλεις, δημιούργησε και άλλο ιδεολογικό υπόβαθρο και πλαίσιο το οποίο επηρέασε την αφομοίωση της Κεφαλληνίας στο Ελληνικό Βασίλειο. Το Επτανησιακό σύστημα παραδόθηκε όχι μόνο από λόγους ισχύος αλλά κυρίως από το γεγονός ότι στην αντίληψη των Κεφαλλήνων και των υπολοίπων Επτανησίων κυριάρχησε η ιδέα της εθνικής ολοκλήρωσης και της Μεγάλης Ιδέας, υποτάσσοντας τις όποιες αντιθέσεις του στον εθνικό στόχο. Υπό την επίδραση της θεώρησης αυτής η αφομοίωση προχώρησε σχετικά εύκολα, ενσωματώνοντας το αυτόνομο σύστημα στην κυριαρχία μιας νέας δεσποτείας, την οποία παρά το γεγονός ότι την είχε ξεπεράσει ιστορικά, στο τέλος την υπηρέτησε και ενσωματώθηκε πλήρως. Πρόκειται για μια κατάσταση η οποία εξηγείται εκ πρώτης όψεως από το γεγονός ότι η ελευθερία των νησιωτών κυριαρχούσε έναντι οποιονδήποτε άλλων πολιτικών τους επιλογών. Αυτό που συμβαίνει τελικά με τον πολιτισμό των Επτανησίων και την επαφή του με το πολιτικό σύστημα των Αθηνών είναι να υιοθετηθούν μόνο οι τεχνικές εμπειρίες για την ενίσχυση του κοινοβουλευτισμού, κυρίως για την αντιμετώπιση του νεαρού βασιλιά και όχι η υιοθέτηση της αντίληψης των Επτανησίων για τα κοινωνικά και εθνικά ζητήματα και τους θεσμούς αντιπροσώπευσης, ούτε αποδέχθηκε το μεγάλο βαθμό συμβολής τους στην κοσμοσυστημική αντίληψη και οργάνωση που είχαν στον νεώτερο ελληνικό κόσμο. Αντίθετα το κράτος των Αθηνών είχε ήδη αντιμετωπίσει εχθρικά τους απόδημους Έλληνες και τους Επτανησίους, όταν το 1840 υιοθέτησε το νόμο περί «αυτόχθονων» και «ετερόχθονων», οπότε απέκλεισε από τα δημόσια αξιώματα και την εκπαίδευση ένα σημαντικό κομμάτι του Ελληνισμού, στο οποίο η επιστημονική κατάρτιση ήταν διαδεδομένη τόσο ώστε επέβαλλε από μόνη της το

δικαίωμα ψήφου στους κατόχους πανεπιστημιακού διπλώματος, ενώ η Ιόνιος Ακαδημία είχε ενταχθεί από πολύ νωρίς στα ευρωπαϊκά πανεπιστημιακά ιδρύματα.

Η Ένωση βρίσκει την Κεφαλληνία με ένα υπάρχον πολιτικό σύστημα, το οποίο με βάση το κοινοβουλευτικό σύστημα, όριζε τις λειτουργίες του. Η βάση του συστήματος αυτού ήταν τα τρία πολιτικά κόμματα, το Ριζοσπαστικό, το Μεταρρυθμιστικό και το Προστασιανό. Και τα τρία κόμματα ξεκινούσαν έχοντας κάποια πολιτική και ιδεολογική βάση. Το κόμμα των ριζοσπαστών, έθετε βάσεις και προοπτικές για εθνική αποκατάσταση και κοινωνική δικαιοσύνη. Ήταν λαϊκό κόμμα με δημοκρατικές διαδικασίες και λαϊκή συμμετοχή, όχι μόνο στην έκφραση αλλά και στην εκπροσώπηση του. Στα τελευταία χρόνια της Προστασίας το κοινωνικό αυτό κίνημα θα διασπαστεί και πολλά σημαντικά στελέχη του θα απορροφηθούν μόνο από την εθνική ιδέα και θα εγκαταλείψουν το κοινωνικό πλαίσιο του αγώνα¹³¹⁷. Όλοι οι αποσχισθέντες ριζοσπάστες και μαζί τους οι νεοφώτιστοι δεν μπορεί να θεωρηθούν ότι εγκατέλειψαν το στόχο της ένωσης. Όπως ανέφερε ο Π. Πανάς, από τους ριζοσπάστες που κράτησαν την ιδεολογική τους καθαρότητα διαρκώς και μετά την Ένωση: *«Πας ο μη πρεσβέων τας αρχάς ταύτας (του ριζοσπαστισμού), δύναται καθ' ημάς να είναι εθνικός χωρίς δια τούτο να είναι και ριζοσπάστης»*¹³¹⁸. Η διάσπαση και οι συγκρούσεις δημιούργησαν μια διαρκή πολιτική έχθρα που συνεχίστηκε μετά την Ένωση, τόσο στην Εθνοσυνέλευση αλλά και στις εκλογικές αναμετρήσεις που ακολούθησαν. Έτσι οι πρώην συνεξόριστοι και συναγωνιστές κατά της ξενικής τυραννίας, θύματα ενός ηρωϊκού και εθνικού αγώνα, θα αλληλοκατηγορούνται ως ιδεολογικοί αποστάτες. Οι ενωτικοί ή νεοριζοσπάστες, όπως ονομάστηκαν, την ήδη σταθερή πολιτική τους θέση στην Ιόνια Βουλή θα τη μεταφέρουν στην Εθνοσυνέλευση, υποστηρίζοντας τη βασιλεία και θα αποδεχτούν την ηγεσία του Ζακυνθίου Κ. Λομβάρδου. Θα αναδειχθούν σε κύριους δημιουργούς του κομματικού συστήματος και θα παράγουν διαρκώς στελέχη στη διαχείριση της εξουσίας. Όλη αυτή η ομάδα, πολλοί από τους οποίους θα στεγάζονται προσωρινά στον Κουμουνδούρο, θα στηρίζουν μετέπειτα το Πέμπτο Κόμμα, την άνοδο του Τρικούπη και το νέο κόμμα του το Νεωτερικόν. Η ομάδα αυτή είχε έντονη παρουσία στην Κεφαλληνία και αρχηγός τους ήταν ο δικηγόρος Δημήτριος Μηλιαρέσης. Κύρια προσπάθειά της ήταν να ελέγξει τον πολιτικό χώρο που εκπροσωπούσαν οι Ριζοσπάστες, ενώ τους ίδιους προσπάθησαν να τους ρίξουν στην ανυποληψία, χαρακτηρίζοντάς τους ακραίους ή γραφικούς. Εξοντώνοντας πολιτικά και ηθικά τα πρόσωπα αυτά θα μπορούσαν έτσι να εμφανίζονται ως οι μόνοι φυσικοί συντελεστές της ένωσης, υιοθετώντας και πολλές θέσεις τους, κυρίως στα γενικά ή εθνικά ζητήματα, θέσεις οι οποίες ήταν και πολύ δημοφιλείς στο λαό.

¹³¹⁷ Αλυσανδράτος Γ., 1970: 7.

¹³¹⁸ Άρθρο Π. Πανά, Εφημ. “Αλήθεια”, φ. 10/18.11.1861, σσ. 4.

Συνεργάτες του Μηλιαρέση ήταν ο δικηγόρος και μετέπειτα βουλευτής Κραναίας Νικ. Βαλσαμάκης¹³¹⁹. Στα άλλα Επτάνησα, η παράταξη αυτή η οποία εξελίχθηκε σε κόμμα στα χρόνια της Προστασίας, θα ονομαστεί Κόμμα των Λομβαρδιανών, από το όνομα του ηγέτη τους Κ. Λομβάρδου, ο οποίος μετέπειτα θα συνιδρύσει το Πέμπτο Κόμμα του οποίου θα ηγηθεί στη συνέχεια ο Τρικούπης και ο Λομβάρδος θα είναι υπαρχηγός του. Ο Π. Πανάς θεωρούσε τον Κ. Λομβάρδο από τα αντιδημοκρατικότερα στοιχεία¹³²⁰, ενώ στην εφημερίδα Εργάτης δίνει την άποψή του για το κόμμα αυτό, χαρακτηρίζοντάς το ως «Διπλωμένον»¹³²¹. Η παλαιά ηγεσία των Ριζοσπαστών, Ι. Μομφερράτος, Η. Ζερβός, Π. Πανάς, Δ. Δαυής, Παν. Θεοφιλάτος, Κ. Ανδρεάτος¹³²², που συνέχισαν να διακηρύττουν το κοινωνικό τους πιστεύω σαν πολιτικό πρόγραμμα, θα μείνουν αμετακίνητοι στον καθαρά δημοκρατικό και γνήσιο αντιμοναρχικό τους προσανατολισμό. Διότι η έννοια του ηγεμόνα υπήρξε πάντα απωθητική για τους ριζοσπάστες¹³²³. Αυτοί όμως που θα συνεχίσουν να πολιτεύονται είναι ο Πανάς που απέτυχε να εκλεγεί το 1865, όπως και ο Μομφερράτος και Δαυής που εξελέγησαν τελικά βουλευτές το 1868 και θα συσπειρωθούν μετέπειτα γύρω από το Δημοτικό Κατάστημα Αργοστολίου. Έτσι, την πρώτη περίοδο μετά την Ένωση, που οι παλαιοί ηγέτες των ριζοσπαστών θα αγωνίζονται να κρατήσουν τη δημοκρατική αρχή του κινήματος, η Κεφαλληνία και οι βουλευτές της θα αποτελέσουν πεδίο εξελίξεων οι οποίες θα συνδέονται και με τις γενικότερες κεντρικές πολιτικές.

Η Ένωση προκάλεσε ανατροπή των ισορροπιών σε πολλαπλά επίπεδα και υπήρξε επώδυνη για την κοινωνική συνοχή και τις δομές σε οικονομικό, κοινωνικό και θεσμικό επίπεδο. Η εισαγόμενη νεοτερικότητα βαλκανικού τύπου και η επέκταση των πολιτικών δυνάμεων που προέρχονταν από τις τέως τουρκοκρατούμενες περιοχές, σε περιοχές που δεν είχαν δεχθεί επί μακρόν την οθωμανική κατάκτηση, δημιούργησε ηθική αναταραχή στα Ιόνια νησιά. Η οριζόντια αυτή ενσωμάτωση υπήρξε σοκαριστική όχι μόνο ατομικά για τους κατοίκους αλλά και για την ίδια τη συγκρότηση της κοινωνίας. Θα υπονομεύσει βαθιά τα θεμέλιά της, τα οποία δομούνταν από εθνοκεντρικό χαρακτήρα και είχαν δημιουργήσει τοπικές ιδιαιτερότητες στο ελληνικό κοσμοσύστημα μικρής κλίμακας, το οποίο λειτούργησε καθ' όλη την περίοδο της δυτικής

¹³¹⁹ Εφημ. “Ανεξάρτητος”, φ. 13/15.9.1879, σσ. 2-3.

¹³²⁰ Πανάς Π., 1880: 22 και Θεοδωράτος Χρ., 1974: 110.

¹³²¹ «Αλλού λέγεται κόμμα «ενωτικών», το τότε των διπλωμένων καλούμενον κόμμα, το οποίον πολλάκις ο γράφων τας γραμμάς αυτάς έλαβεν αφορμήν σφοδρώς να πολεμήσῃ ως διαστρέφον τας καθόλου του ριζοσπαστισμού αρχάς τας απ' αρχής διακηρυχθείσας» (Π. Πανάς, εφημ. “Εργάτης”, φ. 2/12.7.1875, σσ. 2).

¹³²² Εφημ. “Χωρικός”, φ. 3/24.3.1865.

¹³²³ «Τους Λομβαρδιανούς, ενωτικούς ή διπλωμένους ημεείς οι ριζοσπάστες σφοδρώς επολεμήσαμεν τότε ως θέλοντας φιλοβασιλικάς ιδέας εις τον ριζοσπαστισμόν και τον δημοκρατικόν αυτού χαρακτήρα να διαστρέψωσι» (Π. Πανάς, εφημ. “Εργάτης”, φ.2/12.7.1875.σσ. 3).

κατάκτησης. Η εθνική ταυτότητα και ο ελληνικός χαρακτήρας των νησιών όπως και η κοινωνική τους συγκρότηση κατάφεραν να επιβιώσουν κατά τη διαχρονική πίεση και εισβολή της δυτικής νεοτερικότητας, μέσω της διήθησης αυτών των θέσεων ισχυροποιώντας τον ελληνοκεντρικό τους χαρακτήρα. Είναι χαρακτηριστική η γνώμη του δημοσιογράφου Γ. Μολφέτα στο ζήτημα της ένωσης τριάντα περίπου χρόνια μετά, το 1899, όπου το ζήτημα της πολιτικής εκτροπής και του πελατειακού συστήματος που αναπτύχθηκε στα Επτάνησα είχε πλέον γίνει μια καθημερινή πραγματικότητα και οι συζητήσεις απλά επιβεβαίωναν το γεγονός αυτό, αναφέροντας μέσω της εφημερίδας Ζιζάνιο: «*Το σχοινίον της συναλλαγής το οποίον συνδέει τον έσχατον ψηφοφόρον με τον υπέρτατον πολιτικόν άρχοντα είναι καιρός να εννοήσωμεν ότι πρέπει να διαρρηγεί πριν ή ανέλθη τούτο εις τον τράχηλον και επιτελέσει τον απαίσιον αυτού προορισμόν*»¹³²⁴.

Η γενιά του ενωτικού αγώνα 1848-1864 και των πρωτεργατών του από το 1830, κατέληξε στο τελευταίο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα να βρίσκεται αντιμέτωπη με μια πλήρη μεταλλαγή των πολιτικών ηθών που επήλθε με την πολιτική και διοικητική αφομοίωση. Απ' την άλλη πλευρά το σύστημα, το οποίο στήριζε την Προστασία, προέβαλε ως εναλλακτική λύση το πολιτικό του προσωπικό που υπηρέτησε το καθεστώς της Προστασίας και ταυτίστηκε πρώτο με το κατεστημένο της πολιτικής που αναπτύσσονταν από το κράτος των Αθηνών. Μεταενωσιακά πολλά στελέχη του ριζοσπαστικού κινήματος και του ενωτικού αγώνα, που υπήρξαν αντίθετοι στη διοικητική υποβάθμιση, στην παρακμή, στην κομματοκρατία και στις επεμβάσεις του παλατιού, αντιμετώπιστηκαν ως ταραχοποιοί και απομονώθηκαν κοινωνικά. Γενικότερα όμως τα στελέχη του ριζοσπαστικού χώρου που δεν είχαν τη διάθεση να ενταχθούν στο πολιτικό σύστημα δεν συμμετείχαν στην πολιτική διαδικασία. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της Εθνοσυνέλευσης, λόγω της σκανδαλώδους επεμβάσεως του συμβούλου του Βασιλέως Σπόνεκ, στα πολιτικά ζητήματα της χώρας, επτά εκ των Πληρεξουσίων της Κεφαλληνίας ήτοι, ο Γ. Λειβαδάς, οι αδελφοί Γ. και Χ. Ιακωβάτοι, Ι. Μομφερράτος, Ι. Δοτοράτος-Καπελέτος, Ν. Σολωμός, και Επαμ. Κ. Μεταξάς, εντάχθηκαν στην αντιπολίτευση, που ηγούνταν ο Δ Βούλγαρης και Επαμ. Δεληγιώργης.

Παρά τα παραπάνω και άλλα γεγονότα που συνέβησαν, όπως η συμβολή των Κεφαλλήνων Πληρεξουσίων στη σύνταξη του νέου Πολιτεύματος, υπήρξαν καθοριστικές και αυτό συνέβη είτε μέσω των προσωπικών ή οργανωμένων παρεμβάσεων, κυρίως στα θέματα της φιλελευθεροποίησης, των ατομικών δικαιωμάτων και της πολιτικής διαδικασίας, με κορυφαία την επιμονή τους εφαρμογή της καθολικής ψηφοφορίας και στην καθιέρωση της ενεργητικής ψήφου μέσω του συστήματος «δια σφαιριδίων εκλογής».

¹³²⁴ Εφημ. “Ζιζάνιον”, φ. 97/10.7.1899.

Η Ελλάδα του 1864 ήταν μια χώρα με μεγάλο δανεισμό, ενώ στην Επτάνησο το δημόσιο χρέος ήταν χαμηλό. Η συμμετοχή της δεύτερης στο χρέος της πρώτης θεωρήθηκε επιβεβλημένη και για 50 σχεδόν χρόνια αντιμετωπιζόταν από την Ελλάδα εισπρακτικά ως πηγή εσόδων και πλουτισμού. Τα φορολογικά βάρη έπεφταν στις πλάτες των αδύναμων καλλιεργητών της γης καθώς η οικονομία του νησιού βασιζόταν στον πρωτογενή τομέα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την συντριβή των φτωχών μικροϊδιοκτητών γεωργών που εγκατέλειψαν τη γη, διογκώνοντας έτσι την ανεργία, την υποαπασχόληση και την μετανάστευση. Και σαν δεν έφταναν αυτές οι πληγές με την Ένωση, η βασιλική χορηγία αυξήθηκε κατ' έτος κατά 10.000 στερλίνες μόνον από επτανησιακές φορολογικές πηγές. Η προσπάθεια αφομοιώσεως της Επτανήσου από το ελεύθερο ελληνικό κράτος δεν απέβλεπε μόνο στην εθνική αποκατάσταση, αλλά και στους συναλλαγματικούς πόρους που προσπόριζε η εξαγωγή σταφίδας και κρασιού από την Κεφαλληνία, Ζάκυνθο και Ιθάκη.

Το αφομοιωτικό ζήτημα, πολιτικό από τη φύση του, έγινε οικονομικό και εξελίχθηκε με τον τρόπο που το διαχειρίστηκε το κράτος σε πρόβλημα κοινωνικό. Έλαβε δηλαδή, διαστάσεις απρόβλεπτες και δύσκολα αντιμετωπίσιμες φέρνοντας κοινωνική αναταραχή και εντάσεις στην τοπική κοινωνία. Χαρακτηριστικό επίσης των δυσκολιών της οικονομικής αφομοίωσης είναι το ζήτημα της κυκλοφορίας των νομισμάτων που απασχόλησε τη Βουλή¹³²⁵, αφού στα Επτάνησα κυκλοφορούσαν τρία με τέσσερα είδη νομισμάτων, επιβεβαιώνοντας τη μεγάλη οικονομική δραστηριότητα και τις εξαγωγές των νησιών με αποτέλεσμα την κυκλοφορία μεγάλης ποικιλίας νομισμάτων.

Ένα ανώνυμο παμφλέτι με τίτλο «*Η Ένωσις της Επτανήσου μετά του Βασιλείου της Ελλάδος*», που κυκλοφόρησε τον Σεπτέμβριο του 1863, όταν ξεκίνησαν οι διαδικασίες για την Ένωση, ανέφερε προφητικά: «*Ως προς το φορολογικόν και δικαστικόν σύστημα και ως προς την Ποινικὴν και Πολιτικὴν Νομοθεσίαν ἡ ἄωρος και ἀπρομελέτητος επέκτασις τῆς ἰσχύος τῶν Ἑλληνικῶν νομοθετημάτων ἐν Επτανήσῳ θέλει συνταράξει τὴν Ἰόνιον κοινωνίαν, ἀνατρέψει πολυειδῆ συμφέροντα και τοιαύτην ἀνωμαλίαν πραγμάτων ἠθέλεν ἐπιφέρει ὥστε ἡ ἀνάγκη αὐτὴ θα υπαγορεύσῃ τὴν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἐπάνοδον εἰς τὰ προϋπάρχοντα και καταργηθέντα*». Το ανώνυμο αυτό φυλλάδιο απεδείχθη προφητικό. Η κατάργηση πολλών δικαστηρίων άφηνε χωρίς δικαστήρια απρόσιτες περιοχές, αλλά και τα ανώτερα δικαστήρια σε επίπεδο νομού υποβάθμισαν την διοικητική οντότητα του κάθε νησιού, αφού σύμφωνα με τις αποφάσεις του Κοινοβουλίου: «*Καταργούνται ὅλα σχεδόν τὰ ἀνώτερα δικαστήρια Ληξουρίου, Ιθάκης, Παξῶν, Λευκάδος και Κυθήρων*». Έτσι οι δίκες έγιναν πολύ ακριβές, αφού τα δικαστήρια συγκεντρώθηκαν στην πρωτεύουσα και τα ανώτερα εκτός νησιού, με αποτέλεσμα να γίνουν προνόμιο μόνο των εύπορων, ενώ άφηναν στην τύχη τους, τους αδύναμους, έστω κι αν είχαν δίκιο. Η αφομοίωση κατήργησε και

¹³²⁵ ΠΡΒ. ΠΕΡ. Γ. ΣΥΝ. Α 1869/Συν. ΟΖ/4.11.1869, σ. 891.

τις Αστυνομίες. Η Εκτελεστική και η Χωροφυλακή που έμειναν, διαλύθηκαν και αντικαταστάθηκαν με την Βασιλική Χωροφυλακή. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ο περίφημος Νόμος της αφομοίωσης¹³²⁶ κατά την εφαρμογή του, στα περισσότερα στάδια ακολούθησαν διαμαρτυρίες και πολιτικές αντιδικίες, ιδιαίτερα από την πάντοτε αγωνιστικών διαθέσεων Κεφαλληνία, διαμαρτυρίες οι οποίες «έφτασαν στα αυτιά» των Βρετανών προξένων οι οποίοι δεν έχασαν την ευκαιρία που παρουσιάστηκε στη διπλωματική πόρτα τους, και ομολόγησαν: *«Το πολυθρύλητον αφομοιωτικόν ψήφισμα ήτο μια καίρια πληγή για την Επτάνησον, ήτις υπερτερεί τας επτά εκείνας πληγάς ας υπέστη ο Φαραώ προς απελευθέρωσιν του Ισραηλιτικού Έθνους»*. Αλλά και το Βρετανικό κοινοβούλιο απασχόλησε το ζήτημα των Επτανήσων όπως μεταφέρθηκε σε συζήτηση που έγινε στο Ελληνικό Κοινοβούλιο (Ιούλιος 1865), ένα χρόνο μετά την Ένωση¹³²⁷.

Τόσο τα υπόλοιπα Επτάνησα, αλλά κυρίως η Κεφαλληνία είχε διοικητική και τεχνική υποδομή η οποία ήταν αξιοσημείωτη και το γεγονός της κρατικής αδιαφορίας μετά την Ένωση υποβάθμισε το νησί και οι υποδομές σταδιακά κατέρρευσαν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η οδοποιία. Η Κεφαλληνία είχε προβάδισμα στην οδοποιία την οποία όφειλε αρχικά στον Ελβετό μηχανικό De Bosset και εν συνεχεία στον Άγγλο τοποτηρητή Charles James Napier. Το ίδιο μακρό χρονικό διάστημα το οδικό δίκτυο στην Ελλάδα ήταν κυρίως στις επαρχιακές πόλεις σε πρωτόγονη μορφή, ενώ στα χωριά παντελώς ανύπαρκτο. Παρόλο που μετά την Ένωση εγκαταλείφθηκε εντελώς η συντήρηση των δρόμων, εντούτοις και μέχρι το 1889 η Κεφαλληνία κατείχε την πρώτη θέση σε αμαξιτές οδούς - μετά από τον νομό Αττικο-Βοιωτίας, όπου και η πρωτεύουσα. Είχε δηλαδή 57 χιλ. εθνικές οδούς, 236 χιλ. επαρχιακές και 42 χιλ. δημοτικές οδούς. Στο Αργοστόλι επί Προστασίας οι δρόμοι φωτίζονταν και μάλιστα απασχολούνταν επαγγελματικά και συγκεκριμένοι υπάλληλοι για το θέμα αυτό. Το προβάδισμα αυτό κράτησε και όταν διαδόθηκε ο ηλεκτρισμός, καθώς ήταν η δεύτερη πόλη μετά την Ερμούπολη στη Σύρο που ηλεκτροδοτήθηκε (4.6.1900 άναψε ο πρώτος λαμπτήρας στο Αργοστόλι). Το 1867, όπως φαίνεται από το «Νομοσχέδιον περί Ταχυδρομικής Σύμβασης» που ενέκρινε η Βουλή των Ελλήνων μεταξύ του Βασιλείου της Ελλάδος και της Αυτοκρατορίας της Αυστρίας, αναφέρεται στο άρθρο 4 η σύνδεση των νησιών με την Ευρώπη¹³²⁸. Η Ένωση έφερε στην επιφάνεια και κεντρικά ζητήματα που είχαν απασχολήσει στο παρελθόν το Βασίλειο, όπως ήταν οι σχέσεις της εκκλησίας της Ελλάδος με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Έτσι

¹³²⁶ Νόμος ΠΝ'/30.01.1866 με 20 άρθρα.

¹³²⁷ ΠΡΒ ΠΕΡ Α ΣΥΝ Α 1865, Συν. ΙΘ/7.7.1865, σσ 121.

¹³²⁸ Ανέφερε το νομοσχέδιο: *«Εννοείται ότι αι συγκοινωνίαι μεταξύ των Ιονίων νήσων ήτοι Κερκύρας, Ζακύνθου, Κεφαλληνίας, Λευκάδος, Κυθήρων και Παζών και μεταξύ αυτών και των λοιπών λιμένων της Ελλάδος, ένθα τα ατμόπλοια του Αυστριακού Λόυδ δύναται να προσορμίζωνται, εξακολουθούσι μέχρι του 1870 έτους»*. (ΠΡΒ/ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Β 1866-1867 Συν. Π ΣΤ'/ 8.4.1867, σσ. 613).

η ένταξη των εκκλησιαστικών επαρχιών των Ιονίων έφερε στο προσκήνιο την έριδα μεταξύ της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Ελλάδος και του Οικουμενικού Πατριαρχείου, η οποία είχε λήξει το 1850 με το Αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Ελλάδος. Διαμορφώθηκαν δύο αντίπαλα στρατόπεδα και στα Ιόνια με αφορμή το ζήτημα αυτό, οι ενωτικοί και οι μη. Εναντίον της αφομοίωσης της Εκκλησίας των Ιονίων στην Εκκλησία της Ελλάδος, εκτός από τον Μητροπολίτη Ζακύνθου, ήταν και ο Μητροπολίτης Κεφαλληνίας Σπυρίδων Κοντομίχαλος και ο νομικός και πληρεξούσιος Γεώργιος Τυπάλδος-Ιακωβάτος. Τον Ιούνιο του 1866 με Πατριαρχική Συνοδική Πράξη ενώθηκε η Εκκλησία των Ιονίων, υπό τον ενωτικό Έξαρχο Μητροπολίτη της Κέρκυρας, με αυτήν της Ελλάδας. Ακολούθησαν ακραίες καταστάσεις στην Κεφαλληνία και στη Ζάκυνθο με πρωταγωνιστή τον Ιακωβάτο. Τελικά, ο Κοντομίχαλος υποχώρησε και στις 7.7.1867 δημοσίευσε την απόφασή του αυτή κάνοντας τον Ιακωβάτο να αντιδράσει βίαια. Ως επιστέγασμα των θέσεων του τελευταίου ήλθε τόσο η παραίτησή του ίδιου όσο και του αδελφού του από το βουλευτικό αξίωμα. Τα εκκλησιαστικά πράγματα στο νησί, με την πάροδο του χρόνου ηρέμησαν και δεν ανέκυψε μετέπειτα ζήτημα αφού δεν υποκινήθηκε το θέμα για πολιτικούς λόγους.

Κατά τα πρώτα έτη της αφομοίωσης οι οικονομικές και κοινωνικές δομές στο νησί δεν είχαν μεταβληθεί σημαντικά. Όμως είχε εκλείψει το αυταρχικό καθεστώς των ραβδισμών για τους άτακτους χωρικούς που εφάρμοζε η Προστασία. Η άρχουσα οικονομική τάξη ενίσχυσε την οικονομική της ισχύ, αφού συνέχισε να κυριαρχεί ελέγχοντας τους τομείς της μεταποίησης και του εμπορίου, δημιουργώντας σταδιακά μια νέα οικονομική τάξη η οποία θα κυριαρχήσει στο πολιτικό σύστημα αλλά και στην αυτοδιοίκηση. Στο γεγονός αυτό συνέβαλλαν σημαντικοί παράγοντες, όπως το δασμολόγιο. Το νέο δασμολόγιο του 1867, προέβλεπε ότι αν γινόταν εξαγωγή προϊόντων που ενσωμάτωναν πρώτες ύλες για τις οποίες είχε καταβληθεί δασμός, η εξάγουσα επιχείρηση είχε δικαίωμα επιστροφής των τελών που είχε καταβάλλει¹³²⁹. Τέτοια προϊόντα ήταν οι οίνοι και τα οينوπνεύματα που αποτέλεσαν και τις σημαντικότερες βιομηχανίες μέσου μεγέθους στο νησί, οι οποίες αξιοποίησαν τη μεταποίηση της μεγάλης παραγωγής της αμπελουργίας (σταφύλια, σταφίδα, κρασί). Αυτή η ρύθμιση συνέβαλε θετικά στο να ιδρυθούν πολλές Ανώνυμες Εταιρείες που ανέπτυξαν αυτά τα προϊόντα και βελτίωσαν τη γενικότερη οικονομική κατάσταση του νησιού, δημιούργησαν θέσεις εργασίας και ανέπτυξαν το εξαγωγικό εμπόριο εισρέοντας πολύτιμο συνάλλαγμα. Σημαντική επίσης ώθηση έδωσε μετέπειτα το νεότερο δασμολόγιο του 1884, το οποίο επηρεασμένο από το αντίστοιχο Γαλλικό και Γερμανικό διακηρύσσει κατ' αρχήν τη σημασία της ελευθερίας του εμπορίου. Υπό αυτό το καθεστώς οι πρώτες ύλες της βιομηχανίας υπόκεινται σε

¹³²⁹ Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1999: 14-16.

ατέλεια ή φορολογούνται ελαφρά, τα καταναλωτικά είδη φορολογούνται ήπια, ενώ είδη πολυτελείας βαρύτερα. Το δασμολόγιο σε συνδυασμό με μερικούς ακόμα συγκυριακούς οικονομικούς παράγοντες οδήγησε τη βιομηχανία σε ανοδική πορεία. Με τον τρόπο αυτό η ανυπαρξία του κράτους στο νησί αντικαθίσταται σε κάποιο βαθμό από την έντονη οικονομική δραστηριότητα του μεταποιητικού τομέα και του εμπορίου. Η κατάσταση αυτή ενίσχυσε έντονα τις υποδομές, που δημιουργήθηκαν κυρίως από την τοπική αυτοδιοίκηση στην οποία εισρέουν πόροι από τη φορολογία, δανεισμό, αλλά και από χορηγίες της ανερχόμενης οικονομικά τάξης που συμμετέχει σε κοινωφελή και δημόσια έργα, στις φιλανθρωπίες με σημαντικές τις χορηγίες των πλοιοκτητών και εμπόρων με έδρες στο εξωτερικό. Το σύνολο σχεδόν των μεγάλων δημοσίων οικοδομημάτων (σχολών, σχολείων, νοσοκομείων, φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, βιβλιοθηκών, κλπ) της περιόδου αυτής έχουν τη χορηγία επιφανών οικονομικά Κεφαλλήνων εμπόρων του εξωτερικού, γεγονός που κάλυπτε την αδυναμία του κράτους να υποστηρίξει υποδομές και ταυτόχρονα διεύρυνε τις κοινωνικές αντιθέσεις που είχαν δημιουργηθεί την περίοδο της Προστασίας¹³³⁰.

Κατά την μετά την Ένωση περίοδο, η διαδικασία της αφομοίωσης θα υποβάλει την κοινωνία στην έννοια της Μεγάλης Ιδέας, στην οποία θα υποταχθεί η διαρκής μάχη για την ελευθερία στην έννοια της εθνικής ολοκλήρωσης. Στην πορεία όμως θα εξελιχθεί ως ψευδεπίγραφη, αφού η κομματοκρατία θα επιβάλλει σταδιακά το κράτος της «μικρής Ελλάδος», στη θέση της μέχρι τότε ηγεμονεύουσας δύναμης του Ελληνισμού στα Βαλκάνια και στην Ανατολική Μεσόγειο. Έτσι ο μετασχηματισμός της ηγεμονεύουσας δύναμης του Ελληνισμού σε εθνικό κράτος δεν θα υλοποιηθεί παρά μόνο εν μέρει και στο τέλος, αντί ο Ελληνισμός να γίνει εθνικό κράτος, θα περιοριστεί αυτός στα όρια του διευρυμένου ελληνικού κράτους. Το πρόταγμα που εγκολπώνεται η Μεγάλη Ιδέα, αντιλαμβάνεται το έθνος κατά το ιδίωμα που άρχισε να αναδεικνύεται την περίοδο αυτή μεταξύ των ανθρωποκεντρικών θυλάκων της επερχόμενης από τη φεουδαρχία Δυτικής Ευρώπης. Αντιμετώπιζαν δηλαδή το έθνος ως ταυτολογικό ισοδύναμο του κράτους, θέση την οποία θα επιβληθεί στο πολιτικό σύστημα από τις μεγάλες δυνάμεις και τους εκσυγχρονιστές. Η διακήρυξη της Μεγάλης Ιδέας, ως του νέου εθνικού σκοπού του νεοελληνικού κράτους, δεν θα εξαλείψει το ζήτημα που ανέδειξε η συνύπαρξή του με τον οικουμενικά διατεταγμένο ελληνισμό. Η συζήτηση εκείνης της εποχής για το εθνικό κέντρο (Κωνσταντινούπολη ή Αθήνα) έφερε στην επιφάνεια μια πραγματικότητα. Ότι ο ελληνισμός διατηρεί μια σημαντική παρουσία στο έδαφος τριών αυτοκρατοριών (οθωμανικής, ρωσικής, αυστροουγγρικής), ενώ την ίδια στιγμή το νεοελληνικό κράτος αδυνατεί να δημιουργήσει μια στρατηγική που να πείσει ότι έχει

¹³³⁰ Το 1849 με χορηγία του Π. Πετρίτση ιδρύεται η Πετρίτσειος Σχολή στο Ληξούρι και το 1882 ιδρύεται από τους αδελφούς Λιβιεράτους το Ελληνικό Σχολείο της Αγίας Θέκλης.

τη βούληση και είναι ικανό να αναλάβει την ηγεσία του Ελληνισμού και να τον εκφράσει. Η αδυναμία αυτή θα έχει ως αποτέλεσμα το νεοελληνικό/νεοτερικό κράτος, καθώς υπολείπεται σαφώς σε σχέση με την ανθρωποκεντρική επιφάνεια της ελληνικής κοινωνίας, να οικοδομηθεί χωρίς αντιστοιχία με τις κοινωνικο - οικονομικές, πολιτικές και εθνικές της προσδοκίες.

Η άρχουσα πολιτική τάξη θα χρησιμοποιήσει το κράτος για να ηγεμονεύσει της ελληνικής κοινωνίας προσαρμοσμένη στο πολιτειακό σύστημα, αλλά αυτό θα έχει ως συνέπεια να καταδικάσει την κοινωνία σε ένα ασφυκτικό καθεστώς χειραγώγησης και καθυστέρησης. Τα δεδομένα αυτά δείχνουν το ελληνικό κράτος να λειτουργεί ως κράτος πολιτικής κατοχής επί της κοινωνίας, με όχημα την κομματοκρατία και την πελατειακή εξατομίκευση. Η οικοδόμηση αυτού του κράτους στο εσωτερικό θα έχει ως συνέπεια να μεταβληθεί όμως σε ξένο σώμα και έναντι του οικουμενικού ελληνισμού, ο οποίος θα αξιολογηθεί ως μείζων απειλή για την άρχουσα τάξη. Για τις Μεγάλες Δυνάμεις το κράτος αυτό θα αποτελέσει επί μακρόν το ιδεώδες υπομόχλιο για την αποδόμηση του οικουμενικού ελληνισμού, ο οποίος λειτουργούσε ανταγωνιστικά στα συμφέροντά τους, δηλαδή για τη διείσδυσή τους στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων και της Ανατολής.

Η επισήμανση αυτή έχει κεφαλαιώδη σημασία διότι εξηγεί γιατί στον πολιτικό λόγο της άρχουσας τάξης, δηλαδή της κομματοκρατίας, προβάλλει μια σταθερή και σαφής διάσταση μεταξύ του διακηρυγμένου εθνικού προτάγματος, της Μεγάλης Ιδέας και της πολιτικής πράξης. Η διακήρυξη της Μεγάλης Ιδέας υπηρέτησε αποκλειστικά εσωτερικούς πολιτικούς σκοπούς και συγκεκριμένα, την πολιτική νομιμοποίηση μιας άρχουσας τάξης, η οποία όμως σε καμιά περίπτωση δε θέλησε να υπηρετήσει την εθνική ολοκλήρωση. Οι φορείς της «απεχθούς», όπως την χαρακτηρίζει ο Βικέλας, «βουλευτοκρατίας», γνώριζαν καλά ότι εάν ο οικουμενικός ελληνισμός ενσωματωνόταν στον κορμό του νεοελληνικού κράτους, εάν δηλαδή επεκτείνονταν τα εδαφικά του όρια ώστε να συμπεριλάβει τα μεγάλα αστικά κέντρα του ελληνισμού, η ύπαρξή τους θα εξέλιπε οριστικά¹³³¹.

Ταυτόχρονα όμως αναπτύχθηκε η άρθρωση ενός ρεαλιστικού και παράλληλα ιδεαλιστικού λόγου, σχετικά με το ζήτημα της Μεγάλης Ιδέας, ξεπερνώντας τους έντονους λαϊκισμούς της εποχής, με την πρόταση για συνεννόηση των κρατών της περιοχής για την αποτίναξη της οθωμανικής αυτοκρατορίας, μέσω της βαλκανικής Ομοσπονδίας και του οράματος του Ρήγα Βελεστινλή, που προωθήθηκε από τον Ριζοσπάστη Παναγιώτη Πανά και τον σύλλογο ο Ρήγας που ίδρυσε¹³³². Από Επτανησίους και κυρίως Κεφαλλήνες ιδρύθηκε ο Σοσιαλιστικός Σύλλογος, το Σοσιαλιστικό κόμμα του Δρακούλη, ενώ ο Μ. Αντύπας ηγήθηκε του αγροτικού κινήματος στη Θεσσαλία. Σημαντική ήταν η πνευματική επίδραση της Επτανησιακής Σχολής κατά το μέσο του

¹³³¹ Κοντογιώργης Γ., 2012: 355-370.

¹³³² Σβορώνος Ν., 1994: 91-96, και Σταυροπούλου, 1987: 97 και 118-120.

19^ο αιώνα, στην οποία τελικά κυριαρχούν οι, Σολωμός, Κάλβος, Βαλαωρίτης, Λασκαράτος, Μαβίλη, κλπ. Όπου στη συνέχεια μέσα από την Νέα Αθηναϊκή Σχολή, επαναφέρεται η πνευματική επικαιρότητα του Ελληνισμού στην κρίσιμη περίοδο της κρατικής του αφομοίωσης¹³³³. Ο “κοινωνικός ριζοσπαστισμός”, ο οποίος εκπορεύτηκε με κορυφαίο το Ενωτικό Κίνημα, υπήρξε καταλυτικός για την ελληνική κοινωνία, αφού δημιουργήθηκε από την αντιπαράθεση ανάμεσα στον «ρεαλισμό» των νεοριζοσπαστών του Λομβάρδου, οι οποίοι υιοθετούσαν μόνο τους εθνικούς στόχους της ένωσης και στην «καθαρή» θέση των Παλαιοριζοσπαστών που επέμεναν στις θέσεις της εθνικής ολοκλήρωσης και την κοινωνική αναδιανομή.

Παρά το γεγονός της περιθωριοποίησης του ριζοσπαστισμού ως πολιτικού και κοινωνικού κινήματος, μέσα από ριζοσπάστες, κυρίως αστούς και διανοούμενους, παρατηρούμε ότι εκπορεύονται πλείστες όσες κινήσεις εκσυγχρονισμού και εκδημοκρατισμού του ελληνικού πολιτικού συστήματος τα τριάντα πέντε τελευταία χρόνια του 19^{ου} αιώνα. Οι οραματισμοί των πρώτων ριζοσπαστών δεν έγιναν ποτέ πράξη διότι η Επτάνησος δεν κατόρθωσε με την Ένωση να σύρει την Ελλάδα στην Αναγέννηση, αφού έγινε ακριβώς το αντίθετο. Προσαρμόστηκε στον αργό και νωθρό ρυθμό της νεοελληνικής πορείας μέσα από μια σειρά από παράγοντες, κοινωνικούς, πολιτικούς, ιδεολογικούς, που με την κυριαρχία τους οι κοινωνικές αναφορές του ριζοσπαστισμού χάνουν το υλικό τους υπόβαθρο, άρα και τους όρους ύπαρξής του ως κίνημα. Αντίθετα η παλιά κληρονομική ολιγαρχία της αριστοκρατίας των Επτανησίων, θεμελιώνει την ταξική της επιβίωση μετά την Ένωση απέχοντας ουσιαστικά στην αρχή της ενεργού πολιτικής, αλλά ενοποιούμενη πολιτικά με τα ελλαδικά τζάκια, τους μεταπράτες της διασποράς, τσιφλικάδες της Ανατολικής Στερεάς και της Θεσσαλίας, καθώς και εμπόρους της Ερμούπολης. Προσπάθησαν με τον τρόπο αυτό να συγκροτήσουν τη βάση ενός συστήματος εμπεδωμένων παραγωγικών σχέσεων, εντός των οποίων να μπορούν να ασκούν άμεση οικονομική κυριαρχία, η οποία να μετατρέπεται έμμεσα σε πολιτική μέσω του πελατειακού συστήματος το οποίο είχε επιβληθεί στο πολιτικό σύστημα.¹³³⁴

Η γενικότερη κίνηση στην πολιτική αντιλαμβάνεται την αναγκαία εξέλιξη της κοινωνίας με το σύνθημα του εκσυγχρονισμού, μέσω της οικονομικής ανασυγκρότησης και της ταυτοποίησης με την Ευρώπη, με την εφαρμογή πολιτικών θεσμών, των οποίων οι τάσεις που διαμορφώνονται γύρω απ’ το ζήτημα αυτό στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα. Η κατάσταση αυτή διαμορφώνεται προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα όταν αναπτύσσονται οι πρώτες ιδέες του αστικού εκσυγχρονισμού, που ξεκινούν από το πολιτικό επίπεδο. Η περίοδος αυτή της ελληνικής κοινωνίας αποτελεί το αποκορύφωμα διεργασιών, ξεκινώντας από το 1864, όπου από τους παράγοντες που επέδρασαν

¹³³³ Σβορώνος Ν., 1994:91-96.

¹³³⁴ Ο.π. 539.

σημαντικά στην μετεξέλιξη αυτή ήταν κυρίως η συμμετοχή, μετά την Ένωση του 1864, των Επτανησίων στα δημόσια πράγματα. Σε όλη την περίοδο εξέλιξης της Εθνοσυνέλευσης, οι νομοθετικές πρωτοβουλίες των Επτανησίων πληρεξουσίων και ιδιαίτερα των Κεφαλλήνων υπήρξαν πρωτοποριακές (κατάργηση θανατικής ποινής, δικαιότερη κατανομή φόρων, αυτοδιοίκηση, κλπ). Καθοριστικός ήταν ο ρόλος τους στην καθιέρωση της ψηφοφορίας «δια σφαιριδίων εκλογής», που εισήγαγε την ενεργητική ψήφο, αυτού του παλαιού επτανησιακού τρόπου εκλογής. Σημαντική υπήρξε η συμβολή τους, κυρίως του Ζακυνθίου πολιτικού Λομβάρδου, για την καθιέρωση της «αρχής της δεδηλωμένης» ως συνιδρυτής του κόμματος του Τρικούπη (Πέμπτο αρχικά και μετέπειτα Εθνικό Κόμμα), όπου κύριος σκοπός της ήταν η αναβάθμιση του ρόλου του κοινοβουλίου στη διαχείριση της κρατικής εξουσίας μέσω της κυβέρνησης όπου εγκαθιδρύεται η κομματοκρατία. Αλλά και στην εφαρμογή της καθολικής ψηφοφορίας η παρουσία τους υπήρξε καταλυτική, η οποία μάλιστα λειτούργησε ως δίαυλος της κοινωνικής αφομοίωσης για τους γεωργούς κυρίως, τους εργαζόμενους και τα μικρομεσαία στρώματα, επιφέροντας τη νομική ισότητα, δίχως βέβαια να έχει επέλθει παράλληλα και η κοινωνική ισότητα.

Το πολιτικό σύστημα που ακολούθησε την αποχώρηση του Όθωνα και στο οποίο εντάχθηκαν και οι Επτανήσιοι θα καθοδηγείται από τον Βασιλιά και θα εξελίσσεται μέσω της Βουλής, η οποία θα γίνει και πεδίο εφαρμογής όλων των ακραίων μεθοδεύσεων πολιτικής κυριαρχίας. Απέναντι σ' αυτή την κατάσταση θα αντιπαρέλθει η εισαγωγή κυρίως από τον Τρικούπη, της θεωρίας του εκσυγχρονισμού του πολιτικού συστήματος, κυρίως στοιχείων εισαγομένων από τη Δύση, τα οποία ο Τρικούπης επηρεασμένος από τα πρότυπα του βρετανικού κοινοβουλευτισμού¹³³⁵ θα προσπαθήσει να τα εισαγάγει στο ελληνικό πολιτικό σύστημα. Έτσι θα ανοίξει μια μακρά συζήτηση, για μείωση του αριθμού των βουλευτών, κατάργηση της ενεργητικής ψήφου προς όλους τους βουλευτές, δηλαδή της «δια σφαιριδίου ψήφου», θεσμοθετώντας μία ψήφο για τον κάθε πολίτη και αντικαθιστώντας στη θέση της επαρχίας ως μείζων περιφέρειας το νομό. Σκοπός αυτών των κινήσεων ήταν να καταστήσουν ισχυρότερη την εξάρτηση των βουλευτών από το κόμμα, συνεκτικότερους τους κομματικούς δεσμούς και την επιβολή της κομματικής πειθαρχίας, με βασική επιδίωξη την προβολή της κυβέρνησης και κυρίως του πρωθυπουργού ως μοναδικού φορέα της εκτελεστικής εξουσίας¹³³⁶. Η επιβολή του νομού ως ελάχιστος εκλογική περιφέρεια επιβλήθηκε για ένα μικρό διάστημα αλλά δεν διήρκεσε πολύ.

Στην πρώτη δεκαετία του ελεύθερου βίου στην Κεφαλληνία η πολιτική συμπεριφορά, όπως καταγράφεται μέσω της βουλευτικής εκπροσώπησης, επ' ουδενί δεν είναι σταθερή. Αντίθετα το

¹³³⁵ Πετρίδης Π., 1992: 77.

¹³³⁶ Ο.π. 73.

ασταθές πολιτικό σκηνικό και οι συνεχείς εκλογικές αναμετρήσεις δεν ευνοούν σε τοπικό επίπεδο τη δημιουργία πολιτικών ομάδων. Τα δεδομένα αυτά δημιουργούν μια σχετική αυτονομία στην τοπική πολιτική ζωή των επαρχιών στην οποία κυριαρχούν μόνο επιφανείς προσωπικότητες και ισχυρά οικονομικά πρόσωπα. Μετά το 1875 είτε εντάσσονται στις πολιτικές ομάδες – φατρίες, είτε στα κόμματα των Αθηνών για την επιβίωσή τους αφού πλέον αποτελεί ισχυρό κίνητρο εκλογής η στήριξη από τους αρχηγούς των κομμάτων, είτε εξαφανίζονται από την πολιτική μετά και από αρκετές αποτυχημένες προσπάθειες εκλογής. Οι εκλογές παίρνουν έναν προσωποπαγή χαρακτήρα και οι πολιτικές ομάδες που συγκροτούνται δεν έχουν πλέον πολιτικά ή ιδεολογικά χαρακτηριστικά. Οι πολιτικές περιστοιχίσεις είναι η πρώτη ανάπτυξη του πολιτικού μεταμορφισμού που θα συνεπάρεται το σύνολο του πολιτικού κόσμου των Επτανήσων και γενικότερα της χώρας. Είναι χαρακτηριστικό πως παρουσιάζεται η πολιτική σκηνή από τον δημοσιογράφο Γερ. Μουσούρη το 1879, στην εφημερίδα *Ανεξάρτητος*: «Όλοι αι μετά την Ένωσιν εκλογαί δεν παρουσιάζουν τοιούτων τι, διότι μετά την αποχώρησιν από του πολιτικού σταδίου των αρχαίων ριζοσπαστών, η πάλη γίνεται μεταξύ προσώπων μη κεκτημένων επί το πολύ τα απαιτούμενα προσόντα»¹³³⁷. Έτσι χάνοντας τη λαϊκή βάση το ριζοσπαστικό κόμμα εξαφανίστηκε. Μόνο σαν ιδεολογία το διατήρησαν μερικοί, που εννοούσαν να μην εγκαταλείψουν τον αγώνα ως ηθικό χρέος, ένας από τους οποίους ήταν ο Π. Πανάς, ο οποίος δήλωνε μέχρι τέλος της ζωής του: «Ο ριζοσπαστισμός επεδίωκε την Ένωσιν και δημοκρατικόν πολίτευμα, ουχί δι' ικεσιών, αλλά ως δικαίωμα του λαού»¹³³⁸. Το κυρίως αντίπαλο κόμμα από τα χρόνια της Προστασίας, ήταν το κόμμα των «αρχόντων» και των συνεργατών τους, οι «Καταχθόνιοι», όπως τους αποκαλούσε ο λαός, οι οποίοι ήταν μία ομάδα στενά συνδεδεμένων προσώπων με δεσμούς συνήθως συγγένειας ή γάμου και λιγότερο ταξικής προέλευσης, που θεωρούσαν το καθεστώς ως εύνοια του θεού προς τα νησιά. Από την ομάδα αυτή προέρχονταν σχεδόν το σύνολο του πολιτικού προσωπικού που στελέχωνε τις διοικητικές αρχές. Με εξαιρετικά διπλωματικό τρόπο κατά τα τελευταία χρόνια, αυτοί που ήταν στον πυρήνα του κρατικού μορφώματος με επίγνωση και σκοπιμότητα, θα ακολουθήσουν έναν πολιτικό «μεταμορφισμό» και θα γίνουν κήρυκες της ένωσης. Οι οπαδοί τους θα προσαρμοστούν στο ρεύμα που κυριαρχούσε στην κοινωνία, δηλαδή στην ιδέα της ένωσης¹³³⁹. Η ομάδα αυτή θα διατηρήσει τη συνοχή της και θα ενισχυθεί κατά την περίοδο μετά την Ένωση, προσπαθώντας με την ενότητα αυτή να αποτελέσει «εθνικό κεφάλαιο», αλλά θα δυσκολευθεί αρχικά. Μετά όμως την ολοκληρωτική διάσπαση του ριζοσπαστισμού και την αλληλοεξουδετέρωση των στελεχών του, τα

¹³³⁷ Γερ. Μουσούρης, Εφημ. «Ανεξάρτητος», φ. 21/1.12.1879, σ. 2

¹³³⁸ Πανάς Π., 1880: 22.

¹³³⁹ Θεοδωράτος Χρ., 1974: 97-100.

κατάλοιπα της Προστασίας θα παραμείνουν ως η μόνη αρραγής πολιτική δύναμη στο νησί και θα προσπαθήσουν να ενσωματωθούν στα νεοϊδρυθέντα πολιτικά σχήματα της εποχής, τα οποία πολλά εμφανίζονται και προοδευτικά, όπως το κόμμα του Τρικούπη που θα ενσωματώσει πολλά στελέχη της. Επίσης πεδίο που θα δράσουν τα μέλη της ομάδας θα αποτελέσει και η αυτοδιοίκηση. Στην Κεφαλληνία ο βασικός εκφραστής της ομάδας αυτής είναι ο Δ. Καρούσος, έπαρχος της νήσου και πρόεδρος της Γερουσίας. Μετά την Ένωση θα συνεχίσει τη δράση του ο πολιτικός του μαθητής Π. Κομποθέκρας-Βινιεράτος, ο οποίος μάλιστα μετά την εγκαθίδρυσή του στη Δημαρχία Κραναίων/Αργοστολίου θα τον απαρνηθεί και κατά τις εκλογές του 1868 θα εναντιωθεί κατά του πολιτικού του πάτρωνα. Ο Δ. Καρούσος δεν θα πολιτευτεί ξανά, αφού θα συγγενέψει με τον επόμενο Δήμαρχος Αργοστολίου Β. Καρύδη ο οποίος θα συνεχίσει τη δράση του με τραγικό τέλος, ενώ ο Π. Βινιεράτος θα συγκροτήσει πολιτική οικογένεια που θα διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην επαρχία Κραναίας για πάνω από μισό αιώνα. Στον ενδιάμεσο χώρο, ανάμεσα στις δύο συγκρουόμενες πολιτικές δυνάμεις, θα δυναμώσει το κόμμα των Μεταρρυθμιστών, το οποίο αποτέλεσε τον πρώτο οργανωμένο σχηματισμό στην Ιόνια Βουλή. Οι Μεταρρυθμιστές συγκροτούσαν μια ομάδα από ανεδαφικούς ιδεολόγους, διανοούμενους, αστούς, κατάλοιπα της παρηκμασμένης ολιγαρχικής κληρονομικής αριστοκρατίας του νησιού, οι οποίοι πίστευαν ότι θα μπορούσε να βελτιωθεί η θέση των κατοίκων υπό την Προστασία, στηρίζοντας τον στόχο αλλά μεταθέτοντάς τον σε συνθήκες του μέλλοντος. Γενικά δεν ήταν υπέρ των μεγάλων αλλαγών, ενώ τους ενοχλούσε η συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου στην πολιτική και στη διοίκηση. Σε πολλές περιπτώσεις άλλοτε συνειδητά, άλλοτε ασυνείδητα έπαιξαν το παιχνίδι των Βρετανών, ενώ τα τελευταία χρόνια της υιοθέτησαν πλήρως τον στόχο της Ένωσης και ταυτίστηκαν με τους ενωτικούς, στόχο όμως που επιθυμούσε τόσο η Μ. Βρετανία όσο και η ιθύνουσα πολιτική τάξη των Αθηνών της μεταοθωνικής περιόδου. Μετά την Ένωση ως πολιτικό σχήμα θα εξαφανιστούν. Κύριο στοιχείο προς αυτό ήταν το γεγονός ότι δεν υπήρχε μεταξύ τους πολιτικός, ιδεολογικός ή ταξικός σύνδεσμος. Ουσιαστικά θα απορροφηθούν από τα παλαιά κόμματα και θα αναπτύξουν σημαντική κινητικότητα αλλάζοντας συχνά πολιτικούς προσανατολισμούς (Κουμουνδούρος / Βούλγαρης / Ζαΐμης / Θεοτόκης, κα), ενώ με τον Τρικούπη θα συνταχθούν κυρίως τα παλαιά και συντηρητικά στελέχη, οι οποίοι απεύχονταν την Ένωση μέχρι τέλος και τώρα βρίσκονταν στο κόμμα το οποίο ευαγγελίζονταν την ευρωπαϊκή πρόοδο και την εθνική ολοκλήρωση.

Η αύξηση του εκλογικού σώματος λόγω της καθολικής ψηφοφορίας, μεταβάλλει την εμφάνιση των υποψηφίων. Η έννοια του «ανεξάρτητου» κυριαρχεί και αποτυπώνεται τόσο στο εύρος της διαπραγμάτευσης της ψήφου όσο και στο γεγονός του γενικότερου ασταθούς πολιτικού περιβάλλοντος, ενισχύοντας τις τοπικές πολιτικές ομάδες αλλά και τους μεταπηδήσαντες των

κομματικών περιβλημάτων. Οι πολιτικοί συσχετισμοί σταθεροποιούνται ως προς τη ροπή που εμφανίζουν να κατέρχονται οι υποψήφιοι ως «ανεξάρτητοι» και να δημιουργούν τοπικές συμμαχίες, παρά το γεγονός ότι είναι σε πολλές περιπτώσεις ετερόκλητες, ενώ οι μεταπηδήσεις από μια παράταξη στην άλλη είναι ένα διαρκές φαινόμενο που ευνοούν και οι πολιτικές μεταβολές σε κυβερνητικό επίπεδο και οι ευρύτερες βαλκανικές και ευρωπαϊκές εξελίξεις που επιδρούν κυρίως στα ζητήματα του υπόδουλου ελληνισμού υπό τον οθωμανισμό. Το αμφίδρομο αυτό φαινόμενο επιδρά στις επιλογές των ψηφοφόρων, όπου η ψήφος έχει σαφή χαρακτήρα διαπραγμάτευσης ενώ κατά δεύτερο λόγο λειτουργεί στην ιδεολογική ή πολιτική ταύτιση με την παράταξη που ανήκει ο υποψήφιος. Ιδιαίτερα στην ύπαιθρο, όπου λόγω δύσκολων συνθηκών εργασίας, έλλειψης κρατικών υποδομών, μεγάλης φτώχειας και έντονων κοινωνικών αντιθέσεων, το φαινόμενο αυτό κυριαρχεί αφού οι χωρικοί αναγκάζονται να συσπειρώνονται γύρω από τους τοπικούς κομματάρχες ως ο ενδιάμεσος κρίκος με το βουλευτή. Υπό τις συνθήκες αυτές οργανώνονται τα κόμματα, που από τη φύση τους έχουν προσωποπαγή χαρακτήρα και έτσι θα συνεχίζουν να λειτουργούν τις επόμενες δεκαετίες. Στην κατεύθυνση αυτή ευνοεί και το σύστημα ψηφοφορίας, όπως και οι απαιτήσεις του εκλογικού νόμου για την παρουσία σφαιριοδοτών στις ψηφοδόχους. Έτσι η οργάνωση των τοπικών πολιτικών ομάδων και φατριών είναι περισσότερο απαίτηση του εκλογικού συστήματος, αλλά και της επιβολής της διαμεσολάβησης όπως αυτή εγκαθιδρύθηκε με την αποχώρηση του κράτους και τη δημιουργία των κομματικών / πελατειακών σχέσεων που αντικατέστησαν την παρουσία αυτή. Παρακολουθούμε έτσι μια διαρκή μετάβαση από το οργανωμένο κρατικό μόρφωμα της Προστασίας στο κομματικό/πελατειακό κράτος.

Η ανθρωπογεωγραφία του πολιτικού προσωπικού είναι πολυποίκιλη. Κυρίως οι υποψήφιοι εμφανίζονται με το χαρακτήρα του «ανεξάρτητου» γεγονός που τους δίνει μεγαλύτερη ευχέρεια πολιτικής κινητικότητας στη δημιουργία συμμαχιών στη Βουλή, αλλά κυρίως για να μην χρεώνονται τις αποτυχημένες κυβερνήσεις και υπουργούς, που αποτελούσαν ένα διαρκές φαινόμενο λόγω της πολιτικής εναλλαγής και των ακροτήτων που συνέβαιναν στη Βουλή, κυρίως κατά την εξέλεξη των αποτελεσμάτων.

Τα δεδομένα αυτά καταγράφουν την ήττα του τοπικού παραδοσιακού πολιτικού κόσμου (ριζοσπάστες, μεταρρυθμιστές, κα), ενώ επιβιώνουν πολιτικά μόνο τα στελέχη που εντάσσονται στους πολιτικούς παραδοσιακούς ή νεοεισερχόμενους στην πολιτική σχηματισμούς: ομάδες ή φατρίες ή αρχηγικού τύπου σχήματα της παλαιάς Ελλάδος. Έτσι εξηγείται και η πολιτική επιβίωση των αδελφών Ιακωβάτων, οι οποίοι εντάχθηκαν εξ' αρχής στην πολιτική ομάδα του Βούλγαρη. Ταυτόχρονα καταγράφεται η στροφή προς νέα πρόσωπα που δεν είχαν εμπλακεί στις τοπικές

αντιπαράθεσις της τελευταίας δεκαετίας της Προστασίας και ταυτόχρονα έχουν νομιμοφροσύνη προς το δεδομένο πολιτικό σύστημα.

Κατά τη δεκαετία 1865-1875 σημειώθηκαν επτά εκλογικές αναμετρήσεις (1865, 1868, 1869, 1872, 1873, 1874, 1875) με τη σύγκληση αντίστοιχων βουλών¹³⁴⁰. Δηλαδή κατά μέσο όρο γίνονται εκλογές κάθε ενάμισι χρόνο, γεγονός που δημιουργούσε συνθήκες διαρκούς πολιτικής ρευστότητας και συνεχών κυβερνητικών αλλαγών. Αντίστοιχα στα 40 χρόνια της βασιλείας του Γεωργίου Α΄ (1863-1913) σημειώθηκαν 19 εκλογικές αναμετρήσεις, δηλαδή κατά μέσο όρο κάθε δύο χρόνια και ανέλαβαν 70 κυβερνήσεις με αναλογία μία κάθε 13 μήνες.

Επιχειρώντας να δώσουμε μια γενική επισκόπηση μπορούμε να πούμε ότι η περίοδος 1864-1875 έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

- *Αναμφισβήτητη πολιτειακή τάξη*. Το σύστημα της Βασιλευόμενης Συνταγματικής Μοναρχίας δεν αμφισβητήθηκε.
- Αδιάλειπτη συνταγματική συνέχεια. Παρά τα γεγονότα που προκάλεσαν οι συχνές κυβερνητικές αλλαγές αλλά και οι συχνές εκλογές, καθιερώθηκε μια συνταγματική και κυβερνητική σταθερότητα κυρίως μετά την καθιέρωση της «δεδηλωμένης».
- Πολιτική σταθερότητα, παρά τις πολιτικές οξύνσεις που εξελίχθηκαν στις πρώτες εκλογές. Σ' αυτό συνέβαλε το σταθερό και αντιπροσωπευτικό εκλογικό σύστημα και η διαδικασία της «διασφαιριδίου εκλογής» το οποίο καθιερώθηκε, λόγω κυρίως της αντιπροσωπευτικότητάς του, παρά τις αμφισβητήσεις που είχε κυρίως από τους Κουμουνδούρο και Τρικούπη και τις νεωτερικότητες που ήθελε να εισαγάγει κυρίως ο δεύτερος από τη Εσπερία.

Όσον αφορά το πολιτικό προσωπικό, οι υποψήφιοι θέλουν να εμφανίζονται ως εκπρόσωποι του λαού, δυναμώνοντας την πολιτική τους ισχύ ως διαμεσολαβητές και θεωρώντας την κοινωνία μια διαρκή δεξαμενή ψήφων. Οι πολιτικές μερίδες, μπορούμε να μιλάμε και για πολιτικές οικογένειες, είναι πολυποίκιλες και αποτελούνται από προσωπικότητες με ισχυρή κοινωνική και οικονομική παρουσία ενώ ταυτόχρονα συνυπάρχουν και πρόσωπα που προέρχονται από παραδοσιακές οικογένειες¹³⁴¹. Πολλοί από αυτούς έχουν σπουδάσει στη Δύση και ασκούν παραδοσιακά επαγγέλματα (γιατροί, δικηγόροι, συμβολαιογράφοι, έμποροι, στρατιωτικοί, κλπ), ενώ όσον αφορά την πολιτική καταγωγή τους θα αναφέραμε ότι προέρχονται κυρίως από τις τάξεις των νεο-ριζοσπαστών, των μεταρρυθμιστών, από παραδοσιακές πολιτικές οικογένειες, οικογένειες ευγενών και από Κεφαλλήνες που δραστηριοποιούνται στην Αθήνα και στις παροικίες του εξωτερικού.

¹³⁴⁰ Βουλή 28.5.65-21.12.1867, 25.4.1868-10.12.1868, 5.6.69-27.12.71, 24.3.72-21.7.72, 14.2.73-26.4.74, 25.7.74-28.3.75.

¹³⁴¹ Όπως οι Μεταξάδες, οι Πυλαρινοί, οι Ιακωβάτοι, Άννινοι, Χαριτάτοι, κλπ.

Η οργάνωση των πολιτικών ομάδων, μερίδων και κομμάτων γίνεται με βάση την επαρχία, που αποτελεί την πρωτοβάθμια εκλογική περιφέρεια και θα αποτελέσει το γεωγραφικό χώρο που θα διαδραματίζονται οι εξελίξεις, θα καταγράφεται έτσι η πολιτική συμπεριφορά και με βάση αυτή αναλύεται η εκλογική γεωγραφία σε πρωτοβάθμιο επίπεδο. Η γεωγραφική οριοθέτηση των επαρχιών στηρίχθηκε κυρίως σε ιστορικούς λόγους που συνέθεταν την κοινωνική και διοικητική ενότητα, αλλά σε κάποιες περιπτώσεις αποτέλεσαν και αντικείμενο πολιτικής εκμετάλλευσης για τη δημιουργία ισχυροποίησης της παρουσίας κεντρικών πολιτικών ομάδων σε τοπικό επίπεδο.

Η Επαρχία Κραναίας θα είναι πάντα η πιο μεγάλη επαρχία της νήσου Κεφαλληνίας. Θα αποτελεί διοικητικό κέντρο, λόγω και της ύπαρξης της πρωτεύουσας του Αργοστολίου, πολιτικό κέντρο λόγω του μεγέθους του πληθυσμού και της έδρας των κρατικών υπηρεσιών και οι τοπικές εξελίξεις θα επηρεάζουν και τις άλλες επαρχίες του νησιού. Στην Κραναία οι ριζοσπάστες λόγω της μακράς τους παρουσίας αλλά και της Λέσχης του Δημοτικού Καταστήματος διατηρούν ένα ισχυρό πολιτικό κέντρο αλλά μόνο στις εκλογές του 1868 εκλέγουν βουλευτές, ενώ έχουν αποτύχει στις εκλογές του 1865 με τον Δ. Δαυή, Π. Πανά, Ι. Μομφεράτο και στις αναμετρήσεις που ακολουθούν δεν θα πολιτευτούν ξανά. Μικρές πρωτοβουλίες κάποιων μικρότερων στελεχών έως το 1875 δεν είχαν κανένα αποτέλεσμα. Ισχυρή πολιτική ομάδα στην επαρχία συγκροτεί ο Αγαμέμνων Μεταξάς, ο οποίος προέρχεται από παραδοσιακή πολιτική οικογένεια και οικογένεια αγωνιστών του πολέμου της Ανεξαρτησίας, αφού είναι υιός του Κωνσταντίνου Μεταξά¹³⁴² και συνδέεται στενά με το Παλάτι. Ξεκινώντας από το 1875 εκλέγεται συνεχώς βουλευτής έως το 1899 ενώ παράλληλα ο αδελφός του Νικόλαος εκλέγεται βουλευτής Πάλλης δύο φορές (1874 και 1881). Η δεύτερη ισχυρή ομάδα είναι αυτή του Δημάρχου Αργοστολίου Παναγή Βινιεράτου ο οποίος μετά την αποτυχία του στο δήμο το 1874, όπου εκλεγόταν από το 1866 διαρκώς, θα κατέλθει υποψήφιος βουλευτής και θα εκλέγεται έως το 1890, ενώ κατά περιόδους θα εκλέγεται και δήμαρχος στο δήμο της πρωτεύουσας. Ο Βινιεράτος μετά το 1866 που εκλέγεται δήμαρχος, επηρεάζει τις πολιτικές εξελίξεις και την εκλογή φίλων του βουλευτών. Πολιτικά θα υποστηρίξει τον Τρικούπη και θα είναι ο κεντρικός εκφραστής της πολιτικής του και η περίπτωση Βινιεράτου είναι χαρακτηριστική της «ανανέωσης» και του εκσυγχρονισμού που προώθησε στην πολιτική. Στην επαρχία Κραναίας από το προστασιανό κόμμα μόνο δύο πρόσωπα επιβίωσαν (μεταενωσιακά). Ο Δημήτριος Καρούσος¹³⁴³,

¹³⁴² Ο Κ. Μεταξάς ήταν επικεφαλής του σώματος Κεφαλλήνων που αποβιβάστηκε στην Πελοπόννησο τον Ιούνιο του 1821 και πολέμησαν σε μάχες στην Πελοπόννησο (Λάλα, Πάτρα, Τρίπολη, Ναύπλιο, κα) αλλά και σε άλλες περιοχές της Στερεάς και της Αττικής. Μετά την απελευθέρωση συνεργάστηκε με τον Καποδίστρια και δεν πολιτεύτηκε.

¹³⁴³ Η κάθοδος του Δ. Καρούσου όξυνε την αντιπαράθεση με τους ριζοσπάστες, αφού στην ίδια αναμέτρηση κατήλθε ο Ι. Μομφεράτος ο οποίος είχε εξοριστεί επί διοικήσεως Καρούσου και θεώρησε την εκλογή του πολιτική παρακμή του πολιτικού συστήματος.

έπαρχος επί Προστασίας εκλέγεται βουλευτής το 1868 και ο Παναγής Κομποθέκρας-Βινιεράτος ο οποίος θα πρωτοεκλεγεί το 1875 αφού πριν είχε διατελέσει από το 1866 Δήμαρχος Αργοστολίου. Ο Βινιεράτος υπήρξε πολιτικό τέκνο του Δ. Καρούσου, όμως απογαλακτίστηκε μαζί τους και στο τέλος συγκρούστηκαν σφοδρά, θα δημιουργήσει ισχυρή τοπική πολιτική ομάδα και πολιτική οικογένεια. Θα ακολουθήσει μετέπειτα ο υιός του Διονύσιος επιβιώνοντας έως το 1920 ως Δήμαρχος και ως βουλευτής της επαρχίας Κραναίας και η πολιτική διαδρομή των δύο θα αφήσει βαθιές πολιτικές ιχνηλασίες στην επαρχία αλλά και στο νομό ευρύτερα. Ο Βινιεράτος παρουσιάστηκε ως αρχηγός κόμματος της φτωχολογιάς, αφού ήταν ένας άσημος έως τότε συμβολαιογράφος. Αυτό που είναι χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι ο βασικός εκπρόσωπος του λαϊκισμού και των πελατειακών σχέσεων υπήρξε βασικός εκφραστής του τρικουπισμού στο νομό. Εξελίχθηκε σε πανίσχυρο κομματάρχη και το κόμμα του διατηρήθηκε 60 περίπου χρόνια, όταν το «Βινιερατικό Κόμμα» εντάχθηκε τελικά στο Λαϊκό Κόμμα του Δημητρίου Γούναρη. Ο πολιτικός μεταμορφισμός του Βινιεράτου, ο οποίος παρά το γεγονός ότι τα βασικά στελέχη του ήταν άτομα που προέρχονταν από το αρχοντολόι και ανθρώπους της Προστασίας, ήταν «το κόμμα του λαού», στοιχείο που δείχνει την σταθερή λαϊκίζουσα συμπεριφορά των πολιτικών οι οποίοι γνωρίζοντας σαφώς τη διαπραγματευτική αντίληψη που έχει η ψήφος και τη συνειδητή στάση των ψηφοφόρων, τους παγιδεύουν μέσω της υποσχესιολογίας στην υφαρπαγή των ψήφων. Η κατάσταση αυτή αποτελεί πλέον διαρκές φαινόμενο το οποίο προσδιορίζει το επίπεδο του προεκλογικού αγώνα, ενώ η ανυπαρξία του κράτους την ευνοεί και δίνει πεδίο ύπαρξης στην διαμεσολάβηση των πολιτικών και των κομματικών τους μηχανισμών.

Εκτός ριζοσπαστισμού, αλλά με σημαντικές επιρροές εμφανίζεται ο Ρόκκος Χοϊδάς που καταφέρεται κατά της βασιλείας και είναι εκφραστής του δημοκρατικού κινήματος. Έρχεται σε αντίθεση με το τοπικό πολιτικό κατεστημένο, συγκρούεται σκληρά με την πολιτική ομάδα του Αγαμέμωνα Μεταξά και καταφέρνει να εκλεγεί βουλευτής μόνο το 1875, ενώ η προσπάθεια του 1877 δεν έχει αποτέλεσμα. Σημαντική στήριξη είχε από τον ριζοσπάστη Π. Πανά. Η αντιπαράθεση προς το πρόσωπό του ήταν τόσο σκληρή ώστε επιχειρήθηκε ακόμα και η δολοφονία του στον Ελειό κατά την προεκλογική περίοδο του 1875.

Η Επαρχία Πάλλης είναι η δεύτερη σε μέγεθος επαρχία της νήσου Κεφαλληνίας. Η Επαρχία παρά το γεγονός ότι δεν έχει μεγάλο αστικό κέντρο είχε ανεπτυγμένη σε μεγάλο μέγεθος γεωργία και είχε σχετική οικονομική αυτονομία. Στην περιοχή αναπτύχθηκε σημαντικό ενωτικό κίνημα και είχε προΐστορία από την εποχή της Επτανήσου Πολιτείας. Λόγω της κοινωνικής σύνθεσης του πληθυσμού, κυρίως αγρότες, ναυτικοί, αμπελοκαλλιεργητές, δεν αναπτύχθηκαν ισχυρές οικονομικές ομάδες. Οι αδελφοί Ιακωβάτοι ως ισχυρές πολιτικές προσωπικότητες θα κυριαρχήσουν

πολιτικά, ο Γεώργιος και ο Χαραλάμης, αλλά θα αναδείξουν και τον πρώτο δήμαρχο, έστω για μικρό διάστημα τον Νικόλαο. Οι Ιακωβάτοι συγκροτούν πολιτική οικογένεια και εκλέγονται ταυτόχρονα ή περιοδικά, εκτός από 1873¹³⁴⁴. Οι Ιακωβάτοι είχαν μακρά πολιτική παρουσία και συμμετείχαν στο ριζοσπαστικό κίνημα με τον δικό τους ιδιόμορφο τρόπο και το γεγονός αυτό φαίνεται από τη σταδιακή συνεργασία που είχαν με την ηγεσία του. Μετά την Ένωση ενώ εμφανίζονταν ως ανεξάρτητοι συνεργάστηκαν με τον Δ. Βούλγαρη σε όλη τη δεκαετία. Είναι γεγονός όμως ότι η ηγετική προσωπικότητα του Γ. Ιακωβάτου και η δυναμική του παρουσία στη Βουλή του έδωσε τη δυνατότητα να ασκήσει σε μέγιστο βαθμό τον διαμεσολαβητικό του ρόλο ανάμεσα στο λαό και στο κράτος και να δημιουργήσει ένα τοπικό κομματικό φαινόμενο μακράς ισχύος. Δίπλα στους αδελφούς Ιακωβάτους βρίσκεται ένα από τους ιδρυτές του ριζοσπαστισμού και ηγετικό του στέλεχος, ο Γεράσιμος Λειβαδάς, ο οποίος είχε από την Ιόνιο Βουλή προσχωρήσει στους νεοριζοσπάστες. Συνεργάστηκε με τους Ιακωβάτους κατά τις εκλογές του 1865, όταν εξελέγη αλλά και μετέπειτα στήριξε την ομάδα τους.

Στην επαρχία Πάλλης εκλέγεται επίσης ο Μαρίνος Χαριτάτος ο οποίος προέρχεται από τους παλαιούς ριζοσπάστες και είχε υποστηριχθεί από αυτούς στη IB Βουλή για την αναπλήρωση του παραιτηθέντος Ιακωβάτου, όπου από την εποχή αυτή προέρχεται η αντιπαράθεσή τους. Ανήκει στους ανεξάρτητους εκλέγεται τρεις φορές (1872-73-74) και αντιπροσωπεύει την αντι-ιακωβατική παράταξη, χαρακτήρα που έδιναν οι ίδιοι οι οργανωτές της, αναδεικνύοντας έτσι το μέγεθος της πολιτικής κυριαρχίας της οικογένειας των Ιακωβάτων.

Η Επαρχία Σάμης είναι η μικρότερη επαρχία της νήσου, είναι κυρίως ορεινή και ο κόσμος της ασχολείται με τη γεωργία, κτηνοτροφία, αμπελουργία ναυτικά επαγγέλματα και εμπόριο. Είναι πιο κοντά στην στερεά Ελλάδα και αυτό της έδωσε τη δυνατότητα να αναπτύξει έντονο εμπόριο. Ήταν αρκετά αυτοδύναμη οικονομικά και η κοινωνία της ήταν παραδοσιακή. Στην Επαρχία δεν αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα κινήματα και η πολιτική παράδοση ήταν σχετικά μικρή, αφού ελάχιστο πολιτικό προσωπικό καταγόμενο από αυτή την περιοχή είχε παρουσία στα προενωσιακά χρόνια.

Στην περίοδο μετά την Ένωση αναπτύχθηκε η πολιτική δραστηριότητα, λόγω και του γεγονότος ότι εξέλεγε τρεις βουλευτές και η τοπική αυτοδιοίκηση λόγω και των γεωγραφικών συνθηκών, αφού μεγάλο μέρος της είναι ορεινή και με μεγάλες αποστάσεις μεταξύ των δήμων και της πρωτεύουσας. Στην επαρχία θα κυριαρχήσουν πρόσωπα με επιστημονική ή οικονομική ισχύ κατά την μετενωσιακή περίοδο. Έτσι ο ιατρός Ιωάννης Δεστούνης από την περιοχή της Ερύσσου (Άσος) εκλέγεται σταθερά, όπως και ο νομικός Γεώργιος Δελλαπόρτας από την περιοχή της

¹³⁴⁴ Γεώργιος Τυπάλδος-Ιακωβάτος (εκλέγεται 1865, 1868, 1874), Χαράλαμπος (1865, 1868, 1874). Ο Νικόλαος είναι ο πρώτος Δήμαρχος Παλλέων το 1866.

Σάμης (Αιγιαλός), ο ιατρός Ευάγγελος Αντύπας από την Πύλαρο (Αντυπάτα) και ο νομικός και κτηματίας Ιωάννης Άννινος Καβαλλιεράτος από την Σάμη (Πουλάτα) γόνος παλαιάς πολιτικής οικογένειας. Οι εκλεγέντες προσπαθούν να καταγράφονται ως ανεξάρτητοι, αφού δεν έχουν πολιτικές ρίζες σε προηγούμενες πολιτικές καταστάσεις, αφού είναι κυρίως επιστήμονες που προέρχονται από τη μεσαία τάξη ή εισοδηματίες η έχουν δραστηριοποιηθεί στους τοπικούς δήμους. Η επαρχία Σάμης θα αποτελέσει την απαρχή της αφομοίωσης στο κεντρικό πολιτικό σύστημα άρξαντος του Κουμουνδούρου, λόγω της γεωμορφολογίας της αλλά και του χαρακτήρα της παραγωγής που ήταν κυρίως κτηνοτροφικός και ναυτικός διότι ως ύπαιθρος και περιοχή με πολυσύνθετη γεωμορφολογία δεν έχει ιστορικότητα πολιτικής παρουσίας, ενώ δεν αποτέλεσε χώρο ανάπτυξης κοινωνικών κινημάτων ή έντονων ταξικών αντιθέσεων, λόγω της μικρής γαιοκτησίας, του κτηνοτροφικού πληθυσμού, των εμπορών αλλά και των ναυτικών που εξαπολύθηκαν στα πέρατα του κόσμου.

Όσον αφορά τις συσσωματώσεις των κεντρικών κομμάτων αυτές καταγράφονται ποικιλόμορφα. Ο πρώτος που εισέρχεται στο τοπικό σύστημα είναι ο Κουμουνδούρος ο οποίος το 1865 θα ελέγξει όλους τους βουλευτές της Κραναίας και ταυτόχρονα θα αποκτήσει ισχυρές προσβάσεις στην επαρχία Σάμης. Από τους πρώτους που τον ακολούθησαν ήταν ο Γ. Μαυρογιάννης ο οποίος υπήρξε σημαντικό στέλεχος των Παλαιοριζοσπαστών. Όπως επίσης σημαντικός συνεργάτης του ήταν ο Νικ. Βαλσαμάκης ο οποίος διετέλεσε μετέπειτα υπουργός, που προέρχονταν από τους νεοριζοσπάστες. Ο Κουμουνδούρος, ο οποίος αμέσως μετά την Εθνοσυνέλευση θα ξεκινήσει τη συγκρότηση του κόμματός του, θα επισκεφθεί από τους πρώτους νομούς την Κεφαλληνία¹³⁴⁵ όπου θα προσπαθήσει να δημιουργήσει ισχυρή εκλογική βάση. Θα τον ακολουθήσουν αρχικά οι Δημήτριος Μηλιαρέσης¹³⁴⁶ και Νικ. Βαλσαμάκης, όπου ήδη είχαν συνεργαστεί και στην Εθνοσυνέλευση, προσχωρώντας στο κόμμα του, το οποίο θα πάρει από τον Γ. Τυπάλδο-Ιακωβάτο τον τίτλο «*Κόμμα των Μπεμπέδων*»¹³⁴⁷, ενώ ο Πανάς¹³⁴⁸ τους θεωρεί ανορθωτές της βασιλείας, και κατ' επέκταση κατά των δικαιωμάτων του λαού.

Οι Τρικούπικοί μετέπειτα ισχυροποιούνται στο νησί, αφού σ' αυτούς προσχώρησε η μεγάλη πλειοψηφία των νεοριζοσπαστών, με την επίδραση και του Λομβάρδου, ενσωματώνοντας και τις προσβάσεις του Κουμουνδούρου μετά το θάνατό του. Σημαντική εκλογική βάση στην επαρχία Κραναίας αλλά και στο νομό ευρύτερα δίνει ο Βινιεράτος, όπου πολιτεύεται μετά το 1875,

¹³⁴⁵ Εφημ. "Η Κεφαλληνία", φ. 36/20.2.1865.

¹³⁴⁶ Για τη στάση του Δ. Μηλιαρέση στο θέμα της Ένωσης, εφημ. "Ριζοσπάστης", φ. 34/30.8.1863, σσ. 1

¹³⁴⁷ Τσιτσέλης Ηλ., τ. Β', 1904: 649.

¹³⁴⁸ «Και θα ψηφίσουν, επί παντός ό,τι συντέινει να ενισχύσει την βασιλείαν προς βλάβην των δικαιωμάτων του λαού» (Π. Πανάς, εφημ. "Εργάτης", φ.2/12.7.1875).

εκλέγεται βουλευτής ως ανεξάρτητος και μετά προσχωρεί στον Τρικούπη δίνοντάς του σημαντική ισχύ, όπου τίθεται και ένα σημαντικό ερώτημα αν στο πρόσωπο ενός ανθρώπου της Προστασίας εκφράζεται ο εκσυγχρονισμός και η μεταρρύθμιση σε τοπικό επίπεδο.

Σημαντικές προσβάσεις στο νησί έχει και ο Επ. Δηλιγιάννης μετά το 1872, όπου εκλέγει σημαντικό αριθμό βουλευτών αλλά και μετέπειτα, μέσω κυρίως του διπλωμάτη Άθω Ρωμάνου που θα διατελέσει και υπουργός του αλλά και του Θεοτόκη στη συνέχεια, ο οποίος θα διατελέσει σημαντικό ρόλο στις εθνικές διαπραγματεύσεις σε διάφορες περιόδους.

Σημαντικό μέρος των αντιπροσώπων της Β' Εθνικής Συνέλευσης 1864 αποτελούν πρόσωπα της νέας ανερχόμενης τάξης που αποτελούνταν από εμπόρους του εξωτερικού, δικηγόρους, δικαστικούς, άλλους ανώτερους διοικητικούς και στρατιωτικούς υπαλλήλους, κτλ. Η νέα αυτή τάξη θα διαχειριστεί την πολιτική εξουσία στα χρόνια που ακολούθησαν, η οποία όμως δεν είναι ακόμη συγκροτημένη ούτε έχει πραγματική δύναμη. Οι νέες δυνάμεις που εμφανίζονται στην οικονομία και στην πολιτική ζωή κλονίζουν αρκετά την κρατική μηχανή και η κίνηση προς τα εμπρός γίνεται αισθητή. Είναι χαρακτηριστικό ότι το εξωτερικό εμπόριο της χώρας μέσα σε 16 χρόνια, ήτοι από το 1862-1878, υπερδιπλασιάζεται, χιλιάδες ελληνικά πλοία διασχίζουν τις θάλασσες, οι τραπεζικές εργασίες τονώνονται και γενικά παρατηρείται βελτίωση των οικονομικών με τις συνεπόμενες επιπτώσεις και στους άλλους οικονομικούς κλάδους δραστηριότητας¹³⁴⁹.

Οι μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές, πιο πολύ ποσοτικές παρά ποιοτικές και διαρθρωτικές, έφεραν αλλαγή και στο πολιτικό σύστημα, που παρά το γεγονός ότι δεν αρκούσαν για να προκαλέσουν βαθιές ανακατατάξεις στο συσχετισμό των πολιτικών δυνάμεων τον μετέβαλαν αισθητά εισάγοντας ορισμένα νέα στοιχεία. Αυτές οι αλλαγές θα έχουν σημαντικές επιπτώσεις και στην κεντρική πολιτική σκηνή. Κατά την Οθωνική περίοδο έχουμε το Αγγλικό, Ρωσικό και Γαλλικό κόμμα, μετά τη Β' Εθνοσυνέλευση έχουμε τους Πεδινούς (Βούλγαρης) και Ορεινούς (Κανάρης, Κουμουνδούρος) κατά τα πρότυπα της Γαλλικής Εθνοσυνέλευσης όπου τα τρία ξενικά κόμματα παρακμάζουν και ακολουθεί μια μακρά περίοδος με προσωποπαγή κόμματα και γύρω στο 1875 αρχίζουν να μετασχηματίζονται τα αρχηγικά κόμματα σε δύο πόλους. Στους παραδοσιακούς, που τους συγκροτούν οι Κουμουνδούρος, Δεληγιώργης και στους νεωτεριστές που τους συγκροτούν ο Τρικούπης, κλπ. Κυρίως ρόλο σε αυτό έπαιξε η «δεδηλωμένη» που εισήχθη από τον βασιλιά μετά από εισήγηση του Τρικούπη και αναβάθμισε το ρόλο της Βουλής στη συγκρότηση κυβέρνησης.

¹³⁴⁹ Βακαλόπουλος Απ., 1988: 262-263.

Ο Τρικούπης, οπαδός του Βρετανικού κοινοβουλευτικού συστήματος, προώθησε τον δικομματισμό μέσω του συνθήματος της «δεδηλωμένης», εγκαθιδρύοντας έτσι τη λειτουργία δύο κομμάτων¹³⁵⁰ που θα εναλλάσσονται τις επόμενες δεκαετίες¹³⁵¹. Κεντρική του πολιτική ήταν να κατακρίνει τις κυβερνήσεις οι οποίες έλαβαν ψήφο εμπιστοσύνης από το 1868 και μετά, θεωρώντας τις προσωπικές, παρά το γεγονός ότι δεν συγκέντρωναν την αποδοχή του λαού και την εμπιστοσύνη της Βουλής τύγχαναν όμως της βασιλικής εύνοιας.

Στις εκλογές οι οπαδοί των κυβερνήσεων (κυρίως του Βούλγαρη) έως το 1874 (εκτός του 1875 που ήταν αδιάβλητες) εφαρμόζαν τη μέθοδο του αποκλεισμού παντός πολίτη, ο οποίος ήταν ενάντια προς την κυβέρνηση και ήταν ικανός να κατακρίνει τις πράξεις του, έτσι που οι εποχές αυτές ζωγραφίζονται με μελανά χρώματα.

Η πολιτική διαφθορά που λυμαίνονταν το κράτος ριζώθηκε τόσο βαθιά ώστε οι μετέπειτα πολιτικοί που ήταν φιλελεύθεροι και συνταγματικοί, όπως οι κυβερνήσεις Τρικούπη και Δηλιγιάννη, δεν μπόρεσαν να μετατρέψουν το καθιερωμένο σύστημα σε μοχλό αλλαγής.

Η ολοκλήρωση της πρώτης δεκαετίας της αφομοίωσης βρίσκει τα Επτάνησα σε μια άλλη κατάσταση. Οι ιδιαιτερότητες του ελληνικού κοσμοσυστήματος μικρής κλίμακος, που είχε οικοδομηθεί επί πολλούς αιώνες και άνω του μισού αιώνα είχε προσλάβει κρατικά χαρακτηριστικά στην υπό επι κυριαρχία αυτόνομη Επτάνησο Πολιτεία με κέντρο και οργάνωση το κάθε νησί, σε διάστημα μιας δεκαετίας είχε εξαφανιστεί. Στη θέση του δρούσε ένα κακέκτυπο του μικρού ελληνικού βασιλείου, αποκομμένο από την ιστορική παράδοση και τις βαθιές ρίζες του με τον Ελληνισμό της διασποράς, όπου υπήρχε μια όσμωση ιδεών και πολιτισμού αλλά και μιας ισχυρής οικονομικής θέσης, αποτέλεσμα μιας βαθιάς αναζήτησης των Ελλήνων να ενισχυθούν οι δεσμοί με την ιστορία και την τύχη του έθνους.

Τα Επτάνησα και η Κεφαλληνία θα βιώσουν μια διαρκή απομόνωση και παρακμή, μια αφομοίωση σε ένα σύστημα το οποίο θα διαγράφει σταδιακά τη μικρής κλίμακας πολιτειακή αναφορά με εσωτερικές ιδιαιτερότητες που συγκροτούσε το κάθε νησί και θα ενσωματώνεται στο Ελληνικό Βασίλειο, στο εσωτερικό του οποίου η διαμάχη των παραδοσιακών με τους νεωτεριστές θα αναδειχθεί σε μείζονα ζήτημα και τελικά θα αποτελέσει για πολλά έτη τον γόρδιο δεσμό του ελληνικού έθνους, σε αντίθεση με το αίτημα της ελευθερίας και της εθνικής ολοκλήρωσης το οποίο είχε ταυτιστεί με το ριζοσπαστικό και ενωτικό αγώνα των Επτανήσων.

¹³⁵⁰ Πετρίδης Π., 1992: 72.

¹³⁵¹ Αναφέρει στο άρθρο του «Τις πταίει» της 29.6.1874: «... *Ας αφαιθεί να λειτουργήσει το πολίτευμα Ίνα επέλθη θεραπεία, πρέπει να γίνη ειλικρινώς αποδεκτή η θεμελιώδης αρχή της κοινοβουλευτικής κυβερνήσεως, ότι τα υπουργεία λαμβάνονται εκ της πλειοψηφίας της Βουλής...*».

Παρά τα γεγονότα αυτά, λόγω της μακράς πολιτικής εμπειρίας στη δημιουργία και λειτουργία θεσμών, καθ' όλη την περίοδο μετά την Ένωση η Κεφαλληνία αποτελεί τη μήτρα που θα ξεπηδήσουν σημαντικά κινήματα που αργότερα θα έχουν πανελλήνιο χαρακτήρα, όπως:

- Το κίνημα του Ρόκκου Χοϊδά, δικαστικού και βουλευτή Κραναίας, υπέρ της κατάργησης της Βασιλείας και την εγκαθίδρυση δημοκρατικού καθεστώτος.
- Το όραμα της Βαλκανικής Ομοσπονδίας του δημοσιογράφου και ριζοσπάστη Παναγιώτη Πανά.
- Η δημιουργία του πρώτου Σοσιαλιστικού Κόμματος αρχών από τον φιλόλογο και Καθηγητή της Οξφόρδης Πλάτωνα Δρακούλη.
- Το συνδικαλιστικό κίνημα με την ίδρυση των πρώτων επαγγελματικών σωματείων και ενώσεων.
- Η ίδρυση και οργάνωση των πολιτικών λεσχών, οι οποίες υπήρχαν επί Προστασίας και ο ρόλος τους στην ανάδειξη των υποψηφίων βουλευτών.
- Το αγροτικό και κοινωνιστικό κίνημα του Μαρίνου Αντύπα.

Όλα τα παραπάνω κινήματα θα έχουν ως πολιτική και ιδεολογική βάση το ενωτικό και ριζοσπαστικό κίνημα, αφού έχουν κυρίως εθνικά χαρακτηριστικά και οι στόχοι τους είναι η κοινωνική αναδιανομή και το ξεπέρασμα των κοινωνικών αντιθέσεων.

Στην ολοκλήρωση της πρώτης δεκαετίας μετά την Ένωση το πολιτικό σύστημα της Κεφαλληνίας έχει κυριαρχηθεί από τις κεντρικές πολιτικές δυνάμεις των Αθηνών και τις πολιτικές που αυτές χαράζουν. Οι πολιτικοί άξονες, οι διαιρετικές τομές και τα διακυβεύματα δεν αποτελούν πλέον δημιούργημα του ιδιαίτερου τοπικού κοσμοσυστήματος μικρής κλίματος ή ευρύτερα του επτανησιακού, όπως αυτό αναπτύχθηκε και λειτούργησε κάτω από την δυτική κυριαρχία. Το τοπικό πολιτικό σύστημα περιορίζεται μόνο στη συμμετοχή στην πολιτική διαδικασία της οποίας οι κατευθύνσεις και εξέλιξη καθορίζονται σε κεντρικό επίπεδο. Η ανάδειξη των πολιτικών στελεχών που μετέχουν των πολιτικών διαδικασιών, δηλαδή των εκλογών, δεν αναδεικνύονται πλέον σε τοπικό επίπεδο αλλά επιβιώνουν μόνο μέσω της ταύτισής και συμμετοχής τους στις κεντρικές πολιτικές ομάδες. Τα πολιτικά αφηγήματα που αναπτύσσονται από τους εν δυνάμει πολιτικούς και τους βουλευτές αφορούν κυρίως τη διασφάλιση της διαπραγμάτευσης της ψήφου των πολιτών και δευτερευόντως την εκπροσώπηση των επαρχιών στη Βουλή. Ο ρόλος αυτής της διαμεσολάβησης, μεταξύ του κράτους και των πολιτών, καθιέρωσε και τον τρόπο πολιτικής και κατ' επέκταση της εκλογικής συμπεριφοράς. Αντικατοπτρίζονταν έτσι τα αποτελέσματα της μεταβατικής περιόδου της μετά την Ένωση εποχής στην οποία ολοκληρώνεται η κυριαρχία των αντιλήψεων του κεντρικού κράτους και της πολιτικής τάξης που κυριαρχεί στη Βουλή.

Η Κεφαλληνία στην πρώτη δεκαετία μετά την Ένωση, συμμετέχοντας σ' όλη την πολιτική διαδικασία που λειτούργησε στο Ελληνικό Βασίλειο θα ενσωματωθεί πλήρως. Η προσπάθεια να

αντιτάξει οποιαδήποτε αντίσταση θα είναι ανεδαφική, θα διατηρήσει όμως μια αυτόνομη κοινωνική και κυρίως οικονομική παρουσία, που θα διατηρηθεί λόγω του μεγέθους της όσο και λόγω της ενασχόλησης των κατοίκων με το εμπόριο και τη ναυτιλία. Η ενσωμάτωση της Κεφαλληνίας στο Ελληνικό πολιτικό σύστημα αποτέλεσε μια μακρά διαδικασία και το αποτέλεσμα δεν υπήρξε ευνοϊκό προς αυτή. Αυτό αποτέλεσε όμως μια επιλογή των κατοίκων της, αφού η ελευθερία που ακολούθησε την Ένωση αποτελούσε βαθειά στρατηγική της επιλογή, όπως και το όραμα της εθνικής απελευθέρωσης και ολοκλήρωσης καθ' όλο τον βίο της Κεφαλληνιακής κοινωνίας από το τέλος της Βυζαντινής παρουσίας και καθ' όλα τα χρόνια της δυτικής κατοχής. Αυτό ήταν το τίμημα της ελευθερίας, όπως οι διαιρετικές τομές της πτώσης της ενετοκρατίας και της Επτανήσου Πολιτείας υπήρξαν καθοριστικές για το πολιτικό σύστημα του νησιού, έτσι και η διαιρετική τομή της ένωσης υπήρξε καθοριστική για την Κεφαλληνία και προσδιόρισε το μέλλον της.

Η έρευνα αυτή προσπάθησε να προσεγγίσει με τον μέγιστο δυνατό τρόπο, μέσα από στοιχεία, αρχεία και ανάλυση το μεταενωσιακό πολιτικό σύστημα που αναπτύχθηκε στο νησί και τις επιπτώσεις της αφομοίωσης. Ταυτόχρονα έγινε μια όσον το δυνατόν εμπεριστατωμένη ανάπτυξη του υλικού και δόθηκαν εξηγήσεις για την εξέλιξη του μεταενωσιακού τοπικού πολιτικού συστήματος, τις επιπτώσεις τις παρεμβάσεις του κεντρικού συστήματος και τις επιδράσεις που είχε το τοπικό στο κεντρικό. Η Κεφαλληνία, λόγω του γεωμορφολογικού της πεδίου και της ιστορικότητάς της υπήρξε μια σημαντική παρουσία στο Ιόνιο καθ' όλη την προ της Ενώσεως περίοδο καθορίζοντας πολλές φορές τις εξελίξεις. Αυτόν τον ρόλο, παρά τις αρνητικές επιπτώσεις, συνεχίζει να τον διαδραματίζει και μετά την Ένωση, στην οικονομική, κοινωνική ζωή, όσο και στην πολιτική και το κοινοβουλευτικό σύστημα.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Ι. Παράρτημα Α΄

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ

1. Γενικοί Πίνακες: Αναλυτικά εκλογικά αποτελέσματα κατά επαρχία

ΕΚΛΟΓΕΣ 1864: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΝΗΣΟΥ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ¹³⁵²

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων	Αριθμός ψήφων
1.	Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος	6.469
2.	Γεώργιος Τυπάλδος Κοζάκης	5.431
3.	Γεώργιος Τυπάλδος-Ιακωβάτος	5.290
4.	Ιωσήφ Μομφερράτος	5.060
5.	Νέστορ Σολομός	5.007
6.	Αντώνιος Βρυώνης	4.960
7.	Νικόλαος Λούζης	4.927
8.	Δημήτριος Μηλιαρέσης	4.901
9.	Γεράσιμος Ε. Μαυρογιάννης	4.888
10.	Ιωάννης Σ. Άννινος	4.874
11.	Νικόλαος Βαλσαμάκης	4.855
12.	Νικόλαος Φωκάς-Γεωργακάτος	4.652
13.	Επαμεινώνδας Μεταξάς	4.617
14.	Σπυρίδων - Ανδρέας Μεταξάς	4.513
15.	Χαράλαμπος Τυπάλδος-Ιακωβάτος	4.373
16.	Βαπτιστής Άννινος	4.339
17.	Ιωάννης Δοτοράτος-Καπελέτος	4.331
18.	Γεράσιμος Λιβαδάς	4.314
19.	Αναστάσιος Μεταξάς	4.003
20.	Σταματέλος Πυλαρινός	3.955

ΕΚΛΟΓΕΣ 1865: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΡΑΝΑΙΑΣ¹³⁵³

Αριθμός ψήφων που έλαβε κάθε υποψήφιος στο ΝΑΙ

¹³⁵² Τσιτσέλης Ηλ., τ. β, 1960: 604.

¹³⁵³ Η επιτροπή συνεδρίασε στις 19.5.1865, εντός του διοικητικού καταστήματος Αργοστολίου και αποτελείτο από τον Νομάρχη Κεφαλληνίας, τον Ειρηνοδίκη, το δημαρχιακά καθήκοντα εκπληρών καθ' όλο το στάδιον των προπαρασκευαστικών βουλευτικών πράξεων Αργοστολίου εγχώριο σύμβουλο, οι Πρόεδροι των εφορευτικών επιτροπών της επαρχίας Κραναιάς, Αργοστολίου, Ποταμιάνας, Λειβαθούς, Ομαλών, Βαλτών [ΓΑΚ/Εκλογικά Συλλογής Λαδά (1843-1873) Φ. 052/ Εκλογικά έγγραφα Κεφαλληνίας (1864-1868), Επικύρωση αποτελεσμάτων εκλογών επαρχίας Πάλλης 1865, έγγραφα 1136-1138].

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων	Δήμος Αργοστολίου	Δήμος Ποταμιάνας	Δήμος Λειβαθούς	Δήμος Ομαλών	Δήμος Βαλτών	Ολικός αριθμός ψήφων
1.	Μαυρογιάννης Γεράσιμος	614	379	597	372	777	2.732
2.	Φωκάς Γεωργακάτος Νικόλαος	646	368	592	330	744	2.680
3.	Αναστασάτος Άννινος Αναστάσιος	456	547	549	427	691	2.670
4.	Τζουγανάτος Λοβέρδος Δημήτριος	637	308	348	301	847	2.441
5.	Μεταξάς Σπυρίδων	530	218	436	552	488	2.224
6.	Μομφερράτος Ιωσήφ	535	433	470	244	280	1.962
7.	Μονόπολης Σπυρίδων	213	193	738	236	567	1.947
8.	Κατσαίτης Αλέξανδρος	486	299	372	243	381	1.781
9.	Δαυής Δημήτριος	463	385	356	244	191	1.630
10.	Μεταξάς Αναστάσιος	360	241	390	154	299	1.444
11.	Βαλσαμάκης Παναγής	281	134	495	133	245	1.288
12.	Ανδρεάτος Κωνσταντίνος	270	236	328	262	136	1.232
13.	Θεοφιλάτος Παναγής	299	314	265	160	99	1.137
14.	Σολομός Νέστωρ	190	146	169	116	352	973
15.	Πανάς Παναγιώτης	250	178	297	139	90	954
16.	Μεταξάς Επαμεινώνδας	258	157	191	86	204	896

ΕΚΛΟΓΕΣ 1865: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΠΑΛΛΗΣ¹³⁵⁴

Αριθμός ψήφων που έλαβε κάθε υποψήφιος στο ΝΑΙ					
A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων	Δήμος Ληξουρίου	Δήμος Παλαιών	Δήμος Θηναίας	Ολικός αριθμός ψήφων
1.	Τυπάλδος-Ιακωβάτος Γεώργιος	899	859	157	1.945
2.	Τυπάλδος-Ιακωβάτος Χαράλαμπος	804	703	66	1.643
3.	Λιβαδάς Γεράσιμος	534	425	517	1.467
4.	Κατσαίτης Πέτρος	518	695	94	1.207
5.	Δοτοράτος Καπελέτος Ιωάννης	564	449	103	1.146
6.	Τυπάλδος Αλφρονσάτος Ιωάννης	414	474	168	1.061
7.	Πετρίτσης Αθανάσιος	422	549	69	1.041
8.	Κεφάλας Αντώνιος	347	313	275	958
9.	Μαρκάτος Παύλος	125	661	119	895

ΕΚΛΟΓΕΣ 1865: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΣΑΜΗΣ¹³⁵⁵

Αριθμός ψήφων που έλαβε κάθε υποψήφιος στο ΝΑΙ

¹³⁵⁴ Πρακτικό Επαρχιακής Επιτροπής επικύρωσης αποτελεσμάτων εκλογών 1865 Επαρχίας Πάλης 19.5.1865, που συνεδρίασε στο διοικητικό κατάστημα Αργοστολίου. Η επιτροπή αποτελείται από τους: Γραμματέας Νομαρχίας, Πρόεδροι των εφορευτικών Επιτροπών Δήμων Ληξουρίου, Παλαιών, Θηναίας, ο Δήμαρχος Αργοστολίου [ΓΑΚ / Εκλογικά Συλλογής Λαδά (1843-1873) Φ. 052/ Εκλογικά έγγραφα Κεφαλληνίας (1864-1868), Έγγραφα 1136-1138].

¹³⁵⁵ Η επιτροπή συνεδρίασε εντός του δικαστικού μεγάρου Αργοστολίου και αποτελείτο από τον Νομάρχη Κεφαλληνίας, τον Ειρηνοδίκη, τον δημαρχιακά καθήκοντα εκπληρών καθ' όλο το στάδιο των προπαρασκευαστικών βουλευτικών πράξεων Αργοστολίου εγγώριον σύμβουλον και οι Πρόεδροι των εφορευτικών επιτροπών της επαρχίας Σάμης [ΓΑΚ/Εκλογικά Συλλογής Λαδά (1843-1873) Φ. 052/ Εκλογικά έγγραφα Κεφαλληνίας (1864 -1868), Επικύρωση αποτελεσμάτων εκλογών επαρχίας Σάμης 1865, έγγραφα 1141-1142].

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων	Δήμος Σάμης	Δήμος Πυλάρου	Δήμος Ερύσσου	Ολικός αριθμός ψήφων
1.	Φλωριάς Γεώργιος	717	451	603	1.771
2.	Αντύπας Γεράσιμος	733	340	683	1.756
3.	Ζερβός Αντώνιος	883	324	514	1.671
4.	Δεστούνης Ιωάννης	110	239	677	1.026
5.	Δελλαπόρτας Γεώργιος	157	385	397	936
6.	Φλαμιάτος Γεώργιος	305	139	222	666

ΕΚΛΟΓΕΣ 1868: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΡΑΝΑΙΑΣ

A/A	Όνομα και επώνυμον υποψηφίων
1.	Βαλσαμάκης Παναγής
2.	Δανής Δημήτριος
3.	Καρούσος Δημήτριος
4.	Κόκκινος Σπυρίδων
5.	Μαντζαβίνος Άγγελος
6.	Μαυρογιάννης Γεράσιμος
7.	Μελησσινός Σπυρίδων
8.	Μεταξάς Αγαμέμνων
9.	Μεταξάς Αναστάσιος
10.	Μομφερράτος Ιωσήφ
11.	Πανάς Παναγιώτης
12.	Σολομός Νέστωρ

ΕΚΛΟΓΕΣ 1868: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΠΑΛΛΗΣ

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων
1.	Αραβαντινός Ιωάννης
2.	Σκαλτσούνης Ιωάννης
3.	Τυπάλδος – Ιακωβάτος Γεώργιος
4.	Τυπάλδος – Ιακωβάτος Χαράλαμπος
5.	Τυπάλδος – Χαριτάτος Μαρίνος
6.	Τυπάλδος – Χαριτάτος Μιχαήλ

ΕΚΛΟΓΕΣ 1868: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΣΑΜΗΣ¹³⁵⁶

Αριθμός ψήφων που έλαβε κάθε υποψήφιος στο ΝΑΙ και το ΟΧΙ											
A/A	Όνομα και επώνυμον υποψηφίων	Δήμος Σάμης		Δήμος Πυλάρου		Δήμος Άσσου		Δήμος Δολυχίου		Ολικός αριθμός ψήφων	Ολικός αριθμός ψήφων
		ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ

¹³⁵⁶ Πρακτικό Επαρχιακής Επιτροπής επικύρωσης των αποτελεσμάτων εκλογών 1868 Επαρχίας Σάμης. Υπογράφεται από την επιτροπή η οποία αποτελείται από τους: Γραμματέας Νομαρχίας, Πρόεδροι των εφορευτικών Επιτροπών των Δήμων Σάμης, Πυλάρου, Άσσου και Δολιχίου, ο Δήμαρχος Σάμης (ΓΑΚ, Εκλογικά Αρχεία Βουλής των Ελλήνων (1844-1893), Εκλογικοί Κατάλογοι Αποτελέσματα 1868 Επαρχίας Σάμης, Φ. 44, Έγγραφα 44-50. Επικύρωση εκλογής βουλευτών επαρχίας Σάμης από Βουλή για τους Γ. Μ. Δελλαπόρτα, Άννινου Ευαγγελινού Ροδοθεάτου, Ιωάννη Π. Κωνσταντίνου Δεστούνη (ΠΡΒ, ΠΕΡ. Β, ΣΥΝ. Α., ΕΚΤΑΚΤΗ 1868, Συν. Κ' / 14.6.1868, σσ. 101).

1.	Δελαπόρτας Μακρής Γεώργιος	475	515	569	285	311	427	252	230	1.607	1.457
2.	Άννινος Ροθοδεάτος Ευαγγελινός	599	391	445	409	324	414	292	280	1.570	1.494
3.	Δεστούνης Ιωάννης του Κων/νου	365	625	478	376	374	364	323	158	1.540	1.523
4.	Φλωριάς Γεώργιος του Σπυρίδωνος	403	587	428	426	435	309	199	283	1.465	1.599
5.	Ζερβός Αντώνιος του Δημητρίου	589	401	287	567	379	359	62	420	1.317	1.747
6.	Αντύπας Γεράσιμος του Νικολάου	325	665	246	608	456	282	26	456	1.053	2.011
7.	Βρυώνης Γεράσιμος	173	817	140	714	390	348	279	203	982	2.082
8.	Φλαμιάτος Γεώργιος	471	519	198	656	206	523	106	376	981	2.083
9.	Σόκαρης Σπυρίδων του Στράτου	599	391	108	746	128	610	119	363	954	2.110
10.	Ζερβός Νικόλαος του Δημητρίου	311	679	133	721	165	579	116	366	725	2.339

ΕΚΛΟΓΕΣ 1868: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΙΘΑΚΗΣ

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων
1.	Παΐζης Μάρκος
2.	Κοκκίνης Παναγιώτης
3.	Πεταλάς Κωνσταντίνος
4.	Μιχαλόπουλος Αναστάσιος

ΕΚΛΟΓΕΣ 1869: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΡΑΝΑΙΑΣ

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων
1.	Δρακονταειδής Γεώργιος
2.	Θεόδωρος Κλαδάς
3.	Μεταξάς Αγαμέμνων
4.	Μαντζαβίνος Άγγελος

ΕΚΛΟΓΕΣ 1869: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΠΑΛΛΗΣ¹³⁵⁷

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων	Ολικός αριθμός ψήφων
		ΝΑΙ
1.	Τυπάλδος-Ιακωβάτος Γεώργιος	2.136
2.	Τυπάλδος-Ιακωβάτος Χαράλαμπος	1.976
3.	Τυπάλδος-Χαριτάτος Μαρίνος	1.958
4.	Τυπάλδος-Χαριτάτος Μιχαήλ	1.828
5.	Σκαλτσούνης Ιωάννης	1.697
6.	Αραβαντινός Ιωάννης	1.427
7.	Λιβαδάς Αθανάσιος	849

¹³⁵⁷ Έκθεση της Εφορευτικής Επιτροπής Επαρχίας Πάλλης προς τη Βουλή των Ελλήνων [ΓΑΚ, Εκλογικά Αρχεία Βουλής των Ελλήνων (1844-1893), Εκλογικά Αποτελέσματα Επαρχίας Πάλλης 1869, Φ. 52 έγγραφα 1147-1150].

8.	Πατρίτσης Αθανάσιος	823
9.	Κατσαΐτης Πέτρος	492

ΕΚΛΟΓΕΣ 1869: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΣΑΜΗΣ

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων
1.	Άννινος – Καβαλλιεράτος Ιωάννης
2.	Δελλαπόρτας Γεώργιος
3.	Δεστούνης Ιωάννης

ΕΚΛΟΓΕΣ 1872: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΡΑΝΑΙΑΣ

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων
1.	Άννινος Αναστάσιος
2.	Άννινος Ιωάννης
3.	Βαλσαμάκης Γεράσιμος
4.	Βικάτος Ιωάννης
5.	Δρακονταειδής Γεώργιος
6.	Κάγκας Σπυρίδων
7.	Μαντσαβίνος Άγγελος
8.	Μεταξάς Αγαμέμνων
9.	Μηλιαρέσης Νικόλαος
10.	Μοντεσάντος-Μπουλελάς Σπυρίδων
11.	Μονόπολης Σπυρίδων
12.	Σδριν Σπυρίδων
13.	Χοϊδός Σπυρίδων

ΕΚΛΟΓΕΣ 1872: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΠΑΛΛΗΣ

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων
1.	Αρδαβάνης Ευάγγελος
2.	Δελλαπόρτας Δημήτριος
3.	Ιακωβάτος Δημήτριος
4.	Κατσαΐτης Πέτρος
5.	Μεταξάς Νικόλαος
6.	Χαριτάτος – Τυπάλδος Μιχαήλ

ΕΚΛΟΓΕΣ 1872: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΣΑΜΗΣ

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων
1.	Άννινος – Καβαλλιεράτος Ιωάννης
2.	Αντύπας Ευάγγελος
3.	Διβάρης Νικόλαος

ΕΚΛΟΓΕΣ 1873: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΡΑΝΑΙΑΣ

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων

1.	Ιγγλέσης Μιχαήλ
2.	Μεταξάς Αγαμέμνων
3.	Μηλιαρέσης Νικόλαος
4.	Μοντεσάντος – Μπουλελάς Σπύρος

ΕΚΛΟΓΕΣ 1873: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΠΑΛΛΗΣ

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων
1.	Δελλαπόρτας Δημήτριος
2.	Πυλαρινός Όθων
3.	Χαριτάτος τυπάλδος Μιχαήλ

ΕΚΛΟΓΕΣ 1873: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΣΑΜΗΣ

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων
1.	Δελλαπόρτας Γεώργιος
2.	Δεστούνης Ιωάννης
3.	Κόκκινος Γεράσιμος

ΕΚΛΟΓΕΣ 1874: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΡΑΝΑΙΑΣ¹³⁵⁸

A/A		Αριθμός ψήφων που έλαβε κάθε υποψήφιος στο ΝΑΙ και το ΟΧΙ							
		Δήμος Κρανίων	Δήμος Λειβαθούς	Δήμος Δειληνιτών	Δήμος Ομαλών	Δήμος Ελειού	Δήμος Πρόννων	Ολικός αριθμός ΝΑΙ	Ολικός αριθμός ΟΧΙ
		ΝΑΙ/ΟΧΙ	ΝΑΙ/ΟΧΙ	ΝΑΙ/ΟΧΙ	ΝΑΙ/ΟΧΙ	ΝΑΙ/ΟΧΙ	ΝΑΙ/ΟΧΙ	ΝΑΙ/ΟΧΙ	ΝΑΙ/ΟΧΙ
1.	Βαλασαμάκης Γεράσιμος	1043/437	726/482	552/243	426/262	244/201	390/179	3381	1804
2.	Κατσαΐτης Αλέξιος	1032/448	573/635	524/271	428/260	227/218	379/190	3163	2022
3.	Βανδώρας Χριστόδουλος	1041/439	543/665	576/219	450/238	202/243	338/231	3150	2035
4.	Κοντομίχαλος Γεράσιμος	974/506	537/671	510/285	443/195	196/249	345/224	3055	2130
5.	Άννινος Άγγελος	458/1022	425/783	272/524	277/411	318/127	378/191	2128	3058
6.	Μαντζαβίνος Μιχαήλ	386/1094	881/327	200/595	231/457	195/250	208/361	2101	3084
7.	Βινιέρτος Παναγής	510/940	510/698	270/525	315/373	224/221	249/320	2108	3077
8.	Μηλιαρέσης Νικόλαος	549/931	479/729	267/528	297/391	236/209	231/338	2059	3126

ΕΚΛΟΓΕΣ 1874: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΠΑΛΛΗΣ

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων
1.	Τυπάλδος – Ιακωβάτος Γεώργιος
2.	Τυπάλδος – Ιακωβάτος Χαράλαμπος
3.	Χαριτάτος – Τυπάλδος Μαρίνος

¹³⁵⁸ Εκλογικά αποτελέσματα Επαρχίας Κραναίας. Την επικύρωση των αποτελεσμάτων υπογράφει ο Νομάρχης, ο Ειρηνοδίκης, ο Δήμαρχος και οι Πρόεδροι των Εφορευτικών Επιτροπών της Επαρχίας (ΤΙΑΚ/Θυρίδα Η1/Φ 15).

ΕΚΛΟΓΕΣ 1874: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΣΑΜΗΣ¹³⁵⁹

Α/Α	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων	Αριθμός ψήφων που έλαβε κάθε υποψήφιος στο ΝΑΙ και το ΟΧΙ									
		Δήμος Σάμης		Δήμος Πυλάρου		Δήμος Άσσου		Δήμος Δολυχίου		Ολικός αριθμός	Ολικός αριθμός
		ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ
1.	Φλωριάς Γεώργιος	580	230	0	1853	1447	0	214	212	2741	1786
2.	Αντύπας Ευαγγελινός	563	247	0	1853	1447	0	242	174	2658	1869
3.	Καβαλλιεράτος Άννινος Ιωάννης	572	238	0	1853	1447	0	224	193	2243	2284
4.	Άννινος Ευάγγελος	132	678	1762	91	0	1447	195	220	2089	2406
5.	Δεστούνης Ιωαννης	0	810	1788	65	0	1447	226	191	2014	2513
6.	Μακρής-Φραγκισκάτος Παναγής	0	810	1809	44	0	1447	189	233	1998	2534

ΕΚΛΟΓΕΣ 1874: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΣΑΜΗΣ
(Επαναληπτικές ως προς τα τμήματα των Δήμων Σαμαίων, Πυλαρέων, Άσσου)

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων
1.	Καβαλλιεράτος Άννινος Ιωάννης
2.	Άννινος Ευάγγελος
3.	Αντύπας Ευαγγελινός
4.	Δεστούνης Ιωάννης
5.	Μακρής-Φραγκισκάτος Παναγής
6.	Φλωριάς Γεώργιος

ΕΚΛΟΓΕΣ 1875: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΡΑΝΑΙΑΣ¹³⁶⁰

Α/Α	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων	Αριθμός ψήφων που έλαβε κάθε υποψήφιος στο ΝΑΙ και το ΟΧΙ	
		ΝΑΙ	ΟΧΙ
1.	Μεταξάς Αγαμέμνων	3152	2484
2.	Βινιεράτος Παναγής	3053	2582
3.	Βαλσαμάκης Νικόλαος	3024	2612
4.	Χοϊδός Ρόκκος	2812	2824
5.	Άννινος Αναστάσιος	2780	2853
6.	Ιγγλέσης Νικόλαος	2706	2928
7.	Μηλιαρέσης Δημήτριος	2521	3116
8.	Κοντομίχαλος Γεράσιμος	2266	3362
9.	Βαλσαμάκης Γεράσιμος	2050	3588
10.	Μοντεσάτνος - Μπουλελάς Σπυρ.	2007	3627
11.	Βανδώρας Χριστόδουλος	1441	4194
12.	Ραζής - Μαρκάτος Δημήτριος	1247	1388

¹³⁵⁹ Εκλογικά Αποτελέσματα Σάμης (ΤΙΑΚ/Θυρίδα Η1/Εκλογικοί κατάλογοι Επαρχίας Σάμης Φ. 15) και στον ίδιο φάκελλο έγγραφο Νο 207. Οι εκλογές αυτές ακυρώθηκαν στα τμήματα των Δήμων Σαμαίων, Πυλαρέων και Άσσου.

¹³⁶⁰ Εκλογικά αποτελέσματα Κραναιάς. Την επικύρωση των αποτελεσμάτων υπογράφει ο Νομάρχης, ο Ειρηνοδίκης, ο Δήμαρχος και οι Πρόεδροι των Εφορευτικών Επιτροπών της Επαρχίας (ΤΙΑΚ/Θυρίδα Η1/Φ 15, έγγραφο 226).

ΑΝΑΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1875: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΡΑΝΑΙΑΣ¹³⁶¹

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων
1.	Ιγγλέσης Νικόλαος

ΕΚΛΟΓΕΣ 1875 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΠΑΛΛΗΣ

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων
1.	Αλφονσάτος Ιωάννης
2.	Αυλάμης Γεράσιμος
3.	Ιακωβάτος Γεώργιος
4.	Ιακωβάτος Δημήτριος
5.	Ιακωβάτος Χαράλαμπος
6.	Κατσαΐτης Γεράσιμος
7.	Ματζουράτος Άγγελος
8.	Μεταξάς Νικόλαος
9.	Ξυδιάς Αναστάσιος-Πέτρος
10.	Πρετεντέρης Αναστάσιος
11.	Φορέστης Τιμόθεος
12.	Χαριτάτος Μαρίνος
13.	Χαριτάτος Μιχαήλ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1876: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΠΑΛΛΗΣ

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων
1.	Μεταξάς Νικόλαος
2.	Τυπάλδος-Φορέστης Τιμόθεος

ΕΚΛΟΓΕΣ 1875: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΣΑΜΗΣ¹³⁶²

A/A	Όνομα και επώνυμο υποψηφίων	Αριθμός ψήφων που έλαβε κάθε υποψήφιος στο ΝΑΙ και το ΟΧΙ									
		Δήμος Σάμης		Δήμος Πυλάρου		Δήμος Άσσου		Δήμος Δολυχίου		Ολικός αριθμός	Ολικός αριθμός
		ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ
1.	Ιωάννης Άννινος Καβαλλιεράτος	694	266	483	510	450	322	257	154	1881	1251
2.	Γεώργιος Φλωριάς	575	385	538	455	465	307	246	165	1820	1312
3.	Ευαγγελινός Αντύπας	585	375	492	502	477	205	264	147	1813	1319
4.	Παναγής Μακρής Θοδωράτος	408	352	578	415	336	436	181	230	1303	1820
5.	Ιωάννης Κ. Δεστούνης	360	600	520	473	344	428	195	216	1416	1716
6.	Στυλιανός Ρασσιάς	629	331	462	531	297	475	166	215	1340	1782

¹³⁶¹ Ο.π.

¹³⁶² Πίνακας διεξαχθείσης βουλευτικής εκλογής επαρχίας Σάμης, 8-21.7.1875, (Η/Α ΚΒ, Δ.Ε., Φ. 3, έγγραφο 75Η).

II. Παράρτημα Β΄
ΕΠΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1. ΕΠΕΡΩΤΗΣΕΙΣ / ΣΧΕΔΙΑ / ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΝΟΜΩΝ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ

ΕΠΕΡΩΤΗΣΕΙΣ / ΣΧΕΔΙΑ / ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΝΟΜΩΝ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ / ΣΥΝΟΔΟΣ	ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ	ΘΕΜΑ	ΒΟΥΛΕΥΤΗΣ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Α ΕΚΤΑΚΤΗ 1865-1866	ΚΔ΄ / 14.7.1865	Αντιπρόταση σχεδίου για τον λόγο του Βασιλιά κυρίως στα θέματα συνταγματικής νομιμότητας, αφομοίωσης και διοικητικής διαίρεσης της Επτανήσου	Γ. Ιακωβάτος (Πάλλης)	Η πρόταση δεν έγινε δεκτή
	ΛΘ΄ / 24.9.1865	Πρόταση για παράβαση της Κυβέρνησης στη συνταγματική υποχρέωση να κατατίθεται ο Προϋπολογισμός εντός διμήνου από την έναρξη της εκάστοτε συνόδου	Γ. Ιακωβάτος (Πάλλης)	Η πρόταση δεν έγινε δεκτή
	ΜΔ΄/30.9.1865	Πρόταση για αναβολή όλων των ψηφοφοριών για νομοσχέδια μέχρι της ψηφίσεως του προϋπολογισμού του 1866.	Γ. Ιακωβάτος (Πάλλης)	Η πρόταση δεν έγινε δεκτή με ψήφους 59 κατά και 41 υπέρ. Όμως μετά λίγες ημέρες υπεβλήθη ο Προϋπολογισμός.
	ΜΔ΄/30.9.1865	Πρόταση περί μη ψηφίσεως και εφαρμογής του νόμου «Περί μεταρρυθμίσεως του περί χαρτοσήμου νόμου και περί επεκτάσεως αυτού εις την Επτάνησον»	Γ. Ιακωβάτος (Πάλλης)	Η πρόταση απερρίφθη με ψήφους 59 κατά και 41 υπέρ.
	2.10.1865	Περί της απορρίψεως του αιτήματος παραχωρήσεως του εν Κεφαλληνία εις την αγγλικήν κυβέρνησιν ανήκοντος κτιρίου απαιτήσεών της.	Γ. Ιακωβάτος (Πάλλης)	Η πρόταση απερρίφθη και εγένετο δεκτό το αίτημα της Αγγλίας με τη σύμφωνη γνώμη του Υπουργού των Εξωτερικών και της Βουλής με απόφασή της στις 28.12.1865.
	6.10.1865	Πρόταση τροπ/σης στο άρθρο 13 του Καν. της Βουλής «περί αγορεύσεως βουλευτών»	Γ. Ιακωβάτος (Πάλλης)	Η πρόταση έγινε αποδεκτή
	6.10.1865	Τροπολογία στο Ν/Σ «Περί προσόντων των δικαστικών υπαλλήλων»	Γ. Ιακωβάτος, Χ. Ιακωβάτος, Γ. Λιβαδάς (Πάλλης)	
	6.10.1865	Τροπολογία στο Ν/Σ «περί διοργανισμού των διοικητικών αρχών του κράτους»	Γ. Ιακωβάτος, Χ. Ιακωβάτος, Γ. Λιβαδάς (Πάλλης)	
	6.10.1865	Τροπολογία στο Ν/Σ «περί σχηματισμού πόρων προς συντήρησιν και βελτίωσιν της δια ξηράς και θαλάσσης συγκοινωνίας»	Γ. Ιακωβάτος, Χ. Ιακωβάτος, Γ. Λιβαδάς (Πάλλης)	
	6.10.1865	Τροπολογία στο Ν/Σ «επί του χαρτοσήμου Νόμου»	Α. Ζερβός (Σάμης)	
	6.10.1865	Τροπολογία Ν/Σ «Περί καταργήσεως τελωνείων»	Γ. Αντύπας, Γ. Φλωριάς, Α. Ζερβός (Σάμης)	
	6.10.1865	Τροπολογία στο Ν/Σ «επί του περί υποδικηγόρων Επτανήσεων»	Γ. Φλωριάς (Σάμης)	
	Ν΄/ 7.10.1865	Πρόταση «Περί της προκυμαίας της Αγίας Ευφημίας εν Κεφαλληνία»	Γ. Αντύπας, Γ. Φλωριάς	

			(Σάμης)	
	ΝΓ'/ 11.10.1865	Τροπολογία στο Ν/Σ «Περί μεταρρυθμίσεως των τελωνείων»	Βουλευτές Κεφαλληνίας	
	ΞΒ'/ 29.10.1865	Τροπολογία στο Ν/Σ «Περί αγροληψίας κεφάλαιον του Ιονίου Αστικού Κώδικος»	Βουλευτές Κεφαλληνίας	
	Ξ ΣΤ' / 16.11.1865	Πρόταση «Περί διαχειρίσεως των εκκλησιαστικών κτημάτων εν Επτανήσω με βάση το Σύνταγμα του 1817 του Ιονίου Κράτους»	Βουλευτής Κεφαλληνίας	Απορρίφθηκε με απόφαση της Βουλής
	Ξ ΣΤ'/16.11.186 5	Ερώτηση «Περί διατηρήσεως του Συντάγματος του 1817 στα εκκλησιαστικά Κτήματα των Επτανήσων»	Άγνωστος	
	ΟΕ'/ 1.12.1865	Πρόταση νόμου «Περί εξετάσεως των εν Ακαδημία Κερκύρας περαιωσάντων τας φαρμακευτικές σπουδάς των»	Γ. Αντύπας (Σάμης)	
	ΟΗ'/4.12.1865	Τροπολογία στο Ν/Σ «Περί τελωνιακών αρχών εν Επτανήσω»	Γ. Φλωριά, Α. Ζερβός, Γ. (Σάμης), Γ. Μαυρογιάννης (Κρανιάς)	
	ΟΘ'/ 7.12.1865	Τροπολογία «Περί της μη εφαρμογής του νόμου περί δικαστικών τελών χαρτοσήμου εις το πρώην Ιόνιον Κράτος»	Βουλευτής Κεφαλληνίας	Η πρόταση δεν έγινε αποδεκτή από τη Βουλή με ψήφους 59 κατά και 40 υπέρ.
	ΟΘ' / 7.12.1865	Πρόταση «περί καταργήσεως της επέλειψης πληρωμής από τους πένητες του περί δικαστικών τελών χαρτοσήμου» λόγω κατάχρησης κατά το παρελθόν	Γ. Ιακωβάτος (Πάλλης), Κ. Κυπριάδης, Α. Μπαλάνος	Η πρόταση έγινε αποδεκτή
	Π'/ 8.12.1865	Αίτημα κατάθεσης στη Βουλή των εγγράφων που αφορούν το εν Κεφαλληνία φιλονικούμενον μεταξύ της Ελληνικής και Αγγλικής Κυβερνήσεως κτίριον τα οποία ευρίσκονται εις το αρχαίον της πρώην Ιονίου Γερουσίας	Γ. Ιακωβάτος (Πάλλης)	Αποδεκτή η πρόταση από τον Υπουργό των Εξωτερικών.
	Π Ζ'/16.12.1865	Τροπολογία στο Ν/Σ περί αφομοιώσεως και αναβολή συζήτησης αυτού	Γ. Φλωριάς (Σάμης)	Απορρίφθηκε η τροπολογία (Συν. 20.12.1865)
	ΠΗ'/ 17.12.1865	Πρόταση «Περί της μη καταργήσεως του λοιμοκαθατηρίου Κεφαλληνίας»	Άγνωστος	
	ΠΗ'/ 17.12.1865	Πρόταση στο Νομοσχέδιο «Περί ανεγέρσεως φάρων και περί ατμοπλοϊκής εταιρείας» να τεθεί και το Ληξούρι στα λιμάνια προσεγγίσεως, όπως εγκρίθηκε το 1864 και ίσχυε επί Προστασίας.	Γ. Ιακωβάτος (Πάλλης)	
	ΠΖ'/ 18.12.1865	Στο Νομοσχέδιο «Περί προϋπολογισμού του Υπουργείου παιδείας» ζητείται να διαγραφεί ποσόν 8.920 δρχ. «δι' αντιμισθία του προέδρου και έξοδα της εν Κεφαλληνία Πετριτσίου Σχολής, ετησία επιχορήγησις εκ λιρών 322 κατ' απόφασιν της Βουλής της Επτανήσου», διότι άλλα ο διαθέτης του ιδρύματος ορίζει	Γ. Ιακωβάτος (Πάλλης)	Η Βουλή εδέχθη αυθημερόν και ομοφώνως την πρόταση
	20.12.1865	Πρόταση περί αλλαγής των εν Επτανήσω υπαλλήλων	Γ. Λιβαδάς (Πάλλης)	
	20.12.1865	Εισαγωγή νόμου περί εφαρμογής της Ελληνικής νομοθεσίας από 1.4.1866 και ταυτόχρονη κατάργηση της Ιονίας νομοθεσίας		Στην ίδια συνεδρίαση καταψηφίστηκε με 61 ψ. κατά και 59 υπέρ. Κατά οι Κεφαλλήνες εκτός του Γ. Λειβαδά
	.20.12.1865	Πρόταση να υπάρξουν εξαιρέσεις στην εφαρμογή της αφομοίωσης στα Επτάνησα	Σ. Πετιμεζάς / Καλαβρύτων	Στην ίδια συν. καταψηφίστηκε με 59 ψ. κατά και 57 υπέρ. Κατά οι Κεφαλλήνες εκτός του Γ. Λειβαδά.
	21.12.1865	Διάφορες τροπολογίες Ν/Σ «Περί	Βουλευτές	

		αφομοιώσεως»	Κεφαλληνίας	
	21.12.1865	Τροπολογία να επιτρέπεται εις τους δεκαετίας ασκούντας το επάγγελμα του υποδικηγόρου εν Επτανήσω να εξετάζονται κατά τα νενομισμένα εις τον Άρειον Πάγον και λαμβάνωσι την άδειαν του δικηγόρου	Κ. Πεταλάς (Ιθάκης)	Απορρίφθηκε από τη Βουλή
	27.12.1865	Πρόταση στο άρθρο 3 της αφομοιώσεως «Το Εφετεϊόν των Επτανήσων να εδρεύει στην Κεφαλληνία», διότι είναι κεντρικώτερο μέρος και μπορεί να συμφωνήσει με τα συμφέροντα όλων των Επτανησίων		Τεθείσα εις ψηφοφορίαν απερρίφθη η πρόταση.
	ΡΑ' / 4.1.1866	Πρόταση για απονομή σύνταξης στον Γ. Λειβαδά για τους αγώνες του υπέρ της Ενώσεως		Ψηφίστηκε στη Συν. ΡΑ' / 4.1.1866
ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Β 1866-1867	ΙΓ' / 2.1.1867	Αναγγελία κωλύματος παρουσίας λόγω ιδιωτικών ασχολιών στην παρούσα σύνοδο και παραίτηση εκ των βουλευτικών του καθηκόντων	Ν. Φωκάς – Γεωργακάτος (Κραναίας)	Η Βουλή ανέβαλλε επ' αόριστον τη συζήτηση και απόφαση
	ΚΘ' / 25.1.1867	Αίτηση για μηνιαία άδεια	Γ. Ιακωβάτος (Πάλλης)	Εγκρίθηκε από τη Βουλή
	ΛΖ' / 4.2.1867	Πρόταση νόμου «Περί τεσσαρακονθημέρου διακοπής των δικαστικών προθεσμιών και παραγραφών κατά τας νήσους Κεφαλληνίας, Λευκάδος και Ιθάκης λόγω σεισμού»	Βουλευτές Κεφαλληνίας, Λευκάδος, Ιθάκης	Η πρόταση κηρύχθηκε αυθημερόν κατεπείγουσα από τη Βουλή και εγένετο δεκτή σε πρώτη συζήτηση άνευ αντιρρήσεως
	Μ' / 8.2.1867	Αναφορά του προέδρου Πρωτοδικών Κεφαλληνίας περί διακοπής των δικαστικών προθεσμιών και παραγραφών κατά της νήσου Κεφαλληνίας και Λευκάδας, διότι ως γράφει, «υφίσταται πλήρης ανωμαλία εις την νήσον ταύτην ένεκα των επισυμβάντων δυστυχημάτων και ως εκ τούτου κινδυνεύουσιν άπειρα συμφέροντα»	Πρόεδρος Πρωτοδικών Κεφαλληνίας, μέσω του υπουργού Δικαιοσύνης	Ο Υπουργός Δικαιοσύνης εισηγήθηκε το κατεπείγον και ψηφίστηκε την ίδια ημέρα ως Νομοσχέδιον με 4 άρθρα
	ΜΘ' / 21.2.1867	Κατάθεση τροπολογίας επί του «Περί ζωοκλοπής και ζωοκτονίας νόμου»	Γ. Μαυρογιάννης (Κραναίας)	
ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Γ 1867-1868	ΚΗ' / 6.11.1867	Πρόταση «Περί τακτοποιήσεως των εν Επτανήσω και ιδίως εν Κεφαλληνία ιδιωτικών χώρων»	Γ. Λιβαδάς (Πάλλης)	Παρεπέμφθησαν κατά τον κανονισμό
	ΛΔ' / 20.11.1867	Αναφορά με την οποία ζητεί κατ' επανάληψη την απαλλαγή του από τα βουλευτικά καθήκοντα	Νικόλαος Φωκάς – Γεωργακάτος (Κραναίας)	Η Βουλή αυθημερόν ενέκρινε την παραίτηση του βουλευτή
ΠΕΡ. Β ΣΥΝ. Α ΕΚΤΑΚΤΗ 1868	ΜΔ' / 19.7.1868	Πρόταση περί αναθεωρήσεως της Πολιτικής Δικονομίας	Αγαμέμνων Μεταξάς (Κραναίας)	Απερρίφθη από τη Βουλή με ψήφους 52 κατά και 51 υπέρ
	ΟΗ' / 18.10.1868	Τροποποίηση στο Νομοσχέδιο περί μεταβολής των τελωνειακών αρχών	Αγαμέμνων Μεταξάς (Κραναίας)	
	ΞΤ' / 3.10.1868	Πρόταση στη συζήτηση περί εφαρμογής της δικαστικής νομοθεσίας στα Ιόνια, όπως ο τόκος 6% ελαττωθεί εις 4%, λόγω της αξίας του κτήματος εξευρισκομένη εκ της προσόδου αυτού	Δ. Δαυής-Λορεντζάτος (Κραναίας)	Απερρίφθη από τη Βουλή με ψήφους 68 κατά και 59 υπέρ.
	ΙΣΤ' / 6.12.1868	Πρόταση για τη μη επιβολή διοδίων στην οδό Αργοστολίου-Σάμης	Άγνωστος	Η πρόταση παρεπέμφθη στο υπουργείο Εσωτερικών
	ΛΣΤ' / 8.7.1868	Πρόταση νόμου «Περί αγροληψιών» στο υπό συζήτηση νομοσχέδιον «Περί προσδιορισμού του εγγείου φόρου και λοιπών δικαιωμάτων δια το έτος 1868»	Ι. Μομφερράτος, Δ. Δαυής (Κραναίας)	Παραπέμφθησαν στην επιτροπή αναφορών για σχετική εισήγηση

	ΛΗ'/10.7.1868	Πρόταση «Περί συστάσεως διοικητικής αστυνομίας εν εκάστῳ νομῷ»	Δ. Καρούσος (Κραναίας) και ἄλλοι Επτανήσιοι βουλευτές	Παραπέμφθησαν στην επιτροπή αναφορών για σχετική εισήγηση εντός 20 ημερών
	ΛΗ'/10.7.1868	Πρόταση για την παροχή δανείου εκ μέρους της κυβερνήσεως υπέρ των παθόντων Κεφαλλήνων εκ του σεισμού	Άγνωστοι βουλευτές	Παραπέμφθησαν στην επιτροπή αναφορών για σχετική εισήγηση εντός 20 ημερών
	ΛΗ'/10.7.1868	Περί υποθηκών και αναγκαστικής εκποιήσεως των ακινήτων εν Επτανήσω	Άγνωστοι βουλευτές	Παραπέμφθησαν στην επιτροπή αναφορών για εισήγηση εντός 5 ημερών
	ΛΗ'/10.7.1868	Περί των συναδελφικών εκκλησιών Κεφαλληνίας	Άγνωστοι βουλευτές	Παραπέμφθησαν στην επιτροπή αναφορών για εισήγηση εντός 20 ημερών
	ΛΗ'/10.7.1868	Περί σωφρονιστηρίων Κερκύρας και Κεφαλληνίας	Άγνωστοι βουλευτές	Παραπέμφθησαν στην επιτροπή αναφορών για εισήγηση εντός 20 ημερών
ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ, ΣΥΝ Α 1869	ΜΑ/2.10.1869	Περί των εν Επτανήσω προς της ποινικής και τελωνιακής αφομοιώσεως προστίμων και λαθρεμπορικών πράξεων	Π.Β. Κωνσταντάς / Κερκύρας	Παραπέμφθη εις επί των αναφορών επιτροπής
	ΜΗ/13.10.1869	Πρόταση «κατά την εν ταις εκλογαίς καλπονοθεύσεων, δια μακρών αναπτύξας την ανάγκην της επιψηφίσεως αυτής, ως και τας του εκλογικού νόμου ατελείας, τας διδούτας αφορμήν εις την επινόησιν παντοίων καλπονοθεύσεων».	Γεώργιος και Χαράλαμπος Ιακωβάτοι (Πάλλης)	Η Βουλή παρέπεμψε προς εκτύπωση και ζήτησε από την των επί των εσωτερικών επιτροπή την τάχιστα υποβολή του
	ΜΘ/14.10.1869	Συμπληρωματικό Νομοσχέδιον περί νοθεύσεως των εκλογικών καταλόγων	Γεώργιος και Χαράλαμπος Ιακωβάτοι (Πάλλης)	Η Βουλή παρέπεμψε προς εκτύπωση και ζήτησε από την των επί των εσωτερικών επιτροπή την τάχιστα υποβολή του
	ΝΔ/20.10.1869	Πρόταση «Περί συστάσεως τελωνοσταθμαρχείου εν τῷ λιμένι Πόρρω κειμένῳ εν τῷ δήμῳ Ηρακλείου της επαρχίας Κραναίας»	Α. Μεταξάς, Αγγ. Μαντζαβίνος (Κραναίας), Ι. Καβαλλιεράτος (Σάμης)	
	ΝΕ/21.10.1869	Πρόταση για την σύσταση έδρας εμπορικού μαθήματος στο γυμνάσιο Κεφαλληνίας	Α. Μεταξάς, Σπ. Μονόπολης, Γ. Δρακονταειδής, Α. Μαντσαβίνος (Κραναίας), Ι. Καβαλλιεράτος (Σάμης)	Παραπέμφθη στην Επιτροπή Εκπαιδεύσεως
	ΝΕ/21.10.1869	Πρόταση περί προβιβασμού εις Υποτελεωνείου γ' τάξεως του τελωνοσταθμαρχείου Φισκάρδου	Ι. Καβαλλιεράτος (Σάμης)	Παραπέμφθη στην επιτροπή Οικονομικών
	Θ/10.11.1869	Πρόταση «Περί επανιδρύσεως του Λιμοκαθακτηρίου Κεφαλληνίας στη νήσο Βαρδιάνου»	Α. Μεταξάς, Αγγ. Μαντσαβίνος (Κραναίας), Ι. Καβαλλιεράτος (Σάμης)	
	ΟΓ/13.11.1869	Πρόταση «Περί μη διορισμού των βουλευτών ως δικηγόρων του δημοσίου»	Α. Μεταξάς (Κραναίας)	
	ΟΣΤ/17.11.1869	Πρόταση του Γ. Ιακωβάτου «Περί μεταρρυθμίσεως διατάξεων του εκλογικού νόμου δι' των επιτάσσεται και η αναθεώρησις των εκλογικών καταλόγων».	Γ. Ιακωβάτος (Πάλλης)	Παραπέμφθη στην οικεία επιτροπή

ΠΕΡ. Ε ΣΥΝ. Α 1873	ΛΔ/4.6.1873	Νομοσχέδιο «Περί απαλλαγής των δύο εν Κεφαλληνία ατμοπλοϊκών εταιρειών από των λιμενικών και υγειονομικών τελών»	Ο. Πυλαρινός (Πάλλης)	Παραπέμφθη στην οικία επιτροπή
	ΜΕ/16.6.1873	Πρόταση στο νομοσχέδιο περί αποκλεισμού των δικαστικών υπαλλήλων από τις υπηρεσίες των μεταλλουργικών εταιρειών, «Ουδείς δικαστικός υπάλληλος, εξαιρουμένων των εμποροδικών και παντός είδους παρέδρων δύναται να ήναι πρόεδρος, διευθυντής ελεγκτής, ταμίας σύμβουλος μεταλλουργικής εταιρείας»	Ο. Πυλαρινός (Πάλλης)	Παραπέμφθηκε προς τύπωση
	ΞΙ/9.7.1873	Πρόταση «Προς μεταποίησιν της εν τη επαρχία Πάλλης Πετρίτσειου ελληνικής σχολής εις Γυμνάσιον»	Ο. Πυλαρινός, Μ. Χαριτάτος (Πάλλης)	
	ΛΒ/1.6.1873	Υποβολή αναφοράς άλλης υπό των ιδρυτών μικρής ατμοπλοϊκής εταιρείας μεταξύ Ληξουρίου και Αργοστολίου	Ο. Πυλαρινός (Πάλλης)	
ΠΕΡ. Ζ ΣΥΝ. Α 1875-76	NZ/1.12.1875	Την απάλειψη των πιστώσεων και την κατάργηση των πρεσβειών του εξωτερικού	Βουλευτές Κραναίας	
	ΞΣΤ/18.12.1875	Απαλοιφή της πίστωσης για τα τελωνεία Ηλείας, Παρνασσίδος, Λευκάδος, Τριφυλίας	Βουλευτής Κραναίας	

2. ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΠΟΛΙΤΩΝ/ΚΑΤΟΙΚΩΝ/ΦΟΡΕΩΝ

ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΠΟΛΙΤΩΝ – ΚΑΤΟΙΚΩΝ - ΦΟΡΕΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ/ ΣΥΝΟΛΟΣ	ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ	ΘΕΜΑ	ΠΟΛΙΤΗΣ- ΦΟΡΕΑΣ / ΕΠΑΡΧΙΑ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Α ΕΚΤΑΚΤΗ 1865-1866	ΞΒ'/ 29.10.1865	Αναφορά Χ. Ποταμιάνου αγωνιστού, αιτουμένου περίθαλψιν	Χ. Ποταμιάνος	
	ΛΓ'/ 25.7.1865	Αναφορά κατοίκων διαφόρων χωριών της νήσου Κεφαλληνίας, ζητούντων να ενταχθούν στο Δήμο Αργοστολίου, διότι απέχουν από αυτό το λιγότερο από δύο ώρες	Κάτοικοι διαφόρων χωριών νήσου Κεφαλληνίας	
	ΜΖ'/4.10.1865	Αναφορά του Χ. Καβαλιεράτου αιτούντος σύνταξη	Χ. Καβαλιεράτος	
ΠΡΒ/ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Β 1866-1867	ΛΗ'/ 6.2.1867	Αναφορά πολλών κατοίκων Κεφαλληνίας παθόντων και πασχόντων ήδη εκ του εκείθε επισυμβάντος σεισμού, δι' ης εξαιτούνται να ληφθώσι νομοθετικά τινα έργα εκ μέρους της Βουλής προς περίθαλψιν αυτών	Πολλοί κάτοικοι Κεφαλληνίας	Έλαβε βουλευτής το λόγο και υποστήριξε την αναφορά και το δίκαιο των αιτημάτων τους. Η Βουλή παρέπεμψε την αναφορά στην ειδική επιτροπή.
	Μ ΣΤ' 15.2.1867	Αναφορά περί συστάσεως Γυμνασίου εν Πάλλη της Κεφαλληνίας ή προικοδοτήσεως της ειρηνένης σχολής εκ μέρους του δημοσίου	Αδάμ Δελλαπόρτα εφόρου της Πετρίτσειου σχολής	Παραπέμφθη εις την επιτροπήν της Παιδείας
	NZ'/ 4.3.1867	Αναφορά κατοίκων «τινών του δήμου Σαμαίων, ζητούντων να τοις παραχωρηθή ανάλογος τόπος γης εκ των κτημάτων της καταργημένης Μονής των Αγίων Φάνέντων των κειμένων εις τον Αιγιαλόν, όπως αναγείρουν οικίας και συνοικισθώσιν εκεί»	Κάτοικοι Δήμου Σαμαίων	«Επειδή η αίτησις των αναφερομένων παθόντων εκ του επισυμβάντος σεισμού, θεωρείται δικαία, η επιτροπή συνιστά την αίτησιν των το επί των οικονομικών υπουργείον, όπως λάβη ταχέαν πρόνοιαν περί αυτών».
	ΞΘ'/ 18.3.1867	Αναφορά η οποία ζητά να υποστηριχθούν οι προτάσεις του Γ.	Διάφοροι κάτοικοι Κεφαλληνίας	

		Λειβαδά περί υποστηρίξεως των σεισμοπαθών Κεφαλληνίας		
	ΞΘ' / 18.3.1867	Αναφορά αιτούντων να πληρωθούν οι καθυστερούμενοι μισθοί του Ληξίαρχου Αργοστολίου και του βοηθού αυτού		Ιακώβου Λούζη Ληξίαρχου Αργοστολίου και Ν. Φωκά βοηθού του
	ΞΘ' / 18.3.1867	Αναφορά Δημάρχου Κρανίων, αιτούμενος όπως όλοι οι πρόσοδοι της νήσου αναεχωρηθούν για δέκα έτη προς ανοικοδόμηση των δημοσίων καταστημάτων και ανέγερση οικιών των απόρων της νήσου Κεφαλληνίας παθόντων εκ του σεισμού	Δήμαρχος Κρανίων Π. Βινιεράτος-Κομποθέκρας	Η Επιτροπή γνωμοδοτεί να διευθυνθή η αίτησις του αναφερόμενου εις το επί των Εσωτερικών υπουργείον.
ΠΡΒ/ΠΕΡ. Β ΣΥΝ. Α ΕΚΤΑΚΤΗ 1868	ΞΓ' / 30.12.1868	Αναφορά του Α. Λασκαράτου καταγγέλοντας την κατάσχεση της εφημερίδας του Λύχνος και ζητούντος να μετριασθή η εξουσία των εισαγγελέων	Α. Λασκαράτος	Η αναφορά με απόφαση της Βουλής παρεπέμφθη στην επί της Δικαιοσύνης επιτροπή.
	ΛΔ' / 5.7.1868	Αναφορά πολλών κατοίκων Κεφαλληνίας αιτουμένων την μεταρρύθμισιν τινών περί αγροληψίας διατάξεων του εν Επτανήσω ισχύοντος πολιτικού κώδικος.	Κάτοικοι Κεφαλληνίας	Με απόφαση της Βουλής παραπέμφθη στο αντίστοιχο υπουργείο
	ΛΔ' / 5.7.1868	Αναφορά πολλών εμπόρων Κεφαλληνίας παραπονουμένων κατά του αυτόθι εισαγγελέως των πρωτοδικών, ως διατάξεντος τους συμβολαιογράφους της περιφέρειας του να συντάττωσι τας πράξεις των επί εμπορικών συναλλαγών εις χαρτόσημον αξίας	Έμποροι Κεφαλληνίας	Με απόφαση της Βουλής παραπέμφθη στο αντίστοιχο υπουργείο
	ΛΔ' / 5.7.1868	Των επί της Αγγλικής Προστασίας μοιράρχων, υπομοιράρχων, υπαξιωματικών και χωροφυλάκων της εν Κεφαλληνία εκτελεστικής αστυνομίας αιτουμένων σύνταξιν	Διάφοροι αξιωματικοί υπηρετούντες επί αγγλικής Προστασίας	Με απόφαση της Βουλής παραπέμφθη στο αντίστοιχο υπουργείο
	ΛΖ' / 9.7.1868	Αναφορά του Ι. Αραβαντινού, με την οποία υποβάλλει αντίτυπα των ποιημάτων του, που αποδεικνύει ως ψεύδη αυτά που εκθέτει εναντίον του ο Γ. Ιακωβάτος	Ιωάννης Αραβαντινός	
ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ, ΣΥΝ Α 1869	ΝΔ/20.10.1869	Αναφορά «Περί συστάσεως τελωνοσταθμαρχείου εν τω λιμένι Πόρρω κειμένω εν τω δήμω Ηρακλείου της επαρχίας Κραναίας»	Διάφοροι κάτοικοι Κραναίας	
	ΖΗ/7.11.1869	Αίτημα για αύξηση της βουλευτικής σύνταξης ¹³⁶³	Σπ. Μονόπωλης τ. Βουλευτής Πάλλης	
ΠΡΒ ΠΕΡ. Γ. ΣΥΝ. Γ 1870-71	ΞΖ/29.4.1871	Αναφορά της Χήρας Σκλάβου, αιτούμενης σύνταξιν, καθ' όσον ένεκα της υπό του συζύγου της διασώσεως του ιερού λειψάνου του Πατριάρχη Γρηγορίου κατεδιώχθη ούτως υπό της Υ. Πύλης και δυστυχεί	Χήρα Γ. Σκλάβου	Παραπέμφθη εις την επί των αναφορών επιτροπήν

III. Παράρτημα Γ΄

1. Βιογραφίες βουλευτών περιόδου 1864-1875

Άννινος Βαπτιστής του Σάββα. Νομικός. Γεννήθηκε το 1814. Αδελφός του Ιωάννη. Σπούδασε νομικά στην Πίζα. Διετέλεσε βουλευτής της Ιονίου Βουλής. Εξελέγη πληρεξούσιος βουλευτής το 1864.

Άννινος Ιωάννης του Σάββα. Νομικός, μεγαλοκτηματίας, κεφαλαιούχος. Ιππότης του Χρυσού Σταυρού του Σωτήρος. Γεννήθηκε το 1798 στο Αργοστόλι. Υιός του Σάββα Άννινου και αδελφός του Βαπτιστή. Υπήρξε μέλος της φιλικής Εταιρείας με ενεργό ρόλο στην επανάσταση στην Πελοπόννησο. Μετά την απελευθέρωση ο Καποδίστριας τον τοποθέτησε σε σημαντικές δικαστικές θέσεις. Μέλος της Ιόνιας Βουλής. Εκδότης της εφημερίδας «Φεγγίτης». Εξελέγη πληρεξούσιος βουλευτής το 1864. Απεβίωσε το 1890 στο Αργοστόλι.

Άννινος - Αναστασάτος Αναστάσιος του Θεμιστοκλή. Ιατρός. Εξελέγη βουλευτής Κραναίας το 1865 και το 1872.

Άννινος-Καβαλλιεράτος Ιωάννης. Εξελέγη βουλευτής Σάμης το 1869, το 1872 και το 1875.

Άννινος- Ροδοθεάτος Ευάγγελος. Εξελέγη βουλευτής Σάμης το 1868 και το 1874.

Αντύπας Γεράσιμος. Εξελέγη βουλευτής Σάμης το 1865.

Αντύπας Ευάγγελος. Ιατρός. Γεννήθηκε το 1816 στην Άσσο. Σπούδασε ιατρική στην Ιταλία και άσκησε το επάγγελμα του ιατρού. Εξελέγη βουλευτής Σάμης το 1872, 1875, 1879 και 1881. Το 1875 στη Ζ΄ Βουλή διετέλεσε Αντιπρόεδρος της (18.7.1875-17.7.1879). Απεβίωσε το 1906.

Βαλσαμάκης Γεράσιμος του Κωνσταντίνου. Εξελέγη βουλευτής Κραναίας το 1874.

Βαλσαμάκης Νικόλαος του Μαρίνου. Νομικός και τραπεζίτης. Γεννήθηκε το 1834 στο Αργοστόλι. Σπούδασε στην Κέρκυρα, στην Σύρο, στην Κωνσταντινούπολη, στη Γαλλία και το 1854 πήρε διδακτορικό δίπλωμα στα νομικά από το πανεπιστήμιο της Σιέννας. Το 1856 επέστρεψε στην Κεφαλληνία και εντάχθηκε στο Ριζοσπαστικό Κόμμα, συνεργαζόμενος με τον Γερ. Λειβαδά και τον Δημ. Μηλιαρέση. Άσκησε το επάγγελμα του δικηγόρου στην Αθήνα, ενώ εργάστηκε στο Βουκουρέστι ως δικηγόρος και καθηγητής γαλλικών και το 1865 πήγε στην Κωνσταντινούπολη. Με την επιστροφή του στην Αθήνα ίδρυσε και διηύθυνε μέχρι το θάνατό του την Πιστωτική Τράπεζα Αθηνών. Εξελέγη πληρεξούσιος βουλευτής το 1864. Βουλευτής Κραναίας το 1875, 1879, 1881, 1885, 1887 1890 και το 1895 με το κόμμα του Δεληγιάννη. Διετέλεσε Υπουργός Δικαιοσύνης, από 8.6. 1879 έως 10.3.1880.

Βανδώρος – Καρύδης Χριστόδουλος. Ιατρός. Εξελέγη βουλευτής Κραναίας το 1874.

Βινιεράτος-Κομποθέκρας Παναγής του Παπά-Γεράσιμου. Συμβολαιογράφος. Γεννήθηκε το 1832 στο Αργοστόλι. Διετέλεσε ο πρώτος Δήμαρχος μετά την Ένωση Κρανίων και Αργοστολίου. Εξελέγη τέσσερις περιόδους Δήμαρχος (1866 –1870, 1870-1874, 1881-1883, 1891-1895). Εξελέγη βουλευτής Κραναίας το 1875, 1879, 1887 και το 1890 στην α΄ σύνοδο. Ήταν επικεφαλής τοπικού κόμματος. Απεβίωσε το 1902.

Βρυώνης Αντώνιος. Γεννήθηκε στην Άσσο. Συμμετείχε στο ριζοσπαστικό Κίνημα. Διετέλεσε βουλευτής της Ιονίου Βουλής. Εξελέγη πληρεξούσιος βουλευτής το 1864.

Δαυής-Λορεντζάτος Δημήτριος. Καθηγητής Φιλοσοφίας, Δημοσιογράφος. Γεννήθηκε στα Δαυγάτα το 1812. Έγινε βοηθός ιερέως στο Αργοστόλι. Μαθητής του Γερμανού Καρούσου στα θεολογικά και του Θεόδωρου Καρούσου στη φιλολογία και στη φιλοσοφία. Δίδαξε στα σχολεία του Αργοστολίου. Διετέλεσε ανταποκριτής πολλών αθηναϊκών εφημερίδων. Διώχθηκε από την Υψηλή Αστυνομία και αποδήμησε στην Κωνσταντινούπολη όπου δίδαξε στο ιδιωτικό Λύκειο του Γ. Ραζή. Φοίτησε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1848. Εκ των ιδρυτών του Αναγνωστηρίου «Κοραής» στο Αργοστόλι, το μετέπειτα «Δημοτικό Κατάστημα». Εκ των συντακτών της “Αναγέννησης” του Ι. Μομφερράτου, Δ/ντης και Αρχισυντάκτης από Φεβρ. 1850 –1852, της εφημερίδας Χωρικός. Εκ των στελεχών του Ριζοσπαστικού κινήματος. Το 1866 συνεργάζεται με τον Μομφερράτο για την έκδοση της εφημερίδας “Αναμόρφωσις”. Εξελέγη βουλευτής Κραναίας το 1868. Απεβίωσε το 1894.

Δελλαπόρτας Π. Γεώργιος. Νομικός. Γεννήθηκε στο Ληξούρι. Δημοσίευσε: «Περί συμμερισμού της πόλεως Ληξουρίου εις την αντιπροσώπευσιν της νήσου Κεφαλληνίας» (Κέρκυρα, τύποις Ερμού, 1849). Εξελέγη βουλευτής Σάμης το 1868, 1869, 1873 και το 1874.

Δελλαπόρτας Δημήτριος. Εξελέγη βουλευτής Πάλλης το 1872 και το 1873.

Δεστούνης Ιωάννης. Ιατρός. Γεννήθηκε στην Άσσο το 1827. Σπούδασε ιατρική στην Πίζα και ειδικεύτηκε ως Παθολόγος. Εξελέγη βουλευτής Σάμης το 1868, 1869, 1873 και το 1874. Απεβίωσε το 1887.

Διβάρης Νικόλαος. Γεννήθηκε στην Πύλαρο. Ιατρός. Διετέλεσε Δήμαρχος Πυλάρου. Εξελέγη βουλευτής Σάμης το 1872.

Δρακονταειδής Γεώργιος. Εξελέγη βουλευτής Κραναιάς το 1869.

Ζερβός Αντώνιος. Εξελέγη βουλευτής Σάμης το 1865.

Ζερβός-Ιακωβάτος Ηλίας. Δρ Νομικός. Γεννήθηκε στις 27.10.1814 στα Γριζάτα Σάμης. Διδάχθηκε τα πρώτα του γράμματα στο Λύκειο Σακελλαροπούλου, συνέχισε στην Ιόνιο Ακαδημία για νομικές σπουδές και στην Πίζα της Ιταλίας, όπου αναγορεύεται διδάκτορας Νομικής. Παρακολουθεί, μετέπειτα, μαθήματα στα πανεπιστήμια Μπολώνιας, Νάπολης και Ρώμης. Δέχεται επιρροές από τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του ιταλικού λαού, στους οποίους συμμετέχει σε εκδηλώσεις με τους ιταλούς συμφοιτητές του. Το 1839 γυρίζει στην Κεφαλονιά. Οι απέραντες γνώσεις του, ο ακέραιος χαρακτήρας του και οι φλογεροί λόγοι του είχαν τέτοια επιρροή στους συμπατριώτες του, ώστε η Βρετανική αστυνομία τον εθώρνησε επικίνδυνο και τον έθεσε κάτω από επιτήρηση με 100 λίρες εγγύηση. Ο Ζερβός όμως δεν παύει να ελέγχει τη Διοίκηση και να εργάζεται για την Ένωση. Γι' αυτό εξορίζεται για έξι μήνες το 1842 στους Οθωνούς. Ιδρύει με τον Γεράσιμο Λειβαδά και άλλους πατριώτες το Ριζοσπαστικό Κόμμα που είχε μοναδικό του σκοπό την Ένωση με τη Μητέρα Ελλάδα. Στις 19 Φεβρουαρίου 1849 κυκλοφόρησε το πρώτο φύλλο του «Φιλελεύθερου» κι' έγινε ανάρπαστο από το λαό. Σ' αυτό ο Ζερβός με τη δυνατή πέννα του, που ήταν μια απ' τις καλύτερες της εποχής του, έγραφε: «*Θέλουμεν τω όντι να γίνωμεν και όχι να λεγώμεθα Έλληνες. Θέλουμεν να ενωθώμεν εις εν Έθνος αληθώς ελεύθερον και ανεξάρτητον μεθ' όλης της ελληνικής Φυλής*». Στο τέταρτο φύλλο, που κυκλοφόρησε στις 19.3.1849, επειδή έγραφε για τη συμπλοκή που έγινε το Σεπτέμβριο του 1848, έξω από την Εκκλησία της Σισιώτισσας ανάμεσα σε ωπλισμένους χωρικούς και σε τμήμα του αγγλικού στρατού και εξ αιτίας αυτής σκοτώθηκαν 12 άτομα, κακίζοντας τη Βρετανική Διοίκηση εμμέσως, συνελήφθη από την υψηλή αστυνομία μαζί με το Γερ. Λειβαδά και εξωρίσθηκαν και οι δύο στους Παξούς, όπου έμειναν ένα ολόκληρο εξάμηνο. Επειδή οι δύο εξόριστοι αναφέρθηκαν στην Ιόνιο Βουλή, η οποία εξήτησε από τον αρμοστή Ουώρντ να δικαιολογήσει την πράξη του, αυτός διέλυσε τη Βουλή.

Υπό την πίεση των γεγονότων οι άγγλοι διαλύουν την 8η Βουλή και προκηρύζουν την 9η Βουλή του 1850. Ο λαός της Κεφαλληνίας εξέλεξε τους δύο εξόριστους – πράγμα που ανάγκασε τον αρμοστή να τους ανακαλέσει από την εξορία. Μόλις ο Ζερβός πάτησε το πόδι του στην Κεφαλονιά, αμέσως συνεννοήθηκε με το Γ. Λιβαδά και τους άλλους Ριζοσπάστες και συνέταξε το περίφημο ψήφισμα της 26.11.1850 για την Ένωση της Επτανήσου με την Ελεύθερη Ελλάδα, που είχαν το θάρρος να υπογράψουν έντεκα ριζοσπάστες, αν και κατά τους ισχύοντες τότε νόμους η τιμωρία τους ήταν η θανατική, ο Πρόεδρος της Βουλής αναγκάζεται να αποσυρθεί και να διακόψει τη συνεδρίαση. Ο Ουώρντ, από φόβο μήπως ξεγεραθεί ο λαός, περιορίζεται να διαλύσει τη Βουλή και να προκηρύξει νέες εκλογές για τη 10η Βουλή.

Ο Ζερβός γυρίζει στην Κεφαλληνία και εκδίδει πάλι το «Φιλελεύθερο» και συνεχίζει να γράφει άρθρα πιο σφοδρά από πριν για την Βρετανική εξουσία και τους «Καταχθονίους». Γι' αυτό στις 20.10.1851 εξορίζεται για 4η φορά στ' Αντικύθηρα και ο Ιωσήφ Μομφερράτος στις Ερικούσες.

Τα βασανιστήρια του Ζερβού ξεπέρασαν τα σύνορα της Ελλάδος. Πολλοί φιλελεύθεροι Άγγλοι βουλευτές άρχισαν να βροντοφωνούν στη Βουλή των Κοινοτήτων τα δίκαια του επτανησιακού λαού. Ο βουλευτής Βερύκιος χωρίς να φοβηθεί τον Ουώρντ, χαρακτήρισε από το βήμα της Ιονίου Βουλής ως έγκλημα την εξορία του Ζερβού και Μομφερράτου. Όταν ο Ουώρντ είδε τη γενική εξέγερση, πρότεινε το 1855 στους δύο εξόριστους να τους δώσει την ελευθερία τους με τη συμφωνία να εγκαταλείψουν την Επτάνησο, αλλά και οι δύο απέρριψαν την πρότασή του.

Έργα του: «*Ιστορική συμπλήρωση*», επιστολή εις Παρνασσόν, τ.Γ/1879. «*Τα Κεφαλληνιακά*», αναφορά συνταχθείσα δια την Βουλήν των αντιπροσώπων της Ιονίου Επικρατείας, Κεφαλληνία 1850. «*Η δεκακαλπία και ο ήρωας αυτής*», σελίς ιστορική της πρώην Επτανησιακής Πολιτείας, Κεφαλληνία 1872. «*Επιστολή προς Αγησήλαον*», βιογραφική βίος Σωκράτους Κουρή, Κεφαλληνία 1877. «*Αι δύο πρωτεύουσαι της Ανατολής κατά το 1858 και 1860 και η διπλωματία μετά της Ελλάδος*», Κεφαλληνία 1863. «*Λόγος*

επικήδειος επί του νεκρού Ιωσήφ Μομφερράτου», Κεφαλληνία 8.4.1888. «Υπόμνημα προς την σεβαστήν της Ελλάδος Κυβέρνησιν», Κεφαλληνία 1866. «Λόγος εκφωνηθείς υπό του Προέδρου της ΙΒ΄ Βουλής κατά την συνεδρίασιν της 12.3.1862, επί του σχεδίου απαντήσεως», Κέρκυρα τυπογραφείον Ερμής.

Διετέλεσε βουλευτής της Ιονίου Βουλής για πρώτη φορά το 1850. Εξελέγη πληρεξούσιος βουλευτής Κεφαλληνίας το 1864. Έγγαμος με την Χρυσάνθη Σολωμού, απέκτησε πέντε παιδιά. Απεβίωσε το 1894.

Ιγγλέσης Μιχαήλ. Διετέλεσε βουλευτής Ιονίου Βουλής. Εξελέγη βουλευτής Κραναίας το 1873.

Ιγγλέσης Νικόλαος. Ιατροχειρουργός. Ανιψιός του Μιχαήλ Ιγγλέση. Σπούδασε ιατρική στην Πίζα Ιταλίας και έλαβε την ειδικότητα του Χειρουργού. Διετέλεσε βουλευτής Ιονίου Βουλής. Εξελέγη βουλευτής Κραναίας το 1875 αντικαθιστώντας τον Ρόκκο Χοϊδά, ο οποίος παραιτήθηκε λόγω των διώξεών του.

Καβαλιεράτος Ιωάννης. Εξελέγη βουλευτής Σάμης το 1875. Απεβίωσε το 1879 .

Καρούσος Δημήτριος του Νικολάου. Νομικός. Γεννήθηκε το 1800 στο Αργοστόλι. Υιός του Νικολάου Καρούσου, μέλους της συντακτικής συνέλευσης της Επτανήσου Πολιτείας. Διετέλεσε έπαρχος Κεφαλληνίας (1850-1853), βουλευτής της Ιονίου Βουλής και Πρόεδρος της Γερουσίας. Εξελέγη βουλευτής Κραναίας το 1868. Απεβίωσε το 1873 στο Αργοστόλι.

Κατσαΐτης Αλέξιος του Αγγέλου. Δικηγόρος. Γεννήθηκε στο Ληξούρι. Εξελέγη βουλευτής Κραναίας το 1874.

Κοκκίνης Παναγιώτης. Εξελέγη βουλευτής Ιθάκης το 1868.

Κόκκινος Γεράσιμος του Νικολάου. Συνταγματάρχης του στρατού ε.α. Γεννήθηκε στο Αργοστόλι το 1809. Συμμετείχε στον αγώνα στη Δυτ. Στερεά υπό τον Διονύσιο Ευμορφόπουλο. Αγωνίστηκε και πολέμησε υπό τους φιλέλληνες Τσουρτ και Άστιγγα όπου τον Μάιο του 1828 πολεμώντας για την ανακατάληψη του Αιτωλικού τραυματίστηκε. Διακρίθηκε επίσης στο Μεσολόγγι και στην πολιορκία των Αθηνών. Εισήχθη υπό του Καποδίστρια στο στρατιωτικό σχολείο Αίγινας και πρώτος εнеδύθη τη στολή των αξιωματικών του ιππικού. Εξελέγη βουλευτής Σάμης το 1873. Απεβίωσε το 1894 στην Αθήνα.

Κοντομίχαλος Γ. Γεράσιμος. Εξελέγη βουλευτής Κραναίας το 1874.

Λιβαδάς Γεράσιμος του Ανδρέου. Δικηγόρος. Γεννήθηκε το 1798 στον Αγκώνα Θηναίας. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο της Μπολόνια και της Παβίας. Μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία. Προμήθευε με πολεμοφόδια και χρήματα τους αγωνιστές και το αρχοντικό του στο Αργοστόλι ήταν κρησφύγετο των επαναστατών. Ξεκίνησε τον αγώνα κατά της Προστασίας το 1816 και από το 1830 ξεκίνησε να καλλιεργεί στο λαό την ιδέα της Ενώσεως με την Μητέρα Ελλάδα. Συλλαμβάνεται και εξορίζεται το 1833 και 1844. Το 1848 εξορίζεται στους Παξούς. Διετέλεσε βουλευτής της Ιονίου Βουλής. Συνιδρυτής με τον Ηλία Ζερβό, του Ριζοσπαστικού κόμματος που είχε μοναδικό του σκοπό την Ένωση με τη Μητέρα Ελλάδα. Για τα γραφόμενα στο τέταρτο φύλλο, του «Φιλελεύθερου» που εξέδιδε ο Ηλίας Ζερβός και κυκλοφόρησε στις 19.3.1849, συνελήφθη ο Ζερβός από την Υψηλή Αστυνομία, όπου μαζί με το Γεράσιμο Λειβαδά εξορίστηκαν στους Παξούς για έξι μήνες. Επειδή τότε οι δύο εξοριστοι αναφέρθηκαν στην Ιόνιο Βουλή, η οποία εξήτησε από τον Αρμοστή Ουώρντ να δικαιολογήσει την πράξη του, αυτός διέλυσε τη Βουλή.

Μαζί με τους άλλους δέκα ριζοσπάστες βουλευτές στην 9η Βουλή στις 26.11.1850 κατέθεσαν το περίφημο ψήφισμα για την Ένωση με την ελεύθερη Ελλάδα, αμέσως ο αρμοστής Ουάρδος διέλυσε τη Βουλή. Εξελέγη πληρεξούσιος Κεφαλληνίας το 1864 και Πάλλης το 1865. Απεβίωσε στις 27.6. 1879 στο Αργοστόλι σε εσχάτη πενία (ΠΡΒ-Β/ Περ. 2, Σύνοδος Ξ Β/31.1.1880, σελ. 206)

Λοβέρδος - Τζουγαννάτος Δημήτριος του Ιωάννου. Νομικός. Γεννήθηκε το 1818 στο Αργοστόλι. Σπούδασε Νομικά στο Πανεπιστήμιο της Πίζας. Εξελέγη βουλευτής Κραναίας το 1865.

Λούζης Νικόλαος. Δικηγόρος, Νομομαθής, δημοσιογράφος, ποιητής και θεολόγος. Γεννήθηκε το 1812 στο Αργοστόλι. Διετέλεσε βουλευτής της Ιονίου Βουλής και Γραμματέας αυτής το 1863. Εξελέγη πληρεξούσιος Κεφαλληνίας το 1864. Απεβίωσε το 1882.

Μακρής - Φραγκισκάτος η Φραγκίσκος Παναγής. Δικηγόρος. Γεννήθηκε στην Πύλαρο. Εξελέγη βουλευτής Σάμης το 1874.

Μαντζαβίνος Άγγελος. Εξελέγη βουλευτής Κραναίας το 1869.

Μαυρογιάννης Ε. Γεράσιμος. Δημοσιογράφος. Γεννήθηκε το 1823 στα Κουρκουμελάτα Λειβαθούς. Σπούδασε φιλολογία. Διετέλεσε συνεργάτης της εφημερίδας «Χωρικός» (1849), εκδότης της εφημερίδας

«Φωνή της Ελευθερίας» (1861-1862), συνεργάτης στην «Ευνομία» και αρχισυντάκτης στην «Παλιγγενεσία» των Αθηνών. Ζωγράφος και βαθύς μελετητής των καλών τεχνών δίδαξε τρία χρόνια στο Πολυτεχνείο Αθηνών. Συνέγραψε τον Ύμνο των Ριζοσπαστών με τίτλο «*Ριζοσπάστης Ενθουσών*» (1848) τον οποίο μελοποίησε το 1854 ο Τζαννής Μεταξάς. Μετέφρασε στη δημοτική γλώσσα το έργο «*Ειδύλλια του Θεοκρίτου*». Το ποίημά του «*Ο ναύτης του Ιονίου*» μελοποίησε ο Δ. Λαυράγκας. Έγινε γνωστός για το έργο του «*Ιστορία των Ιονίων Νήσων από το 1797 μέχρι το 1817*» (Αθήναι 1889). Επίσης, «*Η τέχνη εν Κρήτη και Επτανήσω*» (Ημερ. Κ.Α. Αισώπου 1890), «*Βυζαντινή Τέχνη και Βυζαντινοί Καλλιτέχναι*», Αθήνα 1893, «*Περί του έλληνοζωγράφου Θεοτοκόπουλου*» (Περ. Εστία 1893), «*Βιογραφία μετά εικόνων των μεγάλων καλλιτεχνών της Ιταλίας*» (1858), «*Συλλογή στιχουργημάτων*» (1848), «*Ποιητική Συλλογή*» (1858). Διορίστηκε δύο φορές πρόξενος στη Μασσαλία και μία στην Τεργέστη. Εξελέγη πληρεξούσιος Κεφαλληνίας το 1864 και Κραναιάς το 1865. Απεβίωσε το 1906 στην Κέρκυρα.

Μεταξάς Αγαμέμνων του Κωνσταντίνου. Δικηγόρος. Γεννήθηκε το 1835 στο Αργοστόλι, αδελφός του Επαμεινώνδα και του Νικολάου. Ο πατέρας του Κωνσταντίνος, ήταν ο επικεφαλής σώματος Κεφαλλήνων στη Μάχη του Λάλα τον Ιούνιο του 1821 και σε άλλες μάχες κατά τη διάρκεια της εθνεγερσίας στην Στερεά και Πελοπόννησο. Σπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης. Έγινε πολύ νέος Υφηγητής του Ποινικού Δικαίου του Πανεπιστημίου Αθηνών. Διετέλεσε υπουργός Δικαιοσύνης στην Κυβέρνηση Δ. Βούλγαρη (25.12.1871-30.6.1872). Εξελέγη βουλευτής Κραναιάς το 1868, 1869, 1872, 1873, 1875, 1879, 1887, 1899.

Μεταξάς Αναστάσιος του Πέτρου. Αδελφός του Ανδρέα Μεταξά, του πρώτου συνταγματικού Πρωθυπουργού. Δικηγόρος. Γεννήθηκε το 1802. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο της Πίζας. Διετέλεσε βουλευτής της Ιονίου Βουλής. Εξελέγη πληρεξούσιος βουλευτής το 1864.

Μεταξάς Επαμεινώνδας του Κωνσταντίνου. Ιατρός και ιστοριοδίφης. Γεννήθηκε το 1830 στο Αργοστόλι, αδελφός του Αγαμέμνονα και του Νικολάου. Σπούδασε ιατρική στο Παρίσι και άσκησε την ιατρική στην πατρίδα του. Συνέγραψε: «*Κωνσταντίνος Μεταξάς, Απομνημονεύματα του Ελληνικού Αγώνος*», «*Ιστορικά Απομνημονεύματα και ιστορία της Οικογένειας Μεταξά (1081-1864)*». Εξελέγη πληρεξούσιος βουλευτής Κεφαλληνίας το 1864. Απεβίωσε το 1907.

Μεταξάς Νικόλαος του Κωνσταντίνου. Στρατιωτικός, Συνταγματάρχης Μηχανικού. Γεννήθηκε το 1833 στο Ναύπλιο, αδελφός του Επαμεινώνδα και του Αγαμέμνονα. Διετέλεσε διοικητής της Σχολής Ευελπίδων και Πρόεδρος Στρατοδικείου. Το 1895 διετέλεσε υπουργός εσωτερικών στην Κυβέρνηση Νικ. Δηλιγιάννη. Τελετάρχης των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896. Στις 19.2.1897 διορίστηκε Υπουργός Στρατιωτικών έως τις 18.4.1897 όπου διορίστηκε Καθηγητής της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων. Το 1897 ήταν υποστράτηγος στην ελληνοτουρκικό πόλεμο και Αρχιστράτηγος του στρατού στην Ήπειρο. Αποστρατεύθηκε στις 3.6.1898. Εξελέγη βουλευτής Πάλλης το 1875 και το 1881. Απεβίωσε το 1903.

Μεταξάς Σπυρίδων - Ανδρέας του Ανδρέα. Υιός του Ανδρέα Μεταξά, πρωθυπουργού. Διπλωμάτης. Γεννήθηκε το 1808 στο Αργοστόλι. Σπούδασε νομικά και διπλωματία στη Γενεύη. Διετέλεσε Πρεσβευτής της Ελλάδος σε διάφορες πρεσβείες και στην Πετρούπολη. Εξελέγη πληρεξούσιος Κεφαλληνίας το 1864. Απεβίωσε το 1869 στην Πετρούπολη της Ρωσίας.

Μηλιάρης Δημήτριος του Ανδρέου. Γεννήθηκε το 1812. Διετέλεσε βουλευτής της Ιονίου Βουλής και Αντιπρόεδρος της. Εξελέγη πληρεξούσιος Κεφαλληνίας το 1864. Απεβίωσε το 1870.

Μηλιάρης Νικόλαος. Εξελέγη βουλευτής Κραναιάς το 1872 και το 1873.

Μομφερράτος Ιωσήφ του Νικολάου. Νομικός. Γεννήθηκε την 1.9.1816 στο Κάστρο. Ο πατέρας του ήταν δικηγόρος. Σπούδασε νομικά στο Παρίσι και στην Ιταλία. Το 1844 επιστρέφει στην Κεφαλληνία γεμάτος από προοδευτικές ιδέες και κάτοχος πτυχίου νομικής δύο ευρωπαϊκών πανεπιστημίων. Με τη δυνατή του πέννα εκσφενδονίζει «μύδρους» κατά της εξουσίας αφηφώντας δημεύσεις, μαστιγώσεις, εξορία ακόμη και απειλή θανάτου. Οι επαναστατικοί του λόγοι ξεσηκώνουν ιδιαίτερα τους νέους. Το σπίτι του παραμένει ορθάνοικτο στους πολιτικούς του φίλους και συνεργάτες σαν τον Ηλία Ζερβό - Ιακωβάτο, το Γεράσιμο Λιβαδά και το Δημήτριο Δαυή, όπου προετοιμάζεται το Ριζοσπαστικό Κόμμα.

Προσωπική του πρωτοβουλία ήταν η δημιουργία της οργάνωσης του Δημοτικού Καταστήματος ο Κοραΐς (1843) και η έκδοση ως επισήμου οργάνου της εφημερίδας του «Αναγέννησις».

Η πρώτη φανερό εχθρική ενέργεια κατά της εξουσίας ήταν έργο της νεολαίας η οποία σύχναζε στο «Δημοτικό Κατάστημα». Τη νύκτα της Μεγάλης Παρασκευής του 1849, οι νέοι της Κεφαλονιάς

δημιούργησαν ταραχές και εμπόδισαν τούς ιερείς να ψάλλουν την καθιερωμένη παράκληση κάτω από τα παράθυρα του εκπροσώπου του καθεστώτος.

Στις 16.9.1849 κίνημα με αρχηγό το Θεόδωρο Βλάχο ξεσπάει στα χωριά Σκάλα και Ελειό. Τότε ο Ουάρδος για να υποτάξει το κίνημα επιβάλλει φρικτά αντίποινα σ' όλο το νησί: μαστιγώσεις, απαγχονισμοί, κατεδάφιση οικιών και τέλος ο στρατιωτικός νόμος. Η «καμαρίλλα» θριαμβεύει, ο λαός τρομοκρατείται. Μέσα στη γενική απελπισία και το γενικό ψυχικό κλονισμό, ο Μομφερράτος στέκει με ακμαίο το φρόνημα. Ο ατρόμητος δημοσιογράφος επιτίθεται κατά του Ουάρδου, απαριθμεί και χρωματίζει έντονα τις επονειδιστές πράξεις του και επικαλείται για τα εγκλήματα του χωριού Τρωϊαννάτα τις ερινύες εναντίον του. Το εικοστό τεύχος της «Αναγεννήσεως» είναι το αγλάϊσμα του δημοσιογραφικού αγώνος. Στους στενούς του φίλους που τον συμβούλευαν να ματαιώσει την έκδοση του φύλλου αυτού, ο Μομφερράτος απάντησε: «Ουδέποτε ο στρατιώτης εγκαταλείπει τη θέση του διότι απειλείται υπό των εχθρικών σφαιρών», «δεν τυφλώττω» συνεχίζει, «απέναντι του κινδύνου, αλλ' ουδέποτε θα πράξω χαμέρπειαν». Μόλις κυκλοφόρησε το τεύχος της «Αναγεννήσεως» εν μέσω νύκτας, συλλαμβάνεται και εξορίζεται στους Οθωνούς.

Παρέμεινε στην εξορία έως τις εκλογές, όταν ο λαός μαζί με τον Η. Ζερβό τους εξέλεξε στις εκλογές της 9ης Ιονίου Βουλής. Στις 26 .11.1850 συμμετέχει στην υπογραφή του περίφημου ψηφίσματος που απαιτούσε άμεση Ένωση με τη μητέρα Ελλάδα.

Στο 34ο φύλλο της «Αναγεννήσεως» περιγράφει ο συντάκτης με τα ζωηρότερα χρώματα τις ωμότητες «του τέρατος τούτου», όπως αδιάστακτα χαρακτηρίζει τον Ουάρδο κατά την επίσκεψή του στην Κεφαλληνία. Την μήνιν του αρμοστού προκάλεσε κυρίως η αποδοκιμασία με σφυρίγματα και κραυγές «κάτω ο τύραννος!» «κάτω ο αιμοβόρος σφαγέυς!», «κάτω ο δήμιος Ουάρδος!» που τον υποδέχθηκε ο λαός της Κεφαλληνίας, με αποδοκιμασίες που γλαφυρότατα, μετέφερε στις στήλες της εφημερίδος ο Μομφερράτος. Ο μεν Ουάρδος κακήν κακώς κατέφυγε σ' ένα πλοιάριο με σβηστά φώτα μέχρις ότου τον παραλάβει το σκάφος που θα τον μετέφερε στην Κέρκυρα, ο Μομφερράτος έλαβε πάλι τον δρόμο της εξορίας για αρκετά χρόνια.

Στις 2 Οκτωβρίου μεταφέρεται ο Μομφερράτος στις Ερρικούσες ακατοίκητο σχεδόν, άμπωτο ξερονήσι υπό την άγρυπνη επιτήρηση της Υψηλής Αστυνομίας και τον διαρκή έλεγχο της αλληλογραφίας του. Ο ομοϊδεάτης του Ζερβός επίσης εξορίστηκε ταυτοχρόνως στ' Αντικύθηρα. Ο Ιωσήφ βρήκε το θάρρος στις Ερρικούσες, στο θλιβερό τούτο τόπο, να επιζηήσει έξη σχεδόν χρόνια και να πάρει μάλιστα γυναίκα του φτωχή κόρη, την Αγγελική το γένος Μάνεση με την οποία και απέκτησε τέκνα. Στις προτάσεις που σ' όλο το διάστημα τούτο του έγιναν από την εξουσία να τον αποτρέψουν από την εξορία με τον όρο να απομακρυνθεί από την ενεργό πολιτική ζωή ο Μομφερράτος καθώς και ο Ζερβός απαντούσαν αρνητικά. Υπέμειναν αμφοτέροι καρτερικά το Γολγοθά τους. Τελικά η καρτερία εθριάμβευσε της βίας. Το Φεβρουάριο του 1857 ο Μομφερράτος και ο Ζερβός επανέρχονται από την εξορία τους.

Νέα πολιτική και δημοσιογραφική μάχη αρχίζει. Στις βουλευτικές εκλογές του 1859 εκλέγεται πάλι βουλευτής μαζί με τον Ζερβό, τον Λειβαδά και τον Καπελέτο, συνάμα δε αρχίζει εκ νέου την έκδοση της «Αναγεννήσεως». Είναι εποχή κατά την οποία ο Μομφερράτος φανερά εναντιώνεται προς την πολιτική των μεταρρυθμιστών. Στις παραστάσεις, στις ικεσίες, ακόμη και στις γονυκλισίες των μεταρρυθμιστών προς τη Μ. Βρετανία, ο Μομφερράτος απαντά: «Ας παύση η προστασία και αμέσως παύουν οι ταραχαί».

Εξελέγη Πληρεξούσιος Κεφαλληνίας το 1864 και Κρανάιας το 1868. Απεβίωσε το 1888 στο Αργοστόλι.

Μονόπολης Σπυρίδων. Εξελέγη βουλευτής Κρανάιας το 1869.

Μοντεσάντος-Μπουλελάς Σπυρίδων του Νικολάου. Υιός του Νικολάου Μοντεσάντου αγωνιστή στη μάχη του Λάλα. Εξελέγη βουλευτής Κρανάιας το 1873, 1879, 1881.

Ευδιάς Παύλος. Εξελέγη βουλευτής Πάλλης το 1875.

Παΐζης Μάρκος του Φωκά. Γεννήθηκε στο Κίονι Ιθάκης. Αδελφός του Τηλέμαχου, ριζοσπάστη και βουλευτή της Ιονίου Βουλής. Διετέλεσε Δήμαρχος Νηριτίων (Κιονιού και Ανωγής) επί πολλά έτη. Διετέλεσε βουλευτής της Ιονίου Βουλής. Εξελέγη βουλευτής Ιθάκης το 1868 και το 1872.

Πυλαρινός Όθων του Σταματίου. Δρ Νομικής και Πολιτικών Επιστημών. Δικηγόρος. Γεννήθηκε το 1834 στο Ληξούρι, υιός του Ριζοσπάστη Σταματέλου Πυλαρινού. Σπούδασε νομικά και πολιτικές επιστήμες στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Γερμανία και Ιταλία. Μετεκπαιδεύτηκε στη Γαλλία και Γερμανία. Ένθερμος υποστηρικτής του Ριζοσπαστισμού και αρθρογράφος εφημερίδων. Το 1854 συμμετείχε στην εξέγερση στην Ήπειρο μαζί με άλλους Κεφαλλήνες. Εισηγητής του Ρωμαϊκού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο της Κέρκυρας (Ιόνιος Ακαδημία), όπου διορίστηκε καθηγητής με εξετάσεις από το 1859-1864. Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Δίδαξε στην Αθήνα και συνεργάστηκε με την ελληνογαλλική

εφημερίδα «Χρονογράφος». Διετέλεσε οικονομικός και νομικός σύμβουλος του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων. Συνέγραψε πολλά πολιτικά, ιστορικά και λαογραφικά άρθρα σε εφημερίδες των Αθηνών.

Εξελέγη βουλευτής Πάλλης το 1873. Απεβίωσε στο 1899 στο Ληξούρι.

Πυλαρινός Σταμάτιος (Σταματέλος). Ιατρός. Γεννήθηκε το 1796 στο Ληξούρι. Σπούδασε στην Ιταλία και στο Παρίσι. Εργάστηκε ως καθηγητής της Πειραματικής Φυσικής στην Ιόνιο Ακαδημία. Διετέλεσε συνεργάτης του Καποδίστρια και διορίστηκε σε σημαντικές διοικητικές θέσεις, μεταξύ των οποίων και Διοικητής της Δυτικής Ελλάδος. Συμμετείχε στο ριζοσπαστικό κίνημα και εξορίστηκε από την αγγλοκρατία στα Αντικύθηρα.

Έγγραψε πολλά έργα εκ των οποίων: «Γλωσσάριον των αλιέων και ποιμένων», «Αρχαιολογικά και ιστορικά δοκίμια περί Κεφαλληνίας». Στο Ληξούρι οργάνωσε το πολιτικό Αναγνωστήριο «Η Ομόνοια». Στα Κύθηρα ασχολήθηκε με την αρχαιολογία, ιστορία και λαογραφία των Αντικυθήρων. Διετέλεσε βουλευτής της Ιονίου Βουλής. Εξελέγη πληρεξούσιος Κεφαλληνίας το 1864. Απεβίωσε το 1875 τυφλός.

Ροδοθέατος Σπύρος. Εξελέγη βουλευτής Ιθάκης το 1872.

Σδρίν Σπυρίδων του Αλεξάνδρου. Γεννήθηκε στο Αργοστόλι. Εξελέγη βουλευτής Κρναίας το 1872.

Σολομός Νέστωρ. Στέλεχος του Ριζοσπαστικού Κόμματος, εκ των επικεφαλής της εξέγερσης του 1849, διετέλεσε για μία περίοδο επικεφαλής του Δημοτικού Καταστήματος. Κατά το τελευταίο διάστημα της Ένωσης μεταπήδησε στους ενωτιστές και αρθρογραφούσε στην Εφημερίδα ΕΝΩΣΙΣ. Εξελέγη πληρεξούσιος βουλευτής Κεφαλληνίας το 1864.

Τυπάλδος-Ιακωβάτος Γεώργιος. Δικηγόρος. Γεννήθηκε το 1814 στο Ληξούρι. Αδελφός του Νικολάου και Χαραλάμπη. Σπούδασε νομικά στην Ιόνιο Ακαδημία και συνέχισε στα Πανεπιστήμια Πίζας και Παρισιού. Δικηγόρησε μέχρι το 1850 στην Πάτρα. Διετέλεσε το 1850 βουλευτής της Ιονίου Βουλής. Είχε το παρατσούκλι «Γεωργαντάρας» για τις καυστικές αγορεύσεις του. Εξελέγη βουλευτής Πάλλης το 1864, 1865, 1868, 1869, 1874 και 1879. Απεβίωσε στις 20.12.1882.

Τυπάλδος-Ιακωβάτος Δημήτριος. Δικαστικός. Εξάδελφος των Χαραλάμπους και Γεωργίου Ιακωβάτων. Εξελέγη βουλευτής Πάλλης το 1872 και το 1875.

Τυπάλδος-Ιακωβάτος Χαράλαμπος. Ιατρός και Φιλόσοφος. Γεννήθηκε το 1805 στο Ληξούρι. Αδελφός Γεωργίου και Νικολάου. Σπούδασε ιατρική στην Κέρκυρα, στην Παταβία και το Παρίσι και διεκρίθη στη χειρουργική. Συμμετείχε στο ριζοσπαστικό κίνημα. Εξελέγη βουλευτής Πάλλης το 1864, 1865, 1868, 1869, 1874 και 1879.

Τυπάλδος- Καπελέτος-Δοτοράτος Ιωάννης. Δικαστικός. Γεννήθηκε το 1805 στο Ληξούρι. Σπούδασε νομικά στην Πίζα της Ιταλίας και στη Σορβόνης στο Παρίσι. Διετέλεσε δικαστής του ελεύθερου ελληνικού κράτους επί Καποδίστρια και έφθασε στα ανώτερα αξιώματα του σώματος. Συμμετείχε στον αγώνα κατά της αγγλοκρατίας, ιδιαίτερα στο κίνημα 1848-50 και διώχθηκε από την υψηλή αστυνομία. Διετέλεσε βουλευτής της Ιονίου Βουλής. Εξελέγη πληρεξούσιος βουλευτής Κεφαλληνίας το 1864. Απεβίωσε το 1868.

Τυπάλδος-Κοζάκης Γεώργιος του Αγαθάγγελου. Διπλωμάτης. Γεννήθηκε στο Κισνοβίω της Βεσσαραβίας το 1834. Σπούδασε στο πανεπιστήμιο Αθηνών και Χαϊδελβέργης νομικά και πολιτικές επιστήμες. Το 1855 εισήλθε στο διπλωματικό σώμα. Διετέλεσε σε πολλές πρεσβείες (Κων/πολη, Βιέννης, Φλωρεντίας). Επί Πρωθυπουργού Θ. Δηληγιάννη 1885-1886, διετέλεσε Γεν. Γραμματέας του Υπουργείου Εξωτερικών. Ήταν φιλάρχιος και εργάστηκε για την περίσωση του Δαφνίου, της Μονής του Οσίου Λουκά και του Παρθενώνος. Εξελέγη πληρεξούσιος Κεφαλληνίας το 1864, το 1887 με το Δηλιγιαννικό Κόμμα και Αττικής το 1895. Απεβίωσε το 1899 στην Αθήνα.

Τυπάλδος-Χαριτάτος Μιχαήλ. Ιατρός. Γεννήθηκε το 1818 στο Ληξούρι. Σπούδασε ιατρική στην Πίζα και πήρε δίπλωμα ιατροχειρουργού. Το 1844 εγκαταστάθηκε στο Ληξούρι. Εξελέγη βουλευτής Πάλλης το 1872, 1873, 1874. Απεβίωσε το 1876.

Φλωριάς Γεώργιος. Εξελέγη βουλευτής Σάμης το 1865, 1875, 1879 και το 1881.

Φωκάς-Γεωργακάτος Νικόλαος. Δικηγόρος. Επιχειρηματίας και ιδιοκτήτης της Ασφαλιστικής Εταιρείας «Κεφαλληνία» την οποία ίδρυσε το 1842. Συνέβαλε στην ανάπτυξη του εμποροναυτικού στόλου στο νησί και κατ' επέκταση της χώρας. Εξελέγη πληρεξούσιος Κεφαλληνίας το 1864.

Χαριτάτος-Τυπάλδος Μαρίνος. Νομικός. Εξελέγη βουλευτής Ιονίου Βουλής το 1862 με τη στήριξη των παλαιοριζοσπαστών. Εξελέγη βουλευτής Πάλλης το 1868, 1869 και 1874.

Χοϊδός Ρόκκος. Δικαστικός. Εξελέγη βουλευτής Κραναίας το 1875. Καταφέρθηκε έντονα κατά της βασιλείας και για τον λόγο αυτό διώχθηκε και φυλακίστηκε από την κυβέρνηση Τρικούπη για τις ιδέες του, ενώ υπήρξαν πολλές απόπειρες δολοφονίας του. Πέθανε στις 3.5.1890 στις φυλακές της Χαλκίδας ως πολιτικός κρατούμενος.

IV. Παράρτημα Δ΄

1. Χρονολογική σύνοψη των γεγονότων της περιόδου μετά την Ένωση

1862

10.10. Ξεσπά στρατιωτικό κίνημα εναντίον του Όθωνα καταλύοντας τη δυναστεία των Βίτελσμπαχ. Ορίζει προσωρινή κυβέρνηση υπό τον Δ. Βούλγαρη και με ψήφισμα καταργεί τη Βασιλεία Όθωνα και την Αντιβασιλεία της Αμαλίας. Προκηρύσσει εκλογές για Συντακτική Συνέλευση .

24.11. Ξεκινά η διενέργεια δημοψηφίσματος για τη μορφή του πολιτεύματος, μεταξύ των όρων των οποίων έθεσε η Ρωσία για την Ένωση των Επτανήσων. Ταυτόχρονη γίνεται εκλογή για την ανάδειξη της Β΄ Εθνοσυνέλευσης. Το αποτέλεσμα βγάζει μοναρχία και υποδεικνύει τον Αλφρέδο, δευτερότοκο υιό της Βασιλίσσης της Μ. Βρετανίας για Μονάρχη της Ελλάδος.

1863

12.02. Η Εθνοσυνέλευση αναγορεύει τον Αλφρένδρο, ως Βασιλέα της Ελλάδος. Η εκλογή δεν γίνεται αποδεκτή από τις εγγυήτριες δυνάμεις, λόγω της αγγλικής καταγωγής του.

13.02. Κυβέρνηση Ζ. Βάλβη.

18.03. Η Εθνοσυνέλευση εκλέγει ομόφωνα τον Δανό πρίγκιπα Χριστιανό - Γουλιέλμο -Φερδινάνδο - Αδόλφο - Γεώργιο ως Βασιλιά των Ελλήνων, με το όνομα Γεώργιος. Η εκλογή έγινε με υπόδειξη της Αγγλίας και την υποστήριξη των Συμμάχων Δυνάμεων. Υπήρξε απαραίτητος όρος προς το νέο βασιλέα η αφομοίωση των Επτανήσων και η ψήφιση νέου Συντάγματος.

27.03. Κυβέρνηση Δ. Κυριακού.

17/29.03. Υπογραφή Συνθήκης του Λονδίνου για την παραχώρηση των Επτανήσων στην Ελλάδα.

29.04. Κυβέρνηση Μπ. Ρούφου.

25.06. Ο Γεώργιος αποδέχεται το στέμμα.

29.9. Απόφαση Ιονίου Κοινοβουλίου για Ένωση.

7.10. Η Εθνοσυνέλευση ψηφίζει την κατάργηση της Γερουσίας.

18.10. Αποβιβάζεται στον Πειραιά ο Βασιλιάς Γεώργιος Α΄, αφού πριν επισκέφθηκε τα ανακτοβούλια της Πετρούπολης, Βρυξελλών, Λονδίνου και Παρισιού.

19.10. Η Β΄ Εθνοσυνέλευση των Αθηνών κηρύσσει ενήλικα τον Γεώργιο, ο οποίος παρουσιάζεται στο σώμα, δίνει τον βασιλικό όρκο και αναλαμβάνει άμεση άσκηση της βασιλικής εξουσίας.

25.10. Κυβέρνηση Δ. Βούλγαρη.

1864

5.03. Κυβέρνηση Κ. Κανάρη.

17.03. Υπογράφεται στο Λονδίνο, η συνθήκη μεταξύ των προστάτιδων δυνάμεων και του αντιπροσώπου της Ελλάδος Χ. Τρικούπη, περί ενώσεως των Επτανήσων μετά της Ελλάδος.

16.04. Κυβέρνηση Ζ. Βάλβη.

22.04. Ο άγγλος Αρμοστής Στορξ με διάγγελμα προς τον Επτανησιακό λαό ανήγγειλε ότι, η βασίλισσα της Αγγλίας, με την από 2ας Απριλίου απόφασή της, διέλυσε το ΙΓ΄ Κοινοβούλιο των

Ιονίων «ως μη έχοντας πλέον λόγον υπάρξεως». Με Γερουσιαστικό διάταγμα της ίδιας ημέρας, διέτασσε τον καταρτισμό σε κάθε νήσο του νέου εκλογικού καταλόγου, ο οποίος περιελάμβανε όλους ανεξαιρέτως τους έχοντες τα νόμιμα προσόντα του εκλογέως.

24.04. Εκδίδεται στην Αθήνα Βασιλικό Διάταγμα με το οποίο κανονίζεται η διαδικασία της εκλογής των Ιονίων Βουλευτών, οι οποίοι θα ανέρχονταν στους 84.

7.05. Αποβιβάζεται στην Κέρκυρα ο έκτακτος απεσταλμένος της Ελληνικής Κυβέρνησης Θρ. Ζαΐμης, ο οποίος εγκατέστησε τις νέες αρχές και κανόνισε τα της εκλογής πληρεξουσίων.

21.05. Αποχωρούν από την Κεφαλληνία οι βρετανικές αρχές κατοχής (στρατός και διοίκηση) με επικεφαλής τον τελευταίο τοποτηρητή Σικελιανό Λέϊν. Ο Μητροπολίτης Κεφαλληνίας Σπυρίδων Κοντομίχαλος ύψωσε την Ελληνική σημαία στην πλατεία και τους στρατώνες Αργοστολίου. Τριήμερες εορτές και αναχώρηση των βρετανών στρατιωτών.

29.05. Ο Βασιλιάς φτάνει στην Κέρκυρα και ακολουθεί περιοδεία στα υπόλοιπα Επτάνησα.

18.06. Επί του ατμοδρόμωνος Ελλάς, παρακολουθούμενος και υπό τριών πολεμικών πλοίων, Γαλλίας, Αγγλίας και Ρωσίας, επισκέπτεται την Κεφαλληνία ο Βασιλιάς Γεώργιος Α΄, όπου γίνεται δεκτός με μεγάλο ενθουσιασμό από το λαό. Διαμένει στην οικία Γκεντιλίνη στο Αργοστόλι και στην οικία Γερονιάνου στο Ληξούρι. Ονομάζεται η πλατεία Ληξουρίου σε πλατεία Γεωργίου Α΄.

26-29.06. Εκλογές για Πληρεξουσίου των Επτανησίων στη Β΄ Εθνική Συνέλευση των Αθηνών.

22.7. Τριμελής επιτροπή εκ των Βαλαωρίτη, Λομβάρδου και Μηλιαρέση παρουσιάζεται στον Πρόεδρο της Εθνοσυνελεύσεως ζητώντας εξουσιοδότηση για την είσοδο των πληρεξουσίων. Ξεκινούν ουσιαστικά οι εργασίες της Β΄ Εθνοσυνέλευσης.

26.07. Κυβέρνηση Κ. Κανάρη.

5.11. Ψηφίζεται νέος εκλογικός νόμος. Καθιερώνεται η Επαρχία ως εκλογική περιφέρεια. Δικαίωμα ψήφου στους ενήλικες άνω των 21 ετών οι οποίοι έχουν ιδιοκτησία ή ασκούν κάποιο επάγγελμα.

16.11. Ψηφίζεται το νέο Σύνταγμα το οποίο εισαγάγει την αρχή της «δεληλωμένης».

17.12. Η Επαρχία Ιθάκης εντάσσεται διοικητικά στο Νομό Λευκάδος.

1865

2.3. Κυβέρνηση Α. Κουμουνδούρου.

5.3. Έκδοση Βασιλικού Διατάγματος για την διοικητική διαίρεση της Επτανήσου (κύρωση ΒΔ, ΠΡΒ ΣΥΝ. Α΄ 1865, τ.Α΄, Συν. ΛΔ΄/27.7.1865, σσ. 222).

Ανοιξη. Νέα περιοδεία του Βασιλιά Γεωργίου Α΄ στις παλιές και στις νέες επαρχίες της χώρας.

14.05. Γενικές βουλευτικές εκλογές. Αυτοδυναμία στο κόμμα του Κουμουνδούρου. Δεν κατέρχεται υποψήφιος ο Ηλίας Ζερβός, ενώ ο Ιωσήφ Μομφερράτος δεν καταφέρνει να εκλεγεί.

19.07. Το Υπουργείο Εξωτερικών ανακοίνωσε στη Βουλή την επίσημη πράξη με την οποία η Υψηλή Πύλη συναινεί, ως συμβαλλόμενη στη Συνθήκη του 1815, στην περί Ενώσεως των Ιονίων Νήσων μετά της Ελλάδος Συνθήκη της 17/29.3.1864 στο Λονδίνο. (ΠΡΒ ΣΥΝ. Α΄ 1865, τ.Α΄, Συν. ΚΖ΄/19.7.1865, σσ. 179).

20.10. Κυβέρνηση Επ. Δεληγιώργη.

1.11. Κυρούται από τη Βουλή σειρά Β.Δ. που αφορούν την αφομοίωση των νησιών: «περί του μισθού των υποδεστέρων υπαλλήλων του γραφείου της πρώην Ιονίου Γερουσίας», «Περί της εν Επτανήσω αστικής και υγειονομικής νομοθεσίας», «Περί του προσωπικού των εν Επτανήσω αρχειοφυλάκων» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν.ΟΔ΄/29.11.1865, σσ. 471-479).

3.11. Κυβέρνηση Δ. Βούλγαρη.

6.11. Κυβέρνηση Αλ. Κουμουνδούρου.

13.11. Κυβέρνηση Επ. Δεληγιώργη.

28.11. Κυβέρνηση Μπ. Ρούφου.

2.12. Επικυρώθηκε από τη Βουλή το Β.Δ της 17.12.1864 «Περί διοικητικής διαιρέσεως της Επτανήσου», όπου διοικητικά ιδρύονται οι Νομοί Κερκύρας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. Ο ΣΤ' / 2.12.1865, σσ. 488-490).

8.12. Ψηφίζεται το Νομοσχέδιο «Περί μεταρρυθμίσεως των περί χαρτοσήμου Νόμων και περί εφαρμογής αυτών εις το πρώην Ιόνιον Κράτος» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. Π' / 8.12.1865, σσ. 512-516).

10.12. Ψηφίζεται το Νομοσχέδιο «Περί αστυνομικής αφομοιώσεως της Επτανήσου» και το Νομοσχέδιον «Περί δημοτικής αφομοιώσεως εν Επτανήσω» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΠΒ' / 10.12.1865, σσ. 553).

11.12. Ψηφίζεται το Νομοσχέδιον «Περί διοργανώσεως της εκπαίδευσως κατά την Επτανήσον» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΠΓ' / 11.12.1865, σσ. 557-558).

13.12. Νόμος «Περί εφαρμογής εν Επτανήσω της Ταχυδρομικής νομοθεσίας, των ταχυδρομικών αρχών» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. ΠΔ' / 13.12.1865, σσ. 569-571).

21.12. Ψηφίζεται το Νομοσχέδιο «Περί αφομοιώσεως» αποτελούμενο από 20 άρθρα και αφορώντα θέματα Αστικού Κώδικα (εφαρμογή ορισμένων άρθρων Ιονίου Κώδικος, απαιτήσεις δανείων, εκποιήσεις, δημοτικής φορολογίας, φόρος άλατος, επιχώρια πρόσοδα, εισοδήματα εκ περιουσίας, περί φρενοκομείου, πτωχοκομείου, ενεχυροδανειστηρίου, περί τραπεζών, δικηγόροι δικαστηρίων, υποδικηγόροι, περί ιατρών, φαρμακοποιών, μαιών και άλλων επαγγέλμάτων αναγνωρισθέντων αρμοδίως από τις ελληνικές αρχές. Ο Νόμος θα εφαρμόζεται στα Επτάνησα από 1.7.1866, εκτός ορισμένων εξαιρέσεων (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. 21.12.1865, σσ. 627-633).

27.12. Νομοσχέδιον «Περί δικαστικής διαιρέσεως της Επτανήσου» εκ άρθρων 5, εκ του οποίου ιδρύονται εκτός των άλλων Πρωτοδικεία στο Αργοστόλι με δικαιοδοσία στην Κεφαλληνία και Ιθάκη (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. 21.12.1865, σσ. 657-659).

27.12. Ψηφίζεται το Νομοσχέδιο «περί διοικητικής διαιρέσεως της Επτανήσου», ιδρύεται Εφετείο στην Κέρκυρα και Πρωτοδικεία σε Κέρκυρα, Κεφαλληνία, Ζάκυνθο και Λευκάδα (ΠΡΒ ΣΥΝ. Α' 1865, τ.Α', Συν. 27.12.1865).

1866

- Κρητική εξέγερση, ολοκαύτωμα Αρκαδίου.

8.1. Ψηφίζεται το Νομοσχέδιο «Περί Διοικητικής διαιρέσεως της Επτανήσου» το αποτελείται από 4 άρθρα και κύρωσε το από 17.12.1864 ΒΔ «Περί διοικητικής διαιρέσεως της Επτανήσου τροποποιούμενον» με το οποίο εφαρμόζεται ο από 5.12.1845 Νόμος «Περί διοικητικής διαιρέσεως του Κράτους» που εφαρμόζεται εν Επτανήσω, όπου «Εν Επτανήσω καθίσταται τρεις νομοί... Ο δε Κεφαλληνίας, περιλαμβάνων τας επαρχίας Κραναίας, Πάλης, Σάμης, και Ιθάκης...» (ΠΡΒ ΠΕΡ. Α, ΣΥΝ. Α 1865, Συν. Π' / 8.1.1865, σσ. 695-696 / ΦΕΚ 6/19.1.1866).

8.01. Κύρωση του Διατάγματος της 17.12.1864 «Περί διοικητικής διαιρέσεως της Επτανήσου», Νόμος ΧΦΘ', Άρθρα 1-8, όπου δημιουργούνται στα Επτάνησα 3 νομοί, Κερκύρας, Κεφαλληνίας (επαρχίες Κραναίας, Πάλλης, Σάμης, Ιθάκης), Ζακύνθου, όπου ρυθμίζονται και θέματα υπαλλήλων και συνταξιοδοτικά του τέως Ιονίου Κράτους (ΠΡΒ ΣΥΝ. Α' 1865, τ.Α', Συν. Ρ/8.1.1866).

8.01. Συστήνονται δια Β.Δ. οι δήμοι Κρανίων, Άσσου και Δολυχίου. Πραγματοποιούνται οι πρώτες ελεύθερες Δημαιορεσίες και εκλέγονται τα πρώτα δημοτικά συμβούλια στους Δήμους.

20.01. Ο Νόμος ΠΝ΄ καθορίζει τα της «*διαχειρίσεως της εγχωρίου περιουσίας της νήσου*».

26.01. Κυβέρνηση Μπ. Ρούφου με εξωκοινοβουλευτικούς υπουργούς.

9.06. Κυβέρνηση Δ. Βούλγαρη με τη συμμετοχή του Επ. Δεληγιώργη.

5-7.12. Τριήμερη σφοδρή τρικυμία, «*η φουρτούνα τ' αϊ-Νικολάου*» όπως ονομάστηκε. «*36 πλοία καταστράφησαν, κωδωνοστάσια κατέπεσαν. Δένδρα πολλά εξεριζώθησαν. Στέγαι οίκων ανηρπάγησαν. Η αγορά Ληξουρίου επληρώθη θαλασσίου ύδατος, εισρεύσαντος και τα εργαστήρια*».

18.12. Κυβέρνηση Αλ. Κουμουνδούρου.

1867

23.01. Ισχυρός σεισμός (Δευτέρα 23.1 και ώρα 6 π.μ.) που διήρκεσε 25΄΄ – 30΄΄ και ήταν ο καταστρεπτικότερος της περιόδου αυτής. Καταστροφές στις οικίες της παραλιακής οδού του Αργοστολίου, μέχρι την Πεσσάδα. Μεγάλες καταστροφές στα Κοριάννα και περί του Αίνου περιοχές. Σημαντικές καταστροφές στη Βόρεια Κεφαλληνία, Ανωμεριά και Έρυσσο. Μεγάλες καταστροφές στην Παλλική, όπου ολόκληρα χωριά γκρεμίστηκαν από τα θεμέλια. Σχεδόν καταστράφηκε η πόλη του Ληξουρίου. Οι ζημιές υπολογίζονται σε 15.500.000 δρχ. Κατά τους υπολογισμούς 3.000 περίπου σπίτια κατεστράφησαν, άλλα τόσα έπαθαν ζημιές, 224 άνθρωποι σκοτώθηκαν κάτω από τα ερείπια, ενώ άλλοι τόσοι περίπου έμειναν ακρωτηριασμένοι και υπήρχαν πολλοί τραυματίες.

7.2. Ψηφίζεται στη Βουλή Νομοσχέδιο «*περί Τηλεγραφικής Σύμβασις μεταξύ της Ελληνικής Κυβερνήσεως και της εταιρείας I.P.Ράλλη και W.P.Binney*», στο οποίο στο άρθρο 4, σημ γ. περιλαμβάνει την τηλεγραφική σύνδεση με υποβρύχιον τηλεγραφική γραμμή «*γ. Εντός τριών ετών, Λευκάδος, και Κεφαλληνίας, και Κεφαλληνίας και Ζακύνθου*». Στο ίδιο Νομοσχέδιο καθορίζονται και τα τέλη για κάθε σύνδεση, άρθρο 17, «*β) Λευκάδος- Κεφαλληνίας και Κεφαλληνίας –Ζακύνθου και δια τα διεθνή εις 1 ½ φράγκου*» (ΠΡΒ/ΠΕΡ. Α ΣΥΝ. Β 1866-1867 Συν. ΛΘ΄/7.2.1867, σσ. 207-216).

20.12. Εξωκοινοβουλευτική κυβέρνηση Αλ. Μωραϊτίνη, μετά τον εξαναγκασμό από το βασιλιά σε παραίτηση της κυβέρνησης Αλ. Κουμουνδούρου.

1868

- Κοίμηση Οσίου Παπουλάκου στην Ιθάκη.

21.03. Γενικές βουλευτικές εκλογές, δίνουν κοινοβουλευτική πλειοψηφία στον Δ. Βούλγαρη.

1869

25.01. Κυβέρνηση Θρ. Ζαΐμη.

16.05. Γενικές βουλευτικές εκλογές, στις οποίες πλειοψηφεί το Κόμμα του Θρ. Ζαΐμη, ο οποίος σχηματίζει κυβέρνηση. Συντριβή του κόμματος Δεληγιώργη, λόγω της εντατικής του γραμμής στο Κρητικό και της σιωπής του προς τις εκτροπές της αυλής.

1870

12-15.03. Πραγματοποιούνται οι Δημοτικές εκλογές.

9.07. Κυβέρνηση Επ. Δεληγιώργη, μετά τον εξαναγκασμό σε παραίτηση του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου από τη μεγάλη αντίδραση των Βρετανών και Ιταλών για τη σφαγή των Άγγλων περιηγητών και του Ιταλού διπλωμάτη από ληστές στο Δήλεσι.

3.12. Κυβέρνηση Αλ. Κουμουνδούρου.

1871

28.10. Κυβέρνηση Θρ. Ζαΐμη.

25.12. Κυβέρνηση Δ. Βούλγαρη.

1872

26.02. Βουλευτικές εκλογές με κυβερνητική πλειοψηφία του Πρωθυπουργού Δ. Βούλγαρη και Αλ. Κουμουνδούρου.

8.07. Ο Βασιλιάς αναθέτει την πρωθυπουργία στον Επ. Δεληγιώργη, με ρητή εντολή τη διάλυση της Βουλής και την προκήρυξη εκλογών. Η παρέμβαση του παλατιού δημιουργεί συνθήκες μακράς πολιτικής αστάθειας.

1873

27-30.01. Βουλευτικές εκλογές. Ο Πρωθυπουργός Επ. Δεληγιώργης, παρά το ότι δεν εξασφάλισε σταθερή πλειοψηφία, λαμβάνει την εντολή από το Βασιλιά και σχηματίζει κυβέρνηση.

1874

4-8.01. Πραγματοποιούνται Δημοτικές εκλογές.

- **Φεβρουάριος.** Καταστροφικός σεισμός στην Κεφαλληνία.

9.02. Κυβέρνηση Δ. Βούλγαρη.

23-26.06. Βουλευτικές εκλογές. Ο Πρωθυπουργός Δ. Βούλγαρης δεν εξασφαλίζει πλειοψηφία και ο Βασιλιάς δίνει την εντολή σχηματισμού Κυβέρνησης στον Χ. Τρικούπη, παρά το ότι δεν διαθέτει πλειοψηφία. Ολιγόμηνη κυβέρνηση Χ. Τρικούπη. Την παραίτηση της κυβέρνησης Τρικούπη ακολουθεί το περίφημο «τις πταίει;».

24.08. Ο Δήμος Παλλαιών, από α΄ τάξεως (με τη Θηναία) μετασχηματίστηκε σε β΄ τάξεως και δημιουργήθηκαν οι δήμοι, Ληξουρίου, Ανωγητών και Κατωγητών.

1875

- **Φεβρουάριος.** Μετασχηματισμός του Δήμου Πυλάρου με πρωτεύουσα την Αγία Ευφημία και σύσταση του Δήμου Ελειού με πρωτεύουσα τα Χιονάτα.

27.04. Κυβέρνηση Χ. Τρικούπη.

18-21.07. Γενικές βουλευτικές εκλογές. Με εντολή του Βασιλιά σχηματίζει κυβέρνηση ο Χ. Τρικούπης με 25 βουλευτές σε σύνολο 190.

15.10. Κυβέρνηση Αλ. Κουμουνδούρου.

11.8. Η «αρχή της Δεδηλωμένης» διακηρύσσεται στο λόγο του θρόνου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

ΕΕΣ Επίσημος Εφημερίς της Συνελεύσεως

ΕτΣΒ Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής

ΠΣΕ Πρακτικά των Συνελεύσεων της Εθνοσυνελεύσεως

ΠτΒ Πρακτικά της Βουλής

ΚΒΑ Κοργιαλένιος Βιβλιοθήκη Αργοστολίου

ΠΡΒ Πρακτικά Βουλής

ΠΡΒ/ΙΒ Πρακτικά Ιουνίου Βουλής

Α. ΠΗΓΕΣ – ΤΕΚΜΗΡΙΑ

Ι. Πρωτογενείς Πηγές

1. Επίσημος εφημερίς της Συνελεύσεως, αριθμ. Φ. 30/7.8.1864.

- Επίσημος Εφημερίς, τόμος ΣΤ/25.9.1864 και 15.10.1864.
- Ομιλία Κ. Λομβάρδου, Εθνοσυνέλευση, 3 Αυγούστου 1864, ΕΕΣ V, σσ. 359.

2. Πρακτικά Συνεδριάσεων Β' Εθνοσυνελεύσεως (ΠΡ Β ΕΘΝ), 1864, Τόμοι Ε', ΣΤ', 1864-65, Εθν. Τυπογραφείο, (Αρχείο Βουλής των Ελλήνων, Δικτυακός Τόπος: www.hellenicparliament.gr).

3. Εφημερίς Συζητήσεων της Βουλής (Αρχείο Βουλής των Ελλήνων, Δικτυακός Τόπος: www.hellenicparliament.gr).

- Περίοδος Α', Σύνοδοι Α', Έκτακτη Β', Γ', 1865-67.
- Περίοδος Β', Σύνοδοι Α', Έκτακτη, 1868.
- Περίοδος Γ', Σύνοδοι Α', Β', Γ', 1869-71.
- Περίοδος Δ', Σύνοδος Α', 1872.
- Περίοδος Ε', Σύνοδοι Α', Β', 1873-74.
- Περίοδος Στ', Σύνοδοι Α', Έκτακτη, 1874-75.
- Περίοδος Ζ', Σύνοδοι Α', Β', Έκτακτη, Γ', Δ', Έκτακτη, 1875-79.

4. Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής (Αρχείο Βουλής των Ελλήνων, Δικτυακός Τόπος Ελληνικού Κοινοβουλίου, www.hellenicparliament.gr).

- Περίοδος Α: Σύνοδος Α' Έκτακτη 1865-66/Τ.1, Β' 1866-67, Γ' 1867-68.
- Περίοδος Β', Σύνοδος Α' Έκτακτη 1868.
- Περίοδος Γ': Σύνοδος Α' 1869, Β' 1870-71/Τ.1 και Τ.2, Σύνοδος Γ' 1871.
- Περίοδος Δ', Σύνοδος Α' 1872.
- Περίοδος Ε': Σύνοδος Α' 1873, Β' 1874.
- Περίοδος ΣΤ', Σύνοδος Α' Έκτακτη 1874-75.
- Περίοδος Ζ': Σύνοδος Α' 1875-76, Β' 1876-77, Γ' 1877-78, Δ' 1878-79.

5. Πρακτικά Συνεδριάσεων της Νομοθετικής Συνελεύσεως της Ιονίου Βουλής, Συνεδρίαση ΚΑ, 15/27.4.1850.

6. Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ)

α) Εκλογικά Συλλογής Λαδά (1843-1873)

Φ. 44.

- Έγγραφα 21-27: Εκλογικά Επαρχίας Κεφαλληνίας.

Φ. 052.

- Έγγραφα Νο 007-0051, 1127, 1130, 1129, 1126, 1128, 1136-1138, 1141-1142, 1143: Εκλογικά έγγραφα Κεφαλληνίας (1864 -1868).

- Έκθεσις Εφορευτικής Επιτροπής της Επαρχίας Πάλλης προς την Βουλή των Ελλήνων.

- Έγγραφα 1147-1150, 1152 & 1155: Εκλογικά Αποτελέσματα Επαρχίας Πάλλης 1869.

- Έγγραφα 1153, 1154: Εκλογικά Αποτελέσματα Επαρχίας Σάμης 1869.

- Έγγραφα 1-93: Κατάλογοι εκλογέων για την υποψηφιότητα του Ιάκωβου Πολυκαλά στις εκλογές πληρεξουσίων για την Β' Εθνοσυνέλευση.

Φ. 122.

- Έγγραφα Νο 18.568, 18.569, 18.57, 18.571 / 6.10.1865: Τροπολογία «του περί προσόντων των δικαστικών υπαλλήλων νομοσχέδιον» των βουλευτών Πάλλης Γ. Λιβαδά, Χ. και Γ. Ιακωβάτου.

β) Εκλογικά Αρχεία Βουλής των Ελλήνων (1843-1893)

Φ. 44.

- Έγγραφα 44-50: Εκλογικοί Κατάλογοι και Αποτελέσματα εκλογών 1868 Επαρχίας Σάμης.

- Έγγραφα 44-50. Πρακτικό Επαρχιακής Επιτροπής Πάλλης επικύρωσης αποτελεσμάτων εκλογών 1868.

Φ. 162.

- Έγγραφο 13: Επιστολή Νομάρχη προς εκλεγέντα βουλευτή Κραναίας Δημήτριο Καρούσο εκλογών 1868.

γ) Εκλογικά Συλλογής Βλαχογιάννη (1864-1925)

Φ. 16.

- Έγγραφα 1-12: Εκλογικός Κατάλογος Δήμου Ιθακησίων Επαρχίας Ιθάκης.

Φ. 22.

- Έγγραφο 3-65: Εκλογικός Κατάλογος Δήμου Κρανίων Επαρχίας Κραναίας έτους 1873. Τύποις Προόδου, 1873.

Φ. 42.

- Έγγραφα 3-31: Εκλογικοί κατάλογοι Δήμων Θηναίας, Κατωγητών, Μεσοχωριτών και Παλλέων Επαρχίας Πάλης 1866.
- Έγγραφα 33-55: Εκλογικός Κατάλογος 1867 Δήμου Κατωγητών Επαρχίας Πάλης. Τυπογραφείο Ο Ποσειδών, Κωνσταντίνου Π. Πολλάνη.
- Έγγραφα 57-84: Εκλογικός Κατάλογος 1867 Δήμου Μεσοχωρητών Επαρχίας Πάλης. Τυπογραφείο Η Κεφαλληνία, 1867, Κωνσταντίνου Π. Πολλάνη.
- Έγγραφα 86-...: Εκλογικός Κατάλογος Δήμου Παλλέων της Επαρχίας Πάλης 1867. Τύποις η Πρόοδος, 1867.

Φ. 47.

- Έγγραφα 3-38: Κατάλογος της Ετησίου Αναθεωρήσεως των εκλογέων του Δήμου Δολυχίου της Επαρχίας Σάμης έτους 1867. Τύποις Κεφαλληνία, 1867.
- Έγγραφα 39-74: Εκλογικός Κατάλογος Δήμου Δουλιχείου Επαρχίας Σάμης έτους 1872.

δ) Αταξινόμητο Αρχείο Υπουργείου Εσωτερικών (ΥΠ.ΕΣ.) Γεωργίου Α΄, Θ. 6/10

Φ. 116: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία.

- Έγγραφο με ημερομηνία 9.1.1865, του Επάρχου Κεφαλληνίας Ν. Ιγγλέση προς τον Υπουργό Εσωτερικών, το οποίο υπογράφει και ο Δ/ντης Δημοσίων Έργων Ν. Πινιατώρος, με θέμα *«Πληροφορίας προς τα εκλογικά»* όπου ενημερώνει για *«το σχηματισμό των εκλογικών καταλόγων της Πάλης, Ερύσσου, Πυλλάρου, Θηναίας, Ομαλών και Λειβαθούς»*.
- Υπ. αριθμ. 989/16.1.1865 έγγραφο του επάρχου Κεφαλληνίας με θέμα *«αφορά εκλογικά»*, όπου ενημερώνει το Υπουργείο Εσωτερικών, ότι *«εσχηματίσθησαν οι εκλογικοί κατάλογοι και δόθηκαν στη δημοσιότητά για τυχόν ενστάσεις»*
- Υπ. αριθμ. 353/ 2.1.1865 έγγραφο, με τίτλο *«πληροφορία επί των εκλογικών εργασιών»* όπου ενημερώνεται το Υπουργείο *«για τη διαδικασία συγκρότησης των επιτροπών εγκρίσεως των εκλογικών καταλόγων για τις περιοχές Αργοστολίου και Ληζουρίου»*.
- Υπ. αριθμ. 418/23.1.1865 έγγραφο, προς Υπουργείο Εσωτερικών όπου διαβιβάζονται τα Πρακτικά συνεδριάσεων των Επιτροπών περί εγκρίσεως των εκλογικών καταλόγων 19.1.1865.
- Υπ. αριθμ. 204/16.1.1865 έγγραφο, Επάρχου Ιθάκης Ανδρέα Δρακούλη προς Υπουργείο Εσωτερικών με θέμα τον πληθυσμό του Επαρχείου.
- Αντίγραφο απόφασης, Επαρχιακού Συμβουλίου της 21.1.1865, όπου έκανε δεκτή την εισήγηση των Π. Ασάνη και Σπ. Μονόπολη για την καταβολή έξι ταλλήρων στο Ανδρέα Λουκίσσα για τη σύνταξη των εκλογικών καταλόγων, την οποία υπογράφουν, ο έπαρχος Ν. Ιγγλέσης και τα μέλη Π.

Ασσάνης, Σπ. Μονόπολης, Κ. Φωκάς, και άλλα δύο δυσανάγνωστα ονόματα. Αντίγραφο της επιστολής των Π. Ασσάνη και Σπ. Μονόπολη προς τον έπαρχο με το αυτό θέμα.

- Αναφορά με ημερομηνία 23.2.1865, των κατοίκων του Ληξουρίου προς τον Βασιλέα, περί της δημιουργίας Επαρχίας και Πρωτοδικείου στην Πάλλη. Οι δύο παραπάνω αναφορές καταλαμβάνουν 38 σελίδες και υπογράφουν 890 Πολίτες, όπου αναφέρονται με το ονοματεπώνυμό τους, την υπογραφή τους και σε κάποιες περιπτώσεις το επάγγελμα, π.χ. ιερείς, ιερομόναχοι, ιατροί, δάσκαλοι, έμποροι, όπως το γράφουν οι ίδιοι.

- Αναφορές με υπογραφές, των κατοίκων Πυλάρου και Ερύσσου, προς την *«Βην των Ελλήνων Εθνοσυνέλευσιν»* περί της έδρας της Επαρχίας Σάμης. Οι πέντε κατάλογοι αποτελούνται από 30 σελίδες και περιλαμβάνουν 711 υπογραφές, τα ονόματα και επώνυμα των πολιτών, σε κάποιες περιπτώσεις και πατρώνυμα αλλά και επαγγέλματα.

- Έγγραφο υπ. Αριθμ. 6536/6.3.1865, του Υπουργού Εσωτερικών προς τον Νομάρχη Κεφαλληνίας όπου διαβιβάζεται αντίτυπο του Προεδρικού Διατάγματος *«περί διαιρέσεως εις επαρχίας της νήσου Κεφαλληνίας»*. Στο έγγραφο υπάρχει το σχέδιο του ΠΔ, η εισήγηση προς το Υπουργικό Συμβούλιο και σημείωση περί της περιοχής Πυργιού για να υπαχθεί στην επαρχία Σάμης.

- Υπ. αριθμ. 129/16.3.1865 αναφορά, Νομάρχη Κεφαλληνίας προς τον Υπουργό των Εσωτερικών με τίτλο *«Περί του διατάγματος περί της διαιρέσεως της νήσου Κεφαλληνίας εις επαρχίας»*.

- Υπ. αριθμ. 130/16.3.1965 επιστολή, Νομάρχη Κεφαλληνίας προς Υπουργό των Εσωτερικών με τίτλο *«Περί της προς διόρθωσιν καλπών και άλλων τινών εκλογικών ειδών απαιτουμένης δαπάνης»* με πίνακα υποθετικού προϋπολογισμού.

- Αναφορά της 23.3.1865, του Νομάρχη Κεφαλληνίας *«Περί διαιρέσεως της νήσου Κεφαλληνίας»*.

- Πίνακας της 23.3.1865, *«Πίναξ στην κατά επαρχίας διαίρεσιν της νήσου Κεφαλληνίας πληθυσμού στον από 5 Μαρτίου 1865 Στατιστικόν Κατάλογον»*, που τον υπογράφει ο Νομάρχης Κεφαλληνίας.

- Πίνακας της 23.3.1865, *«Πίναξ στην κατά επαρχίας διαίρεσιν της νήσου Κεφαλληνίας πληθυσμού προς κατά το από 5.3.1865 Στατιστικόν Κατάλογον»*, που υπογράφει ο Νομάρχης Κεφαλληνίας.

- Έγγραφο υπ. αριθμ. 6536/6.3.1865, του Υπουργού Εσωτερικών προς Νομάρχη Κεφαλληνίας όπου διαβιβάζεται αντίτυπο του *«Προεδρικού Διατάγματος περί διαιρέσεως εις επαρχίας της νήσου Κεφαλληνίας»*. Στο έγγραφο υπάρχει σχέδιο του ΠΔ και η εισήγηση προς το Υπουργικό Συμβούλιο, όπου αναφέρεται σημείωση περί της περιοχής Πυργιού για να υπαχθεί στην επαρχία Σάμης.

- Υπ. αριθμ. 9613/26.3.1865, αρνητική απάντηση του Υπουργού Εσωτερικών προς τον Νομάρχη για τα έξοδα επισκευής των εκλογικών ειδών και επιστολή στον Υπουργό Οικονομικών.

- Υπ. αριθμ. 145-31.3.1865, απόφαση Υπουργικού Συμβουλίου, που υπογράφεται από τον Πρόεδρο Αλ. Κουμουνδούρο και απευθύνεται προς τον Υπουργό Εσωτερικών με θέμα *«περί του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι εν ταις διαρεθείσας επαρχίαις Κερκύρας και Κεφαλληνίας»*.
- Υπ. αριθμ. 313/2.4.1865 αναφορά του Νομάρχη Κεφαλληνίας με θέμα *«Περί της διαιρέσεως της νήσου Κεφαλληνίας»* όπου αναφέρεται ξανά στο ζήτημα της περιοχής του Πυργιού.
- Έγγραφο (σχέδιο) υπ' αριθμ. Δ. 2572/3.4.1865 με τίτλο «προσθήκη» *«ομοίως προς τον Νομάρχη Κεφαλληνίας»*, όπου από πάνω υπάρχει έγγραφο προς τον Νομάρχη Κερκύρας, όπου απαντά για τα δικαιώματα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι κοινοποιώντας απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου.
- Υπ. αριθμ 10741-13.4.1865, έγγραφο Υπουργού Εσωτερικών προς Νομάρχη Κεφαλληνίας απαντώντας στην υπ. αριθμ 313/2.4.1865 αναφορά για το ζήτημα των ψηφοφόρων του Πυργιού.
- Υπ. αριθμ. 516-20.4.1865, έγγραφο με θέμα *«Περί της περιοχής Πυργιού»* του Νομάρχη Κεφαλληνίας και απάντηση του Υπουργού Εσωτερικών.
- Έγγραφο - προσφορά του τυπογράφου Ν.Δ. Πολλάνη, με ανάλυση του προϋπολογισμού για τις ανάγκες εκτύπωσης των εκλογικών καταλόγων ποσού 192 ταλλήρων. Ο Πολλάνης υπήρξε και εκδότης πολλών εφημερίδων (Κεφαλληνία, Νέα Κεφαλληνία, κα).
- Υπ' αριθμ 815/1.5.1865, έγγραφο Νομάρχη Κεφαλληνίας προς Υπουργό Εσωτερικών *«Περί των δια την ψηφοφορίαν χρησιμευούντων υπαλλήλων»*. Απάντηση με το Δ. 3468/8.5.1865 έγγραφο.
- Υπ. αριθμ. 1209-18.5.1865, έγγραφο του Νομάρχη Κεφαλληνίας προς το Υπουργείο των Εσωτερικών με θέμα *«περί βουλευτικών εκλογών»*.
- Υπ' αριθμ. 226/18.5.1865, έγγραφο του Ανθυπομοιράχου Ληξουρίου Σ. Μπασδέκη προς Μοιραρχία Κεφαλληνίας *«Περί των εν τη διαλογή και μετ' αυτήν διαπραζάντων εν Ληξουρίω»* και το έγγραφο με αριθμ 595/18.5.1865 του Κ. Λουγγή Υπομοιράρχου προς το Αρχηγείο της Χωροφυλακής, αναφέροντας ότι *«υποβάλλεται πρωτοτύπως η απέναντι προς πληροφορίαν του, με την αναφοράν ότι η Νομαρχία ειδοποιήθη περί τούτου»*. Επίσης το υπ' αριθμ. 8426/21.5.1865 έγγραφο Αρχηγείου Χωροφυλακής προς το ΥΠ.ΕΣ όπου υποβάλλεται αντίγραφο της πληροφορίας.
- Υπ. αριθμ. 869/22.5.1865, επιστολή Νομάρχη Κεφαλληνίας προς Υπουργείο Εσωτερικών και εγγρ. υπ' αριθμ. 5003/21.5.1865 και 14894/31.5.1865 Υπ. Εσωτερικών απόρριψης των δαπανών και υπ' αριθμ. 15003/31.5.1865 όπου *«εγκρίνεται η δαπάνη πληρωμής εκ δραχμών 389 και 45 λεπτών του τυπογράφου Θ. Στεφάνου για την εκτύπωσιν των εκλογικών καταλόγων»* επίσης αποστέλεται επιστολή προς τον Υπουργό των Οικονομικών.
- Υπ. αριθμ. 1571/3.6.1865, έγγραφο Νομάρχη Κεφαλληνίας προς Υπουργό Εσωτερικών *«περί των εκλογικών ειδών»* και συνημμένη αναλυτική κατάσταση διάθεσης των εκλογικών ειδών του Δ/ντή Δημοσίων Έργων Φ. Αλιμπράντη.

- Υπ. αριθμ. 1540/5.6.1865, έγγραφο του Νομάρχη Κεφαλληνίας προς Υπουργείο Εσωτερικών «περί βουλευτικών εξόδων» και θέμα «περί εγκρίσεως δαπάνης πληρωμής εξόδων μεταφοράς εκλογικών ειδών από τα δημοτικά καταστήματα στα εκλογικά τμήματα εκ δρχ. 220», όπου αναφέρεται και στην απόρριψη έγκρισης δαπάνης εκ δρχ. 100, για την αντικατάσταση των φθαρμένων αβάκων, ζητώντας να εντάξει το ποσό αυτό στις δαπάνες του υπουργείου.

- Απόφαση με ημερομηνία 10.6.1865, του εγχωρίου συμβουλίου υπό την προεδρία του Νομάρχη όπου διορθώνεται η έγκριση ποσού 420 δρχ και 50 λεπτών προς πληρωμή του τυπογράφου Θ. Πεφάνη για εκτύπωση εκλογικών καταλόγων.

Υπ' αριθμ. 1844/19.6.1865, έγγραφο Νομάρχη Κεφαλληνίας προς Υπουργείο Εσωτερικών με τίτλο «περί εγκρίσεως πράξεως εγχωρίου Συμβουλίου» και απόφαση 17.754/10.6.1865 του Εγχωρίου Συμβουλίου που την υπογράφουν ο Νομάρχης Κ. Μηλιώτης και τα μέλη, Π. Ασάνης, Ιωαν. Φωκάς, Παύλος Ξυδιάς-Τυπάλδος και ο Γραμματέας Νικ. Καρούσος.

- Υπ. αριθμ. 19954/25.6.1865, έγγραφο Υπ. Εσωτερικών προς Νομάρχη Κεφαλληνίας έγκρισης ποσού εκλογικών δαπανών.

- Υπ. αριθμ. Δ.4815/26.6.1865, έγγραφο του Υπουργού Εσωτερικών προς Υπουργό Οικονομικών για την έγκριση και την εντολή προς πληρωμή ποσού προς το Εγχώριον Ταμείον Κεφαλληνίας.

- Υπ. αριθμ. 16.404/3.7.1965, έγγραφο Υπουργείου Εσωτερικών προς Νομάρχη Κεφαλληνίας έγκρισης ποσού 120 δρχ. ως πίστωση από τον προϋπολογισμό για το τρέχον έτος.

- Υπ. αριθμ. πρωτ. 1631/20.7.1864, επιστολή Επάρχου Κεφαλληνίας Ν. Ιγγλέση προς εκπρόσωπο της Κυβερνήσεως Θρασύβουλο Ζαΐμη με θέμα το μέγεθος του πληθυσμού του Νομού.

Φ. 193: εκλογικά Επτανήσων/Κεφαλληνία.

- Με ημερομηνία 27.3.1879 πίνακας Νομαρχίας Κερκύρας καταγραφής υλικών προς το Υπουργείο Εσωτερικών «Πίναξ των υπάρχόντων και απαιτουμένων εκλογικών ειδών προς διεξαγωγήν της δημοτικής εκλογής εν τοις Δήμοις των επαρχιών Κερκύρας, Μέσης, Όρους και Παζών».

- Αίτηση Ι. Πολυκαλά για εκλογική αποζημίωση προς τον Νομάρχη Κεφαλληνίας, με επισυναπτόμενα έγγραφα, για μετακίνησή του από και προς την Κέρκυρα (επαρχία Μέσης) ως δικαστικού αντιπροσώπου για τις εκλογές 1874. Αντίστοιχο έγγραφο απάντηση του Υπουργείου Εσωτερικών προς τον Εισαγγελέα Κεφαλληνίας με έγκριση της αποζημίωσης αυτής.

7. Εθνικό Τυπογραφείο (<http://www.et.gr>)

- Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, αριθ. 6, Εν Αθήναις 12.2.1874, Διατάγματα περί αποδοχής παραιτήσεως Προέδρου Υπουργικού Συμβουλίου Επ. Δεληγιώργη και διορισμού Δημ. Βούλγαρη.

- Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, Αριθ. 27, 30.4.1875, σσ. 187-189). Διατάγματα περί παραίτησις κυβερνήσεως Δ. Βούλγαρη και ανάληψη της Προεδρίας του υπουργικού συμβουλίου από τον Χ. Τρικούπη.

8. Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) – Αρχεία Νομού Κεφαλληνίας – Τοπικό Ιστορικό Αρχείο Κεφαλληνίας (ΤΙΑΚ)

Θυρίδα Η

Φ.1/Εκλογικά 1875

- Διορισμός του εκλογικού αντιπροσώπου Γεωργίου Δημητράτου στους Πρόννους και Ευθύμιου Χοϊδά στον Ελειό από τον υποψήφιο βουλευτή Ρόκκο Χοϊδά.
- Βιβλίο μεταγραφής αιτήσεων εκλογέων εν τω βουλευτικό καταλόγω διαμερίσματος Σάμης.
- Έγγραφο 107, Αναθεωρημένος πίνακας εκλογικών καταλόγων δήμων Νομού Κεφαλληνίας 1874.
- Με ημερομηνία 17.7.1875, έγγραφο Διοικητή Αστυνομίας προς τον επικεφαλής της φρουράς σχετικά με την απρόσκοπη διεξαγωγή των εκλογών και την προστασία των εκλογέων.
- Έγγραφο της Μοιραρχίας Κεφαλληνίας προς το Νομάρχη για τα μέτρα που έλαβε και άλλα που πρέπει να ληφθούν για την απρόσκοπη διεξαγωγή των εκλογών.
- Έγγραφο 226, Εκλογικά αποτελέσματα Επαρχίας Κραναίας 1875.
- Έγγραφο Νο 231, Κατάλογος υποψηφίων επαρχίας Πάλλης 1875.

Θυρίδα Η1

Φ.1, εκλογικά, Θηναία

- Με αριθμ. πρωτ. 135/Μαυράτα 21.5.1869, αίτημα δημάρχου Ελειού προς τη Νομαρχία με την οποία υποβάλλει τα εκλογικά έξοδα κατά τις ημέρες των εκλογών 16-19.5.1869.
- Βιβλίο, μεταγραφής αιτήσεων εκλογέων στον βουλευτικό κατάλογο του διαμερίσματος Σάμης.
- Επιστολή, Νομάρχη προς Δήμαρχο Ανωγητών και Θηναίας Δ. Μονοκρούσο για τις εκλογές του 1869, περί του καταλόγου κληρωσίμων.
- Με αριθμ. πρωτ. 1437/29.3.1869, επιστολή Νομάρχη προς Δήμαρχο Μεσοχωρητών Σ. Σταθάτο για τις εκλογές του 1869, περί του καταλόγου κληρωσίμων.
- Έγγραφο, ένστασης εκλογέων Πάλλης κατοίκων Ληξουρίου κατά του από 24.3.1869 καταλόγου κληρωσίμων.
- Με αριθμ. Πρωτ. 135/Μαυράτα 21.5.1869, αίτημα δημάρχου Ελειού προς τη Νομαρχία με την οποία υποβάλλει τα εκλογικά έξοδα κατά τις ημέρες των εκλογών 16-19.5.1869.

Φ.1., εκλογικά 1867

- Η με αριθμ. πρωτ.. 11/30.4.1867, απόφαση Δημοτικού Συμβουλίου Δήμου Δολυχίου, Ψήφισμα ΙΑ΄, το οποίο εγκρίνει σύμφωνα με το άρθρο 8 περί εκλογής βουλευτικού νόμου, που ψηφίζει δια κληρώσεως τα μέλη αναθεωρήσεως του εκλογικού καταλόγου και τους δημοτικούς καταλόγους.
- Έγγραφο με αριθμ. πρωτ. 276, Μακρυώτικα 3.5.1870 απόφαση του δημάρχου Πυλάρου προς Νομαρχία Κεφαλληνίας για έγκριση της απόφασης συγκρότησης 2μελούς επιτροπής από δημοτικούς συμβούλους για σύνταξη εκλογικών καταλόγων.
- Το με υπ. αριθμ. 117/31.3.1869, έγγραφο του Δημάρχου Σταματελάτου όπου διαβιβάζει τον συνταχθέντα εκλογικό κατάλογο του Δήμου Ομαλών στο Νομόρχη.

Φ. 15.

- Έγγραφο Νο 160, Κατάλογος υποψηφίων επαρχίας Κραναίας, αντιπροσώπων και αναπληρωτών τους στα εκλογικά τμήματα για τις εκλογές του 1872.
- Εκλογικά αποτελέσματα Επαρχίας Κραναίας 1874.
- Εκλογικοί Κατάλογοι Επαρχίας Σάμης 1874.
- Έγγραφο Νο 192, εκλογικά αποτελέσματα Επαρχίας Πάλλης 1874.
- Έγγραφα Δημάρχων προς Νομόρχη αφορώντα την ψηφοφορία των εκλογών 1875, όπου αναφέρονται οι ψηφίσαντες: υπ. αριθμ: Νο 247 Λειβαθούς, 248 Δειληνιτών, 249 Ομαλών, 250 Ελειού, 251 Πρόννων, 252 Σαμαίων, 253 Πυλάρου.
- Έγγραφο Νο 254, Νομόρχη, Μοιράρχου και Φρουράρχου σχετικά με την Διανамετική κατάσταση κατά δήμο αποσπασμάτων Χωροφυλακής κατά την διάρκεια των εκλογών του 1875.

Φ.61.

- Με ημερομηνία 27.4.1867, επιστολή Νομόρχη Κεφαλληνίας προς Δήμαρχο Πρόννων.

Θυρίδα Η6/Η2/1873 εκλογικά

- Έγγραφο κατοίκων της Πυλάρου προς Νομόρχη, αιτούμενοι να μην χρησιμοποιηθεί ως εκλογικό τμήμα ο ναός Αγ. Δημητρίου Μακρυωτικών διότι δέχονται απειλές από τον ίδιο και συνεργάτες του προτείνοντας να επιλεγεί το δημοτικό σχολείο ή τον Ι.Ν Αγ. Γερασίμου Πνευματικάτων.

Θυρίδα Η2

- Έγγραφο 341, Ανακήρυξη υποψηφίων επαρχίας Σάμης εκλογών 1875.

9. Κοργιαλένιος βιβλιοθήκη Αργοστολίου (ΚΒΑ)

α) Ηλεκτρονικό Αρχείο Κοργιαλένιου Βιβλιοθήκης Αργοστολίου

Ι. Εκλογικά Έγγραφα περί Κεφαλληνίας (Η/Α ΚΒΑ, Ε.Ε.π.Κ)

Φ. 2.

- Έγγραφο 68Γ, Εφημ. Πρωϊνός Κήρυξ, Έκτακτον Παράρτημα. Αθήνα, 27.1.1868.

- Έγγραφο 68I, Μετεκλογική Επιστολή Δ. Καρούσου «συμπολίται» προς ψηφοφόρους Επαρχίας Κραναίας. Εν Κεφαλληνία τη 27 Μαρτίου 1868.
- Έγγραφο 68IA, Ευχαριστήριο Επιστολή Αγαμέμνωνος Κ. Μεταξά για την εκλογή του, «Συμπολίται». Εν Αργοστολίου την 31 Μαρτίου 1868.
- Έγγραφο 68IB, Μονόφυλλο «Προς τους εκλογείς της Επαρχίας Κράνης».
- Έγγραφο 68Θ, Παμφλέτι «ΠΑΡΑΙΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΙΡΗΝΟΦΥΛΑΚΟΣ ΠΑΝΑΓΗ ΠΕΦΑΝΗ».

Φ.3.

- Έγγραφο 74A, Παμφλέτι «Ο κ. ΒΙΝΙΕΡΑΤΟΣ ΑΠΟΣΥΡΕΤΑΙ ΤΗΣ ΕΚΛΟΓΗΣ». Υπογραφή «Εις εκ του λαού». Εν Αργοστολίου τη 9 Ιανουαρίου 1874,

Φ. 7.

- Έγγραφο 4, Πρόγραμμα Α.Κ. Μεταξά. Εν Αθήναις τη 26 Φεβρουαρίου 1868.
- Έγγραφο 5, Επιστολή Παν. Πανά «Πρόγραμμα». Εν Αθήναις τη 29 Φεβρουαρίου 1868.
- Έγγραφο 6, Προεκλογικό Πρόγραμμα Γεράσιμου Μαυρογιάννη. Κεφαλληνία, 1^η Μαρτίου 1868.
- Έγγραφο 7, «Παναγή Βαλσαμάκη, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ». Εν Αργοστολίου τη 14 Μαρτίου 1868.
- Έγγραφο 10, «Επιστολή Σπυρίδωνος Μελισσηνού με τίτλο ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΕΣ». Εν Κερκύρα την 8^{ην} Μαρτίου 1868.
- Έγγραφο 12, Προεκλογική επιστολή (παμφλέτι) του Αναστασίου Μεταξά π. Πέτρου. Εν Αργοστολίου Κεφαλληνίας την 17 Φεβρουαρίου 1868.
- Έγγραφο 13, «Επιστολή - πρόγραμμα Σπυρίδωνος Στεφάνου Κόκκινου, Κεφαλληνία Αργοστόλιον τη 4 Μαρτίου 1868».
- Έγγραφο 14, Επιστολή Δ. Καρούσου προς Ψηφοφόρους «Πρόγραμμα». Αργοστόλιον τη 14 Φεβρουαρίου 1868.
- Έγγραφο 15, Επιστολή υποψηφίου Νέστορος Σολομού, «Αδελφοί και συμπολίται Κεφαλλήνες». Κεφαλληνία, 29 Φεβρουαρίου 1868.
- Έγγραφο 16, Επιστολή του υποψηφίου Άγγελου Μαντσαβίνου «Προς τους εκλογείς της Επαρχίας Κραναίας». Εν Αργοστολίου τη 28 Φεβρουαρίου 1868.
- Έγγραφο 18, Παμφλέτι με ημερομηνία 23 Μαρτίου 1868, όπου άγνωστος δημοσιοποιεί δύο επιστολές του Βινιεράτου προς τον Κόμη Δ. Καρούσο το 1862.

II. Γενικά έγγραφα περί εκλογών Κεφαλληνίας (Η/Α ΚΒΑ, Γ.Ε.π.Ε.Κ)

Φ. 1.

- «Επιστολή προς τον Σ. επί των Εσωτερικών Υπουργείων». Εν Αθήναις την 22 Οκτωβρίου 1871. Υπογράφουν οι βουλευταί Κραναίας, Α.Κ. Μεταξάς και Άγγελος Μαντζαβίνος.

- Επιστολή Α. Μεταξά και Αγ. Μαντσαβίνου προς Αλ. Κουμουνδούρο με ημερομηνία 30.10.1871.
- Επιστολή Α. Κουμουνδούρου προς Αγ. Μαντσαβίνο και Α. Μεταξά.

Φ. 2.

- Έγγραφο 28, Επιστολή Αγ. Μεταξά «Προς τους εκλογείς της Επαρχίας Κραναίας». 12.3.1872.
- Έγγραφο 29, Έκτακτον παράρτημα του αριθμ. 433 της εφημερίδος ΘΕΜΙΣ. Εκ του τυπογραφείου Κεφαλληνίας. Εν Κεφαλληνία 28 Μαρτίου 1875.
- Έγγραφο 31, «Προς την Α.Ε. τον έντιμον πρωθυπουργόν της Ελλάδος κύριον ΧΑΡΙΛΑΟΝ ΤΡΙΚΟΥΠΗΝ». Κεφαλληνία 14 Μαΐου 1875, υπογραφή «Με γινώσκεις».
- Έγγραφο 35, Ανώνυμο Παμφλέτι με τίτλο «Ο ΞΥΝΟΚΡΑΣΟΠΑΤΕΡΑΣ».
- Επιστολή Γερ. Βαλσαμάκη, «ΔΗΛΩΣΙΣ, Εν Αργοστολίω τη 20 Ιουνίου 1875 ώρα ογδόη μ.μ».
- Έγγραφο 37, Κοινή δήλωση Α. Μεταξά - Π. Κομποθέκρα «ΦΙΛΟΙ ΣΥΝΕΠΑΡΧΙΩΤΑΙ 23 Ιουλίου 1875».
- Έγγραφο 39, Εκλογές 1872, Επιστολή Αγαμέμνωνος Μεταξά.
- Έγγραφο 68^Α, Παμφλέτι Ι.Α. Αραβαντινού, «ΠΡΟΣ ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ» με ημερομηνία 13.1.1868, Εκ του Τυπογραφείου «Η ΠΡΟΟΔΟΣ».
- Έγγραφο 68Β, Παμφλέτι με υπογραφή ο Συνεπαρχιώτης σας Α.Γ.Ρ. «Προς τους εκλογείς της επαρχίας Σάμης», με ημερομηνία 14.1.1868.
- Έγγραφο 114, «Ο Ξυνοκрасοπατέρας» με ημερομηνία 13.1.1868, Τυπογραφείο «Η ΠΡΟΟΔΟΣ».
- Έγγραφο 68ΣΤ, Ανώνυμη επιστολή «Προς τους εκλογείς της Επαρχίας Σάμης, Εν Αθήναις τη 16 Μαρτίου 1868».
- Έγγραφο 69Β, «Πρόγραμμα υποψηφίου βουλευτή Θεόδωρου Γερ. Κλαδά προς ψηφοφόρους, Εν Αργοστολίω την 15 Μαΐου 1869».
- Έγγραφο αταξινόμητο, «ΤΟ ΝΕΟ ΒΑΦΤΙΣΙ ΕΝΟΣ ΥΠΟΨΗΦΙΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΗ. Εν Ερρύσω τη 26 Απριλίου 1869. Εις εκλογεύς.»
- Έγγραφο 32, Επιστολή Γ. Κοντομίχαλου βουλευτής Κραναίας με τίτλο «ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΙΣ» «Προς τους πολίτας της Επαρχίας Κραναίας», εν Αθήναις τη 5 Δεκεμβρίου 1874.

Φ. 3.

- Έγγραφο 72Α, Επιστολή Γερ. Βαλσαμάκη «Προς το κοινόν της Επαρχίας Κραναίας» και ημερομηνία 4.2.1872.
- Έγγραφο 72Β, Επιστολή Ι. Χαλικιά με τίτλο «Φίλτατοι συμπολίται» και ημερομηνία 4.2.1872.
- Έγγραφο 72Γ, Ανώνυμη επιστολή με τίτλο «Προς τους εκλογείς της επαρχίας Σάμης», υπογραφή «Εις εκλογεύς» και ημερομηνία 22.2.1872.

- Έγγραφο 72, Δ, Κοινή επιστολή των Σπ. Μονόπολη και Γ. Δρακονταειδή με τίτλο «Συνεπαρχιώςται» και ημερομηνία 25.2.1872.
- Έγγραφο 72 ΣΤ, Επιστολή Αναστασίου Αννίνου-Αναστασάτου με τίτλο «Ευχαριστήριος προς τους εκλογείς της Επαρχίας Κραναίας» και ημερομηνία 7.3.1872.
- Έγγραφο 72^Ε, Επιστολή Γερ. Βαλσαμάκη «Προς το κοινόν της Επαρχίας Κραναίας» 6.3.1872.
- Έγγραφο 73Β, Κοινή ανακοίνωση των Σπυρίδωνος Μοντεσάντου Μπουλελά, Νικόλαου Μηλιαρέση, Μιχαήλ Ιγγλέση με τίτλο «Συνεπαρχιώςται, Αργοστόλι, την 3 Φεβρουαρίου 1873».
- Έγγραφο 74^Ε, Επιστολή Αγ. Μεταξά με τίτλο «Συνεπαρχιώςται, Εν Αργοστολίω την 3 Ιουνίου 1874, ο συμπολίτης σας Α.Κ. Μεταξάς».
- Έγγραφο 74 Δ, Επιστολή Κ. Λευκαδίτη «Συμπολίται Κεφαλλήνες!, Εν Αθήναις, 4 Μαΐου 1874».
- Έγγραφο 74Η, Εγκύκλιος της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αριθ. Πρωτ. 962 την οποία υπογράφουν οι μητροπολίτες, Αθηνών Προκόπιος, Πρόεδρος, Φθιώτιδος Καλλίνικος, Χαλκίδος Καλλίνικος, Μονεμβασίας και Σπάρτης Διονύσιος, Νάξου Παρθένιος. Εξεδόθη εν Αθήναις, κατά μήνα Δεκέμβριον φωοδ'.
- Έγγραφο 75^Η, «Πίναξ της διεξαχθείσης βουλευτικής εκλογής της επαρχίας Σάμης, του νομού Κεφαλληνίας, κατά 18-21 Ιουλίου 1875».

Φ. 4.

- Έγγραφο 76Δ, Ανώνυμη επιστολή «Προς τον Λαόν της Πάλης, εν Αηξουρίω τη 25 Μαΐου 1876, Εις εκλογεύς».
- Έγγραφο 77^Ε, Ανακοίνωσή «ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΠΑΛΗΣ», Εν Αηξουρίω την 6^η Μαΐου 1877, Οι Βουλευταί Σας Δημήτριος Τυπάλδος Ιακωβάτος, Παύλος Τυπάλδος Ξυδιάς».
- Έγγραφο 95, Επιστολή του αποχωρούντος Νομάρχη Κεφαλληνίας Κ. Καλαμίδα με τίτλο «ΠΡΟΣ ΤΟΥ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ», την 30^η Μαΐου 1872, Αργοστόλιον.

Φ. 7.

- Έγγραφο 8, «Πρόγραμμα του Υποψηφίου βουλευτού Σάμης, κ. Νικόλαου Δ. Ζερβού», Εν Κεφαλληνία 26 Φεβρουαρίου 1868.
- Έγγραφο 11, Επιστολή του υποψηφίου Νικόλαου Ζερβού, διδασκάλου, με τίτλο «Προς τους εκλογείς της Νήσου Κεφαλληνίας», Εν Κεφαλληνία την 15^η Μαρτίου 1868.

III. Διάφορα Επτανησιακά Έγγραφα, Εκλογικά (Η/Α ΚΒΑ, Δ.Ε.Ε.Ε)

Φ. 2.

- Έγγραφο 66^Α, Προκήρυξις του Δημάρχου των Παλλέων Νικόλαου Τυπάλδου Ιακωβάτου με τίτλο «ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ/ΗΜΕΙΣ Ο ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΤΩΝ ΠΑΛΕΩΝ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΥΠΑΛΔΟΣ ΙΑΚΩΒΑΤΟΣ και ημερομηνία 21.4.1866, Κεφαλληνία, τυπογραφείον «Η Ηχώ».

- Έγγραφο (παμφλέτι) 68ΙΔ. Επιστολή Γ. Καββαδία με τίτλο «Προς τους Ομοεθνείς μου», Εν Αργοστολίω της Κεφαλληνίας την 21 Νοεμβρίου 1868.

Φ.10.

Έγγραφο 03Β, Πρόταση βουλευτή Πάλης Γεράσιμου Λιβαδά προς την Βουλή για την ψήφιση νόμου «περί της εγγυήσεως του κράτους για δανεισμό από Κεφαλλήνες κεφαλαιούχους».

Φ. 13.

- Έγγραφο 13, δίφυλλον Τυπογραφείου η Κεφαλληνία. Περιγράφεται, μετά από παρέμβαση του Δημάρχου, η αντικατάσταση του αστυνόμου, και εντολές του Νομάρχη για παράδοση της εξουσίας.

β). Αρχείο Κοργιαλενείου Βιβλιοθήκης Αργοστολίου

Ι. Διάφορα περί Κεφαλληνίας (ΚΒΑ, Δ.π.Κ)

Τόμος 5.

- Καταστατικό - εσωτερικός κανονισμός Φιλαρμονικής Σχολής Κεφαλληνίας. Τύποις Ζιζανίου, 1874, Αργοστόλιον.

Τόμος 8.

- Έγγραφο 23, Εκλογικά τμήματα Νομού Κεφαλληνίας. Κοργιαλένιος Βιβλιοθήκη Αργοστολίου.

- Φιλοπρόοδος Σύλλογος «Η Ηώς», η 21^η Μαΐου 1878, Λόγος απαγγελθείς υπό του δικηγόρου Αντωνίου Μελισσηνού. Εν Κεφαλληνία, τυπογραφείον «Η Ηχώ», 1878.

- Αρ. 16, Ι. Σκαλτσούνη, «Προς τους εκλογείς Ληξουρίου».

Τόμος 13.

- Λιβαδά Π., «Οι αγώνες του Γεράσιμου Λιβαδά εκτιμώμενοι παρά της Ελληνικής κυβερνήσεως». Εν Κεφαλληνία, τυπογραφείον «Η Ηχώ», 1879.

Τόμος 16.

- «Οι Έλληνες και οι Μουζικοί, Τραγούδι του λαού, ερραψώδησαν οι Ομηρίδαι Γασπαράτος, Λιοσάτος και Γιακουμακάτος, βουλευτική εκλογή των Ιακωβάτων τον Ιανουάριο του 1868, Πρώτη προς Μουζικούς». Κεφαλληνία, τύποις Προόδου 1868.

Τόμος 17.

- «Ο Συκοφάντης εξελεγχόμενος», Ι.Α. Αραβαντινού. Κεφαλληνία, τυπογρ. Η Κεφαλληνία, 1868.

ΙΙ. Γενικά περί Κεφαλληνίας (Γ.π.Κ) – Αταξινόμητα

- Εκλογικοί κατάλογοι Νομού Κεφαλληνίας ετών 1859, 1861, 1862, 1872.
- Εκλογικοί κατάλογοι επαρχιών Κραναίας, Σάμης, Πάλλης (1890-1923).
- «*Εκλογικός κατάλογος Δήμου Κρανίων Επαρχίας Κραναίας του έτους 1874*». Εν Αργοστόλιον τη 18 Ιουνίου 1874, τον οποίο υπογράφει ο Δήμαρχος Β.Σ.Π. Καρύδης, Τύποις «Η ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ».
- «*Τα εκλογικά όργια του Δήμου Κρανίων 1874*», Ν. Μηλιαρέσης. Εν Αργοστολίω 1874.
- «*Ολίγαι παρατηρήσεις εις την από 6 Απριλίου 1868, προς τους εκλογείς Κράνης, ευχαριστήριον των κκ. Ι. Μομφερράτου και Δ.Π. Δαυή*», 1868. Κεφαλληνία, Τυπογραφείο «Η Κεφαλληνία».
- *Εκλογικός κατάλογος Νομού Κεφαλληνίας, 1910*». Εν Ναυπλίω εκ του τυπογραφείου των καταστημάτων Αδελφών Ν. Κλεισιούνη, 1910.
- «*Ολίγαι παρατηρήσεις εις την από 6 Απριλίου 1868, προς τους εκλογείς Κράνης, ευχαριστήριον των κκ. Ι. Μομφερράτου και Δ.Π. Δαυή*».

10. Ιακωβάτειος Βιβλιοθήκη Ληξουρίου (ΙΒΛ)

Αρχείο Τυπάλδων-Ιακωβάτων

- Έγγραφο Επάρχου Κεφαλληνίας Ν. Ιγγλέση, με ημερομηνία 29.7.1864, με το οποίο ειδοποιείται ο Χαρ. Τυπάλδος - Ιακωβάτος για την εκλογή του ως Πληρεξούσιος στη Β΄ Εθνική Συνέλευση.

11. Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδος

- Έγγραφα επίσημα αφορώντα τας επί του Επτανησιακού ζητήματος διαπραγματεύσεις: 13/25.10.1863 – 17/29.03.1864 (έγγραφα 1-154).

II. Δευτερογενείς Πηγές

Αλφονσάτος–Τυπάλδος, Ι. 1863. *Η ένωση των Ιονίων Νήσων μετά του Βασιλείου της Ελλάδος*. Αθήνα.

- 1864. *Η φεουδαρχία και η γεωργία κατά τας Ιονίους Νήσους*. Αθήνα.

Αννινος-Καβαλλιεράτος, Ι. 1888. *Σκιαγραφία Αργοστολίου του ενδόξου 1821 και του 1865 με φωνήν της πατρίδος*. Κεφαλληνία. Τυπογραφείο «Η Κεφαλληνία».

Βερύκιος, Γ. 1870. *Απομνημονεύματα επί της πρώην Ιονίου Πολιτείας, κυρίως δε περί του εν ταύτη επικρατήσαντος ριζοσπαστικού φρονήματος*. Κεφαλληνία. Τύποις Προόδου.

- 1889. *Έγγραφα αναφερόμενα εις τον Ριζοσπαστισμό*. Ζάκυνθος.

Γρατσιατός, Π. 1877. *Βιογραφία Γεράσιμου Λειβαδά*. Κεφαλληνία. Τυπογραφείο Η ΗΧΩ.

- 1876. *Θεόδωρος Καρούσος*. Κεφαλληνία.

- 1876. *Η Επτάνησος υπό την ξενοκρατίαν και ο τελευταίος πρόεδρος της Ιονίου Πολιτείας Κόμης Δημήτριος Καρούσος*. Κεφαλληνία.

Δαυής, Δ. 1864. *Το Συμβούλιον της Επικρατείας και η αφομοιώσις*. Φυλλάδιο. Κεφαλληνία.

- 1864. *Διαμαρτύρησις κατά του Συμβουλίου της Επικρατείας*. Μονόφυλλο. Κεφαλληνία.

Δρακούλης, Πλ. 1894. *Εγχειρίδον του Εργάτου, ήτοι Αι Βάσεις του Σοσιαλισμού*. Αθήνα.

- 1894. *Φως εκ των ένδον*. Αθήνα.

- 1911. *Το Αντιπλουτοκρατικό πνεύμα – Αγορεύσεις στη Βουλή – κατά την Γ' Εθνοσυνέλευση*. Αθήνα.

- 1911. *Πρόγραμμα ΕΣΚ*. Αθήνα.

Ζερβός-Ιακωβάτος, Η. 1843. *Επιστολιμαία διατριβή ή αι φατρίαι*.

- 1850. *Τα Κεφαλληνιακά ή αναφορά συνταχθείσα δια την Βουλήν των αντιπροσώπων της Ιονίου Επικρατείας*. Κεφαλληνία.

- 1857. *Η επί των Αντικυθήρων αιχμαλωσία μου και η των συναιχμαλώτων μου*. Κεφαλληνία.

- 1862. *Λόγος εκφωνηθείς υπό του προέδρου της ΙΒ' Βουλής της Επτανήσου κατά την συνεδρίασιν της 21^{ης} Μαρτίου 1862*. Κέρκυρα.

- 1864. *Η κηδεία της Γερουσίας*. Μονόφυλλο. Κεφαλληνία.

- 1864. *Εκλογείς της Κεφαλληνίας*. Κεφαλληνία. (Ακαδημία Αθηνών, Κέντρο Ερεύνης της Ιστορίας του νεώτερου Ελληνισμού, Αρχείο Ηλία Ζερβου-Ιακωβάτου).

- 1866. *Υπόμνημα προς την σεβαστήν της Ελλάδος Κυβέρνησιν*. Κεφαλληνία.

- 1867. *Επτανησιακός Ριζοσπαστισμός*. Κεφαλληνία.

- 1872. *Η Δεκακαλπία και ο ήρωας αυτής*. Κεφαλληνία.

- 1873. *Αι δύο πρωτεύουσai της Ανατολής κατά το 1858 και 1860 και η διπλωματία κατά της Ελλάδος*. Κεφαλληνία.

- 1876. *Επιστολή προς Ευσέβιον επισκοπική*.

- 1877. *Επιστολήν προς Αγησίλαον. Βιογραφική ή βίος Σωκράτη Κουρή*. Κεφαλληνία.

- 1877. *Ο φωτοδότης Ελληνισμός δεινώς τιμωρούμενος*.

- 1879. *Το ενωτικό ζήτημα και η αγυρτεία, αποκαλυπτόμενα*. (Ακαδημία Αθηνών, Κέντρο Ερεύνης της Ιστορίας του νεώτερου Ελληνισμού, Αρχείο Ηλία Ζερβου-Ιακωβάτου).

- 1883. *Τα Διονύσια των Δημοτικών Εκλογών ή Βανδαλικά τινά επεισόδια περειαχθέντα εις τας τελευταίας του Δήμου Κράνης Δημορχιακάς εκλογάς*. Κεφαλληνία

- 1884. *Η επί της Αγγλικής Προστασίας Επτάνησος Πολιτεία και τα κόμματα*. Κεφαλληνία.

- 1886. *Σημειώσεις*.

- 1886. *Ο υπό της Ευρώπης ναυτικός της Ελλάδος αποκλεισμός και η αφοπλisis αυτής.*
- 1888. *Ο εν Ζακύνθω Ριζοσπαστισμός.* (Ακαδημία Αθηνών, Κέντρο Ερεύνης της Ιστορίας του νεώτερου Ελληνισμού, Αρχείο Ηλία Ζερβου-Ιακωβάτου).
- 1888. *Λόγος επικήδειος εκφωνηθείς επί τον νεκρόν Ιωσήφ Μομφεράτον εν τω ναώ της Θεοτόκου των Σισσίων κατά την 8^ην Απριλίου 1888.* Κεφαλληνία.
- 1888. *Περικοπαί τινες εκ της ανεκδότου βιογραφίας μου και ετέρων έργων.*
- 1892. *Το Αργοστόλιον περί το 1846 πριν της Ενώσεως και περί το 1890 μετά την ένωσιν της ΙΓ' Βουλής, 1890 και Τα εν Αργοστολίω Διονύσια κατά το 1881.* (Ακαδημία Αθηνών, Κέντρο Ερεύνης της Ιστορίας του νεώτερου Ελληνισμού, Αρχείο Ηλία Ζερβού-Ιακωβάτου).
- 1892. *Κύκνειον άσμα ή Υπουργική μεταβολή της 18ης Φεβρουαρίου 1892.*
- Θεοτόκης, Μ.** 1885. *Επικρίσεις επί περιόδου τινών του συγγράμματος του κ. Παύλου Λάμπρου ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΛΛΙΑ Της ΕΠΤΑΝΗΣΟΥ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ.* Κέρκυρα. Ο ΚΟΡΑΗΣ (Πανεπιστήμιο Κρήτης-Ηλ. Βιβλιοθήκη-κωδ.15399).
- 1889. *Ο Ιωάννης Καποδίστριας εν Κεφαλληνίας και αι στάσεις αυτής εν έτεσι 1800, 1801, 1802.* Κέρκυρα (Πανεπιστήμιο Κρήτης-Ηλ. Βιβλιοθήκη-κωδ.168206).
- Θεοτόκης, Σπ.** 1914. *Αναμνηστικό τεύχος Πανιονίου Αναδρομικής έκθεσης.* Κέρκυρα.
- Ιδρωμένος, Ανδρ.** 1849. *Η εθνική γλώσσα εις την Επτάνησον.* Κέρκυρα.
- 1879. *Περί της εν Επτανήσω αφομοιώσεως προς τους νόμους του Ελληνικού Βασιλείου και περί των πηγών του Ιονίου Δικαίου.* Κέρκυρα.
- 1889. *Ο υπέρ της εθνικής αποκαταστάσεως αγών των Επτανησίων 1815-1864. Πολιτική Ιστορία της Επτανήσου επί της Αγγλικής Προστασίας.* Κέρκυρα.
- Ιόνιος Αστικός Κώδικας.** 1841. *Πολιτικός Κώδικας, (CODICE CIVILE, DEGLI, STATI UNITI, DELLE, ISOLE JONIE. CORFU, Nella Topografia del Governo 1841).* Πολιτικός Κώδιξ των Ιονίων Νήσων, υπό Σίμου Μπαλάνου, Αθήνα 1867. Ανατ. 2009, Δικηγορικός Σύλλογος Κερκύρας.
- Καλογεράς, Ανδρ.** 1902. *Γεωργίου Τυπάλδου – Ιακωβάτου «Αγορεύσεις εν τη Β' εν Αθήναις Εθνοσυνελεύσει και εν ταις βουλαίς».* Εν Αθήναις. Βασιλική Τυπογραφία Ραφτάνη-Παπαγεωργίου.
- Καραβίας-Γρίβας, Ν.** 1849. *Ιστορία της Νήσου Ιθάκης.* Αθήνα.
- Καρολίδης, Π.** 1892-93. *Ιστορία του ΙΘ' αιώνος, τ. Ι-ΙΙ.* Αθήνα.
- 1922-26. *Σύγχρονος ιστορία των Ελλήνων και των λοιπών λαών της Ανατολής από του 1821 μέχρι του 1921, τ. Ι-ΙΙ.* Αθήνα.
- 1925. *Ιστορία της Ελλάδος από της υπό των Οθωμανών αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως μέχρι της Βασιλείας Γεωργίου του Α'.* Αθήνα.

- Λάμπρος, Σπ.** 1915. *Η ιστορική σχολή της Επτανήσου*. Πρακτικά του εν Κερκύρα Α΄ Πανιονίου Συνεδρίου, σ.σ 298-327.
- Λασκαράτος, Ανδρ.** 1983. *Αυτοβιογραφία*. Γνώση. Αθήνα.
- Λάσκαρις, Μ.** 1978. *Το Ανατολικόν Ζήτημα 1800-1923*. τ. Α΄. Θεσσαλονίκη.
- Λιβαδάς, Π.** 1879. *Οι αγώνες του Γεράσιμου Λιβαδά*. Εν Κεφαλληνία. Τυπογρ. Η Ηχώ.
- Λοβέρδος-Κωστής, Ι.** 1888. *Ιστορία της νήσου Κεφαλληνίας. Δοκίμιον συγγραφέν ιταλιστί. Εξελληνισθέν υπό Παύλου Κων/νου Γρατσιατόν*. Εν Κεφαλληνία.
- Λοβέρδος, Σπ.** 1902. *Ο εθνικός πλούτος*, τ. 1-2. Αθήναι.
- Λούζης, Ν.** 1864. *Ο περί εκλογής των Ιονίων πληρεξουσίων νόμος*. Κέρκυρα.
- Λούντζης, Ερμ.** 1856. *Περί της πολιτικής καταστάσεως της Επτανήσου επί Ενετών*. Ανατ. Κάλβος, 1973. Αθήνα.
- 1860. *Επτάνησος Πολιτεία* (μτφρ. Α. Λούντζη-Νικοκάβουρα). Ανατ. 1968. Κέρκυρα.
 - *Τα Επτάνησα επί Γάλλων Δημοκρατικών, 1797-1799*, (μτφρ. Α. Λούντζη-Νικοκάβουρα). Ανατ. 1971. Κέρκυρα.
- Μαζαράκης Ανθ.** 1843. *Βιογραφίαι των ενδόξων ανδρών της νήσου Κεφαλληνίας*. Βενετία. Ανατ. Καραβίας, 1994. Αθήνα.
- Μαλάκης Σπ.** 1895. *Απομνημονεύματα επί της συγχρόνου ιστορίας ή ιστορικών επεισόδων επί των ενεργειών δρασάντων τινών προσώπων προς επίτευξιν της Μεγάλης Ιδέας*. Αθήναι.
- 1865. *Ο Κόκορας της Παπαντής. Ηλίας Ζερβός και συντροφία ή τα διπρόσωπα Σκαλτσουνόζυλα και οι δεκακαλπίται*. Αθήνα.
- Μαρξ, Κάρ.** 1858. *Το πρόβλημα των Ιονίων Νήσων*. Στο σύγγραμμα «Η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ανατολικό Ζήτημα» (1864-1890), Ανατ. Γνώση, 1985, Επιμ. Κονδύλης Π. Αθήνα.
- Μαυρογιάννης, Γερ.** 1889. *Ιστορία των Ιονίων Νήσων, αρχομένη τω 1797 και λήγουσα τω 1815*, τόμοι I, II. Αθήνα. Ανατ. Καραβίας 1988. Αθήνα.
- Μεταξάς, Επαμ.** 1893. *Ιστορία της οικογένειας Μεταξά από το 1801 μέχρι του 1864 έτους*. Αθήνα.
- Πανάς, Π.** 1880. *Ριζοσπάσται και βελτιώσεις εν Επτανήσω. Ανατύπωσις άρθρων Παναγιώτη Πανά, καταχωρισθέντων εν των «Τηλεγράφων» Αθηνών του μηνός Μαρτίου 1879*. Τύποις «Η Κεφαλληνία».
- 1888. *Βιογραφία Ιωσήφ Μομφερράτου*. Εν Αθήναις εκ του τυπογραφείου Αφών Περρή.
- Παπαγεωργίου, Σπ.** 1877. *Θεόδωρος Καρούσος*. Περ. Παρνασσός, τ. Α΄, σσ. 241-252.
- 1879. *Ριζοσπάσται και βελτιώσεις εν Επτανήσω*. Περ. Παρνασσός, τ. Γ΄, σσ. 153-223.
- Πεντόγαλος, Γερ.** 1974. *Καλλιέργεια βαμβακιού (1538) και σταφίδας (1541) στην Κεφαλληνία (δύο σχετικά Νοταριακά έγγραφα)*. Περ. Κεφαλονίτικες Ώρες, τ. 1, 1974, σσ. 49-53.
- Παρτς, Ι.** 1892. *Κεφαλληνία και Ιθάκη, Γεωγραφική Μονογραφία*. Ανατ. Καραβίας 1982. Αθήνα.

- Προβατάς, Αλκ..** 2003. *Πολιτική ιστορία της Ελλάδος 1821-2002*. Χρυσή Πέννα. Αθήνα.
- Τσέστων, Κάρ.** 1887. *Η Ελλάς του 1887*. Τυπ. Ακροπόλεως. Ανατ. Καραβίας, 2000. Αθήνα.
- Τσιτσέλης, Η.** *Κεφαλληνιακά Σύμμικτα*, τ. Α' (1904), τ. Β' (1960), τ. Γ' (2004). Αθήνα, Αργοστόλι.
- 1904. *Η Ορθόδοξος Εκκλησία εν ταις Ιονίοις Νήσοις επί Ενετοκρατίας*. Επετ. Φ. Σ. Παρνασσός, 8.
- Τυπάλδος-Ιακωβάτος, Γ.** 1837. *Ιστορία της Ιόνιας Ακαδημίας*. Ανατ. 1982, Ερμής. Αθήνα.
- 1869. *Έλληνες και Μουζικοί, βουλευτική εκλογή 1868*. Κεφαλληνία.
 - 1880. *Αγορεύσεις*. Αθήνα.
 - 1902. *Αγορεύσεις εν τη Β' εν Αθήναις Εθνοσυνελεύσει και εν ταις βουλαίς*. Αθήναι. Βασιλική Τυπογραφία Ραφτάνη-Παπαγεωργίου.
- Τυπάλδος-Μπασιάς, Αθ.** 1894. *Περί Τελωνειακού δασμολογίου και προστασίας της βιομηχανίας εν Ελλάδι*. Εφημ. Παρνασσός, τ. 17. Αθήνα.
- 1863. *Η ένωσις των Ιονίων νήσων μετά του Βασιλείου της Ελλάδος*. Αθήναι, τύποις Χ.Ν. Φιλαδελφέως.
 - 1864. *Η φεουδοκρατία και η Γεωργία κατά τας Ιονίους Νήσους*. Εθνικόν Τυπογραφείον. Αθήνα.
- Χιώτης, Π.** 1877. *Ιστορία του Ιονίου Κράτους, από συστάσεως αυτού μέχρι ενώσεως, έτη 1815-1864*, τ. Α' Ζάκυνθος 1874, τ. Β' Ζάκυνθος 1877. Ανατ. Καραβίας, 1980. Αθήνα.
- 1887. *Ιστορικά Απομνημονεύματα Επτανήσου*, τ. ΣΤ'. Ζάκυνθος, Τυπογραφείο Φώσκολος.
 - 1900. *Ιστορικά απομνημονεύματα Επτανήσου*, τ. Ζ'. Συμπληρωμένη έκδοση από Λ. Ζώη. Ζάκυνθος. Τυπογραφείο Ε. Φινομένου.

III. Εφημερίδες

1. ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

α. Προενωσιακός τύπος (Κοργιαλένειος Βιβλιοθήκη Αργοστολίου).

- *Η Αλήθεια*. 1862. Κεφαλληνία. Εβδομαδιαία. Εκδότης Παναγιώτης Πανάς.
- *Αληθής Ριζοσπάστης. Εφημερίς Πολιτική*. 1862-1863 (φ. 1-48). Κεφαλληνία. Εβδομαδιαία. Εκδότης Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος.
- *Αναγέννησις. Εφημερίς Εθνική και Δημοκρατική*. Α' Περίοδος 1849 (φ. 1-20), Β' Περίοδος 1851 (φ. 21-35), Γ' Περίοδος (φ. 36-60). Κεφαλληνία. Εκδότης- Συντάκτης Ιωσήφ Μομφερράτος.
- *Αποθήκη του Διαβόλου*. 1860. Κεφαλληνία. Δεκαπενθήμερη. Σατυρική. Συντάκτης Φερδινάνδος Όδδης.
- *Διογένης*. 1862. Κεφαλληνία. Σατυρική εφημερίδα. Συντάκτης Παναγιώτης Πανάς.
- *Ένωσις*. 1849-1850. Κεφαλληνία. Εβδομαδιαία. Συντάκτης Σπυρίδων Πολυκαλάς. Τυπογραφείο η Σάλπιγξ.

- *Κεραυνός*. 1855-1878. Κεφαλληνία. Αρχισυντάκτης Παναγιώτης Πανάς.
- *Λυχνίες*. 1858. Λύχνος μετέπειτα. 1854. Κεφαλληνία. Συντάκτης Ανδρέας Λασκαράτος.
- *Ο Πέλεκυς*. 1850, 1860. Κεφαλληνία. Υπεύθυνος Σπύρος Πολυκαλάς. Τυπογραφείο η Σάλπιγξ.
- *Ριζοσπάστης*. 1850, Κέρκυρα. 1863, Κεφαλληνία.
- *Η Τερψιχόρη*. 1858. Κεφαλληνία. Συντάκτης Γ. Πεφάνης. Φιλολογικό περιοδικό.
- *Ο Φιλελεύθερος*. 1849-1851 (φ. 1-55). Κεφαλληνία. Εβδομαδιαία. Εκδότης Πέτρος Κολάνης. Συντάκτης Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος.
- *Ο Χωρικός. Εφημερίς Δημοτική*. 1850-1852 (φ.1-61). Όργανο της νεολαίας του Δημοτικού Καταστήματος. Κεφαλληνία. Αρχισυντάκτης Δημήτριος Δαυής.

β. Μεταενωσιακός Τύπος (Κοργιαλένειος Βιβλιοθήκη Αργοστολίου).

- *Η Αναμόρφωσις. Εφημερίς Πολιτική*. 1866-1867. Κεφαλληνία. Εβδομαδιαία. Εκδότης Αντώνιος Λέλος. Τυπογραφείο Η ΠΡΟΟΔΟΣ.
- *Ανάστασις*. 1904-1907. Εβδομαδιαία Εφημερίδα. Εκδότης Μ. Αντύπας.
- *Ανεξάρτητος*. Κεφαλληνία. 1865, 1866, 1879.
- *Ασπίς*. 1872-1873. Κεφαλληνία. Εβδομαδιαία. Συντάκτης Γεράσιμος Βαλσαμάκης.
- *Δίκαιον*. 1867 και 1870. Ληξούριον, (Ιακωβάτειος Βιβλιοθήκη).
- *Εξέγερσις*. 1874-1875. Κεφαλληνία. Εβδομαδιαία. Εκδότης Παναγιώτης Πανάς.
- *Επαγρύπνησις*. Κεφαλληνία. 1868.
- *Εργάτης*. 1875. Κεφαλληνία. Συντάκτης Παναγιώτης Πανάς.
- *Εφημερίς Αργοστολίου*. 1870.
- *Το Ζιζάνιον*. 1892-1916. Πολιτική και σατυρική εφημερίδα. Δισεβδομαδιαία. Διευθυντής - Συντάκτης Γεώργιος Μολφέτας. Από το 1912 εκδίδεται στην Αθήνα ως καθημερινή.
- *Θέμις*. 1866-1883. Κεφαλληνία φ. 74, 4.4.1868 (Ιακωβάτειος Βιβλιοθήκη).
- *Κεφαλληνία*. 1865 - (Φ. / Ιανουάριος 1865-), 1867-1879 και 1883-1894. Εκδ. Κων/νος Πολλάνης.
- *Νέα Εποχή*. 1869. Εκδ. Γερ. Κλαδάς.
- *Σπινθήρ*. 1875-1876. Κεφαλληνία. Συντάκτης Παναγιώτης Πανάς.
- *Σφήκα*. 1867-1876. Κεφαλληνία. Εβδομαδιαία σατυρική εφημερίδα. Συντάκτης Π. Πανάς
- *Τύπος*. 1867. Κεφαλληνία. Μηνιαία. Εκδότης Σ.Π. Πολλάνης.
- *Ο Φίλος του Λαού*. 1875-1876. Κεφαλληνία. Εβδομαδιαία. Συντάκτης Γεράσιμος Μουσούρης.
- *Ο Χωρικός*. 1865. Κεφαλληνία. Έκδοση του Δημοτικού Καταστήματος. Συντάκτης Π. Πανάς.

2. ΕΠΤΑΝΗΣΩΝ

α. Προενωσιακός τύπος (Κοργιαλένειος Βιβλιοθήκη Αργοστολίου και Αρχείο Εφημερίδων Βουλής των Ελλήνων)

- *Ο Ανεξάρτητος*. 1849-1850. Κέρκυρα.
- *Επτάνησος - L' EPTANHSOS*. 1850. Κέρκυρα. Υπ. Σύνταξης Αχιλλέας Δελβινιώτης-Βαρότσης.
- *Ελλάς*. 1850-1851. Κέρκυρα.
- *Ένωσις*. 1849-1850. Κέρκυρα. Συντάκτες Νικόλαος Βαλιέρης, Δημήτριος Μηλιαρέσης, Κωνσταντίνος Φωκάς, Νικόλαος Χωραφάς.
- *Τα Καθημερινά*. 1855-1858. Κέρκυρα. Υπεύθυνος Συντάκτης Γεώργιος Μοναστηριώτης.
- *Μέλλον*. 1849-1951. Ζάκυνθος. Συντάκτες Αντ. Γαήτας, Γ. Διαμαντόπουλος, Κανδιάνος Ρώμας.
- *Νέα Εποχή*. 1858-1862. Κέρκυρα. Υπεύθυνος Συντάκτης Γεράσιμος Μωραΐτης. Εκδίδονταν στην ελληνική με μετάφραση περίληψης των άρθρων σε αγγλικά ή ιταλικά.
- *Παλλιγενεσία*. 1857-1858. Κέρκυρα. Εκδότης Νικόλαος Μαυρογιάννης. Εκδίδονταν στην ελληνική αλλά είχαν μετάφραση σε αγγλικά ή ιταλικά περίληψη των άρθρων τους.
- *Παμφυλλίς» A/Pamflet primo (Παμφλέτι)*. 1851. Κέρκυρα. Εκδίδονταν από το τυπογραφείο Σάλπιγξ. Κείμενα στα Ελληνικά και Αγγλικά.
- *Ο Παρατηρητής*. Α΄ Περίοδος, 1852, Β΄ Περίοδος 1858-1862. Κέρκυρα. Υπεύθυνος Συντάκτης Νικόλαος Μαυρογιάννης.
- *Πατρίς. Εφημερίς Πολιτική*. 1849-1851. Κέρκυρα. Εκδότης Πέτρος Φωκάς. Συντάκτες: Πέτρος Βράϊλας-Αρμένης, Ναπολέον και Σπυρίδων Ζαμπέλης, Ανδρέας Κάλβος και Ιωάννης Πετριτσόπουλος. Εκδίδεται σε Ελληνικά και Γαλλικά.
- *Ο Ρήγας Εφημερίς Πολιτική και Φιλολογική*. 1850-1859. Ζάκυνθος. Συντάκτες Γεώργιος Βερύκιος, Δημήτριος Καλλίνικος, Παύλος Ταβουλάρης.
- *Ο Ριζοσπάστης. Εφημερίς Εθνική και Δημοτική*. 1850. Κέρκυρα.
- *Σπινθήρ*. 1849-1850. Ζάκυνθος.
- *Φιλαλήθης*. 1851-1852. Κέρκυρα. Συντάκτης Ανδρέας Μουστοξύδης.
- *Ο Φίλος του Λαού*. 1849. Κέρκυρα, Υπ. Συντάκτης Σπύρος Γούλιος.
- *Η Φωνή του Ιονίου. Εφημερίς Πολιτική και Φιλολογική*. 1858-59 (φ.1-50). Ζάκυνθος.
- *Φωνή του Ιονίου και Ρήγας. Εφημερίς Πολιτική και Φιλολογική*. 1859-61 (φ.1-66). Ζάκυνθος.
- *GAZZETA JONIA*. 1814-1864. Επίσημη εφημερίς του Ενωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων (Ιονική Εφημερίς). Κέρκυρα.
- *GAZZETA URBANA*. 1798 – 1849. Κέρκυρα. Έντυπο πληροφόρησης της κρατικής διοίκησης.

β. Μεταενωσιακός τύπος (Κοργιαλένειος Βιβλιοθήκη Αργοστολίου και Αρχείο Εφημερίδων Βουλής των Ελλήνων)

- *Αναγέννησις*. 1863-1870. Κέρκυρα.
- *Εθνεγερσία*. 1861-1868. Κέρκυρα.
- *Ελπίς*. 1864. Ζάκυνθος. φ.1256/23.6.1864.

3. ΑΘΗΝΩΝ (Αρχείο Εφημερίδων Βουλής των Ελλήνων)

- *Παλλιγεννεσία*. 1864-1865. Αθήνα. Καθημερινή. Εκδότης Ιωάννης Αγγελόπουλος. Αρχισυντάκτης Γεράσιμος Μαυρογιάννης.
- *Εθνοφύλαξ*. Έτος Γ', αριθμ. Φ. 529/18.6.1864, σσ. 3, Φ. 544/10.7.1864, σσ. 2.

IV. ΔΙΑΦΟΡΑ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων. «*Αρχείο Βιογραφιών Βουλευτών και μελών της Κυβέρνησης*».
- 1986. «*Μητρώο Πληρεξουσίων, Γερουσιαστών και Βουλευτών 1822-1935*». Βουλή των Ελλήνων. Αθήνα.
- Πρακτικά Πανιόνιων Συνεδρίων (Α-Γ', 1914-2014).
- Άγνωστα Επτανησιακά μονόφυλλα (1798-1817). 1982. Γ. Μπώκος, ΕΙΕ, 1982.
- Πανελλήνιος Συντροφία. 1890. *Εκτασις και πληθυσμός όλου του κράτους. Γενικός και Ειδικός πληθυσμός. Γενική κατάσταση των δημοτικών σχολείων του κράτους κατά νομούς. Γενική κατάσταση των Δήμων*.

V. Δευτερογενείς πηγές

α) Κείμενα νεώτερης εποχής, Ανακοινώσεις – άρθρα

- Αγγελοπούλου–Δανηλάτου, Λίνα.** 1964. *Ιωσήφ Μομφερράτος*. Αφιέρωμα στα εκατόχρονα της Ενώσεως 1864-1964. Επιτροπή 100τηρίδος Ενώσεως.
- Αλιβιζάτος, Αμ.** 1967. *Περί ιστορικών τινών επεισοδίων σχετικών προς την αφομοίωσιν της Εκκλησίας Επτανήσου προς την αυτοκέφαλον Εκκλησίαν της Ελλάδος μετά την Ένωσιν*. Πρακτικά Γ' Πανιονίου Συνεδρίου, τ. Α'. Αθήνα.

- 1914. *Ο Γεώργιος Τυπάλδος Ιακωβάτος και η εκκλησιαστική αφομοίωσις*. Εκκλησιαστικός φάρος, ΙΓ', τευχ. Κ-κα, σσ. 606-613.

Αλυσανδράτος, Γ. 1970. *Ιωσήφ Μομφερράτου. Αυτοβιογραφικά σημειώματα (συμβολή στον Επτανησιακό Ριζοσπαστισμό)*. Δελτίον Αναγνωστικής Εταιρείας Κέρκυρας, τομ. 7 (1970) σσ. 7-34.

- 1978. *Ανέκδοτα γράμματα του Ιωσήφ Μομφεράτο στους αδελφούς του από την Ερικούσα*. Κεφαλληνιακά Χρονικά, τ. 3, σσ. 235-186.

- 1980. *Ανέκδοτα γράμματα διαφόρων στον Ιωσήφ Μομφεράτο (συμβολή στην ιστορία του επτανησιακού Ριζοσπαστισμού)*. Πρακτικά Δ' Πανιόνιου Συνεδρίου, Α' Κέρκυρα, σσ. 3-23.

- 1984. *Ο Επτανησιακός Ριζοσπαστισμός (1848-64), η σχέση του με τις γαλλικές Επαναστάσεις 1789, 1848 και το ιταλικό Risorgimento*. Πρακτικά Β' Συνεδρίου επτανησιακού πολιτισμού. Λευκάδα.

-1984. *Ο Επτανησιακός Ριζοσπαστισμός (1848-1864)*. Πρακτικά Συμποσίου, «Το Ιόνιο: Περιβάλλον-Κοινωνία-Πολιτισμός», 1984, σσ. 25-43. Κέντρο Μελετών Ιονίου.

- 1997. *Παναγιώτης Βεργωτής (1841-1916)- Σύντομη βιογραφία*. Αργοστόλι.

- 1999. *Ο Τύπος κατά την Αγγλοκρατία. Από την Ελευθεροτυπία, το 1849, έως την Ένωση της Επτανήσου, το 1864*. Εφημ. Καθημερινή, ένθετο Επτά Ημέρες, 30.5.1999.

Ανδρεάδης, Α. 1910-1912. *Μελέται περί του πληθυσμού της Επτανήσου*. Οικονομική Ελλάς. Αριθμ. 10, αριθμ. 14, 15, 16 / έτος 1910, αρ. 40/1911, 15/1912.

Βλάσση, Δέσπ. Ερ. 2001. *Η αναμόρφωση του συμβουλίου της Κεφαλληνίας από το γενικό προβλεπτή της θάλασσας Giovanni Battista Vitturi (1751)*. Πρακτικά ΣΤ' Πανιόνιου Συνεδρίου, τ. ΙΙ, σσ. 321-336. Αθήνα.

Βουνάς, Χρ. (Βουτσινάς Χριστόφορος). 1965. *Δημήτριος Παναγή Δαβής-Λουρεντζάτος 1812-1894, ο επιτελάρχης του ενωτικού των Επτανησίων αγώνα*. Τυπογραφία Άγγ. Κουλουμπή. Πάτρα.

Γασπαρινάτος, Σπ. 1980. *Διπλωματικές περιπέτειες της Επτανήσου Πολιτείας*. Πρακτικά Δ' Πανιόνιου Συνεδρίου, τ. Α', σσ. 24-37. Κέρκυρα.

- 1970. *Η Ενετοκρατία εις την Επτάνησον*. Κερκυραϊκά Χρονικά, 15 (1970), σσ. 75-100.

Δασκαλάκης, Γ. 1964. *Το συνταγματικόν καθεστώς των Ιονίων Νήσων. Από της αποικιοκρατικής αυτονομίας εις την δημοκρατικήν ανεξαρτησίαν*. Νέα Εστία, τχ. 889/1964.

Δεμπόνος Α.Δ. 1977. *Ανδρέας Καρούσος-Σαντριβίλης*. Περιοδικό Κεφαλληνία-Ιθάκη, τ. 4. ΑΚΙΠ.

- «Μητρόπολη και...αποικία. Για προικώ ο λόγος...». Κεφαλονίτικη Πρόοδος, τ. 65-66, σσ. 90-96.

- 1978. *Άγνωστες δικαστικές περιπέτειες του ριζοσπάστη Γεράσιμου Λιβαδά (από ανέκδοτα έγγραφα)*. Παρνασσός, τ. 20, αριθμ. 4, σσ. 593-601.

- 1986. *Ο μηχανισμός ψηφοφορίας στο Ιόνιο Κράτος και η υιοθέτηση στοιχείων του από το Ελληνικό βασίλειο*. Κεφαλληνιακά Χρονικά 5, σσ. 232-250.

- 1989. *Από την αγγλική προστασία στο Ελληνικό Βασίλειο. Το άγνωστο χειρόγραφο της μεταπολίτευσης στην Κεφαλληνία*. Πρακτικά Ε΄ Πανιονίου Συνεδρίου, τ. 2, σσ. 219-245. Αργοστόλι.
- 1994. *Η πρωτοβάθμια τοπική αυτοδιοίκηση επί Αγγλοκρατίας στα Επτάνησα. Ο θεσμός των περιοχικών συμβουλίων*. Κεφαλληνιακά Χρονικά τ. 6, σσ. 307-344. Αργοστόλι.
- Ενεπεκίδης, Π.** 1965. «*Ρήγας – Υψηλάντης – Καποδίστριας*». Εστία. Αθήνα.
- Ζακυνθινός, Δ.** 1948. *Ο Ρήγας και το όραμα του οικουμενικού κράτους της Ανατολής*. Περιοδικό Εκλογή, τ. 6. Αθήνα.
- 1965. *Αι ιστορικοί τύχαι της Επτανήσου και η διαμόρφωσις του επτανησιακού πολιτισμού*. Πρακτικά Γ΄ Πανιονίου Συνεδρίου, τ. Β΄, σσ. 357-380. Αθήνα 1969.
- Ζαπάντη, Στ.** 2014. *Η ανέλιξη της κεφαλονίτικης «ευγένειας» από τον 16^ο αι. έως το Libro d' Oro του 1799, ιστορική πραγματικότητα και μυθεύματα*. Κεφαλόνιτικη Πρόοδος, τ. 12. σσ. 9-12.
- Ζέπος, Π. Ι.** 1967. *Η σημασία του Ιονίου Πολιτικού Κώδικος ως τοπικού ελληνικού δικαίου*. Πρακτικά Β΄ Πανιονίου Συνεδρίου, σ.σ. 209-214 (Κερκυραϊκά Χρονικά 13, σσ. 897-903).
- Θεοδωράτος, Χρ.** 1964. *Παναγιώτης Πανάς*. Νέα Εστία, τ. 76, σσ. 168-176. Αθήνα.
- 1969. *Η επί της Αγγλικής Προστασίας Επτανήσος Πολιτεία και τα κόμματα*. Πρακτικά Γ΄ Πανιονίου Συνεδρίου 1965. Αθήνα.
- 1940. *Από τον ενωτικό αγώνα της Επτανήσου. Ηλίας Ζερβός Ιακωβάτος (1814-1894)*. σσ. 303-320. Αφιέρωμα εις Κ.Ι. Άμαντον. Κέντρο Νεοελληνικών ερευνών ΕΙΕ. Αθήνα.
- Θεοτόκης, Σπ.** 1956. *Περί της εκπαιδεύσεως εν Επτανήσου (1453-1854)*. Κερκυραϊκά Χρονικά, τ. 5.
- Καβαδίας, Γ.** 1966. *Μαρίνος Αντύπας*. Περ. Ιόνιος Ηχώ, τ. 234-235.
- 1965. *Κρήτη και Κεφαλονιά. Κρητικές μεταναστεύσεις και επίδρασις του κρητικού πολιτισμού στην Κεφαλονιά*, σσ. 51. Αθήνα.
- Καλλιγά, Ελ.** 1991. *Το Σύνταγμα του Maitland για τα Επτάνησα (1817), Ιόνιες καταβολές και Βρετανικοί στόχοι*. Ίστωρ τ. 3, σσ. 3-120. Αθήνα.
- Κασιμάτης, Γρ.** 1965. *Οι Επτανήσιοι και ο πολιτικός βίος μετά την Ένωση*. Παρνασσός τ.7.
- 1967. *Περί επτανησιακού πολιτισμού*. Πρακτικά Γ΄ Πανιονίου Συνεδρίου, τ. Α΄, σσ. 115-136.
- 1970. *Η συμβολή της Επτανήσου στην νεοελληνική Αναγέννηση*. Κερκυραϊκά Χρονικά, τ. 15, σσ. 11-12. Κέρκυρα.
- 1982. *Η πολιτιστική αφομοίωσις της Επτανήσου με την υπόλοιπη Ελλάδα μετά την Ένωση*. Πρακτικά Δ΄ Πανιονίου Συνεδρίου, Κερκυραϊκά Χρονικά 22 (1982), τ. Β΄ σσ. 16-18. Κέρκυρα.
- Κατηφόρη, Δέσπ.** 1984. *Οι Επτανήσιοι βουλευτές στην πρώτη δεκαετία μετά την Ένωση*. Πρακτικά συμποσίου: «Το Ιόνιο: Περιβάλλον-Κοινωνία-Πολιτισμός», σσ. 95-141. Κέντρο Μελετών Ιονίου.

- Κονιδάρης, Ι.** 2003. *Η Θέση των θρησκευτικών κοινοτήτων στα συντάγματα της Επτανήσου Πολιτείας (1800-1807)*. Επτανήσος Πολιτεία, Πρακτικά Συνεδρίου, ΕΚΙΜ, σσ. 47-63. Αργοστόλι.
- Κονόμος, Ντ.** 1964. *Επτανησιακός τύπος 1798-1864*. Ζάκυνθος: Επτανησιακά Φύλλα, τ. 5.
- 1947. *Ένα παμφλέτι του 1877*. Ζάκυνθος: Επτανησιακά Φύλλα, τ. 11. Ζάκυνθος.
- Κοντογιώργης, Γ.** 1977. «Οι Ελλαδικές κοινωνικές - πολιτικές δυνάμεις στην ύστερη τουρκοκρατία. Οι συνθήκες διαμόρφωσης της κοινωνικής και πολιτικής πάλης και οι μεταπελευθερωτικές συνθήκες». «Κοινωνικές και Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα». Εξάντας. Αθήνα.
- 1991. *Κοινωνία και πολιτική*. Αθήνα.
 - 1991. *Η δημοκρατία, από την πόλη κράτος στην τεχνολογική κοινωνία*. Αθήνα.
 - 1996. «Η κομματοκρατία ως πολιτικό σύστημα». Ανακοίνωση στο συνέδριο «Αντιπολιτικές στάσεις και αντικομματικά συναισθήματα», Πάντειο Πανεπιστήμιο/Ίδρυμα Friedrich Ebert/ Αθήνα, 23-24.11. 1996 (Τετράδια Πολιτικής Επιστήμης, 4/2004).
 - 1997. *Η ενότητα του ελληνικού ανθρωπισμού. Από το βυζαντινό στο νεοελληνικό ανθρωπισμό*. Αφιέρωμα στον Α. Αντωνακόπουλο, σσ. 83-100. Παπαζήσης. Αθήνα.
 - 1997. *Η ιδεολογία της 4ης Αυγούστου*. Το Βήμα των κοινωνικών επιστημών, τ. 22.
 - 1997. Guy Haarscher-M.Telo, *Μετά τον κομμουνισμό* (ελλ. μτφ). Αθήνα.
 - 1996. *New Handbook of Political Science*. Oxford University Press.
 - 1998. *ΕΚΚΕ, Για το άνοιγμα των κοινωνικών επιστημών*. Αθήνα.
 - 2000. *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του. Πολιτικές επιδιώξεις και κοινωνικές συνθήκες*. Συλλογικό, σσ. 533-546. Παπαζήσης. Αθήνα
 - *Το έθνος του κράτους και το έθνος της κοινωνίας*. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία/10.8.2014.
 - http://contogeorgis.blogspot.gr/2008/02/blog-post_3789.html.
- Κουμανούδη, Μαρ.** Με αφορμή την ηλεκτρονική καταγραφή των Πρεσβειών της Βενετοκρατούμενης Κρήτης (13^{ος}-15^{ος} αιώνας). Μια πρώτη προσέγγιση του αρχειακού υλικού. Περιοδικό ΕΩΑ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΑ, τ. 7, 2007, σσ. 149-171.
- Κουρούκλης, Ευθ.** 1932. *Κεφαλληνιακά έγγραφα της Ενετοκρατίας*. Ελληνικά 5, σσ. 91-106. (κώδικας αδελφότητας).
- Κωνσταντάκη-Χιόνη, Ν.** 1991. *Συγκριτική παρουσίαση των τριών συνταγμάτων της Επτανήσου Πολιτείας 1800, 1803, 1806*. Πρακτικά Ε΄ Πανιονίου Συνεδρίου, τ. ΙΙΙ, σσ. 341-347, Αργοστόλι.
- Λάμπρου, Σ.** 1855. *Τα επί ενετοκρατίας νομίσματα, Κερκύρας, Κεφαλληνίας και Ζακύνθου*. Πανδώρα, τ. Στ΄, φ. 124/14.5.1855, σσ. 80-82.
- *Ο πληθυσμός της Κεφαλληνίας*. Επτανησιακό Ημερολόγιο 1913, σσ. 337-341.

- Λιμπεράτος, Παν.** 1964. *Παναγιώτης Πανάς*. Αφιέρωμα στα Εκατοντάχρονα της Ενώσεως 1864-1964, σσ. 293-300. Επιτροπή 100τηρίδος Ενώσεως.
- Λουκάτος, Σπ.** 1991. *Αξιολογική θεώρηση και ιστορική αποτίμηση του εθνικο-ενωτικού ριζοσπαστικού κινήματος στα αγγλοκρατούμενα Επτάνησα*. Περ. Κυμοθόη, τ. 1 σσ. 5 -14.
- 1964. *Οι αγώνες και αι θυσίες του υπό αγγλικήν δεσποτείαν επτανησίου κλήρου προς ένωσιν μετά της μητρός πατρίδος*. Δελτίο Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας, τ. 17 (1953-1964), σσ. 251-311.
 - 1964. *Μία μορφή πατριωτικής αντιδράσεως κατά των ουαρδικών καταδιωγμών, τον καιρό της Αγγλοκρατίας*. Ιόνιος Ηχώ, τ. 214-216, σσ. 14(86)-18(90).
 - 1977. *Ο Καποδίστριας και η συγκρότησις του νεωτέρου Ελληνικού κράτους, 1828-1831. Η βασιλεία του Όθωνος, 1833-1836*. Νέα Γενική Ιστορία των Ελλήνων, τ. 11, σσ. 5-219. Αθήναι.
 - 1977. *Η διακίνηση των ιδεών στο ελληνικό χώρο στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα*. Εβδομάδα Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού, Αίγινα, Αύγουστος 1977, σσ. 45-77.
 - 1984. *Προσβάσεις της σοσιαλιστικής ιδεολογίας στα Επτάνησα, δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και αρχή του 20ού αιώνα*. Πρακτικά Β' Συνεδρίου επτανησιακού Πολιτισμού: «Πολιτισμικές επαφές στα Επτάνησα και αναμεταδόσεις στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο, 16ος-20ος αι.», Λευκάδα. Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, σσ. 273-286. Αθήνα 1991.
 - 1994. *Ο πρώιμος εργατικός συνδικαλισμός στα Επτάνησα στα τέλη του 19ου αιώνα*, Κυμοθόη, τ. 5, σσ. 7-33.
 - 1994. *Το πρόγραμμα και οι δραστηριότητες του Ιωσήφ Μομφερράτου*, βουλευτή στη Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (Αύγουστος 1864). Κεφαλληνιακά Χρονικά, τ. 6, σσ. 293-305.
 - 1997. *Η ιδεολογική αποτίμηση του ριζοσπαστικού κινήματος στα χρόνια του αγγλικού προτεκτοράτου των Επτανήσων «Ενωμένων Πολιτειών των Ιονίων Νήσων» (1815-1864)*. Μελέτες για την ιστορία και το χώρο Κεφαλληνίας-Ιθάκης, σσ. 103-125. Ίδρυμα Κεφαλληνίας και Ιθάκης.
 - 1999. *Τα οράματα των Ριζοσπαστών - Κοινωνική απελευθέρωση σε μια Ευρώπη των λαών*. Επτά Ημέρες (εφ. Η Καθημερινή): «Ο Τύπος στα Επτάνησα της Αγγλοκρατίας», 30.5.1999, σσ. 9-10.
 - 2000. *Ρήγας Βελεστινλής και Επτάνησος Πολιτεία - Τα δύο συντάγματα: το Σύνταγμα του Ρήγα και το Σύνταγμα της Επτανήσου Πολιτείας του 1803*. Αξιολογική θεώρηση και ιστορική αποτίμησή τους. Διεθνές Ιστορικό Συνέδριο «Η Επτανήσιος Πολιτεία» (2000). Κέντρο Μελετών Ιονίου και Ιόνιο Πανεπιστήμιο.
 - 2003. *Η ομοσπονδιακή και η ενιαία κρατική συγκρότηση και λειτουργία του πρώτου νεοελληνικού, των Επτανήσων, κρατιδίου*. Πρακτικά ΣΤ' Πανιονίου Συνεδρίου, τ. 2, σσ. 511-516. Αθήνα.

- 2003. *Τα δύο ψήφισματά της Ένωσης των Επτανήσων με την Ελλάδα: το ψήφισμα των Ριζοσπαστών στην Θ' Ιόνιο Βουλή και το ψήφισμα της ΙΓ' Βουλής. Συγκριτική θεώρηση και αξιολογική αποτίμησή τους.* Κεφαλληνιακά Χρονικά, τ. 9, σσ. 79-96.
 - 2000. *Η Εισηγητική Έκθεση του Σχεδίου Συντάγματος 1803 της Επτανήσου Πολιτείας, Νοέμβρης 1803. Κριτική θεώρηση.* Πρακτικά Συνεδρίου «Επτάνησος Πολιτεία (1800-1807)» - 200 χρόνια από την ίδρυσή της (1800-2000), σσ. 93-107. Αργοστόλι.
 - 2007. *Το κόμμα των Ριζοσπαστών και τα μορφώματα των Μεταρρυθμιστών και των Ενωτικών στο αγγλικό προτεκτοράτο των Επτανήσων.* Κυμοθόη, τ. 17, σσ. 105-119. Αργοστόλι.
 - 2009. *Εφημεριδογραφία Κεφαλληνίας-Ιθάκης, τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα. Γεγονότα, καταστάσεις, προβλήματα, στόχοι, τάσεις.* Κυμοθόη, τόμ. 19, σσ. 63-80.
 - 2009. *Ελληνική γλώσσα και ελευθεροτυπία: οι μεγάλες κατακτήσεις των Ριζοσπαστών και του λαού.* Οδύσσεια Κεφαλλονιάς-Ιθάκης, σσ. 20-27.
- Μαλτέζου, Χρ.** 1975. *Νησιά του Ιονίου. Η τελευταία περίοδος βενετικής κυριαρχίας (1669-1797).* ΙΕΕ, ΙΑ', σσ. 212-218.
- Μαρκαντωνάτος, Γ.** 1966. *Η παιδεία και η γλώσσα στα Επτάνησα, κατά την εποχή της ενετοκρατίας.* Περ.. Ιόνιος Ηχώ, τ. 238-239, σσ. 8-9.
- Μαρκοπούλου, Μ.** 1964. *Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος.* Αφιέρωμα στα εκατοντάχρονα της Ενώσεως, Επιμ. Σπύρου Μυλωνά, σσ. 271-292. Επιτροπή 100τηρίδος Ενώσεως. Αθήνα.
- Μεταλληνός, Γ.** 1988. *Η Ορθοδοξία στη Ρωμαϊκή ιδεολογία του ριζοσπάστη Γεωργίου Τυπάλδου Ιακωβάτου.* Δελτίον Αναγνωστικής Εταιρείας Κερκύρας, αρ. 22, σσ. 53-77.
- 1989. *Η αγγλική προστασία και οι «Greek Protestants».* Πρακτικά Ε' Πανιονίου Συνεδρίου (1986), τ. 2, σσ. 189-218.
 - 2004. *Η εκκλησιαστική αφομοίωση της Επτανήσου ως εξέλιξη του ελλαδικού Αυτοκέφαλου.* Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις. Αθήνα-Τρίκαλα.
- Μοσχονά, Παν.** 1999. *Ο Φιλοκυβερνητικός τύπος.* Καθημερινή, ένθετο Επτά Ημέρες, 30.5.1999.
- Μοσχονάς, Ν.** 1974. *Εξεγέρσεις στα Επτάνησα.* Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (ΙΕΕ) τ. ΙΓ. Εκδοτική Αθηνών.
- 1975. *Τα Ιόνια Νησιά κατά την περίοδο 1797-1821.* ΙΕΕ, τ. ΙΑ, σσ. 382-402. Εκδοτική Αθηνών.
 - 1975. *Η πρώτη Γαλλική Κατοχή (1797-99).* Ι.Ε.Ε., τ. ΙΑ'. Εκδοτική Αθηνών.
 - 1977. *Το Ιόνιο Κράτος και ο Αγώνας των Επτανησίων.* ΙΕΕ, τ. ΙΓ, σσ. 202-217. Εκδοτική Αθηνών.
 - 1977. *Φοροδοτικός πίνακας της Κεφαλονιάς του έτους 1678.* Δελτίον της Ιονίου Ακαδημίας, τ. Α', σσ. 85-112. Κέρκυρα.

1977. *Η Ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα*. ΙΕΕ, τ. ΙΓ', σσ. 233-235. *Το Ιόνιο Κράτος και οι αγώνες των Επτανησίων*. ΙΕΕ, τ. ΙΓ', σσ. 202-217. Εκδοτική Αθηνών.
- 1979. *Πρακτικά Συμβουλίου Κοινότητας Κεφαλληνίας. Βιβλίο Α' (19 Μαρτίου-19 Απριλίου 1593)*, Σύμμεικτα 3, τ. Γ', σσ. 265-350 (πίνακες 21-30). Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών ΕΙΕ.
 - 1984. *Κοινωνικές δομές στα Ιόνια νησιά στη μεταβυζαντινή περίοδο*. Πρακτικά Συμποσίου, σσ. 197-206. Κέντρο Μελετών Ιονίου. Αθήνα.
 - 1999. *Ο τύπος των Μεταρρυθμιστών*. Καθημερινή, ένθετο Επτά Ημέρες, 30.5.1999.
- Μοσχόπουλος, Γερ.** *Δημήτριος Λαυή-Λορεντζάτος*. Αφιέρωμα στα εκατοντάχρονα της Ενώσεως 1864-1964, σσ. 369-371. Επιτροπή 100τηρίδος Ενώσεως.
- Μοσχόπουλος, Γεωργ.** 1977. *Ανέκδοτα στοιχεία για την εκκλησιαστική τέχνη στην Κεφαλονιά (17^{ος}-19^{ος} αι.)*. Κεφαλληνιακά Χρονικά, τ. 2, σσ. 215-265. Αργοστόλι.
- 1988. *Στοιχεία της Οικονομικής, Πνευματικής και Ηθικής Κατάστασης στην Κεφαλληνία, ως συνάγεται από την Έκθεση του Προνοητή, (1759)*. Περιοδ. Παρνασσός, ΣΤ' αριθ. 2.
1994. *Η επτάνησος διάυλος ιδεών στο ελληνικό κράτος. Πριν και μετά την Ένωση (1864)*. Εφημ. Το Βήμα, 29.5.1994.
- 1995. *Βυζαντινοί θεσμοί και Ενετοκρατία*. Εφ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ, 10.12.1995.
 - 1999. *Οι πρώτοι Επτανήσιοι στο Ελληνικό Κοινοβούλιο (1864). Υποδοχή, ιδεολογικά μηνύματα, "Μετακένωση", πολιτική αναδιάρθρωση του Κοινοβουλίου*. Πρακτικά Α' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών «Ο Ελληνικός Κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση 1453-1981», Βερολίνο 2-4.10.1998, σ.σ. 65-74. Τόμος Β'. Επιμέλεια Αστέριος Αργυρίου, Κ. Δημάδης, Α-Δ. Λαζαρίδου. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα.
 - 2001. *Ιστορία του Νέου Ελληνικού Κράτους, πολιτικές προσεγγίσεις, 1832-1940*. Τ. 1. Αθήνα.
 - 2004. *Μονόφυλλα (παμφλέτια) Κεφαλληνίας για τον Επτανησιακό Ριζοσπαστισμό και την Ένωση*. Πρακτικά Συνεδρίου: Η Ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα, 1864-2004, τ. Β', 2006, σσ. 17-27.
 - *Εισαγωγικά – Συνοπτικό ιστορικό πλαίσιο της «Επτανήσου Πολιτείας»*. Συνέδριο «Επτάνησος Πολιτεία (1800-1807), το πρώτο ανεξάρτητο Ελληνικό κράτος, 200 χρόνια από την ίδρυσή της, Πρακτικά σσ. 25-30. Αργοστόλι.
 - 2006. *Μονόφυλλα (παμφλέτια) Κεφαλληνίας για τον Επτανησιακό Ριζοσπαστισμό και την Ένωση*. Πρακτικά Επιστ. Συνεδρίου «Η Ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα, 1864-2004», τ. Β. Αθήνα.
 - 2019. *Ελληνες και ξένοι λόγιοι. 132 επιστολές τους στον ιστοριοδίφη Ηλία Α. Τσιτσέλη ετών 1880-1913 Προσεγγίσεις στο ζήτημα της εποχής για τη συνέχεια του Ελληνισμού*. Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών. Αθήνα.

- Μοσχόπουλος, Γρ.** 1964. *Ο αγώνας του επανησιακού λαού στην περίοδο της Αγγλοκρατίας*. Αφιέρωμα στα εκατοντάχρονα της Ενώσεως 1864-1964. Επιτροπή 100τηρίδος Ενώσεως.
- Μπόνης, Κ.** 1970. «*Αρχείου Σύμμικτα. Τακτοποιήσεις και μελέτη του Αρχείου των οίκων Τυπάλδων - Ιακωβάτων*». Επετηρίς Επιστημονικών Ερευνών και Πανεπιστημίου Αθηνών, τ. Β'. Αθήνα.
- Μπόκος, Γ.** 1982. *Ελληνική Βιβλιογραφία, Άγνωστα Επτανησιακά Φύλλα (1798-1917)*. Τετράδια Εργασίας Νο 3, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, σσ. 1-67.
- Μυλωνάς, Σπ.** 1964. *Εισαγωγή στην ιστορία της Επτανήσου*. Αφιέρωμα στα εκατοντάχρονα της Ενώσεως 1864-1964, σσ. 17-41. Επιτροπή 100τηρίδος Ενώσεως.
- Ντόκος Κ.** 1999. *Οι αστικές κοινότητες και οι αγγαρείες του δημοσίου στη Βενετοκρατούμενη Πελοπόννησο*. ΕΩΑ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΑ 4 (1999-2000).
- Παξιμαδοπούλου – Σταυριανού, Μιρ.** 1977. *Ανέκδοτοι Δημογραφικοί Πίνακες των ετών 1840-1863 για την Κεφαλονιά*. Κεφαλληνιακά Χρονικά, τ. 2. Αργοστόλι.
- 1980. *Some Notes on Britain's Attitude towards the Ionian Protectorate*. Ανάτυπο επιστημονικής επετηρίδας Παντείου Σχολής, Αθήνα 1980, σσ. 517-518.
- 1982. *Στοιχεία Δημόσιας ζωής στα Νότια Επτάνησα*. Κερκυραϊκά Χρονικά, τ. XXVI, σσ. 141-146.
- 1982. *Γεώργιος Δρακάτος-Παπανικόλας. Μερικά βιογραφικά και μια ανέκδοτη επιστολή*. Κεφαλληνιακά Χρονικά, τ. 4.
- 1986. *Η απάντηση του Ιωσήφ Μομφερράτου από την Ερικούσα προς τον Αρμοστή H.G.Ward*. Πρακτικά Ε' Πανιονίου Συνεδρίου τ. Β', σσ. 369-375.
- Παπαδία-Λάλα, Αν.** 2004. *Συλλογικότητες και πόλη. Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στα Ιόνια νησιά κατά την περίοδο της Βενετικής κυριαρχίας*. Πρακτικά Ζ' Πανιονίου Συνεδρίου, τ. Β, 445-456.
- 2004. *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στον ελλαδικό χώρο κατά την περίοδο της ενετοκρατίας (13ος - 18ος αι.). Μια συνθετική προσέγγιση*. Βιβλιοθήκη του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Άρ. 24, 8ο, σσ. 649.
- Πετράτος, Π.** 1991. *Ριζοσπαστισμός: Ο εσωτερικός αγώνας*. Κυμοθήκη. τ. 1, σσ. 5-15. Σύνδεσμος Φιλολόγων Κεφαλληνίας-Ιθάκης, Αργοστόλι.
2008. *Ο Εργατικός Σύνδεσμος Αηξουρίου «Η Αδελφοποιήσις» 1894*. Περ. Οδύσσεια Κεφαλλονιάς – Ιθάκης, σσ. 42-47.
- Πεντόγαλος, Γερ.** 1973. *Μέριμνα για τα ελαιόδενδρα και την ακαλλιέργητη γη το 1758 στην Κεφαλληνία*. Κεφαλονίτικη Πρόοδος, τ. 19, σσ.146-149, χρήση εγγράφου από αρχείο Ν. Πατρίκιου.
- 1989. *Σκλάβοι και εξαγορά τους στη Βενετοκρατούμενη Κεφαλληνία (16^{ος}-18^{ος} αι.)*. Πρακτικά του Ε' Πανιονίου Συνεδρίου,τ. Ι, σσ. 259-268.

- Πετρίδης, Π.** 1989. *Το Επτανησιακόν Ζήτημα και η Ρωσική Πολιτική στα χρόνια της παλινόρθωσης*. Πρακτικά Ε΄ Πανιονίου Συνεδρίου, τ. 2, σ.σ. 141-149, ΕΚΙΕ. Αργοστόλι.
- Προγουλάκης, Γ.** 2003. *Ανάμεσα στην τιμή και στο χρήμα. Η Κέρκυρα στα χρόνια της Αγγλικής Κυριαρχίας*. Ιστορικό Αρχείο – Πολιτιστική Συμβολή της Εμπορικής Τραπεζής της Ελλάδος.
- Ραφτόπουλος, Γεώργ.** 1986. *Ο Ριζοσπαστισμός στη μουσική και στην ποίηση*. Πρακτικά Ε΄ Πανιονίου Συνεδρίου, τ. Δ΄, σσ. 119-141.
- Ριζάς, Σωτ.** 2000. *Το πολιτικό και το κομματικό σύστημα στην τρικουπική εποχή (1875-1895). Συνέχειες και ασυνέχειες*. Τόμος «Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του». Παπαζήσης. Αθήνα.
- Σβολόπουλος, Κωνστ.** 1997. *Η αφομοίωση της Επτανήσου στην Ελλάδα, σταθμός στην εφαρμογή της αλυτρωτικής πολιτικής*. Στ΄ Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο, τ. ΙΙ, σ.σ. 527-531.
- 2000. *Η εξωτερική πολιτική του Χαρίλαου Τρικούπης: Διαχρονική θεώρηση*. Τόμος «Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του», σσ. 27-42. Παπαζήσης. Αθήνα.
- Σίδερης, Α. Δ.** 1961. *Ελληνικά Συντάγματα προ της Επανάστασεως. Η Επτάνησος Πολιτεία, το Ηνωμένον κράτος των Ιονίων νήσων*. Σύμμεικτα εις μνήμην Αλ. Σβώλου, σσ. 371-398, Αθήνα.
- Σουρής, Αρ.** 1962. *Η Κεφαλληνία και ο Αγών της Ανεξαρτησίας*. Ηώς, τ. 58-60, σ.σ. 107-115. Αθήνα.
- Σουρής, Γεώργ.** 1989. *Ο Γλάδστον στα Επτάνησα. Ενωτικό κίνημα και βρετανικά αδιέξοδα*. Πρακτικά Ε΄ Πανιονίου Συνεδρίου, τ. 2, σ.σ. 481-524. Εταιρεία Κεφαλληνιακών και Ιστορικών Ερευνών. Αργοστόλι.
- Σουρής Νικ.** 1995. *Ριζοσπάστες: κάτι πανάρχαιοι άνθρωποι*. Εφημ. Όστρια, φ. 23.
- 2001. *ΚΑ΄ ΜΑΪΟΥ*. Εφημ. Κεφαλληνία, φ. 10.
- Συνοδινός Ζησ.** 1999. *Ο Τύπος μετά την Ένωση*. Εφημ. Καθημερινή, 7 Ημέρες, 30.5.1999.
- Τζουγανάτος, Νικ.** 1964. *Το αγωνιστικό ήθος των ριζοσπαστών*. Αφιέρωμα στα εκατοντάχρονα της Ενώσεως 1864-1964, σσ. 207-222. Επιτροπή 100τηρίδος Ενώσεως.
- 1962. *Το «Δημοτικόν Κατάστημα Αργοστολίου» η εστία του ριζοσπαστισμού*. Ιόνιος Ηχώ, τ. 190-191, σσ. 7-8.
- 1976. *Τα αρχιερατικά Κεφαλληνίας κατά τον περασμένο αιώνα*. Κεφαλονίτικη Πρόοδος, τ. 47.
- 1975. *Οι πρώτες εκλογές μετά την Ένωση*. Κεφαλονίτικη Πρόοδος, τ. 41-42.
- 1982. *Η συμβολή των Κεφαλλήνων στην ανάπτυξη της Φιλικής Εταιρείας*. Κεφαλληνιακά Χρονικά τ. 4, σσ. 236-265.
- Τραυλός, Διον.** 1965. *Η κομμούνια της Σκάλας κατά την επανάσταση του 1849*. Πρακτικά Γ΄ Πανιονίου Συνεδρίου, τ. Α΄, σσ. 386-391.

Τρίκη, Ειρ. 2003. *Το Σύνταγμα του 1800, το επονομαζόμενο «βυζαντινό» στα πλαίσια συγκροτήσεως της Επτανήσου πολιτείας (1800-1807)*. Πρακτικά Συνεδρίου «Επτάνησος Πολιτεία (1800-1807» 200 χρόνια από την ίδρυσή της, σσ. 297-312.

Τυπάλδος-Λασκαράτος, Ι. 1977. *Οι Κεφαλονίτες σπουδαστές του πανεπιστημίου της Πάδοβας και τα οικόσημά τους. Από τον ανέκδοτο κώδικα 482 του Archivio Antico (Πίνακες ΙΣΤ'- ΚΗ')*. Κεφαλληνιακά Χρονικά, τ. 2, σσ. 83-100.

β) Περιοδικά

- **Ηχώ Κεφαλληνίας**. 1929-30. *Μηνιαίο περιοδικό των αποδήμων Κεφαλλήνων 1932-1972*. Αθήνα.
- **Ιόνιος Ηχώ**. Γ' Περίοδος (1945-1975). Εκδότης Φ. Κονιδάρης.
- **Κεφαλληνιακά Χρονικά**. 1976-2014. Τόμοι 1-10. Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών.
- **Κεφαλονίτικη Πρόοδος**. Α' περίοδος 1969-1977, Β' περίοδος 2012- . Εκδότης Α. Βουτσινά.
- **Κεφαλληνία και Ιθάκη**. 1974-1982. Αδελφότητα Κεφαλλήνων και Ιθακησίων Πειραιώς.
- **Κυμοθόη**. 1991-2016. Σύλλογος Φιλολόγων Κεφαλληνίας-Ιθάκης.
- **Το Μώλυ**. 1982-1983. Εκδότες: Σπ. Αλεβιζόπουλος, Τηλ. Καραβίας.
- **Νέα Κοινωνιολογία**. 1986-2010. Παπαζήσης. Διευθυντής Μ. Μελετόπουλος.
- **Οδύσσεια**. 1999-2004. Εκδότης Ευρ. Λειβαδά-Ντούκα.

B. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

α) Ελληνικά – Ελληνόγλωσσα

Αβούρης, Σπ. 1966. *Σύντομος ιστορία της εκκλησίας των Ιονίων Νήσων*. Αθήνα.

Αλιβιζάτος, Ν. 1981. *Εισαγωγή στην Ελληνική Συνταγματική Ιστορία, Α' 1821-1941*. Σάκκουλας. Αθήνα.

Αλισανδράτος, Γ. 2006. *Επτανησιακός Ριζοσπαστισμός*. Εταιρεία Κεφαλληνιακών και Ιστορικών Ερευνών.

Αναστασιάδης, Γ. 1981. *Ο διορισμός και η παύση των Κυβερνήσεων στην Ελλάδα. Από την αρχή της «Δεδηλωμένης» στο Σύνταγμα του 1975*. University Studio Press. Θεσσαλονίκη.

- *Η εφημερίδα Συνταγματική και η πολιτική κρίση του 1874-75*. U.S.P. Θεσσαλονίκη.

Αναγνωστάτος, Α. 1993. *Ιστορικά και λαογραφικά ανάλεκτα της Ιθάκης*. Σπ. Δενδρινός. Ιθάκη.

Ανδρεάδης, Α. 1907. *Η Ένωση της Επτανήσου και η διοικήσεις της Προστασίας, έργα Ι*. Αθήνα.

- 1914. *Περί της οικονομικής διοικήσεως της Επτανήσου επί Ενετοκρατίας*. Αθήνα.

- 1936. *Η Επτανησιακή Δημοσία οικονομία κατά της περιόδου 1797-1814*. Κέρκυρα.

Ανδρεάδης, Στρ. 1964. *Η Ναυτιλία των Ελλήνων*. Αθήνα.

Βακαλόπουλος, Απόστ. 1988. *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*. Γ' έκδοση Βάνιας. Θεσσαλονίκη.

- 1961-74. *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*. Τ. Α-Δ'. Θεσσαλονίκη.

Βερύκιου, Σπ. Χ. 1964. *Ιστορία των Ηνωμένων Κρατών των Ιονίων Νήσων, η αποκληθείσα «Βρετανική προστασία» και οι αγώνες των επτανησίων για την εθνικήν αποκατάστασιν 1815-1864*. Επί τη 100η επετείο της Ενώσεως της Επτανήσου με την Ελλάδα. Αθήνα.

Βλαντής Σπύρος. 1902. *Η Λευκάς υπό τους Φράγκους, τους Τούρκους και τους Ενετούς*.

Βοβολίνης, Σπ. & Βοβολίνης, Κ. 1958. *Μέγα Ελληνικόν Βιογραφικόν Λεξικόν*. Βιομηχανική Επιθεώρησις. Αθήνα.

- Γεωργιάδου, Β.** 1994. *Αστικές – φιλελεύθερες και παραδοσιακές – συμμετοχικές εκφάνσεις του νεοελληνικού συνταγματισμού. Η περίοδος ίδρυσης και συγκρότησης του ελληνικού κράτους. Η Γαλλική επανάσταση και η Ευρώπη* (συλλογικό). Πάντειο Πανεπιστήμιο. Αθήνα.
- Γρίβα, Ε.** 1996. *Το LIBRO D' ORO της Ιθάκης*. Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών.
- Δασκαλάκης, Γ.** 1952. *Ελληνική Συνταγματική Ιστορία 1821-1935*. Αθήνα.
- Δαφνής, Γ.** 1961. *Τα ελληνικά πολιτικά κόμματα*. Γαλαξίας. Αθήνα.
- 1977. *Το Σύνταγμα του 1864*. Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΓ', σσ. 235-237. Εκδοτική Αθηνών.
 - 1995. *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων 1923-1940*. Τ. 2. Αθήνα.
- Δεμπόνος, Α-Δ.** 1981. *Η Γέννηση και τα πάθη μιας πολιτείας (το Αργοστόλι αγωνίζεται)*. Αργοστόλι.
- 1985. *Η Πειθαρχική Προστασία*. Δήμος Αργοστολίου.
 - 1987. *Η Φιλαρμονική Κεφαλληνίας*. ΝΕΛΕ. Αργοστόλι.
 - 1984. *Ρόκκος Χοϊδάς. Ο επίγονος των ριζοσπαστών*. Αργοστόλι.
 - 1994. *Σταθμοί*. Αργοστόλι.
 - 1995. *Ξένες Παροικίες στην Κεφαλληνία*. Νομαρχία Κεφαλληνίας.
 - 1995. *Το Αναγνωστήριον «Η Ομόνοια» Ληξουρίου*. Πολιτιστικό Κέντρο Ληξουρίου.
- Δεστούνης Γεωργ.** 1968. *Κεφαλληνιακά. Οι φίλοι της Επαρχίας Πάλλης «Το Ληξούρι»*. Αθήνα.
- Δημητρόπουλος Α.** 2004. *«Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004»*. Αθήνα.
- Ευαγγελίδου Τρ.** 1898. *Τα μετά του Όθωνα (1862-1898)*. Αθήνα.
- Ζακυνθινός Δ.** 1929. *Κεφαλληνίας Ιστορικά και τοπωνυμικά*. Ε Ε ΒΣ 6. Αθήνα.
- 1962. *Η πολιτική ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*. Αθήνα.
 - 1946. *Η Βυζαντινή ιδέα και η Ελληνική Επανάστασις*. Αθήνα.
 - 1964. *Επτάνησος*. Φιλ. Συλ. Παρνασσός, Αφιέρωμα στα Επτάνησα. Αθήνα.
- Ζώη Α.** 1963. *Λεξικόν Ιστορικών και Λαογραφικών Ζακύνθου*. Τ. Β'. Αθήνα.
- 1955. *Ιστορία της Ζακύνθου*. Αθήνα.
- Θεοδωράτος Χρ.** 1974. *Βιογραφία Ηλία Ζερβού – Ιακωβάτου*. Αθήνα.
- Θεοτόκης, Σπ.** 1914. *Αναμνηστικό τεύχος Πανιονίου Αναδρομικής έκθεσης*. Κέρκυρα.
- Καλλίνικος, Π.Γ.** 1991. *Επτανησιακά (κατά το πλείστον Ιθακησιακά) Σύμμεικτα*. Δόμος. Αθήνα.
- Καρανικόλας, Γ.** 1974. *Νόθες εκλογές στην Ελλάδα*. Αθήνα.
- Κόκκινος, Δ.** 1967. *Η Ελληνική Επανάστασις*. Μέλισσα. Αθήνα.
- 1970-72. *Ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος 1800-1945*. Τ. Ι-V. Αθήνα.
- Κονόμος, Ντ.** 1964. *Ο Ηλίας Ζερβός- Ιακωβάτος και η Ένωση της Επτανήσου*. ΣΔΩΒ. Αθήνα.
- Κοντογιαννάτος, Χ.** 1978. *Ληξουριώτικα στους δύο τελευταίους αιώνες*. Τ. Α-Β. Ληξούρι.

Κοντογιώργης, Γ. 1982. *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση. Οι ελληνικές κοινότητες της τουρκοκρατίας*. Νέα Σύνορα. Αθήνα.

- 1985. *Πολιτικό σύστημα και πολιτική*. Πολύτυπο. Αθήνα.

- 1990. *Αλέξανδρος Παπαναστασίου. Οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές απόψεις του*. Πάντειο Πανεπιστήμιο. Αθήνα.

- 1998. *Πολιτική τυπολογία: Συστήματα δημοκρατίας*. Πάντειο Πανεπιστήμιο. Αθήνα.

- 2001. *Νεοτερικότητα και Πρόοδος*. Κάκτος. Αθήνα.

- 2003. *Το αυταρχικό φαινόμενο*. Παπαζήσης. Αθήνα.

- 2003. *Πολίτης και πόλις. Έννοια και τυπολογία της πολιτειότητας*. Παπαζήσης. Αθήνα.

- 2003. *Το αυταρχικό φαινόμενο. 4η Αυγούστου-21η Απριλίου. Ερμηνευτικές προσεγγίσεις*. Παπαζήσης. Αθήνα.

- 2006. *Το ελληνικό κοσμοσύστημα, Τόμος Α': Η κρατοκεντρική περίοδος της πόλης*. Ι. Σιδέρης. Αθήνα.

- 2007. *Ελληνικότητα και Διανόηση*. Κοντογιώργης Γ.Δ. & Μ. Θεοδωράκης. Ιανός. Αθήνα.

- 2007. *Η Δημοκρατία ως ελευθερία*. Πατάκης. Αθήνα.

- 2007. *Έθνος και εκσυγχρονιστική νεοτερικότητα*. Εναλλακτικές Εκδόσεις. Αθήνα.

- 2008. *Η Ελληνική Δημοκρατία του Ρήγα Βελεστινλή*. Παρουσία. Αθήνα.

- 2009. 12/2008, *οι νέοι, η ελευθερία και το κράτος*. Ιανός. Αθήνα.

- 2012. *Κομματοκρατία και Δυναστικό κράτος*. Πατάκης. Αθήνα.

- 2014. *Οι ολιγάρχες*. Πατάκης. Αθήνα.

- 2014. *Το ελληνικό κοσμοσύστημα, Τόμος Β': Η περίοδος της οικουμενικής οικοδόμησης (4^{ος} π.Χ. – 4^{ος} μ.Χ. αιώνες)*. Ι. Σιδέρης. Αθήνα.

Παπαδία-Λάλα Α. 2004. *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στον ελλαδικό χώρο κατά την περίοδο της ενετοκρατίας (13^{ος}-18^{ος} αι.)*. Ινστ. Βυζαντινών - Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Αρ. 24.

Λάσκαρης, Σ.Θ. 1930. *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η Ένωση της Επτανήσου*. Σιδέρης. Αθήνα

- 1932. *Το Ανατολικόν Ζήτημα*. Σιδέρης. Αθήνα.

Λεκατσάς, Αθ. 1933. *Η Ιθάκη*. Τ. 1. Αθήνα.

Λιβιεράτος, Δ. 1976. *Το Ελληνικό εργατικό κίνημα 1918-1923*. Τ. Α'. Καρανάσης. Αθήνα.

Λούντζη-Νικοκάβουρα, Α. 1971. *Τα Επτάνησα επί Γάλλων Δημοκρατικών (1798-1799)*. Κέρκυρα.

Λουκάτος, Δ. 1946. *Κεφαλονίτικη Λατρεία*. Αθήνα.

Λουκάτος, Σπ., 1959. *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτάνησος Πολιτεία*. Διδακτορική διατριβή.

- 1980. *Ο Μαρίνος Αντύπας. Η ζωή, η εποχή, η ιδεολογία, η δράση του*. Αθήνα, ΟΚΙΣ.

- 1984. *Ρόκκος Χοϊδάς, ο κήρυκας του ελληνικού σοσιαλισμού*. Αλκυών. Αθήνα.

- 1984. *Το Λαϊκό Αναγνωστήριο «Η Ισότης» του Μαρίνου Αντύπα, Κεφαλληνία 1904-1907*. Αδελφότητα Κεφαλλήνων και Ιθακησίων Πειραιά.
- 2001. *Η ομοσπονδιακή και ενιαία κρατική συγκρότηση και λειτουργία του πρώτου νεοελληνικού, των Επτανήσων κρατιδίου*. Πρακτικά 6^{ου} Διεθνούς Πανιόνιου Συνεδρίου, σσ. 511-516.
- 2009. *Η Επτανησιακή πολιτική σχολή των Ριζοσπαστών*. Σύνδεσμος Φιλολόγων Κεφαλληνίας.
- 2009. *Ριζοσπαστισμός - Ριζοσπαστικό Κόμμα - Ριζοσπαστικό Κίνημα*. Δήμος Αργοστολίου.
- Μάγερ, Κ.** 1959-60. *Ιστορία του Ελληνικού τύπου*. Τ. Α' (1790-1900), Β' Αθηναϊκά Εφημερίδες 1901-1959, Γ' Εφημερίδες και περιοδικά. Αθήνα.
- Μαρκεζίνης, Σπ.** 1966-78. *Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος, 1826-1964*. Τ. I-IV. Πάπυρος. Αθήνα.
- Μαρκοπούλου, Μ.** 1967. *Οι Κεφαλλήνες και Ιθακήσιοι στην ναυτιλία του Δουνάβεως*. Αθήνα.
- Μελετόπουλος, Μ.** 1993. *Ιδεολογία του Δεξιού Κράτους. 1949-1967*. Παπαζήσης. Αθήνα.
- 1994. *Η βασιλεία στη νεώτερη ελληνική ιστορία*. Νέα Σύνορα. Αθήνα.
- 1995. *Πολιτική Κοινωνιολογία, Εισαγωγικά κείμενα*. Παπαζήσης. Αθήνα.
- 1996. *Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών. Κοινωνία-Ιδεολογία-Οικονομία*. Παπαζήσης. Αθήνα.
- 1999. *Νίκος Πουλαντζάς. 1936-1979*. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα.
- 2010. *Το ζήτημα του Πατριωτισμού*. Παπαζήσης. Αθήνα.
- 2013. *Κοινοτισμός. Το έργο του Κωνσταντίνου Καραβίδα και οι συγγενείς προσεγγίσεις*. Εναλλακτικές Εκδόσεις. Αθήνα.
- 2015. *Μαρξισμός και Τροτσκισμός στην Ελλάδα*. Παπαζήσης. Αθήνα.
- Μενδρινού, Μ.** 2000. *Εκλογική Πολιτική και Ελληνικό Πολιτικό Σύστημα*. Παπαζήσης. Αθήνα.
- Μεταξάς, Ν.** 2002. *Οι Ναυτικοί Κεφαλληνίας και Ιθάκης*. Ετ. Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας. Αθήνα.
- Meynaud, J.** 1966. *Οι Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα*. Μπάϋρον. Αθήνα.
- Μηλιαράκης, Α.** 1888. *Μελέτη περί της θέσεως του Ιονίου Πελάγους εν τη αρχαία και τη νέα Γεωγραφία*. Αθήνα.
- 1890. *Γεωγραφία πολιτική νέα και αρχαία της νήσου Κεφαλληνίας*. Αθήνα.
- Μίλλερ, Ουίλλ.** 1960. *Φραγκοκρατία στην Ελλάδα*. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα.
- Μορφωτικό Κέντρο Ιθάκης.** 1959. *Χρονικόν της Ιθάκης*. Ιθάκη.
- Μοσχονά, Π.** 1997. *Το Ιόνιο Κράτος. 1815-1864*. Κέντρο Μελετών Ιονίου.
- Μοσχόπουλος, Γ.** 1985 - 1990. *Η ιστορία της Κεφαλληνίας*. Τ. I-II. Κέφαλος. Αθήνα.
- 1988. *Ιστορία του Νέου Ελληνικού Κράτους*. Χριστάκης. Αθήνα.
- 1988. *Ληξιαρχικό Αρχείο: Γεννήσεις, βαπτίσεις, γάμοι, θάνατοι (1700-1900)*. Αθήνα.
- 1989. *Διαθήκες 1801-1910*. Τόμος 1: Α-Λ, τόμος 2: Μ-Ω. Αθήνα.

- Μυλωνάς, Σπ.** 1964. *Εκατονταετηρίδα Ενώσεως Επτανήσου*. Αθήνα.
- Νικολακόπουλος, Η.** 1985. *Κόμματα - βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα, 1946-64*. ΕΚΚΕ. Αθήνα.
- 1989. *Εισαγωγή στη Θεωρία και την Πρακτική των Εκλογικών Συστημάτων*. Σάκκουλας. Αθήνα.
- Νούτσος, Π.** 1995. *Η Σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα (1875-1907). Τ. Α΄. Ιδέες και κινήσεις για την οικονομική και πολιτική οργάνωση της εργατικής τάξης (1907-1925)*. Γνώση. Αθήνα.
- Παξιμαδοπούλου-Σταυριανού, Μιρ.** 1980. *Οι εξεγέρσεις της Κεφαλληνίας κατά τα έτη 1848-1849*. Εταιρεία Κεφαλληνιακών και Ιστορικών Ερευνών.
- 1986. *Η αγγλική πολιτική και το κρητικό ζήτημα 1839-1841*. Δόμος. Αθήνα.
- 2009. *Πολιτειογραφικά Ιονίων Νήσων επί αγγλικής κυριαρχίας 1815-1864. Τ. Β΄*. Εταιρεία Κεφαλληνιακών και Ιστορικών Ερευνών.
- Παπαδόπουλου, Θ.** 1998-2002. *Ιονική Βιβλιογραφία, Bibliographie Ionienne 16^{ος} – 19^{ος} αιώνας, Ανακατάταξη, προσθήκες-βιβλιοθήκες, τομ. 1-3*. Αθήνα.
- Παπαρηγόπουλος, Κ.** *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των νεωτέρων*. Τ. I-VIII. Αθήνα.
- Πετρίδης, Π.** 1992. *Πολιτικές δυνάμεις και συνταγματικοί θεσμοί στη νεώτερη Ελλάδα (1844-1940)*. Σάκκουλας. Θεσσαλονίκη.
- Πυλαρινός, Θεοδ.** 2003. *Επτανησιακή Σχολή*. Σαββάλας. Αθήνα.
- Ροδοκιανάκης, Εμμ.** 1937. *Ο Βοναπάρτης και οι Ιόνιοι νήσοι (1797-1816)* (Bonaparte et les ioniennes», Paris, Alcan Felix p, 1889). Εταιρεία ενίσχυσης Επτανησιακών Μελετών. Κέρκυρα.
- Ροντογιάννης, Γ.** 1982. *Ιστορία της νήσου Λευκάδας*. Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών. Αθήνα.
- Ρουχωτάς, Αρ.** 1976. *Τα άπαντα Μικέλη Άβλιχου*. Αθήνα.
- Ρώμας, Δ.** 1971. *Το Ρεμπελιό των Ποπολάρων*. Εστία. Αθήνα.
- Σαμαράς, Α.** 2007. *Εθνοκεντρισμός και Ευρωκεντρισμός στις αναπαραστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Ζητήματα Πολιτικής Επικοινωνίας. Ανάλεκτα*. Ινστ. Οπτικοακουστικών Μέσων. Αθήνα.
- Σβορώνος, Ν.** 1987. *Ανάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας*. Θεμέλιο. Αθήνα.
- 1994. *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*. Θεμέλιο. Αθήνα.
- Σκαλτσούνης, Ι.** 1863. *Σκέψεις περί της εν Ελλάδι Βιομηχανίας*. «Κείμενα για την Ελληνική Βιομηχανία του 19^{ου} αιώνα». Πολιτιστικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ. Αθήνα.
- Σκιαδάς Ν.Ε.** 1992. *Χρονικό της Ελληνικής Τυπογραφίας*. Τόμος Γ΄, 1863-1909. Αθήνα.
- Σολδάτος Κ.** 1939. *Η Εθνική γλώσσα εις την Επτάνησον*. Περ. Νέον Κράτος, τ. 20, σσ. 145. Αθήνα.
- Σταυροπούλου Ε-Α.** 1987. *Παναγιώτης Πανάς (1832-1896), ένας ριζοσπάστης ρομαντικός*. Επικαιρότητα. Αθήνα.

- Σωτηρέλης, Γ.Χ.** 1991. *Σύνταγμα και Εκλογές στην Ελλάδα 1864-1909: Ιδεολογία και Πράξη της Καθολικής Ψηφοφορίας*. Θεμέλιο. Αθήνα.
- Τζουγανάτος, Ν.** 1978. *Ο Μαρίνος Αντύπας και οι σοσιαλιστικές εξελίξεις στην Κεφαλληνία. Αδελφότητα Κεφαλλήνων και Ιθακησίων Πειραιώς*.
- Φιλάρετος, Γ.** 1973. *Ξενοκρατία και Βασιλεία εν Ελλάδι, 1821-1897*. Επικαιρότητα. Αθήνα.
- Φύλιας, Β.** 1980. *Όψεις μεταβολής - διατήρησης του κοινωνικού συστήματος*. Τ.Β'. Λιβάνης. Αθήνα.
- 1977. *Κοινωνικά Συστήματα*. Τ. Β'. Νέα Σύνορα. Αθήνα.
- 1974. *Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα. Ι. Νόθα αστικοποίηση 1800-1864*. Αθήνα.
- Φωκάς-Κοσμετάτος, Ν.** 1966. *Το Κάστρο του Αγίου Γεωργίου Κεφαλληνίας. Η παλαιά πρωτεύουσα της νήσου*. Αθήνα.
- Χρυσόγονος, Κ. Χ.** 1996. *Εκλογικό Σύστημα και Σύνταγμα*. Σάκκουλα. Αθήνα.
- Duglas Dakin.** 1998. *Η αφομοίωση της Ελλάδας 1770-1923*. MIET. Αθήνα.
- Bickford-Smith R.A.H.** 2008. *Η Ελλάδα την εποχή του Γεωργίου του Α΄*. Octavision. Αθήνα.
- Henderson G. P.** *Ιόνιος Ακαδημία*. Μετ. Φ. Κ, Βώρος. Αθήνα.
- Herrin Judith.** 2017. *Άνοδος και πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Τ. α΄-β΄*. Ωκεανίδα. Αθήνα.
- Wildenmann, R.** 1998. *Η Εκλογική Έρευνα: Συμπεριφορά του Εκλογικού Σώματος και Ανάλυση Εκλογών*. Επιμ.-μεταφ. Β. Γεωργιάδου. Παπαζήσης. Αθήνα.
- Gunnar, H.** 2006. *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936. Τ. Α-Β*. MIET. Αθήνα.

β) Ξενόγλωσση

- Contogeorgis G.** 1992. *Histoire de la Grèce*. Paris.
- 1995. *La politique locale entre la tendance centralisatrice de l' Etat grec et la dynamique communautaire: administration ou autonomie locale*. In Pôle Sud, no.3.
- Dendrinou – Antonakaki K.** 1955. *Greek Education, Reorganization and the Administrative Structure*. N.York: Columbia University.
- Dixon C.W.** 1939. *The colonial Administration of Sir Thomas Maitland*. London.
- Rich Gl.** 1979. *A Short History of Modern Greece*. Gambridge University Press.
- Lunzi Erm. Conte.** 1860. *Storia delle isole jonie, Sotto il Reggimento di repubblicani francesi*. Venezia.
- 1865. *Della condizione politica delle Isole Jonie sotto il dominio veneto*. Versione con note di Marino Dr.
- Pojago G.** 1846-1848. *Le legge municipali delle isole ionie dall' anno 1386 fino alla caduta della Repubblica venetia*. I-III. Corfu.

- Procopion A.** 1939. *La Peinture religieuse dans les îles Ioniennes Pendant le XVIIIe Siecle*. Athens.
- Pauthier G.** 1863. *Les îles ioniennes pendant L' occupation Francaise et le protectorat britannique*. Paris.
- Typaldo - Foresti e Nicolò Barozzi.** 1858. *Riveduta ed aumentata dalV autore*. Venezia.
- Zakynthinos D. – Maltezos Ch..** 1974. *Contributo alla storia dello episcopato latino di Cefalonia a Zante (1412-1664)*. Μνημόσυνον Σοφίας Αντωνιάδη. Βενετία.
- Zavant J.** 1953. *Napoleon et les îles Ioniennes*. *Miroir Hist*, 1953, no 45.
- Xenos St.** 1865. *East and West. A. Diplomatic history of the Annexation of the Ionian Islands to the Kingdom of Greece*. London.

γ) Διπλωματικές εργασίες – Διατριβές

- Κοντονή, Αν.** 1989. *Φιλελεύθεροι στοχασμοί και δεξίωσή τους στον Επτανησιακό χώρο. Ιδεολογία και πολιτική των Μεταρρυθμιστών (1848-1864)*. Διδ. διατριβή.
- Καριψιάδης, Γ.** 1992. *Η Ελλάδα ως διάδοχο κράτος. Η ίδρυση του Ελληνικού κράτους και η Ένωση των Επτανήσων*. Διδ. διατριβή.
- Κοτινά, Μ.** 2001. *Το Ριζοσπαστικό κίνημα στα αγγλοκρατούμενα Επτάνησα*. Διδακτορική διατριβή.
- Γιαννάτου Αγγ.** 2004. *Επτανησιακός Ριζοσπαστισμός 1848-1865*. Διδ. διατριβή.
- Τσαγκαρουλάκη, Χρ.** 2010. *Ο ρόλος των Επτανησίων βουλευτών στην ελληνική πολιτική ζωή, 1864-1881. Από την «πρωτοπορία» στην πλήρη αφομοίωση*. Διδ. διατριβή.
- Πετράτος, Π.** 2006. *Οι πολιτικές λέσχες στην Κεφαλονιά την περίοδο Αγγλοκρατίας*. Διδ. διατριβή.

δ) Δημοσιεύσεις - Εργασίες

- Καρούσος, Π.** 2008. *Δρακούλης Πλάτων: Κοινωνιολόγος, δημοσιολόγος και φιλόσοφος, 150 χρόνια από τη γέννησή του*. Περιοδικό ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, τ. 36, Δεκέμβριος 2008.
- Καρούσος, Π.** 2009. *Οι εκλογές του 1910 και η δράση του Πλάτωνα Δρακούλη στην πολιτική ζωή των νησιών Κεφαλληνία και Ιθάκη*. Επιστημονικό Συνέδριο για τον Πλάτωνα Δρακούλη, 23-25.10.2009, Ιθάκη, Δήμος Ιθάκης – Νομαρχία Κεφαλληνίας. Πρακτικά (Υπό έκδοση).
- Καρούσος, Π.** 2012. *Μνημειώδης οικιστική μυκηναϊκή εγκατάσταση στα Τζαννάτα Πόρου Κεφαλληνίας*. Περιοδικό ΚΕΦΑΛΟΝΙΤΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ, τ.1 (α' μέρος) Ιανουάριος - Μάρτιος 2012, και τ. 2 (β' μέρος) Απρίλιος-Ιούνιος 2012.
- Καρούσος, Π.** 2018. *Η ενσωμάτωση της Κεφαλληνίας στο Ελληνικό Πολιτικό Σύστημα*. ΙΑ' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο, 21-25 Μαΐου 2018. Πρακτικά, Τόμος Ι, Πολιτική Ιστορία, σσ. 717-751. Έκδοση Εταιρεία Κεφαλληνιακών και Ιστορικών Μελετών. Αργοστόλι 2019.

Καρούσος, Π. 2019. *Η ανάπτυξη της Εθνικής Συνείδησης των Κεφαλλήνων κατά τους 18^ο 19^ο αιώνες*. Επιστ. Περιοδικό ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, Εταιρεία Κεφαλληνιακών και Ιστορικών Ερευνών. Αργοστόλι 2020 (υπό έκδοση).

Καρούσος, Π. 2019. *Ανασκόπηση εκλογικών αποτελεσμάτων Κεφαλληνίας κατά την περίοδο 1865-1902*. Μεταπτυχιακό Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης Παντείου Πανεπιστημίου (Εαρινό Εξάμηνο 2019).

Καρούσος, Π. 2019. *Η εξέλιξη των πολιτικών σχηματισμών κατά την μεταενωσιακή περίοδο στην Κεφαλληνία*. Μεταπτυχιακό Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης Παντείου Πανεπιστημίου (Εαρινό Εξάμηνο 2019).

Καρούσος, Π. 2019. *Πολιτικές εξελίξεις και κοινωνικά κινήματα στην μεταενωσιακή περίοδο στην Κεφαλληνία*. Μεταπτυχιακό Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης Παντείου Πανεπιστημίου (Εαρινό Εξάμηνο 2019).